

BIBLIOTHECA INDICA
A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

श्रीमद्बालसेनदेवविरचितः

दानसागरः

DĀNASĀGARA

OF

BALLĀLA SENA

CRITICALLY EDITED WITH INTRODUCTION AND INDEX

BY

BHABATOSH BHATTACHARYA, M.A., B.L., Kāvya-tīrtha

Sir William Jones Research Fellow

Work Number

274

Pasciculus 4

Issue Number

1973

The Asiatic Society,
1 Park Street, Calcutta-16

L 456

Published by the Asiatic Society
Calcutta
September, 1956

PK 4031
B2D2
1956

Price Rs. 6/-

Printed by The Calcutta Oriental Press Private Ltd.
9, Panchanan Ghose Lane, Calcutta-9

PREFACE

It is almost a decade ago when in August, 1947, Dr. Suniti Kumar Chatterji, M.A., D. Litt., former President of the Asiatic Society, suggested to me the idea of preparing a critical edition of the *Dānasāgara* of Ballāla Sena. It was also at his instance that the Council of the Society entrusted me in the next month with the preparation of the edition and lent me the MS. of the work in their collections. I then began my work on the basis of that solitary Society MS. but I soon found out that it would be extremely risky to do so with the help of that single MS., which was not only highly corrupt but also full of omissions. So I requisitioned through the Council of the Society the India Office MS. of the same work and collated it for my edition. During the interval of almost a year between the completion of my press copy and the beginning of printing I identified the copious quotations in the *Dānasāgara* from numerous original sources, so far as the latter were accessible in printed form. The text, covering 722 pages, has since been published in three fascicles between 1953 and 1955 as work no. 274 of the *Bibliotheca Indica* and the concluding fascicle, embodying the contents, bibliography, abbreviations, introduction, errata and index, is now presented to the public. This work is almost the earliest and most comprehensive digest on *Dāna*, as the *Dānakāṇḍa* of the *Kṛtya-kalpataru*, its only predecessor by several decades, is decidedly shorter than and has not possibly been utilised by the present work. It is, moreover, one of the six digests, pronounced authoritative by MM. Dr. P.V. Kane in his *History of Dharmasāstra* vol. II (chapter on *Dāna*) but never utilised by him in that chapter, as it then existed in MSS. only. So a complete and critical edition of this work was a desideratum, which has been fulfilled, I think, to a large extent by its preparation in collation of two MSS. of different descent, as their respective omissions and misreadings clearly indicate and also by the exhaustive identification of the quotations, helping the correction and completion of the text in many places. The short English introduction misses, I hope, nothing important; and also, instead of being a repetition of Dr. Kane's otherwise

BENG

23516

comprehensive chapter on *Dāna*, it aims at supplying its minor deficiencies owing to its non-utilisation of the *Dānasāgara*.

My sincerest thanks are due to Dr. B. C. Law, Mr. Justice R. P. Mookerji and Dr. Suniti Kumar Chatterji, former Presidents of the Asiatic Society to Dr. N. Dutt, Dr. Sukumar Sen and Dr. S. K. De, to MM. Dr. P. V. Kane, and Pandit Nārāyaṇachandra Smṛtīrtha of Bhatpara, for advice and encouragement, offered to me in the various stages of this work from the preparation of its press copy to its final publication.

Bhatpara
(West Bengal)
15th June, 1956

Bhabatosh Bhattacharya

CONTENTS

	Page
Preface	III
Contents	V
Bibliography	VII
Abbreviations	IX
Contents of the Text	XI
Introduction	XV
Errata	LXIX
The Text	1-722
Index of vedic mantras with identification	723
„ „ non-vedic quarter-verses and part prose quotations	731

BIBLIOGRAPHY

(A) English

- A Vedic Concordance, by Maurice Bloomfield, Harvard Oriental Series, vol. X. 1906.
- History of Bengal, vol. I., edited by Dr. R.C. Majumdar and published by the Dacca University, 1943.
- History of Dharmaśāstra, vol. II., by MM. Dr. P.V. Kane, published by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, 1941.
- History of Smṛti in Bengal and Mithilā, by Rai Bahadur M.M. Chakravarti, Journal of the Asiatic Society of Bengal, Calcutta vol. XI (1915), pp.311-406.
- Studies in the Purāṇic records on Hindu rites and customs, by Dr. R.C. Hazra, Dacca University, 1940.

(B) Bengali

- Bāṅglā-deśera itihāsa (2nd edition), by Dr. R.C. Majumdar, published by the General Printers and Publishers Ltd., Calcutta, 1949.

(C) Sanskrit

- Āpastamba-dharmasūtra, edited by Bühler, Bombay Sanskrit Series.
- Baudhāyana-dharmasūtra, Mysore G. O. L. (=Government Oriental Library) Series, 1907.
- Dakṣa, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi-ūnaviṃśatisatīhitāḥ' (Bengali script).
- Dānakriyākaumudī of Govindānanda, edited by MM. Kamalakṣṇa Smṛtīcīrtha, B. I. (=Bibliotheca Indica), 1903.
- Dānasāgara of Ballāla Sena, partly printed edition with a Bengali introduction and translation, by Pandit Śyāmācaraṇa Kaviratna, Sāhitya Sabhā, Calcutta, 1914-1919.
- Gautama-dharmasūtra, Mysore G.O.L. Series.
- Hāralatā of Aniruddha Bhaṭṭa, edited by MM. Kamalakṣṇa Smṛtīcīrtha, B. I., 1909.
- Kātyāyana, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi etc'.
- Kṛtyakalpataru of Lakṣmīdhara, Brahmacārikāṇḍa, edited by K.V. Rangaswami Aiyangar, vol. CVI, G.O.S. (=Gackwad's Oriental

- Series). Baroda, 1948; Dānakāṇḍa, edited by the same, vol. XCII, G.O.S., 1941.
- Kṛtyatattvārṇava of Srinātha Ācāryacūḍāmaṇi, Asiatic Society's MS. I.F. 45.
- Kṛtyaratnākara of Caṇḍeśvara, edited by MM. Kamalakṛṣṇa Smṛtītūrtha, B. I., 1925.
- Likhita, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Attyādi etc. Mahābhārata, Bombay oblong edition.
- Manusmṛti with the bhāṣya of Medhātithi, edited by MM. Dr. Ganganath Jha, B. I., No. 256 (vols. I-III), 1936-39.
- Nirukta of Yāska, edited by Lakshman Sarup, Lahore, 1927.
- Pāṇini, as recast in the Siddhānta-kaumudī of Bhaṭṭoji Dikṣita, Śrī Bālamānoraṁā Press, Madras, 1927.
- Rāmāyaṇa, North-western recension, edited by Viśvabandhu Shastri and published from Lahore, 1931-47.
- Smṛtitattva of Raghunandana (incorporating Āhnikatattva, Divya°, Dikṣa°, Malamāsa°, Saṁskāra°, Suddhi° and Śrāddha° among 28 tattvas), vols. I and II, edited by Jivānanda Vidyāsāgara, Calcutta, 1895.
- Vaśiṣṭha-dharmasūtra, edited by A.A. Führer, Poona, 1930.
- Vyāsa, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Attyādi etc'.
- Yājñavalkyasmṛti, published with the Aparāka, a commentary on the above, Ānandāsarama Press, Poona, 1903-4.
- Yogi-yājñavalkya-smṛti, edited as Bṛhat-yogi-yājñavalkya-smṛti by Swāmī Kuvalayānanda and Pandit Raghunāthāśāstri Kokaje, Lonavla (Poona), 1951.

The Purāṇas (published by the Veṅkaṭeśvara Press, Bombay)

Agnipurāṇa	Padmapurāṇa
Bhaviṣyapurāṇa	Varāhapurāṇa
Kālikapurāṇa	Vāmanapurāṇa
Kūrmapurāṇa	Vāyupurāṇa
Līṅgapurāṇa	Viṣṇudharmottara-(purāṇa)
Matsyapurāṇa	Viṣṇupurāṇa
Mārkaṇḍeyapurāṇa	

A.P.	= Agnipurāṇa
A.V.	= Atharvaveda
A.T.	= Āhnikatattva
Āpś.	= Āpastamba-Śrauta-Sūtra, edited by Dr. Richard Garbe B. I., 1882-1892
b.p.	= bracketed portion
Baudh.	= Baudhāyana-dharmasūtra
Bh.P.	= Bhaviṣyapurāṇa
Con.	= conjectural
D.K.	= Dānakāṇḍa of Kṛtyakalpataru
D.S.	= Dānasāgara
Div.T.	= Divyatattva
Dik.T.	= Dikṣātattva
Gautama	= Gautamadharmasūtra
K.P.	= Kūrmapurāṇa
K.R.	= Kṛtyaratnākara
Kāuś.	= Kauśika-sūtra of the Atharvaveda, edited by Maurice Bloomfield in vol. XIV of the Journal of the American Oriental Society, New Haven, 1890.
L.P.	= Līṅgapurāṇa
Manu	= Manusmṛti
M.bh.	= Mahābhārata
M.P.	= Matsyapurāṇa
Mārkaṇḍeya P.	= Mārkaṇḍeyapurāṇa
N.W.	= North-western recension (of the Rāmāyaṇa)
Padma P.	= Padmapurāṇa
Raghu	= Raghunandana
R.V.	= Ṛgveda
R.V.Kh.	= Khilas of the Ṛgveda, taken from Aufrecht's edition of the Ṛgveda, vol. II, pp. 672 ff.
SMB	= Sāma-Mantra-Brāhmaṇa, 1. Prapāṭhaka, Halle, 1901
Sṁ.T.	= Saṁskāratattva
Varāha P.	= Varāhapurāṇa
Vāmana P.	= Vāmanapurāṇa

Vāyu P.	= Vāyupurāṇa
Viṣṇu P.	= Viṣṇupurāṇa
V.D.	= Viṣṇudharmottara
Yāj.	= Yājñavalkyasmṛti
अथर्व	= अथर्ववेदः
अनु	= अनुशासनपर्व (महाभारतस्य)
वन	= वनप्रर्व " "
वि. ध.	= विष्णुधर्मोत्तरम्
शान्ति	= शान्तिपर्व (महाभारतस्य)

CONTENTS OF THE TEXT

उपक्रमणिका :—	पृः	पृः
मङ्गलाचरणम् ...	१	द्रव्यगणपरिभाषा ... ६४
ग्रन्थकृतपरिचयः ...	"	श्रीषधिगणः ... ६५
ग्रन्थकृतप्रार्थना ...	२	अष्टादशधान्यानि ... "
संशुद्धीतग्रन्थनामानि ...	"	सर्वौषधिनयः ... "
दाननामानि ...	३	सर्वगन्धः ... ६६
अनुकृतानामि ...	६	सर्वरत्नगणो रत्नाचलोक्तः ... "
असंशुद्धीतग्रन्थनामानि ...	"	सर्वरसगणः ... "
मुखबन्धः ...	८	सर्वधातुगणः ... "
नाम्नाप्रशंसा ...	६	मुख्यद्रव्यालामे तत्-
दानप्रशंसा ...	१२	प्रतिनिधिपरिभाषा ... ६७
पात्रप्रशंसा ...	१४	मानपरिभाषा ... ६८
पात्रापवादः ...	२४	विष्णुदैवतमहादानावर्तः(१) ७०-१८४
दानस्वरूपम् ...	२८	महादानप्रशंसा ... ७०
कर्ता ...	३२	दानानुष्ठानम् ... ७१
श्रद्धा ...	"	तुलापुरुषमहादानम् ... ७२-६४
दानकालाः ...	३४	प्रथमदिनकृत्यम् ... ८०
पुरयदेशाः ...	३५	द्वितीयदिनकृत्यम् ... ८२
देशस्वरूपम् ...	४०	तृतीयदिनकृत्यम् ... ८४
दानापवादः ...	४२	हिरण्यगर्भमहादानम् ... ८५
असहानम् ...	४५	अक्षारम् " ... १०३
दानविधिः ...	४७	कल्पपादप " ... १०६
प्रतिग्रहविधिः ...	४८	गोसहस्र " ... ११५
परिभाषा ...	५१	कामधेनु " ... १२४
प्रमादकर्तृधर्माः ...	५६	हिरण्यश्व " ... १३०
अशक्तकर्तृधर्माः ...	५७	हिरण्यश्वरथ " ... १३५
उपवासग्रहणपरिभाषा ...	५८	हेमहस्तिरथ " ... १४०
नक्षत्रपरिभाषा ...	५६	पञ्चलाङ्गलक " ... १४५
होमपरिभाषा ...	६०	धरा " ... १५२
जपपरिभाषा ...	६२	विश्वचक्र " ... १५८
		महाकल्पलता " ... १६४

	पृ:		पृ:
सप्तसागरमहादानम् ...	१७०	अनलकृतबहुगवीदानावर्तः (७)	२६७
रत्नधेनु ..	१७४	विष्णुदेवतधूम्रदानावर्तः (८-९)	३०० ३११
महाभूतघट ..	१८१	अनलकृतधूपदानावर्तः (८)	३००
विष्णुदेवताचलदानावर्तः (२)	१८५-२१६	अनलकृतधूपदानावर्तः (९)	३०६
अचलदानप्रशंसा ...	१८५	गवाहिकदानावर्तः (१०)	३१२
धान्याचलदानम् ...	१८६	विष्णुदेवतभूमिदानावर्तः (११)	३१६-३३८
लवणाचलदानम् ...	२०२	भूमिदानप्रशंसा	३१६
गुडाचलदानम् ...	२०४	देयभूमिपरिभाषा	३२०
सुवर्णाचलदानम् ...	२०६	फलपरिमाणपरिभाषा	३२०
तिलाचलदानम् ...	२०८	दानायोग्यभूमिः	३२१
कार्पासाचलदानम् ...	२१०	दानम्	३२१
धृताचलदानम् ...	२११	प्रजापतिदेवतासनदानावर्तः (१२)	३३६
रक्षाचलदानम् ...	२१३	वरुणदेवतवारिदानावर्तः (१३)	३४१ ३४६
रीप्याचलदानम् ...	२१५	वारिदानप्रशंसा	३४१
शर्कराचलदानम् ...	२१७	दानम्	३४१
रुद्रदेवतस्वरूपधेनुसहित-		शौचक्षानान्यजलदानम्	३४५
विष्णुदेवतधेनुदानावर्तः (३)	२२०-२५५	विष्णुदेवततैजसपालदानावर्तः (१४)	३५०
तिलधेनुदानम्	२३१	वरुणदेवतजलपालदानावर्तः (१५)	३५४
धृतधेनुदानम्	२३४	प्रजापतिदेवताघ्नदानावर्तः (१६)	३५७-३७५
विष्णुधर्मोक्तधेनुदानानि	२३८-२४६	अन्नदानस्तुतिः	३५७
जलधेनुदानम्	२३८	अन्नदानधर्माः	३५६
तिलधेनुदानम्	२४१	अन्नदानविशेषे फलविशेषपरिभाषा	३५७
धृतधेनुदानम्	२४४	सामान्यान्नदानम्	३६०
विष्णुधर्मोक्तरोक्तधेनुदानानि	२४७-२५५	विशेषान्नदानम्	३६४
धृतधेनुदानम्	२४७	विष्णुदेवतभक्ष्यदानावर्तः (१७)	३७६
जलधेनुदानम्	२४७	सोमदेवतलवणदानावर्तः (१८)	३७७
तिलधेनुदानम्	२५३	विष्णुदेवतधृतदानावर्तः (१९)	३७६-३८१
रुद्रदेवतगवीदानावर्तः (४-७)	२५६-२६६	धृतदानप्रशंसा	३७६
परिभाषा	२५८	दानम्	३७६
अदेया गीः	२५८	विष्णुदेवतदधिदानावर्तः (२०)	३८२
अनलकृतगवीदानावर्तः (४)	२६० २८६	विष्णुदेवतक्षीरदानावर्तः (२१)	३८४
अनलकृतबहुगवीदानावर्तः (५)	२६०	सोमदेवतक्षुरसदानावर्तः (२२)	३८६
अनलकृतयवीदानावर्तः (६)	२६२	विष्णुदेवतपानकदानावर्तः (२३)	३८८

	पृ:		पृ:
वनस्पतिदेवतफलदानावर्तः (२४)	३६०	विद्यादानपात्राणि	४७७
विष्णुदेवतमधुदानावर्तः (२५)	३६३	पुस्तकलिखनारम्भः	४७८
विष्णुदेवताभ्यङ्गदानावर्तः (२६)	३६५	सरयन्त्रविधिः	४७८
गन्धर्वदेवतगन्धदानावर्तः (२७)	३६७	पञ्चसमयविधिः	४७८
गन्धर्वदेवतधूपदानावर्तः (२८)	४००	मसो निर्माणम्	४७६
गन्धर्वदेवतानुलेपनदानावर्तः (२९)	४०२	लेखनीयधिकानिर्माणम्	४७८
नानादेवतपुष्पदानावर्तः (३०)	४०४	आदर्शपुस्तकारोपणम्	४७८
बृहस्पतिदेवतवस्त्रदानावर्तः (३१)	४०७-४१३	लेखकस्थालङ्कारादिदानपूर्वक-	
वस्त्रदानप्रशंसा	४०७	लिखनारम्भः	४८०
दानम्	४०७	शोधनविधिः	४८१
विष्णुदेवतयज्ञोपवीतदानावर्तः (३२)	४१४	देवायतननिवेदनविधिः	४८१
अग्निदेवतसुवर्णदानावर्तः (३३)	४१५-४३४	श्रोतुपाठकगुरुपणसहितव्याख्यान-	
सुवर्णदानपरिभाषा	४१६	विधिः	४८२
अनियतसुवर्णदानम्	४१७	व्याख्यायां विधिनिषेधविधिः	४८४
अग्निदेवतरुण्यदानावर्तः (३४)	४३५	पाठकम्	४८५
विष्णुदेवतालङ्कारदानावर्तः (३५)	४३७	चिन्ताविधिः	४८५
विष्णुदेवतभद्रदानावर्तः (३६)	४३६	शास्त्रव्याख्यासमाप्तिकृत्यम्	४८६
विष्णुदेवतगृहदानावर्तः (३७)	४४१-४४८	ब्राह्मणाय दानम्	४८६
सोपकरणगृहदानानि	४४१	शास्त्रानुष्ठानम्	४८६
अनुपकरणगृहदानम्	४४७	विद्यादानफलम्	४८७
प्रतिभ्रयदानावर्तः (३८)	४४६	विष्णुदेवतकल्पदानावर्तः (४४)	४८२
प्रजापतिदेवतशय्यादानावर्तः (३९)	४५३	प्रजापतिदेवतप्रेष्यदानावर्तः (४५)	४८५
विष्णुदेवतैश्वर्यदानावर्तः (४०)	४५६	प्रजापतिदेवतशस्यदानावर्तः (४६)	४८६
विष्णुदेवतदीपदानावर्तः (४१)	४५८-४६२	प्रजापतिदेवततिलदानावर्तः (४७)	४८८-४८८
दीपदानस्तुतिः	४५८	तिलदानप्रशंसा	४८८
दीपदानपरिभाषा	४५६	दानम्	४८८
दानम्	४५६	वनस्पतिदेवतारामदानावर्तः (४८)	४८८
सरस्वतीदेवतपुराणदानावर्तः (४२)	४६३	वनस्पतिदेवतवस्त्रदानावर्तः (४९)	४९१
ब्रह्मदेवतविद्यादानावर्तः (४३)	४७२-४८१	विष्णुदेवतसम्भारदानावर्तः (५०)	४९५
विद्यादानप्रशंसा	४७२	नानादेवतपशुदानावर्तः (५१)	४९७
विद्यादानस्वरूपं तत्फलम्	४७३	प्रजापतिदेवतकृष्णाजिनदानावर्तः (५२)	४९६
गुरुप्रशंसा	४७६	प्रजापतिदेवतच्छत्रदानावर्तः (५३)	४९३-४९८
		छत्रदानप्रशंसा	४९३
		दानम्	४९३

पृ:	पृ:
उत्तरानाग्निरौद्रेवतोपानदानावर्तः (५४) ५३६	नानादेवत-नक्षत्रनियत-
नानादेवतयानदानावर्तः (५५) ५४४	तिथिदानावर्तः (६५) ६२२
प्रजापतिदेवतगजदानावर्तः (५६) ५४८	नानादेवतनक्षत्रदानावर्तः (६६) ६२८
यमदेवताश्वदानावर्तः (५७) ५५०	नानादेवत-मासव्यापि-
यमदेवतमहिषदानावर्तः (५८) ५५४	दानावर्तः (६७) ६३३
आरोग्यदानावर्तः (५९) ५५८	नानादेवत-संक्रान्तिदानावर्तः (६८) ६४६
अभयदानावर्तः (६०) ५६२	नानादेवत-श्रुतुदानावर्तः (६९) ६५२
वारदानावर्तः (६१) ५६८	नानादेवत-वत्सरदानावर्तः (७०) ६५७
नानादेवत-मासोपलक्षित-	नानादेवत-विप्रकीर्ण-
नियतदिनदानावर्तः (६२) ५६९	दानावर्तः (७१) ६५६
नानादेवतानियतमासिक-	सामान्यदेवतासम्प्रदानकदानावर्तः (७२) ६७२
तिथिदानावर्तः (६३) ५८३	सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः (७३) ६७८
नानादेवत-मासनियत-	महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः (७४) ६८७
तिथिदानावर्तः (६४) ५८६	भगवद्वासुदेवदानावर्तः (७५) ६९३

INTRODUCTION

Ms. MATERIALS

Three MSS. of the Dānasāgara have been collated for the present edition, viz. (1) (A)satic Society MS., No. I.A. 73 of the Society's Collection

- (2) MS. of (B)enoy Krishna Deva Bahadur of Calcutta and
(3) (I)ndia (O)ffice (of London) MSS. Nos. 719-20/1704-5, (the two MSS., being the two parts, have been considered as one).

References to these three MSS. have been abbreviated into A, B and I.O. respectively.

(1) MS. A

Of these A consists of 237 folios, those up to 160 being numbered in ink by the scribe himself and the rest with a few exceptions being numbered in pencil by some other person later on. As the folio 188 has been wrongly numbered as 189, so the numbers of all the subsequent folios up to the last but one have been incorrectly increased by one, while the last folio has been left without a number. The size of this MS. is 16½ in. by 5 in. and its condition is excellent. It contains 10 lines on a page and 45 to 60 letters in a line. Its script is Bengali of the early 19th. century and the numbers 21-3-05, added just at the end of the work, probably indicate that its copying was completed on March 21, 1805. It is, however, a very corrupt MS., being full of omissions, repetitions, wrong punctuations, spelling mistakes, misreadings and readings torn out of their proper contexts and placed elsewhere. It is an incomplete MS., ending abruptly with the word *dundubhiḥ* (which it reads as *dundubhim*) in l. 11, p. 715 of the present edition. Though it contains no colophon owing to its incompleteness, yet it records the date of composition of the work on folio 221 (a and b) in almost similar words as those printed in thick letters on p. 657 of the present edition.

(2) MS. B

(As collated from the readings in a partly printed edition)

About one-fifth portion of the present work, corresponding to pp. 1-151 of the present edition, was published in Devanāgarī characters with a Bengali introduction and translation (pp. 1-16, 1-316) by the late Pandit Śyāmācaraṇa Kaviratna from the Sāhitya Sabhā, Calcutta, between 1914-19. This edition was based upon the collation of three MSS., viz. our A and B MSS. and a third MS., belonging to Prācyavidyāmahārṇava Nagendranāth Vasu. The editor mentions in his Bengali introduction about the almost similarity of the readings of Vasu's MS. with those of MS. A and we have also not been able to secure MS. B but have satisfied ourselves with the readings of this MS., as recorded in Śyāmācaraṇa's edition, for purposes of collation up to 151 pages in our edition and have consequently marked these readings as from MS. B. It may be added here that its script is also Bengali.

[It may be mentioned in this connection that another shorter edition of the present work (pp. 1-2, 1-80 up to a certain portion of *dānāpavāda*, thus corresponding to pp. 1-44 of the present edition) was published in Bengali characters with a Bengali translation in the Sāhitya-saṁhitā, a Bengali journal of Calcutta. We learn from its preface that it utilised our B MS. and another MS., belonging to the collection of Prānakṣṇa Biswās of Khardah but we can get no information about its editor and the year of its publication, as the title page of this edition is missing in our copy. It may be added here that the above-mentioned Khardah MS., which is also in Bengali script and now deposited in the collection (no. 1374) of the Vāṅgīya Sāhitya Paṇḍit of Calcutta, is not only extremely corrupt but its folios are in a very tottering condition.]

(3.) I. O. MS.

It consists of two parts, the folios of the respective parts being 1-154 and 155-309 (wrongly described as 709 in the India Office Catalogue). Its size is 15 $\frac{3}{4}$ in. by 5 in. and its condition is also excellent. Its

script is modern Bengali handwriting and it contains 8 lines on a page and 55 letters on the average in a line. It is almost complete and its readings are on the whole correct, but there are in several places omissions and mistakes, though not of a serious character. The five concluding folios (305-9) contain a table of contents of the whole work.

THE AUTHOR

Of the eight topics, described in the 72 introductory verses of the present work (pp. 1-8), the following six are more important, dealing as they do with the author's own account of himself, of his two immediate ancestors and of his teacher, Aniruddha and with the sources and contents of his work :—

- (b) The author's own account of himself and of his father, grandfather and teacher
- (d) List of works consulted
- (c) List of dānas, specified in this work
- (f) " " not specified in this work
- (g) List of works not consulted
- (h) List of fifteen preliminaries to making gifts, described in the just following introductory chapter (pp. 9-69).

The (a) and (c) topics deal respectively with 'obeisance to the Brāhmaṇas' and 'the author's request to the Brāhmaṇas of successive ages to follow his present work.' The topic (b) is now described below.

'The Sena dynasty sprung out of the Moon, the only friend of the whole world—the dynasty which is great owing to its strict observance of the Vedic rites, the boundary mountain, as it were, of the conduct of the Kṣatriyas and the veritable limit of the prevalence of the good customs, got afraid of the advent of the Kali age and which possesses the beauty of a pearl necklace, the good acts of its members standing for the transparent gems and its line of succession, ever filled with manly qualities, effulgent with those gem-like good acts, serving the purpose of the connecting thread of the necklace. In that very dynasty

was born HEMANTA SENA, who was, as it were, the hemanta (i.e. late autumn) season incarnate, having beautified the good roads (or good ways of living, in case of the king), being attractive for big and steady shades (or patronage, in case of the king) and hence easily accessible by the good for pleasant and unrestricted enjoyment (or utilisation, in case of the king), serving as a moving wish-fulfilling tree (*kalpadrumo*¹ *jaṅgamah*), being naturally produced by the

1 Mr. Rangaswami Aiyangar says on p. 59 of his introduction to the edition of the *Dānakāṇḍa* of the *Kṛtyakalpataru* (G.O.S., vol. XCII, 1941), 'The *Dānasāgara* of Ballāla Sena (composed in śaka 1091), i.e. A.D. 1161-69 [sic. 1169-70]) refers to the *Kalpataru*.' Though the learned editor quotes in Appendix B of the above edition the 72 introductory verses in full and the five concluding verses of the *Dānasāgara* and simply prints with a waving line the above Sanskrit word (i.e. *Kalpadrumo*), occurring in intro. v. 3, yet he nowhere proves his above assertion. The Sanskrit phrase in question (i.e. *Kalpadrumo jaṅgamah*) is an epithet only to *hemantah*, just following it and placed as it is in a verse of *double entedre*, admits of a two-fold interpretation, viz. the hemanta (i.e. late autumn) season and the king Hemanta Sena, grandfather of our author, Ballāla Sena. Our author, however, nowhere mentions any commentary or digest, not to speak of the *Kṛtyakalpataru*, in his long list of works consulted and also nowhere quotes a single word from the above-mentioned digest. Moreover, the word '*Kalpadruma*' means 'a wish-fulfilling tree' only and though its synonym '*Kalpataru*' may also be used as an abbreviation of the name of the digest in question, yet there is no warrant here for introducing this far-fetched interpretation of the innocent word '*Kalpadruma*', simply because the composition of the *Kṛtyakalpataru* preceded that of the *Dānasāgara* by several decades (the two works being produced in the first and second halves respectively of the 12th century). The late M.M. Chakravarti also says on p. 361 of his 'History of Smṛti in Bengal and Mithilā' (J.A.S.B., vol. XI, 1915, pp. 311-406), 'Firstly in the Bengal School, Aniruddha was the earliest to quote the work (i.e. *Kṛtyakalpataru*) as authority and Ballāla Sena's *Ācārasāgara*, *Pratiṣṭhāsāgara* and *Dānasāgara* seem to have felt its influence.' Two works of Aniruddha have so far been published, viz. *Hāralatā* (B. I., 1909) and *Pitṛdayitā* (Sanskrit Sāhitya Pariṣat, 1924). So it is likely that Chakravarti might have at least, consulted the printed edition of the former work, viz. *Hāralatā* before making the above remark about Aniruddha's indebtedness to the *Kṛtyakalpataru*, as the former had been published six years before the publication of his above paper. But curiously enough, the index

destruction of the antagonistic lotus-breeding lakes (or being raised by his inherent good qualities as manifested in excavating lotus-breeding lakes even for his enemies, in case of the king) and thus being of serene greatness. He was succeeded by the king VIJAYA SENA, bowing down to whom and carrying whose behests like garlands in their crests the members of other great royal dynasties served like the banners of victory in all possible directions. From this king was born the king BALLALA, the premier source of the rise of merits and the best of all kings—BALLALA, who, having attained royal fortunes (or looking beautiful, in case of the cloud), drenched the entire world with his spotless fame (or paddy crops of the fields, looking white like spotless fame owing to the effects of heat, in case of the cloud) and also all the directions with the torrential flow of the waters, attending his gifts (or flowing as exuberance from the bodies of the maddened elephants, presiding over the cardinal directions, in case of the cloud) and thus served as an untimely cloud, allaying the heat (i.e. torments) of poverty of those, stricken with the same. Just as the slayer of the demon Vṛtra (i.e. Indra, the king of gods) has got the Lord of speech (i.e. Bṛhaspati) as his spiritual preceptor, so this Ballāla possesses ANIRUDDHA as his teacher—ANIRUDDHA, the most revered man in the Varendrī land (i.e. North Bengal) and the best one to expound the Vedas and interpret the Smṛtis, having ever active eyes, showing manifestations, produced

of the edition of the *Hāralatā* contains the names of Asahāya, Kāmadhenukāra (i.e. the author of the *Kāmadhenu*), Govindarāja, Bhojadeva, Viśvarūpa and Saṅkhadhara only and not that of the *Kṛtyakalpataru* or of its author Lakṣmīdhara in the list of commentators and digestwriters and we have also failed to find out any quotation from the last-named work and author in the *Hāralatā* even by a thorough examination. The same remark also applies to the *Pitṛdayitā*. No Mss. of the *Ācārasāgara* and *Pratiṣṭhāsāgara* of Ballāla Sena have so far come to light and the just published *Dānasāgara* of the same author contains, however, no quotation from the *Kṛtyakalpataru*, as stated above. So the above remark of Chakravarti about Aniruddha's and Ballāla Sena's indebtedness to the last-named digest is totally unfounded.

by a brilliant intellect, bent upon the shastric lore (*Sārasvata-brāhmaṇi*)², himself following the six prescribed avocations of a Brāhmaṇa and being the veritable store-house of the good and universally acknowledged as a truthful person. Having devoutly learnt the essence of all the Purāṇas and Smṛtis from this very teacher and being desirous of producing a digest on gifts to remove the accumulated sins of the Kali age but being at the same time doubtful of the success of his risky endeavour of ascertaining dharma, difficult to be ascertained, this king began honouring the lotus-like feet of the Brāhmaṇas. The Brāhmaṇas (lit. 'lords of the earth'), propitiated as they were with this incessant service (of this king Ballāla) assembled together and conferred upon the latter an efficacious boon, which clarified and resolved the doubts of the mind of the king who is hereby composing this work *Dānasāgara* as a result of the training, received by him from his teacher and as far as his own learning enables him to do so, for the welfare of those, who have got faith (in the subject of gifts).'

As the two verses, nos. 55 and 56, of the introductory portion containing the list of dānas, not specified in this work (topic f), incidentally refer to the names of the author's two other already composed works, viz. *Pratiṣṭhāsāgara* and *Ācārasāgara*, so the purport of those verses is now reproduced below:—

'The gifts relating to the dedication of reservoirs and temples have not been described in the present treatise as they have been fully

2 It is rather strange that Dr. R. C. Majumdar has read the above Sanskrit word as *sārasvata-brāhmaṇaḥ* and made a remark on p. 183 in his *Bāṅglā-deśera itihāsa* (which is an abridged Bengali translation of his *History of Bengal* vol. I), the purport of which is given below:—

'It is inferred from Ballāla Sena's description of his teacher Aniruddha Bhaṭṭa that the latter was a Brāhmaṇa of the Sārasvata clan.'

Not only is the above reading, not found in any Ms. of the *Dānasāgara*, collated by us, including that of the India Office collection which reads *Sārasvatam brāhmaṇi* but also the above statement is in direct conflict with the colophon of Aniruddha's *Hāralatā*, wherein he describes himself as a Campāhaṭṭiya, which is one of the subjects of the Vārendra Brāhmaṇas of Bengal.

treated in the *Pratiṣṭhāsāgara* and those, made in different parts of the year and described in the *Ādipurāṇa*, are also not exhaustively dealt with here, as they have been so treated in the *Ācārasāgara*. A hitherto-unknown work of our author, viz. *Vratasāgara*³ has also been mentioned twice in the present work on pp. 52 and 59 of the present edition. The last work of our author, viz. *Adbhutasāgara*⁴, left incomplete by him and finished by his son, the king Lakṣmaṇa Sena, brings up the number of his works to five, which are the following:—

Pratiṣṭhāsāgara, *Ācāra*°, *Vrata*°, *Dāna*° and *Adbhuta*°.

The topics (d) and (g) enumerate the lists of works consulted and not consulted respectively by our author. The purport of these two topics is set out below one after another.

Topic (d)—List of works consulted

The following 13 *Purāṇas* were consulted by our author for the composition of his *Dānasāgara*:—

The *Brahma*°, *Varāha*°, *Āgneya*° (i.e. *Agñi*°) *Bhaviṣya*°, *Matsya*°, *Vāmana*°, *Vāyu*°, *Mārkaṇḍeya*°, *Viṣṇu*°. *Siva*°, *Skanda*°, *Padma*°, and *Kūrma*°.

The following 8 *Upapurāṇas* 'containing as they do chapters on dāna, as stated in the *Kūrma* and *Ādi Purāṇas*', were consulted by him:—

The *Ādi*°, *Sāmba*°, *Kālikā*°, *Nandi*°, *Āditya*°, *Narasimha*°, *Viṣṇu-dharmottara*° (by *Mārkaṇḍeya*) and *Viṣṇudharma*°.

3 शक्राशक्तोपुंसाधारणश्च दक्षिणगोश्वप्रज्ञालनजलानं हरिवंशोक्तं व्रतसागरीय-जीवतवर्ग्यायामनुसन्धेयम् (p. 52); व्रतसागरीय-मुखवन्धस्थ-जीवतवर्ग्यायामजनदन्त-धावनादिनिषेधात् (p. 59). Vide also the present writer's paper, viz. Caṇḍeśvara's indebtedness to Ballāla Sena (*Indian Culture*, vol. XI, pp. 141-144 at p. 144, 1945) for the discovery of the existence of this work by the present writer.

4 Edited by Muralidhar Jhā, Prabhākari and Co., Banaras, 1905. The opening verse tells us that it was begun in śaka 1089 (1167-68 A.D.) but was left unfinished and completed after his death by his son Lakṣmaṇa Sena, whom he had raised to the throne and from whom he had extracted a promise to finish the work.

The following 28 *Smṛtis* were consulted:—

Manu, Vasiṣṭha, Samvarta, Yājñavalkya, Gotama, Kātyāyana, Jābāla, Vyāsa, Dānabṛhaspati, Bṛhad-vaṣiṣṭha, Hārīta, Pulastya, Viṣṇu, Śāitāpa, Yama, Yogi-yājñavalkya, Devala, Baudhāyana, Aṅgīrasa, Dānavyāsa, Bṛhaspati, Śaṅkha-likhita, Āpastamba, Śaṅkhyāyana, Mahāvyaśa, Laghuvyāsa, Laghuhārīta and Chandogapariśiṣṭa of Kātyāyana.

The following three works were also consulted:—

The Rāmāyaṇa, Mahābhārata and Gopatha-brāhmaṇa.

We thus see from the above list that 52 works have been utilised by our author. If we compare this list with that given in the colophon (p. 721), we find that the latter list contains the names of 46 works only, the Ādi° and Viṣṇudharma° of the Upapurāṇa list and Samavarta, Gotama, Dānabṛhaspati, Bṛhad-vaṣiṣṭha, Viṣṇu, Yogi-yājñavalkya, Śaṅkha-likhita and Vyāsa of the Smṛti list and also Gopathabrāhmaṇa being omitted, Liṅga°, Paiṭhinasi and Dakṣa, which have been really utilised, being added and Devi° and Śrībhāgavata, which have nowhere been utilised by our author, being wrongly added in the colophon list. The real number of works consulted thus comes up to 55 only. A comparison of the names of works in the exhaustive index with the above consolidated list of the same shows that Chāgaleya, Marīci and Vṛddha-śāitāpa have been quoted once, twice and once respectively over and above these 55 works, besides the four Vedas, Nirukta, Pāṇini and many other miscellaneous works, while Mahāvyaśa has never been quoted.

Reasons for non-utilisation of the Devi° and Bhāgavata° have been offered by our author in topic (g), below.

Topic (g)—List of works not consulted

The three Purāṇas, viz. Bhāgavata, Brahmāṇḍa and Nāradiya, containing as they do no chapters on gifts, have not been consulted. The big Liṅgapurāṇa, with its chapters on mahādānas, borrowed from the Matsya°, being thus similar with the latter, has not been drawn upon in this digest. The Bhaviṣya° has been carefully utilised up

to the seventh *Kalpa*, leaving aside the eighth and ninth ones, tampered by the Buddhists. The two popular treatises, Viṣṇurahasya and Sivarahasya, being mere compilations, have also not been accepted as authorities here. Though the Bhaviṣyottara is followed in practice and is not repugnant to orthodox doctrines, yet it has been excluded from this work owing to the absence of its authoritativeness. All the following works have also been ignored:—

- (1) The three additional parts of the prevalent Skanda°, dealing with the stories of Pauṇḍra, Revā and Avantī
- (2) The Tārksya°, i.e. Garuda°
- (3) Another Brahma°
- (4) Another Āgneya° (i.e. Agni°)
- (5) Viṣṇu, consisting of 23000 verses
- (6) Another Liṅga°, consisting of 6000 verses. These Purāṇas are filled with such chapters as initiation, consecration, arguments of the Buddhists, testing of jewels, false genealogies, dictionary and grammar, are themselves inconsistent and self-contradictory and are literary forgeries of the Buddhists, heretics and similar other persons and so all these have been rejected.
- (7) Besides the above list of Purāṇas and Upapurāṇas, the Devīpurāṇa, owing to its description of impure acts, seems to be in sympathy with the Buddhist Scriptures and so it has also not been drawn upon in this work.

In the above description of works, not consulted, we first find the name of the Liṅga° and then find that of another Liṅga°, consisting of 6000 verses. The latter mention of 'another Liṅga° etc.' seems to suggest that the former Liṅga° is not among the rejected works. As a matter of fact, the Liṅga° has not been excluded but twice quoted by our author on pp. 37 and 72 in the topics of *puṇyadesāḥ* and *śulāpuruṣa-mahādānam*. What our author means to say by the first statement about the Liṅga° is that its mahādāna chapters, being borrowings from the Matsya°, have not been drawn upon and that the former Liṅga° is not one of his rejected works. So the statement of Dr. R.C. Hazra that 'the verses quoted from it (i.e. the Liṅga°) in the Dānasāgara

may have been interpolated⁵ seems to be wrong and the words 'a Liṅgapurāṇa' should be added after 'a Viṣṇupurāṇa' in the following statement of the same author:—

'It is to be noted that though Ballāla Sena expressly says that he rejected the 'Tārksya', 'Brahma', 'Āgneya', 'Vaiṣṇava' and 'Liṅga' as spurious and deceptive, he draws considerably upon a Brahma—, an Agni—and a Viṣṇupurāṇa in his Dānasāgara and includes them in the list of the Purāṇas used in writing the digest.'⁶

So the further statement of the same author that 'the corrupt verse 'br̥had api...avadhārya...nibaddham' (intro. v.58) given on fol.3b (I.O.MS.) in connection with the names of the rejected Purāṇas or parts thereof also tends to show that Ballāla Sena did not use the Liṅga in his Dānasāgara. (The word 'api' after 'br̥hat' seems to suggest that 'avadhārya' should be read in place of 'avadhārya')⁷ loses any force whatsoever. For a correct reading of the verse in question the printed edition (p.7) should be consulted.

Leaving aside the topics (e) and (h) containing the list of dānas, specified in this work and that of fifteen preliminaries to making gifts respectively, for treatment in the section on the 'synopsis of the work', just below, we shall now discuss the date of our author from internal and external evidence. We have learnt from the topic (b) above not only the names of our author's father, grandfather and teacher, viz. Hemanta Sena, Vijaya Sena and Aniruddha but also the significant fact that our author learnt the essence of all the Purāṇas and Smṛtis from this venerable teacher. But curiously enough, Raghunandana, the 16th century digest-writer of Bengal, who has made only eleven quotations from the Dānasāgara in six of his works, has introduced his Ekādasīratna quotation (p.44, Jivānanda's edition) with the words *viṣṇurabasyānārṣatuasya dānasāgare aniruddhabhaṭṭenābhīhitatvācca*, the quotation itself being the introductory verse 60 of the Dānasāgara.

5 *Studies in the Purāṇic records on Hindu rites and customs* by Dr. R. C. Hazra, p. 94, footnote 40.

6 *Ibid.*, p. 138, footnote 131.

7 *Ibid.*, p. 94, footnote 40.

It is thus evident that Raghunandana believed the Dānasāgara to be the composition not of Ballāla Sena but of his teacher, Aniruddha himself. The date of composition of the Dānasāgara is got not only from the post-colophon statement recorded in the I.O.MS., the A MS. being incomplete at the end, but also from the almost similar and extremely relevant statement on p.657 in section 70, containing the chapter on 'gifts to be made in several kinds of years' (nānādaivata-vatsaradānāvarta), recorded in both I.O. and A MSS. In this section, consisting of two pages only (pp. 657-8), our author quotes only two verses from the Viṣṇudharmottara (III.317. 2-3), prescribing the gifts of sesame, barley, food and clothes, paddy and silver in sam-vatsara, pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara respectively. But before going to describe in his usual manner the relevant procedure attending the above-mentioned five kinds of gifts, our author introduces a prose paragraph with an astronomical verse with the name of the Dānasāgara thrust within it, the first part of the prose paragraph being the same as the second part of the post-colophon statement and the second part of the prose paragraph explaining and substantiating the cryptic statement of the verse itself. An English rendering of the prose paragraph with the verse is given below:—

'Now, to describe the characteristics of the sam-vatsara and similar other years, the very year of composition of the Dānasāgara itself is (first) recorded here for the illustration of a sam-vatsara. The Dānasāgara has been composed by the king Ballāla Sena, the best of all kings, on the completion of the Śaka year 1091 (recorded both in numerals and words.)

The numbers of solar positions among the stars (i.e. signs of the zodiac), which have passed off before (the composition of) the Dānasāgara and which, when divided by five, leave remainders beginning from one and ending in zero, are successively designated in a group of five years as the sam-vatsara, pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara respectively.'

8 The Kṛtyatattvārṇava (A. S. Ms. I, F. 45, p. 4) of Śrinātha (guru of

So the śaka year 1091 (the very year of composition of the Dānasāgara), calculated from the vernal equinox, is a sam-vatsara. Thus pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara follow it in order. These years recur after one cycle of five years.'

The first part of the post-colophon statement is nothing but the repetition of the names of the author's father, grandfather and teacher. We have seen before (footnote 4) that the opening verse of the Adbhutasāgara contains the date of the beginning of composition of that very work, viz. śaka 1089. As our author's three other extinct works, viz. Pratiṣṭhāsāgara, Ācāra° and Vrata° are stated by the author himself to have been already composed (vide supra) and as the dates of completion of the Dānasāgara and beginning of composition of the Adbhutasāgara are śaka years 1091 and 1089 respectively, corresponding to 1169-70 and 1167-68 A.D., so it will not be improper to place the period of literary activity of our author between 1150 and 1175 A. D.

Our above finding of the approximate period of the literary activity of Ballāla Sena from internal evidence is corroborated by the external evidence of the duration of his reign, viz. 1158-1179 A.D., as arrived at by Dr. R. C. Majumdar in his chapter on the Senas Appendix I The Chronology of the Sena kings (*History of Bengal*, vol. I),² p. 231. But curiously enough, Dr. Majumdar inadvertently puts the figure 11 instead of 21 as the number of years of Ballāla Sena's reign just against the above dates and repeats this mistake in the Bengali translation (p. 104) also.

Raghuṇandana and flourishing between 1470 and 1540 A.D.), while referring to the Dānasāgara under the head 'Years', says that it was composed by Ballāla Senadeva in śaka 1091, the relevant portion being almost the same as the first part of the prose paragraph and verse on p. 657 of the D.S., referred to above.

9 Edited by Dr. R. C. Majumdar and published by the Dacca University, 1943.

SYNOPSIS OF THE WORK

The fifteen preliminaries to making gifts, which have been enumerated by our author in the introductory topic (h) in four verses (69-72) and described at length in the just following 61 pages (pp. 9-69) of the introductory chapter, are now given below:—

- (1) The eulogy of Brāhmaṇas
- (2) " of making gifts
- (3) The praise of fit donees
- (4) The blame of unfit donees
- (5) The nature (and classification) of gifts (and requisites of a valid gift)
- (6) The fit donor
- (7) The charitable attitude
- (8) The proper times of making gifts
- (9) The proper places of "
- (10) The (seven) modes of acquisition of wealth (and its three-fold division into black, mixed and white)
- (11) The blame of making several classes of gifts
- (12) The positively bad gifts
- (13) The procedure of making gifts
- (14) " of receiving gifts
- (15) The technique of making gifts

As the topics (5), (7), (10), (12), (13), (14) and (15) are more important and interesting, so we shall deal with them one after another.

The nature and classification of gifts

(35 Devalasmṛti verses and 1 Devalasmṛti prose extract)

Definition—That is described as a gift when wealth is given with a charitable attitude so as to reach a receiver who is a fit recipient as defined in the Śāstra.

Divisions—Gift is said to have two causes, six motives, six constituent elements, six effects, four kinds, three classes and three vitiating factors. Neither paucity nor multiplicity (of the articles of gift) detracts from or adds to the merit of a gift; presence or absence of the charitable attitude increases or decreases the same. Piety,

material interest, lust, shame, delight and fear are the six motives of gifts. What is given to a worthy person without an eye to any particular object (to be achieved by such gift) but solely with the idea of giving away something, is called a 'gift of piety.' What is incidentally gifted away with an end in view is said to be a 'gift of material interest', as its merit is mundane and as it has got a tangible result for its motive. What is given out of lust to unworthy persons in connection with wine, women, hunting or dice-playing is classed as a 'gift through lust.' What is made over to supplicants (by persons), when they have been asked and have promised to make the gift in an assembly out of shame is known as a 'gift through shame.' Persons, conversant with the motives of gifts, label as a 'gift through delight' what one gives away out of cheerful disposition after having seen pleasant scenes or heard pleasant sounds. What is gifted away out of fright to the generators of fear for suppressing malice or averting injury or death is said to be a 'gift through fear.' The donor, the donee, a charitable attitude, the subject of gift which must have been acquired by the donor in a proper way, a proper time and a proper place are known as the six constituent elements of a gift. The donor should be free from incurable or disgusting diseases, be pious, charitably inclined, free from vices, pure and should be following a blameless profession for his livelihood.

[Prose passage—Insanity, skin diseases, phthisis, asthma, diabetes, fistula, dropsy and stone are the eight incurable or disgusting diseases, arising out of sin.]

A Brahmana, who is possessed of learning and good conduct, good family descent and insufficient means of livelihood, is charitably disposed, possessed of all the organs of the body and free from sexual vices, is said to be the (worthy) donee. When on seeing a needy person, the donor feels pleasure and indicates it by a smiling face, when he shows honour and is free from a feeling of ill-will or irritation (towards the supplicants), that is said to be the charitable attitude. That is a proper subject of gift, which has been acquired carefully by the donor without causing pain or loss to another person, or without worry or trouble to himself, whether it be big or small. The most

proper time and place of making gifts are those in which a subject of gift is difficult to be secured and not otherwise. A comparatively insignificant subject of gift becomes valuable owing to the good association of circumstances, time, place, donor and donee, while a valuable one becomes otherwise owing to the bad association of the same. Bad result, no result, inferiority, equality, superiority and permanence are the six effects of a gift. Gifts, made to an atheist, a thief, a ruffian, an adulterer, a person guilty of minor sins, to a wicked person or to a destroyer of an embryo, turn out to be of bad result. Gifts, however great, become productive of no result, if bereft of the charitable attitude of the donor. A good gift, if made after causing pain or loss to another person, becomes inferior in merit. A gift, effected in compliance with all the requisite conditions but with a sinful mind, turns out, owing to the defect in resolve, to be tainted with the fault of equality, i.e. becomes indifferent. A gift attains superiority in effect, if it is fitted with all its constituent elements, while that, which is given away out of compassion, is hallowed with permanence. The wise have divided the Vedic act of making gifts into four kinds, viz. everlasting (*dhruva*), profuse (*ājasrika*), voluntary (*kāmya*) and occasional (*naimittika*). Dedication of a garden, of a well or of any other reservoir of water is an everlasting gift, as it conduces to all the human desires. Whatever is given every day is said to be a profuse gift. What is given through the desire of securing progeny, victory, prosperity or a wife is called voluntary. What is given at certain specified times or on account of doing certain acts or is dependent on money for its performance—these three kinds are described in the Smṛtis as occasional gifts and may be accomplished with or without the sacrificial fire. Nine only among the various subjects of gift are the best, four middling and the rest are inferior—this is known according to authority as the threefold division of the articles of gift. Food, curds, honey, protection, cow, land, gold, horse and elephant—gifts of these nine best things are said to be the best; learning, house for shelter, domestic paraphernalia (like cots) and medicine—these four are said to be middling; shoes, chariots, carts, umbrellas, vessels, seats, lamps, wood, fruits, and old

chowries and all other unspecified objects, which cannot be exactly enumerated owing to their multiplicity, are inferior. A sacrifice, a gift or a lesson is vitiated by its very mention, boasting or repentance and being thus deprived of vigour, turns to nullity. So one should not mention in vain one's pious acts, as one who boasts of one's actions is called the 'erstwhile enjoyer' (of the merits of those actions). Thus a gift, endowed with all the merits and devoid of all the above defects, brings about the good result, desired by the donor, owing to its wish-fulfilling capacity, which means reputation for liberality in this world, highly increased pleasures in heaven and an inherent reverence for making gifts even in the third birth in a good family.

Further Classification of gifts
(V.D. III.299. 1a-4a, 5b-6b)

The wise have described the effects of all good actions as being divided into four classes, viz. *tāmasa*, *rājasa*, *sāttvika* and *guṇottara*.

(1) Those actions which are done without any religious procedure or simply for the purpose of deceiving others by persons, overpowered with anger or greed, are called *tāmasa* (i.e. low).

(2) Those, which are accomplished with an excess of pride, fall into the category of *rājasa* (i.e. medium).

(3) O twice-born persons! those acts, which are practised with excessive devotion, are known in this world as *sāttvika* (i.e. high).

(4) Those, which are done without any definite desire (of personal gain), are called *guṇottara* (i.e. higher than the above three *guṇas* or attributes, viz. *sattva*, *rajas* and *tamas*).

A man reaps the fruits of his *tāmasa* gifts in his future life, being born as a lower animal. O the best of the twice-born persons! the effects of *rājasa* gifts are experienced (by the donor), being reborn as a man, while the merits of *sāttvika* gifts are undoubtedly enjoyed in one's divine existence (in the future life). Salvation is said to be the result of actions, done in the *guṇottara* way.

The charitable attitude—effects of its presence or absence on gifts
(Two Devala verses)

If a man, were to give even the whole earth, acquired by proper means without the charitable attitude (as defined above) or to an un-

worthy person, he would secure no prosperity (i. e. religious merit) thereby. On the other hand, by making a gift of even a handful of vegetables with a heart, full of charity and to a very worthy person, he may secure all prosperity.

The (seven) modes of acquisition of wealth etc.

Manu Smṛti (X. 115)

There are seven legal modes of acquiring wealth, viz. inheritance, gift through favour, purchase, conquest, investment, service and donation of a worthy person.

V. D. (III. 299. 7-20)

O the best among the twice-born persons! the wealth, required for the accomplishment of actions, possible by means of wealth only, is said to be of three kinds, viz. black (*kṛṣṇa*), mixed (*śabala*) and white (*śukla*). The religious merit of actions done with the above three classes of wealth is also of three kinds. Whatever is done with black wealth bears fruit in a man's future existence as a lower animal. O the best of the twice-born persons! (the results of) actions, done with mixed and white wealth, are enjoyed (by the performers) in (future) human and divine existences respectively. Whatever wealth is acquired by a person by pursuit of the peculiar duties of his own *varṇa* (i.e. caste) is known as white, that, secured by following the duties of his next lower *varṇa*, is called mixed, while that, gained by taking up by the members of the highest *varṇa* the duties of the lowest one is considered black. O best among the twice-born persons! I shall now describe the white variety (of wealth) of all the *varṇas*. Whatever is got as a gift from worthy persons, by priest-craft and from the disciples—these three classes are known as *white* wealth for a *Brāhmaṇa*. The corresponding three classes for a *Kṣatriya* are those which are secured as booty, taxes and from civil suits and criminal cases. The similar varieties for a *Vaiśya* are obtained from agriculture, trade and tending of the cows. The wealth, secured by a *Sūdra* after serving the three twice-born classes, is his only *white* variety of wealth. A *Brāhmaṇa* should never adopt the duties of a

Sūdra and *vice versa*, as both the processes cause degradation to both, viz. Brāhmaṇa and Sūdra. No higher set of duties exists for a Sūdra and no lower set for a Brāhmaṇa. Members of these two *varṇas* should simply lay aside the intermediate duties which are common to the general mass outside their *varṇas*. I shall now describe the three kinds of wealth of all the *varṇas*. Whatever is acquired by a person by devices, resulting from royal service and gambling, by theft and hurting others, by manufacture of imitation articles and seizure and by false personation (as a member of a higher *varṇa*)—all these are said to be *black* wealth for all the *varṇas*. Whatever is secured by crafts and usury and in return of a benefit conferred by another person is known as the *mixed* wealth. Whatever is got through inheritance, as a gift of affection and secured as a dowry (at the time of marriage) is termed without qualification as *white* wealth of all the *varṇas*. A gift, effected by means of white wealth, produces profuse results. A learned and high-thinking man, after having performed pious acts with wealth, acquired by lawful means, becomes permanently entitled to divine enjoyments in heaven. So wealth should be acquired by lawful means.

The positively bad or forbidden gifts

These are primarily antelope hide and a cow, just on the point of giving birth to a calf (*ubhayatomukhī*). Our author has quoted one verse of the Matsyapurāṇa (260. 23b-24a) and two verses of the Adityapurāṇa to prove the untouchability of the donee of the latter. The Agnipurāṇa (2 verses) has then been quoted to the following effect:—

‘If a twice-born person, when in distress, receives as gifts out of greed an elephant, a horse, a chariot, any other conveyance, the accompanying bedding and seats of a dead person, the antelope hide and the *ubhayatomukhī*, the earth with hills and mountains and also makes purchases with false weights, he is then reborn after death as a despicable manufacturer of liquor’. The Padmapurāṇa (Śṛṣṭi-khaṇḍa, X. 16b-18a) has next been cited in its topic of the gift of

bedding requisites on the eleventh (i. e. śrāddha) day after the death of a person. It purports:—

‘So that impure bed is not to be accepted as gift by the best of the twice-born persons who are to undergo the fresh performance of the *saṃskāras* (like *upanayana* etc.), in case they accept it. The bed, gifted away in the śrāddha of a person, is condemned everywhere in the Vedas and Purāṇas and the donees of the same go to hell.’

Our author next quotes a Devala verse which means that ‘one should neither give a Sūdra nor receive from him clarified butter, milk, sesamum, honey or the mystic word ‘*Svasti*’ (i. e. let good befall you) but should make gifts of other things to him.’ Our author concludes this topic by quoting from Vaśiṣṭha-dharmasūtra (15. 3-5) to the following effect:—

‘One should neither give away nor receive (in adoption) one’s only son, as he is to continue the line of his ancestors. A woman should neither give away nor receive a son (in adoption) without the consent of her husband.’

A further quotation from the same work (13.55), is added at the tag end of the topic, purporting that ‘weapons, poisonous substances and liquor are not to be accepted as gifts by a Brāhmaṇa.’

The procedure of making gifts

This topic consists of quotations from Manu, Vyāsa, Hārīta, Āpastamba, Gotama, V.D. and Pulastya. The purport of all the quotations, except that from Hārīta which is rather a very big one and contains no really useful matter, is given below:—

Manu(IV. 235)

He who gives away an article after having duly sanctified it and he who receives such an article—both of them go to heaven but if the above procedure is not observed, they go to hell.

Vyāsa

One, being possessed of the charitable attitude, should give away according to one’s capacity, any one of the following things, acquired

lawfully and fit to be so given, to a poor Brāhmaṇa, who is endowed with pity, penance, character and similar other things and is not a benefactor of the donor, after having honoured the latter with garlands etc., uttered the syllables 'svasti' (i.e. let good befall you) and poured water (on the hand of the donee), specially on such occasions as the solar or the lunar eclipse:—

Cow, land, sesamum, gold, horse, clothes, clarified butter and similar other things.

Āpastamba (-dharmasūtra) (II.4.9.8-9)

All gifts are to be preceded by (the pouring of) water. But in Vedic sacrifices, the proper procedure is what is laid down in the Vedic texts themselves.

Gotama(-dharmasūtra) (1.5.16-17)

All almsgivings are to be made after having uttered 'svasti' and poured water (on the hand of the donee). Similar is the procedure in all religious gifts.

V.D. (one verse only, the second half being III. 301.10a)

The donor should utter the name of the article to be gifted, next say 'dadāni' (i.e. let me give) and then pour water (on the hand of the donee). This is the established procedure of making gifts.

Pulastya (on the making of a gift of antelope hide)

(The formula is:—) 'Let me give away an antelope hide, possessed of all the religious merits.'

The procedure of receiving gifts

(V.D. III. 301. 10b-36b, 39, 40b-41a, 43b-44a)

'The donee should utter *gāyatrī* in the beginning of every gift, then pronounce the name of the article to be donated with that of its presiding deity and complete the act of acceptance by the uttering of *kāmasūtī* verses. After having accepted the gift from a good Brāhmaṇa, the donee should loudly utter the formula of acceptance, if

from a kṣatriya, he should do the same less loudly and if from a Vaiśya or a Śūdra, he should do it inaudibly and mentally respectively. Then follows the uttering of *svasti* in the following manner:—

If the donor is a Brāhmaṇa, the donee should utter the syllable 'om' before uttering 'svasti'; if the donor is a kṣatriya, the donee should say 'svasti' only; and in cases whether the donor is either a Vaiśya or a Śūdra, the donee should inaudibly utter 'svasti' only.' (4 verses)

Then follow 14 verses, containing the long list of the presiding deities of the various articles to be donated, which is passed over here, as the names of these deities will be found just prefixed to those of the 75 *āvartas* or chapters, enumerated in the detailed table of contents of the text. The concluding verse of this group of 14 verses definitely states that 'where no presiding deity of an article has been specifically mentioned, Viṣṇu is the presiding deity, or He is so of all articles of gift'. It should be added here that 'all the gods are the presiding deities in the gift of *abhaya* (i.e. protection from fear of death or intimidation)'. The name of the presiding deity of this gift has been omitted by our author from the heading of this topic and hence it is mentioned here from the first of the above 14 verses. The 12 verses, just following the above group of 14 verses, enumerating the proper presiding deities, deal with the mode of acceptance of various articles of gift. Their purport is just given below:—

'One should accept land after circumambulating the same and take a maiden by her hand. O the best members of the twice-born classes! the mode of accepting men-servants and maidservants is by placing their hands on one's bosom, which is the proper way of their acceptance. The mode of taking an elephant is by riding on its back and that of owning a horse by taking hold of its two ears. This latter procedure holds good without exception to all single-hoofed animals. One should accept a cow by its tail and an antelope hide by its end. Goats are to be taken by touching their ears and all other animals are to be accepted by the wise by touching their tails. The acceptance of a camel is effected by riding on it, while that of seeds, jewels and clothes is done by taking a handful, the entire quantity and the skirt respec-

tively and also by wearing in the last case. Shoes and slippers are to be accepted by wearing them and conveyances (other than a chariot) by riding on them, while a chariot is to be taken by touching the reins (of the drawing beast) and an umbrella by its rod. O twice-born persons! all trees are to be accepted by placing one's hands at their roots, while weapons, ornaments, armour and banner, and house are to be owned by taking hold of, dressing oneself with, touching and entering respectively. O Brāhmaṇas! all natural reservoirs of water should be accepted by getting down into them, while after accepting all other things either by touching or by taking hold of them, a Brāhmaṇa should mutter the necessary formula. The Brāhmaṇa donee, ignorant of the proper procedure of acceptance, is guilty of the theft of the article in question and goes to hell. But such a person, if conversant with the proper procedure, increases not only his own prosperity but also that of his donor. He, who accepts a thing without the knowledge of the proper procedure, gets drowned along with the donor in a dark abyss and never gets up from it. But if the Brāhmaṇa donee does so with such a knowledge, he crosses the difficulties along with the donor, just as a person with a boat safely crosses a river'.

The technique of making gifts

This topic (no. 15) is rather a very big one, covering 18 pages (pp. 51-69) of the D. S. and so we do not propose to deal with its contents *in extenso* here but shall give purport of 5 V. D. verses, quoted in its sub-topic 'homa-paribhāṣā' (or the technicalities of *homa*). Though there is a distinction between *yāga*, *homa* and *dāna*, yet, being an indispensable necessary of several *dānas*, such as *mahādānas* like *tulāpuruṣa*, *acaladānas* like gift of heaps of paddy and *suvarṇadāna* (or gift of gold), *homa* is also a relevant topic of the procedure of making gifts. It is 'throwing into fire something belonging to oneself over which one abandons one's ownership and which (thing) is intended for a deity'. As invocation of several deities has been made along with *homa* in the above three classes of *dānas*, so a description of *homa* of various kinds will not be out of place here,

The technicalities of Homa

(V. D. III. 287. 8-12)

'*Homa*, offered with *dūrvā* grass, is highly auspicious and brings heaven as its reward to the person who offers it. But one, who offers *homa* with sacred fuel, secures eight times that religious merit and ten times the merit of the latter is obtained by the person, doing so with food grains, while twice the merit of the last one is derived by the performer with paddy or white mustard. Four times the above religious merit is got by a person who offers it with barley while ten times by the person doing it with sesamum or fruits. Ten times the above merit is achieved by a person who offers it with *bael* leaves, lotuses, curds or milk. O you Brāhmaṇas, conversant with *dharma*! eight times the above merit is secured by one who does it with *paramāṇna* (i. e. rice, boiled in milk with sugar) or clarified butter.'

The contents of the 75¹⁰ āvartas (or chapters)

No. of *dānas*

Chapter I—The <i>mahādānas</i>	(16)
„ II—The <i>acaladānas</i>	(10)
„ III—The <i>dhenudānas</i>	(39)
„ IV—VII—The <i>gavidānas</i>	
(a) Gifts of single bejewelled cows	(54)
(b) „ numerous „ „	(3)
(c) „ single unadorned „	(15)
(d) „ numerous „ „	(7)
„ VIII—IX—The <i>vṛṣabhadānas</i>	
(a) Gifts of bejewelled oxen	(8)
(b) „ unadorned „	(15)
„ X—Gift of grass, boiled rice and salt to cows and administration of medicine to them	(10)

10 Dr. S. K. De is a bit inaccurate when he says on p. 353 in his chapter on Sanskrit Literature (*History of Bengal*, vol. I. Dacca University) that 'the work is.....an extensive digest in seventy sections, of matters relating to gifts, the author himself informing us (v. 53) that he has dealt with 1375 kinds of gift.' The v. 52 contains the mention of 75 (and not 70) *āvartas* or chapters.

Chapter	No. of dānas
XI—Gift of land	(55)
" XII— " seats	(6)
" XIII— " water	(36)
" XIV— " metallic vessels	(10)
" XV— " waterpots	(9)
" XVI— " rice	(43)
" XVII— " other eatables	(3)
" XVIII— " salt	(5)
" XIX— " clarified butter	(7)
" XX— " curds	(3)
" XXI— " milk	(3)
" XXII— " jaggery of sugarcane	(5)
" XXIII— " dressed betels	(4)
" XXIV— " fruits	(9)
" XXV— " honey	(4)
" XXVI— " unguents	(6)
" XXVII— " perfumery	(13)
" XXVIII— " incense	(5)
" XXIX— " pastes	(4)
" XXX— " flowers	(9)
" XXXI— " clothes	(26)
" XXXII— " sacred thread	(3)
" XXXIII— " gold	(37)
" XXXIV— " silver	(4)
" XXXV— " ornaments	(4)
" XXXVI— " jewels	(9)
" XXXVII— " houses (furnished with food and household materials and not so furnished)	(17)
" XXXVIII— " halting stations	(9)
" XXXIX— " bedding requisites	(9)
" XL— " fuel	(4)
" XLI— " lamps	(19)
" XLII— " the Purāṇas	(19)
" XLIII— " learning	(24)

Chapter	No. of dānas
XLIV—Gift of the <i>Kalpas</i>	(30)
" XLV— " " servants	(10)
" XLVI— " " grains	(25)
" XLVII— " " sesamum	(10)
" XLVIII— " " parks	(5)
" XLIX— " " trees	(16)
" L— " " marriage, <i>upanayana</i> and sacrifice requisites	(4)
" LI— " " beasts	(8)
" LII— " " antelope hide	(7)
" LIII— " " umbrellas	(15)
" LIV— " " shoes	(15)
" LV— " " conveyances	(12)
" LVI— " " elephants	(4)
" LVII— " " horses	(12)
" LVIII— " " buffaloes	(4)
" LIX— " " healing, including the founding of hospitals	(8)
" LX— " " protection from death and intimidation	(33)
" LXI— " " on the several weekdays	(11)
" LXII— " " on the entire period of the several months	(77)
" LXIII— " " on the several <i>tithis</i>	(20)
" LXIV— " " on the specified <i>tithis</i> of specified months	(53)
" LXV— " " " " " in conjunction with specified stars	(14)
" LXVI— " " on days with specified asterisms	(58)
" LXVII— " " on the entire period of specified months, solar or lunar	(6)
" LXVIII— " " on the several <i>sankrāntis</i> and on the two solstices	(29)
" LXIX— " " on the advent of the several seasons	(15)
" LXX— " " on the several kinds of years	(7)
" LXXI— " " of miscellaneous articles	(53)

No. of dānas

Chapter LXXII—	Gift of sundry things on specified days or in specified places	(34)
„ LXXIII—	„ to the Sungod	(39)
„ LXXIV—	„ Mahādeva (i. e. Śiva)	(17)
„ LXXV—	„ Vāsudeva (i. e. Viṣṇu)	(124)

A summary of the contents of the chaps. I-IX, XI, XIII, XVI, XXXI, XXXVII, XLII-XLIII, LIX-LX only, important as they are, is given below.

CHAP. I—THE MAHĀDĀNAS (OR GREAT GIFTS)

This Chapter consists of texts, quoted principally from the Matsya-purāṇa (chap. 274-289), amounting to about 400 verses. The other authorities, quoted in this big chapter of 115 pages (pp. 70-184), are the Liṅgapurāṇa (1 half-verse on p. 72), Pitāmaha (1 verse on p. 74) and V.D. (12 verses on pp. 115-6). But these are all cited by way of explanation or illustration of niceties in connection with the tulā (balance) or vṛṣa (ox) in the topics of tulāpuruṣamahādāna or gosahasra°. The mahādānas are sixteen in number, viz. Tulāpuruṣa (weighing a person against gold or silver which is then distributed among Brāhmaṇas), Hiranyagarbha, Brahmāṇḍa, Kalpapādapa, Gosahasra, Kāmadhenu (or Hiranyakāmadhenu), Hiranyāśva, Hiranyāśvaratha, Hemahastiratha, Pañcalāṅgalaka, Dharā, Viśvacakra, Kalpalatā (or Mahākalpalatā), Saptasāgara, Ratnadhenu and Mahābhūtaghaṭa. The Matsya° (274-11-12), corresponding to vv. 8-9, p. 70 of D.S., states that 'the mahādānas were performed by such ancient heroes and kings as the Lord Vāsudeva, the king¹¹ Ambariṣa, Arjuna called¹² Kārtavīrya,

11 D. S. reads पार्थिवः, which means 'the king', whereas M. P. reads it as भार्गवः and consequently Kane writes Bhārgava after Ambariṣa (p. 870, H.D., vol. II).

12 Both D. S. and M. P. read नाम, which means 'called' but Kane seems to have read it as रामः and so he writes 'Rāma' after 'Kārtavīrya Arjuna' (loc. cit.)

Prahlāda, Pṛthu and Bharata.' It then gives general directions about the construction of the pandal (maṇḍapa), required in making these mahādānas. As Dr. P.V. Kane has described in his chap. XXV on dāna of the *History of Dharmasāstra* vol. II. (pp. 870-877) not only the preliminary general procedure about the pandal, the time, place, the materials, the *pūnyāha-vācana* and the invocation of the lords of quarters but also the special procedure of the sixteen mahādānas, named above, so they are passed over here.

The purport of the quotations from the Liṅgapurāṇa, Pitāmaha and V.D., referred to above, is now appended below.¹³

Liṅga° quotation with our author's preliminary remark

The arch (on the *vedī* for holding the balance) should be of substantial wood, such as sāla, iṅgudī etc. (to be enumerated below), consisting of two posts and a cross beam, fit to bear the weight of the balance, as these latter have been described as the arch in the Liṅgapurāṇa, which reads the following in its topic of the adjustment of the balance:—

(The posts and a cross beam) are to be adjusted with ropes in front of the place of the arch with proper procedure.

Pitāmaha quotation

The balance should be four cubits in height, the two posts also should be of the same height and the relative distance between the two posts should be two or one and a half cubits.

V.D. quotation

The latter half of the v. 4 of M.P., quoted just above this long V.D. quotation, is to the effect that 'one should lead an ox, with auspicious bodily marks, into the *vedī* place.' The V.D. quotation,

13 It should be noted in this connection that though Dr. Kane has named the D. S. among the six digests, specially devoted to dāna (p. 841, H. D., vol. II), yet he has utilised five digests only and was not in a position to consult the D. S., as it was practically unpublished at the time of his writing the above chapter on dāna of his *History of Dharmasāstra* vol. II.

enumerating those auspicious bodily marks of the ox, is to the following effect:—

‘One should examine her (i.e. the cow’s) son—an ox, possessed of good characteristics, having high shoulders and hump, straight tail and dewlap, wide hip, with eyes resembling lapis lazuli, tips of hoofs and horns like corals, a very long and strong tail, nine or eighteen sharp and beautiful teeth and with white spots on the eyes. He should be let loose and he will confer in return wealth and corn on the house.

I am describing again the characteristics of the oxen to be let loose. The horns of these oxen should be shaped like *svastika*, and their roar should resemble that of masses of clouds. They should be big in size with gait resembling that of infuriated elephants, should have large breasts, great strength and energy. The head, ears, forehead, tail, feet and sides of eyes, if of a black colour, are preferred in the case of a moon-white ox, while these very parts of the body, if of a white colour, add to the auspicious character of a black ox. An ox, with a very long tail, touching the earth, himself high on the front portion but comparatively low on the back, is also preferred. The oxen, whose row shine like banners, having a spear for emblem, are blessed and they confer money, longevity and victory (on the persons who let them loose). Those oxen, who are possessed of a high head and cheeks and who complete the circumambulation being only let loose for that purpose, are not only blessed but they increase their own race. No other ox is more blessed than the one with red eyes and tips of horns but of white complexion and possessing coral-like hoofs. If these oxen, which were either originally beasts of burden or have been captured for this very purpose of being let loose, are so actually done, they increase the wealth and corn (of the persons who liberate them).’

CHAP. II—THE ACALADĀNAS

The *Matsyapurāṇa* (chap. 83—92)¹⁴ speaks of ten kinds of *dānas* called *parvatadānas*¹⁵ or *merudānas*, viz. of *dhānya* (corn), *lavaṇa* (salt),

¹⁴ Kane inadvertently writes ‘chap. 83. 92’, *op. cit.*, p. 882.

¹⁵ D. S. calls these *parvatadānas* on p. 3 in the intro. list of *dānas* but M. P., quoted by it on p. 185, calls them *meru* (v. 2), *śaila* and *acala* (v. 4). These were so called because the substances were heaped up like hills,

gūḍa (jaggery), *hema* (gold), *tila* (sesame), *kārpāsa* (cotton), *ghṛta* (ghee), *ratna* (precious stones), *rajata* (silver) and *śarkarā* (sugar). The procedure in all of them is the same. A square platform, inclined towards the north-east or east, was to be prepared, smeared with cowdung and strewn with *kuśa* grass. In the midst of it a heap was to be made to represent a mountain with smaller heaps to represent hills at the foot of the mountain. In the case of the mountain of *dhānya*, it is to be made with 1000 or 500 or 300 *droṇa* measures of corn. Three trees of gold are to be planted on the middle of it and in the four directions lotus-like plants of pearls, *gomeda* and *puṣparāga*, emeralds and sapphires, lapis lazuli respectively. Gold images¹⁶ of four gods such as Brahman, Viṣṇu, Śiva and the Sun and silver images of eight lords of quarters such as Mahendra are to be placed in appropriate places. A guru and four priests are to be chosen for *homa* and five¹⁷ *āhutis* are to be offered to each of the gods. In the gift of salt, from over 1¹⁸ to 16 *droṇas* thereof are to be employed, in the gift of jaggery from 1½¹⁹ to 10 *bhāras*, in that of gold from over 1²⁰

¹⁶ Verses 15 and 18 of chap. 83 of the M. P. (D. S. p. 187) prescribe the construction of 4 gold images of the gods specified above and 8 silver images of Mahendra and seven other lords of quarters only, while Kane says in this connection on p. 882 (*op. cit.*), ‘Many more picturesque features such as gold and silver images of 81 gods are described in the *Matsya*.’

¹⁷ Verse 26 of the same chap. of M. P. (D. S. p. 189) prescribes the performance of *homa* with 5 *āhutis* only with sesame, barley, ghee, sacred fuel and *kuśa* grass respectively to each of the gods. But Kane says (*loc. cit.*), ‘13 *āhutis* are to be offered to each of the gods.’

¹⁸ M. P. ch. 84 v. 3a (D. S. p. 202) reads विसर्हीनो यथाशक्त्वा द्रोणावृक्षं नु कारयेत्, the word द्रोणावृक्षं meaning ‘over 1 *droṇa*’ and not simply ‘1 *droṇa*’. But curiously enough Kane takes it to mean ‘1 *droṇa*’ (*loc. cit.*)

¹⁹ M. P. ch. 85 v. 26 (D. S. p. 204) reads, त्रिभिर्भारैः कनिष्ठः स्यात्तदर्थेना-स्पवित्तवान्, but Kane seems to have overlooked the latter half of this line and writes ‘from 3 to 10 *bhāras*’ (*loc. cit.*)

²⁰ M. P. ch. 86 v. 26 (D. S. p. 206) reads दशादेकपलावृक्षं यथाशक्त्वा विमत्सरः, the word एकपलावृक्षं meaning ‘over 1 *pala*’ and not simply ‘1 *pala*’. But Kane has taken it to mean ‘1 *pala*’ (*loc. cit.*)

to 1000 *palas*, in that of sesame from 3 to 10 *dronas*, of cotton from 1²¹ to 20 *bhāras*, of ghee from 2 to 20 *kumbhas*, of precious stones from 300²² pearls to 1000, with attendant hills of precious stones ¼ of the pearls, of silver²³ from over 20²⁴ *palas* to 10 thousand and of sugar from half a *bhāra* to 8 *bhāras*.

It is very interesting to note in this connection that the *Dānakriyā-kaumudī* of Govindānanda (ed. MM. Kamalakṣṇa Smṛtīrtha, B.I., 1903), which is one of the five digests on *dāna*, utilised by Kane in his corresponding chapter, contains on p.86 the following significant paragraph:—

तुल्यपुरुषादिषोडशमहादानानि धान्याचलादिदशविधाचलदानानि मतस्त्वपुराणोक्तानि महाराजेतरासाध्यान्यतोपेक्षितानि महादानपद्धतौ दृष्टव्यानि । अन्यानि च दानानि यथा-यथमाकरेण ह्यनि ।

That is, 'the sixteen mahādānas such as the *tulāpuruṣa* and the ten *acaladānas* such as the *dhānyācala*, which have been described in the *Matsyapurāṇa* but are not possible of being accomplished by persons other than great kings (owing to their highly expensive character), are, therefore, passed over in this treatise and should be consulted for in manuals on the procedure of mahādānas. Other *dānas* are also to be looked up to in appropriate source-books (like the *Smṛtis* and *Purāṇas*).'

21 M. P. ch. 88 v. 26 (D.S. 210) reads *आरेणाल्पधनो दद्याद्वितशतमविवर्जितः* which line seems to have been lost sight of by Kane who fixes the lower limit of the *bhāras* of *kārpāsa* (cotton) at 5 (loc. cit.) which is the number of the next higher quantity as stated in the second half of the line just above 'कविः पञ्चमिहः'.

22 M. P. ch. 90 v. 22 (D. S. 213) reads *मध्यमः पञ्चशतकस्मिन्शतेनाधमः स्मृतः*, the latter portion of which seems to have been read = *द्विशतेनाधमः स्मृतः* by Kane (loc. cit.)

23 Kane inadvertently translates *रौप्य* by the English word 'cotton' (loc. cit.), after having mentioned *kārpāsa* (which is cotton) three lines above.

24 M. P. ch. 91 v. 32 (D. S. p. 215) reads *अराको विंशतेरुद्धं* कारयेच्छ-
कितः सदा, the word *विंशतेरुद्धं* meaning 'over 20 *palas*'. But Kane has taken it to mean '20 *palas*' (loc. cit.)

Chap. III—The Dhenudānas

'In imitation of the gift of cow gifts of certain articles were made and they are also described as *dhenus*.' Though the previous chap. on the *acaladānas* covers 35 pages (pp. 185-219) only, yet this chap. on the *dhenudānas* of the D. S. is also as much big, covering 36 pages (pp. 220-255). It contains quotations not only from the M. P. (chap. 82. 2-25), A. P. (chap. 210. 11-29) and V. D. (III. 307-309) but also from the *Padmapurāṇa* and *Viṣṇudharma*. The M. P. speaks of ten *dhenus*, viz. of *guḍa* (jaggery), *ghṛta* (ghee), *tila* (sesame) *jala* (water), *Kṣīra* (milk), *madhu* (honey), *śarkarā* (sugar), *dadhi* (curds), *rasa* (other liquids) and *godhenu* (cow itself). After giving a detailed description of *guḍadhenu*, it adds that liquid *dhenus* should be kept in jars and others should be in heaps, that the same procedure applies to all, and that same add *suvarṇadhenu* (cow made of gold), *navanīta-dhenu* (cow of butter) and *taila-dhenu*²⁵ (cow of oil).

Though Kane points out that the *Agnipurāṇa* (210. 11-12) enumerates the same ten *dhenus*, yet the D. S. quotation from that *Purāṇa* about the list of *dhenus* is a bit different and to the following effect:—

Of *guḍa*, *ghṛta*, *tila*, *Kṣīra*, *madhu*, *śarkarā*, *lavaṇa*, *rasa*, *pratyakṣā* (cow itself) and of *jala*.

It will thus be seen that the A. P. simply substitutes a *dhenu* of salt for one of curds. The D. S. adds after the M. P. quotation that the word '*rasa*' means salt and sugar-cane juice. The *Padmapurāṇa* quotation of the list of *dhenus* is almost the same as the M. P. quotation in language and the same as the A. P. quotation in purport. Not only the V. D. and *Viṣṇudharma* quotations in three full chapters each describe in detail the procedure of making gifts of *dhenus* of *ghṛta*, *tila* and *jala*, but the D. S. also contains two similar and full chapters from an unidentified *Āgneya* (i.e. *Agni*) *Purāṇa* on *ghṛta* and *tila* *dhenus*. These several *dhenus* may be donated on the solstices, on the

25 Though M. P. reads *रत्नैश्च* (i.e. made of jewels) here, yet D. S. reads *तेलेन* (i.e. made of oil).

equinoxes, on the *vyatipāta*²⁶ days, on eclipses, on the full moon days of Kārttika and Māgha, on *yugādi* days or when the 7th tithi of a month falls on a Sunday and the donor should subsist for three days on the substance to be donated.

Chaps. IV—VII The Gavidānas (Gifts of cows)

After quoting 18 verses of V. D. on the eulogy of gift of cows, our author quotes two other V. D. verses and two verses from the Mahābhārata on the technique of making such gifts. The V. D. verses mean that 'a cow is not to be given away either between two or among many persons, that if a cow which has been donated to a person is sold by him, it brings hell as punishment to the donor and that the owners of ten, hundred and one thousand cows should respectively give away one, ten and one hundred out of them, all the three gifts being of the same religious merit.' The Mahābhārata verses are to the effect that 'a cow is not to be given away for purposes of being put to death, to a cultivator, an atheist or to a person eking out his living from (the labour or products of) a cow; and that the great sages have declared that he who makes gifts of cows to the above-mentioned vicious persons goes to perpetual hell.' Kane says on p. 881 (op. cit.), 'It appears that on account of the high merit associated with the gift of cows, donors sometimes passed old and weak cows on to donees.' He then quotes one passage of the Kāthopanishad and two verses of the Mahābhārata (Anuśāsanaparvan), containing condemnation of such practices. Our author in his sub-heading of '*adeyā gaubh*' (i. e. cows, not fit to be given away) quotes two anonymous verses, a couple of V. D. verses and two Ādityapurāṇa verses to the following effect:—

'O twice born persons! the man who makes a gift of a worn-out and useless cow enters into the darkness of hell and brings miseries upon the donee also. Just as a big serpent, having just got rid of its

²⁶ It is one of the 27 योग, beginning with विष्णुयोग and occurs when the moon is in the constellations of Śravaṇā, Āśvini, Dhaniṣṭhā, Ārdrā, Āśleṣā (first quarter) and amāvāsyā falls on Sunday. (Vide Kane's *History of Dharmasāstra*, vol. II., p. 852, n. 2010)

worn-out dead skin, becomes helpless on the earth, so he who gives a cow, partly white and partly black, to a Brāhmaṇa reaches the worst state of existence.'

The preliminary topic (11) viz. *dānāpavāda* (i. e. the blame of making several classes of gifts), which has been passed over for considerations of space, contains on p. 43 the above two anonymous verses with a slightly different reading in the second one, the purport of which is given below:—

'Just like a big serpent on the earth, just delivered of its dead skin, the donor to a Brāhmaṇa of *Kalāya* pulse reaches a bad state of existence, being wholly devoid of fame.'

'O the best of Brāhmaṇas ! one should never make gifts of cows which are wanting in a limb, which subsist on milk and are old, yield no milk themselves and do not possess strength (to conceive and produce calves), are diseased, unruly, ferocious and truants or which have been bought with ill-gotten money and the donor of such cows goes to hell.'

'One should not give to Brāhmaṇas a cow which is either head-strong or deficient in limbs or the calves of which have died, which is voracious or subsists on hair, rags, stools, bones, carcasses of animals, which is in a menstruating condition or is wicked, which is uncontrollable or in the habit of giving birth to twins or the teats of which are joined together in pairs. The same prohibition holds good in the case of condemned oxen also.'

After making these preliminary remarks extending over 3 pages, our author devotes 40 pages to *gavidānas* proper, distributed over 4 chapters viz. (1) Gifts of single bejewelled cows of 54 kinds

— covering 30 pages

(2) Gifts of numerous bejewelled cows of 3 kinds

— covering 2 pages only

(3) Gifts of single unadorned cows of 15 kinds

— covering 5 pages only

(4) Gifts of numerous unadorned cows of 7 kinds

— covering 3 pages only, which are all passed over here.

Chaps. VIII—IX—The Vṛṣabhadānas (Gifts of oxen)

While Kane has not even taken a passing notice of this kind of gift, our author has devoted 12 pages to this topic, dividing it into two chapters viz. (a) gifts of bejewelled oxen and (b) gifts of unadorned oxen, which are of 8 and 25 kinds respectively. At the very beginning our author quotes three verses of Samvarta, the purport of which is given below:—

'He, who makes a gift of an ox with auspicious characteristics and without any deficiency in limb in accordance with the above procedure (*uktena vidbinā*), reaps ten times the spiritual reward, resulting from the gift of a (similar) cow.'

[To explain the phrase '*uktena vidbinā*' our author says that 'as the above verse of Samvarta just follows two others of the same author, describing the characteristics of the gift of a cow, free from diseases, so the ornaments of a cow should be adjusted to such an ox also which is to be given away.' The couple of Samvarta verses, referred to above and already quoted on p. 260 by our author, now follows.]

'He who makes a gift of an undiseased milch cow of mild disposition and having a calf, having already ornamented it with silver hoofs and golden horns and covered it with clothes, goes to heaven and stays there near Brahman Himself for so many years as there are hairs on the body of the cow with its calf.'

Our author next quotes Yama to the effect that 'the giver of a gentle ox becomes the reaper of ten times the religious merit, following the gift of a cow.'

Chap. XI—Gift of land

This chapter of the D. S. is also a pretty big one, covering 23 pages (pp. 316-338) and consisting of 55 kinds. Our author, after eulogising gift of land by quoting Bṛhaspati, Dāna-bṛhaspati, Samvarta and Mahābhārata (Anuśāsanaparvan, chap. 62. vv. 2-62), quotes the Nandipurāṇa on the minimum extent of land which may be given away and cites the Mahābhārata on the description of the land, not fit to be donated. The former quotation means that 'the donor lives in heaven for as many as ten *helpas* by making a gift of that portion

GIFT OF LAND

of land, the wealth produced from which is able to sustain a person (with his family); and the donor lives in heaven as a reward of his making such a gift of land for a period of time in proportion to the extent of the land so given and to the annual increase or decrease of the produce of that land.' The purport of the latter quotation is, 'One should never donate a barren or scorched piece of land and also such land which is a crematorium or filled with vices (i.e. infested with vicious persons).' Then coming to the procedure proper of this class of gift, our author quotes many verses of various authorities such as Manu (one half verse) Yāj. (1 verse), Vṛddhavaśiṣṭha (3 verses), Bṛhaspati (3 verses), Viṣṇudharma (4 verses), Varāha Purāṇa, Mahābhārata (7 verses) and V. D. (18 verses). The Manu half-verse means that 'the giver of land gets everything (as the reward of his good act), such as kingdom, sons and wealth.' This half-verse is not found in the extant Manusmṛti, its approximately similar half-verse being IV. 230 b which purports that 'the donor of land gets land (in return of his virtuous act) and that of gold gets longevity'. The Yāj. verse (I. 210) is to the effect that 'one who gives land, beasts, food, clothes, water, sesame, ghee or a halting station or makes a *naiveśika* dana (i.e. spends money for the marriages of Brāhmaṇas and settling them as householders) or makes the gift of a beast of burden, ornamented (in the horns) with gold, flourishes in heaven.' The Vṛddhavaśiṣṭha verses mean, 'whatever sins a man may have committed just from his very birth, he is purified of them by making a gift of only as much land as is equal to a *gocarma*. That land which a hundred cows with one bull occupy without being closely packed together is called *gocarma* by persons, conversant with the Vedas; or *gocarma* is that portion of land which is 10 rods square or 10 rods by 15 rods with a rod of ten cubits.' The last of the Bṛhaspati verses also defines *gocarma* but in a different way. It is to the following effect:—

'*Gocarma* is equal to ten *nivartanas* and a *nivartana* is that portion of land which is 30 rods (square) with a rod of ten cubits; Our author says by way of explanation that 'the length and breadth of a *gocarma* are 3000 and 300 cubits respectively,' which comes to the same measurement. The last of the Viṣṇudharma verses lays

down that 'gifts of gold, cows and land save a person from all sorts of sins'. The V. D. verses prescribe corresponding spiritual rewards for making gifts of several classes of land, such as land fit for building a house or for the growing of vegetables, park land, land fit for excavating a tank therein or for constructing a temple, garden land, land rich with precious stones, gold and other metals, red chalk and similar other deposits, copper sulphate, salt (i. e. sodium chloride), leguminous grain, fuel and medicinal herbs, land fit for the growing of śūka kind of rice or for sugarcane plantation, a meadow, a piece of land with ripe crops and land, purchased from a previous owner.

Chap. XIII—Gift of water

This chapter consists of 9 pages (pp. 341-349) and 36 kinds. After quoting several authorities including Yāj., Mahābhārata and V.D. on the eulogy of making gift of water in its first half portion, this chapter of D.S. sets out the procedure of the distribution of water, other than required for washing or bathing purposes i. e. of drinking water to thirsty travellers. It quotes a long extract of 11 verses from V. D., a short summary of which is given below:—

'One, who sinks a well on the roadside, flourishes in heaven and he, who makes it fitted with other useful things, reaches the permanent abode. The surrounding portions of the well should be besmeared with cowdung and provided with a rope and a waterpot (to draw water from the well), a big pitcher, an attendant, dishes of clay, salt, grass (for cows), fruits, ground barley, cow's milk, many beds, many seats, fuel, other necessities and cooling apparatus in an adjacent beautiful house, built for the purpose and free from the disturbances of winds.'

Chap. XVI—Gift of rice (i. e. food)

This chapter consists of 19 pages (pp. 357-375) and 43 kinds. After the usual eulogy of this gift from the well-known authorities, the D.S. quotes a text of the Kūrmapurāṇa which states that 'a person reaps no reward of his making a gift of cooked rice to a householder who should be given uncooked rice and the donor then becomes en-

titled to the highest spiritual position (after death); In the accompanying prose comment the D.S. says that 'the religious reward, resulting from a gift of cooked rice to a householder, is less than that following a gift of uncooked rice to the same, the obvious reason being that the householder (who can cook the rice in his own house) will be able to perform his five *mahāyajñas*, if supplied with uncooked rice.' The actual procedure of this gift of rice is divided into two classes, viz. that of giving ordinary rice and that of giving it in specially prepared dishes. One of the three Mahābhārata verses and the single Devala verse, quoted in the first subheading (viz. *sāmānyānnadāna*), are more important and so their purport is given below:—

'The rewards of a person who gives unviciated cooked rice to a fatigued unknown traveller are very great.' [The D.S. adds in the prose comment that 'the donor should construct a resting place by the side of the road and serve out dishes of rice to travellers under the shade of a tree.']

'A person, who has committed many sins but who makes a gift of one's favourite kind of cooked rice to any person and specially to a Brāhmaṇa, destroys his own sins'. The second sub-heading (viz. *viśeṣānnadāna*) is rather longer than the first one and contains quotations from many authorities, the most important being those from the Mahābhārata and the V.D. One of the Mahābhārata verses states that 'the house of that person, who gives *pāyasa* (i.e. rice boiled in milk with sugar) by mixing it with ghee to Brāhmaṇas, is never disturbed by the Rākṣasas.' Another M. bh. verse is to the effect that 'if a Brāhmaṇa who is versed in the Vedas collects rice from many houses by means of begging and afterwards gives it away to another Brāhmaṇa, adept in the Vedic lore, then the former gets happiness.'

The purport of some of the V.D. verses is now given below:—
'The gift of *paramāṇna* (i.e. rice boiled in milk with sugar) brings permanent satiety to the donor, while if it is made to an exhausted traveller, its religious merit becomes very great'. 'The gift of rice to learned and studious Brāhmaṇas is highly productive'. 'One who gives away toys, sweetmeats or delicious fruits to children reaps the reward of the performance of an *agniṣṭoma* sacrifice.'

Chap. XXXI—Gift of clothes

This chapter covers 7 pages only (pp. 407-413) and consists of 26 kinds. One of the two Agnipurāṇa verses quoted in this chapter states that 'fire becomes agreeable to those persons who make gifts of blankets which are new, fine and of very large dimensions, to the best of the Brāhmaṇas, suffering from the torments of cold.' The Ādityapurāṇa quotation is to the effect that 'one attains the world of Brahman (after death) by making a gift of fire and clothing to another person'. The V.D. quotations, which are the largest in number in this chapter of all the citations, not only enumerate various kinds of cloth, such as those made of cotton, wool, procured from either goats, deer or sheep, silk, linen, barks of trees and dyed with various colours, such as red, blue etc. but also lay down the corresponding religious merits, following the gift of those kinds of cloth.

Chap. XXXVII—Gift of houses

This chapter covers 8 pages only (pp. 441-448), deals with 17 kinds and is divided into two sections, viz. (1) gift of houses, furnished with food and household materials and (2) gift of houses, not so furnished. The first section begins with a long passage from the Kālikāpurāṇa, consisting of 15 verses which have been found not in the printed Kālikāpurāṇa but in Aparārka (pp. 377-378) as quoted from the same authority (14 verses) and from Dakṣa (the last verse). Though our author has quoted Yāj. (1.210) in many chapters of his work, such as that on gift of land (p. 321), on gift of water (p. 341) etc., yet he has nowhere in those chapters explained the word 'naiveśika', occurring in that verse of Yāj. but has done so on p. 516 in connection with a quotation from M. bh. (Anuśāsana 57.33), also containing the above word and occurring on the previous page in the chapter 50 on 'marriage, upāyanaya and sacrifice requisites'. The word in question means, according to our author, 'requisites of marriage and similar other saṁskāras'. The first section of the present chapter, though termed as 'sopakaraṇa-grhadāna' (i.e. gift of houses, furnished with food and household materials), is nothing but the 'naiveśika dāna', mentioned in various quotations of Yāj., M. bh. etc. by our author

and once explained by him, as referred to above. The brief purport of this Kālikāpurāṇa quotation²⁷ on *naiveśika* dana is here quoted from Kane (op.cit. p. 857):—

'The donor should choose eleven Brāhmaṇas of śrotriya families (devoted to the study of the Veda) and of good character and conduct, should build eleven houses for them, should get them married at his expense, should furnish the houses with stores of corn, with cattle and servants, beds, seats and slippers, vessels of clay and copper and other utensils for taking food, with iron, gold and garments; and having thus furnished the houses, should settle the eleven Brāhmaṇas in the eleven houses and for their maintenance bestow upon each one hundred *niivartanas* of land or a hamlet or half a village; he should induce the Brāhmaṇas to be *agnihottrins*. By so doing he secures all the merit that is secured by the performance of sacrifices, vratas, various dānas or pilgrimages to sacred places and enjoys in heaven all pleasures. A man who is unable to do as much as above may settle only one Brāhmaṇa according to his means and he secures the same rewards.'

'The merit of him, that establishes a Brāhmaṇa, who is without father or mother, by performing his *saṁskāras* and by getting him married, is beyond reckoning.'

The second section of this chapter, termed as *anupakarāṇa-grhadāna*, is rather shorter, covering a little over a page and consisting of short quotations from the usual authorities like Manu, Yāj., M. bh. and V.D.

Chap. XLII—Gift of the Purāṇas

This chapter deals with the gift of manuscripts of the Purāṇas only, that of the MSS. of the epics, dharmasāstras and other branches

27 The first two lines of v. 7 of the above Kālikāpurāṇa quotation contain lacunæ. So they are reproduced here in full from the same quotation, preserved in Aparārka (p. 377):—

योजयेत्सोममूर्तिं च चिन्त्य तेषु द्विजेषु वै ।

एकादशैव तास्तत्र दम्पत्योः प्रतिमात्मकाः ॥

The portions, printed in thick letters above, are the only corresponding parts of the above two lines, which could be deciphered in Mss. A and I. O., collated for this edition, the rest having been supplied from Aparārka.

of learning being dealt with in the next chapter on 'the gift of learning.' The present chapter contains a long extract from the Matsya^o (53. 3-4, 11-56) and a short one from the Kūrma^o (2. 46. 122, 124—126) only about the merit secured by making such gifts, the Matsya^o also stating the number of verses in each of the 18 Purāṇas. The purport of the Kūrmapurāṇa verses, which are 4 only in number, is given below:—

'This valuable Purāṇa (i.e. Kūrmapurāṇa) has been uttered by the Great Lord Viṣṇu, the origin of the universe, who had assumed the form of a *kūrma* (i. e. tortoise). Just hear about the religious merit of that person who, after having made a good vow, causes a copy of this Purāṇa to be made and then makes it over in the month of Vaiśākha to a Brāhmaṇa, well-versed in the Vedas. (He lives in heaven), having been freed from (the consequences of) all previous vices and endowed with all kinds of wealth. When he descends from it after having enjoyed plenty of celestial and charming pleasures in heaven, he is reborn in a Brāhmaṇa family and due to the merits of previous good actions becomes a master of *Brahmavidyā* (i. e. highest spiritual knowledge).'

Chap. XLIII—Gift of learning

This chapter is not only moderately big, covering 20 pages (pp. 472—491) but is also full of highly interesting matter, dwelling upon the following 21 topics:—

- (1) Eulogy of gift of learning (i. e. teaching)
- (2) Nature and effects of the gift
- (3) Eulogy of a teacher
- (4) Fit donees of the gift of learning
- (5) Procedure of beginning to write a book
- (6) " " preparing the *sarayantra*
- (7) Preparation of the leaves or folios to write upon
- (8) " " ink
- (9) " " the penrod
- (10) Procedure of placing the model book to be copied
- (11) " " beginning of the actual writing

- (12) Procedure of correcting the text of the model book
- (13) " " dedicating the new copy to a temple
- (14) " " explaining the contents of the new copy by collaboration of the reader, listener and teacher
- (15) Rules to be observed when hearing the above explanation
- (16) Method of reading
- (17) " " thinking
- (18) The concluding procedure of the explanation of Śāstras
- (19) Procedure of the gift of the new copy to a Brāhmaṇa
- (20) " " teaching
- (21) Effects of gift of learning

The first topic—Eulogy of the gift of learning

It consists of 8 verses only, quoted from the following five authorities, viz. Manu (IV. 233), Yāj. (I. 212), Yama, Ādityapurāṇa and V. D. (III. 301. 1-4), the remaining 20 topics having been prepared by our author by quoting as many as 124 verses from the Nandipurāṇa only. Then after stating the actual procedure of the gift, our author gives in conclusion an appendix of 4 V.D. verses (III. 303. 5—7, 15) and a single Yogi-yāj. verse (II. 67a—68a) only.

The Manu verse, quoted at the very beginning of the first topic lays down that 'the gift of *Brahman* (i.e. learning) is superior to all other gifts such as those of water, food, cow, land, clothes, sesame, gold and clarified butter.'

The second topic—Nature and effects of the gift

'A virtuous person should by all means make a gift of the Śāstra (i.e. learning), inasmuch as every worldly object, good or evil, is contained in it. The branches of learning are spoken of to be the following fourteen, viz. the four Vedas, the six auxiliaries of the Vedas, the Dharmaśāstra, the Purāṇa, the Mīmāṃsā (both Karmamīmāṃsā and Brahnamīmāṃsā, i.e. Pūrvamīmāṃsā and Vedānta) and Tarka (i.e. Logic). Many thousand excellent sub-branches of learning have sprung out of the above fourteen branches by division and subdivision, viz. Āyurveda (Science of Life or Medicine), Śasyaveda (Science of Agricul-

ture), Dhanurveda (Archery), Ātmavidyā (Metaphysics), Kalāvidyā (Fine Arts), Vārtā (Economics) and Śilpavidyā (Technology). Of these, Metaphysics is the best as it scares away the fear of the world, puts an end to all sorts of miseries and destroys all kinds of vice. Medicine is also a very important one, as it conduces to virtue or vice. Fine arts are a sequel to Technology and are not only various in number but produce great effects. Again, that branch of learning, which, though comparatively unimportant, helps even a single person to earn his livelihood, will sanctify thousand generations [of the giver (i.e. teacher) of that branch of learning]. A branch of learning, originally kept secret but afterwards given away either in conformity with the procedure laid down below or without that procedure, helps the giver to attain permanent worlds.

What is not given in this world by the person who cures any sort of creature by means of Medicine? What permanent virtue is not acquired by him whose yields of crops are plenty by dint of his knowledge in Agriculture? What good is not conferred by him who reconciles the conflicts of the Vedic texts by means of his learning in the Mīmāṃsā lore and thus paves the way of the performance of sacrifices?

The virtue of the performer of a religious action (such as gift of a treatise on dharmaśāstra) after he has understood the import of that śāstra is ten times that of a simple donor of a Dharmaśāstra work.

This gift of learning is full of all the qualities which can bring about the fruition of all the desires. If it is made to a proper person, it becomes a very great mystery. Who can ascertain the religious merit of that pious man, who gives it away anywhere after dedicating it to a principal god and carefully honouring a teacher, adept in the elucidation of learning, by physical labour, mental devotion, salutation, gift of riches and all other qualities?

The third topic—Eulogy of a teacher

‘Just as the high lustre of the best jewels becomes insignificant when covered within a pot, so do the fourteen branches of learning

(if not explained by proper teachers). As learning does not attain fruition without the proper teaching, imparted by a learned teacher, so a teacher should be always honoured. He, who always worships his teacher, whether present before him or absent from him, with garlands, clothes and ornaments like the god Pinākin (i.e. Śiva), gets due to his favour all the desired objects and he should, therefore carefully do so. One should daily worship one's teacher with devotion, love and care and with the reverential idea that the teacher is one's mother, father, friend, relation and a great wishing-stone. This teacher-worship is an antidote to the misery of ignorance and a way of escape from (future) hell. The benefit a teacher confers on a pupil can never be so done by the parents or other worthy relations of the latter.

He who, being himself familiar with the idea of the entire matter and also with various turns of speech, in conformity with good idiom, explains the outer (i.e. superficial) as well as the inner import of the Śāstra by the significance of the words and sentences and also in consistency with the successive ideas, is just like the highly intelligent Lord Śaṅkara (i.e. Śiva).

Just as the whole world appears to be blind without the sun, so all subjects of study remain obscure without the explanation of teachers. So he, who always looks upon his teacher just like Mahādeva (i.e. Śiva), attains the result of the performance of all virtuous acts.

The fourth topic—Fit donees of the gift of learning

‘Learning is the best object of gift. So a learned person, after having mastered the procedure of its gift from a teacher, should give it away properly with a devoted heart. One should first worship it and then make a gift of it to worthy recipients, specially to the meritorious. One should only give to another such object of learning as is specially suited to him. Aspirants of virtuous results should carefully give objects of learning in famous temples and with expenditure in proportion to their economic capacity.’

The fifth to the eleventh topic—Procedure of beginning to write a book etc.

'After having worshipped the great gods, Rudra (i.e. Śiva), Brahman and Janārdana (i.e. Viṣṇu), one should cause (a book) to be written on a day, rendered auspicious by the conjunction of a planet with a star. The scribe who should be an expert in copying (manuscripts) should face the east and have a good *sarayantra*, made of either gold or silver, of ivory or of good timber. This *sarayantra* should not only be beautiful, attractive, of light weight and furnished with white leaves or folios but should also be fitted with expanding and contracting artifices. The scribe should transfer (by means of copying) the knowledge, deposited in the original manuscript, to those leaves or folios. The size of the copy MS. should be twice as broad as that of the writing portion. The body of this MS. should be very white, light and beautiful, bordered by black or red lines, tied with cotton threads and perfumed with many good scents. The copying ink should have a sufficient quantity of blackness in it, being a permanent mixture of yellow, red, green and black liquids and should have good scents, applied to it. The penrod should be made excellent with golden pictures. The outside cover of the MS. should be made beautiful, attractive and well-painted with yellowish red colour. The MS. should also be light, very wide, well-bound with spotless wood and fitted with a tying thread. After having made the original MS. the model and placed the copy MS. on the *sarayantra* in a secret but whitewashed and beautiful house, full of many trees and flowers, perfumed with incense, filled with the images of gods and fitted with a clean canopy, the scribe, who should have already bathed, beautifully dressed himself with white garlands of flowers and white clothes and put on golden ear-rings and finger-caps, should begin writing with a penrod and an inkpot, full of ink, with nail-anointing and penrod-cutting materials and to the accompaniment of the sound of trumpets. The learned *yajamāna*, after having worshipped the Fathers and gods and made the Brāhmaṇas utter *svasti*, should cause the scribe write down five or ten verses in the beginning as a sample of the copying. The scribe should go on copying on the second day in an auspicious

asterism in the same manner with the utterance by the Brāhmaṇas of *puṇyāham* (Let this be an auspicious day). The completion of copying the MS. should also be marked by the similar utterance of *puṇyāham* and feeding of Brāhmaṇas.'

The twelfth topic—Procedure of correction

'Both the Mss., the model and the copy, should be compared and read out. The omission and repetition of letters and marks should be properly checked and the propriety of affixing *anuvāras* and *visargas* should be also be considered in the context of the subject-matter of the work and in view of the avoidance of tautology. The real intention of the author should be found out by means of the following particulars:—

The popular acceptance of the words, their appropriateness to the topic in question, consistency in the form of queries and replies among the aphorisms themselves and of the thesis as a whole, when not expressed in an aphoristic form, quotations, made in full or simply referred to, to elucidate the context, consideration of the proper import of a homonymous word, consistency with all other branches of learning without giving up the significances of the cases, enquiry into the sense of an obscure word like 'carya' and consideration of the metrical requisites (in case of verses).

An intelligent scribe should thus fully scrutinise both the Mss. to arrive at the correct text.'

The thirteenth topic—Procedure of dedication to a temple

'One should dedicate such copied Mss. to temples along with a huge treasure and with the clear mention of the particular provincial script of the dedicated Ms. The Nāgara²⁸ (i. e. Devanāgarī) is

28 Though the last quarter of v.i. of this topic (p. 481) reads मुह्यं नापरमुच्यते, yet it should be 'मुह्यं नागरमुच्यते' as A MS. reads नगर (नागर?) and also because in the just following actual procedure (pp. 488-489) our author says, 'He (i.e. the donor) should then honour the scribe up to his capacity with gold rings and other ornaments and white garlands and garments—

said to be the best script (for copying Sanskrit Mss.) The Ms. to be dedicated should then be beautifully adorned, being covered with a cloth and placed²⁹ on an elephant, horse or chariot (according to one's capacity), which should have been also covered with white clothes, set with various gems and equipped with bells, chowries and banners along with an umbrella with a bejewelled rod. It should thus be carried to a temple to the accompaniment of dance and music, vocal and instrumental, auspicious shouting and chanting of Vedic hymns. After worshipping the gods with various sorts of incense and presents, one should then dedicate the Ms., having an eye to the permanent spiritual benefit of the Fathers or other intimate relations. The donor should then complete the work of dedication in a Śiva temple with proper procedure, honouring with *dakṣiṇā* Brāhmaṇa devotees of the god Śiva for the permanence of the above dedication. This should be followed by festivities in a Viṣṇu temple up to one's capacity, by the king in the town, by village headmen in the village and by the householders in their respective houses. These festivities should also be participated in by the donor's own relations who should have assembled together after having bathed, garlanded themselves and taken their meals and should have thus become well-dignified.

The fourteenth topic—Procedure of explaining the contents

'The learning, deposited in that book, should then be read out before persons, full of delight and devotion. The discerning donor should first honour the reader of the dedicated Ms. with clothes and similar other things according to his capacity and then show his respect

the scribe who has just bathed and is conversant with the *nāgara* script (नागरलिपि) and if such a scribe is not to be had, he should honour in the above fashion at least one such, familiar with any other script.' This is a direct proof of the assumption of the All-India status of the Devanāgarī script even before the 12th century A.D., when the Nandipurāṇa, containing this verse, must have been composed.

²⁹ आरोप्ययानरत्नाब्जे as read in the 1st line of v.2 of this topic (p.481). is wrong and should be corrected as आरोप्य याने रत्नाब्जे

to the teacher with the best possible candour. The listener should also be honoured with flowers and incense. The reader should be a veteran, learned and intelligent Brāhmaṇa, not only proficient in deciphering scripts but also an adept in metrics and etymology, being at the same time modest, talented and enterprising, conversant with polity and gifted with the power of delivery and an audible voice. The teacher also should not only be a learned, veteran and pious Brāhmaṇa but should, moreover, be free from jealousy, inherently pure, sweet-smiling and talented. He should be practising vows, being conversant with their procedure, an adept in all the branches of learning, capable of reconciling the usual fallacies, being familiar with them, full of devotion to learning and competent to offer a good explanation of a difficult text, due to his familiarity with the sequence of topics. He should be able to differentiate one chapter from another (in a prose work) and one canto from another (in a metrical composition), interpret the true significance of case-endings and know the meanings of individual words and verses and of the work as a whole. Such a talented teacher should also be an adept in the art of reconciling the separate parts of a composition with its main subject-matter and explaining it along with matters, not expressed by the author but merely hinted at by him. He should also be capable to introduce relevant matters and refer to allusions by way of explanation. He should be not only an object of reverence due to his freedom from lethargy but also familiar with the trend of the argument of the Vedas. The teacher, who explains to his pupils Sanskrit works through the medium of Sanskrit and Prakrit works through the Prakrit medium and also carries on teaching works of both the languages by taking resort to popular dialects, is both father and mother to his pupils and is a veritable wishing-stone to them, rescuing them as he does from various future hells by imparting instruction in the Sāstras. What other relation a man has got in this world like a teacher who dispels from his mind, by means of the rays of his speech, the darkness arising out of the night (of ignorance) of this great universe? He is, therefore, a veritable brilliant sun. One should neither be perturbed in his rudeness or opposition nor feel his excreta in illness loathsome but should pacify

him when angry, offer consolation to him when dejected and nurse him with proper care and segregation when diseased.'

The fifteenth topic—Rules of bearing the explanation

'The good person, who has thus listened to the explanation from the lips of the teacher, should carefully ponder over his duties, conducing to his welfare in the next world. While so listening, he should face towards his teacher, reverentially salute him and be alert and attentive, without allowing any digression to interfere with the lecture. If a doubt arises in his mind about a statement of the teacher, he should respectfully ask him in express words after the latter has finished his speech. He should not openly contradict the exposition of the teacher but act up to his instructions, as the advice of both the physician and the revered teacher should always be followed (in learning and treatment of diseases respectively). One should not imitate the actions of one's teacher, as he is like the heat of a blazing fire. One, who introduces digressions in one's teacher's lecture, becomes certainly guilty of Brāhmaṇa-murder. He, who, after having listened to the exposition of a branch of learning or received practical training in a good art from one teacher, spreads the fame of another teacher, is also guilty of the same sin. He, who forgets out of carelessness a good branch of learning, once learnt by him, permanently goes to a severe and terrible hell. But the good or bad actions, done by a person, who has realised the import of the Sāstra, are hundred times meritorious than his simple realisation of it.'

The sixteenth topic—Method of reading

'A learned reader should thus slowly and after due deliberation read out the contents of treatises on penance and quietude and also spiritual works, leading to heaven and acquisition of religious merit. An angry utterance or the description of the ravages of a battle should be delivered hastily, while an amatory composition should be read out in a sweet, thoughtful and appreciative fashion. There should be stops in the reading at the end of each canto, chapter or story as the case may be, indicated by the loud utterance of words. After the

close of a course of reading, an intelligent reader should do acts, proclaiming the peace of the world and then sprinkle holy water for that purpose on the listeners with the utterance of the following formula:—

'Let all of you say 'We have heard well', 'The vow has been well discharged'. Let the explanation, just heard, conduce to permanent results. Let all people engage themselves in religious actions. Let victory ever attend the king. Let the pious teacher be always immune from diseases.' After listening to the above utterance, all the assembled persons are to go back to their respective places.'

The seventeenth and eighteenth topics—Method of thinking and the concluding procedure

'The disciplined and intelligent listeners should think from day to day over the subjectmatter of the book, read out to them, in the light of the context, reasoning, diverse possible interpretations and individually selected knotty points.'

'The mind of the listener of an entire Sāstra becomes full of devotion and the Sāstra helps to convert his worldly desires to quietude and entirely correct his faults, if any. One should, neither disrespectfully nor being devoid of religious fervour, listen haphazardly to a Sāstra but should be modestly disposed, while at the close of a reading of the same one should discuss its contents. One should first honour the reader according to one's capacity and revere the teacher just like one's father.'

The nineteenth and twentieth topics—The gift of the new copy to a Brāhmaṇa and the procedure of teaching

'Similar is the procedure to be adopted in the case of a gift of learning to a Brāhmaṇa expositor by leading him to one's house. Such an expositor should not only be possessed of intellect and good behaviour but also be conversant with the Vedas and the Smṛtis. This gift is to be made with the desire of attaining great pleasures.'

'One should, after having well propitiated a teacher with wealth

or many clothes, should cause instruction to be imparted by him to a number of good and intelligent pupils, born of high families'.

The twenty-first topic—Effects of gift of learning

'This gift of learning is known to be the best of all gifts and is also the best antidote to a person's going to hell (for sins committed by him previously.) The pious and fortunate man who makes a gift of learning in accordance with the above procedure derives the religious merit of the performance of ten horse-sacrifices, a hundred meritorious acts and a thousand *Rājasūya* sacrifices, properly performed. The religious reward, reaped by a man by a gift of learning, is tantamount to that of a giving away of tracts of land, yielding all sorts of crops and containing underneath all kinds of jewels, to Brāhmaṇas on a solar or lunar eclipse day. The donor of learning dwells in heaven for so many thousands of years as there are syllables in the MS., so gifted and drags up from hell and leads to heaven so many generations (of his ancestors) as there are lines containing those syllables in that MS. and himself enjoys pleasures in heaven together with his family for so many thousands of *yugas* (i.e. cycles of existence) as there are folios in that MS. The sins, committed by a person in hundreds of births, are all washed away by a gift of learning. A really good, blessed and intelligent man is he who is in the habit of making gifts of learning. By making such a gift according to one's means and being devoid of pecuniary insincerity, one reaches the holy and permanent worlds, full of all sorts of pleasure. Those persons of virtuous disposition and great intellect, who make gifts to scholars of inkpots, penrods and things to cover MSS. with, in accordance with the above procedure, reach the same auspicious worlds as those attained by donors of learning. He, who listens to this description, also gets rid permanently of the sins, committed by him in seven previous births.'

Chap. LXI—Gift of healing (including the founding of hospitals)

This chapter is also full of verses quoted from the Nandipurāṇa, amounting to 13, while V. D. (2 verses), M. bh. (1 verse).

Skandapurāṇa (1 verse) and Samvarta (1 verse) have also been quoted. The purport of the Nandipurāṇa verses is first given below:—

'Since the four *puruṣārthas* (goals of life) viz. *dharma*, *artha*, *kāma* and *mokṣa*, depend upon health, he who provides for securing this may be said to have made gifts of everything. One should have a hospital (*ārogyaśālā*) founded and have it equipped with highly efficacious drugs, patients' dresses, a competent physician and menials' quarters. The physician should be not only learned and experienced but also familiar with the efficacy of particular drugs, *Materia Medica* and *Pharmaceutical Chemistry*, including the knowledge of the potency and reaction of chemical substances and deciphering of therapeutic plants. Such a physician should be able to enter, as it were, with the help of his intelligence into the body of his patients like mystic sages (*yogins*). He should also know the different constitutions, diets and vessels of the body of the patients. He should be always active and should know the etiology and diagnosis of diseases. He should be able to adapt his treatment to time and place and find out the particular part of the body to be medically treated. He should be proficient in the Science of *Āyurveda* with its eightfold divisions and also in the summary procedures of treatment.

The religious-minded person, who engages such a good doctor and founds such a fully equipped hospital, is not only pious but also intelligent and successful in life. One, who completely heals out of compassion a single diseased person in a hospital with proper drugs and plasters, goes along with his seven ancestors to the world of Brahman. A poor man also reaps the reward of healing another person as far as his purse permits, if he has neither a doctor nor a hospital for treatment of patients. One also attains the permanent world, described above, by curing another person, suffering from the excess or paucity of either wind, bile or phlegm, either with the help of a root or by means of massage. That person, who cures the malady of other persons by some simple means, also reaches the beneficent worlds, unattainable by the performers of sacrifices.'

'The high-souled man, who supplies collyrium to a Brāhmaṇa to cure the optic afflictions of the latter, reaches the highly brilliant world

of the Sun and having lived there for a whole *yuga*, that fortunate person comes back happy and successful to this world and enjoys permanent immunity from diseases of the eyes, just like a celestial being.'

Kane devotes a short paragraph only to this topic, referring to Aparārka's (pp. 365-366) quoting a long passage from the Nandipurāṇa about the founding of hospitals and to Hemādri's (dāna, pp. 893-95) quoting the same passage and another from the Skandapurāṇa to the same effect. The long passage from the Nandipurāṇa, quoted both by Aparārka and Hemādri, is the same, except the last two verses, cited by our author and translated just above.

The Skandapurāṇa verse, quoted both by our author and Hemādri, as mentioned above, is to the following effect:—

'O you the sage among Brāhmaṇas! he who saves a poor, ignorant or unconscious person, afflicted with diseases, from his afflictions according to his capacity, frees himself from the sin of Brāhmaṇa-murder'.

The purport of the verses, quoted by our author from Samvarta, Mahābhārata and V.D., are given below one after another:—

'The person, who administers medicine and lotion and supplies diet to patients for allaying their diseases, becomes not only hale and hearty but also happy and long-lived.'

'O best of kings! nursing a patient or massaging his limbs is each superior in religious merit to the gift of a hundred cows'.

'He who nurses or administers medicine to a diseased person, reaps the reward of giving back his life and becomes himself cured of diseases. Gift of money, intended to cure patients, also conduces to immense results.'

Chap. LX.—Gift of protection (from death and intimidation)

This chapter consists of 44 verses only, the majority of them being quoted from the V.D. (22 verses) and Nandipurāṇa (9 verses), the rest being collected from the Rāmāyaṇa (2 verses), M. bh. (3 verses), Varāhapurāṇa (2 verses), Manu, Yāj., Viṣṇu, Samvarta, Yama and Nārasiṃhapurāṇa (1 verse each).

The purport of the V.D. verses only is given below, that of quotations from other works being almost similar:—

'One who affords protection to another person practically gives him everything. On the other hand the cruel wretch, who drives away a refugee, suffers in hell for many thousands of years. There is no doubt about the fact that he who saves another, afraid of losing his eyesight (at the hands of a third person) reaches the world of Brahman. Plucking out one's eyes, being a greater vice than killing, should never be resorted to by a king in relation to any subject. It is said that the scoundrel, who plucks out the eyes of others, himself surely remains blind up to the end of the *Kalpas* (i.e. cycles of existence) and does not regain his vision for thousands of *Kalpas*. It is also said that he, who saves another, suffering from the fear of mutilation of his limbs, dwells in the world of Rudra up to the very end of the *Kalpas* and at the beginning of a new *Kalpa* becomes endowed with spiritual knowledge. The good man, who effects the release of another, afraid of being imprisoned, himself becomes free from all bonds and goes (after death) to the world of the *Bhṛgu*s. One who sets free a person, got afraid of being sent to exile or chastised, becomes free from all sorts of miseries and reaches the world of the *Sādhyas*. The good man, who protects a person, afraid of being robbed of his wealth, reaps the reward of making a positive gift and the commendable person, who succours another, afraid of being insulted, reaches heaven and is worshipped by the gods. Whatever virtuous acts are performed by a person, after having been protected by another (from the above-mentioned causes of fear), are also shared by the protector. The saviour of even beasts, birds, trees, creepers and grass also reaches heaven. The good man, who purchases a beast, gone to the hands of a butcher, (for the purpose of setting it free), also goes to heaven and if reborn, becomes always happy. There is no gainsaying the fact that the man, who saves the life of even worms and insects, resides in heaven for many thousands of years. He, who effects the release of a person from the hands of the king, a thief or an enemy or from the clutches of a venomous reptile, reaps the religious reward of the performance of a horse-sacrifice. The saviour of a person, fallen

into fire or water or in an untoward or insurmountable place, also gets the same reward.'

Our author makes the following short comment at the close of this chapter (pp. 566-567):—

'The present chapter is very explicit. Unwarranted slaughter of animals is always forbidden. Persons, got afraid of death, imprisonment, exile, mutilation of limbs, theft, insult and similar other afflictions at the hands of others, should be first comforted with words and then saved from those dangers as far as that is possible. Beasts and birds at the hands of butchers should be bought and then set free. So this gift of protection is not simply formal. It should, however, be offered, having taken all the gods as its presiding deities and a great prosperity as its motive cause.'

ERRATA

		Read		For
p. 3	n. 7	तलादौ		तलरदौ
p. 5	l. 7	कल्पानां		कन्यानां
p. 7	v. 62	पौण्डरेवा०		पौण्डरेरा०
p. 25	l. 12	कारयेदुधः		कारयेदुधः
p. 30	l. 12	भवेत्		भुवेत्
p. 32	l. 10	गुणोत्तर०		गुणोन्तर०
"	l. 14	न्यायार्जित०		न्यायार्जित०
p. 33	l. 14	अदायुक्ते		अदायुक्ते
p. 34	l. 23	विशेषादुधयुक्तास्तु		विशेषादुधयुक्तास्तु
p. 55	l. 5	मन्त्रलोपो		मन्त्रलोपो
"	l. 6	मन्त्रो		मन्त्रो
"	l. 15	पूर्व		पूर्व
p. 66	l. 15	वज्र		वज्रभ्रकं
p. 69	n. 5	कर्तुं		कर्तुं
p. 74	l. 19	अथत्विजो		अथत्विजा
p. 81	heading	प्रथमदिनकृतम्		प्रथमदिनकृतम्
p. 82	l. 4	द्वितीयदिनकृतम्		द्वितीयादनकृतम्
p. 85	heading	तृतीयदिनकृतम्		तृतीयदिनकृतम्
p. 87	l. 11	वृहस्पतिर्न		वृहस्पतिर्न
p. 106	n. 3	A	before	मयातुल
p. 136	n. 1	A	"	०शनं
"	n. 2	bracketed		bracketed
p. 140	n. 6	portion		portion
p. 142	l. 8	१६॥	after	विष्णोः ॥
p. 146	n. 4 (l. 3)	A	"	and
p. 149	n. 16	reads the		the reads
p. 151	n. 4	4	before	I. O.
p. 154	l. 14	प्रणिपत्य		प्रतिपत्य
p. 165	n. 3	I. O.		I.
p. 209	l. 4	दद्यात्		दद्याम
p. 220	l. 1	०वर्तः		०वतः
p. 239	heading	जलधेनुदानम्		जलधेनुदानम्
p. 252	n. 16	सच्छतोपानत्कां		सच्छतपानत्कां
p. 255	l. 14	धेनुदानावर्तः		धेनुदानावर्तः
p. 303	l. 3	3		8
p. 306	l. 3	अनङ्कः		अनङ्कः

p. 316	l. 3	दानवहस्पतिः	दानवहस्पति
p. 317	l. 12	सम्बर्तः	सम्बर्त
"	l. 17	वृहस्पतिः	वृहस्पति
p. 405	l. 10	3	8
p. 409	l. 13	सजलशीतलाः	सजलशीतलाः
p. 453	heading	प्रजापतिदेवत०	प्रजापतिदेवत०
"	l. 13	सुगन्धि	सुगन्धि
"	l. 16	रूपामर्चितां	रूपामर्चितां
p. 464	l. 16	तद्वृत्तान्तोद्भव	तद्वृत्तान्तोद्भव
p. 476	l. 20	गुरुमाराधयेद्बुधः	गुरुमाराधयेद्बुधः
p. 477	n. 12	सर्वधर्मान्	सर्वधर्मान्
p. 481	l. 7	पुरायतनवेशमसु	पुरायतनवेशमसु
"	l. 8	नागर०	नापर०
"	l. 9	आरोप्य याने रजाव्ये	आरोप्ययानरजाव्ये
p. 489	l. 1	केयूराङ्गुरीयक	केयूराङ्गुरीयक
p. 493	n. 1 (l. 2)	चतुर्विंशतिमः प्रोक्तः	चतुर्विंशतिमः प्रोक्तः
p. 495	heading	प्रेष्य०	प्रेष्य०
p. 512	n. 6	आम्नादीनां	स्माप्नादीनां
p. 517	heading	नाना०	ताना०
p. 519	l. 2	१—२१क	१।२१क
"	l. 4	१॥	महान् ॥
p. 520	heading	दानसागरः	दानसागर
p. 537	l. 5	यथाधिने	यथाधिने
p. 544	l. 5	प्रयच्छन्ति	प्रयच्छन्ति
p. 559	l. 16	०प्रमुख०	०प्रमुखा०
p. 576	l. 14	प्रीत्यर्थं	प्रीत्यर्थं
p. 589	l. 7	यदाऽऽयाति	यदा याति
p. 594	l. 6	सप्तरजानीति०	सप्तरजानीति
p. 619	l. 16	विष्णुः	विष्णुः
p. 639	l. 8	पौष्णे	पाष्णे
p. 652	heading	नानादेवत०	नानादेवत०
p. 657	l. 7	निखिल	निखिल
"	l. 11	सहस्रावच्छिन्ने	सहस्रावच्छिन्ने
p. 662	l. 10	13	18
p. 667	heading	विप्रकीर्ण०	वप्रकीर्ण०
p. 740	l. 14 (1st column)	562	652
p. 744	l. 15 (1st column)	562	563

after

ॐ नमो गणेशाय ।

दानसागरः

[उपक्रमणिका]

(मङ्गलाचरणम्)

ये साक्षादवनीतलामृतभुजो वर्णाश्रमज्यायसो
येषां पाणिषु निक्षिपन्ति कृतिनः पाथेयमासुष्मिकम् ।
यद्वक्ष्येऽपनताः¹ पुनन्ति जगतीं पुरयास्त्रिवेदीगिरि-
स्तेभ्यो निर्भरभक्तिसम्पन्नमनमन्मौलि द्विजेभ्यो नमः ॥१॥

(ग्रन्थकृत-परिचयः)

इन्द्रोर्विरवैकवन्धोः² श्रुतिनियमगुरुः स्वतत्त्वारितत्त्वार्थ-
मर्यादागोलरौलः कलिचकित-सदाचार-सम्भारसीमा ।
सद्वृत्तस्वच्छरजो³ उज्ज्वल-पुरुषगुणाच्छिन्नसन्तानधारा-
बन्धैर्मुक्ता⁴ मरु⁵ श्रीनिरगमदवनेर्भूषणं सेनवंशः ॥२॥
ततालङ्कृतसत्पथः स्थिरघनच्छायाभिरामः सतां
स्वच्छन्दप्रणयोपभोगसुलभः कल्पद्रुमो जङ्गमः ।
हेमन्तः परिपन्थिपङ्कजसरःसर्गस्य⁶ नैसर्गिकै-
रुप्रीतः सगुणै⁷ रुदात्महिमा हेमन्तसेनोऽजनि ॥३॥
तदनु विजयसेनः प्रादुरासीमरेन्द्रो
दिशि विदिशि भजन्ते यस्य वीरध्वजत्वम् ।
शिखर-विनिहिता⁸ ह्या-वैजयन्ती वहन्तः
प्रणतिपरिरुहीताः प्रशिवो राजवंशाः ॥४॥

1 I. O. ०जताः

2 A कन्दोमिश्रैकवन्धेन ; B इन्द्रो विन्दो-

कवन्धो ; I. O. इन्द्रो विन्दो कवन्धः

3 I. O. ० वन्धो०

4 Con. A ० मुक्ता० ;

B ० यथोचितसन्तानधारावन्धोमुक्ता०

5 A and B ० सर० 6 I. O. ० सर०

7 A ० वहीतः सगुणै०

8 I. O. ० विनिहिता०

सर्वाशाः परिपूरयन्नुपचितश्रीर्दानवारां वने-
 रासारैरभिविह-निर्मलयशः-शालेय^१-भूमरुहलः ।
 दैन्योत्तापमृता-म^२कालजलदः सर्वोत्तरः क्षमाश्रुतां
 श्रीवक्त्रालमृपस्ततोऽजनि गुणाविर्भावगर्भेश्वरः ॥५॥
 वेदायस्मृतिसंख्यादिपुरुषः श्लाघ्यो वरेन्द्रीतले
 निस्तन्द्रोऽज्ज्वलधीविलासनयनः सारस्वतमहाणि^३ ।
 षट्कर्माऽभवदार्यशीलमिलयः प्रख्यातसत्त्वमतो
 वृत्रारेरिव गीष्पतिर्नरपतेरस्थानिरुद्धो^४ गुरुः ॥६॥
 अधिगत-सकल-पुराणस्मृतिसारः श्रद्धया गुरोरस्मात् ।
 कलिकल्मषावदानं^५ दाननिबन्धं विधातुकामोऽपि ॥७॥
 दुरधिगम-धर्मेनिर्णय-विषमा^६ध्यवसाय-संशयस्तिमितः ।
 नरपतिरयमारेभे ब्राह्मणचरणारविन्द-परिचर्याम् ॥८॥
 शुभ्रूपापरितोषितैरविरतं सम्भूय भूदैवतै-
 र्दत्तामोववरप्रसाद-विशद-स्वान्तस्त्वलतसंशयः ।
 श्रीवक्त्रालनरेश्वरो विरचयत्येतं गुरोः शिष्या
 स्वप्रज्ञावधि दानसागरमयं श्रद्धावतां श्रेयसे ॥९॥

(ग्रन्थकृत-प्रार्थना)

भूयोभूयः प्रणम्य चितिकलय-मिलन्मीलि वन्या द्विजेन्द्राः
 श्रीमद्वक्त्रालसेनः स्थिरविनयनिबद्धाजलिर्याचते वः ।
 काले काले भवद्भिः स्मृतसृष्टकृतलवैः पालनीयो ममायं
 सामान्यः पुण्यमाजो भवजलधिमाहासेतुबन्धो निबन्धः ॥१०॥

(संगृहीतग्रन्थनामानि)

ब्राह्मं वाराहमाग्नेयं भविष्यं मातृस्यमेव च ।
 [नामनं वायवीयश्च मार्कण्डेयश्च वैष्णवम् ॥११॥

1 I. O. • वाक्वि०	5 B कलिकल्मषावसाद ^५ ;
2 I. O. • सु०	I. O. • कलुषावसाद ^५
3 A सारभूतमहाणि ; B सारस्वतमहाणि	6 A • विषया०
4 B and I. O. • र्यक्षानिरुद्धो	

शैवं स्कान्दश्च पाद्मश्च पुराणं कौमेमेव च ।^१
 पुराणानि तथा कूर्मपुराणादिपुराणयोः ॥१२॥
 उक्तान्युपपुराणानि व्यक्तदानविधीनि च ।
 आद्यं पुराणं शाम्भुश्च कालिकाह्वयमेव च ॥१३॥
 नान्दमा^२दित्यसंहारं नारसिंहं तथैव च ।
 मार्कण्डेयकृतं तद्वद् विष्णुधर्मोत्तराह्वयम् ॥१४॥
 शास्त्रश्च विष्णुधर्मोदयं गोपधर्माद्व्याश्रुतिम् ।
 श्रीरामायणमाख्यानं महाभारतसंहिताम् ॥१५॥
 मनुं वशिष्ठं संवत्तं याज्ञवल्क्यश्च गोतमम्^३ ।
 कात्यायनश्च जाबालं व्यासं दानवृहस्पतिम्^४ ॥१६॥
 बृहद्वशिष्ठं हारीतं पुलस्त्यं विष्णुमेव च ।
 शातातपं यमं योगि-याज्ञवल्क्यश्च देवलम् ॥१७॥
 बौधायनश्चाज्ञिरसं दानव्यासं वृहस्पतिम् ।
 द्वौ शङ्खलिखिता-वापस्तम्बं शाक्यायनं तथा ॥१८॥
 महाव्यासं लघुव्यासं लघुहारीतमेव च ।
 छन्दोगपरिशिष्टश्च कात्यायनमशेषतः ॥१९॥
 इत्यालोच्य^५ पुराणोप-पुराणस्मृति^६संहिताः ।
 समाहृतानि दानानि निबन्धस्यास्य सिद्धये ॥२०॥

(दाननामानि)

महादानानि [कीर्त्यन्ते तत्तादी]^१ षोडश क्रमात् ।
 पर्वतानाञ्च दानानि दशैव तदनन्तरम् ॥२१॥
 [ततो गुहादिधेनूनां चत्वारिंशदनुक्रमात् ।
 एकन्यूनानि दानानि कथ्यन्तेऽतः^२ यथाविधि ॥२२॥

1 A omits the bracketed portion	5 A इत्यालोच्य
2 I. O. नन्दिना०	6 A and I. O. • स्मृति०
3 I. O. नौतमं	7 A तन्मदी कथ्यन्ते for the bracketed portion
4 A संदानश्च वृहस्पतिम् ; I. O. • दानं वृहस्पतिं	8 B वज्रनेऽन ; I. O. वज्रनेऽन

अलङ्कृतानां पञ्चाशत्त्वारि च^१ गवामथ ।
दानान्यलङ्कृतगवी-समूहस्य तत्तन्निधा ॥२३॥
ततोऽनलङ्कृतगवी-दानानि दश पञ्च च ।
तथानलङ्कृतगवी-समूहस्य च सप्तधा ॥२४॥
अलङ्कृतानां दानानि तृषाणामष्टधा तथा ।
ततोऽनलङ्कृतानान् दश दानानि पञ्च च ॥२५॥
गवाहिकप्रदानानि दशधा तदनन्तरम् ।]^२
भूमेर्दानानि कीर्त्यन्ते पञ्चपञ्चाशदेव तु ॥२६॥
आसनस्य प्रदानानि^३ षडेव तदनन्तरम् ।
ततो वारिप्रदानानि षट्त्विंशदिह संख्यया ॥२७॥
तैजसानाञ्च पालाणां दश दानान्यनन्तरम् ।
दानानि जलपालाणां ततश्च नव संख्यया ॥२८॥
ततोऽन्नस्य प्रदानानि त्रिचत्वारिंशदेव तु ।
ततस्त्रीयमेव भक्ष्यस्य पञ्चधा^४ लवणस्य च ॥२९॥
ततो घृतस्य सप्तैव त्रीणि दध्नस्तदनन्तरम् ।
क्षीरस्य च ततस्त्रीणि पञ्च चैल्लवणस्तुनः ॥३०॥
पानकस्याथ चत्वारि फलानां नवधा ततः ।
ततश्चत्वारि मधुनोऽभ्यङ्गस्य षडनन्तरम् ॥३१॥
अयोदशाय गन्धस्य ततो धूपस्य पञ्चधा ।
अनुक्षेपनदानानि चत्वारि तदनन्तरम् ॥३२॥
नव^५ पुष्पस्य वस्त्राणां षड्युक्ता^६ विंशतिस्ततः ।
त्रीणि यज्ञोपवीतस्य दानानि तदनन्तरम् ॥३३॥
शुक्लार्थाय दानानि सप्तविंशदनुक्रमात् ।
रजसस्य च दानानि चत्वारि^७ तदनन्तरम्^८ ॥३४॥

1 B ० चत्वारिंशत् ; I. O. चत्वारिंशत्पञ्च

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. षडेव तदन्तः 4 A पञ्च

5 B चरी ; I. O. first चरी and then corrects it by adding नव just below it,

6 I. O. षड्युक्ता

7 ■ त्रीणि च

8 I. O. adds the following line after this:—सामान्यदेवता-
अस्तु चतुर्विंशं वषाणामात्रं

अलङ्कारस्य^१ चत्वारि रत्नस्य नवधा ततः ॥३५॥
गृहाणाथैव दानानि ततः सप्तदशैव तु ।
नव प्रतिश्रयस्याथ शय्यायास्तु ततो नव ॥३६॥
हन्धनस्याथ चत्वारि दोषस्यैकोनविंशतिः ।
दानानि च पुराणाना-मेकोनविंशतिस्ततः ॥३७॥
नानाविधानां विधानां चतुर्विंशतिरेव च ।
विंशदानानि कन्यानां त्रैप्याणान् ततो दश ॥३८॥
शस्यानामथ दानानि पञ्चविंशतिरेव च ।
तिलस्य दश दानानि तथारामस्य पञ्चधा ॥३९॥
कीर्त्यन्ते षोडशैवाल वृक्षस्य तदनन्तरम् ।
सम्भारस्याथ चत्वारि पशूनामष्टधा ततः ॥४०॥
कुष्माण्डिनस्य सप्ताथ वृक्षस्य दश पञ्च च ।
कीर्त्यन्ते पञ्चदशधा ततो दानान्युपानहः ॥४१॥
तथा द्वादश^२ यानानां चत्वारि करिणामथ ।
द्वादशाश्वस्य दानानि चत्वारि महिषस्य च ॥४२॥
अष्टावारोग्यदानानि^३ कीर्त्यन्ते तदनन्तरम् ।
अभयस्य च दानानि त्रयस्त्रिंशत्ततः क्रमात् ॥४३॥
सूर्यादिवारविहिता^४-न्येकादश ततः परम् ।
मासोपलक्षितेष्वल दिनेष्व^५नियतेष्वथ ॥४४॥
सप्तसप्ततिरुच्यन्ते^६ दानानि तदनन्तरम् ।
मासेष्वनियतेष्वल नियतास्तु तिथिष्वथ ॥४५॥
क्रमाद्दानानि कीर्त्यन्ते नानारूपाणि विंशतिः ।
मासतिथ्योर्नियतयो-स्त्रिपञ्चाशदनन्तरम् ॥४६॥
चतुर्दश च नक्षत्र-नियतास्तु तिथिष्वथ ।
ततो नक्षत्रविहिता-न्यष्ट^७पञ्चाशदेव तु ॥४७॥

1 I. O. adds a च here.

2 B एकादश च

3 B and I. O. षष्ट चारीयदानानि

4 I. O. ०२३३३...मत्तःपरम्

5 I. O. दिनेषु

6 Con. A and I. O. सप्ततिः
परिकीर्त्यन्ते ; B एकासप्ततिरुच्य

7 I. O. ०२३३३

मासव्यापीनि दानानि षडेव तदनन्तरम् ।
 रविसंक्रमणेष्वेव-मेकोनसिंश^१देव तु ॥४८॥
 ऋतुपदिष्टानि ततो दानानि दश पञ्च च ।
 वत्सरादिषु दानानि^२ सप्तैव तदनन्तरम् ॥४९॥
 विप्रकीर्णानि दानानि लिपिपञ्चाशदनन्तरम् ।
 सामान्यदेवताभ्यस्तु चतुस्त्रिंशत् क्रमादिह^३ ॥५०॥
 एक^४न्यूनानि सूर्याय चत्वारिंशदनन्तरम् ।
 महेश्वराय दानानि ततः सप्तदशैव तु ॥५१॥
 विष्णवे चैव दानानि चतुर्विंश-शतं ततः ।
 विष्णुः पञ्चसप्तत्या-वर्तैरेव^५ पृथक् पृथक् ॥५२॥
 नानाभुनिप्रवचना-मृतनिर्यासराशिभिः ।
 पञ्चसप्तति^६संयुक्त-सप्तदशशतीमितैः^७ ।
 दानैर्निरूप्य यत्नेन नानागमसमाहृतैः ॥५३॥
 विद्वत्समाकमलिनी-राजहंसेन भुज्या ।
 श्रीमद्वृक्षालसेनेन कृतोऽयं दानसागरः ॥५४॥

(अनुक्तदानानि)

जलाशयानां दानानि तथा च ध्रुवैरमनाम् ।
 नोक्तानि सम्यगुक्तानि प्रतिष्ठासागरे यतः ॥५५॥
 श्रुतान्यादिपुराणेषु तु दानान्यनु^८विभागतः ।
 आचारसागरोक्तानि कीर्त्यन्तेऽतः कृतज्ञशः ॥५६॥

(असंगृहीतग्रन्थनामानि)

भागवतस्य पुराणं ब्रह्माण्डस्यैव नारदीयस्य ।
 दानविधिश्चान्यमेतत् त्रयमिह न निबद्धमवधार्य ॥५७॥

1. I. O. ०१६०	6 B and I. O. ज्ञतैः
2 I. O. वत्सरादिदानानि	7 B चतुःसप्तति०
3 B and I. O. चतुर्विंशतिश्च ततः	8 Con. A ०वर्तं मितैः; B and
4 I. O. एकी	I. O. ०वर्ता मितैः
5 I. O. ०वर्तैरेव	9 I. O. ०वत्

बृहदपि लिङ्गपुराणं मतस्यपुराणोदितैर्महादानैः ।
 अवधार्य तुल्यसार^१ दाननिबन्धेऽतः न निबद्धम् ॥५८॥
 सप्तम्यैव पुराणं^२ भविष्यमपि संगृहीतमतियज्जात् ।
 त्यक्त्वाष्टमीनवम्यौ^३ कल्पौ पाषाण्डमिर्गस्तौ ॥५९॥
 लोक^४प्रसिद्धमेतद्विष्णुरहस्यस्य शिवरहस्यस्य ।
 द्वयमिह न परिगृहीतं संप्रहर्षपत्वमवधार्य ॥६०॥
 भविष्योत्तरमाचार-प्रसिद्धमविरोधि च ।
 प्रामाण्यज्ञापकादष्टे^५ग्रन्थादस्मात् पृथक् कृतम् ॥६१॥
 प्रचरद्रूपतः स्कन्दपुराणैकांशतोऽधिकम् ।
 यत् खण्डवितयं पीण्डरेरावन्तिकथाश्रयम् ॥६२॥
 तार्क्ष्यं पुराणमपरं ब्राह्ममाण्डनेयमेव च ।
 तयोर्विंशतिसाहस्रं पुराणमपि वैष्णवम् ॥६३॥
 षट्सहस्र^६मितं लैङ्ग^७ पुराणमपरं तथा ।
 दीक्षाप्रतिष्ठापाषण्डयुक्ति^८रत्नपरीक्षणैः ॥६४॥
 मृषावर्शानुचरितैः कोषव्याकरणादिभिः ।
 असङ्गतकथाबन्ध-परस्परविरोधतः^९ ॥६५॥
 तन्मीनकेतनादीनां भण्डपाषण्डलिङ्गिनाम् ।
 लोकवधनमालोक्य सर्वमेवावधोरितम् ॥६६॥
 तत्तत्पुराणोपपुराणसंख्याबहिष्कृतं कश्मल^{१०}कर्मयोगात् ।
 पाषण्डशास्त्रानुमते^{११} निरूप्य देवीपुराणं न^{१२} निबद्धमत्र ॥६७॥
 ये दानधर्मविधिसंस्तुतये पुराणपुराणगमस्मृतिगिरां बहवो विवर्ताः ।
 ते ग्रन्थविस्तरभयादवचित्य^{१३} केचिदस्माभिरतः कलिताः^{१३} कलयन्तु सन्तः ॥६८॥

1 Con. A अवधार्यतुल्यसार ^१ ;	7 I. O. सुक्ति
B ०तत् सारं; I. O. अवधार्य तुल्य-	8 I. O. ०विरोधितः
सारदाननिबन्धेतरनिबन्धं	9 I. O. कल्पव०
2 Con. A समनं वायुपुराणम्;	10 A ०वर्तं
B समन्यवायुपुराणं; I. O. समन्यवधिपुराणे	11 A न तत्पुराणानु
3 I. O. ०नवम्यौः कल्पौ	12 I. O. ०विधिभ्यः
4 A and I. O. लोके०	13 Con. A and B कथिताः;
5 I. O. ०पाषण्ड०	I. O. कथितः
6 I. O. लिङ्ग	

एवं निरूप्य यत्नेन प्रारब्धे दानसागरे ।
आदौ ब्राह्मणमाहात्म्यं ततो दानगुणस्तुतिः ॥६६॥
पातप्रशंसा पातारण्यमपवादस्ततः परम् ।
दानस्वरूपं कर्ता च भद्रा दानविधिं प्रति ॥७०॥
दानस्य^१ कालदेशाथ देयस्य च निरूपणम् ।
अपवादश्च दानानामसङ्गान^२निरूपणम् ॥७१॥
ततो दानस्य च विधिः प्रतिग्रहविधिस्ततः ।
सर्वज्ञ^३ परिभाषा चेत्यथाः पञ्चदश क्रमात् ॥
निरूप्य मुखबन्धार्^४ वक्ष्यन्तेऽस्य महोद्धिता ॥७२॥

१ I. O. दानस्य
२ I. O. ०सङ्गान०

३ B and I. O. सर्वज्ञः

तत्त मनुः—

ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधि जायते ।
ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥१॥ (१।६६)
प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिर्दैवतं महत् ।
एवं विद्वानविद्वान् वा ब्राह्मणो देवतं महत् ॥२॥ (६।३१७)
श्मशानेष्वपि तेजस्वी पावको नैव दुष्यति ।
ह्ययमानश्च यज्ञे बु भूय एवाभिवर्द्धते ॥३॥ (६।३१८)
एवं यद्यप्यनिष्टे बु वर्तते सर्वकर्मसु ।
सर्वथा ब्राह्मणः पूज्यो देवतं परमं महत् ॥४॥ (६।३१९)
परामर्श्यापदं प्राप्तो ब्राह्मणाञ्च प्रकोपयेत् ।
ते स्तेनं कुपिता हन्युः सद्यः सबलवाहनम् ॥५॥ (६।३२३)
यैः कृतः सर्वमच्छोऽभिरपेयश्च महोदधिः^१ ।
क्षयी चाप्यायितश्चन्द्रः को न नश्येत् प्रकोप्य तान् ॥६॥ (६।३२४)
लोकानन्यान् सृ^२जेयुर्लोकपालाश्च कोपिताः ।
देवान् कुर्युरदेवांश्च कः क्षिण्वंस्तान् समृध्नुयात् ॥७॥ (६।३२५)
यान् समाश्रित्य तिष्ठन्ति देवा लोकाश्च सर्वदा ।
ब्रह्म एव^३ धनं येषां को हिंस्यात्तान् जिजीविषुः ॥८॥ (६।३२६)

याज्ञवल्क्यः (१।१६६)—

तपस्तप्त्वास्तृजद् ब्रह्मा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।

तृप्त्यर्थं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥९॥

^४यमः—

ब्राह्मणा देवता लोके ब्राह्मणा दिवि देवताः ।

लैलोक्ये ब्राह्मणाः श्रेष्ठा ब्राह्मणाः सर्वकारणम्^४ ॥१०॥

१ I. O. पयोनिधिः

२ Corrected from Manu. A and B सजेयुः ; I. O. पूजयेयुर्वल्लोकापालाश्च पुजिताः

३ I. O. ब्रह्मैव च...तेषां

४ A and B omit it.

५ A ब्राह्मणा एककारणम्. I. O. ब्राह्मणा एव कारकम्

ब्राह्मणान्येव देवाश्च तेज एकं द्विधाकृतम् ।
 प्रत्यक्षं ब्राह्मणा देवाः परोक्षं दिवि देवताः ॥११॥
 ब्राह्मणा यत्न नाश्रन्ति तत्त नाश्रन्ति देवताः ।
 ब्राह्मणेषु च तुष्टेषु सन्तुष्टाः सर्वदेवताः^१ ॥१२॥
 पैते नियुक्ताः पितरो भवन्ति क्रियासु देवीषु भवन्ति देवाः ।
 द्विजोत्तमा इत्यनियुक्ततोयास्तेनैव देहेन भवन्ति देवाः ॥१३॥
 यद्ब्राह्मणास्तुष्टतमा^२ वदन्ति तद्देवताः कर्मभिराचरन्ति ।
 तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥१४॥

(= विष्णुधर्मोत्तरम् ३।२६०।६)

यथा ददा यथादित्या मरुतो वसवोऽश्विनौ ।
 ब्रह्मा यमः सोमसूर्यौ तथा लोके द्विजोत्तमाः ॥१५॥
 एते पुराणदेवा वै धारयन्ति प्रजा इमाः ।
 पवित्रं परमं लोके तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः ॥१६॥
 यद् वै हविर्दुर्लभं मन्त्रैर्ब्राह्मणा नैव भुञ्जते ।
 न ग्रीणयन्ति तद्देवानतिदेवा हि ब्राह्मणाः ॥१७॥
 देवाधीनाः प्रजाः सर्वा यज्ञाधीनाश्च देवताः ।
 ते यज्ञा ब्राह्मणाधीनास्तस्माद्देवा द्विजोत्तमाः ॥१८॥
 शक्यं हि कवचं मेतुं नाराचेन शरेण वा ।
 अपि वज्रसहस्रेण ब्राह्मणाशीस्तु दुर्मिदा^३ ॥१९॥
 आसन्नो हि दहत्यग्निर्दूरादहति ब्राह्मणः ।
 प्ररोहत्यग्निना^४ दग्धं विप्रदग्धं^५ न रोहति ॥२०॥
 ब्राह्मणानां रापेन सर्वभक्षो हुताशनः ।
 समुद्रव्याप्यपेयश्च विकलाश्च पुरन्दरः ॥२१॥

विकसो वृषणश्चन्द्रः ।

चन्द्रमा राजयक्ष्मी च पृथिव्यामूषराणि च ।

चनस्पतीनां निर्वासो दानवानां पराजयः ॥२२॥

१ A तवस्तुषानि देवताः

२ A यद्ब्राह्मणाः पूज्यतमा

३ A and I. O. ब्राह्मणाः दुर्मिदा

४ I. O. चारीकलपिना

५ A अदग्धं

अनन्तान्येव तेजांसि ब्राह्मणानां महात्मनाम् ।

तस्माद्विप्रेषु नृपतिः प्रणमेन्नित्यमेव तु^१ ॥२३॥

वामनपुराणे (६५।७-६) :—

पूजितेषु द्विजेभ्यः [पूजितः स्याज्जनार्दनः] ।

यस्तान् द्विषति^२ मूढात्मा स याति नरकं ध्रुवम् ॥२४॥

तानर्चयेन्नरो भक्त्या^३ ब्राह्मणान् विष्णुतत्परः ।

एवमाह हरिः पूर्वं ब्राह्मणो मामकी तनूः ॥२५॥

ब्राह्मणो नावमन्तव्यो बुधो वाप्यबुधोऽपि वा ।

सोऽपि दिव्या तनुर्विष्णोस्तस्मात्तानर्चयेद्बुधः ॥२६॥

श्रीरामायणे—

ब्राह्मणा हि महात्मानः श्रियो मूलं भवस्य च ।

स्युरचैव सर्वकार्येषु ब्राह्मणा ब्रह्मादिनः ॥२७॥

देवाः पुत्रभवार्याय प्रजानां विबुधोत्तमैः ।

प्रेषिता मानुषं लोकं भूमिदेवा द्विजातयः ॥२८॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६०।१-५) :—

ब्राह्मणा दैवतं भूमौ ब्राह्मणा दिवि देवताः ।

ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति भूतं किञ्चिज्जगत्त्रये^४ ॥२९॥

अदैवं दैवतं कुर्युः कुर्युर्देवमदैवतम् ।

ब्राह्मणा हि महाभागाः पूज्यास्ते^५ सततं द्विजाः ॥३०॥ (२।३२।१४)

ब्राह्मणेभ्यः समुत्पन्ना देवाः पूर्वमिति श्रुतिः ।

ब्राह्मणेभ्यो जगत सर्वं तस्मात् पूज्यतमाः सदा ॥३१॥

येषामश्रन्ति वक्त्रेण देवताः पितरस्तथा ।

ऋषयश्च महाभागाः किं भूतमधिकं ततः ॥३२॥

१ I. O. च

२ Vāmana P. पूजितश्च जनार्दनः
for the b. p.

३ Vāmana P. इति च

४ A तानर्चयेन्नरो भक्तो

५ Corrected from Vāmana P
I. O. and A सा हि

६ Vāmana P. 'न' चर्चयेन्नरः

७ I. O. किमु जगत्त्रये

८ A, I. O. and V. D. पूज्यते

यदेव मनुजो भक्त्या ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।
तदेवाप्नोति धर्मज्ञा बहु जन्मनि जन्मनि ॥३३॥

अथ दानप्रशंसा ।

तत् व्यासः :—

यद्दासि विशिष्टेभ्यो यथाभासि दिने दिने ।
ततो वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥१॥ (४११६)
यद्दासि यदभासि तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य कीदृन्ति दारेरपि धनैरपि ॥२॥ (४११७)
अहन्यहनि याचन्तमहं मन्ये गुरुं यथा^१ ।
मार्जनं दर्पणस्येव यः करोति दिने दिने ॥३॥
आयासशतलब्धस्य^२ प्राप्तेभ्योऽपि गरीयसः ।
गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥४॥
किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो भङ्गुराश्रयाः ।
यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशाश्वतम् ॥५॥ (४११८)
यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये^३ ।
तत् परित्यज्य गन्तव्यं^४ तद्धनं किं न^५ दीयते ॥६॥ (४१२०)
जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
सफलं जीवितं तस्य ह्यात्मार्ये^६ को न जीवति ॥७॥ (४१२१)
किं कायेन झुपुष्टेन बलिना चिरजीविना । (४१२२ख)
यत् सर्वोपकाराय^७ तज्जीवितमनर्थकम् ॥८॥
प्रासाददर्दमपि प्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते ।
इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥९॥ (४१२३)
अदाता पुरुषस्यापी धनं सन्त्यज्य गच्छति ।
दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥१०॥ (४१२४)

१ A तथा

२ B उपवासवतवत्

३ B कामये

४ A नञ्कृति

५ I. O. तु

६ A and I. O. आत्मार्य

७ A सर्वोपकाराय

यमः—

यमिनां^१ परमो धर्मस्त्वनाहारो वनौकसाम् ।
दानमेव गृहस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणाम् ।
[यतीनाञ्चाप्यु]परमः^२ संसारस्य निवर्तकः ॥११॥

बृहस्पतिः—

द्वावेवाप्यु प्रवेष्टव्यौ गले बद्धा द्वां शिलाम् ।
धनवन्तमदातारं दरिद्रश्चातपस्विनम् ॥१२॥

मत्स्यपुराणे (२७४।१) :—

न्यायेनार्जनमर्थस्य^३ वर्धनञ्चाभि^४ रक्षयाम् ।
सत्पात^५ प्रतिपत्तिश्च सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥१३॥

नन्दिपुराणे—

दानं परं प्रशंसन्ति दानमेव परायणम् ।
दानं बन्धुमैत्रुव्याणां दानं कीदृमनुत्तमम् ॥१४॥
दानं कामफला दृष्ट्वा दानं जिगतामयिगृह्याम् ।
दानं पुत्रफललाभं^६ दानं माता तथा पिता^७ ॥१५॥
न दानेन विना^८ किञ्चित् प्रार्थितं फलमाप्स्यते ।
अपि बाणाग्रमातस्य लाभो नैवेह विद्यते ।
अदानशालिनां पुंसां तस्माद्दानं समाश्रयेत् ॥१६॥
बाणादृत-^९ पताकौघ-ध्वजेन्द्रप्रयायिनम् ।
राजानं बुद्धिमान्^{१०} बुध्येद् दानस्यानधरं फलम् ॥१७॥
धावतो^{११} देहि देहीति क्वचित् क्वचिदितस्ततः ।
दृष्ट्वा दानं प्रयत्नेन मतिमानाश्रयेन्नरः ॥१८॥

१ A and I. O. यतीनां

२ I. O. omits the bracketed portion

३ A परिचर्या यतीनाम्

४ M. P. वर्धना

५ I. O. अपाति

६ I. O. धनीनाम्

७ Con. A, B and I. O. 'युन' परमाय

८ B and I. O. 'पिता तथा

९ I. O. adds another विना here

१० I. O. बाणादृतः

११ A and I. O. मतिमान्

१२ Con. I. O. बाणान्, A & B बाणान्

हारनूपुरनिर्घोषपुरितोत्तममन्दिरम् ।
 लावययगुणसम्पत्तिसर्वस्वनिलयाः स्त्रियः ।
 एकस्य भुक्तये^१ तस्माद्दृष्ट्वा दानं समाश्रयेत् ॥१६॥
 इति दृष्ट्वा दानं समाश्रयेदित्यर्थः ।
 दुर्भगान् मलिनान् क्रूरान् स्वदारैरपि निर्धुतान् ।
 विलोक्य पुरुषो बुध्येद्दानस्यापदमुत्तमाम् ॥२०॥
 महाभारते (अनुशासनपर्व-दानधर्मे)—
 अङ्गिर्गातान्मलमिव^२ तमो ह्यभिभयाद् यथा ।
 दानेन तपसा चैव सर्वपापमपोष्यते ॥२१॥
 धने स्त्रियन्ति पुरुषा न च तत् कस्यचिद्धनम् ।
 श्रद्धधानस्ततो लोके दद्याच्चैव यजेत च ॥२२॥
 दुतेन शान्त्यते पापं स्वाध्यायैः शान्तिरुत्तमा ।
 दानेन भोगा इत्याहुस्तपसा सर्वमाप्यते ॥२३॥
 यानि यान्युत्तमानीह वेदोक्तानि प्रशंससि ।
 तेषां श्रेष्ठतमं दानमिति मे नास्ति संशयः ॥२४॥
 दानकृद्भिः कृतः पन्था येन यान्ति मनोविणः ।
 ते हि प्राणस्य दातारस्तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः ॥२५॥
 यथा वेदाः स्वधीताश्च यथा चेन्द्रियसंयमः ।
 सर्वस्यागो यथा चेह तथा दानमनुत्तमम् ॥२६॥
 धनेन किं यम ददाति चार्धने
 बलेन किं येन रिपुं न बाधते ।
 श्रतेन किं येन न धर्ममाचरेत्
 किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत्^४ ॥२७॥
 विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।१-२)
 दानं देवाः प्रशंसन्ति मनुष्याश्च तथा द्विजाः ।
 दानेन कामानाप्नोति यान् काङ्क्षिन्ममसेप्सितान्^५ ॥२८॥

1. Con. A and B सुक्तये

2 I. O. ०कषागोव

3 I. O. दानेन

4 A and I. O. यमी

5 I. O. ०कषागोव

V. D. ०कषागोव

अदत्तदानान् कृपणान् दृष्ट्वा परतर्ककान् ।
 पारत्निकं विधिं कुर्याद्दानं विप्रेषु मानवः ॥२९॥
 परतर्ककान् प्रार्थनाशीलान् ।
 काले देशे तथा पाले धनं न्यायगतं तथा ।
 यद्दत्तं ब्राह्मणश्रेष्ठास्तदनन्तं प्रकीर्ति तम् ॥३०॥ (३।३००।१४)

अथ पात्रप्रशंसा

तत्र मनुः (७।६९)—
 पालस्य हि विशेषेण श्रद्धाधानतयैव च ।
 अल्पं वा बहु वा प्रेत्य दानस्यावाप्यते फलम् ॥१॥
 शतातपः—
 वेदविद्यामृतज्ञाते श्रोत्रिये गृहमागते ।
 कीदृन्त्योषधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥२॥
 श्रोत्रियश्च यमेनोक्तः ।
 ॐकारपूर्विकास्तिस्रः सावित्री यश्च विन्दति ।
 चरितब्रह्मचर्यश्च स वै श्रोत्रिय उच्यते ॥३॥
 तिस्र इत्यत्र व्याहृतीरिति शेषः ।
 यमः—
 धेदेन्धनसमिद्धेषु हुतं विप्रमुखाभिषु ।
 सन्तारयति दातारं महतः किल्बिषादपि ॥४॥
 दानव्यासः—
 यत् सिद्धं^१ वेदविद्भुक्ते षट्कर्मनिरतः शुचिः ।
 दातुः फलमसंख्येयं जन्म जन्म तदक्षयम् ॥५॥ (Cf. व्यास ४।५५)
 शीलं संवसता ह्येवं शौचं सद्ब्रह्महारतः^३ ।
 प्रज्ञा संकथया^४ होया स्त्रिभिः पालं परीक्ष्यते ॥६॥
 शीलश्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीतः—

1 I. O. adds तथा ॥ here.

2 I. O. शिवा

3 I. O. संवसहारतः

4 B संकथयामा

ब्रह्मण्यता देवपितृमरुता समता सौम्यता अपरोपतापिता अनसूयता मृदुता अपारुष्यं
मैत्रता प्रियवादिता^१ कृतज्ञता शरण्यता प्रशान्तिर्धेति लयोदराविर्धं शीलम् ॥७॥

याज्ञवल्क्यः (११२००)—

न विद्यया केवलया तपसा वापि पातता ।

यत्र युक्ते^२ इमे चापे तदि पातं प्रकीर्तितम् ॥८॥

यमः—

विद्यायुक्तो धर्मशीलः प्रशान्तः

ज्ञान्तो दान्तः^३ सत्यवादी कृतज्ञः ।

वृत्तिग्लानो गोहितो गोशरण्यो^४

दाता यज्वा ब्राह्मणः पातमाहुः ॥९॥

प्रशान्तो जितेन्द्रियः । ज्ञान्तो वाग्दण्डपादध्यादौ अकलुषचित्तः । दान्तो व्रतादि-
केशसहिष्णुः । गोहितो गवां^५ प्राप्तस्य दाता । 'गोशरण्यो गवामुपद्रवस्य बाधकः ।

अहिंसानिरतो नित्यं जुह्वानो^६ जातवेदसम् ।

खदारनिरतो दान्तः^७ स वै ब्राह्मणं^८ उच्यते ॥१०॥

श्रुतं प्रह्वानुगं यस्य प्रज्ञा चैव धृतानुगा ।

असन्मिन्नार्थमर्यादः स वै ब्राह्मण उच्यते ॥११॥

श्रुतश्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीतः—

वेदा^९ वेदाङ्गानि धर्मोऽध्यात्मं विज्ञानं स्थितिर्धेति षड्विधं श्रुतमिति ॥१२॥

आशिषोऽन्वर्थपूर्वायां^{१०} प्रसन्नं न करोति यः ।

निवृत्तो लोभमोहाभ्यां तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥१३॥

[प्रसन्नो निर्वाहयुक्तस्यापि पुनः पुनः प्रतिप्रह्वानुष्ठानम् ।

सत्यं दानं क्षमा शीलमानुशस्यं दया धृष्टा ।

हरयते यत्न लोकेऽस्मिन् स देवा ब्राह्मणं विदुः ॥१४॥]^{११}

1 B and I. O. प्रियवादिता

2 A, I. O. and Yaj. इतम्

3 A and B प्रशान्तो दान्तः चापः

4 I. O. गोशरण्यो

5 A गवां

6 I. O. गोशरण्यो...वारकः

7 I. O. जन्मलो

8 B दाता

9 B श्रुतिव

10 A, B and I. O. omit वेदा

11 A आशिषोऽन्वर्थपूर्वायां पूजायाम् ; B
अशिषोऽन्वर्थपूर्वायां ; I. O. अशि-
षोऽन्वर्थपूर्वायां

12 I. O. omits the bracketed-
portion

तपो धर्मो दया दानं सत्यं ज्ञानं श्रुतिर्धृष्ट्या ।

विद्याविनयमास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥१५॥

सत्यादिकञ्च महाभारते उक्तम् । तथा च^१ महाभारतम्—

सत्यं भूतहितं प्रोक्तं मनसो दमनं दमः ।

तपः स्वधर्मवृत्तिर्धृष्ट्या शौचं सद्गुरुवर्जितम् ॥१६॥

सन्तोषो विषयत्यागो हीरकार्यनिवर्तनम् ।

क्षमा द्वन्द्वसहिष्णुत्वमार्जवं समचित्तता ॥१७॥

ज्ञानं तत्त्वार्थं^२ सम्बोधः शमश्चित्तप्रसन्नता ।

दया सर्वसुखैषित्वं^३ ध्यानं निर्विषयं मनः ॥१८॥ इति ।

विनयश्च हारीतेनोक्तः । तथाच हारीतः—

इन्द्रियदोषोपनिवृत्तिर्विनयः ॥१९॥ इति ।

आनृशस्यं परापकारेच्छानिवृत्तिः । असत्क्रियासु लज्जा धृष्ट्या । श्रुतिर्वेदः । विद्या
वेदव्यतिरिक्तविद्यास्थानानि ।

विद्यावन्तश्च ये विप्राः सुव्रताश्च^४ तपस्विनः ।

सत्यसंयमसंयुक्ता ध्यानवृत्ता जितेन्द्रियाः ।

पुनन्ति दर्शनं प्राप्ताः^५ किं पुनः सङ्गतिं गताः ।

तेषां दत्त्वा च भुक्त्वा च प्राप्त्युतः^६ परमां गतिम् ॥२०॥

सुव्रता यथाविधि चरितव्रताः । ध्यानवृत्ता आत्मध्यानपराः । भुक्त्वेति^७ भोजनं
दत्त्वेत्यर्थः । वशिष्ठः—

ये ज्ञान्तदान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा

जितेन्द्रियाः प्राणिवधे निवृत्ताः ।

प्रतिग्रहे सङ्कुचिताग्रहस्ता-

स्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥२१॥

किञ्चिद् वेदमयं पातं किञ्चित् पातं सपोमयम् ।

पाताणामपि तत् पातं शूद्राभं यस्य नोदरे ॥२२॥ (= व्यास ४।३२)

शूद्राभं यस्य नोदर इति साक्षाच्छूद्रदत्तं घृततण्डुलाद्यनुपयोगीत्यर्थः ।

1 I. O. omits च

2 I. O. 'वर्जितं' 3 I. O. तपसाश्च

4 I. O. भूतहितं धृष्ट्या

5 I. O. सङ्गतिं

6 B दर्शनप्राप्ताः

7 A and I. O. प्राप्त्युतः

8 B भुक्त्वेति तन्मन्त्रे I. O. वृत्तालोप-
सङ्कुचिता

9 I. O. omits दत्त

दानव्यासः (Cf. ४।३२)—

किञ्चिद् वेदमयं पालं किञ्चित् पालं^१ तपोमयम् ।

असङ्कीर्णन्तु^२ यत् पालं तत् पालं तारयिष्यति ॥२३॥

असङ्कीर्णं स्वाश्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्तवृत्त्यव्यवहारि^३, पापिष्ठासंसर्गि वेलथः ।

महाभारते—

साम्राज्यं चतुरो वेदान् योऽधीते वै द्विजवर्धनः ।

षड्भ्यो निवृत्तः कर्मभ्यस्तं^४ पालमृषयो विदुः ॥२४॥ (अनु—२२।३६)

षड्भ्यो निवृत्त इति सङ्कुचितवृत्तिरभ्यापनमात्रोपजीवो ।

यथा हि स्वकृते चोले फलं विन्दति मानवः ।

एवं दत्त्वा श्रुतवति फलं दाता समश्नुते ॥२५॥

देवलः—

मातृभ्यः ब्राह्मणभ्यश्च श्रोत्रियश्च ततः परम् ।

अनूचानस्तथा भ्रूणं ऋषिकल्पं ऋषिमुनिः ॥२६॥

इत्येतेऽष्टौ समुद्दिष्टा ब्राह्मणा प्रथमं धृती ।

तेषां परः परः श्रेष्ठो विद्यावृत्तविशेषतः ॥२७॥

ब्राह्मणानां कुले जातो जातिमालो यदा भवेत् ।

अनुपेतः क्रियाहीनो माल इत्यभिधीयते ॥२८॥

अनुपेतः वेदसन्निधिमगतः सर्वथा वेदाभ्यासशून्य इत्यर्थः ।

एकदेशमतिक्रम्य वेदस्याचारवातृजुः ।

स ब्राह्मण इति प्रोक्तो निर्द्वैतः^५ सत्यवाग् धृष्टी ॥२९॥

एकदेशमतिक्रम्येति वेदस्यैकदेशमतिशयेन ज्ञात्वा, कर्मगल्यर्थत्वेन ज्ञानार्थत्वात् ।

एतेन मन्त्रमात्राभ्यासोत्पुङ्गुं भवति । निर्द्वैतो^६ विनीतः ।

एकाग्र शास्त्रां सकलां^७ षड्भिरङ्गैरधीत्य च ।

षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्मवित् ॥३०॥

१ I. O. हतं

२ I. O. ००

३ I. O. पात्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्तवृत्त्यव्यवहारि

४ B and I. O. चिन्तयि माधवाः

५ Supplied from quot. in Dānakāṇḍa. B ०००, I. O. ०००

६ A, B and I. O. निवृत्तः

७ B निवृत्तो, I. O. निवृत्तो

८ D. K. एकां शास्त्रां सकलां वा

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः शुद्धात्मा पापवर्जितः ।

शेषं श्रोत्रियवत् प्राप्तः सोऽनूचान इति स्मृतः ॥३१॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञ इति वेदवेदाङ्गार्थतत्त्वज्ञः । शुद्धात्मा पापसङ्कल्पपरहितः ।

अनूचानगुणोपेतो यज्ञस्वाध्याययन्त्रितः ।

भ्रूण इत्युच्यते शिष्टैः शेषभोजी जितेन्द्रियः ॥३२॥

यज्ञस्वाध्याययन्त्रित इति बहुयज्ञयाजी स्वाध्यायनिरतश्च । शेषभोजी पञ्चयज्ञशेष-
भोजी^१

वैदिकं लौकिकञ्चैव सर्वं ज्ञानमवाप्य यः ।

आश्रमस्थो वशी नित्यमृषिकल्प इति स्मृतः ॥३३॥

आश्रमस्थो गृहस्थाश्रमस्थः । वशी जितेन्द्रियः ।

ऊर्ध्वरेतास्तपस्युग्रो^२ नियताशी न संशयी ।

शापानुग्रहयोः शक्तः सत्यसन्धो भवेद्विपः ॥३४॥

निर्वृत्तः^३ सर्वतत्त्वज्ञः कामक्रोधविवर्जितः ।

ध्यानस्थो^४ निष्क्रियो दान्तस्तुल्यभृतकाष्ठनो मुनिः ॥३५॥

एवमन्वयविद्याभ्यां वृत्तेन च समुच्छिन्नाः^५ ।

त्रिशुक्ला नाम विप्रेन्द्राः पूज्यन्ते सवनादिषु^६ ॥३६॥

तथा—

प्रतिग्रहमसङ्कथोऽपि कृत्वा विप्रो यथाविधि ।

निस्तारयति दातारमात्मानश्च स्वतेजसा^७ ॥३७॥

मनुः (१।११-३)—

सान्तानिकं यद्यमाणांमध्वगं^८ सार्ववेदसम् ।

शुर्वैर्यं पितृमातृर्यं^९ स्वाध्यायार्थ्युपतापिनौ ॥३८॥

सान्तानिकं कन्यादातारं विवाहस्य कर्तारश्च । यद्यमाणां पौष्टिकीकादियागस्य कर्तार-
म् । सार्ववेदसं कृतसर्वस्वदक्षिणयागम् । उपतापिनं व्याधिपोकितम् ।

१ B वज्रवैभोजी

२ B ऊर्ध्वरेतास्तपो विप्रो, I. O. ऊर्ध्व-
रेतास्तपो विप्रो

३ I. O. निवृत्तः

४ A ध्यानस्थो

५ A समन्वितः, I. O. समन्वितः

६ A सर्वकर्मसु

७ I. O. सुतेजसा

नवैतान् जातकान् विधाद् ब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान् ।

निःस्वैभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविरोधतः ॥३६॥

एतेभ्यो हि द्विजाभ्यो देयमन्नं सदक्षिणम् ।

इतरेभ्यो बहिर्भेदि कृताभ्यस्तु विधीयते ॥४०॥

आचार्यः—एतेभ्यो नवभ्यः सदक्षिणं कृताभ्यस्तु यज्ञमध्ये देयम् । इतरेभ्यस्तु कृताभ्यासं यज्ञप्रयोगव्यतिरेकेण देयम् ।

बृहस्पतिः—

सर्वत्र गुणवद्दानं श्रुपाकादिष्वपि स्मृतम् ।

देशकालविधानेन पाते दत्तं विशेषतः ॥४१॥

तथा—

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये तु द्विगुणं स्मृतम् ।

क्षत्रिये त्रिगुणं प्राहुः षड्गुणं ब्राह्मणे स्मृतम् ॥४२॥

श्रोत्रिये चैव साहस्रमाचार्यं द्विगुणं ततः ।

आत्मज्ञे नवसाहस्रमनन्तं त्वमिहोत्रिणि ॥४३॥

अस च ब्राह्मणस्य पूर्वपूर्वरूपसम्भवे सति उत्तर उत्तर उत्कर्षः । वैश्यक्षत्रिययोस्तु^१ द्विगुणं त्रिगुणं आतिमात्रयोः ।^२ उत्कृष्टवैश्यक्षत्रियविषयकः फलोत्कर्षो यमेनोक्तः ।

तथा च यमः—

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये त्रिगुणमुच्यते ।

षड्गुणं क्षत्रिये प्राहुर्विभ्रे दशगुणं पुनः ॥४४॥

मनुः (७।८५)—

सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणमुवे ।

सहस्रगुणमाचार्यं^३ अनन्तं वेदपारगे ॥४५॥ (= व्यास ४।४०=दृक् ३।२६)

आचार्यः साज्ञसरहस्य-वेदाभ्यापकः । वेदपारगः^४ साज्ञवेदाय-तत्त्वज्ञः ।

अब्राह्मणलक्षणे दानव्यासः (४।४१)—

ब्रह्मवीक्षात् समुत्पन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः ।

आतिमात्रोपजीवी च भवेद्ब्राह्मणस्तु सः^५ ॥४६॥

ब्राह्मणमुपलक्षणेऽपि^६ दानव्यासः (४।४२)—

1 I. O. मत०

2 A क्षत्रियवैश्ययोश्च, I. O. ०च

3 A I. O. उत्कृष्टवैश्यक्षत्रिययोश्च उत्कृष्ट-
क्षत्रियवैश्ययोश्च,

4 Manu प्राचीने मतवाचकम्

5 I. O. वेदाभ्यापकः

6 B and I. O. भवेद्ब्राह्मणः स तु

7 B and I. O. omit च

गर्भाधानादिभिर्युक्तस्थोपनयनेन च ।

न कर्मकृत चाधीते स भवेद्ब्राह्मणमुवः ॥४७॥

न कर्मकृत असिसाध्यकर्मरहितः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३००।३-४) :—

अमनुष्ये समं दानं गोबु ह्येयं महाफलम् ।

द्विगुणञ्च तदेवोक्तं तथा वै वर्णसङ्करे ॥४८॥

अमनुष्ये गोमनुष्यव्यतिरिक्तप्राणिमात्रे ।

शूद्रे चतुर्गुणं प्रोक्तं वैश्ये^१ चाष्टगुणं भवेत् ।

क्षत्रिये षोडशगुणं ब्रह्मबन्धू तदेव तु ॥४९॥

शूद्रे तु^२ उत्कृष्टशूद्रे । वैश्ये क्षत्रिये च वेदामियुक्ते ।

ब्रह्मबन्धुः^३ हारीतेनोक्तः—

शूद्रेभ्यो वृत्तो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ।

वधबन्धोपजीवी च षड्देते ब्रह्मबन्धवः ॥५०॥ इति ।

वृषलश्च वेदभ्रष्टारहितः कृतधर्मपरित्यागश्च रजस्वलायाः परिशेता चेति ।

द्वाविंशद्वं^४ श्रुतं^५ दानं वेदाध्ययनतत्परं ।

शतघ्नन्तु विनिर्दिष्टं प्राधीते लक्षसम्मितम् ॥५१॥ (=वि. ध. ३।३००।५)

द्वाविंशद्वं^६ द्वाविंशद्वगुणितम् ।

अनन्तञ्च तदेवोक्तं ब्राह्मणे वेदपारगे ॥५२॥ (=वि. ध. ३।३००।६क)

याज्ञवल्क्यः (१।१६६)—

सर्वस्य प्रभवो विषाः श्रुताध्ययनशालिनः^७ ।

तेभ्यः क्रियापरा श्रेष्ठास्तेभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥५३॥

अस पूर्वपूर्वसम्भवे सति उत्तरोत्तरसम्भवादुत्कर्षः ।

वशिष्टः—

य न सन्तं न चासन्तं नाश्रुतं न बहुभुतम् ।

न सुवृत्तं न दुवृत्तं वेद कथितं स ब्राह्मणः ॥५४॥

1 I. O. and V. D. विधि

2 A and I. O. omit तु

3 I. O. स्वतः

4 A ०तत्परः, I. O. अध्याध्ययनतत्परः

एतेन तत्त्वज्ञोऽभिहितः ।

कूर्मपुराणे (१।२६।५६) :—

‘स्वर्गप्रश्रुतिकामेन तथा पापोपशान्तये ।

‘सुसुक्ष्मा च दातव्यं’^१ ब्राह्मणेभ्यस्तथान्वहम् ॥५५॥

शातातपः—

सन्निकृष्टमधीयानं व्यतिक्रामेत यो द्विजम् ।

भोजने चैव दाने च स हन्त्यासप्तमं^२ कुलम् ॥५६॥ (Cf. व्यास ४।३६)

यस्त्वासप्तमतिक्रम्य ब्राह्मणं पतितारते ।

दूरस्थं भोजयेन्मूढो गुणाब्धं नरकं व्रजेत् ॥५७॥

तस्मान्नातिक्रमेत् प्राज्ञो ब्राह्मणान् प्रातिवेशिकान् ।

सम्बन्धिनस्तथा सर्वान् दौहित्रं विदूषति^३ तथा ॥५८॥

भागिन्यं विशेषेण तथा बन्धून् गृहाधिपः^४ ।

नातिक्रामेन्नरस्त्वेतान्^५ सुमुखानपि गोपते ॥

अतिक्रम्य महारौद्रं रौरवं नरकं व्रजेत् ॥५९॥

महाभारते (अनु—२३।५१, ५७, ५४, ५८)—

तद्भूक्तास्तदना राजस्तद्गृहास्तदपाश्रयाः ।

अर्थिनश्च भवन्त्यर्थे^६ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६०॥

कृतसर्वस्वहरणा निर्दोषाः प्रभविष्णुभिः ।

सृष्ट्वयन्ति सुभक्तानां^७ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६१॥

सुभक्तानां शोभनभक्तानाम् ।

1 K. P. स्वर्गप्रश्रुतिकामेन, I. O.

सर्वान्

2 I. O. सुसुक्ष्मा च

3 I. O. ब्राह्मणेभ्यो यथान्वहम्

4 'A and I. O. दानात् सप्तमं, B हन्त्या

सप्तमं

5 A यद्गृहाधियान्

6 A 'नरकोत्तान्, I. O. 'नरकोत्तान्

सप्तमानपि

7 I. O. भवन्त्यर्थे

8 I. O. सुसुक्ष्मानाम्

हृत्स्था हृत्दाराश्च ये विप्रा देशसंभवे^१ ।

‘अर्थार्थमभिगच्छन्ति तेभ्यो दत्तं’ महाफलम् ॥६२॥

तपस्विनस्तपोनिष्ठा^२ तथा भैक्षचराश्च ये ।

अर्थिनः किञ्चिदिच्छन्ति तेषां दत्तं महाफलम् ॥६३॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।६४—१०क, ३०ख—३१ख)

आत्मनस्तु भवेत् पात्रं नान्यस्य तु पुरोहितः ।

पुरोहिते तु स्वं दत्तं^३ दानमक्षयमुच्यते ॥६४॥

याजके ऋत्विजे चैव गुरावपि च मानवैः^४ ।

वर्णोपेक्षा न कर्तव्या मातरं पितरं प्रति ॥६५॥

मातृष्वसां स्वसाञ्चैव तथैव च पितृष्वसाम् ।

मातामही भागिन्यं मातुलश्च^५ तथैव च ॥६६॥

दौहित्रं विदूषतिञ्चैव तेषु दत्तमथाक्षयम् ।

श्रीभ्रष्टे च तथा दत्तं तदप्यक्षयमुच्यते ॥६७॥

दीनान्धकृपणानाथवाग्विहीनेषु यत्तथा ।

विकलेषु तथान्येषु जडवामनपशुषु ।

रोगार्तेषु च यद्दत्तं तत् स्याद्बहुफलं धनम् ॥६८॥

शातातपः—

दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा^६ ब्राह्मणा हविरभयः ।

अयातयामान्येतानि नियोज्यानि पुनः पुनः ॥६९॥ (Cf. लिखित ४०)

अयातयामान्यतिशयवीर्यशालीनि ।

याज्ञवल्क्यः (१।२०१)—

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।

नापात्रे विदुषा [देयमात्मनः श्रियमिच्छता]^७ ॥७०॥

1 B देशविभवे

2 I. O. 'अर्थार्थमभि-

3 A दत्तं

4 A 'नरकोत्तान्

5 A पुरोहितेभ्यः स्वदत्तं

6 A and I. O. मानवः, B मानवाः

7 B, I. O. and V. D. भागिन्यं भागिन्यं

8 A ब्राह्मणाश्च विज्ञेयतः

9 Yāj. the bracketed portion

as किञ्चिद्व्ययमनः यैव इच्छता

अथ पाप्मापवादः

तल व्यासः (४१६२)—

ऊवरे^१ पतितं बीजं भिन्नमावहे च दोहनम् ।

भस्मन्यपि हुतं हव्यं तद्वदानमसाधु ॥१॥

दक्षः (३१२७)—

विधिहीने तथाऽपाले को ददाति प्रतिग्रहम् ।

न केवलं हि तद् याति शेषमप्यस्य^२ नश्यति ॥२॥

मनुः—

यथा कुवेनौषधेन निमज्जत्युदके तरन् ।

तथा निमज्जतेऽवस्थादक्षी दातृप्रतीच्छकौ ॥३॥ (४१६४)

अज्ञाविति दातुरक्तं^३ दानविधिज्ञानशून्यत्वं प्रतिग्रहीतुरक्तं प्रतिग्रहविधिज्ञानशून्यत्वम् ।

तथा—

पातभूतोऽपि यो विप्रः प्रतिग्रह्य प्रतिग्रहम् ।

असत्सु विनियुज्जीत तस्मै देयं न किञ्चन ॥४॥

सन्धयं कुरुते यश्च^४ प्रतिग्रह्य समन्ततः ।

धर्मार्थं नोपयुद्धे च न तं तत्करमर्चयेत् ॥५॥

तथा—

न वार्यपि प्रयच्छेत्तु वैकालप्रतिके द्विजे ।

न वक्रप्रतिके पापे नावेदविधि धर्मवित् ॥६॥ (४१६२)

लिप्प्येतेषु दत्तं हि विधिनाप्यर्जितं धनम् ।

दातुर्भवत्यनर्थाय परस्मादातुरेव च ॥७॥ (४१६३)

धर्मेष्वजी सदा सुखशान्तिप्रदौ लोकदम्भकः ।

वैकालप्रतिको ह्येवो हिंसः सर्वभिसन्धकः ॥८॥ (४१६४)

वैकालप्रतलक्षणाच्च यमेनाप्युक्तम् । तथाच यमः—

यस्य धर्मेष्वजी नित्यं सुराध्यज इवोच्छ्रितः ।

प्रच्छन्नानि च पापानि वैकालं नाम तद्वत्तम् ॥९॥

अनेनैवार्थाद्धर्मेष्वजोऽपि व्याख्यातः ।

१ I. O. नक्षत्रं

२ A and I. O. वेपथव्यम्

३ I. O. दातृविधिपुं

४ I. O. वय

वक्रप्रतिकश्च^१ मनुनेवोक्तः । तथाच मनुः—

अधोदृष्टिर्नैकृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।

शठो मिथ्याविनीतश्च वक्रप्रतधरो^२ द्विजः ॥१०॥ इति । (४१६६)

वशिष्ठः—

प्राज्ञायातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।

ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि ह्वयते ॥११॥

(=कात्यायन १५।६=व्यास ४।३५)

यथा काष्ठमयो^३ हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।यथा^४ विप्रोऽनधीयानस्यस्ते नामधारकाः^५ ॥१२॥

(=मनु २।१५७=महाभारत-शान्ति ३६।४६=व्यास ४।३७)

लघुव्यासः^६—

न वेदपाठमात्रेण सन्तोषं कारयेद्बुधः ।

पाठमात्रावसानस्तु पक्वे गौरिव सीदति ॥१३॥

यथा पशुर्भारवाही^७ न तस्य लभते फलम् ।

द्विजस्तथार्थानभिज्ञो न वेदफलमश्नुते ॥१४॥

वेदस्याध्ययनं^८ सर्वं धर्मशास्त्रस्य वापि^९ यत् ।

अज्ञानतोऽर्थं तत् सर्वं लुपाणां करकनं यथा ॥१५॥

योऽधीत्य विधिवद् विप्रो वेदार्थं न विचारयेत् ।

स सान्वयः शास्त्रसमः पाततां न प्रपद्यते^{१०} ॥१६॥

अधीत्य यत् किञ्चिदपि वेदार्थाधिगमे रतः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति धर्मानुष्ठानविधिं सः^{११} ॥१७॥

श्रुतहीनमधीतं यन्नेह नामुत तद्वेद ।

श्रुतन्तु केवलमपि समुद्धाराय कल्पते ॥१८॥

तथा—

१ A वक्रप्रती च

२ Manu ०चरी

३ M. bh. दातृप्रती

४ I. O. वय

५ A, I. O. Manu and M. bh.

नाम विधिति

६ A and B omit it

७ A भारवाही

८ I. O. वेदशास्त्राध्ययनं

९ I. O. वापि

१० I. O. प्रपद्यति

११ B ०विधिः नः

पाठमाक्षरतान् नित्यं द्विजातीभ्यर्वर्जितान्^१ ।

पशूनिव तु तान् प्राज्ञो वाङ्मातेशापि नार्चयेत् ॥१६॥

हारीतः—

स्थाशुरेव भारहारी यो ज्ञानमधीक्षार्थं न विजानाति । ज्ञानविज्ञानधूतपाप्मा इह चाभुत
चानन्तं भद्रमश्नुते ॥२०॥ इत्याचार्यः ।

ज्ञानं वेदः^२ स्मृतिशास्त्रम् । विज्ञानमर्थज्ञानम् ।

शातातपः—

मन्त्रपूर्वेन्दु यज्ञानममन्त्राय प्रदीयते ।

दातुर्निकृष्य हस्तं तद् भोक्तुर्जिह्वां निकृन्तति ॥२१॥

मन्त्रपूर्वं समुत्सर्गपूर्वम् ।

तथा—

वेदपूर्णमुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।

न तु मूर्खं निराहारं षड्रात्रमुपवासिनम् ॥२२॥ (=व्यास ४।५२)

यमः—

अत्रतानाममन्त्राणां जातिमालोपजीविनाम्^३ ।

नैषां प्रतिग्रहो देयो न शिला तारयेच्छिलाम् ॥२३॥

अपविदामिहोत्स्य^४ गुरोर्विप्रियकारिणः ।

इविष्यं नैव दातव्यं सततं पापकर्मणः^५ ॥२४॥

अपविदामिहोत्स्य स्वेच्छापरिहृतामिहोत्स्य^६ ।

वशिष्टः—

उपहन्वन्ति दातारं गौरभः काश्चनं क्षितिः ।

अश्रोतियस्य^७ विप्रस्य हस्तं दृष्ट्वा निराकृतेः ॥२५॥

निराकृतेः निराकृतैर्बैल्यर्थः ।

निराकृतिरकुन्दोगपरिशिष्टे नोक्तः । तथा च कुन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यस्त्वाभ्यामाभिमाशास्य^८ देवादीन्नेव^९ चेष्टवान् ।

निराकर्तामरादीनां स विज्ञो निराकृतिः ॥२६॥

1 I. O. *वायुवर्जितान्

2 A वद

3 A यत्र पश्येच्छो निव जातिमालोपजीविनः,

I. O. यत्र पश्येच्छो निव जातिमालोपजीविनां

4 A अपविनापिहोत्स्य

5 A पापकारिणः, I. O. पापकर्मिणः

6 A अपविनापिहोत्स्य स्वेच्छापरिहृतामिहोत्स्य-
होत्स्य, B *स्वेच्छापरिहृतामिहोत्स्य

7 I. O. भोजियस्य च

8 B and I. O. *मात्रसाह

9 I. O. देवादीन्नेव

देवलेनाप्ययमुक्तः—

अधीत्य विस्मृतो वेदं भवेद्विप्रो निराकृतिः ॥२७॥

तथा—

उदक्यन्नादनं येषां ये च केचिदनमयः ।

^१कुलक्षाश्रौतियं येषां सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥२८॥

यमः—

न प्रतिग्रहमर्हन्ति वृषलाध्यापका द्विजाः ।

शूद्रस्याध्यापनाद्विप्रः^२ पतत्यत्र न संशयः ॥२९॥

यश्च लिङ्गुपचितां वृत्तिमलिङ्गेभ्यः^३ प्रयच्छति ।

घोरायां ब्रह्महत्यायां पच्यते नात्र संशयः ॥३०॥

लिङ्गुपचितां पारमार्थिकलिङ्गुपचिताम् । अलिङ्गेभ्यः^४ कपटकृतलिङ्गेभ्यः ।

दत्तः (३।१६)—

धूर्ते वन्दिनि मन्त्रे च कुविद्ये^५ कितवे शठे ।

चाटुचारणचौरैर्भ्यो दत्तं भवति निष्कलम् ॥३१॥

शातातपः—

अब्राह्मणास्तु ते प्रोक्ता ऋषिः शातातपोऽब्रवीत् ।

आद्यो राजश्रुतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयो ॥३२॥

क्रयविक्रयो खलपमूल्येन कीत्वा बहुमूल्येन विक्रीणीत इत्यर्थः ।

तृतीयो बहुयाज्यः स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः ।

पञ्चमस्तु श्रुतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च ॥३३॥

बहुयाज्यः सर्ववर्णयाजो । ग्रामयाजकः एकवर्णबहुजनयाजकः ।

अनादित्यान्तु^६ यः पूर्वं सादित्यान्नेव पश्चिमाम् ।

नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः ॥३४॥

प्रातःसन्ध्यां सायंसन्ध्याश्च यो न करोतीत्यर्थः ।

व्यासः—

नष्टरोचे ऋतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।

रोदित्यन्नं दीयमानं किं मया दुष्कृतं कृतम् ॥३५॥

1 I. O. कुलं वा०

2 Con. A, B and I. O. शूद्रस्याध्यापनाद्विप्रः

3 A and I. O. *मलिङ्गेभ्यः

4 I. O. अलिङ्गेभ्यः

5 I. O. and Dakṣa कुविद्ये

6 A and I. O. अनान्तान्

शौचहीनाश्च^१ ये विप्रा न च यज्ञोपवीतिनः ।

हुतं दत्तं तपस्तेषां नश्यत्यस्य न संशयः ॥३९॥

न च यज्ञोपवीतिन इति ब्रह्मसूत्रशून्या नित्यैकवक्त्राश्च ।

महाभारते—

पङ्कन्धवधिरा मूका व्याधिनोपहताश्च ये ।

भर्तव्यास्ते महाराज न तु देयः प्रतिग्रहः ॥३७॥

सदैव याचमानेषु सर्वेषु श्रुतवर्जिषु ।

एतेषु दक्षिणा दत्ता दावाप्राविह दुर्लभा ॥३८॥

ये च धर्मादपेतेभ्यः प्रयच्छन्त्यल्पमेधसः ।

शतं वर्षाणि ते^२ ग्रेत्य पुरीषं भुञ्जते जनाः ॥३६॥

एवञ्च पातप्रशंसायामप्राप्त्यप्राप्त्यभुव-मप्राप्त्यभुवप्रशृतीनां दानपातत्वेनोक्तानामपि प्रतिग्रहविधिना न किञ्चिदेयम् । कृपया नट-नर्तक-याचकवृत्तेषु^३ दद्यात् । अतएव तेषां शूद्रादिसमभिव्याहारेणोपादानं प्रायशो मुनयश्चक्रुः ॥

अथ दानस्वरूपम् ।

तत्र देवलः—

अर्थानामुचिते पात्रे श्रद्धया प्रतिपादनम् ।

दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य वक्ष्यते ॥१॥

द्विहेतु वरधिष्ठानं वरत्रयं षड्विपाकयुक् ।

चतुष्प्रकारं त्रिविधं तिनारां^४ दानमुच्यते ॥२॥

नाल्पत्वं वा बहुत्वं वा दत्तस्या^५भ्युदयावहम् ।

श्रद्धाऽमक्तिश्च^६ दानानां वृद्धिचयकरे हि ते ॥३॥

धर्ममर्थश्च कामश्च मोहा^७हर्षमयानि च ।

अधिष्ठानानि दानानां षडेतानि प्रवक्ष्यते ॥४॥

पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम् ।

केवलं त्यागबुद्ध्या यद्वर्जितं^८ तदुच्यते ॥५॥

१ I. O. ०५

२ I. O. ०५

३ B. नटपाठकवृत्तेषु

४ I. O. तिनारां

५ A. ०५ I. O. दानपातः

६ A. नद्या मक्तिश्च

७ A. मोहा

८ A. न केवलं त्यागबुद्ध्या यद्वर्जितं, I. O. न

केवलं दानबुद्ध्या यद्वर्जितं

प्रयोजनमपेक्ष्यैव प्रसन्नाद् यत् प्रदीयते ।

^१तदर्थदानमित्युक्तमैहिकं फलहेतुकम् ॥६॥

प्रयोजनमपेक्ष्यैवेति ममाप्ययं^२ किञ्चिदास्त्यतीति^३ फलमपेक्ष्येत्यर्थः ।

स्त्रीपानमृगयास्त्राणां प्रसन्नाद् यत् प्रदीयते ।

अनर्हेषु च रामेण कामदानं तदुच्यते ॥७॥

संसदि श्रीकृष्णभुक्त्योऽर्थोऽर्थिभ्यः प्रयाचितः ।

प्रदीयते च तद्दानं श्रीकृष्णदानमिति श्रुतम्^४ ॥८॥

दृष्ट्वा प्रियाणि श्रुत्वा वा हर्षवद् यत् प्रदीयते ।

हर्षदानमिति प्राहुर्दानं तदर्थमचिन्तकाः ॥९॥

आत्कोशानर्थहिंसानां प्रतीकाराय यद्गयात् ।

दीयते भयकर्तृभ्यो^५ भयदानं^६ तदुच्यते ॥१०॥

दाता प्रहिमहीता च श्रद्धा देयश्च धर्मयुक् ।

देशकालौ च दानानामज्ञान्येतानि षड्विदुः ॥११॥

अपापरोगी धर्मात्मा दत्तसुरव्यसनः शुचिः ।

अनिन्द्याजीवकर्मा च षडभिर्दाता प्रशस्यते ॥१२॥

अपापरोगी अष्टविधपापरोगरहितः ।

तथा च देवलः—उन्मादस्त्वग्दोषो राजयक्ष्मा श्वासो मधुमेहो भगन्दरो महोदरमश्मरी-
त्यष्टौ पापरोगाः ॥१३॥

अनिन्द्याजीवकर्मा अनिन्द्यमाजीवनकर्म यस्य ।

विशुद्धः कृशवृत्तिश्च वृथालुः सफलेन्द्रियः ।

निर्मुक्तो^७ योनिदोषेभ्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते ॥१४॥

विशुद्धो^८ विशादृष्टान्वययुक्तः ।

सौम्यव्यायमिसम्प्रोतिरर्थिनां दर्शने यदा ।

सत्कृतिश्चानसूया च तदा^९ श्रेयसि कीर्तयते ॥१५॥

१ I. O. तदर्थः

२ A. omits किञ्चित्

३ I. O. प्रयोजनः

४ I. O. श्रुतम्

५ A and I. O. तप्यकर्तृभ्यो

६ I. O. भयदानं

७ A. निन्द्यो, I. O. निन्द्यो

८ A and I. O. निन्द्यो इति

९ A and B. यदा

अनसूया असूयाभावः । असूया च पुण्यो दोषाविष्कारः ।
 अपराबाधमक्तेरा^१ प्रयत्नेनार्जितं धनम् ।
 अल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते ॥१६॥
 यत्तु गृहलभं द्रव्यं यस्मिन् कालेऽपि वा पुनः ।
 दानाहो देशकालौ तौ स्वातां श्रेष्ठौ न चान्यथा ॥१७॥
 अवस्थादेशकालानां पातदासौख्यं सम्पदा ।
 हीनं वापि भवेच्छ्रेष्ठं श्रेष्ठं वाप्यन्यथा भवेत् ॥१८॥
 अन्यथेति अवस्थादिसम्पदा हीनमित्यर्थः ।
 दुष्फलं निष्फलं हीनं तुल्यं विपुलमक्षयम् ।
 षड्विपाकं समुद्दिष्टं षडेतानि विपाकतः ॥१९॥
 नास्तिकस्तेनहिंसंभ्यो आरोपपतिताय^२ च ।
 पिशुनभूया^३ हन्तृभ्यां प्रदत्तं दुष्फलं भवेत् ॥२०॥
 उपपतिताय उपपातकयुक्ताय ।
 महदप्यफलं दानं श्रद्धया परिवर्जितम् ।
 परबाधाकरं दानं परमप्यूनतां^४ व्रजेत् ॥२१॥
 यथोक्तमपि यदत्तं चित्तेन क्लृप्तेषु तु ।
 तत्तु सद्व्यपदोषेण दानं तुल्यफलं भवेत्^५ ॥२२॥
 युक्ताज्ञैः सकलैः षडभिर्दानं स्याद् विपुलोदयम् ।
 अनुकोशवशात्त^६ दानमक्षयमुच्यते ॥२३॥
 ध्रुवमाजलिकं काम्यं नैमित्तिकमनुकमात्^७ ।
 वैदिको दानमागोऽयं चतुर्धा वर्ण्यते बुधैः^८ ॥२४॥
 प्रपारामतकागादि सर्व^९ कामफलं ध्रुवम् ।
 तदाजलिकमित्याहुर्दीयते यदिने दिने ॥२५॥

1 I. O. सु०

2 A and I. O. आरोपपतिताय

3 A ० हन्तृभ्यां दत्तं तद्

4 I. O. दान for पर

5 B परमप्यूनतां

6 A तदाजलिकं

7 I. O. क्लृप्तेषु

8 I. O. युक्ताज्ञैः

9 I. O. दानमक्षयतां व्रजेत्

10 B ० नैमित्तिकमात्

11 B and I. O. विद्वैः

12 D. K. ० काम०

अपत्यविजयैश्चर्यकीर्त्तयितुं यदिज्यते ।
 इज्यासंस्थान्तु तद्दानं काम्यमित्यभिधीयते ॥२६॥
 कालापेक्षं क्रियापेक्षं^१ मर्यापेक्षमिति स्मृतौ ।
 विधा नैमित्तिकं प्रोक्तं सहोमं^२ होमवर्जितम् ॥२७॥
 नवोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः ।
 अधमानीति शेषाणि त्रिविधत्वमिदं विदुः ॥२८॥
 अन्नं दधि मधु क्षारं गोभूकमाश्वहस्तिनः ।
 दानान्युत्तमदानानि उत्तमद्रव्यदानतः ॥२९॥
 विद्याच्छादनमावासः परिभोगौषधानि च ।
 दानानि मध्यमानीति मध्यमद्रव्यदानतः ॥३०॥
 उपानद्रथयानानि छत्रपातासनानि च ।
 दीपकाष्ठफलादीनि चामरं बहुवार्षिकम् ॥३१॥
 बहुत्वादर्थजातानां संख्या शेषेषु नेष्यते ।
 अधमान्यवशिष्टानि सर्वदानान्यतो विदुः ॥३२॥
 इष्टं दत्तमधीतं वा विनश्यत्यनुकीर्तनात् ।
 श्लाघानुरोचनाभ्याश्च भ्रमतेजो विपद्यते ॥३३॥
 तस्मादात्मकृतं पुण्यं वृथा न^४ परिकीर्तयेत् ।
 भुक्त्वानिति तं प्राहुस्तमेव कृतवादिनम् ॥३४॥
 एवं सर्वगुणोपेतमुक्तदोषं विवर्जितम् ।
 कामधुक्तेन यद्दानं फलत्यात्मेप्सितं फलम् ॥३५॥
 इह^५ [कीर्त्तिं वदान्याख्यां] स्फीतान् भोगान् त्रिपिष्टये ।
 [दानश्रद्धां तृतीयेऽपि] जन्मनि प्रसवोत्तमे ॥३६॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६।१५-४५, ५५-६५)—

1 I. O. इज्यासंस्थान्तु यद्दानं

2 I. O. ० कालापेक्षं

3 A and I. O. सततं

4 I. O. न वृथा

5 I. O. दोषैर्षि०

6 Corrected from D. K. A, B and I. O. कीर्त्तिं च दानाख्यां for the b. p.

7 Corrected from D. K. A, B and I. O. दानश्रद्धां तृतीयेऽपि for the b. p.

चतुर्धा सर्वपुण्यानां फलमुक्तं मनीषिभिः ।
 कृतानि विधिहीनानि वचनार्थं परस्य च ॥३७॥
 कोपलोभाभिभूतेन तामसानि विनिर्दिशेत् ।
 कृतानि परमानेन^१ राजसानि भवन्ति तु ॥३८॥
 सात्त्विकानि भवन्तीह श्रद्धया परया द्विजाः ।
 गुणोत्तराणि विज्ञेयान्यथाकामकृतानि तु^२ ॥३९॥
 तामसानां फलं भुङ्क्ते तिर्यक्^३ प्रेत्य मानवः ।
 राजसानां फलं भुङ्क्ते मानुषत्वे द्विजोत्तमाः ॥४०॥
 सात्त्विकानां फलं भुङ्क्ते देवत्वे नात्र संशयः ।
 गुणोत्तरकृतानान्तु फलं मोक्ष उदाहृतम् ॥४१॥

अथ कर्ता ।

तल भविष्यपुराणे—

आचारयुक्तः श्रद्धावान् वेदज्ञो धर्मवित्तमः ।

कर्मणां फलमाप्नोति न्यायजितधनश्च यः ॥१॥

वेदज्ञ इति वेदार्थानुष्ठानपरस्योपलक्षणं शूद्रस्यापि दानोपदेशात् ।

तथाच शिवपुराणम्—

एतान्येव च सर्वोणि दानानि च तपोसि च ।

विना मन्त्रेण सततं शूद्राद्यामिह सर्वेशः ॥२॥

विधीयन्ते न सन्वेह एवमाह प्रजापतिः ।

अमन्त्रास्ते स्मृताः सर्वे शूद्रा विगतकल्मषाः ॥३॥

अमन्त्रा दानोक्ततत्त्वज्ञोमायुचितवैदिकमन्त्रशून्या इत्यर्थः । अतएव माझणद्वारा वैदिकमन्त्रपाठनमिति ।

अथ श्रद्धा ।

तल मनुः—

श्रद्धावेष्टव्यं पूर्तं नित्यं कुर्यात् प्रयत्नतः^४ ।

श्रद्धाकृते शक्यते ते भवतः स्वागतेर्धनेः ॥१॥ (४।२२६)

1 A and I. O. परकारेण, B and V. D. परमानेन.

2 I. O. च

3 Manu चतुर्विधः

दानधर्मं निषेवेत नित्यमैष्टिकपौर्ति^५ कम् ।परितुष्टेन भावेन^६ पात्रमासाद्य शक्तिः ॥२॥ (४।२२७)यत् किञ्चिदपि दातव्यं याचितेमानसूयया^७ ।

उत्पत्स्यते हि तत् पात्रं यत्तारयति सर्वेशः ॥३॥ (४।२२८)

येन येन तु भावेन यद् यद् दानं प्रयच्छति ।

तत्तत् तेनैव भावेन^८ प्राप्नोति प्रतिपूजितः ॥४॥ (४।२२९)

दानं हि बहुमानाद् यो गुणवद्भयः प्रयच्छति ।

स तु^९ प्रेत्य धनं लब्ध्वा पुत्रपौत्रैः सहोभ्रुते ॥५॥

याज्ञवल्क्यः (१।२०३)—

दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।

याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूर्तनु शक्तिः ॥६॥

यमः—

मन्त्राज्यदोषाद्धोमे तु^{१०} तपसोन्द्रियदोषतः ।

न्यूनता स्यान्न दाने तु श्रद्धायुक्ते भवेत् कश्चित् ॥७॥

देवलः—

अपि न्यायागतां दत्त्वा सकलां पृथिवीमपि ।

श्रद्धावर्जमपात्राय न काञ्चिद्भूतिमाप्नुयात् ॥८॥

प्रदाय शाकमुष्टिं वा श्रद्धामक्लिसमायुताम्^{११} ।

महते पात्रभूताय सर्वाभ्युदयमाप्नुयात् ॥९॥

महाभारते—

द्रव्यागमो वृणां सूक्ष्मः पात्रे दानं^{१२} ततः परम् ।

कालः परतरो दानाच्छ्रद्धा चापि ततः परम् ॥१०॥

1 A and I. O. श्रद्धासासाद्य

2 A. and I. O. न्यायसूयता

3 A तत्तद् भावेन तेनैव

4 I. O. तम पुत्र

5 I. O. च

6 I. O. ऽहोमेन

7 I. O. ऽसूयता

8 I. O. पात्रदानं

अथ दानकालाः ।

तत्र मनुः—

जाते कुमारं तदहः कामं कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

हिरण्यधान्यगोवासस्त्रिणाग्नयुक्सर्पिषाम् ॥१॥

शङ्खलिखितौ—

कुमारप्रसवे नाभ्यामच्छिन्नायां तिलतैलहिरण्यवस्त्रप्रावरणगोधान्यप्रातिग्रहेष्वदोषस्तदह-
रित्येकं गुर्वर्थं कुर्वतः ॥२॥

यमहारीतौ—

द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्यदक्षिणासु न दोषः ॥३॥

पैठीनसिः—

दानप्रतिग्रहेष्विति विहृत्यो^१ हिरण्यमश्व^२ गाव इत्यदोषस्तदहः ॥४॥

शातातपः—

अयनादौ सदा देयं द्रव्यमिष्टं गृहेषु यत् ।

षडशीतिमुखे चैव विमोचे चन्द्रसूर्ययोः ॥५॥

संक्रान्तौ यानि दत्तानि हव्यकव्यानि दातुभिः ।

तानि नित्यं दद्यात्कर्म पुनर्जन्मनि जन्मनि ॥६॥

शतमिन्दुक्षये दत्तं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विशुद्धे शतसाहस्रं व्यतीपाते त्वनन्तकम् ॥७॥

अयनेषु च यदत्तं षडशीतिमुखेषु च ।

चन्द्रसूर्योपरागे च दत्तं भवति चाक्षयम् ॥८॥

विष्णुधर्मोत्तरे—३।३००। १५—२४)

द्वादशीषु च यदत्तं [शुक्रासु तु विशेषतः ।

अवश्येन तु युक्रासु तत्रापि द्विजसत्तमाः ॥९॥

विशेषाद्दधयुक्रासु पञ्चमीषु च यत्तथा ।

तृतीयासु तु सर्वासु शुक्रासु तु विशेषतः ॥१०॥

1 A and B omit तैल

2 A and B विहृत्य

3 A and B अश्व

4 B विहृत्यो हिरण्यमश्व

वैशाखशुक्लपक्षे तु विशेषेण तु मानवैः^१ ।

आषाढे कार्तिके चैव फाल्गुने च विशेषतः ॥११॥

तिलस्त्रेताः पौष्णमासो दाने विप्रा महाफलाः ।

व्यतीपातेषु यदत्तं^२ जन्मर्त्ते च द्विजोत्तमाः ॥१२॥ग्रहसंक्रमकाले च तिग्म^३ रश्मेर्विशेषतः ।तुलामेषप्रवेशे तु त्यागे तु^४ मिथुनस्य च ॥१३॥

रवेर्महाफलं दत्तं तेभ्योऽपि स्यान्महाफलम् ।

यदा प्रविशते भानुर्मकरं द्विजसत्तमाः ॥१४॥

आषाढेऽश्वयुजे पौषे चैते शुक्ले^५ तथैव च ।

द्वादशीप्रवृत्ति प्रोक्तं पुण्यं दिनचतुष्टयम् ॥१५॥

मिथुनस्य तथा कन्या धनिनं मीनमेव च ।

प्रविष्टे भास्करे पुण्यं प्रत्येकं कथितं द्विजाः ।

षडशीतिमुखं नाम दाने दिनचतुष्टयम् ॥१६॥

अच्छिन्ननाभ्यां यदत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमाः ।

संस्कारेषु च पुत्रस्य तदक्षयं प्रकीर्तितम् ॥१७॥

चन्द्रे वा यदि वा सूर्ये दृष्टे राहौ महामहे ।

अक्षयं कथितं पुण्यं तत्ताप्येकं विशेषतः ॥१८॥

अथ पुण्यदेशाः ।

विष्णुपुराणे (२।३।१, २३-२४)—

उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।

वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत् सन्ततिः ॥१॥

अत्र जन्मसहस्राणां सहस्रैरपि सत्तम ।

कदाचिज्जन्ते जन्तुर्मानुष्यं पुण्यसम्पदात् ॥२॥

1 B and I. O. मानवाः, V. D.

मानवाः

2 B omits the bracketed por-
tion

3 I. O. तीक्ष्ण

4 A अप्रवेशे च त्यागे च

5 I. O. च

6 A and I. O. दानं महाफलं मीनं

7 A शुक्ले

8 I. O. omits विष्णुपुराणे

गायन्ति देवाः ^१किल गीतकानि
धन्यास्तु ते ^२भारतभूमिभागे ।
स्वर्गपवर्गस्त्वदमार्गभूते
भवन्ति भूयः पुरुषाः सुरत्वात् ॥३॥

मनुः (२।२३) —

कृष्णसारस्तु वरति मृगो यत् स्वभावतः ।
स ज्ञेयो यज्ञियो देशो म्लेच्छदेशस्ततः परम् ^३ ॥४॥

भविष्ये (१।१८१—३३) :—

ब्रह्मवर्तः परो देशः ऋषिदेशस्ततः परम् ^४ ।
मध्यदेशस्ततो [^५ज्यायानार्यावर्तस्ततः परम् ^६] ॥५॥

ध्यासः—

सर्वे सूर्याश्रमाः पुण्याः सर्वा नद्यश्च पर्वताः ।
गोसिद्धमुनिवासाश्च देशाः पुण्याः प्रकीर्तिताः ॥६॥
सूर्यायतनसंस्थानं यदल्पमपि ^७ दीयते ।
तदनन्तफलं प्रोक्तं सूर्यक्षेत्रानुभाषतः ॥७॥

विष्णुः—

चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।
तं म्लेच्छदेशं जानीयादार्यावर्तमतः ^८ परम् ॥८॥

तथा—

मुष्करेष्वक्षयं धादं जपहोमतपांसि च ।
मुष्करे ज्ञातमास्तु सर्वपापैर्भ्यः मुच्यते ॥९॥

एवमेव गयशीर्षपटे ^{१०}अमरकण्टकपर्वते बराहपर्वते यत् कचन, नर्मदातीरे,
यमुनातीरे, गङ्गातीरे, विशेषतो गङ्गाद्वारे प्रयाने ^{११}गङ्गासागरसङ्गमे कुशावर्तं विन्दुके

1 I. O. कलगीवकानि

2 I. O. ३

3 Manu. ०. कृतायतः

4 Bh. P. ०. कृतायतनः

5 I. O. नृप

6 Bh. P. ०. कृतायतनः for the b. p.

7 I. O. नद्याः सपर्वताः

8 I. O. यदल्पमपि

9 A. ०. यदल्पमपि

10 I. O. नर्मदापर्वते

11 I. O. adds च here

नीलपर्वते कनकले कुचजामे ^{१२}भृगुतुङ्गे केदारे महालये ^१ललितिकायां सुगन्धायां शाकम्भर्यां
फलपुतीर्थे महागङ्गायां तदुल्लिङ्गाश्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत् कचन, सरस्वत्यां विशेषतः ।
सततं नैमिषारण्ये वाराणस्याम् अगस्त्याश्रमे कण्वाश्रमे कौशिक्यां सरयूतीरे शोणस्य ज्योती-
रसायाश्च सङ्गमे । श्रीपर्वते कालोदके उत्तरमानसे मतङ्गवाण्यां ^२सप्तार्षे विष्णुपदे स्वर्गमार्गप्रदेशे
गोदावर्यां गोमत्यां वेलवत्यां विपाशायां वितस्तायां शतद्रुतीरे बन्धभागायाम् हरावत्यां
सिन्धोस्तीरे पञ्चनदे औजसेषु ^३ । एवमादिष्वयान्येषु तीर्थेषु सरिद्वारासङ्गमेषु प्रभवेषु पुलिनेषु ^४
प्रसवणेषु पर्वतनिकुञ्जेषु ^५ वनेषूपवनेषु च । गोमयेनोपलिप्तेषु ^६ रुद्रेषु मनोहरेषु च ॥१०॥

लिङ्गपुराणे (१।७।३३ख—३५) :—

अर्धकोशं शिवक्षेत्रं शिवलिङ्गात् समन्ततः ।

यस्य जेद्वस्य ज्ञानं प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥११॥

^७स्वायम्भुवस्य मानं हि तथा वाणस्य सुवताः ।

स्वायम्भुवे तदर्धं ^८स्यादाव्ये च तदर्धकम् ।

^९मानुष्ये च तदर्धं स्यात् क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः ॥१२॥

तथा (१।७।५२ख—५४क) —

शिवक्षेत्रसमीपस्था नद्यः सर्वा द्विजोत्तमाः ^{१०} ।

वापीकूपतडागाश्च शिवतीर्था इति स्मृताः ॥१३॥

ज्ञात्वा तेषु नरो भक्त्या तीर्थेषु मुनिपुङ्गवाः ^{११} ।

ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नाल संशयः ॥१४॥

मत्स्यपुराणे (२।२।७ख-२८, ३०ख-३६, ४६-५५क, ५७-५८, ६८-७०, ७३ख-७५क,
७९क) :—

ओङ्कारं पितृतीर्थं कावेरी कपिलोदकम् ।

सम्भेदश्चण्डवेगायास्तथैवामरकण्टकम् ।

कुरुक्षेत्राच्छतगुणम् ^{१२}स्मिन् दानादिकं ^{१३} भवेत् ॥१५॥

1 I. O. ललितिकायां

2 I. O. सप्तार्षे

3 A. औजसे, B. औजसे

4 I. O. सलिषेपु

5 I. O. पर्वतेषु निकुञ्जेषु

6 I. O. स्वयम्भुवस्य नामं

7 L. P. स्यात् स्यादाव्ये

8 L. P. मानुष्ये

9 L. P. सुयोधनाः

10 I. O. सुनि. ज्ञानाः, L. P. द्विज-
उत्तमाः

11 M. P. ०. कश्चित्

12 B, I. O. and M. P. ज्ञानादिकं

कायावरोहणं नाम तथा चर्मण्वती नदी ।

गोमती वरणा तद्वत् तीर्थं^१ 'होताशनं' परम् ॥१६॥

भैरवं मृगुतुङ्गं गौरीतीर्थमनुत्तमम् ।

तीर्थं वैनायकं नाम भद्रेश्वरमतः परम् ॥१७॥

तथा पाण्डुरं नाम पुण्या च तपती नदी ।

'शूलतापी पयोष्णी च पयोष्णीसङ्गमस्तथा ॥१८॥

महाबोधिः पाटला च नागतीर्थमवन्तिका ।

तथा वेणा नदी पुण्या महाशालन्तर्धैव च ॥१९॥

महाशत्रं महालिङ्गं दशाणां च नदी शुभा ।

शतरुद्रा 'शताह्वा' च तथा विश्वपदं परम् ॥२०॥

अज्ञारवाहिका तद्वन्दी तौ शोणवर्धरी ।

कालिका च नदी पुण्या वितस्ता^२ च नदी शुभा^३ ।

एतानि पितृतीर्थानि शस्यन्ते ज्ञानदानयोः ॥२१॥

तथा—श्रीपर्णी [च नदी पुण्या व्यास]तीर्थमनुत्तमम् ।

तथा मत्स्यनदी 'कारा शिवधारन्तर्धैव च ॥२२॥

भद्रतीर्थं विख्यातं पम्पातीर्थं शाश्वतम् ।

पुण्यं रामेश्वरं तद्वदेत्तापुरमलपुरम् ॥२३॥

अज्ञभूतं विख्यातमामर्दकं मलम्भुषम् ।

आम्नातकेश्वरं तद्वदेत्ता^४मकमतः परम् ।

गोवर्धनं हरिश्चन्द्रं कृष्णचन्द्रं^५ पृथूदकम् ॥२४॥

सहस्राक्षं हिरण्यार्जं तथा च कदली नदी ।

^६रामाधिवासस्तथापि तथा सौमिलितज्ञमः ॥२५॥

1 M. P. जीवमर्द

2 A and M. P. पुष्पाव

3 M. P. सूयतापी

4 I. O. यताचक

5 I. O. पितरा

6 M. P. तथा

7 M. P. ताचपर्णी च जावा for the bracketed portion.

8 M. P. पुष्पा

9 I. O. 'ममलं सुखं

10 M. P. अ for च

11 I. O. पुष्पदन्त

12 I. O. वावा०

^१इन्द्रकीलं महानादं^२ तथैव प्रियमेलकम् ।

एतान्यपि सदा श्राद्धे प्रशस्तान्यधिकानि च^३ ॥२६॥

एतेषु सर्वदेवानां सान्निध्यं दृश्यते^४ यतः ।

दानमेतेषु सर्वेषु [भवेत् कोटिगुणाधिकम्]^५ ॥२७॥

तथा—

तथैव पितृतीर्थन्तु यत्त गोदावरी नदी ।

^६युता लिङ्गसहस्रेण सर्वोत्तरजलावहा^७ ॥२८॥

^८[जामदग्न्यकृतं तीर्थं] क्रमादायात^९मुत्तमम् ।

प्रतीकस्य भयाद्भिन्ना^{१०} यत्त गोदावरी नदी ॥२९॥

^{११}तीर्थं तद्व्यकव्यानामसरोयुगसंज्ञितम् ।

श्राद्धाभिकार्यं^{१२}[दानश्च तत्त^{१३}] कोटिगुणाधिकम् ॥३०॥

अष्टहासं तथा तीर्थं गौतमेश्वरमेव च ।

तथा [^{१४}वशिष्ठतीर्थं^{१५} हारीतश्च] ततः परम्^{१६} ॥३१॥

मद्गावर्तं कुशावर्तं^{१७} हंसतीर्थं तथैव च ।

पिण्डारकश्च विख्यातं^{१८} शाङ्खोद्धारं तथैव च ॥३२॥

घण्टेश्वरं विल्वकश्च नीलपर्वतमेव च ।

तथा च^{१९} बदरीतीर्थं रामतीर्थं तथैव च ॥३३॥

1 I. O. इन्द्रकीलजलस्य तत्त

2 M. P. तथा च

3 M. P. तु

4 I. O. पश्यते

5 M. P. दत्तं कोटिगुणाधिकम् for the bracketed portion.

6 I. O. पुला

7 A and I. O. 'मलोद्गा', M. P.

वर्षाभरजलावहा

8 M. P. जामदग्न्यकृतं तीर्थं for the b. p.

9 I. O. 'पात०

10 M. P. भयाद्भिन्ना

11 M. P. तत्तीर्थे for तीर्थे तत्त

12 M. P. दानेन तथा for the b. p.

13 A यत्त

14 M. P. वशिष्ठं तीर्थं तु हारीतं तु for the b. p.

15 B. 'तीर्थं तु I. O. तीर्थं तु

16 A and I. O. हारीतं तत्त परं स्मृतम्

17 M. P. हंसतीर्थं

18 I. O. मङ्गोद्धारकमेव च

19 M. P. बदरीतीर्थं

जयन्त^१ [गुणयन्तश्च 'शुक्र' तीर्थं तथैव च ।
श्रीपतेश्च तथा तीर्थं तीर्थं रैवतकं तथा ॥३४॥
तथैव शारदं तीर्थं^२ 'भद्रकालेश्वरं' तथा ।
वैकुण्ठतीर्थश्च [तथा 'निर्जरेश्वरमेव च']^३ ।
अश्वतीर्थश्च विद्यातमनन्तं श्राद्धदानयोः ॥३५॥

अथ देयस्वरूपम् ।

तत मनुः (१०।११५) —

सप्त वित्तगमा धर्मा दायो लाभः क्रयो जयः ।

प्रयोगः कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च ॥१॥

दायः पित्रादिकमागमः^४ । लाभः प्रीतिदानम्^५ । क्रयजयौ प्रसिद्धौ । प्रयोगः
श्रद्धादिप्रयोगः । कर्मयोगः शुभ्रधादिरूपः^६ । सत्प्रतिग्रहः प्रसिद्धः ।

विष्णुधर्मोत्तरे — (३।२६६।७-२०)

कर्मणां धनसाध्यानां धनश्च त्रिविधं स्मृतम् ।

कृष्णश्च शवलश्चैव शुक्रश्च द्विजसत्तमाः ॥२॥

त्रिविधस्य फलं तस्य त्रिविधं परिकीर्तितम् ।

कृष्णेन यत् कृतं कर्म तिर्यक्त्वे तद्धि भुज्यते^७ ॥३॥

शवलेन कृतं कर्म मानुष्ये द्विजसत्तमाः ।

शुक्लेन यत् कृतं कर्म देवत्वे तद्धि भुज्यते^८ ॥४॥

वर्णानां हि धनं शुक्रमर्जितं यत् स्वकर्मणा^९ ।

शवलान्नु समुद्दिष्टं तथानन्तरकर्मणा ॥५॥

1 M. P. विजयं चैव अथ for the
b. p.

2 I. O. शुक्रतीर्थं

3 B, I. O. and M. P.
शारदातीर्थं

4 I. O. तमः

5 I. O. निर्जरे-

6 M. P. परं श्रीमन्नरनवापि वा for
the b. p.

7 I. O. •नतः

8 I. O. प्रीतिदायकश्च

9 I. O. शुभ्रधादयः

10 I. O. त्रिविधस्य
11 I. O. त्रिविधस्य, V. 4 not found
in V. D.

12 I. O. शुक्रमणा

वर्णोत्तमस्य हीनस्य कर्मणा कृष्णमुच्यते ।

तत्रापि शुक्रं वक्ष्यामि वर्णानां द्विजसत्तमाः ॥६॥

प्रतिग्रहेण यत्नन्धं याज्यतः शिष्यतस्तथा ।

गुणान्वितेभ्यो विप्रस्य शुक्रन्तु त्रिविधं स्मृतम् ॥७॥

युद्धोपलब्धं कारश्च दण्डार्थव्यवहारतः ।

क्षत्रियस्य धनं शुक्रं त्रिविधं परिकीर्तितम् ॥८॥

कारं करलब्धम् ।

कृषिं वाणिज्यं गोरक्षां कृत्वा शुक्रं तथा विशः ।

द्विजशुभ्रया लब्धं शुक्रं शूद्रस्य कीर्तितम् ॥९॥

न कदाचन कुर्वीत ब्राह्मणः कर्म वार्षलम् ।

वृषलः कर्म वा ब्राह्मं पतनायेतरेतरम् ॥१०॥

उत्कृष्टश्चापकृष्टश्च तयोः कर्म न विद्यते ।

मध्यमे कर्मणी हित्वा सर्वसाधारणे हि ते ॥११॥

सर्वेषामथ वर्णानां वक्ष्यामि त्रिविधं धनम् ।

पार्ष्विकद्वारतचौर्यार्तिप्रतिरूपकसाहसैः ।

व्याजेनोपार्जितं यत्तत् सर्वेषां कृष्णमुच्यते ॥१२॥

पार्ष्विकं राजपार्श्ववस्थानेन परिज्ञायते अमुकस्येदं प्रयोजनं भविष्यतीति, तत्प्राप्त्यर्थं
प्रयोजकतो^१ पदर्शनेन धनार्जनम् । चौर्यम् अपरिज्ञातपरधनग्रहणम् । प्रतिरूपकं कूटद्रव्य-
निर्माणम् । साहसं बलेन परद्रव्यहरणम्^२ । व्याजो दम्भतपस्यादिः ।

शिल्पानुवृत्त्या^३ यत् प्राप्तं कुशोदेन^४ तथा धनम् ।

कृतोपकारादाप्तश्च शवलं समुदाहृतम्^५ ॥१३॥

प्रीतिलब्धं तथा दायं^६ प्राप्तश्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुक्रमुदाहृतम् ॥१४॥

प्राप्तश्च सह भार्ययेति यौतुकलब्धमित्यर्थः ।

शुक्लेन वित्तेन कृतं दानं बहुफलं भवेत्^७ ॥१५॥

1 I. O. •दि•

2 I. O. •ली•

3 I. O. •यव्यं

4 I. O. •हन्तो

5 I. O. कुशोदे च

6 I. O. परिकीर्तितं

7 I. O. and V. D. लभ्यमानं प्रीतिदायं

8 I. O. लभ्य

न्यायागतेनाथ धनेन विद्वान्पुण्यानि कृत्वा दिवि देवभोगान् ।
चिरं समश्नाति महानुभावो न्यायेन तस्माद्धनमर्जनीयम् ॥१६॥

अथ दानापवादः ।

तत मनुः (११।६-१०) —

शक्तः परजने दाता स्वजने^१ दुःखजीविनि ।

मध्वापातो विषाखादः स धर्मप्रतिरूपकः ॥१॥

भृत्यानामुपरोधेन यत् करोलौढ^२ देहिकम् ।

तद्भवत्यल्लुखोदकं जीवतश्च मृतस्य च ॥२॥

बृहस्पतिः —

कुटुम्बभक्तवसनादेयं यदतिरिच्यते ।

मध्वाखादो विषं पश्चाद्वातुर्धर्मोऽन्यथा भवेत् ॥३॥

कालायनः —

सर्वस्वं गृहवर्जन्तु^३ कुटुम्बभरणाधिकम्^४ ।

[यद्द्रव्यं तत् स्वकं देयमदेयं स्यादतोऽन्यथा ॥४॥

विक्रयञ्चैव दानञ्च न नेयाः स्युरनिच्छवः ।

दाराः पुत्राश्च सर्वस्वमात्मन्येव तु योजयेत् ॥५॥

आपत्काले तु कर्तव्यं दानं विक्रय एव च ।

अन्यथा न प्रवर्तेत इति शास्त्रेषु निश्चयः ॥६॥

दत्तः (३।१७-१८) —

सामान्यं याचितं न्यास आधिर्दाराश्च तदनम् ।

अन्याहितञ्च निक्षेपः सर्वस्वञ्चान्वये सति ॥७॥

अन्याहितं परहस्तेन यदन्यस्य प्रस्थापितम् ।]

आपत्काले न देयानि नव^५ वस्तूनि सर्वदा^६

यो ददाति स भूदारमा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥८॥

1 I. O. स्वजने:

2 A गृहवर्जन्तु

3 B and I. O. कुटुम्बभरणाधिकम्

4 A and I. O. omit the bracketed portion

5 I. O. न च

6 A and I. O. पश्चिते:

यमः —

परिभुक्तमवज्ञातमपर्याप्तमसंस्कृतम् ।

यः प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तद्भस्मन्यवतिष्ठते ॥६॥

परिभुक्तं पुरातनं वस्त्रादि^१ । अपर्याप्तं यथाभूतमज्ञीकृतं^२ तदसमर्थम् । प्रयच्छति उत्तुष्टं ददातीत्यर्थः ।

[यो ददात्युपयुक्ताथीं जीर्णं घेतुश्च निष्फलाम् ।

तमसि प्रविशेद्दाता द्विजं क्लेशेन योजयेत् ॥१०॥

कलायं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता^३ याल्यशुभां गतिम् ।

कीर्तिनिर्मोकनिर्मुक्तः पन्नगेन्द्रः क्षितौ यथा^४ ॥११॥]

तथा —

सुवर्णं रजतं ताम्रं यतिभ्यो यः प्रयच्छति ।

न स तत्फलमाप्नोति तलैव परिवर्तते ॥१२॥

गृहस्थस्यान्नदानेन वानप्रस्थस्य गोरसैः ।

यतीनाञ्च हिरण्येन दाता स्वर्गं न गच्छति ॥१३॥

शातातपः —

वेदविक्रयनिर्दिष्टं स्त्रीषु यच्चाजितं धनम् ।

अदेयं पितृदेवेभ्यो^५ यच्च क्लीवादुपागतम् ॥१४॥

वेदपाठनापूर्विका^६ अभ्यर्थना वेदविक्रयः । क्लीवश्च देवलेनोक्तः । तद् यथा —

शरदको वातजः परुडः षण्डः क्लीवो नपुंसकम् ।

कीलकश्चेति^७ षड्धा यं क्लीवभेदो विभावितः^८ ॥१५॥

तेषां स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः^९ स्त्रीधर्मा शरदको भवेत् ।

पुमान् कृत्वा खलिकानि पश्चाद्भिन्नास्तथैव च ॥१६॥

1 A and I. O. पुरातनवस्त्रादि

2 A and B वद्

3 I. O. ततो

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. ० विप्रेभ्यो

6 I. O. वेदपाठपूर्विका

7 I. O. कीलकश्चैव

8 A षड्धा यं क्लीवभेदा विभावितः

9 A स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः, B स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः, I. O. स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः

यः पुमान् लिङ्गान्तराणि कृत्वा खलिङ्गं भिन्नात् स वातजो नाम शरदः^१ इति सम्बन्धः । एतावता दाक्षिणात्यप्रसिद्धं विरुद्धं^२ प्रजननमुक्तम् ।

स्त्री च पुंभावमास्थाय पुरुषाचारवद् युगा^३ ।

वातजो नाम शरदः स्यात् स्त्रीशरदो वापि नामतः ॥१७॥

[या गृहीतपुरुषलिङ्गा स्त्री^४] स्व्यन्तरमुपगच्छति^५, स वातजो नाम शरदः स्त्रीशरदो वा^६ नामेति सम्बन्धः ।

असंज्ञितोऽयं पदः स्यात् शरदस्तु ग्लानमेहनः ।

अमेध्यासी पुमान् स्त्रीवो नष्टरेता नपुंसकम् ॥१८॥

स कीलक इति प्रोक्तो यः क्लेशादात्मनः क्षियम् ।

अन्येन सह संयोज्य पश्चात्तामेव सेवते ॥१९॥ इति ।

तथा—

द्रव्येणान्यावसञ्चेन^७ यः करोत्यौर्द्धदेहिकम् ।

न स तत्फलमाप्नोति तस्यार्थस्य दुरागमात् ॥२०॥

प्रश्नपूर्वन्तु यो दद्याद् ब्राह्मणाय प्रतिग्रहम् ।

स पूर्व^८ नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥२१॥

प्रश्नपूर्वमिति दानसमय एव यद्यसुं वेदभागं जानासि तदा ते^९ दास्यामीति प्रश्नं कृत्वे^{१०}त्यर्थः । अतः^{११} पूर्वमेव ब्राह्मणपरीक्षा कर्तव्या ।

हारीतः—

असङ्ख्यप्रदानमस्वर्ग्यं यच्च दत्त्वा^{१२} परितप्यते । तच्च दानमफलं यच्चोपकारिणे ददाति । तन्मालं परिक्रिष्टं यच्च सोपध^{१३} ददाति । असुयितमफलं^{१४} यच्चापात्ताय

1 I. O. omits अथ

2 I. O. विरुद्धं

3 A पुरुषाचारवद् युगा; I. O. पुरुषाचारवद् युगा

4 A and I. O. स्त्री च वा पुरुषलिङ्गा

5 B अमेध्यासीति, I. O. अमेध्यासीति

6 I. O. omits वा

7 I. O. क्लेशादा

8 A तच्चापत्ताय

9 A and I. O. तच्च

10 I. O. omits the bracketed portion

11 A and I. O. चतस्र

12 I. O. adds तच्च here

13 I. O. अथ

14 I. O. सोपध

15 I. O. असुयितमफलं

ददाति । अनिष्टदानं भवति^१ यच्च दत्त्वा परिकीर्त्यते । स्मयदानमासुरं यच्चाश्रया ददाति । क्रोधादासुरं यच्चाऽऽकुर्य^२ ददाति दत्त्वा वाऽऽक्रोशति^३ । असंस्कृतं पैशाचं यच्चावज्ञातं ददाति दत्त्वा वाऽऽजानीते^४ । मुमुर्षुतामसं यच्चाप्रकृतो ददाति । एते दानोपसर्गाः यैरुपसृष्टं दानमसिद्धमसमर्थमस्वर्ग्यं^५ मयशस्यमधु वमफलं भवत्यफलं वा ॥२२॥

अस्यार्थः—

सोपधं^६ यद् दृष्टहेतुपुरस्कारेण दीयते । अप्रकृत उन्मत्तादिः ।

अत्रिराः—

बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं क्षियः ।

विभक्तदक्षिणा ह्येता दातारं न भजन्ति हि ॥२३॥

एका एकस्य दातव्या न बहुभ्यः कथञ्चन ।

सा तु^७ विक्रयमापन्ना दहत्यासप्तमं कुलम् ॥२४॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।३५-३६)

क्षियं शेषमजश्चैव गामश्च तुरगं नरम् ।

एकमेकस्य^८ दातव्यमेकस्य बहुवोऽपि वा ॥२५॥

एकं बहुनां [तद्वत् ध्रुवं नरकमुच्छति]^{१०} ।

आदातुर्नरकाय स्यात्तथा दातुर्द्विजोत्तमाः ॥२६॥

अथासदानम् ।

कृष्णाजिनमु^{११} भयतोमुखी च । तल कृष्णाजिनप्रतिग्रहीतारमधिकृत्य भक्तस्यपुराणम्

(२०६।२३ख-२४क)—

न [१२स्पृश्यः स] द्विजो राजंश्चितियूपसमो^{१२} हि सः ।

[दाने च]^{१३} आदकाले च दूरतः परिवर्जयेत् ॥१॥

1 A and B अथ

2 I. O. अकुर्य

3 I. O. अक्रोशति

4 I. O. अजानीते

5 I. O. अशस्य

6 I. O. अमधु

7 I. O. अतु

8 I. O. ल

9 I. O. and V. D. अथ

10 A दत्तं हि नरकं गच्छति ध्रुवम्

11 I. O. कृष्णाजिनं तू

12 M. P. स्पृशोऽसी

13 Corrected from M. P. A

and I. O. राजन् चितिमायसमी ; B

राजन् चितिमायसमी

14 M. P. तं दाने

उभयतोमुख्याः प्रतिग्रहीतारमचिकृत्वा^१दिलपुराणम्—

किं करिष्यत्यसौ मूढो गृह्णन्^२भयतोमुखीम् ।
सहस्रं वारुणाः पाशाः क्षुरधाराभिसन्निभाः ॥२॥
तस्य वर्षशते^३ पूर्णं पाश एकः प्रमुच्यते ।
एतामवस्थामाप्नोति गृह्णन्^४भयतोमुखीम् ॥३॥

अग्निपुराणे—

हस्त्यश्वरथयानानि मृतशय्यासनानि यः ।
कृष्णाजिनश्च गृह्णाति अनापतस्तु गतो द्विजः ॥४॥
अथोभयमुखी लोभात्^५ सशैलां मेदिनीं द्विजः ।
कूटमायेन^६ तौल्येन कयं क्रीणाति [वै द्विजः]^७ ।
मथकूटधमो लोके स प्रेतो जायते नरः ॥५॥

एकादशाहे देयशय्याधिकारे पद्मपुराणम् (सृष्टिखण्डम् १०११६ख-१८क) :—

तेन दुष्टा तु सा शय्या न प्राप्ता द्विजसत्तमैः ।
गृहीतायान्तु^८ शय्यायां पुनः संस्कारमर्हति ॥६॥
[“वेदेषु च पुराणेषु] शय्या सर्वत्र गृहिता ।
गृहीतायान्तु^९ जायन्ते सर्वे नरकगामिनः ॥७॥

देवतः—

न शूराय हविर्दद्यात् स्वस्ति क्षीरं तिलान् मधु ।
न शूरात् प्रतिगृह्णीयात् तेषामन्यन्निवेदयेत् ॥८॥

वशिष्ठः(१५।३-५)—

न त्वेकं पुलं दद्यात् प्रतिगृह्णीयाद्वा । स हि सन्तानार्थं पूर्वेषाम् । न^{१०}तु स्त्री पुलं दद्यात्
प्रतिगृह्णीयाद्वाऽन्यत्तानुष्ठानाद्^{११} भर्तुः ॥९॥

तथा—

शस्त्रं विषं क्षुरा चाप्रतिग्राह्याणि^{१२} ब्राह्मणस्य ॥१०॥

1 I. O. ०. अथ चादिपठ०

2 I. O. गृह्णन्०

3 I. O. वर्षशतेः

4 I. O. गृह्णन्

5 I. O. लोकां

6 I. O. कूटमायेन

7 B विक्रयन्

8 Padma P. तस्मां हि

9 Padma P. वेदि चैव पुराणि च

10 Padma P. वहीतारका

11 I. O. omits तु

12 I. O. चक्षुःशत्रुघ्नचक्राद

13 I. O. चाप्रतिग्राह्याणि ; A चाप्रतिग्राह्यं

अथ दानविधिः ।

मनुः (४।२३५)—

योऽर्चितं प्रतिगृह्णाति दद्यात्तर्चितमेव च ।

तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकन्तु विपर्यये ॥१॥

व्यासः—

गोभूतिलहिरण्याश्वनासोष्टादि न्यायागतं देयं द्रव्यं श्रद्धासमन्वितः शक्तितो दद्यात्तपः-
शीलादिसम्पन्नाय^१ ब्राह्मणायानुपकारियो दरिद्राय भ्रात्यादिभिरर्चिताय स्वस्तिवाच्योदकपूर्वकं^२
दद्यात् । ग्रहोपरागादिनिमित्तेषु विशेषतः ॥२॥

हारीतः—

देवताः पितरश्चैव तपोयज्ञदानानामीशते । अहर्देवानां रात्रिः पितृणाम् । रात्रावेताः
स्वापहेतोः संविशन्ति । देवा रात्रिस्तस्मात्प्रकृतं शुक्ला अहं कृष्णा इति श्रुतिः । अथ
यद्वाऽऽक्षिर्यजति ददाति तपस्यति वा नक्तम्भूताभिरक्षिरहर्भूतेभ्यो देवेभ्यो गमयति । अथ
यन्नक्तमक्षिर्यजति ददाति तपस्यति वाऽहर्भूताभिरक्षिरनक्तम्भूतेभ्यः पितृभ्यो गमयति । तदप्येता-
द्वेवोक्तं फलम्—“ये रात्र्यहोभ्यां विश्वायैवं देवान् पितृन् यजन्ति भूयः पुराणाः । श्रद्धाभिता
धारयन्ति यज्ञभूतास्ता नो देवीरुपतिग्न्यापः” इति । वरुणगृहपतयो देवा, दक्षिणायनं
तस्माद् वारुणं सर्वत्राजुयातीति । मन्त्रा मन्त्रवत्सर्वकार्यसाधकानामर्तिभयोपसर्गेभ्यो रक्षितारो
भवन्ति । मन्त्रा देवतास्तद् य एवं विद्वान् मन्त्रवत् करोति, देवताभिरेव तत् करोति,
यद्वाति, देवताभिरेव तद्वाति ; यत् प्रतिगृह्णाति, देवताभिरेव तत् प्रतिगृह्णाति । तस्मात्प्र-
मन्त्रवत् प्रतिगृह्णीयात् । यत् मन्त्रः प्रतिपादयेत्, प्रतिपादिता हि देवतास्तूष्णीं प्रतिग्रहीतुर-
हिसिका भवन्ति । तस्मादप्यक्षिरवोक्त्य दद्यादात्मन्य च ।^३ ३ ॥

1 A श्रीलादिगुणसम्पन्नाय, I. O. दद्यात्तु यः श्रीलादिगुणसम्पन्नाय

2 I. O. स्वस्तिवाच्योदकं

3 A देवाश्च पितरश्चैव...रात्रावेता अपहरणं संविशन्ति । देवारात्रिस्तस्मात्प्रकृतं शुक्लाः कृष्णा
इति । अतः पितरश्च यद्वा अक्षिर्यजति.....तदप्येताद्वेवोक्तं फलं ये रात्र्यहोभ्यां विश्वान् देवानापहन्
यन्नक्त भूयः पुराणा...वदन्त्यहपतयो देवा दक्षिणायनं तस्माद्वारुणं सर्वत्राजुयातीति ;साधकानाम-
र्तितापोपसर्गेभ्यो.....तूष्णीं एवं विद्वान् मन्त्रवत् करोति देवताभिरेव तद्वाति यत् प्रतिगृह्णाति...तस्मात्प्रम-
मन्त्रवत्.....यत् मन्त्रः प्रतिपादयेत्.....रक्षितारो भवन्ति । तस्मादप्यक्षिरवोक्ता दद्यादात्मन्य च ।

B ... रात्रावेता अपहरणं संविशन्ति । देवारात्रि...कृष्णा इति । अतः पितरश्च...रात्र्यहोभ्यां विश्वान् देवानापहन्
यन्नक्त...मन्त्रमभियजति...रक्षिभूतं भ्यो देवेभ्यो...तदप्येतदुक्तं फलं ये रात्र्यहोभ्यां विश्वान्...यज्ञ-
भूतास्तनो...दक्षिणायनं वा दद्यात् सर्वत्राजुया इति । स्वस्तिवाच्योदकपूर्वकं सर्वकार्यसाधकानामर्तिभयोपसर्गेभ्यो
रक्षितारो भवन्ति । ...विद्वान् करोतियन्त्राः प्रतिपादयेत् प्रतिपादिता हि देवता...रक्षितारो भवन्ति ।
तस्मादप्यक्षिरवोक्त्य दद्यादात्मन्य च ।

आपस्तम्बः (आप. घ. सू., २।४।६।८-६) —

सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि । यथाश्रुति विहारे^१ ॥४॥

गोतमः (गौ. घ. सू. १।४।१६-१७) —

स्वस्तिवाक्यं भिक्षादानं [संपूर्णम् । ददातिषु] चैवं धर्म्येषु ॥५॥

विष्णुधर्मोत्तरे —

द्रव्यस्य नाम गृहीयाद् ददानीति ततो^२ वदेत् ।

तोयं दद्यात्तथा दाता दाने विधिरयं स्मृतः ॥६॥ (३।३०१।१०क)

एतेन दानवाक्ये ददानीतिपदं निवेद्य^३ दातव्यमिति प्रतिपादितम् ।

तथा कृष्णाजिनदाने पुलस्त्यः —

सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं ददानीति ॥७॥

अथ प्रतिग्रहविधिः ।

विष्णुधर्मोत्तरे — (३।३०१।१०ख-३६ख, ३६, ४०ख-४१क, ४३ख-४४क)

प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वज्ञैव तु कीर्तयेत् ।

ततस्तु कीर्तयेत् सार्धं द्रव्येण द्रव्यदैवतम्^४ ॥१॥

समापयेत्ततः पश्चात् कामस्तुत्या प्रतिग्रहम् ।

प्रतिग्रहं पठेदुच्यैः प्रतिगृह्य द्विजोत्तमात् ॥२॥

मन्दं पठेत् राजन्याकुपांश्च तथा विशः ।

मनसा च तथा शूद्रात्^५ स्वस्तिवाचनकं तथा ॥३॥

सोद्धारं ब्राह्मणे कुर्यान्निरोद्धारं महीपते ।

उपांश्च तथा वेरये स्वस्ति शूद्रे प्रकीर्तयेत् ॥४॥

I. O. देवाय पितर्यश्च तदीयश्चैव दानानामोक्तम् । ...पुनश्चिदा यपोदरस्य संविद्यत् । विचारानि-
कवमाशुक्तं यजुषाः जप्त्वा प्रति । च तिरय दहिवा यद्विद्यमिति...ये रात्रिहोमं विज्ञानं देवान् पितॄन्
यजन्तु यजमतासा ना देवी...सर्वेवानुपयजति । सुमन्त्रासन्तारस्य सर्वकार्यसाधकानामार्ति...मन्त्रा देवतासां
एवं विद्वान् मन्त्रवत् करोति देवताभिरेव तद्ददाति यत् प्रतिगृह्णाति...यत् मन्त्रतः...तस्मादप्यहमिदमोक्ता...

1 A and B बोद्धारि

2 Corrected from Gautama.

A and B पूर्ववद्ददाति तेषु and I.

O, पूर्व ददाति तेषु

3 I. O. तथा

4 A and B omit it

5 A and I. O. ०देवताम्

6 B and I. O. जनसा तु तथा शूद्रे

अभयं सर्वदैवतं भूमिवै विष्णुदेवता ।

कन्या दासस्तथा दासो प्राजापत्याः प्रकीर्तिताः ॥५॥

[प्राजापत्यो गजः प्रोक्तस्तुरगो यमदैवतः ।]^१

तथा चैकशफं सर्वं कथितं यमदैवतम् ॥६॥

महिषश्च तथा याम्य उष्ट्रो वै नैर्ऋतो भवेत् ।

रीद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा ह्याग्नये उच्यते ॥७॥

मेघन्तु वारुणं विशाद् वराहो वैष्णवः स्मृतः ।

आरण्याः पशवः सर्वे कथिता वायुदैवताः ॥८॥

जलाशयानि सर्वाणि वारिधानी कमण्डलुः ।

कुम्भश्च करकञ्चैव वारुणानि विनिर्दिशेत् ॥९॥

समुद्रजानि रत्नानि सामुद्राणि तथैव च ।

आग्नेयं कनकं प्रोक्तं सर्वलौहानि यान्यथ^२ ॥१०॥

प्राजापत्यानि शस्यानि पक्वाभ्रमपि च द्विजाः ।

ज्ञेयानि सर्वगन्धानि गान्धर्वाणि विचक्षणैः ॥११॥

बार्हस्पत्यं स्मृतं वासः सौम्यान्यथ रसानि च ।

पक्षिणाश्च तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्तिताः ॥१२॥

विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरणानि च ।

सारस्वतानि ज्ञेयानि पुस्तकाद्यानि पण्डितैः ॥१३॥

सर्वेषां शिल्पभागडानां विश्वकर्मा तु दैवतम् ।

द्रुमाणामथ पुष्पाणां शाकानां हरितैः^३ सह ॥१४॥

फलानामपि सर्वेषां तथा ज्ञेयो वनस्पतिः ।

मत्स्यमासे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च ॥१५॥

छलं कृष्णाजिनं शय्यां रथमासनमेव च ।

उपानहौ तथा यानं यजान्यत् प्राणवर्जितम् ।

औतानाङ्गिरसे त्वेत् प्रतिगृहीत मानवः ॥१६॥

1 V. D. omits the b. p.

2 I. O. and V. D. ०लोहानि चाप्यथ

3 A and B शाकहरितकैः, I. O. शाकं

हरितकैः, V. D. शाकहरितकैः

पञ्चनीयं तथोषीरं शङ्खवर्मपञ्चादिकम्^१ ।
 रणोपकरणां सर्वं कथितं शकदेवतम् ॥१७॥
 गृह्णन्तु सर्वदेवतं यदनुक्तं द्विजोत्तमाः ।
 तज्ज्ञेयं विष्णुदेवतं सर्वं वा विष्णुदेवतम् ॥१८॥
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात् [भूमिं कृत्वा प्रदक्षिणम्]^२ ।
 करे गृह्य तथा कन्यां दासदास्यौ द्विजोत्तमाः ॥१९॥
 करन्तु हृदि विन्यस्य धर्म्यो^३ श्रेयः प्रतिग्रहः ।
 आरुह्य च गजस्योक्तः कर्णं चाश्वस्य कीर्तितः ।
 तथा चैकशफानान्तु सर्वेषामविरोधतः ॥२०॥
 प्रतिगृहीत गां पुच्छे पुच्छे कृष्णाजिनं तथा ।
 कर्णेऽजाः पशवश्चान्ये ग्राह्याः पुच्छे विचक्षणैः ॥२१॥
 प्रतिग्रहमथोष्टस्य आरुह्यैव तथा चरेत् ।
 बीजानां मुष्टिमादाय रत्नान्यादाय सर्वतः ॥२२॥
 वस्त्रं [दशान्त आदद्यात्]^४ परिधाय तथा पुनः ।
 आरुह्योपानहौ यानं^५ आरुह्यैव च^६ पादुके ॥२३॥
 ईशायान्तु रथं ग्राह्यं छलं दण्डेन धारयेत् ।
 द्रुमाणामथ सर्वेषां मूले न्यस्तकरो द्विजः ॥२४॥
 आयुधानि समादाय तथाऽऽभूष्य विभूषणम् ।
 वर्मपञ्चौ तथा स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथा गृहम् ॥२५॥
 अवतीर्य च सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजाः ।
 ब्रह्मायन्यान्यादाय स्पृष्ट्वा वा ब्राह्मणः पठेत् ॥२६॥
 प्रतिग्रहस्य यो धर्म्यं न जानाति द्विजो विधिम् ।
 ब्रह्मस्तेन्यसमायुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ॥२७॥

1 I. O. पञ्चनीयतथाषीरं शङ्खवर्मपञ्चा-
 दिकं; V. D. पञ्चनीय तथाषीरं
 2 B कृत्वा भूमिप्रदक्षिणम्
 3 I. O. धर्म्यो

4 I. O. and V. D. दशान्तादायान्तु
 5 I. O. यानम्
 6 I. O. च

[विधिन्तु धर्म्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे]^१ ।
 आत्मनः श्रेयसो योगं कुर्याद्वातुस्तथैव च ॥२८॥
 [विधिं धर्म्यमविज्ञाय यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम्]^२ ।
 [स तमस्यज्ञवे घोरे दाता सह निमज्जति ॥२९॥
 विधिं धर्म्यमथ ज्ञात्वा यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम्]^३ ।
 दाता सह तरत्येव नावा^४ दुर्गाण्यसौ द्विजः ॥३०॥

हारीतः—

प्रतिग्रहमाग्नेयेन प्रतिगृहीयात् ॥३१॥

आग्नेयतीर्थम्^५ हारीतेनोक्तम्—मध्य आग्नेयः ॥३२॥

मध्यः करमध्यमः ।

अथ परिभाषा ।

तल कर्तृधर्मेणु दण्डः (२।६)—

ऊषःकाले तु सम्प्राप्ते शीघ्रं कृत्वा यथाविधि^६ ।

ततः ज्ञानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥१॥

नरसिंहपुराणे—

अलाभे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धे तथा दिने ।

अपां द्वादशगणहृषैर्मुसशुद्धिर्भविष्यति^७ ॥२॥

विष्णुः—

ज्ञातोऽधिकारी भवति दैवे पित्र्ये च कर्मणि ।

पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिचोदिते ॥३॥

अग्निपुराणे^८—

ज्ञानानामथ सर्वेषां वारुणेनैव मानवः ।

कर्तुं मर्हति कर्माणि विधिवत् सर्वदा द्विज^९ ॥४॥

1 A विधिन्तु तल दण्डं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु यथा
 वरं for the b. p.
 2 B धर्म्यं विधिमविज्ञाय यस्तु ब्रह्मात् प्रति-
 ग्रहम् for the b. p.
 3 V. D. omits the b. p.
 4 I. O. नावा; V. D. नैव

5 A आग्नेयं
 6 I. O. and Dakṣ a यथाविधम्
 7 I. O. दण्डम्
 8 I. O. भविष्यति
 9 I. O. चाग्नेयम्
 10 I. O. द्विजः

असामर्थ्याच्छरीरस्य कालशक्त्यापेक्षया^१ ।

[यन्मन्त्रजानादितः पञ्च केचिद्विच्छन्ति सूरयः]^२ ॥५॥

अशक्तौ हि भवेत् ज्ञानमशिरस्कं हि कर्मिणाम् ।

आर्द्रं वाससा वापि मार्जनं नित्यकर्मिणः^३ ॥६॥

शक्ताशक्तस्तोपुंससाधारणश्च दक्षिणगोशृङ्गः प्रक्षालनजलज्ञानं हरिवंशोक्तं अतसागरीय-
स्तीव्रतर्क्यायामनुसन्धेयम् ॥

याज्ञवल्क्यः—

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां कर्मिणा मनसा गिरा ।

आचरन्निषेकन्तु कर्मास्यन्यानि चाचरन् ॥७॥

मार्कण्डेयपुराणे (१६।३७) :—

सूयोदयं विना नैव^४ [ज्ञानदानादिकाः क्रियाः]^५ ।

अग्नेर्विहरणञ्चैव ऋत्वभावश्च लक्ष्यते ॥८॥

वृहत् (२।२३)—

देवकार्याणि पूर्वाह्णे मनुष्याणाञ्च मध्यमे ।

पितृणामपराह्णे तु [कुर्यादेतानि निस्त्रयः]^६ ॥९॥

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः^७—

सदोपवीतिना भाव्यं^८ सदा बद्धशिखेन च ।

विशिखो व्युपवीतश्च^९ यत् करोति न तत् कृतम् ॥१०॥

शान्मपुराणे—

क्रियां यः कुरुते मोहा^{१०} द्वाचम्येह नास्तिकः ।

भवन्ति हि^{११} वृथा तस्य क्रियाः सर्वा^{१२} न संशयः ॥११॥

1 I. O. कालशक्त्यापेक्षया

2 I. O. मन्त्रजानादयः पञ्च एते इच्छन्ति
सूरयः for the b. p.

3 B and I. O. सर्वकर्मिणः

4 A and I. O. 'लोपुद्वयसाधारण्य-
योग्य'

5 Brahmacāri—Kānda of
Kṛtyakalpataru (p. 64) the
following verse as of Yogi-
yājñavalkya.

6 I. O. देव०

7 A ज्ञानदानादिकाः क्रियाः

8 A कार्याणि च विनियमः, I. O. कार्या-
नीति विनियमः, Dakṣa कार्याणि नाति
यवतः

9 I. O. omits the entire line

10 A and I. O. कायेन

11 I. O. दुःपवीतश्च

12 A, B and I. O. लोभा०

13 I. O. च

14 I. O. सर्वं

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यत्र दिङ्नियमो नास्ति उपहोमादिकर्मसु ।

तिष्ठस्तत् दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीसौ^१भ्याऽपराजिताः ॥१२॥

आसीन ऊर्ध्वः प्रहो वा नियमो यत्र नेदशः ।

तदासीनेन^२ कर्तव्यं न प्रहो न तिष्ठतो ॥१३॥

यत्नोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गश्च नोच्यते^३ ।

दक्षिणस्तल विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः ॥१४॥

वामनपुराणे—

दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं देवतार्चनम् ।

साङ्गुष्ठेन सदा कार्यमसुरेभ्योऽन्यथा भवेत् ॥१५॥

लघुहारीतः—

अपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे ।

अशून्यन्तु करं कुर्यात् सुवर्णरजतैः कुशैः ॥१६॥

कूर्मपुराणे (२।१८।५०) :—

विना दर्भेण यत् कर्म विना सूत्रेण^४ यत्^५ पुनः ।

राक्षसं तद् भवेत् सर्वं नासुतेह फलप्रदम् ॥१७॥

योगियाज्ञवल्क्यः—

परिधानाद्बहिः कक्षा निबद्धा ह्यासुरी मता ।

धर्म्यं कर्मणि विद्वद्भिर्वर्जनीया प्रयत्नतः ॥१८॥

बहिः कक्षा [असंहृतः परिधानवस्त्राश्चलः]^६ ।

बोधायनः (१।१०।१८) :—

[कर्मयुक्तो नाभिरधः स्पर्शं वर्जयेत्]^७ ॥१९॥

1 A and I. O. सौम्य०

2 B and I. O. तदासीनेन

3 B and I. O. न च्यते

4 A सूत्रेण

5 I. O. and K. P. वा

6 I. O. असंहृतपरिधानवस्त्राश्चलः

and adds कर्मयुक्तेन नाभिर before
बहिःकक्षा

7 A नाभिरधः कृते सव्यक् ॥ दीर्घो बद्धवास-
सा for the b. p. and omits
the word विष्णुपुराणे just below.
Baudh. नाभिरधः स्पर्शं कर्मयुक्तो
वर्जयेत्

विष्णुपुराणे (३।१२।२०) :—

होमदेवार्चनायास्तु क्रियास्वाचमने तथा ।

नैकवक्त्रः प्रवर्तते [द्विजवाचनके^१ जये^२] ॥२०॥

द्विजवाचनके^३ कृतावसक्तत्वे शातातपः—

सव्यादसात्^४ परिभ्रष्टं कटिदेशं^५ कृताम्बरम् ।

एकवक्त्रं तु तं विद्याद् देवे पित्र्ये^६ च वर्जयेत् ॥२१॥

शाव्यायनः—

दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनम् ।

प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥२२॥

आसनारूढपादश्च आन्वोर्वा जङ्घयोस्तथा^७ ।

कृतावसक्तिको^८ यश्च प्रौढपादः स उच्यते ॥२३॥

बौधायनः (२।१५।५) —

काषायवासाः कुरुते जपहोमप्रतिग्रहम्^९ ।

न तद्देवगमं भवति हव्यकव्येष्वथो^{१०} हविः ॥२४॥

^{१०} व्यासः—

आर्द्रवासास्तु यः^{११} कुर्याज्जपं होमं प्रतिग्रहम् ।

सर्वं तद्राक्षसं विद्याद् बहिर्जानु च यत् कृतम् ॥२५॥

एतच्च काषायवाससार्द्रवाससा च जपादिप्रतिषेधनमश्रुतविशेषः । यत् तु^{१२} कर्मविशेषे काषाय-
वाससैर्वार्द्रवाससेवानुष्ठानं श्रूयते, तत् तथैवानुष्ठानं कर्तव्यम् ।

हरिप्रः—

जपहोमोपवासेषु धौतवक्त्रधरो भवेत् ।

असङ्कृतः शुचिर्मौनी श्राद्धादौ विजितेन्द्रियः ॥२६॥

श्राद्धादावि^{१३} स्वादिशब्देन दानप्रसादिग्रहणम् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु च ।

1 Visṇup. द्विजवाचनके and
I. O. वाचनके

2 A तथा

3 I. O. अत्र

4 I. O. अत्र

5 I. O. अत्र

6 I. O. अत्र

7 I. O. अत्र

7 I. O. कृतावसक्तिको

8 I. O. अत्र

9 I. O. अत्र

10 A and B omit it

11 I. O. अत्र

12 A and B omit it

13 Corrected from K. R. A, B
and I. O. अत्र

एतेष्वेवावसक्तस्तु यथागच्छेद् द्विजोत्तमः ।

अभिभाष्य ततो^१ विप्रं योगक्षेमन्तु कीर्तयेत् ॥२७॥

बौधायनः (२।१८।१६) —

अत्र मौनयुक्तस्त्वैविषयवृद्धैराचार्यैर्मुनिभिरन्यैर्वा सुमतिभिर्बहुभ्रुतैर्दन्तैर्दन्तान् सन्धार्यान्त-
मुखमेव^२ यावदर्थं सम्भाषेत^३ । न मन्त्रलोपो भवतीति विज्ञायते ॥२८॥

मन्त्रो नियमः ।

योगियाङ्गवल्क्यः^४ —

स्त्रीशूद्रपतितार्थैव रासमथ रजस्वलात् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु^५ च ॥२९॥

अत्र स्त्रीशूद्रपदमसच्छूद्रासत्स्त्रीपरं स्त्रीशूद्रयोरपि व्रताद्युपदेशात् पतितसमि-
व्याहाराच्च^६ ।

तृष्णीमासीत् तु जपश्चाण्डालपतितादिकान् ।

दृष्ट्वा तान् वायुं पस्पृश्याभाष्य स्नात्वा पुनर्जपेत् ॥३०॥

छागलेयः—

पूर्वं व्रतं गृह्णीत्वा वै नाचरेत् काममोहितः ।

जीवन् भवति चाण्डालो^७ मृतः श्वा चैव जायते ॥३१॥

योगियाङ्गवल्क्यः^८ —

विधिदृष्टन्तु यत् कर्म करोत्यविधिना तु यः ।

फलं न किञ्चिदाप्नोति क्लेशमार्तं हि तस्य तत् ॥३२॥

श्रद्धाविधिसमायुक्तं कर्म यत् क्रियते नृभिः ।

शुविशुद्धेन^९ भावेन तदानन्त्याय कल्पते^{१०} ॥३३॥

विधिहीनं भवेद्दुष्टं कृतमश्रद्धया च यत् ।

तद्^{११} रन्त्यशुरास्तस्य मूढस्य दुष्कृतात्मनः^{१२} ॥३४॥

1 A and I. O. अभिभाष्य तथा

2 I. O. and Baudh. अत्र

3 I. O. सभाषेत, Baudh. सभाषेत

4 I. O. योग

5 I. O. व्रतहोमादितादिकेषु

6 A and B पतितार्थैव्याहाराच्च, I. O.
omits it

7 I. O. जपन् चाण्डालः

8 I. O. चाण्डालो

9 I. O. योग

10 I. O. सुविशुद्धेन

11 I. O. कल्पते

12 I. O. तद्दुष्टम्

13 A. न कृतात्मनः, I. O. कृतात्मनः

अथ प्रमादकर्तृधर्माः^१ ।

ततः छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

पितृमन्त्रानुहरणे आत्मालम्भे ह्यवेक्षणे^२ ।अधोवायुविसर्गे च^३ प्रहासेऽनृतभाषणे ॥१॥अनुहरणे पाठे^४ । आत्मालम्भे आत्महने आत्मप्रशंसायाश्च^५ ।

माज्जरमूषिकस्पर्शे आकुष्ठे क्रोधसम्भवे ।

निमित्तेष्वेव सर्वत्र कर्म कुर्वन्मपः स्पृशेत्^६ ॥२॥

तथा—

प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद् यदि मोहात् कथञ्चन ।

यतस्तदन्यथा भूतं^७ तत एव समापयेत् ॥३॥

प्रवृत्तमनुश्रुयमानं प्रधानाङ्गभूतं कर्म ।

समाप्ते यदि जानीयान्ममैतदन्यथा^८ कृतम् ।तावदेव^९ पुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणः ॥४॥

प्रधानस्याक्रियायान्तु साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।

तदङ्गस्याक्रियायान्तु नावृत्तिर्न च तत्क्रिया ॥५॥

तदङ्गस्य अङ्गाङ्गस्योपवीतित्वादेः ।

अतः च प्रायश्चित्तविशेषाश्रुतेर्विष्णुस्मरणमेव कार्यम् । एवञ्च^{१०} कर्तृधर्मादिषु अज्ञान-
मोहाभ्यामज्ञानानुष्ठाने अनुक्तप्रायश्चित्ते विष्णुस्मरणमेव कार्यम् ।तथा च^{११} याज्ञवल्क्यः—

यदि वाग्यमलोपः स्याज्जपादिषु कथञ्चन ।

व्याहरेद्देव्यान् मन्त्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययम् ॥६॥

1 I. O. प्रमादकर्तृधर्माः

2 I. O. उपनिषदे

3 A and I. O. अधोवायुसमुत्सर्गे

4 I. O. पाठे

5 A and B आत्मप्रशंसायाश्च

6 Corrected from K. R. and
Raghunandana's Srāddha-
tattva, (p. 210). A, B and
I. O. कुर्वन्मपः सन् ।

7 B जातम्

8 I. O. मयैतदन्यथा

9 I. O. तावदेव

10 I. O. कर्तृधर्मादिषु अज्ञान-
मोहाभ्यामज्ञानानुष्ठाने11 Brahmacārikāṇḍa of Kṛtya-
kalpataru (pp. 63-64) the
following two verses as of
Yogiyājñavalkya.अज्ञानाद् [यदि वा]^१ मोहात् प्रच्यवेताप्वरेषु यत् ।

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः ॥७॥

विष्णुधर्मे—

पाषण्डिनो विकर्मस्थान् नालपेच्चैव नास्तिकान् ।

पाषण्डिनो वेदविपरीतधर्मोपदेष्टारः । विकर्मस्था दम्भेन वैदिककर्मानुष्ठानारः । नास्तिका
धर्मसत्त्ववक्तारः ।

सम्भाष्यैतान् शुचिपदं चिन्तयेदच्युतं बुधः ।

इदञ्चोदाहरेत् सम्यक् कृत्वा तत्प्रवणं मनः^२ ॥८॥

शरीरमन्तःकरणं तथाद्यो वाचश्च विष्णुर्मगवानशेषम् ।

शर्म नयत्वस्तु^३ समेहं शर्म पापादनन्ते हृदि सन्निविष्टे ॥९॥अन्तःशुद्धिं बहिःशुद्धिं शुद्धान्तर्मानसो^४ऽच्युतः ।

करोतु विमले तस्मिन् शुद्ध एवास्मि सर्वदा ॥१०॥

बाह्योपधातमनघो बुद्धेश्च^५ भगवानजः ।

शुद्धिं नयत्यनन्तात्मा विष्णुश्चेतसि संस्थितः ॥११॥

एतत् सम्भाष्य जप्तव्यं पाषण्ड्या^६ दीनुषोषितैः ॥१२॥

उपोषितैर्नियमस्थैः ।

विष्णुधर्मोत्तरे—

उपविष्टो जपन् ज्ञातः क्षुत्प्रसखलितादिषु^७ ।

पूजायां नाम कृष्णस्य सप्त वारान् प्रकीर्तयेत् ॥१३॥

आदिपदेन कासजृम्भादिग्रहणम् ।

अथाशक्तकर्तृधर्माः ।

ततः ब्रह्मपुराणे—

मत्स्थः^८ प्राणरक्षार्थं कदाचिदुष्कं पिबेत् ।

फलमूलेऽथवा क्षीरं यज्ञशिष्टञ्च वा हविः ॥१४॥

1 A and I. O. अज्ञानाद्

2 I. O. ततः

3 I. O. नयत्वस्तु

4 Corrected from K. R. A and

B यज्ञानामनघे, I. O. यज्ञोपनिषदौ

5 A and B बुद्धेश्च वा

6 I. O. पाषण्ड्या

7 I. O. क्षुत्प्रसखलितादिषु

8 I. O. मत्स्थः

9 A and B मत्स्थः

व्रतमप्ये च रोगात्ते वैद्यप्रोक्तमथौषधम् ।
करोति च गुरोर्वाक्यं ^१व्रतस्थस्तत्तच्छयादपि ॥२॥
ब्राह्मणस्याभिलषितं साधयेद्विचारयन् ।
एतान्यष्टौ व्रतस्थानां न व्रतघ्नानि कुलचित् ॥३॥

देवतः—

[सर्वभूतभयं व्याधिः]^२ प्रमादो गुरुशासनम् ।
अव्रतघ्नानि पठ्यन्ते सकृदेतानि शास्त्रतः ॥४॥

अथोपवासग्रहण-परिभाषा ।

सह भविष्ये (१।६४।४=१।१०३।२०) :—

उपावृत्तस्य दोषेभ्यो^३ यस्तु वासो गुणैः सह ।
उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ॥१॥
वासो गुणैः सहेति^४ क्षमादिभिः सह वासो नियमेनावस्थानम् ।
तथा—

यां तिथिं नियमं कर्तुं भक्त्या समनुगच्छति ।
तस्यां तिथौ विधानं यत् तन्निबोध जनाधिप ॥२॥
यदा तु प्रतिपद्यन्ते गृहीयाद्भियमं नृप^५ ।
चतुर्दश्यां कृताहारः सकृत्पं परिकल्पयेत् ॥३॥

एतेन निदर्शनेन सोपवासदानेषु उपवासपूर्वदिने प्रथमभोजनानन्तरं सकृत्परि^६ग्रहणं प्रति-
पादितम् ।

अमावस्या न भुञ्जीत शिकारं ज्ञानमाचरेत् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं साविलीं शिरसा सह ॥४॥

अमावस्यामिति दानपूर्वतिथिं^७ निदर्शनार्थं 'यदा त्व'त्यादिना निदर्शनस्यैवोपक्रान्तत्वात् ।
साविलीजपश्च सौवर्णिकस्य, क्षीरश्लयोस्तु पौराणिकस्तुतिपाठः, तदशक्तौ नारायणस्मरणम् ।

देवतः—

- 1 I. O. व्रतस्तुतः
- 2 I. O. सर्वभ्याधिमयं भूतः
- 3 Bh. P. पापेभ्यो
- 4 I. O. adds नृपैः here

- 5 I. O. वृषः
- 6 I. O. प्रति.
- 7 I. O. omits 'तिथिः'

अभुक्तं प्रातराहारं ज्ञात्वाऽऽचम्य समाहितः ।

सूर्याय देवताभ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् ॥५॥

देवताभ्य इति सूर्यस्य स्वपदोपात्तत्वात् तद्व्यतिरिक्तदेवलोक-सकल^१कर्म-साक्षिसोमादि-
देवताभ्यः ।

तथा च—

सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि पञ्च वै^२ ।
देवतानि हि जानन्ति वृत्तं जन्तोः शुभाशुभम् ॥६॥ इति ।

मत्स्यपुराणे (११५।१४) :—

[तस्मात् कृतोपवासेन]^३ ज्ञानमभ्यङ्गपूर्वकम् ।
वर्जनीयं प्रयत्नेन रूपम्^४ तत् परं स्मृतम्^५ ॥७॥

वृद्धशातातपः—

गन्धालङ्कारवस्त्राणि पुष्पमाल्यानुलेपनम् ।
उपवासेन दुष्यन्ति दन्तधावनमजनम् ॥८॥

गन्धः सुगन्धस्नानीयद्रव्यम् । अलङ्कारवस्त्राणि प्रसिद्धानि । अनुलेपनं सुगन्धा-
द्यु^६द्वर्तनम् । उपवासेन दुष्यन्तीति उपवासेन हेतुना दोषतां यान्तीत्यर्थः । व्रतसागरीय-
मुखबन्धस्थ-स्त्रीव्रतचर्यायामजनदन्तधावनादिनिषेधात् ।

देवतः—

उपवासो विनश्येत् दिवास्वप्नात्समैधुनैः ।

अत्यये^७ जलपानेन नोपवासः प्रणश्यति ॥९॥

जलपानेनेत्युपलक्षणम्, अशक्तकर्तृ^८धर्मस्थ^९-कलादीनामप्यत्र ग्रहणं^{१०} बोद्धव्यम् ।

अथ नक्तपरिभाषा ।

भविष्ये—

उपवासात् परं भैक्ष्यं भैक्ष्यात् परमयाचितम् ।

अयाचितात् परं नक्तं तस्माज्जनेन वर्तयेत् ॥१॥

- 1 I. O. 'फलः'
- 2 I. O. च
- 3 M. P. वसोविहीनैरेतस्मात्
- 4 M. P. वप

- 5 I. O. omits 'वृषः'
- 6 I. O. चक्षुः
- 7 I. O. 'धर्मस्थः'
- 8 I. O. 'नो तदः'

तथा—

नक्षत्रदर्शनामकं केचिद्विद्वन्ति मानवाः ।
सुहृत्तर्तनं दिनं केचित् प्रवदन्ति मनीषिणः ।
नक्षत्रदर्शनामकमहं मन्ये गणाधिप ॥२॥

तथा—

हविष्यभोजनं ज्ञानं सत्यमाहारलाघवम् ।
अभिकार्यमथःशय्यां नक्तभोजी वहाचरेत् ॥३॥

अथ होमपरिभाषा ।

तस्य छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

[आज्यं गम्यमनादेशे]^१ [जुहोतिषु विधीयते]^२ ।

मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥१॥

[पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपरिका

रसादिना च सुवमासपरिका]^३ ।

देवेन तीर्थेन च हूयते हविः

सक्तारिणि स्वर्चिषि तच्च पावके ॥२॥

आदित्यपुराणे^४—

जुहोतुः क्रोधत्वरायुक्तो हीनमन्त्रैर्जुहोति यः ।

अप्रवृद्धे सधूमे वा सोऽन्धः स्यादन्यजन्मनि ॥३॥

[जुहोतुः क्रोधत्वरायुक्त इति जुहुवापिपासाक्रोधनिमित्तकत्वरायुक्तः^५] एतच्च दृष्टप्रयोजन—
निमित्तक-त्वरपक्षकं^६ तेन लोभादिनापि त्वरा न कर्तव्या । जुहोतीत्युपलक्षणं तेन^७ पूजा-
दिष्वपि अदृष्टप्रयोजनेन त्वरा न कार्येति बोद्धव्यम् ।

सत्ये वृक्षे^८ सस्फुल्लिते वामावर्ते भयानके ।

आर्द्रकाष्ठैः सुसम्पूर्यै फुटकारयति पावके ॥४॥

कृष्णार्चिषि सु^९ दुर्गन्धे तथा सिंहसि मेदिनीम् ।

आहुतीर्जुह्याद् यस्तु तस्य नाशो भवेद् ध्रुवम् ॥५॥

1 ■ and I. O. आन्ध्रमनादेशे

2 I. O. जुहोति मनीषीयते

3 I. O. पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपरिका रसादिना

वैतन च सुवर्णमासिका

4 A आदित्यपुराणे

5 A and B omit the b. p.

6 I. O. 'मिमित्तं कर्तुं' उपलक्षणं

7 A and B omit it

8 A and B सत्ये वृक्षे

9 I. O. सु०

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

योऽनर्चिषि जुहोत्यमौ व्यक्तारिणि च मानवः ।

मन्दामिरामयावी^१ च दरिद्रश्चोपजायते ॥६॥

तस्मात् समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कदाचन ।

आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमात्यन्तिकी तथा ॥७॥

जुहुषंश्च हुते^२ चैव पाणि-सूर्य-स्पर्श-दाहभिः ।न कुर्यादभिजमनं [न कुर्वीत्]^३ अन्यजनादिना ॥८॥

तथा—

नाहुष्ठादधिका प्राच्या समित स्थूलतया क्वचित् ।

न विमुक्तत्वचा चैव न सकीटा न पाटिता ॥९॥

प्रादेशाक्षाधिका नोना न सशाखा^४ विशाखिका ।विशाखिका^५ शुचिशाखाविनिर्गतशाखाप्रभवा ।

न सपर्णा न निर्बीया होमेषु च विज्ञानता ॥१०॥

मरीचिः—

प्रागग्नाः समिधो देयास्ताश्च काम्येष्व^६ पाटिताः ।शान्त्यर्थेषु सशल्काद्वा^७ विपरीता जिघांसतः ॥११॥विशीर्या विदला हस्ता वक्त्राः सशुषिराः^८ कृशाः ।

दीर्घाः स्थूला धुणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिविनाशिकाः ॥१२॥

आदित्यपुराणे^९—

पलाशाश्चतुर्न्यग्रोध-प्रसवैकद्वयोद्भवाः ।

अश्वत्थौदुम्बरी^{१०} विष्वक्चन्दनः सरलस्तथा ।अश्वत्थन्यग्रोधः अश्वत्थसंयुक्तो वटः, अश्वत्थस्य^{११} पुनरुपादानात् ।शालश्च देवदारुश्च क्षदिरश्चेति यज्ञियाः^{१२} ॥१३॥

1 I. O. 'पात्री

2 I. O. जने

3 B and I. O. कुर्वीत्.

But Raghunandana (Sams-
kārastatva, p. 872) न कुर्वीत्

4 K. R. and Sm. T. तथा स्वाह

5 K. R. and Sm. T. विविधशाखायुक्ता

6 I. O. and K. R. '०५

7 I. O. मज्जान् जाया

8 I. O. सप्तशिराः

9 B आदित्यपुराणे, K. R. दृष्ट-

10 I. O. and K. R. '०५' मरी

11 I. O. adds च here

12 I. O. यज्ञियाः

हारीतः—

नाशुचिक्रिजपूति^१मिर्दामिरमिमिन्धेत ॥१४॥

आपस्तम्बः (आप. ध. सू. १।५।१५।१२)—

नाप्रोक्षितमिन्धममावाहय्यात् ॥१५॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२८।५।११) :—

दूर्वाहोमः परः प्रोक्षस्तेन स्वर्गे महीयते ।

तस्माद्दशगुणं पुण्यमिधमभिः प्राप्तुयात् कृते ॥१६॥

तस्माद्दशगुणं शस्यैर्वाहिभिर्द्विगुणं ततः ।

तावदेव तथा पुण्यं होमे सिद्धार्थकैः स्मृतम् ॥१७॥

यवेधनुगुणं तस्मात् तिलैर्दशगुणं स्मृतम् ।

तावदेव फलैर्होमं विस्वैर्दशगुणं ततः ॥१८॥

पर्यैश्च^३ तावदेवोक्तं दध्ना क्षीरेण च द्विजाः ।

परमान्नेन धर्मज्ञा दृतेनाष्टगुणं ततः ॥१९॥

एवं छन्दोगपरिशिष्टकृताऽत्यन्तप्रचुरफलत्वात् अनादिष्टहविर्विशेषे होमे गव्यमाज्यं^४मुप-
न्यस्तम् । तस्मात् अनादिष्टद्रव्यविशेषेषु होमे^५ दूर्वादीनामन्यतमस्य हविष्ट्वं^६ बोद्धव्यम् ।

मन्त्रेणोद्धारपूतेन स्वाहान्तेन विचक्षणः ।

स्वाहावसाने जुहुयाद्धयायन् वै^७ मन्त्रदेवताम् ॥२०॥ (३।२८।५।१२)

अथ जपपरिभाषा ।

नरसिंहपुराणे—

त्रिविधो जपयज्ञः स्यात् तस्य भेदान् निबोधत^१ ।

वाचिकश्च उपांशुश्च मानसश्च त्रिधा मतः ।

तयाणां जपयज्ञानां भेदान् स्यादुत्तरोत्तरः ॥१॥

यदुच्यते तत्रारितेः स्पष्टशब्दवच्चरेः ।

मन्त्रमुच्चारयेत्पुनरु जपयज्ञः स वाचिकः ॥२॥

1 I. O. ०पूतो०

2 I. O. पर्यैश्च

3 I. O. मन्त्रमात्रं०

4 I. O. ०विशेषी दानेन

5 I. O. उच्यते

6 I. O. आधेत २

7 I. O. निबोधते

जपपरिभाषा

शनश्चारयेन्मन्त्रमीषदोष्टौ प्रचालयेत् ।

किञ्चिच्छब्दं स्वयं^१ विद्यात् स उपांशुरिति स्मृतः ॥३॥

धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात् पदम् ।

शब्दार्थचिन्तनाभ्यासः स उक्तो मानसो जपः ॥४॥

योगियाहवल्क्यः—

उपांशुजपयुक्तस्य [शस्या^२च्छतगुणं भवेत् ।

साहस्रो मानसः^३ प्रोक्तो यस्माद्ध्यानसमो हि सः ॥५॥

शस्यात् वाचिकात्, उच्चैः पठनीयादित्यर्थः ।]^४

[न चक्रमन्त्रं च हसन पार्वमन्त्रलोकयन्^५ ।]

[नापाश्रितो न जल्पश्च]^६ न प्राकृतशिरास्तथा ॥६॥

न पदा पादमाक्रम्य न चैवं हि^७ तथा करौ ।

न चासमाहितमना न च संश्रावयन् जपेत् ॥७॥

प्राक्^८लेषु कुशेष्वेवमासीनश्वासने शुभे ।

प्राक्^९लेषु आसनोर्द्धप्रागप्रारोपितेषु ।

नात्युच्छिन्ते नातिनीचे दर्भपाणिः सुसंयतः ॥८॥

स्फाटिकेन्द्राक्षरद्राक्षैः पुतलीवसमुद्भवैः ।

अक्षमाला तु कर्तव्या उत्तमा^{१०} सुतरोत्तरा ॥९॥

कोट्य^{११}धिका भवेद् वृद्धिरक्षमाला विशेषतः ।

जपस्य क्रियमाणस्य तस्माच्छ्रेष्ठः परः परः ॥१०॥

[अभावे त्वक्षमालायाः कुशप्रभ्याऽथ पाणिना ।

जप एव हि कर्तव्य एकाग्रमनसैव हि ॥११॥]^{१२}

1 I. O. स्वयं

2 I. O. ०जपकश्च स्वया०

3 I. O. ०सु

4 I. O. यस्माद्ध्यानं०

5 A यस्माद्ध्यानगुणो भवेत् । यस्माद्ध्यानसमो

हि सः । यस्मादुच्चैः पठनीयादित्यर्थः

for the b. p.

6 Supplied from K.R. and A.T.

A, B and I.O. omit the b.p.

7 I. O. नापाश्रितो न जल्पश्च

8 I. O. चैवं

9 I. O. ०सु

10 I. O. ०सु

11 I. O. ०सु

12 I. O. ०सु

13 Supplied from K. R. A, B

and I. O. omit the b. p.

कोट्यधिका भवेद्दृष्टिरिति [स्फटिकमालाया^२ इन्द्राक्षमालया] ^३अपे कोटिगुणमतिरिक्तं फलम्, एवमुत्तरोत्तरायाः पूर्वपूर्वापेक्षया [कोटिगुणं फलाधिक्यम्]^४ ।

कूर्मपुराणे (२।१।७६-८०)—

जपकाले न भावेत् [न चान्यत्]^५ प्रेक्षयेदुधः^६ ।

न कम्पयेच्छिरोग्रीवं^७ दन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥१२॥

गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं भयात्^८ ।

[एकान्ते सुशुभे]^९ देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥१३॥

अज्ञिराः—

विना दर्भैश्च^{१०} यत् ज्ञानं यच्च दानं विनोदकम् ।

असंख्यातम् [यज्जप्यं सत् सर्वं]^{११} निष्फलं भवेत् ॥१४॥

असंख्यातम् [अज्ञातसंख्यकं जप्यं^{१२}, तथाच यज्जपितव्यं^{१३} तद् विज्ञातसंख्यमेव कर्तव्यम्^{१४}] ।
[अनेनैवा^{१५} नस्त्युच्छ्रितानतिनीच^{१६} प्रागप्रकृशास्तीर्णशोभनासोनोपविष्टेन दर्भपाणिना संयतचित्तेन उत्तरो^{१७} तरात्यन्तप्रशस्तस्फटिकेन्द्राक्षद्राक्ष^{१८} पुत्रजीवसमुद्भवाक्षमालावता किमप्यनवलोकयता शिरोग्रीवमकम्पयता संवृतनयनेन शुभे विविक्ते देशे जप्यं^{१९} संख्याज्ञानपूर्वकमेव कर्तव्यमित्युक्तम्^{२०}]

अथ द्रव्यगण-परिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।

समूलाः पितृदेवस्थाः कलमाषा वैश्वदेविकाः ॥१॥

- 1 I. O. •ञा०
- 2 I. O. omits वा
- 3 A काटिकमणिना for the b. p.
- 4 A कोटिकोटिगुणोपनीतकः
- 5 A and K. R. गान्धाणि and K. P. गान्धा न
- 6 K. P. प्रवेष्टुः
- 7 I. O. and K. P. •ग्रीवा
- 8 K. P. यतः
- 9 I. O. एकान्तोप शुभे and K. P. एकान्तोप शुभी
- 10 I. O. and K. R. •सु
- 11 A and K. R. यज्जप्यं सर्वं तत्

- 12 I. O. जपं
- 13 I. O. याज्जपितव्यं
- 14 A •यज्जपितव्यं तथा च यज्जपितव्यं तत् विज्ञातसंख्यं सामं कर्तव्यम् for the b. p.
- 15 I. O. चमैर०
- 16 B अनेनैवाक्षमालातिनीच०
- 17 I. O. omits •उत्तरो
- 18 I. O. omits द्राक्ष
- 19 I. O. जपः
- 20 A omits the entire prose extract, bracketed above.

अथोपधिगणः ।

विष्णुपुराणे—

ब्रीहयः सयवा माषा गोधूमाः सर्वपास्तिलाः^१ ।

प्रियङ्गुसप्तमा ह्येते अष्टमास्तु कुलत्थकाः^२ ॥१॥

श्यामाका अथ^३ नीवारा जर्तिलाः सगवेधुकाः^४ ।

तथा वेणुयवाः प्रोक्तास्तथा मर्कटका मुने ॥२॥

जर्तिलाः स्वयंजातास्तिलाः । वेणुयवा वेणुबीजानि ।

प्रामारण्याः स्मृता एता^५ ओषधस्तु चतुर्दश ॥३॥

अथाष्टादशधान्यानि ।

वायुपुराणे—

ब्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ।

प्रियङ्गवो ह्युदाराश्च कोरूपाः सचीनकाः^६ ॥१॥

माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः^७ ।

आढक्यश्चणकाश्चैव गणाः सप्तदश स्मृताः ॥२॥

ब्रीहिः षष्टिका, प्रियङ्गुः फलिनी^८, उदारो देवधान्यम्, कोरूपाः कोदवः, सचीनकः^९ कलायः, निष्पावः श्वेतशिखी, आढकी मोटरी । एत^{१०} एव मुख्यधान्येन समम् अष्टादश धान्यानि भवन्ति ।

अथ सर्वोपधिगणः ।

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

ब्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्वपास्तिलाः ।

यवाश्चोषधयः सप्त विपदो व्रन्ति धारिताः ॥१॥

1 A and K. R. यज्जपितव्यं	6 I. O. सचीनकाः
2 I. O. कुलत्थिका	7 I. O. सकुलत्थिकाः
3 A and I. O. •सुय	8 I. O. कामनी
4 I. O. सगवेधुकाः	9 I. O. सचीनकः
5 A and I. O. •जेता	10 I. O. •जत

अथ सर्वगन्धः ।

गन्धशास्त्रे—

कस्तुरिकाया द्वी भागौ चत्वारः कुहमस्य च ।

षोडश चन्दनस्यैव^१ कर्पूरस्य चतुष्टयम् ।

सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्गुभम् ॥१॥

अथ सर्वरसगणो रसावलोक्तः ।

स च मुक्ता-हीरक-गोमेदेन्दनील-पुष्परस-वेद्य-विद्रुम-मरकत-पद्मरागादयः ।

अथ सर्वरसगणः ।

रसा लवणादयः, 'षड्रसाश्च लवणादयः' इति विश्वचक्रमहादाने श्रवणात् । ते च लवण-मधुर-तिक्त-कटु-कषायाम्ल^२रूपाः ।

अथ सर्वधातुगणः ।

मत्स्यपुराणे—

तालकं सशिला-वज्र-मज्जनं श्याममेव च ।

काची कासीस-माक्षीकं गैरिकं^३चादितः क्रमात् ॥१॥तालकं हरितालं^४, शिला मणःशिला, वज्रप्रकं वज्राभ्रकं^५ तन्नायुर्वेदप्रसिद्धम्^६ ।

तथा चायुर्वेदे—

वज्रं मेकपुः^७ कृष्णमभ्रकं त्रिविधं मतम् ॥२॥तत्र वज्राभ्रकस्य^८ लक्षणम्—अप्रसरं कठोरा^९ गुरु कज्जलसन्निभम् ।यस्य शब्दायते बहो नेवोच्छ्वनं^{१०} भवेदपि ।सदाकरसमुद्भूतं वज्रं^{११} ति^{१२} प्रथितं धनम् ॥३॥ इति ।

श्याममज्जनं कृष्णरसाज्जनं, काची सौराष्ट्रमृत्तिका, कासीसं खनामप्रसिद्धं, माक्षीकं^{१३} स्वर्ण-माक्षिकम् ।

1 I. O. •सूचः

2 I. O. •कषायाः क०

3 I. O. नीरि००

4 A हरितालकं

5 A वज्राभ्रकं, B वज्राभ्रं,
I. O. omits वज्रं, just above

6 I. O. omits this

7 A वज्रमेदकरं, I. O. •सिद्धकपुः

8 A वज्राभ्रकस्य

9 A वज्रमभ्रकं क०

10 I. O. नेवोच्छ्वनं

11 I. O. वज्रं ति

12 I. O. माक्षिकं सुवर्णं०

अथ मुख्यद्रव्यालामे तत्प्रतिनिधिपरिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यथोक्तवस्त्व^१सम्पत्तौ प्राक्तं^२ तदनुकारि यत् ।

यवानामिव गोधूमा म्रीहीणामिव शालयः ॥१॥

पैठीनसिः—

काण्ड^३मूलपर्णपुष्पफलप्ररोहरसगन्धादीनां सादृश्येन प्रतिनिधिं कुर्यात् । सर्वालामे यवः प्रतिनिधिर्भवति ॥२॥

मैत्रायणीयपरिशिष्टम्—

आज्यार्थे तैलं प्रतिनिधिः । तदलामे दधि पयो वा । तदलामे तण्डुलपिष्टानि यव-पिष्टानि वा अद्भिः संमृज्यार्थान् कुर्वन्ति । तथा दक्षिणा । अलामे मूलानां भक्ष्याणां^४ ददाति । न त्वेवं यजेत ॥३॥

‘न त्वेवं यजेतेति अदक्षिणं न^५ यजेतेत्यर्थः ।

एतच्च तार्किङ्माद्वयोऽप्युक्तम् । तथा च तार्किङ्माद्वयम्—

रलेष्म वा एतद् यज्ञस्य यदक्षिणा । न वा अरलेष्मा रथो बहति । अथ^६ यथा रलेष्मवता यं कामं कामयते, तमप्य^७रनुते ; एवमेतेन दक्षिणावता यं कामं कामयते, तमप्यरनुते । शुभा वा एषा यज्ञस्य दक्षिणा^८ । यदक्षिणावता यजते, शुभमेवास्मिन् दधाति ।

रलेष्म रथकीलः^{१०} ।

तदनुविशेषालामे तत्सदृशं वस्तुपादेयम् । सर्वालामे यव उपादेयः । घृतालामे तैलम् । तैलालामे दधि । दध्यलामे क्षीरम् । क्षीरालामे तण्डुलपिष्टानि यवपिष्टानि वा

1 I. O. •सू०

2 I. O. omits काण्ड

3 I. O. adds दक्षिणां here

4 I. O. adds नत्वेवं यजेत again
here

5 I. O. omits न

6 I. O. omits यव

7 I. O. तदनु०

8 I. O. तमस्य शुभं शुभोवा

9 I. O. omits दक्षिणा

10 I. O. रथीनः

जलक्रिजानि । दक्षिणार्धभुतद्रव्यविशेषाद्यालानामे^१ मूलानि पिष्टकानि^२ वा दक्षिणार्ध-
मुपादेयानि^३ ॥४॥

अथ मानपरिभाषा ।

तत्र^४ छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

मानक्रियायामुक्तायामनुक्ते मानकर्तरि ।

मानकृद् भजमानः स्याद् विदुषामेव^५ निश्चयः ॥१॥

तथा—

अनुष्ठातुलिमानन्दु यत् यत्पदिश्यते ।

तत् तत् बृहत्पर्वप्रन्विमिर्मिनुयाद् सदा ॥२॥

अभिष्ये—

ज्ञाने^६ पलशतं श्रेयमभ्यङ्गे^७ पञ्चविंशतिः ।

पलानां द्वे सहस्रे^८ तु महाज्ञाने^९ प्रकीर्तितम् ॥३॥

मनुः (८।१३४ख-१३५क) :—

पञ्चकुण्डलको मावस्ते सुवर्णस्तु षोडश ।

पलं सुवर्णाव्यत्यारः ॥४॥ इति ।

गोपयमाह्वयो—

मावकं पञ्चकुण्डलम् ।

मावकाणि चतुःषष्टिः पलमेकं विधीयते ॥५॥

द्वाविंशत्पलिकं प्रत्यमुक्तं स्वयमवर्षणा ।

आडकस्तु चतुःप्रत्येकचतुर्भिर्द्रोणमाडकैः ॥६॥

द्रोणप्रमाणं विज्ञेयं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

द्वादशाभ्यधिकेर्नित्यं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥७॥

- 1 I. O. दक्षिण... and omits
जलक्रि
- 2 I. O. पिष्टकादीनि
- 3 B omits the entire extract
beginning from तत्रच. I. O.
adds भजदक्षिणं नामादि कर्क कर्तव्यं

- 4 I. O. ततः
- 5 I. O. ०मेव
- 6 I. O. ज्ञानं
- 7 I. O. अभ्यङ्गः
- 8 I. O. सहस्रचतु
- 9 I. O. ०ज्ञानं

कुम्भपरिमाणमपि तत्कोकम्^१—

वृत्तत्रोणेन परिमितं^२ कुम्भम् ॥८॥ इति ।

भारपरिमाणम्^३ भिधानकोषादौ प्रसिद्धम् । तथा च—

तुला पलशतं श्रेयं भारः स्याद् विंशतिस्तुलाः ॥९॥

एतेन ब्राह्मणप्रशंसा-दानप्रशंसा^४-पात्रप्रशंसा-पात्रापवाद-दानस्वरूप-कर्तृ-^५श्रद्धा-दान-
काल-दानदेश-देय-दानाप^६-वादासङ्गान-दानविधि-प्रतिग्रहविधि-परिभाषा उक्ता इति^७ ।

- 1 I. O. तत्रैवीकं
- 2 I. O. पूरितं
- 3 I. O. मानपरिमाणाख्या^०
- 4 I. O. omits दानप्रशंसा and
reads भजदक्षिणा instead

- 5 A and B add another क्व
here
- 6 I. O. omits ०दानाप^०
- 7 B omits this prose extract

अथ विष्णुदैवतमहादानावर्तः ।

अथ महादानप्रशंसा^१ ।

मत्स्यपुराणे (२७४ अध्यायः प्रथमश्लोकद्वयव्यतीतः) सूत उवाच—

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानानुकीर्तनम् ।

‘दानधर्मेण यत् प्रोक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१॥

सर्वपापक्षयकरं नृणां दुःखप्रनाशनम् ।

यत्तु षोडशधा^२ प्रोक्तं वासुदेवेन भूतले ॥२॥

पुण्यं पवित्रमायुष्यं सर्वपापहरं परम् ।

पूजितं देवतामिष्व ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥३॥

आयन्तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञितम् ।

हिरण्यगर्भदानञ्च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ॥४॥

कल्पपादपदानञ्च गोसहस्रञ्च पञ्चमम् ।

हिरण्यकामधेनुञ्च हिरण्यशस्तथैव च ॥५॥

‘हिरण्यव्ययञ्च ब्रह्मेहस्तिरयस्तथा ।

पद्मलाज्जलकं तद्द्वारादानन्तर्यैव च ॥६॥

द्वादशं विश्वकण्ठं ततः कल्पलतात्मकम् ।

सप्तसागरदानञ्च रत्नधेनुस्तथैव च ।

महाभूतघटस्तद्गतं षोडशः परिकीर्तितः ॥७॥

सर्वायैतानि कृतवान् पुरा शम्बरसूदनः ।

वासुदेवञ्च भगवानम्बरीषञ्च पार्ष्विवः ॥८॥

कार्तवीर्याऽर्जुनो नाम प्रह्लादः पूषुरेव च ।

चक्रुरन्ये महीपाताः केचिच्च भरतादयः ॥९॥

1 I. O. adds another दान here

2 A and B तुलापुरुषदानम्

3 M. P. दानधर्मेण, I. O. दाने

4 I. O. and M. P. बन्धोक्तं

5 I. O. चतस्रं षोडशं वा

6 A and B omit this verse

अथ दानानुष्ठानम्^१ ।

यस्माद् विघ्नसहस्रेण महादानानि सर्वदा ।

स्मरन्ति^२ देवतादेशादेकैकमपि भूतले ॥१०॥

एषामन्यतमं^३ कुर्याद् वासुदेवप्रसादतः ।

न शक्यमन्यथा कर्तुमपि शक्तेः भूतले ॥११॥

तस्मादाराध्य गोविन्दमुमापतिविनायकीं ।

महादानमखं कुर्याद् विप्रैश्चैवानुमोदितः ॥१२॥

एतेनादौ निर्विघ्नं महादानमखसिद्धयर्थं गोविन्दोमापतिविनायकपूजां विभाय ब्राह्मणान्
वज्रादिभिरभ्यर्च्य तेषामनुज्ञां गृहीत्वा सकल्पश्राद्धमण्डपाधारम्भ इति बोधितं भवति ।

[एतदेवाह मनवे]^४ परिपृष्टो^५ जनार्दनः ।

यथावदनुवक्ष्यामि शृणुष्वमृषि^६ सत्तमाः ॥१३॥

मत्तुवाच^७ ।

महादानानि यानीह पवित्राणि शुभानि च ।

रहस्यानि प्रदेयानि तानि मे कथयान्नुत ॥१४॥

मत्स्य उवाच ।

नोक्तानि यानि गुह्यानि महादानानि षोडश ।

तानि ते सम्प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

तुलापुरुषयागोऽयं येषामादौ विधीयते ॥१५॥

अयनेषु च पुण्येषु^८ व्यतीपाते दिनस्रये ।

युगादिषूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥१६॥

संक्रान्ती वैधृतिदिने^९ चतुर्दश्यष्टमीषु च^{१०} ।

सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च^{११} ॥१७॥

यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःखप्राप्नुतदर्शने ।

द्रव्यब्राह्मणलाभो वा श्रद्धा वा यत्न जायते ॥१८॥

1 A and I. O. दानफलम्

2 A and I. O. रचयति

3 I. O. अन्तरं

4 I. O. निर्विघ्नं

5 Corrected from M. P. A, B

and I. O. एतावदेव मत्तुवा

6 I. O. परिपूर्व

7 I. O. अत्र सुखे

8 Supplied from M. P. A, B
and I. O. omit it

9 A and I. O. अयने विद्यते चैव

10 A पौर्णमास्याञ्च

11 A द्वादशीपञ्चकासु च

12 A omits the entire line.

तीर्थे वाऽऽयतने गोष्ठे^१ प्रपाऽऽ^२रामसरित्तु च ।
 गृहे वा^३थ वने वापि तडागे रुचिरेऽथवा ।
 महादानानि देयानि संसारभयभीरुणा ॥१६॥
 अनित्यं जीवनं यस्माद् वसु चातीव^४ यच्चलम्^५ ।
 केशीध्वज गृहीतः सत् सत्युना दानमाचरेत्^६ ॥२०॥
 एतेन कालदेशयोर्नियमः प्रतिपादितः ।

[अथ तुलापुरुषमहादानम् ।]^७

पुण्यां तिथिमयासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
 षोडशारजिमालं वा^८ दश द्वादश वा करान्^९ ॥२१॥
 [पुण्यामुक्तानामन्यतमाम् । आसाय आसत्रा]^{१०} ज्ञात्वेत्यर्थः ।
 मण्डपं कारयेद् विद्वांश्चतुर्महाननं^{११} बुधः ।
 सप्तहस्ता भवेद् वेदी मध्ये पञ्चकराऽथवा ॥२२॥
 तन्मध्ये तोरणं कुर्यात् सारदारुमव^{१२} शुभम् ।
 कुर्यात् कुर्यानि^{१३} चत्वारि चतुर्विंशु विचक्षणः ॥२३॥

तोरणमिति वक्ष्यमाणसाले^{१४} कृशादीनामन्यतमस्य सारदारुणा कृतं तुलाधारणसमा-
 र्गता^{१५} सहितं स्तम्भद्वयं लिङ्गपुराणे तस्यैव तोरणत्वेन प्रतिपादनात् । तथाच तुलारोपण-
 प्रस्तावे लिङ्गपुराणम् (२।२।३।४क) —

रश्मिभि^{१६}स्तोरणाम् तु^{१७} बन्धयेच्च विधानतः ॥२४॥

^{१८}कुमेखलायोनियुतानि तानि सुपूर्णकुम्भानि सहासनानि ।

सुतामपातद्वयसंयुतानि सयङ्गपाताणि सविष्टराणि ॥२५॥

- 1 I. O. गोत्र
- 2 I. O. ज्ञपा०
- 3 I. O. रवे
- 4 I. O. वसुधातीव
- 5 A उरालीतिरेव which might have been उत्तराभीतिरेव च in the second foot
- 6 A धमेनाचरेत्
- 7 A, B and I. O. omit the b. p.
- 8 I. O. ०रजिमात्र
- 9 A reads the entire line

- differently, viz मण्डपं रचयेत् विद्वांश्चोदश द्वादश वा करान्
- 10 A पुष्पयुक्तां तिथिमयासाय
- 11 A ०महासत्रं
- 12 I. O. ०भयं
- 13 I. O. कुशाङ्गुलि
- 14 I. O. ०मार्गे
- 15 I. O. ०तुला०
- 16 I. O. वरप्रति०
- 17 L. P. वा
- 18 I. O. स०

यङ्गपाताणि^१ सुवादीनि ।

हस्तप्रमाणानि तिलाज्यधूप^२पुष्पोपहाराणि सुरोभनानि ।

पूर्वोत्तरे हस्तमिता च वेदी^३ प्रहादिदेवेश्वरपूजनाथ^४ ॥२६॥

प्रहादिदेवेश्वरपूजनायेति वक्ष्यमाण-विनायकादिप्रह-लोकपालपूजनायेत्यर्थः ।

अर्चार्चनं^५ ब्रह्मशिवाच्युतानां तलैव कार्यं फलवत्साल्यैः^६ ।

अर्चार्चनं^७मिति “प्रहादिदेवेश्वरपूजनाये”तिप्राप्त-ब्रह्मशिवाच्युतपूजायां विशेषविधानार्थं, तेन ब्रह्मशिवाच्युतानां^८ प्रतिमासु पूजा कार्या^९, इतरेषांन्तु स्थण्डिल इति प्रतिपादितम् ।

लोकेशवर्णाः परितः पताका मध्ये ध्वजः किङ्किणिकायुतः स्यात् ॥२७॥

द्वारेषु^{११} कार्याणि च तोरणानि चत्वार्यपि क्षीर^{१२}वनस्पतीनाम् ।

द्वारेषु कुम्भद्वयमत्र कार्यं स्रग्गन्ध-धूपाम्बर^{१३}-रजयुक्तम् ॥२८॥

एतेन सोपकरणमण्डपानुष्ठानमुक्तम् । यत् पूर्व सारदारुमव^{१४} तोरणं कुर्यादित्युक्तं तस्ये-
 दानीमनुष्ठानमाह ।

साले^{१५}दोचन्दनदेवदाह-श्रीपर्णविलसप्रियकाञ्चनोत्थम् ।

स्तम्भ^{१६}द्वयं हस्तयुगावस्तातं कृत्वा द्वादं पञ्चकरोच्छ्रितं तत् ॥२९॥

तदन्तरं हस्तचतुष्टयं स्यादधोत्तरायाश्च तदङ्गमेव ।

उत्तरायामर्गलायां गतं तदन्तरं हस्तद्वयावस्तातस्य [स्तम्भद्वयस्य अन्तरम् अवकाशरूपं हस्तचतुष्टयं स्यात् । एतेन हस्तद्वयनिष्ठात^{१७}]-स्तम्भद्वयोर्द्वयं अर्गलापर्यन्तं हस्तचतुष्टयमिति प्रतिपादितम् ; न तु^{१८} स्तम्भयोरेवान्तरं हस्तचतुष्टयमिति योजनीयं, ^{१९}स्तम्भद्वयमिति-समासान्तर्भूतस्य स्तम्भस्य तत्पदेन समस्तस्तम्भसम्बन्धस्तम्भे सति आकृष्य परामर्शस्यायोग्यत्वात् । ^{२०}स्तम्भयोरेन्तरं पितामहोक्तमेव कर्तव्यम् । तथाच पितामहः—

1 I. O. ज्ञ०	11 I. O. वारे च
2 A ०पूर० ; I. O. ०दृप०	12 I. O. चोरि०
3 I. O. द्वे	13 B ०धूपाक्षत० in the body of the Ms. and ०धूपाक्षर० in the
4 I. O. omits it	head space.
5 A, B and I. O. चर्चाचनं, M. P. ०चर्चाचनं	14 I. O. साले०
6 I. O. ०साक्षवर्णः	15 I. O. द्वाद०
7 A, B and I. O. चर्चाचनं I. O. adds चर्चाचनमिति here	16 I. O. omits the bracketed portion
8 I. O. द्वाद०	17 I. O. omits तु
9 I. O. ब्रह्मविधानं	18 I. O. ०साक्षयान्नरमिति
10 I. O. कार्यं and omits पूजा	19 I. O. कुम्भ०

चतुर्हस्ता तुला कार्यो पादौ कार्यौ तथाविधौ ।

अन्तरम् तु तयोर्हस्तौ भवेदन्तरमेव वा^१ ॥३०॥

पादौ स्तम्भाविति । तदन्तरेवेति स्तम्भसजातीयमेव । तन्मोतरायां कर्तव्यमिति उत्तरायां चेति चकारस्मार्थः ।

समानजातिश्च तुलाऽवलम्ब्या^२ हेमेन मध्ये पुरुषेण युक्ता ॥३१॥

समानजातिश्च तुलेति स्तम्भवाकसजातीयदारुवटितेत्यर्थः । एवञ्च स्तम्भार्गस्तुलाः^३ सजातीयकाष्टैरेव^४ कर्तव्याः, नान्यजातीयेनेत्युक्तं भवति । 'परयन् हरेर्मुखं' मित्युत्तरत्वं^५ श्रवणात् हेमेन पुरुषेणेति सुवर्णपत्रं^६ निर्मित-वासुदेवाकृतिनेति बोद्धव्यम् ।

द्वैधेयं सा हस्तवतुष्टयं स्यात्^७ 'पूर्वत्वमस्यास्तु दशाङ्गुलानि ।

सुवर्ण-^८पत्राभरणा च कार्यो सलोहपाशद्वयश्च^९खलाभिः ॥३२॥

सुवर्ण-^{१०}पत्राभरणा मध्ये सौवर्ण-^{११}पत्रवेष्टिता ।

युता सुवर्णेन तु रत्नमालाविभूषिता माल्यविलेपनाद्या ।

सुवर्णेन युतेति सुखद्वये^{१२} शोभाकरसुवर्णयुता ।

चक्रं लिखेद् वारिजगर्भयुक्तं नानारजोभिर्भुवि पुष्पकीर्णम् ।

वितानकश्चोपरि पञ्चवर्णं संस्थापयेत् पुष्पफलोपशोभम् ॥३३॥

वारिजगर्भयुक्तं पद्मगर्भम् । भुवि तुलाधोभागे^{१३} । पञ्चवर्णं श्वेत-लोहित-पीत-हरित-कृष्णवर्णम् ।

इति तुलानिर्माणमुक्तम् ।

अथत्विजो वेदविदश्च कार्यः गुरुपवेशान्वयरीलयुक्ताः ।

विधानदद्याः षट्कोऽनुकूला ये चार्यदेशप्रभवा द्विजेन्द्राः ॥३४॥

विधानदद्या महादानविधानविज्ञाः^{१४} ।

- 1 I. O. 'विदेव च
- 2 B तुलाम कस्या, I. O. तुलामकस्या
- 3 I. O. 'तुलाः
- 4 I. O. 'काष्ठैरेव
- 5 I. O. न omits here
- 6 I. O. 'पात्रं
- 7 I. O. 'पुष्पमालायां दशाङ्गुली स्यात्

- 8 I. O. 'पात्रा०
- 9 I. O. 'पात्रा०
- 10 I. O. 'पात्रं
- 11 I. O. 'सुखद्वयेन
- 12 I. O. 'तुलामालाभिः
- 13 I. O. 'विधानाभिज्ञाः

गुरुश्च वेदार्थ-^१विदार्यदेशसमुद्भवः शीलकुलाभिरुपः ।

कार्यः पुराणाभिरतोऽतिदक्षः प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीकः ।

प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीकः सुपण्डित^२ इत्यर्थः ।

सिताम्बरः कण्डल-हेमसूत-केयूर-कण्ठाभरणाभिरामः ॥३५॥

अत्र च सम्भृतसम्भारेण गुरुपूर्वमृत्विजः कार्यः ऋत्विजो वरणीया इति बोद्धव्यं, दाने तथा दर्शनात् ।

पूर्वेण ऋग्वेदविदावथास्तां यजुर्विदौ दक्षिणतश्च शस्तौ ।

स्थाप्यौ द्विजौ सामविदौ च पश्चादाथर्वणावुत्तरतश्च कार्यौ ॥३६॥

विनायकादिग्रहलोकपालवस्त्रकादित्यमरुद्ग्रथानाम् ।

ब्रह्माच्युतेशार्क-वनस्पतिभ्यः स्वमन्त्रतो होमवतुष्टयं स्यात् ॥३७॥

विनायकादीन्नादिशब्दो विनायकपूजाहोमप्राथम्यप्रदर्शनार्थः^३ । पाठक्रमेणैव पूर्वभावे लब्धे आदिपदोपादानं ग्रहपूजाहोमयोर्विनायकपूजाहोमपूर्वकत्वप्रदर्शनार्थम् ।

जप्यानि सूक्तानि तथैव चैषामनुक्रमेशेव यथास्वरूपम् ।

होमावसाने कृततूर्यनादौ^४ गुरुर्हृत्वा वलिपुष्पधूपम् ।

यथास्वरूपं यथावेदम् । तेन पूजितदेवानां^५ मध्ये यस्मिन् वेदे येषां सूक्तमस्ति तद्देविनां तत्सूक्तजपः कर्तव्यः ; न तु सर्वेषां^६, सर्वैकसूक्तासम्भवात् ।

^७अभ्यर्चयेन्नोक्तपत्नीन् क्रमेण मन्त्रैरमीभिर्यजमानयुक्ताः ॥३८॥

एषेहि सर्वामरसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधरामरेश ।

संवीज्यमानोऽप्सरसां गणैर्न रक्षाध्वरं नो भगवन्नमस्ते ॥३९॥

ॐ इन्द्राय नमः ।

एषेहि सर्वामरहस्यबाह मुनिप्रवीरैरभितोऽभिजुष्ट^८ ।

तेजोवता लोकगणैर्न साठं [ममाध्वरं पाहि]^९ कवे नमस्ते ॥४०॥

- 1 A and I. O. वेदाङ्ग०
- 2 I. O. 'सुपण्डित
- 3 I. O. 'प्रतिपादनाथः
- 4 I. O. 'नादौ
- 5 A 'देवानां

- 6 I. O. adds 'सूक्त' here and omits तद्देविनां just below.
- 7 A सर्वैः
- 8 I. O. 'पात्राङ्गैः
- 9 A 'मानामरैरभितो दौमतेजः
- 10 A 'ममाध्वरं' रक्ष

ॐ अग्रये नमः ।

एहोहि वैवस्वत धर्मराज सर्वामरैरर्चित धर्ममूर्ते ।

शुभाशुभानन्दशुभामघोर^१ शिवाय नः पाहि मलं नमस्ते ॥४१॥

ॐ अमाय नमः ।

एहोहि रक्षोगण-नायकस्त्वं विशालनेतासपिशाचसंघैः ।

ममाध्वरं पाहि शुभाधिनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्ममस्ते ॥४२॥

ॐ निऋतये नमः ।

एहोहि यादोगण-वारिधीनां^२ गण्येन पर्जन्य सहाप्सरोभिः ।

विद्याधरेन्द्रामरगीयमान पाहि त्वमस्मान् भगवन्ममस्ते ॥४३॥

ॐ वरुणाय नमः ।

एहोहि यज्ञे^३ मम रक्षाय मृगाधिरुहः सह सिद्धसंघैः ।

प्रायाधिपः कालकवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४४॥

ॐ वायवे नमः ।

एहोहि यज्ञेश्वर यज्ञरक्षां विधत्स्व नक्षत्रगण्येन सार्द्धम् ।

सर्वौषधीभिः पितृभिः सहैव गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४५॥

ॐ सोमाय नमः ।

एहोहि विरवेश्वर नक्षिशूलकपाल-खट्वाङ्गवरेण^४ सार्द्धम् ।

लोकेरा यज्ञेश्वर यज्ञसिद्धेय गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४६॥

ॐ ईशानाय नमः ।

एहोहि पातालधराधरेन्द्र नागाङ्गना-किन्नर-गीयमान ।

यक्षोरगेन्द्रामरलोकसार्द्धमनन्त रक्षाध्वरमस्मदीयम् ॥४७॥

ॐ अमन्ताय नमः ।

एहोहि विश्वाधिपते मुनीन्द्रलोकेन सार्द्धं पितृदेवताभिः ।

विशाध्वरं नः सततं शिवाय [पितामह त्वं]^५ भगवन्ममस्ते ॥४८॥

1 A. शुभामराज, I. O.

• शुभामरीय

2 I. O. वैवस्वताय

3 I. O. वारिधानां

4 I. O. यज्ञ

5 I. O. • परेण

6 I. O. पितामहस्त्वं

ॐ ब्रह्मणे नमः ।

^१ तैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

ब्रह्मविष्णुशिवाः सार्द्धं रक्षां कुर्वन्तु तानि मे ॥४९॥

देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।

ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ।

सर्वे ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वन्तु मुदान्विताः ॥५०॥

इत्यावाह्यं^२ क्षुरान्^३ दद्याद्विगन्धर्वो हेमभूषणम् ।

आवाह्येति^४ तैलोक्यस्थभूतान्यावाहनपूर्वकं पूजयित्वेत्यर्थः ।

कुरङ्गलानि च हैमानि सूताणि कटकानि^५ च ।

तथाङ्गुलीयं चित्ताणि वासांसि शयनानि च^६ ॥५१॥

द्विगुणं शूरवे दद्याद् भूषणाच्छादनादिकम् ।

जपेयुः शान्तिकाध्यायं^७ जापकाः सर्वतोदिशम् ॥५२॥

शान्तिकाध्यायं^७मिति अधीयते इत्यध्यायः ; [तेन यो यस्य]^८ वेदस्य शान्तित्वेन प्रसिद्धो^९ मन्त्रसन्दर्भः, स तस्य शान्तिकाध्यायः, सर्वत्र वेदे अध्यायव्यवहाराभावात् ।

उपोषितास्ततः सर्वे कृत्वैवमधिवासनम् ।

आदावन्ते च मध्ये च कुर्याद् ब्राह्मणवाचनम् ॥५३॥

उपोषितास्तत इति पूर्वदिनकृतोपवासाः, ततोऽपरदिने ; एवं क्रमेण होमादिमध्यस्तित्वाचनान्तेनाधिवासनं कुर्युरित्यर्थः^{१०} । आदावन्ते च मध्ये चेति मण्डपारम्भेऽधिवासनसमाप्ते दानसमाप्ते^{११} च ।

ततो मङ्गलशब्देन ज्ञापितो द्विजपुरुषैः^{१२} ।

लिः प्रदक्षिणामावृत्य गृहीतकुक्षुमाजलिः ।

ज्ञापितः कुरङ्गसमीपस्थचटुष्टयजलेन, घटानां भूषणेतरोपयुक्तद्रव्यमध्यपठितत्वेन ज्ञानार्थमेवोपादानं यतः ।

1 I. O. adds ॐ here

2 I. O. adds यज्ञं here

3 I. O. लौकिके सुभूताः

4 A. ब्रह्मलानि

5 A omits the entire line

6 I. O. याजकाः सर्वतो

7 I. O. • तिलमभिधीयत इत्या

8 I. O. तेषामपापस्य for the bracketed portion

9 I. O. मन्त्र

10 I. O. कुर्यादित्यर्थः

11 I. O. • समाप्ते

12 A. वैवपुरुषैः

शुक्लाम्बुजो भूत्वा तां तुलामभिमन्त्रयेत् ॥५४॥

नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं शक्तिमास्थिता ।

साक्षिभूता जगद्धात्री^१ निर्मिता विश्वयोनिना ॥५५॥

एकतः सर्वसत्त्वानि तथाऽमृतसत्त्वानि^२ च ।

धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापिताऽसि जगद्धिते ॥५६॥

त्वं तुल्ये सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तिता ।

मां तोलयन्ती संसारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते ॥५७॥

योऽसौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पञ्चविंशकः ।

स एवाधिष्ठितो देवि त्वमि तस्मान्नमोऽस्तु ते ॥५८॥

नमो नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसंज्ञक ।

त्वं हरे तारयस्वात्मानस्मात् संसारसागरात् ॥५९॥

पुण्यं कालमथासाध कृत्वैवमधिवासनम्^३ ।

पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा तां तुलामारुहेद् बुधः ॥६०॥

पुण्यं कालं यजमानानुकूलं सममित्यर्थः ।

सख्यवर्चमैकवन्दी सर्वाभरणभूषितः ।

धर्मराजमथादाय हेमं सूर्येण संयुतम् ।

कराभ्यां 'बद्धमुष्टिभ्यामास्ते पश्यन् हरेर्मुखम् ॥६१॥

हरेर्मुखमिति तुलामध्यनिवेशितबुधवर्णहरिप्रतिमामुखम् ।

ततोऽपरे तुलामागे न्यसेयुर्द्विजपुत्रवाः ।

साम्यादभ्यधिकं यावत् कश्चनश्चातिनिर्मलम् ॥६२॥

पुष्टिकामस्तु कुर्वीत भूमिसंस्थं नरेश्वर ।

क्षणमात्रं ततः स्थित्वा पुनरेतदुदीरयेत् ॥६३॥

नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि ।

पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना ॥६४॥

त्वया धृतं जगत् सर्वं सहस्रावरजज्जमम् ।

सर्वभूतात्मभूतस्ये नमस्ते विश्वकपिशि ॥६५॥

1 A जगद्धात्री

2 A and I. O. 'मृतसत्त्वानि

3 A कृत्वाधिवासनं पुनः

4 A बुधः

ततोऽवतीर्य गुरवे पूर्वमर्घं निवेदयेत् ।

[श्रुतिगर्भ्योऽपरमर्घन्तु दद्यादुदकपूर्वकम् ॥६६॥

^१पूर्वमर्घं निवेदयेत् अर्घ्यं प्रथमं निवेदयेदित्यर्थः ।

गुरवे ग्रामरत्नानि श्रुतिगर्भ्यश्च निवेदयेत् ।]^२

प्राप्य तेषामनुज्ञां वा^३ तथाऽन्येभ्योऽपि दापयेत् ॥६७॥

अन्येभ्योऽपि ब्राह्मणेभ्य एव ।

दीनानाथविशिष्टादीन् पूजयेद् ब्राह्मणैः सह ॥६८॥

तत्समयोपस्थितदीनानाथविशिष्टब्राह्मणान् पूजयेदिति बोद्धव्यम् ।

न चिरं धारयेद् मेहे हेम संप्रोक्षितं बुधः ।

तिष्ठद् भयावहं यस्माच्छ्लोकव्याधिकरं तृणाम् ।

संप्रोक्षितमुत्सृष्टम् ।

शीघ्रं परस्वीकरणाच्छ्रुयः प्राप्नोति पुष्कलम् ॥६९॥

अनेन विधिना यस्तु तुलापुरुषमाचरेत् ।

प्रतिलोकाधिपस्थाने प्रतिमन्वन्तरं वसेत् ॥७०॥

विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना ।

पूज्यमानोऽप्सरोमिश्र ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ।

कल्पकोटिशतं यावत् तस्मिन्नाँ के महीयते ॥७१॥

कर्मक्षयादिह पुनर्भुवि राजराजो

भूपालमौलिमशिरजितपादपीठः ।

श्रद्धान्वितो भवति यज्ञसहस्रयाजी

दीप्तप्रतापजितसर्वमहीपलोकः ॥७२॥

यो दीयमानमपि पश्यति भक्तियुक्तः

कालान्तरे स्मरति वाचयतीह लोके ।

यो वा शृणोति पठतीन्द्रसमानरूपः

प्राप्नोति 'धाम स पुरन्दरदेवजुष्टम् ॥७३॥

1 I. O. पूर्वमर्घं निवेदयेत्

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. 'मनुज्ञां

4 A वाचयपुरं परदेवजुष्टं ; I. O. धामन-
पुरन्दरदेवजुष्टः

[अथ प्रयोगः । प्रथमदिनकृत्यम् ।]¹

अस्य यजमानः समुपजाततुलापुरुषमहादानेच्छः प्रथमं विष्णुशिवविनायकानां पूजार्थं गन्धपुष्पादिसामग्रीवस्त्रनैवेद्यानि ब्राह्मणार्चनार्थं गन्धमाल्यसामग्रीवस्त्राणि वृद्धिभ्रातृसामग्रीं स्तुतिवाचनार्थं गन्धमाल्यसामग्रीं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च तीर्थोदिषु परिशोधितायां भूमौ चतुर्भद्रमण्डपवटनार्थं स्वाम्यंशचालादिकं वेदोक्तकुण्डवटनार्थं² मिष्टकां चूर्णञ्च कुण्डपारवस्थापनार्थं कुम्भचतुष्टयवृत्तिजामष्टावासनानि होमार्थमष्टौ शोभनताम्रपात्राणि 'सुवचतुष्टयं' 'सुवचतुष्टयं' तिलान् धृतञ्च कुशं यथोपयोगेभ्यः समिदमिज्वालनकाष्ठ- [धूपपुष्पादिसामग्रीं]³ वेदीस्थदेवपूजार्थं [द्रापश्चाशतं वस्त्राणि]⁴ पूजोचितसामग्रीञ्च ब्रह्मशिव- विष्णुप्रतिमास्यं मण्डपचालोपरि पूर्वोद्विष्टु दानार्थं पीतरक्तकुण्ड्यातिकृष्णार्थं तद्वर्णहरितपञ्च- वर्णञ्च तरुणा दश पताकाः बालमध्यारोपणार्थं किङ्किणीयुक्तमुत्कृष्टं ध्वजं द्वारचतुष्टया- लङ्करणार्थं ब्रह्मोद्गम्यराश्वत्थवटानां⁵ तोरणचतुष्टयं मृन्मयान् शोभनानष्टौ कुम्भान् कुम्भ- मण्डनार्थं पुष्पमाल्यसामग्रीचन्दनवस्त्ररत्नानि तदुपनार्थं गुग्गुलुं कुम्भपूरणार्थं तीर्थ- जलञ्च⁶ 10 तालपुलजीवचन्दनदेवदाहगाम्भारी विल्वं¹¹ कदम्बचकुलानामन्यतमस्य सारदासुखा- निर्मितं सप्तहस्तोच्छिन्नं हठम् ऋजु उपरि हस्तमेकं परित्यज्य कृतच्छिद्रं स्वाम्यं तदाहमयी- मेव तुलाधारणसमयी मध्यस्थितकटकमर्गलां तदाहमयी चतुर्हस्तायतां दशहस्तप्रस्तारां चतुरस्रां मध्यार्पितधारणसमयी¹² बलिशाकृतिलोहा मये प्रान्तद्वये च सुवर्णपल्लवेष्टितां पारवर्द्धयस्थलोहपाशद्वयलम्बमानशृङ्खलाष्टकनिषर्द्धार्धपट्टद्वयां तुलां तदलङ्करणार्थं माल्य- सामग्रीं चन्दनं मौक्तिकप्रवालमालाञ्च¹³ तुलामध्यस्थापनार्थं सुवर्णपत्रनिर्मितां¹⁴ विष्णु- प्रतिमां चकलिकनार्थं पञ्चवर्णतण्डुलपुष्टिकां चकालङ्करणार्थं¹⁵ पुष्पादिसामग्रीं तुलाया ऊर्ध्वस्थापनार्थं पञ्चवर्णं चन्द्रातपं¹⁶ तद्वन्दनार्थं फलपुष्पसामग्रीञ्च¹⁷ गुरोरर्चनार्थं

- 1 A and I. O. omit the bracketed portion
- 2 I. O. ललितं
- 3 I. O. ० मिष्टकाचूर्णञ्च
- 4 I. O. य०
- 5 I. O. पिष्टर०
- 6 I. O. धोमसनिष्ट०
- 7 B and I. O. ० ब्रह्मणादिसामग्रीं
- 8 A विष्णु इति

- 9 I. O. ० वटान्
- 10 I. O. बाल०
- 11 I. O. ० कदम्बाजनागान्
- 12 I. O. बलिशा०
- 13 I. O. ० मालां
- 14 I. O. यन्निर्मिता०
- 15 I. O. पुष्पाज्जसामग्रीं
- 16 I. O. तद्वन्दनार्थं
- 17 I. O. गुरोरर्चनार्थं

स्वेतं सपटीकवासोयुगं यथेष्टसुवर्णघटितकुण्डलद्वयं हैमयज्ञोपवीतकेयूरकरुण्डाभरणानि च ऋत्विजां वरणार्थम् अष्टौ सितानि सपटीकवासोयुगानि यथेष्टसुवर्णघटितान्यष्टौ [कुण्डल- युगानि अष्टौ]¹ हैमयज्ञसूत्राणि अष्टौ वस्त्रदानि अष्टौ करुण्डाभरणानि च जापकानाञ्च वरणार्थ- मभिमतसुवर्णघटिताङ्गुरीयकचतुष्टयं वस्त्रस्थानचतुष्टयञ्च, गुरोर्ऋत्विजाञ्च मधुपर्कसामग्रीं ; 'लोकपालावाहनार्थं' पुष्पधूपादीनि² वल्यार्थं माषभङ्ग-³ वलिसामग्रीम् ; ऋत्विग्भ्योऽधिवासन- दक्षिणार्थमभिमतसुवर्ण⁴ कृतकुण्डलयुगाष्टक-हैमयज्ञसूत्राष्टक-हैमकटक [ष्टका]⁵ ऋग्रीयाष्टकानि, अष्टौ नानावर्णवस्त्र-⁶ स्थानानि, अष्टौ पटीकम्बलोपधानसहिताः शय्याः ; गुरवे दानार्थमेकविंश- देयसामग्रीतो द्विगुणद्वयघटितां कुण्डलयुगादिसामग्रीं, द्विगुणसपटीकवस्त्रं, द्विगुणद्वयच- तामुक्तं शय्यां ; मध्यस्थितवाचनार्थं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च⁷ ; माञ्जल्यार्थं 'वाद्यादिसामग्रीम् ; आत्ममण्डनार्थं यथेष्टमाभरणानि, धारणार्थं खड्गं⁸ 10 चर्ममण्डलं सभा- हञ्च, हस्तद्वयधारणार्थमभिमतसुवर्ण-घटिते धर्मराज-सूर्यप्रतिमे, आत्मतुलनार्थं निर्मलं सुवर्णं, गुरुत्विग्भ्यो दक्षिणार्थमभिमतोत्पत्तियोग्यां भूमिं यथेष्टं रत्नानि च ; जापकदक्षि- णार्थं सुवर्णं ; दीनानायादितर्पणार्थं⁹ 11 यथेष्टं तण्डुलान् कपर्दकञ्च ; 12 शेषब्राह्मणलयाच- नार्थं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च¹³ उत्पाय, सम्भृतसम्भारोऽयनाद्युक्त- समया]¹⁴ नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने कृतनिलो घटिकाधिकप्रहरलये हरिष्यं भुङ्क्ताऽऽचम्य, शुचौ देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य, प्राङ्मुखोऽवदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः—ॐ सूर्यसोमयम- कालपञ्चभूतानि मत्स्यपुराणोक्त-तुलापुरुषमहादानकर्म कर्तुं श्रो मयोपवासः कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा, 15 गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सकल्पं कुर्यात् ।

तद् यथा—¹⁶ मत्स्यपुराणोक्त-तुलापुरुष-महादानकर्म कर्तुं श्रोऽहमुपवासं करिष्ये । एवं गुरुत्विग्जापका अपि सकल्पं कुर्युः । तत्र निवेदनसकल्पवाक्ययोर्ध्याकर्मं तुलापुरुष- महादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं, [ऋत्विक्कर्म कर्तुं],¹⁷ शान्तिकाध्यायअपकर्म कर्तुमिति च

- 1 I. O. omits the bracketed portion
- 2 I. O. adds न here
- 3 I. O. पुष्पधूपादी
- 4 I. O. omits वलि
- 5 I. O. omits कृत
- 6 I. O. omits the b. p.
- 7 I. O. adds य here
- 8 A सुवर्णस्थानद्वयञ्च

- 9 I. O. वाच्यादि०
- 10 I. O. चर्ममण्डलं
- 11 I. O. यथेष्टं
- 12 I. O. शेष०
- 13 A सुवर्णस्थानद्वयञ्च
- 14 A ० कर्तव्यं
- 15 I. O. यज्ञोदकपूर्णं
- 16 I. O. omits the bracketed portion

चालङ्कुर्यत् । तुलातलभागमध्ये यथोक्तविष्णु¹[प्रतिमां पृष्ठनिहित]-गुगुलुपिण्डां कृत्वाऽऽरोपयेत् । तुलोपरि च²यथोक्तं बहुफलपुष्पमालं चन्द्रातपं वित्त्य बध्नीयात् । तुलाधोभूभागे³[यथोक्तं 'चक्रं' लिखित्वा⁴पुष्पैरवकिरेत् ।

एवं सर्वमनुष्ठानं कृत्वा,] गुरुमृत्विजो जापकांश्च वरणाथोपकल्पितवस्त्रालङ्कारैर्य⁵थायथ-मभ्यर्च्य, प्रथमं गुरुं दक्षिणजाडुमि⁷विधृत्य⁸वरयेत् । ⁹अथामुकं⁹सगोलम् अमुक वेदामुकं¹⁰शास्त्राध्यायिनम् अमुकदेवशर्माणम् अस्मिंस्तुलापुरुषमहादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं त्वामहं वृणे । ¹¹ततोऽस्मोति¹¹प्रतिवचनम् । ततो यजमानो ¹²[यथाविहितं कर्म कुर्विति वदेत् । ¹³यथाज्ञानं करवाणीति] गुरुः । श्रुत्विगजापकानां¹⁴वरयो वरणावाक्ये गुरुकर्म कर्तुमिति स्थाने ¹⁵श्रुत्विगकर्म¹⁵कर्तुं शान्तिकाध्यायजपकर्म कर्तुमिति यथाकर्म निवेशो विशेषः । ततो गुरवे श्रुत्विग्भ्यो¹⁷जापकेभ्यश्च यथाशालं मधुपर्कं दद्यात् ।

¹⁸ततो गुरुं श्रुत्विग्यजमानजापका उपवसेयुः । एतदपि ¹⁹चन्द्रातपबन्धनाद्युपवासान्तं कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । ²⁰[वरणावाक्ये तु] तुलापुरुषपदस्थाने तत्तन्महादानपदप्रक्षेपः कर्तव्यः ।

२। तृतीयदिनकृत्यम् ।

²¹[अपरेषुश्च कृतनित्यं] पूर्वदिक्कण्डेभ्यः श्रुग्यजुःसामाथर्व²²क्रमेण एको होता ²³अपरो ब्रह्मेति ब्राह्मणद्वयं नियुक्तं ²⁴स्वस्वगृह्योक्तविधिना अग्न्युपसमाधानं कुर्यात् । जापकाश्च

1 I. O. प्रतिमापृष्ठनिहित

2 A यथोक्त

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. omits it

5 I. O. पुष्पैरवकिरेत्

6 A यथामभ्यर्च्य

7 B and I. O. दक्षिणजाडुमि

8 A उच्यते

9 A जोष for समीपम्

10 A omits तु

11 A and I. O. omit it

12 A गुरुवदेत्

13 A omits the bracketed portion

14 A omits न

15 A श्रुत्विगकर्म

16 I. O. कर्तुं

17 I. O. and A omit it

18 A omits it

19 A चन्द्रातपबन्धना

20 I. O. वरणावाक्ये and A वरय

21 I. O. and A omit it

22 A अपरेभ्यः ब्राह्मणद्वयः

23 A adds महादान before this

24 A अपर

25 I. O. अपरलोके

श्रुवेदादि²⁶क्रमेण पूर्वदिद्वारेषूपविश्य शान्तिकाध्यायं जपेयुः । शान्तिकाध्यायश्च 'शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभि'रिति पञ्चदशर्चं²⁷शान्तिसूक्तमृगवेदे । 'श्रुचं वाचमि'ति शान्तिकाध्यायो 'यजुर्वेदे' । 'कया नक्षत्र' इति तृचं सामवेदे । 'शं नो देवी'—'शं न इन्द्राग्नी' इति द्वे द्वे कण्डिके, 'सम्मावात' इत्येकं, 'शान्ता यौ'रिति²⁸कण्डिकेति शान्तिकण्डिकोऽथर्ववेदे ।

गुरुश्च कृतनित्यः पूर्वभिमुखः²⁹कृतार्घ्यपात्रः स्वल्पवेदिकायाम् उत्तरादिक्रमेण यवपुष्प-सिततण्डुलानामन्य³⁰तमेन विनायकादिनवग्रहपूजार्थं प्रथमां दशपुजिकापङ्क्तिं, दशदिक्-³¹पालपूजार्थं वेदयुपान्तेषु 'स्वस्वदिक्रमेण दशपुजिकाः, ग्रहपूजा³²पङ्क्त्यधो वस्त्रकपूजार्थं द्वितीयामष्ट³³पुजिका-पङ्क्तिं', ³⁴[तदधो द्वादशादित्यपूजार्थं ³⁵तृतीयां द्वादशपुजिकापङ्क्तिं] तदधः सप्तमरुद्रपूजार्थं चतुर्थीं सप्तपुजिकापङ्क्तिं, तदधो ब्रह्मविष्णुशिवानां प्रतिमा-³⁶त्यारोपणम्, अर्कवनस्पत्योः पूजार्थं पुजिकाद्वयञ्च कृत्वा, प्रथमपङ्क्त्यानुत्तरादिक्रमेण एत एत सविनायका नवग्रहा इत्यावाह्य—विनायकमारोपयामि, आदित्यमारोपयामि, सोममारोपयामि, अङ्गारकमारोपयामि, बुधमारोपयामि, बृहस्पतिमारोपयामि, शुक्रमारोपयामि, शनैश्चर-मारोपयामि, राहुमारोपयामि, केतुमारोपयामि इत्यारोप्य, ³⁷[एत एत लोकपाला] इत्यावाह्य—यथादिक्क्रमेण इन्द्रमारोपयामि, अग्निमारोपयामि, यममारोपयामि, निष्कृतिमारो-पयामि, वरुणमारोपयामि, वायुमारोपयामि, सोममारोपयामि, ईशानमारोपयामि, अनन्त-मारोपयामि, ब्रह्माण्डमारोपयामि इत्यारोप्य, ³⁸एत एत वसव इत्यावाह्य, द्वितीयपङ्क्तौ—³⁹आपमारोपयामि, ध्रुवमारोपयामि, सोममारोपयामि, ⁴⁰धरमारोपयामि, अनिलमारोपयामि, ⁴¹अनलमारोपयामि, प्रत्यूषमारोपयामि, ⁴²प्रभासमारोपयामि इत्यारोप्य, एत एत आदित्या

1 A कर्म

2 A शान्तिकाध्यायं 'श्रुचं' इ

3 I. O. यजुर्वेदे

4 A यथाविधि, I. O. अत्रेसावात

5 I. O. कण्डिकाः इति, A शान्ति-कण्डिका इति

6 I. O. and A कृतार्घ्यपात्रः

7 I. O. 'सम्यग्' इति

8 A omits पात्र

9 A स्व and I. O. पूर्व for स्वस्व

10 A 'पङ्क्ताया', I. O. 'पङ्क्तौ'

11 I. O. पुजिकापङ्क्ति, A पुजिकापङ्क्ति

12 I. O. omits the bracketed portion

13 A तृतीयायां

14 I. O. गुरुषु for ग्रहा

15 A दिक्पाला for the bracketed portion

16 A omits it

17 A अपमारोपयामि

18 A आपमारोपयामि

19 I. O. omits it

20 A omits it

इत्यावाह, तृतीयपङ्क्तौ—इन्द्रमारोपयामि, धातारमारोपयामि, भगमारोपयामि, पूषण-
मारोपयामि, मित्रमारोपयामि, वरुणमारोपयामि, अर्यमणमारोपयामि, अंशुमारोपयामि,
विवस्वन्तमारोपयामि, त्वष्टारमारोपयामि, ¹[सवितारमारोपयामि, विष्णुमारोपयामि] इत्यारोप्य,
एत एत मरुद्गया इत्यावाह, चतुर्थपङ्क्तौ—आबहमारोपयामि, प्रबहमारोपयामि ²[उद्बह-
मारोपयामि, संबहमारोपयामि, ³विबहमारोपयामि] ⁴पराबहमारोपयामि, ⁵परिवहमारो-
पयामि ⁶इत्यारोप्य, एत एत ब्रह्माच्युतेशार्कनस्पतय ⁷इत्यावाह, ⁸प्रतिमाक्षये—
ब्रह्माक्षमारोपयामि, अच्युतमारोपयामि, ईशमारोपयामि इत्यारोप्य, तत्पार्श्वस्थपुजिकाद्वये
⁹अर्कमारोपयामि, वनस्पतिमारोपयामि ¹¹[इत्यारोपयेत्। ततो विनायकाय] आदित्याय
सोमाय अन्नारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्वराय राहवे केतवे, इन्द्राय अग्नये ¹²यमाय
¹³निर्ऋतये वरुणाय वायवे सोमाय ईशानाय अनन्ताय ब्रह्मणे, ¹⁴[आपाय ध्रुवाय सोमाय
धराय अनिलाय अनलाय प्रत्युषाय प्रभासाय, इन्द्राय धात्रे भगाय पूष्णे मित्राय वरुणाय
अर्यमणे अंशवे विवस्वते त्वष्ट्रे ¹⁵सविते विष्णवे, आबहाय प्रबहाय ¹⁶उद्बहाय संबहाय
विवहाय पराबहाय परिवहाय, ब्रह्मणे,] अच्युताय, ईशाय, अर्कय, वनस्पतये इति प्रत्येक-
मुच्चार्य—एतत् पाथं नम इति क्रमादेकैकशः पाथं सर्वेभ्यो दत्त्वा, तथा एषोऽर्धो नम
¹⁷इत्यर्धं, ¹⁸[तथैव एतदाचमनीयं नम इत्याचमनीयं], तथैव ¹⁹एतद्वस्त्रं नम इति वस्त्रं, तथैव
एष गन्धो नम इति गन्धं, ²⁰[तथैव एतत् पुष्पं नम इति पुष्पं], ²¹[तथैव एष धूपो

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A विवस्वन्तमारोपयामि त्वष्टारमारोपयामि
for the bracketed portion

3 I. O. वरुण

4 I. O. omits it

5 A omits it

6 A इत्यावाह

7 A एतद्वनस्पतयमारोपयामि

8 A इत्यारोप्य

9 A प्रतिमाक्षये

10 A अर्क

11 A एतदारोप्य एतद्वनस्पतयमारोपयामि
for the bracketed portion

12 A omits it

13 A नैऋतये, I. O. निर्ऋताय

14 A omits the bracketed por-
tion

15 I. O. सविते

16 I. O. त्वष्टाय

17 A इत्यर्धं

18 A तथैवनाचमनीयं for the brac-
keted portion

19 A वस्त्रं

20 A एतत् पुष्पं नमः for the brac-
keted portion

21 A एष धूपो नमः for the brac-
keted portion

नम इति धूपं], तथैव एष दीपो नम इति दीपं, तथैव एतन्नैवेद्यं नम इति नैवेद्यं [तथैव
एतत्ताम्बूलं नम इति ताम्बूलं] ¹दद्यात्। एवं पूजा समापयेत्।

ततो होतारः प्रतिमन्त्रमे²कादृत्या ³आभ्य एव देवताभ्यो घृताकृतिलाहुतीर्हव्यः।
तथाच मन्त्राः। विनायकस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः गणाणां स्वेति, सामवेदे आ ⁴[तु न]इति,
अथर्ववेदे⁵[गणानां त्वा] ⁶गणपतिमिति। सूर्यस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृष्णेनेति,
सामवेदे ⁷[वरुणं असोति,] अथर्ववेदे⁸ आदित्यं नावमिति। ⁹सोमस्य—ऋग्वेदे आ
प्यायस्वेति, यजुर्वेदे इमं देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति, अथर्ववेदे ¹⁰यथाजानमिति।
अन्नारकस्य—ऋग्वेदयजुःसामवेदेषु अमिर्दूरेति, अथर्ववेदे¹¹[त्वया मन्य]इति। बुधस्य—
ऋग्वेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, यजुर्वेदे उद् बुध्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति,
अथर्ववेदे ¹²दर्शोऽसीति। बृहस्पतेः—ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति, यजुर्वेदे बृहस्पते
¹³[अतियदर्य इति,] ¹⁴[सामवेदे बृहस्पते परि दीयेति,] अथर्ववेदे बृहस्पतिर्न इति।
शुक्रस्य—ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्यदिति, ¹⁵यजुर्वेदे ¹⁶[अन्नात् परिश्रुत इति,] सामवेदे शुक्रन्ते
अन्यदिति, अथर्ववेदे ¹⁷येनावपदिति। शनैश्वरस्य—¹⁸ऋग्वेदयजुःसामवेदेषु शनो देवोरिति,
अथर्ववेदे प्राणाय नम इति। राहोः—ऋग्वेदे कया नश्चित इति, यजुर्वेदे कारुणात्
कारुणादिति, सामवेदे कया नश्चित इति, अथर्ववेदे ¹⁹राहू राजानमिति। केतोः—केतुं
कृत्वमिति वेदचतुष्टयेऽपि। इन्द्रस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः ²⁰तातारमिन्द्रमिति, सामवेदे
त्वामिन्द्रि²¹ हवामह²² इति, अथर्ववेदे ²³[इन्द्रस्य बाहू इति]। अग्नेः—ऋग्वेदे अग्निं वृत्

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A ०शेनाहत्या; I. O. ०शेनाहत्या

3 I. O. and A आभ्य

4 I. O. न, A तु न

5 I. O. गणपते and A गणपतये

6 A गणपति

7 I. O. विष्णुं असोति and A
विष्णुं असोति

8 A adds एवं after it

9 A मन्त्र

10 A अप्रजानमिति

11 I. O. त्वया मान्या and A इयं मन्त्रा

12 A वज्रोशीति

13 I. O. अति चदर्थं and A विवदर्थेति

14 A omits the bracketed por-
tion

15 A अन्नादि

16 I. O. अग्नां परिश्रुतमिति

17 I. O. येनावदिति

18 A ऋकसानयजुः

19 A राहू, I. O. बाहू

20 A तातारमिति

21 I. O. and A त्वामिन्द्रि

22 A हवाम

23 I. O. इन्द्रस्य बाहू इति and A
इन्द्रबाहुरिति

वृणीमह इति, यजुर्वेदे त्वं नो अग्ने ¹[तव देवेति,] ²सामवेदे अग्निं दत्तं वृणीमह इति, अथर्ववेदे अग्नेर्मन्त्र इति । यमस्य—ऋग्वेदे असि यम इति, यजुर्वेदे ³[युगं तु पन्था-मिति,] सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे यमो नो ⁴गातुमिति । निऋतेः—ऋग्वेदे ⁵वेद्या हि निऋतीनामिति, यजुर्वेदे ⁶अमुन्वन्तमयजमानमिति, सामवेदे ⁷वेद्या हि निऋतीनामिति, अथर्ववेदे ⁸अपेत एत्विति । वरुणस्य—ऋग्वेदे ⁹[वरुणं वो रिशाद-समिति,] यजुर्वेदे ¹⁰[तत्त्वा यामीति,] सामवेदे घृतवती भुवनानामिति, अथर्ववेदे उदुत्तमं वरुणेति । वायोः—ऋग्वेदे वात ¹¹[आ वात्विति,] यजुर्वेदे आ ¹²[नो नियुद्धिरिति,] सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य—ऋग्वेदे ¹³कृषिदक्ष नमसा ये इति, यजुर्वेदे वयं सोमेति, सामवेदे सोमं राजानं वरुणमिति, अथर्ववेदे ¹⁴[सोदकामत् सा वनस्पतीनि,] ¹⁵[ईशानस्य—ऋग्वेदे ईशाना ¹⁶वार्थानामिति, यजुर्वेदे तमीशानमिति, सामवेदे ¹⁷[आत्वा सोमस्येति] अथर्ववेदे तस्मै ¹⁸[सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ¹⁹अनन्तस्य—ऋग्वेदे काङ्कि ²⁰नाम सर्प इति, यजुर्वेदे नमोऽस्तु ²¹सर्वेभ्य इति, सामवेदे यां ²²सन्ध्यां समपत्तेति, अथर्ववेदे ²³अनन्तं विततमिति । ब्रह्मणः—ऋग्वेदे ब्रह्मा देवानामिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्ममिति, सामाथर्वयोः ब्रह्म ²⁴जहानमिति । वसूनाम्—ऋग्वेदे ²⁵जमया अल वसव इति, यजुर्वेदे वसन्तेन ऋतुनेति, सामवेदे ²⁶[लोकद्वारमित्याद्यं

- 1 I. O. इति for the bracketed portion
- 2 A सामवेदे
- 3 A वृणीम
- 4 I. O. यजुर्वेदे, A यजुर्वेदे
- 5 I. O. युगं तु पन्थामिति and A युगं तु पन्थामिति
- 6 I. O. and A गातुमिति
- 7 I. O. and A वामी
- 8 I. O. वरुणं, A वरुणं
- 9 I. O. वात, A वा
- 10 I. O. वात, A वात
- 11 I. O. वरुणं वातमिति and A वरुणं वातमिति
- 12 A तमीशमिति
- 13 A वातमिति and I. O. वातमिति
- 14 I. O. वामीमिति and A वामीमिति
- 15 A वरुणं नमसा ये इति

- 16 I. O. सोदकामस्य इति and A सोमकामस्य वनस्पतिरिति
- 17 A reads the bracketed portion a little below after some repetition of matter
- 18 I. O. वायोचामिति
- 19 I. O. वामिनामिति
- 20 I. O. सर्प इति
- 21 I. O. वामिनामिति
- 22 I. O. and A वामी
- 23 I. O. वामी
- 24 I. O. वामी, A the entire sentence as वाप त्वं समाधत्तेति
- 25 I. O. वामीमिति
- 26 I. O. वामीमिति, A वामीमिति
- 27 I. O. वामी, A वामी
- 28 I. O. वामीमिति for the bracketed portion

साम], अथर्ववेदे वसवस्त्वा ¹गायत्रेणेति । आदित्यानाम्—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः इमा गिर आदित्येभ्य इति, सामवेदे ²[तत्त्वा यामीति], अथर्ववेदे ³उदितुदिहीति । मरुताम्—ऋग्वेदे आविष्णुम ⁴हिरिति, यजुर्वेदे ⁵इन्द्रास इति, सामवेदे गावश्चिद् ⁶[या समन्यव] इति, अथर्ववेदे मरुतां ⁷मन्व इति । ब्रह्मणः—ऋग्वेदे ब्रह्म जहानमिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्ममिति, सामाथर्वयोः ब्रह्म जहानमिति । अच्युतस्य—ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयोः इदं विष्णुरिति, अथर्ववेदे उरु ⁸विष्णा इति । ईशस्य—ऋग्वेदे इमा रुद्रयेति, यजुर्वेदे मा ⁹नस्तोक इति, सामवेदे आ वो ¹⁰राजानमिति, अथर्ववेदे भवो दिवो भव इति । अर्कस्य—चितं देवानामिति वेदचतुष्टयेऽपि । वनस्पतेः—ऋग्वेदे अव सृजा वनस्पत इति, यजुर्वेदे ¹¹अयं द्वित्वा ¹²वधितिरिति, सामवेदे नित्यस्तोत्रो वनस्पतिरिति, अथर्ववेदे ¹³[सोदकामत् सा वनस्पतीनि,] । एवं ¹⁴होमं समाप्य, सामवेदव्यतिरिक्ता ¹⁵ऋत्विजो यथासम्भवमासावेव देवतानां सूक्तानि अपेयुः ।

तथा च सूक्तानि । ऋग्वेदे—आ ¹⁶तु न इति विनायकसूक्तं नवचर्मम् । आदित्यस्य आदित्यानां ¹⁷[मवसेत्यादि षड्च] सूक्तम् । त्वं सोम प्र ¹⁸चिकित इति सोमस्य त्रयोविंशतृचं सूक्तम् । ¹⁹समिधापि ²⁰दुवस्यतेत्यङ्गारकस्य ²¹विंशतृचं सूक्तम् । ²²उद् बुध्यध्वमिति बुधस्य द्वादशचं सूक्तम् । ²³यस्तस्मैति बृहस्पतेरेकादशचं सूक्तम् । शुक्रन्ते अन्यदिति शुक्रस्य चतुष्कं सूक्तम् । आपो हि ष्ठेति शनैश्चरस्य नवचं सूक्तम् । कथा नश्चित इति राहोः

- 1 I. O. and A गायत्रेणेति
- 2 I. O. वामीमिति and A वामीमिति
- 3 I. O. and A उदितुदिहीति
- 4 I. O. वामीमिति, A आविष्णुमहिरिति
- 5 I. O. इन्द्रास, A इन्द्रास
- 6 I. O. वामीमिति
- 7 I. O. वामी, A वामी
- 8 I. O. वामी इति, A वामीमिति
- 9 I. O. वामी
- 10 I. O. वामी, A वामी
- 11 I. O. वामी, A वामी
- 12 I. O. वामीमिति, A वामीमिति
- 13 I. O. सोदकामस्य वनस्पतिरिति A सोमकामस्य वनस्पतिरिति
- 14 I. O. वामी
- 15 A omits it
- 16 I. O. त्वं, A वामीमिति
- 17 A मिसोपरिसर्ग for the bracketed portion
- 18 I. O. वामी, A वामी
- 19 I. O. वामी
- 20 I. O. वामी इति । अङ्गारकस्य, A वनस्पते इत्यङ्गारकस्य
- 21 A विंशतृचं
- 22 I. O. वामी, A वामी
- 23 A वामीमिति, I. O. वामीमिति

पञ्चदशर्चं सूक्तम् । युञ्जन्ति ब्रह्ममिति केतोर्दशर्चं सूक्तम् । इन्द्रमिन्द्राधिन इति इन्द्रस्य दशर्चं सूक्तम् । ²[अग्निः सप्तिमिति] अग्नेः सप्तर्चं सूक्तम् । ³परेयिवांसमिति यमस्य 'वोदशर्चं' सूक्तम् । ⁴यस्यामितानीति निश्वत्तेर्दशर्चं सूक्तम् । ⁵[मो वु] वरुणेति वरुणस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । वात आ वातिविति वातस्य 'न्युचं' सूक्तम् । कुबिदश्च नमसा य इति सोमस्य सप्तर्चं सूक्तम् । ⁸[आ नो भद्रा इति] ¹⁰महेशानस्य दशर्चं सूक्तम् । ¹¹खग्रः स्वप्राधिकरण ¹²[इत्यनन्तस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । ऋजु ¹³रिच्छंस् इति ब्रह्मणश्चतुष्कं सूक्तम् । ¹⁴जगभूमा त] इति वसूनामष्टर्चं सूक्तम् । इमा गिर आदित्येभ्य इत्यादित्यानां सप्तदशर्चं सूक्तम् । मरुतो ¹⁵[यस्य हि] ज्ये इति ¹⁶मरुतां दशर्चं सूक्तम् । ऋजुरि ¹⁷च्छंस् इति ब्रह्मणश्चतुष्कं सूक्तम् । सहस्रशीर्षा पुरुष इत्यच्युतस्य षोडशर्चं सूक्तम् । आ ¹⁸ते पितरि- तीरास्य ¹⁹पञ्चदशर्चं सूक्तम् । चित्रं देवानामित्यर्कस्य ²⁰पञ्चर्चं सूक्तम् । ²¹[अजन्ति त्वामध्वर] इति वनस्पतेरेका ²²दशर्चं सूक्तम् ।

यजुर्वेदे—आशुः शिशान दति ²³शाकं सूक्तम् । ²⁴अस्याजरास इत्याग्नेयं सूक्तम् । ²⁵अषाढमिति सौम्यं सूक्तम् । ²⁶रुद्राध्यायरूपं रौद्रं सूक्तम् । सहस्रशीर्षेति वैष्णवं सूक्तम् । [सामवेदे तु सूक्तानि न सन्त्येव] ²⁷ ।

1 Both I, O. and A 'विजार्धिन	16 I. O. वायोर्दशर्चं
2 A अग्निरिति	17 I. O. 'विष्णुष, A 'रिच्छंस्
3 I. O. परेयिवांसमिति. A परेयितर-
मिति	18 I. O. तो
4 I. O. 'वोदशर्चं	19 A पञ्चदशस्य before this
5 A यस्यामितानि	20 A षडर्चं
6 I. O. मो वु, A मो व	21 A omits the bracketed por-
tion
7 A चरुर्चं	22 I. O. 'कविदशर्चं
8 I. O. कुबिदश्च, A कुबिदश्च	23 A शाकं
9 I. O. सप्तर्चं सूक्तं for the brack-
eted portion	24 I. O. 'अस्याजरास, A अस्या-
जरास
10 A इमानस्य	25 I. O. 'आषाढमिति, A अषाढ-
मिति
11 A खग्रः स्वप्राधिकरण and I. O.
omits खग्रः	26 A रुद्राध्यायरूपं
12 A omits the bracketed por-
tion	27 A सामवेदे प्रकारजगभूमा इति
वसूनामिति दशर्चं सूक्तं सीमन्तं।
वैष्णवी संहिता विष्णुसूक्तम् । सहस्रशीर्षा
रौद्रं सूक्तम् ।
13 I. O. 'विष्णुष	
14 I. O. जगभूमा	
15 A यस्यामितानि and I. O. यस्यामितानि	

यजुर्वेदे—¹गणपते गणपतिमिति विनायकसूक्तम् । ²यद्राजानमिति सोमसूक्तम् । त्वया ³मन्य इति भौमसूक्तम् । ⁴दशोऽसीति ⁵[बुधसूक्तमेकचर्चम्] । ⁶यामाहुतिमिति इहस्पतिसूक्तम् । येना ⁷वर्षदिति शुक्रसूक्तम् । सहस्रबाहु रिति शनैश्वरसूक्तम् । ⁸[राहु राजानमिति] राहोरेकचर्चं सूक्तम् । ¹⁰[केतुं कृण्वमिति] ¹¹[केतोरेकचर्चं सूक्तम् ।] ¹²इन्द्रो ¹³जयातीति इन्द्रसूक्तम् । अग्ने ¹⁴मैत्र्य इति अग्निसूक्तम् । ¹⁵यमस्य ¹⁶लोकादिति यमसूक्तम् । अपेत एत्विति निश्वत्तिसूक्तम् । उदुत्तमं वरुणेति वरुणसूक्तमेकचर्चम् । वायोः सवितुरिति वायुसूक्तम् । आ प्यायस्वेति सोमसूक्तम् । यो ¹⁷[अग्नौ रुद्र इतो] शानसूक्तम् । नमोऽस्तु तपेभ्य इत्यनन्तसूक्तम् । ¹⁸ब्रह्मज्येष्ठा इति ब्रह्मसूक्तम् । अस्मिन्नु वसव इति वसूनां सूक्तम् । ¹⁹[आयं गीरित्यादित्यानां] सूक्तम् । मरुतां ²⁰मन्व इति मरुतां सूक्तम् । ब्रह्म ²¹जज्ञान- मिति चोद्रं ब्रह्मसूक्तम् । ²²उर विष्णो इत्यच्युतस्य ²³सूक्तमेकचर्चम् । ²⁴[अवाशर्वी मन्वे वामितोरासूक्तम् ।] यस्येदमा ²⁵रज इत्यर्कसूक्तम् । ²⁶ध्रुवस्तिष्ठेति वनस्पतिसूक्तम् ।

एवं सूक्तजपानन्तरं सर्वेर्विजो ²⁷[यथायथं होमशेषं] समापयेयुः । ततो गुरुः कृत-

1 I. O. omits it	16 I. O. लोका इति ; A लोक इति
2 A यद्राजानमिति	17 I. O. रुद्रो अग्निरिति and A रुद्रा अग्निरिति
3 I. O. मन्यो ; A मान्या	18 I. O. ब्रह्मज्येष्ठा, A ब्रह्मा
4 A यमोऽसीति	19 I. O. आयं गीरित्यादित्यानां and A आयं गीरित्यादित्यानां
5 A omits the bracketed por-
tion here and reads some
portion of it = little below.	20 I. O. मर्त्य ; A मर्त्य
6 I. O. बुधसूक्तं	21 Both I, O. and A यज्ञान-
मिति
7 I. O. आहुतिमिति	22 I. O. तवो ; A उरो
8 I. O. 'वर्षदिति	23 A इत्युत्तमं
9 I. O. राजानमिति	24 I. O. अवाशर्वी मन्वे वामितोरा इति
सूक्तं and A अवाशर्वी मन्वे
वामितोरा इति सूक्तं for the brack-
eted portion
10 I. O. omits the bracke-
ted portion	25 Both I. O. and A रज
11 I. O. omits the bracketed
portion	26 I. O. ध्रुवः
12 A रुद्र	27 A यथायथं
13 Both I. O. and A जयातीति	
14 I. O. सुं, ,	
15 A वन	

नित्ययजमानसहितः^१ पुष्पधूपी माषमल्लवादाय, तृयेषु नदत्तु मण्डपाद् बहिर्निर्गम्य, स्वस्व-
द्विक्रमेण इन्द्रादिलोकपालान् प्रत्येक^२मेहोहीत्यायुक्तमन्त्रैरावाह्य, आवाहनानन्तरमेव^३
इन्द्राय नम इत्यादि-प्रणवादिनमोऽन्तस्त्वनाममन्त्रैः प्रत्येकं सम्पूज्य, तथैव प्रत्येकं बहिर् दद्यात् ।

‘ततः शुचिस्थाने मण्डलिकाः कृत्वा, तैलोक्ये यानि भूतानीत्यादीनि पठित्वा,
तैलोक्यस्थेभ्यः ‘[स्वावरेभ्यो भूतेभ्यो] नमः, ‘[तैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नमः],
ब्रह्मणे नमः, पित्र्ये नमः, शिवाय नमः, देवेभ्यो नमः, दानवेभ्यो नमः, गन्धर्वेभ्यो नमः,
यक्षेभ्यो नमः, राक्षसेभ्यो नमः, पन्नगेभ्यो नमः, ऋषिभ्यो नमः, मनुभ्यो नमः, देवमानृभ्यो
नमः, इति प्रत्येकं सम्पूज्य, माषमल्लवलिं दद्यात् ।

‘ततः ऋत्विग्भ्यो हेमकुण्डलसुतकटकाङ्गुरीयकाणि विचित्राणि वासांसि शय्याः, एक-
स्त्रिंशद्देवा^४ ११ द्विगुणद्वयवटितां कुण्डलादिसामग्रीं, द्विगुणं वस्त्रं, द्विगुणद्वयकृता^५
शय्यां गुरवे दद्यात् । तद् यथा—३ अयामुकासुकसगोत्रेभ्यः अमुकासुकवेदामुकासुकशाखा-
ध्यायिभ्यः अमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं कृतैतदधिवासनकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणां यथायथमेतानि
हेमकुण्डलसुत^६-यज्ञोपवीत-कटकाङ्गुरीयकाणि, १४ [एतानि विचित्राणि]-वस्त्राणि, एताश्च शय्या
ददानि । ब्राह्मणाः स्वस्तीति ब्रूयुः । ततः प्रथमलिखितकमेण ब्राह्मणद्वयं पुण्याहादिवाक्यं
कारयेत् ।

एतदपि ऋत्विगुपवेशनादि—मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । ततः
ऋत्विजो मङ्गलगीतवाच^७-शेषेषु सतसु १५ स्वस्वकुण्डलसमोपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं
स्नापयेयुः ।

‘ततो यजमानः^८ शुक्रमाख्यवक्त्रधरः पुष्पाञ्जलिमादाय तुलां त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य, नमस्त-

- 1 I. O. कृतमित्ययजमानसहित A कृतमित्यो यजमानसहित
- 2 I. O. ‘नक्षो होत्वादाय’ and A ‘मिन्दादाय’
- 3 I. O. omits ३
- 4 Both I. O. and A यतः
- 5 Both I. O. and A भूतानि इत्यादि
- 6 A आनेभ्यो
- 7 I. O. omits the bracketed portion, A तैलोक्यस्थेभ्यो भूतेभ्यो नमः

- 8 A यतः यचिजाना
- 9 A चितानि
- 10 A omits च
- 11 A इति for चि
- 12 A ‘जतां
- 13 A ‘युत
- 14 I. O. च चि
- 15 I. O. adds जीत here
- 16 I. O. कुच and A कुचकुच for मङ्गलकुच
- 17 A adds यजमानः after यजमानः

इत्यादिभिरस्मात् ११ संसारसागरादिल्यन्त-]मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिनाचयेत् । ततः पुन-
रपि तुलां प्रदक्षिणीकृत्य, स्वर्गचर्म^{१२}-कवचधरो ‘धृतसर्वालङ्कारो ‘वामदक्षिणकमेण करद्वय-
भृत^{१३}[हेमधर्मराजसूर्यप्रतिमः उत्तरभागे तुलामाहृत], पूर्वस्थापितहरिप्रतिमासुखं परयन्
तिष्ठेत् । ततः ऋत्विजो दक्षिणतुलाभागे सुवर्णमुत्कृष्टं यजमानसाम्यादधिकं यथा भवति
तथा दद्युः । पुष्टिकामस्तु तथाधिकं दापयेत्, ‘यथा सुवर्णाधारस्य भूमिस्पर्शो भवति ।

ततस्तत्रैव क्षणं स्थित्वा, नमस्त इत्यादि मन्त्रद्वयं १४ [पठेत् । ततोऽवतीर्थ, आत्मतुलितं
सुवर्णं गुर्वृत्तिकप्रमुखनाम्नाह्वयेभ्यः] उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—३ अथ यथासम्भव-
गोत्रनामभ्यो ‘गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्त-^{१५}तुलापुरुषदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एत-
दुपकृतिपतोपकरणालङ्कारसहितस्वसरीरतुलितं पञ्चवर्णवितानसहितं साधिकमति-^{१६}[निर्मलं^{१७}
काञ्चनं ददानि । गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्ता, सावित्रीं पठित्वा, सुवर्णमिदमग्निदेवतमित्युक्ता,]^{१८}
यथाशाखं कामस्तुतिं १९ पठेयुः ।

ततो गुर्वृत्विग्भ्यो ग्रामं रत्नानि च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—३ ‘अयामुका-
सुकसगोत्रेभ्योऽमुकासुकवेदामुकासुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं कृतैतदान-
कर्मप्रतिष्ठार्थं १६ दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च^{१७} रत्नानि ददानि । प्रतिप्रहीतारः
स्वस्तीत्युक्ता स्वं स्वं सुवर्णभागं प्रत्येकं स्पृशेयुः । वितानञ्च वाक्यमन्तरेण गुरवे प्रतिपादनीयं,
गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणेभ्यस्तदानासम्भवात् । एवं गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणदेयमहादानेषु सर्वेषु
बोद्धव्यम् । यद्वा आत्मतुलितसुवर्णस्याहं गुरवे अपरमर्द्धमृत्विग्भ्यश्च^{१८} दद्यात् । तत्र
दानवाक्ये—३ अयामुकासुकसगोत्रेभ्योऽमुकासुक-^{१९}वेदामुकासुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुकदेव-
शर्मभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तभाग-^{२०}व्यवस्थया फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहित-
मिति च २० विशेषः ।

- 1 A संसारदिपथेन
- 2 I. O. कृताङ्ग for कवच
- 3 A अगस्त्याङ्गालङ्कार
- 4 Both I. O. and A omit यतः
- 5 A हेमतुलासमाहृत for the bracketed portion
- 6 A यथा
- 7 A पठित्वा only for the bracketed portion
- 8 A सर्ववर्तिक
- 9 A omits तुला
- 10 I. O. साधिकमति ; A साधिकमिति

- 11 I. O. निमित्तं
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A पठेत्
- 14 A अयामुकासुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुकदेव-शर्मभ्यो
- 15 A दक्षिणामिदं श्रेयसा
- 16 A omits च
- 17 I. O. omits च
- 18 A ‘वेदशाखाध्यायिभ्यो
- 19 I. O. omits भाग
- 20 A शेषः

ततो जापकेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ¹⁰ अथामुकामुकसगोलेभ्यः अमुकामुकवेदामुकामुक-
शाखाध्यायिभ्यः अमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं कृतैतच्छान्तिकाध्यायजपकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणा-
मेतत् काञ्चनं ददानि । जापकाः शस्तीति वदेयुः ² । ततो यथासम्भवं दानसमयोप-स्थितान्
क्षीनानायाश्च 'तदुल्लस्यार्द्रादिभिस्तर्पयेत् । ततः ³ पूर्ववद् ब्राह्मणत्रयं पुण्याहादिवाचनं
कारयेत् । ततः शीघ्रं तत् सुवर्णं यथायथं ⁴ विभज्य दद्यात् । ⁵ [अत्र च दानवाक्ये] अमुक-
देशे अमुककाले इत्युक्तं ⁶ [तत्तन्निमित्तोल्लेखः कर्तव्यः । एवमावर्तान्तरेष्वपि यत्र देश-
कालविशेषभूतिरस्ति, तत्रा-⁷ मुकदेशे अमुककाले इति ¹¹ तदुल्लेखः करणीयः ।

इति तुलापुरुषमहादानं समाप्तम् ।]

1 A omits ॐ

2 A वदेत्

3 A -क्षित

4 I. O. तद्वाच्यं for तदुल्लस्य

5 A पूर्व

6 Both I. O. and A omit it

7 I. O. अत्र दाने वाक्यं and A

तत्र दानवाक्यं

8 A भित्ति only for the brack-
eted portion

9 I. O. नौ for तौ

10 I. O. omits अमुकदेशे

11 I. O. उल्लेखः

तथा हिरण्यगर्भमहादानम् । (भक्त्यपुराणम्—२.५ अ.)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

नाम्ना हिरण्यगर्भाख्यं महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासाय तुलापुरुषदानवत् ।

ऋत्विक्पाण्डपसम्भार भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

कुर्यादुपोषितस्तद्वस्त्रोक्तेषावाहनं बुधः ।

पुण्याहवाचनं कृत्वा तद्वत् कृत्वाभिवासनम् ॥३॥

तद्वदुपोषितः—तुलापुरुषवद् शुर्वृत्विग् जापकैः सह कृतोपवासो यजमान इत्यर्थः ।

ब्राह्मणै रचयेत् कुराडं तपनीयमयं शुभम् ।

द्वासप्तत्य-³ कुलोच्छ्रायं हेमपङ्कज-⁴ गर्भवत् ॥४॥

हेमपङ्कजगर्भवदिति मध्यस्थापितसौवर्णपद्ममित्यर्थः ।

त्रिभागहीन-⁵ [विस्तारमाज्य]-क्षीराभिपूरितम् ।

दशास्त्राणि सरस्मानि दातुं ⁶ [सूचीं तथैव] च ॥५॥

अभिपूरितम् एकदेशपूरितम्, 'अभिरभागे' (१।४।६१) इति पाणिनिसूत्र एवाभिराब्दस्यै-
कदेश-⁷ वाचित्वेन प्रसिद्धत्वात् । दशास्त्राणि [अस्त्राणीव अस्त्राणि प्रधानफलसाधनानीत्यर्थः] ⁸

हेमनालं ⁹ सपिटकं वहिरादित्यसंयुतम् ।

तथैवा¹⁰ वरणं नामेरुपवीतञ्च काञ्चनम् ॥६॥

[पिटकं जातकोपवेशनार्थं पट्टकम्] ¹¹ । नाभेरावरणं—नाभ्याच्छादनार्थं

सुवर्णपत्रकृतं ¹² वस्त्राकारम् ।

पार्वतः स्थापयेत्तद्वदेमदण्डकमण्डलम् ।

पद्माकारं पिधानं स्यात् समन्तादङ्गुलाधिकम् ॥७॥

1 A omits महा

2 I. O. चारयेत्

3 A omits इय

4 I. O. adds गर्भवत् before
गर्भवत्

5 A विस्तार

6 A सूचिकायैव

7 A -वाहित्वेन

8 A अस्त्राणि अनीकास्त्राणि प्रधाना-

नीत्यर्थः ; I. O. अस्त्राणीव अस्त्राणि
प्रधानानीत्यर्थः

9 A सपिटकं

10 I. O. -वरणाभ्यामे-

11 A पिटकं सरुपवी for the brac-
keted portion

12 I. O. -कृत

मुक्तावलीसमोपेतं पद्मरागदलान्वितम् ।

तिलद्रोणोपरिगतं वेदिमध्ये ततोऽर्चयेत् ॥८॥

अनेन ^१विधानेन अनुष्ठानकाले गर्भमुखाच्छादनं कर्तव्यम्, अन्यत तद्विनियोगाध्वजात् ।

पद्मरागदलान्वितम् उत्कृष्ट-^२माणिक्यस्रष्टान्वितम् ।

ततो मङ्गलशब्देन ब्रह्मघोष-^३रवेण च ।

सर्वोषधुदक-^४स्नानस्नापितो वेदपुङ्गवैः ॥९॥

सर्वोषधुदकमिति ^५कुरण्डसमीपस्वकुम्भजलव्यतिरिक्तं सर्वोषधिमिश्रितं जलं, कुरण्ड-
समीपस्थ-^६कुम्भजलविनियोगस्याग्रे 'चतुर्भिः कलसै'रित्यादिना ^७वक्ष्यमाणत्वात् ।

शुक्लमाल्याम्बरधरः सर्वाभरणभूषितः ।

^८[इममुच्चारयेन्मन्त्रं गृहीतकुसुमाञ्जलिः ॥१०॥

नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्यकमचाय च ।

सप्तलोकसुराध्यक्ष जगद्धात्रे नमो नमः ॥११॥

भूर्लोकप्रमुखा लोकास्तव गर्भे व्यवस्थिताः ।

ब्रह्मादयस्तथा देवा नमस्ते विश्वधारिणे ॥१२॥

नमस्ते भुवनाधार नमस्ते भुवनाश्रय ।

नमो हिरण्यगर्भाय ^{१०}गर्भे यस्य ^{११}[पितामहः ॥१३॥

यतस्त्वं ^{१२}सर्वभूतामा भूते भूते] व्यवस्थितः ।

तस्मान्मामुद्धराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥१४॥

^{१३}एवमामन्त्रय तन्मध्यमाविरयास्त उद्बुधुः ।

मुष्टिभ्यां परिसंगृह्य धर्मराजचतुर्मुखौ ।

जानुमध्ये शिरः कृत्वा ^{१४}तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकम् ॥१५॥

1 I. O. च विधानेन ; A विधानेन

2 I. O. omits कृष्ट

3 I. O. वशिष्ठ

4 I. O. स्नानस्नापितो ; A स्नाने
स्नापितो

5 A कुरण्ड-

6 I. O. कुरण्ड-

7 I. O. omits ना

8 A omits the bracketed por-
tion.

9 Both I. O. and A भुवनाश्रयः

10 I. O. ब्रह्मादीन्

11 A omits the bracketed por-
tion

12 I. O. नरभूतामा

13 I. O. एवमासङ्ग

14 A तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकम्, I. O. तिष्ठे-
दुच्छ्वासपञ्चकम्

गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा ।

कुर्युर्हिरण्यगर्भस्य ततस्ते द्विजपुङ्गवाः ॥१६॥

[ततत्^१संस्कारानुष्ठानाभिधानं कृत्वा ततत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् ^२पठेयुरित्यर्थः ।

गीतमङ्गलघोषेण गुरुहस्तापयेत्ततः ।]^३

जातकर्मादिकाः कुर्युः क्रियाः षोडश चापराः ॥१७॥

अत्रापि ततत्संस्काराभिधानं पूर्वकप्रधानमन्त्रपाठो बोद्धव्यः, संस्काराणां तदानीं^४
करणासम्भवात् ।

^५सूर्यादिकश्च गुरवे दत्त्वा मन्त्रमिमं पठेत् ।

नमो हिरण्यगर्भाय ^६[ब्रह्मगर्भाय वै नमः ।

चराचरस्य जगतो गृहभूताय] वै नमः ॥१८॥

माताहं जनितः^७ पूर्वं मर्त्यधर्मांमरोत्तम^{१०} ।

त्वद्गर्भसम्भवा^{११} देव दिव्यदेहो भवाम्यहम् ॥१९॥

चतुर्भिः कलसभूयस्ततस्ते द्विजपुङ्गवाः ।

ज्ञानं कुर्युः प्रसन्नाङ्गाः^{१२} सर्वाभरणभूषिताः ॥२०॥

कलसैरिति होमकुरण्डसमीपस्थैः । कुर्युः कारयेयुः ।

^{१३}देवस्य त्वेतिमन्त्रेण स्थितस्य कनकासने ।

अथ जातस्य तेऽज्ञानि ^{१४}अभिषेच्यामहे वयम् ।

दिव्येनानेन वपुषा [चिरं जीव]^{१५} सुखी भव ॥२१॥

कनकासने स्थितस्य ^{१६}कनकमयासनोपविष्टस्य । ^{१७}देवस्य त्वेति मन्त्रेण, 'अथ
जातस्य तेऽज्ञानि' इत्यादि-^{१८}पुराणमन्त्रेण च स्नपनं कारयेयुः ।

1 I. O. संस्काराणां for संस्कारा

2 I. O. पठेदित्यर्थः

3 A the bracketed portion as

ततत्संस्कारान् कन्यामुत्थाय यजतः

4 A -पञ्च-

5 I. O. तदानीं

6 A चारवादिक्कच

7 A जपेत्

8 A the bracketed portion as

नरभूताय

9 A जनितं

10 A नरोत्तमः and I. O. नरोत्तमाः
for -मरोत्तम

11 A -देव for -होव

12 B and I. O. प्रसन्नाङ्गाः

13 A देवस्य

14 I. O. अभिषेच्यामहे

15 I. O. चिरंजीव for the brac-
keted portion

16 A कनकासनी-

17 A omits it

18 I. O. -पूरव-

ततो हिरण्यगर्भं ^१तं तेभ्यो दद्याद्विचक्षणः ।
 ते पूज्याः सर्वभावेन ^२बहुवो वा तदाह्वया ॥२२॥
^३ततोपकरणं सर्वं गुरवे विनिवेदयेत् ।
 पादुकोपानहौ कृतं चामरासनभाजनम् ।

उपकरणमित्युपकरणत्वेन गुरवे देयमित्यर्थः ।

ग्रामं वा विषयं वापि यदन्यद्दत्तं भवेत् ॥२३॥
 अनेन विधिना यस्तु पुण्येऽहनि निवेदयेत् ।
 हिरण्यगर्भदानं स ब्रह्मलोके महीयते ॥२४॥
^४पुरेषु लोकपालानां प्रतिमन्वन्तरं वसेत् ।
 कल्पकोटिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 कलिकलुषं^५-विमुक्तः पूजितः सिद्धसङ्घ-
 रमरचमरमालावीज्यमानोऽप्सरोभिः ।
 पितृशतमथ बन्धून् पुत्रान्^६-पौत्राननेका-
 नपि नरकं^७-निमग्नस्तारयेदेक एव ॥२६॥
 इति पठति '[य इत्थं]' ^८यः शृणोतीह सम्यक्
 मधुरिपुपुर-^९लोके पूज्यते सोऽपि सिद्धैः ।
 मतिमपि च जनानां^{१०} यो ददाति प्रियार्थं
 विबुधपतिजनानां नायकः स्यादमोघम् ॥२७॥

प्रयोगः

अथ यजमानः^{१३} समुत्पन्नहिरण्यगर्भमहादानदानेच्छः^{१४} तुलापुरुषमहादानलक्षितं^{१५}
 क्षद्गन्धर्म^{१६}-मयडालसमाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमासहित-सालङ्कार-तुला-वामहस्तप्राप्तसूर्यप्रति

1 A omits it	bracketed portion
2 Corrected from M. P. and I. O. A बहुभोजी	10 A omits it
3 A ततोपकरणं	11 A उपरा-
4 A भूषितं for दत्तं	12 A जनाना
5 A दूरिषु	13 I. O. यजमान
6 A कलुष-	14 A महादानेषु
7 A पोत्रान्भिक्षान्पि	15 A विहित
8 A निबन्धासारकोट्य	16 I. O. यथाह्वय- and A यथाह्वय- for यथाह्वय-
9 Corrected from M. P. I. O. इत्थं and A च for the	

मा-बहिःसर्वसम्भारम्, अधिकत्वेनाभिमत^१-शुद्धसुवर्णघटितं स्वाङ्गुलेन ^२द्वाससत्यङ्गुलो-
 च्छायमुपर्यधोऽष्टचत्वारिंशदङ्गुलविस्तारं सुहृत्^३-तलकान्वितं 'कुण्डं, तन्मुखाच्छादनार्थं'
 पद्मकारं 'कुण्डमुखवेष्टनेनाङ्गुलाधिकमुत्कृष्टमाणिक्यभूषितं 'मुक्तासम्बिभूषितं सौवर्णं'
 पिधानं, कुण्डगर्भस्थापनार्थमभिमतपरिमाणसुवर्णघटितं पद्मं, कुण्डपूरणार्थं घृतं सौरभं^४,
 कुण्डपार्व-^५स्थापनार्थमभिमतसुवर्णघटितं^{१०} [दात्र-सूची]^{११} [कुश नाल]-कण्डोलिकाः,
 सौवर्णं^{१२}पत्तोत्खादितादित्यप्रतिमां, ^{१३}नाभ्याच्छादनार्थं ^{१४}[सौवर्णपत्त-^{१५}रचितवक्त्राकारं,
 सौवर्णं यज्ञोपवीतं, दण्डं, कमण्डलुं, दातायलङ्कारार्थं रत्नानि च, कुण्डाधःस्थापनार्थं तिल-
 श्रेणं यजमानप्रथमज्ञानार्थं तीर्थजलं सर्वोषधियं, वामकरधारणार्थं] हैमी^{१६} चतुर्मुखब्रह्म-
 प्रतिमां^{१७}, गुरुदक्षिणार्थं काष्ठपादुकायुगोपानद्युग-^{१८}च्छतचामरासनभाजनानि चोदपादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्तं^{१९}समयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुह्यं विज्वापकास्तुलापुरुषं^{२०}वद-
 विष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ^{२१}हिरण्य-गर्भपदं प्रक्षिप्य
 यथायथं निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च^{२२} यजमानस्तुलापुरुष-^{२३}[वद्-गोविन्दा]-
 धाराधनादिमधुपर्कदानान्तं कर्म^{२४} गोविन्दायभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-^{२५}दानसङ्कल्प-पुण्याहादि-
 वाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यगर्भपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुह्यं विज्वा-
 पका उपवसेयुः । अपरदिने] च कृतनित्यास्तुलापुरुषपदमिस्थापनादि मध्य-
 ब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवम मध्यब्राह्मण-^{२६}वाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-

1 I. O. and A सङ्घत for यद्	14 A omits the bracketed por-
tion
2 A दात्राङ्गुली-	15 I. O. पात्र for पद्म
3 I. O. तलिकाभितं, A तलिका-
भितं	16 A हैमी, I. O. हैम
4 A omits it	17 I. O. प्रतिमा
5 A कण्ड	18 I. O. पात्रधुमः, A पात्रधु-
6 A omits it	19 A यमानाभावा- for यमाना-
7 A सौवर्णं	20 A पुरुषा-
8 A सौरं जरसामयोक्त, B सौरा-
र्जनयामर्गं, I. O. सौरार्जनयामयोक्त	21 A हिरण्यगर्भं
9 A कुण्डपात्रं	22 I. O. omits it
10 A दातव्यमपि for the bracketed
portion	23 A बहुवेन्द्रा for the bracketed
portion
11 I. O. कुण्डपात्र and A कण्ड
for the bracketed portion	24 Both I. O. and A omit it
12 Both I. O. and A इतिता-	25 A ज्ञापकं
13 I. O. नाभ्याच्छादनार्थं	26 A यजमानावपरे for the brack-
eted portion
	27 A यजमाना-

प्रोक्तमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । ततः श्रुत्वाः सपिधानं हेम - 'कुण्डमानीय प्रधान-
वेविकायां लिखितवक्रोपरि 'तिलद्रोणं विकीर्य ' [तत्वारोपयेयुः] । ' [कुण्डमध्ये हेमं पक्व
निधाय] ' [यजमानोपवेशनयोगं यथा भवति, तथा कुण्डं धृतस्त्रीराभ्यां पूरयेयुः । कुण्ड-
पार्श्वतः] हैमानभिमतं ययुता¹⁰ [न दात-] सूची-नाल-पिटक-बर्हि-रादित्यप्रतिमा-
¹¹ नाभ्यावरण-यज्ञोपवीत-दण्डकमण्डलून् संस्थापयेयुः ।] ततो यजमानं स्वस्ववेदस्थाभि-
वेक-¹² मन्त्रैः सर्वैश्च मिश्रजलेन¹³ जपयेयुः । तदा च मन्त्रल-¹⁴ [तुर्यवन्दि-] पोषात्
कारयेयुः ।

¹⁵ [ततो यजमानः] शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय 'नमो हिरण्य-
गर्भाय' इत्यादि - 'दुःखसंसारसागरा' दित्यन्त-¹⁶ मन्त्रैर्हिरण्यगर्भमामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिना चयेत् ।
ततो दक्षिणकामेण हस्तद्वय-¹⁷ धृतहैमधर्मराज-¹⁸ चतुर्मुखप्रतिमो¹⁹ हिरण्यगर्भमध्यं प्रविश्योद-
ज्जल उपविश्य जानुमध्यापितशिरा²⁰ उच्छ्वासपञ्चकं यावत्तिष्ठेत् । तदा च²¹ ब्राह्मणाः
पिधानेन²² कुण्डमाच्छाद्य हिरण्यगर्भस्य गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनसंस्कारानभिधाय²³
स्वस्वगृह्योक्तांस्तत्सर्वस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयुः । ततो गुरुर्मन्त्रलतुर्यगीतवन्दिचोषेडु सतः
²⁴ हिरण्यगर्भस्य यजमानं करे²⁵ विधृत्योत्थापयेत् । ततः²⁶ [श्रुत्वाः हिरण्यगर्भ-
मिर्गतस्य] यजमानस्य संस्कारार्थं स्वस्वगृह्यविहितान् जातकर्मादिषोडशसंस्कारानभिधाय
तत्सर्वस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयुः ।

1 A. 'गन्धः'	14 A. पूर्वपङ्क्तौ for the bracketed portion
2 A. तत्र	15 A. ततश्च
3 A. सपिधानं	16 A. सागरीत्यादि.
4 A. कुण्डमानीय	17 I. O. 'इव'
5 A. तिलाद्रोणं	18 I. O. 'हिरण्यगर्भप्रतिमो, A. चतुर्मुखप्रतिमा
6 A. तत्र for the bracketed portion	19 A. हिरण्यगर्भं
7 I. O. omits the bracketed portion. A. गुह्यं for it	20 I. O. 'भिर
8 I. O. omits the bracketed portion	21 I. O. सङ्गातः, A. उच्छ्वासः
9 A. कुण्डपार्श्वतः	22 I. O. तत्र after this
10 A. द्वाग for the bracketed portion	23 I. O. कुम्भः
11 A. मासावरण	24 A. omits ध्याय
12 Both I. O. and A. omit चक	25 A. हिरण्यगर्भं
13 I. O. 'अथकुण्डमनुष्ठेयं	26 A. विद्वत्सोपयेत्
	27 A. reads the bracketed portion as 'अथहिरण्यगर्भमभिधाय'

संस्काराश्च षोडश ऋग्वेदे—जातकर्म नामकरणं निष्क्रमणम् अन्नप्राशनं चूडाकरणम्
उपनयनं व्रीहि वेदव्रतानि स्नानं विवाहः देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणां पञ्चमहायज्ञाः । यजुर्वेदे
तु नामकरणं नास्ति, 'चत्वारि वेदव्रतानीति विशेषः । सामवेदे नामकरणमस्ति,
अन्नप्राशनं 'नास्तीति यजुर्वेदाद्विशेषः । अथर्ववेदे—जातकर्म निष्क्रमणम् अन्नप्राशनं
गोदानम् उपनयनं सावित्रीव्रतं 'वेदव्रतं सावित्रीव्रतविसर्जनं 'वेदव्रतविसर्जनं समावर्तनं
विवाहः पञ्चमहायज्ञाश्चेति ।

ततो यजमानः पूर्वोक्तं दातादिकं गुरवे प्रतिपादयेत् । ततो 'नमो हिरण्यगर्भाय
'ब्रह्मगर्भाय वै नमः' इत्यादि मन्त्रद्वयं जपेत् । ततः श्रुत्वाः¹ 'ऽष्टौ वरणादित्यन्धा-
लङ्कारैरलङ्कृताः कनकमयासनोपविष्टं यजमानं 'देवस्य त्वे'ति वेदचतुष्टयमन्त्रेण 'अथ
जातस्य तेऽज्ञानो'त्यादिना च पुराणमन्त्रेण कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन जपयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारो गुरुर्विवेकप्रमुखनानाब्राह्मणेभ्यो
हिरण्य-गर्भमुत्सृज्य दद्यात् । तद्यथा—² 'अथ यथासम्भवगोतनामभ्यो गुरुर्विवेक-
प्रमुखब्राह्मणेभ्यो भवत्स्यपुराणोक्तहिरण्यगर्भ-³ महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं⁴ हिरण्य-
गर्भं⁵ ददानि । प्रतिप्रहोतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा हिरण्यगर्भोऽयं विष्णुदै-
वतः' इत्युक्त्वा⁶ यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः ।

ततो गुरवे पादुकोपानच्छ्रवचामरासन-⁷ भाजनमामान् दक्षिणां दद्यात् । तद्यथा—
⁸ 'अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतानि पादुकोपानच्छ्रवचामरासनभाजनानि
⁹ 'इयदुत्पत्तियोग्याश्च भूमिं ददानि । स्वस्तीति गुरुर्वदेत् ।

¹⁰ 'ततः श्रुत्वाः हिरण्यगर्भो दक्षिणादानम् । तद् यथा—¹¹ 'अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं

1 A. चत्वारि, I. O. रत्नानि	11 Both I. O. and A. omit महादान
2 I. O. शेषः	12 A. 'कामोमेतं
3 A. नास्ति	13 A. हिरण्य
4 I. O. वेदव्रतं	14 I. O. 'दैवतमिदमुक्त्वा
5 I. O. इदं व्रतविसर्जनं, A. omits it	15 I. O. omits भाजन
6 I. O. विष्णुगर्भाय, A. गर्भभूताय	16 A. omits it
7 I. O. पठेत्	17 A. यदुत्पत्तिः
8 I. O. कृता for ऽष्टौ	18 A. ततो
9 A. omits गर्भं	19 A. omits it
10 A. omits it	

युष्मभ्यमहं दक्षिणा^१भियदुत्पत्तियोग्यां भूमिम् एतानि च^२ रत्नानि ददानि । स्वस्तोति
प्रत्येकमृत्विजो ब्रह्मः । ततो गुरुत्विजः स्वं स्वं सुवर्णभागं स्पृशेयुः । यद्वा गुरवे हिरण्य-
गर्भस्यार्द्धम्^३ अष्टविगुभ्यश्चार्द्धं^४ दद्यात् । ततः च—^५अथासुकासुकसगोत्रेभ्योऽसुकासुक-
वेदासुकासुकासाध्यायिभ्योऽसुकासुक-^६देवशर्मेभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया
तिलद्रोणारोपितं^७ फल-^८[पुष्पोपशोभितं पञ्चवर्णं]-^९वितानकसहितमिति च पूर्वदानवाक्याद्वि-
शेषः ।

ततो यजमानस्तुलापुरुष-^{१०}वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं^{११} ब्राह्मणवाचनं
‘स्वरया यथायथं हिरण्यगर्भप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्यगर्भमहादानं समाप्तम्^{१०} ।

- 1 A -भिदं वदुत्पत्तिरोग्यां
- 2 A omits it
- 3 A omits it
- 4 A omits वेदासुकासुक
- 5 I. O. omits देव
- 6 I. O. -रोपितं

- 7 A पुष्प for the bracketed portion
- 8 A -वापकेभ्यो
- 9 A रत्नानि
- 10 I. O. omits it

तथा ब्रह्माण्डमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२७६अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डविधिसुतमम् ।

^१यच्छ्रेष्ठं सर्वदानानां महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

अष्टविगुणपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

लोकेशावाहनं तद्वदधिवासनकं तथा ॥२॥

^२कुर्याद्विंशपलावृद्धं मासहस्ता^३ च शक्तितः ।

शकल^४-द्वयसंयुक्तं ब्रह्माण्डं^५ काश्चनं बुधः ॥३॥

दिग्गजाष्टसमायुक्तं षड्वेदाङ्गसमन्वितम् ।

^६लोकपालाष्टकोपेतं मध्यस्थितचतुर्मुखम् ।

शिवाच्युतार्कशिखरमुमालक्ष्मीसमन्वितम् ॥४॥

शिवाच्युतार्कशिखरम् ऊर्ध्वभागोत्खादितशिवाच्युतार्कमूर्तिम्^७ ।

वस्त्रादित्यमरुद्गर्भं महारत्नसमन्वितम् ।

वितस्तेरङ्गलशतं यावदायामविस्तरम् ॥५॥

वस्त्रादित्यमरुद्गर्भं गर्भोत्खादितवस्त्रष्टक-द्वादशादित्य-सप्तमरुद्गणमूर्तिम्^८ । महा-
रत्नसमन्वितम् उत्कृष्टरत्नसमन्वितम् । वितस्तेरङ्गलशतं यावदित्यनेन वितस्तेरारभ्याङ्गुल-
शतं यावत् स्वेच्छया दीर्घविस्ताराभ्यां ब्रह्माण्डं^९ कर्तव्यमित्यर्थः ।

कौबेयवस्त्रसंवीतं तिलद्रोणोपरि न्यसेत् ।

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात्^{१०} परिवारयेत् ॥६॥

अष्टादश^{११}धान्यानि प[रिभाषोक्तानि ।

पूर्वेणानन्तरायनं^{१२} प्रशुभ्रं पूर्वदक्षिणे ।

प्रकृतिं दक्षिणे पार्श्वे सङ्कर्षणमतः परम् ॥७॥

- 1 I. O. यच्छ्रेष्ठं
- 2 I. O. कुर्याद्विंशपलावृद्धं
- 3 A -मासः
- 4 A शकलः, I. O. शकलः
- 5 A ब्रह्माण्ड
- 6 A लोकपालो
- 7 I. O. -मूर्तिः, A -मूर्ति
- 8 I. O. -मूर्तिः
- 9 Both I. O. and A omit कर्तव्यम्
- 10 I. O. परिकल्पयेत्
- 11 A omits the bracketed portion
- 12 A -पार्श्वे

¹[अनन्तशयनं जलशायिनम् ।]

पश्चिमे चतुरो वेदाननिरुद्धमतः परम् ।

²[अभिमुत्तरतो हैमं वायुदेवमतः] परम् ॥८॥

समन्तात् ³गुडपीठस्थानर्चयेत् काञ्चनान् बुधः ।

स्थापयेद्दक्षसंवीतान् पूर्णकुम्भान् दशैव ॥९॥

काञ्चनान् काञ्चनपत्रोत्खाटितान् ।

दशैव धेनवो देयाः ⁴सहैमांश्चरदोहनाः ।

पादुकोपानहच्छलचामरासनदर्पणैः ।

भक्ष्य-⁵भोज्यान्मदीपेक्षुफलमास्यानुलेपनैः ॥१०॥

भक्ष्यं पिष्टकं मूलम्, फलस्य ⁶खशन्दोपात्तत्वात् । ⁷एतैश्च पादुकादिभिः सहितः दश धेनवो देयाः पार्श्वतः स्थाप्या इत्यर्थः ।

⁸होमाधिवासनान्ते च स्नापितो वेदपुङ्गवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं त्रिधा कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥११॥

⁹होमाधिवासनान्ते इति ¹⁰पूर्वमेव देवतारोपणरूपस्याधिवासनस्योक्तत्वादिरण्यगर्भादिषु तथा दर्शनाच्च होमं लोकपालाद्यावाहनपूजा-¹¹[पर्यन्तं समाप्याजिवासनं] देयद्रव्यस्य वेद्युप-¹²रिस्थापनम् । ततः स्नापितो मन्त्रं पठेदिति सम्बन्धो बोद्धव्यः ।

नमोऽस्तु विश्वेश्वर विश्वधाम

जगत्सविले भगवन्नमस्ते ।

¹³सप्तर्षिलोकामरभूतलेख

¹⁴गर्भेण सार्द्धं वितराभि-¹⁵रक्षाम् ॥१२॥

1 A अमन्तं शायिनं for the bracketed portion

2 I. O. अतः for the bracketed portion

3 I. O. पीठस्थानमर्चयेत्, A पीठ-स्थानमर्चयेत्

4 I. O. सहैमांश्चरदोहनाः, A अश्विभ्याः चरदोहनाः

5 Corrected from M. P. A. B and I. O. भोजनं for भोज्या

6 A मूलमन्त्रोपात्त इति

7 A तैश्च

8 A होमादि०

9 A होमादि०

10 A पूज्यं only

11 Both I. O. and A पर्यन्त-जिवासनं for the bracketed portion

12 A omits रि

13 Both I. O. and A सप्तर्षि-लोकामरभूतलेख

14 I. O. adds गर्भेण before this

15 A वि for वि

ये दुःखितास्ते सुखिनो भवन्तु

¹प्रयान्तु पापानि चराचराणाम् ।

²त्वदानशस्त्राहतपातकानां

ब्रह्माण्डदोषाः प्रलयं व्रजन्तु ॥१३॥

एवं ³प्रणम्यामरविश्वगर्भं

दद्याद्विजेभ्यो दशधा विभज्य ।

⁴भागद्वयं तत्र गुरोः प्रकल्प्य

समं भजेच्छेषमतः क्रमेण ॥१४॥

खल्पेषु होमं गुरुरेक एव

कुर्यादथैकमिभिधानयुक्तया ।

स एव ⁵सम्पूज्यतमोऽल्पचित्तै-

र्यथोक्तवस्ताभरणादिकेन ॥१५॥

खल्पेषु प्रचुरदानासमर्थेषु दातुं सततं गुरुरेक एव पूजनीयः ।

इत्थं य एतदखिलं पुरुषोऽत्र कुर्याद्

ब्रह्माण्डदानमविगम्य महद्दिमानम् ।

⁶निधुं तत्कलमव-विशुद्धं [तनुर्मुंरारे]-

रानन्दकृत् पदमुपैति सहाप्सरोभिः ॥१६॥

सन्तारयेत् पितृपितामहपुत्रपीत-

⁷बन्धुम्रियातिथिकलत्-⁸शताष्टकं सः ।

ब्रह्माण्डदान-⁹शकलोकृतपातकौघ-

मानन्दयेच्च अननीकुलमप्यशेषम् ॥१७॥

इति पठति श्रणोति वा य एवं

सुरभवेनैव गृहेषु धार्मिकाणाम् ।

1 I. O. omits it

2 A दुर्गामन्त्राणां हत०

3 A प्रणम्यामरविश्वगर्भं

4 A भागद्वयं

5 A -मुष्मा

6 A पूज्यतमोऽल्पचित्तै०

7 A निधुं तत्

8 A अमरवि for the bracketed portion

9 A सहाप्सरोभिः

10 A सतत०

11 A -महाष्टकं

12 Both I. O. and A -सकली०

मतिमपि च ददाति ^१मोदतेऽसा-

^२वमरपतेर्मन्त्रे सहाप्सरोभिः ॥१८॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजातब्रह्माण्डमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषमहादानलिखितं खड्गचर्मभय-
कालसमाह—तुलाम्हापनीयहरिप्रतिमा—^४[सालङ्कारतुला]—हस्तप्राणप्रतिमा—वहिःसर्व-
सम्भारम्, अधिकत्वेन विंशतिसंख्यपलेभ्यः ऊर्द्धं सहस्रपलावधि अभिमतकाश्च[नष्टितं]^५,
दैर्घ्यप्रस्ताराभ्यां^६ वितस्तिमारभ्याङ्गुलशतपर्यन्तम्, सम्पुटमेलनीयखण्डद्वयरूपम्,^७ अन्तर्वत्-
खाटितचतुर्मुखब्रह्म-^८वस्त्रक-द्वादशादित्य-^९सप्तमहर्षप्रतिमं, वहिः खखदिक्रमोत्-
खाटितैरावतादि-^{१०}दिग्गजाष्टकेन्द्रादिलोकपालप्रतिमम्, अभिमत-^{११}स्थानपङ्क्त्युत्खाटित-
शिखाकल्पनिर्गच्छच्छन्दोज्योतिषन्याकरणरूप-वेदाङ्गषट्कप्रतिमम्, उपरिखण्डोर्द्ध-^{१२}भागोत्-
खाटित-शिवाच्युतासैमालक्ष्मीप्रतिमम्, अभोद्योतकृष्टरत्नचित्तं ब्रह्माण्डं; ब्रह्माण्ड-^{१३}[पूर्वादि-
दिग्गव]स्थापनार्थं काष्ठनान्तरविरचितपत्रोत्खाटित-जलशायि-प्रयुक्त-प्रकृति-सङ्घर्षण-वेदचतु-
ष्टयानिबद्धाभिवास्तुदेवप्रतिमाः. जलशाय्यादिप्रतिमास्थापनार्थमष्टौ गुडपिण्डान्, ब्रह्माण्डा-
च्छादनार्थं कोषकारतन्तु^{१४}-निर्मितं वस्त्रं, ब्रह्माण्डस्थापनार्थं तिलद्रोणं, ब्रह्माण्ड-^{१५}पार्श्व-
स्थापनार्थमष्टादश^{१६}[धान्यानि, दश]कुम्भान्, तद्वेष्टनार्थं^{१७}दश वस्त्राणि, ब्रह्माण्डपार्श्व-^{१८}-
स्थापनार्थं दश धेनूः, तदलङ्करणार्थं दश हैम-^{१९}युगलवस्त्राणि, उपदोहनार्थं दशकांस्यपात्राणि,
ब्रह्माण्ड-^{२०}पार्श्वस्थापनार्थं काष्ठमयपादुकायुगोपानद्युग्मच्छलचामरासनदर्पणपिष्टकसामग्र्यत्र-
सामग्री-^{२१}कुफलमूलमाल्यानुलेपनसामग्रीरुत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य

1. I. O. omits मोदते

2. Both I. O. and A. वमर-

3. I. O. चर्मभयं खड्ग तुला and
वनातुल for चर्मभयं

4. A. हावा

5. I. O. omits the bracketed
portion

6. A. दैर्घ्यप्रस्ताराभा

7. A. इदम्

8. I. O. खण्डक and A. षट्

9. I. O. omits वज्र

10. A. omits दि

11. A. स्थापनं

12. I. O. भागानुत्खाटित, A

भागानुत्खाटित

13. A. reads the bracketed por-
tion as दूर्ध्वं दिशि

14. A. न्तु for तन्तु

15. Both I. O. and A. omit
पार्श्व

16. A. omits the bracketed por-
tion

17. A. चट्टाद्वय

18. I. O. omits पार्श्व

19. I. O. omits पार्श्व

20. I. O. adds दीपशायनी after
this

पूर्वतरदिने यजमान-^१गुह्यं त्विगजापकास्तुलापुरुषवदविष्यभोजनादिकं^२ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्प-
वाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । ततोऽ-
परदिने यजमानस्तुला-^३पुरुषवद् गोविन्दाधाराधनादि-मधुपर्कदानान्तं^४ कर्म^५ गोविन्दाद्य-^६र्यन-
ब्राह्मणानुज्ञापनं^७ दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-^८वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं
प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुह्यं त्विगजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनिष्ठा-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसंधायानुष्ठातव्यम् । तत ऋत्विजः पूर्वघटितं यथोक्तं रूपं
सम्पुटमिलित-^{१०}शकलद्वयनिर्मितं ब्रह्माण्डमानीय, प्रधानवेषां लिखितचक्रोपरि तिलद्रोणं
विकीर्य, ^{११}तदुपरि स्थापयित्वा, कौषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, ब्रह्माण्डस्य ^{१२}सर्वपार्श्वेष्वष्टादशधान्यानि
आरोपयेयुः । ततो ब्रह्माण्डस्य पूर्वोदिकमेण गुड-^{१३}पिण्डानामुपरि पूर्वोक्त-^{१४}जलशाय्यादि-
प्रतिमाः स्थापयेयुः । गुह्यं ताः^{१५} क्रमेणैव प्रणवादिचतुर्भ्यन्तेन नमोऽन्तेन खनाममन्त्रेण
प्रत्येकं पूजयेत् । तत ऋत्विजो ब्रह्माण्डपार्श्वे^{१६} वस्त्रवेष्टितमीवान् दश पूर्णकुम्भान्, ^{१७}हैम-
श्रीवस्त्राच्छादिताः सकांस्यदोहना दश धेनूः, पादुकायुपकरणम्^{१८} आरोपयेयुः । ततो मङ्गल-
गीतवाद्यवन्दिषोषेषु सत्सु कुर्यादसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं स्नापयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय ब्रह्माण्डं त्रिः
प्रक्षिणीकृत्य 'नमोऽस्तु विश्वेश्वरे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य प्रणम्य
^{१९}गुह्यं त्विगभ्यो दद्यात् । ^{२०}[तद् यथा—^{२१}] अयामुकामुकसंगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुका-
मुकशालाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं मत्स्यपुराणोक्त-ब्रह्माण्डमहादान-^{२२}दानफल-
प्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया ^{२३}एतन्महारत्नभूषितं कौषेय-^{२४}वस्त्रसंवीतं तिल-

1. I. O. यजमानः

2. Both I. O. and A. भोजनादि

3. I. O. पुरुषवद् and A. पुरुषपदवद्

4. A. दानाधाराधना

5. Both I. O. and A. omit it

6. A. भार्गव

7. A. स्थापन

8. A. पञ्च twice

9. A. कृतनिष्ठाकल

10. Both I. O. and A. सङ्कल्प

11. Both I. O. and A. तदुपरि

12. I. O. वस्त्रपार्श्वं अष्टादश धान्यानि

13. I. O. अपिष्टा

14. A. जलशाय्यादि, I. O. कर्मे-

मार्थादि

15. I. O. भाव

16. A. पार्श्व

17. A. वैश्वदेव्याच्छादिताम्

18. A. omits च

19. A. ऋत्विग्भ्यो

20. A. omits the bracketed por-
tion

21. A. omits दान

22. A. एतं दद्यात्

23. I. O. adds दद्यात् before वस्त्र

द्वौषास्थापितमष्टादशभान्सहितं गुहपीठस्थकाञ्चनानन्तरायन^१-प्रद-प्रकृति-सङ्घर्ष-वेद-
चतुष्टयानिरुद्धामि-बाहुदेव-प्रतिमासहितं वस्त्रसंवीतपूर्णकुम्भदशक^२-हेम-शृङ्खलाच्छादित-
सकंस्^३-दोहनधेनुदशक^४-सहितं पादुकोपानच्छ्रुतचामरासनदर्पणभक्ष्यभोजनदीपेक्षुमाल्यफला-
नुलेपन-पुष्पफलोपसोभित-^५पञ्चवर्ण-वितानकसहितं ब्रह्माण्डं ददानि ।

प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता सावित्रीं पठित्वा, ब्रह्माण्डमिदं विष्णुदैवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेयुः^६ । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं शुष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्ति-
योग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि, प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता ब्रह्माण्डं स्पृशेयुः । ततस्तुला-
पुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादितर्पणं पुण्यादादिवाचनघ^७ [कृत्वा, ब्रह्माण्डं]
दशधा विभज्य, भागद्वयं गुरवे, ऋत्विग्भ्यश्चाष्टौ भागान् स्वरया प्रतिपादयेत् । यथोक्तस्वल्प-
ब्रह्माण्डदाने तु^८ गुरवेकामिवत्^९ सर्वम् ऋत्विगादिकर्तव्यं स्वयच्छोकविधिना शान्तिकाध्याय-
अपबहिः^{१०} कुर्यात् । ^{११}आपकास्तु ^{१२}पूर्ववदेव कार्याः । कुरामयश्च ब्रह्मा कार्यः । तदा
च यजमानो गुरवे ^{१३}तत् ^{१४}[सर्वं महादानं] सम्प्रदानेकवचनोद्देन दद्यात् ।

इति ब्रह्माण्डमहादानं^{१५} समाप्तम्^{१६} ।

1 A बाविज

2 A द्य

3 A omits दीन

4 A द्य

5 I. O. -कृत्वा

6 A पठेत्

7 A omits the bracketed por-
tion

8 I. O. गुरवेकामिवत्, A गुरवे-
कामिवत्

9 A सर्व

10 I. O. बाविजाभाजनं च, A बावि-
जभाजनं जपं वदिः

11 A आपकास्तु, I. O. बाजकास्तु

12 A सर्ववद्वाहः

13 A omits it

14 A reads the b. p. as सर्ववद्वा-
हः

15 A ब्रह्माण्डदानमहादानम्

16 I. O. omits it

तथा कल्पपादपमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७७ अः)

कल्पपादपदानाख्यमतः परमनुत्तमम् ।

महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासांघ तुलापुरुषदानवत् ।

पुण्याद्वाचनं कृत्वा लोकेशावाहनं तथा ॥२॥

ऋत्विग्भ्योऽपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

काञ्चनं कारयेद्भूजं नानाफलसमन्वितम् ॥३॥

नानाविहगवस्त्राणि भूषणानि च कारयेत् ।

शक्तिस्तिलपलाद्द^१मा^२-सहस्रात् प्रकल्पयेत् ॥४॥

अर्द्ध-^३कल्पत्तं सुवर्णस्य कारयेत् कल्पपादपम् ।

गुहप्रस्थोपरिष्ठाच्च^४ सितवस्त्रयुगावृतम् ।

अर्द्ध-^५कल्पत्तं यावदुपात्तसुवर्णस्यार्द्धेन निर्मितम् ।

नक्षत्रविष्णुशिबोपेतं पञ्चशास्त्रं सभास्करम् ॥५॥

कामदेवमधस्ताच्च सकलत्वं प्रकल्पयेत् ।

सन्तानं^६ पूर्वतस्तद्वत्^७ तृतीयांशेन कल्पयेत् ।

मन्दारं दक्षिणे पार्श्वे श्रिया सार्द्धं घृतोपरि ॥६॥

सन्तानं^८ पूर्वतस्तद्वदिति^९ गुहप्रस्थस्थं सितवस्त्रयुगावृतमित्यर्थः । कामदेवमधस्ताच्चेति
सन्तानवृक्षस्याधस्तात् सकलत्वं कामदेवं प्रकल्पयेदिति योजना^{१०}, मन्दारादिषु एकैकदेवता-
सम्बन्धभूतेः ।

पश्चिमे पारिभद्रन्तु^{११} सावित्र्या सह जीरके ।

सुरभीसंयुतं तद्वत्^{१२} तिलेषु हरिचन्दनम् ।

तृतीयांशेन कुर्वीत सौम्येन फलसंयुतम् ॥७॥

1 I. O. -वा०

2 A -कृत्वा

3 A वसित०

4 A -कृत्वा

5 A पूर्ववत् for पूर्वत

6 I. O. वकुवीजांशेन

7 A पूर्ववत् तद्वत् इति

8 A गुहप्रस्थ

9 A योजनं

10 I. O. पारिभद्रन्तु, M. P. पारिजा-
तन्तु

11 A तत्

कौशेयवस्त्रसंयुक्तानि कुमाल्यफलान्वितान् ।

तृतीयांशेन सन्तानघटनावस्थितधनवर्णतृतीयभागेन । सौम्येन उत्तर^१-दिग्भागेन ।

तथाष्ट^२ पूर्वाकलसान् पादुकासनभाजनान्^३ ॥८॥

दीपि^४कोपानहच्छलचामरासनसंयुतम् ।

पादुकासनभाजनान् पादुकासनभाजनसहितानित्यर्थः । आसनपदं चाल कलसावस्थानो-
चितासनपरं, चामरासनसंयुतमिति^५ पुनरासनपदश्रवणात् ।

फलपक्षियुतं तद्वहुपरिष्टा^६[द् वितानकम् ।]

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात् परिकल्पयेत् ॥९॥

होमाभिवासनान्ते तु ज्ञापितो वेदपुङ्गवैः ।

क्षिः प्रदक्षिणामावृत्य मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥१०॥

नमस्ते कल्पवृक्षाय चिन्तितार्थप्रदायिने^७ ।

विश्वम्भराय देवाय नमस्ते विश्वमूर्तये^८ ॥११॥

यस्मात्त्वमेव विश्वात्मा ब्रह्मा स्थाणुर्दिवाकरः ।

^{१०}मूर्तामूर्तं परं बीजमतः पाहि सनातन ॥१२॥

त्वमेवामृतसर्वस्वमनन्तपुरुषोऽव्ययः ।

सन्तानाद्यैरुपेतः सन्^{११} पाहि संसारसागरात् ॥१३॥

एवमामन्त्र्य तं^{१२} दद्यात् गुरवे कल्पपादपम् ।

चतुर्भ्यश्चापि ऋत्विग्भ्यः सन्तानादीनि कल्पयेत् ॥१४॥

एतेन चत्वार^{१३} एवर्त्विजः कर्तव्याः, कुशमयाश्चत्वारो ब्रह्माण इत्युक्तं^{१४} भवति ।

खल्पेष्वेकामिवत् कुर्याद्^{१५} गुरवेवामिपुजितः ।

न वित्तशाठ्यं कुर्यात् न च विस्मयवान् भवेत्^{१६} ॥१५॥

1 I. O. ०द्विविभागेन

2 A तथा

3 A ०भाजान

4 A दीप०

5 A omits इति

6 A तिष्ठानां and I. O. तिष्ठानां
for the bracketed portion

7 Corrected from M. P. A
चिन्तितार्थप्रदायकः, B चिन्तितार्थ
प्रदाय ने, I. O. चिन्तितार्थप्रदाय च

8 A ०वृत्तिने

9 A ०पुत्रेव, I. O. ०त्तामेव

10 Both I. O. and A मूर्तामूर्तं परं.

11 I. O. स

12 A विवाद

13 I. O. एव चर्त्विजः, A एवर्त्विजः

14 A सम्भवति

15 A गुरवेवामिपुजितः, I. O. गुरवे
वातिपुजितः, M. P. गुरवे चामि-
पुजनम्

16 A जरः

^१[न च विस्मयवान्] इयन्मया दत्तमिति नाहङ्कारवान् भवेदित्यर्थः ।

अनेन विधिना यस्तु [प्रदद्यात् कल्पपादपम्]^२ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥१६॥

^३[अप्सरोभिः परिचृतः] सिद्धचारणकिन्नरैः ।

भूतान् भव्याश्च मनुजांस्तारयेदात्मसम्मितान् ॥१७॥

स्तूयमानो दिवः पृष्ठे पुत्रपौत्रप्रपौत्रवान् ।

विमानेनार्कवर्णेन विष्णुलोकं^४ गच्छति ॥१८॥

दिवि कल्पशतं तिष्ठेद्राजराज्यो भवेत्ततः ।

^५नारायण-बलोपेतो नारायणपरायणः ।

नारायणकथासक्तो^६ नारायणपुरं व्रजेत् ॥१९॥

यो वा पठेत्^७ कनककल्पतरुप्रदानं

यो वा शृणोति पुरुषोऽल्पधनः स्मरेद् वा ।

सोऽपीन्द्रलोकमधिगम्य सहाप्सरोभि-

र्मन्वन्तरं वसति पापविमुक्तदेहः ॥२०॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातकल्पपादप-^१महादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं खड्गचर्म-^२मयडाल-
सहास्तुलास्थाप्यहरिप्रति^३[मा-सालङ्कारतुला-हस्तमात्र-प्रतिम-] ऋत्विक्चतुष्टय-^४वरणदक्षिणा-
सामग्रीवहिः सर्वसम्भारम्, अधिकत्वेन पलत्रयाद्^५ सहस्रपलावधि यथेष्टं काञ्चन-
मुपादाय तस्यार्द्धेन^६ कल्पपादपमपराद्धेन समभागेन सन्तानं^७[मन्दारं पारिभद्रं] हरि-
चन्दनम् एवं पञ्च तरुन् पञ्चशाखान् सौवर्णानां फलपक्षि-हैमपलनिर्मितानेकवक्त्राकारसहितान्

1 Both I. O. and A omit the
bracketed portion

2 Supplied from M. P. A,
B and I. O. महादानं निवेद्येत्

3 A reads the bracketed por-
tion as अप्सरोभिः परिचृतः

4 I. O. नारायणोपलोपेतो, A
नारायणोपलोपेता

5 Both I. O. and A ०सक्तो

6 A कल्पतरुप्रदानं, M. P. सकल-
कल्प०

7 A ०दानस्थानेषु

8 I. O. सवार्जन and A सवाक्त्र
for समडाल

9 A omits the bracketed por-
tion

10 A ०वरणादि०

11 I. O. कल्पपादपपरद्धेन, A कल्प-
पादपपरद्धेन

12 I. O. reads the bracketed
portion as मन्दारपरिभद्रं

केयूरकुण्डलाद्यभिमतालङ्कारभूषितान्, एषामाच्छादनार्थं रवेतवन्नयुगपदकं. तरुणा^१मधः-
स्थापनार्थम् गुडप्रस्थद्वयं, प्रत्येकं ^२[प्रस्थपरिमितान् पाशस्य]-धृतजीरक-^३तिलांश्च^४, -कल्पवृक्षाधः-
स्थापनार्थम् अभोष्टसुवर्णान्तर^५-पलोत्-^६खाटिता ब्रह्मविष्णु-^७शिवभास्करप्रतिमाः, यथोक्तकम-
तरुचतुष्टयाधःस्थापनार्थम् अभिमतसुवर्णान्तरपलोत्खाटिताः सरति-कामदेव-लक्ष्मी-सावित्री-
सुरभिप्रतिमाश्च^८, कल्पतरु-^९पार्श्वस्थापनार्थम् ^{१०}[अष्टौ कुम्भान् तदधःस्थापनार्थं] कुरादि-
निर्मितासनाष्टकं, कुम्भाच्छादनार्थं कौशेयवज्राष्टकं, कुम्भपार्श्वस्थापनार्थम् ^{११}इन्दुदण्डाष्टकं
पुष्पमास्या-^{१२}ष्टकसामग्रीं यथेष्टफलाष्टकं पादुकायुगाष्टकं कांक्षभाजनाष्टकम्, कल्पतरुपार्श्व-
पंक्त्या दीपिकोपानदयुगच्छस्रचामरा-^{१३}सनाष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुर्वृत्तिगञ्जापकाः तुलापुरुषव-
द्विष्णुभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ^{१४}कल्पपादपदं प्रक्षिप्य
यथायथं निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् ।

ततोऽपरदिने यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दा-^{१५}धाराधनादि-मधुपर्कदानान्तं कर्म ^{१६}गोविन्दा-
द्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ^{१७}कल्प-
पादपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्तिगञ्जमानजापका उपवसेयुः ।

अपरदिने च कृतनिष्ठास्तुलापुरुषवदभिस्थापना-^{१८}[दि-मध्यब्राह्मणवाचना]न्तं कर्म यथा-
यथं कुर्यात् । एवम् मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषमन्यमनुसन्धाय अनुष्ठानव्यम् । तत
ऋत्विजः कल्पतरुमानीय प्रधानवेद्यां लिखितचक्रमध्ये गुडप्रस्थं दत्त्वा ^{१९}तदुपरि स्थापयेयुः ।
ततस्तस्याधो गुडप्रस्थोपरि पङ्क्तिक्रमेण सुवर्ण-^{२०}पलोत्खाटिता ब्रह्मविष्णुशिव-^{२१}भास्करप्रतिमाः

1 I. O. ०५५०, A ०५५०

2 Both I. O. and A प्रस्थपरि-
मिताचार for the bracketed
portion

3 I. O. ०५५०, A ०५५०

4 A तिलाः

5 I. O. ०५५०

6 A पाशोत्, I. O. ०५५०

7 A ०५५०, A ०५५०

8 I. O. ०५५०

9 I. O. ०५५०

10 Both I. O. and A omit
the bracketed portion

11 A इन्दुकाष्टकं

12 Both I. O. and A ०५५०

13 Both I. O. and A omit
सना

14 A कल्पपादपदं

15 I. O. omits न्दा

16 I. O. and A omit it

17 A कल्पपादपदं

18 A omits the bracketed por-
tion

19 A परि

20 I. O. ०५५०

21 A ०५५०

स्थापयेयुः । ^१तत्पूर्वतोऽधस्तादारोपित-सरतिकामदेवप्रतिमं ^२[गुडप्रस्थोपरि सन्तानं,
कल्पतरुदक्षिणतोऽधःसमारोपितलक्ष्मीप्रतिमं धृतप्रस्थोपरि मन्दारं, ^३[कल्पतरुपश्चिमतः अधः-]
समारोपितसावित्रीप्रतिमं जीरकप्रस्थोपरि पारिभद्रं, ^४[कल्पतरुतरतः अधः-]समारोपित-
सुरभिप्रतिमं तिलप्रस्थोपरि ^५हरिचन्दनधारोपयेयुः । सर्वेष्वथ वृक्षान् प्रत्येकं ^६सितवज्रयुगेना-
च्छादयेयुः । ^७[अष्टासु च दिक्षु] प्रत्येकं कौशेयवज्राच्छादितान् इन्दुदण्डफलान्वितान्
माल्यालङ्कितान् अष्टौ ^८पूर्णकुम्भान् पार्श्वारोपितपादुकायुगभाजनासनेष्वारोप्य, कल्पतरुपार्श्वे^९
पूर्वोक्तदीपिका-^{१०}धुपकरणमारोपयेयुः ।

^{११}ततो मङ्गलतूर्यगोत-^{१२}वन्दिघोषेषु सत्सु ऋत्विजः कुरङ्गसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन
यजमानं ज्ञापयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय
कल्पपादपं ^{१३}तिः ^{१४}प्रदक्षिणीकृत्य, 'नमस्ते कल्पवृक्षाये'त्यादि 'पाहि संसारसागरा'दित्यन्त-
मन्तान् पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुर्वृत्तिगञ्जो यथायथं दद्यात् ।

ॐ अथामुक्तमुक्तगोत्रेभ्यः अमुक्तमुक्तेदामुक्तमुक्तशास्त्राध्यायिभ्यः अमुक्तमुक्तदेशरामेभ्यो
गुप्तभ्यं मत्स्यपुराणोक्तकल्पपादपमहादानं^{१५}-दानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागवत्त-
स्या एतं गुडप्रस्थारोपितं सौवर्ण्यब्रह्मविष्णुशिवभास्कर-^{१६}[प्रतिमासितवज्रयुगान्वितं गुडप्रस्था-
रोपितसौवर्ण्यसरतिकामदेवप्रतिमासितवज्रयुगान्वितसौवर्ण्यसन्तानसहितं धृतप्रस्थारोपितसौवर्ण्य-
लक्ष्मीप्रतिमासितवज्रयुगान्वितसौवर्ण्यमन्दारसहितं जीरकप्रस्थारोपितसौवर्ण्यसावित्री-]प्रतिमा-
सितवज्रयुगान्वितसौवर्ण्य-^{१७}पारिभद्रसहितं तिलप्रस्थारोपितसौवर्ण्यसुरभिप्रतिमासितवज्रयुग-
ान्वितसौवर्ण्यहरिचन्दनसहितं कौशेयवज्र-^{१८}युगवेष्टितग्रीवेक्षुमाल्यालङ्कित-कुशासनस्थ^{१९}-

1 I. O. omits तत्

2 A omits the bracketed por-
tion

3 I. O. कल्पतरुः for the bra-
cketed portion

4 I. O. कल्पतरुः

5 A omits हरि

6 A प्रत्येक

7 I. O. अष्टासु दिक्षु, A अष्टादि

8 A omits पूर्वा

9 A पार्श्व

10 I. O. has a lacuna here,
A सू

11 A omits it

12 I. O. वाद्य for वन्दि

13 A omits it

14 A प्रदक्षिणीकृत्य

15 A omits दानफल

16 A omits the bracketed por-
tion

17 A सन्तान before this

18 I. O. omits युग

19 A omits स

पादुकायुगलं सभाजनयुत-पूर्णकुम्भाष्टक^१-[दीपिकोपानद्]^२-युगच्छतचामरासन--^३फलमालययुत-पञ्चवर्णवितानकाष्टादशधान्ययुतं^४ कल्पपादपं ददानी ।

^५प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यथायथम् 'अमुकपादपोऽयं' विष्णु-देवतः^६ इत्युक्त्वा यथाशक्तं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो दक्षिणादानम् । ॐ अथ कृतैतदान-प्रतिष्ठायै^७ युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिम् एतानि च^८ रत्नानि ददानी । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा प्रत्येकं ^९[तस्मिन् मूलेषु] स्पृशेयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुष-वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दोनानाधादितर्पणं ब्राह्मणवाचनञ्च कुर्यात् । ततः कल्पपादपं^{१०} गुरवे, ^{११}[सन्तानकादींश्च चतुरो] वृक्षान् ^{१२}शृग्वेद्यादिकमेण चतुर्भ्यः श्रुतिगभ्यो निवेदयेत् । ^{१३}[स्वल्पकल्पपादपदाने तु] ^{१४}गुरवेकामिवत् स्वगृह्योक्तविधिना सर्वं ब्राह्मणद्वयदानवत् कुर्यात् ।

इति कल्पपादपमहादानं समाप्तम् ।

- 1 A omits क
- 2 A पादुकायुगलं for the bracketed portion
- 3 A omits फल
- 4 A कल्पपादमहादानमहं
- 5 A गृहीतारः
- 6 Both I. O. and A विष्णुदेवत-मित्युक्त्वा
- 7 A omits it
- 8 A तदमृतेषु for the bracketed portion

- 9 Both I. O. and A कल्पपाद-पञ्च
- 10 Both I. O. and A read the bracketed portion as सन्तान-कादींश्चतुरो
- 11 A शृग्वेद्यादि
- 12 I. O. स्वल्पकल्पपादपदानेषु and A स्वल्पपादपदाने तु
- 13 I. O. गुरवेकामिवत्

तथा गोसहस्रमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२७८ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

गोसहस्रप्रदानाख्यं सर्वपापहरं परम् ॥१॥

पुण्यां तिथिमथासाद्य युग^१-मन्वन्तरादिकाम् ।

^२पयोत्रतस्त्रिरात्रं स्यादेकरात्रमथापि वा ॥२॥

दानदिनात् पूर्वतिरात्रं दुग्धमात्रमाहारं कुर्यात्, अशक्तावेकरात्रमित्युन्नेयम् ।

लोकेशावाहनं कुर्यात्पुलापुरुषदानवत् ।

पुण्याहवाचनं तद्वद्भोमकार्यन्तथैव च ॥३॥

श्रुतिव्याख्यपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

वृषं लक्षणसंयुक्तं वेदिमध्येऽधिवासयेत् ॥४॥

वृषलक्षणञ्च विष्णुधर्मोत्तर उक्तम्, तद् यथा—

^३[तस्याः सुतं] परीक्षेत 'वृष' लक्षणान्वितम् ।

उन्नतस्कन्धककुक्षं^४-मृजुलाङ्गुलकम्बलम् ॥५॥

महाकटितटस्कन्धं वैदूर्यमणिलोचनम् ।

प्रबालशफश्चक्राग्रं सुदीर्घबलवालधिमम् ॥६॥

नवाष्टादशसंख्यैर्वा तीक्ष्णाग्रै^५-दर्शनैः शुभैः ।

मल्लिकाञ्च ^६मोक्षव्यो गृहेऽपि धनधान्यदः ॥७॥

तथा(वि. ध. १।१४६।४७-४४)—

^७मोक्षव्यानाश्च ^८धूर्याणां भूयो वक्ष्यामि लक्षणम् ।

^९स्वस्तिकाकारश्चक्राग्रं मेघौघसदृशस्वनाः ॥८॥

- 1 A 'मन्तरादिकं'
- 2 I. O., A and M. P. पयोत्रतं विरात्रं
- 3 A तसमाहूयं for the bracketed portion
- 4 A वृषयः
- 5 A omits च
- 6 A 'दृशनैः'
- 7 I. O. योक्तव्यं, A योक्तव्यं
- 8 I. O. and A योक्तव्यानाश्च
- 9 I. O. कार्याणां, A and V. D. धार्याणां
- 10 A स्वस्तिकाकारश्चक्राग्रं

महाप्रमाणाश्च तथा मत्तमातङ्ग्यामिनः ।

¹महोरस्का महोत्साहा² महाबलपराक्रमाः ॥६॥

शिरः कर्णौ ललाटश्च बालधिश्वर्यानि च³ ।

⁴नेत्रपार्वे च कृष्णानि शस्यन्ते चन्द्रमस्तिवः⁵ ।

श्वेतान्येतानि शस्यन्ते कृष्णस्य तु विशेषतः ॥१०॥

भूमौ कर्षति लाङ्गूलं प्रसम्बस्थूलं⁶ बालधिः ।

पुरस्ता⁷-दुभ्रतो नीचः⁸ पृष्ठतश्च प्रशस्यते ॥११॥

शक्तिव्यजपताकाभा येषां⁹ राजिर्विराजते ।

अनङ्गाहस्तु¹⁰ ते धन्या वित्तजीवजयावहाः ॥१२॥

प्रदक्षिणं¹¹ निवर्तन्ते स्वयं¹² [ये विनिवर्तिताः] ।

समुभत¹³-शिरोम्रीवा धन्यास्ते यूथवर्धनाः ॥१३॥

रक्तश्चाभनयनः¹⁴ श्वेनवर्णो भवेद् यदि ।

राफैः¹⁵ प्रबालसदृशोर्नास्ति¹⁶ धन्यतरस्ततः ॥१४॥

एते धूर्याः¹⁷ प्रयत्नेन¹⁸ मोक्तव्या यदि वा कृपाः ।

धारिताश्च तथा¹⁹ मुक्ता धनधान्यविवर्धनाः ॥१५॥ इति ।

[गोसहस्राद्विनिष्कृत्य गवां दशकमेव वा ।]²⁰

गोसहस्रं बहिः कुर्याद् वल्लमात्यविभूषितम् ॥१६॥

गोसहस्राद् विनिष्कृत्य²¹ [गोसहस्रात् पृथक्कृत्य], एतेन दशाधिकं गोसहस्रमुत्पाद्य
'गोसहस्रं बहिः कुर्यादिति श्रुतेः ।

- 1 I. O. महोवचा, A' महोरोचा
- 2 A' महोत्साहा V. D. महोत्साहा
- 3 A' वा
- 4 I. O. नेत्रे पार्वे
- 5 Both I. O. and A' चन्द्रमस्तिवः
- 6 A' •स्थूलं
- 7 I. O. •दुभ्रतो, A' •लम्बतो, V. D. •प्र तथा
- 8 Both I. O. and A' नीलः
- 9 A' रजि and I. O. वाहि for राजि
- 10 A' चन्द्राहस्त, I. O. चन्द्राहस्त
- 11 A' प्रदक्षिण

- 12 A' परिनिवर्तिताः for the bracketed portion
- 13 I. O. समुभत
- 14 A' सग for नयनः
- 15 I. O. प्रबाल
- 16 A' धान्यतस्ततः
- 17 I. O. धार्या, A' धार्या, V. D. धार्या
- 18 Both I. O. and A' मोक्तव्या
- 19 I. O. मुक्ता
- 20 M. P. omits the bracketed portion
- 21 A' reads the bracketed portion as गोसहस्राद्विभूषितम्

सुवर्णश्चक्राभरणं रौप्यपादसमन्वितम् ।

अन्तः¹ प्रवेश्य दशकं वल्लमाल्यैस्तु पूजयेत् ॥१७॥

सुवर्णश्चक्राभरणं सुवर्णश्चक्रं सुवर्णाभरणम् । एतदाभरणं² गोसहस्रस्यैव, गोदशके
'अन्तः³ प्रवेश्ये'⁴ [यादिना अ]लङ्कारान्तरश्रुतेः ।⁵ अन्तः प्रवेश्य मण्डपाभ्यन्तरं⁶ प्रवेशयेत्यर्थः ।

सुवर्णघण्टिका⁷-युक्तं ताम्रदोहनकान्वितम् ।

सुवर्णतिलकोपेतं हेमपट्टैरलङ्कृतम् ॥१८॥

कीर्षेयवल्लसंवीतं माल्यगन्धसमन्वितम् ।

⁸[नानारत्नमयैः श्वेतैश्चामरैधोपशोभितम् ।

पादुकोपानहच्छत्रभाजनासनसंयुतम् ॥१९॥]⁹

गवां दशकमध्ये स्यात्¹⁰ काश्चनो नन्दिकेश्वरः ।

कोषेयवल्लसंवीतो नानारत्नसमन्वितः ॥२०॥

¹¹लवणदोणशिखरे माल्येक्षुफलसंयुतः ।

कुर्यात् पलशतादूङ्¹² सर्वमेतदशेषतः ॥२१॥

शक्तिः पलसाहस्रं¹³ तितयं यावदेव तु ।

सर्वमेतदिति नन्दिकेश्वरदशोत्तरगोसहस्रसोवर्णालङ्कारादिकम् ।

गोशतेऽपि दशांशेन सर्वमेतत् समाचरेत् ॥२२॥

पुण्यकालं समासाद्य गीतमङ्गलनिःस्वनैः ।

¹⁴गोशतेऽपि दशांशेनेति गोसहस्रे यदुक्तं तस्य सर्वस्य¹⁵ दशमांशेन ।

सर्वोपयुक्तं¹⁶ ज्ञानज्ञापितो वेदपुत्रवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं गृहीतकुक्षुमाञ्जलिः ॥२३॥

- 1 A' पुरेय
- 2 I. O. गोसहस्रैव
- 3 I. O. तु
- 4 A' ति नामा for the bracketed portion
- 5 I. O. चतः
- 6 A' मण्डपाभ्यन्तरं
- 7 A' घण्टिका
- 8 I. O. हेममरवयुते, M. P. हेममरवयुते
- 9 A' omits the bracketed portion
- 10 I. O. कोषनो
- 11 A' मण्डप
- 12 I. O. •साहस्रं
- 13 A' omits it
- 14 Both I. O. and A' दशमि
- 15 A' स for दश

नमो वो विरवमूर्तिभ्यो विरवमातृभ्य एव च ।
 लोकाधि-^१वासिनीभ्यश्च रोहिणीभ्यो नमो नमः ॥२४॥
^२[गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति] भुवनान्येकविंशतिः ।
 ब्रह्मादयस्तथा देवा रोहिण्यः ^३पान्तु मातरः ॥२५॥
 गावो भमाग्रतः सन्तु गावः पृष्ठत एव च ।
 गावः शिरसि मे नित्यं गवां मध्ये वसाम्यहम् ॥२६॥
 यस्मात्त्वं वृषरूपेण धर्म एव सनातनः ।
^४[अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥२७॥]
 इत्यामन्य ततो दद्याद् गुरवे नन्दिकेवरम् ।
^५[सर्वोपकरणोपेतं गोयुगम् विचक्षणः ॥२८॥]

सर्वोपकरणोपेतमिति ^६कृत्वाथुपकरणसहितं नन्दिकेभरं,] गोयुगम् पादुकाथुपकरण-
 सहितमित्यर्थः ।

ऋत्विग्भ्यो ^७[धेनुमेकैकं दशकाद्] विनिवेदयेत् ।
 गवां शतमयैकैकं ^८तदर्धं वाथ विंशतिम् ॥२९॥
 दश पञ्चाथ वा दद्यादन्येभ्यस्तदनुज्ञया ।
^९नैका बहुभ्यो दातव्या यतो दोषकरी भवेत् ॥३०॥

अतः ^{१०}सर्वतः ऋत्विग्देयगवीभ्यो ^{११}द्विगुणा गावो गुरवे देयाः, ^{१२}ऋत्विग्देयैकधेनुतो
 'गोयुगम्' ^{१३}विचक्षणः इत्यनेन गुरवे द्विगुणगवीदानधृतेः । शतार्धादिदाने त्वन्येभ्योऽपि
 शुर्वृत्विगनुज्ञया देयाः ।

बहुपस्त्वेकस्य दातव्याः ^{१४}धीमतारोग्यवृद्धये ।

पयोव्रतः पुनस्तिष्ठेदेकाहं ^{१५}गोसहस्रदः ॥३१॥

1 A वासनीभ्यश्च, I. O. वासनीभ्यश्च	8 A तद्द्वं
2 A गवां भागप्रतिष्ठति for the bracketed portion	9 A नैको
3 A दत्तं	10 A सर्वं
4 A omits the bracketed portion	11 I. O. ऋत्विग्भ्योऽपि
5 A omits the bracketed portion	12 I. O. ऋत्विग्देयैक, A ऋत्विग्देयैक
6 I. O. दद्याद्गम्	13 A गोयुगम्
7 A reads the bracketed portion as धेनुमेकैकं दश वा	14 Corrected from M. P. A. B and I. O. नीमदारोग्य
	15 A ऋत्विग्भ्यो दद्याद्गम्

गोसहस्रं दत्त्वा तद्दिने दुग्धमावाहारो भवेदित्यर्थः ।

भावयेच्छृणुयाद्वापि महादानानुकीर्तनम् ।

तद्दिनं ब्रह्मचारी स्याद् य इच्छेद् विपुलां धियम् ॥३२॥

तद्दिने च ^१महादानग्रन्थं शृणुयात्, ^२[अन्यान्यपि ध्यायेत् ।] ^३यदा विपुलश्रीकामो
 भवति, तदा तद्दिनं ब्रह्मचर्यमाचरेदित्यर्थः ।

अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो भवेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः ॥३३॥

विमानेनार्कवर्णनं किङ्किनीजालमालिना ।

सर्वेषां लोकपालानां ^४[लोके सम्पूज्यते] सुरैः ॥३४॥

प्रतिमन्वन्तरं तिष्ठेत् पुत्रपौत्रसमन्वितः ।

सप्तलोकानतिक्रम्य ततः शिवपुरं व्रजेत् ॥३५॥

शतमेकोत्तरं तद्वत् पितृणां ^५तारयेद् बुधः ।

मातामहानां तद्वच्च पुत्रपौत्रसमन्वितम् ^६॥३६॥

यावत् ^७कल्पशतं तिष्ठेद्वाजराजो भवेत् पुनः ।

अश्वमेधशतं कुर्याच्छिष्टवध्यानपरायणः ।

वैष्णवं योगमास्थाय ततो मुच्येत बन्धनात् ॥३७॥

^८पितरश्चाभिनन्दन्ति ^९[गोसहस्रप्रदं सुतम्] ।

^{१०}अपि स्यात् ^{११}स्वकुलेऽस्माकं पुत्रो दीहित एव वा ॥३८॥

गोसहस्रप्रदो भूत्वा ^{१२}[नरकादुद्धरिष्यति] ॥

तस्य कर्मकरो वा स्यादपि द्रष्टा तथैव च ।

संसारसागरादस्माद् योऽस्मान् सन्तारयिष्यति ॥३९॥

1 A महादानविधियम्	7 A कल्पशतं
2 I. O. omits the bracketed portion	8 A पितरश्चापि नन्दन्ति
3 A तदा	9 A गोदाने only for the bracketed portion
4 A लोकेऽपि पूज्यते for the bracketed portion	10 I. O. बुधः
5 A तारयेद् बुधः	11 Corrected from M. P. A. B and I. O. चक्षुः
6 A and M. P. समन्वितः	12 I. O. सुकुले
	13 A नरस्य स only for the bracketed portion

इति पठति य एतद् गोसहस्रप्रदानं
सुर-भवनमुपेतः संस्मरेद् वाच परयेत् ।
अनुभवति मुदं ^१[वा मुच्यमानो] निकामं
प्रहतकलुषभावः सोऽपि यातीन्द्रलोकम् ॥४०॥

प्रयोगः

अल यजमानः समुत्पन्नगोसहस्रमहादानदानेच्छ-^२स्तुलापुरुषलिखितं स्वर्गचर्म-^३मयढाल-
सप्ताह-तुला-^४स्थापनीयहरिप्रतिमा-^५सालङ्कारतुला-हस्तमाद्य-^६प्रतिमावहिः ^७सर्वे सम्भारम्,
अधिकस्त्वेन दशाधिकाः सहस्रं गास्तथोक्तलक्षणयुतं वृषमेकं, ^८गोदशकृष-^९[पूजार्थं] प्रत्येकं
वस्त्रं] पूजोपकरणम्, पलशतोपरिपलसहस्रलयपर्यन्ताभिमतस्तुवर्णघटितानि ^{१०}यथेच्छनाना-
^{११}रत्नालङ्कृतनन्दिकेश्वरं, [गोदशकालङ्कारार्थं घटिका ^{१२}-तिलक-ललाटपट्टाभिमतं ^{१३}-रत्न-
लचित-^{१४}युगानाञ्च दश स्थानानि] ^{१५}गोसहस्रालङ्कारार्थम् ^{१६}युगाभीष्टतिलकाद्य-
सङ्काराणां सहस्रं स्थानानि, तथा गोदशकालङ्कारार्थं ताम्रदोहन-कोषकारतन्तुर्कपटचामराणां
दश स्थानानि. नन्दिकेश्वर-दशोत्तरगो-^{१७}[सहस्रपाणां] पूजार्थम् ^{१८}अलङ्कारार्थम् बहुतर-
गन्धमाल्यसामग्रौ, ^{१९}गोदशकमार्वस्थापनार्थञ्च काष्ठमय-^{२०}पादुकायुगोपानद्गुग्गुलुत्रकस्य-
भाजनासनानां ^{२१}दश स्थानानि, गोसहस्रालङ्कारार्थं वज्रयुगसहस्रम् अभीष्टपरिमाणौप्यसुर-
वन्तुसहस्रञ्च, नन्दिकेश्वरालङ्कारार्थं कौषेयवस्त्रं, नन्दिकेश्वरारोपणार्थं लवण-^{२२}[द्रोणं ततः]

1 Corrected from M. P. I. O.
वा वाचमानो and A' वाचमानो for
the bracketed portion	12 I. O. गोदशकालङ्कारार्थं घटिका
2 A omits दानेच्छ	13 I. O. omits न
3 I. O. मयाञ्जन, A मयाचन for
मयढाल	14 I. O. ०२२
4 Both I. O. and A add पुदप
after तुला	15 A' गोदशकालङ्कारार्थं दशसंस्थघटिका...
यद्रूपानि for the bracketed-
portion
5 A omits सालङ्कार	16 I. O. मर
6 A तुलावहिः	17 A' सङ्काराणां for the bracketed
portion
7 A omits सर्वे	18 A' अलङ्कारार्थम्
8 I. O. नोदक	19 A नोदक
9 A omits the bracketed por-
tion	20 A' omits पादुका
10 I. O. वदेत्	21 A omits दश
11 A omits रत्ना	22 A द्रोणम् for the bracketed
portion

पार्वस्थापनार्थमिच्छुं यथेष्टं फलानि, यजमानस्नानार्थं ^१सर्वोपधिञ्चोत्पाद्य, तुलापुरुषोक्त-
समयानामन्यतरस्य ^२पूर्वचतुर्थदिने प्रातः कृतनित्यो यजमानः शुचिर्होतोदक-^३पूर्णताश्रयात्
उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् ।

^४मत्स्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादानकर्म ^५[कर्तुम् अथादिदिनचतुष्टयं] गोसहस्रमहादान-
प्राच्योदोच्याङ्ग-^६भूतं दुग्धमाताहारमहं^७ करिष्ये । अशक्तौ तु ^८[दानपूर्वदिन एव^९ पयोव्रतो
भवेत् । तदा] पूर्वदिन एव प्रातः सङ्कल्पः^{१०} । वाक्ये ^{११}च ^{१२}दिनचतुष्टयपदस्थाने दिनद्वय-
मिति निवेशो विशेषः । शुर्वृत्विग्जापकास्तु दानदिनपूर्वतरदिने तुलापुरुषवद् हविष्यभोजनादि
हृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने गोसहस्र-^{१३}पदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं
सङ्कल्पञ्च ^{१४}कुर्युः । अपरदिने यजमानः तुलापुरुषवद् गोविन्दाद्याराधनादि-मधुपर्कदानान्तं
गोविन्दा-^{१५}वर्चनं ब्राह्मणानुज्ञापन-^{१६}दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु^{१७} तुलापुरुषपद-
स्थाने गोसहस्रपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुर्वृत्विग्जापका ^{१८}[उपवसेयुः, यजमानस्तु क्षीर]-
^{१९}वात्राहारो भवेत् । अपरदिने ^{२०}[कृतनित्या यजमानादयः]-स्तुलापुरुष-^{२१}[वदमिस्थापनमदि
मध्यब्राह्मणवाचनान्तं] कर्म यथायथं कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-
^{२२}प्रथममुसन्धाय ^{२३}सर्वतानुप्रातव्यम् ।

1 A सर्वोपधिकादुपविष्यति तस्य करो वा
स्यादि द्रष्टा सचेव च । संभ.रसागरा-
दयान् संभविष्यति । इति पठति य एतद्-
गोसहस्रप्रदानं । अधिकं	12 A स चतुष्टयस्थाने
2 A omits न	13 A omits स
3 A omits पूर्व	14 I. O. कुर्यात्
4 I. O. omits न	15 A ०२२
5 A स च चतुष्टय for the bracke-
ted portion	16 I. O. omits दान
6 A ०२२	17 A omits स
7 A omits च	18 A तुलादुग्ध for the bracketed
portion
8 A पूर्वदिने पयोव्रतस्यदा for the
bracketed portion	19 I. O. नाहारी
9 I. O. omits एव	20 A कृतनित्यो यजमान for the brac-
keted portion
10 Both I. O. and A सङ्कल्प	21 A वदादि मध्यब्राह्मणवाचन for the
bracketed portion
11 I. O. omits it, A तु	22 A ०२२मसमुसन्धाय, I. O. ०२२मस
	23 A omits सर्व

तत ऋत्विजः पूर्वघटितं नन्दिकेश्वर-¹ [मानोय, दशाधिकं गोसहस्रं सवृषञ्चत्ताभ्य, वृषं प्रधान]-वेधां लिखितचक्रोपरि स्थापयित्वा तत्पार्श्वे लवणद्रोण-² राशिमारोप्य, तदुपरि³ [नन्दिकेश्वरमारोप्य, कौषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, तत्पार्श्वे माल्येक्षुकलानि यथेच्छमारोपयेयुः] । ततः⁴ [पूर्वानीतदशाधिक]-गोसहस्राद् गोदशकमुत्कृष्टं पृथक् कृत्वा, "गोसहस्रं"⁵ [मण्डपवहिः वज्रमाल्यसौवर्ण]-श्रृङ्गतिलकाद्यभिमतभरणै रौप्यसुरैश्चालङ्कारयेयुः⁶ । गोदशकन्तु मण्डपं प्रवेश्य नन्दिकेश्वरवेष्टनेन स्थापयेयुः⁷ उज्जालङ्कारैश्चालङ्कारयेयुः । तत्पार्श्वे चोक्तपादुकाद्युपकरणानि स्थापयेयुः । ततो यजमानस्तद्गोदशकम् अभोष्टवज्रमाल्यादिभिः पूजयेत् । तत ऋत्विजो⁸ [मङ्गलगोततूर्यवन्दिघोषेषु सत्सु], कुराडसमीपस्थ-⁹ [कुम्भचतुष्टयजलं सर्वौषधिमिश्रं कृत्वा, तेन] यजमानं ज्ञापयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो¹¹ धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय 'नमो वो विश्वमूर्तिभ्य' इत्यादि—'पाहि सनातन' इत्यन्त-मन्त्रान् पठित्वा, दश गाः प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पाञ्जलिनार्चयित्वा, गोसहस्रं वृषं नन्दिकेश्वरश्च गन्धमाल्यादिभिरभ्यर्च्य गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ।¹² [तद् यथा—ॐ] अथ यथासम्भवगोत्रनामभ्यो गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादानं¹³ दानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया¹⁴ एता वृषकाश्चन-¹⁵ रजालङ्कृत-लवणद्रोणशिशुरारोपित-कौषेयवस्त्राच्छादित-¹⁶ [फलमाल्येक्षुसहित-नन्दिकेश्वरसहित-सौवर्ण्यचण्डिका-तिलक-ललाटपट्ट रजस्रजित-श्रृङ्गयुगलङ्कृत-कौषेयवस्त्राच्छादित-माल्यगन्धसमन्वित-चामरोपशोभित-पार्श्वन्यस्त]-पादुकाद्युपानदयुग-च्छन्न-भाजनासन-¹⁷ गोदशकसहिता¹⁸ वज्रमाल्यभूषिताः सुवर्णश्रृङ्गाः सुवर्णभरणा रौप्यपादाः सहस्रं गा ददामि ।

- 1 A दानाय दशाधिकं वृषा for the bracketed portion
- 2 A omits राशि
- 3 A नन्दिकेश्वरं यथेष्टमारोपयेयुः for the bracketed portion
- 4 A पूर्वोक्त for the bracketed portion
- 5 I. O. गोसहस्रं
- 6 A सुवर्णं only for the bracketed portion
- 7 A ०दारेयुः, I. O. ०दारेयुः
- 8 A चलादौ
- 9 A मङ्गलगोततूर्येषु for the bracketed portion

- 10 A कुम्भचतुष्टयजलसर्वौषधिमिश्रजलेन for the bracketed portion
- 11 A परिहितालङ्कारः
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A omits दान
- 14 A एतद्
- 15 A omits रज
- 16 A omits the bracketed portion
- 17 A सोदश
- 18 A वज्राणि माल्यभूषिताः

प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'गाव एता रुद्रदेवताः' इत्युक्त्वा, यथाशाखं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-तदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि रत्नानि च¹ ददामि । ब्राह्मणाः स्वस्तीत्युक्त्वा यथायथं गाः पुच्छेषु गृह्णीयुः । यद्वा गुरुत्विग्भ्य एव दद्यात् । तत दानवाक्ये ॐ अयामुक्तसगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तवेदामुकामुक्तशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहिता इति च² निवेशो विशेषः । तत च सोपकरणनन्दिकेश्वरसहितं गोयुगं³ गोशतद्वयश्च गुरवे देयम् ।⁴ [शेषे ऋत्विजां समो विभागः ।] ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं, दीनानाथादितर्पणं, पुण्याहादिवाचनम्, उक्तक्रमेण ब्राह्मणेभ्यो विभज्य गोसहस्रप्रतिपादनञ्च कुर्यात् । ततस्तद्दिनं बन्धुसहितो महादानविधिप्रन्थं श्रुत्वा दुग्धमात्राहारस्तिष्ठेत् । विपुलश्रीकाम-⁵ [स्तु तद्दिनं] ब्रह्मचर्यमाचरेत् ।

नन्दिकेश्वरसहितगो-⁶ शतदाने तु गोदशकस्थाने गौरेका, पूर्वघटितनन्दिकेश्वरालङ्कारादि-सुवर्णदशमभागसुवर्णेन नन्दिकेश्वरालङ्कारादिघटनम् । तदा⁷ च⁸ मण्डपाभ्यन्तरप्रवेशिताया गौरेकत्वेन विभागासम्भवात्⁹ 'स्वल्पेष्वि'ति पूर्वोत्तरदानयोः श्रुतेः, अस्य¹⁰ सन्दर्शपाठाच्च गुरवेव ब्रह्माण्डदानवत्¹¹ सर्वं कुर्यात् ।

इति गोसहस्रमहादानं¹² समाप्तम् ।

- 1 I. O. च before रत्नानि
- 2 A omits it
- 3 I. O. गोयुगं
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A सतिश्रीकामं

- 6 A ०सहस्रदाने
- 7 A omits it
- 8 A मण्डपास्यान्तरप्रवेशं
- 9 I. O. स्वल्पेष्वि
- 10 A सन्दर्शपाठाच्च
- 11 A omits it
- 12 I. O. omits it

१त्वं सर्वदेवगण-^३ [मन्दिरमङ्गभूता
विरवेश्वरि लिपय]-गोदधिपर्वतानाम् ।
२त्वहान-^४ शस्त्रशक्तीकृतपातकौघः
प्राप्सोऽस्मि निर्द्वितीमतीव पराममामि ॥११॥
लोके यथेप्सित-^५ कलानुविधायिनी त्वा-
मासाय को हि [भवद्भुजमुपैति मर्त्यः] ^६ ।
संसारदुःखशमनाय [यत्स्व कामं] ^७
त्वां कामधेनुमिति देवगणा वदन्ति ॥१२॥
श्रामन्त्य शीलकुल-^८ रूपगुणान्विताय
विप्राय यः कनकधेनुमिमां प्रदद्यात् ।
प्राप्नोति धाम स पुरन्दरदेव-^९ जुष्टं
कन्यागणैः परिवृतं ^{१०} पदमिन्दुमौलेः ^{११} ॥१३॥

प्रयोगः

अल यजमानः समुपजात ^{१२} कामधेनुमहा ^{१३} दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं खड्गचर्म ^{१४} मय-
ढालसन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला ^{१५} हस्तप्राह्यप्रतिमावद्भिः ^{१६} सर्व-^{१७} सम्भारम्,
अधिकत्वेन सुवर्णपलसहस्रनिर्मिता ^{१८} मुत्तमां—सुवर्णपलशतपञ्चकनिर्मितां मध्यमां—सुवर्णसार्द्ध-
पलशतद्वयनिर्मितां कनीयसीम्—^{१९} अशक्नी पलतयाद्भु- यथाशक्नुषपात्सुवर्ण-^{२०} [वटिताम्

- 1 Both I. O. and A' omit it
- 2 A' omits the bracketed portion.
- 3 A तद्वान्, I. O. त्वं
- 4 A omits मङ्ग
- 5 A कलानुविधायिनी
- 6 A तत्तद्वदुपैतिमर्त्यः
- 7 I. O. यतः यत्कामं, A' तत्तद्वदुपैति
- 8 A' खड्ग
- 9 A धाम for देव
- 10 I. O. and M. P. परिवृतः
- 11 A' विन्दुमौलि

- 12 I. O. कामा
- 13 A दाने for दानदाने
- 14 I. O. यथाजैन and A यथाजैन for यथाजैन
- 15 I. O. ०तुल
- 16 I. O. यथाप्रतिमावद्भिः, A यथाप्रतिमावद्भिः
- 17 A' सम्भावनायधिकत्वेन
- 18 A' निर्मितं
- 19 अशक्नीः
- 20 A वटितखड्ग for the bracketed portion

उत्कृष्ट]-रत्नालङ्कता [सर्वतसां धेनुं], धेनुवस्थापनार्थं कृष्णाजिनं गुडप्रस्थम्, ^२ धेनुलङ्कर-
णार्थं ^३ यथेष्टसुवर्णधटितचन्द्रतिलक-ललाटपट्टिका-कुण्डलयुग-^४ धरा-रौप्यसुर-^५ [चतुष्टय-
स्फटिकाक्ष]-माला-वामराशि, धेनुवाच्छादनार्थं कौषेयवस्त्रयुगं, धेनुपार्श्वस्थापनार्थं
कुम्भाष्टकातिप्रचुरनाना-^६ कलाष्टादसधान्येक्षुदण्डाष्टक—कांस्यभाजनासन—ताम्रदोहन—दीप-
सामग्री-च्छत्रपादुकायुगानि, धेनुव्रतः स्थापनार्थं मधुरादिरसपट्टक-हरिद्रानानाविध-^७ पुष्पाह्वण-
सामग्री-जीरक-धान्याक-शर्कराश्चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धस्निग्ध्यजमानजापकाः तुलापुरुष-
वद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यकामधेनुपदं
प्रक्षिप्य निवेदनं सङ्कल्प्य ^८ कुर्यात् । अपरदिने ^९ च यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दाया-
राधनादि-^{१०} मधुपर्कदानान्तं गोविन्दा-^{११} चर्वन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्पपुराणाहादिवाचन-
वरण-वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यकामधेनुपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुद्धस्निग्ध्यजमान-
जापका उपवसेयुः ।

अपरदिने च कृतनित्या ^{१२} तुलापुरुष-^{१३} वदमिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं
कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-^{१४} ग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत
ऋत्विजः सर्वतसां धेनुं प्रधान-^{१५} वेदीमध्यलिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि गुडप्रस्थं
निधाय तत्तारोप्य, पूर्वोक्तालङ्कारैरलङ्कृत्य, कौषेयवस्त्रयुगेनाच्छाद्य, धेनुपार्श्वे ^{१६} पूर्णकुम्भाष्टकं
^{१७} [नानाविधफलानि अष्टादशधान्यानि] ^{१८} बहुनानाविधफलमिक्षुदण्डाष्टकं कांस्यभाजन-

- 1 A omits the bracketed portion
- 2 A यथेष्टसुवर्णधटितचन्द्रतिलक
- 3 A यथेष्ट
- 4 I. O. यथा
- 5 I. O. चतुष्पाटिकाक्ष, A चतु-
स्फटिकाक्ष
- 6 I. O. adds कृष्णाजिनं before
this
- 7 A omits फला
- 8 I. O. उपचार्यम्
- 9 A कुर्यात्

- 10 I. O. omits it
- 11 A वरणा
- 12 A द्रव्यार्थम्
- 13 A कृतनित्य
- 14 A omits व
- 15 A वक्तु
- 16 A omits वेदी
- 17 I. O. omits पूर्ण, A च before
पूर्ण
- 18 I. O. नानाविधधान्यानि for the
bracketed portion
- 19 I. O. यथा, A यथा

'पीठिका-ताम्रदोहन-दीप-च्छन्न-पादुका'-युगान्यारोपयेयुः । धेन्वप्रतप^१ मधुरादिरसपटुं हरिद्रा^२ नानाविधपुष्पाणि^३ नानाविधफलानि^४ [जोरकं धान्याकं शर्कराञ्च स्थापयेयुः ।

ततो^५ 'मङ्गलगीतवाद्यवन्दिषोषेषु' सतसु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन स्वस्ववेदोक्ताभि-
'वेचनिकमन्त्रैर्यजमानं' आपयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमास्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः
कुशहस्तः पुष्पाञ्जलिमादाय^{१०} [कामधेनुं प्रदक्षिणीकृत्य] 'या लक्ष्मा' रित्यादि^{११} [मन्त्रैः 'त्वं
सर्वदेवगणे'त्यादि-] 'देवगणा वदन्ती'^{१२} [त्यन्त-मन्त्राभ्यामामन्त्र्य] ^{१३}पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुरवे
दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथासुकसगोत्राय अमुकवेदामुकशास्त्राध्यायिने अमुकदेवशर्मणे
तुभ्यं मतस्यपुराणोक्तहिरण्यकामधेनुमहादानदान^{१४} फलप्राप्तिकामोऽहम् एतां कृष्णाजिन-
न्यस्तगुहप्रस्थारोपितामुतकृष्टरभसौवर्णचन्द्रतिलकललाटपट-कुण्डलयुग-घण्टा-रोप्यखुर-स्फाटिका-
क्षमाला चामरालङ्कृतां ^{१५}कीर्त्यवन्मयुगाच्छादितां ^{१६}[पूर्णकुम्भाष्टक-नानाफलाष्टादशधान्य-
फलसहितेषु दण्डाष्टक-कांस्यभाजनासन-ताम्रदोहन-दीपच्छन्न-पादुकायुग-सर्वरस-हरिद्रा-नाना-
विध-पुष्प-फल-जोरक-धान्याक-शर्करायुतां] पञ्चवर्ण-वितानकसहितां ^{१७}सवत्सां हिरण्य^{१८}-
कामधेनुं ददानि । गुरुः स्वस्त्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्यकामधेनुरियं विष्णुदेवते'त्युक्त्वा
यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरुत्विगभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ॐ अद्य कृतैतदान-
^{१९}[कर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह] दक्षिणाम् ^{२०}इयदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि ।
स्वस्त्येति ब्राह्मणा ब्रूयुः । गुरुस्तु ^{२१}स्वस्त्यनन्तरं ^{२२}[धेनुं पुच्छे] गृहीयात् । ततो यजमान-

- 1 A पठिका
- 2 I. O. पादुक
- 3 A धेनुवत्
- 4 Both I. O. and A हरिद्रा
- 5 A नानाविधपुष्पाणि च सामग्री
- 6 A omits it
- 7 A जोरकधान्याकशर्कराचारोष for the bracketed portion
- 8 A omits it
- 9 I. O. वेचनमन्त्रैः
- 10 I. O. omits the bracketed portion
- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. लक्ष्मणाभ्यामामन्त्र्य and A लक्ष्मा पठित्वा for the bracketed portion

- 13 I. O. प्रदक्षिणीकृत्य before this and A reads this as कामधेनुं पुष्पाञ्जलिना संपूज्य
- 14 A omits one दान
- 15 A omits it
- 16 I. O. omits the bracketed portion
- 17 A सवत्सां
- 18 A omits हिरण्य
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 A इयदुत्पत्तिः
- 21 I. O. स्वस्त्यनन्तरं
- 22 A धेनुं पुच्छे for the bracketed portion

स्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा दीनानाथादींस्तर्पयित्वा ब्राह्मण-^१स्वस्तिवाचनञ्च कृत्वा, त्वरश^२ [गुरवे कामधेनुं प्रतिपादयेत्] । पल्लयाद्भू^३ यथाशक्ति खल्पमहा-^४दानदाने तु 'गुरवे स्वगृहोक्तविधिना' सर्वं ब्रह्माण्डवत् कुर्यात् ।

इति हिरण्यकामधेनुमहादानं समाप्तम् ।

- 1 Both I. O. and A omit स्वस्ति
- 2 I. O. कामधेनुं प्रतिपादयेत् for the bracketed portion
- 3 A omits दान
- 4 Both I. O. and A गुरवे
- 5 A omits it
- 6 I. O. omits it

[तथा हिरण्याभ्यमहादानम् ।]¹ (मत्स्यपुराणम् — २०० अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि हिरण्याभ्यविधिं परम् ।
यस्य प्रसादाद् भुवने अनन्तं फलमश्नुते ॥१॥
पुर्यां तिस्रिंशदाय कृत्वा दद्यात्तुलापुरुषदानवत् ॥२॥
लोकेशावाहनं कुर्यात् तुलापुरुषदानवत् ॥२॥
श्रुत्वा कृष्णपद्मं सभारभूषणाच्छादनादिकम् ।
स्वल्पेनैव^२ [कामिवत् कुर्याद्धेम] वाजिमखं बुधः ॥३॥
स्थापयेद्देविमध्ये तु कृष्णाजिनं^३ तिलोपरि ।
कौशेयवस्त्रसंवीतं कारयेद्धेमवाजिनम् ॥४॥
शक्तिस्त्रिपलाद्दुर्मासहस्रपलाद् बुधः ।
पादुकोपानहच्छत्रचामरासनं^४ भाजनैः ॥५॥

उपेतमिति सम्बन्धः ।

पूर्णकुम्भाष्टं^५ [कोपेतं माल्येक्षु] फलसंयुतम् ।
शय्यां सोपस्करां तद्वस्त्रमार्तण्डसंयुताम् ॥६॥

सोपस्करां मशकवारणी-^६ [गोण्डक-दीपिका-पीठ-पादुकाव्यजनादिकलोक-प्रसिद्धोपकरणा-
न्विताम् ।]^७

ततः सर्वाधिष्ठानाज्ञापितो वेदपुत्रवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं^८ गृहीतकुसुमाञ्जलिः ॥७॥

नमस्ते सर्वदेवेश वेदाहरणलम्पट ।

वाजिरूपेण मामस्मात् पाहि संसारसागरात् ॥८॥

1 A omits the bracketed portion

2 I. O. भवने, A भुवनम्

3 A अमल, M. P. चामल

4 A अमल

5 A व व कुञ्जीरुधनं for the bracketed portion

6 I. O. and M. P. कृष्णाजिन

7 I. O. चामरासनम्

8 A कौशेयवस्त्रम् for the bracketed portion

9 A omits it

10 A मरुतु

11 I. O. and B मरुतुकादियुता for the bracketed portion

12 A अमल

त्वमेव सप्तधा भूत्वा क्षन्द्दोरूपेण भास्करम्^१ ।

यस्माद् भ्रामयसे^२ लोकानतः पाहि सनातनं^३ ॥९॥

एवमुच्चार्य गुरवे तमस्वं प्रतिपादयेत् ।

दत्त्वा पापक्षयाद्भानोल्लोकमाप्नोति शाश्वतम् ॥१०॥

गोभिर्विभवतः सर्वा^४ नृत्विजश्चापि पूजयेत् ।

सर्वेषां^५ अलोपकरणं गुरवे विनिवेदयेत् ॥११॥

^६ अलोपकरणम् अलोपकरणम्, निरुक्ते अश्ववाचित्वेना-^७ एतद्व्यस्योक्तेः ।

सर्वं शय्यादिकं^८ दत्त्वा भुञ्जीतातैलमेव हि ।

पुराणश्रवणं तद्वत् कारयेद्भोजनादिकम् ॥१२॥

पुराणश्रवणं मत्स्यपुराणादिश्रवणम् । भोजनादिकं^९ [ब्राह्मणभोजनं वस्त्रदानादिकम् ।]

इमं हिरण्याभ्यविधिं करोति यः

पुर्यां समासाद्य दिनं नरेन्द्र^{१०} ।

विमुक्तपापः स पुरं मुरारेः^{११}

प्राप्नोति सिद्धै^{१२} रमिपूजितः सन् ॥१३॥

इति पठति य इत्थं हेमवाजिप्रदानं

सकलकलुषमुक्तः^{१३} [सोऽश्वयुक्तेन भूयः ।

कनकमयवि] मानेनार्कलोकं^{१४} [प्रयात-

स्त्रिदश]-पतिवधुभिः पूज्यते योऽथ परयेत् ॥१४॥

यो वा शृणोति पुरुषोऽल्पधनः स्मरेद्वा

हेमाश्वदानमभिनन्दयतीह लोके ।

1 A भास्करः, M. P. भास्कर

2 I. O. भ्रामयन्, A चामयसे, M. P. भास्कर

3 A सनातनः

4 A नृत्विजश्चापि

5 A यो and I. O. रो for लो

6 Both I. O. and A चालोपकरणम्

7 I. O. अलोपकरणाः, A अलोप-
कोत्तरात्

8 I. O. omits it

9 Both I. O. and A ब्राह्मण-
भोजनादिकं वस्त्रादिकम् for the
bracketed portion

10 I. O. नरेन्द्र, A नरेन्द्र

11 Both I. O. and A मुरारे

12 A सिद्धै

13 A omits the bracketed portion

14 A and M. P. प्रयाति सिद्धम् for
the bracketed portion

सोऽपि प्रयाति 'हृत्कलमपशुददेहः

स्थानं पुरन्दर-^२महेश्वरलोकगुहम् ॥

प्रयोगः

अस्य यजमानः समुपजातहिरण्याश्वमहा-^३दानदानेच्छः^४ तुलापुरुषलिखितं सज्ज-चर्म-^५मय-
कालसमाह-^६तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^७सालङ्कारतुला-हस्तप्रासादेवताप्रतिमा-^८श्रुतिगदक्षिणाबहिः
'सर्वसम्भारम्, अधिकत्वेन 'पलत्रयादृद्' पलसहस्रावधमोष्टयुक्तेन चटितमश्वं, तदधः-
स्थापनार्थं कृष्णाजिनं तिलांश, ^{१०}अश्वच्छादनार्थं ^{११}कौषेयवस्त्रम्, ^{१२}अश्वपार्वेस्थापनार्थं
^{१३}पादुकायुगोपानदयुग-च्छल-चामरासन-^{१४}कंसभाजन-^{१५}[कुम्भाष्टकेक्षुफलानि, यथोपकल्पितो-
पस्करयुता] शय्यां, तत ऊर्ध्वं स्थापनार्थं यथेष्ट-^{१६}हेम-^{१७}पल्लोत्खाटितसूर्यप्रतिमां प्रचुर-^{१८}माल्या-
र्जनसामग्रीम्, श्रुतिगम्यो दक्षिणार्थमभिमन्त्रयन्त्या गाः, यजमान-स्थापनार्थं सर्वोषजि-^{१९}श्रोत-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरुं त्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषव-
द्विष्यभोजनादि^{२०} कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपदं प्रक्षिप्य
निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च यजमानः पूर्ववद् गोविन्दाद्याराधनादि मधुपर्क-
^{२१}[दानान्तं कर्म] गोविन्दाद्यभ्यर्चन^{२२}ब्राह्मणानुज्ञापन^{२३}दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपदं ^{२४}प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुरुं त्विग्यजमानजापका
उपवसेयुः । अपरदिने च तुलापुरुष-^{२५}वदभिस्थापनादि मध्यब्राह्मण-^{२६}वाचनान्तं कर्म यथायथं
^{२७}कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुप्रातव्यम् ।

- 1 I. O. कृत-
- 2 A स for महेश्वर
- 3 Both I. O. and A omit दान
- 4 A -श्वमेष्टु
- 5 I. O. -मयाङ्ग, A -मयाङ्ग
- 6 I. O. च, A सुकायवध for तुला
- 7 Both I. O. and A सर्व-
- 8 A पलत्रयादृद्
- 9 A तदध-
- 10 Both I. O. and A चाच्छादनार्थं
- 11 I. O. कौषेयवस्त्रं
- 12 A omits अश्व
- 13 A पादुकायुगोपानदयुग
- 14 A omits चक्षुः

- 15 A यथोपकल्पितो for the bracketed portion
- 16 A यथेष्ट-
- 17 I. O. यन्त्रोत्खाटित, A परोखोषित
- 18 A आहवस्यमयी
- 19 I. O. -उचोपपादयेत्
- 20 A -क्षिप्य
- 21 A दानादिवरणात् for the bracketed portion
- 22 I. O. -भार्जन
- 23 A -जापना
- 24 I. O. पक्षिप्य
- 25 A omits च
- 26 A वचनान्तं
- 27 I. O. omits it

तत श्रुतिजो^१ हिरण्याश्वं प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि
'तिलान् दत्त्वा तत्तारोप्य कौषेयवस्त्रेणाच्छादयेयुः । ^२अश्वपार्वे च काष्ठमयपादुकायुगोपानदयुग-
च्छल-^३चामरासन-कंसभाजन-पूर्णकुम्भाष्टकेक्षुयष्टि-यथेच्छफलमाल्यानि, अभीष्टदासमयखट्वा-
लीर्ण-कम्बल-^४[पटोत्तुलिकादिरूपां] ^५[गण्डोपधान-मशकवारणो]-^६[दीपिका-पीठ-पादुका-व्यजन]-
सहितम् उपरिदत्तसौवर्णमार्तण्डप्रतिमाश्च^७ शय्यां स्थापयेयुः । ततः कुरण्डसमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलं सर्वोषधिमिश्रं कृत्वा, तेन तूर्यगीतवन्दिषोषेषु 'सत्सु यजमानं ज्ञापयेयुः ।
ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाजलिमादाय अश्वं प्रदक्षिणीकृत्य
'नमस्ते सर्वे-^{१०}देवेशे'त्यादि - 'पाहि ^{११}सनातने'त्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य
गुरवे दद्यात् । तद् यथा—^{१२}ॐ अयामुक्तसगोत्राय अमुक-^{१३}वेदामुक्तशाखाध्यायिने अमुक-
देवशर्मणे तुभ्यं भवत्यपुराणोक्तहिरण्याश्वमहादान-^{१४}दानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतं कृष्णाजिन-
न्यस्ततिलोपरिस्थापितं कौषेयवस्त्राच्छादितं पादुको-^{१५}पानच्छलचामरासनभाजन-^{१६}पूर्णकुम्भाष्ट-
केक्षुफलमाल्य-यथोप-^{१७}कल्पितोपस्करसहितोद्-^{१८}न्यस्तसौवर्णमार्तण्ड-^{१९}प्रतिमाशय्या-पञ्चवर्णवितान-
नकसहितं हिरण्याश्वं दद्यात् ।

गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्याश्वोऽयं विष्णुदेवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कमस्तुतिं पठेत् । ततो गुरवे दक्षिणां दद्यात् । ॐ अयं कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं ^{१९}तुभ्यमहं
दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च^{२०} रत्नानि दद्यात् । गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा अश्वं^{२१} ^{२२}कर्णे
यक्षीयात् । तत श्रुतिगम्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अयामुक्तसगोत्राय अमुक-
वेदामुक्तशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं ^{२३}हिरण्याश्वमहादानकर्मणि

- 1 A श्रुतिजा
- 2 A तालिलान
- 3 A अश्वपार्वे
- 4 A चामर
- 5 A पटोत्तुलिकादिरूपां for the bracketed portion
- 6 I. O. गण्डुक and A गण्डुक for the bracketed portion
- 7 B omits the bracketed portion
- 8 A -प्रतिमा
- 9 A omits it
- 10 Both I. O. and A -देवेश
- 11 I. O. संसारसागरादिवस्त्रमन्त्रे-
स्वभामन्त्रा, A संसारमन्त्रेस्वभामन्त्रा

- 12 A omits it
- 13 A वेद for वेदायुक्त
- 14 A omits दान
- 15 A परि for पान
- 16 I. O. omits पूर्ण
- 17 I. O. कल्पितोपस्कर-
- 18 A omits प्रतिमा
- 19 A omits it
- 20 I. O. omits it
- 21 I. O. अश्व
- 22 A omits it
- 23 I. O. हिरण्याश्वमहादानकर्मणि, A
महादानकर्मणि

कृतकर्मप्रतिष्ठा^१ दक्षिणा-^२जेता गा इदानी । ऋत्विजः स्वस्तीति प्रत्येकं ब्रुयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्रभापकेभ्यो दक्षिणादानं^३ दीनानावाहितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया हिरण्यमभ्यर्चयित्वा^४ कुर्यात् । ततः [पुराणभरणं कृत्वा]^५ अग्निमतसंस्थान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा [वस्त्रादिनाभ्यर्चय स्वयम् अतैलं भुञ्जीत]^६ । स्वल्पमहादाने तु 'पुरुषेव सर्वं'^७ महादानं कुर्यात् ।

इति हिरण्याभ्यमहादानं समाप्तम् ।

^१तथा हिरण्याभ्यमभ्यमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२२१ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पुण्यमश्वरथं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासाय कृत्वा ब्राह्मणदानम् ।

लोकेरावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ॥२॥

^२ऋत्विज्यैवपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

कृष्णाजिने^३ तिलान् कृत्वा काश्चन^४ स्थापयेद्दशम् ॥३॥

सप्ताश्वं चतुरश्वं वा चतुश्चक्रं सुकृवरम् ।

^५इन्द्रनीलेन कुम्भेन ध्वजरूपेण संयुतम् ॥४॥

कूवरो युगबन्धनदण्डः । इन्द्रनीलेन इन्द्रनीलसहितेन ध्वजरूपेण ध्वजाकारेण^६ कुम्भेन, यद्वा इन्द्रनीलनिर्मितेनैव^७ कुम्भेनेत्यर्थः ।

लोकपालाष्टकोपेतं पद्मरागदलान्वितम् ।

चत्वारः^८ पूर्णकलसा धान्यान्यष्टादशौ तु ॥५॥

पद्मरागदलान्वितं पद्मरागखण्डयुक्तम् । चत्वारः पूर्णकलसाः स्थाप्याः । अष्टादश धान्यानि च पार्श्वतः^९ स्थापनीयानि ।

कौषेयवस्त्रसंयुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ।

माल्यैस्तुफलसंयुक्तं पुरुषेण समन्वितम् ॥६॥

^{१०}[पुरुषेण सौवर्ण्यं]-पुरुषेण सहितं रथमित्यर्थः ।

यो यज्ञकः पुमान् कुर्यात् स तन्नाम्नाधिवासनम् ।

^{११}कृतचामरकौषेयवस्त्रोपानहपादुकाः ॥७॥

यो यज्ञकः स पुरुषः^{१२} स्तुतत्प्रतिमार्कं^{१३} रथ आरोपयेदित्यर्थः ।

1 A •जेतामि नां, I. O. •जेतां नां

2 I. O. दक्षिणां दद्यात्

3 I. O. •प्रतिपादनं

4 A दुराकमभ्यर्चय कुर्यात् for the bracketed portion

5 A दक्षिणां दद्यात् for the bracketed portion

6 A दुराक, I. O. दुराक च

7 A दक्षिणां दद्यात्

8 I. O. omits it

1 A omits it

2 A ऋत्विज्यैव for ऋत्विजस्यैव

3 A कृष्णाजिने

4 I. O. काश्चन

5 M. P., I. O. and A ऐकनीलेन

6 Both I. O. and A omit it

7 A •निर्मितेन

8 A चत्वार

9 A स्थापनीयानि

10 I. O. omits the bracketed portion

11 A उन्म

12 A •स्तुतत्प्रतिमार्कं

13 A रथमारोपयेदित्यर्थः

गोभिर्विभवतः साढं दद्यात् शयना-^१सनम् ।

^२[आ भारा]-सिपलाद्दुः शक्तिः कारयेच्छुभम् ॥८॥

^३[आ भारा]पलसहस्रद्वयं यावत् ।

^४अभाष्टकेन संयुक्तं चतुर्भिरथ वाजिभिः ।

द्वाभ्यामथ युतं ^५कुर्याद्रेमसिंहध्वजान्वितम् ॥९॥

अनेन उक्तसंख्यानामन्यतमसंख्यया "प्रत्यक्षाश्वयुक्तं" रथं^७ परिकल्पितापरहेमसिंह-
ध्वजान्वितम् कुर्यादित्यर्थः ।

चक्ररक्षावधौ तस्य तुरगस्थावथाभिनी ।

पुरयकालं ततः प्राप्य पूर्ववत् आपितो द्विजैः^{१०} ॥१०॥

तिः प्रदक्षिणमावृत्य गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

शुक्रमास्याम्बरो^{११} ^{१२}दद्यादिमं मन्त्रमुदीरयन् ॥११॥

नमो नमः पापविनाशनाय

विश्वात्मने वेदतुरङ्गमाय ।

धाम्नामधीशाय भवामवाय

पापौघदावानल देहि शान्तिम् ॥१२॥

^{१३}वस्त्रष्टकादित्यमरुद्गणानां

स्वमेव धाता परमं निधानम् ।

^{१४}यत्तस्ततो मे हृदयं ^{१५}प्रयातु

^{१६}धर्मैकतानत्वमधौघनाशात् ॥१३॥

- 1 Both I. O. and -अनं
- 2 Both I. O. and A अभावा for the bracketed portion
- 3 Both I. O. and A अभावात्
- 4 A अभावात्
- 5 Both I. O. and A दद्यात्
- 6 A दद्यात्
- 7 I. O. -तमया संख्याया, A -तम-पदसंख्याया
- 8 I. O. युक्त again before this

- 9 A रथी
- 10 A द्विजः
- 11 A -स्वरपरी
- 12 A दद्यात्
- 13 I. O. वसुष्टका, A वस्त्रष्टका
- 14 Both I. O. and A यत्तस्ततो
- 15 A प्रयातु
- 16 A धर्मैकतानत्वम्, I. O. धर्मैकतानत्वम्

इति तुरगस्थप्रदानमेतद्

भवभयसूदनमल यः करोति ।

स कलुषपटलैर्विमुक्तदेहः

परमुपैति पदं पिनाकपाशैः ॥१४॥

देदीप्यमान^१-वपुषा विजितप्रभाव-

माकम्य मण्डलम्-^२खण्डितचण्डभानोः ।

^३सिद्धाङ्गनानयन-^४षट्पदपीयमान-

^५वक्राम्बुजोऽम्बुजभवेन चिरं सहास्ते ॥१५॥

इति पठति^६ शृणोति वा य एतत्

^७कनकतुरङ्गस्थप्रदानमस्मिन् ।

न स नरकपुरं व्रजेत् कदाचि

नरकरिपोर्भयं प्रयाति भुयः ॥१६॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजातहिरण्यश्वरथमहादानं^८-दानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं^९ खड्गचर्म-
^{१०}मयडाल--सभाह--^{११}तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला--हस्तमास्यदेवताप्रतिमा--यथोक्त-
वितानबहिः सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन पलत्रयाद्दुः पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाण-
प्रवर्णवटितं सप्ताश्वं चतुरश्वं वा ^{१२}चतुश्चक्रं शोभन-^{१३}कूबरम् एकपाश्वर्यं^{१४}-न्यस्तेन्द्रील-
खचितं^{१५}-हैम^{१६}-कुम्भयुक्तामध्वजम् अपरपाश्वर्यंन्यस्तहैमसिंहयुक्तामध्वजं पद्मरागाख्यमाणिक्या-
लङ्कितं^{१७} खखदिकूकमोतखाटितेन्द्रादिलोकपालप्रतिमाष्टकं^{१८} ^{१९}रथं, तदप्रचक्रद्वयपाश्वर्यं-^{२०}रोपणार्थं

- 1 I. O. omits चान
- 2 Corrected from M. P. I. O. -खण्डितचण्डभानोः, A -खण्डितचण्डभानोः
- 3 A सिद्धाङ्गना
- 4 A -षट्पद
- 5 A वक्राम्बुजा
- 6 A परति
- 7 A कनकतुरङ्गस्थप्रदानमस्मिन्
- 8 A हा for दान
- 9 Both I. O. and A -लिखित
- 10 I. O. मयार्जुन and A मयार्जुन for मयटाल
- 11 I. O. सुभा
- 12 A चतुश्चक्र
- 13 I. O. -कूबर
- 14 A -पाश्वर्य
- 15 A omits खचित
- 16 A -कुम्भयुक्तामध्वजम्
- 17 A -लङ्कित
- 18 A -खख
- 19 A प्रचक्र
- 20 I. O. -पाश्वर्य

सुवर्ण-^१पक्षोत्तरादि-^२[ताभारुदाशिवनी]-कुमारप्रतिमाद्वयं-^३रथमभ्यारोपणार्थम् अभिमतसुवर्ण-
 'चटितेष्टदेवताप्रतिमां, रथारोपणार्थं' कृष्णाजिनं तिलाक्षं, रथपार्श्वस्थापनार्थं क्लृप्तचतुष्टयम्
 अष्टादशधान्यानि बहुविधमाख्यसामग्रीम् ^४इत्थं फलानि जल-चामर-कौषेयवस्त्रोपानत्पादुका-
 युगानि ^५यथेच्छनिर्मितं शयनीयम् आसनञ्च, ^६[यथाशक्ति गाः] यथाशक्ति ^७[अष्टौ ^८[चतुरो द्वौ]
 वा स्वरुपाश्चान्.] रथोद्गमणद्वयवन्धनार्थं कौषेयवस्त्रसंयुक्तं यथोक्तं वितानकञ्चोत्पादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमान-गुर्वृत्विग्-जापकास्तुलापुरुषवद्विष्य-
 भोजनादि^{१०} कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्योस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यारवरथपदं प्रक्षिप्य यथा-
 यथं निवेदनं सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दाचाराधनादि-
 मधुपर्कदानान्तं कर्म, गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुराणादिवाचन-वरणवाक्येषु
 तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यारव-^{११}रथपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्यजमानजापका
 उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या^{१२}-स्तुलापुरुषवद्विस्थापनादि मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म
 यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठानव्यम् ।

तत आत्विजः प्रधानवेशं लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तस्य तिलान् दत्त्वा तदुपरि
^{१३}रथमारोप्य सन्मध्ये ^{१४}चटितेष्टदेवताप्रतिमामारोप्य, अग्रचक्र-^{१५}द्वयसन्निधानशिवनी^{१६}कुमारा-
^{१७}वारोप्य, उपरि जलं बिभृत्, अधः पादुकोपानद्युगे दत्त्वा, रथपार्श्वे ^{१८}[चामरमारोप्य,
 कौषेयवासोमाख्ये रथमलङ्कृत्य, रथपार्श्वे पूर्णकुम्भचतुष्टयमष्टादशधान्यानि फलानीजुदण्डं
 शय्यामासनं गा उक्तसंख्यानामन्यतमसंख्यमश्वञ्च] स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दि-
 त्वेषु सततं यजमानं कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन स्नापयेयुः । ततो यजमानः^{१९}शुक्ल-

1 I. O. 'चक्रोत्'.

2 A 'तथा' for the bracketed portion

3 A omits it

4 A 'चटितेष्टदेवताप्रतिमां, I. O. 'चटितेष्टदेवताप्रतिमां'

5 A इत्थं

6 I. O. 'यथेष्ट'.

7 I. O. omits the bracketed portion

8 A 'यथाशक्ति' for the bracketed portion

9 I. O. omits the bracketed portion

10 A 'भोजनादिकं'

11 A omits रथ

12 A कृतनिजः

13 A रथं चामरौप्य

14 A चटित for चटितेष्ट

15 I. O. omits इव

16 A omits गो

17 A omits वा

18 A omits the bracketed portion

19 A omits शुक्ल

माल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय रथं तिः^१ प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नमः पाप-
 विनाशनाथे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुर्वृत्विक्-प्रमुखनानाब्राह्मणेभ्य
 उत्सृज्य दद्यात् । ^२[तद् यथा—] ^३अथ यथासम्भवोन्नतनामभ्यो^४ गुर्वृत्विक्-
 प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-हिरण्यारवरथं^५-महादानं^६दानफल-प्राप्तिकामोऽहम् एतं
 कृष्णाजिनन्यस्तिलारोपितं ^७[हिरण्यारुदाशिवनी]-कुमारद्वयसहितं ^८[सौवर्ण्य-^९मुक्तप्रतिमा-
 न्वितं जलचामरकौषेयवस्त्रपादुकायुगोपानद्युगमाख्यपूर्णकुम्भचतुष्टयाष्टादशधान्यकौषेयवस्त्रसंयुक्त-
 वितानकेज्जु^{१०}-फलेयद्^{११}वीशयना^{१२}सनेयदशवसहितं] हिरण्यारवरथं ददानि ।

ततो गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्यारवरथोऽयं विष्णुदैवत' इत्युक्त्वा
 यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो ^{१३}गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा
 —^{१४}अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि
^{१५}ददानि । गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा ^{१६}प्रत्येकं स्वं स्वं सुवर्णभागं स्पृशेयुः । यद्वा गुर्वृत्विग्भ्य
 एव दद्यात् । तद्दानवाक्ये ^{१७}अथामुकामुक्तसंगोलेभ्योऽमुकामुक्तेदामुकामुक्तास्त्राध्यायिभ्यो-
 ऽमुकामुक्तेवशर्मेभ्यो युष्मभ्यमिति, मत्स्यपुराणीय-तुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थयेति च विशेषः ।
 ततस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादि-^{१८}प्रीत्युक्तं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं
 हिरण्यारवरथप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्यारवरथमहादानं ^{१९}समाप्तम् ।

1 A omits it

2 I. O. 'विनाशनाथे'त्यादि

3 A omits the bracketed por-
tion

4 I. O. omits यी

5 A omits रथ

6 A omits दान

7 A 'हिरण्यारुदाशिव' for the brac-
keted portion8 A omits the bracketed por-
tion

9 I. O. 'अहम्'.

10 I. O. 'जु'

11 I. O. 'व' for 'ह'

12 I. O. 'सनेयदशवसहितं'

13 A 'गुर्वृत्विग्भ्यो'

14 A च

15 A omits it

16 A 'तप्यं'

17 I. O. omits it

तथा हेमहस्तिरथमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८२ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरथं शुभम् ।

यस्य प्रदानाद्भुवनं वैष्णवं याति वै नरः ॥१॥

पुण्यां तिथिमथासाय [तुलापुरुषदानवत् ।

विप्रवाचनकं]^१ कुर्यात्क्रोकेशावाहनं बुधः ।

श्रुत्वात्पुण्यसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

अत्राप्युपोषितस्तद्वाङ्मयैः सह शोभनम् ।

कुर्यात् पुष्परथाकारं काञ्चनं मणिभूषणम् ॥३॥

वल्गुभिर्विचित्राभिश्चतुष्कसमन्वितम् ।

^२[पुष्परथाकारं क्रीडारथाकारम् । वल्गुभिः चतुष्पार्श्वस्थितोद्द्विशीर्षकमशीर्षका-
काराभिः । विचित्राभिः विविधरूपाभिः ।]

लोकपालाष्टकोपेतं ^३[ब्रह्मार्कशिखसंयुतम् ॥४॥

मध्ये नारायणोपेतं] लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ।

कृष्णाजिने^४ तिलद्रोणं कृत्वा ^५संस्थापयेद्भयम् ॥५॥

तथाष्टादशधान्यानि भाजनासन-^६चन्दनैः ।

सहितानीति शेषः ।

दीपिकोपानहच्छतं दर्पणं पादुकान्वितम् ॥६॥

ध्वजे तु गरुडं कुर्यात् ^७कृषराग्रे विनायकम् ।

^८[नानाफलसमायुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ॥७॥

- 1 A अथ
- 2 I. O. पुण्यां तिथिं समासाय, A
पुण्यां तिथिं समासाय
- 3 A कृत्वा ब्रह्मार्कशिखं । तुलापुरुष-
वत् for the bracketed portion
- 4 I. O. तत्रा-
- 5 A अजिने
- 6 A omits the bracketed por-
tion

- 7 A omits the bracketed por-
tion
- 8 A ब्रह्मार्कशिखं
- 9 I. O. संस्थापयेत् इत्
- 10 A चन्दनैः
- 11 A कृषराग्रे
- 12 A omits the bracketed por-
tion

हेमहस्तिरथमहादानम्

१४१

कौशेयं^१ पञ्चवर्णम् ^२अम्लानकुसुमान्वितम् ।]

चतुर्भिः कलसैः सार्द्धं गोभिरष्टाभिरन्वितम् ॥८॥

चतुर्भिर्हेममातङ्गैर्मृत्पादामविभूषितम्^३ ।

स्वरूपतः करिभ्याश्च युक्तं कृत्वा निवेदयेत् ॥९॥

कुर्यात् पञ्चपलाङ्क-^४[मा भाराद्यापि] शक्तितः ।

अटवीरवरान् सुलभतरकरिणो बहुसुवर्णार्जनासमर्थान् प्रतीदं ^५पाशपलिकं महादान-
मुन्नेयम् ।

^६[ततो मङ्गलशब्देन] आपितो वेदपुङ्गवैः ॥१०॥

तिः प्रदक्षिणामावृत्य दृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

इममुच्चारयन्मन्त्रं ब्राह्मणेभ्यो ^७निवेदयेत् ॥११॥

नमो नमः शङ्करपद्मजार्क-

लोकेशविद्याधरवासुदेवैः ।

त्वं सेव्यसे वेदपुराणयज्ञ-

तेजोमय स्रन्दन पाहि तस्मात् ॥१२॥

^८यत्तत् पदं परमगुह्यतमं सुरारे-

रानन्दहेतु गुणरूपविमुक्तमन्तः ।

योगैकमानसदृशो मुनयः समाधौ

पश्यन्ति तत् त्वमसि नाथ ^९रथेऽधिष्ठः ॥१३॥

यस्मात्त्वमेव भवसागर-^{१०}संस्तुताना-

मानन्दभाण्ड-^{११}भूतमध्वरपानपातम् ।

तस्मादधौघशमनेन कुरु प्रसादं

चामीकरेभरथ माधव सम्प्रदानात् ॥१४॥

- 1 I. O. कौशेय
- 2 I. O. सुवर्णम्
- 3 A विभूषितैः
- 4 A भाराद्यापि and M. P. या
भाराद्यापि for the bracketed
portion
- 5 I. O. पञ्चपलिकं, A पञ्चपलिकं
- 6 A तत्तत् नामावर्धन for the
bracketed portion
- 7 I. O. A and M. P. रथेभ्यः
- 8 A निवेदनं
- 9 A omits शङ्कर
- 10 I. O. तत्तत्
- 11 I. O. रथाधिष्ठः, M. P. रथाधि-
ष्ठः
- 12 I. O. संस्तुताना-
- 13 A रथम्

इत्थं प्रथम्य कनकेमरवप्रदानं
यः कारयेत् सकलपापविमुक्तदेहः ।
विद्याधरामरमुनीन्द्रगणाभिजुष्ट^१
प्राप्नोत्यसौ पद्मतीन्द्रियमिन्दुमौलेः ॥१५॥
कृतदुरितविताना^२नुक्तसहस्रिजास-
व्यतिकरकृतदाहोद्वेगमाजोऽपि बन्धून् ।
नयति च पितृपुत्रान्^३ रौरवादप्यशेषात्
कृतगजरथदानः शारवतं^४ सद्य विष्णोः ॥

प्रयोगः

अतः यजमानः समुत्पन्नहेमहस्तिरथ^५ [महादानदानेच्छा] स्तुलापुरुषलिखितं^६ स्वर्ग-चर्ममय-
कालं^७ सभाह-स्तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राङ्-देवताप्रतिमा-यथोक्तवितानबहिः
सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन पलपञ्चकाद्भू^८ पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाणसुवर्णघटितं
संप्राप्तोचितसंस्थाना^९ आदिसामग्रीशून्यं चतुष्टयम् अभिमतरजज्ञचितं ध्वजा^{१०} आरोपित-
सौवर्णमण्डं कूबराभारोपितसौवर्णविनायकं प्रान्तेषु विविचसौवर्णपलावलीविचिताभिः^{११} हर्द-
द्विपञ्चकमशीर्वैकाकृतिभिर्वैलभीभिः^{१२} वैष्टितम् आरोपितहेमहस्तिचतुष्टयं स्वस्वदिक्कमोत्खादिते-
न्द्रादिलोकाश^{१३} प्रतिमाष्टकम् अभिमत-^{१४} पञ्चकषट्काटितमङ्गार्कशिवप्रतिमं रथं, रथालङ्कार-
णार्थं मुक्ताहारं, रथमप्यारोपणार्थं सुवर्णान्तर-^{१५} पक्षोत्खादितं लक्ष्मी-^{१६} पुष्टिसहितां नारायण-
प्रतिमां, रथारोपणार्थं कृष्णाजिनं तिलद्रोणम्,^{१७} अग्रस्थापनार्थं हेमहस्तिचतुष्टयं^{१८}, सम्मुखस्थाप-

- 1 A. •सुष्ट
- 2 I. O. •सहस्रहस्रिजास. A. •नव-
स्तुलाङ्गनास.
- 3 I. O. •इवाव. A. •पूराव
- 4 A. सव्य
- 5 A. महादान for the bracke-
ted portion
- 6 A. •विचिता
- 7 I. O. नवाङ्ग and A. नवाङ्ग
for नवङ्ग
- 8 A. पञ्चकषट्क for पञ्च
- 9 I. O. •आदि, A. •आदिता for
•आदि

- 10 I. O. ना for ना
- 11 A. •वर्ण, विपक्ष.
- 12 I. O. •वैलभीतिभिः, A. omits it
- 13 I. O. प्रतिमाष्टकाभिमत.
- 14 I. O. पञ्चकोट.
- 15 I. O. वक्षोत्खादितं, A. पक्षोत्-
खादितं
- 16 A. प्रपञ्चयुत only for the
bracketed portion
- 17 I. O. पञ्चकषट्क
- 18 I. O. •चतुष्टय

नार्थं 'स्वरूपहस्तिद्वयं, रथपार्श्वस्थापनार्थम् अष्टादशधान्य-कांस्यभाजनासन-चन्दन-दीपसामग्री-
कृत-दर्पण-पादुकायुगोपानद्युग-कुम्भचतुष्टयगवाष्टकानि, रथोर्द्ध्वमण्डपबन्धनार्थं' कौषेयवस्त्रमयं
वर्णपञ्चक-युक्तं] वितानकं, तदलङ्कारार्थम् अम्भानपुष्पमाल्यसामग्रीं विविधफलानि चोत्-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुर्वृत्तिग-जापकास्तुलापुरुष-
वदविष्यभोजनादि^१ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथ-^२पदं
निवेश्य ^३[यथायथं निवेदनं सङ्कल्पश्च] कुर्युः । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद-
गोविन्दाचारधनादि मधुपर्कदानान्तं गोविन्दाद्यभ्यर्चनं^४ ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादि-
^५[वाचन-वरण] वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथपदं निवेश्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्तिग-
यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च^६ कृतनित्यास्तुलापुरुषवदग्रिस्थापनादि मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय
अनुष्ठानम्यम् ।

ततः ऋत्विजः प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि तिलद्रोणं विधीर्य,
तत रथमारोप्य मुक्ताहारे-^{१०} गालङ्कृत्य, रथमध्ये लक्ष्मीपुष्टिसहितां नारायणप्रतिमामारोपयेयुः^{११} ।
^{१२} रथाम्रतश्च ^{१३} हेमहस्तिचतुष्टयं पङ्कचारोप्य ^{१४} तत्पुरतः ^{१५} स्वरूपहस्तिद्वयमारोपयेयुः । रथपार्श्वे
^{१६} अष्टादशधान्य कांस्यभाजनासन-चन्दन-दीपोपानद्युग-काष्ठमयपादुकायुगच्छतदर्पणकुम्भचतु-
ष्टयगवाष्टकानि ^{१७} यथाशोभं स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिषोषेषु सत्तु ^{१८} कुण्डसमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलेन ^{१९} यजमानं स्नपयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः
पुष्पाञ्जलिमादाय रथं लिः प्रदक्षिणोक्त्य 'नमो नम' इत्यादि—'माधव सम्प्रदाना'दित्यन्त-

- 1 I. O. सुष्टप.
- 2 I. O. •सुक्त
- 3 A. •भोजनादिकं
- 4 A. महादान between रथ and
पदं
- 5 A. प्रक्षिप्य
- 6 A. सङ्कल्प only for the
bracketed portion
- 7 I. O. •भार्गव
- 8 A. omits the bracketed por-
tion
- 9 A. omits it
- 10 A. •चालालङ्कृत्य
- 11 A. •मारोपयेत्
- 12 A. omits it
- 13 A. •हेन०
- 14 I. O. एतत् पुरतः
- 15 I. O. सुष्टपक्षिप्य, A. सङ्कल्पक्षिप्य
- 16 A. अष्टादशधान्यानि
- 17 A. यथायथं
- 18 A. कुण्डचतुष्टय for कुण्ड
- 19 A. omits it

‘मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य प्रणम्य शुर्वस्विकप्रमुख-ब्राह्मणेभ्य उतसृज्य दद्यात् ।’ [तद् यथा] १७ अथ यथासम्भवगोलात्म-शुर्वस्विक-प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्तहेमहस्ति-
‘रथमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतं कृष्णाजिनन्यस्तिलद्रोणा-’रोपितं ‘स्वरूपहस्तिद्वय-
युक्तं मुक्तादामोपरोमितं’ ‘लक्ष्मीपुष्टिसहितनारायणान्वितम् अष्टादशधान्य-कोस्य-’भाजनासन-
चन्दन- दीपोपानदयुगच्छलदर्पणपादुकायुग-विविधफलसमायुक्ताम्स्तानकुसुमान्वित-’-वितानक-
कुम्भ-चतुष्टयगवाष्टकसहितं १८ हेमहस्तिरथं ददानि । शुर्वस्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
‘हेमहस्तिरथोऽयं विष्णुदेवत’ इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो शुर्वस्विगृभ्यो
दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—१७ अथ कृतेतदानप्रतिप्रायं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्ति-
योग्या भूमिमेतानि च ११ रत्नानि ददानि । शुर्वस्विजः प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं सुवर्णभागं
सृशेयुः । यद्वा शुर्वस्विगृभ्य एव दद्यात् । १२ ततः अथामुकासुक-सगोत्रेभ्योऽमुकासुक-
१३ वेदामुकासुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मतस्यपुराणोक्त-तुलापुरुषभाग-
व्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्ये विशेषः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं
दीनानाधादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं हेमहस्तिरथ- १४ प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हेमहस्तिरथमहादानं १५ समाप्तम् ।

- 1 A मन्त्रैरामन्त्र्य
- 2 I. O. omits it
- 3 A omits it
- 4 I. O. omits रथ
- 5 A ०द्रोण०
- 6 I. O. सुवर्ण०
- 7 A लक्ष्मीपुष्टिसहितं only
- 8 A ०भाजनासन०

- 9 A कनक
- 10 A ०कुम्भ०
- 11 A च after रत्नानि
- 12 A तत
- 13 A वेद for वेदामुकासुक
- 14 A दक्षिण for प्रति
- 15 I. O. omits it

तथा पञ्चलाङ्गलकमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८३ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पञ्चलाङ्गलकं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुर्यां तिथिमथासाद्य युगादिग्रहणादिकाम् ।

भूमिदानं नरो दद्यात् पञ्चलाङ्गलकान्वितम् ॥२॥

“[खेटं वा खर्वटं] वापि ग्रामं” वा शस्यशालिनम् ।

निवर्तनशतं वापि “[तदर्थं वापि] शक्तितः ॥३॥

“खर्वटो ग्रामशतद्वयप्रधानभूतो ग्रामः । कोशैकविस्तारो ग्रामः” [खेट इति प्रसिद्धः] ।
निवर्तनपरिमाणं-आत्मेव वक्ष्यते ।

सारदारुमयान् कृत्वा हलान् पञ्च १ विलक्षणान् ।

सर्वोपकरणैर्युक्तानन्यान् “[पञ्च च काञ्चनान्] ॥४॥

सारदारुमयान् तुलापुरुषोक्तशालादिदारुप्रभवान् । सर्वोपकरणैर्युक्तान् १० ईशायुग-
योक्ता ११-दिमिर्दारु- १२ [मयैः काञ्चन] मयैश्च १३ [यथाक्रमं युक्तानित्यर्थः] ।

वृषान् लक्षणसंयुक्तान् ११ दशैव तु धुरन्धरान् ।

सुवर्णशृङ्गाभरणान् १५ १६ मुक्तालाङ्गलभूषितान् ॥५॥

लक्षणसंयुक्तान् गोसहस्र- १७ महादानोक्तलक्षणोपेतान् । सुवर्णशृङ्गाभरणान् सुवर्णशृङ्गान्,
सौवर्ण्यमेवैकललाटपट- [चन्द्ररूपालङ्कारयुक्तान्] ।

1 I. O. यथा	9 A पञ्चककानना for the brack-
2 I. O. खेटकर्वटं, A कर्वटं खेटकं
and M. P. खर्वटं खेटकं for
the bracketed portion	10 A omits ईश
3 I. O. यथा	11 A योक्ता०
4 A तदर्थं वापि for the bracketed
portion	12 A omits the bracketed por-
tion
5 Both I. O. and A कर्वटो	13 A reads the bracketed por-
tion as यथाक्रमयुक्तानित्यर्थः
6 A खेट and I. O. प्रसिद्धः for
the bracketed portion	14 A यथाक्रमयुक्ता
7 A omits परिमाण	15 I. O. ०भरणा
8 A and M. P. विषयः	16 A युक्तालाङ्गलभूषितान्
	17 A omits यद्वा

रोप्यपादाप्रतिलकान् रक्तकौषेय] ^१-भूषणान् ।
 स्रग्दामचन्दनयुतान् शालायामधिवासयेत् ॥६॥
 रोप्यपादाप्रतिलकान् रोप्यपादाग्रान् रोप्यतिलकानित्यर्थः । शालायां दानमण्डपे,
^२चतुष्पक्षादीनामप्य-^३[यववेदे शालात्वश्रुतेः] । तथा च ^४['या द्विपक्षा चतुष्पक्षा षट्-
 पक्षा या निमीयते' (अथर्व ६।३।२१)] इत्यादिः ^५'शालाभिधायको मन्तः ।
 पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्यः पायसं निर्वपेच्चरम् ।
 एकस्मिन्नेव कुण्डे तु ^६[गुरुर्यस्मै निवेदयेत्] ॥७॥
 गुरुर्यस्मै निवेदयेदिति यमृत्विजं ^७गुरुरादिशति स कुर्यादित्यर्थः ।
^८पालाशाः समिधस्तद्वदज्यं कृष्णतिलांस्तथा ।
 तुलापुरुषवत् कुर्याज्जोकेषावाहनं बुधः ॥८॥
 तद्वदिति पालाश-^९समिदाज्यकृष्णतिलान् पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्यो जुहुयादित्यर्थः ।
 ततो मङ्गलशब्देन शुक्रमाल्या-^{१०}[म्बरो बुधः ।] ^{११}
 मङ्गलशब्देन ज्ञातः शुक्रमाल्याम्बरधर ^{१२}इत्यर्थः ।
^{१३}आहूय द्विजदाम्पत्यं हेमसूत्राङ्गुरीयकैः ।
 कौषेयवस्त्रकटकैर्मणिभि ^{१४}आभिपूजयेत् ॥९॥
 द्विजदाम्पत्यं पत्नीसहितं गुरुमेवेत्यर्थः ।
 शय्या सोपस्करा तद्वस्त्रेणुमेकां पयस्विनीम् ।
 तथाष्टादशधान्यानि समन्तादधिवासयेत् ॥१०॥
 सोपस्करां गेहलूकादिसहिताम् ।

- 1 A तावादि शेष for the bracketed portion
- 2 I. O. चतुःपक्षा. A चतुष्पक्षा.
- 3 A reads the bracketed portion as यद्विमावत्तुतिः
- 4 Corrected from A. V. I. O. पार्थिवपक्षा चतुःपक्षा यो निमीयते and द्विपक्षा चतुःपक्षाभ्यां परिमीयते: for the bracketed portion
- 5 Both I. O. and A इत्यादि
- 6 A शालाभिधान

- 7 A omits the bracketed portion
- 8 A यद्विज
- 9 A गुरुरादिशति
- 10 A पालाशाः, I. O. पक्षायाः
- 11 A पाला.
- 12 A म्बरधर इति for the bracketed portion
- 13 Both I. O. and A omit म्
- 14 A पायस्य
- 15 A म्बरोऽभि.

ततः [प्रदक्षिणं कृत्वा] ^१गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रमथ सर्वं निवेदयेत् ॥११॥

^२[सर्वं निवेदयेत्] गुरवे सर्वं निवेदयेदित्यर्थः, तस्यैव प्रकान्तत्वात् ।

यस्मा-^३देवगणाः सर्वे ^४[स्थावराणि चराणि] ^५च ।

धुरन्धराङ्गे तिष्ठन्ति तस्माद्भक्तिः ^६शिवेऽस्तु मे ॥१२॥

यस्माच्च भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

^७दानान्यन्यानि मे भक्तिधर्म एव दद्या ^८भवेत् ॥१३॥

दण्डेन सप्तहस्तेन त्रिशङ्खेन ^९निवर्तनम् ।

त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः ॥१४॥

^{१०}मानेनानेन यो दद्या-^{११}निवर्तनशतं बुधः ।

विधिनानेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः ^{१२}॥१५॥

तदर्द्धमथवा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।

^{१३}[भवनस्थानमार्गं वा] सोऽपि पापी प्रमुच्यते ॥१६॥

यावन्ति ^{१४}लाङ्गलकमार्गमुखाणि भूमे-

र्भासाम्पतेर्द्वितुरङ्ग-^{१५}जरोमकाणि ।

[तावन्ति शङ्करपुरे] ^{१६}स समा हि तिष्ठेद्

भूमिप्रदानमिह यः कुरुते मनुष्यः ॥१७॥

गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्ध-^{१७}संघै-

राधूतचामरमुपेत्य महद्भिमानम् ।

1 A कृत्य, M. P. प्रदक्षिणीकृत्य	11 A त्रि for त्रि
2 A omits the bracketed portion	12 A संदृष्टि
3 A दे for हे	13 Corrected from M. P. A तन्मूलं स्थानमात्रकम् and I. O. भवनस्थानमार्गं for the b. p.
4 A सर्वे	14 Corrected from M. P. I. O. लाङ्गलकमार्गमुखाणि, A लाङ्गलसुखे सुखाणि
5 A चराणि स्थावराणि for the bracketed portion	15 A यानलोकाणि
6 A शिवाय मे	16 A reads the bracketed portion as भवति शङ्करपुराणि शङ्करपुरे
7 A दानान्वादि	17 A तिस्रिभ्य for त्रिभ्य
8 A ददौ	
9 A निवर्तनं	
10 I. O. मानेन	

सम्पूज्यते पितृपितामह-^१बन्धुयुक्तः

शम्भोः पुरं प्रजति चामरनायकः सन् ॥१८॥

^२[नेन्द्रत्वमभ्यभिगतं क्षयमभ्युपैति]

गोभूमिलाजलधुरन्धरसम्प्रदानात् ।

तस्मादधीपपटलक्षयकारि भूमे-

र्दानं विधेय-^३मतिभूमिभवाभवाय ॥१९॥

प्रयोगः

‘अतः यजमानः समुत्पन्न-पञ्चलाजलक-^४महादानदानेच्छ-^५स्तुलापुरुषलिखितं खड्ग-
चर्म-^६मयडाल-सभाह-^७तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^८सालहारतुला-^९हस्तप्राण-^{१०}देवताप्रतिमावहः
सर्व-सम्भारम्, अधिकत्वेन ^{११}[यथोक्त-सेट-खर्वट]-ग्राम-निवर्तनादीनामन्यतमा^{१२} भूमिं, तथा
सारदारुमयानि ईशा-दण्डयोक्ता^{१३}-शुपकरणांश्वितानि पञ्च लाजलानि, सौवर्णानि च^{१४} सोप-
करणानि पञ्च ^{१५}हलानि, यथोक्तलक्षणां दश वृषान्, तदलङ्कारार्थं सुवर्ण-^{१६}शृङ्गयुग^{१७}-दशकं,
सौवर्णचन्द्रप्रेमयकललाटपट्टदशकं, मुक्ताहारार्थं^{१८} दश, रौप्यं^{१९} खुरचतुष्कदशकं, ^{२०}[तिलक-
दशकञ्च, दश] पुष्पमाल्यसामग्री^{२१} चन्दनञ्च, वृषाच्छादनार्थं रक्तकौशेयवज्रदशकञ्च, पञ्चलाजल-
पार्वस्थापनार्थं यथेच्छखट्वास्तीर्णकम्बल-^{२२}[पटीतुलिकारूपां गण्डोपधान^{२३}-मशकवारणो]-सहितां
शय्यां, बहुक्षीरां धेनुमष्टादशधान्यानि च, ^{२४}सपत्नीकगुरुपूजार्थं^{२५} हेमयज्ञोपवीताङ्गुरीयक^{२६}

- 1 A संघ for बन्धु
- 2 A reads the bracketed portion as मन्त्रद्वयमभ्यभिगतमभ्युपैति
- 3 B •नभिभूमिः, I. O. •नभिभूतिः, M. P. •मिति भूमिभयोद्भवाम
- 4 I. O. तत्र
- 5 I. O. •लाजलकः
- 6 A • for •
- 7 I. O. मवाहन and A मवाहन for मवाहन
- 8 A •सुखा-
- 9 A •सुखा I. O. omits it
- 10 Both I. O. and A omit देवता
- 11 A यथोक्ता खट्वास्तीर्णकम्बल for the bracketed portion
- 12 A •तनकपां

- 13 A •योक्ताः
- 14 A omits it
- 15 A लाजलानि
- 16 A omits युग
- 17 I. O. मुक्ताहारार्थं
- 18 A रौप्य
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 Both I. O. and A •सामग्री
- 21 A •पट्टितुलिकारूपां गण्डोपधान for the bracketed portion
- 22 I. O. गण्डोपधानां
- 23 A •सापत्नीकः
- 24 A adds मवेष्ट here
- 25 I. O. •सोपक

बलय-मुक्ताहार-कौशेयवज्राणि, ^१होमार्थपायसचक्रसाधनार्थं ^२धान्यमुद्वेलं ^३मुषलं ^४सूर्पं
चक्रस्थालीं कुरधसामग्रीं ^५लौहयन्त्रिकां ^६पालाशसमिधः कृष्णतिलान् ^७घृतचक्रोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धित्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषव-
द्विष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने पञ्चलाजलकपदं निवेश्य
[निवेदनं सङ्कल्पञ्च]^८ कुर्यात् । अपरदिने च^९ यजमानः पूर्ववद् ^{१०}गोविन्दाद्याराधनावि-
मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्य-^{११}[•यर्चन-भाङ्गणानु]-ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचनवरण-
वाक्ये-^{१२}[•तुला]-पुरुषपदस्थाने पञ्चलाजलकपदं निवेश्य कुर्यात् । ततो शुद्धित्विग्यजमानजापका
उपवसेयुः । अपरदिने च कृतमित्या ऋत्विजस्तुलापुरुषवदग्नि-^{१३}[स्थापनं स्वस्ति]कुर्यात्^{१४}
कुर्यात् । ततो ^{१५}[गुरुयष्टिविजमादिशति स] स्वयङ्गोक्तविधिना ^{१६}स्वकुरादे पायसचक्रं
^{१७}साधयेत् । ततो शुद्धित्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्^{१८} वनस्पतिहोमान्तं कर्म यथायथं
कुर्यात् । ततश्चक्रसाधयिता ऋत्विक् पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्यः स्वयङ्गविधिना—ॐ^{१९} पर्जन्याय
स्वाहा, ॐ^{२०} आदित्याय स्वाहा, ॐ^{२१} रुद्राय स्वाहेति पायसचक्रहोमं कृत्वा, तथैव
^{२२}पालाशसमिद्धोममाज्यहोमं^{२३} ^{२४}कृष्णतिलहोमं च कुर्यात् । ततो शुद्धित्विग्यजमान-
जापकास्तुलापुरुषवन्मध्यप्राङ्गण-^{२५}वाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । तत ऋत्विजो दारुमयानि

- 1 A •होमार्थं
- 2 A वाक्य for धान्य
- 3 A omits it
- 4 A •सूर्पं
- 5 A लौहयन्त्रिकां
- 6 A पालाशसमिधः, I. O. पञ्चला-
शमिधः
- 7 A घृतचक्रोत्पादयेत्
- 8 I. O. निवेदनं
- 9 A omits the bracketed portion
- 10 A omits it
- 11 A योज for यो
- 12 I. O. reads the bracketed portion as मधुपर्कदानान्तं
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 A स्थापनादिषु for the bracketed portion
- 15 Both I. O. and A कुर्यात्
- 16 I. O. the reads bracketed portion as शुद्धित्विग्यजमानसहितं स्व
- 17 A कुर्यात्
- 18 A आपयेत्
- 19 A omits वद्
- 20 Both I. O. and A omit it
- 21 Both I. O. and A omit it
- 22 Both I. O. and A omit it
- 23 A पालाशः, I. O. पञ्चलाशः
- 24 I. O. •होम
- 25 A जल for जल
- 26 I. O. •वाचनार्थं

पथ, 'हैमानि च पथ लाजलानि प्रधानवेद्यां लिखितचकोपरि स्थापयित्वा', तत्-^३[पार्श्वे च] इवान् यथोक्तलङ्कारैरलङ्कृत्य स्थापयित्वा, यथोक्तशब्दां धेनुमष्टादश धान्यानि च स्थापयेयुः ।

ततो मन्त्रलगीतवाद्यवन्दिषोषेषु सतसु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन 'क्षिपयेयुर्यज-
मानम् । ततो यजमानो धृतशुक्रमालयाम्बरो^६ धृतसर्वालङ्कारः सपत्नीकं गुरुमाहूय
यथायथम्-^७[लोका]-लङ्कारैरलङ्कृत्य गृहीतपुष्पाञ्जलिर्लाजलानि प्रदक्षिणीकृत्य, 'यस्मादेवमणा'
इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य यथोक्तोपकरणसहिता^९ भूमिं तस्मै
दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथामुकसगोताय अमुकदेवामुकशस्त्राध्यायिने अमुकदेवशर्मणे^{१०}
गुह्यं मत्स्यपुराणोक्तपञ्चलाजलक^{११}-महादान-^{१२}दानफलप्राप्तिकामोऽहं हैम-^{१३}[शृङ्ग-हैमभूषण]-
मुक्ताभूषित-^{१४}[लाजल-रूपपाद-रूपतिलक^{१५}-स्रग्दामालङ्कृत-रक्तकौशेयाच्छादितवृषदशक-
सहितसोपस्करशब्दा-धेनुमष्टादशधान्य-सोपकरण-^{१७}सारदारुमय]-लाजलपञ्चक-सोपकरणकाञ्चन-
मयलाजल-^{१८}[पञ्चक-फल]-पुष्पोपशोभित^{१९}-पञ्चवर्णवितानकसहिताम् अमुकरूपां प्रियदत्तां
भूमिं ददामि । गुह्यं स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा, 'भूमिर्विष्णुदेवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं
पठेत् । ततो गृहीत्वैव दक्षिणां दद्यात् । ॐ अथ कृतेतत्-^{२०}कर्मप्रतिष्ठार्थं^{२१}युष्मभ्यमहं
दक्षिणा-^{२२}मेतामिषदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च रत्नानि ददामि । स्वस्त्येति^{२३}ब्राह्मणा

- 1 I. O. होमानि, A धेनुमष्टादश
- 2 I. O. स्थापयित्वा
- 3 A पार्श्वे only for the bracketed portion
- 4 Both I. O. and A •अरवा
- 5 I. O. omits the bracketed portion
- 6 A •स्वरः, I. O. •स्वरपरी
- 7 I. O. लोका, A omits the bracketed portion
- 8 A तक्षा.
- 9 I. O. •सहिता
- 10 I. O. omits शर्मणे
- 11 A •पञ्चक-
- 12 A omits दान

- 13 I. O. उच्यते for the bracketed portion
- 14 A युक्तभूमि for मुक्ताभूषित
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 I. O. •तिलक
- 17 I. O. स्रग् for सार
- 18 A पञ्चवर्णवितान for the bracketed portion
- 19 I. O. •शोभित
- 20 A दान for कर्म
- 21 A युष्मभ्यमहं
- 22 I. O. omits एतान्, A दानम् for एतामिषद
- 23 A omits it

ब्रूयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुष-^१वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मण-
वाचनञ्च कुर्यात् । ततस्त्वरया तद्भूमि^२-प्रतिपादनं कुर्यात् । गुरुस्तु^३[स्वभूमिं प्रदक्षिणी-
कुर्यात्] ।

‘[इति पञ्चलाङ्गलकमहादानं समाप्तम्] ।

- 1 A omits व
- 2 I. O. तभूमि.
- 3 A भूमिप्रदक्षिणं कुर्यात् for the bracketed portion

I. O. इति पञ्चलाङ्गलकमहादानं
and A पञ्चलाङ्गलकमहादानं समाप्तं
for the bracketed portion

तथा धरामहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८४ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि धरादानमनुत्तमम् ।

पापक्षयकरं चृणाममङ्गल्य^१-विनाशनम् ॥१॥

कारयेत् पृथिवीं हैमी^२ जम्बुद्वीपायुकारिणीम् ।

^३[मर्यादापर्वतवतीं मध्ये मेरुसमन्विताम्^४] ॥२॥

मर्यादापर्वतवतीमित्यादिना जम्बुद्वीपायुकरणमेव कथितम् । मर्यादा-^५पर्वताश्च हिमव-
देमकूट-^६निषधमाल्यव-^७द्वन्द्वमादननीलश्वेतश्चक्र्याख्या विष्णुपुराणोक्ताः^८ ।

लोकपालाष्टकोपेतां नववर्षसमन्विताम्^९ ।

नदीनद-^{१०}शतोपेतां सप्तसागरवेष्टिताम् ॥३॥

नववर्षाणि^{११}[वा मेरु]^{१२}वेष्टयित्वा स्थित इलावृतः, ^{१३}[मेरोः पूर्वतो] भद्राक्षः, ^{१४}[मेरोः
पश्चिमतः] केतुमालः, ^{१५}मेरुदक्षिणतो हरिवर्ष, हरिवर्षदक्षिणतः किम्पुषणं, किम्पुषणदक्षिणतो
भारतं, मेरोरुत्तरे रम्यकं, रम्यकोत्तरतो हिरण्यमयं, हिरण्यमयोत्त-^{१६}[रत उत्तरकुरवः] । एतानि^{१७}
नव वर्षाणि पृथिव्यामुत्खाटयेदित्यर्थः । सप्तसागराश्च लवणोक्षुद्रासर्पिर्दधिदुग्धाम्बुमयाः ।

महारत्नसमाकीर्णां वसुधार्कसंयुताम् ।

हेमः पलसहस्रेण तदर्धेनाय शक्तिः ॥४॥

शतत्रयेण वा कुर्याद्विशतेन शतेन वा ।

कुर्यात् पञ्चपलादृद् मशक्नोऽपि^{१८}विचक्षणः ॥५॥

- 1 I. O. ०सहस्रं
- 2 A ०सहस्रं
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A' ०समन्वितां
- 5 A ०पर्वताश्च, I. O. ०पर्वताः
- 6 A निषधं
- 7 A ० for इ
- 8 A ०कः
- 9 I. O. ०समन्विताः
- 10 M. P. ०समोपेतां

- 11 A omits the bracketed portion and reads a long irrelevant matter here
- 12 I. O. ०मेरुः
- 13 A पूर्वतः only for the b. p.
- 14 A मेरोः पार्श्वगतः for the b. p.
- 15 A मेरुः दक्षिणतो
- 16 A रेतो कुव for the b. p.
- 17 A adds च after this.
- 18 I. O. विचक्षणाः

धरामहादानम्

१५३

पलपञ्च-^१कादृक्^२पलसहस्रान्तमित्यर्थः ।

तुलापुरुषवत् कुर्यात्कोकेशावाहनं बुधः ।

ऋत्विक्पाण्डप-^३सम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥६॥

वेद्यां कृष्णाजिनं^४ कृत्वा [तिलानुपरि^५विन्यसेत् ।]

तथाष्टादशधान्यानि^६ [रसांश्च लवणादिकान्] ॥७॥

तथाष्टौ^७पूर्णकलसान् समन्तात्^८परिवारयेत् ।

^९[वितानकञ्च कौषेयं] फलानि विविधानि च ॥८॥

समन्तादिति^{१०}यथाविधिनियोगस्थानम् ।

^{११}तथांशुकानि रम्याणि श्रोत्रण्डशकलानि^{१२} च ।

^{१३}इत्येव^{१४}रचयित्वा^{१५}तामधिवासनपूर्वकम् ॥९॥

शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लाभरणभूषणः^{१६} ।

शुक्लाभरणं शुक्लारजत-^{१७}कर्पूरमयम् ।

प्रदक्षिणं ततः कृत्वा गृहीतकुक्षुमाजलिः ॥१०॥

पुण्यकालमथासाय मन्त्रानेताजुदीरयेत् ।

नमस्ते^{१८}सर्वदेवानां त्वमेव भवनं यतः ॥११॥

धात्री च^{१९}सर्वभूतानामतः पाहि वसुधरे^{२०} ।

[वसु^{२१}धारयसे यस्माद्वसुधा चातीव निर्मलम्]^{२२} ॥१२॥

- 1 A omits का
- 2 I. O. पलसहस्रान्तमित्यर्थः
- 3 I. O. ०संस्कारं
- 4 A' वेद्ययितृ
- 5 M. P. reads the b. p. as तिलानामुपरि न्यसेत्
- 6 Corrected from M. P. I. O. and A' रसाश्च लवणादयः
- 7 I. O. पूर्णकलसान्
- 8 M. P. परिकल्पयेत्
- 9 I. O. वितानञ्च कौषेयं for the b. p.
- 10 A' वयादीनं कुर्यात्
- 11 I. O. तथा शुकानि
- 12 A' ०शकलानि
- 13 I. O. इत्येव
- 14 M. P. कारयित्वा
- 15 A तु for ता
- 16 M. P. ०भूषितः
- 17 I. O. ०कर्पूरं
- 18 A ०देवता
- 19 I. O. धात्रीव
- 20 A वसुधारा
- 21 I. O. वसु
- 22 A omits the bracketed portion

वसुधरा ततो जाता तस्मात् पाहि ^१भयादलम् ।
 चतुर्मुखोऽपि ^२नो गच्छेत् यस्मादन्तं ^३तवाचले ॥१३॥
 अनन्तायै ^४नमस्तस्मात् पाहि संसार-^५सागरात् ।
 त्वमेव लक्ष्मीर्गोविन्दे ^६शिवे गौरीति ^७संस्थिता ॥१४॥
 गायत्री ब्रह्मणः पार्श्वे ज्योत्स्ना चन्द्रे रवौ प्रभा ।
 बुद्धिर्बृहस्पतौ ज्योता मेधा ^८मुनिषु संस्थिता ॥१५॥
 विश्वं व्याप्य स्थिता यस्मात्ततो विश्वम्भरा मता ।
^९भूतिः स्थितिः क्षमा क्षोणी ^{१०}पृथ्वी वसुमती रसा ॥१६॥
 एताभिर्भूतिभिः पाहि ^{११}देवि संसारसागरात् ।
^{१२}एवमुच्चार्य तां देवीं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ॥१७॥
 ब्राह्मणेभ्यो गुरुत्विरभ्यः ।
^{१३}[धरार्धं वा] चतुर्भागं गुरवे प्रतिपादयेत् ।
^{१४}शेषञ्चैवाथ ऋत्विग्भ्यः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥१८॥
^{१५}[प्रतिपत्य विसर्जयेदिति] ब्राह्मणान् प्रणिपत्य विसर्जयेदित्यर्थः ।
 अनेन विधिना यस्तु दद्यादेव ^{१६}[धरां बुधः] ।
 पुरयकाले तु संप्राप्ते स पदं याति वैष्णवम् ॥१९॥
 विमानेनार्कवर्णेन किङ्कणीजालमालिना ।
 नारायणपुरं गत्वा कल्पतयमथा ^{१७}वसेत् ।
 पितृपुत्र-^{१८}प्रपोताश्च ^{१९}तारयेदेकविंशतिम् ॥२०॥
 इति पठति य इत्थं यः श्रूयते प्रसन्ना-
 दपि कष्टेष्वितानेभ्यः ^{२०}देहः समन्तात् ।

1 A तवाचले	12 I. O. एवमुच्चार्य
2 A नागच्छेत्	13 A धरार्धे for the b. p.
3 I. O. दयावले	14 A दायार्धे वाच
4 I. O. वसुधरा	15 A omits the b. p.
5 I. O. ब्रह्मणः, M. P. ब्रह्मणः	16 A धराभ्यः and M. P. धरा भूमा
6 A भूमी	for the b. p.
7 M. P. वासिष्ठा	17 A वसुध
8 Corrected for M. P. I. O.	18 A omits प्र
कागिष्ठा, A तु	19 M. P. reads the whole word
9 I. O. इति	as पितृन् पुत्रांश्च पोतांश्च
10 I. O. क्षोणी	20 I. O. ब्रह्मणः
11 A देवि	

दिव-^१भमरवधुभिर्वाति ^२संप्रार्थ्यमानः

पदममरसहस्रैः सेवितं ^३चन्द्रमीले ॥२१॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातधरामहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-^४खट्वागचर्म-^५मयकालसकाह-
 तुला--^६स्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला--हस्तप्राप्तप्रतिमा--यजमानार्थ-^७हैमालङ्कार-यथोक्त-
 वितानबहिः सम्भार-^८मधिकरत्नेन पलपञ्चकावद्ध-^९पलशतैक-पलशतद्वय-पलशतत्रय-पलशत-
 पञ्चक-पलसहस्राणां यथा-^{१०}शतपञ्चतमपरिमाणेन सुवर्णेन घटितां मयकालाकृतिं बहिरुत्-
^{११}खाटित-सान्तराल-सप्तसागराकार-वलयसप्तक-वेष्टितां मध्ये पूर्वपश्चिमायतरेखाषट्केन
 समभागसप्तकविभक्तां कृत्वा मध्यभागश्च पूर्वपश्चिमायत-^{१२}रेखाद्वयसंलग्नदक्षिणोत्तरायतरेखा-
 द्वयेन ^{१३}समं भागलयं कृत्वा मध्यभागमध्ये ^{१४}पृथ्व्यग्रं ^{१५}स्वस्वदिगुत्खाटितेन्द्रादिलोक-
^{१६}पालाष्टकवेष्टितशिरसं ^{१७}[यथेच्छस्थान-प्रत्युत्खाटित]-वस्वष्टकैकादशकद्वादशादित्यं पञ्चव-
 राटाकृति-^{१८}सुष्ठुतं मेरुं निर्माय मेरु-^{१९}पूर्वपश्चिमरेखयोर्व्याकर्मरेखायतं ^{२०}मेरोः किञ्चिद-
^{२१}वनतं ^{२२}माल्यवन्तं गन्धमादनश्च पर्वताकृतिं निर्माय मेरोर्दक्षिणोत्तररेखा-^{२३}[द्वये रेखायतं]
 मेरु-^{२४}समानोच्छ्रायं यथाक्रमं नीलं निषधञ्च पर्वताकारं ^{२५}घटयित्वा नीलदक्षिणरेखा-
 द्वये यथाक्रमं रेखायतं ^{२६}[नीलात् किञ्चिदवनतं] ^{२७}हेमकूटं हिमवन्तञ्च घटयेत् ।

1 I. O. भमरवधुभिर्वाति	15 I. O. स्वर्गस्तुलात्खाटितेन्द्रादि, A सुसुदि...दि०
2 M. P. संप्रार्थ्यमानो, I. O. संप्रार्थ्य-मानः	16 I. O. पालास्तकं, A पालास्तक-कृता०
3 Corrected from M. P. I. O. चन्द्रमीले, A चन्द्रमीलिः	17 I. O. reads the bracketed portion as सुवर्णरेखा-पञ्चवराटित
4 Both I. O. and A लिखितं	18 I. O. सुष्ठुतं
5 Both I. O. and A मयाकृतं	19 I. O. omits पूर्व
6 I. O. पापवीथ for स्थापनीय	20 A व्याकर्मरेखायतां
7 A वेष्टिता०	21 A स्तरित
8 I. O. पञ्चमामात्रकैक	22 I. O. माल्यवन्तं
9 I. O. पञ्चमामात्रकैक-सहस्राणां and A पञ्चमामात्रकैक-सहस्राणां	23 A reads द्वय for the bracketed portion
10 A ब्रह्मणि अभिमत०	24 I. O. समानीत
11 I. O. पाटित	25 A घटित
12 I. O. खेरा०	26 A reads नीलादिकिञ्चिदवनतं for the bracketed portion
13 A omits it	27 A घटयित्वा again after this, I. O. हेमकूट
14 I. O. पञ्चमं, A पञ्चमं	

१[निषधोत्तररेखाद्वये यथाक्रमं रेखायतं निषधात किञ्चिदवनतं^२ श्वेतं श्रुतिगुञ्ज पर्वताकारं धटयेत् ।] एवञ्च ३[नवान्तरालेनैववर्ष-विभागवती] ४जम्बुद्वीपानुकारिणी तत्तत्स्थानरेखोत्खाडित-^५बहुतरसरिमदाकारा यथेच्छोत्कृष्टरत्नसिंहा पृथ्वी^७ तदा-रोपणार्थं कृष्णाजिनं तिलाञ्च पृथ्वीमण्डलोद्गन्धनार्थं^८ कौषेयवस्त्रसहितं पञ्चवर्ण-वितानकं पृथ्वीपार्श्वस्थापनार्थमष्टादशधान्य-^९लवणादिरसपटक-^{१०}पूर्णकुम्भाष्टक-नानाफल-^{११}नानाविधोत्कृष्टवस्त्राणि यथेष्टं चन्दनखण्डाञ्च, यजमानार्थं यथेष्टं मुक्तारजतकूर्-निर्मिता^{१२} ह्यारोहोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धस्विग-यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विव्यमोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपद-स्थाने^{१४} धरापदं^{१५} निवेश्य यथायथं निवेदनं^{१६} सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च यजमान-स्तुलापुरुषवद् गोविन्दाधारधनादि-मधुपर्कदानान्तं कर्म ^{१७}गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने धरापदं निवेश्य कुर्यात् । ततो शुद्धस्विग-यजमानजापका^{१८} उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदग्निस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च हविष्यादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थ-^{१९}मनुसन्धायामुप्राप्तव्यम् । ततः ऋत्विजः पृथ्वीं लिखितचक्रोपरि कृष्णा-जिनमास्तीर्य तल तिलान् दत्त्वा तदुपरि समारोपयेयुः । पृथ्वीपार्श्वे चाष्टादशधान्य-रसपटकपूर्णकुम्भाष्टक-नानाफल-नानाविधोत्कृष्टवस्त्रस्य-चन्दनखण्डस्य चारोपयेयुः । ततो मङ्गलग्रीतवाद्यवन्दिषोषेषु सत्तु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ^{२०}यजमानं जपयेयुः । यज-

- 1 I. O. omits the bracketed portion
- 2 A: किञ्चिदवनत
- 3 A reads the bracketed portion as नवधा नववर्षाणि भावती and inserts a long matter of the next chapter between नवधा and नववर्षाणि
- 4 I. O. ०वर्षा-
- 5 I. O. जम्बुद्वीपार्श्वकारिणी
- 6 I. O. ०वर्षतर
- 7 I. O. पृथ्वी, A पृथ्वी
- 8 Both I. O. and A नववर्षा
- 9 A धान्ये, I. O. प्राय

- 10 Both I. O. and A omit पूर्ण
- 11 I. O. नानाफलदां
- 12 A नामोवधीतुङ्ग
- 13 A ०ह्यारोहोत्पादयेत्, I. O. ०ह्यारो-सुत्पादयेत्
- 14 I. O. ०जामेन
- 15 I. O. धरासुतं
- 16 I. O. निवेदन
- 17 A गोविन्दाधारधनं, I. O. गोविन्दा-भार्जन
- 18 I. O. ०कासुका
- 19 I. O. ०समुद्रावाहृतातः
- 20 I. O. omits it

मानस्तु शुक्रमास्याम्बरधरो ^१वृत्तशुक्रसर्वाङ्गालङ्कारः पुष्पाजलिमादाय पृथ्वीं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमस्ते सर्वदेवाना'मित्यादि 'देवि संसारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैरामन्त्र्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य शुद्ध-स्विग्न्यो दद्यात् । तद् यथा—ॐ अयामुकासुकसगोत्रेभ्योऽमुकासुक-^२वेदामुकासुकशाखा-ध्यायिभ्योऽमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तधरामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहं मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयैतां^३ कृष्णाजिनन्यस्ततिलोपरि^४ 'स्थापितामष्टादशधान्यरसपटक-पूर्णकुम्भाष्टककौषेयवस्त्रान्वितपञ्चवर्णवितानकबहुविधफलोत्कृष्टवस्त्रस्यचन्दनखण्डान्वितां जम्बु-द्वीपानुकारिणीं धरां ददानि । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धरेण विष्णुदेवतेत्युक्त्वा यथाशास्त्रं^५ कामस्तुतिं पठेयुः । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च^६ रत्नानि ददानि । स्वस्तीति ब्राह्मणाः प्रत्येक-मुक्त्वा पृथ्वीं प्रदक्षिणीकुर्यात् । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं दीना-नायादितर्पणं पुराणाहवाचनं कृत्वा त्वरया पृथ्वीं विभज्य यथायथं प्रतिपादयेत् ।

इति धरामहादानं समाप्तम् ।

- 1 A वृत्तसर्वाङ्गालङ्कारः
- 2 Both I. O. and A omit वेदा-सुकासुक
- 3 A reads एतां just before this word
- 4 I. O. ०ह्योपरि

- 5 I. O. स्थापितमष्टा, A स्थापि-ताष्टा
- 6 I. O. नववर्षा
- 7 I. O. च, A reads च after रत्नानि
- 8 I. O. omits it

तथा विश्वचक्रमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२५५अः)

अधातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
विश्वचक्रमिति ह्यार्तं महापातकनाशनम् ॥१॥
तपनीयस्य शुद्धस्य विश्वचक्रं कारयेत् ।
श्रेष्ठं पलसहस्रं वा तदर्धेन तु मध्यमम् ॥२॥
तस्यार्धेन कनिष्ठं^१ स्याद्विश्वचक्रमुदाहृतम् ।
अन्यद्विंशपलादूर्ध्वं मशकोऽपि निवेदयेत् ॥३॥
षोडशारं ततश्चकं^२ भ्रमर्णेन्यष्टकावृतम् ।

^४ [भ्रमर्णेन्यष्टकावृतमिति समभागसान्तरालाष्टवेष्टनचक्रनिर्गतशल्याप्राकृतिनेन्यष्टका-
वेष्टितम् ।]

नाभिपद्मे स्थितं विष्णुं योगारूढं^३ चतुर्भुजम् ॥४॥
शंखचक्रेऽस्य पार्श्वे तु देव्यष्टकसमावृतम् ।

नाभिपद्मे^४ चक्रमध्यस्थिताष्टदलपद्मे । देव्यष्टकञ्च विसर्ज्य कर्षिणो^५ हानाः^६ क्रिया-
योगा^७ प्रहरी सत्या^८ ईशानीति ।

द्वितीयावरणे तद्वत् पूर्व-^९ [तो जलशायिनम्] ॥५॥
अतिशृणुर्वशिष्ठश्च^{१०} ब्रह्मा^{११} कश्यप एव च ।
मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ॥६॥

1 M. P. विष्णुवाहिपु	6 A. ० च क्रमस्य
2 I. O. करिष्य	7 A. ० पद्म
3 Corrected from M. P. A
अभिनेष्टकावृतं, I. O. अभिनेष्ट-
कावृतं	8 I. O. ० मयः
4 I. O. reads the bracketed
portion as समभागसान्तरालाष्टवेष्टनच-
क्रनिर्गतं यस्याप्राकृतिनेन्यष्टकावेष्टितं,
while A as इतमिति समभाग-
वराहवेष्टनचक्रनिर्गतं यस्याप्राकृति-
नेन्यष्टकावेष्टितं	9 I. O. ० कर्षणाः
5 I. O. योजारूढ	10 I. O. जाना
	11 I. O. प्रहरी
	12 I. O. प्रमाणीति, A ईशानीति
	13 I. O. भोजनमाश्रितं for the
bracketed portion
	14 Corrected from M. P. Both
I. O. and A वक्र
	15 A कश्यप

विश्वचक्रमहादानम्

१५६

रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्कीति च क्रमात् ।

तृतीयावरणे गौरी मातृभिर्वैष्णुभि-^१र्युता ॥७॥

चतुर्थे द्वादशादित्या वेदाश्चत्वार एव च ।

मातरश्च ब्रह्माणी माहेश्वरी कीमारी वैष्णवी वाराही इन्द्राणी^२ [रुद्राणीति सप्त] ।
वसव आदित्याश्च तुलापुरुषोक्ताः । वेदाः प्रसिद्धाः ।

पञ्चमे पञ्चभूतानि रुद्राश्चैकादशैव तु ॥८॥

लोकपालाष्टकं^३ षष्ठे दिक्मातृज्ञास्तथैव च^४ ।

पञ्चभूतानि प्रसिद्धानि । रुद्राश्च अजैकपात्^५ अहिमघ्रः^६ विरुपाक्षः रैवतः^७ बहु-
रूपः^८ त्र्यम्बकः सुरेश्वरः^९ सावितः^{१०} जयन्तः पिनाकी अपराजितः । लोकपालाष्टकं दिक्-
मातृज्ञाष्टकञ्च प्रसिद्धम् ।

सप्तमेऽस्त्राणि सर्वाणि मङ्गलानि च कारयेत् ॥९॥

अन्तरान्तरतो^{११} देवान् विन्यसेदष्टमे पुनः ।

अस्त्राणि^{१२} बहुनि^{१३} शक्तिर्दण्डः खड्गः पाशः ध्वजः गदा शूलमिति । मङ्गलाष्टकञ्च
सिंहः^{१४} वृषः गजः कलसः व्यजनं वैजयन्ती मेरी दीपश्चेति । अन्तरान्तरतो^{१५} देवानित्या-
दिना^{१६} अन्यानपि देवान् खेच्छया अष्टमावरणान्तरालेषु विन्यसेदित्यर्थः । तत्र च विना-
यकनवग्रह-स्कन्दाश्विनीकुमार-^{१७} सागर-लक्ष्मी-गङ्गायमुना^{१८}-निवेशः^{१९} [प्रायश उक्तः] ।

तुलापुरुष-^{२०} च्छेषं समन्तात् परिकल्पयेत् ॥१०॥

ऋत्विग्भिरुपसम्भार-भूषणाच्छादनादिकम् ।

विश्वचक्रं ततः कुर्यात् कृष्णाजिनतिलोपरि ॥११॥

तथाष्टादश धान्यानि^{२१} [रसाश्च लवणादिकान्] ।

पूर्वाकुम्भाष्टकञ्चैव वस्त्राणि विविधानि च ॥१२॥

1 I. O. ० ईता	12 A वज्र
2 A रुद्राणी सप्त and I. O. रुद्रा-
नीति कावः for the bracketed
portion	13 Both I. O. and A मक्तिदण्डः
3 A तद्वत्	14 I. O. भूपः
4 A तु	15 I. O. omits तो
5 A अजैकपात्	16 I. O. तामपि
6 I. O. अहिमघ्रः	17 A यः
7 I. O. adds चरः after this	18 A गङ्गायमुनायां
8 I. O. तासुकः	19 I. O. प्रायशीतः, A प्रायशो युक्त
9 A सावित्र, I. O. सावित्रः	20 I. O. ० छेयः
10 I. O. जयन्तः	21 Corrected from M. P. Both
I. O. and A रसाश्च लवणादिकान्,
for the bracketed portion
11 I. O. अन्तरान्तरादौ	

मास्येक्षुफलरत्नानि वितानन्वापि ^१कल्पयेत् ।
 ततो मङ्गलशब्देन ज्ञातः शुक्राम्बरो गृही ।
 होमाधिवासनान्ते ^२तु गृहीतकुसुमाञ्जलिः ॥१३॥
 इममुच्चारयेन्मन्त्रं लिः कृत्वा तु प्रदक्षिणम् ।
 नमो ^३विश्वमयायेति विश्वचकारमने नमः ॥१४॥
 परमानन्दरूपी ^४स्थं पाहि नः पापकर्ममात् ।
^५तेजोमयमिदं यस्मात् [सदा परयन्ति योगिनः ॥१५॥
^६[व्यति संनिगुणातीतं] विश्वचक्रं नमाम्यहम् ।
 वासुदेवे स्थितं चक्रं चक्रमध्ये तु माधवः ^७ ॥१६॥
 अन्योन्याधाररूपेण प्रणमामि ^८स्थिताविह ।
 विश्वचक्रमिदं यस्मात् [सर्वपापहरः ^९ हरेः ^{१०} ॥१७॥
^{११}[आयुधञ्चापि वासश्च भवादुद्धर मामतः] ।
^{१२}[इत्यामन्य तु ^{१३} यो] दशाद्विश्वचक्रं विमत्सरः ॥१८॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ।
 वैकुण्ठलोकमासाद्य चतुर्बाहुः सनातनः ॥१९॥
 सेव्यतेऽप्सरसां ^{१४}सहस्रिष्टेन कल्पशततयम् ^{१५} ।
 प्रणमेद्वाथ यः कृत्वा विश्वचक्रं दिने दिने ।
 तस्यायुर्वर्धते नित्यं लक्ष्मीश्च विपुला भवेत् ॥२०॥

- 1 M. P. कारयेत्
- 2 M. P. वै
- 3 A' चित्रञ्चापि
- 4 I. O. ०००
- 5 I. O. तेभ्यो गदानिदं
- 6 A' omits the bracketed portion
- 7 M. P. reads इति तत्त्वं वृत्तातीतं for the bracketed portion
- 8 I. O. माधवं
- 9 I. O. वितानिह

- 10 A' सम्पदापोषकं
- 11 M. P. परम्
- 12 I. O. reads the bracketed portion as साप्तरत्नानि नाम लभ्यादुत्तरमागतः
- 13 I. O. reads b. p. as एकाजिला मती
- 14 M. P. च
- 15 I. O. सर्वं लिखेत्
- 16 A ०००

इति सकलजगत्सुराधि^१-वासं वितरति ^२यस्तपनीयषोडशारम् ।
 हरिः^३भवनमुपागतः स ^४सिद्धेश्वर-^५[मुपगम्य^६ नमस्यते]^७ [शिरोभिः ॥२१॥
^८अशुभदर्शनतां प्रयाति] शलोर्मदनसुदर्शनताञ्च ^९कामिनीभ्यः ।
^{१०}[स सु]-दर्शनकेशवानुरूपः ^{११}कनकसुदर्शनदानदम्भपापः ॥२२॥
 कृतगुरुदुरितानि ^{१२}षोडशारप्रवितरण^{१३}-प्रवराकृतिर्भुरारेः ।
 अभिभवति भवोद्भवन्ति भोत्या भवमभितो ^{१४}भुवने भयानि भूयः ॥२३॥

प्रयोगः

अत एवमानः समुपजातविश्वचक्रमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित^{१५}-खड्गचर्मय-
 ङाल^{१६}-सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुलाहस्तप्राप्तप्रतिमावहिः सर्वसम्भारमधिकत्वेन
 यथेच्छमुत्तम^{१७} सुवर्णपलसहस्रेण मध्यमं पलशतपञ्चकेन^{१८} कनिष्ठं सार्द्धपलशतद्वयेन विंशति-
 संख्यपलाद्भू^{१९} [यथाशक्नुपपात-सुवर्ण] ^{२०}--घटिताष्टदल-^{२१}पूर्वादिमोतखाटित विमलाद्यष्टशक्ति-
 सहित-मध्योतखाटित-^{२२}यथोक्तविष्णुप्रतिमं पद्मं कृत्वा ^{२३}पद्मस्य समन्ताद्भू^{२४} षोडशदण्डिका-
^{२५}युतं^{२६} समभागसान्तरालाष्टकुण्डलवेष्टितं बहिर्निर्गत-^{२७}शल्यामा कृतिनेम्यष्टकयुतं द्वितीयावरण-
 सुपरि^{२८} [कुण्डलावच्छिन्नासु षोडशसु कोटिकासु] ^{२९}पूर्वादिमोतखाटित-जलशाय्यादिषोडशदेवता-
 प्रतिमं तृतीयावरणे तथैव^{३०} पूर्वादि^{३१}-क्रमकोटि^{३२}-कोत्खाटितगौर्यादिषोडशदेवताप्रतिमं चतुर्था-

1 I. O. रि for धि	16 Both I. O. and A मयाकृतं for मयाङ्गल
2 Corrected from M. P. I. O. यतुपनीय०, A' यः पनीयसोडशारैः	17 I. O. ०मुपगतः
3 I. O. ०भवनमुपागतः	18 I. O. ०लेन
4 A' चित्र०	19 A यथाशक्तमुपपातेः खवन for the b. p.
5 M. P. ०मभिगम्य	20 I. O. पूर्वादिभिः
6 A' reads the bracketed portion as मधिगमस्यते	21 I. O. omits यथोज्ञ
7 I. O. reads the bracketed portion as प्रियेति सायुक्तदर्शनतां	22 A omits it
8 M. P. यभदर्शनतां	23 I. O. ०मुप
9 I. O. कालिभोभ्यः	24 A' समभा for समभाग
10 I. O. सय for the b. p.	25 I. O. मयायाद्यातिनेष्टयैः
11 I. O. कनकसुदर्शनपापः	26 I. O. ०वरवेङ्कट
12 I. O. षोडशार्थि०	27 I. O. reads the bracketed portion as कुण्डलावच्छिन्नासु षोडशसु काटिकार्थ
13 M. P. ०तरये	28 I. O. तर्ह्येन
14 Corrected from M. P. Both I. O. and A' भवने	29 I. O. पूर्वाभि०
15 Both I. O. and A ०लिखितं	30 A omits कोटि

वरणे 'पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटित-द्वादशादित्य-^२वेदचतुष्टयप्रतिमं पञ्चमावरणे पूर्वादिकम-
कोटिकोत्खाटित-पञ्चमहाभूतादि-^३बोडशप्रतिमं षष्ठावरणे पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटितलोक-
पालादिषोडशप्रतिमं सप्तमावरणे पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटिता-^४['आष्टक-मङ्गलाष्टकाकारम् अष्ट-
मावरणे पूर्वादिकम-कोटिकोत्खाटित]^५-विनायकादिदेवताप्रतिमाबोडशकं चक्रं चकारोपण्यं
कृष्णाजिनं तिलाब्धं 'चकालहृत्कार्यं मास्यसामग्र्यं यथेष्टं रत्नानि नानाविधवस्त्रयश्च चक्रपार्श्व-
स्थापनार्थं मष्टादशधान्य-लवणादिरसषट्क-कुम्भाष्टकेषु फलानि ऊर्ध्वं बन्धनार्थं यथेष्टं वितान-
स्रोतपादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धं त्विग्यजमानजापकास्तुला-
पुरुषवद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषवदस्थाने विश्वचक्रपदं प्रक्षिप्य
निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दायाराधनादि-मधुपर्क-
^६['दानान्तं कर्म] ^७गोविन्दाद्यभ्यर्चन-^८ब्राह्मणानुष्ठापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहविवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषवदस्थाने विश्वचक्रपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुद्धं त्विग्यजमानजापका उप-
सरेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं ^९कर्म यथायथं
कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं ^{१०}कर्म तुलापुरुषप्रन्थमनुसन्धायानुप्रातव्यम् । तत ऋत्विज-
श्चक्रे वेदीमध्ये लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तोम्यं तत्र तिलान् दत्त्वा तत्तारोप्य वस्त्रमाल्यैरल-
ङ्ग्य चक्रपार्श्वेऽष्टादशधान्यानि लवणादिरसषट्क-^{११}पूर्णकुम्भाष्टकमिन्दुदण्डान् फलानि चारोप्य
मङ्गलगीतवाद्यवन्दित्रेषु सतसु कुरवसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं क्षपयेयुः । ततो
यजमानः शुक्लमाल्याम्बरधरो ^{१२}धृतसर्वा-^{१३}भालहारः पुष्पाञ्जलिमादाय चक्रं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य
'नमो ^{१४}'विश्वमयाये'त्यादि ^{१५}['मवाहुद्वर मामत' इत्यन्त]-मन्त्रैरामन्त्र्य शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यः
उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोलनाम-शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्य-
पुराणोक्त विश्वचक्र-^{१६}महादान-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृष्णाजिनन्यस्ततिलारोपितमाल्य-

1 I. O. पूर्वाक्षरं

2 I. O. देव०

3 A' ० द्युताणि

4 I. O. स्थाष्टकं

5 A पञ्चमहा for the bracketed portion

6 I. O. चक्रावधारार्थं

7 A omits it

8 A' दानात् for the b. p.

9 I. O. गोविन्दाद्यभ्यर्चन, A गोविन्दा-
भ्यर्चन

10 I. O. ब्राह्मणार्थं चापन

11 A omits it

12 A' omits it

13 I. O. पूर्वं for पू

14 A युक्तमाल्याम्बरः

15 A omits वा

16 A विश्वमयायेत्यादि

17 A reads मवाहुद्वर मामतः इति for
and I. O. omits, the brac-
keted portion

18 A omits महादान

'रत्नानाविधवस्त्राष्टा'^१--दशधान्य-रसषट्कपूर्णकुम्भाष्टकेन्दुदण्ड--फलवितानसहितं विश्वचक्रं
ददानि । शुद्धं त्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा विश्वचक्रमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो शुद्धं त्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-
तदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामि-^२यदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च^३ रत्नानि ददानि ।
शुद्धं त्विजः प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । यद्वा शुद्धं त्विग्भ्य एव दद्यात् । 'तत्र
ॐ अयामुक्तसंगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तवेदामुकामुक्तशाखाध्यायिभ्यो-'^४[ऽमुकामुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य-
मिति मत्स्यपुराणोक्तस्तुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्याद्विशेषः । ततस्तुलापुरुष-
वस्त्रापकेभ्यो] दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं यथायथं त्वरया विश्वचक्रपति-
पादनश्च कुर्यात् ।

इति विश्वचक्रमहादानं समाप्तम् ।

1 A वस्त्र०

2 A' omits वा

3 A omits दण्ड

4 A' ० नाम्नु for ० वदु

5 A omits it

6 I. O. omits it

7 A omits the bracketed por-
tion

8 I. O. omits it

तथा महाकल्पलतामहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८६ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

महाकल्पलता^१ नाम^२ पातकावलिनाशनम् ॥१॥

पुण्यां तिथिमथासाथं कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

ऋत्विक्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

गुलापुरुषवत् कुर्यात्क्षोकेशावाहनं शुभः ।

चामीकरमयीः कुर्याद्दश कल्पलताः शुभाः ॥३॥

नानापुष्पफलोपेता^३ नानाशुक्रविभूषिताः ।

विधाधरसुपर्णानां मिथुनैरुपशोभिताः ॥४॥

^४ सुपर्णानां किमराणाम् ।

^५ हारानादितुष्टभिः सिद्धैः फलानि च ^६ विहङ्गमैः ।

लोकपालानु-^७सारिण्यः कर्तव्या-^८स्तासु देवताः ॥५॥

लोकपालानुसारिण्य इति लोकपालसमानाः ^९ कर्तव्याः ।

ब्राह्मीमनन्तशक्तिश्च लवणस्योपरि न्यसेत् ।

अथस्ता^{१०} क्षतयोर्मध्ये ^{११} [महाखड्गधरे शुभे ॥६॥

^{१२} पद्मशङ्करे] इति कवित् पाठः ।

1 Corrected from M. P. I. O.

०५५, A' ०५५

2 I. O. पातकावलिनाशनम्, M. P.

महापातकावनम्

3 A' नानाशुभः

4 I. O. चपर्वणा

5 A' हारादिभिः सिद्धैः, M. P. पुष्पाद्यादिः

6 I. O. विहङ्गमैः

7 A' ०कारिण्यः, M. P. ०कारिण्यः

8 Corrected from M. P. I. O.

०५५, A' ०५५

9 I. O. क्षतयोः, A' क्षतः

10 Corrected from M. P. I. O.

०५५, A' ०५५

11 I. O. पद्मशङ्करं तथा महा-^{१२} करेण for the bracketed portion

12 M. P. reads this for महाखड्गधरे, just above, which is hinted at here.

^१ [इभासनस्था तु शुभे] पूर्वतः कुलिशायुधा ।

रजनीसंस्थिताग्नेयो^२ सुवपाणिरथा-^३ नले ॥७॥

रजनी^४ हरिद्रा ।

^५ [याम्ये च] महिषारूढा गदिनी तण्डुलोपरि ।

^६ [पृते तु नैर्ऋती स्थाप्यः] सखड्गा^७ दक्षिणापरे ॥८॥

^८ [दक्षिणापरे नेर्ऋत्याम् ।]

वारुणे^९ वारुणी क्षीरे^{१०} सर्पस्था नागपाशिनी ।

पताकिनी च वायव्ये^{११} मृगस्था शर्करोपरि ॥९॥

सोम्या तिलेषु संस्थाप्या^{१२} [शङ्खिनो निधि]-संस्थिता ।

माहेधरी^{१३} दधगता नवनीते^{१४} तु शूलिनी ॥१०॥

मौलिन्यो^{१५} वरदास्तद्वत् कर्तव्या बालकान्विताः^{१६} ।

^{१७} शङ्कया पद्मपलादुद्ध-^{१८} मासहसात् प्रकल्पयेत् ॥११॥

मौलिन्यो^{१९} ^{२०} [मुकुटान्विताः, वरदाः प्रसन्नमूर्त्यः,] बालकान्विताः^{२१} कोडनिहित^{२२} -

पुलकाः । ^{२३} [एतेन कोडनिविष्टवाम]-^{२४} कर-^{२५} विवृतपुलका दक्षिणहस्तविवृत^{२६} -यथोक्तशब्दाः प्रसन्न-

1 Corrected from M. P. I. O.

इभासनस्तथा and A' स्वर्णसंस्था

माहेध' for the bracketed por-

tion

2 M. P. ०ग्रायो

3 Corrected from M. P. I.

०५५, A' ०५५

4 I. O. हरिद्रा

5 Corrected from M. P. I. O.

याम्येन and A' वायव्ये for the

bracketed portion

6 Corrected from M. P. I. O.

एतेन नेर्ऋतास्तथा and A' नैर्ऋत्या

दक्षिणाप्या for the bracketed

portion

7 A' च क्षीरोपरि

8 A' omits the bracketed por-

tion

9 I. O. वारुण

10 M. P. भव-स्था

11 I. O. तण्डुलोपरि

12 Corrected from M. P. I. O.

शङ्खेन निधि and A' कौशिकी दिशि for

the b. p.

13 M. P. दधगता

14 M. P. शूलिनी

15 I. O. मौलिन्या

16 I. O. बालकान्विता

17 I. O. उक्तया

18 I. O. मौलिन्या

19 A' मुकुटान्विताः for the b. p.

20 I. O. बालकान्विताः

21 I. O. ०निवृत्तः

22 I. O. एतेनोक्तविधिप्रकाम for the

b. p.

23 A' वृतपुलका

24 I. O. वृत for विवृत

मूर्तयो ^१बद्धमुकुटा सवाहना घटनीयाः । अनुकवाहनान्तु ^२ब्राह्मपाग्नेयीनैर्ऋतीनान्तु
^३तत्तल्लोकपालसवाहनान्येव ^४वाहनानि लोभालानुसारिण्य इति श्रुतेः । तेन ^५हंसारुडा
 ब्राह्मी छायारुडा आग्नेयी ^६[नरारुडा नैर्ऋती घटनीया] । अनन्तस्य ^७[तु कचिद्वाहना-
 दर्शनात्] अनन्तशक्तिर्वाहनशून्यैव कर्तव्या ।

सर्वासामुपरि ^८स्थायं पञ्चवर्णं वितानकम् ।

धेनवो दशकुम्भाश्च वज्र-^९युग्मानि चैव हि ॥१२॥

मध्यमे द्वे तु ^{१०}गुरवे ऋत्विग्भ्योऽ^{११}न्यास्तथैव च ।

ततो मज्जलशब्देन ज्ञातः शुक्राम्भरो बुधः ।

विः प्रदक्षिणामावृत्य मन्त्रमेत-^{१२}मुदीरयेत् ॥१३॥

ममो नमः पापविनाशिनीभ्यो ब्रह्माण्ड-^{१३}[लोकेभरपालिनीभ्यः ।

आशंसिताधिक्यफलप्रदाभ्यो] दिग्भ्यस्तथा कल्पलतावधूभ्यः ॥१४॥

इति सकल-^{१४}दिग्जनप्रदानं भवभयसूदनकारि यः करोति ।

अभिमतकलारे स ^{१५}नाकलोके वसति ^{१६}[पितामहवत्तराणि ^{१७}लिंशत् ॥१५॥

रितु-] शतमथ तारयेद्भवाब्देर्गुरु-^{१८}दुरितीषविघातशुद्धदेहः^{१९} ।

सुरपति-^{२०}वनितासहस्रसंघेः^{२१} परिदृतमम्बु-^{२२}रुहोद्भवाभि-^{२३}वन्यः ॥१६॥

1 A बद्धमुकुटाः

2 I. O. ब्राह्मपाग्नेयीनैर्ऋतीनां

3 A तल्लोकपालाश्च

4 I. O. वाहनादि

5 I. O. तेन

6 I. O. नरारुडा नैर्ऋती for the bracketed portion

7 I. O. मुकुटिल वाहनादर्शनात् for the b. p.

8 A °राः, I. O. °राश्च

9 Corrected from M. P. I. O. °युष्मादि, A °युष्मादि

10 A omits it

11 A °वसतिरुहोद्भवाभि

12 A °नृच for सु

13 A reads the bracketed portion as पुन्यं कचोद्भवाभि

14 A दिक्ता for दिग्जन

15 M. P. नाकलोके

16 A omits the bracketed portion

17 I. O. विंशत्

18 M. P. भव for बुध

19 I. O. °रुहं

20 A वसिष्ठ for वनिता

21 M. P. °संघेः

22 M. P. °जसंसदाभिः

23 Corrected from M. P. I. O. °नृच, A °वसति

^१[इति विधानमिदं ^२दिग्जनानां कनक]-कल्पलताविनिवेदने ।

पठति यः स्मरतीह ^३तथेच्छते ^४स पदमेति पुरन्दरसेवितम् ॥१७॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातमहाकल्पलतामहादानद।नेच्छस्तुलापुरुषलिखितसङ्गचर्ममय-
 ढाल-सप्राह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^५सालङ्कारतुला-हस्तप्राप्तप्रतिमा-^६बहिः सर्वसम्भारमन्त्रि-
 त्वेन ^७[पलपञ्चकावृद्धं पलसहस्रावधि] यथेच्छहेमनिर्मिताः स्थानस्थानवटितदिधाधर-किन्नर-
 मिथुन-^८सिद्धगणाः ^९पञ्चवागनिर्मितयथेच्छाकृति-^{१०}[पुष्पफल-^{११}ग्रहणार्थिपक्षिणः] सिद्धहस्ता-
 सक्रयथेच्छसंस्थमुक्ताहारसहिता नानाविध-^{१२}चित्रालङ्कारादिवस्त्रोपशोभिता दशलताः तासामभ-
 स्थापनार्थं ^{१३}यथेच्छहेम-^{१४}पलौत्खाटिता यथोक्तरूपा ^{१५}ब्राह्म्यादिदशप्रतिमाः तदारोपणार्थं
 लवणगुडहरिद्रातण्डुलघृतक्षीर-^{१६}शर्करातिल-^{१७}नवनीतानि ^{१८}लतापार्ष्वस्थापनार्थं धेनुदशकं
^{१९}[कुम्भदशकं ^{२०}वज्रयुगदशकश्चोत्पादयेत्] । ^{२१}ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य
 पूर्वतरदिने गृह्णत्वियजमानजपकास्तुलापुरुषवद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्प-
 वाक्योस्तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापदं निवेश्य ^{२२}निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च
 यजमानः पूर्ववद्गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्कदानान्तं^{२३} कर्म गोविन्दा-^{२४}धाम्यर्चन-^{२५}[ब्राह्मणा-
 नुज्ञापन-^{२६}दानसङ्कल्प]-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापदं

1 A omits the bracketed portion

2 Corrected from M. P. I. O. सदिग्जना

3 I. O. तथेच्छते

4 A omits it

5 Both I. O. and A °सालङ्कार

6 A omits सा

7 A omits the bracketed portion

8 A मिथुन

9 A पञ्चवागनिर्मिताव०, I. O. पञ्चवाग-
 निर्मिता०

10 A omits the bracketed portion

11 I. O. वसिष्ठोप for वसिष्ठाधि

12 I. O. चित्रवेलादि for चित्रावलादि

13 A omits the whole word

14 I. O. यन्त्रो for यन्त्रो

15 A ब्राह्म्यादि, I. O. ब्राह्म्यादि

16 I. O. चौराजैनसामर्थ्यो for चौर

17 I. O. नृच for नृच

18 I. O. लतत् for लता

19 A omits the bracketed portion

20 I. O. वष०

21 A adds यजमानः between ततः
 and तुलापुरुषोक्त०

22 I. O. निवेदन

23 I. O. °दानात्

24 I. O. °धाम्यर्चन, A °धाम्यर्चन

25 A ब्राह्मण for the bracketed
 portion

26 I. O. omits it

प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुह्यं त्विग्यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुला-
पुरुषवदप्रस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं^१
कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठायम् । ^२[तत ऋत्विजः] प्रधानवेद्यां लिखितचकोपरि
लतानां मध्यात् पूर्वादि-^३दिक्रमेणाष्टौ लताः समारोप्य लतामण्डलमध्ये लताद्वयधारोप्य
‘[तदधो लवणं दत्त्वा तत ब्राह्मीमनन्तराक्षिप्रारोप्य] पूर्वादिदिक्रमारोपिता-^४लताधः क्रमेण
गुहादिप्रव्याधि दत्त्वा तेषु कमात् कुलिशायुधादिशक्तिप्रतिमाः ^५[समारोपयेयुः । लतापार्श्वे
दशधेनुः पूर्ण]-कुम्भदशकं दशवज्रयुगानि च स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीत-^६वाद्यवन्दिषोषेषु
सतसु कुम्भसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं जापयेयुः । ततो यजमानः शुक्कमाल्याम्बर-
धरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय लताभिः प्रदक्षिणीकृत्य ‘नमो नमः पाप-^७विनाशिनोभ्य’
इत्यादि ^{१०}[मन्त्रं पठित्वा] पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य ^{११}गुह्यं त्विग्यजमानो दद्यात् । तद् यथा—ॐ
अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशालाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं ^{१२}मत्स्य-
पुराणोक्त-कल्पलतामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्त-^{१३}भागव्यवस्थयेता लवण-
गुह्यहरिद्रातण्डुलधृतचौर-^{१४}शर्करातिल-^{१५}नवनीतापित सोमर्गब्रह्मानन्त-^{१६}[कुलिशायुधाप्रियम-
निर्झति]-वदणवायुसोममहेधरशक्तिप्रतिमासहिताः पञ्च-^{१७}वर्ण-वितानक-धेनुदशक-कुम्भ-
दशक-^{१८}वज्रयुगदशकान्विता-^{१९}दशकल्पलता ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठेयुः । ततो गुरुः कल्पलतेयं^{२०} विष्णुदेवतेति^{२१} ब्रूयात्^{२२} । ^{२३}ऋत्विजस्तु प्रत्येकं ^{२४}कल्पलतेषा

- 1 A' वाचनं
- 2 A' omits the bracketed por-
tion
- 3 I. O. omits दिक्
- 4 A' omits the bracketed por-
tion
- 5 I. O. ० लतामण्डलमधे
- 6 A 'यथायोग्य' धेनुपूर्व for the brac-
keted portion
- 7 A omits वाद्य
- 8 A omits it
- 9 A ० विनाशनाथ
- 10 A' मन्त्रेण for the bracketed
portion
- 11 A ऋत्विजो

- 12 A omits मन्त्र... ल
- 13 I. O. adds कृत before भन
- 14 I. O. ० चौरं, A omits it
- 15 I. O. ० तिल, A omits it
- 16 A omits the bracketed por-
tion and reads irrelevant
matter of ten lines here
- 17 A रत्न
- 18 I. O. omits कुम्भदशक
- 19 I. O. ० सिता
- 20 I. O. कल्पलते
- 21 I. O. ० देवते इति
- 22 A ब्रूयुः
- 23 A प्रति before this
- 24 A कल्पलतेषा

विष्णुदेवतेति ब्रूयुः । ततो यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । तत ॐ अथ कर्तव्यदानप्रतिष्ठार्थं
युष्मभ्यमहं दक्षिणा-^१मियदुत्पत्तियोग्यां ^२भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । ब्राह्मणाः
^३स्वस्तीत्युक्त्वा ^४[प्रत्येकं कल्पलताः] स्पृशेयुः । ततस्तुलापुरुषवजापकेभ्यो दक्षिणादानं^५
दीनानायादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया कल्पलतानां^६ यथायथं प्रतिपादनञ्च^७ कुर्यात् ।

इति ^{१०}महाकल्पलतामहादानं ^{११}समाप्तम् ।

- 1 A ० निमां उत्पत्तिः
- 2 A omits भूमिम्
- 3 I. O. स्वस्तीति
- 4 I. O. प्रत्येकस्तुल्यताः and A' कल्प-
लताः for the bracketed por-
tion
- 5 A omits दानं

- 6 A कल्पलतां
- 7 A omits it
- 8 A प्रतिपदनञ्च I. O. पादनञ्च
- 9 A कुर्यात्
- 10 A कल्पलतामहादानं
- 11 I. O. omits it

तथा सप्तसागरमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८७ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
सप्तसागरं नाम सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
पुर्यं दिनमथासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
तुलापुरुषवत् कुर्यान्नोक्तेषावाहनं बुधः ॥२॥
ऋत्विङ्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।
कारयेत् सप्त कुर्यान्नोक्तेषावाहनं बुधः ॥३॥
प्रादेशमासायि तथारजि^२-मात्राणि वा^३ पुनः ।
कुर्यात् सप्तपलाद्भु^४मा सहस्राच्च शक्तितः ॥४॥
संस्थान्यानि च सर्वाणि कृष्णाजिनतिलोपरि ।
प्रथमं पूरयेत् कुर्यात् लवणेन विचक्षणः ॥५॥
द्वितीयं पयसा तद्वत्तृतीयं सर्पिषा बुधः ।
चतुर्थं तु^७ शुद्धेनैव दध्ना पञ्चममेव तु ॥६॥
षष्ठं शर्करया तद्वत् सप्तमं तीर्थवारिणा ।
स्थापयेत्तत्र^९ [स्यान्तर्ज्वाणां] काञ्चनं शुभम् ॥७॥
केरावं क्षीरमध्ये तु घृतमध्ये महेश्वरम् ।
भास्करं गुह्यमध्ये तु^{१०} [दधिमध्ये^{११} निशाचिपम्] ॥८॥
^{१२}शर्करया न्यसेत्तत्रभी जलमध्ये तु पार्वतीम् ।
सर्वेषु सर्वरत्नानि धान्यानि च समन्ततः ॥९॥

- 1 I. O. महापापविनाशनं, M. P. सर्वपापविनाशनम्
- 2 A' वरि for रजि
- 3 M. P. वे
- 4 I. O. पूजयेत्
- 5 A पावसापुर्णं for पयसा तद्वत्
- 6 M. P. पुनः
- 7 A च
- 8 M. P. दध्ना पञ्चममेव च and A

- दध्ना दध्ना च पञ्चमं for the bracketed portion
- 9 A स्यान्तर्ज्वाणां and M. P. सर्वं तु महापापं for the bracketed portion
- 10 A omits the b. p.
- 11 Corrected from M. P. I. O. नराचिपं
- 12 A' चरिषि तु

तुलापुरुषवच्छेष-मवापि परिकल्पयेत् ।

ततो वारुणहोमान्ते आपितो वेदपुत्रवैः ॥१०॥

क्षिः प्रदक्षिणमावृत्य मन्त्रानेतानुदीरयेत् ।

ततो वारुणहोमान्त इति पददर्शनाद्विनायकादिदेवताहोमानन्तरं^२ चतुर्थेऽपि कुर्यात् वारुणमन्त्रेण^३ वरुणायैकाहुतिर्देया ।

नमो वः सर्व-सिन्धूनामाधारेभ्यः सनातनाः ।

जन्तूनां प्राणदेभ्यश्च समुद्भूतो नमः नमः ॥११॥

क्षीरोदकाज्य^४-दधिमाधुर^५-लावणेक्षुसाराद्युतेन भुवनत्रयजीवसंघान् ।

^६आनन्दयन्ति वसुभिश्च यतो भवन्तस्तस्मान्ममाप्यविधातमलं^७ विदध्वम् ॥१२॥

यस्मात्^८ समस्तभुवनेषु भवन्त एव तीर्थामराधुर-^९पुण्ड्रमणिप्रदानम् ।

^{११}पापक्षयामृतविलेपनभूषणाय^{१२} लोकस्य विभ्रति तदस्तु ममापि लक्ष्मीः ॥१३॥

इति ददाति^{१४} रसायुतसंयुताञ्जुचिरविस्मयवानिह सागरान् ।

अमलकाञ्चनरत्न^{१५}-मयानसौ पदमुपैति^{१६} हरेरमराचितः ॥१४॥

सकलपाप^{१७}-विधातविराजितं^{१८} पिमृषितामहपुत्र-^{१९}शतत्रयम् ।

नरकलोकसमाकुलमप्यलं^{२०} भटिति^{२१} नयत्यसौ शिवमन्दिरम् ॥१५॥

- 1 I. O. मन्त्रादि
- 2 A ओमान्तरं
- 3 A वरुणायैकाहुतिर्देया
- 4 M. P. ओभूतानां
- 5 Corrected from M. P. I. O. सुता and A' न्यु for न्य
- 6 Corrected from M. P. I. O. and A नापय
- 7 A आदीपयति
- 8 I. O. विधायं, M. P. दिव्यम्
- 9 A समस्तभुवनेषु
- 10 Corrected from M. P. I. O. सुनन्धमविमर्श, A नन्धमविमर्श
- 11 Corrected from M. P. I. O. पापक्षयाम्बरं, A चक्षुषं
- 12 I. O. ओभूषणे
- 13 A कस्य
- 14 Corrected from M. P. I. O. रसामरसंयुतिः, A रसामरसमयुतां युतिः
- 15 M. P. वरुणं for रज
- 16 Corrected from M. P. I. O. हरेरमलाहृतः, A हरेरमलाहृतः
- 17 A omits पाप
- 18 M. P. विधीतविराजितः
- 19 M. P. मन्त्रमयम्
- 20 M. P. मन्त्रमयं
- 21 I. O. रत्नमयी, A नीतुरवी, M. P. सोऽपि नयेत्

अथ यजमानः समुपजातसप्तसागरमहादान-^१दानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-खड्गचर्म-^२मय-
डालसमाह-तुला-^३स्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-^४हस्तब्राह्मदेवतावह्निः सर्वसम्भारमधिकत्वेन
सप्तपलादुद्ध-^५पलसहस्रावधि यथेच्छधुवर्णचटितान् सतोभयतः प्रादेशमावाप्त-^६रजिमावाप्त-
वा कुरडाकारान्-^७सागरान् तदवस्थापनार्थं कृष्णाजिनानि तिलांश्च कुरडसप्तकुरडार्थं लवणं
सोरं^८ दधि घृतं गुडं^९ शर्करां तीर्थोदकञ्च कुरडमध्यस्थापनार्थं यथेच्छधुवर्ण-^{१०}पत्तोत्खाटिता
[ब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमाः सर्वरज-^{११}घटितलोकसप्तकञ्च कुरडपार्ष-
स्थापनार्थमष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने
गुहृत्विज्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद-^{१२}विष्यभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुला-
पुरुषवदस्थाने सप्तसागरपदं निवेश्य निवेदनं^{१३} सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च यजमानस्तुला-
पुरुष-^{१४}वदुगोविन्दा-^{१५}धाराधनादि मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चनं^{१६} ब्राह्मणानुज्ञापन-
दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणावाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने सप्तसागरपदं निवेश्य कुर्यात् ।
ततो गुहृत्विज्यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च^{१७} कृतनित्यक्रियास्तुलापुरुष-^{१८}[वदमि-
स्थापनादि]मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म^{१९} यथायथं कुर्युः । ततः च वनस्पतिहोमान्ते तुला-
पुरुषोक्तमन्त्रेण एकाहुत्या वरुणाय होमोऽधिकः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुला-
पुरुषमन्त्रमनुसन्धायानुग्रातव्यम् । ततः ऋत्विजः सप्तकुरडानि प्रधानवेदीमध्यलिखित-^{२०}चको-
परि कृष्णाजिनान्मास्तीर्य ततः तिलान् दत्त्वा तलारोप्य लवणादिभिः क्रमेण पूरयित्वा सर्व-
रजपूर्वोक्तब्रह्मकेशवादिप्रतिमा-^{२१}सप्तकगर्भाणि कृत्वा कुरडपार्ष्वेष्टादशधान्यानि^{२२} स्थापयेयुः ।
ततो मङ्गलगोतवायवन्दिषोषेषु सत्सु कुरडसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं जपयेयुः ।
ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय सागरान् त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य

- 1 A omits दानेच्छः
- 2 Both I. O. and A मयाच्छत्रं
- 3 A स्तुलापुरुष for तुला
- 4 I. O. प्रादेशमावा
- 5 I. O. रजिमावाप्ता, A रजिमावाप्त
- 6 A omits it
- 7 I. O. चौराजैनसामर्थी
- 8 Both I. O. and A शर्करा
- 9 I. O. पानीत्खाटिता, A पानीत्
-खाटित
- 10 I. O. पोटिका for घटितलोक

- 11 A इ for व
- 12 I. O. निवेदन
- 13 A omits व
- 14 I. O. omits च
- 15 I. O. अभ्यर्चन
- 16 A omits च
- 17 A दक्षिस्थापनार्थं for the b. p.
- 18 A यथा
- 19 I. O. चक्राकारं
- 20 A सप्त
- 21 A रजानि

‘नमो वः सर्वसिन्धुना’मित्यादि-^१[‘तदस्तु ममापि लक्ष्मी’रित्यन्त]-मन्त्रैरभिमन्त्र्य पुष्पाञ्जलि-
नाभ्यर्च्य^२ गुहृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्य उदस्यज्य दद्यात् । तद् यथा—^३अथ यथासम्भव-
गोतनाम-^४गुहृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्त-सप्तसागरमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतान् कृष्णाजिनन्यस्ततिला-^५रोपितान् लवणक्षीरसर्पिर्गुडदधिशर्करातीर्थोदकपूरितान् सर्वरज-
गर्भान् मध्यस्थितसौवर्णब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमानष्टादशधान्यपञ्चवर्ण-^६विता-
नकसहितान् सप्तसागरान् ददानि । गुहृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सप्तसागरा
एते विष्णुदेवता इत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो गुहृत्विग्भ्यो दक्षिणादानम् ।
तद् यथा—^७अथ कृतैतदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि
च^८ रत्नानि ददानि । गुहृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । गुहृत्विग्भ्य एव
वा दद्यात् । ततः दानवाक्येऽमुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-^९वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुका-
मुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयेति [च विशेषः] । ततस्तुला-
पुरुषवजापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं सप्तसागर-
प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति सप्तसागर-‘महादानं’ समाप्तम् ।

- 1 A ततोक्त for the bracketed portion, I. O. ततोस्तु etc.
- 2 A reads the bracketed portion within the chap. viz. महाकल्पवृक्षमहादानम्
- 3 A ऋत्विक्प्रमुखा
- 4 A पितृवा

- 5 I. O. वितान
- 6 I. O. omits it
- 7 A omits वेदामुकामुक
- 8 A विशेषः for the bracketed portion
- 9 A दान for महादान
- 10 I. O. omits it

तथा रत्नधेनुमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८८ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि ^२महादानमनुत्तमम् ।

^३[रत्नधेनुरिति ह्यार्त] गोलोकफलदं वृणाम् ॥१॥

पुण्यं दिनमयासाद्य गुलापुरुषदानवत् ।

लोकेशावाहनं कृत्वा ततो धेनुं प्रकल्पयेत् ॥२॥

भूमौ कृष्णाजिनं ^४कृत्वा लवणप्रयोगं युतम् ।

धेनुं रत्नमयीं कुर्यात् सङ्कल्प्य ^५विधिपूर्वकम् ॥३॥

^६सङ्कल्प्य विधिपूर्वकमिति ^७अथोक्तं ^८तत्तद्वयवचनो लवणोपरि ^९लेखया कृत्वेत्यर्थः ।

स्थापयेत् पद्मरागागामिकाशीर्तिं ^{१०}मुले बुधः ।

पुष्परागशतं तद्वक्षोण्यां परिकल्पयेत् ॥४॥

ललाटे हेमसिलकं मुक्ताफलशतं दशोः ।

अं युगे बिम्बमशतं शुक्ली कर्णद्वये ^{११}स्थिते ॥५॥

काञ्चनानि च शृङ्गाणि शिरो ^{१२}वज्रशतात्मकम् ।

ग्रीवायां नेत्र-^{१३}पटकं ^{१४}गोमेदकशतान्वितम् ॥६॥

^{१५}शृङ्गाणीति बहुवचनं वत्सशृङ्गापेक्षम् ।

इन्द्रनीलशतं पृष्ठे वैद्युतशत-^{१६}पार्श्वके ।

स्फाटिकैकदं ^{१७}कार्यं सौगन्धिक-^{१८}शतं कटिम् ॥७॥

- 1 A अथ
- 2 A महादानमनुत्तममनुत्तमं
- 3 M, P, रत्नधेनुरिति विख्यातं for the bracketed portion
- 4 I. O. दला
- 5 A सङ्कल्प
- 6 A सङ्कल्प
- 7 I, O. यथोक्त
- 8 A तत्तद्वयवचनं
- 9 A लेखया
- 10 Corrected from M, P. Both I. O. and A जीति

- 11 A स्थिते
- 12 A रत्न for रत्न
- 13 A पटकं, M, P. पटकं
- 14 A गोमेदकशतान्वितं
- 15 A पेशुवा
- 16 Corrected from M, P. Both I. O. and A पार्श्वके
- 17 M, P. तद्वत्
- 18 M, P. शतैः

स्फाटिकैरिति शतसंख्यैः संख्याविशेषाकारुन्नायां शतसंख्यसन्दर्शपाठात् ।

^१[सुरा हेममयाः] कार्याः पुच्छं मुक्तावलीमयम् ।

सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च प्राणो कर्पूरचन्दने ॥८॥

अत्रेन्दु-^२कान्तस्य सर्वथा प्राप्त्यभावात् ^३अप्राप्तप्रतिनिधानेन शुद्धस्फाटिकप्रहणम् ।

कुङ्कुमानि च रोमाणि ^४[रौप्यं नाभिञ्च] कारयेत् ।

^५[गाढतमशतं तद्वक्षणे परिकल्पयेत्] ॥९॥

^६तथान्यानि च रत्नानि स्थापयेत् सर्वसन्धिषु ।

कुर्याच्छर्करया जिह्वां गोमयञ्च गुडात्मकम् ॥१०॥

गोमूत्रमाज्येन तथा दधि दुग्धं ^७स्वरूपतः ।

पुच्छाग्रे आमरं दद्यात् समीपे ताम्रदोहनम् ॥११॥

कुण्डलानि च हेमानि भूषणानि च शक्तिः ।

कारयेदेवमेवन्तु चतुर्थीशेन वत्सकम् ॥१२॥

भूषणानि प्रैवेयकललाटपट्टपटिकाः ।

तथा ^८धान्यानि सर्वाणि पादाब्जेक्षुमयाः ^९शुभाः ।

नानाफलानि सर्वाणि ^{१०}पञ्चवर्णं वितानकम् ॥१३॥

एवं ^{११}विरचितां कृत्वा तद्वक्षोमाधिवासनम् ।

ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां ^{१२}दद्यादेनुमा-^{१३}मन्त्र्य यज्ञतः ।

एवं विरचितां होमाधिवासनं कृत्वा विरचितामामन्त्र्य गुरुधेनुक-^{१४}मन्त्रैरामन्त्र्य इदञ्चो-
दाहरेदिति ^{१५}वक्ष्यमाणेन सम्बन्धः ।

गुरुधेनुवदावाद्य इदञ्चोदाहरेत्ततः ॥१४॥

- 1 I. O. सुरी चैवमयः for the bracketed portion
- 2 I. O. अ for ए
- 3 A अप्राप्या, I. O. omits अप्राप्त and reads प्रतिनिधानेन only
- 4 A रौप्यानाभिञ्च and M, P. रौप्यनाभि च for the b. p.
- 5 Supplied from M, P. A omits it, I. O. गव्यतमस्य इद-
पाने etc.
- 6 A तदापाने
- 7 M, P. दधिदुग्धं
- 8 I. O. omits धा
- 9 M, P. स्मृताः
- 10 A पञ्चवर्णं
- 11 A विरचितां, M, P. विरचनं
- 12 I. O. दला for दद्यात्
- 13 M, P. पञ्चवर्णतः
- 14 I. O. पञ्च only
- 15 I. O. वक्ष्यमाणे

त्वं सर्वदेवगणधाम यतः पठन्ति हरेन्द्रचन्द्र^१-कमलासन^२-वासुदेवाः ।

तस्मात् समस्तभुवनलयदेहयुक्ता मां पाहि देवि भवसागरपीड्यमानम् ॥१५॥

ग्रामन्य^३ चैवमभितः^४ परिहृत्य भक्त्या दद्याद्भिजाय गुरवे जलपूर्विकां ताम् ।

यः पुण्यमाप्य दिनमतं कृतोपवासः पापैर्विमुक्ततनुरेति पदं सुरारेः ॥१६॥

इति सकलविधिको रत्नधेनुप्रदानं वितरति स विमानं प्राप्य^५ देवीप्यमानम् ।

सकलकलुषमुक्तो बन्धुभिः पुत्रपौत्रैः^६ स हि^७ मदनसरूपः^८ स्थानमभ्येति शम्भोः ॥१७॥

अथ यजमानः समुपजातरत्नधेनुमहा-^९दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितखड्गचर्म-^{१०}मयहाल-
सभाहस्तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राणप्रतिमा-बहिः सर्वसम्भारमधिकत्वेन धेनु-
मुखनिर्माणाथमेकाशोति^१ वत्समुखाथैकैकैर्विशतिं पद्मरागरत्नानि धोत्रु-^{११}धोषार्थं पुष्परागशतं
वत्स-^{१२}बोणार्थं पद्मविंशतिं पुष्परागाणि धेनुललाटार्थं यथेच्छहेम-^{१३}वटितं तिलकं वत्स-
ललाटार्थं तच्चतुर्थभागहेममयतिलकं धेनुनेत्रद्वयार्थं मुक्ताफलशतं वत्सनेत्रद्वयार्थञ्च
^{१४}पञ्चविंशतिं मौक्तिकानि धेनुभ्रूयुगार्थं विद्रुमशतं वत्सभ्रूयुगार्थञ्च पञ्च-
विंशतिं विद्रुमाणि धेनुकर्णद्वयार्थं बृहच्छुक्लिद्वयं वत्सकर्णद्वयार्थञ्च खलपशुक्लिद्वयं धेनु-
शृङ्गार्थं यथेच्छहेमवटितं बृहच्छुक्लियुगं वत्सशृङ्गार्थञ्च तच्चतुर्थीशहेममयशृङ्गयुगं धेनु-
शिरोऽर्थं हीरकशतं वत्सशिरोऽर्थञ्च^{१५} ^{१६}पञ्चविंशतिं हीरकाणि धेनुम्रीवार्थं^{१७} ^{१८}बृह-
भेलपटं गोमेदशतञ्च वत्सम्रीवार्थञ्च खलपनेत्रपटं ^{१९}पञ्चविंशतिं गोमेदरत्नानि धेनु-
पृष्ठार्थमिन्द्रनीलशतं वत्सपृष्ठार्थञ्च^{२०} ^{२१}पञ्चविंशतिमिन्द्रनीलानि धेनुपार्श्वद्वयार्थं वेदर्य-
शतं वत्सपार्श्वद्वयार्थञ्च ^{२२}पञ्चविंशतिवैदूर्यरत्नानि धेनुदरार्थं शतं स्फाटिकखण्डान्
^{२३}[वत्सोदरार्थञ्च तच्चतुर्थभागस्फाटिकखण्डान्] धेनुकन्यार्थं सौगन्धिकशतं वत्सकन्यार्थञ्च^{२४}

1 M. P. सूत्रं for चक्र

2 I. O. •धिप for •धम

3 A चैवमभितः, I. O. विधिभितः,
M. P. चैवमभितः

4 Corrected from M. P. Both
I. O. and A परिवर्त्त

5 A तद्दीपमानं

6 Corrected from M. P. Both
I. O. and A वत्स for वत्स

7 A द्युनखरूपं

8 A आपन for आप

9 A omits दान

10 Both I. O. and A भवार्थं

11 I. O. •धोवचार्थं

12 I. O. •धोवचार्थञ्च

13 A omits वटितं

14 A पञ्चविंशति, I. O. विंशति

15 I. O. •धं

16 A विंशति

17 •धेकच

18 A adds यथेच्छहेमवटित before
this

19 I. O. पञ्चविंशति, A पञ्चविंशति

20 A •पुटार्थं

21 A omits पञ्च

22 A omits पञ्च

23 A omits the bracketed por-
tion

24 A •कन्यार्थं

पञ्चविंशतिसौगन्धिकानि धेनुखुरार्थं यथेच्छहेमवटितखुरचतुष्कं^१ [वत्सखुरार्थञ्च
तच्चतुर्थभागहेममयं खुरचतुष्कं] धेनुपुच्छार्थं यथेच्छमुक्तानिर्मितां मुक्तावलीं वत्सपुच्छार्थञ्च^२
तच्चतुर्थीश-^३निर्मितां मुक्तावलीं धेनुदक्षिणनासापुटार्थं यथेच्छकूर्परसहितं सूर्यकान्तं धेनु-
नामनासापुटार्थं यथेच्छचन्दनसहितं^४ विशुद्धस्फाटिकखण्डं वत्सदक्षिणनासापुटार्थञ्च^५
धेन्यर्थचतुर्थभागकूर्परसहितं खलपसूर्यकान्तं तद्वामनासापुटार्थञ्च^६ धेनुचतुर्थीशचन्दन-
सहितं खलप-^७विशुद्धस्फाटिकखण्डं धेनुरोमार्थं यथेच्छकुङ्कुमं वत्सरोमार्थञ्च तच्चतुर्थभाग-
कुङ्कुमं धेनुनाभ्यर्थं यथेच्छराजतचक्रिकां वत्सनाभ्यर्थञ्च तच्चतुर्थीश-^८राजत^९चक्रिकां^{१०} धेन्य-
पानार्थं मरकतशतं^{११} वत्सापानार्थञ्च पञ्चविंशतिमरकतानि^{१२} [धेनुगात्रसन्ध्यर्थं यथेच्छोक्त-
व्यतिरिक्तरत्नानि वत्स[ज्ञसन्ध्यर्थञ्च तच्चतुर्थीशरत्नानि]^{१३} [धेनुजिह्वार्थं यथेच्छशर्करां
वत्सजिह्वार्थञ्च तच्चतुर्थीशशर्करां] धेनुगोमयार्थं यथेच्छ^{१४} गुडं वत्सगोमयार्थं तच्चतुर्थीश-
गुडं धेनुमूत्रार्थं^{१५} यथेच्छं घृतं^{१६} वत्समूत्रार्थञ्च तच्चतुर्थीश घृतं धेन्यर्थं वत्सार्थञ्च
बृहत्खलप^{१७} दधिस्थानद्वयं दुग्धार्जनसामग्रीञ्च धेनुपुच्छाप्रार्थं यथेच्छं वामरं वत्सपुच्छा-
प्रार्थञ्च खलपवामरं धेन्यर्थं यथेच्छताम्रदोहनं^{१८} [वत्सार्थञ्च खलपताम्रदोहनं] धेन्य-
लङ्कारार्थं^{१९} यथेच्छहेमवटितं^{२०} कुरण्डलयुगं प्रवेयकं ललाटपट्टिकां^{२१} घण्टिकाञ्च^{२२} वत्सा-
लङ्कारार्थञ्च^{२३} तच्चतुर्थीशहेमनिर्मितं^{२४} कुरण्डलयुगं प्रवेयकावलीङ्कराञ्च धेनुपादार्थं

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A •पुच्छार्थं

3 A omits निर्मितां

4 A वत्स

5 A •पुटार्थं

6 I. O. धेनु for धेन्यर्थं

7 A वत्स

8 A •पुटार्थं

9 A omits वि

10 A omits च

11 I. O. •रजत

12 I. O. धेनु अपानार्थं, A धेनु
पानार्थं

13 A वत्सपानार्थञ्च

14 A omits the bracketed por-
tion

15 A reads the bracketed por-
tion as उभयो जिह्वार्थं तथा मरकता

16 Both I. O. and A omit it

17 I. O. धेनुगोमूत्रार्थं

18 I. O. वत्सगोमूत्रार्थं

19 A omits दधिस्थानद्वयं

20 A omits the bracketed por-
tion

21 A •कुरणार्थं

22 A वृषार्थवटितं

23 A •पट्टिका

24 I. O. चक्रिकाञ्च

25 A •कुरणार्थं

26 A वत्सोदरार्थमभिमिति

'बृहद्विष्णुदण्डचतुष्टयं' वत्सपादार्थञ्च स्वल्पेक्षुदण्डचतुष्टयं 'सवत्सधेनवस्थानार्थं' बृहत्-
स्वल्पकृष्णाजिनद्वयं लवणश्रोणं लवणाढकञ्च धेनुपार्वस्थापनार्थञ्च^१—ष्टादशधान्यानि
बहुनि च^२ नानाफलान्युत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरु-
स्विग्नयजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विषयभोजनादिकं कृत्वा 'निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुष-
पदस्थाने रत्नधेनुपदं' निवेदय यथायथं निवेदनं^३ सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च^४ यज-
मानस्तुलापुरुषवत्^५ [गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानु-
ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहादि]-वाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने रत्नधेनुपदं प्रक्षिप्य
कुर्यात् । ततो गुरुस्विग्नयजमानजापका उपवासं कुर्युः । अपरदिने च कृतनित्यक्रिया-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्य-^६ब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्युः । एवञ्च मध्य-^७ब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायाजुष्टातव्यम् । ^{११}[तत ऋत्विजः] प्रधानवेदीमध्ये
लिखितचक्रोपरि बृहत्कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि लवणश्रोणं दत्त्वा तत्र रेखया धेन्वा-
कारं प्राञ्जुलम् ^{१२}उदक्पादमालिष्य मुखस्थानं^{१३} एकाशीतिं पयरागरत्नानि घोण्यां पुष्प-
रागरातं ललाटे हैमतिलकं नेत्रयोर्मुक्ताफलशतं ^{१४}[भ्रूयुगे विद्रुमशतं कर्णद्वये शुक्लिद्वयं
हैमकुण्डलद्वयञ्च श्रृङ्गयोः काञ्चनयुगं शिरसि हीरकशतं प्रीवायां नेत्रपटं गोमेदशतञ्च
पृष्ठे इन्द्रनीलशतं पार्वयोः वैद्युर्यशतम्] ^{१५}उदरे स्फाटिकखण्डान् कक्ष्यां ^{१६}नीलसीगन्धिक-
शतं जह्वास्थान इक्षुदण्डचतुष्टयं खरस्थाने हैमखरचतुष्कं^{१७} पुच्छे मुक्तावली पुच्छाग्रे चामरं
दक्षिणनासापुटे सूर्यकान्तं कर्पूरञ्च वामनासापुटे ^{१८}ध्रुविशुद्धस्फाटिकखण्डं चन्दनञ्च
रोमस्थाने कुङ्कुमं नामिस्थाने ^{१९}रजतचक्रिकां अपानस्थाने मरकतशतं सर्वाङ्गसन्धिषु

- 1 A इक्षुदण्डचतुष्कं
- 2 A' वत्सपार्थस्थापनार्थं' च
- 3 A धेनुपार्वस्थापनार्थं । वत्सपार्थञ्च
- 4 A omits च
- 5 A ब्राह्मणवाचन for निवेदन
- 6 Both I. O. and A निवेदन
- 7 A omits it
- 8 A reads the bracketed por-
tion as गोविन्दाद्यभ्यर्चनाधाराधनादि
वरणान्तं कर्म यथायथं ब्राह्मणवाचन
- 9 I. O. नञ्च for ब्राह्मण
- 10 I. O. नञ्च

- 11 A omits the bracketed por-
tion
- 12 I. O. उदकं, A' omits it
- 13 A मुखस्थानं
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 I. O. omits it
- 16 A omits नील
- 17 A 'चतुष्टयं'
- 18 A omits सु
- 19 A' रजतञ्च चक्रिकां

'यथेच्छरत्नानि जिह्वास्थाने शर्करां गोमयस्थाने गुडं मूलस्थाने धृतम्^२ आपीनसन्निधौ ताम्र-
दोहनं' स्वरूपतो दधि दुग्धञ्चारोपयेयुः । ततो 'धेनुं' हैमप्रवैयकललाटपट्ट-^४वसिटकामिरलं-
कुर्युः । धेनुपार्वं चाष्टादशधान्यानि 'नानाफलानि चारोप्य धेनु-^५पार्ववस्तीर्य कृष्णाजिन-
न्यस्त-लवणाढकोपरि धेनुनिर्मोशकमेणैव सकलद्रव्य-^७चतुर्थीशेन प्राङ्मुखमुदक्पादञ्च वत्सं
कल्पयेयुः । ततो मङ्गलगोत-^८[वाद्यवन्दि]-घोषेषु सत्तु कुरण्डसमीपस्थ-^९कुम्भचतुष्टयजलेन
यजमानं जपयेयुः । ततो यजमानः शुक्लमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाजलिमादाय रत्नधेनुं
गुडधेनुकैर्यालक्ष्मीरित्यादिमन्त्रैरलोक्तेन^{१०} च ^{११}[त्वसर्वदेवगण धामेत्यादि]-मन्त्रेणाभिमन्त्र्य
प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य गुरवे दद्यात् । तद्यथा-ॐ अथामुक्तसगोत्रायामुक्त-^{१२}वेदा-
मुक्ताखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तं रत्नधेनुमहादान-^{१३}दानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतां कृष्णाजिनन्यस्त-श्रोणचतुर्थीशलवणन्यस्त-धेनुचतुर्थीश-पयरागमुख-पुष्परागघोण-हैमतिलक-
ललाट-मुक्ताफलनेत्रयुग-विद्रुमभ्रयुग-शुक्लकर्णद्वय-हैमकुण्डलालङ्कृत-काञ्चनश्रृङ्ग-वज्रशिरो-
नेत्र-^{१४}पटगोमेदप्रीवेन्द्रनीलपृष्ठ-वैद्युर्यपार्वद्वय-स्फाटिकोदर-^{१५}नीलसीगन्धिककटि-हैमखरेक्षुपाद-
मुक्तावलीपुच्छ-^{१६}चामरपुच्छाग्र-सकर्पूरसूर्यकान्तदक्षिणनासापुट-लवन्दन-^{१७}विशुद्धस्फाटिकवाम-
नासापुट-कुङ्कुमरोमक-राजतनाभि-^{१८}मरकतापान-नानारत्नाङ्गसन्धि-शर्कराजिह्वा-गुडगोमयाज्यमूल-
ताम्रदोहान्वित-दधिदुग्धसहित-हैमप्रवैयक-^{१९}ललाटपट्ट-^{२०}वसिटकालङ्कृतवत्ससहितां^{२१}कृष्णा-
जिनन्यस्तलवणश्रोणोपरिस्थितामेकाशीतिपयरागमुखीं पुष्परागशतघोणां हैमतिलकललाटां
मुक्ताफलशतनेत्रयुगां विद्रुमशत-^{२२}भ्रूयुगां शुक्लकर्णयुगां^{२३} हैमकुण्डलालङ्कृतां काञ्चनश्रृङ्गी

- 1 I. O. यथेच्छरत्नानि, A यथेच्छ-
वत्तानि
- 2 A अपानम्
- 3 A धेनु, I. O. omits it
- 4 I. O. 'वसिटिका'
- 5 A omits it
- 6 I. O. 'पार्व'.
- 7 I. O. न for द्रव्य
- 8 A वाद्यै for the b. p.
- 9 A omits कुण्डसमीपस्थ
- 10 'लोक्तेन'
- 11 I. O. तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तं रत्नमहादानं
and A तां सर्वदेवगणधामेत्यादि
for the b. p.

- 12 A omits वेदामुक्त
- 13 Both I. O. and A omit दान
- 14 A मुक्ताफल for पट
- 15 I. O. omits नील
- 16 A' omits it
- 17 I. O. परिपुच्छ
- 18 A मरकतघोण
- 19 A' reads ललाटपट्ट and places
it before धेनुवैयक
- 20 I. O. 'वसिटिका'
- 21 A 'वत्ससहितां'
- 22 A omits भ्रू
- 23 A omits युगां

हीरकशतशिरसं नेत्रपटगोमेदशतग्रीवामिन्द्रनीलशतपृष्ठं वैदूर्यशतपार्श्वद्वयं स्फाटिकशतोदरं नीलसौगन्धिकशतकटिं^१ हैमचुरामिक्षुपादं मुक्तावलीपुच्छं^२ चामरपुच्छाग्रं सकूर्मसूर्यकान्त-दक्षिणासापुटं^३ सवन्दन-^४विशुद्धस्फाटिकवामनासापुटं कुङ्कुमरोमिकं राजतनाभिं मरकतराता-पानां नानारत्नसर्पाङ्गसन्धिं^५ शर्कराजिह्वां शुद्धगोमयामाज्यमूलां^६ ताम्रदोहनान्वितां दधिदुग्ध-सहितां हैमप्रवेयफललाट-^७पट्टपरितकालकृतामष्टादशधान्य-^८बहुविधफल-पञ्च-^९वर्णवितानक-सहितां रत्नधेनुं ददानि । गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा रत्नधेनुरित्यं विष्णुदेवतेत्युक्त्वा यथा-शाकं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरुं त्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतैतद्दानं^{१०} कर्मप्रतिष्ठार्थं सुष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि^{११} च रत्नानि ददामि । गुरुं त्विक्त्वा स्वस्तीति ब्रूयुः । गुरुस्तु स्वस्त्यनन्तरं धेनुं पुच्छे गृहीयात् । ततस्तुलापुरुष-वक्त्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं पुण्याहवाचनं^{१२} [त्वरया रत्नधेनुप्रतिपादनञ्च] कुर्यात् ।

इति रत्नधेनुमहादानं^{१३} समाप्तम् ।

1 E. O. वैद.

2 A चामरपुच्छाग्रं, I. O. चामर-प्रक्षुब्धपुच्छाग्रं

3 A omits the whole word

4 I. O. सव.

5 Both I. O. and A सन्धि

6 A omits ता

7 I. O. पट्टो दक्षिणा.

8 A विविध.

9 A omits दक्ष

10 Both I. O. and A omit the word दान

11 A reads च after रत्नानि

12 A reads the b. p. as इमारयं च सुप्रतिज्ञकञ्च

13 I. O. omits it

तथा महाभूतघटमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८६ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

महाभूतघटं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यां तिथिमयासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

श्रुत्विहमण्डपसम्भार-^१भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

तुलापुरुषवत् कुर्यात्सोक्तेषावाहनादिकम् ।

कारयेत् काञ्चनं कुम्भं^२ महारत्नचितं बुधः ॥३॥

प्रादेशादङ्गुलशतं यावत् कुर्यात् प्रमाणतः ।

क्षीराज्यपूरितं तद्वत् कल्पवृक्षसमन्वितम् ॥४॥

तद्वदिति काञ्चनम् ।

पद्यासनगतांस्तत्र^३ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।

वराहेणोद्धृतां तद्वत् कुर्यात् पृथ्वीं सपङ्कजाम् ॥५॥

^४[वराहेणोद्धृतां तद्वदिति वराहवामकूर्परस्थितां सपङ्कजां] पद्महस्ताम् ।

[^५वह्णकचासनगतं काञ्चनं मकरोपरि]^६ ।

^७हुताशनं मेघगतं वायुं^८ कृष्णमृगासनम् ॥६॥

^९तथाकाशाधिपं कुर्यान्मूषकस्थं विनायकम् ।

^{१०}विन्यसेद्घटमध्ये तान् वेदपञ्चकसंयुतान् ॥७॥

तथेति काञ्चनमित्यर्थः । आकाशाधिपं विनायकमिति सम्बन्धः । एतेन पञ्च-

^{११}महाभूतान्युक्तानि ।

1 A सुवना.

2 A सवन्धि, M. P. सवन्धि

3 A महारत्नचित-काञ्चनमव-कल्प-उच्छान्तिवतमिहः

4 A ब्राह्म.

5 A omits the bracketed portion

6 I. O. पद्मच.

7 A reads the bracketed portion as वह्णकचासनं कपडोपरि

8 A कुशासनं

9 Corrected from M. P. Both I. O. and A कृतमृगासनं

10 M. P. तथा कोशाधिपं

11 M. P. विन्यस.

12 A omits महा

ऋग्वेदस्यासूक्तं स्यादयजुर्वेदस्य पञ्चमम् ।

सामवेदस्य बीणा स्याद्विष्णुं दक्षिणतो न्यसेत् ॥८॥

अथर्ववेदस्य पुनः सुबलुषी 'कमल' करे ।

पुराणवेदो वरदः साक्षसूक्तमण्डलः ॥९॥

अथर्ववेदस्य दक्षिणे सुबलुषी वामे पद्मम् । वरदः प्रसन्नमूर्तिः । एतेन सर्वे एव
त्रिभुजाः कार्याः ।

परितः सर्वधान्यानि चामरासनदर्पणम् ।

पादुकोपानहच्छतदीपिका-भूषणानि च ॥१०॥

भूषणानि प्रसिद्धानि प्रवेयकादीनि ।

शय्याञ्च जलकुम्भाञ्च^१ पञ्चवर्णवितानकम् ।

स्नात्वाधिवसनान्ते तु मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥११॥

नमो वः सर्वदेवानामाधारेभ्यश्चराचरे ।

महाभूताधि^२-देवेभ्यः शान्तिरस्तु शिवं मम ॥१२॥

यस्मात् किञ्चिदप्यस्ति महाभूतैर्विनाकृतम् ।

ब्रह्माण्डे सर्वभूतेषु तस्माच्छीरक्षयाऽस्तु मे ॥१३॥

इत्युच्चार्य महाभूतघटं यो विनिवेदयेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः^३ स याति परमां गतिम् ॥१४॥

विमानेनार्कवर्णेन पितृबन्धुसमन्वितः ।

स्तूयमानो वरक्रीभिः पद्मभ्येति^४ वैष्णवम् ॥१५॥

घोटशैतानि यः कुर्यान्महादानानि मानवः ।

न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोकेऽभिजायते ॥१६॥

इति पठति य इत्थं बाहुदेवस्य पार्श्वे

समुत्पितृकलतः संश्रयोतीह सम्यक् ।

- 1 Corrected from M. P. I. O. बह्वर्णवितानो भवेत् and A बह्वर्ण-
वितानो भवेत् for the bracketed
portion
- 2 A दक्षिणे
- 3 A -सुबलुषी

- 4 I. O. जलकुम्भाञ्च
- 5 Corrected from M. P. I. O. भि
and A हि for भि
- 6 Corrected from M. P. I. O.
and A प्रजाति
- 7 A -वाचत

'मुररिपुत्रवने वा मन्दिरे^१ 'वार्कलक्ष्म्यो-

रमरपुरवधूमिर्मादते सोऽपि कल्पम् ॥१७॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजातमहाभूतघटमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-सङ्गचर्ममयहाल^२-
सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राणप्रतिमा-बहिः^३ 'सर्वसम्भारमधिकत्वेन प्रादे-
शाद्^४ मङ्गल-शतमध्यमभिमतपरिमाण^५-सुवर्णघटितमुत्कृष्टाभिमतराखचितं^६ [कुम्भं तन्मध्य-
स्थापनार्थं^७ कल्पपादपमहादानोक्ताकृतिमभिमतपरिमाणहेमघटित]-कल्पतक^८ यथेच्छसुवर्ण-
पल्लोत्खाटिताः पूर्वोक्ताकारा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरपृथ्वीवरुण-^९ हुताशनवायुविनायक-ऋग्यजुः-
सामाथर्व-^{१०} पुराणप्रतिमाः कुम्भपुरणार्थं^{११} 'क्षीराजंनसामग्री-^{१२} माज्यञ्च घटपार्श्वस्थापनार्थमष्टा-
दशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युग^{१३}-च्छतदीपिकाशय्या-^{१४} पूर्वाकुम्भाष्टकानि^{१५} [महा-
भूतघटालङ्कारार्थं^{१६} यथेच्छं^{१७} हैमप्रवेयकाद्यलङ्कारां]-धोतपादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमया-
नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्ध^{१८} त्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा निवे-
दनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं सङ्कल्पश्च कुर्यात् ।
अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दाचाराधनादिमधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाश्रयचर्चन^{१९}-
ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्पपुण्याहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपदं^{२०}
निवेश्य कुर्यात् । ततो^{२१} शुद्ध^{२२} त्विग्यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठायम् । तत ऋत्विजः प्रधानवेदीमध्ये लिखित-
चक्रोपरि महाभूतघटमारोप्य घृतक्षीराभ्यां पूरयित्वा तन्मध्ये कल्पतक^{२३} यथोक्तदेवताप्रतिमाश्च
स्थापयित्वा कुम्भपार्श्वे चाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युगच्छतदीपिकालङ्कार-

1 Corrected from M. P. I. O.
उर and A सुर for सुर	8 I. O. हुताशन, A -हुताशन
2 A वार्कलक्ष्म्याः चमरः, M. P. वार्क-
लक्ष्म्या लवरः	9 A -ह for उर
3 Both I. O. and A यथायथं
for यथायथ	10 A क्षीराजंन.
4 A omits सर्वं	11 A -माज्यञ्च, I. O. -वाज्य
5 A omits परिमाण, I. O. अधिकत
again after परिमाण	12 A omits युग
6 A omits the bracketed por-
tion	13 A omits पूर्वा
7 I. O. वक्त्रोत्.	14 A omits the b. p.
	15 A omits वा
	16 I. O. -भार्गव
	17 A प्रक्षिप्य
	18 A -प्रक्षिप्य

यथेच्छनिर्मितशय्या-पूर्यकुम्भाष्टकान्युपकल्पयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिषोषेषु ^१[सत्सु
कुण्डसमीपस्थकुम्भवदुष्टयजलेन यजमानं क्षपयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमात्म्याम्बरो धृतसर्वाल-
ङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय कुम्भं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो वः सर्वदेवाना'मित्यादि 'श्रीरक्षयास्तु मे'
इत्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यः] उत्सृज्य दद्यात् । तद्
यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोले^२-नामगुह्यं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-महाभूतघट-
महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं श्रीराज्यपूरितं 'हैमकल्पवृक्षसमन्वितं सौवर्णब्रह्मविष्णुमहेश्वर-
पृथ्वीवराहकुशाशनवायुविनायकवेदपञ्चकप्रतिमाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानदशुग-
च्छत्रदीपिकाभूषणशय्यापूर्णकुम्भाष्टक-^३'पञ्चवर्णवितानकयुतं महाभूतघटं ददानि । ततो
गुह्यं त्विजः खलीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा महाभूतघटोऽयं विष्णुदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेयुः । ^४[ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-
स्तद्दानप्रतिष्ठार्यं युष्मभ्यमियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । गुह्यं त्विजः
प्रत्येकं खलीत्युक्त्वा त्वं त्वं शुवर्णभागं स्मृशेयुः ।] अथवा गुह्यं त्विग्भ्य एव महाभूतघटं
दद्यात् । तत दानवाक्ये ॐ अथामुकामुकसगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशास्त्राध्यायिभ्योऽ-
मुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मत्स्यपुराणोक्त-भागव्यवस्थयेति च विशेषः । ततस्तुला-
पुरुषवक्त्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं महाभूतघट-
प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

^१[इति महाभूतघटमहादानं समाप्तम् ।]

इति महाराजाधिराज-^१[निःशङ्क-शङ्कर]-श्रीमद्भक्तालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे महा-^२-दानावर्तः ॥

1 A प्रदक्षिणीकृत्य only for the bracketed portion

2 A वेद between गोले and नाम

3 A वरकर्म for वेद

4 I. O. पञ्चवितानकयुतं

5 A omits the bracketed portion

6 Both I. O. and A omit it

7 A निःशङ्करधुवनकरोति for the bracketed portion

8 I. O. adds another दान here

अथ विष्णुदेवताचलदानावर्तः । (२)

अथाचलदानप्रशंसा ।

मत्स्यपुराणे (८३ अः) [नारद उवाच ।]^१

भगवन् श्रोतुमिच्छामि दानमाहात्म्यमुत्तमम् ।

यदक्षयं परे लोके देवर्षिगणपूजिते^२ ॥१॥

उमापतिरुवाच ।

^३[मेरोः प्रदानं वक्ष्यामि दशधा मुनिसत्तम^४ ।

यत्प्रदानात्तरो लोकानाप्नोति सुरपूजितान् ॥२॥

पुराणेषु च वेदेषु यज्ञेष्वायतनेषु च ।]

^५[न तत्फलमधीतेषु] कृतेष्विह यदस्मृते ॥३॥

तस्माद्विधानं^६ वक्ष्यामि पर्वतानामनुक्रमात् ।

प्रथमो धान्यशैलः स्याद्वितीयो लवणाचलः ॥४॥

शुष्काचलस्तृतीयस्तु चतुर्थो हैमपर्वतः ।

पञ्चमस्तिलशैलः स्यात् षष्ठः कार्पासपर्वतः ॥५॥

सप्तमो धृतशैलश्च रत्नशैलस्तथाष्टमः ।

राजतो नवम-^७स्तद्विंशमः शर्कराचलः ॥६॥

एतेनाचलप्रशंसा-स्वरूपसंकीर्तने^८ ।

वक्ष्ये विधानमेतेषां यथा-^९वदतुपूर्वशः ।

अयने विद्युने पुरये व्यतीपाते दिनक्षये ॥७॥

^{१०}शुक्रपक्षे तृतीयायामुपरागे शशिक्षये ।

विवाहोत्सवयज्ञेषु द्वादश्यामथ वा पुनः ॥८॥

1 Supplied from M. P. Both I. O. and A omit the b. p.

2 M. P. 'पूजित'

3 A omits the bracketed portion

4 M. P. 'पञ्चम'

5 I. O. तत्फलं धनप्रीतेषु for the b. p.

6 A 'विधान'

7 A omits द्वा

8 A 'संकीर्तनेन च'

9 A 'चे for व'

10 A 'यज्ञाद्यथ'

शुक्रायां पञ्चदश्यां वा पुण्यर्क्षे वा^१ विधानतः ।

धान्यशैलादयो देया यथाशास्त्रं विधानतः ॥१॥

शुक्रायां द्वादश्यामिति सम्बन्धः । राशिसंज्ञा इत्यमावास्यायां भेदेनोपादानात् पञ्चदश्या-

^१मिल्येन पीर्यामासी-^२प्राप्तिः ।

^३[तीर्थे वायतने] वापि गोष्ठे वा भवनाग्ने ।

एतेन कालदेशावुक्तौ ।

मण्डपं कारयेत् भक्त्या चतुरस्रमुदङ्मुखम् ।

^४प्राशुदकप्रवर्णं तद्वत् प्राङ्मुखं^५ वा^६ विधानतः ॥१०॥

^७विधानतः शिल्पशास्त्रविधानतः ।

गोमये-^८नोपलिप्तायां भूमावासीर्य वै कुशान् ।

तन्मध्ये पर्वतं कुर्याद् विष्कम्भपर्वतान्वितम् ॥११॥

अथ धान्याचलदानम् ।

धान्यश्रेणसहस्रेण भवेद्गिरिरिहोत्तमः ।

मध्यमः पञ्चशतिकः कनिष्ठः स्यात्प्रतिभिः^{१०} शतैः ॥१२॥

^{११}श्रेणपरिमाणश्च परिभाषायामुक्तमनुसन्धेयम् ।

मेरुर्महा^{१२} प्रीहिमयश्च^{१३} मध्ये सुवर्णवृक्षलयसंयुतः स्यात् ।

पूर्वेण मुक्ताफलवज्रयुक्तो याम्येन गोमेदकपुष्परानैः ॥१३॥

मध्ये^{१४} मूर्धभागमध्ये शर्कराचले मेरुरुपरीति वक्ष्यमाणत्वात् । वृक्षलयश्च मन्दारपाति-
जातकल्पपादपाक्यम् । हरिचन्दनसन्तानी च मेरुपूर्वपश्चिमभागयोरारोपणीयौ शर्कराचले तथा
वक्ष्यमाणत्वात् ।

पश्चाच्च गारुडमत्तनीलरत्नैः^{१५} सौम्येन वैदूर्यसरोजरागैः ।

श्रीखण्डखण्डैरभितः^{१६} प्रवाललतान्वितः शुक्तिशिलातलः स्यात् ॥१४॥

1 A च	9 A and M. P. वातु for नोप
2 A ^१ प्राप्ति	10 Corrected from M. P. I. O.
3 A reads it with तीर्थे in the	यमे, A मतः
next line as प्राप्तिशीर्षे	11 A मतः श्रेण
4 M. P. reads the b. p. as	12 I. O. मन्वान्
तीर्थेव्यावर्तने	13 M. P. प्रीहिमयश्च, A प्रीहिमय
5 I. O. प्रशुदकप्रवर्ण	14 A मृत्त
6 M. P. च	15 Corrected from M. P. A
7 A भाषतः	सौम्येन, I. O. धान्येन
8 A ^१ adds इति to this	16 M. P. प्रवालैश्च ताभितः

प्रवालमुक्ताम्वित इति कश्चित् पाठः ।

ब्रह्माथ^१ विष्णुर्भगवान्^२ पुरारिर्दिवाकरोऽप्यल हिरण्यमयः स्यात् ।

मूर्धन्यधः^३ स्थानममत्सरेण कार्यन्वनेकैश्च^४ पुनर्द्विजौधैः ॥१५॥

^५द्विजौधः श्रविसंघाः पक्षिसंघाश्च । ब्रह्मादिवेवगणोऽत्र^६ मेरोर्मूर्धनि हिरण्यमयः स्यात् ।

^७तस्मान्मूर्धन्यधःस्थानममत्सरेण यजमानेनानेकैर्द्विजौधैः सहितं कार्यम् । 'मूर्धन्यवस्था
गतमत्सरेण कार्योस्त्वनेकेऽथ पुनर्द्विजौधः'^८ इति 'कश्चित् पाठः । अस्यार्थः—ब्रह्मादयो
मूर्धन्यवस्थितयः कार्य्याः । ^९'मूर्धन्यवस्थेभ्यस्तेभ्योऽथानन्तरं'^{१०} द्विजौधः कार्य्या इति ।
तदनयोः पाठयोरर्थस्थानेन^{११} कश्चिद्विशेषः ।

चत्वारि शृङ्गाणि च राजतानि^{१२} नितम्बभागेष्वपि राजतः स्यात् ।

^{१३}तथेक्षु-^{१४}वंशावृतकन्दरस्तु घृतोदकप्रसवणश्च^{१५} विष्णु ॥१६॥

इक्षुरेव वंशः^{१६} इक्षुवंशः, घृतमेवोदकं घृतोदकम् ।

शुक्राम्बरारण्य^{१७} स्फुधरावली स्यात् पूर्वेण पीतानि च^{१८} दक्षिणेन ।

वासांसि पश्चादथ कर्बुराणि^{१९} रत्नानि चैवोत्तरतो^{२०} वनानि ॥१७॥

रौप्यान्महेन्द्र-^{२१}प्रमुखान्स्थायी संस्थाप्य लोकाधिपतीन् क्रमेण ।

नाना-^{२२}[फलानि च] समन्ततः स्थान्मनोरमं^{२३} मास्यविलेपनञ्च ॥१८॥

क्रमेण सदिक्क्रमेण ।

1 I. O. ०७	14 I. O. तद्विष्णु
2 Corrected from M. P. I. O.	15 A वंशवृक्षकन्दरस्तु
पुरारि, A ^१ शरारि	16 A ^१ प्रसवणञ्च, M. P. प्रसवणञ्च
3 M. P. and I. O. व for चः	17 A omits it
4 I. O. ०७७	18 I. O. य for वय
5 A omits it	19 I. O. व
6 I. O. मेरी सूर्धनि	20 I. O. वक्ष्याणि
7 A सूर्धन्यवस्थानं, I. O. तस्मान्मूर्ध-	21 M. P. वनाङ्गी, A पश्चात्ति
नीधःस्थानं	22 Corrected from M. P. A
8 I. O. ०७७नेकैश्चद्विजौधः	प्रमुखान्स्थायी, I. O. विष्णुस्थान-
9 A omits it	वाङ्गी
10 A मूर्धन्यवस्थितेभ्यः	23 I. O. पश्चात्ति and M. P.
11 A हिरण्यमयः	पश्चात्ति च for the b. p.
12 A ^१ रत्नानि	24 I. O. मास्यञ्च
13 Corrected from M. P. A	
तन्म, I. O. विलेपनञ्च	

^१[वितानकं चोपरि पञ्चवर्ण]-सम्मानपुष्पाभरणं सितं वा^१ ॥१६॥

इत्वं निवेशयामरशैल-^२[मग्नं मेरोस्तु विष्कम्भ]-गिरीन् क्रमेण ।

तुरीयभागेण 'चतुर्दिशश्च संस्थापयेत् पुष्पविलेपनाख्यम्'^३ ॥२०॥

प्रत्येकं तुरीयभागेण विष्कम्भगिरीन् स्थापयेत् लवणाचले तथा दर्शनात् ।

पूर्वेण मन्दरमनेक-^४'कलावलीभिर्युक्तं' यवैः कनकभद्रकदम्बचिह्नम्^५ ।

कामेन काञ्चनमयेन विराजमानमाकारयेत् कुमुदमन्त्रविलेपनाख्यम्^६ ॥२१॥

यवैर्मन्दरमाकारयेदिति 'सम्बन्धः । कनक-^७भद्रकदम्बचिह्नं कनकमयस्वरूपकदम्बतद्विह्नम् ।

क्षीराक्षोदसरसाऽथ^८ वनेन चैवं रौप्येण शक्तिघटितेन विराजमानम् ।

क्षीरपूर्णरौप्यकुण्डलरूपेणाक्षोदसरसा रौप्येण च वनेन विराजमानं मन्दरमिति सम्बन्धः ।

याम्येन गन्धमादनोऽल^९ निवेशनीयो गोधूमसञ्चयमयः कलाधीतजम्बा^{१०} ॥२२॥

हैमेन^{११} यक्षपतिना वृत्तमानसेन वस्त्रैश्च राजतवनेन च संयुतः स्यात् ॥२३॥

कलाधीतजम्बा लोचनजम्बुतकणा सहित इत्यर्थः । अलं च मानससरोऽपि वृत्तपूर्णरौप्य-^{१२}[कुण्डलरूपमन्यस्त्येव सरसस्तथा दर्शनात्] ।

^{१३}'यथासितलाचलमनेकमुगन्धिपुष्पसौवर्णपिप्पलहिरण्यमयहंसयुक्तम् ।

आकारयेद्भजतपुष्पवनेन तद्ब्रह्मान्वितं दधिसितोदसरस्तथापि^{१४} ॥२४॥

तद्वदिति सितोदसरोऽपि दधिपूर्णराजतकुण्डलरूपमित्यर्थः ।

1 Corrected from M. P. A
वितानपरितापपरिपञ्चवर्णं and
I. O. वितानवर्णपरिपञ्चवर्णं for
the b. p.

2 M. P. च

3 Corrected from M. P. I. O.
यद्वयतस्तुवैद्यम् and A यद्वयत-
स्तुवैद्यम् for the b. p.

4 I. O. चतुर्दिशश्च

5 Corrected from M. P. A
भद्रा, I. O. भद्रा

6 Corrected from M. P. A
कलावलीभिर्युक्तं, I. O. कला-
वलीभिर्युक्तं

7 M. P. चिह्नः

8 I. O. च

9 I. O. सम्यक्

10 Both I. O. and A omit it

11 Corrected from M. P. I. O.
भद्रा, A भद्रा च

12 I. O. यद्वयत, M. P. यद्वयत

13 I. O. यथा, A यथा, M. P.
यथा

14 Corrected from M. P. I. O.
यक्षपतिना, A यक्षपतिना

15 A reads the b. p. as कुण्डल-
रूपमिति तथा यक्षपतिना

16 I. O. तथा । तिलाचल-

17 I. O. चै for चै

संस्थाप्य तं विपुलशैलमथोत्तरेण शैलं^१ सुपार्ष्वमपि मायमयं सुवह्मम् ।

पुष्पैश्च हैमवटपादप-^२[शेखरं त]-माकारयेत् कनकधेनुविराजमानम् ॥२५॥

^३[माक्षीकभद्र]-सरसा च वनेन तद्वह्नीप्येण भास्वरवता च^४ युतं विधाय ।

भास्वरवता दीप्तिमद्भूषणसहितेन । एतावतोत्कृष्टरजत-^५युतत्वं वनस्योक्तम् । अतः च
विष्कम्भपर्यन्तस्थदेवतानां मेरुसम्मुखतयाऽवस्थापनम्, शर्कराचले तथाभूतकमस्य वक्ष्यमाणत्वात् ।

होमश्चतु-^६भिरय वेदपुराणविद्विदन्तैरनिन्यचरिताकृतिभिर्द्विजैः^७ ॥२६॥

पूर्वेण हस्त-^८मितमल विधाय कुण्डं कार्यस्थितौयववृत्तेन समित्कुरीष्व ।

राली-^९[च जागर]-मनु-^{१०}दत्त-^{११}गीतसूत्रैरावाहनं च कथयामि शिलोन्नयानाम् ॥२७॥

त्वं सर्वदेव-^{१२}गणधाम^{१३}-निधे विरुद्धमस्मद्गृहेष्वमरपर्वत नाशयाशु ।

क्षेमं विधत्स्व^{१४}[कुरु शान्ति]-मनुष्य-^{१५}[मां नः] सम्पूजितः

परमभक्तिमता मयादे^{१६} ॥२८॥

त्वमेव भगवानीशो ब्रह्मा विष्णुर्दिव्यकरः ।

मूर्तामूर्तं परं^{१७} बोजमतः पाहि^{१८} सनातन ॥२९॥

यस्मात्त्वं लोकपालानां विश्वमूर्तेश्च मन्दिरम् ।

कदादित्यवसूनाञ्च तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥३०॥

यस्मादशून्यममरेर्नारीभिश्च^{१९} शिरस्तव ।

तस्मान्मासुद्धराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥३१॥

1 I. O. सुपासुमपि

2 I. O. शेषवत् for the b. p.

3 Corrected from M. P. I. O.
माक्षीकभद्र and A माक्षीक only
for the b. p.

4 I. O. युतं

5 M. P. विधाय

6 I. O. चटितत्वं

7 I. O. हिरण्य

8 Corrected from M. P. Both
I. O. and A युक्त for युत

9 Corrected from M. P. A
माजागर and I. O. च जागर
for the b. p.

10 Corrected from M. P. A
दत्त, I. O. दत्त

11 Corrected from M. P. A
गीतवादे, I. O. गीतसूत्रम्

12 A युक्त

13 I. O. भास्व

14 A यक्षपतिना for the b. p.

15 Corrected from M. P. Both
I. O. and A पाहिः for the
b. p.

16 I. O. सम्यक्, M. P. मया हि

17 A बोजमतः

18 I. O. सनातनः

19 A शिरस्तव; and M. P. शिरस्तव च

एवमभ्यर्च्य तं मेरुं मन्दर-¹[अत्रापि पूजयेत्] ।

यस्मात्तत्रैतरेण त्वं ²[भद्रास्त्रेण च वर्धतः] ।

शोभते मन्दरं क्षिप्रमतस्तुष्टिकरो भव ॥३२॥

³यस्मात्पुष्कामणिर्जम्बुद्वीपे त्वं गन्धमादन⁴ ।

गन्धर्ववनशोभाधानतः कीर्तिर्दडास्तु मे ॥३३॥

यस्मात्तत्र केतु-⁵भ्रात्रेण वैभ्राजेन वनेन च ।

हिरण्यमाश्रित्यशिक्षस्तस्मा-⁶तुष्टिर्धृवास्तु मे ॥३४॥

उत्तरैः कुरुमिर्यस्मात् सावित्रेण वनेन च ।

सुपार्वं राजसे नित्यमतः श्रीरक्षयास्तु मे ॥३५॥

एवमामन्त्र्य तान् सर्वान् ⁷[प्रभाते विमले पुनः] ।

आत्वाऽपि गुरवे दद्यात्प्रथमं पर्वतोत्तमम् ॥३६॥

विष्कम्भपर्वतान् दद्याद्विष्कम्भः क्रमशो ⁸मुने ।

⁹गात्र दद्याच्चतुर्विंशत्ययवा¹⁰ दश नारद¹¹ ॥३७॥

¹²[शक्तिः सप्त षाष्टी वा पञ्च दद्यादशक्रिमान्] ।

एकं वा गुरवे दद्यात् कपिलाश्च पयस्विनीम् ॥३८॥

अतः चैक-¹⁴कपिलादान-¹⁵[पक्षे ऋत्विग्भ्यः] शक्तिः काष्णं दक्षिणां दद्यात् ।

पर्वतानामष्टोषाष्टमेव एव विधिः¹⁶ स्मृतः ।

त एव पूजने मन्त्रास्त एवोपस्कराः स्मृताः ॥३९॥

1 M. P. कत्रापि पूजयेत्

2 Corrected from M. P. I. O.

भद्रास्त्रेण च and A' भद्रास्त्रेण च
त्रोमले for the b. p.

3 Corrected from M. P. I. O.

यकाचभामणिः, A • द्वीपं

4 A • नादम्

5 I. O. • नादिन

6 A and M. P. तुष्टि for तुष्टि

7 A • रवायु

8 I. O. प्रभातेर्विषमिण च for the

b. p.

9 I. O. इति

10 A नाय

11 Corrected from M. P. I. O.

• चतुर्विंशदयवा, A • चतुर्विंशदयवा

12 Corrected from M. P. I. O.

नारद, A omits it

13 A reads the b. p. as शक्तिः सप्त

षाष्टी तथा पञ्च दद्यादशक्रिमान् and

M. P. reads it as नव सप्त तथाष्टी

वा पञ्च दद्यादशक्रिमान्

14 I. O. • नादिन

15 A पर्व for the b. p.

16 A विधिः

महाणां लोकपालानां ब्रह्मादीनाञ्च सर्वदा ।

स्वमन्त्रेणैव सर्वतः होमः शैलेषु पठ्यते ॥४०॥

उपवासी भवेन्नित्यमराक्षो² नक्तमिष्यते ।

विधानं सर्वशैलानां क्रमशः शृणु नारद ।

दानकाले च ये मन्त्राः पर्वतेषु च यत् फलम् ॥४१॥

अत्र³ ब्रह्म यतः प्रोक्त-⁴[मन्त्रं प्रायाः प्रकीर्तिताः] ।

[अभ्यासवन्ति भूतानि जगदन्तेन वर्तते ॥४२॥

अत्रमेव यतो लक्ष्मीरत्रमेव जनार्दनः ।

धान्यपर्वतरूपेण पाहि तस्मात्सगोत्तम ॥४३॥

अनेन विधिना यस्तु दद्यात्-⁵धान्यमव⁶ गिरिम् ।

मन्वन्तररातं सामं देवलोकं गृहीयते]⁷ ॥४४॥

अप्सरोगणगन्धर्वैराकीर्णैर्विराजता ।

विमानेन दिवः पृष्ठमायाति ⁸मुनिसत्तम ।

⁹कर्मक्षये राजराज्यमाप्नोतीह न संशयः ॥४५॥

प्रयोगः

अत्र दानदिने यथाशक्तितो ब्राह्मणेभ्यो भोजनदानं स्वयमक्षर¹² लवणभोजनं ¹³पर्वतानां
ब्राह्मण-¹⁴गृहप्रस्थापनञ्च शर्कराचले सर्वशैल¹⁵-साधारण्येन वक्ष्यमाणत्वाद्गृहीयम् । अतः
¹⁶चानुक्रमेण पुण्याहादिवाचनं 'लोके च ¹⁷भूतिकर्मस्वेतदादीन्येव वाक्यानि स्युर्यथा पुण्याहं'
¹⁸स्वस्त्युद्दिभित्याप'स्तम्भ-(आप. ध. सू. १।४।१३।६)-वचनात् प्रथमतः ¹⁹कर्तव्यम् । अतः
यजमानः समुपजातधान्याचल-दानेच्छः प्रथमं वृद्धिभ्रादसाममी ब्राह्मणस्य²⁰ स्वस्तिवाचनार्थ-

1 M. P. सर्वेषु

2 M. P. • ब्रह्मे

3 A' तत्र च प्राणि

4 I. O. omits it

5 I. O. ब्रह्मा

6 M. P. reads the b. p. as मन्त्र

मायाः प्रतिष्ठिताः

7 M. P. ततो

8 I. O. • द्वाप्यमयं

9 A omits the b. p.

10 M. P. स्व निषेधितः

11 M. P. धर्मक्षये

12 I. O. उपस्तर for स्वयमक्षर

13 A पञ्च'ता, I. O. सुपञ्च'तानां

14 A' • गृहस्थापनार्थं

15 I. O. • शैलाः

16 I. O. चानुक्रमेण

17 A इतीकर्मार्थं तदानीमेव

18 Corrected from Āpastamba.

I. O. स्वस्त्युद्, A omits it

19 I. O. कर्मक्षयः

20 I. O. • वय

मभोष्टवक्ष्यन्तयः^१ 'काञ्चनस्य', तीर्थादिषु परिशोधितायां^२ भूमौ कर्तव्यधान्याचलावस्थानो-
चितपरिमाणं चतुरस्रैकद्वारमण्डपघटनार्थं स्वम्भवंश-^३ 'चालादिक-^४ 'मेरुकुण्डघटनार्थमिष्टका-
चूर्णम्, होमार्थमष्टौ ताम्रपात्राणि चत्वार्यसप्तानि सुक्चतुष्टयं सुक्चतुष्टयं^५ 'विष्टरचतुष्टयं^६ 'प्रचुर-
कुशानिष्प-^७ 'तिल-^८ 'यवघृतसमिदग्नि-ज्वालनार्थ-^९ 'न्धनानि^{१०} च, गुरुद्विग्वरुणार्थम्भीष्टवस्त्रादि-
स्थानपञ्चकं, गुरुद्विजां मधुपर्कसामग्र्योपचक्रञ्च, मेरुघटनार्थं परिभाषोक्तपरिमाणेन धान्यद्रोण-
सहस्रं द्रोणशतपञ्चकं द्रोणशतस्य वा, मेरुशिखरारोपणार्थं^{११} पञ्चशतं बहुविधविहगवस्त्र-
भूषणान्वितमभीष्टकाञ्चनघटितं वृक्षपञ्चकं, मेरोरुद्धं चतुर्दिगन्तरा^{१२} 'रोपणार्थमभीष्टसंख्य-^{१३} 'मुक्ता-
हीरक-जोमेद-पुष्पराग-मरकत-^{१४} 'नीलवैदूर्यपद्मरागरत्नानि, मेरोरुष्ट-^{१५} 'दिग्वस्थापनार्थमष्टौ चन्दन-
खण्डान्^{१६} 'प्रवालमुक्तामालाः शुक्लखण्डाश्च^{१७}, मेरुशिखरमध्यारोपणार्थमभीष्टमुवर्ण-^{१८} 'पतोत्-
खाटिता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरादित्यप्रतिमाः, तदधःस्थापनार्थमभीष्टकाञ्चनघटितावृषीन् पक्षि-
संघाच्च^{१९}, मेरोरुद्धं स्थापनार्थमभीष्टरजतघटिताश्चतुरो गिरिः^{२०} 'शृङ्गाकारान्, मेहनितम्बवेष्टनार्थ-
मभीष्टरजतघटिताः^{२१} 'अन्तिकः, ^{२२} 'मेहनितभागोपान्तवेष्टनार्थं ^{२३} 'प्रचुरेक्षुतकृन्, मेरुपारवेषु
प्र-^{२४} 'लवणार्थमभीष्टसंख्यघृतकुम्भान्, मेरुचतुर्दिशि मेघमालानिर्माणार्थमभीष्टसंख्यानि
शुक्लपीत-^{२५} 'रक्तनानावर्ण-^{२६} 'वस्त्राणि, मेरोरुद्धं मष्टदिगारोपणार्थमभीष्टरजतघटितानष्टौ लोक-
पालान्, मेरुपार्श्वारोपणार्थं फलानि प्रचुरतमो^{२७} 'त्कृष्टमाल्यविलेपनसामग्र्यः, मेरोरुपरि
बन्धनार्थं पञ्चवर्णं सितं^{२८} 'वा वितानं तदलङ्कारार्थमम्लानमालार्जनसामग्र्यं, मन्दरगन्ध-

- 1 A omits it
- 2 I. O. परिशोधितायां
- 3 I. O. 'वाचा'
- 4 A 'घटवादिपञ्चक' for एककुण्ड
- 5 A omits it
- 6 A प्रचुरतर for प्रचुर
- 7 A omits च
- 8 A लवण for लव
- 9 I. O. च for च
- 10 A omits it
- 11 A 'शिखरारोपणार्थ', I. O. 'शिखर-
मध्यारोपणार्थ'
- 12 I. O. वा for वरा
- 13 A 'मुक्त'.

- 14 I. O. नीच.
- 15 A 'दिक्स्थापनाय'
- 16 I. O. प्रवालमुक्तामालाः
- 17 I. O. च for च
- 18 I. O. पादौ.
- 19 I. O. 'वाच'
- 20 A पक्षिका
- 21 A मेरोरुपरिभागे वेष्टनाय'
- 22 A उपवेष्टनार्थः
- 23 Both I. O. and A च for च
- 24 I. O. नानावर्णवस्त्राणि for the
b. p.
- 25 A 'तरो.
- 26 A वारितानं

मादन-विपुल-^१ 'मुपाश्रांस्य-यवतचतुष्टयघटनार्थं प्रत्येकं मेरु-^२ 'चतुर्थभागपरिमाणान् यवान्
गोभूमान् तिलान् माषान्, विष्कम्भगिरिचतुष्टयोद्धं स्थापनार्थं यथेच्छमुवर्ण-^३ 'पतोत्खाटि-
तान् खरूपकदम्बजम्बुवटपिप्पलतकृन् कामदेव-^४ 'सुरेश्वरहंसधेन्वाकारांश्च, सरस्वतुष्टयार्थमभीष्ट-
रजतनिर्मिताश्चतुरः कुण्डाकारान्, तत्पूरणार्थं क्षीरार्जनसामग्र्यं घृतदधिमधूनि, वनचतुष्टयघट-
नार्थमभीष्टसंख्यरजतनिर्मितोज्ज्वलवर्णप्रचुरतकृन्, गिरिचतुष्टयालङ्कारार्थमभीष्टसंख्यप्रचुर-
वस्त्राणि, देवतासहिताचलपूजनार्थं^५ गन्धपुष्पादिसामग्र्यं, 'दक्षिणार्थमुक्तान्यतमसंख्या
धेनूः, एककपिलादानपक्षे 'ऋत्विग्दक्षिणार्थमभीष्टकाञ्चनं, ब्राह्मणतर्पणार्थं यथेष्टसंख्यतण्डुल-
कपर्दकानुतापोक्तसमयाना-^६ 'मन्यतमस्य पूर्वतरदिने^७ 'कृतनित्यकृत्यो^८ 'घटिकाधिकप्रहरतये
हविष्यं भुक्ताऽऽचम्य शुचौ देश^९ उपविश्य पादौ प्रक्षालयाऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा
कृताञ्जलिः^{१०} 'सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि^{११} 'पञ्च मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म
^{१२} 'कृतमुपवासो मया कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा गृहीतोदपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं
कुर्यात् । तदयथा—^{१३} 'अथ मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म] कृतुं श्रोऽहमुपवासं करिष्ये ।
एवं सर्वेष्वेव वक्ष्यमाणान्चलेषु धान्याचलपदस्थाने^{१४} 'च तप्तदचलनाम-^{१५} 'निवेष्टेन-निवेदन-
सङ्कल्पो करणीयो । ^{१६} '[एतावतैव तेषां] ^{१७} 'वक्ष्यमाणान्चलानां वाक्यानि ^{१८} 'निष्पद्यन्ते ।
^{१९} '[अतस्तानि न पश्चाद्विहितव्यानि] । ततो परदिने कृतनित्यो गृहीतोदपूर्णतःप्रपात
उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । तदयथा^{२०} [ॐ अथ] मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्मोद्^{२१}

1 A omits च	14 A omits the bracketed por-
tion
2 A चतुष्टय for चतुर्थ	15 A omits it
3 I. O. 'पूर्वोदखाटिताम्	16 A omits it
4 A कुवेर for सुरेश्वर	17 I. O. reads the b. p. as
एतावदेतेषां
5 A 'ताण्डवचर्चप्रचुरतन् ; I. O.
'तार्थं यवतचतुष्टयघटनार्थं	18 I. O. वक्ष्यमाणान्चलानां ; A वक्ष्य-
मानां
6 A 'पूरणार्थ'	19 A सम्पद्यन्ते
7 I. O. 'दक्षिणार्थमुक्तान्यतमसंख्या ;
A 'दक्षिणार्थमुक्तान्यतमसंख्या	20 A पूर्वविहितानि and I. O.
अतस्तानि विहितानि for the b. p.
8 I. O. 'विहिर्दक्षिणार्थ'.	21 I. O. omits अथ and A
omits the entire b. p.
9 I. O. 'मन्यतमपूर्वदिने	22 I. O. omits च
10 A कृतनित्यो	
11 A चाटिताधिक.	
12 I. O. द्वि	
13 I. O. reads it before महा-
भूतानि	

करिष्ये । ततो यजमानः यथाविधि सगणाधिपमानृपूजां वृद्धिश्चादध कृत्वा ब्राह्मणतयं^१ बलकाञ्चनादिभिरभ्यर्च्य धान्याचलदानकर्मणि पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । पुण्याह-
मिति प्रत्येकं तैत्तिरिक्ते स्तुति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । स्तुतीति प्रत्येकं तैत्तिरिक्ते
श्रद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च श्रद्धयतामिति प्रत्येकं त्रिब्रूयुः । ततः^२ कृतनित्यान्
गुरुत्वजोऽभीष्टवन्नादिदानपूर्वकं^३ वरयेत् ।^४ तल गुरुवरणवाक्यम् । ॐ अयामुक्तसगोल-
ममुक्तवेदामुक्तशालाभ्यायिनममुक्तदेवशर्मो-^५ [एतस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि] गुरुकर्म कर्तुं त्वा-
महं वृणे । इतोऽस्मीति गुरुर्वदेत् । यजमानस्तु यथोक्तं कर्म कुर्विति वदेत् । [कर-
वाणीति गुरुर्वदेत् ।] ततः^६ [स्तथैव श्रुत्वित्यो व] वरयेत् । [तदयथा]—ॐ अयामुक्तसगोल-
सगोलानमुक्तसगोलामुक्तसगोलामुक्तशालाभ्यायिनोऽमुक्तमुक्तदेवशर्मोऽस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि
श्रुत्विकर्म कर्तुं भवतोऽहं वृणे । इतोऽस्मीति प्रत्येकं ब्राह्मणा वदेयुः । यथाविहितं
कर्म कुरुतेति यजमानो वदेत् । करवाणीति प्रत्येकं ब्राह्मणा वदेयुः । अत्र सहस्र-
पुण्याहादि^{१०} वाचन-वरणवाक्यानि धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनाम^{११} प्रत्येकेण सर्वाचलान्व-
यानि^{१२} भवन्ति । ततो यथाशास्त्रं वृतेभ्यो^{१३} मधुपर्कं दद्यात् । ततः पूर्वशोधितायां भूमौ
यथोक्तमुदकमुखं^{१४} 'प्राक्मुखं' वा मण्डपं कारयित्वा तत्पूर्वभागे यथोक्तविस्तारोच्छ्रायं चतुर-
भुजं^{१५} पूर्वोत्तरकोणावनत-^{१६} सर्वसमैकमेखलायुत-वितस्तिदीर्घ-सत्तामूलप्रसार^{१७} कूर्मदृष्टोमत-मध्या-
ङ्गुलोच्छ्रित-प्रास्तगजौघसदृशदीर्घप्रमाणोद्-स्थयोनियुतं^{१८} कुण्डं कारयित्वा पूर्वाजितहोमोप-
करणानि कुण्डपार्ष्वे स्थापयेत् । ततो मण्डपमध्ये गोमयोपलिततायां भूमौ कुशानास्तोर्य
तन्मध्ये उक्तपरिमाणानामन्यतमपरिमाणं धान्यवराशिं कृत्वा तद्दक्षमध्यभागे सीवणं वृत्ततय-
मारोप्य^{१९} तत्पूर्वपक्षा-^{२०} द्वागशोर्ध्वद्वयमारोपयेत् । मेरोः पूर्वभागेऽभीष्टमंरुये^{२१} मुक्ताहीरके^{२२}

- 1 Both I. O. and A omit it
- 2 I. O. omits त्वं
- 3 A उक्तमिता
- 4 I. O. कारयेत्
- 5 A चत
- 6 I. O. omits the bracketed portion
- 7 I. O. करवाणीति गुरुः and A omits the entire portion
- 8 I. O. स्तुतिरादिजो वा for the b. p.
- 9 A omits the b. p.

- 10 I. O. जि for दि
- 11 A -दान- ; I. O. -माह-
- 12 I. O. -नवाखीनि
- 13 I. O. इनेयो ; A omits it
- 14 A omits it
- 15 A omits सर्व
- 16 A -प्रसारान्
- 17 I. O. -सोमोपलित-
- 18 I. O. कृत for तत्
- 19 I. O. भा for म
- 20 I. O. -यंस्त्र
- 21 I. O. -हीरक

तथा दक्षिणतो^१ गोमेदपुष्परामौ तथा पश्चिमतो मरकतनीले^२ तथोत्तरतो वैदूर्यपद्मरागा-
वारोप्य^३ सर्वतश्चन्दनखण्डान्^४ [प्रवालमुक्तामालाः शुक्लखण्डाचारोपयेत् । मेरोरुद्ध-
भागे ब्रह्मविष्णुशिवादित्यप्रतिमाः स्थापयित्वा तदधःस्थाने श्यपीन्] पश्चिर्वाधारोपयेत् ।
मेरोरुद्धं चतुर्दिशि राजतश्चतुष्टयमारोप्य राजतयन्त्रिकाश्च^५ मेरोरधोभागात् किञ्चिद्दु-
मध्य-^६ भागवेष्टनेनारोप्य मेरुपाश्वर्त्तिवृक्ष-^७ वृक्षसमूहावृत्ताभितम्ब-^८ भागान् कृत्वा^९ तदुपान्तेषु
लम्बमानां घृतधारां दत्त्वा^{१०} पूर्वदिक्कमेखोक्तवस्त्रै^{११} -मेषावली^{१२} रचयेत् । मेरोरुद्धं च स्वस्-
दिक्कमेण लोकपालानष्टावारोप्य^{१३} सर्वतो नानाविधानि शुगन्धिपुष्पविलेपनानि चारोपयेत् ।
ततो मेरोरुद्धं मण्डपभागे वितानक-^{१४} -मम्लानमाव्यालकृतं बध्नीयात् । एवं मेरुमारोप्य तत्पूर्वतो
मेरुव्य-^{१५} चतुर्थभागेन^{१६} [यवराशिं कृत्वा तल नानाविधानि फलानि दत्त्वा यवराशेरुद्धं मध्य-
भागे कदम्बवृक्षं पश्चिमाभिमुखीं कामप्रतिमाचारोप्य प्रचुरपुष्पविलेपनानि दत्त्वा क्षीरपूर्णं राजतं
कुण्डं वनधारोपयेत् । मेरुदक्षिणतो मेरुव्यचतुर्थभागेन] गोधूमराशिं कृत्वा तदुपरि
जम्बुवृक्ष-^{२०} युत्तराभिमुखीं^{२१} यक्षप्रतिमां घृतपूर्णं राजतकुण्डं^{२२} वल्गाणि राजतवनं प्रचुरं पुष्पं
विलेपनधारोपयेत् । मेरोः पश्चिमतो मेरुव्य-^{२३} चतुर्थभागेन तिलराशिं कृत्वा तदुपरि प्रचुरं
शुगन्धि पुष्पं पिप्पलतण्डुलं पूर्वाभिमुखीं हंसप्रतिमां राजतं वनं वल्गाणि दधिपूर्णं राजतकुम्भं
विलेपनध प्रचुरं स्थापयेत् । मेरोरुत्तरतो मेरुव्यचतुर्थीशेन माषराशिमुत्कृष्टवल्गान्वितं^{२४}
[प्रचुरपुष्पान्वितं च] कृत्वा^{२५} माषराशेरुद्धं भागे वटवृक्षं दक्षिणाभिमुखीं धेनुप्रतिमां मधुपूर्णं

- 1 A -भागे
- 2 A -नील
- 3 I. O. -रागामारोप्य ; A -वागोपा-
- 4 I. O. omits the bracketed portion
- 5 A -वृक्ष-
- 6 A -पत्रिकाश्च
- 7 A omits वा
- 8 I. O. पु for श्यपीन्
- 9 A -त्रिका- and I. O. -नां स्त्र-
- 10 A तदुपरिपाश्वरेषु
- 11 A पूर्वदिक् for पूर्वदिक्
- 12 A -मन्त्र-
- 13 Both I. O. and A मेषावली
- 14 A चारोपयेत्
- 15 A चारोप्य for -न...प्य
- 16 I. O. omits क
- 17 I. O. चतुष्टय for चतुर्थ
- 18 I. O. omits the bracketed portion
- 19 I. O. कुम्भ
- 20 I. O. -युत्तराभिमुख
- 21 A प्रतिमां
- 22 I. O. -कुम्भ
- 23 I. O. -चतुष्टय-
- 24 I. O. प्रचुरपुष्पान्वित and A omits the entire b. p.
- 25 I. O. माषराशेरुद्धं भागे ; A वन-प्रचुरपुष्पराशेरुद्धं भागे

राजतं कुम्भं^१ वनं विलेपनञ्च प्रचुरमारोपयेत् । ततो^२ [यजमानस्तु 'त्वं सर्वदेवगणधामे'त्यादि-
'दुःखसंसारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैर्महामावाह्य गन्धपुष्पादिना संपूज्य 'यस्मा'दित्यादि 'श्रीरक्षसा-
ऽस्तु म' इत्यन्तमन्त्रैश्चतुर्भिश्चतुरो गिरीन् यथाक्रमं प्रत्येकमावाह्य संपूज्य एत एत मन्दार-
पारिजातकल्पवृक्षहरिचन्दनसन्तान-कदम्बजम्बुपिप्पलवटा इत्यावाह्य ॐ मन्दारमारोपयामि
३ [ॐ पारिजातमारोपयामि ॐ कल्पवृक्षमारोपयामि ॐ हरिचन्दनमारोपयामि ॐ सन्तान-
मारोपयामि ॐ कदम्बमारोपयामि ॐ जम्बुमारोपयामि ॐ पिप्पलमारोपयामि ॐ वट-
मारोपयामि] इत्यावाह्यारोपयेत् । ततो गुरुर्मण्डपैक-^४ देश 'उत्तरदिक्कमेण यदपुष्पसित'-
तण्डुलानामन्यतमेन 'पङ्क्तिर्कमेण' [एत एत आदित्यादि-] नवग्रहा^५ इत्यावाह्य ३ [ॐ
आदित्य-]मारोपयामि ३ सोममारोपयामि १० [ॐ अक्षरमारोपयामि] ३ बुधमारोपयामि
३ शुक्रमारोपयामि ३ शनिश्चरमारोपयामि ३ राहुमारोपयामि
३ केतुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । तत ॐ उक्तस्थानस्थिताः^{११} १२ [प्रतिमानुप्रतिमा एत] एत
१३ इन्द्रादयोऽष्टौ लोकमाला इत्यावाह्य यथाक्रमम् ३ इन्द्रमारोपयामि ३ अग्निमारोपयामि
३ यममारोपयामि ३ १४ निष्कृतिमारोपयामि ३ वरुणमारोपयामि ३ वायुमारोपयामि ३
कुबेरमारोपयामि ३ ईशानमारोपयामीत्यारोप्य^{१५}, एत १६ एत ब्रह्मविष्णुलिपुरारि^{१७}-दिवा-
करकामयक्षपतिहंसवेनव^{१८} इत्यावाह्य यथाक्रमं ३ ब्रह्माणमारोपयामि ३ विष्णुमारो-
पयामि ३ १९ लिपुरारिमारोपयामि ३ दिवाकरमारोपयामि ३ काममारोपयामि ३ यक्ष-
पतिमारोपयामि ३ हंसमारोपयामि ३ २० धेनुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । ततश्च २१ [मन्दा-
राय पारिजाताय कलपवृक्षाय हरिचन्दनाय सन्तानाय कदम्बाय २२ जम्बवे पिप्पलाय वटाय],

- 1 A कुम्भं
- 2 I. O. वनमानो वनपत्रैक for the b. p.
- 3 A omits the b. p.
- 4 A उत्तरदिक्कमेण
- 5 I. O. -मिन्
- 6 I. O. च पुष्पिकावहपतिं कृत्वा तत
- 7 I. O. एत एत आदि and A तत्र तत्र वदित्यदि for the b. p.
- 8 A ॐ
- 9 A omits the b. p.
- 10 A omits the b. p.
- 11 I. O. -स्वित

- 12 A तत and I. O. प्रतिमानुप्रतिमस्यैव for the b. p.
- 13 A इन्द्रादयो
- 14 A निष्कृतिः
- 15 A omits इत्यारोप्य
- 16 A एतद्वचनं
- 17 I. O. -सुरारिः
- 18 A चरमव
- 19 I. O. सुरारिः
- 20 A इन्द्रमि
- 21 I. O. omits the b. p.
- 22 A omits it

आदित्याय सोमाय^१ अक्षरकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनिश्चराय राहवे केतवे, इन्द्राय अग्नये यमाय निष्कृतेये वरुणाय वायवे^२ कुबेराय ईशानाय, ब्रह्माणे विष्णवे^३ लिपुरारये दिवाकराय कामाय यक्षपतये हंसाय^४ धेनवे इति प्रत्येकमुच्चार्य एतत् पाद्यं नम इति क्रमादेकैकशः पाद्यं सर्वेभ्यो दत्त्वा 'तथैषोऽर्घ्यो नम इत्यर्घ्यं तथैवेतदाचमनोय' [नम इत्याचमनीय] तथैवेतद्वस्त्रं नम इति वस्त्रं तथैवैष गन्धो नम इति गन्धं तथैवेतत् पुष्पं नम इति [पुष्पं तथै] वेष धूपो नम इति धूपं तथैवैष दीपो नम इति दीपं तथैवेतन्नैवेष्टं [नम इति नैवेष्टं]^{१०} दद्यात्^{११} । ११ एवं^{१२} पूजां समापयेत् । तत ऋत्विजः कुरादे ऋग्वेदिना^{१३} [स्वशृङ्गोक्तविधिनान्युपसमाधाने कृते] तल पूजित-^{१४} देवताभ्यः स्वस्-^{१५} मन्त्रेण^{१६} [प्रत्येकं तिल]-यवघृतसमितकुरारेकैकमाहुति दधुः । मन्त्राश्च आदित्यस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृणो-
नेति, सामवेदे^{१७} नम इति, अथर्ववेदे^{१८} [आदित्य नाममिति] । सोमस्य ऋग्वेदे आप्या-
व-^{१९} स्वेति, २० [यजुर्वेदे इमं देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति,] अथर्ववेदे यद्राजानमिति । अक्षरकस्य ऋग्यजुःसामवेदेषु अभिर्भूदिति, अथर्ववेदे त्वया^{२१} मम्य इति । बुधस्य ऋग्वेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, २२ [यजुर्वेदे उद्ध्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, अथर्ववेदे दसौऽसीति] । बृहस्पतेः^{२३} ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति,^{२४} यजुर्वेदे बृहस्पते^{२५} [अतियदर्थ्य] इति, सामवेदे बृहस्पते परि^{२६} दीयेति, अथर्ववेदे^{२७} बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्यदिति, यजुर्वेदे अन्नात् परिभृत इति, सामवेदे^{२८} [शुक्रन्ते अन्यदिति] अथर्ववेदे येनाव-

1 I. O. मन्त्राश्च	15 A ॐ
2 Both I. O. and A सोमाय	16 I. O. omits the b. p.
3 A लिपुरारि ; I. O. कुरारये	17 A च मन्त्रा
4 I. O. सोमाय	18 A आदित्या नाम इति for the b. p.
5 A सुरमधि	19 A ॐ
6 I. O. एव	20 I. O. omits the b. p.
7 I. O. omits the b. p.	21 A मम्य ; I. O. ममी
8 A omits the b. p.	22 A reads the b. p. as सामवेदे दानासीति
9 A omits the b. p.	23 A omits it
10 I. O. omits it	24 I. O. दीये इति
11 I. O. इति	25 A च for the b. p.
12 A पूजा	26 I. O. दीयेति
13 A reads the b. p. as ऋग्वेदविधि नामाच्च तत्र	27 A इत्यन्ये च
14 A ॐ इवेष्टः	28 A omits the b. p.

पदिति । शनैश्चरस्य ऋग्वेदः सामवेदेऽपि शनो देवोरिति, अथर्ववेदे 'प्राणाय नम इति
 १[राहोः ऋग्वेदे 'कया नखित इति, यजुर्वेदे काण्डात् काण्डादिति, सामवेदे कया नखित
 इति, अथर्ववेदे 'राहु राजानमिति ।] केतोः 'वेदचतुष्टयेऽपि केतुं कृण्वन्निति । इन्द्रस्य
 ऋग्वेदयजुर्वेदयोः सात, रमिन्द्रमिति, सामवेदे इन्द्रायेन्दो 'मरुत्वत इति, अथर्ववेदे '[इन्द्रस्य
 बाहु] इति । अग्नेः ऋग्वेदे '[अग्निं दत्तं] इणीमह इति, यजुर्वेदे त्वमो अग्ने इति,
 सामवेदे अग्निं 'दत्तं' १० इणीमह इति, ११ [अथर्ववेदे अग्नेर्मन्त्र] इति । यमस्य ऋग्वेदे अति
 यम इति, यजुर्वेदे सुगन्तु १२ पन्थामिति, सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे १३ [यमो नो
 गातु]-मिति । १४ [निष्कृतेः ऋग्वेदे केथा हि निष्कृतीनामिति, यजुर्वेदे अस्तुन्वन्तमयजमान-
 मिति, सामवेदे केथा हि निष्कृतीनामिति, अथर्ववेदे अपेत एत्विति ।] वरुणस्य ऋग्वेदे
 वरुणं वो १५ रिशादसमिति, १६ [यजुर्वेदे तत्त्वा यामीति,] सामवेदे वृत्तवती भुवनानामिति,
 अथर्ववेदे उतुतमं वरुणेति । वायोः ऋग्वेदे वात १७ [आ वात्विति], यजुर्वेदे आ नो
 १८ नियुद्धिरिति, सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य ऋग्वेदे
 १९ कुविदन्न नमसा ये इति, यजुर्वेदे २० [वयं सोमेति], सामवेदे २१ [सोमं राजानं] वरुणमिति,
 अथर्ववेदे २२ सोदकामत् सेति । ईशानस्य ऋग्वेदे ईशाना २३ वाग्योग्यामिति, यजुर्वेदे समोशान-
 मिति, सामवेदे आत्मा २४ सोमस्येति, अथर्ववेदे तस्मे २५ [सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ब्रह्मणो वेद-

- 1 I. O. प्राणाय
- 2 A omits the b. p.
- 3 I. O. कयाचिव
- 4 I. O. राहु
- 5 A reads this word after the next two words
- 6 A ला मरुत्व
- 7 A इन्द्रायेन्दो for the b. p.
- 8 A चक्रिदत्त and I. O. चक्रिदत्त for the b. p.
- 9 I. O. भूतं
- 10 A इणीम
- 11 A reads the b. p. as यजुर्वेदे चक्रिदत्त
- 12 A न
- 13 A reads the b. p. as वाता वातम

- 14 A omits the b. p.
- 15 A निशादमिति
- 16 A omits the b. p.
- 17 I. O. वलिति
- 18 A नियुद्धिरिति ; I. O. नियुद्धिरिति
- 19 A वरुणदत्तमसमिति ; I. O. वरुणदत्तमसमिति
- 20 A reads the b. p. as सामवेद इति
- 21 A reads the b. p. as सोम राजान
- 22 A सोदकामत्तमिति ; I. O. सोदक, वरुण इति
- 23 I. O. वायोवायमिति
- 24 A वाग्योग्यामिति इति
- 25 I. O. reads the b. p. as सर्वेभ्य ईशानस्येति

चतुष्टयेऽपि ब्रह्म'जहानमिति । विष्णोः ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयोः २ इहं
 विष्णुरिति, अथर्ववेदे ३ उह विष्ण इति । शिवस्य ऋग्वेदे '[इमा ब्रह्मायेति], यजुर्वेदे मा
 नस्तोक इति, सामवेदे आ वो राजानमिति, अथर्ववेदे भनो 'दिवो भव इति । दिवाकरस्य
 वेदचतुष्टयेऽपि चिलं देवानामिति । कामस्य ऋग्वेदे कामस्तदमे ४ समवर्ततेति, यजुर्वेदे कोदा-
 दिति, सामवेदे काम 'वेद ते नाम इति, अथर्ववेदे कामस्तदमे इति । यक्षपतेः ऋग्वेदे कुविदन्न
 नमसा ये इति, यजुर्वेदे वयं सोमेति, सामवेदे 'सोमं राजानं' वरुणमिति, अथर्ववेदे १० सोद-
 कामत् से इति । हंसस्य ऋग्वेदे हंसाः ११ सुपर्णा इति, यजुर्वेदे हंसः १२ शुचिषदिति, सामवेदे
 १३ हंसास इति, अथर्ववेदे १४ [परि धर्मेव सूर्यम्] इति । धेनोः ऋग्वेदे १५ [आगारो
 अस्मिन्निति], यजुर्वेदे १६ [मावत् परितावतामिति], सामवेदे १७ [गवां वृत्तं सोमेति], अथर्ववेदे
 प्रजापतिश्च परमेष्ठो १८ च २२ इति । ततो १९ रासौ २० सुखधन २१ गीतवाद्यैर्जागरणं २२ कुर्यात् ।
 एतच्च २३ मण्डपकरणादिरात्रिजागरणान्तं कर्म २४ सर्वशैलसाधारणम् । अपरशैलेषु २५ तु तत्-
 ह्येण शैलनिर्माणदेवतादिनिर्माणार्थैः २६ कश्चित् कश्चिद्विशेषः । तत्र तत्रैव 'वक्ष्यामः । ततः
 प्रभाते कृतनित्यः २७ कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यः २८ 'अन्नं ब्रह्म'त्यादि-२९ [पाहि तस्मा]-प्रयोगेभ्यो-
 ल्यन्तमन्ता-३० [भ्यां मेरुमभि]-मन्त्र्य दद्यात् । तद् यथा—३१ अद्यामुक्तगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तवेदा-

- 1 A जहानमिति
- 2 A यजुर्वेदे सामवेदे च
- 3 I. O. तद्विष्णोरिति
- 4 A reads the b. p. as इमे ब्रह्मायेति
- 5 A चि वो
- 6 I. O. वे for वो
- 7 A वेदे च
- 8 I. O. सोम ; A सोमो
- 9 A omits वरुणं
- 10 I. O. सोदकामवेति
- 11 A सोपराभिति
- 12 A वरुणमिति
- 13 I. O. मरुता
- 14 A परिवर्तमिति च मन्त्र्य for the b. p.
- 15 I. O. वाजायो वरुणमिति for the b. p.
- 16 A वाग् उवाच इति चितमिति for the b. p.
- 17 A गवावत् वातः for the b. p.
- 18 I. O. omits it
- 19 I. O. adds much irrelevant matter, extending over a line here
- 20 I. O. adds च here
- 21 I. O. वरुण.
- 22 A 'जागर'
- 23 I. O. मण्डपकोनिरात्रि जागरणम्
- 24 A omits सर्व
- 25 A omits it
- 26 I. O. कश्चित् कश्चिद्विशेषः
- 27 A वक्ष्यामः
- 28 I. O. अतश्चिपेभ्यो
- 29 A त्वं
- 30 I. O. and A परशतोमा for the b. p.
- 31 I. O. वलिति

मुक्तामुकराणां ध्यायिभ्योऽमुक्तामुकराण्यभ्यो युष्मभ्यं मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानफलप्राप्ति-
कामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागवत्स्यै^१-तं मन्दारपारिवातकल्पपादपरिचन्दनसन्तानाह्यहैम-
वृक्षपत्रक-मुक्ताहीरकगोमेदपुष्परागमरकतनीलवैद्युर्यपद्मरागधीसरङ्गप्रवालमुक्तामालान्वितं शुक्लि-
शिलातलं^२ सौवर्ण्यवृक्षविष्णु-^३तिपुरारिविवाकरद्विजोष-राजतः^४ चतुष्टयान्वितं^५ [राजतयन्त्रिका]-
वेष्टितं^६ नितम्बमिक्षुबंशावृतकन्दरं^७ घृतोदकप्रसवणं^८ विविधवस्त्ररचिताम्बुधरावली-राजतलोक-
पालाष्टकं^९ नानाफलमाद्यविलेपनयुतमम्भानकुसुमान्वितवितानसहितं^{१०} हैमकदम्बवृक्ष-कामदेव-
कुसुम-^{११}वस्त्रविलेपन-शीर-^{१२}पूर्वराजतकुण्डलकोदसरो-^{१३}राजतचित्र-^{१४}-रथवन-^{१५}युतपलमयमन्दर-
सहितं^{१६} हैमजम्बुवृक्ष-यक्षपति-घृतपूर्णराजतकुण्डमानससरो-वस्त्र-^{१७}राजतगन्धर्ववनपुष्पविलेपना-
न्वितगोभूममयगन्धमादनसहितं^{१८} हैमपिप्पलतक-हंसराजतवैभ्राजवनवस्त्रदधिपूर्णराजतकुण्डलसितो-
दसरःपुष्पविलेपनान्वितं तिलमयविपुला^{१९} जलान्वितं शोभनवस्त्रपुष्पहैमवटवृक्षधेनु-^{२०}मधुपूर्ण-
राजतकुण्ड-^{२१}भद्रसरो-^{२२}राजत-साक्षितवनविलेपनमुक्त-माषमयसुपार्वसहितं धान्याचलं ददानि ।
प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धान्याचलोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथारात्रं
कामस्तुतिं पठेयुः । ततः^{२३} अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतां गां ददानि ।
प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । गुरवे^{२४} त्वेकपिलादाने वाक्यम्-
^{२५}अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतां^{२६} कपिलां गां ददानि । तदा^{२७}
श्रुत्विग्भ्यो दक्षिणां^{२८} सुवर्णं दद्यात् । तद् यथा—^{२९}अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं
^{३०}दक्षिणामिदं सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादि-^{३१}स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो गुरुत्विग्भ्यो

- 1 Both I. O. and A शै
- 2 A न लोचन
- 3 I. O. omits नि
- 4 I. O. राजतयन्त्रिका and A राजत-
पत्रिका for the b. p.
- 5 A omits नित
- 6 I. O. वृक्ष
- 7 I. O. वस्त्रविलेपन
- 8 A adds कपूर here
- 9 A वस्त्रोष
- 10 A वस्त्र
- 11 A घृतवन for युतपल
- 12 A adds विलेपन here

- 13 I. O. omits चला
- 14 A वट
- 15 A शरीर for भद्रसरो
- 16 A राज
- 17 A omits it
- 18 A वृक्ष
- 19 I. O. omits it
- 20 I. O. omits it
- 21 I. O. तदा
- 22 I. O. दक्षिणा
- 23 A omits it
- 24 I. O. omits it

भोज्यानि दत्त्वा तदनुज्ञया^१ स्वयमक्षारलवणं भुञ्जीत । अचलं^२ यथाभागं गुरुत्विजां
गृहाणि^३ प्रस्थापयेत् । उपवासा^४-समर्थस्तु पूर्वदिने^५ नक्तं कृत्वा दद्यात् । तदा च पूर्वदिने^६-
प्रातर्नक्तं^७-सङ्कल्पं कुर्यात् । तद् यथा—मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म कर्तुं यथाविधि
^८नक्तं भोजनमहं करिष्ये । एतदपि वाक्यं धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनामप्रक्षेपेण सर्वा-
चलसाधारणम् ।

इति धान्याचलदानम् ।

- 1 I. O. भोज्यादि
- 2 I. O. स्वयमक्षारलवणं
- 3 I. O. चला
- 4 I. O. गृहाणि
- 5 A adds एव after this
- 6 I. O. नक्तं
- 7 Both I. O. and A नक्तं

- 8 A व for वा
- 9 I. O. पूर्वदिने
- 10 A adds एव after this
- 11 I. O. नक्तं
- 12 Both I. O. and A नक्तं

तथा लवणाचल-^१दानम् । (मत्स्थपुराणम्—८४ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि लवणाचलमुत्तमम् ।

यत्प्रदानाग्नौ लोकमाप्नोति ^२किमरैर्युतम् ॥१॥

उत्तमः ^३बोडशप्रोषोः कर्तव्यो लवणाचलः ।

मध्यमः स्यात्तदर्थेन चतुर्भिर्धमः ^४स्मृतः ॥२॥

वित्तहीनो यथाशक्त्या प्रोषाद्भून्तु कारयेत् ।

चतुर्थीशेन ^५विष्कम्भपर्वतान् कारयेत् पृथक् ॥३॥

विधानं पूर्ववत् कुर्याद्ब्रह्मादीनाम् सर्वदा ।

तद्वदेतन् ^६सर्वान् लोकपालान्निवेशयेत् ॥४॥

सरांसि कामदेवादीस्तद्व-^७[चाल निवेशयेत्] ।

तद्वदिति यथा धान्याचले सरांसि कामदेवादयश्च कृतास्तथा-^८तापि कर्तव्याः ।

कुर्याज्जागरमत्तापि ^९दानमन्त्रान्निबोधत ॥५॥

सौभाग्यरससंभूतो ^{१०}यतोऽयं लवणो रसः ।

[तदात्मकत्वेन च मां ^{११}रक्ष पापान्नगोत्तम] ^{१२}॥६॥

यस्मादन्नरसाः सर्वे [नोत्कृष्टा लवणां] ^{१३}विना ।

प्रियश्च शिवयोर्नित्यं तस्माच्छ्रान्तिं प्रयच्छ मे ॥७॥

- 1 A मन्त्रादानम्
- 2 A निवर्त्युतं, M. P. लोकानाप्नोति निवर्त्युतान्
- 3 Corrected from M. P. Both I. O. and A लोचनशेषः
- 4 Corrected from M. P. I. O. •चरः, A •चलः
- 5 A विष्कम्भः
- 6 I. O. •द्वेष्टतन्, M. P. •द्वेष्ट-मवान्
- 7 M. P. reads the b. p. as द्वापि कारयेत्

- 8 A निवेद्येत्
- 9 A omits वा
- 10 M. P. •जागरम' चापि
- 11 A चटे वतोऽयं
- 12 A पाहि
- 13 M. P. reads the b. p. as तदानकर्तृकत्वेन ल' मां पाहि नगोत्तम
- 14 Corrected from M. P. A लोकेषु लवणं and I. O. लोके चाचलम् for the b. p.

लवणाचलदानम्

२०३

विष्णुदेहसमुद्भूतं यस्मादारोग्यवर्धनम् ।

तस्मात् पर्वतरूपेण पाहि संसारसागरात् ॥८॥

अनेन विधिना यस्तु दशालवणपर्वतम् ।

उमालोके वसेत् कल्पं ततो याति परां गतिम् ॥९॥

प्रयोगः

'अल षोडशभिरष्टाभिश्चतुर्भिर्वा लवणप्रोषो-^१रशक्तौ त्वेक-^२प्रोषाद्भून्' प्रोषाचतुष्टयाभ्यन्तरं 'शक्रघनरूपलवणेन ^३मेरु' तच्चतुर्थ-^४चतुर्थभागेन चतुरो ^५विष्कम्भगिरीन् निर्माय, तेषु धान्या-चलवत् सर्वमुपकरणं ^६[मेरौ तु राजतलोकपालस्थाने] सौवर्णलोकपालानारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिने ^७निवेदनोपवाससङ्कल्प-^८वाक्ययोरपरदिने ^९[च दान] सङ्कल्प-पुण्याहादि-वाचन-वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा राक्षिजाग-रणान्तं ^{१०}धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । ^{११}ततः प्रातः कृतनित्येभ्यो शुद्धित्विग्भ्यः सौभाग्यरस-संभूत इत्यादिमन्त्रैरामन्त्र्य लवणाचलं दद्यात् । तत्र च धान्याचल-^{१२}दानवाक्ये राजतलोक-पालाष्टकपदस्थाने सौवर्णलोकपालाष्टक-^{१३}पदं यवमय-गोधूममय-तिलमय-^{१४}माषमयपदस्थानेषु लवणमयपदं धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदश्च दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ^{१५}ततः खस्तादि-^{१६}ब्राह्मणगृह-^{१७}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलयन्त्येवैव कार्यम् ।

इति लवणाचल-^{१८}दानम् ^{१९}।

- 1 I. O. अल
- 2 A •सवाचलकौ
- 3 A omits प्रोषाद्भून्
- 4 I. O. ब्रह्मागुरुपः ; A ब्रह्मागुरुपे
- 5 I. O. मेरु
- 6 I. O. •चतुर्भागेन
- 7 I. O. omits विष्कम्भ
- 8 A reads the b. p. as समारोप-येत् । ततः सङ्कल्पनिर्माय
- 9 A सौवर्णलोकपालाष्टक
- 10 I. O. omits वाक्य
- 11 A omits the b. p.
- 12 I. O. •जागरम'
- 13 A omits it
- 14 A omits दान
- 15 I. O. omits it
- 16 A omits माषमय
- 17 A omits it
- 18 A खस्तादि लोकारान्तं and I. O. ब्रह्मादि for खस्तादि
- 19 I. O. •प्रस्थापनान्तं ; A स्थाप-नार्थं
- 20 A •मन्त्रादानं
- 21 A adds सम्पूर्णं here

तथा गुडाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम् — ८५ अः)

^३[अतः परं प्रवक्ष्यामि] गुडपर्वतमुत्तमम् ।

यत्-^२प्रदानाक्षरः 'स्वर्गमाप्नोति सुरपूजितः' ॥१॥

उत्तमो दशभिर्भारैर्मध्यमः पञ्चभिर्मतः ।

^४[स्त्रिभिर्भारैः कविष्ठः स्यात्तदर्थेनाल्पवित्तवान्] । २॥

^५तद्वदामन्तर्यां पूजां हेमवृक्ष-^६सुरार्चनम् ।

विष्कम्भपर्वतांस्तद्वत् सरोसि वन-^७देवताः ॥३॥

^{१०}होमं जागरणं ^{११}तद्वत्कोकपालाधिवासनम् ।

धान्यपर्वतवत् कुर्यादिदं मन्त्रमुदीरयेत् ॥४॥

यथा देवेषु ^{१२}विश्वात्मा प्रवरोऽयं जनार्दनः ।

सामवेदस्तु वेदानां ^{१३}[महादेवस्तु योगिनाम्] ॥५॥

^{१४}प्रणवः ^{१५}सर्वमन्त्राणां नारीणां पार्वती यथा ।

तथा रसानां प्रवरः सदेवैश्वरसो मतः ॥६॥

^{१६}मम तस्मात् परां लक्ष्मीं [ददस्व ^{१७}गुडपर्वत] ^{१८} ।

यस्मात् सौभाग्यदायिन्वा ^{१९}भ्राता त्वं गुडपर्वत ।

निवास-^{२०}आपि पार्वत्यास्तस्मान्मां ^{२१}पाहि सर्वदा ॥७॥

1 A लक्ष्मी	11 A कृत्वा for तद्वत्
2 A अद्यातः सर्वप्रवक्ष्यामि for the b. p.	12 I. O. विष्वात्माः
3 I. O. प्रदानं नरः	13 A विष्कम्भो च त्रिस्त्रिंशो for the b. p.
4 A स्वर्गं प्राप्नोति	14 I. O. प्रवरः, M. P. प्रवचः
5 M. P. पूजितम्	15 M. P. सर्वमन्त्राणां
6 A reads the b. p. as त्रिभिर्भारैः	16 I. O. तम
—इत्यौ तु सार्द्धमादिच वेदवत्	17 Both I. O. and A गुडपर्वतः
7 A तद्वदामन्तर्यां च	18 M. P. reads the b. p. as गुडपर्वतं देहि मे
8 Corrected from M. P. I. O. सुरार्चिताम्, A दत्तार्चिताम्	19 I. O. लक्ष्मी
9 A लक्ष्मी च	20 Corrected from M. P. Both I. O. and A लक्ष्मी
10 M. P. लक्ष्मी, A रात्रि	21 M. P. पार्वत्यास्तस्मान्मां

अनेन विधिना यस्तु दद्याद् गुडमयं गिरिम् ।

पूज्यमानः स गन्धर्वगौरीलोके महीयते । ८॥

^१पुनः कल्परातान्ते ^२तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ।

आयुरारोग्यसम्पन्नः शत्रुभिश्चापराजितः ॥९॥

प्रयोगः

अत्र दशभिः पञ्चभिः-^३स्त्रिभिर्वा गुडभारैरशकौ तु सार्द्धगुडभारेण मेघं तच्चतुर्थं-^४चतुर्थं-भागेन चतुरो विष्कम्भगिरिभिः-^५[मयि तेषु] धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ^६[तल च] दानदिनपूर्वतरदिने ^७निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने ^८[च दान]-सङ्कल्पपुण्याहादि-वाचनवरणवाक्येषु धान्याचल-^९पदस्थाने गुडाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि ^{१०}कृत्वा रात्रि-^{११}जागरणान्तं धान्याचलोल्लं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः ^{१२}कृतमित्यः कृतमित्येभ्यो गुर्वृत्तिभ्यो ^{१३}यथादेवेष्वित्यादि-^{१४}मन्त्रैरामन्त्र्य गुडाचलं दद्यात् । तल च धान्याचल-^{१५}दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-तिलमय-^{१६}माषमयपदस्थानेषु गुडमयपदं धान्याचलपदस्थाने गुडाचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्वादिव्राह्मणग्रह-^{१७}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलप्रत्येनैव कार्यम् ।

इति गुडाचलदानम् ।

1 I. O. पुनः twice. M. P. ततः	10 A omits it
2 I. O. omits तेषु	11 I. O. जागरणम्
3 A omits त्रिभिः	12 A omits it
4 I. O. omits चतुर्थं	13 A यदा
5 A मयि for the b. p.	14 A लक्ष्मीवासना
6 A तद्वत् for the b. p.	15 A 'यथाक' । किम्
7 A लोपवाचः	16 A omits माषमय
8 A omits the b. p.	17 A omits प्र
9 I. O. omits पद	

तथा सुवर्णचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८६ अः)

अथ पापहरं वक्ष्ये सुवर्णच-^१लमुत्तमम् ।
यस्य ^२प्रदानाद्भवनं वैरिभ्यं याति मानवः ॥१॥
उत्तमः ^३पलसाहस्रो मध्यमः ^४पञ्चभिः शतैः ।
तदर्धेनाधमं ^५स्तद्वदल्पवित्तोऽपि शक्तिः ।
दद्यादेकं ^६पलाद्भूय यथाशक्त्वा विमत्सरः ॥२॥
धान्यपर्वतवत् सर्वं विदधान्यमुनिपुङ्गव^७ ।
विष्कम्भ-^{१०}शैलास्तद्वच्च ऋत्विग्भ्यः प्रतिपादयेत् ॥३॥
नमस्ते ब्रह्म-^{११}बीजाय ब्रह्मगर्भाय वै^{१२} नमः ।
यस्मादनन्त-^{१३}कलदस्तस्मात् पाहि ^{१४}शिवाचल ॥४॥
यस्मादग्नेरपत्यं^{१५} त्वं ^{१६}यस्मात् पुण्यं ^{१७}अमत्पते ।
हेमपर्वतरूपेण तस्मात् पाहि नगोत्तम ॥५॥
अनेन विधिना यस्तु दद्यात् कनकपर्वतम् ।
स याति परमं^{१८} ब्रह्मलोकमानन्दकारकम् ।
तत्र कल्पशतं ^{१९}[तिष्ठेत् ततो याति परां] गतिम् ॥६॥

1 A च	11 I. O. •राजाय
2 A omits च	12 M. P. ते
3 Corrected from M. P. Both
I. O. and A: प्रसादाद्भवनं	13 Corrected from M. P. I. O.
•कलदस्तस्मात्, A •कलदं तस्मात्
4 A वैरिभ्यं	14 A प्रसादते, M. P. विमोचय
5 A तत्र हास्यो	15 I. O. •पुण्य
6 I. O. पञ्चभिः	16 Corrected from M. P. I. O.
यस्माच्च त्वं, A यस्माद्भूय
7 Corrected from M. P. A
चल and I. O. चर for च	17 Corrected from M. P. Both
I. O. and A: अमत्पते:
8 I. O. च for च	18 A: लोकां again after this
9 Corrected from M. P. Both
I. O. and A: •पुण्यः	19 A reads the b. p. as दिवसा
प्रयाति परमां
10 M. P. •शैलास्तद्वच्च, A •शैलस्तद्वच्च	

सुवर्णचलदानम्

२०७

प्रयोगः

अत्र सहस्रेण पञ्चभिः शतैः सार्द्धशतद्वयेन वा सुवर्णचलानामशक्नो त्वेकपला-^१वद्भू-
सार्धपलशतद्वयाभ्यन्तरं शक्ययत्पुण्यमुत्तमं मेकं तच्चतुर्थं-^२चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भ-^३-
गिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-^४पूर्वतरदिने
निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याहादिकाचनवरणवाक्येषु धान्याचल-
पदस्थाने सुवर्णचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरान्तं धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् ।
ततः प्रातः 'कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यो नमस्त इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य 'सुवर्णा-
चलं दद्यात् । तत्र च^५ धान्याचल-^६दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-तिलमय-भाषमयपद-
स्थानेषु^{१०} सुवर्णमयपदं धान्याचलपदस्थाने सुवर्णचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्य^{११} कुर्यात् ।
ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणग्रह-^{१२}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्थ्यम् ।

इति सुवर्णचलदानम् ।

1 A •विधिना	7 I. O. चयलं
2 A omits चतुर्थं	8 A omits it
3 I. O. omits च	9 I. O. •दानवाक्ये, A •वाक्ये
4 I. O. omits दिन	10 I. O. omits पु
5 A सोपवासः	11 I. O. वाक्यानि
6 A omits it	12 A omits न

तथा तिलाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—३७ अः)

¹[अथातः सम्प्रवक्ष्यामि] तिलशैलं विधानतः ।

अतः-²प्रदानात्तरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् ॥१॥

उत्तमो दशभिर्द्वौर्ध्वमः पञ्चभिर्मतः³ ।

क्षिभिः कनिष्ठो विप्रेन्द्र तिलशैलः प्रकीर्तितः ॥२॥

⁴[पूर्ववत्परं सर्वं विष्णुमपर्वतादिकम्] ।

दानमन्त्रं⁵ प्रवक्ष्यामि यथावन्मुनिपुत्रम् ॥३॥

यस्मान्मधुवधे⁶ विष्णोर्देहस्वेदसमुद्भवाः ।

तिलाः कुराव्य⁷ समिधस्तस्माच्छुभो भवन्तिवह ॥४॥

⁸हव्यकज्येषु यस्मात् तिला एवाभिरक्ष्यन्तम् ।

भवाद्युद्धर शैलेन्द्र तिलाचल नमोऽस्तु ते ॥५॥

इत्यामन्त्र्य च यो दद्यात्तिलाचलमनुत्तमम् ।

स वैष्णव⁹ पदं याति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥६॥

¹⁰दीर्घावुष्यमवाप्नोति¹¹ पुनरेत्य च मानवः] ।

पितृभिर्देवगन्धर्वैः पूज्यमानो दिवं प्रजेत् ॥७॥

प्रयोगः

अतः दशभिः पञ्चभिर्द्वौर्ध्वमः तिलशैले¹²—मै¹³—तच्चतुर्थचतुर्थभागेन चतुरो विष्णु-
गिरीन् निर्माय¹⁴ तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ¹⁵[तल च] दानदिनपूर्वतः

1 M. P. reads the b. p. as

अतःपरं प्रवक्ष्यामि

2 A महादात्रो

3 M. P. सगानम् for अनुत्तमम्

4 M. P. ०स्वतः

5 M. P. reads the b. p. as

पूर्ववत्परान् सर्वान् विष्णुभान्मिलो
गिरीन्

6 I. O. दानमन्त्रं, M. P. दानमन्त्रम्

7 A ०स्वतः

8 Corrected from M. P. A

०वाध, I. O. ०स्वतः

9 M. P. मावाध तस्माच्छुभं

10 M. P. हव्ये कज्ये च

11 A वैष्णव

12 A दीर्घावुष्यमवाप्नोति, I. O. दीर्घावु-

ष्यमवाप्नोति, M. P. दीर्घावुष्य-

मवाप्नोति

13 M. P. पुनरीत्य च मोदते for the

b. p.

14 A ०स्वतः

15 A omits तच्चतुर्थं

16 I. O. omits च

17 I. O. तच्च for the b. p.

दिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याहादिवाचनवरणवाक्येषु धान्या-
चलपदस्थाने तिलाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ¹[रात्रिजागरणान्तं धान्याचलौकं] कर्म
विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो युवृत्तिभ्यो ²[यस्मान्मधुवधे विष्णोरित्यादि]
मन्त्राभ्यातामन्त्र्य ³तिलाचलं दद्यात् । 'तल च धान्याचलदानवाक्ये यव-⁴[मय-गोधुम-
मय-माषमय]-पदस्थानेषु तिलमयपदं धान्याचलपदस्थाने तिलाचलपदञ्च⁵ दत्त्वा 'दानवाक्यं
कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिमाहात्म्यप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलप्रस्थानेनैव कार्यम् ।

इति तिलाचलदानम् ।

1 I. O. रात्रिजागरणं for the b.p.

2 A यथादित्यादि and I.O. यथाचधु-

वधेरित्यादि for the b. p.

3 A तिलं

4 A यव for तल च

5 A माषमोधुममय for the b.p.

6 A ०पदं

7 A वाक्यं, I.O. वाक्यानि

ततः कार्पासाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८८ अः)

[अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कार्पासाचलमुत्तमम् ।
यत्प्रदानाभरो मित्यमाप्नोति परं पदम् ॥१॥]
कार्पास-^२पर्वतं दद्याद्दिशङ्कारे^३ रथोत्तमः^४ ।
दशभिर्मध्यमः प्रोक्तः कनिष्ठः पञ्चभिर्मतः ।
भारेणाल्पघनो दद्याद्द्विंशत्यविर्वर्जितः ॥२॥
धान्यपर्वतवत्^५ [सर्वं विवक्ष्यान्] मुनिपुङ्गव^६ ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या दद्यादिदमुदीरयन् ॥३॥
^७त्वमेवावरणं यस्मात्क्रोधानामिह सर्वदा ।
^८[कार्पासाचल नस्तस्माद्]-घोषध्वंसनो भव ॥४॥
इति 'कार्पासशैलेन्द्र' यो^९ दद्याच्छर्वसन्निधौ ।
रुद्रलोके वसेत् कल्पं ततो राजा भवेदिह ॥५॥

प्रयोगः

अत्र विंशत्या दशभिः पञ्चभिर्वा कार्पासभारेण शक्यं त्वेकभारेण मेघं तच्चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-पूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च सङ्कल्पपुण्याहादिवाचनवरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने कार्पासाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरणान्तं धान्याचलं कर्म विधेयम् । ततः कृतनित्येभ्यो गुरुत्विभ्य 'स्त्वमेवावरणं' मित्यादिमन्त्रेण अभिमन्त्र्य कार्पासाचलं दद्यात् । तत्र च धान्याचलवाक्ये यवमय-गोधूममय-माषमयपदस्थानेषु कार्पासमयपदस्थाने कार्पासाचलपदं दद्यात् दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणपठ-प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलप्रत्येनेव कार्यम् ।

इति कार्पासाचलदानम् ।

- 1 Supplied from M. P. I. O. and A omit the b. p
- 2 A and M. P. -पर्वतच्छदः
- 3 Corrected from M. P. I. O. विंशतारः ; A विंशतारः
- 4 A and M. P. -रिचोत्तमः
- 5 I. O. सर्वमापाव, M. P. वप-मापाव

- 6 I. O. and A मुनिपुङ्गवः
- 7 I. O. लक्ष्मीचरणं, A लक्ष्मी चरणं
- 8 A and M. P. कार्पासाङ्गं नमस्तुभ्यं the for b. p.
- 9 I. O. द्वात्रिंशति for कार्पास
- 10 I. O. and A दद्यात् पर्वतसन्निधौ

अथ घृताचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८९ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि घृताचलमुत्तमम् ।
'तेजोऽमृतमयं दिव्यं महापातकनाशनम् ॥१॥
विंशत्या घृतकुम्भानामुत्तमः^२ परिकीर्तितः ।
दशभिर्मध्यमः प्रोक्तः पञ्चभिस्त्वधमः^३ स्मृतः ॥२॥
अल्पवित्तोऽपि कुर्वीत द्वाभ्यामिह विधानतः ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् चतुर्भागेण कल्पयेत् ॥३॥
^४कुम्भपरिमाणं परिभाषोक्तमनुसन्धेयम् ।
^५शालितण्डुलपात्राणि कुम्भोपरि निवेशयेत् ।
कारयेत् संहतानुचान्^६ यथाशोभं विधानतः ॥४॥
^७वेष्टयेच्छुक्रवासोभिरिक्षुदण्डफलादिकैः ।
धान्यपर्वतवच्छेषं विधानमिह पठ्यते ॥५॥

फलादिकैरित्यादिशब्देन माल्यविलेपनयोर्ग्रहणं धान्याचले 'तथोक्तेः ।

अधिवासनपूर्वन्तु^८ तद्वस्त्रोपसुरार्चनम् ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या गुरवे^९ विनिवेदयेत् ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वत्स्विभ्यः शान्तमानसः ॥६॥
संयोगाद् घृतमुत्तमं यस्मादमृततेजसोः ।
तस्माद् घृताचिर्विधात्मा प्रीयतामस्त शङ्करः ॥७॥
यस्मात्तेजोमयं ब्रह्म घृते तच्च व्यवस्थितम् ।
घृतपर्वतरूपेण [तस्मान्नः पाहि भूधर]^{११} ॥८॥

- 1 I. O. तेजो अमृतमयं
- 2 I. O. and M. P. स्वादुहतामयः
- 3 Corrected from M. P. I. O. and A -वरः
- 4 I. O. कुम्भपरिमाणं
- 5 Corrected from M. P. I. O. शालि तण्डुलपात्राणि, A शालि-तण्डुलपात्राणि
- 6 I. O. -गुर्वीव
- 7 A वेष्टयेच्छुक्रवासोभिः
- 8 I. O. तथोक्तः
- 9 A तद्वत् उपसुरार्चितं
- 10 M. P. तन्निवेदयेत्
- 11 A तस्मान्न परि भूधरः and M. P. तस्मात् त्वं पाहि मेदिभिः for the b. p.

अनेन विधिना दद्याद् घृताचलमनुत्तमम् ।
महापातकयुक्तोऽपि स लोकं याति शास्त्रम् ॥६॥
हंससारसयुक्तेन किङ्किणीजालमालिना ।
विमानेनाप्सरोभिश्च सिद्धविद्याधरैर्वृतः ।
विहरेत् पितृभिः सार्द्धं यावदा-^१दृतसंभवम् ॥१०॥

प्रयोगः

अलं विंशत्या दशभिः पञ्चभिर्वा शालितरुडुलपूर्णपातपिहितमुखैः शुक्लवस्त्रवेष्टितैर्घृतकुम्भै-
रशक्नोतु द्वाभ्यां तथा तद्घृतकुम्भाभ्यां मेरुमिच्छुल्लवदिवेष्टितं चतुर्थभागघृतपूर्णतथाभूत-
घृतभाण्डैश्चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तल
दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प-पुरायाहादिवाचन-
वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने घृताचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा शालिजागरणान्तं धान्या-
चलोकं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः 'संयोगाद्घृतमुत्पन्न'मित्यादिमन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य
कृतनित्येभ्यो गुह्यं त्विग्भ्यो घृताचलं दद्यात् । तल धान्याचल-^२दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-
तिलमय-माषमयपदस्थानेषु शालितरुडुलपूर्णपात-^३पिहिताननशुक्लवस्त्रवेष्टितघृतभाण्डात्मकपदं
धान्याचलपदस्थाने शालितरुडुलपूर्णपातपिहितमुखशुक्लवस्त्रवेष्टितघृतकुम्भात्मकघृताचल-^४पदं
दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । स्वस्त्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्यम् ।

इति घृताचलदानम्^५ ।

1 M. P. •धु•

2 A omits दान

3 A पिहित for पिहितानन

4 A •पद•

5 A सवाप्त' after this

['अथ रत्नाचलदानम् ।] (मत्स्यपुराणम्—६० अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि रत्नाचलमनुत्तमम् ।

शुक्लाफलसहस्रेण पर्वतः स्यादनुत्तमः ॥१॥

मध्यमः पञ्चशतिकस्त्रिंशतेनाधमः स्मृतः ।

चतुर्थीशेन विष्कम्भपर्वताः स्युः समन्ततः ॥२॥

पूर्वेण^१ वज्रगोमेदैर्दक्षिणे-^२द्वनीलकैः ।

पुष्परागयुतः कार्यो विद्वद्भिर्गन्धमादनः ॥३॥

वैदूर्यविद्रुमेः पश्चात् संमिश्रो विपुलाचलः ।

पद्मरागैः ससौपर्णैरुत्तरेण तु विन्यसेत् ॥४॥

[पूर्वेण वज्रगोमेदैर्मन्दरः कर्तव्य इति सम्बन्धः । सौपर्णैर्मरुतैरल] सुपार्श्वमिति
सम्बन्धः । [धान्याचले तथा] दर्शनात् ।

धान्यपर्वतवच्छेषमलापि परिकल्पयेत् ।

तद्वदावाहनं कृत्वा वृक्षान् देवांश्च काञ्चनान् ॥५॥

पूजयेत् पुष्पपानीयैः प्रभाते च विसर्जयेत् ।

पर्वतं गुरुश्रुतिग्न्य^३ 'इमौ मन्त्रानुदीरयेत् ॥६॥

अलं देवान् पुष्पपानीयैः पूजयेत् । प्रभाते पर्वतं^४ गुरुश्रुतिग्न्यो विसर्जयेत् दद्यादिति
सम्बन्धः ।

यथा देवगणाः सर्वे सर्वरत्नेष्ववस्थिताः^५ ।

त्वञ्च रत्नमयो नित्य-[मतः पाहि महाचल]^६ ॥७॥

1 A omits the bracketed por-
tion, I. O. तथा रत्नाचलदानं

2 A रजसोमैः

3 A •एनीलकैः

4 I. O. omits the bracketed
portion, A reads it as शोवकै-
र्भरकतैरल पूजयेत् वज्रगोमेदैर्मन्दरः ।
कर्तव्य इति सम्बन्धः ।

5 I. O. धान्याचलमिति for the
bracketed portion

6 A पुष्पपानीयैः, M. P. •मन्त्राद्यैः

7 A इति मन्त्रसु, I. O. and
M. P. इमान् मन्त्रान्

8 A दत्त्वा after this

9 I. O. •स्त्रितः

10 M. P. मन्त्रसु दत्त्वा दद्यात्, and
A •महाचलः for the b. p.

यस्मादन्न-प्रसादेन वृष्टिः^१ प्रकुरुते हरिः ।

^२[सदा रत्नप्रदानेन] तस्मात्तः पाहि^३ पर्वत ॥८॥

अनेन विधिना यस्तु^४ दद्यान्नमयं गिरिम् ।

स याति^५ [वैष्णवं लोकममरेश्वरवन्दितः] ॥९॥

यावत् कल्पशतं^६ साप्रमुषित्वेह नराधिप^७ ।

रूपारोग्यगुणोपेतः सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥१०॥

ब्रह्माहत्यादिकं किञ्चिद्^८ यदस्मात्स वा कृतम् ।

तत् सर्वं नाशमायाति^९ गिरिविज्रहतो यथा ॥११॥

प्रयोगः

अतः^{१०} मुक्ताफलानां सहस्रेण शतपञ्चकेन शततयेण वा^{११} मेरुमुत्तममेरुपक्षे सपादशत-
संख्य-^{१२} सपादशतसंख्यकेन मध्यमेरुपक्षे सिषष्टितिसष्टिसंख्यकेन कनिष्ठमेरुपक्षे चाष्टतिशदष्ट-
तिशतसंख्यकेन यथोक्तमहोरकादि-^{१३} रत्नचयद्वयेन विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचल-
वत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ततः च दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्प-^{१४} वाक्ययो-
परदिने च^{१५} दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-^{१६} वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने रत्नाचलपद-
निवेशाद्वाक्यानि कृत्वा राति-^{१७} जागरणान्तं धान्याचल्लोकं^{१८} कर्म विधेयम् । ततः प्रातः
^{१९} कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यो 'यथा देवगणा' इत्यादि मन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य रत्नाचलं
दद्यात् । ततः धान्याचलदानवाक्ये यवमयगोधूममय-^{२०} तिलमय-माषमयपदस्थानेषु यथाकर्म
वज्रगोमेधमयेन्द्रनोक्षपुष्परागमय-वैदर्भ्यविद्रुममय-पद्मराग-^{२१} मरकतमयपदानि धान्याचलपदस्थाने
^{२२} रत्नाचलपदस्य दद्यात् दानवाक्यं कुर्यात् । सस्त्रादिमाद्यण्युहप्रस्थापनान्तरा कर्म धान्या-
चलग्रन्थेनैव कर्तव्यम् ।

इति रत्नाचलदानम् ।

1 M. P. प्रदानेन वृष्टि for the b. p.	10 A सुक्ताफलसङ्ख्ये
2 I. O. सदानन्प्रसादेन for the b. p.	11 A मेरुतरमेरुपक्षे
3 A पर्वतः	12 A omits it
4 A दद्यात्, ज्ञानव	13 I. O. रत्नचयद्वयेन, A रत्नेन
5 M. P. विष्कम्भगिरीणां मरेश्वरवन्दितः
for the b. p.	14 A omits वाक्य
6 M. P. वाचं वरेण च, A वाचमुषि-
लाह	15 A omits च
7 A नराधिपः	16 A omits वरच
8 A यत्र दद्यात्	17 I. O. 'जानमरान्त'
9 Corrected from M. P. I. O.
गिरिविज्रहतो, A गिरिविज्रहतो	18 A omits it
	19 I. O. omits तिस्रमय
	20 A मरकतपदानि
	21 I. O. रत्नाचलपदं, A रत्नाचलपदस्य

अथ रौप्याचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—६१ अः)

अतः परं प्रवक्ष्यामि रौप्याचलमनुत्तमम् ।

^१ यत्प्रदानाजरो याति सोमलोकं द्विजोत्तम ॥१॥

दशभिः पलसाहस्रै रत्नमो रजताचलः ।

पञ्चभिर्मध्यमः प्रोक्तस्तदर्धेनावरः^२ स्मृतः ॥२॥

^३ अशक्तो विंशतेरुद्धं^४ कारयेच्छक्तिः सदा^५ ।

^६ विष्कम्भपर्वतांस्तद्वत् तुरीयांशेन कल्पयेत् ॥३॥

पूर्ववद्वाजतां^७ स्तद्वन्मन्दारादीन् विधानतः ।

कलधौतमयांस्तद्वत्प्रोक्तेशानर्चयेद्बुधः ॥४॥

^८ [कलधौतमयान् पुवर्णमयान् ।]

ब्रह्मविष्णवर्कवान् कार्यो नितम्बोऽत्र हिरण्यमयः ।

^९ राजतं स्याद् यदम्बेषां सर्वं तदिह काञ्चनम् ॥५॥

ब्रह्मविष्णवर्कवित्य-^{१०} [तिदेशमात्रार्थं तेन] त्रिपुरारि-^{११} रत्न हिरण्यमयः कर्तव्यः ।

शेषञ्च पूर्ववत् कुर्याद्धोमजागरणादिकम् ।

दद्यात् ततः प्रभाते तु गुरवे रौप्यपर्वतम् ॥६॥

विष्कम्भशैला-^{१२} नृत्विग्भ्यः पूज्य वज्रविभूषणैः ।

इमं मन्त्रं पठन् दद्याद्दर्भपाणिर्विमत्सरः ॥७॥

^{१३} पूज्य वज्रविभूषणैरिति पर्वतं विष्कम्भशैलांश्च वज्रसौवर्णपुष्पादिभिः सम्पूज्य दद्या-
दित्यर्थः ।

1 I. O. वत्प्रसादाजरो	8 A omits the bracketed por-
tion
2 M. P. 'धनः'	9 I. O. राजत
3 A अशक्तो	10 A 'जानांतेन' for the b. p.
4 A कारयेद्वाजताः	11 I. O. 'मयान्, A 'वपात्र
5 M. P. 'तस्माद्'	12 I. O. 'नृत्विग्भ्यः'
6 I. O. विष्कम्भपर्वतस्यादत्	
7 M. P. कुर्वन् for दद्यात्	

पितृणां वल्लभो यस्मा-^१दमेन्दोः शङ्करस्य च ।
 पाहि राजत तस्मान्नः शोक्तसंसारसागरात् ॥८॥
 इत्थं ^२निवेद्य यो दद्या-^३द्वजताचलमुत्तमम् ।
 गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥९॥
 सोमलोके स गन्धर्वैः किन्नराप्सरसां गणैः ।
 पूज्यमानो बलेद्विद्वान् यावदाहुतसंप्रदम् ॥१०॥

प्रयोगः

अस्य 'रजतपलानां दशभिः पञ्चभिर्वा सहस्रैः सार्द्धपलसहस्रद्वयेन वा अशक्नोतु पलानां
 विंशतेरुद्धं' शङ्कषुनुरूपपरिमाणरजतेन '[मेरुं] तच्चतुर्थभागेन' चतुरो विष्कम्भगिरिन् निर्माय
 तेषु 'धान्याचले यद्वाजतमुपकरणं तत् सर्वं काञ्चनमयं मन्दारादिवृक्षं' पञ्चकञ्च
 राजतमन्यश्च धान्याचलोक्तं^४ सर्वमुपकरणं तथैवारोपयेत् । ततः च दानदिनपूर्वतरदिने
 निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प-पुरायाहादिवाचन-वरणवाक्येषु धान्या-
 चलपदस्थाने रौप्याचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा 'रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोक्तं कर्म
 विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः कुराहस्तः शान्तचेताः 'पितृणां वल्लभ' इत्यादिमन्त्रेणा-
 भिमन्त्र्य कृतनित्येभ्यो गुहृत्विग्भ्यो यथेच्छवस्त्र-सौवर्ण्यपुष्पादिभिरर्चितं रौप्याचलं
 दद्यात् । ततः ^{१०}च धान्याचलदान-^{११}वाक्ये हेमवृक्षपञ्चकपदस्थाने राजतवृक्षपञ्चकपद-
 यत्र यत् राजतपदं तत् तत्र हेमपदं यवमय-गोधूममय-तिलमय-^{१२}माषमयपदस्थानेषु ^{१३}[रजत-
 मयपदं धान्याचलपदस्थाने रौप्याचलपदञ्च] दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मण-
 गृहप्रश्नापनान्तं कर्म धान्याचलप्रत्यनेनैव कर्तव्यम् ।

इति ^{१४}रौप्याचलदानम् ।

- 1 I. O. 'वर्जितः'
- 2 Corrected from M. P. I. O.
and A निवेद्य
- 3 I. O. 'वज्रता'
- 4 A रजतपदस्थाने
- 5 I. O. निवेद्यतुर्वागेन वा for the
b. p.
- 6 A वाचावलीकृतमुपकरणं
- 7 A omits इत्थं

- 8 I. O. adds तत् after it
- 9 I. O. and A रात्रिजागरणान्तं
- 10 I. O. omits it
- 11 A omits it
- 12 I. O. माषपदं
- 13 A reads the bracketed por-
tion as राजतमयपदस्थाने रौप्या-
चलपदं
- 14 A रौप्याचलदानमाहादानं

^१[अथ शर्कराचलदानम् ।] (मत्स्यपुराणम्—६२ अः १-१६, २४-३५)

अथातः संप्रवक्ष्यामि शर्कराचलमुत्तमम् ।
 यस्य प्रधानाद्विष्कम्भकक्षा-^२स्तुभ्यन्ति सर्वदा ॥१॥
 अष्टाभिः शर्कराभारैरुत्तमः स्यान्महाचलः ।
 चतुर्भिर्मध्यमः प्रोक्तो भाराभ्यामवरः^३ स्मृतः ॥२॥
 भारेण 'वार्द्धभारेण कुर्याद् यद्यल्पमित्तवान् ।
 विष्कम्भपर्वतान् कुर्यात् तुरीयांशेन मामवः ॥३॥
 धान्यपर्वतवत् सर्वमापाधामरसंयुतम्^४ ।
 मेरोरपरि तद्वच्च 'स्थायं' हेमतस्तयम् ॥४॥
 मन्दारः पारिजातश्च^५ तृतीयः कल्पपादपः ।
^६एतद्वृक्षत्रयं मूर्ध्नि^{१०} सर्वेष्वपि निवेशयेत् ॥५॥
 हरिचन्दनसम्तानी पूर्वपश्चिमभागयोः ।
^{११}निवेश्यो सर्वरोलेषु विशेषाच्छर्कराचले ॥६॥
^{१२}मन्दारे कामदेवस्तु^{१३} प्रत्यग्वृक्षः सदा भवेत् ।
 गन्धमादनश्च तु धनदः स्यादुदङ्मुखः ॥७॥
 प्राङ्मुखो वेदमूर्तिस्तु^{१४} हंसः^{१५} स्याद् विपुलाचले ।
 हेमो^{१६} सुपाश्वे^{१७} सुरभिर्दक्षिणामिमुखी भवेत् ॥८॥
 धान्यपर्वतवत् सर्वमावाहनमस्त्रादिकम्^{१८} ।
 कृत्वाथ गुरवे दद्यान्मध्यमं पर्वतोत्तमम् ।

1 A omits the bracketed por-
tion	11 Corrected from M. P. A
निवेद्यो I. O. निवेद्य
2 I. O. 'स्तुभ्यन्ति'	12 I. O. मन्दरे
3 I. O. 'वार्द्धभारे', M. P. 'माषमयः'	13 Corrected from M. P. I. O.
प्रत्यग्वृक्षः, A प्रत्येक
4 Corrected from M. P. I. O.
and A वार्द्धभारेण	14 I. O. वेदमूर्तिश्च
5 I. O. 'माषाभ्यामवरः', A 'संयुतः'	15 A हंस
6 A स्थायं	16 I. O. सुपाश्वे
7 A 'हेमतस्तयम्'	17 Corrected from M. P. I. O.
and A सुरभी
8 I. O. तुरीयः	18 Corrected from M. P. I. O.
'वाहनमस्त्रादिकं', A 'वाहनमस्त्रा-
दिकम्'
9 A एतद्वृक्षत्रयं	
10 A अग्निवर्धनि	

श्रुतिगम्यधुरः 'शैलानिमान्' मन्त्रानुदीरयन् ॥६॥

१[सीमान्यामृतसारोऽयं परमः शर्कराचलः ।]

तस्मादानन्दकारी 'त्वं भव शैलेन्द्र सर्वदा ॥१०॥

अमृतं पिबतां ये तु निपेतुर्भुवि 'शोकराः ।

देवानां 'तत्समुत्पत्तयं पाहि नः' शर्कराचल ॥११॥

१[मनोभवधनुर्मध्यादुद्धूता शर्करा यतः ।]

१तन्मयोऽसि महाशैल पाहि संसारसागरात् ॥१२॥

यो दद्याच्छर्कराशैलमनेन विधिना नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति [परमां गतिम्] ॥१३॥

११[चन्द्रादि स्वप्रतीकाशमविद्वद्भ्यानुजीविभिः ।

सहैव यानमातिष्ठेत् १२तल विष्णुप्रचोदितः ॥१४॥]

ततः कल्पशतान्ते १३तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ।

आयुरारोग्यसम्पन्नो यावज्जन्मार्बुदलयम् ॥१५॥

भोजनं शक्तिः कुर्यात् सर्वशैलेष्वमृतसरः १४ ।

१५सर्वलाचारलक्षणमश्रीयात् तदनुहया ।

कुर्यात् शुर्वेतिजः कारयेदित्यर्थः ।

१६पर्वतोपस्करान् सर्वान् १७प्रापयेद्वाङ्मालयम् ॥१६॥

1 A ग्रीकानदान	9 A यत्तत्तत्
2 Corrected from M. P. I. O. and A मन्त्रानुदीरयेत्	10 I. O. विषमस्मिन् and M. P. परमं पदम् for the bracketed portion
3 I. O. reads the bracketed portion as तस्माद्वत्तसारोऽयं परमः शर्कराचलः and M. P. as 'पर्वतः शर्कराचलः	11 I. O. omits the bracketed portion
4 I. O. तु	12 Corrected from M. P. A तु विष्णुप्रचोदितः
5 A शोकराः	13 A त
6 Corrected from M. P. I. O. तत्समुत्पत्तयं, A यतः यत्तत्	14 Corrected from M. P. I. O. and A 'यु यत्तत्तत्
7 A शर्कराचलः	15 A सर्वपापविनिर्मुक्तः
8 Corrected from M. P. I. O. reads the bracketed portion as मनोभवधनुर्मध्यादुद्धूता शर्कराचलः and A omits it	16 I. O. सर्वतो
	17 A प्रापयेद्वाङ्मालयम्

परयेदपीमान-१धनोऽतिभक्त्या

सुरोन्मनुष्यैरिह २ दीयमानान् ।

शृणोति भक्त्याथ मतिं ददाति

विकल्पः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥१७॥

दुःस्वप्नः ४[प्रशममुपैति पश्यमानैः]

शैलेन्द्रे भवभयभेदनेमनुष्यैः ५ ।

यः कुर्यात् किमु मुनिपुत्रवेह सम्यक्

शान्तात्मा ६सकलगिरीन्द्रसम्प्रदानम् ॥१८॥

प्रयोगः

अलाष्टामिधुतुभिर्वा 'शर्कराभारैः शर्कराभारद्वयेन वा अशक्तौ त्वेकभारेणाश्वभारेण वा मेरु' तत्तुर्थभागेन 'वतुरो विष्णुमगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तल च दानदिनपूर्वतर-१[दिने निवेदनोपवास]-सङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च १० दानसङ्कल्प-पुण्याहादि-वाचन-वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने शर्कराचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ११रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोकं कर्म विधेयम् । ततः १२प्रातः कृतनित्यः सोभाग्यामृत-१३सारोऽयमित्यादिमन्त्रै-रभिमन्त्र्य १४कृतनित्येभ्यो शुर्वेतिगम्यः शर्कराचलं दद्यात् । तल च १५ धान्याचलदानवाक्ये यवमयगोधूममय-तिलमय-माषमयपदस्थाने शर्करामयपदं धान्याचलपदस्थाने १६शर्कराचलपदश्च दत्त्वा १७दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणशुद्धप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचल-१८प्रत्येनैव करणीयम् ।

इति शर्कराचलदानम् ।

इति १९[महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तालसेन]-देवविरचिते

श्रीदानसागरेऽचलदानावर्तः ।

1 A 'य नो' for 'धनो'	10 A omits it
2 M. P. 'रपि'	11 I. O. and A रात्रिजागरणान्तं
3 A 'दीप्यमानं'	12 A omits it
4 A reads the bracketed portion as प्रशममुपैति पश्यमानैः	13 A inserts शर्कराचल here
5 Corrected from M. P. I. O. 'भेदनिर्भूतः', A 'भेदाभिननुष्यैः'	14 I. O. कृतनित्यः
6 A 'कर्मण' for 'सकल'	15 I. O. omits it
7 A omits this	16 I. O. 'शर्कराचल' पदं, A 'पद' च
8 A 'चतरे'	17 A 'वाच्य'
9 A reads the bracketed portion as 'दिनोपवास'	18 A 'यत्तत्तत्' कुर्यात्
	19 A reads the bracketed portion as 'महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तालसेन-देवविरचिते'

अथ रुद्रदैवतस्वरूपधेनुसहितविष्णुदैवतधेनुदानावतः । (३)

मत्स्यपुराणे (८२।२—२०८) :-

गुरुधेनुविधानस्य 'यद्रूपमिह वत् फलम् ।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्षपापप्रणाशकम् ॥१॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीव' ^२ विन्यसेद् भुवि ।
गोमयेनोपलिसायां दर्मानास्त्रीर्य्य यजतः ^३ ॥२॥
'लक्ष्म्ये'काजिनं तद्वत्तत्सस्य परिकल्पयेत् ।
प्राक्मुखीं कल्पयेद्देवसुवर्णपादां ^४ 'सवत्सकाम' ॥३॥
उत्तमा गुरुधेनुः ^५ स्वात् सदा भारवतुष्टयम् ।
वत्सं भारेण कूर्वीत भाराभ्यां ^६ मध्यमा स्पृष्टा ॥४॥
अर्धभारेण वत्सः स्यात् कमिष्ठा ^७ भारकेण तु ।
चतुर्थीशेन वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः ॥५॥

भारपरिभाषायां 'परिभाषोक्तमनुसन्धेयम् । चतुर्मिथ भारैरुत्तमा धेनुः, अरद्वितयेन मध्यमा, एकेन भारेण कूर्वीतसी ^{१०} खवित्तानुसारं यथायथं ^{११} दातव्या । सर्वैस्त धेनु-चतुर्थीशेन वत्सपरिकल्पनं बोद्धव्यम् ।

धेनुवत्सो घृतास्यौ तौ ^{१२} ^{१३} श्वेतसूक्ष्माभरादृती ।

^{१४} शुक्तिकर्णाविष्णुपादौ ^{१५} शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥६॥

1 A वद्रूपमिह	9 A पारिभाषिकवचनं
2 I. O. प्राचीना, M. P. प्रागर्ध	10 A खविभाषादिभ, I. O. खविता-
3 M. P. सर्वतः	तुकारणौ
4 A लक्ष्म्येकाजिनं	11 A दातव्यं
5 Corrected from M. P. A	12 M. P. उत्तमास्यौ च, A उत्तमे ही
वत्सकाम, I. O. यथानकाम	13 I. O. and M. P. वित्त for
6 A स्वा	रवित
7 M. P. दातव्यं च, A यथायथा	14 I. O. शुक्ति for शुक्ति
8 A कमिष्ठा	15 A शुचिमुक्ताफलेक्षणौ

धेनुदानावतः

२२१

सितसूत्र-^१शिराली तौ सितकम्बलकम्बली ।

^२ताम्रगण्डकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥७॥

सितसूत्र-^३शिरालाविति यथा ^४[श्रीवा देहेऽवतिष्ठते], तथा श्वेतसूत्राणि दैर्घ्य-
[प्रस्थाभ्यां देशानीत्यर्थः ।] ^५

विद्रुमभूयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।

^६[क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्दनीलकतारकौ ॥८॥

सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतसुरसंयुतौ ।

नानाफलसमायुक्तौ ^७प्राणगन्धकरण्डकौ ।]

सुवर्णशृङ्गाभरणौ सुवर्णशृङ्गौ ^{१०} सुवर्णभरणौ च यथाशक्ति हैमतिलकादिमण्डिता-
वित्यर्थः । गन्धकरण्डः ^{११} अभ्रमः ^{१२} कस्तूरीकोषः ।

इत्येव ^{१३}रचयित्वा तौ दीपधूपैरथाचयेत् ॥६॥

^{१४}[दीपधूपौ पूजोपचारोप-^{१५}करणौ ।]

या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च ^{१६}देवेष्ववस्थिता ।

धेनुरुपेण सा देवो मम शान्तिं ^{१७}प्रयच्छतु ॥१०॥

^{१८}देहस्था या च ^{१९}रुद्राणी शङ्करस्य ^{२०}तु या प्रिया ।

धेनुरुपेण सा देवी मम पापं ^{२१}व्यपोहतु ॥११॥

विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ।

1 Corrected from M. P. I. O.	10 A क्षौमपुच्छौ
शिराली तौ, A श्रीवायुभौ	11 A कवर्णकः
2 A लव	12 I. O. कस्तूरीकोषः
3 Corrected from M. P. I. O.	13 I. O. वर्जयित्वा
श्रीवाको, A कामको	14 I. O. reads the bracketed
4 A श्रीवाविति	portion as दीपधूप्या पूजोपचार-
5 I. O. reads the bracketed	स्योपलक्षणौ
portion as विवा देवमतिष्ठते	15 A कवर्णकौ
6 I. O. reads the bracketed	16 A देहेऽवस्थिता
portion as इष्टावभ्यां देवादिर्लक्ष्यः	17 A प्रयच्छ मे
7 M. P. खनानुभौ	18 I. O. देहस्था
8 A omits the bracketed por-	19 A रुद्राणां
tion	20 I. O. तथा, M. P. रुद्र
9 Corrected from M. P. I. O.	21 A व्यपोहति
पाप for पाप	

चन्द्रार्कशक्रकाणां या धेनुः साऽस्तु मे ^१श्रिये ॥१२॥

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ।

लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा ^२धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥१३॥

^३[लघा या पितृमुहयानां स्वाहा यज्ञभुजाय या ।

सर्वपापहरा धेनु-^४[स्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥१४॥

एवमाम न्य तां धेनुं] ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।]

विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामिह पठ्यते ॥१५॥

^५यास्तु पापविनाशिन्यः पठ्यन्ते दश धेनवः ।

तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च नराधिप ॥१६॥

प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जल-^६सांज्ञता ॥१७॥

क्षीरधेनुश्च विद्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

सप्तमी शर्कराधेनु-^७र्दधिधेनुस्तथाष्टमी ।

रसधेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥१८॥

^८[कुम्भाः स्युर्न^९-धेनूनामितरासान्^{१०} राशयः ।

अत्र रसशब्देन लवणैश्चुरसयोर्ग्रहणम् ।

तथा च पद्यपुराणम् :—

प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलकायिनी ॥१९॥

क्षीरधेनुश्च विद्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

1 I. O. मिथे, M. P. reads the entire line as चन्द्रार्कशक्रकाणां या धेनुः साऽस्तु मे

2 I. O. मे प्राप्तिं प्रयच्छ मे

3 I. O. omits the bracketed portion

4 Supplied from M. P. A reads दशमी only for the bracketed portion

5 I. O. चाप, M. P. वासाः

6 I. O. -संज्ञिता

7 I. O. -रदनी चवचव च

8 I. O. omits the bracketed portion

9 Corrected from M. P. A इति for इव

10 Supplied from M. P. A omits च

सप्तमी शर्कराधेनुरष्टमी लवणस्य च ।

रसधेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥२०॥]

^१मत्स्यपुराणे (८२।२० ख-२२, २३ ख, २४) :—

सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छन्ति मानवाः ॥२१॥

नवनीतेन [तैलेन तथैवान्ये]^२ महर्षयः ।

एतदेव^३ विधानं स्यात् त एवोपस्कराः स्मृताः ॥२२॥

मन्त्रावाहनसंयुक्ताः सदा^४ पर्वणि पर्वणि ।

^५यथाभद्रं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

^६अमेययज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः ॥२३॥

अयने विधुवे पुंये व्यतीपाते तथा^७ पुनः ।

गुडधेनवाद्यो देया ^८उपरागादिपर्वेषु ॥२४॥

अलोकसमयानामन्यतमे यजमानो गोमयोपलितभूमौ कुशानास्तीर्थं तदुपरि चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीवं कृष्णाजिनं प्रसार्य तत्पार्वं तथैव ^९स्वल्पमजिनमास्तीर्थं ^{१०}चतुर्हस्ताजिने ^{११}यथा-
शक्रयुक्तेषु^{१२}-परिमाणानामन्यतमपरिमाणद्वयमयो-^{१३}मुक्तोपकरणयुतां प्राङ्मुखीमुदकपादां
धेनुं स्वल्पाजिनोपरि च धेनुचतुर्थी-^{१४}[यद्यन्यमयसु]-कोपकरणयुतां वतसमुपकल्प्य सवत्सां धेनुं
दोषधूपादिभिरभ्यर्च्य ^{१५}ॐ या लक्ष्मीरित्यादिमन्त्रैरामन्त्र्यार्चिताय ब्राह्मणाय, दद्यात् । तत्र
गुडधेनुदानं^{१६}-वाक्यम्—^{१७}अद्यामुक्तसगोत्रायामुक्त-^{१८}वेदामुक्तासाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं
मत्स्यपुराणोक्तगुडधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां लघ्वेणकाजिनस्थधेनुचतुर्थीसगुडमयघृतास्य-
सितसूक्ष्माभ्रराट्पुष्टशुक्रिकर्णोत्तुपादमुक्ताफलेक्षण-वित-^{१९}[कम्बलगलकम्बल]-ताम्रगण्डकटुप्रसित-

1 Supplied by conjecture

2 M. P. रक्षेय तथैवान्ये तु for the bracketed portion

3 M. P. एतदेव

4 A दद्या

5 Corrected from M. P. A 'यथाभद्रं', I. O. यथाभद्रं

6 M. P. अमेय, A अमेयः

7 M. P. and I. O. यथा

8 M. P. -स्वल्पाजिनादि, A उप-
रागादि-

9 I. O. यत्न-

10 A चतुर्हस्ताजिन

11 I. O. यथा दत्तयुक्त

12 A adds दान after this

13 I. O. and A -युक्तो-

14 I. O. यो for the bracketed portion

15 A omits it

16 A omits दान

17 A वेद for वेदामुक्त

18 I. O. स्वर्णिवागव for the bracketed portion

चामररोमक-¹विद्रुमभ्र युग-नवनीतस्तनवीमपुच्छकंस्योपदोहेन्द्रनीलतारक-सुवर्ण-²पञ्चाभरणराजत-
सुर-नानाफलोपेतगन्धप्राणवत्ससहितां कृष्णाजिनस्यभारचतुष्टयमितगुडमयीं घृतास्यां सित-
सूक्ष्माभ्रराइतां शुक्लिकर्णामिषुपादां मुक्ताफलेक्षणां सितसूतशिरालीं सितकम्बलकम्बलीं
ताम्रगण्डुकपृष्ठां सितचामररोमिकं विद्रुमभ्र युगां नवनीतस्तनीं क्षीमपुच्छां कंस्योपदोहामिन्द्र-
नीलतारकां सुवर्ण-³पञ्चाभरणां राजतसुरां नानाफलोपेतां गन्धप्राणां गुडधेनुं ददामि । प्रति-
प्रहीता खलीत्युक्ता सावित्री पठित्वा ⁴धेनुरियं विष्णुदेवतेत्युक्ता यथशास्त्रं कामस्तुतिं
पठेत् । ⁵[तत उ०] अथ कृतैतदानकर्मणः प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता खलीत्युक्ता [धेनुं पुच्छे]⁶ गृहीयात् । मध्यमधेनुदाने भारद्वयपरिमितामुक-
द्रव्यमयीं कनिष्ठधेनुदाने भारपरिमितामुकद्रव्यमयीमिति वाक्यमूहनीयम् । घृतजलक्षीरमधु-
⁷दधीक्षुरस-नवनीत-तिलधेनुदानेषु गुडधेनुदानवाक्य एव धेनुचतुर्थीशगुडमयपदमपनीय
कुम्भस्थधेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपदं वतसे⁸ योजनीयम् । भारचतुष्टयपरिमितगुडमयीमिति-
पदमपनीय कुम्भस्थेयत्परिमाणामुकद्रव्यमयीति पदं गुडधेनुपदस्वापनीयामुकधेनुपदं धेनौ
योज्यम् । एवं तिल-शर्करा⁹-लवण-सुवर्ण-धेनूनां दानवाक्ये धेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपदं¹⁰
वतसे योज्यम् । इत्यत्परिमाणामुकद्रव्यमयीममुकधेनुमिति धेनौ विशेषः । स्वरूपधेनु-
¹¹दाने तु वक्त्रास्यपात्राभरणनानाफलव्यतिरिक्तानां घृतास्यत्वादीनां गुडधेन्ववयवत्वेनोपादानात्,
स्वरूपधेनौ च तदनुपयोगात् स्वरूपधेनुदाने तेषां निवृत्तिः । तथा गुडधेनूकसमये¹² गोमयो-
पलितभूम्यास्तीर्णकुशोपरिस्थापितोक्तकृष्णाजिनद्वये धेनुवतसौ प्राङ्मुखौ पृथक् पृथक्
स्वापयित्वा सितसूक्ष्म-¹³वस्त्रावृतौ सौवर्णतिलकायलकृतौ कंस्यपात्रसहितौ च कृत्वा पारवेषु
यथास्माभ्युपलानाफलानि दत्त्वाभ्यर्चयित्वाय ब्राह्मणाय उ०¹⁴ वा लक्ष्मीरित्यादि पठित्वा उ०
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता¹⁵ दद्यात् । मत्स्यपुराणोक्तस्वरूपधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां
लव्हेणकजिनस्थसितसूक्ष्माभ्रराइतां सौवर्णाभरणां कंस्यदोहनां नानाफलोपेतां स्वरूपधेनुं
ददामि । प्रतिप्रहीता खलीत्युक्ता सावित्रीपाठान्ते धेनुरियं वरदैवतेति वदेत् । काम-

1 I. O. विद्रुमभ्र, A युग

2 I. O. धेनुरिदं

3 A omits the bracketed por-
tion4 A पुच्छे for the bracketed
portion

5 A दधुः

6 I. O. पदं वत्स, A पदवत्

7 I. O. शर्करावत्

8 A पदवत्

9 A क्षामि

10 A मय for समये

11 A वस्त्रावृतौ

12 A omits it

13 A दधुः for वत्स

स्तुत्यादिसौकारान्तं पूर्ववत् । सुवर्णधेनु-¹दाने तु वक्ष्यमाणान्येयपुराणोक्तसुवर्णधेनुपरि-
माणमनुसन्धाय कर्तव्यम् ।

आग्नेयपुराणे राजोवाच ।

भगवन् श्रोतुमिच्छामि धेनुमाहात्म्यमुत्तमम् ।

यदक्षयफलं तासां ²[धेनूनां मुनिसत्तम] ॥२५॥

वशिष्ठ उवाच ।

स व्याधो ³दर्शनाद् यस्या राजाभूत् पुष्पवाहनः ।

तां प्रवक्ष्यामि राजेन्द्र सर्वपाप-⁴प्रणाशिनीम् ॥२६॥

गुडधेनुविधानञ्च ⁵[यद्रूपमिह यत् फलम्] ।

कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्भीवं विन्यसेद्भवि ॥२७॥ (२१०१३५)

गोमधेनोपलिप्तावां दर्भानास्तीर्य सर्वतः ।

कृष्णं श्वजिनं तद्वत् वत्सस्य परिकल्पयेत्⁶ ॥२८॥ (२१०१४)

प्राङ्मुखीं कल्पयेद्देनुमुदङ्मुखं तु वत्सकम् ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयम् ॥२९॥ (२१०१५)

वत्सं भारेण कुर्वीत द्वाभ्यान्तु मध्यमा स्मृता ।

भारेण च कनिष्ठा च चतुर्थीशेन वत्सकः ॥३०॥ (२१०१६)

धेनुवतसौ ⁷गुडस्मोभौ सितवस्त्र-⁸समावृतौ ।

शुक्लिकर्णाविलुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥३१॥ (२१०१६)

सितसूतशिराली तौ सितकम्बलकम्बली ।

ताम्रपात्रक-⁹पृष्ठौ तु सितचामररोमकौ ॥३२॥ (२१०१७)

विद्रुमौष्ठ-¹⁰युगोपेतौ नवनीत-¹¹स्तनान्वितौ ।

¹²[क्षीमपुच्छौ कंस्यदोहामिन्द्रनीलतारकौ ॥३३॥ (२१०१८)]

1 A दामय

2 A reads the bracketed por-
tion as धेनूनां मुनिसत्तमः

3 I. O. दधुः

4 A विनाशिनी

5 A reads the bracketed por-
tion as यद्रूपमिह यत् फलम्

6 I. O. परिकल्पनं

7 Corrected from A. P. I. O.

तथावस्थौ, A तदा स्वायु

8 I. O. वस्त्रावृतौ

9 I. O. पत्रकं, A. P. गङ्गा

10 A युगोपेतौ A. P. भ्रुगोपेतौ

11 I. O. स्तनान्वितौ

12 A omits the bracketed por-
tion

नानाफलसमायुक्ती प्राक्तनगन्धकररुचौ ।

इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैस्तथार्चयेत् ॥३४॥

धूपदीपो पूजाद्रव्यस्योपलक्षकौ ।]

या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च ^१देवेष्ववस्थिता ॥ (२१०।२३ख)

धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।

विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ॥३५॥ (२१०।२४)

चन्द्रार्कयोश्च या लक्ष्मीर्धेनुरूपास्तु सा ^२त्रिये ।

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ॥३६॥ (२१०।२६)

या लक्ष्मीर्लोकपालानां सा धेनुर्वेदास्तु मे ।

सखा या पितृसुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजामपि ॥३७॥ (२१०।२७)

सर्वपापहरा धेनुस्तस्माद्भुक्तिं ^३प्रयच्छ मे ।

एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥३८॥ (२१०।२८)

[विधानमेतदेनूनां ^४सर्वासामिह पठ्यते] ^५ । (२१०।२९क)

यास्तु पापविनाशिन्यः पठ्यन्ते ताश्चतुर्दश ।

तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च नराधिप ॥३९॥

प्रथमा शुद्धधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा । (२१०।११क)

तिलधेनुस्तृतीया तु ^६चतुर्थी क्षीरनामिका ॥४०॥

पञ्चमी मधुधेनुस्तु षष्ठी चैव तु शर्करा ।

सप्तमी लवणा धेनु रसधेनुस्तथाष्टमी ॥४१॥

अथक्षा ^७जलधेनुश्च नवमी दशमी तथा ।

^८[कुम्भाः स्युर्ध्वधेनूनामितरासान्तु] राशयः । (२१०।१३क)

नवमी तिलतैलेन गन्धैः प्रोक्तास्तथापराः ॥४२॥

- 1 A तोषसुवक्षितो
- 2 Corrected from A, P. I. O.
अथ, A धिये
- 3 I. O. and A, P. 'सख्यावस्थिता'
- 4 I. O. स सर्वासामिह
- 5 A, P. reads the whole
sentence as सखानं सर्वधेनूनां
विधानं चेतदेव हि

- 6 A 'स्तुतीयास्तु, I. O. 'स्तुतीया च
- 7 A प्रयच्छ
- 8 Corrected from A, P. A'
कुम्भास्तु रसधेनूनां क्षीरे मेव हि
and I. O. कुम्भाः पूर...हि for
the b, p.

सर्वाः समफलाः प्रोक्ता मध्यमोत्तमकन्यसाः ^१ ।

स्वराक्तितो ^२नृपश्रेष्ठ दरिद्रस्य चतुर्गुणम् ॥४३॥

दरिद्रस्य चतुर्गुणमिति कनिष्ठधेनुदाने ^३[दरिद्रस्य चतुर्गुण]-सुत्तमधेनु-^४दानफलं
भवतीत्यर्थः ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत ^५सुवर्णार्थं चतुर्दश ।

^६कन्यसाधेश्वराणाम्नु दरिद्राणां सदोत्तमाः ॥४४॥

दैवराणां सदोत्तमा दरिद्राणां ^७कन्यसा इति सम्बन्धः ।

अनिर्गुणसुवर्णस्य चतुर्भिः कन्यसा मता ।

एतदेव विधानं स्यात् सर्वेषाम्नु यशस्करम् ॥४५॥

मन्त्रावाहन-^८संयुक्ता सदा पर्वणि पर्वणि ।

^९'यथाश्रद्धं' प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥४६॥

शुद्धधेनुप्रसन्नैर्न [सर्वास्त्वेवं मयोदिता] ^{१०} ।

अशोधयज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः ॥४७॥

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते तथा पुनः ।

शुद्धधेन्वादयो देवा ^{११}उपरागादिपर्वेषु ॥४८॥

कार्तिक्यान्तु तथा माघ्यां युगादिषु च पर्वेषु ।

समुपोष्य नरो दद्यात् [सप्तम्यान्तु दिने रवेः] ^{१२} ॥४९॥

सप्तम्यान्तु ^{१३}दिने रवेरिति रविवारसहितायां सप्तम्यामित्यर्थः ^{१४} ।

यथाकामं ^{१५}यथाश्रद्धं दत्त्वा धेनुं यतत्रतः ।

दिनतयं तदाहारो याति विष्णोः परं पदम् ॥५०॥

- 1 A 'कन्यसाः, I. O. 'कन्यसोः
- 2 A नरश्रेष्ठ
- 3 I. O. तदयम् for the b, p.
- 4 A omits दान
- 5 I. O. and A' सुवर्णार्थं चतुर्दश
- 6 A कन्यसा, I. O. कन्यसा सेवरा-
चान्तु
- 7 A कन्यसा
- 8 A 'चतुर्गुण'
- 9 I. O. and A' यथाश्रद्धं
- 10 I. O. reads the bracketed
portion as सर्वासु च योदिताः
- 11 A उपरागादिपर्वेषु, I. O. उप-
रागादिपर्वेषु
- 12 I. O. reads the bracketed
portion as तत् सप्तम्यां नरेभ्यः
- 13 A omits it
- 14 I. O. सप्तम्यादित्यर्थः
- 15 A यथाकामं

^१तदाहार इति ^२धेनुद्रव्याहारः स्वरूपधेनोरभि-^३मतगोरसाहार इत्यर्थः ।

इह लोके च सीमागममायुरारोग्यमेव च ।

वैष्णवं लोकमाप्नोति मरणे स्मरणां हरेः ॥५१॥

दशानुदसहस्राणि दश चाष्टौ च धर्मेवित् ।

न शोकदुःखमाप्नोति दौर्गत्यं जयते न च ॥५२॥

इति पठति य इत्थं यः शृणोतीह ^४स्वरूपं

मधु-^५मुरनरकारैर्बर्चनं वापि^६ परमेत् ।

^७मतिमपि च जगतां यो ददातीन्प्रसोके

^८शतमपि विदुधौधैः पूज्यते कल्पमेकम् ॥५३॥

अलोकसमयानामन्यतमे गोमयोपलिसंभूताने कुशानास्तीर्थ्य^{१०} [तेषामुपरि^{११} यथोक्तं कृष्णा-
जिनमास्थाप्य] तत्पार्श्वे तथैव ^{१२}स्वरूपं कृष्णाजिनं प्रसार्य ^{१३}चतुर्दशाजिने ^{१४}यथाराक्षुष्यकपरि-
माणानां ^{१५}मन्यतमपरिमाणद्रव्यमयीमुक्तोपकरणशुतां प्र-^{१६}मुखां धेनुमुपकल्प्य स्वल्पाजिनधेनु-
चतुर्थीशद्वयमयमुक्तोपकरणशुतमुदङ्मुखं वत्सं चोपकल्प्य सवत्सां धेनुमुक्तोपचारैः सम्पूज्या-
चिंताय ब्राह्मणाय ॐ^{१७} या लक्ष्मीरित्यादि मन्त्रान् पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तगुडधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१८}लक्ष्मणकाजिनस्थधेनुचतुर्थीश-
गुडमयसितवत्स-^{१९}वराह-मुक्तिकर्णामिषुपादां मुक्ताफलेषु सितवत्स-^{२०}मीन-सितकम्बलगलकम्बल-
ताम्रपालकपृष्ठा-सितचामररोमक-विद्रुमीष्टगुण-नवनीतस्तन-^{२१}क्षीमपुच्छ-^{२२}कांस्योपदोहेन्द्रनील-
सारक-नानाफलसमायुक्त-गन्धधारावत्सवत्सहितां ^{२३}कृष्णाजिनस्थभारचतुष्टयपरिमितगुडमयी
सितवत्सवराहतां मुक्तिकर्णामिषुपादां मुक्ताफलेषु सितवत्स-^{२४}शिरासां सितकम्बल-^{२५}गल-

1 I. O. तदाहार

2 A धेनुद्रव्याहारः

3 I. O. मतः पारसाहार

4 I. O. लोक-

5 A स्वरूपं

6 A मधु-

7 I. O. वापि

8 I. O. दतिमपि

9 A सतमपि, I. O. मतमपि

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. तस्यै परि

12 A स्वरूपं

13 A चतुर्दशाजिन

14 I. O. यथाराक्षुष्यकपरि-

15 A omits मन्त्रं

16 A omits it

17 A चतुर्दश-

18 A मधुपरिचित

19 I. O. शिरासां

20 A कांस्योपदोहेन्द्रनीलसारकां

21 I. O. कलाजिनक-

22 A omits शिरासां

23 A omits मधुद्रव्यां

कम्बलां ताम्रपालकपृष्ठां सितचामररोमिकां विद्रुमीष्टगुणां नवनीतस्तनीं क्षीमपुच्छां कांस्योपदोहा-
मिन्द्रनीलसारकां नानाफलसमायुक्तां गन्धधारां गुडधेनुं ददानि । ^१स्वस्थादिस्त्रीकारान्तं
पूर्ववत् । ^२मध्यमधेनुदाने भारचतुष्टयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीं कनिष्ठधेनुदाने भारपरिमितामुक्तद्रव्य-
मयीमिति ^३[भारचतुष्टयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीमित्यस्य स्थाने शक्ये विशेषः । घृतक्षीरमधुरस-
जलवनोततैलधेनूनां दाने गुडधेनुदानवाक्य एव] भारचतुष्टयपरिमितगुडमयीमिति पदमपनीय
^४‘कुम्बस्थेवत्परिमाणामुक्तद्रव्यमयीमिति पदं धेनौ योजनीयम्’ । शर्करातिललवणधेनूनां दाने
भारचतुष्टयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीममुक्तधेनुमिति च पदं धेनावूहनीयम् । ^५[चतुर्थीशगुडमयीपद-
मपनीय चतुर्थीशपरिमितामुक्तद्रव्यमयीपदश्च वत्से योजनीयम् ।] घृततिलधेनुदाने तु दानवाक्ये
कामनायामियङ्गारपरिमितघृतपदमियङ्गारपरिमिततिलपदश्च यथाक्रममिदेशनीयम् । सुवर्णधेनु-
दाने चतुर्दशसुवर्णान् यथाक्रममास्तीर्थ्य कृष्णाजिने धेनुं तत्पार्श्वे च धेनुसुवर्णचतुर्थीशसुवर्णं
स्वल्पकृष्णाजिने वत्सार्थं स्थापयित्वा यथोक्तोपकरणां सवत्सां धेनुं कृत्वा दद्यात् । दानवाक्ये
आग्नेयपुराणोक्तसुवर्णधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां धेनुचतुर्थीशसुवर्णमयवत्ससहितां ^६चतु-
र्दशसुवर्णमयीं धेनुमिति विशेषः । चतुःसुवर्णधेनुदान एतां चतुःसुवर्णमयीमिति विशेषः ।
स्वरूपधेनुदाने तु यथोक्तकृष्णाजिनद्वये प्राङ्मुखीं धेनुमुदङ्मुखाम् वत्सं यथायथं स्थापयित्वा
यथाराक्षुष्यकपृष्ठस्थे सितेनाच्छाद्य कांस्यपालद्वयं दत्त्वा नानाफलानि च पार्श्वे दत्त्वाभ्य-
र्च्यचिंताय ब्राह्मणाय ॐ या लक्ष्मीरित्यादि पठित्वा सवत्सां धेनुं ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तप्रत्यक्षधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^७लक्ष्मणकाजिनस्थ-
सितवत्सवराहतां कांस्योपदोह-नानाफलसहितां ^८वत्ससहितां कृष्णाजिनस्थां सितवत्सवराहतां
कांस्योपदोहनां नानाफलोपेतां धेनुं ददानि । प्रतिप्रहीता ^९स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीपाठान्ते
गीरियं हृदयेति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । यदा च रविवारयुक्तसप्तम्यामाग्नेय-
पुराणोक्तगुडधेनुदानो दीयन्ते, तदा दानदिनपूर्वतरदिने यजमानः कृतनित्यो घटिकाधिकप्रहर-
^{१०}तये हविष्यं मुक्ताऽऽचम्य शुचौ देश उपविश्य ^{११}पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो

1 I. O. चतुर्दश-

2 A मध्यमधेनुदाने

3 A omits the b. p.

4 I. O. कुम्बस्थेवत्-

5 A वत्स

6 I. O. omits it

7 A omits the b. p.

8 I. O. omits चतुर्दश

9 I. O. सुवर्णधेनुमिति

10 A चतुर्दशसुवर्ण and omits च

11 A omits it

12 I. O. स्वस्ति

13 A हृदये

14 A omits it

वा कृताञ्जलिः '७३ सूर्यः सोमो यमः कालः महाभूतानि पञ्च च । आग्नेयपुराणोक्त-
-सर्वत्सामुकधेनुदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य 'गृहीतोदकपूर्णपात्र उदकमुखः सहस्रं
कुर्यात् । '७३ च 'उपोष्यापरदिने आग्नेयपुराणोक्त-सर्वत्सामुकधेनुदान-कर्मार्हं करिष्ये' ।
ततो '[निचमेन सुप्सा] परदिने 'उपोष्यापरदिने ज्ञात्वा धेनुं दद्यात् । तल च दानवाक्ये
आग्नेयपुराणोक्तसर्वत्सामुकधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताममुक-धेनुमिति विशेषः । सर्व-
दानेनैवेतेषु दानदिनादारभ्य दिनसमं यावत् धेनुद्वयमासाहारस्तिष्ठेत् । स्वरूपधेनुदाने
'स्वभिमतगोरसाहारः ।

तथा तिलधेनुदानम् ।

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वदुःखविनाशिनीम् ।
यां दत्त्वा न पुनर्भूयो भवे संप्रतिपद्यते ॥१॥
यां दत्त्वा ब्रह्महा गोघ्नः पतुहा गुरुपातकः^१ ।
आगारदाही गरुदः सर्वपापरतोऽपि वा ॥२॥
महापातकयुक्तोऽसौ युक्तो यथोपपातकैः ।
पापशुद्धिमतं कृत्वा तिलधेनुं प्रयच्छति ॥३॥
पापशुद्धिमतं कृत्वेति यथेच्छप्राजापत्यादीनामन्य-तमकृच्छ्रं कृत्वेत्यर्थः ।
अनुलिप्ते 'महीपृष्ठे वस्त्राजिन-समावृते ।
धेनुं तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्किताम् ॥४॥
'स्वर्ण'श्रीं सुवर्णेन पलरौप्येण वा खुराम् ।
गन्धप्राणवतीं राजन् मिष्टान्न-रसनां तथा ॥५॥
सुवर्णेन पलरौप्येण वा^२ [खुरामिति सुवर्णेन कृतखुरां]^३ रौप्यपलनिर्मितखुरां वा ।
शुक्लां कम्बलसूत्रामिक्षुपादास्त्रिसौकिकाम् ।
पञ्चाशत्पलश्रवणां^४ द्वाविंशद्दन्तमूलकाम् ॥६॥
पञ्चाशत्पलाणि यद्गीयतः^{१०} [सम्बन्धीनि प्राश्नाणि] ।^{११} [दन्तार्थं मूलका द्वाविंशद्
प्राश्नाः] ।
स्रग्दामपुच्छां कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम् ।
फलैर्मनोरमैर्भक्ष्यैरेण^{१२}-विद्रुमभूषिताम् ॥७॥

- 1 A सर्वत्सा and I. O. दीपवासायुक्त
for सर्वत्सायुक्त
- 2 A गृहीतोदकपूर्णपात्र
- 3 A उपोष्य परदिने
- 4 I. O. and A दीपवासायुक्त-
- 5 A -पञ्च

- 6 I. O. धेनुद्वयं च for the
bracketed portion
- 7 A उपोष्य परदिने
- 8 A -धेनुं दद्यात्
- 9 A लभिवृत्तगोरसाहारः, I. O.
दानैरेभियसतनोरसाहारः

- 1 A शुक्लातकाः
- 2 A -तनं
- 3 I. O. महीपृष्ठः
- 4 A समावृत्त
- 5 A सर्वसूत्रां
- 6 I. O. -वसना
- 7 A खुरा for the bracketed
portion
- 8 I. O. कम्बलः, A कम्बलः

- 9 A विषद तु मूलकां
- 10 I. O. reads the bracketed
portion as वसुधामि पञ्चादि
- 11 I. O. reads the bracketed
portion as दन्ताय मूलकगुरु-
कश्चिद् द्वाविंशदप्राश्नाः and A as
दन्ता मूलकाय द्वाविंशदप्राश्ना
- 12 A भक्ष्यैरेण, I. O. उक्ष्यैरेण

तिलाद्रोणेन कुर्वीत ^१आढकेन तु ^२वत्सकम् ।
 सितवज्र-^३युगच्छन्नां चाढकोपशोभिताम् ।
 कांस्योपदोहनां ^४दधान्मन्त्रेणानेन बुद्धिमान् ॥५॥
 तिलाश्च पितृदेवस्या निर्मिता-^५श्चेह गोसवै ।
^६ब्राह्मणास्तन्मयी धेनु ^७केशवः प्रीयतामिति ॥६॥
 एवं दत्त्वा महीपाल ^८पूर्वप्रोक्तान्महाभयात् ।
 आत्मानं पुलपीलाश्च सर्वास्तास्तारयेत् खलु ॥१०॥
 यश्च गृह्णाति राजेन्द्र दरिद्रो यज्ञकारणात् ।
 पितृन् सन्तारयेत् सर्वान् ददत्तवानुमोदकात् ॥११॥
^९दीयमानान्तु परमन्ति दातुमिच्छन्ति ये नराः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्ता-^{१०}[इति यास्मिन् परमां गतिम्] ॥१२॥

दानदिनात् ^{११}[पूर्वतरदिने यथोक्त]-प्राजापत्यादीनामन्यतमं कृच्छ्र-^{१२} कृत्वा दानदिने
 गामयोपलितभूमौ वज्रमास्तीर्य तदुपरि कृष्णाजिनं प्रसार्य परिभाषोक्तद्रोणपरिमितांस्तिलान्
 कृत्वा परिभाषोक्त-^{१३}सर्वैरालङ्कृतां ^{१४}सर्वार्थशुभायुपकरणसहितां तिलधेनुमुपकल्प्य तत्पार्श्वे
 तादृक्-^{१५}कर्मार्पितस्वल्पकृष्णाजिनधेनुचतुर्थीशतिलमयमुक्तोपकरणसहितं वत्समुप-^{१६}कल्पयार्चित-
 मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ तिलाश्चेति मन्त्रं पठित्वा ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेय-
 पुराणोक्ततिलद्रोणमयतिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां वज्राजिनस्थ-सर्वैरालङ्कृत-^{१७}[सुवर्ण-
 श्वस्रसुवर्णचुर]-गन्धघ्राण-मिश्राभरसन-गुडास्य-सूतकम्बलैश्चुपाद-मौक्तिकादि-पञ्चाशत्पलभरण-
 द्वालिशान्मूलकदन्तसङ्गदामपुच्छनवनीतस्तनफलभक्ष्यान्वित-मणिविद्म-शोभित-सितवज्रयुग-

- 1 A आढकेन
- 2 I. O. च
- 3 A •कुम्भ•
- 4 I. O. दधान्मन्त्रेण च
- 5 A •चेतु गोसवै
- 6 A ब्राह्मणास्तन्मयी, I. O. ब्राह्मणा-
स्तन्मयी
- 7 A केशव प्रियतामिति
- 8 A पूर्वप्रोक्तां महाभयात्
- 9 A दीयमानान्तु, I. O. दीयमाना तु

- 10 I. O. reads the bracketed
portion as इति यास्मिन् परां गतिं
- 11 A 'पूर्वं' यथेष्ट
- 12 A omits this
- 13 A सर्वाङ्कृतां
- 14 A सर्वार्थशुभाय उपकरण-
- 15 A कर्मार्पिताय च
- 16 A •कल्पितमर्चिताय
- 17 A reads the bracketed
portion as सुवर्णसुवर्ण

च्छ्रमवास्वकोपशोभितकांस्योपदोहन-धेनु-^१चतुर्थीशतिलमयवत्ससहितां तिलधेनुं ददानी ।
 ॐ केशवः प्रीयताम् । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ^२रूप्यचुरधेनुदानवाक्ये तु वत्सविशेषण-
 सुवर्ण-^३चुरपदस्थाने रूप्यचुरपदनिवेशः ^४ । धेनुविशेषण-सुवर्णचुरामितिपदस्थाने रूप्यचुरा-
 मितिपदनिवेशानं विशेषः ।

[इति तिलधेनुः]

- 1 A •चतुर्थीं तिलमय-
- 2 A रूप्यचुराः I. O. रूप्यचुर-
- 3 A चुरापदस्थाने

- 4 A निषेध
- 5 A omits the bracketed por-
tion

तथा घृतधेनुदानम् ।

घृतधेनुं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः ॥१॥

¹तिलाभावे नृपश्रेष्ठ समुपोष्य यतव्रतः ॥ १॥

²[वासुदेवं जगन्नाथं] घृतक्षीरादिना शुभम् ।

सम्पूज्य विधिवद्भक्षणा तथा कृत्वा ³घृताविषम् ॥२॥

गव्यस्य सर्पिषः ⁴[कुम्भं पुण्यमालयविभूषितम्] ।

⁵कांस्यापिधानं कुर्वीत सितवस्त्रयुगेन वा ⁶॥३॥

⁷सुवर्णेन च श्रेष्ठे द्वे मौक्तिकाक्षी ⁸सुविद्रु मेः ।

⁹ओष्ठाविचुम्भयान् वादान् कलधौत-¹⁰पलेन वा ॥४॥

¹¹सुवर्णेन च ¹²[श्रेष्ठे द्वे] श्रेष्ठे चागुरुकाष्ठजे ¹³इति च श्रुतेः सुवर्णपतावृतागुरु-

¹⁴काष्ठश्री, मौक्तिकाक्षी सौवर्णे वाक्षिणी इति च श्रुतेः ¹⁵मुक्तागर्भसुवर्णयुक्ताक्षी धेनुः कार्य्या ।

¹⁶सुविद्रु मैरोष्ठाविति सम्बन्धः । कलधौतपलेन वेति रौप्यपलकृतचुरा ।

सौवर्णे वाक्षिणी कुर्म्याच्छृङ्गे ¹⁷चागुरु-¹⁸काष्ठजे ।

¹⁹सप्तधान्यमये पार्श्वे शशिघ्राणां फलस्तनीम् ॥५॥

सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि । शशिघ्राणां ²⁰गन्धमयघ्राणाम् ।

- 1 A तिचक्षोर्वा
- 2 I. O. reads the b. p. as वासु-
देव जगन्नाथ
- 3 I. O. कृतान्विता
- 4 A reads the b. p. as कुम्भः
पुण्यमालयविभूषितः
- 5 A कांस्यापिधानं, I. O. कांसीप-
धानं
- 6 I. O. च
- 7 A सौवर्णेन
- 8 I. O. सुविद्रु मेः
- 9 A ओष्ठाविचुम्भयान्, I. O. एका-
विचुम्भयान्
- 10 A ओषधेन वा, I. O. ओषधेन च

- 11 A सौवर्णेन
- 12 A omits the bracketed por-
tion
- 13 I. O. reads 'गुरुकाष्ठजे, and
omits च after इति, A 'गुरु-
काष्ठोज
- 14 A 'काष्ठोजमृही, I. O. 'काष्ठभृज
- 15 A मुक्तागर्भस्य च कृतताक्षी
- 16 A 'सुविद्रु मैरोष्ठमिति, I. O. सुविद्रु-
मैरोष्ठमिति
- 17 I. O. चागुरु-
- 18 A 'काष्ठोज
- 19 I. O. सप्तधान्यमये
- 20 I. O. कक्षीरघ्राणानां

तद्वच्छर्करया जिह्वा गुहक्षीरमयं मुखम् ।

कम्बलं क्षौमलाङ्गूलं रोमाणि सितसर्षपैः ॥६॥

कम्बलं क्षौमलाङ्गूलमिति क्षुमाभववस्त्रं गलकम्बलं लाङ्गूलञ्चेति सम्बन्धः ।

ताम्रपालमयं पृष्ठं दद्याद्देनुं नराधिप ।

¹[तद्वद्वत्सख विप्राय प्रीणयेच्च घृताविषम्] ॥७॥

²एतां ममोपकाराय गृहीण्व त्वं द्विजोत्तम ।

प्रीयतां मम देवेशो घृताभिः पुण्योत्तमः ॥८॥

या देव्योऽमृतवाहिन्यो घृतक्षीरवहाः शुभाः ।

गवां लोकनिवासिन्य-³स्ता मां रञ्जन्तु दुष्कृतात् ॥९॥

⁴इत्युदाहृत्य विप्राय दद्याद्देनुं नराधिप ।

⁵दत्त्वैकरात्रं विप्राय घृताहारः फलं शृणु ॥१०॥

घृतक्षीरवहा नयो यत्त पायसकर्दमाः ।

त्रिषु लोकेषु पुण्येषु पुण्यक्षेत्रेषु जायते ॥११॥

पितुरुद्धे ⁶[च ये] सप्त पितरस्तस्य येऽप्यधः ।

तांस्तेषु नृप लोकेषु स ⁷नयेद्युक्तमङ्गलः ॥१२॥

सकामानामियं ⁸व्युष्टिः कथिता नृपसत्तम ।

निष्कामोऽपि ⁹[परं याति] विष्णुलोकमनामयम् ॥१३॥

अभीष्टपुण्य-¹⁰दिनात् पूर्वतरदिने कृतनित्यः पूर्ववद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः
सोपवासाग्नेयपुराणोक्तवासुदेवघृतक्षीराभिषेकपूजाहोमपूर्वकदानोत्तरघृताहारसहितं घृतधेनुदान-
कर्म निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ॐ श्व ¹¹उपोष्यापरदिने वासुदेवघृत-¹²क्षीराभिषेकपूजाहोम-
पूर्वकदानोत्तरैकदिनघृताहारत्वसहितमाग्नेयपुराणोक्तघृतधेनुदानकर्मार्हं करिष्ये । ततो नियमेन

- 1 A reads the bracketed por-
tion as तद्वद्वत्सख विप्राय प्रीणयेच्च
घृताविषं and I. O. as तावद्वत्-
सख विप्राय प्रीणयेच्च घृताविषं
- 2 I. O. and A यथा
- 3 I. O. 'तावतां
- 4 I. O. इत्युदाहृत्य
- 5 I. O. दत्त्वैकरात्रं
- 6 I. O. reads the bracketed
portion as नये
- 7 A नयेद्युक्तमङ्गलः
- 8 A दृष्टिः
- 9 I. O. reads the bracketed
portion as परं वाचि
- 10 I. O. 'विदिनात्
- 11 A उपोष्य परदिने
- 12 A क्षीरघ्राणम्

सुप्ताऽपरदिने कृतनित्य उपोष्यापरदिने प्रातः जात्वा वासुदेवप्रतिमां घृतक्षीराभ्यां^१ स्नापयित्वा यथाशक्ति घृतार्चिं नम इति^२ सम्पूज्यामिमुपसमाधाय^३ घृतार्चिं स्नाहेत्याज्यं हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा^४ गोमयोपलितभूभागे घृतकुम्भं पुष्पमालाङ्कृतं^५ स्थापयित्वा घृतधेनुमुक्तेप-^६करणयुतामुपकल्प्य^७ तच्छुयीशेन घृतेन उक्तेपकरणसहितं धेनुपार्वे^८ [वत्स-मुपकल्प्य सवत्सां]^९ धेनुमर्चिताय ब्राह्मणाय^{१०} एतां^{११} मयोपकारायेति स्वीकृत्य पठित्वा^{१२} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तकुम्भपरिमितधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां धेनुवतुयीशकुम्भस्थघृतमय^{१३} पुष्पमालयभूषित-^{१४} कांस्यापिधान-सितवस्त्रयुगाच्छादितसुवर्णावृता-गुरुकाष्ठश्लोकीकसहितसौवर्णाक्षि-^{१५} युमविद्रुमौष्ठ-^{१६} युगेक्षुरीप्यपलकृतपादसप्तधान्यपार्वक-^{१७} गन्धघ्राण-फलस्तनशर्कराजिह्व-गुडक्षीरमुखक्षौमगलकम्बललाङ्गूलसितसर्वपरोमक-ताम्र-^{१८} पालक-^{१९} वृषवत्ससहितां घृतकुम्भमयीं पुष्पमालयभूषितां^{२०} कांस्योपदोहां सितवस्त्रयुगच्छन्नां सुवर्णा-वृतागुरुकाष्ठश्लोकीं मौक्तिक-^{२१} सहितसुवर्णाक्षियुगां विद्रुमौष्ठमिच्छुरीप्य-^{२२} पलपादां सप्तधान्य-पार्वक-^{२३} गन्धघ्राणां फलस्तनीं शर्कराजिह्वां गुडक्षीरमुखीं क्षौमगलकम्बललाङ्गूलां सितसर्वपरोमकं ताम्रपालपृष्ठां घृतधेनुं ददानि । घृतार्चिः प्रीयताम् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानो^{२४} घृतमादेण पारणं कृत्वा तमहोरात्रं निवतः^{२५} क्षपेत् ।

महाभारते (अनु—२.७१.३०=वन—१.८६.१३) :—

सुदक्षिणां काञ्चनचारुशर्मां कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयाम् ।

धेनुं तिलानां^{२६} ददतां द्विजाय लोका वसूनां सुलभा भवन्ति ॥१४॥

द्रविणोत्तरीयामिति यथाशक्ति-^{२७} सुवर्णाञ्चलवस्त्रावृतामित्यर्थः । अत्र परिमाणविशेषा-

1 A कपयित्वा	12 A omits युम
2 I. O. सम्पूज्यादि.	13 A reads इन्द्रोष्ठ and omits युगेक्षु
3 A गोमयोपलित-
भूभागे	14 A कपूर.
4 A कपयित्वा	15 I. O. पाद.
5 A कपयित्वा	16 A वासवद्विता
6 I. O. तच्छुयीशेन	17 I. O. कांस्योपधानां
7 A reads the bracketed por-
tion as सुपकल्प्य	18 A वक्षिता
8 I. O. सुवर्णाक्षि-
युगां	19 A omits पल
9 I. O. and A वत्स	20 A वाचा, I. O. कपूरवाचा
10 A omits वत्स	21 I. O. इमेन पार्वक
11 A कांस्यापिधान, I. O. कांस्योपधान	22 I. O. क्षपेत्
	23 I. O. ददतां
	24 A सुवर्णाञ्चलवस्त्रावृतामित्यर्थः, I. O.
सुवर्णाञ्चलवस्त्रावृतामित्यर्थः

धृतेरपेक्षायां मतस्यपुराणां कृतिलधेनुपरिमाणग्रहो बोद्धव्यः ।^१ मतस्यपुराणीयतिलधेनुक-परिमाणानामन्यतमपरिमाणतिलराशिमयीं तिलधेनुमुक्तेपकरणयुतामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय^२ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्ततिलधेनुदान-^३ फलप्राप्तिकामोऽहमेतां^४ तिलराशिमयीं काञ्चनशर्मां कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयां तिलधेनुं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । सुदक्षिणामिति श्रवणाच्चात्र यथाशक्ति बहुदक्षिणादानम् ।

[इति घृतधेनुः ।]

- 1 A reads यथाशक्ति before this
- 2 A omits पल
- 3 A omits it
- 4 I. O. सुवर्णाञ्चल

- 5 A वत्स for वत्स
- 6 I. O. reads the bracketed portion after विद्रुमौष्ठ below and A omits it

विष्णुधर्मोक्तधेनुदानानि ।

अथ जलधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मः—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया ¹यया ।
देवदेवो हृषीकेशः ²सर्वेशः सर्वभावनः ॥१॥
जलकुम्भं नरव्याघ्र सुवर्णरजतान्वितम् ।
³[रत्नगर्भं सतोयन्तु ग्राम्यधान्य]-समन्वितम् ॥२॥
सितवस्त्रयुगच्छत्रं ⁴दूर्वापल्लवशोभितम् ।
कुष्ठमांसीसुरोशीर-⁵बालकामलकैर्युतम् ॥३॥
प्रियङ्गुपलसहितं सितयज्ञोपवीतितम् ।
सच्छत्रोपानहञ्चैव ⁶दर्भविष्टरसंस्थितम् ॥४॥
चतुर्भिः ⁷संभृतं भूयस्तिल-⁸पातैश्चतुर्दिशम् ।
⁹पिहितं दधिपालेण घृतक्षौद्रवता ¹⁰शुले ॥५॥
उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं जनेश्वरम् ।
पुष्पधूपोप-¹¹चारैस्तु यथाविभवमादतः ¹²॥६॥
सहस्रं जलधेनुं कुम्भं समभिपूज्य च ।
पूजयेत् वत्सकं तद्वत् कृतं ¹³घृतमयं बुधः ॥७॥

जलधेनुं सहस्रं ¹⁴सम्यक् निर्माय इत्यर्थः ।

एवं ¹⁵[पूज्य च] गोविन्दं जलधेनुं ¹⁶सवत्सकम् ।

¹⁷[सितवस्त्रधरः शान्तो वीतरागो विमत्सरः] ॥८॥

1 I. O. यया	8 A सुव'
2 I. O. सर्वेशः	9 I. O. -चारैस्तु
3 I. O. reads the bracketed portion as रत्नगर्भं सतोयन्तु ग्राम्ये-
धान्यैः	10 A -उतः
4 A -रत्नगर्भं सतोयन्तु	11 I. O. कृतमयं
5 I. O. संस्थिता यूप तिष्ठ-	12 A सम्यक् निर्माय
6 A यथा-	13 I. O. सहस्रं कुम्भं for the b. p.
7 I. O. सान्वित	14 A सवत्सकं, I. O. सवत्सकं
	15 A omits the b. p.

जलधेनुदानम्

२३६

दद्याद्विप्राय राजेन्द्र प्रीत्यर्थं जलशायिनः ।

जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ॥९॥

इति चोच्चार्य भूनाथ विप्राय प्रतिपाद्य ताम् ।

¹[अपक्वाभ्राशिना स्थेय]-महोरात्मतः परम् ॥१०॥

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं नेराधिप ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ये ²दिव्या ये च ³मानुषाः ॥११॥

शरीरारोग्यमावाधाप्रशमः सर्वकामिकः ।

नृणां भवति दत्तायां ⁴जलधेनूनां न संशयः ॥१२॥

आह्लादहेतुजननं [दानानां नास्ति] ⁵तादृशम् ।

⁶जलधेनुर्यथा नृणां जन्मान्येकोन-⁷विंशतिम् ॥१३॥

न ⁸[च दाहो न चैवार्ति]-र्न मोहो विप्रजायते ।

अपि जन्मसहस्रेषु जलधेनुप्रदायिनाम् ॥१४॥

एकजन्मकृतं वाञ्छा विजन्मोत्थं समाहता ।

सप्तजन्मकृतं पापं हन्ति दत्ताभ्युगौर्नृणाम् ॥१५॥

वाञ्छा जलधेनुदानेच्छामात्रम् एकजन्मकृतं पापं हन्ति समाहता ⁹सम्भृतीकृता जन्मत्रय-
कृतं पापं हन्ति इति ¹⁰स्तुतिः । ¹¹दानदिनपूर्वतरदिने पूर्ववद् ¹²हविष्यभोजनादिकं ¹³कृत्वा
¹⁴सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वकं विष्णुधर्मोक्तवासुदेवपूजापूर्वकं-¹⁵जलधेनुदानकर्म मया
कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं ¹⁶कुर्यात् । ॐ श्र ¹⁷उपोष्यापरदिने वासुदेवपूजापूर्वकदानोत्तरा-
पक्वाभ्राशनसहितजलधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने उपोष्यापरदिने
प्रातः स्नात्वा श्वेतवस्त्रः प्रशान्तचित्तो ¹⁸यथोक्तोपचारैर्वासुदेवम् ॐ जलशायिने केशवाय नमः

1 A -अपक्वाभ्राशिना स्थेय for the b. p.	9 I. O. सं only
2 I. O. दिव्या	10 I. O. भुतेः
3 A मानुषः	11 I. O. दानदिनपूर्वदिने; A दानपूर्व-
तरदिने
4 A जलधेनुं नृणां	12 A omits it
5 I. O. reads the bracketed portion as नास्ति विप्रेभ्यः	13 I. O. हरिणा हारादि
6 A जलधेनुं यथा	14 A सूर्यादिदेवता
7 I. O. -सप्तति	15 A omits जलधेनुदान
8 I. O. reads the bracketed portion as दाहो न जलो नास्ति	16 A कुर्यात्
	17 A उपोष्य परदिने
	18 A omits यथोक्तो

इति सम्पूज्य यथोक्तं जलधेनुं^१ जलचतुर्थभागवृत्तमयवत्सहितमुपकल्प्यार्चिताम्^२ विंताय
ब्राह्मणाय ॐ जलसायीत्यादि मन्त्रं पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तजलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णरजतान्वित-रत्नगर्भ-ग्राम्यधान्यसहित-सितवस्त्र-
युगच्छन्न-पूर्वापन्नवशोभित-कुष्ठमांसीसुरोशीरबालकामलकप्रियङ्गु-^३पलसहित-^४सितयज्ञोपवीति-
सच्छतोपानत्क^५-दर्भविष्टरस्थ-तिल-^६पूर्वापात्रचतुष्टय-^७बुत-^८वृत्तमधुसहितदधि-^९पात्रपिहितानन-
धेनुचतुर्थांश-^{१०}वृत्तमयवत्सहित-सुवर्णरजतान्वित-^{११}रत्नगर्भ-ग्राम्यधान्यसहित-^{१२}सितवस्त्रयुग-
च्छन्न-पूर्वापन्नवशोभित-कुष्ठमांसी-^{१३}सुरोशीरबालकामलकप्रियङ्गुसहित-सितयज्ञोपवीति-सच्छतो-
पानत्क^{१४}-दर्भविष्टरस्थ-तिलपूर्वपात्रचतुष्टयबुत^{१५}-वृत्तमधु-^{१६}युक्तदधिपात्रपिहिताननजलकुम्भ-
मयीं जलधेनुं ददानि । स्वस्थ्यादिल्लीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानोऽपकान्तेन कृतपारशो
नियतस्त्वमहोरात्रं नयेत् ।

^१[इति जलधेनुः ।]

- 1 A omits it
- 2 A omits विंताय
- 3 I. O. पद् for पत्र
- 4 A विंतायज्ञोपवीत I. O. यज्ञोपवीत-
- 5 A •सच्छतोपानतमुक्त
- 6 A पूत for पूर्वापात्र
- 7 A यवत्
- 8 I. O. यववहित before this
- 9 A पात्रपिहितानन; I. O. पात्रा-
पिहित

- 10 A पिहित for वृत्त
- 11 I. O. वत्स for रत्न
- 12 A omits सित
- 13 A omits सुरोशीर
- 14 I. O. •सच्छतोपानत
- 15 A omits बुत
- 16 A दधियुक्त-
- 17 A omits the bracketed por-
tion

अथ तिलधेनुदानम् ।

तथा :—

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि केशवप्रीणनं परम् ।
^२[दत्ता या स्वाद् यथा चास्या नरेन्द्र] विधिरुतमः ॥१॥
यां दत्त्वा ^३ब्रह्महा गोघ्नः पितृघ्नो गुरुतल्पगः ।
^४आगारदाही गरदः सर्वपापयुतोऽपि च ॥२॥
महापातकयुक्तो वा ^५युक्तो वाप्युपपातकैः ।
^६स मुच्यतेऽखिलैः पापैर्विष्णुलोकश्च गच्छति ॥३॥
^७अनुलिप्ते महोपृष्टे वस्त्राजिनसमावृते ।
धेनुं तिलमयीं कृत्वा सर्वैरत्नैः समन्विताम् ॥४॥

अजिनं कृष्णमृगाजिनम् ।

स्वर्णशृङ्गी रूप्यसुरां गन्धप्राणवतीं शुभाम् ।
मिष्टान्नजिह्वां कुर्वीत ^९शुद्धास्यां सूतकम्बलाम् ॥५॥

सूतकम्बलामिति सूतमय-^{१०}गलकम्बलाम् ।

इक्षुपादां ताम्रपृष्ठां कुर्यान्मुक्ताफलेक्षणां ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां ^{११}[फलदन्तां^{१२} मनोहराम्] ॥६॥
^{१३}[प्रशस्तपत्रं यज्ञीयतरुपलम् ।]

स्रग्दामपुच्छां^{१४} कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम् ।
फलैर्मनोहरैर्मयैर्मणिमुक्ताफलान्विताम् ॥७॥

1 I. O. परा, A तथा	9 A युक्ता
2 A reads the bracketed por-
tion as वत्स यास्याया वा स्वादरेण	10 A •गलकम्बला, I. O. •गुरुतल्पग
3 A ब्रह्महा	11 I. O. reads the bracketed
portion as फलदन्तवती शुभा
4 I. O. आगारदाही	12 A फलदा
5 I. O. वा	13 A omits the bracketed por-
tion
6 I. O. बुतो	14 I. O. •यव्या
7 A अनुलिप्तापाताखिलैः	
8 A स्रग्दाम, I. O. स्रग्दाम	

तिलद्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकम् ।
 'वरवज्रयुगच्छन्नां चारुच्छल'-समन्विताम् ॥८॥
 ईदृक्संस्थानसम्पन्नां कृत्वा भद्रासमन्वितः ।
 कांस्योपदोहनां दद्यात् केशवः प्रीयतामिति ॥९॥
 सम्यगुच्चार्य विधिना दस्वैतेन नराधिप ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितरं स पितामहम् ॥१०॥
 'प्रपितामहं तथा पूर्वपुरुषाणां चतुष्टयम् ।
 आत्मानं 'तनयं पीतं प्रपीतं तदध्वजम् ।
 सारथेदवनीपाल तिलधेनुप्रदो नरः ॥११॥
 यश्च गृह्णाति विधिवत् तस्यापि विविधं फलम् ।
 चतुर्दश 'तथा ये च ददतश्चानुमोदकाः ॥१२॥
 दीयमानां प्रपरयन्ति तिलधेनुश्च ये नराः ।
 'तेऽप्यबौधविनिर्मुक्ताः प्रयान्ति परमां गतिम् ॥१३॥
 प्रशान्ताय सुशीलाय तथाऽमृतसरिणे बुधः ।
 तिलधेनुं नरो दद्यात् वेदज्ञाताय धर्मिणे ॥१४॥
 'वेदज्ञाताय कृतसमस्तशास्त्राध्ययनाय धर्मिणे स्वधर्मानुष्ठायिने ।
 त्रिरातं यस्तिलाहारस्तिलधेनुं प्रयच्छति ।
 'दशैकरात्रश्च नरस्तिलानति नरेश्वर ॥१५॥
 'दानाद्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यवतो नृप ।
 'चान्द्रायणादप्यधिकं शस्तं तत्तिलमच्छयम् ॥१६॥

^{१०} अथ पूर्वोत्तरदानयोर्वासुदेवपूजाश्रुतेरन्ता-^{११} [पि केशव]-प्रीतिश्रुतेश्च केशवपूजा कर्तव्या ।
 दानदिनपूर्वचतुर्थदिने प्रातः स्नात्वा ^{१२} गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । ॐ

- 1 A reads the bracketed portion as सुवर्णयुगमच्छन्नां चारुच्छल
- 2 I. O. प्रपितामह
- 3 A तरवम्
- 4 A यथा
- 5 I. O. तेष्वेवावधिर्भन्ताः
- 6 A वेदज्ञानाय

- 7 I. O. दत्तैकरात्रिच
- 8 I. O. दानादिष्वपापस्य
- 9 I. O. दानाय पादधर्मिक
- 10 I. O. दान
- 11 I. O. reads the bracketed portion as धिक्ते एव
- 12 I. O. and A गृहीतोदकपूर्ण

अथादि ^१ त्रिराततिलाहाररूप-^२ प्राच्याह्नदानदिनतिलाहाररूपोदीच्याह्न-^३ सहितं विष्णुधर्मोक्त-
 तिलधेनुदानकर्मोहं ^४ करिष्ये । ततस्तद्दिनमारभ्य त्रिरातं तिलाहारो भूत्वा चतुर्थदिने प्रातः
 स्नात्वा ॐ केशवाय नम इति यथाशक्त्युप-^५ चारैर्वासुदेवं ^६ सम्पूज्योक्तरूपां तिलधेनुमर्चिताय
 उक्तरूपाय ब्राह्मणाय ॐ केशवः प्रीयतामित्युच्चार्य ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
 विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुदानफलप्राप्तिक्रमोऽहमेतामास्तीर्णवज्राजिनस्थतिलाढकमय--सर्वरजालङ्कृत-
 सुवर्ण-^७ शृङ्ग-^८ रूप्यसुर-^९ गन्धघ्राण-^{१०} मिष्टान्नजिह्व-^{११} गुडास्य-^{१२} सूतमयगलकम्बलेक्षुपाद-^{१३} ताम्रपृष्ठ-मुक्ताफले-
 क्षण-^{१४} प्रशस्तपलश्रवण-^{१५} फलदन्त-^{१६} स्रग्दामपुच्छ-^{१७} नवनीतस्तन-^{१८} फलमूलरजमुक्ता-^{१९} न्वितवत्सहिता-
 मास्तीर्ण-^{२०} वज्राजिनस्थतिलद्रोणमयीं सर्वरजालङ्कृतां ^{२१} सुवर्ण-^{२२} शृङ्गी-^{२३} रूप्यसुरां ^{२४} गन्धघ्राणां मिष्टान्न-
 जिह्वां गुडास्यां सूत-^{२५} गलकम्बलामिक्षुपादां ताम्रपृष्ठां मुक्ताफलेक्षणां प्रशस्तपलश्रवणां ^{२६} फल-
 दन्तां स्रग्दामपुच्छां नवनीतस्तनीं वज्रयुगच्छन्नां फलमूलरजमुक्ता-^{२७} फलच्छलकांस्योपदोहनान्वितां
 धेनुं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानस्तिलमात्राहार-^{२८} स्तद्दिनं नयेत्

1 A omits त्रिरात	9 I. O. and A 'वास्तीर्ण'
2 I. O. प्राच्याह्न	10 A omits it
3 A 'दिवाह्न' and I. O. 'दिवाह्न'	11 I. O. omits it
4 A 'दानमह'	12 A omits गन्ध
5 I. O. 'वासुदेवं' for 'चारैः'	13 A omits it
6 I. O. 'पूर्वोक्तं रूपं'	14 I. O. 'सहायिता' for 'सहाय्य'
7 I. O. 'कच्छप'.	15 A 'क' दिन
8 I. O. रजमुक्ता फलान्विता	

अथ घृतधेनुदानम् ।

तथा :—

तिलाभावे तथा दद्याद् घृतधेनुं ^१यतव्रतः ।

येन भूप विधानेन तद्विहैकमनाः शृणु ॥१॥

वासुदेवं जगन्नाथं घृतक्षीरामि-^२वेचितम् ।

सम्पुज्य पूर्ववत् ^३पुष्पगन्धधूपादिभिर्नरः ॥२॥

पूर्ववदिति भक्ष्याद्यतिशयेनेत्यर्थः ।

अहोराक्षोषितो [नाम्ना अभिस्तूय]^४ घृतार्चिषम् ।

अहोराक्षोषितः सन् घृतार्चिर्नाम्ना ॐ घृतार्चिषे नम इत्येवं गन्धपुष्पादिभिर्वासुदेवप्रतिमां
घृतक्षीरक्षपन-^५पूर्वकमभ्यर्च्य [येन केनविद् वैष्णवेन स्तवेन]^६ स्तुत्वेत्यर्थः ।

^७गव्यस्य सर्पिषः कुम्भं पुष्पमालाविभूषितम् ॥३॥

अस्त्रोपदोहसंयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च ।

^८[हिरण्यगर्भसहितं मणिविद्ममौक्तिकैः ॥४॥

इक्षुयष्टिमयान् पादान् खुरान् रूप्यमयास्तथा ।

सीवर्णं चाक्षिणीं कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठे ॥५॥

सप्तधान्यमये पार्श्वे पक्षोर्णं वापि कम्बलम् ।]

कुर्यात्तुल्यकम्पूरैर्घ्राणं [फलमयास्तनान्]^९ ॥६॥

पक्षोर्णं ^{१०}भीतकीशेयवस्त्रं कम्बलं ^{११}गलकम्बलं तुल्यकः ^{१२}सिरिकः ॥

1 A प्रव्रतः

2 A -वेचनं

3 A पुष्पं गन्धपुष्पादिभिर्नरः

4 I. O. reads the bracketed portion as रात्रावभिस्तूय

5 A omits it

6 I. O. वेचनकेनविद् वेचनं सुधेन for the bracketed portion

7 I. O. सप्तधा

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. कलनवीरानान् and A कलनवान् खानान् for the bracketed portion

10 A भीतकीशेयवस्त्रं, I. O. भीतकी-
नकारकर्षटः

11 I. O. गलकम्बलं

12 A सिन्दूरः

घृतधेनुदानम्

२४५

सद्वच्छर्करया जिह्वां शुद्धक्षीरमयं ^१मुखम् ।

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूलं रोमाणि सितसर्पवेः ।

ताम्रपात्रमयं पृष्ठं कुर्यात् श्रद्धासमन्वितः ॥७॥

इदं स्वरूपां सङ्कल्प्य घृतधेनुं नराधिप ।

तद्वत्कल्पनया धेन्वा घृतवत्सं प्रकल्पयेत् ॥८॥

सङ्कल्प्येति सम्यक् कल्पयित्वा ^२सम्भृतीकृत्येत्यर्थः ।

^३तं विप्रन्तु ^४समानाख्य मनसैव ^५घृतार्चिषम् ।

कल्पयित्वा ^६ततस्तस्मै प्रयतः प्रतिपादयेत् ॥९॥

एतां समोपकाराय शृङ्गीष्व त्वं द्विजोत्तम ।

प्रीयतां मम देवेशो घृतार्चिः पुरुषोत्तमः ॥१०॥

इत्युदाहृत्य विप्राय देवाङ्घ्रेण नराधिप ।

घृतवस्त्रमुवर्णानां सम्यक् कल्पनया कृतम् ॥११॥

घृतं सम्यङ्निरूपितं ^७घृतवत्सधेन्वादि दोषरहितं ^८[वस्त्रमुदकृष्टं केशरादिरहितं] सुवर्णं
सर्वोत्कृष्टं ^९न्यायार्जितमुपादाय निर्मितमित्यर्थः ।

दत्तैकरालं स्थित्वा च घृताहारो नराधिप ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तदा दानफलं शृणु ॥१२॥

घृतक्षीरवहा नद्यो यस्त पायसकर्दमाः ।

^{१०}[तेषु लोकेषु लोकेषु ^{११}पुरयस्तेषु जायते] ॥१३॥

^{१२}पितृरूढं नयेत् सप्त[चावरानपि सप्त च]^{१३} ।

तांस्तेषु नृप लोकेषु स नयत्यन्तकल्मषः ॥१४॥

सकामानामियं श्रुष्टिः कथिता नृपसत्तम ।

^{१४}विष्णोलोकं नरा यान्ति ^{१५}निष्कामघृतधेनुदाः ॥१५॥

1 A यम

2 A सम्भृतिरुत्पत्त्यर्थः

3 I. O. तस्य विप्रं

4 A सप्तधा

5 I. O. घृतार्चिषः, A घृतार्चितं

6 A सप्तधा

7 I. O. घृतवत्सधेन्वादिदोषरहितं

8 I. O. यम for the bracketed portion.

9 I. O. न्यायार्जितमुपादाय निर्मितमित्यर्थः

10 I. O. reads the bracketed portion as तेषु लोकेषु जायते

11 A स पुरयस्तेषु जायते

12 I. O. त्रिषु रूढं

13 I. O. reads the bracketed portion as चावरानपि सप्त

14 I. O. त्रिषु लोकेषु

15 I. O. निष्कामाः

दानदिनपूर्वतरदिने 'पूर्ववद्विष्णुभोजनादि कृत्वा सूर्यादिवेशाभ्यः सोपवासविष्णुधर्मोक्त-
बाधुदेवपुत्रदीर्घपूजापूर्वक' [पुत्रधेनुदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् ।
ॐ भू उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोक्तपुत्रार्थिर्षु तदीर-जपन-पूजापूर्वक] दानान्तरेकरातपुत्रा-
हारत्वसहितं पुत्रधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन शुक्लाऽपरदिने उपोष्यापरदिने
जात्वा बाधुदेवं पुत्रदीराभ्यां जपयित्वा ॐ पुत्रार्थिभ्यो नम इति यथाविधि सम्पूज्य वैष्णवल्लेन
स्तुत्वा यथोक्तं पुत्रधेनुं 'तच्चतुर्थभागकल्पित-^१ तद्रूपवत्ससहिता-^२ मर्चितामर्चिताय
विद्यातपःशालिने पुत्रार्थिरयमिति ध्यातृपाय ब्राह्मणाय ॐ एतां ममोपकाराय इत्यादिमन्त्रं
पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तपुत्रधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
धेनुचतुर्थभागपुत्रकल्पित-पुष्पमाला-^३ विभूषित-^४ कांस्योपदोह-^५ सितवस्त्रयुगाच्छादित-^६ हिरण्य-
गर्भमणिविद्रुममौक्तिकसहितेक्षुयष्टिमयपाद-^७ रौप्यखुर-^८ सीवर्णाक्षियुगागुरुकाष्ठमयशृङ्ग-^९ सप्तधान्य-
पार्ष्वद्वय-^{१०} पत्रोर्णगलकम्बल-^{११} तुरुष्ककर्पूरघ्राण-^{१२} फलस्वन-^{१३} शर्कराजिह्वा-^{१४} गुडदीरमुख-^{१५} क्षौमसूत्रलाङ्गूल-
सितसर्षपरोमक-^{१६} ताम्रपृष्ठ-^{१७} वत्ससहितां गम्यपुत्रकुम्भमयीं पुष्पमाला-^{१८} विभूषितां कांस्योपदोहं
सितवस्त्र-^{१९} युगाच्छादितां हिरण्यगर्भां मणिविद्रुममुक्तासहितामिक्षुयष्टि-^{२०} पादां रौप्यखुरां
सीवर्णाक्षियुगागुरुकाष्ठशृङ्गं सप्त-^{२१} धान्योपमयपार्ष्वं पत्रोर्णगलकम्बलां तुरुष्ककर्पूरघ्राणां फल-
स्वनों शर्कराजिह्वां गुडदीरमुखां क्षौमसूत्रलाङ्गूलां सितसर्षप-^{२२} रोमकां ताम्रपातपृष्ठां पुत्रधेनुं
दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानो पुत्रमालाहारस्तद्दिनं नियतोऽति-
वाहयेत्^{२३} ।

1 I. O. पूर्ववत् इतिवाहारादि

2 A omits the bracketed por-
tion

3 I. O. जला

4 A चतुर्थभाग.

5 A तद्वय.

6 A omits मर्चिता

7 I. O. भूषित.

8 A omits रौप्य

9 I. O. भूषिता

10 A युगाच्छादिता, I. O. युगादि-
च्छादिता

11 I. O. पदा, A पादा

12 A धान्योपमयपार्ष्वं

13 I. O. and A रौप्यखुरा

14 A नियतो वाहयेत्, I. O. निय-
तोतिवाहयेत्

विष्णुधर्मोक्तपुत्रधेनुदानानि ।

अथ पुत्रधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मोक्ते (३।३०७।१-१५) :—

पुत्रधेनुप्रदानञ्च निबोधत द्विजोत्तमाः ।

गव्यस्य सर्पिषः कुम्भं पूर्णन्तु परिकल्पयेत् ॥१॥

१ कलसञ्च तथा पूर्णं तस्या वत्सं प्रकल्पयेत् ।

२ कांस्योपदोहसंक्षमौ सितवस्त्र-^३ युतौ तथा ॥२॥

४ हिरण्यगर्भौ कर्तव्यावनुलितौ च बाह्यतः ।

इक्षुयष्टिमयान् पादान्^५ खुरान् रूप्यमयास्तथा ॥३॥[अनुलितौ^६ [च गन्धेन] यथेच्छ-^७ चन्दनादिना ।]^८

सीवर्णं चाक्षिणी कार्यं शृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥४॥

सप्तधान्यैश्च कर्तव्ये तस्याः पार्ष्वे पृथक् कृतैः ।

तस्याः पृष्ठञ्च कर्तव्यं कम्बलञ्च द्विजोत्तमाः ॥५॥

कुर्यात् तुरुष्ककर्पूरैः^९ घ्राणं फलमयास्तनान् ।

तद्वच्छर्करया जिह्वां गुडदीरमयं मुखम् ॥६॥

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूलं रोमाणि सितसर्षपैः ।

ताम्रपातमयं पृष्ठं कुर्याच्छृङ्गा-^{१०} समन्वितः ॥७॥११ एतद्विरचनं कृत्वा पुत्रदीराभिः^{१२} वेचनैः ।१३ हरिं^{१४} पुत्रार्थिभ्यो नम्रा संपूजयेद्विभुम् ॥८॥

1 A कलसञ्च

2 I. O. कांस्योपधानसंक्षमौ

3 I. O. युतौ

4 A हिरण्यगर्भौ, I. O. हिरण्यगर्भाभौ

5 I. O. खुरा

6 I. O. omits the bracketed
portion

7 A क्वच for च

8 V. D. omits the b. p.

9 I. O. घ्राणी

10 I. O. समन्वितं

11 A एतद्विरचनं

12 A वेचनैः

13 I. O. हरिं, A हरिः

14 I. O. कृतार्थिभ्यो नम्रा

१[ततस्तु गन्ध]-वस्त्राभूषणपुष्पादिभिर्नरः ।
 घृतेन २[दीपनं दद्यात्] तथैव च घृतार्चिषः ।
 होमं विप्रा-३स्तथा दद्याद् ४धेनुं विप्राय भक्षितः ॥६॥
 घृतार्चिःप्रीत्ये विप्रं कल्पयित्वा ५घृतार्चिषम् ।
 ६एकरात्रं तो दत्त्वा घृताहारो भवेन्नरः ॥१०॥
 त्रिमुक्तः सर्वपापेभ्यो लोकानाप्नोति ७शाश्वतान् ।
 अनेन विधिना दत्त्वा सोपवासो नरः शुचिः ॥११॥
 ८सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।
 विमानेनार्कबल्लो न गवां लोके महीयते ॥१२॥
 घृतक्षीरवहा नथो यत्त पायस-९कर्दमाः ।
 यत्त १०कामफला वृक्षा यत्त सिद्धिश्च ११मानसो ॥१३॥
 गन्धर्वोप्सरसां यत्त सततं १२गीतमुत्तमम् ।
 १३तत्तास्ते सुचिरं लोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१४॥
 मातुष्यमासाय भवत्यरोगः १४शीलेन रूपेण दमेन युक्तः ।
 मनोऽभिरामः १५प्रमदाप्रियश्च धनान्वितः सर्वसुखोपपन्नः ॥१५॥

यथेष्ट-१६[दानदिन]-पूर्वतरदिने १७पूर्ववत् कृतहविष्यभोजनादिः सूर्यादिदेवताभ्य उपवास-
 पूर्वकं विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवघृत-१८क्षीररूपनसहितपूजाहोमपूर्वकं घृतधेनुदानं मया कर्तव्यमिति
 निवेशः सहस्रं कुर्यात् । ३० १९उपोष्यापरदिने २०विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवघृतक्षीररूपनसहित-
 पूजाहोमपूर्वकदानान्तरेकाल-घृताहारत्वसहितं घृतधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता

1 A reads the bracketed por-
tion as ततः सुगन्धि	11 I. O. माससा
2 I. O. and V. D. read the
bracketed portion as दीपं दद्यात्	12 A जीतसुप्तम्, I. O. ज्ञातसुप्तम्
3 I. O. सदा	13 Corrected from V. D. I. O.
तत्रास्ति, A तत्रास्ति
4 I. O. धेनु	14 I. O. क्षीर
5 I. O. घृतार्चिः	15 I. O. प्रमदाप्रियश्च
6 A एकरात्रं	16 A दिने for the bracketed
portion
7 A शाश्वता	17 A पूर्वकृतहविष्यभोजनादि
8 A सर्वकामः सहस्रं साहस्रं	18 A omits क्षीर
9 A सदा	19 A उपोष्य only for च उपोष्या
10 A कामकेला	20 I. O. विष्णुधर्मोत्तः

परदिने १[उपोष्यापरदिने धेनुर्धनं] घृतकुम्भं तत्पार्ष्वे २ धेनुचतुर्थीशघृतफलसम्बन्धं वत्सार्यं
 ३स्नापयित्वा धेनुवत्सौ यथोक्तोपकरणसहितो कृत्वा ४वासुदेवं घृतक्षीराभ्यां स्नापयित्वा ५
 घृतार्चिषे नम इति यथाशक्त्युपचारैः संपूज्य घृतदीपं दत्त्वा ६ घृतार्चिषे ७स्नाहा इत्याज्यं
 हुत्वा, शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा, घृतधेनुमभ्यर्च्य ब्राह्मणाय ध्यातवासुदेवरूपायार्चिताय
 ८ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तघृतधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽह-
 मेतां धेनुचतुर्थीशकलसघृतमयकांस्योपदोहसंछन्-सितवस्त्रयुत-हिरण्यगर्भेक्षु-९यष्टिपाद-रौप्यखुर-
 १०सौवर्णाक्षियुगामगुरुकाष्ठ-११सप्तधान्यपार्ष्व-पट्टवस्त्रकम्बल-१२तुल्यकर्मपूरप्राण-फलस्तन-शर्करा-
 जिह्व-गुडक्षीरमुख-क्षौमसूत्रलाङ्गूल-सितसर्षपरोमक-ताम्रपृष्ठवत्सहितघृतपूर्वकुम्भमयीं कांस्यो-
 पदोहसंछन्नां सितवस्त्रयुतां हिरण्यगर्भाभिस्तुयष्टिपादां रूप्यखुरां सौवर्णाक्षियुगामगुरुकाष्ठ-
 १३क्षौम-१४सूत्रलाङ्गूलां सितसर्षपरोमकां ताम्रपातपृष्ठां घृतधेनुं ददानि । घृतार्चिः प्रीयताम् ।
 सत्सादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । १२ततस्तदिनं यजमानो घृतमावाहारो नियतस्तिष्ठेत् ।

1 A reads the bracketed por-
tion as उपोष्या घृतिधेनुर्धनं घृतकुम्भं
and I. O. as उपोष्यापरदिने घृत-
कुम्भपूर्व	7 I. O. सुवर्णाक्षि
2 I. O. तत्पार्ष्वे	8 I. O. मष्टधान्य
3 A स्नापयित्वा	9 A omits the b. p. here and
reads it between ७ and
उपोष्या in the previous page
4 I. O. वासुदेवप्रतिमा	10 I. O. पुष्प for पट्ट
5 A नमः before स्नाहा	11 I. O. दक्ष for सुप्त
6 I. O. नमः for वष्टि	12 A ततस्तदिनं, I. O. ततस्तदिन

अथ जलधेनुदानम् ।

तथा (३।३०-६।१-१५) :—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि 'प्रोतये जलशायिनः ।

जलकुम्भं ^२द्विजश्रेष्ठाः ^३सुवर्णरजतान्वितम् ॥१॥

कल्पयेद्वज्रगर्भन्तु ^४स्थापयेत्तं यवोपरि ।

^५सर्वधान्यैस्तथा ग्राम्यैः ^६समन्तात् परिवारयेत् ॥२॥

ग्राम्यसर्वधान्यानि परिभाषोक्तानि ।

सितवस्त्रयुगच्छन्नं ^७दूर्वापल्लवशोभितम् ।

कुष्ठमांसी-सुरोशीर-^८बालकामलकैर्युतम् ॥३॥

प्रियङ्गुपल्लवसहितं सितयज्ञोपवीतिनम् ।

सच्छतोपानहञ्चैव ^९सोष्णीषश्च प्रकल्पयेत् ॥४॥

तिलपालैर्युतं कृत्वा सहिरण्यैश्चतुर्दिशम् ।

^{१०}दध्योदनयुतेनाथ [पालेण स्थणितं मुखे] ^{११} ॥५॥

^{१२}कल्पयेदेवमेवन्तु [वारिधानीन्तु वतसकम्] ^{१३} ।

उपोषितः समभ्यर्च्य देवेशं जलशायिनम् ॥६॥

पुष्पधूपोपहारैश्च यथाविभवमा-^{१४}दतः ।

^{१५}आहताम्बरकीताय दद्याद्विप्राय भक्तिमान् ॥७॥

- 1 A प्रोतये
- 2 I. O. जलश्रेष्ठाः
- 3 A सुवर्णरजतान्विता
- 4 A' स्थापयेत्
- 5 I. O. पूर्वपात्रे दद्यात्वा
- 6 I. O. उपोषितः परिवारयेत्
- 7 I. O. उपोषितः परिवारयेत्, V. D. उपोषितः
- 8 A' उपोषितः
- 9 I. O. and V. D. उपोषितः परिवारयेत्
- 10 I. O. दधीदन्

- 11 A पालेण स्थणितं मुखं for the bracketed portion
- 12 I. O. कल्पयेदेवमेवन्तु
- 13 Corrected from V. D. A वारिधानीन्तु वतसकम् and I. O. वारिधानीन्तु वतसकम् for the bracketed portion
- 14 V. D. उपोषितः, A' उपोषितः
- 15 A' आहताम्बरकीताय, I. O. उपोषितः

जलशायी जगशोनिः प्रीयतां मम केशवः ।

इति चोच्चार्य ^१तं दद्यात् [प्रोतयेच्च द्विजोऽपि तम्] ^२ ॥८॥

अहोरात्रोषितो दद्याद् यथाविधि मयेरितम् ।

^३अपक्वाग्नाशिना स्वेयमहोरात्रमतः परम् ॥९॥

अनेन विधिना ^४दत्त्वा जलधेनुं द्विजोत्तमाः ।

सर्वाङ्गादानवाप्नोति कामानाप्नोति शाश्वतान् ॥१०॥

मोक्षमाप्नोति सर्वेभ्यः पापेभ्यः स तथा नरः ।

सौभाग्यं महदाप्नोति रूपञ्च परमन्तथा ॥११॥

पुरुषः स तथा याति यस्य यस्य च दर्शनम् ।

करोति ^५परमाह्लादं तस्य तस्य द्विजोत्तमाः ॥१२॥

नित्याभितुष्टो भवति तथैव च ^६निरामयः ।

सर्वबाधाप्रशमनं प्राप्नोति गतकलमयः ॥१३॥

^७वाक्यं लोकमाप्नोति सकृद्वत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

दत्त्वा तामसकृद् विप्रा लोकमाप्नोति वैष्णवम् ॥१४॥

आह्लादहेतोः परमं पवित्रं दानं मयेदं कथितं ^८द्विजेश्वरः ।

धन्यं यशस्तं ^९दुरितापहारि ^{१०}कामप्रदं [लोकहितं प्रशस्तम्] ^{११} ॥१५॥

दानदिनपूर्वतरदिने ^{१२}पूर्ववद्धविष्यभोजनादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः सोपवासविष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-जलशायिकेशवपूजापूर्वक- [जलधेनुदानकर्म मया कर्तव्यमिति ^{१३} निवेद्य सकलपं-
कुर्यात् । ३०^० श्व ^{१४}उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवपूजापूर्वक] ^{१५} दानान्तरेक-^{१६}रात्राप-
क्वाग्नाहारत्वसहितं जलधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिने उपोष्यापरदिने

- 1 I. O. तद्व्याप्तं
- 2 I. O. reads the bracketed portion as प्रोतयेच्च द्विजोऽपि तम्
- 3 I. O. अपक्वाग्नाशिना
- 4 A दद्यात्
- 5 I. O. परमाह्लादं
- 6 A निरामयः
- 7 A वाक्यं
- 8 A द्विजोत्तमाः

- 9 Corrected from V. D. I. O. दुरितापहारि, A दुरितापहारि
- 10 I. O. कामप्रदं
- 11 A reads the bracketed portion as लोकहितप्रशस्तम्
- 12 I. O. पूर्ववद्ध विषयशङ्करादि
- 13 A कर्तव्यं
- 14 A उपोष्या परदिने
- 15 A omits the b, p.
- 16 A रात्रापक्वाग्नाहारत्वः

जलकुम्भमयीमुक्तोपकरणसहितां जलधेनुं तत्पार्श्वे तच्चतुर्थीशजलभृद्वारिधानीमयमुक्तोप-
करणसहितां 'वत्सस्य' स्थापयित्वा वासुदेवं यथाशक्त्युपचारेः ॐ जलशायिने नम इति सम्पूज्य
'ब्राह्मणाचार्यताय' 'नवान्वराहताया' 'रचितं ताम् ॐ' 'जलशायीत्यादिकमन्त्रं' पठित्वा ३०
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-जलधेनुदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतां
धेनुचतुर्थीशजलभृद्-वारिधानीमय-सुवर्ण-रजतान्वित-रत्नगर्भ-यवस्था-^{१०} 'ग्राम्यसर्वधान्यपरि-
वारित-सितवस्त्रयुगच्छन्नां-दूर्वापल्लवशोभितां-कुष्ठमांसीसुरोशीर-^{११} बालकामलकप्रियङ्गुपलसहित-
सित-^{१२} यज्ञोपवीति-सच्छत्रोपानतक-^{१३} सोष्णीष-सहिरण्यतिलपात्र-^{१४} [चतुष्टययुत-दध्योदनपात्र-
स्थगितमुख]-वत्ससहितां जलकुम्भमयीं सुवर्णरजतान्वितां रत्नगर्भा ^{१५} यवस्था ^{१६} [ग्राम्यसर्वधान्य-
परिवारितां सितवस्त्रयुगच्छन्नां दूर्वापल्लवशोभितां कुष्ठमांसीसुरोशीर-^{१७} बालकामलक-प्रियङ्गु-
पत्रसहितां सितयज्ञोपवीतिनां सच्छत्रोपानतकां सोष्णीषां सहिरण्यतिलपात्रचतुष्टय-^{१८} युतां
दध्योदनयुतपात्र-^{१९} स्थगितमुखीं जलधेनुं ददामि । प्रतिग्रहीता जलशायी केशवः प्रीयतामिति
वदेत् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्वेनत् । ततो यजमानोऽ^{२०} पक्वावाशी तद्दिनं नियतो नयेत् ।

- 1 I. O. रत्नग
- 2 A' ब्राह्मण्योर्चितं ताय, I. O. ब्राह्मणाया-
रचितं ताय
- 3 I. O. वरान्वरा०
- 4 A' 'रचितं ताय' and omits तं
- 5 जलशायिनेत्यादिकमन्त्रं
- 6 I. O. काल एतां
- 7 I. O. रचितान्वित
- 8 A' पत्र before रत्न
- 9 I. O. 'यवस्था', A' 'यवस्था'
- 10 A' 'ग्राम्यसर्वधान्य', I. O. 'ग्राम्यधान्य',
- 11 A' 'पक्वावा', I. O. 'पक्वावा'

- 12 A' reads रचितं and omits सित
- 13 A' सोष्णीषहित, I. O. सोष्णीष
- 14 I. O. स्थगितमुख for the brack-
eted portion
- 15 A' यवस्था
- 16 A' reads the bracketed por-
tion once again after यवस्था
पात्रतका, a line below.
- 17 I. O. बालकामलक०
- 18 A' omits चतुष्टय
- 19 I. O. स्थगित०, A' स्थगित०
- 20 A' 'पक्वावा'

अथ तिलधेनुदानम् ।

तथा (३१३०८११-१५) :—

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वपापभयापहाम् ।

'धेन्वाकारान्तु तां कुर्यादाविके' कम्बले बुधः ॥१॥

'तिलैः षोडशभिः प्रस्यैश्चतुर्भिर्वत्समेव च ।

'तिलप्रसारणं कुर्याद् धेन्वा' धेनुप्रमाणतः ॥२॥

ततस्तु 'रचयेद्धेनुं' 'तिलैर्वत्सम्यहं द्विजाः ।

हेमश्चर्मां रूप्यखुरां गन्धप्राणवतीं शुभाम् ॥३॥

मिश्राज्जिह्वां कुर्वति गुडास्यां मूलकम्बलाम् ।

इक्षुपादां ताम्रपृष्ठां कुर्यान्मुक्ताफलेक्षणां ॥४॥

प्रशस्त-^५ पत्रश्रवणां फलदन्तवतीं शुभाम् ।

सगदामपुच्छां कुर्वति नवनीतस्तनान्विताम् ॥५॥

'[प्रशस्तपत्रं यज्ञीयतरुपलम्] ।

फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यै^{१०} 'मैथिमुक्ताफलान्विताम् ।

शुश्रूवस्त्रयुगच्छन्नां चारु-^{११} च्छत्रसमन्विताम् ॥६॥

कांस्योप-^{१२} दोहनां कृत्वा वासुदेवन्दु^{१३} पूजयेत् ।

गन्धमाल्यनमस्कारधूपदीपान्नसम्पदा ॥७॥

जुहुयाच्च तिलानेव नाम्ना तस्यैव^{१४} मानवः ।

तमेव प्रीणयेद्वाहेनुं तामा^{१५} हितामये ॥८॥

1 Corrected from V. D. I. O.	8 A' 'पक्वा०
धेन्वाकारा तु, A' धेन्वाकारान्तु	9 A' reads the bracketed por-
tion as प्रशस्तपत्रं यज्ञीयतरुपलम्
2 A' कुर्यादाविके	10 A' 'मंसे०, I. O. 'मंसे०'
3 I. O. तिलैः षोडशभिः, A' ति-
षोडशभिः	11 A' चक्र for च्छत्र
4 Corrected from V. D. A	12 Corrected from V. D. A
'दोहनां, I. O. 'दोहन'
तिलप्रसारणं, I. O. तिलप्रदानपत्रं	13 I. O. वासुदेवश्च
5 A' omits it	14 A' तस्यैव
6 A' 'रचयेद्धेनुं'	15 I. O. तामा
7 A' 'पक्वा०'	

तिराजं यस्तिलाहारस्तिलधेनुं प्रयच्छति ।
 दरवैक-^१रात्रं च पुनस्तिलानति द्विजोत्तमाः ॥६॥
 चान्द्रायणाद्यधिकं^२ शस्तं ततिलभक्षणम् ।
 सर्वपातकनिर्मुक्तः पितरं स पितामहम् ॥१०॥
 तस्यापि पितरश्चैव तारयेद्दुकृताभरः^३ ।
 आत्मानं पुनपौलाथ प्रपौलमपि तारयेत् ॥११॥
^४[सुहृदं वाप्यथोद्दिश्य] तिलधेनुप्रदो नरः ।
 तारयेद्दुकृतात्तच्च^५ यमुद्दिश्य प्रयच्छति ॥१२॥
 यश्च गृह्णाति विविधदोयमानाच्च^६ परयति ।
 सोऽपि पापविनिर्मुक्तः स्वर्गलीके महीयते ॥१३॥
 महापातकसंयुक्तो युक्तो यथोपपातकैः ।
 तिलधेनुप्रदानेन सोऽपि पावनमाप्नुयात् ॥१४॥
 स लोकमासाद्य नरो वसूनां तत्तापि भुङ्क्ते^७ ।
^८मानुष्यमासाद्य मवत्यरोगो धनान्वितो रूपसुलोपपन्नः ॥१५॥

दानदिनपूर्वचतुर्थदिने प्रातः गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात्^{१०} ^{११}‘ॐ’
 अथादि तिराजस्तिलाहाररूपप्राच्याङ्गदानदिन^{१२}-तिलाहाररूपोदोद्याङ्गसहितं^{१३} विष्णुधर्मो-
 त्तरोक्ततिलधेनुदानकर्माहं करिष्ये^{१४} । ततस्तद्दिनादारभ्य तिलमासाहारो^{१५} [दिनत्रयं भूत्वा]
^{१६}चतुर्थदिने कम्बलमा-^{१७}[स्तीर्य तत्र षोडशसंख्य]^{१८}-प्रस्थपरिमिततिलैर्धेनून्कार^{१९} ^{२०}विरचय
^{२१}[तत्प्राशे तच्चतुर्थीश]-तिलैर्वत्साकारमारचय्य धेनु-^{२२}मुक्तोपकरणान्वितां^{२३} कृत्वा वत्ससंघं-

1 I. O. वास	12 I. O. and A विष्णुधर्मोक्तं
2 I. O. and V. D. ००००००००	13 I. O. युक्ता for the bracketed portion
3 A ००००००००००००	14 I. O. चवत्सदिने
4 Corrected from V. D. I. O. सुहृदं वाप्यथोद्दिश्य for the h. p.	15 I. O. reads the bracketed portion as भाक्ततत्समैतन्नम
5 I. O. ००००००००००००	16 A ००००००००००००
6 I. O. ००००००००००००	17 A विचार्य
7 A यः सोपपातकैः	18 A च तत्प्राशे चतुर्थीश for the b. p.
8 A विविधं कर्मयोगात्	19 I. O. and A ००००००००
9 I. O. मनुष्यं	20 I. O. ००००००००
10 A कुर्यात्	
11 I. O. omits दिन	

^१विधोपकरणयुतं विधाय वासुदेवप्रतिमां ^२यथाशक्त्युपचारैः पूजयित्वा ॐ वासुदेवाय स्वाहेति तिलान् कृत्वा^३ शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा, आहिताग्नये ^४ब्राह्मणायाचित्वाया-
 चिताम् ॐ वासुदेवः प्रीयतामित्युक्त्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^५विष्णु-
 धर्मोत्तरोक्ततिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं^६ मेतामाविककम्बलस्थधेनुचतुर्थी शतिलं--मयहेमशृङ्ग-
 रूप्यसुर-गन्धघ्राण-मिश्रान्नजिह्व-गुडास्या-सुतगल-कम्बलेक्षु-^{१०}यष्टिपाद-ताम्रपृष्ठ-मुक्ताफलेक्षणा-
^{११}[पत्रश्रवण-फलदन्त-स्रग्दामपुच्छ]-नवनीतस्तन-फल-^{१२}भक्ष्यसमन्वित-^{१३}मणिसुक्तालङ्कृत-वज्र-
 युगच्छन्न-छत्रान्वित-कांस्योपदोह^{१४}-वत्स-^{१५}सहितामाविककम्बलस्थ-षोडशसंख्यप्रस्थपरिमित-
 तिलमयीं हेमशृङ्गी रूप्यसुरां गन्धघ्राणां मिश्रान्नजिह्वां गुडास्यां सुतगलकम्बलामिच्छुपादां
 ताम्रपृष्ठां मुक्ताफलेक्षणां ^{१६}पत्रश्रवणां फलदन्तां स्रग्दामपुच्छां नवनीतस्तनीं ^{१७}फलभक्ष्य-
 समन्वितां ^{१८}मणिसुक्तालङ्कृतां वस्तयुगाच्छादितां वृत्तसहितां ^{१९}कांस्योपदोहं तिलधेनुं
 ददामि । स्वस्यादिस्वोकारान्तं पूर्ववत् । ^{२०}[ततस्तद्दिनं यजमानस्तिलमासाहारो नियतो
 नयेत्] ।

इति ^{२१}महाराजाधिराज-^{२२}निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्रत्नालसेन-^{२३}देवविरचिते

दानसागरे धनुदानावर्तः ।

1 A ०विविधं	15 I. O. ०सहितां आदि०, A ०सेत आदि०
2 I. O. यथाशक्त्युपचारैः	16 I. O. प्रयच्छन्वत्
3 A कृत्वा	17 A फलभक्ष्यसहितां
4 I. O. ब्राह्मणायाचित्वायाचित्वा, A ब्राह्मणायाचित्वा	18 I. O. मणिसुक्तालङ्कृतां, A omits it
5 I. O. स्व	19 I. O. कांस्योपदोहनां
6 I. O. विष्णुधर्मोक्तं	20 A reads the bracketed portion as ततस्तद्दिनं यजमानस्तिला-
हारी नियतो नयेत् and I. O. as ततस्तद्दिनं यजमानस्तिलमासा-
हारी नियतस्तद्दिने
7 I. O. ०मेतामाविक०, A ०मेता मावि०	21 I. O. समस्तप्रतिभाधिराजमान-
महाराज०
8 A ०तिल०	22 A निःशङ्कर०
9 I. O. ०गङ्ग०	23 I. O. omits दिन
10 A omits यष्टि	
11 I. O. reads the bracketed portion as गन्धघ्राणफलदन्त-
स्रग्दामपुच्छ	
12 I. O. ०भक्ष्यसमन्वित, A ०भक्ष्यान्वित	
13 I. O. omits मणि	
14 I. O. कांस्योपदोहनसहित	

अथ रुद्रदैवतगवीदानावर्तः । (४-७)

तत्र 'गोदानस्तुतिः विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६१।१ख-३) :—

यथा देवा यथा वेदा ^१ब्राह्मणाश्च यथा द्विजाः ।

तथा ^२गवो विनिर्दिष्टाः सर्वलोकमुखावहाः ॥१॥

‘[एकं गोब्राह्मणं श्रेयन्तयो]-र्यज्ञः प्रतिष्ठितः ।

विशेषु मन्त्रास्तितृण्ति गोषु संतिष्ठते हविः ॥२॥

गवां ^३दानं द्विजश्रेष्ठा दुष्कृतान्यपकर्षति ॥३॥

तथा (३।३०६।१-२क, ३क) :—

^४गवः पविता मन्त्रस्या गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ।

तास्माद्यज्ञानि यज्ञानि देवतातिथिपूजनम् ॥४॥

बालपुष्टिश्च ^५भवति तथा ^६श्राद्धक्रिया द्विजाः ।

तस्मात् सर्वप्रदानानां गवां दानमनुत्तमम् ॥५॥

तथा (३।३०६।२३-२६) :—

^७[शतं वर्षसहस्राणि] तपस्तप्तं सुदुश्चरम् ।

गोभिः पूर्व-^{१०}विष्टाभिर्गच्छेत्^{११} श्रेष्ठतामिति ॥६॥

लोकेऽस्मिन् दक्षिणानाह सर्वासां वयमुत्तराः ।

भवेम न च लिप्येम ^{१२}दोषेणेति परन्तपाः ॥७॥

^{१३}शङ्कतासां पवित्रार्थं ^{१४}कुर्वीरन् देवमानुषाः ।

तथा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥८॥

1 A' गोपाकस्तुतिः

2 I. O. ब्राह्मणाश्च

3 I. O. गवो

4 I. O. reads the bracketed portion as एकं गोब्राह्मणं यज्ञि-
तयो and A as एकं गो ब्राह्म-
णं यज्ञि

5 I. O. दान

6 I. O. गवः पवित्र, A' गवः पवित्रा

7 I. O. पुष्टिश्च

8 A' भवति

9 A reads the bracketed por-
tion as तपस्तप्तं सुदुश्चराणां

10 I. O. 'विष्टाभिः'

11 A 'गच्छेत्'

12 A 'दोषेणेति'

13 I. O. यज्ञता च

14 A' कुर्वीरन् देवमानुषाः

गवीदानावर्तः

२५७

प्रदातारश्च ^१गोलोकां गच्छेयुरिति ^२मानवाः ।

^३एतद्वरं ददौ तासां सर्वमेव ^४पितामहः ॥९॥

तथा (३।३०६।४४-४२क) :—

अपामधस्तालोको वै तस्योपरि महीधराः ।

^५नागानामुपरिष्टाद्गुः पृथिव्युपरि मानवाः ॥१०॥

मनुष्यलोकाद्गुद्वन्तु खगानां ^६गतिरुच्यते ।

आकाशस्योपरि रविर्द्वारं ^७स्वर्गस्य तत् ^८स्मृतम् ॥११॥

देवलोकः परस्तस्माद्ब्रह्मलोकस्ततः परः ।

^९[ततोपरि गवां लोको विष्णुलोकस्ततः परः ॥१२॥]

लोकस्त्वधो दुष्कृतीनां ^{१०}नराणां पृथिवी मता ।

[क्षमस्थिराणां विषयः स्वर्गः सुकृतकर्मणाम् ॥१३॥]^{११}

ब्राह्मे तपसि युक्तानां ब्रह्मलोकः सनातनः ।

गवामेव हि गोलोको ^{१२}दानारोहा हि सा गतिः ॥१४॥

एकान्तितो [विष्णुभक्ता विष्णुलोकं व्रजन्ति ते]^{१३} ।

^{१४}गोप्रदानरता यान्ति गोलोकं सर्वकामदम् ॥१५॥

तत्र कामफला वृक्षाः नद्यः पायसकर्दमाः ।

सुवर्णसिकताधान्या विमलाम्बुयुताः^{१५} शुभाः ॥१६॥

^{१६}यथाकामेप्सितास्तत्र भवन्ति ^{१७}शुभकर्मणाम् ।

^{१८}देशाः मनोहराः शुभ्राः देवारावविभूषणाः ॥१७॥

1 A गोलोके

2 I. O. मानवाः

3 A एतद्वरं

4 A पितामहः

5 I. O. नागानामुपरिष्टाद्गुः

6 I. O. गतिः

7 A स्वर्ग

8 A स्मृतं

9 I. O. omits the bracketed portion

10 I. O. and V. D. कर्मिणां

11 V. D. omits the b. p.

12 I. O. and V. D. दानारोहा

13 A reads the bracketed por-
tion as विष्णुलोकं व्रजन्ति एतयो
विभोः

14 I. O. and A गोप्रदानरता

15 Corrected from V. D. I. O.
-अम्बुयुताः

16 A यथाकामेप्सितास्तत्र, I. O.
यथाकामेप्सितास्तत्र

17 A शुभकर्मणां

18 I. O. देवा, A देवाः

दिव्येन गीतश्रुत्येन वादितेन मनोहराः ।
तत्तेप्सितानां कामाना-^१मासिर्भवति नित्यदा ॥१८॥

अथ परिभाषा ।

महाभारते :—

^१[न वधार्थं] प्रदातव्या ^२[न कीनाशे न नास्तिके] ।

^३न गोजीविने^४ दातव्या तथा गौर्भरतर्षभ ॥१॥

कीनाशे [कृषिवले] ।

दत्तं स तदृशानां नै नरो गां पापकर्मणाम् ।

अक्षयं नरकं यातीत्येवमाहुर्महर्षयः ॥२॥

विष्णुधर्मोत्तरे (१।३.६।७) :—

नैका बहूनां दातव्या न द्वयोर्द्विजपुत्रवाः ।]^५

सा तु ^६विक्रयमापन्ना दातुर्नरकदायिनी ॥३॥

तथा (१।३.६।२२) :—

एकाश्च दशगुर्वथाश्च दद्याच्च ^७गोशती ।

शतं सहस्रगुर्वथात् ^८सर्वे तुल्यफला हि ते ॥४॥

^{१०}अथावेद्या ^{११}[गौः] ।

यो दद्यादुपयुक्तार्थं जीर्णो धेनुश्च निष्कलाम् ।

तमः स प्रविशेद्दाता द्विजा क्लेशेन योजयेत् ॥१॥

कस्मार्थं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता यात्यन्तिमां गतिम् ।

जीर्णनिर्मोकनिर्मुक्तः पञ्चमेन्द्रः क्षितौ यथा ॥२॥

1 Corrected from V. D. I. O.
•वहितं, A' •वर्ति•

2 A निर्वाचार्थं

3 A reads the bracketed por-
tion as कीनाशे नास्तिकेन च

4 A omits it

5 I.O. गोजीविन दातव्या, A गोजी-
विनी प्रदातव्या

6 A omits the bracketed por-
tion

7 I. O. निःश्वयः

8 I. O. गोशतं

9 A सर्वं

10 A अथावेद्या

11 I. O. omits the bracketed
portion

महाभारते (=वि. ध. ३।३.०६।३ख-५क) :—]

हीनाङ्गी ^१क्षीरपा वृद्धा दुःखदोहा निरिन्द्रिया ।

व्याधिता विषमा ^२व्याला तथैव प्रपलायिनी ॥३॥

मूल्यैस्तथाप्यसंशुद्धैः कीता च द्विजपुत्रवाः ।

न दातव्या ^३द्विजा ^४धेनुर्दत्त्वा नरकमाप्नुयात् ॥४॥

^५आदित्यपुराणे :—

^६उन्मत्तामङ्गहीनाश्च ^७शृतवत्सां महाशनाम् ।

^८केशचेलपुरोषास्थि - ^९कव्यादां ^{१०}सन्धिनीं खलाम् ॥५॥

^{११}पुटधेनुं ^{१२}यमजसूं नित्यं ^{१३}युगलितस्तनीम् ।

न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तु सदोष^{१४}-वृषभं ^{१५}तथा ॥६॥

महाशनामति^{१६}-प्रचुरभक्षणाशीलां ^{१७}[सन्धिनीम् शृतुमतीं] ^{१८}पुटधेनुं ^{१९}दुर्निवारां [यम-
जसूं वत्सद्वयप्रसवशीलां]^{२०} ^{२१}युगलितस्तनीं संलभन्तद्वयाम्^{२२} ।

1 A क्षीरदा

2 A व्याध

3 A क्षता

4 I. O. धेनुर्दत्त्वा, A धेनुं दत्त्वा

5 A omits it

6 I. O. उन्मत्तामङ्गहीनाश्च च, A'
उन्मत्तामङ्गहीनाश्च

7 I. O. शृतवत्सां

8 I. O. केशचेल पुरोषास्थि

9 A कव्यादां

10 I. O. सन्धिनी

11 I. O. पुटधेनुं

12 A यमजसू

13 A संलभितस्तनीं

14 A सदोष

15 A वृषा

16 I. O. •मिति•

17 A reads the bracketed por-
tion as सन्धिनीं कव्यादां । तुमतीं,
I. O. as सन्धिनींशृतुमती

18 I. O. पुटधेनुं

19 I. O. दुर्निवारं ; A दुर्निवारां

20 A omits the bracketed por-
tion

21 A संलभितस्तनीं

22 I. O. संलभन्तद्वयम्

तत्तादावलङ्कृतगवीदानावर्तः । (४)

^१सम्बर्तः :—

यो ददाति शफै रूप्यैर्हेमश्रीमरोगिणीम् ।

सवत्सां वज्रसंयुक्तां [सुशीलां गां]^२ पयस्विनीम् ॥१॥

शफैः खुरैः । वज्रसंयुक्तां वज्राच्छादिताम् ।

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया [दिवं गतः]^३ ।

तावतो वत्सरानास्ते स गत्वा नक्षत्रोऽन्तिके^४ ॥२॥

^५अत्र यजमानो ^६गामुक्कलक्षणांमुक्कोपकरणयुतां ^७सवत्सामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । अथामुक-^८[सगोक्षायामुक]-वेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं ^९सम्बर्तः-^{१०}गोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{११}रूप्यशफां हेमश्रीं ^{१२}[सवत्सां गां ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सार्विलीं पठित्वा गौरियं रुद्रदेवतेत्युक्ता यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । तत उ अथ कृतैस्तद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं] दक्षिणामेतत्काञ्चनं ददानि । ^{१३}प्रतिग्रहीता स्वस्ती-^{१४}त्युक्ता गां ^{१५}पुच्छे गृह्णीयात् । ^{१६}[अत्र दक्षिणाबाहुल्यात् ^{१७}फलबाहुल्यमुन्नेयम्] ।

याज्ञवल्क्यः (१।२०४-५) :—

^{१८}हेमश्रीः ^{१९}शफैरौप्यैः सुशीला ^{२०}वज्रसंयुता ।

^{२१}[सर्कास्यपाता दातव्या] ^{२२}क्षीरिणी गौः सदक्षिणा ॥३॥

- 1 A omits it
- 2 I. O. reads the bracketed portion as सुशीलाय
- 3 A reads the bracketed portion as वरीरतः
- 4 A ब्राह्मणोभित्ति
- 5 I. O. यम
- 6 I. O. गामुक्कलक्षणांमुक्कोपकरणयुतां
- 7 A सवत्सा अर्चिताय
- 8 I. O. reads the bracketed portion as गीनामुक
- 9 A सम्बर्तः
- 10 I. O. रूप्यशफा

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. यदीक्षा
- 13 I. O. रूप्यै
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 I. O. फलबाहुल्यमुन्नेयम्
- 16 A यमश्रीः, Yāj. यमश्रीः
- 17 A सदौप्यैः
- 18 A वत्ससंयुतां
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 I. O. and A क्षीरिणी

अलङ्कृतगवीदानावर्तः

२६१

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति [वत्सरान् रोमसम्मितान्]^१ ।

कपिला चेतारयति भूयश्वाससमं कुलम् ॥४॥

गां बहुक्षीरामुक्कोपकरणयुता-^२मभ्यर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय उ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^३[धेनुरोम-समानसंख्यकाल]-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं रौप्यशफां ^४वज्रसंयुतां ^५सर्कास्यपातां गां ददानि । ^६[स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।] कपिलादाने तु याज्ञवल्क्योक्त-^७कपिलागवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलां गामिति वाक्ये विशेषः । उभयतोमुखी-^८दानवाक्ये याज्ञवल्क्योक्तोभयतोमुखीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं गामिति विशेषः ।

तथा याज्ञवल्क्यः (१।२०६-७) :—

सवत्सा-^९रोमतुल्यानि युगान्युभयतो-^{१०}मुखीम् ।

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्वेण विधिना ^{११}ददत् ॥५॥

पूर्वेणेति पूर्वोक्तगोदानविधिनेत्यर्थः ।

यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ ^{१२}मुखं योन्यां प्रहस्यते ।

तावद् गौः पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥६॥

बृहस्पतिः—

हेमश्रीं रौप्यशफां वज्र-^{१३}सर्कास्यज्यसंयुताम् ।

सवत्सां कपिलां दत्त्वा कुलान् सप्त समुदरेत् ॥७॥

कपिलामुक्कोपकरण-^{१४}युतामर्चिताय ब्राह्मणाय उ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहस्पत्युक्तगोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं रौप्यशफां वज्रसर्कास्यज्यसंयुतां ^{१५}सवत्सां कपिलां ^{१६}गां ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. reads the bracketed portion as वत्सरान् रोमसम्मितान्, A as वत्सर only
- 2 I. O. भूय आसप्तमं, A भूयमासप्तमं
- 3 I. O. मभ्यर्चितामर्चिताय, A मर्चिताय only
- 4 A चामुक्कलक्षणांमुक्कोपकरणयुतां for the bracketed portion
- 5 I. O. वज्रसंयुतां, A वत्ससंयुक्तां
- 6 I. O. सर्कास्यपातां
- 7 A omits the bracketed portion
- 8 I. O. कपिलम्
- 9 I. O. दाने तु वाक्ये
- 10 A नामतुल्यानि
- 11 A मुखी
- 12 I. O. ददत्, A ददत्
- 13 A सुखा
- 14 A सर्कास्यज्यसंयुतां
- 15 A युतामर्चिताय, I. O. युतामर्चिताय
- 16 I. O. सर्कास्यज्यसंयुतां, A सर्कास्यज्यसंयुतां
- 17 A omits it

यमः—

रुक्म-^{२३} रौप्यद्वारां मुक्तालान् लभूषिताम् ।कांस्योपदोहनां^१ धेनुं^२ वस्त्रच्छादनामलङ्कृताम् ॥८॥^३अलङ्कृतां हेमतिलाकादिभिः ।^४दत्त्वा द्विजेन्द्राय नरः स्वर्गलोके महीयते ।यावन्ति धेनुरोमाणि तावन्त्यन्दान्यसंशयः^५ ॥९॥

दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥१०॥

^६धेनुमुक्तोपकरणं^७ युतामभ्यर्च्यार्चिताय विद्यातपोवृत्तसम्पन्नाय^८ ब्राह्मणाय^९ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । धेनुरोम-^{१०}समानसंख्या-^{११}सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१२} रुक्म-^{१३}रौप्यद्वारां मुक्ताभूषितलान् लूलां^{१४} कांस्योपदोहनां वस्त्रच्छादनामलङ्कृतां^{१५} धेनुं ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । कपिलादाने तु यमोक्तकपिलाधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१६} कपिलां धेनुमिति वाक्ये विशेषः ।

महाभारते (अनु—७६।१४) :—

अपां फेनसवर्णान्नु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय^{१७} वस्त्रसंवीतां वायुलोकं लोकरनुते ॥११॥

अपां फेनसवर्णां समुद्रफेनवर्णां^{१८} [सवर्णवत्सां गां]^{१९} मुक्तरूपामुक्तोपकरणं^{२०} [युतामभ्य-^{२१}र्च्यार्चिताय] ब्राह्मणाय^{२२} [अथादि] तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२३} सवर्णवत्सां कांस्योपदोहनां^{२४} वस्त्रच्छादितां जलफेनसवर्णां^{२५} गां ददानि । स्वस्यादि-

- 1 A कांस्योपदोहनां
- 2 A सवत्सामलङ्कृतां
- 3 A omits it
- 4 I. O. दद्यात् ब्राह्मणाय
- 5 I. O. वस्त्रसंवीतां, A वस्त्रसंवीतां
- 6 I. O. वत्सां वायुलोकाय
- 7 A वत्सामभ्यर्चिताय
- 8 I. O. वत्ससंवीतां; A वत्ससंवीतां
- 9 A omits सदान
- 10 I. O. वत्ससंवीतां
- 11 A वत्ससंवीतां
- 12 A कांस्योपदोहनां

- 13 I. O. वत्सां गां
- 14 I. O. कपिला
- 15 A वत्ससंवीतां
- 16 I. O. वत्सां
- 17 A सवर्णवत्सा for the bracketed portion
- 18 A युतां तुभ्यमभ्यर्चिताय for the b. p.
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 I. O. सवर्णवत्सां
- 21 A समुद्रफेनवर्णां before this

अलङ्कृतगवीदानावर्तः

स्वीकारान्तं पूर्ववत् । जलफेनसवर्णादित्योदशधेनुदानानां महाभारतौक्तानां समान-^१[वर्ण-^२वत्सां]^३प्रकरणत्वात् यत्तापि समानपदं नास्ति तथापि धेनुवत्सयोः समानवर्णत्व^४ बोद्धव्यम् । तथाहि योजना सवत्सामपां फेन-^५सवर्णां वत्ससहितैरपां फेन-^६सवर्णैरित्यर्थः । एव-^७मन्यत्वाप्युन्नेयम् ।

तथा (अनु—७६।२०) :—

पाण्डुकम्बल-^८[वर्णाभां सवत्सां कांस्यदोहनाम्]^९ ।^{१०}[वत्ससंवीतगां दत्त्वा] साध्यानां लोकमश्नुते ॥१२॥

पाण्डुकम्बल-^{११}वर्णां स्वेतलोहितवर्णां^{१२} समानवर्णवत्सां^{१३} गामुक्ता-^{१४}[रूपासुक्तां]-पकरणयुताम-^{१५}भ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^{१६} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । साध्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१७} पाण्डुकम्बल-^{१८}वर्णाभां सवर्णवत्सां कांस्योपदोहनां^{१९} वत्ससंवीतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१४) :—

वातधेनुसवर्णान्नु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वत्ससंवीतां वायुलोके महीयते ॥१३॥

वातधेनुसवर्णां मलिनपिङ्गलां^{२०} सवर्णवत्सां^{२१} गामुक्तरूपामुक्तोपकरणामभ्यर्च्यार्चिताय^{२२} ब्राह्मणाय^{२३} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्ष-^{२४}वायुलोक-प्राप्तिकामोऽहमेतां^{२५} सवर्ण-^{२६}वत्सां^{२७} कांस्योपदोहनां वस्त्रच्छादितां वातधेनुसवर्णां^{२८} गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. वत्सां for the bracketed portion
- 2 A वत्सां
- 3 A वत्सां, I. O. वत्सां
- 4 I. O. and A वत्सां
- 5 I. O. reads the bracketed portion as वत्सां वत्सां कांस्यो-पदोहनां
- 6 I. O. प्रदाय वत्ससंवीतां for the bracketed portion
- 7 I. O. वत्सां

- 8 A reads the bracketed portion as वत्सां वत्सां
- 9 A omits it
- 10 I. O. वत्सां
- 11 A omits वत्सां
- 12 A omits सवर्ण
- 13 I. O. वत्सां वत्सां वत्सां वत्सां
- 14 A वत्सां, I. O. वत्सां
- 15 A कांस्योपदोहनां
- 16 A वत्सां सवर्णां

तथा (अनु—७६।१६) :—

हिरण्यवर्णां^१ पित्राक्षीं सवत्सां^२ कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वस्त्रसम्बोतां^३ कीर्त्तयन् लोकमश्नुते ॥१४॥

समानवर्णां^४ पित्राक्षीं सवत्सां^५ कांस्यदोहनाम् । गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय^६ ब्राह्मणाय^७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^८ दद्यात् । कीर्त्तयन् लोकमश्नुते ॥१४॥ 'हिरण्यवर्णां' पित्राक्षीं 'सवत्सां' पित्राक्षीं सवत्सां कांस्यदोहनां वस्त्रसम्बोतां गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

पलालधूमं^९ वर्णां^{१०} सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वस्त्रसम्बोतां^{११} पितृलोके महीयते ॥१५॥ (अनु—७६।१७)

पलाल-धूमवर्णां^{१२} मलिन-पाण्डुरां^{१३} सवत्सां^{१४} गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय^{१५} ब्राह्मणाय^{१६} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^{१७} दद्यात् । सोत्कर्षपितृलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१८} पलालधूमं^{१९} वर्णां^{२०} सवत्सां^{२१} कांस्यदोहनां वस्त्रसम्बोतां गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१२} वयोपपन्नां^{१३} नीलाक्षीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।

गन्धर्वोप्सरा^{१४} लोकान् दत्वा प्राप्नोति मानवः ॥१६॥ (अनु—७६।२२)

^{१२} वयोपपन्नां^{१३} तद्वर्णां^{१४} सवत्सां^{१५} गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय^{१६} ब्राह्मणाय^{१७} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^{१८} दद्यात् । ^{१९} गन्धर्वोप्सरो-लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२०} सवत्सां^{२१} नीलाक्षीं सर्वरत्नसमन्वितां^{२२} गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. पित्राक्षीं
- 2 I. O. कांस्यदोहनां ; A कांस्योप-
दोहनां
- 3 A पित्राक्षीं for पित्राक्षीं
- 4 I. O. हिरण्यवर्णां
- 5 A सवत्सां पित्राक्षीं
- 6 I. O. ० धूमं
- 7 I. O. ० वर्णां
- 8 I. O. and A ० पाण्डुरां
- 9 I. O. सवत्सां
- 10 I. O. ० धूमं
- 11 I. O. सवत्सां, A सवत्सां

- 12 A वयोपपन्नां
- 13 I. O. नीलाक्षी
- 14 I. O. गन्धर्वोप्सरा
- 15 A वयोपपन्नां
- 16 A सवत्सां गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतां
- 17 A सवत्सां
- 18 A ० युतामभ्यर्चिताय
- 19 A गन्धर्वोप्सरा
- 20 A सवत्सां
- 21 A नीलाक्षीं for the bracketed
portion

तथा (अनु—७६।२३) :—

समानवत्सां^१ कपिलां^२ धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^३ वस्त्रसम्बोतां^४ [ब्रह्मलोके महीयते]^५ ॥१७॥

^१ सुवतां सुखदोह्यां^२ कपिलामुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय^३ ब्राह्मणाय^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^५ दद्यात् । सोत्कर्षब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^६ सवत्सां^७ वस्त्रसम्बोतां^८ कपिलां^९ धेनुं गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१०} तथा (अनु—७६।११) :—

समानवत्सां^{११} श्वेतां^{१२} धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^{१३} वस्त्रसम्बोतामिन्द्रलोके महीयते ॥१८॥

गामुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय^{१४} ब्राह्मणाय^{१५} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^{१६} दद्यात् । सोत्कर्षेन्द्र-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१७} सवत्सां^{१८} वस्त्रसम्बोतां^{१९} श्वेतां^{२०} धेनुं गां दद्यात् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१२) :—

^{२१} [समानवत्सां^{२२} कृष्णान्] धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^{२३} वस्त्रसम्बोतामग्निलोके महीयते ॥१९॥

धेनु-[मुक्तरूपां]^{२४} मर्चयित्वा^{२५} र्चिताय^{२६} ब्राह्मणाय^{२७} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^{२८} दद्यात् । सोत्-
कर्षाग्निलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२९} सवत्सां^{३०} वस्त्रसम्बोतां^{३१} कृष्णां^{३२} धेनुं गां दद्यात् ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१६) :—

रोहिणीं^१ तुल्यवत्सान् धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^२ वस्त्रसम्बोतां सूर्यलोके महीयते ॥२०॥

रोहिणीं^३ लोहितां^४ धेनुमुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय^५ ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^७ दद्यात् । सोत्कर्षसूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^८ रोहिणीं^९ तुल्यवत्सां^{१०} वस्त्रसम्बोतां^{११} धेनुं
गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A ब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां for the
bracketed portion
- 2 A omits it
- 3 A सवत्सां
- 4 A धेनु, I. O. धेनुं
- 5 I. O. omits it
- 6 I. O. धेनुं

- 7 I. O. omits it
- 8 I. O. reads the bracketed
portion as समानवत्सां ब्रह्मलोके
- 9 I. O. reads the bracketed
portion as सवत्सां
- 10 A सवत्सां
- 11 A तुल्यवत्सां

१[समानवत्सां धूम्रान्तु] धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां याम्यलोके महीयते ॥२१॥ (अनु—७६१३)

धूम्रां कृष्णलोहितच्छविं धेनु-^२मुक्तरूपामर्चयित्वा चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षयाम्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां सर्वार्णवत्सां ^३वस्त्रसंवीतां ^४[धूम्रधेनुं गां] ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६१६) :—

समानवत्सां गौरीन्धु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां वसूनां लोकमश्नुते ॥२२॥

गौरी-^५मतिपीतवर्णां गामुक्तरूपामर्चयित्वा चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वसूलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां सर्वार्णवत्सां वस्त्रसंवीतां गौरीं धेनुं ^६गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६१७) :—

समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते ॥२३॥

शबलां नानावर्णां गामुक्तरूपामर्चयित्वा-^७चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षसोमलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां सर्वार्णवत्सां वस्त्रसंवीतां ^८शबलां धेनुं ^९गां ददानि । ^{१०}[स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत्] ।

तथा (अनु—७६१८) :—

सवत्सां पीवरीं दत्त्वा ^{११}इतिकण्ठमलङ्कृतम् ।

वैश्वदेवमसम्बाधं ^{१२}स्थानं श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥२४॥

1 A reads the bracketed portion as ब्राह्मणाय धूम्रवर्णां

2 A omits सुक

3 A वस्त्रसंवीतां

4 I. O. धेनुगां, A धूम्रधेनुं

5 I. O. नभि for मति

6 A omits it

7 I. O. वरणां, A वरणां

8 A वरणां, I. O. वरणां

9 A omits चिंताय

10 A वरणां, I. O. वरणां

11 A omits धेनुं

12 A omits the bracketed portion

13 I. O. इति-

14 A वस्त्राधं

अलङ्कृतां यथाशक्ति हैमतिलकादिभिः । पीवरीं स्थूलदेहां ^१इतिकण्ठां चर्मपट्टिकावेष्टित-
^२कण्ठाम् । स्थूलवत्सां गामुक्तरूपामर्चयित्वा चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । असम्बाध-^३श्रेष्ठवैश्वदेवस्थानप्राप्तिकामोऽहमेतां समानवत्सां ^४इतिकण्ठमलङ्कृतां धेनुं ^५गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

कपिलायाः प्रदानेन मुच्यते नाल संशयः ।

तस्मादलङ्कृतां दद्यात् ^६[कपिलां गां] द्विजातये ॥२५॥

अलङ्कृतां हैमतिलकादिभिः ।

श्रोत्रियाय दरिद्राय गृहस्थायामिहोत्रिये ।

पुत्रदाराभि-^७सक्ताय तथा अनुपकारिणे ॥२६॥

गामुक्तरूपामर्चितां यथोक्तरूपाय ब्राह्मणाय चिंताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । मुक्तिप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलामलङ्कृतां धेनुं ^८गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—५७२५-२६) :—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकाम-^९श्लीम् ।

तैस्तेर्गुणैः कामदुघा हि भूत्वा नरं प्रदातारमुपैति सा गोः ॥२७॥

यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावत् फलं प्राप्य स गोप्रदाता ।

पुलांश्च पीलांश्च ^{१०}कुलम् सर्वमासप्तमन्तारयते परत् ॥२८॥

कपिलां^{११}सवत्सामुक्तरूपामर्चयित्वा चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-^{१२}कनकश्ली-कपिलादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१३}सचेलां कांस्योपदोहां कनकाम-
^{१४}श्लीं ^{१५}[सवत्सां कपिलां] धेनुं ^{१६}गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. इति-

2 A वरणां

3 A omits गां

4 I. O. इति-

5 A omits गां

6 I. O. reads the bracketed portion as कपिलाय

7 A वरणां, I. O. वरणां

8 I. O. कृष्णं

9 A omits स

10 A कनकश्ली

11 A omits it

12 A वरणां for the bracketed portion

तथा (cf. अनु—५७१२८) :—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयैः ।

तैस्तेर्गुणैः कामदुषा हि भूत्वा नरः^३ प्रदातारमुपैति सा गौः ॥२६॥

‘द्रविणोत्तरीयैरिति द्रविणैर्यथाशक्ति ध्रुवर्णेन वस्त्रतयेण च सहिताम् ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावत् फलं प्राप्य स गौप्रदाता ।

पुलांश्च पौलांश्च कुलांश्च सर्वमासप्तमन्तारमते परत ॥३०॥

(अनु—५७१२६, cf. वन—१०६११२)

कपिलां धेनुमुक्तरूपामभ्यर्चयित्वा ब्राह्मणाय^५ [अथादि] दुग्धमन्तमुक्ता दद्यात् ।
महाभारतोल्ल-सोत्तरीयकपिलादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योपदोहां^६ समान-
वत्सां^७ द्रविणोत्तरीयैर्युक्तां कपिलां धेनुं^८ गां ददामि । स्वत्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

अर्चयित्वा पुरा^९ [गां वै] गोरसैस्तस्येऽहनि ।

^{१०}वत्सैः^{११}पीतां ततो दद्यात्तर्पितां^{१२} नृपसत्तम ॥१॥

^{१३}तस्येऽहनि दानदिनपूर्वतरदिने । ^{१४}वत्सैरिति जाल्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनम् ।

कृतोपवासः संप्राश्य पञ्चमर्च्यं नरेश्वर ।

पुतलीराभिषेकश्च कृत्वा विष्णोः समाहितः ॥२॥

समभ्यर्च्य च गोविन्दं पुष्पादिभिररिन्दम ।

उदङ्मुखोमर्चयित्वा तथा पृथ्वीं पयस्विनीम् ॥३॥

पृथ्वीं पृथुवेहाम् ।

वस्त्राभरणसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।

^{१५}स्वर्णशृङ्गीं रूपसुरां हिरण्योपरि संस्थिताम् ।

- 1 I. O. omits it
- 2 I. O. द्रविणोत्तरीयैः
- 3 A नरः
- 4 I. O. द्रविणोत्तरीयैरिति
- 5 A दद्यात् for the bracketed portion
- 6 I. O. omits it
- 7 I. O. द्रविणोत्तरीयैर्युक्तां
- 8 A गां and I. O. गां for the b. p.

- 9 I. O. गोवत्ससत्तमवैहनि, A गोरसैः-
वत्सैरिति
- 10 I. O. वत्सः
- 11 I. O. पीताम्
- 12 A नृपसत्तमः, I. O. प्रपञ्चसत्तम
- 13 I. O. तस्येऽहनि, A तस्यैहनि
- 14 I. O. रत्नैरिति
- 15 I. O. सुवर्णं

^१वस्त्राभरणसंवीतामिति वस्त्रेणाभरणेन च^२ यथाशक्ति तिलकादिना अलङ्कृताम् ।

^३सुवर्णं वाचयित्वा^४ ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥४॥

^५इमां त्वं^६ प्रतिगृहीत्वा^७ गोविन्दो^८ गोप्रियङ्करः ।

^९पापानामपनोदाय^{१०} गोविन्दः प्रीयतामिति ॥५॥

इमां^{११} त्वमित्यादि मन्त्रमग्रे वाचयित्वा पठित्वा^{१२} गां प्रतिपादयेत् । ^{१३}सुवर्णं दक्षिणा-
रूपमित्यर्थः ।

^{१४}सम्यगुच्चार्य तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।

या धेनुः^{१५} कश्यपस्यासीद्वत्सैर्वा गौतमस्य च ॥६॥

सा^{१६} निकामफला देवी इह लोके परत च ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं^{१७} पादान्शृष्टी नराधिप ॥७॥

या धेनुः कश्यपस्यासीदित्यादि^{१८} मन्त्रं सम्यगुच्चार्य ब्राह्मणं गोविन्दरूपं ध्यात्वा तं
गच्छन्तमष्टौ^{१९} पादान्यनुव्रजेदिति^{२०} सम्बन्धः ।

अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।

गोविन्दप्रीयताम्राजन् विष्णुलोकं^{२१} गच्छति ॥८॥

सप्तावरान् सप्तपूर्वनात्मानं चैव मानवः ।

संसारसागरात् सद्यो^{२२} [मोचयत्येव निश्चयम्] ॥९॥

^{२३}अरवमेधसहस्रस्य^{२४} गोसवस्य च मानवः ।

फलं प्राप्नोति राजेन्द्र विधानेन न संशयः ॥१०॥

1 A आभरणं	13 A सुवर्णं
2 A omits it	14 A सत्यगर्जिताय
3 A सुवर्णं	15 I. O. कश्यपस्यासीद्वत्सैर्वा, A कश्यप-
स्यासीदाशुर्वा
4 A ब्राह्मणाय उपपादयेत्, I. O.
ब्राह्मणोपपादयेत्	16 A निगमफला
5 A इमां	17 I. O. पदाशृष्टी
6 I. O. प्रतिगृहीत्वा, A प्रतिगृहीत्वा	18 A -दिना
7 A गोविन्दो	19 I. O. पदा०
8 I. O. गोप्रियङ्करः, A गोप्रियङ्कर	20 I. O. ब्रजेदित्यर्थः
9 I. O. नम मायापनोदाय, A पापाप-
पापनोदाय	21 I. O. मोचयत्येव नीपते for the
b. p.
10 A गोविन्दः	22 I. O. पदे पदे तं वज्रस्य
11 I. O. भूमिमित्यादि०	23 A गोरसवस्य
12 A गां	

सर्वकाम-^१प्रदाताश्च सर्वकालश्च^२ पार्थिव^३ ।

धेनवः पापनोदाश्च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥११॥

सर्वेषामेव 'पापानां' कृतानामविजानता^४ ।

प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तमनुतापोपवृत्तितम् ॥१२॥

इच्छाकुण्ठेषा राजेन्द्र पुरा दत्ता महात्मना ।

'प्रज्ञावता [शुभा लोकाः]' प्राप्ता 'राजन्महीतले ॥१३॥

^५[तथैवान्यैर्महीपालैर्नृप वैण्यादिभिस्तथा ।

लोकाः कामदुहः प्राप्ता दत्तैतद्विधिना वृष] ॥१४॥

अत्र दानात् पूर्वतरदिने प्रातः कृतनित्यो गां स्थूलदेहां^{१०} बहुदुग्धां^{११} क्षीरघृतादिभिर-
भ्यर्च्य^{१२} चटिकाधिकप्रहरण्ये^{१३} [हविष्यं भुक्ताचम्य] शुचौ देशे उपविश्य पादौ^{१४} प्रक्षाल्य-
चम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः 'ॐ सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्चभूतानि आग्नेय-
पुराणोक्त-सोपवास-गोदानकर्म [मया कर्तव्यमित्युक्ता]^{१५} उदङ्मुखो गृहीतोदपूर्णताम्रपालः सङ्कल-
कुर्यात् । 'ॐ भूः पद्मगव्यप्राशनपूर्वकमुपोष्यापरदिने आग्नेयपुराणोक्त-बाहुदेव-घृतक्षीरक्षपन-
पूजापूर्वकगोदानकर्माहं करिष्ये' । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने^{१६} कृतनित्यः पञ्चगव्यं^{१७} प्रारथो-
पोष्यापरदिने कृतनित्यो बाहुदेवप्रतिमां घृतक्षीराभ्यां जपयित्वा बहुपूजोपचारैर्यथाशक्ति संपूज्य
गां वत्सपीठस्तन्यां^{१८} चासादिना सन्तर्प्य सुवर्णशृङ्गीं रूप्यसुरां सौवर्णपल्लवचतुष्टयार्पित-^{१९} [सुर-
चतुष्टयां कृत्वा] दत्तेणाच्छाद्य यथाशक्ति हेमतिलकादिनालङ्कृत्य सितयज्ञोपवीतं परिधाप्य
उदङ्मुखो कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ इमां त्वमित्यादिमन्त्रं पठित्वा अथादि तुभ्य-

- 1 I. O. प्रदाता च
- 2 A सर्वकामरूप
- 3 I. O. पार्थिवः
- 4 A: लोपानां
- 5 A: ०जाग्रतां
- 6 I. O. नक्षे यक्षे
- 7 A शुभा लोकाः for the b. p.
- 8 A: राजा महीतले
- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 A बहुदुग्धा, I. O. बहुदुग्धा
- 11 A क्षीरघृतादिभिरभ्यर्च्य, I. O.
क्षीरादिभिरभ्यर्च्य

- 12 I. O. चटिकादिक and A चटिकाय
for चटिकाधिक
- 13 I. O. हविष्य दत्त्वाचम्य for the
bracketed portion
- 14 I. O. प्रदातव्य
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 A कृतनित्यः
- 17 A प्राण्यापरदिने
- 18 A चासादीनां
- 19 A सुखं चतुष्टया for the b. p.

मन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-^१गोविन्दक्षपनपूजापूर्वकगोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां
ब्रह्माभरणसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीं सुवर्णशृङ्गीं^२ रूप्यसुरां हिरण्योपरि^३ संस्थितां धेनुं गां
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानः ॐ या धेनुरित्यादिमन्त्रं पठित्वा
गोविन्दोऽयं मयि [प्रीतो यातीति^४ ध्यायन् तं] ब्राह्मणमष्टौ पदान्यनुव्रजेत् ।

तथा :—

समानवत्सां कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीम् ।

तैस्तैर्गुणैः कामदुघा हि भूत्वा नरं प्रदातारमुपैति सा गौः ॥१५॥

समानवत्सां^५ कपिलवत्सां सचेलां^६ ब्रह्माच्छादितां गा-^७ मुक्तरूपासुकोपकरणयुतामभ्य-
र्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्तां दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-^८कपिल-
गवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^९ समानवत्सां कपिलां^{१०} सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीं^{११}
गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । उभयतोमुखीदाने तु दानवाक्ये आग्नेय-
पुराणोक्तोभयतोमुखीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीमुभयतो-
^{१२}[मुखीं गामिति] विशेषः ।

तथा^{१३} आग्नेयपुराणम् :—

यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ शिरश्चापि^{१४} प्रहरयते ।

तस्मिन् काले प्रदातव्या विधिना द्विजसत्तम ॥१६॥

विधिना^{१५} कपिलादानोक्तविधिनेत्यर्थः ।

अन्तरीक्षस्थितो वत्सो यावद्योन्म्यां प्रहरयते ।

तावद्गौः पृथिवी श्रेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥१७॥

यावन्ति^{१६} तस्या रोमाणि वत्सस्य च नराधिपः ।

तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥१८॥

1 I. O. omits गोविन्द	9 A कपिला
2 I. O. रूप्यसुरा	10 A omits it
3 I. O. संस्था	11 A omits it
4 A प्रीति for the bracketed
portion	12 A omits it
5 A ध्यायन् । ॐ, I. O. ध्याप-
नयान्तं	13 A सुखीमिति for the b. p.
6 A कपिला वत्सा	14 I. O. आग्नेयपुराणं
7 A ब्रह्माच्छादिता	15 I. O. न दृश्यते
8 A omits ०मुक्तरूपा	16 A omits कपिला
	17 I. O. तस्य

मत्स्यपुराणे (२०५:२-६) :—

१कर्मश्रीं रौप्यसुरां मुक्तालाङ्गुलीभूषिताम् ।
 २कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां द्विजपुङ्गवम् ।
 ३प्रसूयमानां गां दत्त्वा ४महत् पुण्यफलं लभेत् ॥१६॥
 ५यावद्वत्सो योनि-६[गतो यावद्]-गर्भं न मुञ्चति ।
 ७[तावद्गौः ८पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥२०॥]
 ९प्रसूयमानां यो दद्यादेतुं द्रविणसंयुताम् ।
 १०ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 ११चतुरन्ता भवेद्गता पृथिवी नात संशयः ॥२१॥
 १२यावन्ति १३धेनो रोमाणि वत्सस्य च नराधिप ।
 १४तावत्-१५संख्यानन्दगणान् देवलोके महीयते ॥२२॥
 १६पितृन् पितामहांब्वे तथैव प्रपितामहान् ।
 १७उद्धरिष्यत्यसन्देहो १८नरकाद्भूरिदक्षिणः ॥२३॥
 १९वृत्तचौरवहाः कुर्या दधिपायसकर्दमाः ।
 २०यत्नं तत् गतिस्तस्य २१अथैव पितृकामदा ।
 २२गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकश्च २३पार्थिव ॥२४॥
 २४जियथ तं चन्द्रसमान-२५वक्त्राः प्रतप्तजाम्बुनदपुण्यरूपाः २६ ।
 २७महानितम्बास्तनु २८-इतमध्याः २९सेवन्त्यजस्रं ३०नलिनाभनेताः ॥२५॥

1 I. O. and A कर्म, M. P. सर्व.	11 A पितृ
2 I. O. सवत्सा	12 M. P. सन्देहान्
3 I. O. and M. P. द्विजपुङ्गव	13 I. O. सं
4 A प्रसूयमानां	14 A भवेद्विहितः, M. P. इ, ना-
5 A स तत्	इति विहितः
6 I. O. गतस्यावद् for the bracketed portion	15 A पार्थिवः
7 I. O. omits the bracketed portion	16 I. O. सर्वाः
8 M. P. -ने	17 I. O. -तस्यरूपाः
9 A and M. P. भेदुतोमाणि	18 I. O. वत्स for सवत्स
10 A संख्यां संख्यानं, I. O. संख्या-
न्युपगमाद्, M. P. संख्यां गुणगणं	19 M. P. भवन्त्यज-
	20 I. O. नलिनाभनेताः

अत द्रविणसंयुतामिति श्रवणात् सुवर्णं श्रुत्यातिरिक्त-^१[सुवर्णदानं भूरिदक्षिण इति श्रवणाच्च यथाशक्ति विस्तरा दक्षिणा देया । तदत्र यदा गौः प्रसूयमाना दृश्यवत्सावयवा भवति, तदा तां पूर्वोत्पन्नवत्ससहितं सुवर्णं श्रुत्यायुक्ता]-लङ्कारसहिता-^२मर्षितामर्चिताय विद्या-तपोवृत्त-^३सम्पन्नाय नाद्विषाय-^४अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । मत्स्यपुराणोक्त-प्रसूयमान-गवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कर्मश्रीं रौप्यसुरां मुक्ताभूषिताङ्गुलीं कांस्योपदोहनां द्रविण-संयुतां सवत्सां प्रसूयमानां गां दद्यानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यो नरो गां प्रयच्छेत् सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

हेमश्रीं रौप्यसुरां दुकूलचौमवाससाम् ॥१॥

दुकूलं पटवस्त्रं चौर्यं क्षुभाभवं वस्त्रम् ।

शय्यास्तरण-^५सम्पन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।

ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा गन्धमाल्यैरलङ्कितान् ॥२॥

दानकाले ततस्तस्याः ^६सुरा गात्रेण संस्थिताः ।

^७[मक्षा तस्याः स्थितो मूर्ध्नि शक्रो यानं समाश्रितः ।

चन्द्रादित्यौ ततो नेत्रे प्राणो वायुः प्रतिष्ठितः ॥३॥

मुखं तस्याः श्रितो ^८वह्निर्जिह्वा सोमः स्वयं प्रभुः ।

कर्णयोस्तु दिशः सर्वाः शिरो रुद्राः समाश्रिताः ॥४॥]

पादयोर्लोकपालाः स्युः ^९सर्वास्त्रीणि च पर्वताः ।

^{१०}[समुद्राः सप्त जठरे प्रोवासां तपनाः श्रिताः ।

सालां गङ्गा सरित्क्षेत्रा पार्वती तु वसवः शुभाः ॥५॥

1 A omits the bracketed portion	8 A -इ तां
2 A omits -मर्षिता-	9 I. O. सुरा गात्राणि ; A सवत्सावयवा
3 A -सम्पन्नाय	10 A omits the bracketed portion
4 A ब्राह्मणाव before विद्यातपोवृत्त-	11 I. O. स्वतो
5 I. O. सर्वाश्रिता	12 A सर्वास्त्रीणि
6 I. O. -सम्पन्ना	13 A omits the bracketed portion
7 I. O. बहुपुष्पफलैर्युतां ; A रत्न-
उपगमादिति	

प्रजापतिरुपस्थं च मूलं तीर्थानि सर्वशः ।
 पुरीषन्तु ¹विभुस्तस्या नासाः ²संस्थिताः ॥६॥]
 साध्या ³विश्वेऽथ लोकाश्च ⁴पुच्छमाश्रित्य ⁵संस्थिताः ।
 मन्त्रा यज्ञाश्च दानानि नियमा ऋषिभिः सह ॥७॥
 नक्षत्राणि ⁶प्रहाश्चैव ताराकपाणि यानि च ।
 गायत्री चैव ⁷लिष्टुभू ⁸जगती ⁹पङ्क्तिरेव च ॥८॥
¹⁰अनुष्टुभ् ऋग्यजुश्चैव सामान्यधर्मस्तथा ।
 लोकस्य ¹¹मातरश्चैव मेधावर्षमथापि ¹²वा ॥९॥
 धर्मो नारायणश्चैव भूतानि सरितस्तथा ।
¹³रोमाणि तस्याः संश्रित्य ¹⁴तस्या ¹⁵देवा व्यवस्थिताः ॥१०॥
 यज्ञाश्च राज्ञसाश्चैव तथा चाप्सरसः शुभाः ।
 गन्धर्वाश्च महात्मानो ये चान्येऽप्येवमादयः ॥११॥
 तस्या ¹⁶विषाणयोर्मध्ये सर्वे एव समाश्रिताः ।
 फलानि यज्ञदानानां गतयश्च पृथग्विधाः ॥१२॥
¹⁷वत्सं समाश्रिताः सर्वे सर्वदेवमयं शुभम् ।
¹⁸देवैरभ्यासितां तान्तु सर्वलोकमस्कृताम् ॥१३॥

भ्यावेति शेषः ।

विप्रेभ्यो ¹⁹मन्त्रमुच्चार्य प्रदद्यात् सुसमाहितः ।

कुर्यान् सुवर्ण-²⁰बीजांश्च तिलान् ²¹सिद्धार्थकांस्तथा ।

प्रदद्यात् ततोऽङ्गिध मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥१४॥

1 I. O. विभुस्तस्या	12 I. O. रूपाणि
2 I. O. विश्वे च	13 I. O. तस्य
3 A पुच्छाश्रित्य	14 A देवा
4 A संस्थिताः	15 A विषाणयोर्मध्ये
5 A यज्ञाश्चैव ; I. O. महात्मानो	16 A वत्सं
6 I. O. लिष्टुभू, A जगती	17 I. O. देवैरभ्यासितास्तान्तु ; A दे-
7 I. O. जगती	वत्सुभ्यासितास्तान्तु
8 A पङ्क्तिरेव	18 I. O. मन्त्रवर्षे
9 A अनुष्टुभ् ; I. O. ऋग्यजुश्च	19 A बीजाणि
10 A लोकस्य	20 I. O. सिद्धार्थकास्तथा
11 I. O. च	

प्रदद्यात् तत इति ततो ब्राह्मणतयहस्ते कुशसुवर्णादिके दत्ते ¹गामन्यस्मै ब्राह्मणाय दद्यादित्यर्थः ।

सर्वदेवमयी ²दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।

सर्व-³लोकनिमित्ताय ⁴सर्वलोकभयाय च ।

प्रयच्छामि महाभागमन्त्राय शुभाय गाम् ॥१५॥

एवं दत्त्वा स तां गान्तु यत् यज्ञाभिजायते ।

तत् तत् गता सा तु ⁵तन्तु तारयते भयात् ॥१६॥

तथा ⁶कामदुघा चैव सर्वलोक-⁷प्रदा तथा ।

सर्वदानफला चैव ⁸सर्वयज्ञफला तथा ॥१७॥

सर्वलोकांस्तथा गत्वा रमते च ⁹यथामरः ।

इह जातश्च ¹⁰[तामेव कामगां स प्रपद्यते] ॥१८॥

¹¹[स तदा भानुषे लोके गोसहस्री महायशोः] ।

¹²[धनवान् रूपवांश्चैव बहुपुत्रश्च] जायते ॥१९॥

गां सवत्सामुक्तीपकरणयुतां कृत्वा ब्राह्मणतयं गन्धमात्याभ्यामलङ्कृत्य वज्रादिना सन्तर्प्य ¹³[प्रत्येकं तेषां हस्ते] सुवर्णं कुर्यान् तिलान् ¹⁴रवेतसर्वपान् यथालाभं धान्यादि ¹⁵रास्यधामन्त्रकमेव दत्त्वा गाम् यथोक्तसर्वदेवमयीं ¹⁶भ्यात्वाभ्यर्च्य ॐ सर्वदेवमयीमित्यादि ¹⁷पठित्वा अर्चितायापरब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ¹⁸स्कन्दपुराणोक्ता-लङ्कृतगवोदानकृतप्राप्तिकामोऽहमेतां सवत्सां कांस्वरोहनां हेमन्तर्तौ रूपचुरां दुकूल-¹⁹क्षीम-

1 A गामदुघास्तस्मै	11 I. O. सन्तया भानुषी जाती गो-
2 A दोग्ध्रीं	सहस्री महायशः for the brac-
3 I. O. लोकनिमित्ताय	keted portion
4 I. O. सर्वलोकभयाय, A सर्वलोक-	12 A रवेतसर्वपान् रतप्रदश्च for the
भयाय	bracketed portion.
5 A जगन्	13 A प्रत्येकस्तेषां for the brac-
6 I. O. कामदुघा	keted portion
7 I. O. पदा	14 A सर्वपान्
8 A सर्वदानफला	15 I. O. मन्त्रा for अलङ्कृता
9 A यथामरः	16 I. O. देवतामगां
10 I. O. तामेव कामगां संप्रतिपद्यते for	17 A पाशावर्चिताया.
the bracketed portion	18 I. O. स्कन्दपुराणोक्तीभ्यमुक्तादुहता.
	19 I. O. omits क्षीम

वस्त्राद्यादितां सप्यास्तरा^१ बहुपुष्पफलपुतां गां दद्यानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
उभयतोमुखीदानवाक्ये तु जातिस्मरत्वप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीमिति^२ निवेशो विशेषः ।
सवत्सामिति^३ कोभयतोमुखीदानवाक्येऽपि^४ न स्वर्गनीयम् ।

तथाहि स्कन्दपुराणम् :—

प्रसूयमानां सो गान्धु दद्यादुभयतोमुखीम् ।

यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरतां लभेत् ॥२०॥

यथोक्तेनेति पूर्वमेवा^५ विधानेन ह्यर्थः ।

वराहपुराणे (२०५।२४-२५) चित्रगुप्त-वाक्ये :—

तदुणी क्षीरसम्पन्ना गौः सुवर्णमयी^६ शुभा ।

सवत्सा^७ क्षीमवासा^८ १०[स्वर्गं याति महामनाः] ॥२१॥

सुवर्णमयी^९ ११बहुसुवर्णालङ्कृता यथाशक्ति १२बहुसुवर्णवदिततिलकायलङ्कृतेति यावत् ।
शुभा १३समकणोपेता क्षीमवासाः क्षुमाभवनवस्त्राद्यादिता ।

अस्य लेखं मया दृष्टं तिस्रः कोट्यन्त्रिंशद्वे ।

[१४क्षयोद्यां १५प्रपुत्रपत्न्यैव समृद्धे] १०जायते कुले ॥२२॥

गायकृपां सवत्सामुकोपकरणयुतामभ्यर्चयित्वाय माहायणाय ७^{१५} अथादि तुभ्यमन्त-
शुभा दद्यात् । वराहपुराणोक्तालङ्कृतगौरीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ११सुवर्णमयीं सवत्सां
क्षीमवाससां गं दद्यानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

१६अदिपुराणे :—

गां दद्याद्वेद-१०पूर्णां विप्राय गृहमेधिने ।

सुवर्णालङ्कृत-१०क्षीं वस्त्रधरासमन्विताम् ।

१०प्रत्यमां त्रिःसप्तद्वान्दु ललाटतटदर्पणाम् ॥२३॥

1 A. ०. रत्न.	11 A. रत्न for वपु, I. O. omits it
2 A. द्विवेद्यादि	12 A. रत्नसुवर्णवदिततिलकायलङ्कृत इति
3 A. सवत्सा	13 A. कणोपेता
4 A. व	14 A. क्षीमवा
5 I. O. ०. व	15 A. पुत्रपत्न्यैव
6 I. O. omits it	16 Varāha P. स्वर्गात् परिश्रुतवाणि
7 I. O. ०. पूर्णावासां	क्षीमवा for the b. p.
8 Varāha P. सुवर्णसुता	17 A. omits it
9 Varāha P. क्षीमवाससा	18 I. O. आदिस्त्रीकारा
10 I. O. याति तेन महामना for the bracketed portion	19 A. ०. वपु
	20 A. प्रत्यमां

१प्रत्यमां २नवतरुणीं त्रिःसप्तद्वामिति मत्स्यपुराणोक्तं-३समकण-४बहुलवपुर्हयम् ।

५[तथा मत्स्यपुराणम् (२०५।१०-१२) :—]

६[उरः पृष्ठं] ७शिरःकुक्षीं ८श्रोणी च वसुधाधिप ।

९बहुपुत्रतानि धेनूनां पूजयन्ति विचक्षणाः ॥२४॥

१०[कर्णौ नेत्रे ललाटश्च] पञ्च ११भास्करनन्दन ।

समायतानि १२शस्यन्ते १३[पुच्छं] साक्षा च सक्थिनी ॥२५॥

चत्वारश्च[स्वना राजन् श्रेया शत्रौ] १४ मनीषिभिः ।

शिरोम्रीवाऽऽयताथैते १५ भूमिपाल दश स्मृता ॥२६॥

१०[श्रवणपुच्छादीनि च पञ्चदश] सक्थिर्य समायतानीति योज्यम् । समानि चायतानि च
११समायतानि यथासंख्यं सम्बन्धः । तदैव १२[समता सवयवा] पञ्च समा दश चायता
इति १३बहुलवपुः ।

१०[रजतच्छत्रचरणां मुक्तालङ्कृतभूषिताम् ।]

कांस्योपदीहां ११तृताश्च १२लवणान्तुणोदकैः ॥२७॥

1 A. प्रत्यमां	13 Corrected from M. P. I. O.
2 A. नवतरुणीं	पुच्छासाक्षा च सक्थिनी ; A. पुच्छासाक्षा-
3 A. समकण	वमस्थिनी
4 A. बहुलवपुर्हयं ; I. O. बहुलव-	14 Corrected from M. P. I. O.
चक्षणां	पुराराजमनीवमदी ; A. क्षमा राजान-
5 A. omits the bracketed por-	वमदी
tion	15 Corrected from M. P. I. O.
6 I. O. तच्च पृष्ठः for the brac-	and A. ०. पुत्रपत्न्यैव
keted portion	16 I. O. omits the bracketed
7 A. शिर	portion
8 I. O. कुक्षं, A. कुक्षी	17 A. omits it
9 A. वपु तानि	18 A. समता सवयवा ; and I. O.
10 I. O. reads the bracketed	समता सवयवा ;
portion as कर्णौ नेत्रे ललाटे च	19 A. चत्वारश्च
and A. as कर्णौ नेत्रे ललाटे च	20 A. रजताच्छत्रमुक्तालङ्कृतभूषितां
11 Corrected from M. P. I. O.	for the bracketed portion
भास्करनन्दन and A. ह्य सुवमानवा	21 A. तृताश्च ; I. O. दृष्टाश्च
12 Corrected from M. P. I. O.	22 A. लवणान्तुणोदकैः ; I. O. लवणा-
चक्षणां ; A. मत्स्यमिति	मत्स्यमदीरैः

गवां पुच्छं गृहीत्वा 'तु ससुवर्णेन पाणिना' ।
 २[गृहस्थो वेदविद्विप्रो वाचयेत्] प्रतिग्रहम् ॥२८॥
 भोग्यसौख्यप्रदा रवेता धूम्राभा पापनाशिनी ।
 कृष्णा 'स्वर्गप्रदा' होमा गौरी च कुलवर्द्धिनी ॥२९॥

धूम्राभा कृष्णलोहितच्छविः । गौरी अतिपीता ।

रक्ता रूपप्रदा होमा पीता दारिद्र्यघातिनी ।
 पुनःप्रदा कृष्णसारा नीला धर्मविवर्द्धिनी ॥३०॥

कृष्णसारा कृष्णसार-^१मृगवर्णा नीला श्यामवर्णा ।

कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च भोक्षदा ।

पीतोदकां जग्धतृणां दुरधदोहां न दापयेत् ॥३१॥

पीतोदकां 'जग्धतृणामिति' यजमानप्रमुक्तिमन्तरेण स्वयंपीतोदकां ^१[जग्धतृणा च प्रतिविदा] । यजमानप्रमुक्तान् ^२तृणाद्येत्सर्पणोयैस्तृतां ^३लवणान्नतृणादकेर्दद्यादिति श्रुतेः । एवञ्च दानदिने स्वातन्त्र्येण ^४तृणाद्युपभोक्ता दानपूर्वकाले शारणीयः । गामुकलक्षणां ^५स्वप्रमुक्तां लवणान्नतृणादकेत्सर्पयित्वा उक्तालङ्कारैरलङ्कृत्यार्चयित्वा ब्राह्मणं वेदविदं गृहस्थ-मभ्यर्च्य तत्करे सुवर्णं दत्त्वा तस्मै ^६अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । भोग्यसौख्य-प्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णं ^७अङ्गो वज्राच्छादितो घण्टाभिभूषिता ललाटतटदर्पणां रजतच्छन्नवरणां ^८मुक्ताभूषितलाङ्गलां कस्योपदोहनां रवेतां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । धूमकृष्णगौररक्त-^९पीतकृष्णसारनीलकपिलशबल-^{१०}गवोदानवाक्येषु यथावर्णं भोग्यसौख्य-

1 A वपञ्चवपसागिता for the bracketed portion

2 A गृहस्थो वेदविद्विप्रो वाचयेत् for the bracketed portion

3 A पुनःप्रदा

4 A 'पातिनी

5 A omits वग

6 I. O. जग्धतृणामिति

7 I. O. वज्रपात्र for वज्रपात्र

8 A 'पीतोदकां ; I. O. 'दोपीदकां

9 I. O. जग्धतृणामिति च प्रतिविदा for the b. p.

10 A 'प्रमुक्तान् ; I. O. प्रमुक्ता च

11 I. O. वपञ्चामिदोदके.

12 A तृणादुपभोक्तो ; I. O. तृणाद्युपभोक्ता

13 I. O. उपकरणमुक्ता

14 I. O. मुक्ताभिभूषिता

15 A omits पीत and I. O. reads it before रत्न

16 A वपञ्च ; I. O. वरञ्च

प्राप्तिकामोऽह-^१मेतां रवेतां गामिति पदस्थाने] यथायथममुककामोऽहमिति अमुकवर्णा-मिति च पदं निवेशनीयम् ।

नन्दिपुराणे :—

यो गां सुपरिपूर्णाङ्गो ^२हेमशङ्कीमकोपनाम् ।

सुशीलां राजतैः पादैश्चितवस्त्रसंहिताम् ॥१॥

सुपरि-^३पूर्णाङ्गीमव्यङ्गीमकोपनामहिंसकां ^४[सुशीलामपलायिनीम्] ^५ ।

'सलौहपातां' कुतपे निविष्टचरणान्तथा ।

सदक्षिणां प्रदद्याद् गां सोऽक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ॥२॥

कुतपे नेपालकम्बले ।

यावन्ति गवीरोमाणि ^६सप्रसूति-कुलस्थितौ ।

तावन्त्यन्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशयः ॥३॥

'एतच्छतयुगं' पुण्यं कपिलादानतः स्मृतम् ॥४॥

गामुकरूपामुकोपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ^७अद्यादितुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-^८गवोदानफल-^९प्राप्तिकामोऽहमेतां हेमशङ्कीं राजतपादां ^{१०}चितवस्त्रसंहितां सलौहपातां कुतपनिविष्टचरणां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । कपिलादाने तु नन्दिपुराणोक्त-कपिलागवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{११}[हेमशङ्कीं राजतपादां कपिलामिति] पूर्वोक्तदानवाक्ये ^{१२}[विशेषः । उभयतोमुखीदाने तु दानवाक्ये] नन्दिपुराणोक्तोभयतोमुखी-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं गामिति निवेशो विशेषः ।

तथाहि नन्दिपुराणे :—

1 I. O. 'व' 'व' गां इति पदभावे for the bracketed portion

2 A 'वपञ्च' ; I. O. 'वपञ्च'.

3 A 'पूर्णाङ्गी' for 'पूर्णाङ्गी'.

4 I. O. 'हिंसिकां'

5 A omits the bracketed portion, I. O. reads it as सुशीला-मपलायिनी

6 I. O. 'सलोहपातां'

7 A 'कुतपनिविष्टचरणान्तथा ; I. O. कुतपे निविष्टचरणं तथा

8 A सप्रसूति.

9 I. O. एतच्छतयुगं

10 I. O. कपिलाप्रसूतमान and A कपिला before this

11 A omits च

12 A चितवस्त्रं संहितां

13 I. O. इति only for the bracketed portion

14 I. O. omits the bracketed portion

यथोभयमुखी दद्याद्विप्राय^१ वेदवादिने ।
 देवाय^२ चाप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥५॥
^३समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्नरकाद्रुह्योऽन्तिके^४ ।
 युगानि रोमतुल्यानि यदि^५ श्रद्धापरो नरः ॥६॥

यथेति चकारो धेनुदानधर्मसमुच्चयार्थः ।

“आदिपुराणे :—

कपिलां ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना^१ खलकृताम् ।

^२खर्गशर्पिणीं रूप्यसुरां मुक्तामालाभूषिताम् ।

^३खलकृतां यथाशक्तिरूप^४ हेमतिलकायलकृताम् ।

^५[श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नां घण्टाखनरवैर्युताम् ॥७॥

अत्र चेलच्छन्नां श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नामिति च पदद्वयदर्शनात् प्रथममभिमत^{११} वर्णवस्त्रेणा-
 च्छाद्य पुनः श्वेतवस्त्रेणाच्छादनं कर्तव्यम् ।

घण्टाखनरवैर्युतामिति^{१२} घण्टां दत्त्वा किङ्किनीमालापि^{१३} हेवेति ।

सहस्रं^{१४} यो^{१५} गवां दद्यात्^{१६} कपिलां वापि सुव्रताम् ।

^{१७}सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा^{१८} वेदविदां वरः ॥८॥

^{१९}सुव्रतां सुखदोहाम् ।

देवलोके वसेन्निल^{२०} कपिलां ददते हि यः ।

दीर्घायुश्चैव जायेत^{२१} भोगवांश्च^{२२} प्रियादृतः ॥९॥

- 1 I. O. “दिग्मेवै
- 2 I. O. चाप्यभीष्टाय
- 3 A समुच्चय
- 4 I. O. “नरका ब्रह्मलोक्तिके
- 5 A चक्षुरो
- 6 I. O. आदिपुराणे
- 7 I. O. सुवर्णशर्पिणीः A सुवर्णशर्पिणी
- 8 A चक्षुरो
- 9 A omits सुवर्ण
- 10 I. O. omits the bracketed portion

- 11 A “भविष्यति
- 12 I. O. omits इति
- 13 I. O. भविष्यति
- 14 I. O. सुवर्ण
- 15 A गवां
- 16 I. O. कपिलां वापि
- 17 I. O. सुवर्ण
- 18 A नक्षत्रिदां
- 19 A सुवर्ण ; I. O. सुवर्ण
- 20 A भोगवांश्च
- 21 I. O. प्रियादृतः

ऐश्वर्यवत्सम्पन्नो धनधान्यसमृद्धिमान् ।

यो ददाति द्विजश्रेष्ठ कपिलां नाल संशयः ॥१०॥

यावन्ति^१ रोमकूपानि कपिलांश्च^२ भवन्ति वै ।

तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणां दिवि मोदते ॥११॥

^३सुखदोहां कपिलां गां वस्त्रेणाच्छाद्योक्तालङ्कारैरलङ्कृत्यापरेण^४ श्वेतवस्त्रेणाच्छाद्याभ्य-
 र्चयित्वाय ब्राह्मणाय^५ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । “आदिपुराणोक्तालङ्कृतकपिल-
 ग्रीधानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां चेलच्छन्नां^६ खलकृतां सुवर्णशर्पिणीं रूप्यसुरां मुक्ताभूषितामूलां
 श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नां घण्टाखनरवैर्युतां कपिलां^७ गां ददाति । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथाः—

“श्वेतां गां^{१०} ददते यस्तु दिव्यरत्नैरलङ्कृतम् ।

घण्टामालाकुलां गन्धपुष्पैश्चैवाभ्यलङ्कृतम्^{११} ॥१२॥

दिव्यरत्नैस्तत्कृष्टमुक्तादिभिः । घण्टामालाकुलां किङ्किणीमालालङ्कृतमीवाम् ।

मुखे^{१२} धूपः प्रदातव्यो घृतेनास्यश्च पूरयेत् ।

सुवर्णशर्पाभरणा तथा रूप्यसुरा शुभा ।

^{१३}[शुभा शुभलक्षणा ।]

पटच्छन्ना^{१४} शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ॥१३॥

शुभा सुरा ।

यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां तस्य पुण्यफलं शृणु ।

जन्मप्रवृत्ति यत् पापं^{१५} [मातृकं पैतृकं च] यत् ॥१४॥

रजोवृत्तस्य^{१६} दुष्टस्य तत्कृष्णादेव नश्यति ।

गां ददानीह इत्येव^{१७} वाचा पूयेत सर्वशः ॥१५॥

- 1 I. O. रोमकूपानि
- 2 I. O. “भवेच्छिवे
- 3 A सुखदोहां, I. O. चय दोहां
- 4 I. O. “हृत्परिण
- 5 I. O. आदिपुराणोक्तालङ्कृत, A आदिपुराणोक्त only
- 6 A कपिला
- 7 I. O. omits it
- 8 A omits it
- 9 A श्वेता
- 10 I. O. ददते
- 11 A “श्वेतालङ्कृतां, I. O. “चावा-
भ्यलङ्कृतां
- 12 I. O. स
- 13 A omits the bracketed por-
tion
- 14 I. O. चच्छन्ना
- 15 I. O. मातृप्रवृत्तिकच for the
bracketed portion
- 16 I. O. “वृत्तस्य
- 17 A इत्येव

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

नरकस्था विमुच्यन्ते सोमलोकं^१ व्रजन्ति ते ॥१६॥

पुनर्प्राप्तेः^२ [परिवृता गन्धर्वैश्चाप्सरोगणैः] ।

हृष्टपुष्टाः^३ प्रमुदिता यानैश्चैव सुशोभनैः ॥ ७॥

मुक्तावैद्यसम्पन्नैर्हंसयुक्तामोहरेः^४ ।

सदा हृष्टा[व्रजन्त्येव रवेता]^५ गां ददते तु ये ॥१८॥

‘गामुक्तालक्षणां मुक्तालक्षणां रत्नलक्षणां’ वृत्तपूर्णमुक्तौ^{१०} [मुख्येऽभ्यार्पितधूपां] कृत्वाभ्यर्च्यार्च्यारम-
विदे^{११} अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।^{१२} आदिपुराणोक्तवेतगवो-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां दिव्यरत्नालक्षणां^{१३} [वष्टामालाकुलां गन्धपुष्पलक्षणां]^{१४} वृत्त-
पूर्णस्यां^{१५} सुवर्णशृङ्गाभरणां रूप्यचूरां पटच्छ्रमां रवेतां गां ददानि । स्वस्त्वादिविस्वीकारान्तं
पूर्ववत् । अरु च ददानीति पदं सर्वदानेष्वेव^{१६} ददानीत्यन्तदानवाक्यं स्मारयति ।

तथा :—

कृष्णां गां^{१७} [ददते यस्तु पटच्छ्रमां स्वलक्ष्णाम् ।

विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं] न परयति ॥१६॥

द्विजातिभ्य इति जात्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमेकस्या बहुभ्यो दानप्रतिषेधात् ।

^{१८}स्वलक्ष्णतां ^{१९}हेमतिलकाद्यलक्ष्णताम् ।

1 A ओष	12 I. O. आदि for आदि
2 I. O. परिवृता गन्धर्वैः सद्य मोहने
for the bracketed portion	13 I. O. omits the bracketed
portion
3 A मुष्टाः	14 I. O. वृत्तपूर्णमुक्ता
4 I. O. यानैश्चैव	15 A सुवर्णशृङ्गाभरणां, I. O.
सुवर्णशृङ्गां तदर्थी
5 I. O. खर्गा for सुक्ता	16 A ददानीत्यन्तं for ददानीत्यन्तं
6 I. O. रवेः	17 I. O. reads the bracketed
portion as ददति स्वीकारान्तं
स्वस्त्वादि पूर्ववत् । विधिवच्च
जातिभ्यो यमलोकं
7 A नरकस्था ये तां for the b. p.	18 I. O. यमलोकस्थानमिति before
this
8 I. O. सुवर्णशृङ्गाभरणां	19 A अलक्ष्णतां
9 I. O. चक्षुरारोहणं, A चक्षु-
रारोहणं	20 I. O. हेम
10 A सुवर्णशृङ्गाभरणां and I. O. सुव-
र्णशृङ्गाभरणां for the bracketed por-
tion	
11 I. O. omits अलक्ष्णविदे	

‘सर्वपापविशुद्धात्मा पितृलोकं गच्छति ।

‘तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कृष्णां गां ददते’ [सदा ॥२०॥

आयुरारोग्यमैश्वर्यं भुक्त्वा कामांश्च मानसान् ।

भोगवान् स भवेद् यस्तु कृष्णां गां ददते] तु यः ॥२१॥

‘कृष्णवर्णां गामुक्तो-‘पकरणयुतामभ्यर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । ‘आदिपुराणोक्तकृष्णगवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां’ ‘पटच्छ्रमां’ स्वलक्ष्णतां
कृष्णां गां ददानि । स्वस्त्वादिविस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

गौरीश्चैव प्रयच्छेत् यस्तु गां वै नरः शुचिः ।

अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नरः सदा ॥२२॥

गौरीमतिपीताम्^{१०} ।

^{११}स्वर्णशृङ्गां रूप्यचूरां मुक्तालक्ष्णलक्ष्णताम् ।

^{१२}वष्टामालाकुलाश्चैव गन्धपुष्पैरलक्ष्णताम् ॥२३॥

^{१३}कृतपन्यस्तपादाश्च मुखे धूपश्च दापयेत् ।

^{१४}भक्ष्यभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान् भोजयेच्छुभान् ॥२४॥

कृतपो मेपालकम्बलः । ^{१५}भक्ष्यं पिष्टकं भोज्यान्नमोदनं पानं पानकम् ।

गां ^{१६}ददानीह ^{१७}इत्येव वाचा ^{१८}पूयेत् सर्वशः ।

मातृकं पितृकं चैव यथान्यद् दुष्कृतं भवेत् ॥२५॥

गां ददानीति ^{१९}[पदप्रयोगेण दाने] समस्तविधि-^{२०}पालनमिति ^{२१}[पूयेतेति पदस्यार्थः] ।

1 I. O. सर्वे	13 I. O. कृतपन्यस्तपादा, A कृत-
2 I. O. तस्मै	पटच्छ्रमां प्राप्ते
3 I. O. omits the bracketed
portion	14 A भक्त, I. O. भक्त
4 A दद्यात्	15 A भक्त, I. O. भक्त
5 I. O. चक्षुरारोहणं	16 A ददानीह
6 A ओषलक्ष्णं for ओषलक्ष्णं	17 A इत्येव
7 I. O. आदि	18 A पूयेत्, I. O. पूजयेत्
8 A पटच्छ्रमां, I. O. पटच्छ्रमां	19 A reads the bracketed por-
tion as दानेन only
9 A पटच्छ्रमां	20 A पारय and I. O. पारय for
पारय
10 I. O. पीता	21 I. O. reads the bracketed
portion as पूयेति पदस्यार्थः
11 I. O. सुवर्णशृङ्गां	
12 I. O. यथा for यथा	

पापस्य तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ।
 अन्नेर्दिव्यैर्मनोर्नैव स्वर्णालङ्कारभूषिताः ।
 'अग्निलोकं' व्रजन्ति ते नराः 'सुकृतकर्मणा' ॥२६॥
 पुत्रपौत्रैः परिच्युता 'अलङ्कृतजनैश्च' ॥
 वर्षकोटिसहस्रान्तु पुमान् 'स दिवि' मोदते ॥२७॥
 अथ 'मानुष्यमायाति कदाचित् कालपर्ययात्' ।
 'ज्ञानैश्वर्यसुसंयुक्तो धनधान्यैः समावृतः' ॥२८॥
 'अथ कोटिसहस्रेण गृहे च परिवारितः ।
 दासीदासैरल-'[कृतैः स्तूयते सर्वजन्तुभिः] ॥२९॥
 अरोगश्चैव जायेत 'तेजस्वी च भवेन्नरः ।
 मेघारूपशुण्डैर्युक्तः स्वाभ्यायाजितपौरुषः' ॥३०॥

अल दानदिनपूर्वतरदिने पूर्ववद्विषयभोजनादिक^{११} कृत्वा सूर्यादिवेद्यताभ्यः^{१२} आदिपुरा-
 णोक्तसोपवासगौरवोदानं कर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य^{१३} ३३ अ उपोष्यापरदिन^{१४} आदिपुरा-
 णोक्तगौरवोदानकर्माहं करिष्ये इति सङ्कल्पयेत् । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने^{१५} कृतनित्य
 उपोष्यापरदिने प्रातः जात्वा शुचिर्गामतिपीतवर्णा^{१६} मुक्तालङ्कार^{१७} युतामास्तीर्ण^{१८} [नेपाल-
 कम्बलोपरि स्थापिता] भूषितमुखीं कृत्वा ब्राह्मणलयं शुभाचारं यथाशक्ति^{१९} पिष्टकाग्रपानकैः
 सन्तर्प्य अपरं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै^{२०} [अर्चिताय ब्राह्मणाय] गामर्चिताम्^{२१} ३३ अयादि

1 A 'व्रजन्ते ते, I. O. पितृलोककच
व्रजन्ति ते	12 I. O. आदित्य-
2 A प्रकृतः	13 A omits it
3 I. O. कदाचित् for कदाचित्	14 I. O. आदित्य-
4 I. O. परिचि for the bracket-
ed portion	15 I. O. कृतनित्यपीतवर्णा, A नित्य
पीतवर्णा
5 A जातुचवनावाहित, I. O.
शाश्वतवावाहित	16 A 'नित्यपीतवर्णा', I. O. 'नति-
पीतवर्णा
6 A 'पयसायात्	17 A omits युता
7 I. O. ज्ञानैश्वर्यासंयुक्ती	18 I. O. reads the bracketed
portion as 'नेपीतकम्बलोपरिष्ठा-
पिता
8 I. O. 'अथ'	19 A पिष्टकाग्रपानकैः, I. O. पिष्टका-
ग्रपानकैः
9 I. O. reads the bracketed
portion as 'द्वारैश्च' सन्-
वसतिः	20 I. O. omits the bracketed
portion. A reads it after
गामर्चिता
10 A जली	21 A omits it
11 I. O. 'भोजनादि	

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'आदिपुराणोक्तगौरवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णशृङ्गीं
 रूप्यशृङ्गां^२ मुक्ताभूषितलाङ्गुलां चण्डामालाकुलां गन्धपुष्पालङ्कृतां^३ कुतपस्या गौरीं गां
 दशानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

नीलवर्णां च गां दद्याच्छीलदोग्ध्रीं गुणान्विताम् ।

'स्वर्णशृङ्गीं रूप्यशृङ्गां मुक्तालाङ्गुलभूषिताम् ॥३१॥

शीलदोग्ध्रीं सुखसन्दोषां गुणान्विताम्^५ अव्यक्तीम् ।

पटच्छात्रां शुभां सौम्यां चण्डा-^६ दामैरलङ्कृताम् ।

पञ्च-^७ रङ्गेण सूत्रेण^८ गलवेष्टनशोभिताम् ॥३२॥

चण्डा-^९ दामैरलङ्कृतामिति^{१०} पञ्चरङ्गसूत्रादिनिर्मितचण्डानिवन्धनालङ्कृतग्रीवां शुभां^{११} शुभ-
 लक्षणयुतां^{१२} सौम्यामकोपनाम् ।

सदस्य प्रमुखे देया विष्णोश्च ब्रह्माणश्च वै ।

गां ददानोह इत्येव वाचा पूयेत सर्वशः ॥३३॥

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

नरकस्था विमुच्यन्ते नीलां गां ददते तु यः ॥३४॥

दधिहोत्रवहा नथो वर्तन्ते^{१३} सर्वतः सदा ।

^{१४} घृतशैलाः प्रपद्यन्ते^{१५} नवनीतस्य पर्वताः ॥३५॥

हस्त्यश्वरथयानेन^{१६} गन्धर्वै रप्सरोगणैः ।

स्तूयमानो ब्रजेच्चैव^{१७} [गवां लोकनिवासिनः] ॥३६॥

वर्षकोटिसहस्राणि लोके^{१८} तिष्ठति वारुणे ।

अथ मानुष्यमायाति^{२०} कदाचित् कालपर्यये ॥३७॥

1 I. O. आदित्य-	11 I. O. शुभा
2 A 'मुक्ताभूषितां' लाङ्गुलां I. O.
मुक्तालाङ्गुलभूषितां	12 I. O. सौम्य for सौम्या
3 I. O. omits it	13 I. O. सर्वशः
4 I. O. सुवर्णशृङ्गीं	14 I. O. हतपीतवर्णा
5 I. O. पञ्चरङ्गसूत्रादिनिर्मितचण्डा	15 I. O. नवपीतवर्णा
6 I. O. 'दामैः'	16 A 'वागेन, I. O. 'वागेन
7 A 'रङ्ग'	17 I. O. गन्धर्वोत्तरसोम्यैः
8 I. O. 'मिहवेष्टनशोभिता	18 I. O. गोपीकल निवासिनः for
the bracketed portion
9 I. O. 'दामैः'	19 I. O. तिष्ठति
10 A पञ्च and I. O. पञ्च for पञ्चरङ्ग	20 A कदाचित् कालपर्यये

गोभिः समृद्धे च कुले जायते नात संशयः ।

कृषि-^१भागी बहुधनो ^२दुर्मित्रश्च न पश्यति ॥३८॥

पुत्रपौत्रैः परिवृतः ^३श्रोमान् ^४सर्वजनाकुलः ।

दासी-^५दासेश्च संयुक्तो जायते तत्त मानवः ॥३९॥

गां नील-^६वर्णामुक्तलक्षणां मुक्तोपकरणयुतां कृत्वाऽभ्यर्च्य महेश्वरविष्णु-^७ब्रह्मप्रतिमासयाप्रतो
ब्राह्मणायार्चिताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्तां दद्यात् । ^८आदिपुराणोक्तनीलगोदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्ण-^९श्रीं ^{१०}हृदयसुरां मुक्ताभूषितलज्जलां पटच्छत्रां घण्टादामा-
लङ्कतां पञ्चरत्नसूत्रवेष्टितमीवां नीलवर्णां ^{११}गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रोकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१२} [विष्णुधर्मैः—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकाम-^{१३}श्रीम् ।

यान् यान् हि कामानभिवाञ्छतेऽसौ तांस्तानवाप्नोत्यमलान् हि लोकान् ॥१॥

कपिलां गामुक्तोपकरणां कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्तां
दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तकनकाम-^{१४}श्री-कपिलगोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योप-
दोहां कनकाम-^{१५}श्रीं कपिलां गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रोकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा :—

कृतोपवासः ^{१६}संप्राश्य ^{१७}पञ्चगव्यं नरेश्वर ।

धृतक्षीराभिवेक्ष्य कृत्वा विष्णोः समाहितः ॥२॥

समभ्यर्च्य च गोविन्दं पुण्यादिभिररिन्दम ।

उदङ्मुखोमर्चयित्वा तथा ^{१८}गृष्टिं पयस्विनीम् ॥३॥

- 1 A भारी
- 2 I. O. वलीकृत
- 3 I. O. जीवान्
- 4 A सर्वजनाकुलाः
- 5 I. O. दास्य
- 6 I. O. वस्त्राभूता for वस्त्राभूता
- 7 I. O. ब्रह्मा
- 8 A ब्राह्मणाय only

- 9 I. O. आदिस्त्रो
- 10 I. O. रीत्यसुरां
- 11 I. O. जीवन्मां
- 12 I. O. omits the bracketed portion
- 13 I. O. संप्राश्य
- 14 I. O. पञ्चगव्ये
- 15 A गृष्टिं. I. O. गृष्टिं

सपुलां वस्त्रसम्बितां सितयज्ञोपवीतिनीम् ^१ ।

स्वर्ण-^२श्रीं शुभाकारां हिरण्योपरि संस्थिताम् ॥४॥

^३सुवर्णं ^४वाचयित्वाग्ने ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

इमां त्वं ^५प्रतिगृहीष्व गोविन्दः प्रीयतामिति ॥५॥

इमां त्वमित्यादिमन्त्रमग्ने वाचयित्वा पठित्वा गां प्रतिपादयेत् । सुवर्णश्च दक्षिणारूपमिति सम्बन्धः ।

सम्यगुच्चार्य तं ^६[विप्रं गोविन्दमुपकल्पयेत्] ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥६॥

अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।

गोविन्दप्रीयतामिति विष्णुलोकं स गच्छति ॥७॥

सप्तावरां स्तथा ^८पूर्वां सप्तात्मानश्च मानवः ।

सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥८॥

पदे पदे तु यज्ञस्य गोसवस्य च मानवः ।

फलं प्राप्नोति राजेन्द्र ^९[दत्त्वा चैवं जगौ] हरिः ॥९॥

सर्वकामप्रदा ^{१०}सा स्यात् सर्वकालेषु ^{११}पाथिव ।

^{१२}भवत्यधीचापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१०॥

सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ^{१३} ।

प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं ^{१४}मनुतापोपवृत्तम् ॥११॥

दानदिनात् पूर्वतरदिने पूर्ववद्विषय-^{१५}भोजनादिकं कृत्वा सूर्योदयेवताभ्यो विष्णुधर्मोक्त-^{१६}सोपवास-^{१७}गोविन्द-धृतक्षीर-^{१८}अपनसहितपूजापूर्वक-गोदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं कुर्यात् । ^{१९}उत्तं रवः पञ्चगव्यप्राशनपूर्वकमुपोष्यापरदिने गोविन्दधृतक्षीरअपन-^{२०}पूजा-पूर्वकगोदानकर्मार्हं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने पञ्चगव्यं प्राश्य उपोष्यापरदिने

- 1 A वित्तकं
- 2 A हिरण्यं, I. O. हिरण्यं
- 3 A वाचयित्वा, I. O. वाचयित्वाग्ने
- 4 A प्रतिगृहीष्व, I. O. प्रतिगृहीष्व
- 5 I. O. reads the bracketed portion as विप्रगोविन्दमुपकल्पयेत्
- 6 I. O. सप्तां
- 7 A दत्त्वाचैवं जगौ for the bracketed portion
- 8 I. O. साध्यात्
- 9 I. O. पाथिवः
- 10 I. O. भवत्यधीचापहरा
- 11 I. O. जानता, A जानता
- 12 I. O. मनुतापोपवृत्तं, A मनुतापो हि वृत्तं
- 13 I. O. भोजनादि
- 14 I. O. वस्त्राभूता
- 15 I. O. सोपवास
- 16 A क्षीरैः
- 17 A omits पूजा

'प्रातर्वासुदेवं' वृत्तकीराभ्यां जपयित्वा 'गोविन्दं' नाम्ना संपूज्य भेनुमुदङ्मुखं सौवर्णपत्र-
चतुष्टयापितसुरचतुष्टयं^१ कृत्वा सुवर्णं^२ श्राद्धादिभिरलङ्कृत्याभ्यर्च्य ब्राह्मणाय^३ ध्यातगोविन्द-
रूपायार्चिताय इमां स्वमित्यादि पठित्वा^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तकपिलगवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सपुत्रां^५ 'वस्त्राच्छ्रमां' सितयज्ञोपवीतिनीं^६ 'स्वर्ण-
श्रीं' हिरण्योपरि संस्थितां गां ददानि ।^७ 'स्वस्त्र्यादिस्त्रीकारान्तं' पूर्ववत् ।^८ 'ततो
यजमानो गोविन्दोऽयं मम प्रीतो यातोति ध्यायन् यान्तं ब्राह्मणमष्टौ पदान्यनुजजेत् ।

^{११}तथा कपिलादानानुष्ठौ :—

दत्त्वा^{१२} सुधेनुं^{१३} वृष सोपधानां कल्याणवत्सां सुपयस्विनीष ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्मात्तावन्ति वर्षाणि स^{१४} दोग्धि कामान् ॥१२॥

^{१५}सुधेनुं^{१६} सुशीलां सोपधानामास्तरणवक्त्रगण्डकसहितां कल्याणवत्सां^{१७} जीवद्वत्सां गां
कपिलामुक्तोपकरणयुतां कृत्वा^{१८} ध्यातगोविन्द-
रूपायार्चिताय ब्राह्मणाय^{१९} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
^{२०}[विष्णुधर्मोक्तसोपधानकपिलगवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सोपधानां सवत्सां कपिलां
गां ददानि । स्वस्त्र्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

विष्णुधर्मोक्ते (३।३.०६।२२ख-२६क) :—

हेमश्रीं^{२१} रूप्यसुरां मुक्तालामूलभूषिताम् ।

^{२२}अहताम्बरसम्वीतां तथा स्वस्योपदोहनाम् ॥१३॥

तिरात्रं^{२३} स्थण्डिले सुप्त्वा तिरात्रं^{२४} गोरसाशनः ।

^{२५}तृप्तान्नु तर्पिते दत्त्वा वससा संदृष्टे द्विजे ॥१४॥

अतः तिरात्रं^{२६} [स्वण्डिलशयनेन हविष्यभोजनमस्व व्रतः पत्न्यादुभेयम्] । तर्पिते
वक्त्र-^{२७}स्वर्णादिभिः परितोषिते ।

1 I. O. वासुदेवं only

2 A गोविन्द

3 I. O. चतुष्टय

4 A श्राद्धादिभिरलङ्कृत्याभ्यर्च्य

5 I. O. ध्यात for ध्यात

6 A omits it

7 I. O. वस्त्राच्छ्रमां

8 I. O. omits it

9 A adds ३ before this

10 A omits it

11 A omits it

12 A स्वधेनुं

13 I. O. दोष्टि

14 A स्वधेनुं

15 A स्वधेनुं

16 I. O. जीवद्वत्सां, A जीवद्वत्सां

17 A omits the bracketed por-
tion

18 I. O. रूप्यसुरां

19 A अहताम्बरसम्वीतां

20 I. O. तृप्तान्नु

21 I. O. स्वर्णादिभिः परितोषिते
वक्त्रं तद्वत्पत्न्यादुभेयम् for the b. p.

22 I. O. स्वधेनुं

सदक्षिणां 'महाभागाधिरात्रं' गोरसैस्ततः ।

प्राण-^{२८}सन्धारणं कृत्वा गवां लोके महीयते ॥३॥

यावन्ति^{२९} धेनुरोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

^{३०}दत्त्वेवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥४॥

दानदिनात्^{३१} पूर्वं सप्तमदिने प्रातः क्रात्वा उदङ्मुखो गृहीतोदपूर्णताम्^{३२}-पालः सङ्कल्पं
कुर्यात् ।^{३३} तिरात्रस्थण्डिलशयन-^{३४}रूपप्राच्याङ्ग-सहितं तिरात्रगोरसाहार-^{३५}रूपोदोच्छ्राङ्ग-
सहितं विष्णु-^{३६}धर्मोक्तोक्तकपिल-^{३७}गवीदानकर्माहं करिष्ये । तदवधि तिरात्रं^{३८} [हरिष्य-
भोजनादिकं भुक्त्वा] भूमौ स्वपेत् । तिरात्रं गोरसमाहाहारो भूत्वा दानदिने प्रातः क्रात्वा
गां^{३९} वासनादिभिरुपयुक्त्वा उक्तोपकरणयुतां कृत्वा^{४०} ध्यातगोविन्द-
रूपायार्चिताय प्रथमं सुवर्णादिपरितोषिताय^{४१} [वाससाऽऽच्छादिताय^{४२} ३] अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तोक्तस्थण्डिलशयन-^{४३}[सहितकपिल]-गवीदान-^{४४}फलप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं^{४५} रूप्य-
सुरां मुक्ताभूषितालामूलाम्^{४६} अहताम्बरसम्वीतां का^{४७} स्वोपदोहनां गां ददानि । स्वस्त्र्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{४८}तदिनात् प्रभृति तिरात्रं गोरसाहारो भवेत् । कपिलगवीदानवाक्ये^{४९} तु^{५०} अकपिलस्थाने
कपिलपद-^{५१}निवेशो विशेषः ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्क-^{५२}शङ्करश्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसामरे अलङ्कृतगवीदानवर्तः ।

1 Corrected from V. D. I. O.

•तिरात्रं

2 I. O. सन्धारणं

3 I. O. धेनो

4 I. O. नत्वेवं

5 A पूर्वमष्टमदिने

6 A omits ताव

7 A omits it

8 A omits it, I. O. तिरात्रगो-

रसाहार before it

9 A •कपिलगवीदानवर्तः

10 A •धर्मोक्तः

11 A omits नवो

12 I. O. हविष्यभूम्

13 A वासना

14 A omits the bracketed por-
tion

15 I. O. सहितां कपि for the
bracketed portion

16 A omits कव

17 A आहता

18 A तद्विना

19 A omits it

20 I. O. वासना

21 I. O. •निवेशः

22 A शङ्कर

अंथालङ्कृतबहुगवीदानावर्तः । (५)

महाभारते (अनु—१७।२७) :—

सुवर्ण-^१श्वैस्तु विराजितानां गवां सहस्रस्य नरः^२ प्रदाता ।

प्राप्नोति^३ पुण्यं दिवि देवलोकमित्येवमाहुः^४ दिवि देवसंथाः ॥१॥

अत्र यजमानो यथालाभं सहस्रं^५ गा उपादाय सुवर्ण-^६श्वैरलङ्कृत्यार्चयित्वा^७ अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अद्यामुकसगोतायामुकवेदामुकशाखाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे^८ तुभ्यं महाभारतोलङ्कृतगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सुवर्ण-^९श्वैर्विराजिताः सहस्रं^{१०} गाः ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा^{११} गाव एता रुद्रदेवता इत्युक्ता यथा-
शास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ^{१२} कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं^{१३} तुभ्यमहं दक्षिणामेतत्
काञ्चनं ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्ता गां पुच्छे गृहीयात् । बहुभ्यो^{१४} [दाने सम्प्रदाने]
बहुवचनमूहनीयम् ।

आग्नेयपुराणे गोदानानुवृत्तौ :—

चतुःपूर्वान् परांश्चैव समुद्रस्य पितामहान् ।

स गच्छति दिवं राजन् शतं दत्त्वा यथाविधि ॥२॥

यथाविधीत्याग्नेय-^{१५}पुराणानन्तरोक्तगोसहस्रदानधर्मग्रहणम् ।

तथाग्नेय-^{१६}पुराणे :—

गोसहस्रान्तु यो दद्यात् सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥३॥ इति ।

शतं गाः परिभाषोक्तजनैः प्रत्येकमलङ्कृत्यार्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तगोशतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः^{१७} सर्वालङ्कृताः

- 1 I. O. •मुञ्चतु
- 2 I. O. नर
- 3 A पुत्रवां
- 4 A •वत्ते • for •माहुः
- 5 A गां
- 6 I. O. omits चर्चयित्वा
- 7 I. O. तुभ्यमहं
- 8 Both I. O. and A गां

- 9 A गा
- 10 A कृतैतत् तदाव
- 11 A omits it
- 12 A दानसंप्रदानक for the brack-
keted portion
- 13 A •पुराचोक्त •
- 14 A •पुराणं
- 15 I. O. omits it

अलङ्कृतबहुगवीदानावर्तः

२६१

शतं गाः ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^१ पूर्ववत् । अत्र स्वेच्छया बहुभ्योऽपि दानम् ।
तथा च सम्प्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

^२विष्णुधर्मोत्तरे :—

^३गोसहस्रस्य यो दद्यात् सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।

^४परांश्चैव^५ श्रियं प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥४॥

सर्वरत्नानि परिभाषोक्तानि ।

दश चोभयतः प्रेत्य मातामहपितामहौ ।

गच्छेत् सुकृतिनां लोकान् गावो दत्त्वा यथाविधि ॥५॥

गोसहस्रं^६ यथोक्तमर्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
^७विष्णुधर्मोत्तरांक्तगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सर्वरत्नैरलङ्कृताः सहस्रं^८ गाः ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^९ पूर्ववत् । स्वेच्छया बहुभ्यो दाने तु सम्प्रदाने^{१०} बहुवचनमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्कर-^{११}शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेन-^{१२}देवविरचिते श्रीदानसागरे-

ऽलङ्कृत-^{१३}बहुगवीदानावर्तः ।

- 1 I. O. गा, A गां
- 2 I. O. विष्णुधर्मोत्तरं
- 3 I. O. गोसहस्रान्तु
- 4 A परांश्चैव

- 5 I. O. विष्णुधर्मोत्तरं
- 6 I. O. च after this
- 7 A सङ्कर
- 8 A omits देव
- 9 A •नचक्षुः तः

अथानलङ्कृतगवीदानावर्तः । (६)

आवाहः—

होमार्थमग्निहोतस्य यो गां दद्यादद्याचिताम् ।

सिर्वित्तपूर्णं पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥१॥

अल यजमानो गामुत्कृष्टामभ्यर्च्यमिहोत्रिणे अयाचमाना^१-[य ब्राह्मणाया]-र्चिताय दद्यात् । ^२ॐ अयामुक्तगोत्रायामुक्त^३वेदामुक्तास्त्रायिनेऽमुक्तदेशरामेणे तुभ्यं आवालोक्त-
गोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामग्निहोतहोमार्थं गां ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री
पठित्वा गौरियं रुद्रदेवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ^४ॐ अय कृतैतदान-
प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहमेतत् काचन^५ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता गां पुच्छे गृह्णीयात् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२०८) :—

यथा कथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुवाऽधेनुमेव वा ।

अरोगामपरिक्रिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥२॥

अधेनुं^६ दुरधश्न्याम् । अतएव वत्सतरीदानमपि श्रूयते ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।१०क) :—

दत्त्वा वत्सतरीं विप्राः स्वर्गलोके महीयते ।

वत्सतरी-सहितां^७ यथासम्भवधेनुमधेनुं वा ^८यथोक्तं गामर्चिताय ब्राह्मणाय ^९ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१०}सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

मनुः (४।२३१४) :—

गोदो ब्रध्नस्य विष्टपम् ॥३॥

प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते । ब्रध्नस्य विष्टपं सूर्यलोकम् ।

1 A अवाचाचिताकृत-

2 A 'दद्यादद्याचिता', I. O. दद्याचिता

3 A 'विष्टपपूर्ण'

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits it

6 A omits वेदायुक्त

7 A omits it

8 I. O. दुरधश्न्या', A गन्धमन्त्रां

9 A and I. O. omit सहिता

10 A 'वत्सतरी'

11 I. O. omits the bracketed
portion

गामर्चिताय ब्राह्मणाय ^१ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।] ^२ब्रध्नविष्टपप्राप्ति-
कामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

धेनुं दत्त्वा^३ सुप्रतां^४ सुप्रधानां^५ कल्याणवत्सां सुपयस्विनीष्व ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्या वर्षाणि तावन्नृप नाकवासः ॥४॥

सुप्रतां सुलथोद्यां सुप्रधानां^६ यूपप्रधानभूतां कल्याणवत्सां शुभलक्षणवत्साम् उक्त-
रूपं धेनुमर्चिताम्^७ अर्चिताय ब्राह्मणाय ^८ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । धेनुरोम-
ममानमंशुकालं यावत् स्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहमेतां कल्याणवत्सां धेनुं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

कपिला-^९प्रदानं यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः^{१०} विशेषतः ।

यावन्ति रोमकृणानि तस्य गालेषु वै द्विज ॥५॥

तावद्दूर्ध्वसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।

यदि कालक्षयं प्राप्य जायते विपुले कुले ॥६॥

ब्राह्मणेष्विति जात्याख्यायां बहुवचनम् एकस्या बहुभ्यो दाननिषेधात् । कपिला-
^{११}मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१२}ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । शिवपुराणोक्तकपिला-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु गां^{१३} संप्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यो यथा तथा ।

तमप्यसौ^{१४} महाभोराप्तायते नरकादपि ॥७॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं^{१५} जात्यपेक्षया । अर्चिताय ब्राह्मणाय गामर्चिताम् ^{१६}ॐ

1 A omits it

2 A 'विष्टपपूर्ण'

3 I. O. धेनु

4 A सुप्रता

5 A सुप्रधान

6 A कल्याणवत्सा

7 I. O. धेनु

8 I. O. दद्यात् for दद्यात्

9 I. O. omits अर्चिताम्

10 A 'प्रदान'

11 I. O. ब्राह्मणेभ्यः, A ब्राह्मणाय

12 A omits अर्चिताम्

13 A संप्रयच्छेत्

14 I. O. महाभोराप्तायते

15 I. O. जात्यापेक्ष

अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'स्कन्दपुराणोक्तालङ्कृतगवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बराहपुराणे (२०७।२५) यमपुराणवृत्तौ :—

तिलान् यात्र हिरण्यम् पृथिवीयापि शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥८॥

न गच्छन्ति यमपुरमित्यर्थः । गा-^१मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । यमपुरगमनाभावप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

'आदित्यपुराणे :—

अथ वत्सस्य चरणी दृश्येते संमुखौ यदा ।

^२गर्भान्निष्क्रममाणस्य ^३[सवत्सा गौर्वसुधरा] ।

सा चोभयमुखी देया मनोरथशतप्रदा^४ ॥६॥

^१मनोरथशतप्रदा यथेष्टफलदेत्यर्थः । यदा प्रसूयमाना गौः ^२संमुखद्वयमात्रगर्भ-
निष्क्रान्तचरणद्वयवत्सा ^३भवति, [तदा तामर्चिता]^४मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुक-^५प्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखी^६ गां ददानि । स्वस्यादि-^७स्वी-
कारान्तं पूर्ववत् ।

^८[ये तु गां वै प्रयच्छन्ति शुभामुभयतोमुखीम् ।

लवणम् यथाशक्त्या भक्ष्या ये वै ददन्ति च ।

तेषां पुण्यकृतां लोकं गवां लोकं व्रजन्ति ते ॥१०॥

शुभां शोभनाकाराम् । प्रसूयमानां गामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A 'स्कन्दपुराणोक्तमन्तमुक्त्वा', I. O.

स्कन्दपुराणोक्तमन्तमुक्त्वा.

2 A पृथिवी यापि

3 A omits मर्चिताम्

4 A omits it

5 I. O. दृश्यते

6 I. O. गर्भान्निष्क्रममाणस्य

7 I. O. reads the bracketed portion as ता वत्सा गौर्वसुधरा

8 A 'शतप्रदा'

9 A omits it

10 I. O. संमुख.

11 I. O. भवति

12 A दाता for the bracketed portion

13 A omits प्राप्ति

14 A 'मुखी'

15 A 'स्वीकारान्त'

16 I. O. omits the bracketed portion

पुण्यकृत्कौकिलोक्तप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

'[नरसिंहपुराणे :—

कपिलागोप्रदानेन परार्थे चावनीपते ।

^१वृषभस्य प्रदानेन स्वर्गं मन्मथमाप्नुयात् ॥११॥

परार्थे 'मातृपितादिबन्धुवर्गार्थे कपिलामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् ।] नरसिंहपुराणोक्तपरार्थकपिलादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं कपिलां गां
ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

कपिलां लक्ष्मणोपेतां सवत्सां गां पयस्विनीम् ।

ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियायाहितामये ।

यो दद्याद्विदुषे विद्वान्तत्फलं ^२नान्तमुच्यते ॥१२॥

^३[तत्फलम् नान्तम्] ^४अनन्तं फलम् 'मुक्तिः । लक्ष्मणोपेतां सवत्सां युक्तां 'श्रोत्रियाय
विद्याजन्मतपःसम्पन्नायाहितामये^५ अमिहोत्थिरो दरिद्राय अर्चिताय ब्राह्मणाय ^६'उत्तरुपा'
कपिलामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनन्तफलप्राप्तिकामोऽहमेतां लक्ष्मणो-
पेतां सवत्सां गां ^७कपिलां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :—

सुवर्णदानं गोदानं पृथिवीदानं^८मेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१३॥

गामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपापक्षयकामोऽ-
हमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. गोवृषभस्य

3 I. O. पात्रा

4 A 'ता' स्वकार्थ

5 A मातृपितादि, I. O. मातृपितादि

6 Both A and I. O. omit
the bracketed portion

7 A अनन्त

8 A omits it

9 Both I. O. and A omit it

10 Both I. O. and A omit
आहितामये

11 I. O. उत्तरुपाय

12 A omits it

13 A मुच्यते for मेव च

तथा वसुमार्गानुवृत्तौ :—

क्षीरप्रपाभिर्दिव्याभिर्मधु^१-सर्पिर्भिरेव च ।

गोप्रदाता लभेत्तृति^२ यस्मिन्देशे सुदुर्लभाम् ॥१४॥

गामर्चिता^३-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-
क्षीरप्रपादि-^४[साध्यवृत्तिफलकगोदानकृत्प्रामि]-कामोऽहमेतां गां दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीका-
रान्तं^५ पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोक्तरे गोदानानुवृत्तौ (३।३०६।१० ख) :—

गुर्विणीश्च तथा दत्त्वा वसूनां^६ 'लोकमधुते ॥१४॥

गुर्विणीं गामर्चिता^७-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वसु-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां गुर्विणीं गां दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^८ पूर्ववत् ।

तथा गोदानानुवृत्तौ (३।३०६।१० ख) :—

शुक्रविन्दुचितां कृष्णां गन्धर्वैः सह मोदते ॥१६॥

दत्त्वेति शेषः । शुक्रविन्दुचितां कृष्णवर्णां गा-^९मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षगन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां शुक्रविन्दुचितां कृष्णां
गां दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{१०} पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेन-^{११}देवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{१२}अनलकृतबहुगवीदानावर्तः ।

1 I. O. खं ख for मधु

2 A तक्षिण्ये

3 A omits मर्चिता

4 A विष्णुधर्मोक्तरोक्तं

5 A reads the bracketed por-
tion as वासुमार्गानुवृत्ति

6 I. O. लोकं

7 A omits मर्चिता

8 A omits मर्चिता

9 A शङ्कर

10 A omits देव

11 Both A and I. O. अलकृतं

'अथानलकृतबहुगवीदानावर्तः । (७)

विष्णुः—

दशधेनुप्रदो गोलोकम् ॥१॥

प्राप्नोतीति शेषः ।

अत्र यजमानो 'दशधेनुरर्चिताः अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अथायुक्तगोवाया-
मुक्तेदामुक्तास्वाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं गोलोकप्राप्तिकामोऽह-^१मेताः दशधेनूनां दद्यानि ।
'[प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता] सावित्रीं पठित्वा धेनव एता रुद्र-^२देवता इत्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं 'तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् कामनं दद्यानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता '[यथेच्छं गाः] पुच्छे गृहीयात् ।

गोदानानुवृत्तौ विष्णुः—

^३[शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम्] ॥२॥

प्राप्नोतीति शेषः ।

शतं गां अर्चिता अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ब्रह्म-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेताः शतं गा दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^४ पूर्ववत् । अथ स्वेच्छया
बहुभ्यो^५ 'वा दानम् । तथा च दानवाक्ये सम्प्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

महाभारते (अनु—६६।१६) :—

भिक्षवे^६ 'बहुपुत्राय श्रोत्रियायाहिताग्रये ।

दत्त्वा दशशतं गा वै^७ [लोकान् प्राप्नोति उत्तमान्] ॥३॥

1 I. O. अथायुक्तं, A अयुक्तं

2 A दशधेनुरर्चिताः । अर्चिताय,
I. O. दशधेनुरर्चिताय

3 A -मेतां दशधेनु दद्यानि, I. O.
मेतां दशधेनु गां दद्यानि

4 I. O. इतिग्रहीतयुक्तादश्च for
the bracketed portion

5 A -देवता

6 I. O. omits it

7 A यथेच्छं for the bracketed
portion

8 I. O. शतप्रदश्च ब्रह्मलोक for the
bracketed portion

9 A गामर्चिता

10 A omits it

11 I. O. बहुपुत्राय

12 A लोकलोकान् प्राप्नोति उत्तमान् for
the bracketed portion

मिच्छे दरिद्राय सहस्रं ¹[गा अर्चिता अर्चिताय] ²[उक्तुपाय ब्राह्मणाय] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ³उत्तमलोकप्राप्तिकामोऽहमेताः सहस्रं गा ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।४५) :—

गवां सहस्रदः इत्ये नरकं ⁴[न प्रपद्यते] ।

सर्वस्य विजयमापि लभते मनुजाधिप ॥४॥

सहस्रं गा ⁵अर्चिता अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नरकाप्राप्ति-सर्वप्रविजय-⁶प्राप्ति-कामोऽहमेताः सहस्रं गा ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।४५क) :—

दशगोसहस्रदो हि शक्येण सह मोदते ॥५॥

⁷गवां दशसहस्राण्य-⁸र्चितान्यर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्कशकलोकप्राप्तिकामोऽह⁹मेता अयुतं गा ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत स्वेच्छया बहुभ्यो दाने संप्रदाने च बहुवचनमूहनीयम् ।

तथा गोदानानुवृत्तौ (अनु—६६।४५ख) :—

अक्षयान् लभते ¹⁰लोकान् नरः ¹¹शतसहस्रदः ॥६॥

सहस्रं ¹²[गा अर्चिता अर्चिताय] ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अक्षय-¹³लोकप्राप्तिकामोऽहमेताः ¹⁴सहस्रं गा ¹⁵ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत ¹⁶[बहुसंप्रदानकदाने बहुवचनमूहनीयम्] ।

1 I. O. गा अर्चिता अर्चिताय and

A गा अर्चिताय for the b. p.

2 T. O. ब्राह्मणायोक्तुपाय for the b. p.

3 A अयुतम्.

4 I. O. न प्रपद्यते for the b. p.

5 I. O. गा अर्चिता अर्चिताय, A आमर्चिताय

6 I. O. चाप्राप्ति.

7 A अक्षयः

8 I. O. परः

9 A omits अर्चितान्.

10 A अक्षयः

11 I. O. कामान्

12 I. O. and A अतसहस्रदः

13 A आमर्चिता अर्चिताय, I. O. गा अर्चिता अर्चिताय for the bracketed portion

14 I. O. सह for शत

15 Both I. O. and A अक्षयः

16 I. O. गा

17 I. O. स्वेच्छया बहुभ्यो दाने संप्रदाने बहुवचनमूहनीयम् for the bracketed portion

शिवपुराणे :—

¹गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये सुवर्णं ²प्रदातारस्तथा ³सर्वप्रियंवदाः ॥७॥

⁴[ते तल गत्वा हृष्टाश्च] निवसन्ति यथासुखम् ।

⁵[कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश] ॥८॥

⁶[विचरित्वा पुरवरं] पुनः प्राप्य महीतलम् ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णेषु सुखेन ⁷परमैर्युताः ॥९॥

गाः सहस्रमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । शिव-पुराणोक्तगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सहस्रं गा ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । स्वेच्छया बहुभ्यो दाने संप्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-⁸शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेव⁹-विरचिते

श्रीदानसागरे-¹⁰अनलङ्कृतबहुगवीदानावर्तः ।

1 I. O. गोसहस्रं

2 A अक्षयः

3 A सर्वप्रियंवदः

4 A अक्षयःप्रदातार for the bracketed portion

5 A कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दशः for the bracketed portion

6 A विचरित्वा पुरवरं, I. O. विचरित्वा पुरवरं

7 T. O. परमैः स्वतः

8 I. O. सहस्रमर्चितमर्चिताय, A सहस्रमर्चितमर्चिताय

9 A संप्रदान

10 A शङ्कर

11 A omits देव

12 I. O. अलङ्कृत.

अथ विष्णुदेवतवृषभ-¹[दानावर्तः । (८-९)

तन्ना]-लङ्कृतवृषदानावर्तः । (८)

²सम्बर्तः—

यो ददाति ³बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम् ।

⁴अव्यक्तं गोप्रदानादि भुङ्क्ते दशगुणं फलम् ॥१॥

शुभं शुभं-लङ्कृतोपेतं ⁵[शुभलक्षणाय गोसहस्रमहादाने लिखितमनुसन्धेयम् । अव्यक्त-
मत्यव्यक्तस्वावश्योपादानार्थम् ।] ⁶[अलोक्तेन विधिनेति] सम्बर्तोरुक्तारोग-⁷गवीदानानन्तर-
स्योक्तत्वात् ⁸तदलङ्कारपरिग्रहो बोद्धव्यः ।

तथा च सम्बर्तः—

यो ददाति शकै ⁹रौप्यैर्हैमश्रीमरोगिणीम् ।

सवत्सां ¹⁰वस्तुसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥२॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गतः ।

¹¹[तावतो वत्सरानास्ते स नरो] ब्रह्मणोऽन्तिके ॥३॥

अत यजमानो वृषमुक्तरूपमुक्तेपकरणयुतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ¹²अथामुकगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सम्बर्तोरुक्त-बलीवर्द-दानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं सुवर्णशृङ्गं ¹³रूप्यखुरं वस्त्राच्छादितं बलीवर्दं ददानि । ¹⁴[प्रतिग्रहीता
स्वस्तियुक्ता सावित्री पठित्वा वृषोऽयं विष्णुदेवत इत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत
ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि ।] प्रतिग्रहीता स्वस्ती-
त्युक्ता वृषं पुच्छे गृहीयात् ।

1 A वृषदानावर्ततो यता for the bracketed portion

2 A omits it

3 I. O. बलीवर्दमुक्तेन, A बलीवर्द-

4 मुक्तेन

4 I. O. अव्यक्तं, A अव्यक्त

5 I. O. अव्यक्तादिपेते

6 I. O. omits the bracketed portion

7 A अलोक्तेन विधिनेति for the b. p.

8 I. O. रोगिणीम्

9 I. O. दानानन्तरमन्यो कृत्वा, A दानानन्तरलोकात्

10 I. O. रूप्यं

11 A वत्स for वय

12 A तावन्त वत्सरानेव वत्ससे and I. O. तावतो वत्सरानास्ते स नरो for the bracketed portion

13 I. O. रूप्यखुरं

14 A omits the bracketed portion

अलङ्कृतवृषदानावर्तः

३०१

यमः—

दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो भवेत् ॥४॥

दान्तं विनीतम् ।

अत यमोक्तालङ्कृतधेनु-¹[दानानन्तरमस्य ध्रुते]-स्तथाविध-²दशधेनुदानफलकत्वात् तदीया-
लङ्कारपरिग्रहः ।

³[तथा च यमः]—

रुक्मशृङ्गी रूप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।

कांस्योप-⁴दोहनां धेनुं वस्त्रच्छमामलङ्कृताम् ॥५॥

⁵दत्त्वा द्विजेन्द्राय नरः स्वर्गलोके महीयते ।

यावन्ति धेनुरोमाणि तावन्त्यन्दान्य-⁶संशयः ॥६॥

वृषमुक्तरूपमुक्तेपकरण-⁷युतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
यमोक्तवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं रुक्मशृङ्गं रूप्यखुरं मुक्ताभूषितलाङ्गूलं वस्त्रच्छममल-
ङ्कृतं वृषं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु-—७६।२३) :—

⁸दतिकण्ठमनङ्गाहं सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।

दत्त्वा ⁹प्रजापतेर्लोकं विशोकः प्रतिपद्यते ॥७॥

¹⁰दतिकण्ठं चर्मपट्टिकावेष्टितमीव सर्वरत्नैः परिभाषोक्तैः । वृषं यथोक्त-¹¹मर्चितम-
र्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विशोक्तत्वात्पूर्वक-प्रजापतिलोकप्राप्ति-
कामोऽहमेतं ¹²दतिकण्ठं सर्वरत्नैरलङ्कृतमनङ्गाहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. दानानन्तरं तुभ्यं दत्ति for the bracketed portion

2 A omits दश

3 I. O. omits the bracketed portion

4 A दोहनां

5 I. O. दत्त्वा

6 A संशयः

7 I. O. युतमर्चितमर्चिताय, A मर्चितताय

8 I. O. दत्ति for दत्ति

9 I. O. सर्वरत्नैरलङ्कृतं

10 I. O. प्रजापतेर्लोकान्, A प्रजापतौ-
लोकं

11 I. O. दतिकण्ठं

12 A omits मर्चित

13 I. O. दतिकण्ठं

तथा (अनु—७८:१४-१५) :—

^१युवानमिन्द्रियोपेतं शतेन सह ^२यूपम् ।

^३गवेन्द्रं ^४ब्राह्मणेन्द्राय भूरि^५श्रमलकृतम् ॥८॥

इन्द्रियोपेतं ^६प्रजननसमर्थं ^७[गवेन्द्रं गोप्रधानं] भूरि^८श्रमं सुवर्णं^९श्रमं अलकृतं हेमतिलकादिभिः ।

श्रवभं ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप ।

^{१०}ऐश्वर्यं तेऽधिगच्छन्ति जायमानाः पुनः पुनः ॥९॥

इषमुक्तरूपमुक्तेष्वपकरणयुतं धेनुशतसहितमर्चितं तपोवृत्तं-विद्याशालिने वेदविदे ब्राह्मणाय-
र्चिताय ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोरुगोशत-^{११}सहितगवेन्द्रदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोशतसहितं भूरि^{१२}श्रमलकृतं गवेन्द्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीका-
रान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७९:११) :—

वैराटपृष्ठ-^{१३}मुक्तायां सर्वरत्नैरलकृतम् ।

प्रदाय मरुता ^{१४}लोकानजरान् प्रतिपद्यते ॥१०॥

वैराटं ^{१५}विराटदेशोद्भवं ताम्रं ^{१६}[काष्ठे चर इति] प्रसिद्धं ^{१७}[सर्वरत्नैः परिभाषितैः] ।
^{१८}[विराटताम्रपृष्ठमुक्तायां]-मुक्तेष्वपकरणमभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । अजरमरुतलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं वैराटपृष्ठं सर्वरत्नैरल-^{१९}कृतमुक्तायां ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A प्रधान- for युवान-

2 I. O. युपम्

3 I. O. परेकं

4 A मरुतोन्मत्त

5 A प्रजननसमर्थं, I. O. युवं रजस्रं

6 I. O. परेकं गोप्रधानं for the

7 A ऐश्वर्यं तेऽधिगच्छति

8 A -उत्त, I. O. -उत्त

9 A omits अर्चितं

10 I. O. and A -मुक्तायां and

-मुक्तायां respectively

11 I. O. लोकापुत्राणां

12 A विराटदेशोद्भवं

13 A काष्ठं चर for the bracketed portion

14 A सर्वरत्नैरलकृतं for the bracketed portion

15 I. O. उत्त for the bracketed portion

16 I. O. -उत्तं मुक्तायां

^१आर्भेयपुराणे :—

^२प्रत्यक्षं श्रवदानस्य फलं शृणु महामते ।

^३[पवित्रं पावनञ्चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥११॥]

[योदशश्वं शृणो देवो यजमानेन वा यथा ।]^४

[^५समन्वितो धेनुशतैरुक्ता देवो]^६ धुरन्धरः ।

वोदा चैवातिपुष्टाज्ञो युतिमान् ^७नृपसत्तम ॥१२॥

धुरन्धरः ^{१०}भारवहनक्षमः वोदा ^{११}दृढपुष्टः अतिपुष्टाज्ञः स्थूलावयवः युतिमान् दर्शनोया-
कृतिः ।

^{१२}युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ।

^{१३}दाता ^{१४}तरति ^{१५}[संसारसागरश्चापि तैः सह ॥१३॥]

भुनक्ति विविधान् भोगानिह बन्धुजनैः सह ।

रोगशोकविनिर्मुक्तः सर्वदोषविवर्जितः ॥१४॥]

^{१६}[युवा तरुणः भद्रः शुभलक्षणोपेतः सुशीलोऽर्हिसः सर्वदोषविवर्जितः

अव्यक्तः ।]

अलकृतं^{१७} परैर्वक्त्रैः ^{१८}[स्वर्णश्रमं तथैव च ।

यतुर्भिश्चैव राजेन्द्र खुरै रीप्यै]-रलकृतम् ।

परैर्वक्त्रैश्चैव राजेन्द्र खुरै रीप्यै-^{१९}रलकृतम् ।

1 A आर्भेयपुराणी

2 I. O. प्रत्यक्ष

3 A omits the bracketed por-
tion

4 A वादश्व

5 I. O. omits the bracketed
portion

6 A सवन्वितो

7 A रत्न for उत्त

8 I. O. उत्तमैः सुवर्णैश्चैव
for the bracketed portion

9 I. O. नृपसत्तमः

10 I. O. उत्त- for भार-

11 A दृढः पुष्टः ; I. O. पुष्टः न

12 A खुरा

13 I. O. ततो

14 Both I. O. and A भवति

15 I. O. संसारि नात्र काचो विचारका
for the bracketed portion

16 A omits the bracketed por-
tion

17 I. O. अलकृतम्

18 I. O. पुष्पैश्चैव मनुष्यैश्चैव । सुवर्णं
यतुर्भिश्चैव राजेन्द्र खुरै रीप्यै for the
bracketed portion

19 I. O. -उत्तं तादृशम्

१ सुपुच्छं पटवर्णं वा ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 मन्त्रेणानेन राजेन्द्र^२ [अथुष्य तद्वदामि] ते ॥१६॥
 ३ धर्मस्त्वं वृषकपेण [लोके चरति नित्यशः ।
 तेन धर्मेण विप्राय त्वां दद्यानि सुलक्षण ॥१७॥]^४
 प्रीयतां धर्मराजो मे प्रशिष्य विसर्जयेत् ।
 सप्तजन्मकृतं पापं बाधनः कायकर्मभिः ॥१८॥
 तत्सर्वं विलयं यति वृषदानात्^५ संशयः ।
 ६ यानं वृषमसंयुक्तं दीप्यमानं^६ सुतेजसा ॥१९॥
 गन्धर्वाप्सरसाकीर्णं गीतवृत्त्यसमाकुलम्^७ ।
 आदक्ष्य कामगं दिव्यं^८ स्वर्लोकमभिगच्छति ॥२०॥
 यावन्ति तस्य रोमाणि वृषभस्य^९ महीपते ।
 स्वर्गमाप्नोति तावन्ति अलायातो वृषो भवेत् ।
 १० सर्वराजो महातेजा^{१०} वीतशोको निरामयः ॥२१॥

यथोक्तं-^{११} वृषमुक्तोपकरायुतं कृत्वाऽन्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ धर्मस्त्वमित्यादि प्रीयतां धर्मराजो मे इत्यन्तं मन्त्रं पठित्वा ॥१२॥ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आभ्यपुराणोक्तं लङ्कृतवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं वक्त्रालङ्कृतं सुवर्णशृङ्गं राजतल्लुरालङ्कृतं पटवर्णविभूषित-पुच्छं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१३ विष्णुधर्मैः—

युवानं बलिनं श्यामं शतेन सह^{१३} यूपपम् ।

गवेन्द्रं ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥२२॥

1 A वृषकपे	9 A वान, I. O. पानं
2 A सुपुच्छं पटवर्णं and I. O. तं सुलक्षणं दद्यामि for the bracketed portion	10 I. O. सुतेजसा
3 A ॐ धर्मस्त्वं	11 A सभाध्वं
4 A चरति	12 I. O. स्वर्लोकं
5 I. O. जगदानन्दकारकः । अष्टमन्त्रे-रभिधानः पादिना वृषकृता वृषि for the bracketed portion	13 A वीतशोक
6 A राजतल्लुर	14 A सोमवाणी
7 A वानि	15 I. O. वीतशोक
8 A ०४	16 I. O. उवनी for वृष
	17 A omits it
	18 A विष्णुधर्मोत्तरे
	19 I. O. वृषपम्

वृषभं^१ ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणायहितामये ।

२ [ऐश्वर्यं चाभिगच्छन्ति] जायमानाः पुनः पुनः ॥२३॥

युवानं तदणं बलिनं^३ हलादिवहनक्षमं^४ [श्यामं नीलवर्णं] शतेन सह^५ [गोशतेन सह] यूपपं^६ [यूपप्रधानं गवेन्द्रं गोपतिं] भूरिशृङ्गं सुवर्णशृङ्गम् अलङ्कृतं यथाशक्ति हैम-तिलकादिना यथोक्तं वृषमुक्तोपकरायुतं^७ मन्त्रितमर्चिताय ब्राह्मणाय विद्यातपोवृत्तशालिने अग्निहोत्रिणे ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरायाम-^८ वृषदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतं गोशतसहितं भूरिशृङ्गमलङ्कृतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३२) :—

सहस्रेण^९ गवां सार्द्धं^{१०} ये प्रयच्छन्ति यूपपम् ।

अलङ्कृतं यथाशक्त्या गोशतं यान्ति ते नराः ॥२४॥

१ यथोक्तं वृषं सुवर्णशृङ्गादिभिरल-^{११}ङ्कृत्यार्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा^{१२} दद्यात् । गोलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं गोवहससहितमलङ्कृतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तपालसेन-^{१३}देवविरचिते

१४ श्रीदानसागरे अलङ्कृतवृषदानावर्तः ।

1 A व	7 A omits the bracketed por-
tion
2 I. O. श्रीविष्णुर्वाहितामये, A ब्राह्मणाय हितामये	8 A omits the bracketed por-
tion
3 I. O. ऐश्वर्यं तेषामाचरन्ति and A ऐश्वर्यं चाभिगच्छन्ति for the bracketed portion	9 I. O. वहीतः
4 I. O. omits it	10 A omits मन्त्रित
5 A हलादिवहनक्षमं, I. O. हलादिवहनक्षमम्	11 I. O. वृषपम्
6 I. O. reads the bracketed portion after यूपप्रधानं, a little below	12 A गवा
	13 A वहीतः
	14 A वृषं यचितं यचितं तान
	15 A omits it
	16 A omits हैम
	17 I. O. दानवागरे

१ [अथानलङ्कृतवृषदानावर्तः । (९)]

मनुः (४।२३११) :—

अनङ्कृतः श्रियं पुष्टाम् ॥१॥

आप्रोतीति^३ सम्बन्धः । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वृषं दद्यात् । ^४अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकरासाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं पुष्टध्रीप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं ददामि । प्रतिमहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा अनङ्कृतमयं विष्णुदेवतं इत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ^५अथ कर्तव्यं प्रतिप्रार्थ्यं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काशनं ददामि । प्रतिमहीता स्वस्तीत्युक्ता वृषं पुच्छे गृहीयात् ।

महाभारते :—

स्वर्गो वै मूर्तिमानेष^७ वृषभं यो गवां पतिम् ।विभ्रे^८ शुण्ययुते दद्यात् स वै स्वर्गं महीयते ॥२॥

गवां पतिं^{१०} गोमन्त्रेण^{११} स्वच्छन्दचारिणं यथोक्तवृष-^{१२}मर्चितमर्चिताय विद्यातपःशालिने ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषभं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१३ तथा (अनु—७३।४५) :—

अनङ्कृतं^{१४} ब्राह्मणाय प्रदाय^{१५} [धुर्यं युवानं] बलिनं^{१६} विनीतम् ।हस्तस्य बोधार-^{१७}मनन्तवीर्यं प्राप्नोति^{१८} लोकान् दशधेनुदस्य ॥३॥१९ [धुर्यं शकटवहनक्षम]-मनन्तवीर्यं^{२०} वैतस्त्रिनं विनीतमहिंसं^{२१} यथोक्त-^{२२}वृषभमर्चिताय

1 A omits the bracketed portion	13 A omits it
2 I. O. अनङ्कृतः	14 A अनङ्कृतं
3 A आप्रोतीति	15 A पूर्वगवान् for the bracketed portion
4 A omits it	16 A नवनीतं
5 I. O. भित्तुक्ता	17 Both I. O. and A नवनीतं
6 I. O. उच्यते, A उच्यते	18 A बोधार
7 A मूर्तिमानेष	19 A पूर्णं शकटवहनक्षमं for the bracketed portion
8 A दद्यात्	20 I. O. and A वैतस्त्रिनं and वैतस्त्रिनं respectively
9 A ततः	21 I. O. उच्यते for उच्यते
10 I. O. गोमन्त्रे	
11 I. O. स्वच्छन्दचारिणं	
12 A omits मर्चितं	

ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दशधेनु-^१दलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं^२मनङ्कृतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१ [तथा (वन—१८६।८६) :—

दक्षानङ्कृतं^३ सूर्यलोकं गच्छति ॥४॥

वृष-^४मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

अनङ्कृतं यो दद्याद्दत्तं^५ [वन्तं धुरन्धरम्] ।

स निस्तरति दुर्गाणि स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥५॥

धुरन्धरं हलादिवहनक्षमं^६ यथोक्तं^७ वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दुर्गनिस्तर-^८पूर्वक-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०७।५१ख) :—

१० धुर्यप्रदानेन^{११} तथा गवाश्च^{१२} लोकानवाप्नोति^{१३} तथा वसूनाम् ॥६॥

हलादिवहनक्षमं वृषमर्चितमर्चिताय^{१४} ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । गोलोकमधुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१५ [तथा (२०७।५२ख) :—

१६ राज्यन्तथा गोवृषभप्रदाने स्वर्गं^{१७} शुभं शाश्वतमाप्नुवन्ति^{१८} ॥७॥

१९ गोवृषभं गवां पतिम् । १९ यथोक्तं वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्य-

1 I. O. लोक and A फल for दलोक	11 A omits तथा
2 I. O. भेन० for भेत०	12 A लोकान् सम्बन्धगवांश्चो
3 A दद्याद्दत्तं for the bracketed portion	13 Varāha P. नरो
4 A omits मर्चितं	14 A omits it
5 A omits भेत	15 A दद्याद्दत्तं गोवृषभे स्वर्गं for the bracketed portion
6 A वन्तं धुरन्धर for the bracketed portion	16 I. O. राज्यन्तथा
7 A यथोक्त	17 Varāha P. reads the entire line as गवां तथा गोवृषभप्रदानेः स्वर्गं सुखं शाश्वतमाप्नुवन्ति
8 A omits पूर्वक	18 A गोवृषं
9 A omits भेत	19 A यथोक्त
10 Varāha P. धूप०	

नस्तमुक्ता दद्यात् । शान्तोत्पल-सर्ग-^१राजप्राप्तिकामोऽहमेतं दृष्टं ददामि । स्वस्वादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

गोदानामि पविलाणि विष्णुमुहिरव साधुषु ।

ये प्रयच्छन्ति 'धर्मकं कुरीतु' 'कृषिदृष्टिषु' ॥२॥

'कुरीतु' 'दुर्दाने' ।

'ते माप्ति दीप्तवर्णान्' - विमानैर्मणिचिह्नितैः ।

धर्मराजपुरं ^{१०}भीमवसेव्यमानाऽप्सरोगणैः ^{११} ॥६॥

अस गोदानानीति बहुवचनभ्रुतेः साधुष्विति बहुवचनं बहुप्रयोगापेक्षम् । कृषिदृष्टिष्विति भ्रुतेर्गोदानानीति गोपदं ^{१२}दृष्टपरम् । ^{१३}अवेष्टसंख्यान् ^{१४}दृष्टान् इत्यवहनकमानर्चितानर्चितान् ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१५}ब्रह्मपुराणोक्त-कृषिदृष्टि-द्विजसंप्रदान-गोदान-^{१६}फलप्राप्तिकामोऽहमेतान् दृष्टान् ददामि । ^{१७}विष्णुः प्रीयताम् । स्वस्वादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

^{१८}पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विपुलेषु च ।

प्रहणे ^{१९}[च व्यतीपाते] संक्रान्ती च दिनक्षये ॥१०॥

यानमधममङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु ^{२०}निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दस्त्रेण दानमित्युत ^{२१} ॥११॥

पापेषु निरताः सर्वदेति ^{२२}अवशादतिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं देशम् । उक्तसमयानामग्नये

- 1 A ओष
- 2 A दृष्टं
- 3 A प्रयच्छति
- 4 I. O. धर्मकाः
- 5 A कृषिदृष्टिषु
- 6 A कृषे
- 7 A दृष्टिषु, I. O. दृष्टिषु
- 8 A omits it
- 9 A दीप्तवर्णान्
- 10 A औषधम्
- 11 A 'नचाः'
- 12 A उपपदं

- 13 A अवेष्टसंख्या
- 14 A omits it
- 15 I. O. ब्राह्मणराजानां
- 16 A गोपानां
- 17 A विष्णु
- 18 I. O. पुनरे
- 19 A व्यतीपाते च for the bracketed portion
- 20 A निरता, I. O. निरतः
- 21 A दानमित्युत
- 22 I. O. नचादति

वृषमर्चितं^१-मर्चितं ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्ता-
^२नलकृतवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमङ्गाहं ददामि । स्वस्वादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

'आदिपुराणे :—

^३प्रदेयो लक्षणाक्यो वा दशधेनुसमो वृषः ।

स्वर्गे ^४युगसहस्राणि गवां ^५लोत्रा समानि तु ।

लक्षणाक्यो गोसहस्रोक्तलक्षण-^{१०}सम्पन्नः । वाशब्दः पूर्वोक्त-^{११}दानापेक्षया ।

वसन्ति गोप्रदातारो ^{१२}भुजते सुखमक्षयम् ॥१२॥

^{१३}सुलक्षणां वृषमर्चितं मर्चितं ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१४}आदि-
पुराणोक्त-वृषदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतं वृष्टं ददामि । स्वस्वादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१५}आदिपुराणे :—

यो ददाति ^{१६}अनङ्गाहं सुशीलं ^{१७}साधुवाहिनम् ।

उभयोः पार्वयोर्यद्वा जलोपानह-^{१८}कम्पलम् ॥१३॥

^{१९}सुशीलमहिंसं साधुवाहिनं ^{२०}[इलादिवाहनेषु साधुषु] ।

शीलवेदाङ्ग-^{२१}सम्पन्ने इष्टे शिष्टे ^{२२}द्विजे नरः ।

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे ^{२३}अग्ने विपुलेषु च ॥१४॥

इष्टे ^{२४}अभीष्टे शिष्टे ^{२५}सदाचारे ।

दत्त्वा तस्य अनङ्गाहं तस्मिन् स्थाने महामुने ।

^{२६}सुतपिपासादितस्यापि अमृतः प्रतिपद्यते ॥१५॥

1 A omits मर्चितं	16 A अनङ्गाहं
2 A omits न	17 A साधुवाहिनं
3 A 'वैतानहं'	18 A कम्पलं
4 I. O. आदिपुराणे	19 I. O. सुशीलं कृषिषु
5 A प्रदेया	20 I. O. इलादिवाहनेषु साधु' and A इलादिवाहनेष्वसाधु for the bracketed portion
6 A जलोपानह, I. O. जलोपानहो	21 A 'सम्पन्न'
7 I. O. च नतवाहिनं	22 A चि चो for द्विजे
8 I. O. रीत्या	23 I. O. इष्टे, A चपरे
9 I. O. जलोपानहो	24 A सुभीष्टं
10 Both I. O. and A संपन्नः	25 A omits it
11 I. O. 'देवावेष्टः'	26 I. O. सुतपिपासादितस्यापि, A सुतपिपासादितस्यापि
12 A सुलक्षणा	
13 I. O. सलक्षणा	
14 I. O. आदिपुराणोक्त-	
15 I. O. आदिपुराणे	

उक्तसमयानामन्यतमे यथोक्तं वृषम् एकवार्षं 'कृतमुपानहयुगमपरत्त च' कम्बलं
 'दत्त्वाऽन्वयार्चिताय यथोक्तकाय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
 'आदिपुराणोक्त-वृषदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतं कृतोपानत्-कम्बलयुत-मनङ्गाहं ददानि ।
 स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

कपिलागोप्रदानेन परार्थे चावनीपते' ।

'गोवृषस्य प्रदानेन 'स्वर्ग' मन्मथमाप्नुयात् ॥१६॥

गोवृषस्य गवां पत्युः परार्थे मातापित्राद्यर्थे । वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नरसिंहपुराणोक्तवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतममुकार्षं^{१०} वृषं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३१३०६१३०-३१) :—

^{११}वृषमं ये प्रयच्छन्ति शतेन सह यूपपम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते प्रयान्त्यमरावतीम् ॥१७॥

कल्पावशेषं क्षिपिषे सुख-^{१२}मुष्य नरोत्तमाः ।

^{१३}मानुष्ये धनसंयुक्ता भवन्ति सुखिनस्ततः ॥१८॥

यूप-^{१४}प्रधानं वृषं गोशतसहित-^{१५}मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गोशतसहित-वृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोशत-^{१६}युतं वृषं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१७}तथा :—

उक्तायां ये प्रयच्छन्ति दशधेनु-^{१८}युतं तथा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते प्रयान्त्यमरा-^{१९}वतीम् ॥१९॥

- 1 A वजीपानहपरत्त
- 2 I. O. omits it
- 3 A इत्या चर्चिताय
- 4 I. O. आदिपुराणीय
- 5 A 'मन्मथ'
- 6 A 'मन्मथ'
- 7 I. O. मातापित्रे
- 8 A गोवृषस्य
- 9 I. O. स्वर्गो
- 10 A 'मनुष्यमात्रं' for 'मनुष्यार्थं'

- 11 A. D. उक्तां च
- 12 A 'मन्मथ'
- 13 I. O. मानुष्यो
- 14 I. O. प्रधानं
- 15 I. O. omits मर्चित
- 16 A 'युत'
- 17 A omits it
- 18 I. O. 'युतसहस्रं'
- 19 A 'मन्मथ'

दशधेनुसहितं वृष-^१मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-दशधेनुसहितवृषदान-^२फलप्राप्तिकामोऽहमेतं दशधेनुसहित-^३मुक्तायां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३१३०६१३४) :—

गोयुगं ये प्रयच्छन्ति 'सीरयूपयुतं' द्विजाः ।

सर्वकाम-^४समृद्धस्य प्राप्नुवन्ति नराः फलम् ॥२०॥

^५द्विजा इति सम्बोधनं सीरः हलं यूप ईशादण्डः । हलवहनकर्म वृषद्वयं सोपकरण-हलसहित-^६मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^७विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृषयुगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्^८ सीरयूपयुतं गोयुगं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{११}अनलकृतवृषदानावर्तः ।

- 1 A omits मर्चित
- 2 A omits फल
- 3 I. O. 'मुक्तायां'
- 4 I. O. सीरः
- 5 I. O. द्विजाः
- 6 A 'वृषद्वयं'

- 7 I. O. द्विजा
- 8 A omits मर्चित
- 9 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त
- 10 A 'मन्मथ'
- 11 A 'मन्मथ'

अथ गवाहिकदानावर्तः । (१०)

यमः :—

गवां घासप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१॥

असामितदिने प्रातरजमानो 'गृहीतोदकपूर्णतामपात्र उदकमुखोपविष्टो यथाशक्ति गोभ्यो' [घासदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ सर्वपापविमुक्तिकामो गोभ्यो] घासं दास्ये । ततः प्रवृत्तिं यथेच्छं [यथेष्टकालं गोभ्यो घासं] दद्यात् ।

आग्नेयपुराणे :—

घासमुष्टिं परगवे 'अन्नं दद्याच्च यः सदा ।

अकृत्वा स्वयमाहारं स्वर्गलोकं स गच्छति ॥२॥

परगवे यथेच्छं बहुकालं 'घासमुष्टिमन्त्रं [दातुं सङ्कल्पयेत् । ॐ स्वर्गप्राप्तिकामोऽहं मन्त्रं] परगवे घासमुष्टिम्' दास्ये । ततः स्वयमकृताहारो यथा-सम्भवं घासमुष्टिमन्त्रं ^{१०}प्रत्यहं दद्यात् ।

नन्दिपुराणे :—

यो गवां रुद्रदत्तानां ^{११}कोऽपि दद्याद् गवाहिकम् ।

स गच्छेद् रुद्रभवनं कुलद्वयसमन्वितः ॥३॥

रुद्रदत्तानां शिवभट्टारकाय ^{१२}दत्तानां गवाहिकं भक्तवासादिरूपम् । ^{१३}[गवाहिकं रुद्रगवीभ्यः पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ॐ नन्दिपुराणोक्त-रुद्रगवोगवाहिकदानफलप्राप्तिकामोऽहं रुद्रगवीभ्यो गवाहिकं दास्ये । ततो यथेच्छं यथेष्टकालं दद्यात् ।

1 I. O. गृहीतोदकपूर्णताम

2 I. O. omits the bracketed portion

3 A 'यथेष्टकालं' वाच्यं कीदृशी for the bracketed portion

4 A 'घासं'

5 A 'घासमुष्टि' दामकम्

6 A 'यन्त्रं' before this

7 A 'यद्' for यद्

8 I. O. omits the bracketed portion

9 A 'यन्त्रं'

10 A omits it

11 I. O. रुद्रिद

12 A 'भट्टारकाय'

13 A omits the bracketed portion

तथा :—

योऽन्यासामपि गवां दद्यात् कश्चिन्मर्त्यो 'गवाहिकम् ।

सोऽपि गच्छेन्नरः स्वर्गं युगं दिव्यं न संशयः ॥४॥

अन्यासामिति शिवभट्टारकाय दत्ताभ्यो ^{१४}ऽन्यासां सामान्य-^{१५}गवामित्यर्थः । पूर्ववद् गोभ्यो 'गवाहिकदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ 'अथ दिव्ययुगावच्छिन्नस्वर्गप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो 'गवाहिकं दास्ये । ततो यथेच्छं यथेष्टकालं दद्यात् ।

कालिकापुराणे :—

दद्याद् गवाहिक-^{१६}ञ्चैव 'तमुद्दिश्य ^{१७}निवेदयेत् ।

अथापि किं ^{१८}प्रलापेन यत्किञ्चित् सुकृतं भुवि ।

^{१९}सर्वन्तत् फलमाप्नोति शिवमुद्दिश्य लीलया ॥५॥

तमुद्दिश्य निवेदयेत् शिवप्रोतये दद्यादित्यर्थः । पूर्ववद् गोभ्यो यथाशक्ति गवाहिकं ^{१४}सङ्कल्प्य दद्यात् । ^{१५}ॐ कालिकापुराणोक्त-गवाहिकदानफलप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो गवाहिकं दास्ये । ततः [शिवो मे] ^{१६}प्रियता-^{१७}मित्युक्त्वा गोभ्यो गवाहिकं यथेच्छं ^{१८}यथेष्टकालं दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

सायंप्रातर्मनुष्याणामशनं देवनिर्मितम् । (३।३०६।५६६)

तत्रैकमशनं ^{१९}दत्त्वा गवां नित्यमतन्द्रितः ^{२०}॥६॥

द्वितीयं ^{२१}स्वयमश्नाति तेन संवत्सरान्नरः ।

गवां लोकमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥७॥

1 I. O. पराहिकं

2 I. O. दत्ताभ्यो-

3 A 'गवीभ्यो' वाच्यः

4 A 'गवाहिकदानं', I. O. पराहिकं दानं

5 A omits it

6 I. O. पराहिकं

7 Both I. O. and A 'यथेष्टकालं'

8 A 'ञ्चैव'

9 A 'तमुद्दिश्य'

10 A 'निवेदयेत्'

11 A 'प्रलापेन'

12 I. O. 'यन्त्रं' वाच्यं, A 'यन्त्रं'

13 A 'यन्त्रं'

14 A omits it

15 A 'यन्त्रं' for the bracketed portion

16 I. O. 'यन्त्रं' वाच्यं

17 A 'यथेष्टकालं', I. O. 'यथेष्टकालं'

18 I. O. 'दद्यात्'

19 I. O. 'मतन्द्रितः'

20 I. O. 'द्वितीयं'

पूर्वव-^१देकाशनदानं गवे सङ्कल्पयेत् । ॐ अथारभ्य संवत्सरं यावत् प्रत्यहं विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-^२गवेकाशनदानफलप्राप्तिकामोऽहं गवे स्वकीयं प्रातरशनं दास्ये । ततः संवत्-
सरमेकं प्रत्यहं प्रथम-^३भोजनाधीपात्तमन्नं गवे दत्त्वा 'स्वयमेकवारं' भुञ्जीत ।

तथा :—

अप्रभक्तं^४ नरो दत्त्वा नित्य-^५[मेव तथा]^६ गवाम् ।

^७समाषट्केन लभते नागलोकं समायुतम् ॥८॥

^९समायुतं संवत्सरायामयुतम् । पूर्ववद्गवे अप्र-^{१०}भक्तदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ अथा-
रभ्य ^{११}समाषट्कं यावत् प्रत्यहं ^{१२}समायुतनागलोकप्राप्तिकामोऽहं गवे अ-^{१३}प्रभक्तं दास्ये ।
ततस्तदवधि संवत्सर-^{१४}षट्कपर्यन्तं प्रत्यहं स्वकीय-^{१५}भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमाहृत्य गवे^{१६}
दद्यात् ।

तथा :—

^{१७}गवां लवणदानेन रूपवानभिजायते ।

सौभाग्यं महदाप्नोति लावण्यञ्च ^{१८}द्विजोत्तम ॥८॥

पूर्ववद् गोभ्यो यथेच्छं लवणदानं ^{१९}सङ्कल्पयेत् । ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गो-^{२०}लवणदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो लवणं ^{२१}दास्ये । तदवधि यथेच्छं यथेष्टकालञ्च ^{२२}लवणं दद्यात् ।

तथा (३।२६१।६क) गोभ्यो दानानुवृत्तौ :—

^{२३}तासां घासप्रदानेन ^{२४}महापुण्यसम्पाद्यते ॥९॥

1 I. O. 'देकाशनदानं'	13 A omits षट्क
2 I. O. 'गवेकाशनदानं'	14 I. O. भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमा-
3 A 'भोजनाधीपात्तमन्नं'	हृत्य, A: भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमा-
4 A चाया and I. O. चाय for लव	15 A परगवे
5 A 'अथायुतं', I. O. 'अयनम्'	16 I. O. 'यनो'
6 A 'अथतमो' for the bracketed portion	17 I. O. 'द्विजोत्तमः'
7 I. O. 'द्विजोत्तमः', A 'द्विजोत्तमः' व	18 I. O. 'द्विजोत्तमः'
8 A omits it	19 A omits it
9 I. O. 'युतं'	20 A 'युतं' for 'अयनम्'
10 A 'अथायुतं'	21 A दास्येति
11 A 'अथायुतं'	22 A omits it
12 I. O. omits the bracketed portion	23 I. O. omits it
	24 I. O. 'अथायुतं'

पूर्ववद् गोभ्यो 'घासदानं' सङ्कल्पयेत् । ॐ महापुण्य-^१प्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो घासं
दास्ये । ततो घासं यथेच्छकालं दद्यात् ।

तथा (३।२६१।११क) गवां दानानुवृत्तौ :—

अश्वधन्व तथा दत्त्वा विरोगस्त्वभिजायते ॥११॥

अश्वधन्व-^२गो रोगोपशान्तये ^३यथेष्टमश्वधदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ॐ विरोगस्त्व-
प्राप्तिकामोऽहं ^४[गोभ्य अश्वधं दास्ये] । ^५[ततो गवाहिकदानाशक्तौ यथेच्छकालञ्च
अश्वधं दद्यात् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेन-^६देवविरचिते

श्रीदानसागरे गवाहिकदानावर्तः ।

1 I. O. 'घासदानं'	7 A reads the bracketed por-
2 A 'प्रीतिः'	tion as तथा गवां दानानुवृत्तौ-
3 A omits गो	'अथा कायकञ्च अश्वधं' दास्ये
4 I. O. 'यथेष्टं'	8 A सङ्कर
5 I. O. 'अश्वधं' for ल	9 A omits देव
6 I. O. 'अश्वधं' only for the bracketed portion	

अथ विष्णुदैवतभूमिदानावर्तः । (११)

तत्र भूमिदानप्रशंसा ।

दानबृहस्पतिः—

सुवर्णं रजतं वस्त्रं 'मणिरत्नं' वसूनि च ।

सर्वमेतद्-^१वेदं वसुधां यः प्रयच्छति ॥१॥

तथा :—

यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो लोभ-^२मोहितः ।

तत्सर्वं भूमिदानेन क्षिप्रमेव प्रणश्यति ॥२॥

विप्राय दद्यात् सुशुणान्विताय तपोऽभिजुष्टाय जितेन्द्रियाय ।

यावन्मही तिष्ठति ^३सागरान्ता तावत्तपस्तस्य ^४भवत्यतुल्यम् ॥३॥

तथा :—

'[यथाप्यु पतितः] शक तैलविन्दुर्विसर्पति ।

एवं भूमिकृतं दानं ^५[मध्ये मध्ये] प्ररोहति ॥४॥

शक्यं भद्रासनं क्लृप्तं ^६वराश्वा वरवारणाः ।

भूमिदानस्य ^७पुष्पाणि फलं ^८स्वर्गः पुरन्दर ॥५॥

आदित्यो वरुणो विष्णु-^९ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।

शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥६॥

सौवर्ण्यं यत्र प्रासादा वसोर्धाराश्च कामदाः ।

गन्धर्वप्सरसो यत्^{१०} तत् ^{११}गच्छन्ति भूमिदाः ॥७॥

बहुभिर्बुधा दत्ता राजभिः ^{१२}सगरादिभिः ।

यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥८॥

षडशीतिसहस्राणि ^{१३}योजनानि वसुन्धरा ।

दत्ता स्वल्पापि राजेन्द्र सर्वकामप्रदायिनी ॥९॥

भूमिं यः प्रतिगृह्णाति यश्च भूमिं प्रयच्छति ।

उभौ तौ पुण्यकर्माणौ ^{१४}नियतं स्वर्गगामिनी ॥१०॥

सहस्रमेव धेनुनां शतं ^{१५}वानडुहो समम् ।

^{१६}दशानडुत-समं यानं दशयानसमो हयः ॥११॥

दशवाजिसमा कन्या भूमिदानन्तु ^{१७}तत्समम् ।

'[भूमिदानात् परं नास्ति विद्या]-दानं' ततोऽधिकम् ॥१२॥

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ।

एतत् ^{१८}प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१३॥

सम्बर्तः—

सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।

^{१९}'हाटकक्षितिगौरीयां' ^{२०}सप्तजन्मानुगं फलम् ॥१४॥

अग्नेर-^{२१}[पत्यं प्रथितं] सुवर्णं ^{२२}भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।

तेषामनन्तं ^{२३}फलमश्नुवीत यः काश्चनं गाव्यं महीश्च दद्यात् ॥१५॥

बृहस्पतिः—

आस्फोटयन्ति पितरः ^{२४}प्रवदन्ति पितामहाः ।

भूमिदोऽस्मत्कुले जातः सोऽस्मान् ^{२५}सन्तारयिष्यति ॥१६॥

महामारते (cf. अनु—६२।२क—६२ख) :—

अति दानानि सर्वाणि पृथिवीदानमुच्यते ।

अचलाह्वयया भूमिर्दोर्गिध^{२६} कामाननुत्तमान् ॥१७॥

- 1 A omits it
- 2 I. O. मणिरत्नमसूनि
- 3 I. O. वेदं
- 4 A मणिरत्नः
- 5 I. O. सागरान्ता
- 6 I. O. भवेदतुल्यं
- 7 I. O omits it
- 8 A पञ्चापतितं for the b. p.

- 9 A मध्ये मध्ये for the bracketed portion
- 10 A वराश्च वरवारणाः
- 11 A पुष्पाणि
- 12 I. O. स्वर्गः, A स्वर्ग
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 I. O. गच्छति
- 15 A सगरादिभिः

- 1 I. O. योजनानां, A योजनानाति
- 2 I. O. विद्यतो
- 3 I. O. वानडुहा
- 4 I. O. दशानडुतसमं, A दशानाडुतसमं
- 5 I. O. तत्समं
- 6 A ततो only for the bracketed portion
- 7 I. O. वेदं
- 8 I. O. प्रयच्छमानो
- 9 I. O. 'हाटक'
- 10 I. O. मधु for सप्त
- 11 A पत्यं प्रथितं and I. O. पत्यं प्रथितं for the bracketed portion
- 12 A भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च, I. O. इरेषु सौतल्य सुताणि
- 13 I. O. कुच for गावः
- 14 I. O. प्रयच्छति
- 15 A सन्तारयिष्यति
- 16 A दोर्गिध, I. O. दोर्गिधो

१ 'दोषि' वासांसि रजानि पशून् श्रीहृयवांस्तथा ।
 भूमिदः सर्वभूतेषु साश्वतोरेभते समाः ॥१८॥
 यावद्भूमि-^२[स्थितो वायुस्ता]-वद्भूमि-^३[द एभते] ।
 ४ न भूमिदानादस्तीह परं किञ्चिद् बुधधिर ॥१९॥
 ५ अल्पस्य प्रददुः सर्वे ६ पृथिव्या इति नः श्रुतम् ।
 ७ [भूमिमेव ददुः] सर्वे ८ ते भूमिं भुजते ९ जनाः ॥२०॥
 १० स्वकर्मोपजीवन्ति नरा इह परस्व च ।
 भूमि-^{११}भूति-^{१२}महादेवी दातारं कुर्वते प्रियम् ॥२१॥
 य एतां ^{१३}दक्षिणां दद्यादक्षय्यां ^{१४}पृथिवी-^{१५}पते ।
 पुन-^{१६}नरत्वं संग्राप्य भवेत् स पृथिवीपतिः ॥२२॥
 यथा दानं ^{१७}[तथा भोग इति] धर्मेषु निश्चयः ।
 १८ [संग्रामे वा तनुं जह्याह]-याद्वा पृथिवीमिमाम् ॥२३॥
 इत्येतत् ^{१९}सख्यन्धूनां वदन्ति परमाशिरम् ।
 पुनाति ^{२०}[दत्ता पृथिवी] दातारमिति शुश्रुम ॥२४॥
 अपि पापसमाचारं ^{२१}ब्रह्मघ्नमपि ^{२२}बानृतम् ।
 २३ सर्व पापं ^{२४}ज्ञायति ^{२५}[सर्व पापात् प्रमोचति] ॥२५॥

1 I. O. दोषी	13 I. O. पृथिवी
2 I. O. क्षिता वायु ता and A चायुषिहता for the bracketed portion	14 A. ०. ०. ०. ०.
3 A. वभूत तु for the bracketed portion	15 I. O. ०. ०. ०. ०.
4 I. O. ता before this	16 I. O. ०. ०. ०. ०. A. ०. ०. ०. ०.
5 I. O. यथा, A. यथा	17 I. O. तथाभोगमिति, A. यथा भोग इति
6 A. पृथिवी, I. O. पृथिवी	18 I. O. संग्रामे वा तनुं जह्या न and A. यथाहि दातास्तेजसां for the b. p.
7 A. भूमिना प्रदुः for the bracketed portion	19 I. O. प्रदुः for यथा
8 A. omits it	20 A. दत्ता पृथिवी for the bracketed portion
9 I. O. रिह	21 I. O. ब्रह्मघ्नमपि
10 I. O. स्वकर्मोपजीवन्ति, A. स्वकर्मोपजीवन्ति	22 A. बानृतम्
11 A. भूति for भूति	23 A. ज्ञायति
12 I. O. महादेवी and A. महादेवी for महादेवी	24 I. O. प्रायश्चित्, A. इति वाति
	25 A. सर्व पापात् प्रमोचते for the bracketed portion

अपि पाप-^१[कृतां राज्ञां प्रतिगृह्णन्ति] साधवः ।
 पृथिवीं ^२नान्यदिच्छन्ति पावनी जननीं ^३यथा ॥२६॥
 ४ नामास्याः प्रियदत्तेति शुभं देव्याः ५ सनातनम् ।
 दानं वाप्यथवाऽऽदानं नामास्याः प्रथमं ६ प्रियम् ॥२७॥
 य एतां विदुषे ७ दद्यादक्षय्यां पृथिवीपतिः ।
 पृथिव्या-^८मेतदिष्टं ९ राज्याद् राज्यमितो व्रजेत् ॥२८॥
 १० पुनरेव ११ जनिं प्राप्य १२ राजैव स्यात् संशयः ।
 १३ तस्मात् प्राप्यैव वसुधां दद्याद्विप्राय पार्थिवः ॥२९॥
 भूमिन्तु दत्त्वा साधुभ्यो विन्दते भूमिमुत्तमाम् ।
 १४ [प्रेत्य चेह] च धर्मात्मा स प्राप्नोति महदयशः ॥३०॥
 यस्य विप्रास्तु १५ शंसन्ति १६ साधोभूमिं सदैव हि ।
 न तस्य शत्रवो राजन् प्रशासति १७ वसुन्धराम् ॥३१॥
 ये तु सङ्कीर्ण-^{१८}कर्माणो [राजानो रौद्रकर्मणः] १९ ।
 २० तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भूमिदानमनुत्तमम् ॥३२॥३२॥
 अल्पान्तरमिदं शश्वत् २१ [पुराणा मेनिरे जनाः] ।
 यो २२ यजेताश्चमेधेन दद्याद्वा २३ साधवे महीम् ॥३३॥
 सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्तावसुनि च ।
 सर्वमेतन्महाराज २४ दधाति वसुधां ददत् ॥३४॥

1 A. कृता राज्ञा प्रतिगृह्णन्ति for the bracketed portion	14 I. O. दत्ता तेह for the bracketed portion
2 I. O. नान्यदिच्छन्ति	15 A. संशयः
3 I. O. जननीं	16 A. साधोभूमिं, I. O. साधोभूमिं
4 A. नामास्या	17 A. प्रथमम्
5 I. O. सनातनः	18 I. O. ०. ०. ०. ०.
6 I. O. प्रियं	19 A. राजानो रौद्रकर्मणः for the bracketed portion
7 A. दद्यादक्षयं	20 A. तेभ्यो
8 I. O. ०. ०. ०. ०.	21 A. पुराणं, यथा जनाः for the bracketed portion
9 A. शश्वत्	22 A. जायताश्चमेधेन
10 I. O. यजमानो	23 A. साधवे
11 Both I. O. and A. जनं	24 I. O. ०. ०. ०. ०.
12 I. O. राजैव	
13 A. यजमानं	

‘तपो यज्ञः श्रुतं शीलमलोभः सत्यसन्धता’^१ ।
 गुरुदेवतपूजा च नातिकामन्ति भूमिदम् ॥३५॥
 ‘अर्चुर्निःश्रेयसे’ युक्तास्त्यक्तात्मानो ‘रथो हताः’ ।
 ब्रह्मलोकस्थिताः सिद्धा नातिकामन्ति भूमिदम् ॥३६॥
 यथा जनित्री जीरेण ‘स्वपुत्रं भरते सदा’ ।
 ‘अनुग्रहाति दातारमेवं’ ‘सर्वरमेमही’ ॥३७॥
 मृत्युर्वै ‘किङ्करो’ ‘दण्डस्तमो वहिः’ सुदारुणः ।
 घोराश्च वाह्याः पाशा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥३८॥
 पितृभ्यः ‘पितृलोकस्थान् देवलोके च देवताः’ ।
 ‘सन्तर्पयति’ ‘शान्तात्मा यो ददाति बहुधराम्’ ॥३९॥

तथा :—

‘शतमप्सरसश्चैव दिव्यमालयविभूषिताः’ ।
 उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र ब्रह्मलोके धराप्रदम्^{१४} ॥४०॥
 नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति भूमिसमो गुरुः ।
 नास्ति सत्यसमो धर्मो नास्ति दानसमो विधिः ॥४१॥
 अथ देयभूमि-^{१५}[परिमाणे फलपरिमाण]-परिभाषा ।

नन्दिपुराणे :—

‘येनैकः पुरुषो’^{१६} जीवेद् भूमिवित्तेन संयुतः ।
 दत्त्वा तु^{१७} तावतीं भूमिं दशकल्पं वसेद्दिवि ॥४२॥
 अनेन क्रमयोगेण यो दद्याद् यावतीं महीम् ।
 तावत्कालं वसेत्^{१८} स्वर्गे भूमिदानप्रमाणात् ॥४३॥

1 I. O. ततो	10 I. O. पितृलोकस्था
2 A. ‘यथा’	11 Both I. O. and A. सन्तर्पयति
3 A. अर्चुर्निःश्रेयसे, I. O. अर्चुर्निःश्रेयसे	12 A. नास्त्यार्थ
4 I. O. युक्तास्त्यक्तात्मानो, A. युक्ता	13 A. omits नतन
5 A. रथो	14 A. वरप्रदा
6 I. O. and A. सुखम्	15 A. परिभाषकम् । परिभाषा for the bracketed portion
7 I. O. अत्र यदाति	16 I. O. वरैकः, A. पवित्रः
8 A. सर्वरमा मही	17 Both I. O. and A. जीवे
9 A. दण्डः वाह्या	18 I. O. तु
	19 A. स्वर्गे, I. O. स्वर्ग

क्रमयोगेणेति तरुणपुरुष-^१जीवनोचित-भूम्युत्पत्तिवृद्धौ कल्प-^२दशकमेण फलवृद्धिः । अपकर्षं तु यथासम्भवं भूमिदानफलपकर्ष इत्यर्थः । परिभाषा चेयमभ्रुत-^३कालविशेषनियमाव-^४[च्छेद-समरूपफला] अभ्रुतपरिमाणावच्छेदे-^५[न भूमिदानं ‘सम्पद्यत’ इति बोद्धव्यम् ।

अथ दानायोग्यभूमिः ।

महाभारते :—

न चोवर^६ न ‘निर्देशा’ मही दद्यात् कथञ्चन ।
 न रमशान-^{१०}[मयीं दद्यात्] च पापनिषेविताम् ॥१॥

अथ दानम् ।

तत्र मनुः :—

[भूमिदः सर्वमाप्नोति ‘राज्यपुलधनादिकम्’]^{१२} ॥१॥

अत यजमानोऽर्चिताय नाक्षणायाच्यतां भूमिं दद्यात् । ^७अथाभुक्तसगोत्रायामुक्त-वेदामुक्तशास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यममुक्तकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । प्रति-प्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा भूमिर्वै^{१३}-विष्णुदैवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ^८अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चन ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्ता भूमिं^{१४} प्रदक्षिणोक्तुर्यात् । अत कामनोत्-^{१५}कर्षे यथेच्छपरिमाणा गुणवती भूमिर्देया । स्वर्गफलकामनायान्तु स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमियत्-पुरुषपोषणयोग्यामित्युक्तवाक्येऽन्त-र्भावनीयम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

^{१६}भूमिपञ्चवज्राम्भस्तिलसर्पिः-^{१७}प्रतिश्रयान् ।

^{१८}[नैदेशिकं स्वर्गधुप्यं] दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥२॥

1 I. O. ‘जीविनीचित’	11 I. O. omits it
2 I. O. ‘दण्ड’	12 Manu (4, 230) reads the b.p. as भूमिदो भूमिमाप्नोति हीच-मायुधिरवदः
3 I. O. काचविशेष twice	13 A. omits वै
4 I. O. वेदमसर्गकूपफले for the bracketed portion	14 A. इच्छितं कुर्यात्
5 I. O. तु भूमिदाने संयुत for the bracketed portion	15 A. ‘वर्षे’
6 A. यथाशक्त	16 I. O. भूमिपाचनवज्राम्भस्तिलसर्पिः
7 I. O. omits this	17 A. प्रतिप्रहीतम्
8 A. चवेना	18 I. O. नैदेशिकसर्गधुप्यं and A. नैदेशिकः स्वर्गकूप for the bracketed portion
9 A. निदृष्टा	
10 A. परिभाषकम् for the bracketed portion	

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छसंख्य-^१पुरुषपोषणयोग्यामर्चिता^२ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^३सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतामियत-^४पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वृद्धवशिष्ठः :-

यत् किञ्चित् कुरुते पापं जन्मप्रवृत्ति मानवः ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥३॥

यदा शतं वृषभैको यत् तिष्ठेद्-^५यन्त्रितः ।

तद्धि गोचर्ममात्रेण प्राहुर्वेदविदो जनाः ॥४॥

तथा :-

दशहस्तेन वंशेन दश वंशान् समन्ततः ।

पञ्च ^६वाप्यधिकं दद्यादेतद् गोचर्म ^७उच्यते ॥५॥

पञ्च ^८वाप्यधिकमित्येकस्मिन् पार्वे ^९पञ्चवंशाधिकं वा । अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चिता-
मुक्तपरिमाण-^{१०}सम्मान्यतमपरिमाणामिच्छया भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
आजन्मकृतपापक्षयकामोऽहमेतां गोचर्मपरिमाणां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

यमः :-

तथा दत्त्वा ^{११}क्षितिं विप्रे ब्रह्मलोके महीयते ।

^{१२}[विप्रे जन्मसंस्कारविद्यासम्पन्ने] । अर्चितायोरुक्तपाय ब्राह्मणाय यथेच्छसंख्य-
^{१३}[पुरुष-^{१४}पोषणयोग्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षब्रह्मलोक-
प्राप्तिकामोऽहमियत-^{१५}पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

1 A वृषभारवृषभौ for वृषभ

2 A भूमिमर्चिता for अर्चिता

3 A सोत्कर्ष before सोत्कर्ष

4 I. O. omits एतान् and A omits दद्यात्

5 I. O. नक्षितः

6 I. O. वाप्यधिकं

7 I. O. सुच्यते

8 I. O. वाप्यधिकं

9 A पञ्चवाप्यधिकं

10 A omits नव

11 A क्षिति

12 A जन्मसंस्कारविद्या for the bracketed portion

13 I. O. omits the bracketed portion

14 A omits श्रीवत्

^१तथा :-

नगरश्च तथा ^२दत्त्वा ^३[राजा भवति] भूतले ॥६॥

अर्चिताय ^४ब्राह्मणायार्चितं नगरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^५[भूतलराजत्व]-
प्राप्तिकामोऽह-^६मेतन्नगरं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :-

^७फालकृष्णं महीं दत्त्वा [सबीजां शस्यशालिनीम्] ^८ ।

^९[यावन्ति शस्यबीजानि तावत्] स्वर्गे महीयते ॥७॥

^{१०}[सबीजामुप्तबीजां शस्य-^{११}शालिनीं निष्पन्नशस्य-^{१२}युक्तामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । बृहस्पत्युक्त-^{१३}फालकृष्णमहीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१४}फालकृष्णामुप्तबीजां
शस्यशालिनीं प्रियदत्तां महीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :-

अपि गोचर्ममात्रेण ^{१५}शस्ययुक्तेन मानवः ।

धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥८॥

दशहस्तेन ^{१६}दण्डेन त्रिंशद्दण्डा ^{१७}निवर्तनम् ।

तान्येव दश गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः ॥९॥

य धौतपापत्वादिवर्षोक्तकलेन सम्बध्यत इति बोद्धव्यम् । उभयतो हस्तशतत्रयात्मकस्य
निवर्तनस्य तान्येव ^{१८}दशोक्तिकमेष एकपार्ष्वेन ^{१९}हस्तशतत्रयमपरेण च ^{२०}हस्तसहस्रत्रयात्मकस्य

1 A omits it

2 A दत्त्वा

3 I. O. राजने चैव for the bracketed portion

4 A ब्राह्मणाय तं, I. O. ब्राह्मणायार्चिताय

5 A भूतलराज, I. O. सोत्कर्ष-
लोक for the b. p.

6 A ०मेतं नगरं

7 I. O. चण्डूता

8 I. O. सबीजसम्प्राप्तिकामो for the bracketed portion

9 I. O. वाप्य सुच्यते वाप्यधिकं for the bracketed portion

10 I. O. सबीजामुप्तबीजां for the bracketed portion

11 A omits the bracketed portion

12 I. O. नि for निष्पन्न

13 I. O. फालकृष्ण

14 I. O. शस्ययुक्तेन

15 A दत्तेन

16 A त्रिंशद्दण्ड

17 A दण्डात्मिक

18 A दशहस्त

19 A दशहस्तत्रयात्मकस्य

गोचर्मपरिमाणमुन्नेयम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तपरिमाणमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गृहस्पर्शयुक्त-गोचर्मपरिमाण-भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहं गोचर्म-परिमितां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१तथा :—

यस्तु दद्यान्मही राजन् ^२ब्राह्मणाय हिताग्रये ।

स याति परमं स्थानं ^३गृहानथ न संशयः ॥१०॥

अर्चितायामिहोत्रिणे ब्राह्मणायार्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । परमस्थानप्राप्तिकामोऽहं 'गोचर्मपरिमितां प्रियदत्तां भूमिं' ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

इक्षुभिः ^४'सन्ततां भूमिं' यवगोधूमशालिनीम् ।

^५'यो ददाति सुरश्रेष्ठ पुनरावर्तते न' सः ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ^६'[इक्षुसन्ततामेकदेशीम्]-यवगोधूमशस्यामर्चितां' भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^७'[अपुनरावृत्तिप्राप्तिकामोऽहमिक्षुसन्ततां यवगोधूम-शालिनीं प्रियदत्तां] भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^८'[अतः फलबाहुल्याद्गु-भूमिदानम् ।

तथा :—

श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने ।

गृहस्थाय दरिद्राय सर्वभूतहिताय च ॥१२॥

इदंशाय शुभा-शुद्धा दत्ता स्वल्पापि वासव ।

कुलानां तारयेद्दीर सप्त सप्त च सप्त च ॥१३॥

1 A omits it

2 Both I. O. and A ब्राह्मणाय
द्विताये

3 A गृहस्थाय

4 I. O. omits it

5 A सन्ततां

6 I. O. again यो ददाति सुरश्रेष्ठ
यवगोधूमशालिनीं just before
this

7 A नराः for न सः

8 I. O. इक्षु सन्ततामेकदेशीम् and A
इक्षुसन्ततामेकदेशीम् for the
bracketed portion

9 A 'अथा'र्चितां

10 A 'अमुककामोऽहमेतां' for the
bracketed portion

11 A omits the bracketed por-
tion

शुभा शुभशस्वीत्पत्तियोग्या शुद्धा ^१न्यायोपात्ता । श्रोत्रियाय जन्मसंस्कार-विद्यासम्पन्नाय, कुलीनाय सत्कुलजाय, विनीताय ^२नम्राय, तपस्विने तपोनिष्ठाय, गृहस्थाय कुटुम्बिने, सर्वभूतहिताय कल्याणमयाय, दरिद्राय ब्राह्मणायोक्तरूपमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । एकविंशतिसंख्येक-^३कुलतारणप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

वज्रधराय यो दद्याद्विजाय विदुषाभने ।

दातारं ह्यनुगच्छन्ति सर्वे कामाभिवाञ्छिताः ॥१४॥

अर्चिताय विद्यावते ब्राह्मणायार्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुककामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।] अस्य दानस्य मार्गकामिकत्वात् ^४'कामनोत्कर्षोद्देशोत्कर्षः' ।

^५तथा (अनु—६२।१७) :—

भूमिं तु दत्त्वा साधुभ्यो विन्दते ^६'भूमिमुत्तमाम्' ।

प्रेत्य चेह च धर्मात्मा स प्राप्नोति महद् यशः ॥१५॥

साधुभ्यः सचरितेभ्यः । अर्चितेभ्यो ^७'[यथाशक्ति बहुभ्यो] ब्राह्मणेभ्यो'-ऽर्चितां भूमिं दद्यात् । ^८'ॐ अथामुकामुकसंगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशस्त्राभ्यामिभ्योऽमुक-मुक-^९'देवशर्मभ्यो युष्मभ्यं महाभारतोक्त-साधुसंप्रदानक-भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेता-मियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६२।६१) :—

मही स्फीता ददद् राजन् सर्वकामगुणान्विताम् ।

राजाधिराजो भवति तद्धि दानमनुत्तमम् ॥१६॥

स्फीता निष्पन्न-^{१०}'शस्यशालिनीम् । सर्वकामगुणान्वितां^{११} यावद्भूमिगुणसहिताम् । अर्चिताय

1 I. O. न्यायोपात्ता

2 I. O. अथाय

3 I. O. संख्याय

4 A 'अथा'र्चितां

5 A omits it

6 A अर्चितां for भूमि-

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A बहुभ्यो after this

9 A omits it

10 A' omits देव

11 I. O. omits यत्

12 A 'यवभितां

ब्राह्मणायार्चिता-^१मुक्तरूपां भूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । राजाधिराजन्तः^२ प्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां ^३महीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६२।६७) :—

पुण्यां मृदुरसां भूमिं ^४यो ददाति ^५पुरन्दर ।

^६[न तस्य लोकाः] क्षीयन्ते भूमिदानगुणार्जिताः ॥१७॥

पुण्यां गङ्गातीरादिपुण्यदेश-^७सम्भवां मृदुरसाम् ^८अनूषराम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तरूपमर्चितां भूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अक्षयलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।२७ख-२८ख) :—

शीतवातातपसहां गृहभूमिं सुसंस्कृताम्^९ ।

प्रदाय ^{१०}पुरलोकस्थः पुण्यान्ते न विचार्यते^{११} ।

मुदितो वसति स्वर्गे शक्रेण सह पार्थिव ॥१८॥

गृहभूमिं गृहावच्छिन्नां भूमिम् । प्रथमं गृहं ^{१२}युसमृद्धं सुदृढं निर्माय ^{१३}[तन्मध्यभूमिं सुपलितां] मनोरमाम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१४}[महा-भारतोगृहभूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां गृहभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (Cf. अनु—६६।३१ख) :—

क्षेत्रभूमिं ददद्विप्रे पुलं प्रियमवाप्नुते ॥१९॥

क्षेत्रभूमिं धान्याद्युत्पत्तिभूमिम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां क्षेत्रभूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।] पुनसहितश्रीप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां ^{१५}क्षेत्र-भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. वक्षोक्त for उत्त

2 A omits ल

3 I. O. भूमिं

4 A वा

5 A च पर्वणि

6 A तस्य क्षेत्रा न for the bracketed portion

7 I. O. सप्तविंशति

8 A अष्टदश, I. O. अष्टदश

9 A अष्टदश

10 I. O. सुवर्णकस्य, A सप्तकोकस्य

11 I. O. विचार्यते

12 I. O. सुदृढम्

13 I. O. reads the bracketed portion as तन्मध्यभूमिं उपलिता and A as तन्मध्यभूमिभूषिता

14 A omits the bracketed portion

15 A यक्षभूमिं, I. O. भूमिं

तथा (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेत्राणां वसतीनाम्^१ भारत ।

दातारः प्राथितानाम्^२ पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२०॥

निवेशनानां वास्तुभूमां^३ क्षेत्राणां शस्योत्पत्तिभूवाम्^४ । देयबहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां वास्तुभूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां निवेशनभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । क्षेत्रदाने^५ त्वेतामियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां ^६क्षेत्रभूमिमिति ^७दानवाक्ये विशेषः ।

वराहपुराणे (२०।७।२६) यम-^८पुरकथनानुवृत्तौ :—

तिलान् गावश्च हिरण्यश्च पृथिवीश्चापि शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति ^९[न गच्छन्ति] ॥ संशयः ॥२१॥

^{१०}शाश्वतीमनिरोधभोगाम् । ब्राह्मणेभ्य इति^{११} बहुवचनं दातृबहु^{१२}त्वापेक्षया । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां भूमिं ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमपुरा^{१३} प्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां ^{१४}पृथिवीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (२०।५।३०-३१ क) ^{१५}चित्तशुप्तवाक्ये :—

चित्तिप्रदो द्विजातिभ्यो ह्ययं ^{१६}[याति^{१७} लि]-विष्टपम् ।

तलैव^{१८}[तिष्ठते धीरो] ब्रह्मलोके ^{१९}सहानुगः ।

विविधैः कामभोगैश्च^{२०} सेव्यमानो नरोत्तमः ॥२२॥

यथेच्छसंस्थान् ^{२१}ब्राह्मणानभ्यर्च्य तेभ्यो यथेच्छं बहु^{२२}-परिमाणमर्चितां भूमिम् ^३अथादि

1 I. O. वसतीनाम्

2 A मथितानाम्

3 A वास्तुभूमा

4 I. O. मत्स्यो for वसती

5 A क्षेत्रदान

6 A omits क्षेत्र

7 A वास्तुविष्टपः

8 I. O. प्रयच्छ for ददा

9 A स्वर्गं वापि for the bracketed portion

10 I. O. शाश्वतीं जिह्वीरोधभोगा

11 A omits it

12 A omits बहु

13 Both I. O. and A. यमपुरा

14 I. O. भूमिं

15 I. O. निष्पुष्टमवाक्यं

16 I. O. वापि for the bracketed portion

17 Varāha P. वात

18 A तिष्ठतां धीर and Varāha P. तिष्ठतां धीर for the bracketed portion

19 I. O. सहानुगः

20 I. O. and Varāha P. सद्य

21 I. O. अमर्षण्य only

22 A omits बहु

23 A omits अथादि

अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विविधकामभोगान्वित-^१सहानुगमकालोकवासप्राप्ति-
कामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु क्षेत्रं प्रयच्छेत् निष्पन्नफलवधरः ।

स ^२तत्क्षेत्रं पुमान् ^३भुक्त्वा प्राजापत्यं समश्नुते ॥२३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय 'पकशस्वशास्त्रिणी' क्षेत्रभूमिमर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-क्षेत्रभूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामियत्पुरुषपोषणयोग्यां निष्पन्न-
फलवतो^४ प्रियदत्तां क्षेत्रभूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यस्तु भूमिं प्रयच्छेत् ब्राह्मणाय महात्मने ।

सर्वलोकेषु ^५[स भुक्त्वा] विमानेन सुवर्चसा ॥२४॥

महात्मने अत्यन्तस्नान्तायेत्यर्थः ।

^६बहुन्यद्दसहस्राणि चरते कामरूपवान् ।

यदि मानुष्यमायाति नरः ^७कालविपर्ययात् ।

तत्त कामदुषा तस्य मही भवति सर्वतः ॥२५॥

अर्चितायोक्तरूपाय ^८ब्राह्मणाय यथेच्छ-^९परिमाणमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-^{१०}महात्म-ब्राह्मणसम्प्रदानक-भूमिदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतामियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे महेश्वर-^{११}पुरुषधनानुवृत्तौ :—

गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये च ^{१२}सर्वप्रदातारस्तथा सर्वप्रियंवदाः ॥२६॥

1 A 'नद्याधुम', I. O. 'नद्याधुमाधुम-
विश्रवाय'

2 A 'सु' for 'सु'

3 A 'भुक्त्वा', I. O. 'भुक्त्वा'

4 I. O. 'पकशस्वशास्त्रिणी', A 'पकशस्व-
शास्त्रिणी'

5 A 'स' for the bracketed por-
tion

6 A 'बहुन्यद्'

7 I. O. 'कालः'

8 I. O. 'महात्म'

9 I. O. 'परिमाणः'

10 A omits 'महात्म'

11 I. O. omits 'इव'

12 I. O. 'सर्वप्रदातारस्तथा', A 'सर्व-
प्रदातारः तथा'

ते तत्त गत्वा हृष्टाश्च निवसन्ति यथासुखम् ।

कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश ॥२७॥

विचरिष्या पुरवरं पुनः प्राप्य महीतलम्^१ ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णेषु सुखैश्च परमैर्युताः ॥२८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां भूमिम् ^२ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवपुराणोक्त-
भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
अतः फलबाहुल्याद्भूमिरपि बहुत्वपत्ति-^३देया ।

^४कूर्मपुराणे (२२६।१३) :—

इच्छुभिः सन्ततां भूमिं ^५यवगोधूमशालिनीम् ।

ददाति वेदविदुषे यः स भूयो न जायते ॥२९॥

अर्चिताय ^६वेदविदुषे ब्राह्मणायोक्तरूपामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । अपुनर्जन्मकामोऽह-^७मेतामिच्छुसन्ततां ^८यवगोधूमशालिनीं प्रियदत्तां भूमिं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

भूमिदानेन शुद्धेन लभते शान्तिकं ^९फलम् ॥३०॥

शुद्धेन ^{१०}न्यायार्जितेन शान्तिकं दृष्ट-^{११}दिद्वयान्तरीक्षमौमोत्पातप्रसमनम् । अतो-^{१२}दृष्टोत्-
पातदोषप्रशमनार्थमपि भूमिदेया । अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१३}यथेष्ट-^{१४}परिमाणमर्चितां भूमिम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१५}दृष्टार्थक्रेतुपातदोषप्रशमनकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

यस्तु गोचर्ममालन्तु प्रयच्छति वसुधराम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३१॥

1 I. O. 'महीतले'

2 A reads 'ददामि' and omits ॐ

3 A 'देया'

4 A omits 'it'

5 A 'यथा' for 'यव'

6 A 'वेदविदे'

7 I. O. 'मौमोत्पातदोषप्रशमनार्थं', A 'मौमोत्पात-
दोषप्रशमनार्थं'

8 A 'यव' for 'यव'

9 A 'पर'

10 A 'न्यायार्जितेन'

11 I. O. 'दीर्घा', A 'दीर्घा'

12 Both I. O. and A omit
the avagraha

13 I. O. 'यथेष्ट'

14 A 'परिमाणभूमिं'

15 A 'दृष्टार्थक्रेतुपातः'

गवां शतं वृषश्चैत्रो यत्र तिष्ठत्यन्वितः ।

¹[ता वै गोचर्ममातन्तु] मजुराह प्रजापतिः ॥३२॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्त-²[लक्षणागोचर्म]³-परिमितां भूमिम् ⁴अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । सर्वपाप-⁵[विमुक्तिपूर्वक]-विष्णुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां ⁶गावर्मपरिमितां
प्रियदत्तां भूमिं ददाणि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अतः फलबाहुल्याद-⁷त्यन्तोत्कृष्ट-
भूमिदानम् ।

तथा :-

रजोपकीर्णां वज्रभां यो ददाति द्विजातिषु ।

स ⁸[मुक्तः सर्वकलुषै] कल्लोके महीयते ॥३३॥

रजोपकीर्णां ⁹विप्रकीर्णमुक्त्वादिरत्नाम् । अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितां
विप्रकीर्ण-¹⁰मुक्त्वादिरत्नां भूमिम् ¹¹अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपापक्षयपूर्वकसोत्कर्ष-
कल्लोकेप्राप्तिकामोऽहमेतां रजोपकीर्णां प्रियदत्तां भूमिं ददाणि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :-

¹²[पक्वान् ¹³ददति केदारान् ¹⁴सफलाधैव पादपान् ।]

वष्टिकोटिसहस्राणि अर्द्धदानाच्च वै ¹⁵तयम् ।

कीकन्ति ¹⁶रवेतभुवने एतदुक्तं ¹⁷द्विजोत्तमाः ॥३४॥

¹⁸[पक्वान् केदारान् पक्वस्यशालीनि ¹⁹चेलाणि] अर्चिताय ब्राह्मणायो-²⁰[कृत्वाः केदार-
भूमीरर्चिताः] ²¹अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पक्वकेदारदान-²²फल-
प्राप्तिकामोऽह-²³[मेतान् पक्व]-केदारान् ददाणि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A तद्विषयभावं वै for the brack-
eted portion	10 I. O. ददाति
2 A गोचर्ममातन्तु for the bracke-
ted portion	11 I. O. यकवां चैव
3 I. O. लक्षणागोचर्म for the
bracketed portion	12 I. O. दयं
4 I. O. omits it	13 I. O. चो तद्वि
5 A omits ए	14 I. O. दिनीतय
6 A लक्षणागोचर्म for the brack-
eted portion	15 A यत्रापि only for the brack-
eted portion
7 A विप्रकीर्णं	16 I. O. आर्चिने for आर्चिने
8 A आर्चितां	17 A पक्वान् केदारभूमिर्चितां for
the bracketed portion
9 A omits the bracketed por-
tion	18 A दान twice
	19 A मेतां पक्वद for the bracket-
ed portion

नन्दिपुराणे :-

दत्त्वा भूमिन्तु पुरुषः ¹साध्रयां शस्यदायिनीम् ।

²सुसेवां रम्यसंस्थानां ³फलवृक्षमनोरमां ॥३५॥

साध्रयां विश्रामोचितस्थानसहितां सुसेवां सुगमां ⁴रम्यसंस्थानां ⁵फलवृक्षमनोरमां फल-
वृक्षादिदृष्टरोगिताम् ।

⁶अनूपरामनावाधां पाते बहुगुणान्विते ।

अप्येकपुरुषाधारां दत्त्वा भूमिं ⁷महामुने ॥३६॥

अनावाधामाक्षेपरहिताम् एकपुरुषाधारां ⁸धृम् धारण इत्यस्य धातोर्नेकार्थत्वात् धारणं
पोषणम् अतः ⁹एकस्य पुरुषस्य ¹⁰पोषिकामित्यर्थः ।

दशकल्पानि वसति स्वर्गे विगतपातकः ॥३७॥

अर्चिताय विद्यातपः ¹¹सदाचारादिबहुगुणशालिने ब्राह्मणाय यथोक्तरूपां यथेच्छपरिमाणा-
मर्चितां ¹²भूमिम् ¹³अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पापक्षयपूर्वकल्पदशकावच्छिन्न-
सर्वप्राप्तिकामोऽहमेतां फलवृक्षमनोरमां प्रियदत्तां भूमिं ददाणि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा :-

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं यवगोधूम-¹⁴शालिनीम् ।

गोष्ठवाहनसंपूर्णां ¹⁵बहुवीर्यसमन्विताम् ॥३८॥

गोष्ठं गोप्रचारभूमिः । वाहनसंपूर्णां ¹⁶[गो-¹⁷शकटाश्वयानानामन्यतमयथेच्छसंख्य-
वाहनसहिताम् ।

निधिगर्भां दददुभूमिं सर्वरत्नपरिच्छदाम् ।]

1 I. O. साध्रया	9 A एकपुरुषस्य
2 A लक्षणा	10 A पोषिकामित्यर्थः
3 I. O. फलवृक्षमनोरमां, A' वृक्षमनो-
रमां	11 I. O. सदाचारादिबहुगुणं
4 A सुगमां	12 A परिमाणां
5 I. O. यथेच्छस्थानां	13 A आवाधायित्वं
6 A यवगोधूमं	14 A सर्वतां
7 I. O. महात्मनः	15 I. O. बहुवीर्यसमन्वितां
8 A इतभारव	16 I. O. omits the bracketed
portion
	17 A शकटाश्वयानानां

[सर्वरत्नपरिच्छदां विकीर्णप्रसिद्धरत्नाम् ।]

^२लोके महीवसे सद्यो यो ददाति वसुध्वराम् ॥३६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायोक्त्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नदि-
पुराणोक्त-निधिगर्भ-^३भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताम् इक्षुसन्ततां^४ ^५यवगोधूमशालिनीं
गोष्ठवाहनसंयुतां ^६निधिगर्भां सर्वरत्नपरिच्छदां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः—

इलकृष्टं महीं दत्त्वा सोदकां सुफलान्विताम् ।

सोदकस्यापि शक्यं प्राप्नोति परमं पदम् ॥४०॥

^१सोदकां जलाशयसहितां ^२सुफलान्वितां शोभनफलवद्भूतं^३ सहिताम् । अर्चिताय
ब्राह्मणाय उक्त्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । परमपदप्राप्तिकामोऽह-
मेतां सुफलान्वितां सोदकां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

^{११}आदित्या इव दीप्यन्ते तेजसा दिवि मानवाः ।

ये प्रयच्छन्ति वसुधां ^{१२}ब्राह्मणायहितामये ॥४१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायामिहोत्तरी ^{१३}यथेष्टसंख्यपुरुषपोषणयोग्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आदित्यसमतेजस्वित्वसहितस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतामियत्^{१४}—पुरुषपोषण-
योग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

इक्षुभिः ^{१५}सन्ततां भूमिं यवगोधूम-^{१६}शाद्वलात् ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥४२॥

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. विष्णुधर्मैः सन्ततां विरजाः
सन्ततः सन्तता before this

3 I. O. भू for भूमि

4 I. O. सन्ततात्

5 A भूमिं यवगोधूमसंयुतां

6 I. O. निधिगर्भां

7 I. O. यवत्

8 I. O. सोदकं

9 I. O. सुफलं

10 A इक्षु for यवत्

11 A आदित्य

12 Both I. O. and A ब्राह्मणाय
हितामये

13 I. O. यथेष्टं

14 I. O. omits एताम्, A omits

इक्षु

15 A सन्ततां

16 A शाद्वलात्

दातृबहुत्वापेक्षया सम्प्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां यवगोधूम-^१शाद्वलां
भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमानुपसर्पणकामोऽहमेतामिक्षुसन्ततां यव-
गोधूमशाद्वला-^२मियतीं प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णादानं गोदानं ^३पृथिवीदानमेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणामर्चितां^४ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सर्वपापक्षयकामोऽहमियतीं प्रियदत्तां पृथिवीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

गृहभूमिं नरो दत्त्वा वसूनां ^१लोकमश्नुते ॥१॥

अर्चिताय ^२[ब्राह्मणायार्चितां गृहकरणयोग्यां] भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽह-^३मेतां प्रियदत्तां गृहभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।६ख) :—

शाकभूमिं नरो दत्त्वा लोक-^४आजिरसं लभेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१०}[शाकोत्पत्ति-^{११}योग्यामर्चितां भूमिम्] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । ^{१२}आजिरसलोकप्राप्तिकामोऽह-^{१३}मेतां प्रियदत्तां शाकभूमिं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।७क) :—

आरामभूमिं दत्त्वा तु मातुं ^{१४}लोकमश्नुते ।

1 A सन्ततां

2 I. O. मेतां

3 A वसुधादानमेव

4 A रिमाणामर्चितां

5 A एतां before this

6 I. O. लोकमाशु वात्

7 A ब्राह्मणार्चितां यवगोधूमसहितां
for the bracketed portion

8 A omits एतां

9 A आजिरसं

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. सन्ततां

12 I. O. आजिरसं

13 I. O. omits एतां

14 I. O. लोकमाशु वात्

आरामो ग्रामसमोपलब्धः^१ [महावीर्यतत्त्वम्] । अर्चिताय ब्राह्मणाय आरामारोपणयोग्यां ग्रामसमीपभूमिर्चिताम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । मातृलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामारामभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।७६) :—

जलाशयार्थं यो दद्याद्वाहणं^३ लोकमश्नुते ॥३॥

^४[भूमिमिति विशेषः] । अर्चिताय ब्राह्मणाय जलाशयकरणयोग्यां भूमिर्चिताम्^५ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वाहणलोकप्राप्तिकामोऽहं जलाशयार्थं प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।८०) :—

दत्त्वा 'च देवदेवमार्थं' तस्य देवस्य सोऽश्नुते ।

यस्तत्र विद्यते नित्यं लोकं द्विजवरा ध्रुवम् ॥४॥

भूमिमिति शेषः^६ । द्विजवरा इति सम्बोधनम् । यो देवस्तत्र कृते वेशमनि स्थास्यति, तस्य देवस्य लोकं 'नित्यम्-^७[नवच्छिन्नकालं तद्देशमार्थं] भूमेर्दाता प्राप्नोतीति सम्बन्धः । अर्चिताय देववेशमकरणयोग्याय भूम्यर्थिने ब्राह्मणायार्चितां भूमिम्^८ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुक-लोकप्राप्तिकामोऽहममुक-देवदेवमार्थं प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^९[तथा (३।३०५।८६) :—

उद्यानभूमिं दत्त्वा तु गन्धर्वैः सह मोदते ॥५॥

उद्यानं नानाजातीयतृप्तसमूहः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चिताः^{१०}मुद्यानारोपणोचितां भूमिम्^{११} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षगन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामुद्यानभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

1 A उद्यानीयतत्त्वम् and I. O. उद्यानीयतत्त्वम् for the bracketed portion

2 I. O. and V. D. लोकप्राप्त्याम्

3 A भूमिर्चिता विशेषः for the bracketed portion

4 A तद्देशः

5 A विशेषः

6 A नल्ल

7 A omits the bracketed portion

8 A omits अमुक

9 A reads the bracketed portion just before तथा :—दत्त्वा जलभूमिम् etc., a little below

10 I. O. omits उद्यानारोपणोचितां

तथा (३।३०५।८६) :—

रत्नाकरभुवं^१ दत्त्वा शकल्लोके महीयते ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां^२ रत्नोत्पत्तियोग्यां^३ भूमिम्^४ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षशकल्लोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां रत्नाकरभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।९०क) :—

दत्त्वा कनकभूमिन्तु वह्निलोके महीयते ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां^५ सुवर्णोत्पत्तियोग्यां^६ भूमिम्^७ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षवह्निलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां कनकभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।९०ख-९९क) :—

अन्येषामाकरभुवं^८ लोहानां यः प्रयच्छति ।

तस्यापि गतिरुद्दिष्टा^९लोके हीताशने द्विजाः^{१०} ॥८॥

द्विजा इति सम्बोधनम् । अन्येषां रजतादीनामष्टानां^{११} लोहानाम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां^{१२} रजतोत्पत्तिभूमिम्^{१३} ॐ^{१४} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । हीताशनलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां रजताकरभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^{१५}एवमपि च ताम्रादिलोह-^{१६}वट्काकरभुवामिच्छया^{१७}दाने दानवाक्ये अमुक-^{१८}लोहाकरभुवमिति ^{१९}विशेषः । उक्तकृतलोकलोहाकरभूमिदाने^{२०}वह्निलोक-^{२१}[वासकालभूयस्त्वमुन्नेयम्] ।

तथा (३।३०५।९९ख) :—

^{२२}धात्वाकरभुवं दत्त्वा नाकपृष्ठे^{२३} महीयते ॥९॥

1 A दत्त्वा

2 A omits अर्चितां

3 I. O. रत्नोत्पत्ति, A रत्नोत्पत्ति

4 A सुवर्णोत्पत्तियोग्यां, I. O. सुवर्णोत्पत्ति

5 I. O. सुवर्णोत्पत्तिभूमिं

6 A आकरभुवं, I. O. आकरभुवं

7 A गतिरुद्दिष्टा

8 A omits it

9 I. O. omits अष्टानां

10 A omits अर्चितां

11 A रजतोत्पत्तिभूमिं

12 A omits it

13 A एवम्

14 A omits वट्का

15 A दान

16 A लोहाकरः

17 A शेषः

18 A दान

19 I. O. वाक्ये आकरभुवं for the bracketed portion

20 V. D. धात्वाकरः

21 V. D. लोके

धातवो 'गैरिकादयः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां 'वातुतपतिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्कनाल्लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^१ प्रियदत्तां 'धात्वाकरभुवं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१२) :—

^२मज्जनाकरभूमिन्तु यः प्रयच्छति वै द्विजाः ।

पितृभिर्यमलोकस्थः ^३[पूज्यते स] नरोत्तमः ॥१०॥

द्विजा इति सम्बोधनम् । मज्जनं 'रसाजनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामन्नोत्पत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तामज्जनाकरभूमिदान-^४'कलप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्ता-^५'मज्जनाकरभूमिं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१३क) :—

लवणाकरभूमिं सोमलोके महीयते ॥११॥

यः प्रयच्छतीति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां लवणोत्पत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्कसोमलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां लवणाकरभूमिं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१३ख-१४क) :—

^६शिम्विशस्यप्ररोहान्तु भुवं दत्त्वा नरोत्तमः ।

साध्वानां लोकमाप्नोति नास कार्या विचारणा ॥१२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शिम्विशस्योत्पत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । साध्वलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां शिम्विशस्यप्ररोहभुवं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१४ख) :—

^७इन्धनाकरभूमिन्तु ^८[वहिलोके महीयते ॥१३॥]

दत्त्वेति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चिताम् इन्धनोत्पत्तिभूमिम् ^९३० अथादि

1 I. O. गैरिकादयः

2 A वातुतपति भूमि, I. O. वातुत-
-पतिभुवं

3 I. O. omits एतां

4 A धात्वाकरभुवं

5 I. O. मज्जनाकरभूमिन्तु

6 I. O. and V. D. दृश्यतेऽस्ती for
the bracketed portion

7 I. O. रसाजनादि

8 A omits यम

9 A omits मज्जनाकर

10 A शिम्विशस्यप्ररोहान्तु

11 A ऐश्वनाकरभूमिन्तु

12 V. D. omits the b. p.

13 A omits it

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्कवहिलो^१-लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तामिन्धनाकरभूमिं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१४ख) :—

^२मौषधाकरभूमिन्तु 'वासत्यैः' [सह मोदते] ॥१४॥

दत्त्वेति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामाषधोत्पत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । सोतर्क-^३'नासत्यलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामौषधाकरभूमिं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१४क) :—

^४शूकधान्यभुवं दत्त्वा रुद्रलोके महीयते ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां यवादि-^५'शूकधान्योत्पत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्करुद्रलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां 'शूकधान्यभुवं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०.५।१५ख-१७क) :—

इक्षुभूमिं करो दत्त्वा ब्राह्मणभूमिमापि वा ।

सोमलोकमवाप्नोति सर्वकामांश्च विन्दति ॥१६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामिक्षुतपत्तिभूमिम् ३० अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तेक्षुभूमिदानकलप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामिक्षुभूमिं ददानि । स्वस्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । ब्राह्मणभूमिदान इक्षुपदस्थाने ब्राह्मणपदनिवेशो वाक्ये^{१०} विशेषः ।

तथा (३।३०.५।१५ख-१६क) :—

केदारभूमिं धर्मेन ^{११}[धर्मेतो यः प्रयच्छति] ।

^{१२}[स महत्पुण्यमाप्नोति ब्रह्मलोकश्च गच्छति ॥१७॥]

धर्मेन इति सम्बोधनम् । केदारभूमिं चेतं धर्मेतो^{१३} यथाविधीत्यर्थः । अर्चिताय

1 A -मज्ज

2 I. O. omits एतां

3 I. O. मज्जनाकरभूमिन्तु, V. D.
omits it

4 A धात्वा

5 V. D. दृश्यतेऽस्ती for the b. p.

6 A नाक for नासत्य

7 A यम

8 A -पुण्य, I. O. -पुण्य

9 A यम

10 A नाक

11 I. O. and V. D. यः प्रयच्छति
यमः for the bracketed por-
tion

12 A omits the bracketed por-
tion

13 A यथाविधिना ददातीत्यर्थः

ब्राह्मणायार्चितं केदारभूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महापुण्यप्राप्ति-¹[पूर्वक-
ब्रह्मलोकगमन]-कामोऽहं प्रियदत्ता केदारभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

²[तथा (३।३०-४।३२ख-३३क) :-

³पक्षरास्या वसुमती योऽलङ्कृत्य प्रयच्छति ।

कामगेन विमानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥१८॥

अलङ्कृत्य ब्रह्मादिना । भूमि-⁴मुक्तरूपामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । कामगविमानारोहणपूर्वक-ब्रह्मलोकगमनकामोऽहमेतं ⁵पक्षरास्यामलङ्कृतां प्रियदत्ता
वसुमतीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३०-४।३०ख-३१क) :-

भूमिं कीत्वा⁶ तु ⁷[यो दद्याद् ब्राह्मणाय मनस्विने] ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽतिशुदारुणः ॥१९॥

अतिशुदारुण इत्यत्रापिशब्दोऽप्याहार्यः । तेन शुदारुणोऽपि ⁸स्वर्गं प्राप्नोतीत्यर्थः ।
अर्चिताय मनस्विने ब्राह्मणाय ⁹संकषेणोत्पादितामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्वर्गलोक¹⁰-प्राप्तिकामोऽहमियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-¹¹शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे भूमिदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. omits the bracketed
portion

3 Corrected from V. D. A
पक्षरास्या

4 A सप्तपदा after ब्राह्मणाय, just
below.

5 A पक्ष

6 A कृत्वा

7 I. O. and V. D. या कुर्वहे-
ब्राह्मणाय for the bracketed
portion

8 I. O. सग

9 A संक्षेपेण for संक्षेपेण

10 A omits लोक

11 A शङ्कर

अथ प्रजापतिदेवतासनदानावर्तः । (१२)

स्कन्दपुराणे :-

आसनं यः प्रयच्छेच्च¹ सपीठं ब्राह्मणाय वै ।

■ ²राज्यस्थानमाप्नोति ³[स्वर्गमाप्नोति विजयः] ॥१॥

⁴राज्यस्थानं ⁵पृथिवीम् आसनं ⁶स्रष्टादि सपीठं ⁷पादपीठसहितम् । अल यज-
मानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय सपीठमासनमर्चितं⁸ दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुक-⁹वेदा-
मुक्तासाध्यायिनेऽमुक-¹⁰देवशर्मणे तुभ्यं स्कन्दपुराणोक्तासनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सपीठ-
मासनमर्चितं¹¹ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा आसनमिदं प्रजापति-
देवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ¹²तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा आसनं स्पृशेत् ।

आदित्यपुराणे :-

¹³सुसन्धि चित्ताभरणोपशोभितं यस्त्वासनं वेदविदे प्रदद्यात् ।

ग्रामाधिपत्यं लभते ¹⁴समग्रं कुलं महत्स्वञ्च लभेत समग्रम् ॥२॥

¹⁵सुसन्धि दृढं चित्ताभरणोपशोभितं नानाविधजडन्ताद्यलङ्कृतं ¹⁶ग्रामाधिपत्यं
¹⁷ग्रामस्य जातिपरत्वात्तदाधिपत्यं ¹⁸समग्रं सार्वभौमिकम्¹⁹ । ²⁰ब्राह्मणायार्चितायार्चितं²¹
यथोक्तासनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्तासनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतच्चित्ताभरणोपशोभितमासनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. प्रयच्छेच्च

2 A राज्यस्थान

3 A ब्राह्मणो वेदविदः for the brac-
keted portion

4 A राज्यस्थान

5 A पृथिवी, I. O. पृथ्वी

6 I. O. स्रष्टादि

7 A omits पाद

8 A अर्चिताय again before अर्चितं

9 A वेदायाः अमुकवेदाध्यायिने

10 A omits देव

11 I. O. omits अर्चितं

12 A omits it

13 I. O. सवस्ति, A सवस्ति

14 I. O. सगोत्रं

15 I. O. सवस्ति

16 A ग्रामाधिपत्यञ्च

17 A ग्रामाधि

18 Both I. O. and A omit it

19 A सार्वभौमिकं, I. O. सार्वभौमिक

20 I. O. ब्राह्मणायार्चितायार्चितं

21 A omits अर्चितं

ब्रह्मपुराणे :—

काष्ठपादुकयानानि पीठ-^१काष्ठासनानि च ।

येदं तानि ^२द्विजातिभ्यस्तेऽध्वानं यान्ति वे जुषम् ॥३॥

दातृबहुत्वापेक्षया संप्रदानबहुत्वं देयबहुत्वम् । अध्वानं यममार्गम् । अत्र चासन-
^३पदसमभिधानात् पीठपद-^४पादपीठपरम् ।

जुष्यमणिपीठेषु पादौ [कुत्सोत्तमेषु च]^५ ।

ते प्रयान्ति विमानैस्तु अप्सरोगण-^६मण्डितैः ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमासनम् ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्ता-
सनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदासनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । पादपीठ-
दाने तु वाक्ये आसन-^८पदस्थाने पीठपद-^९[निवेशो विशेषः] ।

^{१०}[विष्णुधर्मोत्तरे (३१३१११५) :—

^{११}नर आसनदानेन स्थानं सर्वत्र विन्दति ॥५॥

सर्वत्रेति सर्वलोकेषु । ब्राह्मणायार्चिताय यथाशक्नुयत्कृष्टमासनमर्चितम् ^{१२}अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तासनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदासनं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३१३१११५) :—

पादपीठप्रदानेन^{१३} स्थानं सर्वत्र विन्दति ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्नुयत्कृष्टं पादपीठमर्चितम् ^{१४}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तापादपीठदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पादपीठं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आसनदानावर्तः ।

1 A कान्ता for काष्ठा

2 A द्विजातिभ्यः

3 A पदसमभिधानात्, I. O. पदभि-
धानात्

4 I. O. पीठपद

5 A omits पाद

6 A क्त्वा तु वे स्या for the brac-
keted portion

7 I. O. पण्डितैः

8 I. O. omits चङ्गम्

9 I. O. omits पद

10 I. O. निवेशो निवेशः for the
bracketed portion

11 A omits the bracketed por-
tion

12 V. D. नरकासुर-

13 Corrected from V. D. I. O.
प्रमाणेन

अथ वरुणदैवतवारिदानावर्तः । (१३)

तत्र वारिदानप्रशंसा ।

महाभारते :—

एतत्सुदुर्लभतरं परलोके द्विजोत्तमाः ।

आपो नित्यं प्रदेयास्ते पुण्यं ह्येतदनुत्तमम् ॥१॥

तथा (cf. अनु—५.७१२०) :—

पानीयस्य शुणादित्वा प्रेतलोके विशेषतः ।]

तत्र पुण्योदका^१ नाम नदी तेषां विधीयते ॥२॥

अक्षयं सलिलं तत्र पिबन्ति ह्यमृतोपमम् ।

^२[स तत्र तोयं] पिबति पानीयं यः प्रयच्छति ॥३॥

तथा (अनु—५.८१२१) :—

^३सर्वदानैर्गुह्यतरं सर्वदानैर्विशिष्यते ।

पानीयं नरशार्दूल तस्माद्वातव्यमेव हि ॥४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१.१२१०) :—

^४भूमिपथमवज्जाम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकं स्वर्णधुर्यान्^५ दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥५॥

^६इदं ब्राह्मण-^७मालदेयभूम्यादिसमभिव्याहाराद् ब्राह्मणाय दानम् । अत्र यजमानोऽ-
र्चिताय^८ ब्राह्मणायार्चितं जलम्^९ ^{१०}[^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा] दद्यात् । ^{११}

1 I. O. पुण्योदको

2 I. O. तत्र तोयं च for the brac-
keted portion

3 A सर्वदानं गुह्यतरं

4 I. O. मृतोपाचारः

5 A स्वर्णधुर्यान्

6 A इति

7 A देयमानः

8 A omits अर्चिताय

9 A दद्यात् again after this

10 I. O. omits the bracketed
portion

अथासुक्^१-सगोत्रायासुकवेदासुकशाखाभ्यायिनेऽसुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोतर्क^२-स्वर्गप्राप्तिकामोऽह-
मेतदम्भो ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा अम्भ इदं वरुणदेवत-
मित्युक्त्वा यथाशालं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ३ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणा-
मेतत् दद्यामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा जलं स्पृशेत् ।

महाभारते (अनु-५७।३७क) :-

‘भक्तान्नपानीयरसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥६॥

अस्य ‘[ब्राह्मणसम्प्रदानकदानप्रकरणे] पाठाद्ब्राह्मणसम्प्रदानकत्वम् । पानीयमर्चित-
मर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ‘अल्यर्थसर्वरसप्राप्तिकामोऽह-
मेतत्पानीयं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (वन-१६६।२४) :-

पादोदकं पादघृतं दीपमग्नं प्रतिश्रयम् ।

‘[ये प्रयच्छन्ति वै राजसोऽपसर्पन्ति ते यमम्] ॥७॥

गृहीतोदपूर्णताम-^{१०}पाल उदङ्मुखो ब्राह्मणाय पादोदकदानं^{११} सङ्कल्पयेत् । ^{१२}३
यमानुपसर्पणकामोऽहं ब्राह्मणाय पादोदकं दास्ये । तदवधि ^{१३}यथेच्छं ब्राह्मणाय पाद-
प्रक्षालनार्थिने पादोदकं दद्यात् ।

^{१४}ब्रह्मपुराणे :-

पानीयं ये प्रयच्छन्ति सर्वप्राणयजुर्जीवनम्^{१५} ।

तेऽपि ^{१६}[तृप्ताः सुखं] यान्ति विमानैस्तं^{१७} महापथम् ॥८॥

1 A अथासुके मासि for अथासुक

2 I. O. omits अहं

3 A omits it

4 A भक्तान्नपानीयरसप्रदाता

5 A ब्राह्मणं प्रकरण for the brac-
keted portion

6 A अल्यर्थ-

7 I. O. पापमग्नं

8 I. O. प्रयच्छन्ति तु ये राजसुं उपसर्पन्ति
ते यमः for the bracketed por-
tion

9 A न for श्री

10 A पात्रं उदङ्मुखो, I. O. पानीय-
मुक्त्वा

11 I. O. पादोदकदानं

12 A omits it

13 I. O. यथोक्तं

14 I. O. ब्राह्मणपुराणे

15 A सर्वप्राणयजुर्जीवनं, I. O. सर्वप्राणय-
जुर्जीवनं

16 I. O. तृप्ताः सुखं for the b. p.

17 I. O. ०३३

‘[ब्रह्मपुराणे] एतद्वचनं^१-पूर्वोत्तरवाक्ययोर्द्विजेभ्य इति श्रुतेर्ब्राह्मणायैतदानम् । ब्राह्मणाय-
र्चिताय स्वादुशीतलजलमभ्यर्च्य ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।] ‘ब्रह्मपुराणोक्तं-पेय-
वारिदान-फलप्राप्ति-कामोऽहमेतत् पानीयं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :-

‘[पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं] ज्ञानपादोदकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते ‘[न यान्ति यमालयम्] ॥९॥

ब्राह्मणेभ्यः ज्ञानार्थिभ्यः पादधावनार्थिभ्यो वा जलदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ‘३
ब्राह्मणेभ्यो ^{१०}ब्रह्मपुराणोक्तं-ज्ञानोदकदान-फलप्राप्तिकामोऽहं ज्ञानोदकं दास्ये । तदादि
यथेच्छं ^{११}कालं दद्यात् । पादोदकदानवाक्ये तु ज्ञानोदकपदस्थाने पादोदकपद-^{१२}[निवेशो
विशेषः] ।

स्कन्दपुराणे :-

सुगन्धा शीतलाश्वपो रसैर्विव्यैः समन्विताः ।

ये ^{१३}प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्तस्य दानफलं शृणु ॥१०॥

सुगन्धाः सुधूपिताः । ^{१४}[रसैर्विव्यैः समन्विताः] तथा सुधूपिताः कर्तव्याः यथोक्तकृष्ट-
रसयुक्ता भवन्ति ।

विमानं सूर्यसङ्काशमप्सरोगणसेवितम् ।

सोऽधिकरुह दिवं याति वरुणस्य सलोकताम् ॥११॥

^{१५}[तलासावयुतान्यथा-^{१६}बुधित्वा देववत् सुखी ।]

^{१७}[असङ्कीर्णं कुले शुद्धे] जायते ^{१८}धनधान्यवान् ॥१२॥

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. ब्राह्मणपुराणे

3 I. O. एतद्वचनं

4 I. O. श्रुतेर्ब्राह्मणाय

5 I. O. जलं स्वादुशीतलजलं
पादाभ्यङ्गं

6 I. O. ब्राह्मणपुराणोक्तं

7 A पादाभ्यङ्गजलं जला

8 I. O. ब्राह्मणपुराणे
bracketed portion

9 A omits it

10 I. O. ब्राह्मणपुराणे

11 I. O. omits it

12 A निवेशः for the bracketed
portion

13 A प्रयच्छन्ति

14 I. O. omits the bracketed
portion

15 A अथ वज्रमानीर्षिताय ब्राह्मणा-
यार्चिताय जलं दद्यात् for the
bracketed portion

16 I. O. बुधित्वा देववत्

17 I. O. कुले भद्रवर्णोर्ध्वं for the
bracketed portion

18 A जलं for धन

असङ्कीर्णं 'सुखसिमालोपजीविनीत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यः 'सुखपितं' सुरस-
'मर्चितं' वारि दद्यात् । ७^० अथामुक्तगोत्रेभ्योऽमुक्तदेवामुक्तप्राप्तिकामोऽहंनेताः सुगन्धा अपो दद्यान् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

दद्यात् वारि सुखस्पर्शं पादाभ्यां ब्राह्मणाय वै ।

उच्छिष्टमार्जनाकापि गोदानफलमाप्नुयात् ॥१३॥

सुखस्पर्शं^{१०} शीतलम् । ग्रीष्मे शीते च 'कटुष्वं' पूर्ववत् ब्राह्मणेभ्यः सुखस्पर्शपादोदक-
'[दानं सङ्कल्पयेत्] १०^० गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणेभ्यः सुखस्पर्शं पादप्रक्षालनार्थमुदकं
दास्ये । ततः प्रभृति यथोक्तसमयचितं यथेच्छं ब्राह्मणेभ्यः 'सुखस्पर्शपादोदकं' १०^० दद्यात् ।

११ आदित्यपुराणे :—

स्कन्धेन तारयेद् वस्तु ११^० तृष्णार्तानां जलप्रदः ।

पकान् ददाति केदारान् १२^० कलशार्थे पादपान् ॥१४॥

धृष्टिकेति सहस्राणि मर्दुदात्मन वै तनम् ।

कीदन्ति च १४^० श्वेतपुरे एतदुक्तं द्विजोत्तमाः ॥१५॥

अत्र फलोत्कर्षश्रवणात् १५^० सुशीतलमुक्तसितजलदानम् । १६^० पूर्ववत् यथेच्छं तृष्णार्तेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यो जलदानं सङ्कल्पयेत् । १७^० आदित्यपुराणेऽहंनेताः सुगन्धा अपो दद्यान् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । तदादि यथेच्छं १८^० तृष्णार्तेभ्यो जलं दद्यात् । ब्राह्मणसम्प्रदानक-
१९^० [दानमभ्यपतित]—स्वाद् ब्राह्मणे दानमेतत् ।

1 I. O. व. सुखि for सुखि

2 I. O. सुखितं

3 A पूष for व

4 A व for अपो

5 I. O. सुखस्पर्श

6 I. O. सुखस्पर्श, A सुखस्पर्श

7 I. O. एतदुक्तं for the
bracketed portion

8 A omits it

9 I. O. omits सुखस्पर्श

10 A दास्ये

11 A आदित्यपुराणे

12 I. O. तृष्णार्थं ना

13 A सुखस्पर्शं पदे पदे

14 I. O. ते

15 I. O. वचनः

16 I. O. सुशीतल for सुशीतल

17 A पूर्ववत् पूर्ववत्

18 A omits it

19 I. O. स्वर्ग

20 I. O. मध्यपति for the bracket-
ed portion

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१३क) :—

शीच-ज्ञानोदकं दत्त्वा विरोगस्त्वभिजायते ॥१६॥

अस्य ब्राह्मणदेय-प्रकरणे श्रवणाद् ब्राह्मणसम्प्रदानकत्वम् । यथेच्छं संख्यब्राह्मणेभ्यः
शीच-ज्ञानोदकदानं सङ्कल्पयेत् । ७^० विरोगस्त्वप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणेभ्यः शौचार्थमुदकं दास्ये ।
'ज्ञानोदकदाने तु शौचार्थमिति स्थाने ज्ञानार्थमिति निवेशो विशेषः । ततः प्रभृति यथेच्छं
शौचज्ञानोदके दद्यात् ।

अथ 'शौचज्ञानान्यजलदानम् ।

१ [मनुः (४।२२६क) :—

वारिदस्तृप्तिमाप्नोति ॥१७॥

नानासत्त्वेभ्यो वारिदानं सङ्कल्पयेत् । ७^० तृप्तिप्राप्तिकामोऽहं नानासत्त्वेभ्यो वारि दास्ये ।

नन्दिपुराणे :—]

योऽपि कश्चित्पार्तीय जलदानं प्रयच्छति ।

स नित्यतृप्तो वसति १ [स्वर्गे युगशतं] नरः ॥१८॥

अत्र फलवाहुल्यात् तृष्णार्तयेत्येक^{१०} वचनमविवक्षितार्थः^{११} किन्तु तृष्णार्तानां^{१२} सम्प्रदानस्यो-
पदर्शकम् । तृप्तिभ्यः पूर्ववद्वारिदानं^{१३} सङ्कल्पयेत् । १४^० नन्दिपुराणेऽहंनेताः सुगन्धा अपो दद्यान् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । तदादि यथेच्छं १५^० तृष्णार्तेभ्यो जलं दास्ये । इति सङ्कल्प्य यथाकालमुपस्थितेभ्य-
स्तृप्तिभ्यो जलं^{१६} दद्यात् ।

१७ [महाभारते (अनु—६।७।१६) :—

१८^० तोयदो मनुजव्याघ्र १९^० स्वर्गं गत्वा महायुते ।

२०^० अक्षयं समवाप्नोति लोकमित्यब्रवीन्मनुः ॥१९॥

1 Corrected from V. D. A

•ज्ञानोदके, I. O. •ज्ञानोदके

2 A विरोगस्त्वभिजायते, I. O. विरो-

गच्छति जायते

3 A •प्रकरणसम्प्रदानात्

4 A •ज्ञानोदकं

5 I. O. ज्ञानार्थोदकदाने

6 I. O. शौचार्थं, A शौचार्थं

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A भवति

9 A स्वर्गे युगशतं for the bracke-
ted portion

10 A असुक्त for ऐत्येक

11 I. O. वचनं अविवक्षितार्थं, A
वचनमविवक्षितार्थं

12 A सम्प्रदानस्यापदकं

13 Both I. O. and A omit दानं

14 A omits it

15 I. O. omits जलं

16 A omits it

17 A omits the bracketed
portion

18 I. O. तोयदो

19 I. O. स्वर्ग

20 I. O. अक्षयान्

^१पूर्ववशानासस्त्वेभ्यो वारि सङ्कल्प्य दद्यात् । ^३ॐ स्वर्गगतिपूर्वकाक्षयलोकप्राप्तिकामोऽहं यथेच्छं ^२नानासस्त्वेभ्यो ^३वारि दास्ये ।]

[प्रपाद्य कार्याः]^४ पानार्थं नित्यन्तु द्विजसत्तम । (cf. अनु—६८२२३)

भुक्तेऽप्यथ ^५प्रदीयन्ते पानीयानि विशेषतः ॥२०॥

निदायकाले पानीयं यस्य तिष्ठत्यवारितम् ।

स [दुर्गं विधमं]^६ कृच्छ्रं न ^७कदाचिदवाप्नुयात् ॥२१॥

ग्रामे चतुष्पथे ^८वान्यतरे निर्जने देशे ^९पानीयशाला ^{१०}विधाय ^{११}ज्यैष्ठ्येभ्योऽपिदिने ^{१२}नानासस्त्वेभ्यो ^{१३}जलपानार्थमुत्सृज्य जलं दद्यात् । ^३ॐ महाभारतोक्त-प्रपादानफलप्राप्ति-कामोऽहं नानाप्रार्थिभ्योऽवारित^{१४}-वारिपानार्थं प्रपातमुत्सृज्य इति सङ्कल्प्य मासद्वय-^{१५}वारितं ^{१६}[वारि प्रपायां] दद्यात् ।

^{१७}विष्णुधर्मैः—

पानीयं सर्वलोकेषु पावनं परमं स्पृष्टम् ।

पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती^{१८} ॥२२॥

पूर्ववशानासस्त्वेभ्यो यथाशक्तुत्कृष्टं वारि सङ्कल्प्य दद्यात् । ^{१९}ॐ शाश्वततृप्तिप्राप्ति^{२०}-कामोऽहं नानासस्त्वेभ्यः पानीयं दास्ये ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६८।४-१६क) :—

प्रपां पथि तथा ^{२१}कृत्वा नाकलोके महीयते ।

प्रपास्थानं शुभं कृत्वा स्थानमाप्नोति शाश्वतम् ॥२३॥

1 I. O. पूर्वशु for पूर्ववत्

2 I. O. नानासस्त्वेभ्यो

3 I. O. वारि

4 A पानीयं वाचां for the bracketed portion

5 I. O. न दीयन्ते

6 A अं विदुः for the b, p.

7 A कदाचिद्विदवाप्नुयात्

8 A वाच्यतरा, I. O. राच्यतरा

9 A पानीयवाचां

10 I. O. विधाय

11 I. O. ज्यैष्ठ्यो and A ज्यैष्ठ्यो for ज्यैष्ठ्यो

12 I. O. नानासस्त्वेभ्यो

13 I. O. जलं for जल

14 I. O. सुवारित and A भू for वारित

15 Both I. O. and A वारित

16 A प्रपादानं for the b, p.

17 A विष्णुधर्मोत्तरे

18 A omits it

19 I. O. omits it

20 A omits प्राप्ति

21 A कृत्वा

तस्य स्थानासथायागात् फलवृद्धिः^१ प्रकीर्तिता ।

तस्योपलेपनं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥२४॥

रज्जुं दत्त्वा प्रपास्थाने गोदो भवति मानवः ।

^२वारिधानीं तथा दत्त्वा तदेव फलमाप्नुयात् ॥२५॥

^३लकृतान्यकृतप्रपासन्निहितकूपपानीयोद्धरणार्थं रज्जुदानम् ।

कुम्भप्रदानाद्^४ भवति ^५पुमान् पूर्णमनोरथः^६ ।

प्रपायाश्च तथा दत्त्वा ^७पुरुषं परिवारकम् ।

सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥२६॥

वर्द्धमानानि यो दद्यात् प्रपायां द्विजसत्तमाः ।

^८[त्रिविधां वृद्धिमाप्नोति तेजसा यशसा श्रियां] ॥२७॥

वर्द्धमानानि ^९शरावान् ।

^{१०}लवणस्य प्रदानेन रसानाप्नोति शाश्वतान् ।

तथा ^{११}हरीतकं दत्त्वा गवां लोकमवाप्नुयात् ॥२८॥

हरीतकं वासम् । ^{१२}श्रान्तापरगवीभ्यो वासदानमित्यर्थः ।

फलप्रदानेन तथा वहिष्ठोमफलं लभेत् ।

शक्तूनाश्च प्रदानेन ^{१३}[गोसवस्य फलं नरः] ।

गोरसानां प्रदानेन गवां लोकमवाप्नुयात् ॥२९॥

^{१४}[शय्याश्च विविधाः]^{१५} कृत्वा ^{१६}प्रपायामासनानि च ।

1 I. O. फलवृद्धि

2 A वारिधानि

3 A सु and I. O. अ for हव

4 I. O. omits द

5 I. O. and V. D. सदा

6 I. O. पूर्णमनोरथाः

7 I. O. पुरुषं

8 A reads the bracketed portion as त्रिविधं वृद्धिमाप्नोति तेजसां यशसां श्रियां

9 I. O. शरावान्, A शरावान

10 I. O. नरस्य

11 A हरीतकान

12 A श्रान्तापरगवीभ्यो, I. O. प्राप्ता-परगवीभ्यो

13 Corrected from V. D. I. O. गोसवस्य तथा नरः for the bracketed portion

14 A reads the bracketed portion just before हरीतकं वासम्, a little above

15 A शय्याश्च विविधां

16 I. O. प्रपायां वासनानि च

स्वर्गलोकमाप्नोति मानुष्ये^१ स्थानमेव च ॥३०॥

कृत्वा निर्वातं शरणं^२ प्रपास्थाने मनोहरम् ।

स्वारक्षं लोकमाप्नोति^३ वसूनां नाश संशयः ॥३१॥]

शरणं गृहम् ।

तल्ल 'वह्निन्तथा दत्त्वा शीतलायाय^४ मानवः ।

कायाभिदीप्तिं^५ प्राकाश्यं सौभाग्यञ्च तथाप्नुयात् ॥३२॥

इन्धनानां प्रदानेन शत्रुभिर्नाभिभूयते ।

ततोपयोज्यभारवानां^६ [दानात् स्वर्गमाप्नुयात्] ।

^७ चन्द्रलोकमाप्नोति स्थापनात्तुहिनस्य तु ॥३३॥

^१ तुहिनस्य ^{१०} श्रान्तस्य ^{११} तापोपशान्तये तुषारीयन्तस्य तदेव शुभस्थानम् । गोमयो-
पलितां रज्जु-वारिधानोकुम्भ-^{१२} परिचारकपुरुष-शराव-^{१३} [लवण-गोधासफल-शक्रु]-गोरसा-
नेकशय्यानेकासना-^{१४} दीन्धनाद्युपयोज्यापरद्रव्य-तुषारीयन्त्रान्वितां ^{१५} [निर्वातां प्रपां] राजपथे
निर्माय सङ्कल्पपूर्वकं दद्यात् । ^३ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{१६} प्रपादानफलप्राप्तिकामोऽहं नाना-
^{१७} सत्त्वेभ्योऽवारित-^{१८} [वारिपान-गोधासदान-लवणफलशक्रुगोरसभक्ष्य-सुखशयन-सुलोप-
वेशन-शीतार्तजन्तु-^{१९} शीतदारण-सन्तततापो^{२०} पशमनार्थमेतां] रज्जुवारिधानी-^{२१} कुम्भ-
^{२२} परिचारकपुरुष-शराव-लवण-^{२३} गोत्रासफलशक्रुगोरसानेकशय्यानेकासनादीन्धनाद्युपयोज्या-

- 1 I. O. ज्ञानमेव
- 2 Corrected from V. D. I. O. A' प्रपास्थानमनोहरं, I. O. प्रपा-
स्थानं मनोहरं
- 3 A वसूनां
- 4 Both I. O. and A वडिलया
- 5 A मानवः
- 6 Corrected from V. D. A' कायाभिदीप्तिप्राकाश्यं, I. O. काया-
भिदीप्तिं प्राकाश्यं
- 7 I. O. प्रदानात् स्वर्गमाप्नुयात् for
the b. p.
- 8 A स्वर्ग for चन्द्र
- 9 A तत्र दितल
- 10 I. O. प्राप
- 11 A ततोपयोज्ये, I. O. तापोपशान्तये

- 12 I. O. प्रतिचारकः
- 13 A लवणफलशक्रु, I. O. लवण-
स्वामफलसर्व for the b. p.
- 14 I. O. दीन्धनाद्युपयोज्यापरद्रव्यः
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 Both I. O. and A प्रदानं
- 17 I. O. सत्त्वेभ्यो
- 18 A omits the bracketed por-
tion
- 19 I. O. शीत
- 20 I. O. तापो
- 21 A omits it
- 22 I. O. प्रतिचारकः
- 23 I. O. omits लो

परद्रव्यतुषारीयन्त्रान्वितां^१ प्रपां दास्ये । ततोऽवारितं^२ सङ्कल्पिततत्तद्वायि^३ [समुप-
स्थितेभ्यो दद्यात् । अत्र च प्रपायां स्थाननिर्माणोपलेपनरज्जुदानादिषु शुणेषु पृथक् पृथक्
फलश्रुतेः सम्पूर्णप्रपाकरणेषुशुक्लेन परप्रपायामपि स्थाननिर्माणोपलेपन-रज्जुदानादीनि एकैक-
शोऽपि सङ्कल्प्य सुस्थेयानि । तद् यथा ^३ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-प्रपास्थान-शुभकरण-फलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् प्रपास्थानं शुभं करिष्ये इति सङ्कल्प्य प्रपाभूमिकर्मस्वरूपं कुर्यात् । एव-
मुपलेपनेऽपि^४ । रज्ज्वादिदानेषु सङ्कल्पवाक्यं यथा] ^३ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रज्जुदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं प्रपायामेतां रज्जुं दास्ये । एवं वारिधान्यादिदानेष्वपि तत्तदुक्तद्रव्यनिवे-
शेन^५ वाक्यमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वारिदानावर्तः ।

- 1 A प्रदास्ये for प्रपां दास्ये
- 2 A reads the bracketed por-
tion as निर्वातोपिलेपनरज्जुदानानि
एकैकमपि सङ्कल्पिताना रूपं कुर्यात्

- 3 I. O. संप्रमोदपि
- 4 I. O. निवेदन

अथ विष्णुदेवत-तैजसपात्रदानावर्तः । (१४)

^२विष्णुः :—

तैजसानां ^१[प्रदानेन 'पात्रो भवति कामानाम्] ॥१॥

^१[तैजसां पात्राणां तैजसानामिति] सुवर्ण-^२रजतताम्रकंस्यपित्तलतपुसीसकलोहमयानां पात्राणामिति । बहुत्वं ^३तैजसद्रव्यबहुत्वापेक्षम् । ^४[अत एषामन्यतमस्य पात्रस्य दानम् । अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायोक्तद्रव्याणामन्यतमस्य पात्रमर्चितं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्त-सगोत्रायामुक्तवेदामुक्तशास्त्राभ्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुर्ह्येतैजसपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैजसपात्रं ददानि । प्रतिप्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पात्रमिदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतेतदानप्रतिप्रार्थं दक्षिणामेतत् काष्ठं ददानि । प्रतिप्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा पात्रं स्पृशेत् । तैजसपात्रोत्कर्षबहुत्वे च फलभूयस्त्वम् ।

स्कन्दपुराणे :—

भाजनं यः प्रयच्छेत्तु हेमं रत्नविभूषितम् ।

^१सोऽप्सरःशतसङ्कीर्णं विमाने दिवि राजते ॥२॥

रत्नविभूषितं नानारत्नालङ्कृतम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथोक्तं सौवर्णभाजनम् ॐ अथादि-^२तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।] स्कन्दपुराणोक्त-हैमभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रत्नविभूषितं हैमभाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

राजतं यः ^{१०}प्रयच्छेच्च विप्रेभ्यो भाजनं शुभम् ।

स गन्धर्वपदं प्राप्य उर्वरया सह मोदते ॥३॥

विप्रेभ्य इति बहुवचनं ^{११}जाल्यपेक्षया एकस्य भाजनस्य बहुभ्यो दानासम्भवात् । शुभं वर्तनोपमम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१२}राजतभाजनम् ॐ अथादि-^३तुभ्यमन्तमुक्त्वा

1 A तैजसदावावर्तः

2 A स्कन्दपुराणे

3 I. O. reads the bracketed portion as पात्राणां दानेन पात्रो भवति कामानां

4 A पत्रो

5 I. O. reads the bracketed portion as तैजसानामिति

6 A राजतः

7 A तैजसद्रव्यं बहुलापेक्षं

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. सोऽप्सरः

10 I. O. प्रयच्छेत्तु

11 I. O. जाल्यपेक्षं

12 A राजतः

तैजसपात्रदानावर्तः

३५१

दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-^१राजतभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-^२राजतभाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

ताम्रं यो भाजनं दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।

■ भवेद् ^३[यत्तोरारजस्य पक्षौ बलसमन्वितौ] ॥४॥

विशेषत इति विशिष्टमुत्कृष्टमित्यर्थः । ब्राह्मणायार्चितायार्चितं ^४ताम्रभाजनम् ॐ अथादि-^५तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-ताम्रभाजनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्ताम्र-भाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :—

ताम्रायसानां भाण्डानां दाता ^६रत्नाधिपो भवेत् ।

^७लभतेऽतपदं स्थानं बलवान् जायते सदा ॥५॥

अतः ताम्रायसानामिति द्वन्द्वः ^८क्रियापेक्षया इतरेतरयोगे ^९। अतस्ताम्रपात्राणां-^{१०}[ताम्रपात्राणां वा मिलितानां वा दानं कर्तव्यम्] । मिलितदाने फलातिरेकः । ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छ-^{११}संख्यानि ताम्रपात्राणि लौहपात्राणि चार्चितानि ॐ अथादि-^{१२}तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-^{१३}ताम्रपात्र-लौहपात्र-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ताम्रपात्राणि लौहपात्राणि च ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अन्यतरपात्रदाने तु ^{१४}विष्णुधर्मोक्तामुक्तपात्रदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यमुक्तपात्राणीति निवेशो विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१६) :—

तैजसानि तु पात्राणि दत्त्वा सलवणानि तु ।

^{१५}पात्रतामेति कामानां ^{१६}लावण्यश्चाप्नुयान्महत् ॥६॥

अत यद्यपि पात्रबहुत्वं तैजसद्रव्यबहुत्वादप्युपपद्यते तथापि दानचतुष्टयेऽपि बहुत्वोपादानाद् विवक्षितम् । ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य लोहि पात्राण्युपादाय लवणेन

1 I. O. भाजन only, while A

राजतभाजनभाजन

2 A •इजतः

3 I. O. यत्तोरारजस्य पक्षौ बलसमन्वितः and A यत्तोरारजस्य यत्तोरारजस्य-नितः for the bracketed portion

4 A omits अर्चितं

5 A रत्नविभूषो

6 A जाल्यपेक्षं

7 I. O. निहित for मिति इन्द्रः

8 A इतरेतरयोगः

9 A चार्चितानां कर्तव्यः for the bracketed portion

10 I. O. •संख्यानि

11 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त, I. O. स्कन्द-पुराणोक्त

12 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्तामुक्तः

13 I. O. पात्राणामिति

14 A लावण्यश्चाप्नुयान्महत् वा

पुरयित्वाऽर्चितानि ॐ^१ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सलवण-पातदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि सलवणानि तैजसपात्राणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१७) :—

तैजसानि तु पात्राणि सत्तैलानि प्रयच्छतः ।

आरोग्यमुत्तमं प्रोक्तं लावण्यमपि चोत्तमम् ॥७॥

ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य त्रीणि पात्राणि तैलपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । उत्तमारोग्य-लावण्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि तैलपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानि । ^२[स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तैजसानि तु पात्राणि सघृतानि प्रयच्छतः ।

आरोग्यमुत्तमं प्रोक्तं खर्गे वासस्तथा द्विजाः ॥८॥

द्विजा इति सम्बोधनम् ।] ^३ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य त्रीणि पात्राणि घृतपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । उत्तमारोग्यपूर्वकस्वर्ग-वासप्राप्तिकामोऽहमेतानि घृतपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^४तथा (३।३।१।१८) :—

तैजसानि तु पात्राणि समधूनि प्रयच्छतः ।

लावण्यमुत्तमं प्रोक्तं सौभाग्यमपि चोत्तमम् ॥९॥

ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य त्रीणि पात्राणि मधुपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । उत्तमलावण्यप्राप्तिपूर्वकोत्तमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि मधुपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एषु चतुर्विंशति तैजस-पात्रोत्कर्षकलभ्यस्त्वम् ।

तथा (३।३।१।१९) :—

कृमपात्रप्रदानेन पात्रो भवति मानवः ।

सर्वेषामेव कामानां ^५यशसिदिवस्य च ॥

1 A omits it

2 A तैजसानि

3 A पद्दानि, I. O. दानानि

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. ब्राह्मणार्चिताय

6 A omits it

7 A omits it

8 A तैजसानि पात्राणि

9 Corrected from V. D. I. O.

देवानां, A दानानां

10 I. O. यशसिदिवस्य

ब्राह्मणार्चिताय यथेच्छपरिमाणसुवर्णघटितं पात्रमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कृम-^१पात्रदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतदुक्तमपात्रं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

^२श्रीदानसागरे तैजसपात्रदानावर्तः ।

अथ वरुणदैवतजल-पातदानावर्तः । (१५)

आदित्यपुराणे :—

ये ददन्ति घटीपालं^१ कुटिकां करकांस्तथा ।

तृपार्तेभ्यस्तथा घर्मे^२ लभन्ते शीतलं जलम् ॥१॥

घटीपालं तावन्नद्यादि, कुटिका कलसी, करकः कमण्डलुः । अत्र यजमानो जलाहरणार्थं^३ गुणपात्राभावाज्जलाहरणसमर्थाय^४ तदर्थिने^५ तृप्यार्तायार्चिताय ब्राह्मणाय उक्तपात्राणां यथाशक्तं लभन्तमं^६ पात्रमर्चितं^७ दद्यात् । ॐ^८ अथामुक्तगोत्रायामुक्तं^९ वेदामुक्तशास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेशमणे^{१०} तुभ्यमादित्यपुराणोक्तघटी-पातदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{११}—मेतद्घटीपालं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा घटीपात्रमिदं वरुणदैवतमित्युक्त्वा यथाशक्तं कामस्तुतिं पठेत् । १० तत ॐ^{१२} अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा जलपालं स्पृशेत् । कुटिकादाने तु आदित्यपुराणोक्त-कुटिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१३} [कुटिकामिति विशेषः] । [करकदाने^{१४} आदित्यपुराणोक्त-करकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१५} करकमिति विशेषः ।]^{१६}

^{१७}ब्रह्मपुराणे :—

जलभाजनदातारः कुटिका-^{१८}करकप्रदाः ।

पूज्यमानाऽमरोमिषं यान्ति तृप्ता महागजैः ॥२॥

यान्ति स्वर्गं^{१९} यान्तीत्यर्थः । जलभाजन-^{२०}मुक्तेतरजलपालं^{२१} कुटिका कलसी करकः कमण्डलुः । उक्तानामन्यतमं जलपाल-^{२२}मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ^{२३} अथादि तुभ्यमन्त-

जलपातदानावर्तः

३५५

मुक्ता दद्यात् । ^{२४}ब्रह्मपुराणोक्त-जलभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतज्जलभाजनं^{२५} ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{२६} पूर्ववत् । कुटिकादाने ^{२७}ब्रह्मपुराणोक्तकुटिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{२८} [कुटिकामिति विशेषः । करकदाने ब्रह्मपुराणोक्तकरकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{२९}] करकमिति विशेषः । अत्र च^{३०} फलोत्कर्षादेयोत्कर्षः ।

स्कन्दपुराणे :—

कमण्डलुन्तु^{३१} यो दद्याद् ब्राह्मणाय नरोत्तमः ।

स तेन कर्मणा देव्यो धर्मेनिष्ठत्वं^{३२} माप्नुयात् ॥३॥

^{३३}देव्य इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्ति ताम्रादीनामन्यतमेन द्रव्येण विरचितं कमण्डलुमर्चितम् ॐ^{३४} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । धर्मेनिष्ठत्वं^{३५} कामोऽहमेतं^{३६} कमण्डलुं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{३७} पूर्ववत् ।

^{३८}अद्विस्तु पूर्णं यो भारणं^{३९} ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

^{४०}रमास्तस्योपतिष्ठन्ते^{४१} पूज्यते च दिवं गतः^{४२} ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{४३}यथाशक्ति कुम्भादिभारणं^{४४} जलपूर्णमर्चितम् ॐ^{४५} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तापूर्णभारणं^{४६} [दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदपूर्णभारणं^{४७}] ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{४८} पूर्ववत् ।

^{४९}[तथा :—

भाजनानि च यो दद्याद्-^{५०}पूर्णानि शुभानने ।

भाजनः स महाभागस्तारयेच्च पितॄन् भयात् ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्ति कुम्भादिरूपं जलपूर्णभाजनतयमर्चितम् ॐ^{५१} अथादि

- 1 A omits पात्र
- 2 I. O. कुटिकां करकां तथा, A कुटिकाकरकास्तथा
- 3 I. O. चमेते
- 4 A तु for च
- 5 A तदाजने
- 6 A तृप्यितार्चिताय
- 7 A omits वेदामुक्त
- 8 A पात्रा, I. O. omits it
- 9 I. O. omits इत्
- 10 A omits it

- 11 I. O. कुटिकां only for the bracketed portion
- 12 I. O. करकादाने
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 15 A करकःप्रदाः, I. O. करकाप्रदाः
- 16 I. O. स्वस्तीत्यर्थः
- 17 A दान before this
- 18 I. O. घटि
- 19 A omits अर्चित

- 1 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 2 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A भेता
- 5 A omits it
- 6 I. O. अ for तु
- 7 A निष्ठत्वं
- 8 A निष्ठ
- 9 Both I. O. and A निष्ठत्वं

- 10 I. O. चपात्र
- 11 I. O. वषा
- 12 I. O. तिष्ठति
- 13 A विद्यदगतः, I. O. विगर्हतः
- 14 A omits तथा
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 A omits the bracketed portion
- 17 I. O. पूर्णानि

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्ता-^१पूर्वोक्तैर्भाजनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यपूर्णानि
भाजनानि दद्यात् । स्वस्त्वाद्विस्तीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्भक्तपालदेवविरचिते
श्रीदानसागरे जलपातदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवतान्नदानावर्तः । (१६)

तत्र अन्नदानस्तुतिः ।

ब्रह्मपुराणे :—

अन्ने प्रतिष्ठिता लोका-^१[स्वस्मादन्नं प्रशस्यते] ।

अन्नमेव^२ प्रशंसन्ति सदैव पितृमानवाः ।

^३[अन्नस्य हि प्रदानेन स्वर्गमाप्नोति मानवः ॥१॥

तथा :—]

अन्नस्य हि^४ प्रदानेन नरो याति परां गतिम् ।

सर्वकामसमायुक्तः ^५[प्रेत्य चाप्यश्नुते] शुभम् ॥२॥

तथा :—

अन्नमूर्जस्त्रलं^६ लोके दत्त्वोर्जस्वी भवेन्नरः ।

सतां पन्थानमाश्रित्य^७ सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥

^८महाभारते (अनु—६३।२५ख-२६क) :—

अन्नदः पशुमान् पुत्री धनवान् भोगवानपि ।

प्राणवांश्चापि भवति रूपवांश्च तथा ^९नृप ॥४॥

तथा (अनु—६३।३५) :—

अन्नदस्य मनुष्यस्य बलमोजो यशांसि च ।

कीर्तिश्च वर्धते शश्वत् त्रिषु लोकेषु पारुडव ॥५॥

^{१०}आग्नेयपुराणे अन्नस्तुत्यनन्तरम्—

तस्मादन्नं सदा देहि भद्रया नृपसत्तम ।

ब्रह्महत्यादिकं^{११} पापमन्नदस्य प्रणश्यति ॥६॥

1 A अन्नवाच्यत्वं परं for the bracketed portion

2 A तस्मादन्नं

3 A omits the bracketed portion

4 A omits it

5 A अन्नं चेष्टापि for the bracketed portion

6 I. O. अन्नं

7 I. O. अन्नं

8 A omits it

9 A नृपः

10 I. O. reads the couplet viz. तथा पादोदकं...ते वपं, (V. 7 of p. 342) just before this

11 I. O. ब्रह्महत्यादिकं

तथा :—

अन्नदानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ।
 पुण्यं यशस्यमायुष्यं बलपुष्टिविवर्धनम् ।
 सर्वधामप्रदानेन भवतीति विनिश्चयः ॥७॥
 महाकाञ्चनचिताणि सेवितान्यप्सरोगणैः ।
 अन्नदत्तोपतिष्ठन्ति विमानानि सुरालये ॥८॥
 भक्ष्यभोज्यमयाः शैला दिव्यरूपा ह्यलङ्कृताः ।
 हृष्ट-पुष्टजना नित्यमुपतिष्ठन्ति चाग्रतः ॥९॥
 हस्त्यश्वरथयानैश्च क्रीडमानाश्च ते नराः ।
 पुत्रपौत्रैर्वृताः सर्वे हस्त्यश्वरथदायकाः ॥१०॥
 गन्धमाल्यैरलङ्कारैः पुष्टहृष्टाश्च नित्यशः ।
 गन्धमाल्यप्रदीप्तास्तु दाननिश्चयतत्पराः ॥११॥]
 धर्मज्ञाः सत्यशीलाश्च सर्वदुःखविवर्जिताः ।
 मोदन्ते देवतैः सार्द्धं नित्यकालं महामुने ॥१२॥

पद्मपुराणे :—

आपर्वतनदीवापी पृथिवी सर्वकामदा ।
 विधिना तेन सा दत्ता ^१[योऽन्नं ददाति] सर्वदा ॥१३॥
 क्षुधिते यः प्रयच्छेत् अन्नं श्रद्धासमन्वितः ।
 ब्रह्मणो^२ भुवने स^३ वै ब्रह्मणा सह मोदते ॥१४॥
^{११}चान्द्रबाहुणलोकश्च ^{१२}याम्यकौबेरकस्तथा ।
^{१३}[गोलोको ब्रह्मलोकश्च] सर्वे चान्ने प्रतिष्ठिताः ॥१५॥
 ददत् कन्यामलङ्कृत्य हस्त्यश्वश्च महा-^{१४}बलम् ।
 अन्नदानस्य चैतानि कला नार्हन्ति षोडशीम् ॥१६॥

1 A सर्वमनुग्रहमेव

2 A भोज्य, I. O. भक्ष

3 A च for च

4 I. O. -पुष्ट-

5 A omits the bracketed portion

6 A दत्तं, I. O. पितरैः

7 I. O. आपर्वतं

8 I. O. दत्तं इति for the b. p

9 I. O. ब्रह्मणे

10 I. O. सर्वो for च वै

11 I. O. चान्द्रबाहुणलोकश्च

12 I. O. मान्वाः कौबेरकास्तथा

13 I. O. गोलोको ब्रह्मलोके वा for the bracketed portion

14 A -बलं

विष्णुधर्मोत्तरे :—

यावतो म्रसते प्रासान् विद्वान् विप्रः ^१स्वलङ्कृतः ।

अन्नप्रदस्य तावन्तः क्रतवः परिकीर्तिताः ॥१७॥

अथान्नदानधर्माः ।

यमः :—

आदरेण च ^२भक्त्या च यदन्नमुप-^३दीयते ।
 तत् प्रीणयति पात्राणि ^४सामृतं मानवर्जितम् ॥१८॥
 दुर्लभस्तु ^५मुदा दाता ^६मुदा भोक्ता च दुर्लभः ।
^७मुदा दाता च भोक्ता च तावुभौ स्वर्गगामिनौ ॥१९॥
 योऽन्नं बहुमतं भुङ्क्ते यश्चात्र^८ नावमन्यते ।
 यश्चात्र^९ प्रीतितो दद्यात्तस्यान्नमुपतिष्ठते ॥२०॥
 प्रीतितोऽन्नश्च यो दद्याद् गृहीयाद् योऽभिपूज्य च ।
 प्रीतितोऽन्नयमश्नाति पूजितः स्वर्गमश्नुते ॥२१॥
 यो दद्याद्विप्रियेणात्र^{१०} यश्चात्र^{११} नाभिनन्दति ।
 तावुभौ नरके मग्नौ वसेतां शरदः शतम् ॥२२॥
 अथान्नदानविशेषे^{१२} फलविशेषपरिभाषा ।

कूर्मपुराणे (२।२६।१८) :—

गृहस्थाया^{१३} अदानेन फलं ^{१४}नाप्नोति मानवः ।^{१२}आममेवास्य दातव्यं दत्त्वाप्नोति परां गतिम् ॥२३॥

अन्नदानेन ^{१३}पक्वान्नदानेन फलं ^{१४}नाप्नोतीति ^{१५}गृहस्थायामन्नदानेन यादृशं फलं तादृशं
^{१६}पक्वान्नदानेन नाप्नोतीत्यर्थः । गृहस्थस्या-^{१७}मान्नदाने सति तस्य पञ्चयज्ञनिष्पत्तेः ।

1 A सुखं चतः

2 A भोक्ता

3 I. O. -दीयते

4 I. O. सामृतं

5 A यदा

6 A तथा

7 A अन्नदाता

8 A -विशेष

9 I. O. फल-

10 I. O. गृहस्थाया-

11 A and K. P. प्राप्नोति

12 I. O. आममेवास्य, A आममेवास्य,
K. P. आममेवास्य

13 I. O. पक्वान्नदानेन, A पक्वान्नदानेन

14 I. O. नाप्नोति पति, A नाप्नोतीति

15 I. O. गृहस्थायामन्नदानेन, A गृह-
स्थायामन्नदानेन

16 I. O. पक्वान्नदाने, A पक्वान्नदाने

17 A omits वा

अथ सामान्यान्नदानम् ।

नन्दिपुराणे :—

अन्नाद्भूतानि जातानि देवा अन्नस्य^१ काङ्क्षिणः ।
न तस्य पाप्मादिविधिर्विना श्राद्धं प्रकीर्तितः ॥१॥

तथा :—

अपि कीटपतङ्गानां शुनाश्चाण्डाल-^२योनीनाम् ।
दत्त्वा^३ लोकमाप्नोति प्राजापत्यं समासतः ॥२॥
बान्धवेभ्योऽतिथिभ्योऽन्नं पुत्रेभ्योऽन्नं प्रयच्छतः ।
दीनान्धकृपणानाश्च स्वर्गः स्यादन्नदायिनाम् ॥३॥
प्रासमात्रं नरो दत्त्वा^४ त्वभानामन्नगृह्रवे ।
‘[स्वर्गो^५ वसेत् समानान्तु] शतं भोगैर्मनोरमैः ॥४॥
प्राप्ते प्राप्ते फलं ह्येतद् विधिवत् परिकीर्तितम् ।
एतदेवायने^६ प्रोक्तं द्विगुणं पुरण्यौरवम् ॥५॥
अन्नं विना कुशात्रस्य दत्त्वान्नं देशकालतः ।
फलं पञ्चगुणं प्रोक्तं सर्वभावसमन्विते^७ ॥६॥

सर्वभाव-^८[समन्वित इति] सम्बोधनम् । अतः यजमानः प्राणिमालेभ्यो गृहीतोदपू-
^९तामपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्प्य यथेष्ट-^{१०}कालावध्यम् दद्यात् । तद् यथा :—^{११}
नन्दिपुराणोक्त-प्राणिमाला-दानफलप्राप्तिकामोऽहं प्राणिभ्योऽन्नं दास्ये । ^{१२}तदवधि
यथासम्भवं ^{१३}प्राणिमालेभ्यः स्वगृहे अन्यत्र वा भक्षशालां कृत्वा^{१४} विच्छिन्नमन्नं दशम् ।

- 1 A अन्नस्य
- 2 Both I. O. and A योनिना
- 3 A इत्यानासन्नयद्वये, I. O. स्वभावा-
नयगृह्रवे
- 4 A सन्वतसरमचलात् for the brac-
keted portion
- 5 I. O. स्वर्गो
- 6 I. O. एतदेवायने
- 7 A सवधिवत्

- 8 I. O. प्रति for the bracketed
portion
- 9 I. O. omits ताव
- 10 A 'कालावधि' अत्र, I. O. 'काला-
वध्यम्'
- 11 A omits it
- 12 A एवमपि
- 13 A प्राणिनाः
- 14 A 'विच्छिन्न' .

अतएव धार्मिकास्तान्-^१पहविलिखिता^२ भूमिं^३ समुपकल्प्य आचन्द्रार्क-^४स्थायिनीं भक्षशालां
‘ददति ।

वायुपुराणे :—

क्षिप्रमत्युष्णमक्रिमं^५ दद्यादन्नं बुभुक्षिते ।
सव्यजनं सदा सिग्धं^६ मर्द्यं^७ [तत् कृत्य यमतः] ॥७॥

क्षिप्र-^८[मतिथिप्राप्त्य]-नन्तरमेव । ^{१०}अक्रिममनुपहतम् । ^{११}भक्ष्यमप्रतिषिद्धम् ।

तद्व्यादित्यसङ्काशं विमानं हंसवाहनम् ।
^{१२}[अन्नदो लभते] तिस्रः कल्पकोटीस्तथैव च ॥८॥
अन्नदानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ।
अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः^{१३} ॥९॥
जीवदानात् परं दानं न किञ्चिदपि विद्यते ।

अन्नाज्जीवति^{१४} तैलोक्यं^{१५} तिलोक्या सह^{१६} तत्फलम् ॥१०॥

बुभुक्षितेभ्यो^{१७} यथोक्तमन्नं पूर्ववत् सङ्कल्प्य दद्यात् । ७^{१८} ^{१९}वायुपुराणोक्तान्नदानफल-
प्राप्तिकामोऽहं बुभुक्षितेभ्यः सव्यजनं सिग्धमन्नं दास्ये एवं सङ्कल्प्य बुभुक्षितानन्विष्य^{१२} तैम्भो
भक्षोक्तमन्नं दद्यात् ।

महाभारते (अनु—६६।५७) :—

^{२०}श्रान्ताय चूधितायान्नं यः प्रयच्छति भूमिप ।

स्वायम्भुवं महत् स्थानं स गच्छति नराधिप ॥११॥

1 I. O. उपजातः	11 I. O. भक्षः
2 I. O. 'विच्छिन्न', A 'विच्छिन्न'	12 A अन्नदानान्ते for the brac-
keted portion
3 I. O. उपकल्प्य	13 I. O. संभवं
4 I. O. 'कायिनी'	14 I. O. 'जीवति'
5 I. O. दद्यात्, A 'दद्यात्'	15 A 'तैलोक्ये'
6 Both I. O. and A 'क्षिप्र'	16 I. O. तः पक्ष'
7 Both I. O. and A भक्षं	17 A omits यथोक्तम्
8 A सङ्कल्प्य दद्यात् for the brac-
keted portion	18 A पञ्च .
9 I. O. यथि प्राच्येना for the
bracketed portion	19 A omits च
10 I. O. यक्षिप्र .	20 Both I. O. and A आन्नात्

^१भ्रान्ताय क्षुधितायान्नं पूर्ववत् ^२सहस्य दद्यात् । ^३ॐ स्वायम्भुवस्थानप्राप्तिकामोऽहं भ्रान्ताय क्षुधितायान्नं दास्ये इति सहस्य 'यथाकालं भ्रान्तं क्षुधितमनुसन्धायान्नं' तस्मै दद्यात् ।

^४तथा (अनु—६६।६०) :—

सङ्ग्रहो^१ ददाति यन्मानं^२ सदैकाग्र^३-मना नरः ।

न स दुर्गायवाप्रो-^४तीत्येवमाह पराशरः^५ ॥१२॥

अपीष्टसमये सहास्यप्राप्तियवैरयशस्तेभ्योऽन्नं^६ पूर्ववत् सहस्य दद्यात् । ^७ॐ महाभारतोक्तं-^८सङ्ग्रहोऽन्नदानफलप्राप्तिकामोऽहं ^९सङ्ग्रहोऽन्नं दास्ये । सतःप्रवृत्ति ^{१०}अमित-कालावधि ^{११}[सङ्ग्रहो ब्राह्मणादिभ्योऽन्नं दद्यात्] ।

^{१२}तथा (अनु—७।७=Cf. अनु—६३।१४-१५=वि. ध.—३।३१।११) :—

यो दद्यादपरिक्लिष्टमन्नं-^{१३}[मध्वनि वर्तते] ।

^{१४}[भ्रान्ताया-^{१५}दृष्टपूर्वाय तस्य पुण्यफलं महत् ॥१३॥

अपरिक्लिष्टमनुपहतम् । ^{१६}यथोक्तप्राणिनेऽन्नं पूर्ववत् सहस्ययेत् । ^{१७}ॐ महापुरण्यक्त-प्राप्तिकामोऽहं ^{१८}भ्रान्तायाध्वगाया-^{१९}दृष्टपूर्वायान्नं दास्ये इति सहस्य यथाकालमध्वगमन्विष्य यथोक्तमन्नं ^{२०}तस्मै दद्यात् । अप्राप्यनि वर्तत इति ^{२१}शतृनिर्देशात् पथि ^{२२}[गच्छते पथिकाय] वर्तन्ति कुटीं कृत्वा सदृशे चान्नं दद्यात् ।

1 A' भ्रान्ताया, I. O. भ्रान्ताया	16 I. O. सङ्ग्रहाशब्दोन्नीतं दास्ये for the bracketed portion
2 A सहस्ययेत्	17 A omits it
3 A omits it	18 A मत्पुण्यानदभुतं for the bracketed portion
4 A यथाकालमध्वगाया- ^{१९} दृष्टपूर्वायान्नं दास्ये	19 A omits the bracketed portion
5 A' -सङ्ग्रहायान्नं	20 I. O. ०दृष्ट.
6 A omits it	21 A' यथोक्तं
7 I. O. सङ्ग्रहं	22 I. O. यथाकालमध्वगाया-
8 A यथाग्रं	23 A' यदृष्टमात्रं before this
9 I. O. ०यत्.	24 I. O. दृष्टमे
10 A ०पि.	25 A सङ्.
11 Both I. O. and A पराशरः	26 I. O. गच्छति पथिकाः for the bracketed portion
12 A omits it	
13 I. O. सङ्ग्रहोऽन्नं, A' सङ्ग्रहायान्नं	
14 I. O. सङ्ग्रहं	
15 A यथिदुसकादि	

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१६।२३) :—

^१मृष्टान्नं मानवो दत्त्वा ^२[मृष्टान्नार्थिनि काङ्क्षितम्] ।

अक्षयं फलमाप्नोति स्वर्गलोकश्च गच्छति ॥१४॥

^३[मृष्टं संस्कृतम् ।] सव्यजनमन्नं पूर्ववत् सहस्य तदर्थिभ्यो^४ दद्यात् । विष्णु-धर्मोत्तरोक्तं-^५मृष्टान्नं-दानफलप्राप्तिकामोऽहं यथाशक्ति ^६मृष्टान्नार्थिभ्यो ^७मृष्टान्नं दास्ये इति सहस्य ^८मृष्टान्नार्थिनोऽनुसन्धाय तैभ्यो यथाशक्ति ^९मृष्टान्नं दद्यात् ।

^{१०}तथाभ्रान्तप्रकरणे (३।३१५।१२) :—

^{११}सहस्यपरिवेशस्तु नरकन्तु^{१२} न गच्छति ।

विमानेनार्कवर्णने स्वर्गलोके महीयते ॥१५॥

सहस्यपरिवेशः सहस्राय मनुष्येभ्योऽन्नप्रदः^{१३} । यथासम्भवं सहस्राय मनुष्येभ्यः ^{१४}सिद्ध-मन्नं पूर्ववत् सहस्य^{१५} दद्यात् । ^{१६}ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्तसहस्यपरिवेशनफलप्राप्तिकामोऽहं यथासम्भवं सहस्राय मनुष्येभ्यो व्यजनादिसहितमन्नं दास्ये इति सहस्य यथाशक्ति नानादिनैः सहस्रं मनुष्यान्^{१७} भोजयेत् ।

देवलः :—

कृत्वापि ^{१८}[पातकं कर्म] यो दद्यादन्नमीप्सितम् ।

^{१९}[ब्राह्मणानां विशेषेण स निहन्त्या^{२०}-त्मनस्तमः ॥१६॥]

1 A and V. D. विष्टान्नं	11 A विष्टान्नं
2 A and V. D. विष्टान्नार्थिनि काङ्क्षितं and I. O. विष्टान्नाभि तु काङ्क्षितम् for the bracketed portion	12 A यथाग्रं
3 A omits the bracketed portion	13 I. O. महासायवनेवसु
4 I. O. यद्यन्नं दास्ये	14 I. O. नरकन्तु
5 I. O. ०यत्.	15 A ०न्नं दद्यात्
6 I. O. यथाग्रं	16 I. O. विष्टान्नं, A' जितमन्नं
7 A विष्टान्नं	17 A सहस्यं
8 A विष्टान्नार्थिनी, I. O. omits it	18 A omits it
9 A विष्टान्नं	19 I. O. मनुष्यानि
10 A विष्टान्नार्थिनी.	20 I. O. पापकर्म for the bracketed portion
	21 A omits the bracketed portion
	22 I. O. ०या०

^१ब्राह्मणानां विरोधेणैवमिधानाद् ^२[ब्राह्मणेभ्योऽपि दाने] फलमेतद् भवत्येव । ^३एतद्
‘सामान्यदानमिदम् । ईप्सितमित्यर्थिनः’ ^४‘दृष्ट्वा’ ^५[यथायथमभिमतमनुत्पाद्य तेषः
पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ^६ब्राह्मणप्रमुखनामावर्णेभ्य आत्मीयतमः स्वकामोऽहं यथासम्भवं
ईप्सितमभं’ ददास्ते । ततः प्रवृत्ति यथायथ-^७‘मुपस्थितेभ्य ईप्सितमभं’ दद्यात् ।

अथ विशेषादानम् ।

बृहस्पतिः :-

अन्नदानं शुचकरं सर्वदानाधिकं स्मृतम् ।

अन्नात् ^{१०}‘प्राणप्रजननं’ वृणां सञ्जायते सदा ॥१॥

^{११}प्राणाप्यायनमात्मनु यो विप्राय प्रयच्छति ।

दुर्मिसे तु विशेषेण ^{१२}स[लभेताच्छयां दिवम्] ^{१३}॥२॥

विशेषेणेति ^{१४}सातिशयमित्यर्थः ^{१५} ।

हेमरत्नाम्बर-^{१६}‘धरोऽ’^{१७}भुजानो भ्रियते नरः ।

^{१८}अश्वन् विनाप्यसङ्कारैर्जीर्णवस्त्रोऽपि जीवति ॥३॥

तस्मात् प्रदद्याद्विप्रेभ्यः संस्कृतान्नं सदर्शणम् ।

तेनेह कीर्तिमाप्नोति स्वर्गं ^{१९}‘वानन्तकं तथा’ ॥४॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितमन्नं ^{२०}दद्यात् । ^{२१}अथामुकसगोलेभ्योऽमुकवेदाभ-
शास्त्राभ्यादिभ्योऽमुकदेवसम्येभ्यो ^{२२}युष्मभ्यमन्नयस्वर्गं प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{२३}सुसंस्कृतम्

- 1 I. O. omits it
- 2 A ब्राह्मणेऽपि for the bracketed portion
- 3 I. O. एव
- 4 A' वामान्
- 5 I. O. 'वर्धन'
- 6 A दृष्ट्वा
- 7 I. O. यथायथसम्भवं only for the bracketed portion
- 8 A ददाति
- 9 A' 'वर्धितेभ्यः'
- 10 A प्राणां प्रजननात्
- 11 A प्राण-
- 12 A' वृ

- 13 I. O. लभेताच्छया दिवम्, A लभेता-
च्छयं 'लभ' for the b. p.
- 14 I. O. विशेषेण
- 15 I. O. सातिशयमित्यर्थः
- 16 I. O. 'वृत्तं'
- 17 I. O. omits the avagraha
- 18 A अश्वविताप्यसङ्कारै-
- 19 I. O. 'वानन्तकसङ्कारा', A वान-
तथा for the bracketed por-
tion
- 20 A' 'वर्धितेभ्यः'
- 21 A' 'सुकासुकासम्येभ्यो'
- 22 I. O. 'संस्कृतम्'

ददानि । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिच्छुक्त्वा यथा-
शास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ^{२४}अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत्
काञ्चनं ददानि । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वाऽभं स्मृत्युः । ब्राह्मणे दातारि संस्कृतान्नं
पक्वान्नं शूद्रे तु ^{२५}सङ्कुलाद्यादयो द्रष्टव्याः ।

स्कन्दपुराणे :-

अन्नं यस्तु सुसंस्कृत्य प्रयच्छेत् द्विजातये ।

^{२६}सर्वान् कामानवाप्नोति पूज्यते च सिपिष्टये ॥५॥

अत द्विजातय इत्येकवचनं जाति-^{२७}परत्वादविधत्तं फलबाहुल्या-^{२८}‘द्विभुभ्यो दानादगतेः ।

^{२९}आवृत्य वा दातव्यम् ।

मयूरहंसयुक्ताश्च सर्वकामसमृद्धिवत् ।

विमानं सूर्यसङ्काश-^{३०}मन्नदो लभते शुभम् ॥६॥

यदि ^{३१}‘मानुषतां याति कदाचिन्नरसत्तम’ ।

धनधान्यसमाकीर्णं कुले जायेत रूपवान् ॥७॥

यथाशक्त्या तु तद्यादिवसे दिवसे नरः ।

स तेन कर्मणा प्राप्तः प्रजापतिसलोकताम् ॥८॥

दिवसे दिवसे ^{३२}‘दद्यादिति तेन कर्मणा जन्मान्तरेऽपि प्रतिदिनमन्नमसा ददातीत्यर्थः ।
अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽन्नं सुसंस्कृतमर्चितम् ^{३३}॥९॥ अथादि ^{३४}‘युष्मभ्यमन्नमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-द्विजातिसम्प्रदान-^{३५}‘कान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं
ददानि । स्वस्तीदिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :-

कदाचिदपि ^{३६}यो दद्यादन्नं विप्राय ^{३७}‘सत्कृतम् ।

तस्यापि सङ्कतगुणं सहस्रगुणमेव च ।

- 1 I. O. सर्वसादानमो
- 2 I. O. सर्व
- 3 I. O. वचन and A' वृ for वृ
- 4 I. O. व
- 5 I. O. and A आहवा
- 6 A' 'वर्धितेभ्यः'
- 7 I. O. मानुषता

- 8 Both I. O. and A' 'वचनः'
- 9 A' दद्यात्
- 10 A omits it
- 11 A' 'वर्धितेभ्यः'
- 12 A' 'वर्धितेभ्यः'
- 13 I. O. कदाचिदपि
- 14 A' 'वर्धितेभ्यः'

सत्कृतं सत्कार-पूर्वकं यथा स्यात् ।

[उपतिष्ठति लोकेषु इहापि च सुखी भवेत् ॥६॥

जन्मसंस्कारविद्याशालिने प्रणिपातपूजादिना 'सत्कृत्य ब्राह्मणाय यथालाभमर्चित-
मन्नं' दद्यात् ।] ॐ 'अथामुकसगोलायामुकवेदामुकशाखायानिऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं
स्कन्दपुराणोक्त-विप्रसम्प्रदानकान्नदान'-फलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं' ददानी । १[प्रतिप्रहीता
सस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन ददानी ।] प्रतिप्रहीता
सस्तीत्युक्ता अन्नं स्पृशेत् ।

वामनपुराणे (६५।४४) ब्राह्मणाधिकारे :—

दासीदासमलङ्कारमन्नं १० षड्रससंयुतम् ।

११ पुरुषोत्तमतुष्यर्थं प्रदेयं सार्वकालिकम् ॥१०॥

सार्वकालिक-१२ मनियतकालिकं १३ षड्रसा मधुरादयः । अर्चिताय ब्राह्मणाय १४ षड्रस-
व्यञ्जन-१५ सहितमन्नम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । पुरुषोत्तमतुष्ये १६ एतत् १७ षड्रस-
संयुतमन्नं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

ये च भक्ता प्रयच्छन्ति गुडपानकमुत्तमम् ।

भोदनञ्च १८ द्विजामेभ्यो विशुद्धेनान्तरात्मना १९ ॥११॥

- 1 A संस्कृतं
- 2 I. O. पूर्व
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A संस्कृतं
- 5 A अर्चितायामन्नं
- 6 A omits च
- 7 A omits दान
- 8 I. O. अन्नं
- 9 A omits the bracketed portion

- 10 I. O. सत्कृतं
- 11 Corrected from Vāmana P. I. O. and A इदमर्चितायामन्नं
- 12 I. O. सा for च
- 13 I. O. सत्कृतं
- 14 I. O. सत्कृतं
- 15 A omits सत्कृतं
- 16 A omits च
- 17 I. O. सत्कृतं
- 18 A द्विजामेभ्यो
- 19 A अर्चिताय

चकाराहानमन्त १ ससुचितम् २ ।

ते यान्ति काश्चनैर्दिव्यैर्विविधैश्च ३ यमालयम् ।

वररक्षोभिर्यथा-४ कामं सेव्यमानाः ५ पुनः पुनः ॥१२॥

गुड-६ पानकं गुड-७ मिश्रितपानकम् । द्विजामेभ्य इति बहुवचनं ८ दातृबहुत्वात् ।
विद्यातपःसम्पन्नायार्चिताय ९ ब्राह्मणायार्चितं गुडपानकमन्नञ्च ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता
दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तगुडपानकी १०-दनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद् गुडपानकमोदनञ्च ददानी ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सम्भोजयेत् ११ यो १२ [भक्तं ब्राह्मणं] तीर्थ-१३ चारिणम् ।

तस्यामृतप्रवाहि-१४ [एयो नयस्तिष्ठन्ति] सर्वशः ।

स्वर्गे नास्य च सन्देहो १५ [यत् यथापि कामयेत्] ॥१३॥

स्वर्गे १६ [यत् यमर्थं] कामयते तत् नास्य सन्देहो निश्चिता प्राप्तिरित्यर्थः । तीर्थचारि १७-
ब्राह्मणाया-१८ चित्तायार्चितं भक्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्ततीर्थ-
१९ [चारिब्राह्मणसम्प्रदानकभक्तदान]-फलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्तं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

२० ब्रह्मपुराणे :—

२१ अवाप्य प्राणसन्देहं २२ कायक्लेशसमर्जितम् ।

अन्नं दत्त्वा द्विजातिभ्यः शूद्रः २३ पापात् प्रमुच्यते ॥१४॥

- 1 A अवाप्य
- 2 Both I. O. and A ससुचितं
- 3 A यमालयं
- 4 I. O. अर्चिताय
- 5 A सेव्यमानः
- 6 I. O. पानकं
- 7 I. O. अर्चिताय
- 8 I. O. दातृबहुत्वात्
- 9 A omits ब्राह्मणाय
- 10 A नो for नकी
- 11 A reads च before it
- 12 I. O. अर्चिताय for the bracketed portion
- 13 A चारिणं
- 14 I. O. दत्त्वा
- 15 A यथापि चापि कारयेत् for the bracketed portion
- 16 A यमार्थं यमार्थं for the b. p.
- 17 I. O. तीर्थचारि, A तीर्थचारि
- 18 A omits चित्ताय
- 19 A दातृबहुत्वात् for the bracketed portion
- 20 I. O. ब्रह्मपुराणे
- 21 I. O. अवाप्य
- 22 A कायक्लेशसमर्जितं, I. O. काय-
क्लेशसमर्जितं
- 23 A पापात् प्रमुच्यते

अन्नमामान्नम् । शूद्रो ^१[युद्धकान्तारवुर्ग] लङ्गनादिनाऽर्चितमामान्नमर्चितमर्चितेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यः ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पाप-^२प्रमोचनकामोऽहमेतदन्नं ददामि ।
स्वस्त्वादित्स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा शूद्राधिकारे :—

औरसेन बलेनान्नमर्जयित्वाऽविहिंसकः ।

नः प्रयच्छति विप्रेभ्यो ^३[न स दुर्गाणि] सेवते ॥१५॥

शूद्राऽर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः परहिंसाव्यतिरेकेण ^४औरसबलार्जित-^५मामान्नमर्चितम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^६ब्रह्मपुराणोक्तौरस-^७बलार्जितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतदन्नं ददामि । स्वस्त्वादित्स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^८तथा शूद्राधिकारे :—

न्यायेनावाप्त-^९[मन्नन्तु नरो] हर्षसमन्वितः ।

द्विजेभ्यो वेदवृद्धेभ्यो दत्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥१६॥

शूद्रो न्यायार्जितमामान्न-^{१०}मर्चितमर्चितेभ्यो वेदविद्ब्राह्मणेभ्यः ^{११}प्रमोदपूर्वकम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पाप-^{१२}प्रमोचनकामोऽहमेतदन्नं ददामि । स्वस्त्वादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यथा धाकिन्नं विप्रं ^{१३}भोज्यैः पर्वसु पूजयेत् ।

स सर्वकामसम्पूर्णो ^{१४}नरो लोके महोवते ॥१७॥

अकिन्नं दरिद्रं पर्वसु अमावस्यादिषु पञ्चषु । उक्त-^{१५}समये दरिद्राय जन्मसंस्कार-
विधायुक्तायार्चिताय ^{१६}[ब्राह्मणाय नाना]-व्यजनसहितमन्नम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. 'प्रमोचन', A 'प्रमोचन'.

3 I. O. omits द

4 I. O. 'न्यायव्यार्जित' for the
bracketed portion

5 A द for औरस

6 I. O. 'न्यायव्यार्जित' for न्याय

7 I. O. 'न्याय'.

8 A 'इरावोक्त'.

9 A omits it

10 I. O. 'न्याय' इरी and A 'न्याय'
नामा for the bracketed por-
tion

11 I. O. omits मर्चित

12 I. O. 'प्रमोद'.

13 I. O. 'प्रमोचन', A 'प्रमोचन'.

14 I. O. 'भोज्य'.

15 I. O. 'न्यायव्यार्जित'.

16 A omits it

17 I. O. 'न्यायव्यार्जित' and A 'न्याय'
नामा for the bracketed portion

दद्यात् । सर्वकामसम्पूर्ण-^१लोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्वोज्यं ददामि । स्वस्त्वादित्स्वीकारान्तं
पूर्ववत् । एवं प्रतिपर्वसु यथाशक्ति दद्यात् ।

तथा :—

अन्नं ये तु प्रयच्छन्ति ब्राह्मणेभ्यः सुसंस्कृतम् ।

^२श्रोत्रियेभ्यो विशेषेण भक्त्या परमया युताः ॥१८॥

तरुणीभिर्वरस्त्रोभिः सेव्यमानाः प्रयत्नतः ।

धर्मराजपुरं यान्ति विमानैरभ्यलङ्कृतैः ॥१९॥

दातृबहुत्वापेक्षया ^३सम्प्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^४सुसंस्कृतमन्नं
प्रणतिपूर्वकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^५ब्रह्मपुराणोक्त-ब्राह्मणमात्रसम्प्रदानक-
सुसंस्कृतान्नदानफलप्राप्तिकामोऽह-^६[मेतत् सुसंस्कृतमर्चितमन्नं] प्रणतिपूर्वकं ददामि ।
स्वस्त्वादित्स्वीकारान्तं पूर्ववत् । श्रोत्रियाय दानवाक्ये ब्रह्मपुराणोक्त-श्रोत्रियसम्प्रदानक-
सुसंस्कृतान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

^७तथा :—

यावज्जन्तुं प्रदातव्यं द्विजातिभ्योऽन्नमुत्तमम् ।

स्वाध्याय-^८समुपेतैः प्रहृष्टे नान्तरात्मना ॥२०॥

यावज्जन्तुं यथाशक्त्युपात्तम् ।

यस्य ह्यन्नमुपाश्रति ब्राह्मणानां शतद्वयम् ।

प्रहृष्टमनसा दत्तं न स तिर्यग्गतिर्भवेत् ॥२१॥

यथाशक्त्युपात्तोपकरणसहितमुत्तम-^९मन्नमुपादाय ^{१०}स्वाध्याययुक्तशतद्वयसंख्यब्राह्मणेभ्यः
उत्तमं दद्यात् । ॐ अथ ^{११}ब्रह्मपुराणोक्त-ब्राह्मणशतद्वयसम्प्रदानकान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहं
^{१२}यथासम्भवगोत्रनामभ्यः ^{१३}[वेदविद्भ्यो शताभ्यां ब्राह्मणेभ्यः] यावज्जन्तुमुत्तममन्नं ददामि ।

1 I. O. 'प्रजा'

2 I. O. 'अर्चितेभ्यो'

3 I. O. 'वेद्यं'

4 A 'अर्चित' after सुसंस्कृतम्

5 I. O. 'न्याय'.

6 I. O. omits the bracketed
portion

7 A 'प्रयत्नतः'

8 A omits it

9 I. O. 'समयेतेभ्यः'

10 A omits सुसंस्कृतम्

11 A 'स्वाध्याय', I. O. 'आध्याय'.

12 I. O. 'न्याय'.

13 I. O. 'यथासम्भव' नामगोत्रनामभ्यः

14 I. O. 'यथाशक्त्या' 'न्यायव्यार्जित' and
A 'वेदविद्भ्यो' 'ब्राह्मणेभ्यः' for the
bracketed portion

दक्षिणा पूर्ववद् यथासम्भवगोलनामोक्षेन ^१कस्मैचिदेकस्मै देयेति । ततो यथासम्भवं ^२[समुदितान् ब्राह्मणान्] भोजयेत् ।

आग्नेयपुराणेः—

सुसंस्कृतम् ^३यो दद्यादन्नं ^४श्रद्धासमन्वितः ।

इन्द्रलोके वसेत् सोऽपि यावदिन्द्राध्वतुर्दश ॥२२॥

सुसंस्कृतं सुसिद्धं ^५दाहादिदोषरहितम् । अर्चितं ^६सुसंस्कृतमन्नमर्चिताय ब्राह्मणाय ^७अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तसुसंस्कृतान्नदानफल-प्राप्तिकामो-
ऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । फलोत्कर्षश्रुतेषु ^८यथेच्छ-
मावृत्य ^९दानम् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।१७) :—

दद्यादहरहस्त्वन्नं श्रद्धया ब्राह्मचारिणे ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ^{१०}ब्राह्मणः स्थानमाप्नुयात् ॥२३॥

अहरहरिति यदा यदा ^{११}ब्राह्मचारी प्राप्यते तदा तदा तस्मै भिक्षा ^{१२}प्रदातव्येत्यर्थः ।
इदमनुष्ठानमात्रं ^{१३}तैत्तिरीयकेदेयम् ।

शिवपुराणे :—

^{१४}अन्नं यस्तु प्रयच्छेत् सम्भीतं ब्राह्मणाय वै ।

राज्यस्थानमवाप्नोति स्वर्गवाप्नोति विजयः ॥२४॥

सम्भीतं सुसंस्कृतम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय सुसंस्कृतमर्चितं ^{१५}मन्नम् ^{१६}अथादि तुभ्य-
मन्नमुक्ता दद्यात् । शिवपुराणोक्तान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A कस्मै चेद्विदे कस्मै
- 2 A समुदितो ब्राह्मण and I. O. समुदितो ब्राह्मण for the bracketed portion
- 3 A सुसंस्कृतम्
- 4 A दाया
- 5 I. O. दाहादि.
- 6 A omits ॐ
- 7 A omits यथे

- 8 A कर्षादिदेयम्
- 9 I. O. ब्रह्मा, A ब्रह्मा
- 10 A ब्राह्मण, K. P. ब्राह्मणम्
- 11 A ब्रह्म
- 12 I. O. omits प्र०
- 13 I. O. मन्त्र
- 14 A तैत्तिरीयके देयं
- 15 A चान्
- 16 A omits अर्चितं

पद्मपुराणे (सृष्टिखण्डम् १५।१४०ख—१४१क) :—

यः पातपूरणीं भिक्षां यतीनान्तु प्रयच्छति ।

^१विमुक्तः सर्वपापेभ्यो ^२न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥२५॥

यथासम्भवमुपस्थिताय ^३यतये भिक्षापात्रं यावता ^४पूर्यते तावदन्नं यथाशक्ति ^५दद्यात् ।
अनुष्ठानमात्रमिदम् ।

महाभारते (अनु—६५।११) :—

पायसं सर्पिषा मिश्रं द्विजेभ्यो यः प्रयच्छति ।

गृहं तस्य न रक्षांसि धर्षयन्ति कदाचन ॥२६॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो घृतमिश्रितं ^६पायसमर्चितम् ^७अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् ।
^८[महाभारतोक्तघृतमिश्रित]-पायसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं ^९सर्पिमिश्रं पायसं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यथाशक्ति ^{१०}[च यो] दद्यादन्नं विप्रे ^{११}सुसंस्कृतम् ।

स तेन कर्मणाप्नोति प्रजापतिसलोकताम् ॥२७॥

विप्रे जन्मसंस्कारविधायुक्ते ब्राह्मणे सुसंस्कृतं सुसिद्धं ^{१२}दाहादिदोषरहितम् । यथा-
शक्ति सोपकरणमन्नमर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१३}अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । प्रजापति-
सालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
यथाशक्ति दद्यादिति श्रुतेः ^{१४}शक्नो बहुभ्योऽपि दद्यात् । बहुभ्यो दाने ^{१५}अथादि युष्मभ्यमन्न-
मुक्ता दानमिति ^{१६}विशेषः ।

^{१७}तथा (अनु—४७।२०ख) :—

अन्न-^{१८}पानप्रदानेन तृप्यन्ते कामभोगतः ॥२८॥

1 A विमुक्त	9 A omits the bracketed por-
tion
2 Padma p. नास्ती	
3 A प्रयतये	10 A पु०
4 A दूर्यन्ते	11 I. O. दाहादि०
5 I. O. दद्यादित्यनुष्ठानम्	12 A अन्नो
6 I. O. घृतमिश्रं	13 A शिषः
7 A महाभारतोक्तमिश्रितपायसम् for the bracketed portion	14 A omits it
8 I. O. सर्पिषा मिश्रं	15 A दाया

अर्चिताय^१ ब्राह्मणायार्चितमन्नम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^३ कामभोग-
तृप्तिकामोऽहमेतदन्नं^४ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^५ पूर्ववत् ।

तथा (अनु—५७।३५क) :—

^६भक्तान्नपानीयस-^७प्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥२६॥

^८[अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमन्नम्] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यर्थ-
सर्व-रसप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं^९ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{१०} पूर्ववत् । ^{११}[दानधर्मे
ब्राह्मणाय दानप्रकरणे] पाठात् ब्राह्मणसम्प्रदानकमिदं दानद्वयम् ।

तथा (अनु—११२।१५) :—

ब्राह्मणानां सहस्राणि दश भोज्यं^{१२} नरर्षभ^{१३} ।

^{१४}नरोऽधर्मात् प्रमुच्येत पापेष्वपि रतः सदा ॥३०॥

यथोक्तसंख्यब्राह्मणेभ्यो^{१५} भोज्यान्युत्सृज्य दद्यात् । ^{१६}ॐ यथासम्भवगोत्र-^{१७}नामभ्यो
दशसहस्रसंख्यब्राह्मणेभ्यः पापक्षयकामोऽहं^{१८} दशसहस्रसंख्यानि भोज्यानि उत्सृजे^{१९} । ततो
ब्राह्मण-^{२०}सहस्रदशकमूलावधि भोज्यानि दद्यात् ।

तथा (अनु—११२।१५) :—

यस्य^{२१} ह्यन्नमुपाश्रन्ति ब्राह्मणानां^{२२} [शता दश] ।

हृष्टेन मनसा वर्त न^{२३} स तिर्यग्गतिर्भवेत् ॥३१॥

यथाशक्ति सहस्रसंख्यब्राह्मणेभ्योऽन्न-^{२४}मुत्सृज्य दद्यात् । ^{२५}तिर्यग् गत्यगमनकामोऽहं

- 1 I. O. ब्राह्मणायार्चितमन्नम्
- 2 A ॐ before it
- 3 I. O. भक्ष्यम्
- 4 A ० प्रदात्
- 6 A ॐ अर्चिताय भोगतृप्तिकामोऽह-
मेतदन्नं for the bracketed
portion
- 6 A omits सर्व
- 7 A तथा दानधर्मे दानप्रकरण for
the bracketed portion
- 8 A भोज्यं
- 9 I. O. and A नरर्षभ
- 10 A नरो धर्मा

- 11 A भोज्यान्नं उत्सृज्य, I. O.
भोज्यानुत्सृज्य
- 12 A omits it
- 13 I. O. ० वनामभ्यो
- 14 I. O. दशसहस्रसंख्या, A दशसहस्र
- 15 I. O. उत्सृज्य, A उत्सृजेत्
- 16 I. O. omits सहस्र
- 17 I. O. श्व० for सन्नम्
- 18 A वर्त सदा for the bracketed
portion
- 19 A च
- 20 A ० उत्सृजेत्
- 21 I. O. अतिर्यग्गतिर्भवन्

यथासम्भवगोत्रनामभ्यः^१ सहस्राय ब्राह्मणेभ्यो यथासम्भवमन्नमुत्-^२सृजे । ततो ब्राह्मण-
सहस्रपूरणावधि अन्नं दद्यात् ।

तथा (अनु—११२।१६) :—

भैक्षेणान्नं समाहृत्य विप्रो वेदपुरस्कृतः ।

^३[स्वाध्यायनिरते विप्रे] ^४दस्वेह सुखमेधते ॥३२॥

भैक्षमनेक-^५गृहार्जिता भिक्षा । ^६[ब्राह्मणोऽनेकगृहा-^७र्जितभिक्षासमा]-हृतमन्न-^८[मर्चित-
मर्चिताय] स्वाध्यायशालिने ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सुखप्राप्ति-
कामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^९ पूर्ववत् ।

तथा (अनु—११२।२६-२६) :—

भोजयित्वा दशशतं नरो वेदविदां वृष ।

न्याय-^{१०}विद्वर्मेविदुषां स्मृतिभाष्यविदां^{११} तथा ॥३३॥

न याति नरकं धीरं [सञ्चारश्च न]^{१२} सेवते ।

सर्वकामसमायुक्तः प्रेत्य चाप्यश्नुते सुखम् ॥३४॥

यथोक्तसंख्येभ्यो वेदविद्वद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यो^{१३} भोज्यान्युत्सृज्य दद्यात् । ॐ यथासम्भवगोत्र-
नामभ्यो वेदविद्वद्भ्यः^{१४} सहस्राय ब्राह्मणेभ्यो महाभारतोक्तवेदविद्-^{१५}सहस्रसंप्रदानकभोज्यदानफल-
प्राप्तिकामोऽहं^{१६} सहस्रभोज्यान्युत्सृजे । ^{१७}कस्मैचिद् ब्राह्मणाय दाक्षणादानं पूर्ववत् । न्याय-
विद्-धर्मविद्-स्मृतिविद्-[भाष्यविन्मिलित]^{१८}-ब्राह्मणसंप्रदानक-^{१९}[भोज्यदानेषु प्रत्येक]-वाक्येषु
न्यायविद्वद्भ्यो^{२०} [धर्मविद्वद्भ्यो वा स्मृतिविद्वद्भ्यो भाष्यविद्वद्भ्यो वा मिलितेभ्यो] वेत्युहनीयम् ।

1 A सहस्र	12 A भोज्यान्नमुत्सृज्य, I. O.
भोज्यानुत्सृज्य
2 A ० उत्सृजेत्, I. O. ० उत्सृज्य	
3 I. O. स्वाध्यायनिरतो विप्र for the
bracketed portion	13 A सहस्र
4 I. O. and A द्नेह	14 A omits सहस्र
5 I. O. ० गृहार्जिता	15 A भोज्यानुत्सृजेत्, I. O. सहस्र-
भोज्यानुत्सृज्य
6 I. O. तथा only for the brac-
keted portion	16 A कस्मैचिद्
7 A ० र्जितभिक्षा	17 I. O. भाष्यविद्विभिते and A भाष्य-
विद्विभिते for the bracketed
portion
8 A मर्चित for the bracketed
portion	18 A दानेषु प्रत्येक and I. O. भोज्य-
दानफलप्राप्तिकामोऽहं for the
bracketed portion
9 A ० व०	
10 I. O. ० विद्वा	19 A वा स्मृतिविद्वद्भ्यो वा इति तेभ्यो
for the b. p.
11 A सञ्चारान्तं पूर्ववत् । वास्तव for
the bracketed portion	

तथा (अनु—६३।२४ख) :—

नित्यं मिष्टान्नदायी च स्वर्गे वसति सत्कृतः ॥३५॥

^१अस्य ब्राह्मण-^२संप्रदानकदानप्रकरणे [पाठाद् ब्राह्मणेभ्यो दानम् । ब्राह्मणेभ्यो मिष्ट-
मन्नं यथेष्टकालं^३ सङ्कल्प्य दद्यात् । तद् यथा यथासम्भवगोत्रनामभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सत्कारपूर्वक-
स्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहं मिष्टान्नं दास्ये । तद्वधि यथेष्टकालं यथासम्भवं^४ मिष्टमन्नं ब्राह्मणेभ्यो
दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१५।१०क, ११ख)] ^५ब्राह्मणाय दानानुष्ठौ :—

परमान्नप्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ।

श्रान्तायादृष्टपूर्वाय तस्य पुण्यफलं महत् ॥३६॥

उक्तस्याय ब्राह्मणायार्चितायार्चितं पायसम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तपरमान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् परमान्नं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३१६।७ख) :—

विद्याध्ययनसङ्गा^७नामन्नदानं महाफलम् ॥३७॥

श्रुताध्ययनसम्पन्नेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितमन्नम् ॐ अथादि ^८तुभ्यमन्नमुक्ता
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विद्याध्ययनसङ्गा^९पालकान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१६।२२) :—

बाले क्रीडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं तथैव च ।

फलं मनोहरं चापि अमिष्टोमफलं लभेत् ॥३८॥

अर्चिताय वदवे^{१०} अर्चितं मिष्टमन्नम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । अमि-
ष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् मिष्टान्नं^{११} ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. अन्न
- 2 A. संप्रदानप्रकरणे
- 3 I. O. यथेष्टकालं after this
- 4 I. O. यथासम्भव
- 5 A omits the bracketed por-
tion

- 6 I. O. मुक्ता
- 7 A. यथा
- 8 A. तुभ्यमन्न
- 9 A. यथा
- 10 I. O. यथा
- 11 I. O. मिष्टमन्न

तथा :—

^१देवमुद्दिश्य विप्राणां यो ददातीह भोजनम् ।

■ देवः प्रीतिमानस्य कासानिष्ठान् प्रयच्छति ॥३९॥

भोजनं भोजनीयमन्नम् । अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितमन्नम् ॐ अथादि तुभ्यमन्न-
मुक्ता दद्यात् । अमुकदेवप्रीतय एतद्भोजनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवधिरचिते

श्रीदानसागरे अन्नदानवर्तः ।

अथ विष्णुदेवतभक्ष्यदानावर्तः । (१७)

नन्दिपुराणे :—

भक्ष्येद्विभिर्भक्ष्यै^१ ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

तस्यामृतप्रवाहिन्यो^२ [नयस्तिष्ठन्ति सर्वशः ॥१॥

अत्र यजमानो विद्यावेदवतेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं नानाविधं पिष्टकादिभक्ष्यं दद्यात् ।
ॐ अथामुकसगोत्रोऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिने^३ ऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दि-
पुराणोक्त-भक्ष्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्ष्यं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठित्वा भक्ष्यमिदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैत-
दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा भक्ष्यं
स्पृशेत् ।

महाभारते (अनु—५.७।३.७क) :—

भक्ष्यान्न-पानीय-रसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥२॥

भक्ष्याणि पिष्टकफलमूलानि । एवामन्यतममुपादायार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि
तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । १ [अनन्त-सर्वरसप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्ष्यं ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१५।७ख) :—

भक्ष्यदः स्वर्गमाप्नोति ॥३॥

भक्ष्याणां पिष्टकफलमूलानामन्यतममर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा
दद्यात् ।] स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्ष्यं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे भक्ष्यदानावर्तः ।

- 1 I. O. उन्नीकयेत यो भक्ष्या
- 2 A omits the bracketed portion
- 3 A omits दक्षिणाम्

- 4 A omits भक्ष्यं
- 5 I. O. omits the bracketed portion

अथ सोमदैवतलवणदानावर्तः । (१८)

सम्बर्तः—

गुडमिक्षुरसश्चैव लवणं व्यजनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखी भवेत् ॥१॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं लवणं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्राया-
मुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमन्नमुक्त्वा प्राक्तिकामोऽहमेतल्लवणं ददामि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा लवणमिदं सोमदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा लवणं स्पृशेत् ।

आदित्यपुराणे :—

लवणञ्च यथाशक्ति भक्ष्या ये वै ददन्ति च ।

तेषां पुण्यकृतां^२ लोकं गवां लोकं व्रजन्ति ते ॥२॥

यथाशक्ति लवणमुपादायार्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं लवणम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमु-
क्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-लवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतल्लवणं ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

लवणस्य प्रदातारस्त्रिलानां सर्पिषां तथा ।

तेजस्विनोऽभिजायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं लवणम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-
लवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतल्लवणं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१४।१३ख) :—

सर्वान् कामानवाप्नोति लवणं यः प्रयच्छति ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं लवणम् अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-

- 1 I. O. दत्त्वात्यन्तं
- 2 I. O. पुण्यकृतां

- 3 A भोगिनः
- 4 I. O. विष्णुधर्मोत्तरी

भर्तृत्तरोक्त-लवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्नवणं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
अल काम्योत्कर्षाद्विद्योत्कर्षः कर्तव्यः^१ ।

तथा (३।३।१६।२७) :—

यवसानां^२ प्रदानेन वेनुमतस्तु द्विजातिषु ।

लवणस्य च धर्मह फलमक्षयमभ्युते ॥५॥

धर्मह इति सम्बोधनम् । वेनुमद्भयो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितं लवणं दद्यात् ।
ॐ अयामुक्तसंगोत्तमोऽमुकामुक्तेदामुकामुकरावाध्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमक्षयफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतन्नवणं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कसङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे लवणदानावर्तः ।

1 A omits कर्तव्यः

2 A चरणायां

3 A omits चरितेभ्यो

अथ विष्णुदैवतघृतदानावर्तः । (१९)

तल घृतदानप्रशंसा ।

महामारते (अनु—६५।३-४) :—

वृद्धस्पतेर्भगवतः पूषाश्चैव भगस्य च ।

अश्विनोश्चैव वह्नेश्च प्रीतिर्भवति सर्पिषा ॥१॥

परमं मेवजं ह्येतद् यद्दानमेतदुत्तमम् ।

रसानामुत्तमं चैतत् फलानामुत्तमम् ॥२॥

विष्णुधर्मः :—

घृतमभिर्घृतं सोमो यन्मयाः सर्वदेवताः ।

घृतं प्रयच्छता दत्ता भवन्त्यखिलदेवताः ॥३॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

भृदीपाश्वाश्वस्तम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकलघुर्धूर्यान् दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥४॥

अल यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं घृतं दद्यात् । ॐ अयामुक्तसंगोत्तमोऽमुक-
वेदामुकरावाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षलघुर्धूर्यान् प्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्पिर्ददामि ।
[प्रतिप्रदीता खस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा घृतमिदं विष्णुदैवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काशनं ददामि]^३ ।
प्रतिप्रदीता खस्तीत्युक्ता घृतं स्पृशेत् ।

विष्णुः :—

मधुघृततिलदानेना^१-रोग्यम् ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ॐ आरोग्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A चाशनम्

3 I. O. दानादा०

2 A omits the bracketed por-
tion

यमः :-

तथा धृतप्रदानेन दीर्घं विन्दति जीवितम् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिर्चितं धृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दीर्घ^१ जीवितप्राप्तिकामोऽहमेतद्धृतं ददानि^२ । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—६५।६) :-

फलकामो यशस्कामः पुष्टिकामश्च नित्यदा ।

धृतं दद्याद्दिजातिभ्यः पुरुषः शुचिरात्मवान् ॥७॥

यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानि धृतानि दद्यात् । ॐ अथासुकासुक-सगोत्रेभ्योऽसुकासुकवेदासुकासुकशाखाध्यायिभ्योऽसुकदेवशर्मेभ्यो युष्मभ्यं महाभारतोक्तधृतदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि धृतानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एतच्च नित्य-देतिपदध्वणादावुच्य देयम् ।

बराहपुराणे (२०६।१८८-२२) चित्रगुप्तवाक्ये :-

दधि क्षीरं धृतञ्चैव येन दत्तं द्विजातिभु ।

एष [आयातु नः पार्ष्वे अस्मिन्]^३ पूजां करोम्यहम्^४ ॥८॥नीयतां नीयतां शीघ्रं [यत्र यत् न चालयेत्]^५ ।

गोरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ॥९॥

‘तल दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।

ततः पश्चादयं यातु यत् लोकोऽनसूयकः ॥१०॥

तलैव वसतां^६ वीरो^७ बहुवर्षशतान्ययम् ।

बहुसुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महातपाः ।

अमराक्यो भवेत्तत्^८ [गोलोके सुसमाहितः]^९ ॥११॥

1 A इतः

2 A omits ददानि

3 Varāha P. reads the b. p. as वा यातु नः पार्ष्वे अस्मिन्

4 I. O. and Varāha P. प्रवक्ष्यामि

5 Corrected from Varāha P.

I. O. and A यातु तिष्ठतु पादये for the b. p.

6 Varāha P. नम

7 I. O. and Varāha P. रचतां

8 Varāha P. वीरो

9 I. O. ब्रह्मात्मनः

10 Varāha P. reads the b. p. as गोलोके सुसमाहितः

अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि धृतानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बराहपुराणोक्त-धृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि धृतानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :-

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति धृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥१२॥

सम्प्रदानबहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षया^१, शुद्धेभ्यो जन्मविद्यासंस्कारसम्पन्नेभ्यः, सुसंस्कृतमप-नोतकेशकीटादिकं सुरभि च ।

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च^२ हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिर्चितमुत्कृष्टं धृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दि-पुराणोक्त-धृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धृतं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :-

लवणस्य प्रदातारस्तिलानां^३ सर्पिषान्तथा ।

तेजस्विनोऽभिजायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिर्चितं धृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-सर्पि-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्पिर्ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराक्षर-श्रीमद्रत्नालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे धृतदानावर्तः ।

1 I. O. दातृबहुत्वापेक्षं

2 A विमानैस्तु

3 A विष्णुपुराणे, though it reads विष्णुधर्मोक्त three lines below

4 A सर्पिषस्तथा

अथ विष्णुदेवतदधिदानावर्तः । (२०)

वराहपुराणे (२०६।१८८-२१) विलगुप्तवाक्ये :—

दधि क्षीरं घृतकषैड येन दत्तं द्विजातिषु ।
एव 'आयातु नः पार्ष्णे अस्मिन्' पूर्णां प्रयच्छथ ॥१॥
नीयतां नीयतां रीतिं [यस्य यत्र न बालयेत्] ॥२॥
गौरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ॥२॥
तल दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।
ततः पश्चादयं यातु यस्य लोकोऽनसूयकः ॥३॥
तत्तैव वसतां चोरो बहुवर्षशतान्यपि ॥
बहुमुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महातपाः ।
अमराह्यो भवेत्तत्र [गोलोके सुसमाहितः] ॥४॥

अथ यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि दधीनि दद्यात् । ॐ
अद्यामुक्तगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तेदामुकामुक्ताख्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं वराह-
पुराणोक्त-दधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दधीनि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
सावित्रीं पठित्वा दधीदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततः ॐ अथ
कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
दधि स्पृशेयुः ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु शुद्धं दधि ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥५॥

- 1 Varāha P. वा वातु नः पार्ष्णको
for the b. p.
- 2 Corrected from Varāha P.
I. O. and A वातु तिष्ठत वाक्ये
for the b. p.
- 3 Varāha P. वन
- 4 I. O. and Varāha P. वसतां

- 5 Varāha P. चोरो
- 6 I. O. and Varāha P.
•वसतान्धवं
- 7 Varāha P. गोत्रेभ्यो वनाहितः
for the b. p.
- 8 I. O. दक्षिणाभिस्त

दधिदानावर्तः

३८३

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥६॥

मम्प्रदानबहुत्वं दातुं बहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय जन्मविद्यासंस्कारसम्पन्नाय 'ब्राह्मणाया-
र्चितमपनीतकेशकीटादिकं' दधि दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तगोत्रायामुक्तेदामुक्ताख्यायिनेऽ-
मुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्तदधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदधि ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा दधीदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । [ततः
ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा
दधि स्पृशेत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२०६।६५ख)] :—

तथा दध्नः प्रदानेन सङ्गलान्याप्नुते सदा ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं दधि ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तराक्त-
दधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदधि ददानि । स्वस्तीदिस्त्रोकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे दधिदानावर्तः ।

- 1 A omits ब्राह्मणाया
- 2 A ओटादिरहितं

- 3 A omits the bracketed
portion

अथ विष्णुदैवतक्षीरदानावर्तः । (२१)

वराहपुराणे (२०६।१८८-२२) विलगुप्तवाक्ये :—

दधि क्षीरं घृतञ्चैव येन दत्तं द्विजातिभु ।
एष [आयातु नः पार्ष्णे अस्मिन्]^१ पूजां प्रयच्छथ ॥१॥
नीयतां नीयतां शीघ्रं [यत् यत् न चालयेत्]^२ ।
गोरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ॥२॥
^३तल दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।
ततः पश्चादयं यातु यत् लोकोऽनसूयकः ॥३॥
तलैव वसतां^४ वीरो^५ बहुवर्षशतान्ययम् ।
बहुमुन्दरीनारीभिः सेव्यमानो महात्तपाः ।
अमराख्यो भवेत्तत्र [गोलोके सुसमाहितः]^६ ॥४॥

अल यजमानोऽर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि क्षीराणि दद्यात् । ॐ अयामुक-
सगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं वराहपुराणोक्त-
क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि क्षीराणि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठित्वा क्षीरमिदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततः ॐ अथ कृतैत
दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा क्षीरं
स्पृश्युः ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥५॥

1 Varāha P. reads the b. p.
as वा यातु नः पार्ष्णे
2 Corrected from Varāha P.
E. O. वातु विष्टु पाचयन् for
the b. p.

3 Varāha P. यत्
4 E. O. and Varāha P. रजतां
5 Varāha P. वीरो
6 Varāha P. reads the b. p.
as गोलोके सुसमाहितः

क्षीरदानावर्तः

३८५

चक्रवाकप्रयुक्तेष्व विमानेष्व हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादितैः सेव्यमाना यमालयम् ॥६॥

सम्प्रदानबहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षया । अर्चिताय जन्मविद्यासंस्कारशालिने ब्राह्मणायार्चित-
मपनीतकेशकोटादिकं क्षीरं दद्यात् । ॐ अयामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुक-
देवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्त-क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् क्षीरं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१[विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।६६क) :—

क्षीरदस्तृप्तिमाप्नोति सर्वदुःखैर्विमुच्यते ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं क्षीरम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् क्षीरं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे क्षीरदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed portion

अथ सोमदैवतेक्षुरसदानावर्तः । (२२)

सम्बर्तः :—

गुडमिक्षुरसञ्चैव लवणं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखो भवेत् ॥१॥

असं यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गुडं दद्यात् । ॐ अद्यामुकसगोत्रायामुकवेदा-
मुकशाखाप्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्तमुखप्राप्तिकामोऽहमेतं गुडं ददामि । [प्रति-
प्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा गुडोऽयं सोमदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठायं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं कामनं ददामि ।]^२ प्रतिप्रहीता स्वस्ती-
त्युक्त्वा गुडं स्पृशेत् । ^३इक्षुरसदानवाक्ये तु गुडपदस्थाने इक्षुरसपदनिवेशो विशेषः ।

नन्दिपुराणे :—

ये न क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥२॥

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥३॥

अर्चिताय विद्यातपःसम्पन्नाय ब्राह्मणाय यथाक्रममर्चितं गुडम् ॐ अद्यादि तुभ्यमत्यन्तमुक्ता
दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तगुडदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गुडं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१४।१४क) :—

^४सिक्तादस्तथा तपः^५ ॥४॥

^६प्राप्नोतीति शेषः । [सिक्ता शर्करा ।]^७ ^८अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शर्कराम्

- 1 A दत्त्वात्यन्तं
- 2 I. O. reads the bracketed portion twice
- 3 I. O. इक्षुरसद्वि तु वाक्ये
- 4 A सिक्तादस्तथा
- 5 V. D. त्रिषन्. A omits it

- 6 I. O. प्राप्नोति
- 7 I. O. omits the bracketed portion
- 8 A omits the bracketed por-
tion
- 9 I. O. अर्चितं शर्करा

इक्षुरसदानावर्तः

३८७

ॐ अद्यादि तुभ्यमत्यन्तमुक्ता दद्यात् । तपःप्राप्तिकामोऽहमेतां सिक्तां ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।१४ख) :—

खण्डप्रदश्च सौभाग्यम् ॥५॥

प्राप्नोतीति शेषः ।] अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं खण्डम् ॐ अद्यादि तुभ्यमत्यन्तमुक्ता
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतत्खण्डं^१ ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^२ऐक्ष्वदानावर्तः ।

1 A कृतं जीवतं

2 I. O. ऐक्ष्वदानावर्तः

अथ विष्णुदैवतपानकदानावर्तः । (२३)

सम्बर्तः :-

गुरुमिहुरसश्चैव लवणं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखी भवेत् ॥१॥

पानानि पानकानि । सुरभीणि सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि^२ । अन्नं यजमानो^३ [ऽर्चिताय ब्राह्मणाया]-र्चितानि सुरभिपानकानि दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखा-
भ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे^४ [तुभ्यमत्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुरभीणि पानानि ददामि । प्रति-
प्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पानानीमानि विष्णुदैवतानि इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं^५ तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पानकं स्पृशेत् ।

महाभारते (अनु—५७।२०ख) :-

अन्नपानप्रदानेन तृप्यन्ते कामभोगतः ॥२॥

पानं पानकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पानकम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् ।
कामभोगतृप्तिं^६ प्राप्तिप्रसन्नोऽहमेतत् पानकं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^७ पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१५।६) :-

पानकानि सुगन्धीनि शीतलानि प्रयच्छतः^८ ।

सर्वकामसमृद्धिः स्यान्नालं कार्यो विचारणा ॥३॥

सुगन्धीनि सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि^९ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि^{१०} सुगन्धिशीतलपान-

पानकदानावर्तः

३८६

कानि ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् । अमुककामोऽहमेतानि^१ सुगन्धिशीतलपानकानि
ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^२ पूर्ववत् ।

तथा (३।३१५।६ख) :-

वारुणं लोकमाप्नोति तथा पानप्रदो नरः ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पानकम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् । वारुण-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् पानकं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^३ पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पानकदानावर्तः ।

1 A दत्त्वात्यन्तं

2 A सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि

3 A omits the bracketed por-
tion

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits दक्षि

6 A प्रयच्छतः

7 A सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि

8 I. O. सुकोतकः

1 A सुगन्धीनि

अथ वनस्पतिदेवत-^१फलदानावर्तः । (२४)

^२संवर्तः :—

फलमूलानि पानानि शाकानि विविधानि च ।

^३पानानि दत्त्वा विप्रेभ्यो मुदा युक्तः सदा भवेत् ॥^४॥

अथ यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि विविधानि फलानि दद्यात् ।
ॐ अथामुकसगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकराखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं
सम्बतौक्तफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । [प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता सावित्रीं
पठित्वा फलानि वनस्पतिदेवतानि इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ॐ अथ कृतैत-
दानप्रतिग्रहार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि ।] प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता फलानि
स्पृशेयुः ।

स्कन्दपुराणे :—

फलानि यः प्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ।

^५फलानां तत्र भोगी स्याद्रूपेण सुभगश्च ह ॥२॥

अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तफलदानप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

^६ब्राह्मपुराणे :—

ये फलानि प्रयच्छन्ति पुण्याणि सुरभोगि च ।

हंसयुक्तेर्विमानेस्तु यान्ति धर्मपुरं नराः ॥३॥

अथ पुण्याणि चेति समुच्चये चकारः । पुष्पदानेऽपीदं फलमित्यर्थः^७ । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितानि फलानि यथेच्छं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोलायामुकवेदामुकराखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं ^८ब्राह्मपुराणोक्तफलदानप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि ।
स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A 'पानकदानावर्तः'
- 2 A and I. O. omit संवर्तः, which is supplied from the following explanatory note
- 3 A 'पानकानि दत्त्वा विप्रेभ्यो'

- 4 I. O. omits the bracketed portion
- 5 A य तु भागो परम स्वादः
- 6 I. O. ब्राह्मपुराणे
- 7 I. O. फलमित्यर्थः
- 8 I. O. ब्राह्मः

फलदानावर्तः

३६१

बराहपुराणे (२०७।५४४) :—

फलैस्तु लभते पुण्यम् ॥४॥

इतैरिति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । पुण्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५७।२६४) :—

लभते च शिर्षं स्थानं फलपुष्पप्रदो नरः ॥५॥

अथ फलपुष्पप्रद^१ इति क्रियापेक्षया इतरेतरयोगे द्वन्द्वः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चित-
मुत्कृष्टं फलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवस्थानप्राप्तिकामोऽहमेतत् फलं
ददानि । स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१६।२२) :—

बाले क्रीडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं तथैव च ।

फलं मनोहरमापि अमिष्टमफलं लभेत् ॥६॥

अर्चिताय वटवेऽर्चितान्यभोगानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमि-
ष्टमफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३११।२३क) :—

दत्त्वा पूगफलं विप्राः सफलां विन्दते क्रियाम् ॥७॥

विप्रा^२ इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गुवाकफलम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त^३-पूगफलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पूगफलं ददानि ।
स्वस्त्वादित्सीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१४।११क) :—

इक्षुमृद्वीकयोर्दानात् परं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥८॥

मृद्वीका दद्यात् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चिता मृद्वीकाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । परमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतां मृद्वीकां ददानि । स्वस्त्वादित्सीकारान्तं
पूर्ववत् ।

- 1 I. O. omits प्रद
- 2 A and I. O. विप्रा

3 A and I. O. विष्णुधर्मोत्तरे

^१[तथा :—

फलानाञ्च तथा दानं कृष्णपत्रे महाफलम् ॥३॥

अथोष्णमासिक-कृष्णपत्रसम्बन्धनिसततिथौ ब्राह्मणायार्चितायार्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्यादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-भोमह्वलालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे फलदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतमधुदानावर्तः । (२५)

यमः :—

गन्धोषधमथाभ्यङ्गं मात्तिकं लवणं तथा ।

यः प्रयच्छति विप्राय सौभाग्यं स तु विन्दति ॥१॥

मात्तिकं मधु । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं मधु दद्यात् । ॐ अथा-मुक्तगोत्रायामुक्तेदामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतन्मात्तिकं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा मात्तिकमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथा-शाखं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अद्य कृतैतद्दानप्रतिग्रहार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा मधु स्पृशेत् ।

विष्णुः :—

मधुघृततैलदानेनारोग्यम् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं मधु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आरोग्यप्राप्ति-कामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥३॥

चक्रवाकप्रयुक्तेस्तु विमानैश्च^१ हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥४॥

दातृबहुत्वापेक्षया संप्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय जन्मसंस्कारविद्याशालिने ब्राह्मणाय-पनीतकेशकोटादिकमर्चितं मधु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-मधुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^२[विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१२ख) :—

सर्वान् कामान् मधुप्रदः ॥५॥

1 A विमानैस्तु

2 A omits the bracketed por-
tion

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणाय मधु अर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । अमुककामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।] अतः
[काम्योत्कर्षं देयोत्कर्षः करणीयः]^१ ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे मधुदानावर्तः ।

अथ विष्णुदेवताभ्यङ्गदानावर्तः । (२६)

सम्बर्तः :—

तैलमामलकं यच्छन् पादाभ्यङ्गं तथैव च ।

^१नरः सुहृष्टेजस्वी सुखवांश्चैव जायते ॥१॥

अतः यजमानः पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ
अथामुकसगोत्रायामुकराखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सम्बर्तोऽहमेतन्मधु ददानि ।
कामोऽहमेतं पादाभ्यङ्गं ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अभ्यङ्गोऽयं विष्णु-
देवत इत्युक्त्वा यथारात्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्य-
महं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा ^२अभ्यङ्गार्थं देव्यं
स्पृशेत् ।

यमः :—

गन्धौषधमथाभ्यङ्गं माक्षिकं लवणं तथा ।

यः प्रयच्छति विप्राय सीभाग्यं स तु विन्दति ॥२॥

अभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं वाचिर्तमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
सीभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतदभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३ब्रह्मपुराणे :—

पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं ज्ञानपादोदकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते यान्त्याध्वर्यमालयम् ॥३॥

विप्रेभ्य इति बहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षम् । पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं वाचिर्तमर्चिताय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^४ब्रह्मपुराणोक्तपादाभ्यङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
^५[पादाभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । शिरोऽभ्यङ्गदाने ब्रह्मपुराणोक्त-
शिरोऽभ्यङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं] शिरोऽभ्यङ्गमिति विशेषः ।

1 A ब्रह्मपुराणे चोक्तव्यः for the b. p.

1 I. O. यमः

2 A यमः कर्मा इव

3 I. O. ब्रह्मपुराणे

4 I. O. ब्रह्मपुराणे

5 I. O. omits the bracketed
portion

नन्दिपुराणे :—

पादाभ्यङ्गं यो दद्यात् पान्थाय परिलेदिने ।

स 'शुभाभरणैः पादैर्बन्दिभिर्निखन्दितः ।

भवेन्नृपो महाभागो मण्डले दशयोजने ॥४॥

पादाभ्यङ्गं पादाभ्यङ्गार्थं तैलादि । गृहीतोदपूर्णपाद उदङ्मुखो खिन्नाय पथिकब्राह्मणाय
'पादाभ्यङ्गार्थं' यथेच्छं तैलादिकं सकल्प्य दद्यात् । ॐ नन्दिपुराणोक्तपादाभ्यङ्गदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतं पादाभ्यङ्गं ददानि । ततस्तथाभूतब्राह्मणप्राप्तौ दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१२ख) :—

रोगनाशमवाप्नोति तथाभ्यङ्गप्रदः सदा^१ ॥५॥

सदेत्यनेकदा । ब्राह्मणायाचिंताय पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं चार्चितम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रोगनाशप्राप्तिकामोऽहमेतदभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरेऽभ्यङ्गदानावर्तः ।

१ I. O. शुभाभरणैः

२ I. O. दावाभ्यङ्गार्थं

३ I. O. ०५५

अथ गन्धर्वदेवतगन्धदानावर्तः । (२७)

ब्रह्मपुराणे :—

सुगन्धागुरुकर्पूरपुष्पधूपान्^१ द्विजोत्तमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो भक्त्या परमयाधिताः ॥१॥

सुगन्धमनेकसुरभिद्रव्ययोगरूपम् । द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । द्विजातिभ्य इति
'बहुवचनं' दातृबहुत्वापेक्षम् ।

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः स्रग्विभूषिताः ।

यान्ति धर्मपुरं यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्कृताः ॥२॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं गन्धम् ॐ अथासुकसगोलायामुकवेदामुकशाखा-
धायिनेऽमुकदेवशर्मणो तुभ्यं ब्रह्मपुराणोक्तसुगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुगन्धं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सुगन्धमिदं गन्धर्वदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सुगन्धं स्पृशेत् । अगुरुदाने तु
ब्रह्मपुराणोक्तसुगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदगुरु [कर्पूरदाने ब्रह्मपुराणोक्त]^२-कर्पूरदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कर्पूरमिति च विशेषः ।

मार्कण्डेयपुराणे (१०।५७क) :—

शीतं^३ जयन्तोन्धनदास्तापं चन्दनदायिनः ॥३॥

ब्राह्मणायाचिंताय चन्दनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । तापजयकामो-
ऽहमेतच्चन्दनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५।७।३८) :—

^४स्रग्गन्धधूपान्यनुलेपनानि स्नानानि मास्यानि च मानवो यः^५ ।

दद्याद्द्विजेभ्यः स भवेद्रोग-^६स्तथाभिरुपश्च^७ नरेन्द्रलोके ॥४॥

१ I. O. ०कपूरं पुष्पधूपान्

२ A दातृबहुत्वापेक्षया बहुवचनं

३ A omits the bracketed por-
tion

४ Mārkaṇḍeya P. जयन्ति धनदाः

५ A सुगन्धः

६ I. O. यः

७ I. O. ०चया

८ A चन्द्रलोके

सम्प्रदान- [बहुत्वं देय] ^१-बहुत्वापेक्षम् । ब्राह्मणायाचिताय यथेच्छं चन्दनादिगन्धद्रव्य-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोल्लेखानुसारेण गन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्
गन्धद्रव्यं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :-

गन्धमाह्वयप्रदानेन तुष्टिर्भवति निश्चला ॥५॥

ब्राह्मणायाचिताय कुङ्कुमचन्दनागुरुकर्पूरकस्तूरीजाती-^२फलानामन्यतममर्चितम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । निश्चलतुष्टिकामोऽहमेतं गन्धं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१६क) :-

नरचन्दनदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥६॥

ब्राह्मणायाचिताय यथेष्टं चन्दनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्व-
पापप्रमोचनफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चन्दनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१६ख) :-

तथैवागुरुदानेन यशसा तु विराजते]^३ ॥७॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय गुरु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ता-
गुरुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गुरु ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२०क) :-

सौभाग्यकारकं प्रोक्तं प्रदानं कुङ्कुमस्य तु ॥८॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय कुङ्कुमम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सौभाग्यप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कुङ्कुमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२०ख) :-

तथा कर्पूरदानेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥९॥

ब्राह्मणायाचिताय कर्पूरमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'अमुकप्राप्ति-

कामोऽहमेतत् कर्पूरं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अतः 'काम्योत्कर्षाद्देशोत्-
कर्षः कर्तव्यः ।

तथा (३।३।१।२१क) :-

'मृगदर्पप्रदानेन यशसा तु विराजते' ॥१०॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय कस्तूरिकाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्तमृगदर्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं मृगदर्पं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२१ख) :-

दत्त्वा जातीफलं विप्राः सफलान् विन्दते क्रियाम् ॥११॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । ब्राह्मणायाचिताय जातीफलमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ताजातीफलदान-^४फलप्राप्तिकामोऽहमेतज्जातीफलं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२३ख) :-

ज्ञानीयानि सुगन्धानि^५ दत्त्वा सौभाग्यमश्नुते ॥१२॥

ब्राह्मणायाचिताय सुगन्धानि ज्ञानोचितद्रव्याण्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुगन्धानि ज्ञानीयानि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे गन्धदानावर्तः ।

1 E. O. omits the bracketed
portion

2 A यथाशक्तम्.

3 A तु विवर्धते and V. D. तुवि
राजते for the b. p.

4 I. O. अमुकप्राप्ति.

1 A काम्योत्कर्षापेक्षया देशोत्कर्षः

2 V. D. reads the entire line

as मृगदर्पप्रदानेन यशसा तुवि राजते

3 A विवर्धते

4 A यथाशक्तम्.

5 A and V. D. सुगन्धीनि

अथ गन्धर्वदेवतधूपदानावर्तः । (२८)

विष्णुः :—

धूपप्रदानेनोद्धृतिर्भवति ॥१॥

धूपप्रदानेन धूपोपयुक्तसुरभिद्रव्यदानेनेत्यर्थः । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय गन्ध-
शास्त्रोक्त-सुगन्धिपूर्णरूपं सुगन्धिधूर्तिरूपं यथेच्छं धूपमर्चितं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्त-
सगोत्रायामुक्तेदामुक्तशास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यम् ऊर्द्धगतिप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं^१
ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धूपोऽयं गन्धर्वदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा धूपं स्पृशेत् । ^२ततस्तेन धूपेन ब्राह्मणमुपधूपयेत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुगन्धामुक्तसुरभिद्रव्यधूपान् द्विजोत्तमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो मरुता परमयाधिताः ॥२॥

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः सन्निभूषिताः ।

यान्ति धर्मपुरं यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्घिताः ॥३॥

^३द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । ^४[द्विजातिभ्य इति बहुवचनं दातुवहुत्वापेक्षम् ।]
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गन्धशास्त्रोक्तं धूपद्रव्यम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्रह्मपुराणोक्त-धूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

धूपदः सुरभिर्नित्यम् ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गन्धशास्त्रोक्तं धूपद्रव्यमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
नन्दिपुराणोक्त-धूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—१.७.३८) :—

1 I. O. एतद्धूपं

2 I. O. ततस्तेन धूपप्रदानेन ब्राह्मणाय
धूपं ददामि for the whole sen-
tence

3 A and I. O. द्विजोत्तम

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits धूप

^१[सगंधूपगन्धान्यनुलेपनानि सुगन्धिमाल्यानि च मानवो यः ।

दद्याद्विजेभ्यः ॥ भवेदरोगस्तथाभिरूपश्च नरेन्द्रलोके ॥५॥]

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । गन्धशास्त्रोक्तधूपद्रव्यमर्चितमर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तधूपदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतान् धूपान्^२ ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३[विष्णुधर्मोत्तरे (३.३१.१२२) :—

ज्ञानानां सुखवासानां^४ धूपानाञ्च प्रदायकाः ।

लोके प्रयान्ति प्रियतां भवन्ति च सुगन्धिभ्यः ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गन्धशास्त्रोक्तधूपद्रव्याणि अर्चितानि ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । लोकाधिपत्यसहितसुगन्धित्व-प्राप्तिकामोऽहमेतान् धूपान् ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे धूपदानावर्तः ।

1 A reads the following for
the bracketed portion :—

दद्याद्विजेभ्यो धूपं सुरलोके चिरं
वसेत्

2 A एतं धूपं

3 I. O. omits bracketed por-
tion

4 A सुखवासना

5 A सुगन्धिः

अथ गन्धर्वदेवतानुलेपनदानावर्तः । (२९)

^१विष्णुः :—

^२अनुलेपनदानात् कीर्तिमान् भवति ॥१॥

अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितमनुलेपनं^३ दद्यात् । ॐ अथामुकस्योवायामुक-
वेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं कीर्तिप्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा साविलीं पठित्वा अनुलेपनमिदं गन्धर्वदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं
पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा अनुलेपनं स्पृशेत् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

गृहवान्यामभोपानच्छत्रमास्यानुलेपनम् ।

यानं वृत्तं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितमनुलेपनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तसुख-
प्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५७।३२) :—

^४सगन्धपुगन्धान्यनुलेपनानि ज्ञानानि मास्यानि च मानवो यः ।

दद्याद्भिजेभ्यः स भवेद्दोगस्तथाभिरुपश्च नरेन्द्रलोके ॥३॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितान्यनुलेपनानि ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तानुलेपनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यनुलेपनानि
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^५[विष्णुधर्मोत्तरे (१।३।११।१४) :—

अनुलेपनदानेन रूपवानभिजायते ।

कायामिदोस्ति प्राकारयं गतिश्चैव तथोत्तमाम् ॥४॥

अनुलेपनदानावर्तः

४०३

प्राप्नोतीति शेषः । अतः फलभूयस्त्वादुत्कृष्टानुलेपनदानम् ।] अर्चिताय ब्राह्मण्याय-
र्चितमनुलेपनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुलेपनदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वत्सालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अनुलेपनदानावर्तः ।

1 A omits विष्णुः

2 A अनुलेपनदानेन कीर्तिमान् भवति
द्विजाः

3 I. O. अनुलेपनादि for अनुलेपनं

4 A सगन्धपुगन्धान्यनुलेपनानि

5 A omits the bracketed por-
tion

अथ नानादैवतपुष्पदानावर्तः । (३०)

विष्णुः :—

पुष्पदानेन श्रीमान् भवति ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि पुष्पाणि दद्यात् । ॐ अथामुक्तगोलाया मुक्तवेदामुक्तासाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं श्रीमत्त्वप्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पुष्पायवेतानि वनस्पतिदैवतानि इत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिग्रहं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पुष्पाणि^१ स्मरेत् ।

ब्राह्मणवल्क्यः (१।२।११) :—

गृहधान्याभयोपानच्छ्वसमास्यानुलोपनम् ।

यानं वृद्धं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि मास्यानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तं सुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि मास्यानि ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा मास्यानि विष्णुदैवतानि इत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । स्वस्त्यादि^२-स्वीकारान्तं पूर्ववत्^३ ।

ब्रह्मपुराणे :—

ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि सुरभीणि च ।

इत्युक्तेर्विमानेस्ते^४ यान्ति धर्मपुरं नराः ॥३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि सुगन्धिपुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A ओषधप्राप्तिः, I. O. ओषधप्राप्तिः.

2 I. O. omits तुभ्यमहं

3 I. O. omits पुष्पाणि

4 I. O. दद्यात् between इत्युक्त्वा and यथाशाखं

5 I. O. omits स्वस्त्यादि

6 A reads the two sentences

प्रतिग्रहीता...पूर्ववत् as follows

:—स्वस्तिप्रतिग्रहीतायान्ति धर्मपुरं नराः

मैतानि विष्णुदैवतानि प्रतिग्रहीतुं

यान्ति धर्मपुरं नराः

7 A 'विमानेभ्यः'

ब्रह्मपुराणोक्त-सुरभी-पुष्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुरभीणि पुष्पाणि^१ ददामि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुगन्धागुरुकपूरपुष्पधूपान् द्विजोत्तमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो भक्त्या परमयाश्रिताः ॥४॥

द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् ।

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः सग्विभूषिताः ।

यान्ति धर्म- [पुरं] यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्कृताः ॥५॥

द्विजातिभ्य इति दातृबहुत्वापेक्षं बहुवचनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्म]-^२पुराणोक्त-सुगन्धादिकल^३-पुष्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०।७।५४ख) :—

फलैस्तु लभते पुत्रं पुष्पैः सौभाग्यमेव च ॥६॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतानि पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सौभाग्य-प्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

धूपदः सुरभिर्नित्यं पुष्पदः सुभगः सदा ।

भवते मानवो नित्यं दशजन्मान्यसंशयम् ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि पुष्पम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-पुष्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पुष्पं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५।७।२६ख) :—

लभते च शिवं स्थानं फलपुष्पप्रदो नरः ॥८॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतानि^४ पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवस्थान-प्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A सुरभिपुष्पाणि

2 A omits the bracketed portion

3 A सुगन्धिलादिकल

4 A reads the whole line as 'भवति मानवो भान्तो दशजन्मान्यसंशयः'

5 A भिन्नस्थानं

6 A एतानि for अर्चिताणि

तथा (मनु—४.४१३) :—

सगृह्यगन्धान्धनुषेपनानि ज्ञानानि मारुतानि च मानवो यः ।

दद्याद्विजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरुपध^१ नरेन्द्रलोके ॥६॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुवापेक्षम् । अर्चितानि ^२मारुतान्यर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतसूक्त-मारुतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि [मारुतानि ददानि]^३ । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^४ मारुतान्येतानि विष्णुदेवतानोति प्रतिग्रहीतृवाक्यं कामस्तुत्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

पुष्पाद्याश्च सिते पद्मे दानं लक्ष्मीकरं स्मृतम्^५ ॥१०॥

यवेच्छमासशुक्रपद्मे ब्राह्मणायार्चिताय पुष्पाद्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । लक्ष्मीप्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पुष्पदानावर्तः ।

- 1 I. O. •स्वास्तिक्यम्
- 2 A omits वास्तवानि
- 3 I. O. omits the bracketed portion.

- 4 I. O. •पाठान्ते
- 5 A तथा

अथ बृहस्पतिदेवतवस्त्रदानावर्तः । (३१)

तल वस्त्रदानप्रशंसा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१३।१९ख—१२क, १३) :—

यथा यथा तु वस्त्रस्य भवतोह^१ महार्घता ।

यथा यथा शुभ्रता च तथा ^२पुण्यफलं महत् ॥१॥

सर्वदो^३ वस्त्रदः प्रोक्तो यतः सर्वत्र वस्त्रवान् ।

^४पूजामाप्नोति धर्मज्ञास्तद्धि तस्माद्विशिष्यते ॥२॥

तथा (३।३।१३।१४-१५) :—

वस्त्रदः सुचिरं कालं भुक्त्वा देवसुखं दिवि ।

विमानेनार्कवर्णेन हंसयुक्तेन भास्वता ॥३॥

मातुष्यमासाद्य भवत्यरोगः शौचान्वितः सौख्य-[परो विनीतः]^५ ।

जनाभिरामश्च तथा सुवेशः पूज्यश्च लोके विदुषां सदैव ॥४॥

तथा (३।३।१३।१२) :—

वस्त्रदाता सुवेशः स्याद्रूपप्रविणसंयुतः ।

युक्तो लावण्य-^६सौभाग्यैर्विरोगश्च तथा द्विजाः ॥५॥

अथ दानम् ।

मनुः (४।२३।१क) :—

वासोदधन्द्रसालोक्यम् ।

अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वस्त्रं दद्यात् । ॐ अथामुकसमोऽस्त्रायामुकवेदा-
मुकशाखाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं चन्द्रसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतद्वासो ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री^१ पठित्वा ^२वास इदं बृहस्पतिदेवतम् इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काष्णं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता ^३वस्त्रं दशान्ते गृहीत्वा परिवध्यात् ।

1 I. O. भवतोह	6 A •सौभाग्यश्च द्विवार तथा
2 I. O. प्रकफश्च	7 I. O. पाठान्ते
3 I. O. सर्वदा	8 I. O. वांसं for वास इदं
4 I. O. प्रजा.	9 A वस्त्रदानी for वस्त्रं दद्यात्
5 Corrected from V. D. A
•परोपविनीतः, I. O. •परोपिनायः	

सम्बर्तः :—

वक्रदाता सुवेशः स्वात् ॥६॥

ब्राह्मणायाचिताय वक्षमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सुवेशत्वप्राप्तिकामोऽहमेतद्वक्षं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—६॥१२) :—

वाससां सम्प्रदानेन स्वदारनिरतो नरः ।

सुवक्षस्य सुवेशस्य भवतीत्यनुशुभ्रम् ॥७॥

अत्र वाससामिति बहुवचनभ्रम्याद् यथेच्छं बहुनि वक्ष्माण्यर्चितानि अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-स्वदारनिरतत्वादिकलकवासोदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतानि वासांसि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—२३।६८) :—

वैवाहिकानां प्रव्याणां प्रैव्याणाश्च युधिष्ठिर ।

दातारो वाससाश्चैव पुरुषाः स्वर्गणामिनः ॥८॥

ब्राह्मणायाचिताय वक्षस्यमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानि वासांसि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु वक्षं प्रयच्छेत ब्राह्मणाय महायशः ।

स लोकं प्राप्य वैराजं वर्षकोटिं सुखं वसेत् ॥९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितायुक्तमुत्कृष्टवक्षम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्द-पुराणोक्त-वक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वक्षं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महापुराणे :—

ये प्रयच्छन्ति वक्ष्माणि तथैवाभरणानि च ।

ते यान्त्वयस्य रथेष्वेव कुजरेष्वाप्यलङ्कृताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं कृन्नेः सौवर्णराजतेः ॥१०॥

अर्चितं वक्षस्यमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महा-पुराणोक्त-वक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वक्ष्माणि ददानि । [स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A इवावाच

2 A omits the bracketed portion

शिवपुराणे :—

यस्तु वक्षं प्रयच्छेत सम्बोतं ब्राह्मणाय च ।

स सोमलोकमाप्नोति क्रीडते कालमक्षयम् ॥११॥

सम्बोतं स्वरूपम् ।] ब्राह्मणायाचिताय यथाशक्ति सम्बोतं¹ वक्षमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ॐ सोमलोकगोचराक्षयकालक्रीडाप्राप्तिकामोऽहमेतत् सम्बोतं² वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०७।४६६) :—

वस्त्रप्रदानेन सुरुपता च धनैश्च पुलैश्च वृता⁴ भवन्ति ॥१२॥

ब्राह्मणायाचिताय वस्तमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वराहपुराणोक्त-वस्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अमिपुराणे :—

द्विजानां योगिनां ये तु शुभवस्तप्रदा नराः ।

वस्तगन्धयुतः पन्थास्तेषां सजलशीतलाः ॥१३॥

योगिनामध्यात्मविदां शुभवस्तप्रदाः शोभनवस्त्राणां³ दातारः द्विजानां योगिनामिति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । शोभनं वस्तमर्चितं ब्राह्मणायाध्यात्मविदेऽर्चिताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमिपुराणोक्त-शुभवस्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

नवं सूक्ष्मं सुविपुलं ये प्रयच्छन्ति कम्बलम् ।

शीतार्दितद्विजेन्द्राय¹⁰ तेषामभिः सुखप्रदः ॥१४॥

शीतार्दिताय विद्यातपःसम्पन्नायाचितं कम्बलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमिपुराणोक्त-कम्बलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कम्बलं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A सक्ष्मं, I. O. इत्थं

2 A एतानि नीतं, I. O. एतत् सर्वं तत्

3 Supplied from Varāha P. There is a lacuna here in both I. O. and A

4 Varāha P. वृता

5 I. O. चापे वराहो

6 A युधि-

7 A प्रदातारः

8 I. O. omits योगिनाम्

9 A and I. O. चापे च

10 A तेषामाहुः शीतार्दितः

11 A and I. O. चापे च

आदित्यपुराणे :—

¹[वहिवस्त्रप्रदानेन ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥१५॥]

वहिवस्त्रप्रदानेन वहिप्रदानेन² वस्त्रप्रदानेन³ वैत्यर्थः । अल फलवाहुल्यामुत्कृष्टवस्त्र-
रावम् । ब्राह्मणाचार्यिताय वस्त्रमर्चितम्⁴ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ब्रह्मलोक-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा दत्त्वा वस्त्राणि भक्तिः ।

⁵रवेतन्नु लभते स्वर्गं यस्य कृत्वा न शोचति ॥१६॥

अल द्विजेभ्य इति 'बहुवचनं फलभूयस्त्वात् । 'अवेच्छन्तु' 'ब्राह्मणान्' 'चन्दनादिना
सन्तर्प्य तेभ्यो वस्त्रास्त्वर्चितानि दद्यात् । अथामुक्तमन्तेभ्योऽमुक्तमुक्तेभ्योऽमुक्तमुक्तरासा-
भ्यायिभ्योऽमुक्तमुक्तेभ्योऽमुक्तमुक्तेभ्यो युष्मभ्यं नरसिंहपुराणोक्तवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतानि वस्त्राणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

वस्त्रं⁶ 'वर्चायि' दद्यात् कस्यचापि यहच्छ्रया ।

स भवेद्वचनान् श्रीमान् बृहस्पतिसुरे वसेत् ॥१७॥

अर्चिताय ब्राह्मणाचार्यिताय वस्त्रम्⁷ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।⁸[नन्दिपुराणोक्त-
वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१३।५क) :—

दत्त्वा कार्पासिकं वस्त्रं स्वर्गलोके गृहीयते ॥१८॥

ब्राह्मणाचार्यितायार्चितं⁹ वस्त्रम्¹⁰ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात्] सोत्कर्षस्वर्ग-
प्राप्तिकामोऽहमेतत् कार्पासिकं वस्त्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

दत्त्वा सरोमं तदपि फलं दशगुणं लभेत् ॥१९॥

सरोमं कूलपटोमिति यावत् तदपि कार्पासिकमित्यर्थः । ब्राह्मणाचार्यितायार्चितं¹¹
कूलपटोम्¹² अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सरोमवस्त्रदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् सरोमवस्त्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

आविकं वसनं दत्त्वा¹³ भृगुलोकमवाप्नुयात् ॥२०॥

आविकं मेषलोमभवम् । ब्राह्मणाचार्यिताय मेषलोमभवं¹⁴ वस्त्रमर्चितम्¹⁵ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । भृगुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतदाविकं वसनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा वस्त्रप्रकरणे (३।३।१३।५ख) :—

छागं¹⁶ दत्त्वा चाजिरसं ॥२१॥

लोकमाप्नुयादित्यनुषज्यते । ब्राह्मणाय 'अर्चिताय' छागरोमसम्भवं वस्त्रमर्चितम्¹⁷
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आजिरसलोकप्राप्तिकामोऽहमेतच्छागवस्त्रं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५ख) :—

क्षौमं दत्त्वा¹⁸ बृहस्पतेः ॥२२॥

लोकमाप्नुयादित्यनुषज्यते । क्षौमं क्षुमाभवं वस्त्रं¹⁹ क्षुमाजनितवस्त्रम् । ब्राह्मणाया-
र्चिताय क्षौममर्चितम्²⁰ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहस्पतिलोकप्राप्तिकामोऽह-
मेतत् क्षौमं वस्त्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

वसूनां लोकमाप्नोति कुशकौषेयवाससौ ॥२३॥

दत्त्वेत्यनुषज्यते । कौषेयं कोषकारतन्तुभवम् । 'कुशवस्त्रं' प्रसिद्धम् । कौषेय-
वस्त्रमर्चितं ब्राह्मणाचार्यिताय²¹ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽह-

1 I. O. omits the bracketed
'portion'

2 A omits प्रदानेन

3 A 'अवेच्छन्तु' कर्मेत्

4 I. O. कृतवचनान् श्रीमान् बृहस्पतिसुरे वसेत्

5 I. O. omits 'वर्चायि'

6 I. O. omits it

7 A. ब्राह्मणादिना

8 A omits 'मेतानि'

9 A 'वर्चायि'ने

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. and V. D. भृगुणां लोक-
माप्नुयात्

12 A omits दद्यात्

13 A 'वसूनां'

14 I. O. omits 'वर्चायि'ताय

15 I. O. कृतवचनान्

16 A 'क्षुमाजनितवस्त्रं', I. O. क्षुमा-
जनितवस्त्रम्

17 A 'कुशवस्त्रप्रसिद्धं', I. O. कुशवस्त्रम-
प्रसिद्धं

मेतत् 'कीवेयवासो' ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । कुरावस्तदाने एतत् कुरावस्त-
मिति विशेषः ।

तथा वस्तप्रकरणे (३।३।१३।६क) :—

कृमिजं तथा दत्त्वा सोमलोके महीयते ॥२४॥

कृमिजं 'पट्टीयसूतमवम् । ब्राह्मणायार्चिताय कृमिजं वस्तमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्ष-^१सोमलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृमिजं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।७क) :—

अग्निष्टोममवाप्नोति दत्त्वा मृगलोमिकम् ॥२५॥

मृगलोमनिर्मितं वस्तमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अग्नि-
ष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मृगलोमिकं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।७ख) :—

दत्त्वा वल्कलजं वासो वसूनां लोकमाप्नुयात् ॥२६॥

वल्कलभवं वासोऽर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
वसूलोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्वल्कलजं वासो^२ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३[तथा वस्तप्रकरणे (३।३।१३।१०क) :—

कुसुमरक्तं दत्त्वा तु सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥२७॥

ब्राह्मणायार्चिताय सिन्दूरिकावस्तमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् कुसुमरक्तं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१३।१०ख) :—

^४दानात् कुसुमरक्तस्य सावयं^५ महदाप्नुयात् ॥२८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं कुसुमरक्तवस्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महासावयप्राप्तिकामोऽहमेतत् कुसुमरक्तवस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।११क) :—

रत्नैरन्यैरनीलैश्च रक्तं दत्त्वा सुखी भवेत् ॥२९॥

अन्यैः कुसुम्भकुसुमेतरैरित्यर्थः । अनिलैर्नीलैरङ्गं विनेत्यर्थः । यथा प्रसिद्धशोफालिकादि-
रक्तं वस्तमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सुखप्राप्ति-
कामोऽहमेतदङ्गं^६ रक्तं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वस्तदानावर्तः ।

1 A omits कीवेय, I. O. कीवेय-
वासो

2 I. O. पतनी०

3 A omits वासो

4 A दत्त्वा कुसुमरक्तवस्तम्

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I. O. दिनात्

7 I. O. वस्तम्

1 I. O. एतत्क०

अथ विष्णुदैवतयज्ञोपवीतदानावर्तः ॥३२॥

आदित्यपुराणे :—

सौमजं वापि कार्पासं पट्टममपि वा ।

दद्याद् यज्ञोपवीतं यो न तं हि सन्ति राजसाः ॥१॥

सौमजं सुमाभवं कार्पासं कार्पासमभवं^१ पट्टसूतं पट्टसूतमयम् । अत यजमानो ब्राह्मणा-
यार्चिताय उक्तयज्ञोपवीतानामन्यतमं यज्ञोपवीतमर्चितं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तगोलायासुक-
वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमादित्यपुराणोक्त-यज्ञोपवीतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-
दमुक्तयज्ञोपवीतं ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यज्ञोपवीतमिदं विष्णु-
दैवतमित्युक्त्वा यथाराखं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अद्य कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यज्ञोप-^२वीतं
सृशेत् ।

नन्दिपुराणे :—

यज्ञोपवीत]-दानेन सुरेभ्यो ब्राह्मणाय वा ।

भवेद्विप्रश्चतुर्वेदः शुद्धघोर्नात संशयः ॥२॥

ब्राह्मणायार्चिताय यज्ञोपवीतमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्तयज्ञोपवीतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदयज्ञोपवीतं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

यज्ञोपवीतदानेन वस्तदानफलं लभेत् ॥३॥

ब्राह्मणायार्चिताय यज्ञोपवीतमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वस्तदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतदयज्ञोपवीतं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराक्षर-श्रीमद्ब्रह्मलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे यज्ञोपवीतदानावर्तः ।

1 I. O. omits it

2 A omits the bracketed por-
tion

अथामिदैवतसुवर्णदानावर्तः । (३३)

तल सुवर्णदाने बृहस्पतिः :—

^१गृहादिके पुण्यफलं भवेन्मूल्यानुसारतः ।

तस्मात् सर्वप्रदानानां हिरण्य-^२मधिकं भवेत् ॥१॥

यथा सान्तानिकादीनां हेन्ना सम्पद्यते क्रियाः ।

^३न तथा गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥२॥

^४अमरेपल्यं प्रथितं सुवर्णं भूवे^५ष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।

तेषामनन्तं फलमश्रुवीत यः काञ्चनं गावश्च महीञ्च दद्यात् ॥३॥

^६दानबृहस्पतिः :—

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ।

^७एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४॥

सम्बर्तः :—

सर्वेषामेव दाननामेकजन्मानुगं^८ फलम् ।

हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥५॥

महाभारते (अनु—८४।२७ख-२८क) :—

दशपूर्वान् दश^९ परांस्तथा सन्तारयन्ति ते ।

सुवर्णं ये^{१०} [प्रयच्छन्तीत्येवं मां^{११} पितरोऽमुषन्] ॥६॥

तथा :—

[पृथिवीनाञ्च दत्त्वेह]^{१२} यच्चान्यदपि किञ्चन ।

^{१३}विशिष्यते सुवर्णस्य दानं प्ररमकं विभो ॥७॥

1 I. O. सुवर्णदानमुक्तिः

2 I. O. गृहादिकं

3 I. O. मधिकमधिकः

4 I. O. तथाच

5 I. O. आग्नेयपल्यं

6 A इमे बृहस्पतिः

7 I. O. एतत्

8 I. O. एकजन्मानुगं

9 I. O. चान्यां

10 A प्रयच्छन्ति इत्येवं पितरो भुवं
for the b. p.

11 I. O. पितरो

12 A पृथिवीं गावः सुवर्णस्य for the
b. p.

13 I. O. विशिष्यते

‘अजर’ पावनश्चैव सुवर्णममरयुते ।
 प्रयच्छद्दिजमुल्लेभ्यः पावनं होतदुत्तमम् ॥८॥
 सुवर्णमेव ‘सर्वांश्च दक्षिणांश्च प्रशस्यते ।
 सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति ‘सर्वदास्ते ‘भवन्त्युत ॥९॥
 ‘अमिहि देवताः सर्वाः सुवर्णं ‘तदात्मकम् ।
 तस्मात् सुवर्णं ददता दत्ताः स्युः सर्वदेवताः ॥१०॥
 सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ‘[ये प्रयच्छन्ति काश्चनम् ।
 इत्येवं भगवानलिः] पितामहसुतोऽजयीत् ॥११॥

‘नन्दपुराणे :—

तस्मात् सर्वात्मना पाते दद्यात् कनकदक्षिणाम्^१ ।
 अपाते पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ।
 दानार्थमेव [तत् सष्टम् उत्कृष्टं]^{१०} सर्वसाधकम् ॥१२॥

विष्णुधर्मैः :—

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नराः शुद्धेन चेतसा ।
 देवतास्ते प्रयच्छन्ति समस्ता इति नः श्रुतम् ॥१३॥

अथ सुवर्णदानपरिभाषा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१०।११) :—

सकृत्कृष्णलदानेन स्वर्गे वर्षं^{११} सुखी भवेत् ।
 तथा च पञ्चवर्षाणि स्वर्गे [दत्तैव माषकम्]^{१२} ॥१४॥

- 1 A अजर पावनकृष्णेन
- 2 A सर्वस्वे
- 3 A सर्वतास्ते
- 4 A भवन्त्युत, I. O. भवन्त्युते
- 5 I. O. अमिहिदेवताः
- 6 I. O. तदात्मकं
- 7 A omits the bracketed portion

- 8 Raghu reads the first two lines as from विष्णुपुराणे in S. T. (pp. 346-7) and M. T. (p. 796)
- 9 Raghu in M. T. and S. T. कनकसुतमम्
- 10 I. O. उत्कृष्टं तत्तत्तत् for the b. p.
- 11 A वर्षं
- 12 A दत्तैव माषकं for the b. p.

‘नन्दपुराणे :—

[प्रमादाद्भस्ते] ‘यन्नष्टं तावन्मालं नियोजयेत् ।

अन्यथा स्तेययुक्तः स्याद्देमन्यदस्ते ‘विनाशिनि ॥१५॥

‘तद्देम ब्राह्मणायोत्तुष्टं ब्राह्मणसादकृतं यदि चौरादिना ह्रियते, तदा तावदेव पुनस्तुष्टय देयमित्यर्थः ।

अथानियतसुवर्णदानम् ।

दानश्रेयसं सर्वकामिकम् ।

तथा च यमः :—

कर्मदः सर्वमाप्नोति ॥१॥

सर्वं यत् किञ्चित् कामयते तदा तत् प्राप्नोतीत्यर्थः । तथा षोडशवाजिके बहुविधानि सुवर्णदानानि भूयन्ते । कालिकापुराणेऽपि षट्छिताषट्छितसुवर्णदानानि प्रतिपादितानि ।

तथा च सुवर्णमित्यनुवृत्तौ कालिकापुराणे :—

पुतमेतत् परं नित्यं सुराः कायेषु नित्यशः ।

धारयन्ति यतः सर्वे अमलार्थं × × ॥२॥

अतः पापानि सर्वाणि पातेभ्यो विधिपूर्वकम् ।

दत्तं पुनाति काले च देशे च हरसन्निधौ ॥३॥

भूयतां येन रामेण विधिना प्राक् तपोधन ।

प्रदत्तं काश्चनं पूतं × × महात्मना ॥४॥

सर्वं हेममयं यज्ञमिष्टा विप्राः प्रतर्पिताः ।

हेमैराभरणैः पूज्य दत्तं पलशतं तथा ॥५॥

भूय एव तुलान्तेन स्वमारोप्य प्रयत्नतः ।

हेम द्वितीये पार्श्वे तु द्विजातिभ्यो ददौ स्वयम् ॥६॥

- 1 Raghu विष्णुपुराणे in S. T. (pp. 346-7) and विष्णुपुराणे in M. T. (p. 796)
- 2 Raghu in M. T. (p. 796) and S. T. (p. 347) प्रमादस्तु
- 3 I. O. तं नष्टं

- 4 I. O. विनाशिनि
- 5 Supplied from Raghu who quotes the whole sentence, I. O. omits it.

भूयोऽपि तन्मयान्येव पूर्य पात्राणि तेन च ।
 स्वभावादिषु तीर्थेषु ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ॥७॥
 गवां चन्द्रसुवर्णानां विप्रं कृत्वा पृथक् पृथक् ।
 सहस्रं सहस्रं सवत्सानां स्वरूपिणाम् ॥८॥
 रज्ज्वा कम्बलमाकम्प्य पलान्येकादशैव तु ।
 एकस्य तु पृथक्त्वेन दत्तं हेम तु तेन वै ॥९॥
 कारयित्वा सुपद्यानि जातरूपमयानि च ।
 भ्रमता तीर्थलिङ्गानां मूर्द्धि कृतवानि (१) तेन वै ॥१०॥

जातरूपमयानि सुवर्णरूपमयानि ।

तन्मयाभरणैः ऋक्षशतशोऽथ सहस्रशः ।
 सम्पूज्य तर्जिता विप्रा भूयस्तेनैव मानद ॥११॥
 पञ्चैव पताकाश्च मालाश्चैव विशेषतः ।
 रुद्रादीनां नियुक्ताश्च कारयित्वा गृहे गृहे ॥१२॥
 उपवीतश्च यष्टिश्च मेखला पादुके तथा ।
 लेखनीं मसीपातश्च दत्तं विप्रेषु तेन वै ॥१३॥
 भानसोपस्करं कृतस्त्रमासनं धाम तन्मयम् ।
 द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥१४॥

भानसोपस्करं रसवत्पुष्पयोगि इव्यम् ।

ग्रहाणां देवतानाश्च कृत्वा रूपाणि भूयसः ।
 न्यस्तानि विधिवत् पूज्य द्विजानाश्चैव मन्दिरे ॥१५॥
 काञ्चनो रोदसीं दृष्ट्वा नगोपरिऽस्तिकाम् ।
 पुण्योषधिवरैर्युक्तां ददौ विप्रेभ्य एव सः ॥१६॥
 एवमाधरेनेकैश्च प्रकारैर्बत कृतं पुरा ।
 पापापनुत्तये दत्तं पात्रमासाय भूयसः ॥१७॥

अत्र यजमानः पुण्यसमये पुण्यदेशे च महेश्वरसन्निधौ वा ब्राह्मणं विद्यातपःसम्पन्न-
 मन्यर्च्य तस्मै यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ श्रीमन्महेश्वरसन्निधौ अमुकगोला-
 यामुकवेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यममुकफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि ।
 प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सुवर्णं स्पृशेत् । घटितदाने तु अमुकफलप्राप्तिकामोऽमुकरूपमिदं
 सुवर्णं ददानीति वाक्ये विशेषः । तत् यदाकारं सुवर्णं दद्यते तदाकारस्य सा देवता सा

परिभाषायामेव ज्ञातव्या । यथा सौवर्णवारिपात्रे वरुणो देवता । सुवर्णपादुकायासुताना-
 नाङ्गिरो देवता । सुवर्णच्छत्रे प्रजापतिर्देवता । एवमन्यदप्यूहनीयम् ।]^१ प्रतिमाश्च
 प्रतिष्ठाप्य [द्विजवरमसु स्थाप्याः]^२ ।

नन्दिपुराणे :—

[कृष्णालाः पञ्चमाषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।]^३

सुवर्णमेकं 'तद्दाता स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ॥१८॥

यथोक्तपरिमाणं सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
 स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य सुवर्णं यः प्रयच्छति ।

सुवर्णानां शतं तेन दत्तं भवति निश्चयः ॥१९॥

सुवर्णं पञ्चरत्निकमानेन षोडशमाषकाः । सुवर्णानां शतं दत्तमिति * [सुवर्णशतदान-
 फलं प्राप्नोतीत्यर्थः । जन्मसंस्कारादिशुद्धयार्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तं सुवर्णमर्चितम् ॐ
 अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।] सुवर्णशतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि ।
 स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णं यः प्रयच्छेत्तु दरिद्राय द्विजातये ।

दशानामश्वमेधानां 'फलं प्राप्नोति मानवः ॥२०॥

दरिद्रं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै यथेष्टपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
 दद्यात् । अश्वमेध-दशफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं
 पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे :—

* हिरण्यगोप्रदानेन निरहङ्कारमाप्नुयात् ॥२१॥

- 1 A reads प्रसाद इति वाक्यविशेषः ॥
देवताविष्णुरिति । only for the
bracketed portion
- 2 A संस्थाप्या द्विजवरमसु for the
b. p.
- 3 A omits the bracketed por-
tion

- 4 A ग्रहणात् दाता स्वर्गमवाप्नुयात्
- 5 I. O. omits the bracketed
portion
- 6 A प्राप्नोतीति for फलं प्राप्नोति
- 7 A omits दृष्ट्वा
- 8 I. O. सुवर्णं.

^१निरहकारः स्वर्गविशेषः । [^२अस्य फलोत्कर्षाद्बहुसुवर्णदानम् । अर्चिताय ब्राह्मणाया-
र्चितं यथेच्छबहुपरिमाणं ^३हिरण्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । निरहकार-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]^४

ब्राह्मपुराणे :—

सुवर्णं राजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥२२॥

ब्राह्मणायाऽर्चिताय यथेष्टपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्राह्मपुराणोक्त-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे महेश्वर-^५पुरकथनानुवृत्तौ :—

गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये सुवर्णप्रदातारस्तथा सर्वप्रियम्बदाः ॥२३॥

^६ते तत्त गत्वा ^७इष्टास्तु निवसन्ति यथासुखम् ।

कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश ॥२४॥

निवर्त्तिता पुरवरं पुनः प्राप्य महीतलम् ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णेषु सुखे च परमैर्युताः ॥२५॥

सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवपुराणोक्त-
महेश्वरपुरगमनादिकफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
फलबाहुल्याहेयद्रव्यबाहुल्यं ज्ञेयम् ।

तथा :—

सुवर्णदानं^१ यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यः ।

रूपवान् ^{१०}शीलसम्पन्नो ^{११}विद्याभागी भवेन्नरः ॥२६॥

ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितं दद्यात् । ॐ अथामुकाशुक-
सगोत्रेभ्योऽमुकाशुकवेदामुकाशुकराक्षाध्यायिभ्योऽमुकाशुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं रूप-^{१२}शीलविद्या-

- 1 L. O. निरहकारं मोक्षदं
- 2 A omits the line अस्य...दानम्
- 3 I. O. सुवर्णम्
- 4 L. O. reads the bracketed portion twice
- 5 A omits इ
- 6 I. O. च

- 7 A तुष्टास्तु
- 8 I. O. adds सुवर्णदानफल here
- 9 A omits दानं
- 10 A मोक्ष-
- 11 A विद्याभागी
- 12 A शील-

प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । दक्षिणावाक्ये तु सम्प्र-
दानबहुत्वं विशेषः ।

वराहपुराणे (२०७।२६) यम-^१गृहानुवृत्तौ :—

तिलान् गात्रं हिरण्यं च पृथिवीमपि^२ शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥२७॥

यमगृहं न गच्छन्तीत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । ब्राह्मणाया-
र्चिताय यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यम-^३गृहा-
सर्पणकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति यथाशक्त्वा न संशयः ।

जन्मप्रभृति यत् पापं ^४मातृकं पैतृकं तथा ॥२८॥

^५सुवर्णदानादारिद्र्यं न पश्यन्ति कदाचन ।

मणिमुक्ताप्रवालेन वैद्यैरेण स्वलङ्घितः ॥२९॥

गन्धर्वैश्चाप्सरोभिश्च स्तूयमानः समन्ततः ।

गच्छते रुद्रलोकन्तु विष्णुलोकं तथैव च ॥३०॥

ब्राह्मणायाऽर्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्य-
पुराणोक्त-जन्मप्रभृत्युपार्जित-पापाभावनादिकफल-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलबाहुल्यादिभवानुरूपं^६ बहुसुवर्णं देयं न तु वित्तशास्त्रं
कार्यम् ।

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ :—

यद्देवमर्चयतेन यस्य चैव प्रयच्छति ।

तस्य लोके निवसति नित्यञ्चैव ददाति यः ॥३१॥

नित्यन्तु यजते यज्ञं × × कदाचन ।

पुलपौलैः परिवृतः श्रीयुक्तो जायते नरः ॥३२॥

- 1 A -उत्तर-
- 2 Varāha P. पृथिवीवापि
- 3 I. O. -गृहानुवर्णम्-

- 4 A मातृकं पैतृकं तथा
- 5 I. O. सुवर्णदाता दारिद्र्यं
- 6 A -उ (वि ?) पापमुक्तं

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आदिल-
पुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
अथ नित्यमितिपदश्रवणाद् यथेच्छमावृत्तदानम् ।

नरसिंहपुराणे :—

[सुवर्णदायी सौभाग्यं लभेत् स्वर्गं महातपाः ॥३३॥

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नरसिंह-
पुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—]

दश पूर्वां परांश्चैव प्रोवाचेदं बृहस्पतिः ।

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नराः सन्तारयन्ति ते ॥३४॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
मदीयपूर्वपर^१-पुरुषदशकसन्तारणकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
फलबाहुल्याद्देयबाहुल्यमस्य युज्यते ।

तथा :—

पुष्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्ती च दिनक्षये ॥३५॥

यानमध्वमनद्धाहं हेमरूप्यमनी^२-स्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्तेषां दानमित्युत ॥३६॥

अलोकसमयानामन्यतमे ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदेव
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादतिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं^३
दानम् ।

तथा :—

शृणु राजन् परं दानं सर्वकिल्बिषनाशनम् ।

यद्वत्^४ त्रिविधं पापं सद्यो विलयमेति हि ॥३७॥

1 I. O. omits the bracketed
portion

2 A. •पूर्वपर•

3 I. O. •रूप्यमनी•

4 A. •प्रचुरतपापक्षयार्थमिदं

5 A. यत् कल्य

त्रिविधं वाक्यनःकायार्जितम् ।

^१सुवर्णरोमां ^२सौवर्णीं ^३प्रत्यक्षान्तु सुशोभनाम् ।

सुवर्णतिलकोपेतां सर्वालङ्कारशोभिताम् ॥३८॥

सुशोभनां स्वरूपाश्च ^४सर्वालङ्कारभूषिताम् ।

^५[सर्वालङ्कारभूषितां यथाशक्ति सौवर्णम्रवेयकपट्टिकाघट्टिकाङ्कृतम् ।

कोशोपपरिधानां तां दिव्यचन्दनभूषिताम् ॥३९॥]

दिव्यपुष्पोपहाराश्च सर्वभ्रातुरसैर्युताम् ।

सप्तधान्यसमायुक्तां फलपुष्पवतीं तथा ॥४०॥

कोशोयं ^६कोशकारकपटः, दिव्यमुत्तमं^७, सर्वभ्रातु-सर्वरस-सप्तधान्यानि^८ परिभाषोक्तानि
प्राद्याणि ।

शतेन कारयेत्तान्तु सुवर्णस्य प्रयत्नतः ।

यथाशक्त्याथ वा कुट्याद्विस्तृताश्च विवर्जयेत् ॥४१॥

सुवर्णस्य परिमाणविशेषावच्छिन्नस्य हेतुः ।

अग्ने विषुवे चैव ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

दुःखप्रदर्शने चैव जन्मर्त्ते तिथिसंक्षये ॥४२॥

यदा वा जायते वित्तं वित्तं श्रद्धासमन्वितम् ।

तदैव दानकालः स्याद् यतोऽनित्यं हि जीवितम् ॥४३॥

नद्यास्तोर्ये गृहे वापि यत्र वा रमते मनः ।

तत्र संस्थाप्य देवेशमुमया सह शङ्करम् ॥४४॥

ब्रह्माणं सह गायत्र्या श्रोधरञ्च स्त्रिया सह ।

रत्या सह तथानङ्गं लोकपालन् प्रधानपि ॥४५॥

^९एतान् पूज्य विधानेन गन्धपुष्पविलेपनैः ।

तदग्रे कारयेद्धोमं तिलाज्येन विधानतः ॥४६॥

1 I. O. सुव for सुवर्णं

2 I. O. सौवर्णी

3 A. प्रत्यक्षान्तु

4 A. सुवर्णलङ्कारं

5 I. O. omits the bracketed
portion

6 A. काशकारकपटः I. O. कोशकार-
कपटः

7 A. उत्कृष्टं

8 A. सर्वभ्रातुः सर्वरसं सर्वधान्यानि,
I. O. सर्वभ्रातुः सर्वरसधान्यानि

9 A. तान् पूज्य

^१सुसम्पूज्य द्विजान् सम्यक् वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।

तस्मिन्मन्त्रैर्होमं कर्तव्यं ज्वलितानले ॥४७॥

^२[अलङ्कारभूषणैरित्यलङ्कारैश्च भूषणैरलङ्कारैरित्यर्थः ।] तस्मिन्मन्त्रैः पूजितदेवता-
प्रकाशकमन्त्रैः ।

ततस्तां प्रतिष्ठाप्य देवानाञ्च तिलोपरि ।

^३लवणाभिमुखीं कृत्वा मन्त्रेणानेन मन्त्रवेत् ॥४८॥

लवणाभिमुखी-^४[ममस्थापितपातस्थलकणाम् । देवानाञ्चेति देवानामप्रत इत्यर्थः ।

रोम × × सर्वोपकरणैस्तथा ।

अगतः संप्रवृत्तासि त्वामतः] प्रार्थये शिवाम् ॥४९॥

वाक्यनःकायजनितं^५ यत् किञ्चित् मम दुष्कृतम् ।

तत् सर्वं विलयं^६ यातु मामुद्वेगात्मसम्भवे ॥५०॥

एवमुच्चार्य तां दद्यात् ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

नाभिभावेत तां दद्यात् न × × वलोकयेत् ॥५१॥

न × × दक्षिणाहीना दातव्या^७ नाविधानतः ।

^८यथा पुनर्गृहीता स्यात् कुर्यान्नान्यस्य सत्तम ॥५२॥

यथान्यस्य पुनर्गृहीता न स्यात्तथा कुर्यात् । प्रतिप्रहीता यथा पुनस्तां नान्यस्मै दद्यात्,
तथा ^९तमनुनयेदित्यर्थः ।

पुरा दत्तमिदं दानं गौर्ध्या सत्या विधानतः ।

रुक्मिरया च तथान्यैश्च राजभिः सगरादिभिः ॥५३॥

दानस्यास्य प्रभावेण सुखमत्यन्तमाप्नुयुः^{१०} ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनो लभते धनम् ।

^{११}आरोग्यं चैवमाप्नोति परतः च शुभां गतिम् ॥५४॥

1 A सत्यं पूज्य

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. लवणादिसुखी, A लवणाभि-
मुखी

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. किञ्चित्कृतं दुष्कृतं

6 A and I. O. वातु

7 I. O. दातव्यं वास्तुधनम्

8 A च विधानतः

9 A दद्यात् पुनर्गृहीत स्यात्

10 A तमवर्थं योजयतीत्यर्थः, I. O.
तमवर्थमर्थेदित्यर्थः

11 A आप्नुयुः

12 I. O. त्रियं दाराव(न ?)वाप्नोति

अयनादीनामन्यतमे समये नदीतीर्थादीनामन्यतमे देशे चोक्तशङ्करादिदेवानिन्द्रादि-
लोकपालानादित्यादिप्रहान् प्रतिमासु स्थण्डिले वाहृतैः पङ्क्तिरमेण सप्तविंशतिपुजिकाः कृत्वा
तासु क्रमेण पूजयेत् । 'तद् यथा :—

एत एत उमासहितशङ्कर-गायत्रीसाहितब्रह्म-श्रीसहितश्रीधर-रतिसहितानङ्ग इत्यावाह्य शङ्कर-
मारोपयामि उमारोपयामि ब्रह्माणमारोपयामि गायत्रीमारोपयामि श्रीधरमारोपयामि श्रीमारो-
पयामि अनङ्गमारोपयामि रतिमारोपयामि इत्यारोप्य एत एत लोकपाला इत्यावाह्य इन्द्रमारो-
पयामि अग्निमारोपयामि यममारोपयामि निर्ऋतिमारोपयामि वरुणमारोपयामि वायुमारोपयामि
सोममारोपयामि ईशानमारोपयामि अनन्तमारोपयामि ब्रह्माणमारोपयामि इत्यारोप्य एत एत
नवग्रह इत्यावाह्य आदित्यमारोपयामि सोममारोपयामि अङ्गारकमारोपयामि बुधमारोपयामि
बृहस्पतिमारोपयामि शुक्रमारोपयामि शनैश्चरमारोपयामि राहुमारोपयामि केतुमारोपयामीत्या-
रोपयेत् । ततः शङ्कराय उमायै ब्रह्मणे गायत्र्यै श्रीधराय श्रियै अनङ्गाय रत्यै इन्द्राय अग्नये
यमाय निर्ऋतये वरुणाय वायवे सोमाय ईशानाय अनन्ताय ब्रह्मणे आदित्याय सोमाय
अङ्गारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्चराय राहुवे केतवे इति प्रत्येकमुच्चार्य एतत् पाठ्यं
नम इति क्रमादेकैकशः पाठ्यं सर्वेभ्यो दद्यात् । तथैव एषोऽप्यर्थः नमः इत्यर्थम् एतदाचमनीयं
नम इत्याचमनीयम् एष गन्धो नम इति गन्धम् [एतत् पुष्पं नम इति पुष्पम्]^१
एतद्विलेपनं नम इति विलेपनम्^२ एष धूपो नम इति धूपं एष दीपो नम इति दीपम्
एतन्नैवेद्यं नम इति नैवेद्यं^३ प्रत्येकं दद्यात् । ततस्त्वीन् ब्राह्मणान् वस्त्रालङ्काराभ्यां
श्रद्धातिशयेन सम्पूज्य पूजितदेवतानामप्रतोऽग्निमुपसमाधाय यथाक्रमं पूजितदेवतानां प्रकाशकैः^४
स्वशास्त्रोक्तैर्मन्त्रैः प्रत्येकमेकैकां घृताकृतिलाहुतिं दद्यात् । शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयेत् ।
मन्त्राश्च शङ्करस्य ऋग्वेदे इमा रुद्रायेति^५, यजुर्वेदे मा नस्तोक इति, सामवेदे
आ वो राजानमिति, अथर्ववेदे भवो दिवे भव इति । उमायाः ऋग्वेदे मदभ्युत्तेति^६
सादन इति । यजुर्वेदे अम्बे अम्बिके इति । सामवेदे मदभ्युत्तेति सादन इति ।
अथर्ववेदे य एषं विदुषेदत्तेति । ब्रह्मणो वेदचतुष्टयेऽपि ब्रह्म ज्ञानमिति^७ ।

1 A omits तद् यथा

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. चतुःस्रं

4 I. O. प्रत्येकैः

5 A तमो रुद्रादिति

6 A सदभ्युत्तेति

7 A एषं विदुषे दत्तेति

8 A यजनमिति, I. O. यज्ञान इति

गायत्र्याः ऋग्वेदे यद् गायत्र्ये अधि गायत्रमिति । यजुर्वेदे अयं पुरो-^२भुवस्तस्येति । साम-
वेदे 'युञ्जे वाचं' शतपदीमिति । अथर्ववेदे गायत्रो च्छन्दसामध्यक्षेति^४ । विष्णोः
ऋग्वेदे अतो देवा इति । 'यजुर्वेदसामवेदयोः इदं विष्णुरिति । अथर्ववेदे उरु विष्णु
इति । लक्ष्म्याः ऋग्वेदयजुर्वेदयोः मनसः कामम् आ-^५कृतिमिति । सामवेदे श्रौरसि मयि
रमस्वेति । अथर्ववेदे अयं धातरिति^७ । कामदेवस्य ऋग्वेदे कामस्तदग्रे समवर्ततेति^८ ।
यजुर्वेदे कोदादिति^९ । सामवेदे वेद ते नामेति । अथर्ववेदे ^{१०}कामस्तदग्रे इति । रत्याः
ऋग्वेदे इच्छन्ति त्वा सोम्यास^{११} इति । यजुर्वेदे इह रतिरिति । सामवेदे परि प्रिया दिवस्क-
निरिति^{१२} । अथर्ववेदे मूर्धानं दिवो अरतिमिति^{१३} । इन्द्रस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः लातारमिन्द्र-
मिति^{१४} । सामवेदे त्वामिन्द्रि हवामह^{१५} इति । अथर्ववेदे इन्द्रस्य बाहु इति । अग्नेः
ऋग्वेदेऽग्निं दूतं वृणीमह इति । यजुर्वेदे त्वमो अग्ने तव देवेति । सामवेदेऽग्निं दूतं वृणीमह
इति । अथर्ववेदे अग्ने मेन्व^{१६} इति । यमस्य ऋग्वेदे असि यम इति । यजुर्वेदे सुगं तुः
पन्थामिति । सामवेदे ^{१७}नाके सुपर्णमिति । अथर्ववेदे ^{१८}यमो नो गातुमिति । निःश्रुतेः
ऋग्वेदे वेत्या हि निःश्रुतीनामिति । [यजुर्वेदे अमुन्वन्तमयजमानमिति । सामवेदे वेत्या हि
निःश्रुतीनामिति । अथर्ववेदे अषेत एत्विति । वरुणस्य ऋग्वेदे वरुणं वो रिशादशमिति ।
यजुर्वेदे त्वा गामीति । सामवेदे घृतवती भुवनानामिति ।]^{१९} अथर्ववेदे उदुत्तमं ^{२०}वरुणोति-
पाश इति । वायोः ऋग्वेदे ^{२१}वात आ वात्विति । यजुर्वेदे आनो नियुद्धिरिति । साम-

- 1 I. O. 'गायत्रे' चभिगायत्रमिति
- 2 A भवस्तस्येति
- 3 A पाचवाचं गये यदोति
- 4 A च्छन्दसामध्यक्षेति विष्णोः for च्छन्द-
सामध्यक्षेति विष्णोः
- 5 A यजुर्वेदः कविस्ती इति for यजु-
र्वेद...(in the middle) उरु विष्णु
इति
- 6 A 'युञ्जति' इति
- 7 I. O. धातरिति
- 8 A कामस्तदग्रे
- 9 I. O. दादिति
- 10 A कामस्तदग्रे, I. O. कामस्तदग्रे-
चत

- 11 A omits न्यास
- 12 A दिवस्कनिरिति, I. O. दिवः कनि-
रिति
- 13 A मूर्धानं दिवो अरतिमिति
- 14 A लातारमिन्द्रमिति, I. O. लातार-
मिन्द्रमिति
- 15 A त्वामिन्द्रि हवामह
- 16 अथर्ववेदे
- 17 I. O. नाकेषु यममिति
- 18 A गायत्र्या गायत्र इति
- 19 A omits the bracketed por-
tion
- 20 A वरुणोति
- 21 A वाचो वात्विति

वेदे 'वात आ वात्विति । अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य ऋग्वेदे कुविदज्ञ नमसा
ये^२ इति । यजुर्वेदे वयं सोमेति^३ । सामवेदे सोमं राजानं वरुणमिति । अथर्ववेदे^४
सोदकामत् सा वनस्पतीति । ^५[ईशानस्य ऋग्वेदे] ईशाना वार्याणामिति ।
[यजुर्वेदे तमोशानामिति]^६ । 'सामवेदे आत्वा सोमस्येति । अथर्ववेदे तस्मै सर्वेभ्य
ईशानस्येति । अनन्तस्य ऋग्वेदे काडिको नाम सर्प इति । यजुर्वेदे^७ [नमोऽस्तु सपेक्ष्य
इति । सामवेदे यां सन्ध्यां समधत्तेति । अथर्ववेदे अनन्तं वितमिति । ब्राह्मणः
ऋग्वेदे ब्रह्मा देवानामिति । यजुर्वेदे] [आ ब्रह्ममिति । सामाथर्वणीः ब्रह्मा
जज्ञानमिति । आदित्यस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृष्णेनेति । सामवेदे वरुणं
असोति । अथर्ववेदे आदित्यं नावमिति । सोमस्य^९ ऋग्वेदे आ प्यायस्वेति ।
यजुर्वेदे इमं देवा इति । सामवेदे आ प्यायस्वेति । अथर्ववेदे यद्राजानमिति । अङ्गारकस्य
ऋग्वेदयजुःसामसु अग्निमूर्ध्वेति । अथर्ववेदे त्वया मन्य इति । बुधस्य ऋग्वेदे अग्ने विव-
स्वदुषस^{१०} इति । यजुर्वेदे उद् बुध्यस्वेति । सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति । अथर्ववेदे
दशोऽसीति^{११} । बृहस्पतेः ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति । यजुर्वेदे [बृहस्पते अतियदर्य इति ।
सामवेदे बृहस्पते परि दीयेति । अथर्ववेदे बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्य-
दिति । यजुर्वेदे अन्नात् परिश्रुत इति ।]^{१२} सामवेदे शुक्रन्ते अन्यदिति । अथर्ववेदे येना-
वपदिति^{१३} । शनैश्चरस्य ऋग्वेदयजुःसामसु शनो देवोरिति । [अथर्ववेदे प्राणाय नम
इति ।]^{१४} राहोः ऋग्वेदे कया नश्चित इति । यजुर्वेदे काण्डात् काण्डादिति । सामवेदे कया
नश्चित इति । अथर्ववेदे राहु राजानमिति । केतोः वेदचतुष्टयेऽपि केतुं कृण्वमिति ।

ततो यथोक्तपरिमाणसुवर्णघटितां मेघोमुक्तोपकरणयुतां पूजितदेवाग्ने तिलोपरि
स्थापयित्वा लवणाभिमुखीं कृत्वाभ्यर्च्य ७३ ^{१५}व्योमकृन्मसित्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा अर्चिताय

- 1 A वाता आरादिति
- 2 I. O. कुविदज्ञनमसा यम्
- 3 A सोमेति
- 4 I. O. adds आत्वा सोमस्येति
here
- 5 A omits the bracketed por-
tion
- 6 A omits the bracketed por-
tion
- 7 A सोमस्य वेदे
- 8 I. O. omits the bracketed
portion.
- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 I. O. 'सुदुषस'
- 11 I. O. दशोसीति, A दशोसीति
- 12 A बृहस्पति पदम् इति for the
bracketed portion
- 13 A परावपमिति
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 I. O. राहोः कया नश्चित इति

कुटुम्बिने ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ॐ आग्नेयपुराणोक्त-सौवर्ण्यो^१ प्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यं^२ सौवर्ण्यतिलकपेतां सर्वालङ्कारभूषितां कौशेयवस्त्र-परोधानां दिव्यचन्दनभूषितां दिव्यपुष्पोपहारां सर्वधातु-सर्वरस-सप्तधाम्य^३-नानाफलपुष्पयुतां तिलोपरिस्थापितां लवणाभिमुखीमूर्णायुन्ददानि^४ । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ऊर्णायु-रयं^५ वरुणदेवतेति^६ वदेत्^७ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।]^८ स्वरूप-मेधीदाने तु वाक्ये^९ सौवर्ण्यमिति पदस्थाने प्रत्यक्षमिति पदनिवेशो विशेषः । ततो दाता प्रतिग्रहीतारं वदेदियं मेधो न विक्रेतव्या [न चान्यस्मै दातव्या]^{१०} भवतेति । ततो दाता तां मेधीं सुप्ताभावलोकयेत् [न चाङ्गयेत्]^{११} । सुवर्णमेधोदानसमानफलत्वाच्चास्य स्वरूपमेधो-दानस्यालङ्कारणं^{१२} दक्षिणा च यथाशक्ति बहुसुवर्णं^{१३} कर्तव्ये । सुवर्णमेधोदानसमानप्रचुर-विधित्वेन पशुदानावर्ते लिखनयोग्यस्याप्यस्यात् लिखनं कृतम् ।

महाभारते (अनु—८५।१५४) :—

आदित्योदयसम्प्राप्तौ विधिमन्तपुरस्कृतम् ।

ददाति काञ्चनं यो वै दुःखप्र^{१४} प्रतिहन्ति सः^{१५} ॥१॥

विधिमन्तपुरस्कृतमिति मन्तस्तु :—

हिरण्यगर्भगर्भस्त्वं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुरणफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।

इत्येव जातरूपस्त्वं जातदुःखप्रनारानः^{१६} ॥२॥

सूर्योदयाभ्यवहितपूर्वकाले यथेच्छपरिमाणं^{१७} काञ्चनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दुःखप्रदोषप्रशमनकामोऽहमेतत्^{१८} काञ्चनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A 'सौवर्ण्यमेधी'.
- 2 A 'सौवर्ण्यं' मेधी
- 3 A 'सुवर्ण्यतिलकपेतां'
- 4 A adds 'सहितं' after 'सप्तधाम्य'
- 5 A 'लवणाभिमुखीं पूर्णां' प्रददानि
- 6 A 'तर्कयं'
- 7 I. O. 'वरुणो देवदेति'
- 8 A 'वदो', I. O. 'वदत्'
- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 I. O. omits it

- 11 A reads the bracketed por-
tion after 'सुप्ताभावलोकयेत्' in
the next sentence
- 12 A omits the bracketed por-
tion
- 13 A 'दानस्य न सङ्कर'
- 14 I. O. 'वर्णं' for 'सुवर्णं'
- 15 A 'दुःखप्र'
- 16 I. O. 'नः'
- 17 I. O. reads the entire line
as 'इत्येव' रूपः । जातदुःखप्रदर्शनः
- 18 I. O. 'सुवर्णं'
- 19 I. O. 'सुवर्णं'

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ (अनु—८५।१५५क) :—

ददात्युदितमाने यः तस्य पाप्मा विधूयते ।

'[सूर्योदयसमये यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा दद्यात् । पापविधूननकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—८५।१५५ख) :—]

मध्याह्ने ददते^१ रुक्मं हन्ति पापमनागतम् ॥३॥

मध्याह्नसमये ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् । अनागतपापक्षयकामोऽहमेतत् रुक्मं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—८५।१५५क—१५५ख) :—

ददाति पश्चिमां सन्ध्यां यः सुवर्णं यतव्रतः^२ ।

ब्रह्मवाय्वग्निर्सोमानां सालोक्यमुपयाति^३ सः ॥४॥

'सेन्द्रे'षु चैव लोकेषु प्रतिष्ठां विन्दते^४ शुभाम् ।

इह लोके यशः प्राप्य शान्तपाप्मा च मोदते ॥५॥

ततः सम्पाद्यते^५ सन्धेयु लोकेष्वप्रतिमः सदा ।

अनावृत्तगति^६-श्चैव कामचारी भवत्यतः^७ ॥६॥

न च क्षरति तेभ्यश्च यशश्चैवाप्नुयान्महत् ।

यतव्रतोऽकृताहारः कृतचण्डालपाषण्डालापानृतभाषणादिवर्जननियमः । सायमर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छं^{१०} सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पश्चिमसन्ध्याविहित-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलभूयस्त्वादत देयसुवर्णबहुत्वं बोद्धव्यम् ।

तथा (अनु—८५।१५५ख) :—

सुवर्णमक्षयं दत्त्वा लोकानाप्नोति पुष्कलान् ॥७॥

1 A omits the bracketed por-
tion	6 I. O. 'विन्दतां'
2 I. O. 'ददतो'	7 I. O. 'सम्पाद्यते'
3 A 'प्रयच्छतः'	8 A 'मतिः'
4 I. O. 'वान्ति'	9 A 'भवेन्नृपः'
5 A 'यशश्च'	10 A 'यथेच्छपरिमाणं'

अक्षयं रूप्यताम्राद्यसंप्रदत्तम्^१ । अर्चिताय ब्राह्मणायैव सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुष्कललोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

मनुः (४।२३०ख) :—

दीर्घमायुर्हिरण्यदः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं यथेच्छपरिमाणं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दीर्घायुष्प्रदाप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

सम्बर्तः :—

हिरण्यदो महावृद्धिं दीर्घमायुश्च विन्दति ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महावृद्धिसहितदीर्घायुष्प्रदाप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत्र^२ फलोत्कर्षादधिकसुवर्णदानम् ।

विष्णुधर्मं यममार्गानुवृत्तौ :—

हिरण्यदाः^३ सुखं यान्ति पुरुषाः स्वभ्यलङ्कृताः^४ ॥९०॥

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।^५ स्वलङ्कार-धारणपूर्वकयममार्गसुगमनकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णदानं मोक्षानं पृथिवीदानमेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९१॥

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपापक्षय-कामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।

एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्ययनं महत् ॥९२॥

1 A कृते only, I. O. रूपता-
वाच्यवृत्तम्

2 I. O. काकोटः

3 I. O. हिरण्यदः

4 A स्वभ्यलङ्कृताः, I. O. स्वभ्यलङ्कृताः

5 A अक्षय्यदण्ड for स्वस्त्ययन

दशपूर्वान् दशपरान् [वंशानाञ्च विशाभ्यते]^१ ।

अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥९३॥

ब्राह्मणोभ्योऽर्चितेभ्यो यथेष्टपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तपुरुषदशक^२-तारणादि^३-फलकसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णदः स्वर्गलोके कामानिष्टानुपाशनुते ।

विरजो देवसम्बीतः^४ परियाति^५ यतस्ततः ॥९४॥

विमानेनार्कयणैर्न भास्वरेण विराजता ।

अप्सरोगणपूर्णेन भास्वता स्वेन तेजसा ॥९५॥

हंससारसयुक्तेन कामगेन नरोत्तमः ।

दिव्यगन्धवहः स्वर्गे परिगच्छेद् यतस्ततः ॥९६॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त^६-स्वर्गगोचर--सर्वकामाप्यादिफलक--सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलबाहुल्यद्वयबाहुल्यम् ।

विष्णुधर्मोत्तरे सुवर्णदानानुवृत्तौ (३।३१०।५ख) :—

दत्त्वा कृष्णलमालन्तु नरः पापात् प्रमुच्यते ॥९७॥

प्रचुरदानासामर्थ्ये देयमिदं कृष्णलमात्रम्^७ । सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पापक्षयकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अथ सुवर्णदानानुवृत्तौ (३।३१०।६क) :—

दत्त्वा माषकं तस्य पुण्यं फलमुपाशनुते^८ ॥९८॥

पुण्यं श्रेष्ठम् । ब्राह्मणायार्चिताय यत्कृष्णलपरिमितं सुवर्णमाषकमर्चितम् ॐ अथादि

1 A नामोनञ्च विद्यमते for the b. p.

2 A अतः

3 I. O. तारणा for तारणादि

4 I. O. विरजोऽप्सरसम्बीतः

5 I. O. परियाति

6 I. O. विष्णुधर्मोत्तर

7 I. O. प्रचुरः

8 A प्रचुरदानासामर्थ्ये for the entire line

9 Corrected from V. D. I. O. दत्त्वा तु माषकं पुण्यं फलं तस्य-
पाशनुते, A ० पुण्यफलमापशनुते

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुण्यफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णमाषकं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।६ख-७क) :—

सुवर्णमाषकं दत्त्वा सूर्यस्योदयनं प्रति ।

हुत्वाग्निं सर्वपापेभ्यो मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ॥१६॥

सूर्यादये ज्ञात्वा यथाविध्यग्निमुपसमाधाय ॐ प्रजापतये स्वाहेत्याज्याहुतिं हुत्वा शूद्रो
ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ^१पञ्चकृष्णलमितं सुवर्णमाषकमर्चिताय ब्राह्मणाय [ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्ता दद्यात्]^२ । सर्वपापविमोचनं^३ प्राप्तिरामोऽहमेतत् सुवर्णमाषकं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एवं प्रत्यहं यथेच्छकालावधिं कुर्याद् बहुदानानि नित्यदानेनेति
धृतेः ।

तथा (३।३।१०।८) :—

दिनमध्यगते सूर्ये हुत्वाग्निं यः^४ प्रयच्छति ।

^५तस्यापि नित्यदानेन महत्फलमुदाहृतम् ॥२०॥

नित्यदानेन प्रतिदिनं दानेन अन्नापिशब्देन^६ माषकमित्यनुषज्यते । ^७होमादिकं पूर्ववत् ।
दानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मध्याह्नविहित-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

तथा (३।३।१०।९) :—

^{१०}सूर्यास्तसमये वह्निं हुत्वा तद्धि प्रयच्छति ।

पुण्यं ^{११}महान्तमुद्दिष्टं नित्यदानेन वै द्विजाः ॥२१॥

तद्विति सुवर्णमाषकं [द्विजा इति सम्बोधनम् । दानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सूर्यास्त-
समयविहित-सुवर्णमाषक-दानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।]^{१२}

1 A वया०

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. 'विमोचनं', A 'विमोचकं'

4 I. O. 'चत्वारिंश'

5 A 'पुत्रार्चिः'

6 A 'तथा जितप्रदानेन'

7 A 'महाफलं'

8 I. O. and A 'यथापि'

9 I. O. 'होमादिकं'

10 I. O. 'सूर्यास्तसमये हुत्वा वह्निं तद्धि' प्रयच्छति, V. D. 'वह्निं हुत्वा...' (the rest as I. O.)

11 V. D. 'महत्' 'महाद्भुति', A 'महत्' 'सुद्दिष्टं'

12 A omits the bracketed portion but repeats the portion of the last verse from हुत्वा to द्विजाः

तथा (३।३।१०।१०) :—

^१तिसन्ध्यं कनकं यस्तु हुत्वा वह्निं प्रयच्छति ।

न लिप्सते स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥२२॥

तिसन्ध्यं पूर्वोक्तविधिना होमं कृत्वाचर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्ता दद्यात् । याव-[दुत्पन्नपापध्वंस]^२ पूर्वकानामतपापासम्बन्धप्राप्तिकामोऽहमेतत् कनकं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।१२) :—

यः सुवर्णं^३ सुवर्णस्य ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

निर्दोषस्य स नाके तु मोदत्यब्दशतं नरः ॥२३॥

सुवर्णस्योत्कृष्टवर्णस्य^४ निर्दोषस्य^५ न्यायार्जितस्य हेतुः पञ्चकृष्णलमानेन षोडशमाषक-
परिमाणं सुवर्णमित्यर्थः । ब्राह्मणायार्चिताय^६ उत्कृष्टं^७ सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्ता दद्यात् । अब्दशत-सोत्कर्ष-स्वर्णवासकामोऽहमेतन्निर्दोषं सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।१३क—१४क) :—

आत्मतुल्यं सुवर्णं^८ यः प्रयच्छति वै द्विजाः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो यथेष्टां गतिमाप्नुयात् ॥२४॥

द्विजा इति सम्बोधनम् ।

ब्रह्मघ्नो वा बुरापो वा स्तेनो वा गुरुतल्पगः ।

सर्वपातकयुक्तोऽपि तेन दानेन मुच्यते ॥२५॥

^{१०}ब्रतानामुत्तमं श्रेष्ठदानानामपि चोत्तमम् ॥२६॥

आत्मतुलितं सुवर्णमर्चितमर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्यः ॐ अथादि युष्मभ्यमन्तमुक्ता

1 I. O. omits the above verse but repeats the previous one

2 A omits the bracketed portion

3 A omits it

4 A सुवर्णस्योत्कृष्टवर्णस्य

5 A omits it

6 I. O. 'अर्चित' for 'अर्चिताय'

7 A 'इष्ट'

8 I. O. 'सुवर्णस्य'

9 A सुवर्णेनात्र संख्यः

10 A 'उ' only for ब्रतानामुत्तमं, V. D. ब्रतानाम्

दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तात्मतुलितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदात्मतुलितं सुवर्णं ददानी ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सुवर्णस्य बाहुल्याद्बहुभ्यो लिखितं [न बहुत्वनियमः]^१ ।

तथा (३।३१०।२०८-२०९) :—

इत्था सुवर्णं लोकेषु यथेच्छमथ मोदते ।

विमानेनार्कवर्णं न हंसयुक्तेन भास्वता ॥२७॥

देवरामाणायैव कामगेन विहायसा ।

मुक्ता दिवि चिरं भोगान् मानुष्ये सुखमाप्नुयात् ॥२८॥

अथ फलोत्कर्षाद् यथाशक्ति बहुसुवर्णदानम् । ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं
सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सकललोकमोचराभि-
मत-मोदादि-फलक-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे सुवर्णदानावर्तः ।

अथामिदैवतरूप्यदानावर्तः । (३४)

मनुः (४।२३०घ) :—

रूप्यदो रूपमुत्तमम् ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणं रजतमर्चितं दद्यात् । ॐ
अथामुक्तसंगोतायामुक्तवेदामुक्तशाखायामिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमुत्तमरूपप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं
ददानी । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा रूप्यमिदमामिदैवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानी ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता रजतं स्पृशेत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ॥२॥

यानमश्वमनङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दक्षिणां^१ दानमित्युत ॥३॥

अलोकसमयानामन्यतमे ब्राह्मणायार्चितायार्चितं यथेष्टपरिमाणं रूप्यम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तसमयविहितरूप्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं
ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादिति-^२प्रचुरपापक्षयार्थमिदं
दानम् ।

नरसिंहपुराणे :—

रूप्यदानेन स्वर्गं नु निर्मलं लभते नरः ॥४॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेष्टपरिमाणं रजतमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
निर्मल-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुवर्णं रजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥५॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेष्टपरिमाणमर्चितं रजतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।

ब्रह्मपुराणोक्त-रजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रजतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-धीमद्विष्णुलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे रजतदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतालङ्कारदानावर्तः । (३५)

नन्दिपुराणे :—

अलङ्कारन्तु यो दद्याद्विप्रायाथ सुराय वा ।

स गच्छेद्भारुणं लोकं नानाभरणभूषितः ।

जातः पृथिव्यां कालेन भवेद्दीपपतिर्नरः ॥१॥

अल यजमानः प्रसिद्धहैमरौप्यमोक्षिकायलङ्कारणानामन्यतमं यथेष्टमुपादायार्चितं ब्राह्मणायार्चिताय दद्यात् । ॐ अयामुक्तसंगोप्रायामुक्तवेदामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दि-पुराणोक्तालङ्कारदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमलङ्कारं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अलङ्कारोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अलङ्कारं स्पृशेत् ।

वामनपुराणे (६५।४४) ब्राह्मणाय दानानुवृत्तौ :—

दासीं दासमलङ्कारमत्र षड्संयुतम्^१ ।

‘पुरुषोत्तम-‘प्रीत्यर्थं’ प्रदेयं सार्वकालिकम् ॥२॥

नियतमासक-‘दानानन्तरस्याभिधानात् सार्वकालिकमित्यनियतमासदेयम् । प्रसिद्धालङ्काराणामन्यतममर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुरुषोत्तमप्रीत्यर्थे एतमलङ्कारं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५.७।३८) :—

‘सगंधूपगन्धान्यनुलेपनानि ज्ञानानि साह्यानि च मानवो यः ।

दद्याद्भिजेभ्यः स भवेद्द्विरोगस्तथातिरूपध^२ नरेन्द्रलोके ॥३॥

- 1 I. O. omits सावित्रीं पठित्वा
- 2 A ब्राह्मणदानानुवृत्तौ
- 3 A षड्संयुतम् for षड्सं (in the middle) संयुतम्
- 4 Corrected from Vāmana P. I. O. and A पुरुषोत्तमस्य
- 5 Vāmana P. -प्रीत्यर्थं
- 6 I. O. omits इ

- 7 Both A and I. O. सगन्धूपगन्धान्यनुलेपनानि, सगंधूपगन्धा etc. has been supplied from a previous quotation of the same and from a consideration of the following paragraph, which becomes meaningless without this reading.
- 8 A -तथाभिजातय

अथ मात्यानि पृथगुक्ता सगृहणमलङ्काररूपमुक्तास्तत्प्रतिपादनार्थम् । यथाशक्ति मुक्ता-सुवर्ण-रजसादिष्वजामन्यतमां सजमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोल्लसद्दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सजं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१०।१५ख-१६ख) :—

^१ रुक्माभरणदानेन सुखी सर्वत्र जायते ।

चिरात्माकपरिश्रष्टो रूपसौभाग्यसंयुतः ।

^२ सतां कुले तु सुस्मृते गुणैः सर्वैर्युतो नरः ॥४॥

प्रसिद्धानामलङ्काराणामन्यतममलङ्कारमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्त-मुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोल्लसद् रुक्माभरणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् रुक्माभरणं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अलङ्कारदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतरलदानावर्तः । (३६)

यमः—

राजोपकरणं दत्त्वा रत्नानि विविधानि च ।

नगरम्^१ तथा दत्त्वा राजा भवति भूतले ॥१॥

अथ यजमानो ब्राह्मणायार्चिताय प्रसिद्धरत्नानि इच्छया^२ नानाजातीयानि यथेष्टसंख्य-रत्नान्यर्चितानि दद्यात् । ॐ ^३ अद्यामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं भूतलराज्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि रत्नानि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा रत्नानीमानि विष्णुदैवतानीत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता रत्नानि स्पृशेत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ॥२॥

यानमश्वमनङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः^५ सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दस्वैषां दानमित्युत ॥३॥

अतोल्लसयानामन्यतमे ब्राह्मणायार्चितायार्चितं यथेष्टं^६ मणितयम् ॐ अद्यादि तुभ्य-मन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तामुकसमयविहितमणिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् मणान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादतिप्रचुरतरपापक्षयार्थमिदं दानम्^७ ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुवर्णं रजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥४॥

विदुमं प्रवालम् । ब्राह्मणायार्चिताय ^१प्रवालमर्चितम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्त-विदुमदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं विदुमं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । मुक्तादाने तु वाक्ये ब्रह्मपुराणोक्तमुक्तादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मौक्तिक-मिति विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१०।२३६-२६६) :—

रत्नानाञ्च प्रदानेन राजैवेह ^२ प्रजायते ।

रत्नदानस्य यत्नोक्तं तदुभुक्त्वा सुचिरं द्विजाः ॥५॥

रत्नानामिति वक्ष्यमाणानां राजैवेह प्रजायते इति वक्ष्यमाणरत्नदानफलेषु ^३ प्रत्येकं सम्बध्यते । भुक्त्वा यथोक्तलोकान् इह राजा भवतीत्यर्थः ।

वज्रदः शकलोकन्तु ^४ पद्मरागप्रदो रवेः ।

मत्स्यो मरकतं दत्त्वा विष्णुलोके महोयते ॥६॥

मुक्ताफलप्रदानेन वाक्पाणं लोकमश्नुते ।

वेदव्यासस्य प्रदानेन द्वीपानासाय ^५ मोदते ।

रत्नान्यन्यानि दत्त्वा [राजराजस्य तु] ^६ द्विजाः ॥७॥

लोकमासायेति शेषः । रत्नान्यन्यानीति नील-^७गोमेद-^८कदलीगर्भ-पुष्पराग-^९रूपाणि । ब्राह्मणायार्चिताय हीरकमर्चितम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वज्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वज्ररत्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^{१०}पद्मरागादि-दानेषु तु विष्णुधर्मोत्तरोक्तामुक्ताफलप्राप्तिकामोऽहममुक्ताफलमिति वाक्ये विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{११}रत्नदानावर्तः ।

1 A omits प्रवालम्

2 A राजीदाहं

3 I. O. वक्ष्यते

4 A रजदः वज्रलोकम्

5 V. D. द्वीपानां सप्त

6 I. O. सुविधायाति वं for the

b. p.

7 I. O. omits नील

8 A करणीगर्भ

9 I. O. omits व

10 A reads पद्मरागदाने and omits तु

11 A मानारङ्ग-

अथ विष्णुदैवतगृहदानावर्तः ^१ । (३७)

तत्र सोपकरणगृहदानानि ।

कालिकापुराणे :—

कारयित्वा ^२तथोद्वाहं श्रोत्रियाणां कुलेषु च ।

^३वेदविच्छीलवृत्तेषु ^४द्विजेष्वेकादशेष्वथ ॥१॥

^५[समावृत्ताय ब्राह्मणाय] दानेषु निषिद्ध इति वाक्यार्थः ।

ततो गृहाणि रम्याणि कुर्यादिकादशैव तु ।

कारयित्वा तु धान्यैश्च विविधैश्च प्रपूजयेत् ॥२॥

विविधैरिति श्रोत्रियवर्माभ्युदितप्रवृत्तिभिः ।

^६दासं गोमहिषांश्चापि ^७शयनासनं ^८पादुकाः ।

भाजनानि विचित्राणि ताम्रमृन्मयकानि ^९ च ॥३॥

पात्राणि भोजनार्थं ^{१०}रुक्म सोपस्करश्च यत् ।

लोहश्च कनकश्चैव वज्राणि च विशेषतः ॥४॥

उपस्कर-^{११}मुद्गलमुषलादि ।

^{१२}संपूज्येतं सुसम्भारं गृहेषु विनियोजयेत् ।

^{१३}योजयेच्चैव वृत्त्यर्थं वसतो वा शतं शतम् ॥५॥

पृथक् पृथग्विमांश्चैव निवर्तनशतार्द्धतः ।

विषयं ^{१४}क्षर्वटं खेटं ग्रामं ग्रामार्द्धमेव वा ॥६॥

इ × भूमिं योजये × ×

एकादशैव तास्तत्र दम्पत्यो ×

विचिन्त्य परया भक्त्या तद्गृहेषु प्रवेशयेत् ॥७॥

1 A omits the heading

2 I. O. तथोद्वाहं

3 I. O. विविधैश्चोदितेषु

4 I. O. सर्वे

5 I. O. समावृत्तयो ब्राह्मणा

6 I. O. गोमी

7 I. O. गोमहिषोवापि, A गो-महिषोवापि

8 A and I. O. वसनं

9 A ताम्रमृन्मयकानि च

10 I. O. रुक्म

11 A उपस्करश्च

12 A संपूजयेत्

13 A योजयेच्चैव वृत्त्यर्थं वसतो वा शतं शतम्

14 A क्षर्वटं, I. O. खरट

१ ग्राहयेदमिहोलाणि २ प्रवेरयेतान् द्विजोत्तमान् ।
विधिपूर्वं यथान्यायमात्मनः श्रेयसे नरः ॥८॥
अदुष्टजलजानाश्च विधिरेष ३ निरन्तरः ।
शीलवृत्तैर्विभक्तानां द्विजानां कारयेत् सदा ॥९॥
यश्च प्रेष्यान् द्विजान् मूढो योजयेदव्यक्तमयोः ।
न भवेत्तत्फलं तस्य वैदिकीयं श्रुतिर्षुवा ॥१०॥
यद्दानव्रताद्यश्च तौर्ध्यासादिकश्च यत् ।
यस्त्वेवं कारयेज्जन्तुस्तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥११॥
४ समासाद्यार्कसङ्काशं विमानं रत्नमालिनम् ।
आरुह्य तत्पदं पुण्यं सुरस्त्रीभिरलङ्कृतम् ॥१२॥
५ विमानेष्वापरेर्ह्यैः सहस्रैः परिवारितः ।
सर्वलोकगतान् भोगान् भुङ्क्ता तस्मिन् प्रपद्यते ॥१३॥
हात्वा ६ चैव स्वसामर्थ्यमेकं चोद्गाहयेद्भिजम् ।
तेनाप्याप्नोति तत्स्थानं शिवभक्तो नरो ध्रुवम् ।
७ स्थानेन स्थानसम्प्राप्तिर्विविधत्तेन ८ जायते ॥१४॥
मातापितृविहीनन्तु ९ स्कारोद्गाहनादिभिः ।
यः संस्थापयति तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥१५॥

अस्य वेदवृत्तरीत्यान्वितेषु कुलेषु १ एकादशविहितान् ब्राह्मणान् विवाहं कारयित्वा
तेषामवस्थानार्थमभिहोलाथं एकादशसु स्थानेषु प्रतस्थानं नानाविधविचित्रगृहाणि कारयित्वा
एकैकसो निवर्तनशतात्मकं १० पञ्चाशन्निवर्तनावच्छिन्ना वा भूमिकैकैकशो विषय- ११ खर्वट-खेट-ग्राम-
१२ ग्रामादीनामन्यतमपरिमाणेनावच्छिन्ना वा १३ भूमिमुपकल्प्यालोकद्रव्याणि नानाविध- १४ धान्य-

- 1 I. O. omits ग्राहयेदमि
- 2 I. O. प्रवेरितान्
- 3 I. O. चिह्नः
- 4 I. O. च वात्सर्कसवानाथं
- 5 I. O. विमानेष्वापरेर्ह्यैः
- 6 I. O. चेतः
- 7 A omits साधन

- 8 A संजायते
- 9 I. O. एकादशविहितान्
- 10 I. O. पञ्चाशन्निवर्तनावच्छिन्ना
वा भूमिम्
- 11 I. O. खर्वट, A खर्वट
- 12 I. O. omits वासाथं
- 13 I. O. omits वा
- 14 A ० धान्यान्, I. O. omits it

दासीदासगोमहिषीशय्यापीठिका १-पादुका २-भाजनताम्रफलसताम्रघटी- ३ पित्तलघटीपित्तलदीप-वृक्ष-
नानाविधमृन्मयपात्र- ४ भोजनार्थस्थान- ५ मुषलोद्वल ६-सर्प- ७ सम्मार्जनी-कुहालदासकुठार- ८ खनित-
कर्तरी- ९ शर्कराखण्ड-गुड-घृत-तैल-लवणार्द्र- १० क-हिङ्गु-मरीच-धान्याक-सर्षप-हरिद्रा-शुण्ठी-पिप्पली-
मुद्ग-भाष-मसूर-द्विदलकादि- ११ रन्ध्रनोचित- १२ सामग्री शिलापट्टशिला- १३ पुत्रिकादि-गृहवस्तुचित-
सामग्रीश्च लोह-कनकानेकविधवज्राणि च तेषु गृहेषु स्थापयित्वा १४ तान् समर्थान् तत्र तत्तानीय
यजमानः शुचिः स्नातः १५ तान् ब्राह्मणान् शिवमूर्त्तीन् ध्यात्वा ब्राह्मणीश्च गौरीमूर्त्तीर्ध्यात्वाभ्यर्च्य
वज्रादिना तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यस्तानि गृहाण्यर्चितानि दद्यात् । १६ अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-
वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्यो युष्मभ्यमेकादशभ्यो यथासंख्यं कालिकापुराणोक्तैकादशब्राह्मणसम्प्र-
दानकगृह- १७ दानफलप्राप्तिकामोऽह १८-मेत-न्येकैकशो १९ [नानाविध-धान्य]-दासीदास-गो-महिषी-
शय्या-पीठिका-पादुका-भाजन-ताम्रफलस-ताम्रघटी- २० पित्तलघटी २१-पित्तलदीप-वृक्ष- २२ नानाविधमृन्-
मयपात्र- २३ भोजनस्थान-मुषलोद्वल २४-सर्प-सम्मार्जनी-कुहालदासकुठारखनितकर्तरी-शर्कराखण्ड-
गुड-घृततैल-लवणार्द्र-क-हिङ्गु-मरीच-धान्याक-सर्षप-हरिद्रा-शुण्ठी-पिप्पली-मुद्ग-भाष-मसूर-द्विदल-
कादिरन्ध्रनोचितसामग्री शिलापट्ट-शिलापुत्रिकादि-गृहवस्तुपयोगिद्रव्यसहितानि लौहसुवर्णा-
नेकवज्रायुतान्येकैकशः पञ्चाशन्निवर्तनभूमिसहितानि एकादशगृहाणि दद्यानि । प्रतिग्रहीतारः
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा गृहमेतद्विष्णुदेवतमिति प्रत्येकमुक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः ।
ततः २५ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं दद्यानि । प्रतिग्रहीतारः
स्वस्तीत्युक्त्वा गृहं प्रविशेयुः । ततस्तान् द्विजान् गृहाणि प्रवेरय यथाविधमिहोलाणि ग्राहयेत् ।
एकस्मै दानत्वे एकं ब्राह्मणं विवाहं कारयित्वा पूर्वलिखितक्रमेण तस्यावस्थानार्थं गृहं कारयित्वा
पूर्वोक्तनिवर्तनशतादीनामन्यतमपरिमाणां भूमिमुपकल्प्य पूर्वोक्तगृहोपकरणद्रव्याणि तत्र
स्थापयित्वा तं समर्थं यथायथं शिवगौरीरूपं ध्यात्वा वज्रादिनाभ्यर्च्य तस्मै गृहमर्चितं
दद्यात् । २६ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं कालिका-

- 1 I. O. पीठिका
- 2 I. O. भाजनताम्र for भाजन-
ताम्र
- 3 I. O. पित्तली
- 4 I. O. सुवर्णोद्वल
- 5 I. O. कर्तनी
- 6 A omits रत्न
- 7 A उद्वलादि

- 8 A तत्
- 9 A स्नातः शुचिः
- 10 A omits the bracketed por-
tion
- 11 A नानाविध for the b. p.
- 12 I. O. पित्तली, A omits it
- 13 I. O. omits भोजन
- 14 I. O. सुवर्णोद्वल, A सुवर्णोद्वल

पुराणोक्तसमर्थ^१-दातृकृद्दान^२-फलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मानविधयुद्भवसत्युचितसामग्रीयुतं लोह-
सुवर्णनिकषसंयुतम्^३ 'इयत्परिमाणभूमिसहितं' गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् । ततस्तममिहोक्तं^४ दापयेत्^५ । एवं मातापितृविहीन-कारितोप-^६नयनोद्वाहाद्येक-
ब्राह्मण-^७[सम्प्रदानपक्षे कालिकापुराणोक्तमातापितृविहीनकारितोपनयनविवाहैकब्राह्मण]-संप्रदान-
कृद्दानफलप्राप्तिकाम इत्युपरिलिखितदानवाक्ये विशेषः ।

आदित्यपुराणे :—

सर्वेभ्यः भार्यैरुपशोभिताङ्गं दद्याद् गृहं ब्राह्मणसुमताय ।

सर्वाभ्यः कामान् लभते च शीघ्रं पुत्रांश्च^८ पौत्रांश्च लभते^९ समग्रान् ॥१६॥

सर्वेभ्यः भार्यैरिति गृहवसत्युचितोपकरणैरिति^{१०} गृहैकादशकदाने^{११} लिखितैः । सुमता-^{१२}[य
शोभनव्रतशालिने]^{१३} । ब्राह्मणाय शोभनव्रतशालिनेऽर्चिताया^{१४}र्चितं गृहवसत्युचितसामग्री-
सहितं गृहम्^{१५} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽ-
हमेतत् सर्वभार्योपशोभिताङ्गं गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

गृहं यस्तु प्रयच्छेत् सर्वकामसमृद्धिमत्^{१६} ।

स लोकं ब्रह्मणः प्राप्य सर्वकामैर्हि सेव्यते^{१७} ॥१७॥

सर्वकामसमृद्धिमदिति^{१८} गृहस्थोपकरणयावद्गृहवसत्युचितसामग्रीसम्पन्नमित्यर्थः ।

भैरवोटीः स ततोऽप्य चतसस्तेन कर्मणा ।

गृहमेधी सदा दाता भोगवाञ्छैव जायते ॥१८॥

गृहस्थोपकरण^{१९}-यावद्गृहवसत्युचितसामग्रीसहितं गृहमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्वकाम-

1 I. O. 'समग्र'

2 I. O. 'दानादान' for 'दान'

3 A 'युतम्' for 'संयुतम्'

4 A 'इयत्'

5 A 'दापयेत्'

6 A 'नयनविवाहैक'

7 I. O. omits the bracketed portion

8 I. O. omits 'च'

9 A 'लभते'

10 A 'कर'च

11 I. O. omits 'कदाने'

12 A omits the bracketed portion

13 A 'समृद्धिमत्'

14 A 'र्चिताय'

15 A 'समृद्धिमदिति'

16 A 'कर'चो'च

समृद्धिमद्गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । गृहवसत्युचितसामग्री गृहैकादशक-
दाने लिखिता तत् 'एव ज्ञेयाः ।

नन्दिपुराणे :—

यश्च वेश्म शुभं दद्यात् सर्वोपकरणान्वितम् ।

विप्राय नियमस्थाय ॥ पूतः पातकैर्भवेत् ॥१९॥

शुभमुत्कृष्टं सर्वोपकरणान्वितं^{२०} गृहैकादशक^{२१}-दानलिखितगृहवसत्युचितसामग्रीसहितं
नियमस्थायोपवासादिव्रतशीलाय गृहवसत्युचितसकलसामग्रीसहितं गृहमुत्कृष्टमर्चितमर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सर्वोपकरणान्वितं गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :—

रसानोपस्करयुतं गृहं विप्राय योऽर्पयेत् ।

तस्य न क्षीयते वंशः स्वर्गं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥२०॥

उपस्करः गृहवसत्युचितसामग्री गृहैकादशदाने लिखिता । ब्राह्मणायार्चिताय धान्य-
लवणादिरसगृहवसत्युचितसामग्रीसहितं गृहमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
बृहस्पत्युक्तं^{२२}-गृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृह^{२३}-वसत्युचित^{२४}-सामग्रीधान्यलवणादिरससहितं^{२५}
गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (cf. अनु-५.७३.६) :—

बीजैरुपेतं शयनैरुपेतं दद्याद् गृहं यः पुरुषो द्विजाय ।

सुखाभिरामं बहुरत्नपूर्णं लभेदधिष्ठानवनं^{२६} स राजन् ॥२१॥

शयनैरिति उपरिचितवस्त्रमयशय्यायुक्तस्रग्भस्तिस्तुभिः । ब्राह्मणायार्चितायार्चितं
धान्यादिबीजशय्यालयोपेतं गृहम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तसोप-
करणगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृह^{२७}-[न्यमुद्र-माष-सर्षप-यव-तिल-मसूरसहितं शयनैर्युतं]^{२८}
गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A 'समृद्धिमत्' वा

2 A 'सर्वोपकरणं'

3 I. O. omits 'च'

4 I. O. 'बृहस्पत्युचित'

5 I. O. omits 'यतद्गृह'

6 A 'वसत्युचित'

7 A 'रससहित'

8 A 'रस'

9 A 'द्विजार्चितमर्चितमर्चिताय' for the

b. p.

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०५।२१५—२३६) :—

धनधान्ययुतं स्फीतं 'गृहोपकरणैर्युतम् ।

'शय्यासनयुतं रम्यं गोजाल्यश्वयुतं' तथा ॥२२॥

[स्फीतं बृहत् । गृहोपकरणैर्युतं]^४ पूर्वलिखितगृहैकादशदानोक्तगृहोपकरणयुतम् ।

गृहं दत्त्वा द्विजेन्द्राय तावत् स्वर्गमुपाश्रुते ।

यावत् कल्पावसानन्तु कल्पादौ पार्थिवो भवेत् ॥२३॥

द्विजेन्द्राय विद्यातपःसम्पन्नाय ब्राह्मणाचार्य्यताय सुवर्णधान्य^५-गृहोपकरणाशय्यासन-
'गोजाल्यश्वयुतं महदुत्कृष्टं गृहमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्तोपकरणगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धनधान्ययुतं स्फीतं' बहुविधगृहोपकरणासहितं
[शय्यासनयुतं 'गोजाल्यश्वसहितं'] गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अथानुपकरणगृहदानम् ।

मनुः (४।२३०५) :—

गृहदोऽप्रयाणि वेशमानि ॥१॥

आप्नोतीति सम्बन्धः ।

[याज्ञवल्क्यः (१।२११) :—

गृहधान्यतोयोपानच्छतमात्यानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

यमः :—

गृहदो नगरं तथा ॥३॥

आप्नोतीति सम्बन्धः ।]^१

सम्बर्तः :—

गृहदाता सुखी प्राप्नोति वितृणः सर्ववस्तुषु^२ ॥४॥

ब्राह्मणाचार्य्यताया^३-र्चितं गृहम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'अप्रयवेशमप्राप्ति-
कामोऽहमेतद्गृहं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । याज्ञवल्क्योक्तगृहदानफल-प्राप्ति-
[कामनायामत्यन्तसुखप्राप्ति]^४-कामोऽहमिति यमोक्तगृहदानफलप्राप्ति-[कामनायां नगरप्राप्ति]^५-
कामोऽहमिति सम्बर्तोक्तगृहदानफलप्राप्ति-[कामनायां]^६ [सुख-प्राप्ति-सर्ववस्तुवितृणता-प्राप्ति]^७
कामोऽहमेतेषामन्यतमपदं दानवाक्ये कामनायां यथायथं निवेशनीयम् ।

महाभारते (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेत्राणां वसतीनाश्च भारत ।

दातारः प्रार्थितानाश्च पुरुषाः स्वर्गयामिनः ॥२॥

1 Corrected from V. D. I. O. and A' स्रो'.

2 I. O. and A' गृहदानम्.

3 A' गोजाल्यश्वयुतं.

4 A omits the bracketed portion.

5 A वा for धान्य.

6 I. O. गोजाल्य, A' गोजाल्यश्वयुतं.

7 I. O. omits स्फीतं.

8 I. O. गोजाल्य.

9 A omits the bracketed portion.

1 I. O. omits the bracketed portion.

2 A सर्ववस्तुषु.

3 A omits अर्चिताय.

4 A' अथवा for यथायथं.

5, 6 & 7 A omits the bracketed portions.

8 A omits it and I. O. reads सम्बर्तोक्तगृहदानफलप्राप्ति which is almost a repetition of the previous phrase.

9 A' वसतीनां सुधिर (सुधिधिर?)

वसतोनां गृहाणां, वसतीनामिति^१ बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम्^२ । ब्राह्मणायाचिंताय
गृहं^३ मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां वसतिं दद्यानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अथपुराणे :-

गृहावसथदातारो गृहैः काश्चनमसिद्धतैः ।

व्रजन्ति बालार्कनिभैर्धर्मराजगृहं 'नराः ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय 'यथेष्टगृहमुपादायाचि' तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्राह्मपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृहं दद्यामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पृथ्वत ।

विष्णुधर्मोत्तरे :-

प्राक्षण्याय गृहं दत्त्वा वसूनां लोकमानुयात् ॥७॥

ब्राह्मणायार्चिताय ० [गृहमन्त्रितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसुतोकाप्रप्ति-
कामोऽश्मेतद्गृहं ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे गृहदानावर्तः ।

अथ प्रतिश्रयदानावर्तः । (३८)

यमः :-

दत्त्वा प्रतिश्रयं लोके तथा दत्त्वैव चाभयम् ।

तथा दत्त्वा क्षितिं विप्रे ब्रह्मलोके महीयते ॥१॥

अत यजमानो ब्राह्मणादेर्विश्रामार्थं^१ गृह' मनोहर' निर्मायात्पूज्य दद्यात् । सोत्-
कषेब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं विश्रामार्थं^२ प्रतिश्रयमुत्पूजे । ततश्चरन्त्य यथायथमागतान्
ब्राह्मणादीन् विश्रामयेत् ।

महाभारते (अनु—६६।३०ख—३१क) :—

तथा गवार्थे शरणं शीतवर्षसह शुभम् ।

आसप्तमं तारयति कुलं भरतसप्तम ॥२॥

शरणं गृहम् । उपकल्प्येति विशेषः । शुभं सुदृढं^{१३} यद्योक्तगृहमुत्पाद्य गवां निवासार्थ-
मुत्सृज्य दद्यात् । ॐ महाभारतोक्त-गोदान-फलप्राप्तिकामोऽहं गवांमुत्सृजे इत्युत्सृज्य
गास्तत्रावारितं विश्रामयेत् ।

विहारावस्थोद्यान-कूपाराम-सभाप्रदाः ।

विप्राणाञ्चोपकर्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥३॥ (अनु—२३।६६)

विहारावसथोऽभिहोहगृहं सभा^४ सभा^५-जनगृहं यत् बहवो जनाः सुखेनोपविश्य कथादि कुर्वन्ति । अभिहोलियो अभिहोलकरणोचितं गृहमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ महाभारतोक्त-विहारावसथदानफलप्राप्तिकामोऽहमभिहोलियो तुभ्यं विहारावसथं ददामि । नानासखविश्रा-मार्थं सभासुतसृज्य दद्यात् । ॐ ब्राह्मणसुखनानासखेभ्यः स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतो विश्रामार्थं सभासुतसृजे । तदादि यथायथं तत्त आन्तान् विश्रामयेत्^६ ।

तथा (वन—१६६१२४) :—

पादोदकं पादघृतं दीपमग्नं प्रतिश्रयम् ।

प्रयच्छन्ति तु ये राजन्नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥४॥

1 A omits it

2 I. O. adds उत्तमम्

3 A omits अविं तान् गृहम्

4 A adds न before नराः

५ A बयेंचः

6 A omits the bracketed portion

1 & 2 I. O. दिनामार्गः

3 I. O. सुदृढ शुभ

4 I. O. सखा

६ I. O. सभा.

6 I. O. विश्रम्भयेत्

प्रतिश्रयं निर्माय भ्रान्तविश्रामार्थमुत्सृज्य दद्यात् । ॐ ब्राह्मणप्रमुखनानाभ्रान्तेभ्यो विश्रामार्थं यमानुपसर्पणरूपफलप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे । इत्युत्सृज्य यथाकल-
मागतान् भ्रान्तान् विश्रामयेत् ।

तथा (अनु—१.७३.७७) :—

प्रतिश्रयाच्छादनसंप्रदाता प्राप्नोति तान्येव न संशयोऽस्य ॥५॥

तान्येवेति प्रतिश्रयाच्छादनान्येव इत्यर्थः । भ्रान्तविश्रामार्थं प्रतिश्रयमुत्सृज्य दद्यात् ।
ॐ ब्राह्मणप्रमुखनानाभ्रान्तेभ्यो विश्रामार्थं बहुप्रतिश्रयप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे ।
तदादि यथायमुपस्थितान् भ्रान्तान् तत्र विश्रामयेत् ।

स्कन्दपुराणे :—

योगिभ्यो ब्रह्मचारिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यतात्मवान् ।

यः प्रयच्छेदावसथं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥६॥

आवसथं विश्रामपदम् ।

आप्तावासं पुण्डरीकं गोसहस्रं विन्दति ।

स्मृतिं च परमां लब्ध्वा योगमाप्नोति सुप्रतः ॥७॥

शीतवर्षाद्युपद्रवहितं दृढं गृहमुत्पाद्य तिस्रस्यैकदशिकभ्योऽवस्थानार्थं सहस्रं
दद्यात् । ॐ स्कन्दपुराणोक्तावसथदानफलप्राप्तिकामोऽहं योगि-ब्रह्मचारि-ब्राह्मणविश्रामार्थ-
मेतमावसथमुत्सृजे । ततश्चरन् यथायथं त्रिदशिकं एकदशिकं च विश्रामयेत् ।

आग्नेयपुराणे :—]

कारयित्वा दृढस्तम्भं शुभं पक्वं १-दृक्कामयम् ।

प्रतिश्रयं सुविस्तीर्णं सुभूमिं २ लक्ष्णान्वितम् ॥८॥

शुभं शोभनं सुभूमिं ३ परिकल्पितभूमिं लक्ष्णान्वितं मठलक्ष्णान्वितम् ।

- 1 I. O. वाजासुधर्वच
- 2 I. O. यथाकल-
- 3 I. O. विश्रामयेत्
- 4 I. O. चान्येव
- 5 I. O. विश्रामयेत्
- 6 I. O. आप्तावासं
- 7 I. O. परमं

- 8 I. O. विश्रामयेत्
- 9 A 'य' for the bracketed portion
- 10 I. O. सुविस्तीर्णं सुभूमिं for the bracketed portion
- 11 I. O. भूमिं
- 12 I. O. परिकल्पितभूमिं

मठं कम्प(१)-[पृष्ठार्धं भग(१)सितदिगम्बरम् ।]

मुखादुलितं गुह्यं मुखशाला^२-विराजितम् ॥९॥

गुप्तं रक्षितं प्राकारादिष्वेष्टितमित्यर्थः ।

दद्यादनन्तफलदं शैववैष्णवयोगिनाम् ॥१०॥

यथोक्तं मठं निर्माय शिवध्यानरतेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽथर्ववेदविहितपाशुपतव्रतधारिभ्यो वा विष्णुध्यानरतेभ्यो द्विजेभ्यो^४ भगवद्भ्यो वा उत्सृज्य दद्यात् । ॐ आग्नेयपुराणोक्त-मठं^५-
प्रतिश्रयदानफलप्राप्तिकामो शैवयोगिभ्यो वैष्णवयोगिभ्यो^६ विश्रामार्थमेतं मुखशालान्वितं [मठं
प्रतिश्रययुतं ददानि इत्युत्सृजेत्]^७ । ततःप्रभृति यथासम्भवमुपस्थिता-[न् शैवयोगिनी
वैष्णवयोगिनी वा यथेच्छं]^८ मठे विश्रामयेत्^९ ।

^{१०}वायुपुराणे (२।१८।५६) :—

[प्रतिश्रयन्तु यो]^{११} दद्यादतिथिभ्यः^{१२} कृताजलिः ।

^{१३}देवास्तमुपतिष्ठन्ते दिव्यातिथयः सहस्रशः ॥११॥

वातवर्षादिसह^{१४} ^{१५}गृहमुत्पाद्यातिथिभ्यो विश्रामार्थमुत्सृज्य दद्यात् । ॐ ^{१६}वायुपुरा-
णोक्तप्रतिश्रयदानफलप्राप्तिकामोऽहमतिथिभ्यो विश्रामार्थमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे । ततःप्रभृति
यथाकालमुपस्थितानतिथीन् कृताजलिरादरेण विश्रामयेत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

गृहावसथदातारो गृहैः काश्चनमखिलैः ।

व्रजन्ति बालार्कनिर्भैर्धर्मराजगृहं नराः ॥१२॥

- 1 A omits the bracketed portion
- 2 A आप्तावासं
- 3 I. O. and A प्राकारादि-
- 4 I. O. omits द्विजेभ्यो
- 5 I. O. नत्
- 6 I. O. omits this
- 7 I. O. मठप्रतिश्रययुतं ददानि इत्युत्सृजेत् for the b. p.
- 8 A 'य' योभ्यो वा 'ये' for the b. p.

- 9 I. O. विश्रामयेत्
- 10 A पद्मपुराणे
- 11 Vāyu P. प्रतिश्रयं ददा for the b. p.
- 12 A दद्यादतिथिभ्यः
- 13 Vāyu P. देवास्तमुपतिष्ठन्ते
- 14 A निमित्ताव for यथं
- 15 I. O. omits गृहम्
- 16 A पद्मपुराणोक्त-

आवसथो विभामार्थं गृहम्^१ । भ्रान्तविभामोक्षितं हर्षं गृहमुत्पाद्य भ्रान्तेभ्य उतसृज्य
दद्यात् । [३^१ ब्रह्मपुराणोक्तावसथदानफलप्राप्तिकामोऽहं भ्रान्तविभामार्थमेतभावसथमुत्सृजे ।
ततःप्रवृत्तिं तस्मिन् वेरमनि यथाकालमागतान् भ्रान्तान् विभामयेत् ।]^२

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वृक्षालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे प्रतिभयदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदत्तशय्यादानावर्तः । (३९)

^१विष्णुः—

शय्यादानेन भार्य्याम् ॥१॥

प्राप्नोतीति शेषः^२ । अथ यजमानो ब्राह्मणार्चितायाचितां शय्यां दद्यात् । ३^३
शय्यामुक्तसगीलायामुक्तवेदामुक्तशाखायायिनेऽमुक्तदेशमणौ तुभ्यं भार्य्याप्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां
ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा शय्येयं प्रजापतिदेवतेत्युक्त्वा^३ यथाशाखं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ३^४ अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं
ददानि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा शय्यां स्पृशेत् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११ख) :—

यानं वृक्षं प्रियां^४ शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

ब्राह्मणार्चितायाचितां शय्याम् ३^५ अथादि^५ तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तसुख-
प्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु-५।७।४०) :—

सुगन्धिविस्त्रास्त्रशोपधानं दद्यान्नरो यः^६ शयनं द्विजाय ।

रूपार्थिता^७ रूपवती^८ मनोज्ञां भार्य्यामपत्योपचितां लभेत् सः ॥३॥

उपधानं गेरुडुकम् । ब्राह्मणार्चिताय शय्यां सुगन्धिविस्त्रास्त्रशोपधानां^९ खट्वा-
रूपार्थियाम् ३^{१०} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तशय्यादानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत्^{१०} सास्त्रशोपधानं शयनं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. यद्वं twice

2 A ब्रह्मपुराणे only for the
bracketed portion

1 A reads विष्णुः before the
heading of this topic, just
above.

2 A प्राप्नोतीतिर्धः

3 I. O. प्रजापतिदेवतेति पठित्वा

4 'A' and I. O. भिव

5 A प्रतिप्रहीता for ३^५ अथादि

6 A 'सुवश' for नरो यः

7 A रूपार्थिता

8 A दक्षवती

9 -I. O. adds पदरूपान् after

खट्वारूपान्

10 A क्षारशोपधानम्

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु शय्यां प्रयच्छेत् स्वास्तीर्णां नरसत्तम ।

स हि भार्याः प्रिया दिव्या बह्वीर्भक्ता^१ समरनुते^२ ॥४॥

स्वास्तीर्णां खट्वोपरिविस्तृतसोभनरूपाम् । अर्चितां स्वास्तीर्णां शय्यामर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-शय्यादानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतां स्वास्तीर्णां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

शय्याप्रदानं यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो^३ विशेषतः ।

वष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।

यदि कालक्षयं गत्वा^४ जायते विपुले कुले ॥५॥

'यपेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो^५ यथाशक्ति शय्यामर्चितां^६ दद्यात् । ॐ अथा-
मुक्तामुक्तगोलेभ्योऽमुक्तामुक्तवेदामुक्तामुक्तास्त्रायाम्भ्योऽमुक्तामुक्तदेवशर्मभ्यो शुभमभ्यं शिव-
पुराणोक्तशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
अतः फलोत्कर्षादुत्कृष्टशय्यादानम् ।

आदित्यपुराणे :—

ये च शय्यां प्रयच्छन्ति देवेभ्यु च गुरुभिः ।

ज्ञानद्वयेषु विप्रेषु दत्त्वा नश्यन्ति कथञ्चन ॥६॥

शय्याप्रदानं गुरुषु दातुं बह्वुत्पापेक्षम् । गुरुषु ब्राह्मणाय 'बहुभूतायार्चितायार्चितां शय्याम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । कण्टकनाशकामोऽहमेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

*ब्रह्मपुराणे :—

^{१०}उपानदयुगलं कृतं ^{११}शय्यासनमथापि च ।

ये प्रयच्छन्ति यस्माणि तथैवाभरणानि च ॥७॥

- 1 A बह्वीभक्ता, I. O. बह्वीभक्ताः
- 2 A यथाशक्तौ
- 3 I. O. ब्राह्मणेभ्यु
- 4 A दत्त्वा
- 5 A यथाशक्तौ
- 6 A omits अर्चिताम्

- 7 I. O. अथवा अर्चिता
- 8 A omits बहुभूतायार्चिताय
- 9 A omits ब्रह्मपुराणे
- 10 A दातुं for उपानद
- 11 A अथवा यथा for अथवाभरण

ते यान्यस्यै रथैश्चैव कुञ्जरैश्चाभ्यलङ्घिताः ।

धर्मराजपुरं रम्यं छत्रैः सौवर्ण्यराजतैः ॥८॥

अतः फलोत्कर्षश्रवणादुत्कृष्टशय्यादानम् । ब्राह्मणायार्चितायां^१ अर्चितां शय्याम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्त-शय्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।२-३) :—

दत्त्वा द्विजाय शयनं स्वास्तीर्णं सोत्तरच्छदम् ।

कुले महति [सम्भूतां रूपवर्षिणसंयुताम्]^२ ॥९॥

तथा पञ्चवतीं^३ भार्यां प्राप्नोति वराणां^४ तथा ।

अनेनैव तु दानेन भार्या पतिमवाप्नुयात् ॥१०॥

'पञ्चवतीं कुटुम्बिनीम् । भार्या पतिमिति^५ महाकुलत्वादियुक्तं पतिमित्युन्नेयम् । शय्यां
सुपरिष्कृतासुपरि^६-वस्त्राच्छादितामर्चितां^७ मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वास्तीर्णशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२.५) :—

शय्याप्रदानं लोकेषु तथा स्थानकरं परम् ॥११॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथाशक्त्युपकल्पितां शय्यामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुपकरणशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भक्तलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे शय्यादानावर्तः ।

1 I. O. omits अर्चिताय	5 A दत्त्वा
2 Corrected from V. D. I. O.
रूपभूतां रूपवर्षिणसंयुताम् and A
सम्भूतां रूपवर्षिणसंयुताम् for the
b. p.	6 I. O. पति for पतिमिति
3 A दत्त्वा	7 I. O. सुपरिष्कृतां परि, A उप-
रिष्कृतासुपरि
4 Corrected from V. D. A
वराणां and I. O. च वरा	8 A omits अर्चिताम्
	9 A omits the bracketed por-
tion

अथ विष्णुदेवतेन्धनदानावर्तः^१ । (४०)

विष्णुः :—

इन्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति संप्रामे च जयमाप्नोति ॥१॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायां चितमिन्धनं दद्यात् । ॐ अयामुक्तसगोत्रायामुक्तेदामु-
कराखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुक्तेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदिन्धनं ददामि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा इदमिन्धनं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतेतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा^२ इन्धनं स्पृशेत् ।

महाभारते ब्राह्मणायैन्धनदानानुवृत्तौ (अनु—६५।१४ख-१६क) :—

प्रतापनार्थं राजेन्द्र व्रतवद्भूयः^३ सदा नरः ।

सिध्यन्त्यर्थाः सदा तस्य कार्याणि विविधानि च ॥२॥

उपर्युपरि शल्यूणां वपुषा दीप्यते च सः ।

भगवांश्चास्य सुप्रीतो^४ वह्निर्भवति नित्यशः ॥३॥

शीतार्त्तानां^५ व्रतकृच्छ्रब्राह्मणानां प्रतापनार्थं काष्ठान्युत्सृज्य दद्यात् । ॐ महाभारतोक्त-
प्रतापनार्थकाष्ठदानफलप्राप्तिकामोऽहं^६ व्रतपरब्राह्मणेभ्यः प्रतापनार्थं काष्ठमुत्सृजे । "[ततः
काष्ठानि दद्यात् । तत्कार्योत्तरयावत्^{१०} सदेतिपददर्शनात् ।

आमे यपुराणे :—

य इन्धनानि काष्ठानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।

सर्वार्थोस्तस्य सिध्यन्ति तेजसो चाभिजायते ॥॥

इन्धनानि^{११} काष्ठविशेषणं वह्निप्रज्वालनोपयोगीनि काष्ठानित्यर्थः । अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽ-
र्चितानि काष्ठानि दद्यात् । ॐ] अयामुक्तसगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तेदामुकराखाध्यायिभ्यो

1 A omits this heading, I. O.

...देवत इन्धन...

2 A प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा इन्धनं
ददामि before this

3 A omits सावित्रीं पठित्वा

4 I. O. उत्तमवद्भूयः

5 I. O. सुप्रीतो

6 I. O. शीतार्त्तानां

7 A व्रतकृच्छ्रं, I. O. उद्भूतं

8 I. O. उत्तमवद्भूयः

9 A reads the following only
for the bracketed portion
viz. ततः काष्ठान्यादद्यात् दद्यात्

10 I. O. उत्तमात्

11 I. O. इन्धनादीनि

[ऽमुकामुक्तेवशर्मणे]^१ युष्मभ्यमामे यपुराणोक्तकाष्ठदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि काष्ठानि
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । उत्सृज्य वा कमशो दद्यात् ।

मार्कण्डेयपुराणे (१०।५७क) यममार्गगमनानुवृत्तौ :—

शीतं^२ जयन्तीन्धनदाः ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायां चितमिन्धनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । मार्कण्डेय-
पुराणोक्तेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदिन्धनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
सकृत्स्य वा कमशो दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भक्तलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे इन्धनदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 Mārkaṇḍeya P. जयन्ति धनदाः

3 A reads this sentence before
शीतं जयन्तीन्धनदाः (V. 5)

अथ विष्णुदेवतदीपदानावर्त्तः । (४१)

तत्र दीपदानस्तुतिः ।

महाभारते (cf. अनु—१३०।२६६) :—

प्रदीपस्य प्रदानेन भूयतां गुणवित्तरः ।
तमोऽन्धकारे नियतं^१ दीपदो न प्रणश्यति^२ ॥१॥
प्रभावात्^३ प्रयच्छन्ति सोमभास्करपावकाः^४ ।
देवताभ्यानुमन्यन्ते विमलाः सर्वतो दिशः ॥२॥
द्योतते च यथादित्यः स्वर्गलोकगतो^५ नरः ।
तस्माद्दीपः प्रदातव्यः पानीयश्च विशेषतः ॥३॥
यस्माद्बुद्धिर्गमेतत्तु तमसश्चैव भेषजम् ।
तस्माद्बुद्धिर्गतिर्दीप्ता^६ भवत्येति निश्चयः ॥४॥
देवास्तेजस्विनो यस्मात् प्रभावन्तः प्रकाशकाः ।
तामसा राक्षसाश्चैव तस्माद्दीपः प्रदीयते ॥५॥
आलोकदानाच्चक्षुष्मान्^७ प्रभायुक्तो भवेन्नरः ।
तान् दत्त्वा नोपहिंसते न हरेन्नोपनाशयेत्^८ ॥६॥
दीपहर्त्ता भवेदन्धस्तमोगतिरसुप्रभः ।
दीपप्रदः स्वर्गलोके दीपमाप्तेव^९ राजते ॥७॥

ब्रह्मपुराणे :—

दीपदा^{१०} यान्ति यानिस्तु दीपयन्तो दिशो दश ।
आदित्यसदृशैर्योर्नैदीप्यमाना^{११} यथाग्रयः ॥८॥

1 A omits this heading

2 A तमोन्धकारविधत्ता

3 A दीपदा न प्रणश्यति

4 A प्रभावात्

5 A यथादित्यः

6 B. O. स्वर्गलोकागतो, A त्रेतयोक्तो

7 A यतिनाम

8 E. O. दानाच्चक्षुष्मान्

9 A नोपनाशयेत्, I. O. दीपनाशयेत्

10 A दीपदानेन

11 E. O. यानिस्तु

12 A दीपदाया

दीपदानावर्त्तः

४५६

बराहपुराणे (almost the same as २०७।५२२-५२६) :—

दीपप्रदानेन द्युतिं लभन्ते द्युतेन तेजः सुकुमारताश्च^१ ।

प्राणद्युतिं^२ क्षिप्रताश्चापि तैले-^३र्ध्वैर्नानारसतृप्तताश्च ॥९॥

नन्दिपुराणे :—

याम्यं तमोमयं धोरं^४ वनं दुर्गं महाभयम् ।

व्रजन्ति ते च सुखिनो ये केचिद्दीपदायिनः ॥१०॥

अथ दीपदानपरिभाषा ।

महाभारते :—

हविषा प्रथमः कल्पो द्वितीयश्चौषधी X ।

वसामेदोऽस्थि-^५निर्यासेन कार्यः पुष्टिमिच्छता^६ ॥११॥

विष्णुधर्मोत्तरे :—

द्युतेन दीपा दातव्या तैलेर्वा यदुनन्दन ।

वसामज्जादिमिदं न तु दीपाः कथञ्चन ॥१२॥

दत्त्वा दीपं न कर्तव्यं तेन कर्म विज्ञानता ।

निर्वापणञ्च दीपस्य हिंसनञ्च विगर्हितम् ॥१३॥

यः कुर्यात्तानि^{१०} कर्माणि स्यादसौ पुष्पितेक्षणः ।

दीपहर्त्ता भवेदन्धः काणो निर्वापके^{११} भवेत् ।

दीपस्य दानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥१४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२१०) :—

भूदीपाश्चात्र^{१२} वज्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेदिकस्वर्ग-^{१३}[धुर्यान् दत्त्वा स्वर्गं]^{१३} महीयते ॥१५॥

1 I. O. दीपप्रदाने द्युतिं लभति

2 I. O. स्वर्गलोकागतो

3 I. O. क्षिप्रताश्च

4 I. O. यथादित्यः

5 A वज्रवृत्तं for वनं दुर्गं

6 I. O. व्रजन्ति तेन

7 A वज्राश्च for निर्वापके

8 I. O. निश्चितः

9 I. O. नया

10 I. O. कुर्यात्तानि, A कुर्यात्तानि

11 I. O. निर्वापके

12 I. O. यथा

13 I. O. धुर्यान् स्वर्गलोके for the bracketed portion

‘इदं ब्राह्मणमात्रदेवभूषादिष्वभिध्याहारात् ब्राह्मणाय दीपदानम् । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायर्चितं दीपं दद्यात् । ॐ अथामुक्तमोक्षायामुक्तदेवामुक्तराक्षा-
ध्यायिनेऽमुक्तदेवामर्चयेत् शुभं लोकं स्वर्गं प्राप्तिरामोऽहमेतं दीपं दद्यात् । प्रतिग्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा [दीपोऽयं विष्णुदेवत इत्युक्त्वा]^४ यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काचनं दद्यात् । प्रतिग्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा दीपं स्पृशेत् ।

शिवपुराणे :—

दीपप्रदानं यो दद्याद् देवते ब्राह्मणे च^५ ।

तेन दीपप्रदानेन^६ अक्षय्या गतिमाप्नुयात् ॥१६॥

ब्राह्मणेष्वाति बहुवचनं प्रयोगबहुत्वापेक्षया । अर्चिताय^७ ब्राह्मणायार्चितं दीपम् ॐ
अथादि तुभ्यममन्तमुक्त्वा दद्यात् । अक्षय्यगतिप्राप्तिकामोऽहमेतं दीपं दद्यात् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

दीपं ददाति यो मर्त्यः सुरब्राह्मणवेरमनि^{१०} ।

स^{११} दिव्येन तु^{१२} यानेन महाद्युति^{१३}-प्रभासिना^{१४} ।

^{१५} गच्छति स्वर्गमण्डलं वसेत्तत्त समाः शतम् ॥१७॥

^{१६} गृहीतोदपूर्वतामपात्र उदङ्मुखो दीपदानं सङ्कल्प्य ब्राह्मणवेरममु^{१७} यथेच्छकालावधि
दद्यात् । ॐ नन्दिपुराणोक्तः^{१८} ब्राह्मणवेरम-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणवेरममु दीपं
दास्ये^{१९} । ^{२०} [अथ फलभूयस्त्वाद् यथेष्ट]-चिरकालदीपदानम् ।

- 1 A ततः
- 2 A omits दीप
- 3 A अथ
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A दीपं प्राचाद्
- 6 A वा
- 7 I. O. यथाशास्त्रं
- 8 A omits ब्राह्मणाय
- 9 I. O. यथाशास्त्रं
- 10 A विष्णुदेवत इत्युक्त्वा, I. O. सुर-
ब्राह्मणवेरमनि

- 11 I. O. दिव्येन
- 12 I. O. यानेन, A जातेन
- 13 I. O. महाप्राप्त
- 14 A प्रभासिना
- 15 I. O. गच्छति
- 16 A reads ता before मदीतो
- 17 A यथेच्छता
- 18 A adds इत् before ब्राह्मणम्
- 19 A दद्यात्
- 20 A मुक्तिप्राप्तिसंयुक्तमर्थे for the
bracketed portion

शाम्बपुराणे :—

दीपं ददाति^१ यो नित्यं देवतायतनेषु च ।

चतुष्पथेषु रथ्यासु रूपवान्^२ शुभगो भवेत् ॥१८॥

चतुष्पथेषु दीपदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ॐ शाम्बपुराणोक्तदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं
चतुष्पथेषु दीपं दास्ये । ततो यथेष्टचिरकालावधि दद्यात् । रथ्यासु दीपदाने रथ्यास्त्विति
दानवाक्ये विशेषः । फलभूय-^३ [स्वाधिनोक्तवेरो^४-भ्येदेव दीपा देयाः । अत्र च वाक्ये-
मुक्तमुक्त-^५ देवतायतनेषु चतुष्पथेषु^६ रथ्यासु च दीपं दास्ये इति विशेषः ।

महाभारते (cf. अनु-५.७.२२) :—

दीपालोकप्रदानेन^७ अक्षुप्मान्^८ भवते नरः ।

तस्माद्दीपाः प्रदातव्याः^९ सायं वै गृहमेधिभिः ।

^{११} दिव्यं चक्षुरवाप्नोति^{१२} प्रेत्य दीपस्य दायकः ॥१९॥

शुचौ स्थाने^{१३} सायं यथेष्ट-^{१४} बहुसंख्यमान् दीपान् यथेष्टचिरकालावधि सङ्कल्प्य दद्यात् ।
ॐ महाभारतलोक्त-सायं-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं साय-^{१५} मेतान् दीपान् दास्ये ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

दीपदान-^{१६} [न्तु कर्तव्यं विप्र]-वेरमसु पण्डितैः ॥२०॥

एतद्दीपदानं^{१७} मोक्षफलम् । अन्यत्र दीपदानेन महत्फलमवाप्नुयादित्यनन्तरं^{१८} श्रुतेः ।
महत्फलं मोक्षः । अन्यत्रेति देवगृह-^{१९} व्यतिरिक्ते दीपदानस्थान इत्यर्थः । दीपदानं सङ्कल्प्य
जन्मसंस्कारविद्यासम्पन्नब्राह्मणगृहेषु चिरं दद्यात् । ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्तविप्रगृहदीपदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं विप्रगृहेषु दीपान्^{२०} दास्ये ।

- 1 A दद्यात्
- 2 A शुभगो
- 3 A and I. O. विहितदानवाक्ये
- 4 A द्वाविंश रात्र्यावतः चतुष्पथादि
for the bracketed portion
- 5 A तत्र for यत्र च
- 6 I. O. देवतायतनेषु
- 7 A चतुष्पथ
- 8 A यस्माद्दीपप्रदानेन
- 9 A भवति
- 10 A सायं for सायं वै
- 11 A दिव्यं चक्षुरवाप्नोति
- 12 A प्रेत्य
- 13 A omits सायं
- 14 A चिरकाल for बहु
- 15 A एतं दीपं
- 16 I. O. यान् अर्थः for the
bracketed portion
- 17 A अदानम्
- 18 A उत्तरं for अनन्तरं
- 19 I. O. व्यतिरिक्ताम् दीप for
व्यतिरिक्तं
- 20 A दद्यात्

तथा :—

गिरिशृङ्गे प्रदातव्या मदीनां 'पुलिनेषु च ।

वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु 'कान्तारगहनेषु च ।

दीपदानेन सर्वत्र महत् फलमुपारजते ॥२१॥

'यावन्त्यङ्घ्रिनिमेषाणि दीपः प्रज्वलते नृप ।

तावन्त्येव स राजेन्द्र वर्षाणि दिवि मोदते ॥२२॥

दीपदानेन राजेन्द्र बहुमानिह जायते ।

रूपसौभाग्ययुक्तं धनधान्यसमन्वितः ॥२३॥

'गिरिशृङ्गादिषु पूर्वोक्तेषु दीपदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत्' । ॐ 'विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गिरि-
शृङ्गदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं गिरिशृङ्गे दीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य गिरिशृङ्गे यथेष्ट-
कालावधि दीपं दद्यात् । एवं नदीपुलिनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं '[नदीपुलिन इति ।
वृक्षमूलदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं] वृक्षमूल इति । गोष्ठदीपदान-^१फलप्राप्तिकामोऽहं गोष्ठ इति ।
कान्तारदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं कान्तार इति । धनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं '[धन इति
लिखितवाक्ये विशेषः । अत्र फलभूयस्त्वार्थिनोक्तदेशेषु एकदैव दीपा देयाः । तत्र दान-
वाक्यम् । ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-महत्फलजनकत्वोपलब्धितदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं] गिरि-
शृङ्ग-नदीपुलिन-वृक्षमूल-गोष्ठ-कान्तारगहनेषु दीपान् दास्ये इति सङ्कल्प्य उक्तस्थानेषु दीपान्
दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तकालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे दीपदानावर्तः ।

- 1 A अभिविषय च
- 2 A कान्तारे गहनेषु
- 3 I. O. यावन्त्याङ्घ्रिः
- 4 A गिरिशृङ्गादिषु
- 5 A omits सङ्कल्पयेत्
- 6 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त

- 7 A omits the bracketed por-
tion
- 8 A omits धन
- 9 A omits the bracketed por-
tion

अथ सरस्वतीदैवतपुराणदानावर्तः । (४२)

मत्स्यपुराणे (५३।३-४) :—

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा^१ स्मृतम् ।

अनन्तरश्च ब्रह्मभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥१॥

[पुराणमेकमेवासी-^२तस्मिन् कल्पान्तरे सदा ।

त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥२॥

^३तथा (५३।११-५६) —'तदर्धोऽल चतुर्लक्षैः संक्षेपेण प्रदर्शितः ।]^४पुराणानि दशाष्टौ च^५ साम्प्रतं तदिहोच्यते ॥३॥नामतस्तानि ब्रूयामि^६ शृणुष्वमृषिसत्तमाः ।

ब्रह्मणाभिहितं पूर्वं यावन्मालं मरीचये ।

ब्राह्मं^७ तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ॥४॥लिखित्वा तच्च^८ यो दद्यान्नलघेनुसमन्वितम् ।

वैशाखे पौर्णमास्यां स ब्रह्मलोके महीयते ॥५॥

एतदेव यदा पद्ममभूद्विरगमयं जगत् ।

^{१०}तद्भूतान्ताश्रयन्तद्वत्^{११} पाद्ममित्युच्यते ध्रुवैः ॥६॥^{१२}पाद्मं तत् पद्मपद्माशत् सहस्राणीह पठ्यते ।तत्पुराणञ्च यो^{१३} दद्यात् ध्रुवर्णकमलान्वितम् ।

ज्यैष्ठ्ये मासि तिलैर्युक्तं सोऽथमेधफलं लभेत् ॥७॥

1 A ब्रह्मणा	7 A ब्रह्मणाभि
2 M. P. 'तदा ब्रह्मणोत्तरोक्त'	8 M. P. त्रिवर्गः
3 A omits तथा	9 I. O. तत्र
4 A reads this line as तदर्धो
च चतुर्लक्षैः संक्षेपेण प्रदर्शितः	10 A तत्तदायावत्तत्तद्
5 A repeats the bracketed
portion	11 A पद्मः
6 A संक्षेपं	12 A पद्मं
	13 I. O. दद्यात्

अतः पौर्णमासीप्रकरणात् ¹ज्यैष्ठ्यपौर्णमासी प्राच्या ।

²वराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य पराशरः ।

³यान् प्राह धर्मानखिलास्तद्युक्तं वैष्णवं विदुः ॥५॥

⁴तदावादे तु यो दद्यात् वृत्तधेनुसमन्वितम् ।

पौर्णमास्यां ⁵हि पूतात्मा स पदं याति ⁶वारुणम् ॥६॥

सद्योविंशतिसाहस्रं तत् ⁷पुराणं विदुर्बुधाः ।

श्वेतकल्पप्रसङ्गेन ⁸धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् ॥९॥

यत्नं तद्वायवीयं स्याद्भूमाहात्म्यसंयुतम् ।

⁹चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराणं तदिहोच्यते ॥११॥

¹⁰श्रावणं श्रावणे मासि शुद्धधेनुसमन्वितम् ।

यो दद्यात्-वि¹¹-संयुक्तं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

शिवलोके ¹²स शान्तात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ॥१२॥

¹³यत्नाधिकृत्य गायत्रीं वर्यते धर्मवित्तरः ।

वृत्ताष्टवधोपेतं ¹⁴ ¹⁵तद्भागवतमुच्यते ॥१३॥

¹⁶[सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ¹⁷ये स्युर्नरोत्तमाः ।

तद्भागवतोद्भवं लोके तद्भागवत-¹⁸मुच्यते ॥१४॥]

1 A जेष्ठमासी जेष्ठमासीकपौर्णमासी

2 A वराहकल्पादुक्तं अधिकृत्य and M. P. पराशरः

3 A वत्सं

4 A तदावाचा

5 A विपूतात्मा

6 A वारुणम्

7 M. P. प्रमाणं

8 Corrected from M. P. A धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् and I. O. धर्मावर्णः

9 A चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराणं

10 A श्रावणं

11 M. P. वत्सं and A वात्सं for वत्सं

12 A सान्तात्मा and M. P. स पूतात्मा

13 I. O. यत्नाधिकृत्य गायत्री

14 A वत्सं for वत्सं

15 I. O. तद्भागवतमुच्यते

16 A omits the bracketed portion

17 I. O. ये स्युर्नरोत्तमाः

18 I. O. च for वत्सं

लिखित्वा ¹तच्च यो दद्यादेव-² ³यत्नसमन्वितम् ।

पौर्णमास्यां प्रौष्ठपद्यां स याति परमं पदम् ।

अष्टादशसहस्राणि पुराणं ⁴तत् प्रकीर्तितम् ॥१५॥

यत्नाह नारदो धर्मान् ⁵वृहत्कल्पा-⁶श्रयास्त्वह ।

⁷पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ॥१६॥

⁸ब्राह्मिने पञ्चदश्यान्तु यो दद्यादेनुसंयुतम् ।

परमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥१७॥

⁹यत्नाधिकृत्य शकुनीन् धर्मधर्मविचारिणा ।

¹⁰[व्याख्याता वै मुनिप्रश्ने मुनिभिर्धर्मचारिभिः ॥१८॥

मार्कण्डेयेन कथितं तत् सर्वं वित्तरेण तु ।]

पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयमिहोच्यते ॥१९॥

¹¹प्रतिलिख्य तु यो दद्यात् सौवर्ण-¹²करिसंयुतम् ।

कार्तिक्यां पुण्डरीकस्य ¹³यज्ञस्य फलभाग् भवेत् ॥२०॥

¹⁴यत्तदीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ।

वशिष्ठा-¹⁵यामिना प्रोक्तमामेयं तत् प्रचक्षते ॥२१॥

लेखयित्वा च यो दद्या-¹⁶डेवपद्मसमन्वितम् ।

¹⁷मार्गशीर्ष्या विधानेन तिलधेनुयुतं तथा ।

तच्च षोडशसाहस्रं सर्व-¹⁸कृतुफलप्रदम् ॥२२॥

1 I. O. तच्च

2 I. O. वत्सं

3 I. O. तच्च

4 M. P. प्रमाणं

5 A वृहत्कल्पव्याख्याद्वयम्

6 M. P. श्रयास्त्वह च

7 A पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते

8 A तद्विने, I. O. तदीये

9 I. O. repeats पञ्चविंशत्...तदु-
च्यते of V. 16 before this

10 A omits the bracketed portion, I. O. reads the first line of the b. p. as व्याख्यानां जेनिभिर्धर्मचारिभिः

11 Corrected from M. P. I. O.

परिच्छिन्नं यो दद्यात्, A परिच्छिन्न
etc.

12 Corrected from M. P. A

कविः, I. O. कविः

13 A सकल्प

14 M. P. यत्तदीशानकल्पस्य, I. O.
and A यत्तदीशानकल्पस्य

15 A omits च

16 A देवपद्मं च चतुर्धनम्

17 Corrected from M. P. A
मार्गशीर्ष्या, I. O. मार्गशीर्ष्या

18 A वत्सं for वत्सं

यत्ताधिकृत्य 'माहात्म्यमादित्यस्य चतुर्मुखः ।
 अथोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन 'जगत्स्थितिम् ॥२३॥
 मनवे कथयामास भूतप्रामस्य सत्त्वम् ।
 चतुर्दशसहस्राणि तथा 'पञ्चशतानि च ।
 'भविष्यच्चरितप्रायं भविष्यं तदिहोच्यते ॥२४॥
 तत् पोषे मासि यो दद्यात् पौर्णमास्यां विमतसरः^१ ।
 'गुरुकुम्भसमायुक्तमग्निहोमफलं लभेत् ॥२५॥
 'रथान्तरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ।
 'सावर्णिना नारदाय कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ॥२६॥
 यत्त ब्रह्मवराहस्य 'चरितं^२ 'वर्णयते मुहुः ।
 तद्दद्याद्दशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तेमुच्यते ॥२७॥
 पुराणं ब्रह्मवैवर्ते दद्याद् यो मासमासि तु^३ ।
 पौर्णमास्यां^४ सभवनं ब्रह्मलोके महीयते ॥२८॥
 [सभवनं गृहसहितम् ॥]^५

यत्तामिलिङ्ग^६-मन्त्रस्यः प्राह देवो महेश्वरः ।
 धर्मार्थकाम-^७लोकार्थानामेयमधिकृत्य च ।
 'कल्पान्ते लौकिकस्युक्तं^८ पुराणं ब्रह्मणा स्वयम् ॥२९॥

1 A' माहात्म्यमादित्यस्य	9 I. O. रचितं, M. P. चोदत्तं
2 A अचरितं	10 M. P. रचितं
3 A दश.	11 A and M. P. च
4 M. P. भविष्यच्चरितं. I. O. भविष्य-
चरितम्.	12 A च भवनम्, M. P. सुभक्ति
5 Corrected from M. P. I. O.
and A विविचरः	13 A omits the bracketed por-
tion
6 I. O. मुहुः	14 I. O. विष' for चित्त
7 I. O. रावन्तरस्य, M. P. रवन्तरस्य	15 A लोकार्थानां for लोकार्थानां
8 Corrected from M. P. A मास
वदाह and I. O. सावर्णिनीराव-
चावाह	16 I. O. omits the bracketed
portion
	17 Corrected from M. P. A
यत्तं तस्मिन्नुदाह

तदेकादशसाहस्रं कालगुण्यां यः प्रयच्छति ।
 तिलधेनुसमायुक्तं स याति शिवं सात्मताम् ॥३०॥
 महावराहस्य 'पुनर्महात्म्यमधिकृत्य च ।
 विष्णुनाभिहितं चोस्यै-सद्गाराहमिहोच्यते ॥३१॥
 मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तमाः ।
 'चतुर्विंशत्सहस्राणि तत्पुराणमिहोच्यते ॥३२॥
 काश्चनं गरुडं कृत्वा तिलधेनुसमन्वितम् ।
 पौर्णमास्यां 'मधौ दद्याद् ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 वराहस्य प्रसादेन पद्माप्नोति वैष्णवम् ॥३३॥
 यत्त माहेश्वरं धर्ममधिकृत्य च पश्यमुखः^६ ।
 'कल्पे '[तत्-^७पुरुषे इति चरितैरुपशोभितम् ॥३४॥
 स्कान्दं नाम पुराणन्दु 'द्वेकाशीतिर्निगद्यते ।
 सहस्राणि यत्तत्कमिति[यज्ञेन पठ्यते]^८ ॥३५॥
 परिलिख्य च यो दद्यादेमशूलसमन्वितम् ।
 शैवं पद्मवाप्नोति मीने चोपायते^९ रवौ ॥३६॥
 अथैकस्मिन् वाक्ये पौर्णमास्यां मधाविति माससहितपौर्णमासीश्रवणादन्यत्त च मीने
 चोपायते रवाविति तिथिविशेषाश्रवणात् अन्योन्यापेक्षया चैतत्पौर्णमास्यामेव दानद्वयम् ।
 त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुखः ।
 त्रिवर्गमभ्यधाद् यत्त^{१०} वामनं परिकीर्त्यते^{११} ॥३७॥
 पुराणं दशसाहस्रं^{१२} 'कीर्तयन्पुनः शिवम् ।
 यः शरद्विषुवे दद्याद्द्वैष्टुवं यात्यसौ पदम् ॥३८॥

1 M. P. 'माहात्म्यताम्	8 M. P. 'पुरुषं इति
2 Corrected from M. P. A
इरा for इन्द्र	9 Corrected from M. P. I. O.
द्वेकाशीतिः
3 A चतुर्विंशं	10 M. P. महर्षेण यद्यते for the
b. p.
4 Corrected from M. P. A
च यो and I. O. तु यो	11 Corrected from M. P. I. O.
चोपायते
5 Corrected from M. P. A
यत्तुष्टुः, I. O. यत्तुष्टुः	12 M. P. 'भास्व
6 A' कल्प	13 M. P. परिकीर्तितम्
7 A omits the bracketed por-
tion	14 M. P. 'पूर्व

यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ।
 माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥३६॥
 'इन्द्रायुधप्रसङ्गेन श्रुतीयां' शक्यसन्निधौ ।
 'अष्टादशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पावुच्यन्ति ॥४०॥
 यो दद्याद्यने 'कौर्म' हेमकूर्मसमन्वितम् ।
 गोसहस्रप्रदानस्य स फलं प्राप्नुयान्नरः ॥४१॥
 श्रुतीनां यत् कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दनः ।
 मतस्य-^१रूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनम् ॥४२॥
 अधिकृत्याश्रवीत् सप्तकल्पवृत्तं मुनीश्वरः^२ ।
 तन्मातृत्वमिति जानीध्वं सहस्राणि 'तयोदश' ॥४३॥
 विष्णवे हेममत्तस्येन केन्द्रा चैव समन्वितम् ।
 यो दद्यात् पृथिवी तेन दत्ता भवति चास्त्रिता ॥४४॥
 यदा च गारुडे कल्पे 'विश्वान्नाद' गरुडोद्भवम् ।
 अधिकृत्याश्रवीत् ^{१०}कृष्णो गारुडं तदिहोच्यते ।
^{११}'तदष्टादशकं चैव' सहस्राणीह पठ्यते ॥४५॥
^{१२}'सौवर्णहंसमिधुनसंयुक्तं' विष्णवे नराः ।
 यो ददाति पुमान् सिद्धिमाप्नोति शिवसम्मिताः ॥४६॥]
 शिवसम्मिताः शिवसुररूपः । अतएव सिद्धिमणिमाद्यष्टैश्वर्यम् ।
 ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याश्रवीत् पुनः ।
 तत्र द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विशताधिकम् ॥४७॥

- 1 Corrected from M. P. I. O.
ब्रह्मणः सु०
- 2 Corrected from M. P. I. O.
ब्रह्म
- 3 Corrected from M. P. I. O.
यस्य
- 4 M. P. कूर्म
- 5 Corrected from M. P. I. O.
प्रदानम्
- 6 M. P. रूपेण for रूपी च
- 7 Corrected from M. P. I. O.
सुमित्रताः

- 8 M. P. चतुर्दश
- 9 Corrected from M. P. I. O.
विश्वान्नाद
- 10 Corrected from M. P. I. O.
कृष्ण
- 11 Corrected from M. P. I. O.
reads the b. p. as तदष्टादश
पेक्ष
- 12 M. P. reads the b. p. as
सौवर्णहंससंयुक्तं यो ददाति पुमा-
न्निह । स विधिं कथति सुखां
शिवकोटी च च'चित्तिम् ॥

भविष्याणाञ्च कल्पानां ध्रुयते यत् विस्तरः ।
 तद्ब्रह्माण्डपुराणान्तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥४८॥
 यो 'दद्यात्' व्यतीपाते 'पीतोष्णायुगसंयुतम् ।
 राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥४९॥

अष्टाष्टादशपुराणानि लेखयित्वा यजमानो वैशाखपौर्णमास्यां शुचि पुराणपाठशक्तं
 श्रद्धालुं कुटुम्बिनं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै पुराणोक्तजलधेनुसहितं ब्रह्मपुराणमर्चितं दद्यात् ।
 ॐ अद्यामुक्तसंगोतायामुक्तदेवामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षब्रह्मलोकप्राप्ति-
 कामोऽहमेतज्जलधेनुसहितं ब्रह्मपुराणं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा
 पुराणमिदं सरस्वतीदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैत-
 दानप्रतिश्रुतं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पुराणं
 स्पृशेत् । एवमपरपुराणसप्तदशकदानेऽपि दक्षिणादानं 'सरस्वतीदेवतपुराणस्पर्शनं
 स्वीकरणाच्चोभयम् । एवं ज्यैष्ठ्यपौर्णमास्यां सौवर्णकमलतिलसुप्यङ्किकासहितपद्मपुराणदान-
 नाक्ये अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णकमलतिलसहितं पद्मपुराणं ददानीति विशेषः ।
 'आषाढपौर्णमास्यां मतस्यपुराणोक्तघृतधेनुसहित-विष्णुपुराण-^१दानवाक्ये पूतात्मतापूर्वकवारुण-
 पदप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतधेनुसहितं विष्णुपुराणं ददानीति विशेषः । आषाढपौर्णमास्यां
 दधिपूर्णपात्रम् । स्यपुराणोक्तघृतधेनुसहितवायुपुराण-^२दानवाक्ये शान्तात्मकत्वपूर्वकैकल्य-
 शिवपुरवासकामोऽहमेतद्दधिगुडसहितं वायुपुराणं ददानीति विशेषः । भाद्रपौर्णमास्यां
 सुवर्णशृङ्गयुक्तभागवतपुराण-^३दानवाक्ये परमपदप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्णशृङ्गसहितं
 भागवतपुराणं ददानीति विशेषः । आश्विनपौर्णमास्यां सुवर्णशृङ्गायलङ्कृतस्वरूपधेनुसहित-
 नारदीयपुराण-^४दानवाक्ये पुनरा]-वृत्तिदुर्लभ-परमसिद्धिप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णशृङ्गायल-
 ङ्कृतधेनुसहितं नारदीयपुराणं ददानीति विशेषः । कार्तिकपौर्णमास्यां सौवर्णहस्तिसहित-
 मार्कण्डेयपुराणदानवाक्ये पुण्डरीकयज्ञफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्णहस्तिसहितं मार्कण्डेय-
 पुराणं ददानीति विशेषः । मार्गश्रावणपौर्णमास्यां मतस्यपुराणोक्तसौवर्णपद्म^{१०}-तिलधेनु-

- 1 Corrected from M. P. I. O.
कृत्यते
- 2 M. P. दद्यात्
- 3 Corrected from M. P. I. O.
पवीर्णा
- 4 I. O. सरस्वतीदेवतस्य पुराणस्पर्शनं च
स्वीकरणसुमनसम्

- 5 I. O. आषाढे
- 6 I. O. दाने
- 7 I. O. दाने
- 8 I. O. दाने
- 9 I. O. दाने
- 10 I. O. सौवर्णपद्ममत्स्यपुराणोक्त, A
omits सौवर्णपद्म

सहितान्नेयपुराणदान^१-वाक्ये सर्वकृत^२-फलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यमृत्तिलधेनुसहितमामेय-
पुराणं ददानीति विशेषः । पौषपौर्णमास्यां गुहकुम्भसहितभविष्यपुराण^३-दान^४-वाक्ये अग्नि-
होमफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गुहकुम्भसहितं भविष्यपुराणं ददानीति विशेषः । माघपौर्णमास्यां
गृहसहितमहावैवर्तपुराणदान^५-वाक्ये सोत्कर्षमहालोकोप्राप्तिकामोऽहमेतत् सभवनं महा-
वैवर्तपुराणं ददानीति विशेषः । फाल्गुनपौर्णमास्यां मत्स्यपुराणोक्ततिलधेनुसहितलिङ्ग-
पुराण^६-दान^७-वाक्ये शिवसात्मताप्राप्तिकामोऽहमेतत्तिलधेनुसहितं लिङ्गपुराणं ददानीति
विशेषः । चैत्रपौर्णमास्यां मत्स्यपुराणोक्तसौवर्ण्यगङ्गतिलधेनुसहित-^८वराहपुराणदान^{१०}-वाक्ये
^{११}वेधकपदप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यगङ्गतिलधेनुसहितं वराहपुराणं ददानीति विशेषः ।
तथा ^{१२}तस्मिन् दिने सौवर्ण्य-^{१३}शूलसहितस्कन्दपुराण-^{१४}दानवाक्ये सौवर्ण्यप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सौवर्ण्य-^{१५}शूलसहितं स्कन्दपुराणं ददानीति विशेषः । शरद्विजये केवलवामनपुराण-^{१६}दान-
वाक्ये वैष्णवपदप्राप्तिकामोऽहमेतद्दामनपुराणं ददानीति विशेषः । ^{१७}उत्तरायणे सौवर्ण्यकूर्म-
सहितकूर्मपुराणदानवाक्ये गोसहस्रप्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यकूर्मसहितं कूर्मपुराणं ददा-
नीति विशेषः । वसन्तविजये सौवर्ण्यमत्स्यसुवर्ण-^{१८}श्रावणलङ्कृतधेनुसहितमत्स्यपुराण-^{१९}दानवाक्ये
अखिलपृथिवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यमत्स्यसुवर्ण-^{२०}श्रावणलङ्कृतधेनुसहितं मत्स्यपुराणं
ददानीति विशेषः । तथा वसन्तविजये ^{२१}एव सौवर्ण्यहंसमिथुनसहित-^{२२}गङ्गपुराणदानवाक्ये
प्रसफालोत्कर्षकतिष्ठप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यहंसमिथुनसहितं ^{२३}गङ्गपुराणं ददानीति
विशेषः । अतोपाते ^{२४}धीतकीयोगवत्-^{२५}युगनुतमव्याहपुराण-^{२६}दानवाक्ये राजसूयसहस्रफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{२७}पीडोर्णोयुगसहितं व्याहपुराणं ददानीति विशेषः ।

- 1 I. O. दाने
- 2 A omits कृत
- 3 A' अराचोतपुराण.
- 4 I. O. दाने
- 5 I. O. दाने
- 6 A अराचोत.
- 7 I. O. दाने
- 8 A omits मत्स्य, I. O. सौवर्ण्य-
मत्स्यमत्स्यपुराण.
- 9 A omits वराह
- 10 I. O. दाने
- 11 A विष्णु
- 12 A अखिलमैत्र

- 13 I. O. मत्स्य.
- 14 I. O. दाने
- 15 I. O. मत्स्य.
- 16 I. O. दाने
- 17 A omits कनरावत्
- 18 A अराचोत.
- 19 I. O. एतत्
- 20 I. O. वाचप.
- 21 I. O. वाचपपुराणं
- 22 A पीत twice
- 23 I. O. मत्स्य
- 24 A' अराचो
- 25 I. O. कीर्तिवत्स्यपुराण.

कूर्मपुराणे (२।४६।१२२, १२४-१२६) :—

एतत् पुराणं 'परमं भाषितं' कूर्मरूपिणा ।

साक्षाद्देवाति^१-देवेन विष्णुना विश्वयोनिना ॥५०॥

लिखित्वा चैव यो दद्याद् वैशाखे 'मासि सुमतः'^२ ।

विप्राय वेदविदुषे^३ तस्य पुण्यं निबोधत ॥५१॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ।

भुक्ता तु विपुलान्[भोगान् स्वर्गं]' दिव्यान् सुशोभनान् ॥५२॥

ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो विप्राणां जायते कुले ।

पूर्वसंस्कारमाहात्म्या^४-द्वष्टविधामवाप्नुयात् ॥५३॥

कूर्मपुराणं यथाशक्ति लेखयित्वाचिंत्यं वैशाखाभिमततिथौ ब्राह्मणायाचिंताय ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । कूर्मपुराणोक्त-कूर्मपुराणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कूर्मपुराणं
ददानी । स्वस्त्वादिसौकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मसंनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पुराणदानवर्तः ।

- 1 K. P. कनक
- 2 A भाषित
- 3 K. P. वि for ति
- 4 K. P. काति केति वा for माति
सुमतः

- 5 I. O. तत्ततः
- 6 A विदुषे only
- 7 K. P. सर्वो भोगान् for the b. p.
- 8 A' माहात्म्ये

अथ ब्रह्मदैवतविद्यादानावर्तः । (४३)

तत्र विद्यादानप्रशंसा ।

मनुः (४।२३३) :—

सर्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।

^१वार्थ-^२गोमहीवास-^३स्तिलकाभनसर्पिणाम् ॥१॥

याज्ञवल्क्यः (१।२१२) :—

सर्वदानमयं^४ ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकन्ततः^५ ।

^६तं दत्तं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतः^७ ॥२॥

यमः :—

य इमां पृथिवीं दद्यात् सर्वरत्नोपशोभिताम् ।

दद्याच्छ्राद्धं विप्राणां^८ तच्च दानञ्च च तत्तत्समम् ॥३॥

आदित्यपुराणे :—

क्षीणि तुल्यप्रदानानि क्षीणि तुल्यफलानि च ।

सर्वकामदुष्ठा धेनुर्गावः पृथ्वी सरस्वती ॥४॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०३।१-४) :—

विद्या कामदुष्ठा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमम् ।

^९[विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥५॥

विद्यावान् सर्वकामानां भाजनं पुरुषो भवेत् ।

तस्माद्विद्यां हि ददता किं न दत्तं भवेदिह ॥६॥

पराध्यापनतः क्रेशं पुरुषस्तु यदश्रुते ।

तपस्तत् परमं तस्य ब्रह्मलोकं परं स्मृतम् ॥७॥

दानानामुत्तमं ह्येतत्तपसश्च तथोत्तमम् ।]

विद्यादानं महाभागाः^{१०} सर्वकामफलप्रदम् ॥८॥

- 1 I. O. पवित्र
- 2 I. O. गो
- 3 A. सदाकाचनसर्पिणी
- 4 A. सर्वदानाभयं
- 5 A. अधिकन्तं तत्
- 6 A. कर्तव्योपशोभिता

- 7 A. विच्युतं
- 8 I. O. तदानानि
- 9 A. omits the bracketed portion
- 10 A. महाभागाः

अथ विद्यादानस्वरूपं तत्फलञ्च ।

नन्दिपुराणे :—

शास्त्रे यस्माज्जगत् सर्वं संश्रितञ्च शुभाशुभम् ।

तस्माच्छ्राद्धं प्रयत्नेन दातव्यं पुण्यकर्मणा ॥९॥

विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ताः क्रमेण तु यथास्थितिः^१ ।

षडङ्गाश्चतुरो वेदा धर्मशास्त्रं पुरातनम् ॥१०॥

पुरातनं पुराणम् ।

मीमांसातर्कमपि च एता विद्यास्तु कीर्तिताः ।

^२आसामेवान्तरोत्पन्नाः परा विद्याः सहस्रशः ॥११॥

आयुर्वेदः^३ शस्यवेदो धनुर्वेदः प्रकीर्तिताः ।

सर्वोत्तमा^४ चात्मविद्या संसारभयनाशिनी ॥१२॥

^५सर्वदुःखान्तकरणी^६ सर्वपापविनाशिनी ।

एता विद्याः समाख्याता बहुमेदोपमेदजाः ॥१३॥

कला विद्या तथा^७ वार्त्ता शिल्पविद्या तथापरा ।

^८सर्वा एव महाभागाः^९ [सर्वाः सर्वार्थसाधिकाः ॥१४॥

स्थिताश्च तारतम्येन] विशिष्टफलसाधिकाः ।

आत्मविद्या प्रधाना तु तथायुर्वेदसंहिता^{१०} ॥१५॥

धर्माधर्मप्रणयिनी कला शिल्पानुसाधिका^{११} ।

^{१२}सैवा विद्या च वितता एता विद्या महाफलाः ॥१६॥

^{१३}यैको जीवति प्राणी कयापि^{१४} किल कुलविद् ।

अप्रधानापि सा विद्या कुलानां शतमुद्धरेत् ॥१७॥

1 A and I. O. यथास्थितिः	9 A omits the bracketed portion
2 A. चक्रात् सर्वान्तरोत्पन्नाः	
3 I. O. सस्यवेदो, A. ब्रह्मवेदो	10 A. संश्रिता
4 I. O. भात्मविद्या	11 I. O. साधिका
5 A. सर्वदुःखान्तकरणी	12 A. बल
6 A. प्रणाश्रिनी	13 I. O. यैको
7 I. O. वार्त्ता	14 I. O. कत
8 A. सर्वार्थसाधिका	

यापि 'साप्यवरोधत्वाद्विधा वै यत् कुलचित् ।
 प्रापयत्युक्त्याहो कान् विधिना ^२वाविधानतः ॥१०॥
^३[विधिना वाविधानतः] वक्ष्यमाणविधिना ^४विधानमन्तरेणैव दद्यादित्यर्थः ।
^५शिल्पविद्यां नरो दत्त्वा याति वै ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
^६कलाविद्यां नरो दत्त्वा वैष्णवं लोकमाप्नुयात् ।
^७कल्पमेकं न सन्देहः स्वर्गभोगसमन्वितः ॥११॥
^८शस्यविद्यां नरो दत्त्वा तृप्तिमान् कामसंयुतः ।
 प्रजापतिपुरं गच्छेत् तारयन्नरकात् पितृन् ॥१२॥
 आयुर्वेदं नरो दत्त्वा लोकानाप्नोति निर्मलान् ।
^९अश्विन्योर्द्विष्यकामाद्य ^{१०}मन्वन्तरशतं नरः ॥१३॥
 तर्कविद्यां नरो दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात् ।
 मोमांसान्तु बुधो दत्त्वा शास्त्रमिन्द्रपुरे ^{११}वसेत् ॥१४॥
 धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ।
 दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्तारयेन्नरकात् पितृन् ॥१५॥
^{१२}वेदविद्यां नरो दत्त्वा स्वर्गं कल्पत्यं वसेत् ।
 आत्मविद्या-^{१३}[न्तु यो दद्यात्] ^{१३}तस्य संख्या न विद्यते ॥१६॥
^{१४}पुण्यभागदितं सम्यगपि वर्षशतायुतैः ।
 एतावच्छक्यते बहु यत् ^{१५}कल्पायुतमुत्तमम् ।
 सत्यलोके वसेन्मर्त्यो ^{१६}यत् ब्रह्म वसेत् प्रभुः ॥१७॥
 अप्येकः ^{१७}निरुज्जीकृत्य जन्तुं यादृशतादृशम् ।
 आयुर्वेदप्रसादेन किं न दत्तं भवेद्भुवि ॥१८॥

1 A वाप्यवरोध	9 I. O. अश्विनोर्द्विष्यकामाद्य, A
2 A omits वा	अश्विनोर्द्विष्यकामाद्य
3 A इति for the bracketed portion	10 I. O. द्विष्यं मन्वन्तरं
4 A विधानमन्तरेणैव वा	11 I. O. उरो
5 I. O. द्विष्ये for द्विष्य	12 I. O. वेदविदां
6 A reads अश्विन्योर्द्विष्यं नरो दत्त्वा याति वै ब्रह्मणोऽन्तिकं before this line	13 I. O. तृप्तिविद्यां for the b. p.
7 I. O. वाप्येकं	14 A उपब्रह्मणपितं
8 A यत् न विद्या, I. O. यत्	15 A कल्पान्तमनुत्तमं
	16 A विष्णुर्वै
	17 A नीरुज्जीकृत्य

^१शस्यवेदप्रसादेन सम्पन्ना यस्य ^२शालयः ।
 किं नाम न कृतं ^३तत् पुण्यं भवति शाश्वतम् ॥१९॥
 मोमांसाशास्त्रमाहात्म्याद्बुद्धा वै वेदनिर्णयम् ।
 किं नाम न शुभं ^४दत्तं यत्कर्मप्रवर्तनात् ॥२०॥
 आत्मविद्या च पीराणी धर्मशास्त्रात्मिका च वा ।
 एता विद्यास्तिस्रो मुख्याः सर्वदानक्रियाफलैः ॥२१॥
^५[धर्मशास्त्रं नरो बुद्धा यत्किञ्चिद्धर्ममाश्रयेत् ।
 तस्य धर्मं दशगुणं धर्मशास्त्रप्रदस्य वै ॥२२॥
 पुराणाख्यानविद्वांसः पितृदेवार्चने रताः ^६।]
 लोकान् ^७सर्वान् कामपुण्यान् यान्ति सर्वशुभोदयान् ^८॥२३॥
 पुराणविद्यादातारस्त्वनन्तफलभागिनः ।
 आत्मविद्याप्रदातारो नरा धर्मसमाश्रयाः ।
 न पुनर्योनिरिरयं प्रविशन्ति दुरत्ययम् ॥२४॥
 उत्तीर्णाः सर्वपापेभ्यः ^९सपुत्रपशुबान्धवाः ।
 मुच्यन्ते निरयेषोरैर-^{१०}संख्यैर्यातनात्मकैः ॥२५॥

तथा :—

श्लोकं प्रहेलिकां ^{११}गाथामन्यद्वापि ^{१२}सुभाषितम् ।
 दत्त्वा प्रीतिकरं याति ^{१३}लोकमप्सरसां शुभम् ॥२६॥
 यदेतत् पुण्यमाख्यातं विद्यादानस्य साम्प्रतम् ।
 देशकालविधिभ्रष्टा-^{१४}पातयोगात्तथा बुधः ।
 प्राप्नोति कोटिगुणितं फलं विद्याप्रदानतः ॥२७॥
 यत् पुण्यपरो मर्त्यो जिगीषुः कीर्तिसाधकः ।
 स विधानेन वै विद्यां दद्याद् विविधकामदाम् ॥२८॥

1 I. O. सत्यं, A सम्यकं	8 I. O. सर्वशुभीदयः
2 I. O. यत्	9 A नराः सपुत्रपशुबान्धवाः
3 A तत्	10 I. O. संख्यैः पातनात्मकैः
4 I. O. दत्तं	11 I. O. गाथा
5 A omits the bracketed portion	12 I. O. सुभाषिता
6 I. O. रतः	13 A लोकमप्सरसि
7 A सर्वोत्तमान् पुण्यान्	14 A मात्र

एवं विद्याप्रदानं वै सर्वकामगुणाधिकम् ।
 यत्तत् पाले तु संलक्षं रहस्यं तदुत्तमम् ॥२६॥
 उद्दिश्य देवतां दातुं प्रधानां यत् कृत्रचित् ।
 तस्य समाप्तपुण्यस्य केन पुण्यं निरूप्यते ॥३०॥

उद्दिश्य देवतां देवताप्रीतय इत्यर्थः ।

गुरुमाराध्य यत्नेन विद्याव्याख्यानपारगम् ।
 [शक्त्या भक्त्या प्रणामेन]^१ धनैः सर्वगुणैस्तथा ॥३१॥

अथ गुरुप्रशंसा ।

यथा घटप्रतिच्छन्ना 'रत्नराजमहाप्रभाः ।
 अकिञ्चित्करतां 'प्राप्तास्तथा विद्याश्चतुर्वश ॥१॥
 विना तु गुरुणा 'सम्यग्बोधनेन विपश्चिता ।
 नैव विद्याफलप्राप्तिर्गुरुं तस्मात् प्रपूजयेत् ॥२॥
 सगन्तासोभूषणैर्नित्यं यथा देवं पिनाकिनम् ।
 यो गुरुं पूजयेन्नित्यं स्थितं वा प्रस्थितश्च वा ॥३॥
 तत्प्रसादेन यस्मात् स प्राप्नुयात् सर्वसम्पदः ।
 तस्माद् गुरुं प्रयत्नेन महादेववदर्चयेत् ॥४॥
 भक्त्या प्रीत्या प्रयत्नेन श्रद्धया च सदैव हि ।
 एष माता पिता शेष एष एव च बान्धवः ॥५॥
 एष चिन्तामणिः स्फोट एष एव च मे गुरुत् ।
 एवं श्रद्धापरो नित्यं गुरुमाराधयेद्बुधः ।
 ब्रह्मानन्दः सद्यमनं 'नरकोदरं तथा ॥६॥
 कुतो माता पिता नापि बान्धवो वा महागुणः ।
 तादृगभ्युदयं कुर्याद् यत् कुर्यात् गुरुर्महान् ॥७॥
 कोऽन्यो ज्ञानेन 'दुःखीषादुदरेद्दुःखबन्धनात् ।
 सम्यक् शास्त्रार्थबोद्धारं महादेववदर्चयेत् ॥८॥

- 1 I. O. पतेत् पतं पु संलक्षं
- 2 I. O. कुत्रचित्
- 3 A सद्यो तत् प्राक्कामधेन for the b. p.
- 4 A बहुराजमहाप्रभः

- 5 A प्रस.
- 6 A सम्यग्बोधनेन विपश्चितः
- 7 A नरकोदरं
- 8 A दुःखीषादुदरेद्दुर्गवन्धनात्, I. O. दुःखीषादुदरेद्दुर्गवन्धनात्

'वस्तुमात्रेण यो ज्ञानं शास्त्ररूपमुपन्यसेत् ।
 स तावच्छिववत्^२ पूज्यो भक्त्या^३ भवति पापहः ॥९॥
 यः शास्त्रमविविक्तार्थं^४ विशेषार्थं प्रबोधयेत् ।
 'पदवाक्यार्थबोधेन-सम्यक् शास्त्रप्रवर्तनात् ॥१०॥
 'पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या समुदायार्थनिश्चयः ।
 'सुशास्त्राभिमतं वाचः सम्यग् यो वेत्ति तत्त्वतः^५ ॥११॥
 स तु साक्षान्महाबुद्धिर्भगवानिव शङ्करः ।
 तं भजेत् सर्वभावेन भक्तियोगेन सर्वदा ॥१२॥
 आदित्येन विना 'यावज्जगदन्धं विभाव्यते ।
 गुरुवाक्यैर्विना 'सर्वं तथैव हि तमोमयम् ॥१३॥
 तस्माद् यथा महादेवं [तद्वदेव गुरुं सदा ।]^{११}
 यः पश्यति स पुरुषः 'सर्वधर्मानवाप्तुयात् ॥१४॥

अथ विद्यादानपात्राणि ।

विद्या च मुख्यं दानानां 'गुरुतोऽस्य विधिं बुधः ।
 श्रुत्वा विधेयं विधिवच्छ्रद्धया भावितात्मना ॥१॥
 सत्पालेभ्यः 'स्तुतां दद्याद् 'विशेषाद् गुणशालिषु ।
 उपयोज्यञ्च 'यद् यस्य तत्तस्य प्रतिपादयेत् ॥२॥
 सुरालयेषु सिद्धेषु यथा-^{१२} विभवविस्तरेः ।
 दातव्यास्तु प्रयत्नेन 'सदा पुण्यफलार्थिभिः ॥३॥

1 A घट मात्रे च	10 A सर्वतोभवे हि तमात्मनः, I. O. 'तस्योभयं
2 A भावच्छिववत्	11 I. O. गुरुं सदा for the bracketed portion
3 A भक्त्या	12 I. O. adds सर्वधर्मान् after सर्वधर्मान्
4 A अविविक्तार्थं	13 A गुरु तस्य
5 I. O. तदाव्यादुदरेधेन	14 I. O. स्तुतं विद्या
6 I. O. पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या, A पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या	15 I. O. विद्या
7 A सुशास्त्राभिहिताधीकारं, I. O. लमाक्षा-	16 I. O. पदस्य
8 I. O. तत्ततः	17 I. O. 'विस्तारविस्तरेः
9 A यत्तज्जगदन्धं	18 A यथापुण्यफलार्थिभिः

अथ पुस्तकलिखनारम्भः ।

शुभे नक्षत्रदिक्से 'शुभे चापि' दिनग्रहे ।

लेखयेत् पूज्य देवेशान् रुद्रमहाजनार्दनान् ॥४॥

अथ सरयन्त्रविधिः ।

पूर्वदिग्मदनो भूत्वा लिपिज्ञो लेखकोत्तमः ।

विद्याधरं प्रकुर्वीत हेमरूप्यमयं शुभम् ॥५॥

विद्याधरं सरयन्त्रम् ।

नागदन्तमयं वापि सारदारुमयं तथा ।

मनोहमगुह रम्यं शुक्रपत्रप्रयोगजम् ॥६॥

सङ्कोचयन्त्रसंयुक्तं 'विकाराशनसमन्वितम्' ।

'पत्रविद्याविनिहतां कुर्यात् पुस्तकसंस्थिताम् ॥७॥

अथ पत्रसञ्चयविधिः ।

कुर्यात् पुस्तकं यत् लेख्यादिगुण-^१विस्तृतम् ।

'सुशुक्रं लघु रम्यञ्च कृष्णमेवकितं तथा ॥८॥

पुस्तकं पत्रसञ्चयं ^२[लेख्यालिखनीयस्थानादिगुणविस्तृतं] सुशुक्रं सुमर्दितं कृष्णमेव-
कितं मसोनिर्मितसमयज्ञादिलिखनानुगुण-^३[रयामरेखम्] ।

अथवा^४ रक्तवर्णां^५ मेवकानं कृतं शुभम् ।

कार्पाससूत्रप्रथितं नानागन्धादिवासितम् ॥९॥

रक्तवर्णाभिमिति कृतकृष्णलोहितरेखं नानागन्धादिवासितं नानाधूपधूपितम् ।

- 1 I. O. यथापदि
- 2 Raghu reads in Div. T. (p. 588) रापि but चापि in Dik. T. (p. 650) and reads in the above two pages the following in the second line of V. 5:—मितीषी हस्तपत्रविधारणे
- 3 I. O. यत्पत्रसंयुक्तं
- 4 I. O. विकाराशनसमन्वितम्, A' विकारिन समन्वितम्

- 5 A यच्च विद्या च विहितं
- 6 I. O. and A 'विस्तृतं'
- 7 A सुशुक्रञ्च (सुशुक्रं ?) सुशुक्रञ्च
- 8 I. O. लिखादाद्यन्तात् चिह्नविस्तृतं वस्तुतः for the bracketed portion
- 9 A प्रसारयुतं for विस्तृतम्
- 10 I. O. यामरेखा सुखवा for the b. p.

अथ मसोनिर्माणम् ।

मसोभिश्चाप्यनेकाभिश्चतुर्वर्णाभिरेव च ।

दृढस्तम्भन^१-युक्ताभिर्मैत्रकैश्चाप्यनेकशः ॥१०॥

[मसोभिश्चाप्यनेकाभिः प्रचुरभागकज्जलाभिः]^२ चतुर्वर्णाभिः पीतरक्तहरितकृष्णवर्णाद्रव्य-
रसमयीभिः^३ दृढस्तम्भन^४-युक्ताभिर्मैत्र^५-गन्धरसादिसहिताभिः । मेचकैश्चाप्यनेकश इति ^६पीत
X X नानाद्रव्ययुक्ताभिः ।

अथ लेखनीयष्टिकानिर्माणम् ।

लेखनीमिश्र दिव्याभि^१-हैमचित्ताभिरेव च ।

बहिष्क वर्णां कुर्वीत पुस्तकस्य मनोरमम् ॥११॥

पीतरक्तकषायैर्वा सुनिबन्धं सुचिह्नितम् ।

रम्यं लघु सुविस्तीर्णं निर्प्रन्थि प्रन्थिसंयुतम् ॥१२॥

बहिष्क पुस्तकस्य काष्ठपट्टिकादिकं पीतरक्तकषायैर्वैति पीतरक्तैः कषायैर्वा वर्णां^२ कुर्यादिति
सम्बन्धः । निर्प्रन्थि प्रन्थिशून्यदारुमयं प्रन्थिसंयुतं सूत्रप्रन्थिसहितम्^३ ।

अथादर्शपुस्तकारोपणम्

विद्याधरे ततो यन्त्रे^४ संस्थितं पूर्वपुस्तकम् ।

गृहे मनोरमे गुप्ते सुधालेपितभित्तिके ॥१३॥

पूर्वपुस्तकमादर्शं कृत्वेति शेषः^५ ।

नानारागा^६-कुरोपेते^७ सुरवृन्दमनोरमे ।

धूपामोदमनोहे तु वितानकपरिष्कृते ॥१४॥

नानारागा^८-कुरः नाना^९-तरुपुष्पपङ्क्तयः ।

1 A कृष्ण for कान्धन	8 I. O. omits वर्णां
2 I. O. omits the bracketed portion	9 A omits it
3 I. O. 'यथाभिः'	10 I. O. पात्रे
4 A यत्र for यन्त्रे	11 A दिशिः
5 A omits भद्र	12 I. O. 'रामा'.
6 A पीतसामपात्रीयादिनामाद्रव्य-युक्ताभिः, I. O. प्रचुरभागकज्जलाभिः	13 A अविस्मयमनोरमे
7 A लेखनीयद्रव्याभिः	14 I. O. 'रामा'.
	15 I. O. 'गृहे'.

अथ लेखकस्यालङ्कारादिदानपूर्वकलिखनारम्भः ।

लेखको बुद्धिमान् ^१जातः शुक्लपुष्पाम्बरो ^२उज्ज्वलः ।

सुवर्णयुक्त ^३केयूरमुद्रिकाशोभिताङ्गलिः ॥११॥

सुसमृद्धे ^४मसीभाण्डे लेखनीशस्त्रसंयुते ।

^५प्रारमेत् तूर्य्यघोषेण पूज्य देवान् पितृंस्तथा ॥१६॥

शस्त्रसंयुते नखरजनीकर्तरीसहिते प्रारमेत् लेखकः प्रारमेदित्यर्थः ।

^६ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्यादौ शास्त्रं सञ्चारयेद्बुधः ।

^७श्लोकपञ्चकमादौ तु दशकं वापि लेखयेत् ॥१७॥

अयमर्थः—बुधो यजमानो देवान् पितृंश्च ^८सम्पूज्य पञ्चसंख्ये शास्त्रं लेखयेदिति ।

ततो नक्षत्रयोगेन द्वितीयेऽहनि सञ्जिखेत् ।

तादृशेनैव विधिना पुण्याहैः शुभसंयुतैः ॥१८॥

सतः समाप्ते शास्त्रे तु ^९पुनः पुण्याहसंयुतम् ।

^{१०}कुट्यात्तदहरप्रथमं ^{११}पानभोजनवस्तुभिः ॥१९॥

अथ शोधनविधिः ।

उभयथापि तल्लेख्यं मसौ (?) कुट्याच्च वाचयेत् ।

[ऊनाधिकैश्च संयुक्तं वर्योर्मादिभिस्तथा ॥२०॥

अनुस्वारविसर्गैश्च युक्तायुक्तेर्विचारयेत् ।

शास्त्राप्रतिक्रियायुक्त्या पुनरुक्त्या च शोधयेत् ॥२१॥]^{१२}

जनार्थोक्त्या ^{१३}प्रसङ्गस्य शब्दयोग्यतया तथा ।

^{१४}सूत्रान्तरानुरोधेन प्रश्नोत्तरविवेकतः ॥२२॥

असूत्रत्वाच्च शास्त्रस्य समुदायानु-^{१५}रोधतः ।

प्रकान्त-^{१६}सूत्रनोद्देशैर्गदितैश्चोदितैरपि ॥२३॥

- 1 A सुतः
- 2 A सुतो.
- 3 A omits युक्त
- 4 I. O. सुवर्णयुक्त
- 5 I. O. प्रारम्भे
- 6 A ब्राह्मणो
- 7 I. O. लोक.
- 8 A पितृन्
- 9 I. O. omits तु

- 10 A कुट्यात्तदहरं प्रथमं
- 11 A पानभोजनवस्तुभिः
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A जनार्थोक्ता
- 14 I. O. सूत्रान्तरानुरोधेन
- 15 I. O. रोधतः
- 16 A रोधतो.

^१बह्वर्धानाम् शब्दानां योग्यमर्थं परीक्ष्य तु ।

सर्वशास्त्राविरोधेन ^२[कारकाद्यैर्विप्लुतैः ।

कचिच्च शब्दं चर्य्येव (?) ^३प्रकृतार्थं निरूपयेत् ॥२४॥

[छन्दसा वापि बुध्येत वृत्तसंयोगमीप्सितम्] ^४ ।

एवं विद्यात् मेधावी शास्त्रं सत्कृत्य कृतज्ञशः ॥२५॥

अथ देवायतननिवेदनविधिः ।

प्रदद्याद्विभवैर्दिव्यैः पुरायतनवेशमसु ।

व्यक्तदेशलिपिन्यासं मुख्यं ^५नापरमुच्यते ॥२६॥

^६आरोग्ययानरजाङ्ग्ये शुभवस्त्रपरिष्कृते ।

घण्टाचामरशोभाङ्ग्ये रत्नदण्डातपत्रिणि ॥२७॥

गजवाजिरथस्थं वा महाशोभासमन्वितम् ।

पुरतो गीतवृत्त्येन नानावाद्यरवेण च ।

मङ्गलैर्वेदघोषैश्च देवाय विनिवेदयेत् ॥२८॥

नानाधूपोपहारैश्च सम्पूज्य तु दिवौकसः ।

दत्त्वा तु पुस्तकं तल पितृणां धर्ममुद्दिशेत् ।

बान्धवानाञ्च ह्यथानामनन्तफलमिच्छताम् ॥२९॥

पितृणां धर्ममुद्दिशेदित्यादेः पितृन् ^७बान्धवानुद्दिश्य दद्यादिति सम्बन्धः ।

ततो ^८दद्याद्विधानेन तां विद्यां शिवमन्दिरे ।

ततश्च दक्षयेद्विप्रान् शिवभक्ताञ्च मानवान् ॥३०॥

^{११}[दक्षयेत् कृतनिवेदनप्रतिष्ठार्थं दक्षिणादिभिः] पूजयेत् ।

- 1 I. O. बह्वर्धानाम्
- 2 I. O. योग्यास्य
- 3 I. O. सर्वशास्त्राविरोधेन
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A चर्य्येव रूपिण्येति उभे संयोग-माहितं for the b. p.
- 6 A नगरं
- 7 A आरोग्यानि तदाङ्ग्ये
- 8 I. O. बान्धवानुद्दिश्य
- 9 A adds चर्य्येव...विचारः of V. 10 below after this
- 10 A दत्त्वा for दद्यात्
- 11 A दक्षयेत् विद्याप्रतिष्ठार्थं दक्षिभिः for the b. p.

यथाशक्ति च कर्तव्या ¹[उत्सवा विष्णुवेरमनि] ।

राज्ञा तु नगरे² कार्यं ग्रामे ग्रामाधिपैस्तथा ॥६॥

गृहे गृहस्थैः कर्तव्यमुत्सवं बन्धुभिः सह³ ।

जातेर्भुक्तेः समालम्ब्यैः क्षत्रिभिः सुसमाहितैः ॥७॥

अथ श्रोतृपाठक⁴-गुरुगुणसहितव्याख्यानविधिः ।

प्रीतियुक्तेस्ततः⁵ श्रव्यं शास्त्रं⁶ श्रद्धासमन्वितैः ।

वाचकं दक्षयेत्ततः यथाविभववित्ततः ।

गुरुश्च शङ्कषा मतिमान् यथाशक्ति त्वमायया ॥८॥

दक्षयेद्ब्रह्मादिभिरन्वयेदित्यर्थः ।

ततः पुण्यैश्च धूपैश्च श्रावकं संप्रजयेत् ।

वाचको ब्राह्मणः प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो महामनाः⁷ ॥९॥

श्रावकं पाठकं पाठसमये पुण्यधूपादिभिरन्वयेदिति सम्बन्धः ।

अभ्यस्ताच्चरविन्यासो⁸ श्रुतशास्त्रविशारदः ।

सुस्मार्थवित् प्रगल्भश्च विनीतो मेधया युतः ।

⁹नीतिज्ञो वाक्पटुः¹⁰ श्रव्यस्वरो × × भाषकः ॥१०॥

गुरुश्च धर्मवान् प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो विमतसरः ।

विप्रः प्रकृतितः शुद्धः शुचिः स्मितमुखः सुधीः¹¹ ॥११॥

[सुमतो व्रतशास्त्रज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ।

अभ्यस्ताशास्त्रसन्देशः प्रकृतार्थप्रवर्तकः ।

¹²सश्रद्धः सुकृतव्याख्यः पीडैपर्यायवित् सुधीः ॥१२॥]¹³

अध्याय-¹⁴सर्गविच्छेदविभक्त्यर्थप्रयोजकः ।

1 I. O. उत्सवे वा: दक्षिणे वेरमसु

2 A' नगरे

3 A सह

4 A भाषक for श्रोतृपाठक

5 A मेध

6 A सुला समवित्तः

7 I. O. महामनाः

8 A निश्चयः

9 A नीतिज्ञो

10 A वाक्पटुः

11 A सुधी

12 A भाषकप्रकृतव्याख्या

13 I. O. omits the bracketed portion

14 A अर्थ for सर्व

शास्त्रार्थ-¹पदविहीमान् पदश्लोकार्थबोधकः ॥१३॥

समुदायप्रकीर्णार्थमुख्यशास्त्रानुसङ्गकः² ।

अनन्तरश्च हृदस्तु व्यपदिरयार्थबोधकः ॥१४॥

अनन्तरमनुक्तं हृदस्तु परस्याशयस्थ³ किमपि विवक्षितमित्यर्थः ।

प्रकान्तादिषु शास्त्रार्थविभागपरिनिष्ठितः ।

कथाभिधान-⁴[गृहार्थभक्तेन च विबोधकः]⁵ ॥१५॥

श्रद्धेयश्च गतालस्यः श्रौतचिन्ताबोधकः ।

संस्कृतैः संस्कृतां⁶ विद्यां प्राकृतैः प्राकृतामपि ॥१६॥

आलापमालै⁷-व्याख्यानैर्यश्च शिष्यान्⁸ प्रबोधयेत् ।

देशाभिधानविन्यासैर्बोधयेन्नापि⁹ यो गुरुः ॥१७॥

स गुरुः ॥ पिता माता¹⁰ स तु चिन्तामणिः स्मृतः ।

स शास्त्रोपायमाख्याय नरकेभ्यः समुद्धरेत् ॥१८॥

कस्तेन सदृशो लोके [बान्धवो भुवि]¹¹ विद्यते ।

यस्य वाग्रिमवृन्देन¹² हृदयान्तरयते तमः ।

महासंसाररजनीभवं सोऽर्कं¹³ महाद्युतिः ॥१९॥

नोद्विजेत्तस्य पादप्ये¹⁴ न च वैलोम्यमिच्छतः ।

न चास्य व्याधिवुःशेषु मलानां वाप्रियो¹⁵ भवेत् ॥२०॥

[प्रसादयेत् कुपितं]¹⁶ दुःखमम¹⁷ समुद्धरेत् ।

1 I. O. परः

2 A 'शास्त्रानुसङ्गकः', I. O. 'शास्त्रार्थ-सङ्गकः'

3 I. O. परस्याशयस्थ, A परस्या-नयनस्थ

4 A श्रुतव्यभक्तेषु सविरोधकः for the bracketed portion

5 I. O. उत्कृता

6 A शास्त्र for शास्त्रैः

7 A सुबोधयेत्, I. O. प्रबोधकान्

8 A 'हृदयि

9 I. O. स गुरुः पिता माता, A' च गुरुमपि काम्यता

10 I. O. बान्धवो न for the bracketed portion

11 I. O. हृदयं पश्यते, A' हृदयान्तरयते

12 A लोके

13 A रूपस्य

14 A गोर्ध

15 A कस्तेन सदृशे लोके for the bracketed portion

16 I. O. दुःखमम

रोगेभ्यश्चापि मत्नेन¹ [परित्यागेन चोद्धरेत्]² ॥२१॥

अथ व्याख्यायां विधिनिषेधविधिः³ ।

⁴एवं व्याख्यां शुभां श्रुत्वा⁵ गुरुवक्त्राभरोत्तमः ।

विषेयं चिन्तयेद् यत्नात्⁶ परत्र हितकारणम्⁷ ॥२२॥

शृणुयात् भद्रया⁸ युक्तः प्रणतोऽभिमुखो⁹ गुरोः ।

¹⁰अनन्यसंकथाक्षेपी निष्प्रमादो ह्यतन्द्रितः ॥२३॥

¹¹सुते च संशये जाते पृच्छेद्वाक्य¹² मुदोरयेत् ।

¹³[गुरुणा चोक्तमेकान्ते] श्रद्धावान् वाक्यमाश्रयेत् ॥२४॥

न पुरो गुरुवाक्यानि गुरुक्तं परिपालयेत् ।

भिषजां वचनं कार्यं गुरुणाञ्च महात्मनाम् ॥२५॥

गुरुवाक्यानीत्यत्र हन्यादिति शेषः ।

न सत्कृतं स्वयं कुर्यात्ते समिदानलार्विषः¹⁴ ।

अप्रस्तुतकथाक्षेपं यः कुर्यादप्रतो गुरोः ।

स ब्रह्महत्यामाप्नोति गुरुवाक्येषु निश्चयः ॥२६॥

[यः श्रुत्वा अन्यतः]¹⁵ शास्त्रं संस्कारं प्राप्य वा शुभम् ।

अन्यस्य जनयेत् कीर्तिं गुरोः स ब्रह्महा भवेत् ॥२७॥

विस्मरेणाथ वा मौढ्याद् योऽपि शास्त्रमनुत्तमम् ।

स याति नरकं घोरमक्षयं भीमदर्शनम् ॥२८॥

यस्तु बुद्धा नरः शास्त्रं¹⁶ किञ्चित् कुर्याच्छुभाशुभम् ।

भवेच्छतगुणं तद्वै विज्ञानेभ्यो नरस्य¹⁷ च ॥२९॥

1 A मत्नेन

2 A परित्यागमनतोद्धरेत् for the bracketed portion

3 A विधिनिषेधविधिः

4 A एवं

5 I. O. श्रुत्वा

6 A यत्नात्

7 A हितकारणम्

8 I. O. भद्रया

9 A अभिमुखः

10 A अनन्यतः

11 I. O. सुते, मुदोर्वा

12 A वाक्यम् for वाक्यम्

13 A मुदोरयेत्वावापरागते for the bracketed portion

14 I. O. समिदानलार्विषः, A स समिदानलार्विषः

15 A यः कुर्याच्छुभाशुभतः for the bracketed portion

16 A शास्त्रं

17 I. O. रसस्य

एवं विधानतो [वाच्यं पाठकेन विपक्षिता]¹ ।

तपःशमात्मकं स्वर्गधर्मादि²-फलसाधनम् ।

शनैर्विविच्य³ तद्वाच्यमध्यात्मादि च यद्भवेत् ॥२६॥

तपःशमात्मकं ग्रन्थमध्यात्मप्रतिपादकञ्च शनैर्विविच्य⁴ पठेत् ।

कुर्यात्तं युद्धसंज्ञोभं त्वरायुक्तेन वाचयेत् ।

सरामं ललितैर्वाक्यै⁵-र्वाचयेद्दुदयज्ञमैः ।

नानाचिन्तार्थ⁶-रूपेण ललितेन [च वाचयेत्]⁷ ॥२७॥

सरामं शृङ्गारमन्थम् ।

सर्गाध्यायसमाप्त्यैव⁸ कथापर्यन्तमेव च⁹ ।

¹⁰प्रशस्तशब्दसंयोगे¹¹ कुर्यादिति विरामणम् ॥२८॥

विरामणं पाठसमाप्तिः ।

समाप्ते वचनेऽभीष्टं कुर्यादेव विचक्षणः ।

अवधार्य जगच्छान्तिमन्ते¹² शान्त्युदकं सृजेत् ॥२९॥

शान्त्युदकं¹³ शान्त्यर्थमुदकम् ।

सुश्रुतं¹⁴ सुश्रुतं ब्रूयादस्तु व्याख्या तु¹⁵ नित्यदा ।

लोकः प्रवर्ततां धर्मं राजा चास्तु¹⁶ सदा जयो¹⁷ ॥३३॥

धर्मवान् धर्मसम्पन्नो गुरुश्चास्तु निरामयः ।

इति प्रोच्य यथायातं¹⁸ गन्तव्यञ्च विभावितैः ॥३४॥

अथ चिन्ताविधिः ।

शिष्टैः परस्परं शास्त्रं चिन्तनीयं विचक्षणैः ।

कथावस्तुप्रसङ्गेन नानाव्याख्यानभावनैः ॥३५॥

1 A वाच्यं वाचकेन परिपक्षिता

2 I. O. स्वर्गधर्मादि

3 I. O. विविच्य

4 I. O. विपक्षित

5 A कुर्यात् for वाचयेत्

6 A उवाच for चिन्तार्थ

7 A तद्वाच्यमध्यात्मादि

8 A संज्ञाध्यायौ च

9 A वा

10 I. O. वायुयुक्त for प्रसङ्ग

11 A संज्ञाध्यायौ

12 I. O. चरते for चरते, A omits it

13 I. O. शान्त्युदकं, A शान्त्युदकं

14 A सुश्रुतं

15 I. O. त

16 I. O. वस्तु

17 I. O. जयो

18 I. O. यथायातं

युक्तिभिश्च स्मरेद्दयाख्यां चिह्नैश्चापि स्वयं कृतेः ।

एवं दिने दिने व्याख्यां शृणुयाद्विद्यतो नरः ॥१६॥

अथ शास्त्रव्याख्यासमासिकृत्यम् ।

समस्तशास्त्रभरणेन पुंसः^१ भद्राप्रधानं भवतीह चेत्तः^२ ।

रागश्च^३ शास्त्राच्छ्रममभ्युपैति दोषाश्च नाशः^४ निश्चिन्नेन यान्ति ॥१७॥

^५यथाकथञ्चिच्छृणुयात् शास्त्रमभद्रया वर्जितधर्मसन्धः^६ ।

ततः समासाश्च शास्त्रमार्गकथोदये^७ चापि विनीतबुद्धिः ॥१८॥

शक्त्यार्चयेद्-^८[वाचकमप्र एव गुरुम्]^९भक्त्या पितृवन्निकामम् ॥१९॥

एष[विद्याप्रदानस्य प्रधानो]^{१०}विधिरुच्यते ।

अथ ब्राह्मणाय दानम् ।

अनेनैव विधानेन ब्राह्मणे शीलशालिनि ।

प्रबोधयति^{११}धीगुह्ये विधिहो^{१२}वेदवादिनि ।

प्रबोधयति व्याख्यातरि^{१३} ।

विन्यस्येत शुभं शास्त्रं महाभोगजिगीषया ॥२०॥

अनेनैव विधानेनेति यथा देवाय निवेदने विधिरुक्तस्तथैव ब्राह्मणायपि^{१४} गृहं नोत्वा
विद्या^{१५} दद्यादित्यर्थः ।

अथ शास्त्रानुष्ठानम्^{१६} ।

धनेर्वा विपुलेर्वस्तैः^{१७}गृहं कृत्वा द्युतर्पितम् ।

अध्यापयेच्छुभान् शिष्यान्भिजातान् सुमेधसः ॥२१॥

1 I. O. गुरुः	10 I. O. विद्याप्रधानस्य प्रधाने for the
2 I. O. भवतीहचेत्तः	b. p.
3 A ब्राह्मणमभ्युपैति, I. O.	11 I. O. वाचकम्
ब्राह्मणमभ्युपैति	12 A विनियोगः
4 A विनियोगः प्रवृत्तिः	13 A व्याख्यातारि
5 I. O. कथा	14 I. O. ब्राह्मणायपि
6 A •सर्वं	15 A omits विद्यां
7 A •कामादये	16 I. O. ब्राह्मणान्
8 I. O. ब्राह्मणान्	17 A •गुरुः कृत्वा द्युतर्पितः
9 A वाचकमभ्युपैति वाचक for the	
b. p.	

एतेन यथाप्रसिद्ध-^१शास्त्रानुष्ठानमुक्तम् । [तथा च शास्त्रदानं]^२सङ्कल्पयेत् ।

अथ विद्यादानफलम् ।

एवं विद्याप्रदानन्तु सर्वदानोत्तमं स्मृतम् ।

सर्वदा सर्वदानानां^३नरकोतश्चमुत्तमम् ॥१॥

अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां^४धर्मपरो नरः ।

फलं दशाश्वमेधानां शतस्य ब्रुतस्य च ॥२॥

राजसूयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ।

तत्फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन भाग्यवान्^५ ॥३॥

[सर्वशस्यसुसम्पृष्टो सर्वैरभोपशोभिताम् ।

ब्राह्मणोभ्यो महीं दत्त्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

यत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन तत्फलम्]^६ ॥४॥

यावदक्षरसंख्यानं विद्यते शास्त्रशंसने ।

तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे विद्याप्रदो वसेत्^७ ॥५॥

यावन्त्यः पङ्क्तयस्तत्र पुस्तकेऽक्षरसंश्रिताः ।

तावतो नरकात्^८कुल्यानुद्धृत्य नयते दिवम् ॥६॥

यावच्च पत्रसंख्यानं पुस्तके विद्यते शुभम् ।

^९तावद्युगसहस्राणि सकुलो^{१०} मोदते दिवि ॥७॥

यावच्च पातकं तेन कृतं जन्मशतैरपि ।

तत्सर्वं नश्यते तस्य विद्यादानेन देहिनः ॥८॥

स जातो मनुजो लोके स धन्यः स तु बुद्धिमान् ।

यो^{११}विद्यादानसम्पर्कप्रसक्तः पुरुषोत्तमः ॥९॥

1 I. O. •ब्राह्मणं, A •ब्राह्मणं	6 A omits the bracketed por-
2 I. O. तथा च सर्वदानं, A तथा च	tion
मन्त्रदानं	7 A भवति
3 I. O. नरकात्	8 A पञ्चानुद्वेष्टक
4 A उपशमरो	9 A तावद्वर्षं
5 A केवच	10 A सकुलो, I. O. सकुलो
	11 A विद्यादानतः सम्पर्कप्रसक्तः

यथाविभवतो दत्त्वा विद्यां शास्त्रविबर्जितः ।

याति पुण्यमयान् लोकानक्यान् भोगभूषितान् ॥१०॥

येऽपि एवं मसीपातलेखनी-सम्पुटादिकम् ।

दद्याः शास्त्राभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ।

यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्याः पुण्यभाजो महाधियः ॥११॥

इति विद्याप्रदानस्य महाभाष्यं प्रकीर्तितम् ।

श्रुत्वा तत् पातकैर्मुच्येन्नित्यं सप्तजन्मजैः ॥१२॥

अथ वेदाधत्तारस्तद्वानि च शिक्षाकल्पनिरुक्तच्छन्दोज्योतिषव्याकरणानि धर्मशास्त्रं
‘मन्वादिस्मृतिसंहितारूपम् । पुराणानि ब्रह्मादीनि कर्मब्रह्मात्मिका च मोर्मासा न्याय-
वेति चतुर्विंशविद्याः । उपविद्याश्च कृषिविद्या-शिल्पविद्या-^{१०}कलाविद्याप्रमुखविद्या यथायथ-
मुन्नेयाः । तदासां विद्यानां मध्याद् यथेष्टं^{११} विद्यामुक्त- [विधायतनं नीत्वा स्वेष्टदेवाय]^{१२}
निवेदयेत् । तदयथा—यजमानः शुभनक्षत्रयुक्तं दिनमनुसन्धाय गृहं शुद्धं^{१३} सुस्तम्भं सुधा-
लिप्तमितिकं निःसन्धिं घटयित्वा तत्र यथेच्छदेवताप्रतिमां स्थापयित्वा लेखयित्वा वा नानापुष्प-
^{१४}नानातरुपुष्पमालङ्कृतं^{१५} सुधूपवासितम् [उपरिचितचन्द्रातपं च]^{१६} तद्गृहं कृत्वा तत्र
महेश्वरं ब्रह्माणां जनार्दनश्च प्रतिमासु स्थापित्वे वा^{१७} आवाहनपूर्वकं सम्पूज्य यथाविधि वृद्धि-
श्राद्धं कृत्वा यथेष्टसंख्यान् ब्राह्मणानभ्यर्च्यस्मिन् विद्या^{१८}-लिखनारम्भे पुण्याहं भवन्तो
ब्रुवन्ति वदेत् । पुण्याहमिति तैस्त्रिः प्रत्येकमुक्ते खस्ति भवन्तो ब्रुवन्ति वदेत् ।
^{१९}[खस्तीति तैस्त्रिः प्रत्येकमुक्ते ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्ति वदेत्] । ते च ऋद्धयतामिति प्रत्येकं
स्त्रिभूयः । ततो नागरलिपिभिः तदसम्भवे लिप्यन्तरङ्गमपि वा ज्ञातं लेखकं यथाशक्ति हैम-

- 1 A उपवसना
- 2 A लोचः
- 3 A वैद्यपरं
- 4 I. O. 'संपदादिकं'
- 5 I. O. दत्तः
- 6 I. O. यथाविधिः
- 7 I. O. निर्यं
- 8 I. O. सम्पादितवर्ति.
- 9 A ब्राह्मणादीभि
- 10 A omits यथाविद्या
- 11 A यथेष्टं

- 12 A विधिना यथाज्ञात्वा यथेष्टदेवाय
देवान्तराय वा for the bracketed
portion
- 13 I. O. गृहं
- 14 A omits नामा
- 15 I. O. सुधूपविधायितं
- 16 A उपरितचन्द्रातपं for the
bracketed portion
- 17 A यथावाहनपूर्वकम्
- 18 A यथाशक्तिवादि for यथाशक्ति विद्या
- 19 I. O. omits the bracketed
portion

केयूराक्षुरीयकं^१-शुक्लवस्त्रमाल्यादिभिरर्चयेत् । लेखकस्तु शुक्लमाल्याम्बरधरो^२ऽसकृतः प्राकृत्युक्तो
यथोक्तं^३ सरयन्तमारोप्य तत्र लेख्यं शास्त्रं यथोक्तं पत्रसमयश्च स्थापयित्वा विधिना मसीं कृत्वा
तत्पूर्णभाण्डे यथोक्तलेखन्या मसीमादाय तूर्यधोषपूर्वकं लेखनीयशास्त्रस्यादौ पञ्चदश वा
लोकान् लिखेत् । ततोऽपरस्मिन्नपि-दिने शुभवेलायां पूर्ववत् पुण्याहवाचनतूर्यधोषपूर्वकं
लिखेत् । एवञ्च कमेष्ट शास्त्रं लेखयित्वा लिखनसमाप्तिदिने पुण्याहवाचनं ब्राह्मण-
भोजनादिकञ्च कुर्यात्^४ । ततो यथोक्तक्रमेण^५ शोधयित्वा 'शलाकाडोर-ष्टिकादिना पुस्तकरूपं
कृत्वा वस्त्रेषाच्छाद्य शक्तिधनुर्दोलं दोलायानं^६ गजमन्त्रं^७ रथं वा^८ श्वेतवस्त्रादिशोभितं^९
मुकुटमालङ्कृतं घण्टाचामरपताकायन्वितं विधृतं^{१०} यथाशक्त्युपात्तरजमय-^{११}दण्डातपलमुप-
कल्प्य तत्र लिखितं पुस्तकमारोप्य नृत्यगीतवाद्यमङ्गलघोषवेध्वनिभिर्देवायतनं नयेत् । तत्र
^{१२}न तं देवं सम्पूज्य तदग्रतः पुस्तकं स्थापयित्वा देवाय निवेदयेत् । ^{१३}तद् यथा—ॐ अथ
पुण्येऽहनि श्रीमदमुक्तभट्टारकाय मत्पितृ-^{१४}गत-नन्दिपुराणोक्तामुक्तविद्यादानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतद्विद्याध्ययनसिद्धयर्थमेतां विद्यां ददामि । ततः शिवभक्तेभ्यो देवान्तरभक्तेभ्यश्च यथेच्छ-
संख्यब्राह्मणेभ्योऽभ्योष्टसंख्यं सुवर्णं दद्यात् । तद् यथा—कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं^{१५} युष्मभ्यमहं
दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि । खस्तीति ब्राह्मणा ब्रूयुः । बान्धवोद्देशदाने तु मत्पितृपद-
स्थाने असुक्तः^{१६} सद्गन्धुपदनिवेशो विशेषः । ^{१७}स्त्रोद्देशेन दाने तु^{१८} मत्पितृपदं^{१९} सद्गन्धुपदञ्च
पूर्वनिवेदन-^{२०}वाक्येनैव प्रयोज्यम् । ततो यथाशक्ति यथाक्तं वाचकमुपाध्यायश्च सुवर्णादिभिः
परितोष्य गुरुवाचकयोर्निवाहाय वृत्तिमुपकल्प्य तदा तस्मिन्नायतने श्रोतृन् पुराणानि शास्त्राणि
च धावयेदध्यापयेच्च । पाठसमये पाठकं पुष्पधूपान्यां पूजयेत् । शास्त्रनिवेदनदिने यथायथं
नृपत्यादयो यथाशक्ति पौरपरितोषणहृदरध्यादिशोभागीतनृत्यवाद्यादीन्गरादिषु कारयेयुः ।
ततः श्रोतारो यथोक्तक्रमेण^{२१} श्रवणं कुर्यात् । ^{२२}चिन्तयेदनुदिनं पाठसमाप्तौ च^{२३} पाठको

- 1 A and I. O. अक्षुरीयक
- 2 A भारवाचकरो
- 3 I. O. सरयन्तः. A शिवयन्तः
- 4 A कुटुम्बः
- 5 A लेखयित्वा
- 6 I. O. शलाकाडोरष्टिकादिना
- 7 A चतुर्दशं चकं दोलायां
- 8 A भित्तवस्त्रादि, I. O. भित्तवस्त्रादि.
- 9 A यथावाचकोभित्तं
- 10 A omits यथा
- 11 I. O. 'दण्डातपलमुपकल्प्य', A दण्डात-
पलमुपकल्प्य
- 12 I. O. omits च
- 13 I. O. omits तद् यथा
- 14 A 'अतमन्दिपुराणोक्ता'
- 15 A तुम्भमहं
- 16 A सम्भन्ध for सद्गन्धु
- 17 A स्त्रोद्देश
- 18 I. O. पितृपदं, A मत्पितृपदं
- 19 A तद्गन्धुपदञ्च
- 20 I. O. omits वाक्यं नैव
- 21 I. O. यथोक्तक्रमेण
- 22 A चिन्तयेद् यथा अनुदिनं
- 23 I. O. omits च

यथोक्तं 'जगत्कान्त्यावधारणं कुर्यात् । 'शास्त्रपरिसमाप्तौ च श्रोतारोऽपि 'वाचकपूजा-
पूर्वकं गुरुमर्चयेयुः । अभ्यापकत्वादियुक्तमाख्याय दाने तु पूर्वोक्तकमेव' यथोक्त-
माख्यागृहं नीत्वा तं माख्यामभ्यर्च्य तस्मै दद्यात् । तत्र दानवाक्ये श्रीमदमुकभट्टारकायेति
स्थाने^६ अमुकसगोतायामुकवेदामुकराखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमिति देवतानिवेदन-^७दान-
वाक्याद्विशेषः । प्रतिग्रहोक्ता च स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा विधेयं ब्रह्मदेवतेत्युक्ता
यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । '[ततो दक्षिणादानम् ।] ^८ॐ अथ कृतैतद्दान-
प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं दद्यामि । ब्राह्मणः स्वस्त्युक्ता पुस्तकं^९
स्पृशेत् । ब्राह्मणेभ्यश्च देवतानिवेदनवत् दक्षिणादानम् । ततः पूर्ववद् शुर्वादि-
परितोषाद्युपकल्पनपूर्वकं तद्ब्राह्मणगृह एव ^{१०}यथेच्छकालमध्यापनादि कारयेत् । ^{११}सत्र-
दाने च यथाशक्तीष्टकादिना गृहं निर्माय यथाशक्ति बहुभिर्ब्रह्मकाञ्चनादिभिरुपाध्यायम-
भ्यर्च्य^{१२} ^{१३}यथेच्छकालममोष्ट्रविद्याध्यापनं सङ्कल्पयेत् । तद् यथा— ॐ नन्दिपुराणोक्ता-
मुकविद्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकविद्याध्यापनं कारयिष्ये^{१४} । ततो ^{१५}वृत्त्युपकल्पन-
मुत्सवादिकरणञ्च पूर्ववत् । विद्यादानशङ्कस्तु तत्तद्विद्यालिखनोचित-मसीपाल-लेखनी-नख-
रजनीपुस्तकवाहनाय^{१६} संपुटादिकं नन्दिपुराणोक्तफलसिद्धिकामनया^{१७} तत्तद्विद्यामियुक्तेभ्यो यथा-
शक्ति दद्यात् । एतच्च विद्यादानं यथोक्तपुस्तकलिखनादि^{१८} क्रमव्यतिरेकेणापि यथाकथञ्चित्
पुस्तकमुपादायाविधिनैव कुर्यात् पूर्वलाविधानत इति श्रुतेः । विष्णुधर्मोत्तरेऽप्येतदुक्तम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरम् (३।३०३।५-७) :—

वेददानादवाप्नोति सर्वयज्ञफलं नरः ।

उपवेदप्रदानेन^{१९} गन्धर्वैः सह मोदते ॥१॥

1 I. O. जगत्कान्त्यावधारणं

2 A वाचकपूजा

3 I. O. श्रोतारो

4 A पूर्वोक्तकमेव च

5 A omits कानि

6 A वाच्ये for दानमाख्या

7 A reads the bracketed por-
tion after दक्षिणादानम्, two
lines below.

8 I. O. omits ॐ

9 A omits एतत्

10 A यथाकाचं

11 F. O. नन्ददाने, A संप्रदाने

12 I. O. यथाकाचं दक्षिणादानम्

13 A कवेः

14 A कविः

15 I. O. वृत्त्युपकल्पनमुत्सवादिकरणञ्च

16 I. O. दक्षिणैतवत् for माहनाय

17 I. O. विधिप्रतिपाद्य

18 I. O. विधिप्रतिपाद्य

19 I. O. यथाकाचं

'वेदाङ्गानां' प्रदानेन शकलोकमवाप्नुयात् ।

धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥२॥

'सिद्धान्तानां' प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ।

'शास्त्राणि' दत्त्वा चान्यानि^१ नरो 'लोके' महीयते ॥३॥

सिद्धान्ताश्च योगियाज्ञवल्क्येनोक्ताः । तथा च योगियाज्ञवल्क्यः :—

हैरण्यगर्भः^२ 'कपिलैरपान्तरतमैस्तथा ।

सनत्कुमारः^३ [ब्रह्मिष्ठैस्तथा पाशुपतैरपि] ।

'पञ्चरात्रैः' सदोन्मुक्तैः सिद्धान्तैरत्र सप्तभिः ॥४॥ (३।६५क-६८क)

विद्यां यथेच्छं पुरुषस्य दत्त्वा

मन्त्रं शुभं^४ [वाप्यथ वापि] शिल्पम् ।

^५ शिल्पस्य भाण्डं यदि वा द्विजेन्द्राः

प्राप्नोति^६ लोकान् मनसस्त्वभ्योद्यन् ॥५॥ (=वि, ध. ३।३०३।१५)

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे विद्यादानावर्तः ।

1 A यथाकाचं

2 I. O. प्रदानेन

3 A सिद्धान्तानां

4 I. O. यथाकाचं

5 A वापि

6 V. D. नाले

7 A कापि रवाभित्तवत्तमेव

8 A ब्रह्मादेस्तथा पाशुपतैरपि for
the bracketed portion

9 A पञ्चरात्रैः सदोन्मुक्तैः, Yogi-yāj.
पञ्चरात्रैः सदोन्मुक्तैः

10 A वापि तत्रैव for the bracketed
portion

11 I. O. मनसः

12 A लोकं मनसस्त्वभ्योद्यन्

अथ विष्णुदैवतकल्पदानावर्तः । (४४)

मत्स्यपुराणे (२६०१२-८, ६६-१२, १८-१६) :—

कल्पानुकीर्तनं वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशनम् ।

यस्यानुकीर्तनादेव वेदपुराणेन युज्यते ॥१॥

वेदपुराणेन वेदपाठपुराणेन ।

प्रथमः श्वेतकल्पस्तु द्वितीयो नीललोहितः ।

वामदेवस्तृतीयस्तु ततो राधन्तरः स्मृतः ॥२॥

रौरवः पञ्चमः प्रोक्तः षष्ठः प्राण इति स्मृतः ।

सप्तमोऽथ बृहत्कल्पः कन्दर्पोऽष्टम उच्यते ॥३॥

सद्योऽथ नवमः कल्प ईशानो दशमः स्मृतः ।

तम एकादशः प्रोक्तस्तथा सारस्वतोऽपरः ॥४॥

त्रयोदश उदानस्तु गारुडोऽथ चतुर्दशः ।

कौमीः पञ्चदशो ज्ञेयः षोडशोऽथ पौर्णमास्यामजायत ॥५॥

षोडशो नारसिंहस्तु वामनस्तु ततोऽपरः ॥६॥

आग्नेयोऽष्टादशः प्रोक्तः सोमकल्पः सप्ततः स्मृतः ॥७॥

- 1 M. P. महापातकनाशनं
- 2 A यस्यानुकीर्तनं वेद
- 3 Corrected from M. P. A वामदेवस्तृतीयस्तु, I. O. वाद-देवास्तृतीयस्तु
- 4 Corrected from M. P. A रजन्तरं, I. O. वाधन्तरं.
- 5 Both I. O. and A चक्षुषाच for षष्ठः प्राण
- 6 M. P. देव
- 7 M. P. प्रोक्त

- 8 Corrected from M. P. I. O. भवान्, A' उदान
- 9 A' एकादश
- 10 A गारुडस्तु
- 11 M. P. पञ्चमः प्रोक्तः
- 12 A राजन्
- 13 Corrected from M. P. Both I. O. and A पौर्णमासी प्रजायते:
- 14 M. P. वामनस्तु
- 15 A सप्तः परः
- 16 M. P. षोडशपरः

कल्पदानावर्तः

४६३

मानवो विंशतिः प्रोक्तस्तत्पुमानिति चापरः ।

वैकुण्ठधापरस्तद्वक्ष्ये क्षमीकल्पस्तथापरः¹ ॥७॥

पञ्चविंश [स्ततो घोरो]² वाराहस्तु ततोऽपरः ॥८॥

सप्तविंशोऽथ वैराजो³ गौरीकल्पस्तथापरः ।

माहेश्वरस्ततः⁴ प्रोक्तस्त्रिपुर⁵ यत्र चातितम् ॥९॥

पितृकल्पस्तथा⁶ [न्ते तु या कुट्ट] श्रद्धाणः⁷ पुरा ।

इत्येव⁸ ब्रह्मणो मासः⁹ सर्वपापप्रणाशनः¹⁰ ॥१०॥

¹⁰आदावेव हि माहात्म्यं यस्मिन् ¹¹यस्य विधीयते ।

तस्य कल्पस्य तन्नाम विहितं ब्रह्मणा पुरा ॥११॥

यस्तु¹² दद्यादिमान् कृत्वा¹³ हेमान्¹⁴ पर्वणि पर्वणि ।

ब्रह्मविष्णुपुरे¹⁵ कल्पं मुनिभिः पूज्यते दिवि ॥१२॥

सर्वपापक्षयकरं कल्पदानं यतो भवेत् ।

मुनिरुपास्ततः कृत्वा दद्यात् कल्पान् विचक्षणः ॥१३॥

अत्र प्रथमं त्रिशतं कल्पान् सौवर्णमुनिप्रतिमाकल्पान् द्विजान् दक्षिणे अक्षसूतधरान् वामे कमण्डलुधरान् कृत्वा पौर्णमास्यामावास्याष्टमीद्वयचतुर्दशीद्वयविसंक्रमणेषु क्रमेणैकैक-

- 1 M. P. adds the following after this:—चतुर्थिभक्तिः प्रोक्तः सावित्रीकल्पसंज्ञकः, which portion was presumably wanting in the MS. of M. P., utilised by Ballāla Sena, as is evident from the last three lines of the accompanying prose comment on the next page.
- 2 Corrected from M. P. I. O. तिनो घोरे and A' तिमोऽघो for the b. p.
- 3 Corrected from M. P. I. O. सप्तविंशतौ राजा and A सप्त... तौ राजन्

- 4 M. P. कुरु स
- 5 I. O. पञ्च
- 6 Corrected from M. P. Both I. O. and A चक्षुषाच मानस for the b. p.
- 7 Corrected from M. P. I. O. and A स्मृतः
- 8 A मार्गः
- 9 A प्रवचनः M. P. सर्वपातकनाशनः
- 10 A आचारिक
- 11 I. O. पर्वण
- 12 A यत्न
- 13 I. O. हेमान्
- 14 A सुनीच
- 15 M. P. वाच

१ दानकालं प्रशंसन्ति सन्तः पर्वणि वा पुनः ।
अलङ्कृत्य यथाशक्या दासीभिर्भूषणैस्तथा ॥४॥
इयं दासी मया तुभ्यं श्रीवत्स^१ प्रतिपादिता ।
सदा कर्मकरी^२ [योऽया यथेच्छं] भद्रमस्तु ते ॥५॥
दत्त्वा क्षमापयेत् पश्चात् 'ब्राह्मणं वस्त्रकाश्चनैः ।
अनुगत्वा तु सीमायां विसर्जयेत्^३ द्विजं ततः ॥६॥

सीमायां गृहसीमायां गृहद्वार इत्यर्थः ।

एवं दत्त्वा महाराज कृतकृत्यो भवेत् पुमान् ।
इहलोके परे चैव सप्तजन्मान्यखण्डितः ॥७॥

उक्तानामन्यतमे समये वस्त्रैर्भूषणैश्चालङ्कृतां दासीमर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय इयं दासी 'मयेति मन्त्रं पठित्वा ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तं-
नियतसमयविहित-दासीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं वस्त्रैर्भूषणैरलङ्कृतां दासीं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानो ब्राह्मणं पुनर्वस्त्रैः काश्चनैश्चाभ्यर्च्य क्षमस्वेत्युक्त्वा
१ सीमामनुगम्य विसर्जयेत् ।

१ [वामनपुराणे (६५।४.) ब्राह्मणाय दानानुवृत्तौ :—

दासीं दासमलङ्कार-[मम' षड्रस']^{१०} संयुतम् ।

११ पुरुषोत्तमप्रोत्यर्थं प्रदेयं^{१२} सर्वकालिकम् ॥८॥

ब्राह्मणायाचिताय दासीमर्चिताम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुरुषोत्तमप्रोत्यर्थं
एतां दासीं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा :—

गृहकर्मकरीं दद्यात्तद्व्याघ्रं रूपशालिनीम्^{१३} ।

बहुद्वयोपसंयुक्तां ग्रामवेशमसमन्विताम् ॥९॥

1 A reads the entire line as
ब्रह्मण्यदायिधेदेन दासं ममपत्नि सन्तः
पर्वणि वा पुनः

2 Both I. O. and A ओपत्तं

3 A तीया 'यथे' for the b. p.

4 I. O. ब्राह्मणाय दानाय

5 I. O. वसति

6 A मयेति

7 I. O. आग्नेयपुराणे

8 A सीमामनुग-

9 A reads the bracketed por-
tion between पूर्ववत् and दास
दासि, two lines above आग्नेय,
इत्यर्थे on the previous page

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. and A पुरुषोत्तमस्य प्रोत्यर्थं
Vāmana P. पुरुषोत्तमस्युच्यते

12 A देयं

13 A omits रूपशालिनीम्

१ बहुद्वयोपसंयुक्तां २ पानीयपात्र शय्यासुषणोद्वेल-वस्त्रालङ्कार-रन्धनसामग्री^३-गृहवासो-
चितद्रव्यसहितामित्यर्थः ।

दासीं समीक्ष्य बहुशो गृहकर्मदत्तां यो ब्राह्मणाय कुलशीलवते ददाति ।

विद्याधराधिपतिभिः^४ प्रतिपूजितोऽगौ मर्त्यः प्रयाति 'ममुरः सः मर्त्यलोकम् ॥१०॥

ब्राह्मणाय कुलशीलवतेऽर्चिताय उक्तं गृहवासोचितद्रव्यसहितां गृहयुतां ग्रामसहितां
दामोमर्चिताम् ॐ अद्यादि^५ तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तं-ग्रामादियुक्तं-
दासीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं बहुद्वयोपसंयुक्तां ग्रामवेशमसमन्वितां दामां ददामि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।२४) :—

दासं कर्मकरं दत्त्वा गोसवस्य फलं लभेत् ।

अर्चिताय ब्राह्मणाय कर्मकराणां दासमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
गोसवफलप्राप्तिकामोऽहमेतं दासं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा दासदानानुवृत्तौ (३।३।१२।३६) :—

स याति शकसालोक्यं^६ यस्तु योग्यं^७ प्रयच्छति ॥११॥

१ योग्यं कर्मकृशलम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय ११ कर्मकृशलं दासमर्चितम् ॐ अद्यादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ११ शकसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतं दासं ददामि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।३६-४६) :—

यस्तु कर्मकरीं दासीं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

लोकास्तु सुलभास्तस्य वसूनां समुदाहृताः ॥१२॥

ब्राह्मणायाचिताय कर्मकराणां दासीमर्चिताम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
[वसुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं दामां ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१३}

1 I. O. बहुद्वयोपसंयुक्ता

2 A पानीयपात्र पति शय्यासुषणोद्वेल-

3 I. O. ब्रह्मण्यदायि

4 I. O. विद्याधराधिपतिभिः

5 A ममुरः मर्त्यलोके

6 A omits अद्यादि

7 A स याति शकसालोक्यं

8 I. O. and V. D. गोषं

9 I. O. गोषं दृष्टव्यम्

10 I. O. दृष्टव्यम्

11 A ग्रामवासुलोकप्राप्तिकामो

12 A omits the bracketed por-
tion

तथा (३।३।२।४ख-५क) :—

[^१'तदणी' रूपसम्पन्नां दासी' यस्तु प्रयच्छति ।

^२(सोऽप्सरोभिर्मुदा युक्तः क्रीडते नन्दने) वने ॥१३॥]^३

ब्राह्मणार्चिताय तदणी' रूपसम्पन्नां^४ दासीमर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-तदणीदासीदा^५फलप्राप्तिकामोऽहमेतां दासी' ददामि । स्वस्त्रादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^६प्रेष्यदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवतशस्थ'-दानावर्तः । (४६)

गनुः (४।२।३२) :—

धान्यदः शाश्वतं सौख्यम् ॥१॥

आप्रोतोति सम्बन्धः । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणार्चितं यथेच्छसंख्यं धान्यं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तसंगोत्रायासुकवेदामुक्ताश्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं शाश्वत-मोक्षप्राप्तिकामोऽहमेतद्धान्यं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री' पठित्वा धान्यमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्त्वा[यथाशाखं कामस्तुति^२(पठेत् । ततः ॐ) अथ कृतैतद्दान-प्रतिप्रार्थं तुभ्यगहं दक्षिणामिदं काशनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा]^३धान्यमुष्टिं गृहीयात् ।

महामारते (अनु—२३।३०१) :—

रसानामथ वीजानां धान्यानां^४ वा युधिष्ठिर ।

स्वयमुत्पाद्य^५दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२॥

वीजानां शाककुम्भारण्डादिवीजानां कलमादीनां स्वयमुत्पाद्य^६कृष्यादिना अर्चिताय ब्राह्मणार्चितानि यथोक्तवीजानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽह-मेतानि वीजानि ददामि । स्वस्त्रादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । एवं धान्यदाने[धान्यं ददानीति]^७वाक्ये विशेषः ।

तथा :—

धान्यं^८श्रमेणार्जितवित्तसञ्चितं^९विप्रे सुशीले प्रतियच्छते यः ।

वसुन्धरा तस्य भवेत्^{१०}सुतुष्टा धारा वसुनां प्रतिमुखतीति ॥३॥

श्रमेणार्जितवित्तसञ्चितं स्वयं वाणिज्यादिलब्धधनेन क्रीतम् । अर्चिताय ब्राह्मणार्चितं

1 A तदणी	tion just before यस्तु कर्मकरी
2 A अप्सरोभिर्मुदायुक्तः क्रीडते वने	दासी, six lines above
3 A reads the bracketed por-	4 A रूपवती
	5 A प्रेष्य-

1 A सन्ध-	6 A ते कृष्यादिना
2 A पठित्वा for the bracketed portion	7 A धान्यदानौति for the bracketed portion
3 I. O. omits the bracketed portion	8 A कृषे-
4 A च युधिष्ठिरः	9 A विप्रेषु वाणि
5 A तदारः	10 A सुतुष्टावरो

यथाकृधान्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक-श्रमार्जित-वित्तसञ्चित-
धान्यदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतद्धान्यं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

^१ओषधीर्यः प्रयच्छेत् धान्यानि विविधानि च ।

स ^२सर्वकामसंयुक्तः सोमलोकं समरनुते ॥४॥

तत्र वर्षसहस्राणि सप्त स्थित्वा ^३पुनर्नरः ।

^४इह सर्वधनोपेतो ^५भोगवानभिजायते ॥५॥

ओषधयो ^६प्राज्ञाः परिभाषकाः । धान्यानि विविधानि कलमादीनि । अर्चिताय
^७ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं यथेच्छमोषधीः ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तोषधी-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेता ओषधीर्ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । धान्यदाने ^८तु
वाक्ये ^९ओषधीपदस्थाने धान्यपदनिवेशो विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१४।१) :—

धान्यानामुत्तमं दानं कथितं द्विजपुत्रवाः ^{१०} ।

धान्येभ्योऽपि परं धान्यं रक्तशालिः प्रकीर्तितः ॥६॥

द्विजपुत्रवा ^{११}इति सम्बोधनम् ।

रक्तशालिं नरो दत्त्वा सूर्यलोके महीयते । (३।३।१४।२क)

^{१२}अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं रक्तशालिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सोत्कर्ष-सूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं रक्तशालिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।२ख) :—

दत्त्वा तथा सुगन्धाश्च गन्धर्वैः सह मोदते ॥७॥

अत्र धान्यप्रकरणात् सुगन्धानिति सुगन्धिशालयो बोद्धव्याः । अर्चिताय ब्राह्मणाय-
र्चितान् यथेच्छसंख्यान् गन्धशालीन् ^{१३} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्ष-
गन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् गन्धशालीन् ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. omits च

2 A ओषधीर्यस्य पक्षे

3 I. O. सर्वकामसंयुक्तः

4 A स्थित्वा गत्वा for सप्त स्थित्वा

5 A तत्

6 A भोगवानिति जायते

7 I. O. युवावाः

8 A ब्राह्मणायार्चितं

9 I. O. धान्यधाने

10 A वाक्यं

11 A द्विजपुत्रः

12 A द्विजपुत्रश्च

13 A omits अर्चिताय ब्राह्मणाय

14 I. O. गन्धर्वलोकान्

तथा (३।३।१४।३क) :—

कलमानां प्रदानेन सोमलोके महीयते ।

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् ^१कलमान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्ष-
सोमलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् कलमान् ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^२महाशालिः प्रदानेन ^३वसूनां लोकमाप्नुयात् ॥८॥ (३।३।१४।३ख)

महाशालिः खनामप्रसिद्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं महाशालिधान्यं यथेच्छ-
परिमाणम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसूलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं ^४महाशालि-
धान्यं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।४क) :—

काष्ठशालिं नरो दत्त्वा अलकायां प्रमोदते ।

काष्ठशालिर्गन्धहोनाशालिः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं काष्ठशालिम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^५अलकावस्थानपूर्वकप्रमोदप्राप्तिकामोऽहमेतं काष्ठशालिं
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।४ख) :—

ब्रौह्मणाश्चाख्यमानानां ^६दानात् स्वर्गं मवाप्नुयात् ॥९॥

[ब्रौह्मणां षष्टिकेतर]^७-शरत्पक्षधान्यानाम् ^८आख्यमानानां ^९बहुपरिमाणानाम् । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं ^{१०}ब्रौहिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{११}स्वर्ग-
प्राप्तिकामोऽहमेतान् ब्रौह्मन् ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।५क) :—

यवप्रदानेन नरः ^{१२}शकलोके महीयते ।

अर्चिताय ^{१३}ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं ^{१४}यवम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं यवं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A omits अर्चिताय

2 A महाशालि प्रदानेन

3 A वसूलोकमाप्नुयात्

4 A महाशालि

5 A अलकावस्थान for अलकावस्थान

6 I. O. ब्रौह्मणाश्चाख्यमानानां

7 A ब्रौहिमं ॐ अथादिनाम् for

the b. p.

8 I. O. आख्यमानानां

9 A बहुपरिमाणानाम्

10 Both I. O. and A यथेच्छबहु-
परिमाणं

11 A स्वर्गलोक for स्वर्ग

12 I. O. शकलोके

13 A omits ब्राह्मणाय

14 A omits यवम्

तथा (३।३।१४।२६) :—

तथा गोधूमदानेन वसुनां लोकमाप्नुयात् ॥१०॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं गोधूमम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
वसुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं गोधूमं^१ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।६६) :—

प्रियो भवति लोकस्य प्रियङ्गुं यः प्रयच्छति ।

“प्रियङ्गुः कामनीति प्रसिद्धा । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं प्रियङ्गुम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । लोकप्रियत्वप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रियङ्गुं^२ ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

[तथा (३।३।१४।६६) :—

ददाति यस्तु श्यामाकं तस्य प्रीयन्ति देवताः ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं श्यामाकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
देवताप्रीतिप्राप्ति^३-कामोऽहमेतच्छ्यामाकं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१४।७) :—

अन्येषां शूकधान्यानां प्रदाननिरतो नरः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति नात कार्या विचारणा ॥१२॥

अन्येषां शूकधान्यानामिति पूर्वोक्त-“शूकसहित-रक्तशालि-गन्धशालि-काष्ठशालि-यव-
गोधूमेभ्य इतरेषां प्रकृष्टशूकयुक्तानां नीवारादीनां ते च लोकेत एवानुसन्धेयाः । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं शूकधान्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गलोक-
प्राप्तिकामोऽहमेतच्छूकधान्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।८ क) :—

^४[मुद्रः शकलोकन्तु ।

लभत इति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं मुद्रम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । शकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं मुद्रं^५ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1. A एतदगोधूमं for एतं गोधूमं

2. A प्रियङ्गुकायिनी प्रियङ्गा

3. A omits प्राप्ति

4. A: reads the bracketed por-
tion twice

5. A '०' चङ्गु

6. A omits काष्ठशालि

7. A तेन

8. A omits अर्चितं

9. A reads the following for
the bracketed portion :—

माघदः बभ्रुचोक्तु लभतेति सम्बन्धः

तथा (३।३।१४।८ क) :—

यमलोकन्तु माषदः ॥१३॥

“लभत इति सम्बन्धः ।] अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं माषम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-माषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं माषं^६
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।८क) :—

षष्टिकानां प्रदानेन लोकं नैश्वर्तकं लभेत् ।

षष्टिकाः “साठिया इति प्रसिद्धाः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् यथेच्छपरिमाणान्
षष्टिकान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नैश्वर्तलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् षष्टिकान्
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।८ख) :—

“सचीणचणके दत्त्वा लोकं वारुणमाप्नुयात् ॥१४॥

“सचीणः कलायः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^७ यथेच्छपरिमाणं कलायम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वारुणलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं “सचीणं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् । चणकदाने तु एतं चणकमिति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।१४।१०क) :—

वायव्यश्च मसूराणि राजमाषाणि धानदम् ।

“दत्त्वाप्नुयादिति सम्बन्धः । वायव्यं वायुलोकं धानदं धनदलोकम् । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं मसूरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वायव्यलोक-
प्राप्तिकामोऽहमेतान् मसूरान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । राजमाषदाने तु
धानदलोकप्राप्तिकामोऽहमेतानि ^{१०}“राजमाषाणीति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।१४।१० ख) :—

अन्येषां “शिम्बिधान्यानां दानात् स्वर्गमवाप्नुयात्^{१२} ॥१५॥

1. I. O. लभतेति

2. A यथेत्

3. A शाठेयाः इति प्रसिद्धः

4. A षष्टीनचणके

5. A षष्टीनः

6. A omits अर्चितं

7. A षष्टीनं

8. A वाक्यविशेषः

9. A दाताप्नुयादिति

10. A राजमाषाणि वाक्यविशेषः

11. A शिम्बिधान्यानां, I. O. शिम्बिका-
धान्यानां

12. I. O. स्वर्गमाप्नुयात्

अन्येषामिति [विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मुद्र]-^१ माष-तिल-कलाय-चणक मसूर-राजमाषेभ्यो
व्यतिरिक्तानां सर्षपादीनाम् । ते च लोके एव प्रसिद्धाः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचिन्तं
यथेच्छपरिमाणं शिम्बिधान्यम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^२ स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमे-
तानि शिम्बिधान्यानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे शस्यदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवततिलदानावर्तः । (४७)

तत्र तिलदानप्रशंसा ।

महाभारते (अनु-६६।१०-११) :—

महर्षेः कश्यपस्यैते गालेभ्यः प्रसृतास्तिलाः ।

ततो दिव्यं गता भावं प्रदानेषु तिला^१ विभो^२ ॥१॥

पौष्टिका रूपदायैव तथा पापविनाशनाः ।

तस्मात् सर्वप्रदानेभ्यस्तिलदानं विशिष्यते ॥२॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

“भूदीपाश्राववस्त्राभ्यस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकस्वर्णधूर्यान् दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥३॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितान् यथेच्छपरिमाणान् तिलान् ‘दद्यात् । ॐ
अद्यामुकसगोतायामुकवेदामुका^३-शाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽह-
मेतांस्तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा तिला एते प्रजापतिदेवता
इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । [तत ॐ अथ]^४ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा तिलमुष्टिं गृह्णीयात् ।

यमः :—

तिलप्रदः प्रजामिष्टां पुरुषः खलु विन्दति ।

माषे मासि विशेषेण[शुक्ले कृष्णे]^५विशेषतः ॥४॥

[यत् कुलापि]^६दिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितान् तिलान् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । अभिमतप्रजाप्राप्ति^७-कामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A दिव्यपरीतर for the bracke-
ted portion

2 A स्वर्गलोभ for स्वर्ग
3 A दिव्यविनि for विनि

1 I. O. तिला

2 A: प्रभो

3 I. O. भूदीपवस्त्रा, A भूदीपवस्त्रा-
नक्षिकसर्पिः, प्रतिश्रयान्

4 I. O. omits दद्यात्

5 A omits वेदासक

6 A तत्र for the bracketed por-
tion

7 I. O. तत्र विने for the brac-
keted portion

8 I. O. तत्र दद्यात् for the brac-
keted portion

9 A प्राप्ति and I. O. प्रजा for
प्रजाप्राप्ति

एषामेव माघे मासि शुक्लपक्षतिथौ दाने फलविशेषः । ^१तत्कृष्णपक्षतिथौ च ततोऽपि विशेषः । तत्र माघे मासि तिलदाने यथोक्तमाघमास^२-विहिततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः । ^३कृष्णपक्षतिलदाने तु ^४माघमासिककृष्णपक्षविहिततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः ।

^५तथा :—

सर्वपातकसंघातः कामतो वाप्यकामतः ।

शुद्धिं तस्य प्रवक्ष्यामि^६ [स्वर्गसाधनमेव च ॥५॥

शुक्लैः कृष्णैः समैः क्षिग्धैर्द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितः ।

राशिस्तिलैः समे देशे कर्तव्यः पुरुषायतः ॥६॥

समैरिति तुल्यभागेः शुक्लैः कृष्णैस्तिलैर्मिलितैरित्यर्थः । क्षिग्धैर्मनोहरैः पुरुषायतः

^७सम्प्रदातृपुरुषायतः ।

प्रतिमाष्टाङ्गुलो दातुः सौवर्णा विभवे सति ।

क्षौद्रेण पयसा दध्ना घृतेनापूरयेद् घटान् ॥७॥

प्रतिमा दातृप्रसूति^८-रूपा दातुः समिहितत्वात् विभवे सतीति श्रवणादशक्तावन्येनापि तैजसेन प्रतिमा कार्या ।

यथाविभनविस्तारं ब्राह्मणे श्रोत्रियार्थिनि ।

दयान्माघेऽथ वैशाखे विधुवे चोत्तरायणे ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्तच्छणादेव नश्यति ॥८॥

माघवैशाखयोरभीष्टदिने ^९विधुकोत्तरायणयोर्बान्धनतरस्मिन् दिने यजमानः सुपरिमाणायतं द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितं मधुदुग्धदधिघृतपूर्णघटचतुष्टयसहितमुपरिविन्यस्त-सौवर्णाष्टाङ्गुलात्म^{१०}-कृतिप्रतिमं पानीयशकटसमोक्तभूभागे समभागमिलित-शुक्लकृष्णतिलराशिमर्चितं कृत्वा अर्चिताय ब्राह्मणायार्थिने विद्यातपःशालिने ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमोक्त-द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रित-तिलराशिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितं पुरुषायत-

- 1 A omits तत्
- 2 A omits माघमास
- 3 I. O. तत्पुत्रि for कृष्णपक्ष
- 4 A माघे मासि for माघमासिक
- 5 A reads यत्र माघे मासि before तथा

- 6 A omits the bracketed portion
- 7 I. O. यजमानः
- 8 I. O. प्रसूति
- 9 I. O. विधुवे चोत्तरायणयोर्बान्धन
- 10 I. O. बाधना

मुपरिविन्यस्ताष्टाङ्गुलसुवर्णप्रतिमं क्षौद्रपयोदधिघृतपूर्णघटचतुष्टयसहितं तिलराशिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

भूयतां वायवो धर्मः सरहस्यो महाफलः ।

इमं कलियुगं प्राप्य मानवानां सुखावहम् ॥९॥

कल्यमुत्थाय यो मर्त्यः ज्ञातः शुक्लेन वाससा ।

तिलपात्रं प्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ॥१०॥

तिलपाले फलं प्राह भगवान् पाकशासनः ।

गोप्रदानञ्च यः कुर्याद्भूमिदानञ्च शाश्वतम् ॥११॥

अग्निष्टोमञ्च यो यज्ञं यजेत् बहुदक्षिणम् ।

तिलपात्रं सहेतेन समं मन्यन्ति देवताः ॥१२॥

शुक्लेन वाससा तिलपात्रमाच्छाद्येत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्य इति प्रयोगबहुत्वापेक्षम् । ततश्च प्रत्यहमिदं दातव्यम् । एवञ्च चिरामुत्तस्य (?) विष्टरफलत्वमुपपन्नं कल्यमुत्थायेत्यपि प्रत्यहकर्तव्यत्वार्थमुक्तं न तु प्रातःकाल एव कर्तव्यत्वार्थम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुक्लवस्त्राच्छादितं तिलपूर्णपात्रम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्ततिलपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् शुक्लवस्त्राच्छादितं तिलपात्रं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१महापुराणे :—

ये तिलांस्तिलधेनुश्च धृतधेनुमथापि वा ।

विप्रेभ्यः श्रोत्रियेभ्यश्च ददाति श्रद्धयान्विताः ॥१३॥

सोममण्डलसङ्काशैर्यनैस्ते यान्ति निर्मलैः ।

गन्धर्वैरुपगायन्तः पुरं वैवस्वतस्य च ॥१४॥

विप्रेभ्य इति बहुवचनं दातृवहेत्वापेक्षया । अर्चिताय विद्यासंस्कारशालिने ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमगृहानुसर्षणकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्नेने विधुवेषु च ।

प्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ।

यानमश्वमनडाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ॥१५॥

1 I. O. ब्राह्मपुराणे

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्तेषां दानमित्युत ॥१६॥

उक्तदिनानामन्यतमेऽर्चिताय] ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-नियतसमयविहित-तिलदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तिला नित्यं प्रदातव्या यथाशक्ति द्विजातये^१ ।

नित्यदानात् सर्वकामा^२ भवन्ति स्वर्णसंयुताः ॥१७॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणकाञ्चन-^३युक्तानर्चितान् तिलान् प्रत्यहं^४ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमुककामोऽहमेतान् स्वर्णसंयुतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^५[विष्णुधर्मोत्तरे] :—

लवणस्य प्रदातारस्तिलानां सर्पिषान्तथा ।

भोजस्विनोऽभिजायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥१८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्त-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

विष्णुधर्मोत्तरे^६ (२।३।१४।८८) :—

यथेच्छं^७ लोकमाप्नोति^८ तथा विप्रास्तिलप्रदः ॥१९॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । अमुक-^९देवलोकाप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे तिलदानावर्तः ।

1 I. O. द्विजस्य

2 A सर्वकामान्

3 I. O. युक्तानर्चिताम्

4 A omits प्रत्यहं

5 A reads the bracketed por-

tion just above the colophon

of this section

6 I. O. विष्णुधर्मे

7 I. O. विष्णुधर्मोक्तं

8 I. O. विष्णुधर्मे

9 A and V. D. यथेच्छं

10 A यथा

11 I. O. omits देव

अथ वनस्पतिदेवतारामदानावर्तः । (४८)

नन्दपुराणे :—

क्रीडारामन्तु यो दद्यादुद्यानं^१ पुष्पसङ्कुलम्^२ ।

सकल्पतरुखण्डेषु^३ महेन्द्रोद्यानवेश्मसु ।

विनोद्यतेऽप्सरोरुन्दैर्वसेन्नात्र युगं बुधः ॥१॥

अतः यजमानः क्रीडोचितवापी^४ गृहादिसहितं [पुष्पितं वकुलचम्पकादिपादपोषेत]^५ उद्यान-
मर्चितं^६ अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुक-
देवशर्मणे तुभ्यं नन्दपुराणोक्तोद्यानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् क्रीडारामोद्यानं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तोत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा उद्यानमिदं वनस्पतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । [ततः ॐ अथ]^७ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^८ काञ्चनं^९
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तोत्युक्ता यथेच्छं वृक्षमूलानि स्पृशेत् ।

महाभारते^{१०} (अनु—२३।६६) :—

निहारावसथोद्यान-[कृपारामसभाप्रदाः]^{११} ।

विप्राणाञ्चोपकर्तारः^{१२} पुष्पाः^{१३} स्वर्गगामिनः ॥२॥

उद्यानं सर्वजनोपभोग्यं नानाजातीयतरु^{१४}-वनम् । आरामो ग्रामसमोपस्थसजातीयतरु-
वनम् । उद्यानमारामं वा कारयित्वा सकलसत्त्वेभ्यः^{१५} उत्सृज्य दद्यात् । ॐ^{१६} स्वर्गप्राप्ति-
कामोऽहं नानासत्त्वेभ्यो यथासम्भवफल-^{१७}[पुष्पाद्युपभोगार्थं]^{१८} भेतदुद्यानमुत्सृजे । ततः ॐ
अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामीति कस्मैचिद्^{१९} ब्राह्मणाय
दक्षिणादानम् । एवमारामदाने एतमाराममिति^{२०} वाक्ये विशेषः ।

1 A सङ्कुलं

2 A पुष्पसङ्कुलं

3 A सत्त्वेभ्यः

4 A omits वापी

5 A वकुलचम्पकादिसकलवृक्षतत्त्वाद्य

for the bracketed portion

6 A omits अर्चितम्

7 A ॐ for the b. p.

8 A एतत् for इदं

9 A omits महाभारते

10 I. O. कृपारामसम्पदाः for the
bracketed portion

11 I. O. विप्राणाञ्चोपकर्तारः

12 A पुष्पाः

13 A omits तत्

14 A सम्पत्

15 A omits ॐ

16 A पुष्पोपभोग्य for the brac-
keted portion

17 A एकस्मै after कस्मै चिद्

18 A वाक्यविशेषः

विष्णुचर्मोत्तरे यममार्गोत्तरी :—

आराम-[दानात् संयान्ति] तथैव द्रुमरोपकाः ।

शीतलेन तु मार्गेण फलपुष्पवता सुखम् ॥३॥

यथाशक्त्याराममुपकल्प्याचितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
विष्णुचर्मोत्तरोक्त-केवलारामदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमारामं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा :—

^१आराममथ सोद्यानं नन्दने कीरते वने ॥४॥

इत्येति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमाराममुद्यानमथ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । नन्दनवनकोट-^२प्राप्तिकामोऽहमेतं ^३सोद्यानमारामं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-रुद्र-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आरामदानावर्तः ।

- 1 I. O. दाराम यस्ति for the brack-
eted portion
- 3 A विष्णुचर्मोत्त
- 4 A आरामाराममथ

- 4 A विशेषः
- 5 A नन्दनकोटवान्
- 6 A एतत् for एत
- 7 I. O. सोद्यानमाराम

अथ वनस्पतिदेवतवृक्षदानावर्तः । (४९)

महाभारते (अनु—५७।३६) :—

^१पुष्पोपगं वाथ फलोपगं वा यः पादपं स्पर्शयते द्विजाय ।

^२[स स्त्रीसमृद्धं] बहुरक्षपूर्णं लभत्ययमोपगतं गृहं वै ॥१॥

पुष्पोपगं पुष्पप्रदं^४ फलोपगं फलप्रदम् । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं
पुष्पोपगं वृक्षं दद्यात् । ॐ ^५अयामुक्तसगोत्रायामुक्तवेदामुक्त-शास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे
तुभ्यं महाभारतोक्त-पुष्पोपगपादपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं पादपं ददानि । प्रतिप्रहीता
स्त्रीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पादपोऽयं वनस्पतिदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काष्ठनं ददानि । प्रतिप्रहीता
स्त्रीत्युक्त्वा ^६[वृक्षं मूलदेशे] स्पृशेत् । ^७फलोपगवृक्षदाने तु ^{१०}वाक्ये पुष्पोपगपद^{११}-स्थाने
फलोपगपद^{१२}-[निवेशो विशेषः]^{१३} ।

आदित्यपुराणे :—

स्कन्धेन ^{१४}तारयेद् यस्तु ^{१५}तृषार्तानां जलप्रदः ।

^{१६}पक्वान् ददाति ^{१७}केदारान् ^{१८}सफलांश्चैव पादपान् ॥२॥

षष्टि^{१९} कोटसहस्राणि अर्चुदनाम वै ^{२०}तथा ।

कीरन्ति ^{२१}ते स्वेतपुरे एतदुक्तं द्विजोत्तम^{२२} ॥३॥

1 A reads the entire line as follows :—पुष्पोपगपाथ फलोप-
गमथयः पादपस्पर्शयते द्विजाय	10 A वाक्ये च
2 A स स्त्रीसमृद्धं, M. bh. सप्रोक्तमदं	11 I. O. omits पद
3 Corrected from M. bh. A नमस्तपस्सावगतं, I. O. नमस्तप-
सप्तोदयनं	12 I. O. omits पद
4 I. O. पुष्पदं	13 A विशेषः for the bracketed
portion
5 A अयमिदं अमुक्तसगोत्रायामुक्त-	14 A आरयेद्
6 A omits वेदामुक्त	15 I. O. तृषार्तानां
7 I. O. ०देवतम्	16 A पक्वान्
8 A वृक्षमूलदेशे for the bracke-
ted portion	17 A केदारान्
9 A फलोपगवृक्षदाने	18 A सफलांश्चैव
	19 A षष्टि
	20 A तथा
	21 A omits ते
	22 I. O. द्विजोत्तमः

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान्^१ यथेच्छसंख्यान्^२ सफलपादपान्^३ ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पादपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् पादपान् ददानि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणोः—

फलवृक्षन्तु^४ यो दद्याद् धर्ममुद्दिश्य मानवः ।

स सर्वकामवृक्षात्मा गच्छेद्दृढमन्दिरम् ।

^५[वसेच्च तल] पुरुषो युगं कामफलान्वितः ॥४॥

अर्चिताय भगवते धर्मायार्चितं फलसहितं^६ वृक्षमात्रादीनां^७ मन्यतमं दद्यात् । ॐ
अथ नन्दिपुराणोक्त-वृक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते धर्मयुतं फलवृक्षं ददानि । तत
ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं धर्मायाढं दक्षिणामेतत्^८ काश्चनं ददानि ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६७।११क) :—

आम्नाक्षोद^९-प्रदानेन^{१०} सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।

आक्षोदः^{११} खनामप्रसिद्धः । ^{१२}[आम्नाक्षोदेल्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयोः] क्रियासम्बन्ध-
मात्रेणैव उपपद्यते ^{१३}तथाप्याम्नस्योत्तरत्वापि श्रवणादत्र च ^{१४}फलभूयस्त्वान्मिलितयोरेव दानम् ।
अर्चिताय ^{१५}ब्राह्मणायार्चितावाम्नाक्षोदवृक्षो ^{१६}ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमुक-
प्राप्तिकामोऽहमेतावाम्नाक्षोदो^{१७} ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१८}[तथा (३।२६७।१०ख) :—

दत्त्वा पालीवतामौ तु तृप्तिमाप्नोत्युत्तमाम् ॥५॥

पालीवतः पारेवत इति प्रसिद्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पालीवतवृक्षम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अतः तु तृप्तिकामोऽहमेतं पालीवतं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । आम्नवृक्षदाने तु वाक्ये पालीवतपदस्थाने आम्नपदनिवेशो विशेषः ।

- 1 A: यथेच्छसंख्यान्
- 2 A: यथेच्छपादपान्
- 3 I. O. फलवृक्षान्
- 4 A omits the bracketed por-
tion
- 5 A omits फलसहितं
- 6 A: आम्नाक्षोदोनाम् for आम्नाक्षोदोनाम्
- 7 A omits च
- 8 A omits एतत्
- 9 I. O. आम्नाक्षोद-

- 10 A: सर्वं
- 11 I. O. आम्नाक्षोदः
- 12 A: आम्नाक्षोदेल्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयो
for the bracketed portion
- 13 A: तत्राप्याम्नस्योत्तरत्वापि
- 14 A: फलभूयस्त्वान्मिलितयोरेव दानम्
- 15 A: ब्राह्मणायार्चितो आम्नाक्षोदवृक्षो
- 16 I. O. omits ॐ
- 17 A: -क्षोदो
- 18 A omits the bracketed por-
tion

तथा ^१वृक्षदानप्रकरणे (३।२६७।६ख) :—

^२नागरवृक्षदानाद्भवति ^३नरो रूपसमन्वितः ।

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं नागरवृक्षं^४ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
^५[उत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहमेतं नागरवृक्षं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।२६७।१०क) :—

बीजपूरकदानेन सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं बीजपूरकं वृक्षम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।]
महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतं बीजपूरकं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

पुष्पदं फलदं वृक्षं दत्त्वा विप्राय भक्तिः ।

स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो नगराधिपतिर्भवेत् ॥७॥

पुष्पदं नागकेशरादिकं फलदं ^१कण्टकिफलादिकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं
पुष्पदं वृक्षम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तराक्त-पुष्पदवृक्ष-^२दानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं वृक्षं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । फलदवृक्षदाने ॥ वाक्ये
पुष्पद-^३पदस्थाने फलदपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।२६७।७ख-८क) :—

चम्पकं मल्लिकाजाती-^४[श्रेष्ठः पुष्पाकरा मताः] ।

^५अन्येभ्योऽधिकमाप्नोति दत्त्वेताम्नाल संशयः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं चम्पकतरुम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तराक्त-चम्पकतरुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं चम्पकं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. omits वृक्ष
- 2 A: नामा-
- 3 A: नामा
- 4 A: उद्याकरं
- 5 A omits the bracketed por-
tion but reads instead महा-
सौभाग्यप्राप्तिरिति बीजपूरकं दानतः
which is a paraphrase of
the line viz. बीज...पूयात्,
- 6 I. O. नागराधिपतिः
- 7 A: नाति for कण्टकि
- 8 I. O. omits वृक्ष
- 9 I. O. उपप for उपपद्
- 10 A: उक्त उपपत्ता मता for the
b. p.
- 11 A: अन्येभ्योऽधिकमाप्नोति

मल्लिकाजातीदानयोर्वक्ये तु चम्पकपदस्थाने यथायथं मल्लिकापदनिवेशो जातीपदनिवेशश्च विशेषः ।

तथा :—

गुल्मं पुष्पप्रदं यस्तु लतावासं प्रयच्छति ।

विमाने नन्दने सोऽथ क्रीडत्यप्सरसां गणैः ॥६॥

गुल्मोऽभिमुक्तादिः^१ लता नवमल्लिकादिः^२ । अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं पुष्पितं गुल्मम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मेतरोक्तगुल्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गुल्मं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एवं पुष्पितनवमल्लिकादिदाने लतादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं लतामिति वाक्ये विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्बल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वृत्तदानावर्तः ।

- 1 A-निवेशो
- 2 A-उत्पन्नं ददे
- 3 A-अतो वाच
- 4 I. O. गुल्मोऽभिमुक्तादि

- 5 I. O. नवमल्लिकादिः
- 6 I. O. मल्लिकादि-
- 7 I. O. एत

अथ विष्णुदैवतसम्भारदानावर्तः । (५०)

यमः :—

यस्तु सम्भृत्य सम्भारं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।

तस्य पुण्यकृतो लोका न तस्य प्रभवाम्यहम् ॥१॥

सम्भारो विवाहोपनयन-यज्ञाशुपकरणसामग्री । ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं जाल-पेक्षत्वादविवक्षितम्^४ । अत एकस्मै द्वाभ्यां बहुभ्यो वा दानम् । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं यमोक्तसम्भारं दद्यात् । ॐ अथामुक्तसगोत्रायामुक्तवेदासुक्तशाखाध्यायि-नेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं यमोक्तसम्भारदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सम्भारं ददामि । प्रति-प्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा सम्भारोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्ता यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । [ततः ॐ]^५ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन ददामि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सम्भारं^६ स्पृशेत् । द्वाभ्यां सम्भारद्वयदाने बहुभ्यो वा बहुसम्भारदाने^७ देयसम्प्रदानपार्द्धिवचनं बहुवचनमूहनीयम् ।

महाभारते (अनु—२३।६८):—

वैवादिकानां द्रव्याणां प्रैष्याणाञ्च^८ युधिष्ठिर ।

दातारो वाससाश्चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं विवाहोपकरणद्रव्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानि वैवादिकानि द्रव्याणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—४.७।३३):—

नैवेशिकं^९ सर्वशुणोपपन्नं ददाति वै यस्तु नरो द्विजाय ।

स्वाध्यायचारितशुणान्विताय तस्यापि लोकाः^{१०} कुरुष्वसरेषु^{११} ॥३॥

1 A उपपन्नता	9 I. O. सगर्व
2 A प्रवाम्यहं	10 I. O. देयसम्भारमोदिवचनमपुनवचन-मूहनीयं, A देवसम्प्रदानमोदिवचन-बहुवचन चोदाहरकोषे
3 A यज्ञाय- for यज्ञादुप-	11 A उपपन्नता
4 A जालपेक्षत्वादविवक्षितं, I. O. ब्राह्मणेभ्योऽर्चिताय	12 I. O. सर्वशुणोपपन्नं
5 A omits ब्राह्मण्याय	13 A लोकाश्च
6 A यमोक्त	14 A कुरुष्वसरेषु
7 A and I. O. विष्णुदैवत	
8 A omits the bracketed por- tion	

नैवेशिकं विवाहादिक्रियासिद्धयुचितं^१-मुपकरणम् । अर्चिताय विद्यातपःशीलशालिने
ब्राह्मणाय तदभिमतविवाहयज्ञाद्युचितोपकरणं यथाशक्नुयपकल्प्यार्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । उत्तरकुलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मैवेशिकं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।११।२०ख-२१क) :—

विवाहादिक्रियाकाले तत्क्रियासिद्धिकारकम्^२ ।

यः प्रयच्छति धर्मज्ञाः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४॥

तत्क्रियासिद्धिकारकम्^३ तदुपयोग्यद्रव्यम् । आदिशब्देन^४ यज्ञोपनयनप्रतिष्ठाग्रहणम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणाय^५-र्चितामुक्तमन्यतमां^६ सामग्रीम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेताममुक्तक्रियोचितसामग्रीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वृत्तलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे सम्भारदानावर्तः ।

1. A omits for 'सिद्धयुचितं'.
2. A उत्तरकुलप्राप्तिकामो.
3. A तत्क्रियाकारकं
4. I. O. omits this

5. A यज्ञोपनयनं for यज्ञोपनयनम्.
6. A omits अर्चिताय ब्राह्मणाय
7. I. O. अन्यतमां

अथ तानादैवतपशुदानावर्तः । (५१)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३.६।५-६ख—६०क)—

अजामलकृतां दत्त्वा वह्निलोके महीयते ।

तमेव लोकमाप्नोति दत्त्वाज^१ विधिवन्नरः ॥१॥

तमेव लोकं वह्निलोकं^२ विधिवदलङ्कारादिना । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय
छागीं सोवर्णतिलकादिभिरलङ्कृत्यार्चितां^३ दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोतर्कवह्निलोकप्राप्तिकामोऽहमेतामलकृतां छागीं ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा^४ छागीयमग्निदेवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^५ काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता
छागीं कर्णे स्पृशेत्^६ । [एवमलङ्कृतछागदानं^७-वाक्ये एतमलङ्कृतं^८] छागमिति विशेषः ।

तथा (३।३.६।६१ख—६२क) :—

^९वारुणं लोकमाप्नोति दत्त्वा वस्तं^{१०} नरोत्तमः^{११} ।

अविप्रदाता च तथा तदेव फलमश्नुते ॥२॥

^{१२}वस्तं छागं तदेव फलं^{१३} वारुणलोकप्राप्तिरूपमित्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं
वस्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१४}वारुणलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१५} वस्तं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अविदाने तु वाक्ये ^{१६}वस्तपदस्थाने अविपदः^{१७} [निवेशो
विशेषः] । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् अविरयं वरुणदैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१८} ।
^{२०}[कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] पुच्छग्रहणश्च स्वीकारः ।

1 A दत्त्वायो	11 A छाग
2 A omits this	12 I. O. नरोत्तरमः
3 A अलङ्कृतां for अलङ्कृत्यार्चितां	13 A omits it
4 A omits च	14 A and I. O. वरुणम्
5 I. O. छागीमधि०	15 A and I. O. वरुणम्
6 A एतत् for इदं	16 A वस्तं
7 A यज्ञोपनयनं	17 A वस्तम्
8 I. O. दानम्	18 A विधिवः for the bracketed portion
9 A एवमलङ्कृतं for the bracketed portion	19 A प्रतिग्रहं स्पृशेत्वा
10 I. O. वरुणं	20 A and I. O. पूर्ववत् कामस्तुत्यादि

तथा (३।३०६।६२ख) :—

आरयमपशुदानेन वायुलोके महीयते ॥३॥

आरयमपशुनो हरिणशशकादयः । अर्चिताय ब्राह्मणाय हरिणादीनामन्यतम^१-मर्चितम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षवायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतमारयकपशुं
ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् आरयमपशुरयं वायुदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^२ ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुनश्चग्रहणं स्तोकारः ।

तथा (३।३११।५ख-६क) :—

[उष्ट्रं वा गर्दभं वापि]^३ खरं वा यः प्रयच्छति ।

अलकं स समासाय^४ यत्नेन्द्रे^५ सह मोदते ॥४॥

खरोऽश्वतरः । अर्चिताय ब्राह्मणायर्चितमुष्ट्रम्^६ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तोष्ट्रं^७-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमुष्ट्रं^८ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम्
ॐ उष्ट्रोऽयं मिश्रं तिदैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^९ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [उष्ट्रस्या-
रोहणं स्तोकारः । एवं गर्दभदानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्तगर्दभदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
गर्दभमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं गर्दभोऽयं यमदैवत इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम्^{१०} । कर्णग्रहणं स्तोकारः ।]^{११} अश्वतरदानवाक्ये हि विष्णुधर्मोत्तरोक्तखरदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं खरमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं खरोऽयं यमदैवत इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१२} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं स्तोकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-भीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पशुदानावर्तः ।

- 1 I. O. यत्नं
- 2 A स्वस्मादिस्तोकारात् पूर्वम्
- 3 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 4 A स्वर्गमार्गगर्दभस्य for the bracketed portion
- 6 A यत्नवाक्य
- 6 A यत्न

- 7 A खरं for उष्ट्रम्
- 8 A यत्नम् for उष्ट्रं
- 9 A यत्नम् for उष्ट्रं
- 10 A यत्नगोत्रं
- 11, 12 and 14 I. O. वाक्यम्
- 13 A omits the bracketed portion

अथ प्रजापतिदैवत-कृष्णाजिन-दानावतः । (५२)

मत्स्यपुराणे (२०६।१।२१क, २२ख-३०) :—

कृष्णाजिनप्रदानस्य^१ विधिं कालं ममानघ ।

ब्राह्मणस्य^२ समाचक्षु^३ [तत्र मे संशयो महान्]^४ ॥

मत्स्य उवाच :—

वैशाखी पौर्णमासी च^५ ग्रहणं^६ शशिसूर्ययोः ।

पौर्णमासी^७ तथा भाची^८ [आषाढी^९ कार्तिकी तथा ॥२॥

उत्तरायणे द्वादश्यां]^{१०} तस्यां दत्तं महाफलम्^{११} ।

आहितामिर्द्विजो यस्तु^{१२} यद्देयं^{१३} तस्य पार्थिव ॥३॥

तथा येन विधानेन तन्मे निगदतः शृणु ।

गोमयेनोपलिप्ते तु शुचौ देशे नराधिप ।

आदावेव समास्तीर्य शोभनं^{१४} वस्त्रमाविकम् ॥४॥

गोमयोपलेपादेव^{१५} शुचित्वप्राप्ते पुनः^{१६} शुचाविति पदं गोमयोपलेपे^{१७} कृते पुनः केश
कीटादिवारणार्थम् ।

ततः सशृङ्ग^{१८} सखुरमास्तरत्^{१९} कृष्णमार्गकम्^{२०} ।

कर्तव्यं रुक्मशृङ्गान्तद्^{२१} रुक्मदन्तं^{२२} तथैव च ॥५॥

1 M. P. विधिकालो	14 A and M. P. यथा
2 M. P. तथाचक्षु	15 Corrected from M. P. A मन्त्र-
माधिकं, I. O. परममाविकम्
3 A यथा मे तत्र संशयः महान् for
the bracketed portion	16 A यचितं
4 A तु	17 A यथावदिति, I. O. यथावेति
5 M. P. यद्देयो	18 I. O. गोमयोपलेपेति
6 M. P. तु या	19 A यत्नं
7 I. O. and M. P. माघे	20 A सखुरमास्तरत्
8 F. O. आषाढी, M. P. आषाढी	21 Corrected from M. P. I. O.
and A •मार्गकम्
9 M. P. उत्तरायणद्वादशीया	22 A कर्तव्यमात्रं यत्नम्
10 A omits the bracketed por-
tion	23 Corrected from M. P. I. O.
and A तु for तद्
11 I. O. महानघ	24 M. P. रौप्यदन्तं
12 A यत्	
13 I. O. तथैव	

रुक्मदन्तं ^१सौवर्णदन्तपङ्क्तिद्वययुतमित्यर्थः ।

[^२ताङ्गुले विद्रुमश्चैव नेत्रयोर्मौक्तिकं न्यसेत् ।

^३तिलैरात्मसमं कृत्वा वाससाच्छादयेद्दधः]^४ ॥६॥

आत्मसमं कृत्वा सर्वतः कृष्णाजिनाच्छादकं तिलं दक्षेत्त्यर्थः^५ ।

^६सुवर्णनाभं तत् कुर्यादलङ्कुर्याद्विशेषतः ।

^७रत्नैर्गन्धैर्यथाशक्यं तस्य दिक्षु च विन्यसेत् ॥७॥

^८रत्नैः परिभाषोक्तनवरत्नवेण । ^९गन्धैः प्रसिद्धचन्दनादिभिः ।

कांस्यपात्राणि चत्वारि ^{१०}तेषां दद्याद् यथाक्रमम् ।

मृन्मयेषु च पात्रेषु पूर्वदिक्षु ^{११}क्रमेण तु ॥८॥

^{१२}घृतं क्षीरं दधि क्षौद्रमेवं ^{१३}दद्याद् यथाविधि ।

चम्पकस्य तथा शाखामवणं कुम्भमेव च ॥९॥

बाह्योपस्थानकं कृत्वा शुभचित्तो^{१४} निवेशयेत् ।

^{१५}जीर्णवस्त्रेण पोतेन सर्वाङ्गाणि च मार्जयेत् ॥१०॥

तच्च चम्पकशाखान्वितस्य कुम्भस्य ^{१६}बहिःस्थापनं पीतवाससा दानोत्तर-^{१७}ज्ञानानन्तरमङ्ग-
मार्जनञ्च यजमानेन कर्तव्यम्, तस्यैव ^{१८}सुकृतत्वात् ।

धातुमयानि पात्राणि पादेष्वस्य प्रदापयेत् ।

यानि काम्यानि^{१९} पापानि मया ^{२०}लोभात् कृतानि तु^{२१} ॥११॥

1 A सौवर्णं शुक्लं पुरस्कृतं चैवः

2 I. O. ताङ्गुली

3 A तिलैरात्मसमं

4 M. P. reads the b. p. as
ताङ्गुलं नीतिज्ञेयं तिलपत्रं
तथैव च । तिलं च विहितं कृत्वा
पात्रपात्रादयेच्छुचिः ॥

6 A दद्यात्

6 A सर्वोपाधिं ततः कुर्याद्विशेषतः
for the entire line

7 A वस्त्रैर्गन्धैः

8 A वस्त्रैः परिभाषोक्तैर्नवरत्नसुवर्णैः

9 A वसाचर्मैर्गन्धैः

10 M. P. तेषु

11 A क्रमानुसरेण, M. P. यथाक्रमम्

12 A reads इतः after दधि

13 Corrected from M. P. I. O.
and A कुर्याद्

14 M. P. शुभचित्तो

15 M. P. मृन्म.

16 A रक्षितस्यापनम्

17 A स्थापनात्तरमङ्गमार्जनञ्च

18 I. O. प्रकृतत्वात्

19 M. P. कामि च

20 I. O. लोभात्

21 M. P. ने

लीहपात्रप्रदानेन [प्रणश्यन्तु ममाशु मे]^१ ।

तिलपूर्णन्तु तत् कृत्वा वामपादे निवेशयेत् ॥१२॥

यानि [पापान्यकामानि कर्मोत्थानि कृतानि तु]^२ ।

कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यन्तु मे सदा ॥१३॥

मधुपूर्णन्तु तत् कृत्वा पादे वै दक्षिणे न्यसेत् ।

परापवादपेशुन्याद्^३ 'यथा मांसस्य भक्षणात् ।

'तत्रोत्थितश्च' पापं मे तान्नपात्रात् प्रणश्यन्तु ॥१४॥

'[कन्याया वृषणञ्चैव] परदारप्रधर्षणम्'^४ ।

रूप्यपात्रप्रदानादि क्षिप्रं नाशं प्रयातु मे ।

'[ऊर्ध्वपादे त्विमे कार्ये तान्नस्य रजतस्य च] ॥१५॥

^५ऊर्ध्वपादयग्रपादे तयोश्च वामक्रमेणैव^{११} पात्तारोपणम् पश्चात् पादयोस्तथाश्रुतेः ।

जन्मजन्मसहस्रेषु कृतं पापं कुतुहिना^{१२} ।

सुवर्णपात्रदानासु [नाशयाशु जनार्दन]^{१३} ॥१६॥

हेममुक्ताविद्रुमश्च दाडिमं वीजपुरकम् ।

^{१४}प्रशस्ते पात्रश्रवणे ^{१५}खुरैः शृङ्गाटकानि च ॥१७॥

अन्नाग्रपादद्वयस्य^{१६} पादद्वयस्यानुपदिष्टस्थानक-सौवर्णपात्रस्य श्रवणे इति कर्णस्थानद्वय-
स्येति पञ्चानामाधारतया^{१७} वगतेराधारद्वयाणामन्येषां वा श्रुतेर्हेममुक्तादीनां^{१८} पञ्चानां तत्ता-

1 A क्षिप्रं नश्यन्तु तानि मे for the
bracketed portion

2 M. P. reads the b. p. as कामि
च पापानि कर्मोत्थानि कृतानि च

3 A परापवादपेशुन्या

4 Corrected from M. P. I. O.

वृषणञ्चैव, A प्रोष्ठनाश्रुतं

5 I. O. तत्रोत्थितश्च

6 A पापच

7 I. O. कन्यायावृषणञ्च तथा and
M. P. कन्यायुतावृषणञ्च for
the b. p.

8 A परदारप्रधर्षणं, M. P. परदाराभि-
धर्षणात्

9 I. O. omits the bracketed

portion, A ऊर्ध्वपादौ त्विमे
कार्यौ, M. P. ऊर्ध्वपादे त्विमे
कार्यौ.

10 I. O. and A ऊर्ध्वपादावग्रपादौ

11 A' वामक्रमेणैव, I. O. वामक्रमेणैव

12 A कुतुहिना

13 A नश्यन्तु जनार्दनः for the
bracketed portion

14 I. O. and A' प्रणश्यन्तु तानि,
M. P. प्रणश्यन्तु तानि

15 M. P. खुरैः

16 I. O. पादे for पात्र

17 A वगतेराधारद्वयाणामन्येषां वा

18 A वीजपुरकादीनां

सत्पात्रद्वयम् एवमष्टौ पात्राण्यारोप्य ॐ नानि काम्यानीति मन्त्रेण^१ तिलपूर्णं लोहपात्रं पश्चात्^२ वामपादं आरोपयेत् । [ॐ नानि पापान्यकामानीति]^३ मन्त्रेण मधुपूर्णं कांस्यपात्रं पश्चाद्विद्युत्पादं आरोपयेत् । ॐ [परापवादस्यादि]^४ मन्त्रेणोत्कृष्टधुवनसहितं ताम्रपात्रममपादं^५ आरोपयेत् । ॐ [कन्याया दूषणमित्यादि]^६ मन्त्रेण उत्कृष्टमुक्तासहितं रौप्यपात्रमप्रदक्षिणपादं आरोपयेत् । ॐ 'जन्म जन्म सहस्रं भविति मन्त्रेणोत्कृष्टविद्रुमसहितं सौवर्णपात्रं मध्यस्थानं आरोपयेत् । वामकर्णस्थाने [चोत्कृष्टदाडिमफलं दक्षिणकर्णस्थाने]^७ चोत्कृष्टं बीजपूरफलमारोपयेत् । शूरचतुष्टयं शृङ्गाटक-सर्वशराक-सर्वफलयुतं कृत्वा ततः कृष्णाजिनं परिभाषोक्त-[नवरत्नगणमप्यादिच्छया यैः]^{१०} केचित्त्रिभिर्वेदाशक्तिः^{११} [रत्नेष्वन्द-नादिगन्धैश्चालङ्कृतं] यत् । एवं कृष्णाजिनमारोप्य चम्पकशाखासहितजलपूर्णकुम्भ-दानानन्तरं ज्ञानार्थं गालमार्जनार्थं च जोर्यवत् दानस्थानवहिः स्थापयित्वा ब्राह्मणमभिहोत्रिणं गन्धमाहवादिभिरभ्यर्च्य वस्त्रयुगेनाच्छाद्य^{१२} हेमाम्बरीयकादिभिरलङ्कृत्य कृष्णाजिन-[पुच्छदेश उप-विरयोक्त]^{१३} संस्थानं कृष्णाजिनमर्चितं तस्मै दद्यात् । ॐ^{१४} अग्रामुक्तसोमोत्तमामुक्तवेदामुक्त-शाखाभ्याग्निनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं मतस्यपुराणोक्त-कृष्णाजिन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्कम्बलस्यं इक्ष्मं^{१५} इक्ष्मदन्तं^{१६} प्रवालभूषितलालालं मुक्तानेन^{१७} तिलपूर्णं सर्वतो वज्राच्छादितं धुवननामिकं^{१८} रत्नगन्धालङ्कृतं [वृत्तदुग्धदधिमधुपूर्णकांस्यपात्रचतुष्टयसहितं]^{१९} वृत्तदुग्धदधिमधुपूर्णमृन्मयपात्र-चतुष्टययुतं तिलपूर्णं-लोहपात्र-मधुपूर्णकांस्यपात्र-हेमसहितताम्रपात्र-मुक्तासहितरूप्यपात्र-प्रवालसहितधुवनपात्र^{२०} दाडिमफलबीजपूरफलशृङ्गाटक-सर्वशराक^{२०}

- 1 A omits चम्बल
- 2 I. O. वामपादमारोपयेत्, A वामपादि आरोपयेत्
- 3 A नानि पापान्यकामानि इति for the bracketed portion
- 4 I. O. परापवादस्यादि for the bracketed portion
- 5 A ताम्रपात्रं वामपादि
- 6 A कांक्षा वृत्तविद्यादि and I. O. कन्यायतभित्यादि for the b. p.
- 7 A जन्मसहस्रं भविति
- 8 I. O. omits the bracketed portion
- 9 A शृङ्गाटकं सर्वशराकं
- 10 A नवरत्नं पदेः for the bracketed portion

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. हेमाम्बरीयकादिभिरलङ्कृत्य, A हेमाम्बरीयकादीभिरलङ्कृत्य
- 13 I. O. पुच्छदेश उपविरयोक्त and A पुच्छदेश उपविरयोक्त for the bracketed portion
- 14 A omits ॐ
- 15 I. O. omits इक्ष्मदन्तं
- 16 I. O. प्रवालभूषितलालालं
- 17 A रत्नगन्धालङ्कृतं
- 18 A omits the bracketed portion
- 19 A omits पात्र
- 20 A सर्वशराकं

सर्वफलान्वितं कृष्णाजिनं दद्यात् । प्रीयतां वृषभध्वजः । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा कृष्णाजिनमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः अथ कर्ततदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा कृष्णाजिनं पुच्छे गृहीयात् । ततस्तं ब्राह्मणं विसृज्य मण्डलं कृत्वा पूर्वस्थापितजलकुम्भेन चम्पकशाखान्तरितमुखेन ज्ञात्वा जीर्णपीतवस्त्रेणाङ्गानि मार्जयित्वाऽऽहते^१ वाससी परिधाय-चम्पकमार्जनवस्त्रसहितं कुम्भं चतुष्पथे स्तेपयेत् । अथवा 'वेदविदं ब्राह्मणमाहूय तद्वारा^२ ॐ आप्यायेतामिति मन्त्रेण 'समुद्रस्य त्वेति मन्त्रैश्चाभिमन्त्र्य चम्पक-^३शाखोद्भूतजलेन 'शिरःज्ञानं कुर्यात् । अङ्गमार्जनादिकं समानम् ।

आग्नेयपुराणे :—

'ग्रहणे अग्ने चैव संक्रान्ती विबुधद्वये ।

युगादिषु युगान्तेषु द्वादश्यां नियतः शुचिः ॥१॥

समुपोष्य समभ्यर्च्य केशवं कलमषापहम् ।

द्वादश्यान्तु चतुर्दश्यां कृष्णायां नियतः शुचिः ॥२॥

अत्र कृष्णायामिति [विशेषणं द्वादश्यान्तित्वत्वापि सम्बन्धः]^१ [द्वादश्यां पुनः-कीर्तनात्]^{१०} । एवञ्च द्वादशीचतुर्दश्यां कृष्णे एव प्राप्ते ।

संलिप्य गोमयेनाथ चतुर्हस्तप्रमाणतः ।

वज्राणि [प्रस्तरे भूम्यामजिनं]^{११} तल विन्यसेत् ॥३॥

कृष्णतिलैस्तु संक्षिप्तं^{१२} कृत्वा ततोपरि न्यसेत् ।

मधुसर्पियुतं^{१३} पात्रं हेमं बीडुम्बरं तथा ॥४॥

बीडुम्बरं ताम्रमयम् ।

धुवनं प्रतिपेतत्^{१४} [पलं वा त्रिपलं] शतम् ।

शक्तिं दानमेव हि भक्तिरेवात्र कारणम् ॥५॥

- 1 A चीते for आहते
- 2 I. O. वेदमार्जय
- 3 A तद्वारा
- 4 A समुद्रस्येति
- 5 A शाखासहितजलेन
- 6 I. O. द्विनः स्या
- 7 A omits चम्बल
- 8 A विद्रुमे पर्वतभिनी
- 9 I. O. विशेषार्थं for the bracketed portion

- 10 A omits the bracketed portion
- 11 A प्रस्तरे ज्ञानमजिनं for the bracketed portion
- 12 I. O. संक्षिप्तं, A संक्षिप्तं
- 13 A मधुसर्पियुतं
- 14 I. O. पलं वा त्रिपलं for the bracketed portion

संज्ञाय ^१तच्छुभैर्वस्त्रैः पातं यज्ञोपवीतिनम् ।
कलसाद्यै तथा दिक्षु सवस्त्राः पात्रसंयुताः ॥६॥
तान् स्थाप्याह्वनं कृत्वा विधिवत् पूज्य केशवम् ।
कृष्णाजिनं समभ्यर्च्य ब्राह्मणोद्योपपादयेत् ॥७॥

अह्वनमाहुतिं कृत्वा होमं कृत्वेत्यर्थः ।

^२कृष्णोऽसि कर्मणा कृष्ण कृष्णाजिनमतस्तिलैः ^३ ।
^४[कृष्णैर्भुतं प्रतीक्य कृष्णः] संश्रियतामिति ॥८॥
एवं दत्त्वा द्विजेभ्यस्तु ^५पश्चादद्यात् सुदक्षिणाम् ।
तिलाहारो ^६भवेत्तत ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥९॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं 'जात्याख्यायामेकस्मिन्नेव । एवञ्च प्रतिप्रहीतृब्राह्मणान् यथाशक्ति बहुदक्षिणादानम् । तिलाहारो भवेद् ब्राह्मणान् भोजयेदिति च ब्राह्मणान् भोजयित्वा 'स्वयं तिलाहारो भवेदिति बोद्धव्यम् ।

एतं कृष्णाजिनं दत्त्वा नरो विगतकस्मवः ।

पितामहान् समुदृत्य स्वर्गं याति न संशयः ॥१०॥

तत भोगांश्चिरं भुक्त्वा पितुः ^७पितामहेर्भुतः ।

स नरोऽस्य प्रभावाद्वाति निष्कृतेः परं पदम् ॥११॥

उक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानः कृतमित्यो षटिकाधिकप्रहरतये ^{१०} हविष्यं भुक्त्वा चम्य शुचौ देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याचम्य प्राञ्च्य उदङ्मुखो ^{११} वा कृताजलिः ॐ सूर्यः सोमो यमः ^{१२} कालः [महाभूतानि पञ्च च इति] ^{१३} आग्नेयपुराणोक्त-सोपवासकृष्णाजिनदानकर्म मया कर्तव्यमित्युक्त्वा गृहीतोदपूर्णातामपात ^{१४} उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् । [ॐ उपोष्य] ^{१५} परदिने

- 1 I. O. तच्छुभैर्वस्त्रैः, A तच्छुभैर्वस्त्रैः
- 2 I. O. कलसाद्यै
- 3 A कृष्णाजिनं सुदक्षिणैः
- 4 A कृष्णैः प्रतीक्य चोक्त्य for the bracketed portion
- 5 A पश्चादद्यात् सुदक्षिणाम्
- 6 A भवेद्वा
- 7 A ब्राह्मणपेक्षा एकस्मिन्नेव
- 8 A omits स्वयं
- 9 I. O. 'पितामहेर्भुतः'

- 10 A षटिकाधिकप्रहरतये, I. O. षटिकाधिकप्रहरतये
- 11 A omits उदङ्मुखो
- 12 I. O. omits यमः
- 13 I. O. पञ्चमहाभूतानि for the bracketed portion
- 14 A गृहीतोदपूर्णातामपात
- 15 I. O. omits the bracketed portion

आग्नेयपुराणोक्त-तिलाहार-रूपोदीच्या ^१ जसहित-सोपवासकृष्णाजिन-दानकर्मार्हं करिष्ये । ततो नियमेन कृत्वा ^२परदिने उपोष्यापरदिने प्रातः स्नात्वा गोमयोपलितभूमौ यज्जलयध ^३ चतुर्हस्त-प्रमाणमास्तीर्य ततोपरि ^४[कृष्णपृष्ठाजिनं तिलाच्छादितं] स्थापयित्वा तदुपरि ^५'होमं ताम्रं' वा पातं शक्तिं आरोप्य मधुघृतपूर्णं कृत्वा ततः भुवर्ग्यस्य ^६'पलं पलत्रयं पलशतं वा शक्तितो निक्षिप्य' [ततःपातमुत्कृष्ट] ^७वस्त्रैराच्छाद्य यज्ञोपवीतिनं ^८ कृत्वा पूर्वोदिविष्कमेणाष्टौ कलसान् शरावपिहितमुखान् सवस्त्रानारोपयेत् । ततो ब्राह्मणः ^९स्वशाखोक्तकमेणाभिमुप-समाधाय ^{१०} ॐ [केशवाय स्वाहेत्याद्यैर्हुत्वा] ^{११} ब्रह्मो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ॐ केशवाय नम इति यथाविधि वायुदेवप्रतिमा ^{१२} सम्पूज्य कृष्णाजिनमर्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ कृष्णोऽसीत्यादि ^{१३} पठित्वा ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेय-पुराणोक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्ब्रह्मणोपविस्थापित-^{१४}[कृष्णतिलसंज्ञकं] मधु-घृतपूर्ण-[होमपात-तमिहित] ^{१५}-काचन-शुभवस्त्राच्छम्ययज्ञोपवीत्यमुकपातसहितं ^{१६} पात्रपिहितमुखं सवस्त्रकृष्णाष्टकयुतसर्चितं कृष्णाजिनं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततः ^{१७}प्राञ्च्ये ^{१८}ब्राह्मणेभ्यो भोजनं दत्त्वा स्वयं तिलाहारो भवेत् ।

कालिकापुराणे :—

^{१९}येऽपि रुक्मादिपात्रेषु हुत्वा वक्तिं ^{२०}ददन्ति वै ।

तिलश्रीणसमायुक्तं ^{२१}वस्त्रयुगाभिवेष्टितम् ॥१॥

- 1 A and I. O. 'दीच्या'.

- 2 A omits परदिने

- 3 A यज्जलयधं

- 4 A कृष्णाजिनच्छादितं for the bracketed portion

- 5 A होमं

- 6 A omits पलं

- 7 A omits निक्षिप्य

- 8 A पित्ततपात्रमुत्कृष्टं for the bracketed portion

- 9 A यज्ञोपवीति, I. O. यज्ञोपवीतं

- 10 A सुखाध्यायी.

- 11 I. O. उपपञ्चाय

- 12 A केशवायेति स्वाहेत्याद्यैर्हुत्वा for the bracketed portion

- 13 A 'प्रतिमाय'

- 14 I. O. कृष्णोऽसीति

- 15 A omits the bracketed portion

- 16 A पञ्चकितं for the bracketed portion

- 17 A सुखं

- 18 I. O. वक्तिं

- 19 A ब्राह्मणे

- 20 A योपिष्टेमादि.

- 21 A दद्यात्

- 22 A यज्जलयधेन वेष्टितं

पलार्द्धमथवाऽऽद्युष्ट^१ विभवादेमसंयुतम् ।

^२सूक्ष्मयुग्मेन वस्त्रेण अनेनाच्छादयेद्विजाः^३ ॥२॥

‘[पलार्द्धमथवाऽऽद्युष्टमिति]पलं युवर्णचतुष्टयं^४ [तदर्थं वा अर्द्धेष्टकाय(१)]कृष्णाजिनार्द्धभागे देयं^५ विभवात् । विभवशून्यस्तु हेमसंयुतमित्यस्य-^६स्वर्णसंयोगमयं मध्ये कुर्यादिति श्लोकार्थः ।

[सोदकभापरं रुक्मं]^७ सतिलं^८ न्यस्य तत्करे ।

ततः कृष्णाजिनं दद्यात्तिलद्रोणान्वितम् यत् ।

दत्त्वा च भोजयेत्तत् नत्वा^९ चैव विसर्जयेत् ॥३॥

दत्त्वा च भोजयेदिति तमेव ब्राह्मणं^{११} भोजयेत् । [पश्चात् प्रणम्य]^{१२} विसर्जयेत् ।

अग्नेने विभुवे चैव ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

युगादौ ये प्रयच्छन्ति [विधिना ये तु वै]^{१३} द्विजे ॥४॥

तेऽपि तत्पद^{१४}-मासाद्य दशार्शं [ब्रह्म अयुषः]^{१५} ।

कीदन्ते विविधैर्भोगैः कलारूपयुगान्विताः^{१६} ॥५॥

अनेनैव विधानेन दशद्रोणप्रदायकः ।

आब्रह्मण्यहमव कालं मोदते स पुरोत्तमे ॥६॥

उक्तसमयानामन्यतमे कृष्णाजिनं तिलद्रोणाच्छादितमुक्तोपकरणसहितं कृत्वा यथाशक्ति युवर्णरूप्यताम्रायामन्यतमे पाले अग्निं यथाविध्युपसमाधाय ॐ प्रजापतये स्वाहेत्याहुतिं दत्त्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणायाचिंताय^{१७}सूक्ष्मवस्त्रयुगाच्छादिताय करे तिलोदक-सहितमग्ने^{१८} काचनमन्यत्त्वा^{१९} कृष्णाजिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A - र्द्धं

2 A दध-

3 A - द्विजं

4 A दद्यादादीनर्णचतुष्टयमिति for the bracketed portion

5 A तदर्थेष्टकाय(१) for the bracketed portion

6 I. O. देव

7 I. O. - धिति

8 A सोदकं वा रुक्मं वा for the bracketed portion

9 A दत्त्वा

10 I. O. चण्डाल

11 A omits ब्राह्मणं

12 A नत्वा तमेव for the bracketed portion

13 A विधिनायेन वा for the bracketed portion

14 A सम for पद

15 A संनक्षत्रः पुरा for the bracketed portion

16 A - रुक्मधितेः

17 A दध-

18 A omits अग्न

19 A काचनमात्रं दत्त्वा

^१[कालिकापुराणोक्ततिलद्रोणाच्छादित-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेततिलद्रोणाच्छादितं वस्त्रयुगाभिवेष्टितं मध्यस्थनष्टकाचनं कृष्णा]-जिनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ततस्तं ब्राह्मणं भोजयित्वा प्रणम्य विसर्जयेत् । अनेनैव विधानेन तिलद्रोणदशकाच्छादित-^२[कृष्णाजिनदानमपि । ततः दानवाक्ये कालिकापुराणोक्ततिलद्रोणदशकाच्छादितकृष्णा-जिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदशद्रोणाच्छादितमिति] विशेषः । [अन्यत् सर्वं तु तुल्यम्]^३ ।

स्कन्दपुराणे :—

कृष्णाजिनन्तु यो दद्याद्भूतिने ब्रह्मचारिणे ।

पृथिवीफलमाप्नोति योगश्चास्य प्रवर्तते ॥७॥

सप्तमुद्रगुहा तेन^४ सशैलवनकानना ।

चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नास्त संशयः ॥८॥

व्रतस्थाय ब्रह्मचारिणेऽर्चिताय कृष्णाजिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृष्णाजिनं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^५एतत् फलबाहुल्याद्बहुदक्षिणम् ।

^६पुलस्त्यः :—

अथातः कृष्णाजिनदानविधिं वक्ष्यामः । कार्तिक्यां पौर्णमास्यां वैशाख्यां वा चन्द्र-सूर्यग्रहे^७ विषुव अयनयोर्वा कृष्णशुक्लाजिनं सखुरं सशृङ्गमवर्णं मनोहरं^८ हिरण्यशृङ्गं^९ रूप्यखुरं मुक्तालाङ्गूलभूषितं^{१०} बहिलोमं प्राग्भीव^{११} स्यात् । गोमयोपलिप्तायां भुवि कुतपं^{१२} विस्तीर्य^{१३} तस्मिन्नाविकं वस्त्रं प्रसारयेत् । तस्मिन्नजिनं हिरण्यनाभं कृत्वा^{१४} तिलैराच्छाद्य तद्रूपं कृत्वा वस्त्रयुगेन तिलान् प्रच्छादयेत् । चतस्रश्च दिक्षु चत्वारि पात्राणि ताम्ररौप्यसौवर्णानि शक्तिः^{१५} पूर्वस्यां दिशि [तीरपूर्णं दक्षिणस्यां दिशि]^{१६} दधिपूर्णं पश्चिमायां^{१७} दिशि^{१८}

1 A omits the bracketed portion and reads भोजयेत्तत्र..... पक्षणे of p. 528 again here with the word ब्राह्मणान् prefixed to it.

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. omits the bracketed portion

4 I. O. omits तेन

5 A तत्फलबाहुल्याद्बहुदक्षिणं

6 A omits पक्षणेः

7 A चन्द्रसूर्ययोर्ग्रहे

8 I. O. नक्षत्रं

9 A omits this

10 A भूषितं वासं for भूषितं

11 A कथं

12 A प्रक्षीप्यं

13 A तिलैराच्छाद्यः

14 I. O. यथाशक्तिः

15 A omits the bracketed portion

16 I. O. पश्चिमस्यां

17 A omits it

घृतपूर्णम् उत्तरस्यां दिशि क्षौद्रपूर्णं निदध्यात्^१ । [पश्चिमभागेषु समिद्धमग्निं कृत्वा परि-
समूह्य पर्णुष्य परोक्षीये भागाद्वैर्ध्वं मेहाभ्याहतिभिस्तिलान् घृताक्तान् जुहुयात्]^२ । तत
आहिताग्नये^३ ब्राह्मणाय सर्वज्ञसम्पूर्णाय संयुगाय विदुषे वस्त्युगप्रच्छन्नायालकृताय दद्यात्
[सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं दद्यातीति । नाभिं स्पृशन् कृष्णाजिनं प्रतिपृच्छीयात् प्रति-
वाचयिता]^४ ।

[अत्र यमगीतागाथा भवति]^५ ।

^१[गोभूहिरण्यसंयुक्तं मार्गमेकं] ददाति यः ।

सर्वेदुक्तकर्मापि सायुज्यं^६ ब्रह्मणो व्रजेत्^७ ॥६॥

उक्तसममानामिच्छयान्यतमे यजमानः शुचिर्यथोक्तं कृष्णाजिनं भूमिश्च यथेच्छोत्पत्ति-
योग्यामुपकल्प्य कृष्णाजिनपश्चिमदेशे उक्तविधिना अग्निमुपसमाधाय ॐ भूर्भुवः स्वाहेति
घृताक्तान्^८ तिलान्^९ यथेष्टसंख्यान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणमुक्तरूपं
वस्त्युगच्छादितमलङ्कृतं पुच्छदेशे कृष्णाजि-^{१०}[नमाधार]^{११}-कम्बल उपवेशयार्चिताय तस्मै
कृष्णाजिनमर्चयितुं ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुलस्त्योक्तकृष्णाजिनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कम्बलोपरि प्रसारितं हिरण्यशृङ्गं^{१२} रूप्यशूरं मुक्तालाङ्गूलभूषितं हिरण्यनाभं
तिलप्रच्छादितं वस्त्यप्रच्छादितं^{१३} क्षीरदधिघृतक्षौद्रपूर्णमुक्तालाङ्गुलचतुष्टययुतं^{१४} पृष्टिचतुष्टयसहित-
मुप^{१५} [कल्पित-समुत्पत्तियोग्यभूमिकं]^{१६} सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं^{१७} दद्यात् । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् । नाभिस्पर्शः स्वीकारः । कृतपं^{१८} विस्तीर्णं कृतपः कुराः^{१९} । तद्रूपं
कृतेति [यथा कृष्णाजिनसन्निवेश]^{२०} स्तथा तिलैराच्छादनं कृत्वेत्यर्थः । चतस्रु दिक्षु

1 A दद्यात्

2 I. O. omits the bracketed portion

3 A ततस्त्वाहिताय

4 A पर्वोक्तसंपूर्णाय and omits संयुगाय

5 A omits the bracketed portion

6 A अत्र यथोक्तं भागाद्वैर्ध्वं for the bracketed portion

7 A अहमेतिहिरण्यशृङ्गमुक्तालाङ्गुलभूषितं for the bracketed portion

8 I. O. सामोष्यं

9 I. O. वदेत्

10 I. O. कृताक्तान्

11 A नावाप for the bracketed portion

12 A omits this word

13 A पृष्टिः

14 A युग for रूप

15 I. O. कल्पिते यदुत्पत्तिमोक्षभूमिकं for the bracketed portion

16 A कृष्णाजिनं

17 I. O. प्रस्ताव्येति, A प्रक्षीर्णंति

18 A कप

19 A यथा कृष्णाजिनं तस्य सन्निवेश for the bracketed portion

चत्वारि पाताणि ताम्ररीप्यसुवर्णानीत्यत्र द्रव्यत्रयेण चतस्रणां दिशां चतुर्णां क्षीरादीनां यथा-
संख्यसम्बन्धासम्भवात् ताम्ररूप्यसुवर्णानामन्यतमद्रव्यपातचतुष्टयस्य ग्रहणम् । अतएव
शक्तिरिति मुनिराह । पृष्टीर्निदध्यादिति पृष्टिरेकवारप्रसूता गौः । अत्र यमगाथायाः
पुलस्त्येनैकवाक्यतयोक्तत्वाद्भूमिसहितस्य दानम्^{२१} ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

वैशाखी पौर्णमासी च ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

पौर्णमासी तथा माघी तस्य दाने महाफला^{२२} ॥१॥

गोमयेनोपलिते तु शुची दशे नराधिप ।

आदावेव समास्तोर्य शोभनं वस्तमाविकम् ॥२॥

ततः सशृङ्गं सखुरमास्त्रेत् कृष्णमार्गणम् ।

कर्तव्यं रुक्मशृङ्गं तद्रूप्यपादं तथैव च ॥३॥

लाङ्गूलं मुक्तिंसंयुक्तं तिलच्छृङ्गं तथैव च ।

तिलैः शुशिक्षरं कृत्वा वाससाच्छादयेद्बद्धः ॥४॥

^{२३}शुशिक्षरं कृत्वेत्याच्छादकतिल-^{२४}राशयप्रभागं शोभनं कृत्वेत्यर्थः ।

^{२५}सुवर्णनाभं तत्कुर्यादलङ्कुर्याद्विशेषतः ।

^{२६}रत्नैर्गन्धैर्यथाशक्या^{२७} तस्य दिक्षु च विन्यसेत् ॥५॥

^{२८}रत्नैः परिभाषोक्त-^{२९}रत्नमध्ये यैः कैश्चित्तिभिः^{३०} । गन्धैः प्रसिद्धचन्दनादिभिः । अल-
ङ्कुर्यादिति सम्बन्धः ।

कांस्यपात्राणि चत्वारि तेषां दद्यादुपधाकमम् ।

^{३१}घृतक्षीरं दधिक्षौद्रमेव दत्त्वा यथाविधि ॥६॥

यथाकममिति पूर्वोदिकमेण ।

1 I. O. यथावर्जित

2 A omits दानम्

3 I. O. महाफलं

4 A तिलच्छात्रं

5 A क्षिक्षरं, I. O. क्षिक्षरं

6 I. O. क्षिक्षरं

7 I. O. राशयप्रभागं, A कृत्वेत्यान-
कराशयप्रभागं

8 A reads the entire line as

सुवर्णनाभः ततः कुर्यादलङ्कुर्याद्विशेषतः

9 A यथैव

10 I. O. यथा तस्य

11 A यथैव

12 A यथैवमथै

13 A कश्चित्तिभिः

14 I. O. घृतं क्षौद्रं

तत्प्रतिप्राहयेद्विद्वानाहितामिं द्विजोत्तमम्^१ ।

१ श्वेतवस्त्रयुगच्छत्रं स्वशक्रया १ वाप्यलङ्कितम् ॥७॥

प्रतिप्रहस्ततश्चोक्तः पुच्छदेशे महीपते ।

अनेन विधिना दत्त्वा यथावत् कृष्णमार्गम् ॥८॥

समप्रभूमिदानस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ।

सर्वोऽपि लोकांश्चरति कामयानस्य जीवितम् ॥९॥

कामयानस्य १ जीवितमिच्छतो १ भोगार्थिन इत्यर्थः ।

१ एतत्तु सर्वमाख्यातं १ मार्गमाप्नोत्यसंशयम् ।

१ कृष्णोत्पितं १ कृष्णमृगस्य चर्मं दत्त्वा द्विजेन्द्राय समाहितात्मा १ ।

यथोक्तमेतन्मरणं न शोचेत् प्राप्नोत्यभीष्टान् मनसः स लोकान् ॥१०॥

[उक्तसमयानामन्यतमे खेच्छया]^{१०} भगवद्वासुदेवाग्रतो गोमयोपलितापनीतकेशकोटादिभूमौ शोभनं कम्बलमास्तीर्य ततोपरि^{११} कृष्णमृगाजिन-^{१२} मुक्तोपकरणमर्चितं ब्राह्मणाया-
मिहोलिखे ज्ञाताय १ वस्त्रयुगाच्छादिताय यथाशक्त्यलङ्कृतायार्चिताय १ कृष्णाजिनपुच्छ-
स्थाय^{१३} ७ अथादि तुभ्यमन्यतमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तराक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतदाविक्रमोपरिप्रसारितं रुक्ममृत्तं रूप्यपादं^{१४} मुक्तायुक्ताङ्गूलं^{१५} तिलराशि-
संच्छन्नं^{१६} वस्त्राच्छादितं सुवर्णनाभं^{१७} रत्नगन्धालङ्कृतं घृतक्षीरदधिमधुपूर्णं^{१८} तान्नकांस्यपात-
चतुष्टययुतं कृष्णाजिनं ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराज-निःशङ्क-राक्षर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते श्रीदानसागरे

कृष्णाजिनदानावर्तः ।

1 A reads the following addi-
tional line after this, viz.

जीवितं कामयानस्य जीवितसिद्धि-
योगिनं

2 A कर्तुं वस्त्रयुगाच्छत्रं

3 I. O. वाप्यलङ्कृतं

4 A विद्वानाहितामिं

5 A भोगार्थिन, I. O. भोगा

6 A एतत्तु

7 I. O. सर्वमाख्यातं

8 I. O. कृष्णोत्पितं

9 A समाहितात्मा

10 A उक्तसमयानामन्यतमे for
the bracketed portion

11 A omits कृष्ण

12 A omits the bracketed por-
tion

13 A वस्त्राच्छादिताय

14 A कृष्णाजिन

15 I. O. मुक्तोपकरण

16 A रूप्यपादं

17 A मुक्तायुक्ताङ्गूलं

18 A तिलराशि

19 A वस्त्रयुगाच्छत्रं

20 A omits तान्न

अथ प्रजापतिदेवतच्छत्रदानावर्तः । (५३)

तत्तच्छत्रदानप्रशंसा ।

महाभारते (अनु—६६।१४-१७) :—

सूर्य उवाच ।

महर्षे शिरसन्नाथं १ छत्रमातपवारणम् ।

प्रतिगृहीत्वा पद्मपाद्यं त्राणार्थं चर्मपादुके ॥१॥

अथप्रभृति चैवैतल्लोके १ संप्रचरिष्यति ।

पुण्यदानेषु सर्वेषु १ परमं कृत्यमेव च ॥२॥

भीष्म उवाच ।

छत्रोपानहमेतत् १ सूर्येणैव प्रवर्तितम् ।

पुण्यमेतदभिख्यातं १ विष्णु लोकेषु भारत ॥३॥

१ तस्मात् प्रयच्छ विष्णु छत्रोपानहमेव च ।

१ धर्मस्ते सुमहद्भावी १ न मेऽन्तास्ति विचारणा ॥४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२११) :—

१ गृहधान्याभयोपानच्छत्रमाल्यानुलेपनम् ।

यानं वृत्तं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥५॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छत्रं दद्यात् । ७ अथामुकसगोत्राथामुकवेदा-
मुक्तालाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमन्यतं १ सुखप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रं ददानि । प्रति-
ग्रहीता खस्त्ययुक्ता सावित्री पठित्वा छत्रमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं कर्मस्तुतिं

1 A छत्रं मन्त्राणि वारणं

2 I. O. संप्रचरिष्यति, A न

प्रचरिष्यति

3 A परमास्तुत्यमेव च

4 A भित्त

5 A भित्त

6 A reads the entire line as

तस्मात्तु च विप्रस्य छत्रोपानहसुखमं

7 A धर्मस्तेषु महद्भावी

8 A नापन्नास्ति

9 A गृहधान्याभयोपानम्

10 A omits अत्यन्तं

पठेत । 'तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठाय' दक्षिणामिदं काष्ठं दद्यात् । प्रतिप्रहीता
स्वस्त्युक्ता कृतं^१ गृहीयात् ।

महाभारते^२ :—

न तं यजन्ति पशवः संप्राप्ते च 'जयत्यपि ।

पुलान् प्रियञ्च लभते 'यश्छत्तं' संप्रयच्छति ।

न च क्षुद्रार्थं लभते यज्ञभागमधारयते ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छत्तम् [ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता]^३ दद्यात् । महाभारतो-
क्तानेककालस्थायि^४—पशुरालिख-^५जयत्व—'जनकत्वोपलब्धितच्छत्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्तं'
दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । [अथ च फलभूयस्त्वेनोत्कृष्टच्छत्तदानम् !]^{१०}

^{११}तथा (अनु—१६।१८-१९):—

छत्तं हि भरतश्रेष्ठ यः प्रदद्याद्भिजातये ।

शुभ्रं शतशलाकं वै स प्रेत्य सुखमश्नुते ॥७॥

^{१२}शतशलाकं [शतशलाकानिर्मितं वातिच्छत्रमिति]^{१३} प्रसिद्धम् ।

स शकलोके वसति पूज्यमानो द्विजातिभिः ।

अप्सरोभिश्च सततं देवैश्च भरतर्षभ ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१४}शतशलाकम् [शुभ्रं छत्तम्]^{१५} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । महाभारतोक्त-शतशलाक-च्छत्तदान-^{१६}फलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्तशलाक^{१७}-च्छत्तं
दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A omits तत
- 2 I. O. कृतं द्यात्
- 3 I. O. महाभारते twice
- 4 A यजन्त्यपि
- 5 A यजन्, I. O. यजन्
- 6 A दद्यात् । ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता-
सुखदेहासुखमायायाभिनि यदुक्तदेव-
मर्षके तुभ्यमन्तमुक्ता for the brac-
keted portion
- 7 I. O. 'जापि'
- 8 I. O. omits यजन्
- 9 A omits जनकत्व

- 10 I. O. omits the bracketed
portion
- 11 A यथा
- 12 A omits it
- 13 I. O. यतश्चलाकनिर्मितं इति for
the bracketed portion
- 14 A यथा
- 15 I. O. omits the bracketed
portion
- 16 A omits यजन्
- 17 I. O. omits यतश्चलाक, A
reads यतश्चलाक

^१तथा (अनु—१३०।३३ख) :—

^२छत्तदाने सुखच्छायां लभते परलोकगः ॥९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छत्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । परलोकसुख-
च्छायाप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्तं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

निदाघकाले वर्षे वा 'यश्छत्तं' संप्रयच्छति ।

नास्य 'कश्चिन्मनोदाहः कदाचिदपि जायते ।

कच्छात् स विषमाच्चैव 'क्षिप्रं' मोक्षमवाप्नुयात् ॥१०॥

ग्राम्ये वर्षासु वाऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुत्कृष्टं दृढं छत्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । महाभारतोक्त-^{११}वर्षानिदाघकालविहित-च्छत्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्तं दद्यात् ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०६।१४ख-१५क) चित्रगुप्तवाक्ये :—

[उपानही^१ महच्छत्तं]^२ जलभाजनमेव^३ च ।

असकृद् येन दत्तानि ^४तस्मै पूजां प्रयच्छथ ॥११॥

असकृदित्याहत्या दानख्यापनार्थम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं बृहच्छत्रम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वराहपुराणोक्त-च्छत्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्तं दद्यात् ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A omits it
- 2 A कृतदानात्
- 3 I. O. यजन्, A यजन्
- 4 A कान्तं मनोदाहः
- 5 A क्षिप्रं
- 6 A वर्षे for वर्षा
- 7 Varāha P. च यजन् च

- 8 A उपानहमहं इव for the
bracketed portion
- 9 Corrected from Varāha P.
I. O. and A जलभाजनमेव
- 10 Corrected from Varāha P.
I. O. and A तस्मिन्

आग्नेयपुराणे :—

धर्मवर्षा-^१तपसाणं छलं दद्याद्दिजायते ।

सर्वव्याधिनिर्मुक्तः धियं ^२पुलांश्च विन्दति ॥१२॥

धर्मवर्षातपसाणमिति श्रीधम-वर्षा-^३[शरत् ऋतु] ^४पद्मवस्य ^५वारकमित्यर्थः ।

विमानेन च दिव्येन किङ्किणीजालमालिना ।

महेन्द्रमवनं याति सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^६वर्षातपवारणक्षमं ^७छलम् ^८ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^९ब्रह्मपुराणे :—

^{१०}उपानद्बुधगलं छलं शय्यासनमद्यापि वा ^{११} ।

ये प्रयच्छन्ति वस्त्राणि तथैवाभरणानि च ॥१४॥

ते यान्तरवै रथेष्वेव कुञ्जरेभ्यश्चलकृताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं ^{१२}छलैः सौवर्णराजतैः ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् ^{१३} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१४}ब्रह्म-पुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

आतपतन्तु यो दद्याद्ब्राह्मणाय तपस्विने ।

स कल्पवृक्षच्छायाकु ^{१५}विभ्रान्तो गच्छते सुखम् ।

^{१६}[दूर्वावनैः ससलिलैर्दिव्यैः] पुष्पमनोरमैः ॥१६॥

1 A 'तपसाणं'

2 A पूर्ववत्

3 A 'तपोधनी for the bracketed portion'

4 I. O. 'पद्मवस्य'

5 A 'वारकमित्यर्थः'

6 A omits 'अर्चितं'

7 I. O. omits 'छलं'

8 A omits ॐ

9 I. O. ब्रह्मपुराणे

10 A उपानद्बुधगलं

11 A 'च'

12 A omits it

13 A omits it

14 I. O. ब्रह्मपुराणोक्तं

15 A 'सौवर्णराजतैः'

16 A 'दूर्वावनैः ससलिलैर्दिव्यैः for the bracketed portion'

तपस्विने ^१व्रतोपवासशीलाय अर्चिताय ब्राह्मणाय ^२अर्चितं छलम् ^३ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-तपस्विब्राह्मण-सम्प्रदानकृततपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदातपलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

वस्त्रं यश्चार्थिने दद्याच्छलं वापि यदच्छया ।

स भवेद्धनवान् श्रीमान् बृहस्पतिपुरे वसेत् ॥१७॥

^४यदच्छया 'खच्छन्दतया व्रतशीलादिविशेषमनपेक्षयार्थिने ब्राह्मणायेत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणाय छलार्थिने ^५अर्चितं छलम् ^६ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-यदच्छाच्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

छलं ये तु प्रयच्छन्ति [विप्राय गुरवे गृहम्] ^७ ।

न तेषां पतते घोरम् अग्निवर्षे ^८सुदारुणम् ॥१८॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गुरवे वा छलमर्चितम् ^९ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शाम्बपुराणे :—

छलं द्विजाय यो दद्यात् स प्रेत्य सुखमेधते ^{१०} ॥१९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् ^{११} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शाम्बपुराणोक्त-छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।५-६क) :—

छलं शतशलाकन्तु दत्त्वेनातपवारणम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ।

याम्यं मार्गं तता ^{१२}याति सुखेन द्विजसत्तमाः ॥२०॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितम् [आतपवारणोचितवस्त्रमय] ^{१३}-शतशलाकच्छत्रम् ^{१४} ॐ अथादि

1 I. O. व्रतोपवासशीलाय, A' व्रतो-वासशीलाय

2 I. O. तपःपात्रिने after ब्राह्मणाय

3 I. O. गृहम्

4 A 'यदच्छया'

5 A 'द्विजार्थिने ब्राह्मणाय'

6 I. O. सुखमपि सुरेषु, च for the bracketed portion

7 A सुखमोदते

8 A उत्कट before ॐ

9 V. D. तथा

10 A 'आतपोनिवारणोचित' for the b. p.

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुभर्मोत्तरोक्त-शतशलाकः^१ चक्षुसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छ्रुतं
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।४) :—

वितानकप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

छतदध तथा विप्रा नास कार्या विचारणा ॥२१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं क्षत्रम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपाप-
प्रमोचकत्वं^२ प्राप्तिकामोऽहमेतच्छ्रुतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-रुद्र-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसामरे छतदानावर्तः ।

अथोत्तानाङ्गिरोदैवतोपानदानावर्तः । (५४)

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

^१गृहधान्याभयो-^२पानच्छसमाहयानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥१॥

अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितउपानहौ दद्यात् ।^३ अथामुकसगोत्रायामुक-
वेदा^४ मुकशाखाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्तं^५ सुखप्राप्तिकामोऽहमेतै उपानहौ ददामि ।
प्रतिप्रहीता^६ स्वस्त्योत्पुक्ता सावित्री पठित्वा उपानहावेतै उत्तानाङ्गिरोदैवते इत्युक्ता यथाशाखं
कामस्तुतिं पठेत् ।^७ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^८ काश्चनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्त्योत्पुक्ता उपानहावारोहेत^९ ।

विष्णुः :—

उपानतप्रदानेनाश्वतरीयुत^{१०}-रथम् ॥२॥

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितउपानहौ^{१०} अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । अश्वतरीयुतरथप्राप्तिकामोऽहमेतउपानहौ ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :—

असिपत्नवनं मागं^{११} क्षुरधारा^{१२}-समन्वितम् ।

तोक्षणातपश्च तरति क्षुतोपानतप्रदो नरः ॥३॥

क्षुतोपानतप्रद इत्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयोः क्रियासम्बन्धमालेखोपपद्यते, तथापि
चण्डातपजन्यक्लेशस्य^{१२} क्षुतोपानदयुगाभ्यामेव वारयितुं शक्यत्वात् सहितयोरेव दानम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं क्षुतमुपानदयुगम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहस्पत्युक्त-

1 A omits च

2 I. O. सर्वपापप्रमोचक, A •प्रमोचक

1 A गृहधान्याभयो

2 I. O. •पन•

3 A अथादि असुक्त•

4 A दाय for वेदा

5 A अन्तमुक्ता दद्यात् for अन्तमन्त

6 A इति गृहीता

7 A दक्षिणामि

8 A उपानहावारोहेत

9 A omits युत

10 I. O. •उपानहौ, A •अर्चितायवो
पानहौ

11 A •पार•

12 A क्षुतोपानहौ युगयुगाभ्यामेव

कुलोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छुलोपानहौ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा कुलोपानहावेते प्रजापत्युत्तानाङ्गिरोदेवते इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । कुलस्य दण्डग्रहणमुपानहारोपणश्च स्वीकारः^१ ।

महाभारते (अनु—६६।२०-२१) :—

दक्षमानाय विप्राय यः प्रयच्छत्युपानहौ ।

ज्ञातकाय महाबाहो संधिताय द्विजातये ॥४॥

ज्ञातकाय गुरुकुलामिवृत्ताय । संधितायोपस्थिताय ।

सोऽपि लोकानवाप्नोति दैवतैरपि पूजितान् ।

गोलोके च मुदा युक्तो वसति प्रेक्ष्य मानद ॥५॥

अर्चिताय यथोक्तकृपाय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-दक्षमान-सम्प्रदानकोपानदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (Cf. अनु—६६।३३) :—

यानं^२रथोपानह-सम्प्रदानात् ॥६॥

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यानप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

कुलोपानहाता(१) च स्वर्गं यात्युपशोभनम् ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं कुलमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । उपशोभनाख्यस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतच्छुलोपानहौ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा कुलोपानहावेते प्रजापत्युत्तानाङ्गिरोदेवते इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । दक्षिणा पूर्ववत् । कुलस्य दण्डग्रहणमुपानहारोपणश्च स्वीकारः^३ ।

वराहपुराणे (२०६।१४३-१४४) चित्तगुप्तवाक्ये :—

उपानहौ महच्छलं^४ जलभाजनमेव^५ च ।

असकृद् येन दत्तानि तस्मै^६ पूजां प्रयच्छथ ॥८॥

1 Supplied to complete the sense, I. O. and A omit it.

2 I. O. रथोपानह

3 Supplied. I. O. and A omit it.

4 Varāha P. च च्चलं च

5 Corrected from Varāha P. I. O. and A जलं भोजनमेव

6 Corrected from Varāha P. I. O. and A तस्मिन्

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वराह-पुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । असकृदिति पदश्रवणा-^१देतद्दानमावृत्त्या देयम् ।

^२ब्रह्मपुराणे :—

उपानद्युगलं छलं शय्यासनमथापि वा ।

ये प्रयच्छन्ति वज्राणि तथैवाभरणानि च ॥९॥

ते यान्त्यरवै रथैश्चैव कुजरैश्चाभ्यलङ्घिताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं छलैः सौवर्णराजतैः ॥१०॥

^३ब्रह्मपुराणे एव दारुमयपादुकादानस्य भेदेनोपादानादत्र चमोपानदानमपेक्षितम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^४ब्रह्मपुराणोक्त-चमोपानद्युगलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चमोपानद्युगलं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

काष्ठपादुका^५-यानानि पीठका^६-न्यासनानि च ।

यैर्दत्तानि द्विजातिभ्यस्तेऽध्वानं यान्ति वे सुखम् ॥११॥

सुवर्णमणिपीठेषु पादौ कृत्वोत्तमेषु च ॥

ते प्रयान्ति विमानैस्तु अप्सरोगणमखिलैः ॥१२॥

द्विजातिभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं काष्ठघटित-पादुकायुगलं^७ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^८ब्रह्मपुराणोक्त-काष्ठमयपादुकादानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् काष्ठपादुकायुगलं^९ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

दक्षमानाय विप्राय यः प्रयच्छत्युपानहौ ।

न तस्य^{१०}मनसो दाहः कदाचिदपि जायते ॥१३॥

1 I. O. ०मित.

2 I. O. ब्राह्मपुराणे

3 I. O. ब्राह्मपुराणे

4 I. O. ब्राह्मपुराणोक्त.

5 I. O. पादुक

6 I. O. पीठक

7 A काष्ठघटिकापादुकायुगलं

8 I. O. ब्राह्मपुराणोक्त.

9 I. O. काष्ठमयपादुकायुगलं

10 A मानसो

१रथमश्वतरीयुक्तं तस्य हेममयं शुभम् ।

उपतिष्ठति २विप्रर्षे सर्वरत्नभूषितम् ॥१४॥

दत्तमानाय ३सन्ततभूमिभ्रमणजातचरणदाहाय । अर्चिताय ब्राह्मणाय उक्तरूपाया-
४र्चितमुपानदयुगम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तोपानदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

[नन्दिपुराणे :—

उपानहौ च यो दद्याद्ब्राह्मणाय प्रवासिने ५ ।

सगजैस्तु रथैर्यति याम्ये पथि महासुखम् ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय प्रवासिनेऽर्चिते उपानहौ ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ७]

आदित्यपुराणे :—

अथ वा यदि वा युग्मं ७ शोभने वाथ पादुके ।

ददते याचमानेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुसंयुताः ॥१६॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् ।

तेषां दिव्यानि यानानि ८रथा ध्वजपताकिनः ।

दुष्टः पन्था न चैवेह भविष्यति कवचन ॥१७॥

अर्चितायामिने १० ब्राह्मणायार्चितमुपानदयुगम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
आदित्यपुराणोक्तपादुकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेते पादुके ११ ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं
पूर्ववत् ।

शाम्भपुराणे :—

उपानहौ च यो दद्याच्छूचणे १२ १३ स्नेहसमन्विते ।

गोलोके स मुदा युक्तो वसति प्रेक्ष्य मानवः १४ ॥१८॥

1 A दानसागरतरेषु त'

2 I. O. विप्र

3 I. O. वतसः, A विप्रस्य भूमिभ्रमण-

जातचरणजातदाहाय

4 A अर्चिताय उपानदयुगम्:

5 I. O. तपस्विने

6 A omits the bracketed por-
tion

7 A योयं

8 A रथमश्व-

9 A अर्चिताय तपस्विने

10 A ब्राह्मणायार्चिताय उपानदयुगम्

11 A पादुका

12 A दद्यात् शूचणे

13 A स्नेहसमन्विते

14 I. O. मानवे:

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं तैलाभिषिक्तं १ स्नानमुपानदयुगलम् ३ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्ता दद्यात् । २शाम्भपुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।६४—७) :—

उपानहौ तथा दत्त्वा शूचणे स्नेहसमन्विते ५ ।

रथमश्वतरीयुक्तं त्रिदिवे प्रतिपद्यते ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो याम्य ६ मार्गं सुखं व्रजेत् ॥१९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं सुकुमारं घृतनवनीताद्यनुलितं ७ चर्मपादुकायुगलम् ७ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सक्तो होपानदान ८-फलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्विष्णुसंनदेवविरचिते

[श्रीदानसागरे उपानहानावर्तः] ९ ।

1 A तैलाभ्युक्तं

2 A शूचणे

3 I. O. तपस्विने

4 A स्नेहसमन्विते

5 A रथमश्वतः

6 I. O. and V. D. याम्यवर्तः

7 A यमं

8 I. O. omits इति

9 A श्रीदानं देव for the bracke-
ted portion

[अथ नानादैवतयानदानावर्तः । (५५)]

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अथने विपुलेषु च ।
ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ॥१॥
यानमश्वमनङ्गाहं हेमं रूप्यं मणीस्तिलान् ।
ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।
न तेषां भैरवः पन्था दशैषां दानमित्युत ॥२॥

पापेषु निरताः सर्वदेति वचनादतिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं देयम् । उक्तदिनानामन्यतमे-
ऽर्चिताय ब्राह्मणाय प्रसिद्धानामन्यतममर्चितं यानं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तसगोत्रायामुक्त-
वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमाग्नेयपुराणोक्त-यान-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदयानं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यानमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं कामनं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा यानमारोहेत् ।

आदित्यपुराणे :—

तीर्थे तडागकूपादिनौकासेतुप्रदाय ये ।]
स्कन्धेन तारयेद् यस्तु तृषार्त्तानां^२ जलप्रदः ॥३॥
षष्टिकोटिसहस्राणि^३ अर्बुदानाञ्च वै लयम् ।
क्रीडन्ति ते श्वेतपुरे एतदुक्तं^४ द्विजोत्तम ॥४॥

[अत्र सोपकरणां]^५ नौकामुपकल्प्य^६ 'नानासस्त्रेभ्यो जलदुर्ग'^७-सन्तरणायोत्प्रेज्य
दद्यात् । ॐ 'आदित्यपुराणोक्त-नौकादान'^८-फलप्राप्तिकामोऽहं नानासस्त्रेभ्यो^९ जलदुर्ग'^{१०}-
सन्तरणाय नौकां दास्ये ।

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A तृषार्त्तानां
- 3 A अर्बुदानाञ्च
- 4 A एतदुक्तं
- 5 A काङ्क्षामात्रे for the bracke-
ted portion

- 6 A नौका
- 7 I. O. नाना for नाना
- 8 A नौका
- 9 I. O. अद्यादिना
- 10 I. O. नौकादहं
- 11 A नानासस्त्रे
- 12 A एतदुक्तं

यानदानावर्तः

५५५

[तथा :—

अथर्वं वा यदि वा युग्मं शोभने वाथ पादुके ।
[ददते याचमानेभ्यो]^१ ब्राह्मणेभ्यः सुसंयताः^२ ॥५॥
तेषां दिव्यानि यानानि तथा ध्वजपताकिनः ।
दुष्टः पन्था न चैवैह भविष्यति कदाचन ॥६॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । [रथो गोयानम्]^३ । 'अतोऽहं रूपमर्चितं'
यानमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्यतमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-युग्मदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतदयुग्मं ददानि । स्वस्तीदिलोकारान्तं पूर्ववत् ।]^४

नन्दिपुराणे :—

[योऽथर्वं गजं रथश्चापि]^५ ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।
स शकस्य वसेल्लोके^६ यथा शको युगान् दश ।
प्राप्यान्ते^७ [चाथ मानुष्यं]^८ राजा भवति ऋद्धिमान्^९ ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रथम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्यतमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-
रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं रथं ददानि । स्वस्तीदिलोकारान्तं^{१०} रथोऽयं प्रजापति-
दैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादिकं पूर्ववत् । इशामहर्णं स्तोकारः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३५-३६क) ।—

गोभिश्चतुभिः संयुक्तं रथं दत्त्वा द्विजातये ।
धान्यैर्वस्त्रैर्युतं शक्या शकलोकं व्रजन्ति ते ।
मानुष्यमासाद्य तथा भवन्ति बहुधाधिपाः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथाशक्ति धान्यवस्त्रसहितं त्र्यम्बकचतुष्टययुक्तं रथम् ॐ

- 1 A ददाति च; प्रधानम् for the
bracketed portion
- 2 A सुसंयतः
- 3 A रथदीमान् for the bracketed
portion
- 4 A reads ऋद्धोत्तम and adds the
following line just above it,
स्वस्तीदिलोकारान्तं पूर्ववत्-
परिच्छिन्नः

- 5 I. O. omits the bracketed
portion
- 6 I. O. वसेल्लोके रथश्चापि for
the bracketed portion
- 7 A वसेल्लोके
- 8 I. O. प्राप्यान्ते
- 9 A मानुष्यं चोक्तं for the b. p.
- 10 A निश्चितं
- 11 A पाठान्तरं

अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तगोचतुष्टययुक्तं रथदानफलप्राप्तिः [कामोऽ]^१-
हमे- [तं धान्य]^२-वत्सहितं गोचतुष्टययुक्तं रथं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१०-११क) :—

चतुर्भिः-स्तुरगैर्युक्तं सर्वोपकरणैर्युतम् ।

रथं द्विजातये दत्त्वा राजस्यफलं लभेत् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं प्रसिद्धपताकापञ्जेसायुगरज्वादि^३-रथोपकरणसहितमथचतुष्टय-
युक्तं रथम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । राजस्यफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगचतुष्टय-
युक्तं सर्वोपकरणयुतं रथं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१४-१५) :—

चतुर्भिः कुञ्जरैर्युक्तं रथं दत्त्वा द्विजातये ।

समग्रभूमिदानस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥१०॥

भूमिः [सरोला सवना]^४ सतोया दत्ता हि लोके भवतीह तेन ।

इष्टंश्च लोकान् पुरुषः प्रयाति सम्पूज्यमानस्त्रिदशैर्महात्मा^५ ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं कुञ्जरचतुष्टययुक्तं रथम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कुञ्जरचतुष्टययुक्तं रथं ददानी । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।६।३६-३७क) :—

शकटस्य प्रदानन्तु विना गोभिर्महाफलम् ।

विशेषेण महाभागास्तस्य गोभिर्युतस्य च ॥१२॥

गोभिर्युतस्येति बहुवचनाद्गोचतुष्टययुक्तस्येत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१०}गो-
रहितं शकटम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वरूपशकटदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं शकटं^{११} ददानी । स्वस्तिताविलीपाठानन्तरं शकटोऽयमुत्तानाग्निरौदैवत

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A तत्तान् for the bracketed
portion

3 A omits च

4 A द्विजाय दत्त्वा च

5 A युगलरादि-

6 A सर्वोपकरणयुतम् for the bracke-
ted portion

7 I. O. सम्पूज्यमान-

8 A. महाभागाः

9 A महाभाग तस्य

10 I. O. गोभिर्युतं, A गोरहितं

11 A एतच्छकटं

इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । गोचतुष्टययुक्तशकटदाने तु विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-गोयुक्तशकटदान-^१फलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोचतुष्टययुक्तं शकटमिति दानवाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।६।३७ख) :—

सशस्यं शकटं दत्त्वा नाकलोके महीयते ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं धान्यादिशस्यसहितं शकटम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सोत्कर्षनाकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं^२ सशस्यं शकटं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१९) :—

नृवाह्यं पुरुषो यस्तु द्विजे सम्यक् प्रयच्छति ।

अश्वमेधफलं तस्य कथितं द्विजसत्तमाः ॥१४॥

द्विजसत्तमा इति सम्बोधनम् । नृवाह्यं दोलां सम्यगित्युपधानादिसहितामित्यर्थः ।
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामुक्तरूपं दोलाम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अश्वमेध-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतत् [सोपधानं नृवाह्यं]^३ ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत्^४ ।

तथा (३।३।१२।२०) :—

शिविकायाः प्रदानेन बहिष्ठोमफलं तथा ॥१५॥

कथितमिति सम्बन्धः । शिविका चतुर्दोलकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शिवि-
काम्^५ ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बहिष्ठोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतां शिविकां
ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे यानदानावर्तः ।

1 A omits च

2 I. O. चेतत्

3 A नृवाह्यमुपधानादिसहितं for the
bracketed portion

4 A adds शकटदानमिति चत् after
this

5 A अर्चितसुक्तरूपं for अर्चितां
शिविकां

6 A अपि०

अथ प्रजापतिदेवतगजदानावर्तः । (५६)

नन्दिपुराणे :—

योऽथ गजं रथं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।

[स शकस्य वसेल्लोके]^१ यथा शको^२ युगान् दश ।

‘प्राप्यान्ते चाथ मानुष्यं’ राजा भवति ऋद्धिमान्^३ ॥१॥

अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गजं दद्यात् । ॐ अथासुकसगोत्रायामुकवेदामुक-
शास्त्राध्यायिनेऽसुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्त-गजदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गजं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा गजोऽयं प्रजापतिदेवत इत्युक्त्वा यथा-
शालं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिग्रहं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत्
काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा गजमारोहेत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।१३) :—

सुवर्णकम्बु^४ मातङ्गं दत्त्वा विप्राय वै द्विजाः ।

राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं विन्दत्यसंशयम् ॥२॥

[द्विजा इति सम्बोधनम् ।]^{१०} स्वर्णमयकम्बुसहितं^{११} गजमर्चितं^{१२}-मर्चिताय^{१३} ब्राह्मणाय
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । [विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सुवर्णकम्बु-मातङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतं सुवर्णकम्बुं मातङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१२) :—

कुञ्जरस्य प्रदानेन मनुष्यः स्वर्गविच्युतः ।

राजा भवति लोकेऽस्मिन् यशोविक्रमसंयुतः ॥३॥

1 A ब्राह्मणेभ्यः प्रदाययेत्

2 A ब्रह्मलोके वर्तते स for the brac-
keted portion

3 I. O. यथावत्ति

4 A संप्राप्य चाथ, I. O. प्राप्यान्ते
चाथ

5 I. O. मर्चिताय

6 A साहचर्यात्

7 A omits च

8 A ० रोद्धयेत्

9 A ० कथं

10 A omits the bracketed por-
tion

11 A ० कलासहितं

12 A omits अर्चितम्

13 A adds लक्ष्यसंस्कारविद्या before
ब्राह्मणाय

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं कुञ्जरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।]^१ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-^२स्वरूपकुञ्जरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कुञ्जरं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।११ख) :—

प्रदाय करिणीं^३ ‘सम्यगेतदेव फलं लभेत् ॥४॥

‘एतदेव फलमिति पूर्वोक्तं राजसूयफलम् ।

तद् यथा (३।३।१२।१०ख-११क) :—

चतुर्भिस्तुरगैर्युक्तं सर्वोपकरणैर्युतम् ।

‘रथं द्विजातये दत्त्वा राजसूयफलं लभेत् ॥५॥

‘सम्यग् विधिना प्रदायेति पृष्ठास्तीर्णपटी-कम्बल-घण्टा-‘कम्बूपकरणसहितां दत्त्वेत्यर्थः ।
तदेवं करिणीमुक्त्वरूपामर्चिता^४-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
राजसूयफल^५-प्राप्तिकामोऽहमेतामलङ्कृतां करिणीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसामरे गजदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A स्वरूप-

3 I. O. करिणी

4 I. O. स्वस्तीतदेव

5 A तदेव

6 A कथं

7 I. O. स्वस्ती

8 A कलासुपकरण-

9 A omits अर्चिताय

10 A क for कथ

अथ यमदैवताश्वदानावर्तः । (५७)

मनुः (४२३१) :—

अश्विसालोक्यमश्वदः ॥१॥

‘प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोदायामुकवेदामुकशस्त्राभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमश्विसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददानि । २अत्र प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वाऽश्वोऽयं यमदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काश्वनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वाऽश्वं ‘कर्णे गृह्णीयात् ।

याज्ञवल्क्यः (१२१०) :—

भूदीपाश्वामवस्त्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकस्वर्णरूपान् दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षस्वर्ग-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

यावन्ति ‘रोमाणि ह्ये भवन्तीह नरेश्वर ।

तावतो वाजिदा^१ लोकान् प्राप्नुवन्ति महीपते ॥३॥

लोकान् देवलोकान् । अत्र ‘फलोत्कर्षादुत्कृष्टाश्वदानम् । ^{१०}तदतार्चितमुत्कृष्टमश्व-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-वाजिदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतं वाजिनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

[रथमश्वं गजं दासी]^{११} कन्यां गृहमथापि वा ।

भूमिश्च यः प्रयच्छेत्^{१२} स राजा भुवि जायते ॥४॥

1 A प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते, I. O. आश्वतो-
रमनुव्रज्यते

2 A omits चय

3 A एवत् for इत्

4 A omits कर्णे

5 A नैवेशिकमन्त्रवाग्दत्तम्, Yāj.

•पुर्वान्

6 A इन्द्रोवाधि

7 A नरेश्वरः

8 I. O. वाजिनी

9 A फलोत्कर्षादुत्कृष्टाश्वदानं

10 A omits तद्

11 I. O. रथमश्वं गजं दासी वा for
the bracketed portion

12 A प्रयच्छेत्

अश्वदानावर्तः

५५९

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । भूमिराज्य-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

अश्वं [यस्तु प्रयच्छेत्]^१ हेमचिह्नं सुलक्षणम् ।

स तेन कर्मणा [देवि गान्धर्व]^२ लोकमश्नुते ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं^३ सौवर्णाभरणभूषितं शोभनलक्षणयुक्तं^४-मश्वमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गान्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं हेमचिह्नमश्वं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

अश्वं वा यदि वा युग्मं^५ शोभने चाथ पादुके ।

ददाति [यो वसेत् स्वर्गं]^६ ब्राह्मणेभ्यः सुसंयतः^७ ॥६॥

तेषां दिव्यानि यानानि रथा ध्वजपताकिनः ।

दुष्टः पन्था न च वैदेह भविष्यति कथञ्चन ॥७॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनमश्वदिदेयबहुत्वापेक्षम् ^{१०}एकस्याश्वस्य बहुभ्यो दानप्रतिषेधात् । सुसंयतोऽनृतभाषण-पतित-^{११}[चारुडालादिभाषण]-वर्जितः । तदत्रोक्तरूपो यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्ताश्वदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दपुराणे :—

योऽश्वं रथं गजं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।

स शकस्य वसेल्लोके यथा शको युगान् दश ।

प्राप्यान्ते चाथ मानुष्यं^{१२} राजते धरणीतले ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं यथाशक्त्युत्कृष्टमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 I. O. यस्य प्रयच्छेत् for the
bracketed portion

2 A देवि गान्धर्व and I. O. हेमो
गान्धर्व for the bracketed
portion

3 A omits अर्चितं

4 A omits युक्तं

5 A अश्वं

6 A वाथ

7 I. O. वत्प्रदानं वं for the
bracketed portion

8 I. O. सुसंयतः

9 A रथ

10 A एकस्य only

11 I. O. चाण्डालादिभाषण for the brac-
keted portion

12 A वसेते धरणीतले, I. O. राजा
भवति कश्चिमान्

नन्दिपुराणोक्ताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षत्रे ॥६॥

^१यानमश्वमनङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति ^२पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दस्वेषां ^३दानमित्युत ॥१०॥

पापेषु निरताः सर्वदेवमिधानात् ^४बहुतरपापक्षयार्थमिदं ^५देयम् । तथा च गीतमेनाश्वस्य ^६पापनिष्क्यण्डप्रत्यक्षमुक्तम् । उक्तसमयानामन्यतमेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्ताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।६ख-८क) :—

दानानामुत्तमं दानं प्रदानं तुरगस्य तु ^७ ।

^८वडवायाः प्रदानञ्च तथा बहुफलं स्वतम ॥११॥

तुरगं ये प्रयच्छन्ति सूर्यलोकं व्रजन्ति ते ।

यावन्ति ^९तस्य रोमाणि तावद्वर्षशतानि च ॥१२॥

^{१०}[विष्णुधर्मोत्तर एव] शुक्रतुरगदाने फलविशेष-^{११}अवशादयं शुक्रेतरस्तुरगः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुक्रेतरमश्वम्^{१२} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तान-
लङ्घित-^{१३}स्वेतेतरतुरगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
^{१४}[वडवादानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त]-वडवादानफलप्राप्तिकामोऽह-^{१५}[मेतां वडवामिति विशेषः] । [स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१६}

1 A आममयच नाहं व

2 A पापेषु

3 A दानमिच्छता

4 A बहुतरपापानां पापक्षयार्थमिदं

5 A omits देयम्

6 I. O. पापनिःक्षेपनप्रत्यक्षमुक्तं

7 A च

8 A उत्तरावाः

9 A वड

10 A विष्णुधर्मोत्तर विष्णुधर्मोत्तरोक्त for the bracketed portion

11 I. O. अवशादयं

12 A शुक्रेतरमश्वमश्वम्

13 A इति for इतिेतर

14 A omits the bracketed portion

15 I. O. इति तुरगं ददामि for the bracketed portion

16 A omits the bracketed portion

^१[तथा (३।३।१२।६ख-६क) :—

शुक्रं तुरगमं दत्त्वा फलं दशगुणं भवेत् ।

गौर्यथा कपिला श्रेष्ठा तथैव तुरगः स तु ॥१३॥

दशगुणं शुक्रेतरप्रदानफलं प्राप्नोतीत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुक्रमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-शुक्रतुरगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१२।६ख-१०क) :—

तुरगमं सपर्याणं सालङ्कारं प्रयच्छतः ।

पुण्डरीकफलं प्रोक्तं नात्र कार्या विचारणा ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय घण्टिका-^२[चामरशंख]^३-मालिकासुवर्ण-^४रचित-प्रैवेयकतिलका-
न्वितं पर्याणादिना सजीकृतमर्चितमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुण्डरीक-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतं सपर्याणं सालङ्कारं तुरगमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अश्वदानावर्तः ।

1 I. O. omits the bracketed portion

2 A चामरशंखा for the bracketed portion

3 I. O. रचित-

अथ 'यमदैवतमहिषदानावर्तः । (५८)

आग्नेयपुराणे :—

^१महिषीदानमाहात्म्यं कथयामि नृपोत्तम ।

पुराणं पवित्रमायुष्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥

सूर्यचन्द्रग्रहे पुराणे कार्तिक्यामयने तथा ।

शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां सूर्यसंक्रान्तिवासरे ॥२॥

यदा वा^२ जीवितं वित्तं चित्तञ्च कुरुनन्दन ।

तदैव^३ देया महिषी संसारभयभीरुणा^४ ॥३॥

^५सुपयोधरा सुश्रुती सुश्रुता सुकटिस्तथा ।

प्रथमा तरुणी धेनुः सुशीला दोषवर्जिता ॥४॥

प्रथमा तरुणी धेनुः प्रथमप्रसूता धेनुरित्यर्थः । दोषवर्जिताऽव्यक्ता ।

सुवर्णशृङ्गतिलका वरुणाभरणभूषिता ।

रक्तवस्त्राश्रिता^६ देया ताम्रदोहनकान्विता ॥५॥

सुवर्णशृङ्गतिलकेति^७ ^८सुवर्णशृङ्गी सुवर्णतिलका चेत्यर्थः । ^९वरुणाभरणभूषितेति

वरुणा सोवर्णमवेयकाभरणेन ^{१०}व भूषितेत्यर्थः ।

पिण्याकपिटकोपेता सहिरण्या च शक्तिः ।

सप्तधान्ययुता ^{११}देया ब्राह्मणे वेदपारगे ॥६॥

पिण्याकपिटकोपेता ^{१२}तिलसलीपूर्णपिटकयुता । सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि ।

पुराणपाठके तद्वत् सकृदुन्ने ^{१३}सुखिदति ।

सहिरण्या सवस्त्रा ^{१४}पुराणेऽहि विधिपूर्वकम् ॥७॥

1 A यमदैवतमहिषदानावर्तः

2 I. O. महिषः

3 A च

4 A तदैव

5 A संसारभयभीरुणी

6 A सुपयोधरा

7 A रक्तवस्त्रा

8 A सुवर्णशृङ्गतिलका इति

9 A omits सुवर्णशृङ्गी

10 A चक्रभूषितेति

11 I. O. न च

12 A येता

13 I. O. तिलसलीपूर्णपिटकयुता

14 I. O. सुखीदति, A सुखीदति

15 A उच्यते

महिषदानावर्तः

५५५

सहिरण्यां सवस्त्रामिति पुनरभिधानं^१ वेदपारगव्यतिरेकेण सकृदुन्नेदरिद्रपुराण-^२पाठक-
ब्राह्मणदानपक्षेऽपि हिरण्यवस्त्रयोरवश्यं^३ देयत्वार्थम् ।

दद्यान्मन्त्रेण राजेन्द्र पुराणविहितेन च ।

इन्द्रादिलोकपालानां [या राजन् महिषी शुभा] ।

^४तस्या दानं महाराज सास्तु मे सर्वकामदा ॥८॥

धर्मेराजस्य ^५[साहाय्ये यस्य पुत्रः प्रतिष्ठितः] ।

महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ॥९॥

दद्यात् सुदक्षिणां^६ तत्त ब्राह्मणाय पयस्विनीम् ।

प्रतिग्रहः स्मृतस्तस्याः पुच्छदेशे स्वयम्भुवा ॥१०॥

सुदक्षिणां^७ बहुदक्षिणाम् ।

एवं दत्त्वा विधानेन ब्राह्मणस्य गृहं नयेत् ।

क्षमापयेत्ततो विप्रं येन सन्तुष्टिमेयिवान् ॥११॥

अनेन विधिना दत्त्वा महिषीं द्विजपुत्रवे ।

सर्वकामानवाप्नोति इह लोके परतः च ॥१२॥

[या स्त्री ददाति महिषीं सा राजमहिषी भवेत् ।]^{१३}

यज्ञयाजी भवेद्विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत् ।

धनाधिपो भवेद्देश्यः शूद्रः सर्वार्थसंयुतः^{१४} ॥१३॥

तस्मान्नरेण दातव्या महिषी विभवे सति ।

पितृणां तारणार्थाय आरमनः शुभमिच्छता ॥१४॥

^{१५}दशधेनुसमां राजन् महिषीं नारदोऽब्रवीत् ।

विंशतसमां तथा व्यासः सर्वदानोत्तमां कविः ॥१५॥

सगरेण ककुत्स्थेन धुन्धुमारेण गाधिना ।

दत्त्वाश्विननवम्यान्तु समुपोष्य जगत्पते ।

1 A पुनरभिधानात्

2 A पाठनकारकः

3 A देयत्व

4 A यानाजस्य महोत्तरे for the
b. p.

5 A तस्य

6 A देवस्य महिषी या प्रतिष्ठिता
for the bracketed portion

7 and 8 I. O. प्रदक्षिणां

9 I. O. महिषी

10 I. O. omits the bracketed
portion and A adds the
following meaningless line
after this, viz. तस्त्री सह सुखं
क्षेत्रे दत्तलोके परतः च

11 A सर्वार्थसंयुतः

12 A दशधेनुसमा

अथारोग्यदानावर्तः । (५९)

नन्दिपुराणे :—

धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं साधनं यतः ।

अतस्त्वारोग्यदानेन नरो भवति सर्वदः^१ ॥१॥

आरोग्यशालां कुर्वीत^२ महौषधिपरिच्छदाम् ।

विदग्धवैद्यसंयुक्तां^३ श्रृङ्गावसथसंयुताम् ॥२॥

वैद्यस्तु शास्त्रवित् प्राज्ञो दृष्टौषधपराक्रमः ।

औषधिमूलतत्त्वज्ञः^४ समुद्ररणकालवित् ॥३॥

^५[समुद्ररणकालवित्] औषधोत्पादन-समयज्ञः ।

रसवीर्यविपाकज्ञः^६ शालिमानौषधिगण्यो ।

योगिवद्देहिनां देहं यो^७ धिया प्रविशेद्बुधः ॥४॥

धातुपथ्याशयज्ञश्च निदानविदतन्द्रितः^८ ।

व्याधीनां^९ पूर्वलिङ्गज्ञस्तदुत्तरविधानवित्^{१०} ॥५॥

देशकालविधानज्ञश्चिकित्सा-^{११}शयवित् तथा ।

अष्टाङ्गायुर्वेदवेत्ता मुष्टियोगविधानवित् ॥६॥

एवंविधः^{१२} शुभो वैद्यो भवेद् यस्माभियोजितः ।

आरोग्यशालामेवन्तु कुर्याद् यो धर्मसंश्रयः^{१३} ।

1 E. O. सर्वतः

2 A महौषधपरिच्छदाम्

3 I. O. विदग्ध-

4 I. O. श्रृङ्गावसथ-

5 I. O. औषधोत्पादनः, A औषधोत्पादनः

6 A adds समुद्ररणं after the bracketed portion

7 A औषधोत्पादन-

8 A वच for एव

9 A आदिमानौषधोगण्यो

10 A बहु, प्रे विज्ञेयः

11 A धातुपथ्याशयज्ञश्च

12 I. O. -तन्द्रितः

13 I. O. सर्व for पूर्व

14 A -विधानविधानवित्

15 A -यववित्तज्ञा

16 A युधि

17 A धर्मसंश्रयः

आरोग्यदानावर्तः

५९६

^१त पुमान् धार्मिको लोके स कृतार्थः स बुद्धिमान् ॥७॥

सम्यगारोग्यशालायामौषधैः ज्ञे हपावनैः^२ ।

व्याधितं निरुजोक्त्यत्र अप्येकं^३ कुरुणायुतः ॥८॥

प्रयाति ब्रह्मसदनं कुलसप्तकसंयुतः ।

^४आत्मवित्तानुसारेण दरिद्रः^५ फलभाग् भवेत् ॥९॥

दरिद्रस्य कुतः शाला आरोग्याय भिषक् तथा ।

अपि मूलेन केनापि मर्दनाद्यैरथापि वा ।

स्वस्थीकृत्य^६ लमेनमर्त्यः पूर्वोक्तं लोकमक्षयम् ॥१०॥

[वातपित्तकफानाञ्च त्रयापचयमेदिनाम् ।]^७

यस्तु^८ स्वल्पाभ्युपायेन मोक्षयेद् व्याधिपीडितान् ।

सोऽपि याति शुभान् लोकानवाप्यान् यज्ञयाजिभिः ॥११॥

अत्र यजमानो यथाशक्ति इष्टकादिरचितां शालामौषधपावनादिशालाञ्च तदुपकरणताम्र-
कटाह-कलसादिपाल-परिच्छद- नानाविधव्याधि-शान्त्युचितौषधगण-यथोक्तलक्षणवैद्यनानाविध-
परिचारकयुतां विश्रामगृहसहितामारोग्यायोपकल्प्य^{१०} ब्राह्मणप्रमुखनानासत्त्वव्याधिशान्त्यर्थ-
मुत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—नन्दिपुराणोक्तारोग्यशालादानफलप्राप्तिकामोऽहं^{११} ब्राह्मण-
प्रमुखनानासत्त्वैभ्यो व्याधिप्रतीकारार्थमेतां महौषधिपरिच्छदां नियुक्तवैद्यां श्रृङ्गावसथसंयुक्ता-
मारोग्यशालामुत्सृजे । ततस्तन्निर्वाह्य^{१२} धनं ताम्रपट्टादिलिखितां^{१३} वा भूमिं दद्यात् ।
आरोग्यशालाकरणासमर्थस्तु स्वल्पोषधदानमात्रं^{१४} मन्त्रमर्दनादिभिश्च रोगिस्वस्थीकरणानुष्ठानमार्तं
कुर्यात् ।

तथा च सम्बतः :—

औषधस्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।

[ददानो रोगरहितः]^{१५} सुखी दीर्घायुरेव^{१६} च ॥१२॥

1 A स्वच्छेयान्

2 A स्नेहपावनेः

3 A अप्येक

4 I. O. आह-

5 A फलभाग

6 I. O. स्वस्थीकृत्य

7 A reads the bracketed por-
tion as वातपित्तकफानाञ्च च

8 A स्वल्पाभ्युपायेन

9 I. O. -परिवारयुतां

10 A -आरोग्यशालासुपकल्प

11 I. O. adds एतं after this

12 A reads ततस्तन्निर्वाह and
omits धनं

13 I. O. -लिखितां

14 A मात्रदान for दानमात्र

15 A दादानो रोगरहितः for the
b. p.

16 A दीर्घायुः

तथा च महाभारते :—

^१अकल्पप्रतिचर्या च अन्नसंवाहनादि^२ च ।

अतैकैकं नृपश्रेष्ठ गोशताद्वयतिरिच्यते ॥१३॥

^३अकल्पो रोगी ।

तथा स्कन्दपुराणे :—

व्याधितं यस्तु विप्रर्षे [दीनं मूढं]^४-मचेतनम् ।

उद्धरेच्च यथाशक्त्या ■ मुच्येद्ब्रह्महत्या ॥१४॥

तथा च नन्दिपुराणे :—

अन्नं यो नरो दद्यादक्षणां व्याधिनितृप्तये ।

विप्राय सुमना याति [सूर्यलोकं महाद्युतिम्]^५ ॥१५॥

तलासी युगस्यन्ते^६ तुष्टो^७ जयति^८ भूतले ।

^९अरोगनयनो दिव्यो ^{१०}भवते सुभगो नरः ॥१६॥

तथा विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०२।२६, ३।३११।१३क) :—

^{११}व्याधितस्यौषधं दत्त्वा प्राणदानफलं लभेत् ।

^{१२}[रोगार्तं परिचर्यां प्राणदानफलं लभेत्] ॥१७॥

^{१३}तथौषधप्रदानेन रोगनाशमुपावृते ॥१८॥

^{१४}तदेवं यथालाभं रोगिपरिचर्यां तदन्नमर्दनादिकम् । ^{१५}चक्षुरोगिब्राह्मणेभ्यश्च यथालाभ-
मन्नदानम् । रोगिभ्यश्च यथायथमौषधतैलघृतादिदानमाहारदानं^{१६} ^{१७}[प्रत्यासन्नमृत्युव्याधि-
विघातपःसम्पन्नब्राह्मणस्य च] यथाशक्ति प्रतीकारकरणानुष्ठानमात्मन् । तत्तत्फलार्थं यथेष्ट-
कालं यथालाभं^{१८} कुर्यात् ।

1 I. O. अकल्पः

2 I. O. अन्नसंवाहनादि, A अन्न-
संवाहनादि

3 I. O. अकल्पो

4 I. O. दीनमूढं for the bracke-
ted portion

5 I. O. सूर्यलोके महाद्युतिः for
the bracketed portion

6 I. O. युगस्यन्ते, A युगस्यन्ते

7 A तुष्टो

8 I. O. जयति

9 A आरोगनयनो

10 A भवति

11 A व्याधितस्यौषधं

12 I. O. omits the bracketed
portion

13 I. O. तथौषधप्रदानेन

14 A तदेव च

15 A चक्षु only, I. O. चक्षुरोगि.

16 A यदानं for दानं

17 I. O. प्रत्यासन्नमृत्युव्याधितविघातपः
सम्पन्नब्राह्मणस्य च and A प्रत्यास-
न्नमृत्युव्याधितविघातपः सम्पन्न-
ब्राह्मणस्य
for the bracketed portion

18 A कुर्यात्

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१६।२१ख) :—

आतुरेभ्यो धनं दत्त्वा दानं बहुफलं भवेत् ॥१९॥

^१रोगिप्रतीकारार्थं ^२धनमुत्सृज्य दद्यात् । ^३ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्तातुर^४-प्रतीकारार्थं
धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमातुरेभ्यो दातुं^५ धनमेतदुत्सृजे^६ । ततो यथेच्छ^७ कालं यथाशक्ति
रोगिभ्यो धनं दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आरोग्यदानावर्तः ।

1 A मोक्षिप्र. for रोगि.

2 A धनमुत्सृजेत् । दद्यात्

3 A omits ॐ

4 A omits आतुर

5 A omits दातुं

6 A उत्सृजेत्

7 A यथेष्ट.

अथ अभयदानावर्तः । (६०)

विष्णुः :—

सर्वदानाधिकमभयप्रदानं^१ [तत्प्रदानेनाभीष्टं लोकमाप्नोति]^२ ॥१॥

सम्बर्तः :—

भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।

दीर्घमायुश्च लभते सदा च सुसुखी^३ भवेत् ॥२॥

मनुः (४।२३२) :—

ऐश्वर्यमभयप्रदः ॥३॥

याज्ञवल्क्यः (१।२११) :—

गृहधान्याभयोपानच्छ्रममात्यानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं^४ सुखी भवेत् ॥४॥

यमः :—

दत्त्वा "प्रतिश्रयं" लोके तथा दत्त्वेव चाभयम् ।

तथा दत्त्वा क्षितिं^५ विप्रे ब्रह्मलोके भूयते ॥५॥

महाभारते :—

^{१०}लोभाद्देवाद्भयाद्वापि यस्त्यजेच्छ्रयणागतम् ।

ब्रह्महत्यासमं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः ॥६॥

प्राणिनं वध्यमानं हि यः शङ्कः समुपेक्षते^{११} ।

स याति नरकं घोरमिदमाहुर्मनीषिणः ॥७॥

चतुःसागरपर्यन्ता यो दद्यात् पृथिवीमिमाम् ।

सर्वेभ्यो ह्यभयं दत्ते^{१२} तयोरभयदोऽधिकः^{१३} ॥८॥

1 A omits it	8 A प्रतिश्रयं, I. O. प्रतिभयं
2 A reads दानं for प्रदानं and सर्वं.....दानं twice	9 A लोके
3 A तत्प्रदानेनाभीष्टं लोकमाप्नोतीत्यर्थः	10 A लोभाद्देवाद् I. O. लोभाद्देवाद्
4 I. O. सुखी	11 A समुपेक्षते
5 A omits it	12 A दत्त्वा
6 I. O. तदर्थे for ऐश्वर्य	13 A भयप्रदोऽधिकः
7 A दत्त्वा च	

अभयदानावर्तः

५६३

रामायणे (V. 93. 11 and 13, N. W.) :—

विनष्टः^१ पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणागतः ।

आदाय सुकृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्यरक्षितः ॥६॥

सुपर्याप्तविश्रुत्य^२ नाश्वमेधस्य तत्फलम् ।

यत्फलं^३ जातसन्दासे रक्षिते शरणागते ॥१०॥

नन्दिपुराणे :—

महतां सूक्ष्मदेहानां^४ तथा च व्याधितारिणाम् ।

[हिंसाणां सौम्यमूर्त्तीणां]^५ सर्वथा ह्यभवत् फलम् ॥११॥

वरमेकस्य सत्त्वस्य जीविताभयदक्षिणा ।

न तु विप्रसहस्यस्य गोसहस्रं सदक्षिणम्^६ ॥१२॥

तथा :—

अभयं पुरुषो^७ दत्त्वा रक्षामन्विष्य देहिनः ।

प्रयाति शक्रसालोक्यं^{१०} निश्चयात्मा नरोत्तमः ॥१३॥

न दानं तादृशं लोके विद्यते ह्यपरं भुवि ।

यादृशं ह्यभयं दानं सर्वभूतेषु गीयते ॥१४॥

न तपोभिर्महाघोरैर्-^{११} [न यज्ञैर्बहुदक्षिणैः]^{१२} ।

प्राप्यन्ते गतयो दिव्या यथाभयभृततैः ॥१५॥

तथा :—

आत्मानं [दुःखितं दृष्ट्वा]^{१२} तृणमाले चलत्यपि ।

मृत्युतश्च भयं घोरमभयं दानमाश्रयेत् ॥१६॥

तस्मादभयमेवादौ दद्याद् भूतेषु^{१३} सर्वदा ।

परलोकगतावास्तामभयेन^{१४} शुभोदयः ।

इद्वैव प्राप्यते सर्वमभयेन विपश्चितैः ॥१७॥

1 I. O. विनष्टः	8 A रक्षां माशुष्यदेहिनः
2 A सुपर्याप्तविश्रुत्य	9 I. O. य याति
3 A जातसन्दासे	10 A विनष्टपात् स
4 A महता सूक्ष्मदेहानां	11 A यज्ञैर्बहुदक्षिणैः for the bracketed portion
5 A विनष्टादीनां सुकृतीनां for the bracketed portion	12 A हिंसाणां सत्त्व
6 A सदक्षिणां	13 I. O. दत्तेषु
7 I. O. वपुषी	14 I. O. नभयेन

तथा :—

यस्मादभ्युदयावासिर्यस्माद्धर्मस्य^१ साधनम् ।
आश्रयेत् सर्वभूतानां दानं तदभयस्य तु ॥१८॥
सम्बाह्य तु पथि भ्रान्तं^२ भीतं संरक्ष्य मानवम् ।
धर्मस्य पुरमायाति सर्वकामगुणोज्ज्वलम् ॥१९॥

नरसिंहपुराणे :—

निर्मलं^३ स्वर्गमाप्नोति तथा^४ भूतहिते रतः ॥२०॥

वराहपुराणे (२०६।१३-१४क) :—

भूतानुकम्पको^५ श्लेष क्रियतामस्य चार्चनम् ।
वर्षाणामयुतं^६ चाष्टं^७ दिवि^८ तिष्ठेत^९ देववत् ।
^{११}[जायते च ततः] पश्चान्मानुषः सर्वपूजितः^{१२} ॥२१॥

तथा :—

अभयस्य प्रदानेन^{१३} सर्वकामानवाप्नुयात् ॥२२॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०२।६-१६, २१-२८) :—

अभयस्य प्रदानेन नरः स्यात् सर्वकामदः ।
अश्वमेधफलं तस्य यो रक्षेच्छरणागतम् ॥२३॥
शरणागतस्तु संत्यज्य नृशंसः पुरुषाधमः ।
बहुन्यद्दसहस्राणि नरकं प्रतिपद्यते ॥२४॥
^{१४}[नरकाच्च तथा मुक्त]-स्तिर्यग्योनिषु जायते ।
तलापि च तथाप्नोति^{१५} वधं बन्धाननेकशः ॥२५॥
^{१६}देवान्मानुष्यमासाद्य च यदासत्त्वमवाप्नुयात् ।
व्याधिदन्धवधैर्घोरैस्तलापि च स^{१७} युज्यते ॥२६॥

1 I. O. ०-धर्मादिक, A यत्तदर्थक

2 I. O. चाव

3 A श्लेष

4 A धर्म

5 I. O. भूतानुकम्पको

6 A अष्ट

7 A चाव, Varāha P. चाव

8 Varāha P. तत्र

9 I. O. and Varāha P. तिष्ठत

10 Corrected from Varāha P.
A भरितः. I. O. वेदित

11 A चावते च ननु: and Varāha

P. जायते तु ततः for the bracketed portion

12 Varāha P. पश्चात् सर्वकामपूजितः

13 A सन्मान कामानवाप्नुयात्

14 A नरकाच्च तथा मुक्ता for the bracketed portion

15 A and V. D. वध

16 A देवान्मानुष्यमासाद्य च

17 A युज्यते

परित्राणन्तु यः कुर्याद् भीतस्य शरणेष्विषुः ।

स एकः पुरुषो लोके सर्वधर्मभृतां वरः ॥२७॥

वधभीतस्य यः कुर्यात् परित्राणं नरोत्तमः ।

शकलोकः स्मृतस्तस्य यावदिन्द्राश्वतुर्दश ॥२८॥

तमः प्रवेशभीतस्य परित्राणेन मानवः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति नालं कार्या विचारणा ॥२९॥

वधादपि परं पापं^१ चक्षुषा तु वियोजनम् ।

पार्थिवेन न तत् कार्यं कदाचिदपि कस्यचित्^२ ॥३०॥

तमः प्रवेशनं कृत्वा परेषां पुरुषाधमः ।

^३[अन्धत्वं ध्रुवमाप्नोति कल्पशेषमिति श्रुतिः] ।

अपि कल्पसहस्राणि तमसा न विभुज्यते^४ ॥३१॥

अग्नच्छेदनभीतस्य कृत्वा त्राणमनिन्दितः^५ ।

रुद्रलोकमवाप्नोति कल्पशेषमिति श्रुतिः ।

^६[कल्पादिसर्गे भवति ज्ञानयुक्तो] नरस्ततः ॥३२॥

कृत्वा बन्धनभीतस्य परित्राणं नरोत्तमः ।

सर्वबन्धविनिर्मुक्तो भृगूणां लोकमश्नुते ॥३३॥

विवासनाच्च भीतस्य कृत्वा त्राणं तथा नरः ।

सर्वदुःखविनिर्मुक्तः साध्यानां लोकमाप्नुयात् ॥३४॥

ताडनाद् यस्तु भीतस्य^७ परित्राणं समाचरेत् ।

^८[सर्वदुःखविनिर्मुक्तः साध्यानां लोकमाप्नुयात्]^९ ॥३५॥

धनापहारभीतस्य त्राणं कृत्वा नरोत्तमः ।

^{१०}दानपुण्यमवाप्नोति लोकं धानदमेव च ॥३६॥

1 Corrected from V. D. I. O.

रक्षप्राप्तविमोजनं, A रक्षप्राप्तविमोजनं

2 A कस्य च

3 A अन्धत्वं ध्रुवमाप्नोति यत्र यत्राभि-
जायते for the bracketed por-
tion

4 A विपद्यते

5 A ०निन्दितः

6 A कल्पादिसर्ग-कल्पगतत्वा for the
bracketed portion

7 A भीतस्य

8 A omits the bracketed por-
tion

9 I. O. reads the present line
and the preceding one
twice

10 The present line and the
following one are not found
in V. D.

अवमानाश्च भीतस्य त्राणं कृत्वा नरोत्तमः ।
 स्वर्गलोकमवाप्नोति पूजां देवगणात्तथा ॥३७॥
 नरः कृतपरितापः पुण्यं किञ्चिद् यदाचरेत् ।]
 भागी तस्य परिताता नरः पुण्यस्य कर्मणः ॥३८॥
 पशूनाञ्च मृगाणाञ्च पक्षिणाञ्च तथा द्विजाः ।
 तृणमुल्लतानाञ्च स्नायाद्भवति नाकभाक् ॥३९॥
 बधकस्य गतं हस्ते [पशुं क्रीत्वा]^१ नरोत्तमः ।
 नाकलोकमवाप्नोति शुक्ली सर्वल जायते ॥४०॥
 यावन्ति पशुरोमाणि तावद्दर्शाणि मानवः ।
 स्वर्गलोकमवाप्नोति यस्य त्राणं^२ करोत्यसौ ॥४१॥
 अपि कीटपतङ्गस्य त्राणात् स्वर्गमुपाश्रुते^३ ।
 बहुन्यन्दसहस्राणि नालं कार्या विचारणा ॥४२॥
 चौरग्रस्तं^४ [नृपग्रस्तं रिपुग्रस्तं] विमोक्षयेत् ।
 व्यालग्रस्तं तथा विप्राः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४३॥
 विषमे तु तथा दुर्गे^५ सलिले वा हुताराने ।
 निमग्नं यः परित्रायेत् सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४४॥

सुव्यक्तं एवायं ग्रन्थः । ^{१०}सर्वथाऽविहितप्राणिवधो न कर्तव्यः । परेभ्यो वध-बन्धन-
 ताडन-^{११}विवासनाच्छेदन-^{१२}धनापहारावमानादिभीताः प्रथमं ^{१३}वाचा ^{१४}समाश्रय्य यथाशक्ति

- 1 I. O. भागी
- 2 A ताता
- 3 I. O. जम् कृत्वा for the b. p.
- 4 A पशुदोषाभि
- 5 I. O. भागी
- 6 A स्वर्गमुपश्रुते
- 7 A नृपग्रस्तं विमोक्षं for the bracketed portion

- 8 I. O. उपाश्रुते
- 9 A सति
- 10 A सर्वथाविहितः, I. O. सर्वथा-
विहितः
- 11 A विनाच्छेदन
- 12 A धनापहारादिभीता
- 13 A वा
- 14 I. O. समाश्रय्य

^१तत्तदुक्तापद्रुथो रक्षणीयाः । ^२पशुपक्ष्यादयश्च वधहस्तगताः क्रीत्वा मोचनीयाः ।
 तस्माद्दे^३ दानमनुष्ठानमात्मन्^४ । ततश्च सर्वदेवत्वमभयं महाभ्युदयहेतुरिति^५ बुद्धिस्थी-
 कृत्याभयं दातव्यम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्बलालसेनदेवविरचिते
 श्रीदानसागरेऽभयदानावर्तः ।

- 1 I. O. तत्तद् वापद्रुथो
- 2 I. O. and A पशुपक्ष्यादयश्च

- 3 A दानं मनुष्याणां मातृमिदं
- 4 A दक्षायिति

१[अथ वारदानावर्तः । (६१)

यमः :—]

आदित्यवारे विप्राय सहिरण्यं सदैव तु ।

यः प्रयच्छत्युपपन्तु तस्य तुष्यति वै यमः ॥१॥

अत्र यजमानो ब्राह्मणायाचिताय सुवर्णसहितमपूपमर्चितं दद्यात् । ॐ अयामुक-
सगोत्रायामुकवेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं यमोक्तापूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
“सहिरण्यमपूप” ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वाऽपूपोऽयं प्रजापति-
देवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वाऽपूपं स्पृशेत् । अतः सदेति
पदश्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या^१ दानम् ।

विष्णुधर्मोत्तरे व्याधिनाशकदानानुवृत्तौ :—

‘शरीररोगनाशाय सततं’^२ सूर्यवासरे ।

गुह्याज्यलवणोपेतं सहिरण्यं द्विजातये ॥२॥

दद्यादपूपं^३ [धर्मेण प्रीयायेच्च] दिवाकरम् ।

आरोग्यमेतेनाप्नोति कामं वा^४ भनसेप्सितम् ॥३॥

ब्राह्मणायाचिताय गुह्यतलवणसुवर्णसहितमपूपमर्चितम् ॐ अयादि तुभ्यमन्त^१ मुक्ता
दद्यात् । अमुककामोऽहमेतं गुह्याज्यलवणसहिरण्य^२ सहितमपूपं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । अतः सततमिति श्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या दानम् ।

तथा (३।३।१।१६) :—

लवणाज्यगुह्योपेतमपूपं सूर्यवासरे ।

सहिरण्यं नरो दत्त्वा न रोगैस्त्वभिभूयते^३ ॥४॥

1 A omits the bracketed por-
tion, I. O. तथा for अथ

2 I. O. प्रयच्छत्युपपन्तु

3 I. O. यमः

4 A अर्चिताय ब्राह्मणाया

5 A सहिरण्यं

6 A नरः, I. O. नरः

7 I. O. वारोरागस्य भावना

8 A सूर्यवत्परे

9 A धर्मेण प्रीयायेच्च for the brack-
eted portion

10 I. O. मनसे प्सितं

11 I. O. यमः twice

12 I. O. omits सहिरण्यं

13 A रोगैर्नभिभूयते

वारदानावर्तः

५६६

सूर्यवारे ब्राह्मणायाचिताय लवणाज्यगुह्यसुवर्णयुक्तमपूपमर्चितम् ॐ अयादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । रोगानभिभवप्राप्तिकामोऽहमेतं लवणाज्यगुह्यसहिरण्यसहितमपूपं
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१७क) :—

एवंविधं चेन्दुदिने दत्त्वा सौभाग्यमाप्नुयात् ॥५॥

एवंविधं पूर्वोक्तमपूपम् । अतः दानवाक्ये सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः । अपरं
समानम् ।

तथा :—

सर्वतो दिवसे चान्दे ज्ञानमभ्यर्तुपूर्वकम् ।

यः प्रयच्छति विप्राय सोऽपि रोगैर्विमुच्यते ॥६॥

विद्यातपःशालिने ब्राह्मणायाचिं-[तायाभ्यर्तार्थं तैलं ज्ञानार्थं माषपूर्णदिकं चाचिंतम्]^१
ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । रोगविमुक्तिकामोऽहमेतदभ्यर्तसहितं ज्ञानं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^२ ज्ञानमिदं विष्णुदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । अतः सर्वतं^३ इति पदश्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या^४ दानम् ।

तथा (३।३।१।१७ख) :—

काष्ठदानाद् भौमदिने शत्रुनाशमवाप्नुयात् ॥७॥

अतः शत्रुनाशप्राप्तिकामोऽहमेतानि काष्ठानीति दानवाक्ये काष्ठानीमानि विष्णुदेवतानीति
प्रतिग्रहीतृवचने च^५ विशेषः । सर्वमपरं तुल्यम् ।

तथा (३।३।१।१८क) :—

बीधे कीडनकानां दानं बाले प्रशस्यते ॥८॥

कीडनकानां बालकीडोचितकन्दुकादीनाम् । अतः बहुभ्यो दानम् । दानवाक्ये ॐ
अयामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुक्तास्त्राध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं बुध-
वारविहित-कीडनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि कीडनकानि प्रतिग्रहीतृवचने कीडनकान्ये-
तानि विष्णुदेवतानि दक्षिणावाक्ये च सम्प्रदानबहुत्वं विशेषः । अपरं तुल्यम्^६ ।

1 I. O. लवणाज्यगुह्य and A लवणगुह्य-
द्वयं for लवणाज्यगुह्य

2 A omits तथा

3 A तपःशालिने ज्ञानं माषपूर्णदिकं
अर्चितं for the bracketed
portion

4 A स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीपाठान्तरं

5 I. O. सर्वतं

6 I. O. and A नरः

7 A काष्ठदानात्, I. O. काष्ठदाना

8 A omits च

9 A प्रयत्नदानसमानं

तथा (३।३।१।१८ख) :—

जीवाहि वलदानेन परां पुष्टिमुपाश्रुते^१ ॥६॥

अत्र दानवाक्ये परमपुष्टिप्राप्तिकामोऽहमेतद्वत् प्रतिग्रहीतृवाक्ये वस्तुमिदं बृहस्पतिदेवत-
मिति वस्तुस्य दशग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकरणमिति विशेषः । 'अपरं' प्रथमदान-
मुख्यम् ।

तथा (३।३।१।१८क) :—

सर्वज्ञ रतिमाप्नोति शुके दत्त्वा रतिं स्त्रियः^२ ॥१०॥

रतिं स्त्रियं^३ इति स्त्रीरत्युचितसुगन्धिताम्बूलवस्त्रादि । अत्र दानवाक्ये सर्वतोरति-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि रत्युचितद्रव्याणि [प्रतिग्रहीतृवाक्ये च रत्युचितद्रव्याणि]^४ एतानि
विष्णुदेवतानि इति विशेषः । 'अपरं' प्रथमदानवत् ।

तथा (३।३।१।१८ख) :—

अभ्यङ्गं^५ सौरिदिवसे दत्त्वा जीवितमाप्नुयात् ॥११॥

अभ्यङ्गमभ्यङ्गार्थं [तैलं घृतादि]^६ । अत्र दानवाक्ये दोर्घायुःप्राप्तिकामोऽहमेत-
मभ्यङ्गं^७ प्रतिग्रहीतृवाक्ये अभ्यङ्गोऽयं विष्णुदेवत इति^८ विशेषः ।

तथा :—

शनैश्चरदिने दत्त्वा तैलं विप्रेषु शक्तिः ।

नित्यमेव महाभाग रोगनाशमवाप्नुयात् ॥१२॥

यथेष्टसंख्यप्राप्त्यर्थोऽर्चितेभ्यस्तैलमर्चितम्^९ अथादि^{१०} युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
रोगनाशप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैलं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तैलमिदं विष्णु-
देवतमिति वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अत्र नित्यमिति पदं^{११} श्रवणाद् यथेच्छमाश्रया^{१२}
दानम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-राष्ट्र-श्रीमद्रत्नालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे^{१३} वारदानावर्तः ।

1 I. O. परिशुपद्रुते, A परिशुपाश्रुते

2 I. O. चमन

3 A शुके

4 A स्त्रियाः

5 A स्त्रिया

6 A omits the bracketed pro-
tion

7 I. O. च

8 A घृततैलादि for the b. p.

9 A •मैतदभ्यङ्गं

10 I. O. विष्णुदेवतमिति

11 A तुष्म-

12 A and I. O. omit पद

13 A •इत्थ

14 A omits वार

अथ नानादैवत-मासोप-[लक्षित-नियतदिनदानावर्तः]^१ । (६२)

वामनपुराणे (३।१।३ख-२४क) :—

माघे मासि तिलाः शस्तास्तिलधेनुश्च दानव ।

[इध्मेन्धनादयश्चान्ये माघवप्रीणनाय तु]^२ ॥१॥

'इध्मं' होमोपयोगि दाह । इन्धनमग्निज्वलनोचितम् । आदिशब्देन शीतहरतैलतूल-
पटीकम्बलाः^३ परिगृहीताः । अत्र 'माघमासिकयथेष्टदिने यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चि-
तान्'^४ तिलान् दद्यात् । ॐ अयामुक्तसंगोत्रायामुक्तवेदामुक्त-शाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे
तुभ्यं माघवप्रीतये एतांस्तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
तिला एते प्रजापतिदेवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दान-
प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काष्णं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा तिलमुष्टिं^५
गृह्णीयात् । तिलधेनुर्धेनुदानावर्तस्थ^६ भवत्स्यपुराणोक्त-तिलधेनुदानविधिना^७ देया । अत्र
कामनायां माघवप्रीतये इति विशेषः । इध्मादिदाने तु वाक्ये तिलपदस्थाने इध्मादीना-
मन्यतमपदस्य [निवेशो विशेषः]^८ । एतानि विष्णुदेवतानीन्धनानि एष बृहस्पतिदेवतः
कम्बलः एषा^९ बृहस्पतिदेवता तूलपटी एतद्विष्णुदेवतं तैलमिति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
प्रतिग्रहीता ब्रूयात् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । धेनोः पुच्छग्रहणमिध्मेन्धनयोः स्पर्शः
कम्बलतूलपत्रयोर्दशग्रहणपूर्वकं परिधानं^{१०} तैलस्य स्पर्शनञ्च स्वीकारः । एतानि चैकै-
कदिने प्रत्येकमेकैकस्मै^{११} देयानि । एकस्मिन्नेव वा दिने प्रतिग्रह्यं वाक्यं कृत्वा बहुभ्यो
दद्यात् । एकैकस्मै वा समुदितानि । तत्र च दानवाक्ये एतांस्तिलान् एतां तिलधेनु-
मेतानीन्धनानि एतानीन्धनानि एतं कम्बलमेतां तूलपटीमेतत्तैलमिति निवेशो विशेषः^{१२} ।

1 A लक्षितनियतदानावर्तः for the
bracketed portion

2 Vāmana P. reads the b. p.
as इध्मवानि च देवानि माघवः

3 A दत्तवप्रीतये

4 A क for कम्बलाः

5 A omits माघ

6 A नानावाय

7 A omits वेदामुक्त

8 A तिलावप्रीतये

9 A तिलधेनुदानावर्तस्थ for तिल...
वर्तस्थ

10 I. O. विटपा for विधिना

11 A निवेशः for the bracketed
portion

12 A एष

13 I. O. तैलस्पर्शनञ्च

14 A •दक्षिण

15 A adds विधी before विशेषः

प्रतिग्रहीतृवाक्यम् पूर्ववत् । एवं वक्ष्यमाणमासोप-^१लक्षितेषु मुद्रादिदानेष्वपि बोद्धव्यम् ।
^२अशक्त उक्तानामेकमपि दद्यात् ।

तथा (६५।२४ख-२५क) :—

फाल्गुने ग्रीहयो मुद्रा^३ वक्ष्यं कृष्णजिनादिकम् ।

गोविन्दप्रीत्यर्थं^४ दातव्यं पुष्यर्षभे^५ ॥२॥

आदिशब्देन कृष्णोत्तरसृगचर्मग्रहणम् । फाल्गुनमासिकाभीष्ट^६-दिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचि-
 तानि वक्षिकादिधान्यानि ^७अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गोविन्दप्रीत्यर्थे एतान् ग्रीहोन्
 दद्यात् । [स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ग्रीह्य एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्]^७ ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

‘ग्रीहोन्’ [मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । मुद्राविदानवाक्ये ग्रीहपदस्थाने मुद्रादीनामन्यतम-
 पदस्य निवेशो विशेषः । एते प्रजापतिदेवता मुद्रा एतद् बृहस्पतिदेवतं वक्ष्यमेतत् प्रजापति-
 देवतं कृष्णजिनमेतद्विष्णुदेवतं सृगाजिनमिति ^८स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत्]^९ ।

मुद्रानां मुष्टिग्रहणं वक्ष्य दशग्रहणपूर्वकं परिधानं शेषयोः पुच्छग्रहणं स्वीकरणम् ।

तथा (६५।२५ख-२६क) :—

चैत्रे ^{११}चिताणि वक्षाणि शयनान्यासनानि च ।

विष्णोः प्रीत्यर्थमेतानि देयानि ब्राह्मणेष्वथ^{१२} ॥३॥

ब्राह्मणेष्विति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । चैत्राभीष्टदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचि-
 तानि ^{१३}विचित्रवक्षाणि ^७अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुप्रीत्यर्थे एतानि विचित्र-
 वक्षाणि दद्यात् । ^{१४}स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्यायेतानि बृहस्पतिदेवतानि इति

1 A 'चचितो मुद्रादि', I. O.
 •उचितेष्वेकादशसु

2 A 'अशक्तानामेकमपि दैवं

3 A ख. I. O. वक्ष्य, Vāmana

P. वक्ष्यं तथा for मुद्रा वक्ष्यं

4 A •प्रीत्यर्थं, Vāmana P.

•प्रीत्यर्थं

5 Vāmana P. पुष्यर्षभे:

6 A omits ए

7 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्तं प्रति-

ग्रहीतृवाक्यं for the bracketed
 portion

8 Supplied by conjecture

9 A omits स्वस्ति

10 I. O. omits the bracketed

portion

11 Vāmana P. विचित्र

12 Vāmana P. ब्राह्मणेष्वथ

13 I. O. चित्रं

14 A ख. ग. इति for स्वस्ति

प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।
 शयनादिवानवाक्ये ^२विचित्रवस्तुपदस्थाने ^३शयनासनयोरन्यतरपदस्य निवेशो विशेषः । एतानि
 प्रजापतिदेवतानि शयनानि स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^४ । कामस्तुत्यादि
 पूर्ववत् ।]^५ शयनासनयोः^६ स्पर्शः स्वीकारः ।

तथा (६५।२६ख-२७क) :—

[गन्धानि माल्यानि तथा]^७ वैशाखे सुरभीनि च ।

देयानि द्विजमुह्येभ्यो मधुसूदनतुष्ट्ये ॥४॥

द्विजमुह्येभ्यो ^८विधातपःसम्पन्नेभ्यः । ^९वैशाखाभीष्टदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यश्चन्दना-
 गुडकुङ्कुम-^{११} [कर्पूरकस्तूरिका]-काकलीयकानामन्यतममर्चितं दद्यात् । ^७अथासुकासुकस-
 गोत्रेभ्योऽसुकासुकवेदासुकासुक^{१२}-शाखाध्यायिभ्योऽसुकासुकदेवशर्मभ्यो^{१३} युष्मभ्यं मधुसूदन-
 तुष्ट्ये एतान् गन्धान् दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गन्धा एते गन्धर्वदेवता इति प्रति-
 ग्रहीतृवाक्यम्^{१४} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्वीकारः । माल्यदाने गन्धपदस्थाने
 एतानि माल्यानीति निवेशो विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एतानि माल्यानि विष्णुदेवता-
 नीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१५} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्वीकारः ।

तथा (६५।२७ख-ग)

[^{१६}उदकुम्भश्च ^{१७}धेनुश्च]^{१८}तालवृन्तं सचन्दनम् ।

लिविकमस्य प्रीत्यर्थं दातव्यं साधुभिः सदा ॥५॥

सदेति [संवत्सरापेक्षं प्रति]^{१९}-संवत्सरं जैष्ठ्ये देयमित्यर्थः । अत्र वैशाखानन्तरोक्तत्वात्ति-

1 I. O. •वाक्यं

2 I. O. चित्रं

3 I. O. शयनासनयोः

4 I. O. •वाक्यं

5 A omits the bracketed por-
 tion

6 A शयनासनयोः

7 A omits तथा

8 Vāmana P. मधुसूदनाय विचित्रं
 for the b. p.

9 A विचित्रं for विचित्रं

10 I. O. वैशाखाभीष्टदिने

11 A कर्पूर and I. O. कस्तूरिका
 for the bracketed portion

12 A वैशाख for वैशाखासुका

13 A •सुकदेवशर्मभ्यो, I. O. •सुका-
 सुकशर्मभ्यो

14 I. O. •वाक्यं, A प्रतिग्रहीतृवाक्यं

15 I. O. •वाक्यं

16 A उदकुम्भश्च

17 A and I. O. धेनुश्च

18 Vāmana P. उदकुम्भाटयभेत्तुं च
 for the b. p.

19 I. O. omits the bracketed
 portion

विक्रमनामकत्वात्तुक्तम्यैष्ठ्यहणम् । अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितानुदकुम्भान्^१ ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^२ त्रिविक्रमप्रोक्तम्यैष्ठ्यानुदकुम्भान्^३ दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते [उदकुम्भा एते वरुणदेवता इति]^४ प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^५ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनश्च स्वीकारः । इतरदानवाक्ये 'उदकुम्भपदस्थाने धेनु-सचन्दनतालवृन्तपदयोरन्यतरस्य निवेशो विशेषः । एषा रुद्रदेवता धेनुः एतद्विष्णुदेवतं सचन्दनं तालवृन्तमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्' । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्पर्शनश्च यथाक्रमं स्वीकारः ।

तथा (६५।३८) :—

उपानद्व्युगलं कृतं^६ [नवकम्बलकानि च] ।

आपाठे वामनप्रीत्यै दातव्यानि^७ [तु भक्तितः]^८ ॥६॥

नवकम्बलकानि तु^{१०} नूतनकम्बलाः ।^{११} आषाढाभीष्टदिने ब्राह्मण्यायार्चिताय उपानद्व्युगल-मर्चितम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वामन-प्रीत्यै एतदुपानद्व्युगलं दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते उपानद्व्युगलमिदमुत्तानाङ्गिरोदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-स्तुत्यादि पूर्ववत् । आरोहणश्च स्वीकारः । छत्रादिदानवाक्ये उपानद्व्युगलपदस्थाने छल-नवकम्बलपदयोरन्यतरस्य निवेशो विशेषः । एतत् प्रजापति]^{१२}-देवतं छत्रमेते बृहस्पति-देवता^{१३} नवकम्बला इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१४} । कामस्तुत्यादिकश्च पूर्ववत् । दण्डग्रहणं^{१५} दशग्रहणपूर्वकाङ्गस्पर्शनश्च यथाक्रमं^{१६} स्वीकारः ।

तथा :—

घृतश्च क्षीरकुम्भाश्च घृतधेनुः फलानि च ।

भावणे श्रीधरप्रीत्यै दातव्यानि विपश्चितेः^{१७} ॥७॥

- 1 A ०दकुम्भान्
- 2 A त्रिविक्रम for त्रिविक्रम
- 3 A ०दकुम्भान्
- 4 A वरुणदेवता इति for the bracketed portion
- 5 I. O. ०वाक्यं
- 6 A उदकुम्भ०
- 7 I. O. ०वाक्यं
- 8 Vāmana P. वामनामकत्वादिकम् for the b. p.
- 9 Vāmana P. विपश्चिता for the b. p.

- 10 I. O. omits तु
- 11 A आषाढेभीष्टदिने
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A कम्बला
- 14 I. O. ०वाक्यं
- 15 A दशग्रहणं पूर्वग्रहणपूर्वकं
- 16 I. O. omits it
- 17 I. O. विपश्चितेः

'श्रावणाभीष्टदिने अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं घृतम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । श्रीधरप्रीत्यै एतद्घृतं दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रति-ग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनश्च स्वीकारः ।^२ अपरदानवाक्ये घृतपदस्थाने क्षीरकुम्भादिपदानां^३ अन्यतमस्य^४ निवेशो विशेषः । एते विष्णुदेवताः क्षीर-कुम्भाः एषा विष्णुदेवता घृतधेनुः एतानि^५ वनस्पतिदेवतानि फलानि इति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम्^६ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शनं पुच्छग्रहणं स्पर्शनश्च यथाक्रमं]^७ स्वीकारः । घृतधेनुदानं मतस्यपुराणोक्तविधिना ।

तथा (६५।३९) :—

मासि भाद्रपदे दद्यात् पायसं मधुसर्पिषा^८ ।

हृषीकेशप्रीणनार्थं लवणं^९ सगुडीदनम् ॥८॥

^{११} भाद्रपदाभिमतदिने ब्राह्मण्यायार्चिताय घृतमधुसर्पिषा पायसमर्चितम् ॐ अयादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा दद्यात् । हृषीकेशप्रीणनार्थमेतत्पर्मिधुसहितं पायसं दद्यात् । स्वस्तिसावित्री-पाठान्ते^{१२} पायसमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१३} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शनश्च स्वीकारः ।]^{१४} ^{१५} सगुडीदनलवणदानवाक्ये ^{१६} एतत् गुडीदनसहितलवण-मिति व्यूहनीयम्^{१७} । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं लवणमिदं सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१८} । ^{१९} [पूर्ववत् कामस्तुत्यादिकम्] । ^{२०} स्पर्शनश्च स्वीकारः ।

- 1 A आषाढेभीष्टदिने
- 2 I. O. ०वाक्यं
- 3 A क्षीर for क्षीर
- 4 I. O. दानानाम् for पदानाम्
- 5 A निवेशः
- 6 A एता
- 7 I. O. ०वाक्यं
- 8 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते for the bracketed portion
- 9 Vāmana P. ०सर्पिषी
- 10 A सगुडीदनम्
- 11 I. O. भाद्रपदाभिमतदिने, A भाद्रपदान्तमदिने
- 12 I. O. पायसं प्रजा...मिति, A पायसोऽयं प्रजापतिदेवत इति
- 13 I. O. ०वाक्यं
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 A सगुडीदन०
- 16 I. O. एतत् सगुडीदन०, A सगुडी-दनसहितं
- 17 A नित्यपूजनार्थं for the b. p.
- 18 I. O. ०वाक्यं
- 19 A कामस्तुत्यादि पूर्ववत् for the bracketed portion
- 20 A पूर्ववत् before स्पर्शनश्च

तथा (६५४०) :—

‘तिलास्तुरङ्गं वृषभं दधिताम्रायसादिकम् ।

प्रीत्यर्थं पद्मनाभस्य [देयमाधयुजे नरैः]’ ॥६॥

आदिशब्देन पितृलक्ष्मणयोर्ग्रहणम् । आश्विनाभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय तिलान-
र्चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पद्मनाभप्रीत्यर्थमेतास्तिलान् ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुतिर्दक्षिणा च
पूर्ववत् । ‘मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । अपरदानवाक्ये तिलपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य
‘[निवेशो विशेषः] । एष यमदेवतस्तुरङ्गः एष विष्णुदेवतो वृषभः एतद्विष्णुदेवतं [दधि
एतदग्निदेवतं]^२ ताम्रं अयः पितृलं^३ कौस्यं वेति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^४ यथायथं^५ प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्वस्य^६ कर्णग्रहणं^७ वृषभस्य^८ पुच्छग्रहणं^९ स्पर्शन-
^{१०}चेतरद्व्याणां स्वीकारः ।

तथा (६५४१) :—

रजतं कनकं^{११} दीपं मणिमुक्ताफलादिकम् ।

दामोदरस्य प्रलीयं^{१२} दद्याद्दे^{१३} कार्तिके नरः ॥१०॥

आदिशब्देन प्रवालराजपट्टयोर्ग्रहणम् । कार्तिकाभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय रजत-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दामोदरप्रीत्यर्थमेतद्रजतं^{१४} ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते ‘रजतमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 Vāmana P. नीलं तुरङ्गं	8 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते, A
2 Corrected from Vāmana P.	स्वस्तिसावित्रीपाठे तु
I. O. देवान्मन्त्रमोजनेः and A	9 I. O. चरणं
देवाभिमन्त्रि नरैः for the brack-	10 A कर्णं ग्रहणं
eted portion	11 I. O. वृषभ
3 I. O. चरणं	12 A पुच्छं ग्रहणं
4 A मुष्टिग्रहणं	13 A कर्णोत्त
5 A निवेशः for the bracketed	14 A दीप, I. O. दीपा, Vāmana
portion	P. दीपा
6 A omits the bracketed por-	15 A दद्यात्, Vāmana P. प्रद्यात्
tion	16 A चरणं
7 A निवेश	17 I. O. रजतमिति आदि

स्पर्शनं स्वीकारः । अपरदानवाक्ये रजतपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य निवेशो विशेषः ।
[एतदग्निदेवतं कनकमेते विष्णुदेवता^१ दीपा एतद्विष्णुदेवतं^२ मुक्ताफलमेव विष्णुदेवतो
राजपट्ट एतद्विष्णुदेवतं प्रवालमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । सर्वेषां
स्पर्शनं स्वीकारः ।

तथा (६५४२) :—

खरोष्ट्राश्वतराग्रागन्शकटाद्यमजाविकम्^३ ।

दातव्यं केशवप्रीत्यै मासि मार्गशिरे^४ नरैः ॥११॥

खरो गर्भः अश्वतरोऽइति प्रसिद्धः । मार्गशीर्षेऽभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय खर-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । केशवप्रीत्यै एतं खरं ददानि । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते खर एष यमदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं स्वीकारः ।
अपरदानवाक्ये खरपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य निवेशो विशेषः ।^५ एष निष्ठातिदेवत उष्ट्रः
एष विष्णुदेवतोऽश्वतरः एष प्रजापतिदेवतो गज एष उत्तानाजिरोदेवतः शकटः एषप्रजापति-
देवतो रथः^६ एषोऽग्निदेवतोऽजः एष वरुणदेवतोऽविरिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । उष्ट्रारोहणम् अश्वतरपुच्छग्रहणं गजारोहणं^७ शकटारोहणं रथस्थेशाग्रहणम् अजस्य
कर्णग्रहणमवेः^८ पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (६५४३) :—

प्रासादनगरादीनि गृहप्रावरणादिकम् ।

^{१०}नारायणस्य तुष्यर्थं^{११} पौषे देयानि^{१२} शक्तिः ॥१२॥

प्रथमेनादिशब्देन^{१३} प्रामखर्बटयोर्ग्रहणम् । द्वितीयेन शक्यायाः प्रावरणमुत्तरीयवस्त्रम् ।
पौषाभीष्टदिने^{१४} ब्राह्मणायार्चिताय प्रासादमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
नारायणतुष्यर्थमेतं^{१५} प्रासादं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रासादोऽयं विष्णुदेवत

1 A विष्णुदेवतं	7 I. O. अविरिति
2 A शक्याया	8 A omits it
3 The entire line corrected	9 I. O. चरणं ग्रहणं
from Vāmana P. I. O. and	10 Vāmana P. वामनस्य च
A have lacunæ here	11 Vāmana P. शक्तिः
4 Corrected from Vāmana P.	12 I. O. प्रामखर्बटयोर्ग्रहणं, A प्राम-
I. O. and A चरणं	कण्टकग्रहणं
5 I. O. omits the bracketed	13 A पौषाभीष्टदिने
portion	14 A तुष्यर्थं again after this
6 A वृषभः	

इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । प्रवेशश्च स्वीकारः । अपरदानवाक्ये प्रसादपदस्थाने 'तेषामन्यतः' इत्यनेन निवेशो विशेषः । [एतद्विष्णुदेवतं नगरम्]^१ एष विष्णुदेवतो ग्रामः एष विष्णुदेवतः सर्वतः^२ एतद्विष्णुदेवतं गृहम्^३ एतद्गृहस्वतिदेवतं प्रावरणम्^४ एषा प्रजापतिदेवता शय्येति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । नगरग्रामसर्वतानां^५ 'प्रवक्ष्यामि' गृहस्य प्रवेशो वस्त्रस्य दशग्रहणपूर्वकं परिधानं [शय्यायाः स्पर्शनं स्वीकरणम्]^६ ।

महाभारते (अनु—१६१) :—

माघे मासि तिलान् यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।

सर्वसत्त्व^{१०} समाकीर्णं नरकं स न पश्यति^{११} ॥१३॥

^{१२} माघे मास्यभिमतदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितास्तिलान्^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्लेख-माघमासिकतिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्वोक्ततिलदानवत् ।

तथा (अनु—१६१२) :—

कौमुदे शुक्रपक्षे तु योऽन्नदानं करोति हि ।

स सन्तरति दुर्गाणि^{१३} प्रेत्य चानन्यमश्नुते ॥१४॥

कौमुदे कार्तिके कार्तिकाभिमतशुक्रतिथौ अन्नमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्लेख-कौमुदविहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१४} स्पर्शश्च स्वीकारः ।

पद्मपुराणे :—

रसवेजुं तथा दत्त्वा कार्तिके मासि पार्थिव ।

सर्वान् कामानवाप्नोति नित्यं सुगतिभाग् भवेत् ॥१५॥

1 I. O. omits पद

2 A प्रासादपदस्थाने

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. कर्मेतः, A अक्षतः

5 A एतद्विष्णुदेवतं

6 A एष प्रजापतिदेवतः

7 I. O. कर्मेतानां, A कर्मेतानां

8 I. O. पदलिखः

9 A सर्वोत्पन्नं स्वीकारः for the bracketed portion

10 I. O. and A चत्वारः

11 A अक्षति

12 A माघ

13 A लोकान्तरम्

14 A अपमानम्

^१ पार्थिवेति सम्बोधनम् । तथा दत्त्वेति पद्मपुराणोक्त-रसवेजुपरिमहः । ^२ कार्तिकमासि-काभिमतदिने धेनुदानविधिना^३ रसवेजुं दद्यात् मत्स्यपुराणपद्मपुराणोक्तविधानसाम्यात् । दानवाक्ये तु कामनायाममुककामोऽहमिति विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।६ख) :—

तिलप्रदानान्माघे तु याम्यं लोकं न गच्छति ।

^४ माघमासिकाभोष्टदिने ब्राह्मणाभ्यर्चिताय तिलानर्चिताम्^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यमलोकाधुपसर्पणप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः ।

तथा (३।३१।१०क) :—

प्रियङ्गुं^४ फाल्गुने दत्त्वा प्रियो भवति भूतले ॥१६॥

[प्रियङ्गुः काउतीति]^५ । फाल्गुनमासिकाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां प्रियङ्गुम्^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरे फाल्गुनविहितप्रियङ्गुदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियङ्गुं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१।१०ख) :—

चैत्रे विलाणि वलाणि [सौभाग्यं महदश्नुते]^६ ।

दत्त्वेति सम्बन्धः । चैत्रमासिकाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि^३ विचित्र-वलाणि^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात्^३ । महासौभाग्य-^{१३} प्राप्तिकामोऽहमेतानि^{१३} विचित्रवलाणि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वलाणीमानि गृहस्वतिदेवतानि इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणपूर्वपरिधानं^{१४} स्वीकारः ।

तथा (३।३१।११क) :—

अपूपानां प्रदानेन वैशाले स्वर्गमश्नुते ॥१७॥

1 A पार्थिवेति

2 I. O. कार्तिके

3 I. O. धेनुदानविधिना

4 A पार्थिवे

5 A ब्राह्मणायार्चिताय तिलान्

6 I. O. फाल्गुने

7 A काउतीति for the bracketed portion

8 A फाल्गुने मासिकाभिमत दिने

9 A सौभाग्यमश्नुते for the bracketed portion

10 I. O. चित्रम्

11 A स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् for bracketed portion

12 A फलप्राप्तिकामो

13 I. O. omits विचित्र

14 I. O. पूर्वकं परिधानं

अपूपा पूया^१ इति प्रसिद्धाः । वैशाखमासिकाभीष्टदिने^२ ब्राह्मणायाचित्वायापूपानचितान्^३ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानपूपान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अपूपा एते प्रजापतिदेवता इति^४ प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।११ख) :—

छतदानात्तथा ज्येष्ठे सर्वकामानुपाश्रुते^५ ।

‘ज्येष्ठमासिकाभीष्टदिने [ब्राह्मणायाचित्वायापूपानचितान्]’^६ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ‘अमुकप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रं’ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते छत्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दण्डग्रहणञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।११ग) :—

दस्वा चोपानहौ^७ स्वर्गमावाढे ध्रुवमश्नुते ॥१८॥

आषाढमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणायाचित्वायाचिते उपानहौ^८ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । [विष्णुधर्मोत्तरोक्तावाढविहितोपान-]^९ हानफलप्राप्तिकामोऽहमेत उपानहौ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते उपानहावेत् उत्तानाङ्गिरोदेवत इति^{१०} प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । आरोहण^{११} स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१२क) :—

आवणौ वस्त्रदानस्य कीर्तितं सुमहत् फलम् ।

‘आवणमासिकाभिमतदिने^{१२} ब्राह्मणायाचित्वायाचितं वस्त्रम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तावणविहितवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं’ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दण्डग्रहणपूर्वकञ्च ‘परिधान’ स्वीकारः ।

1 A पूपा	8 A adds ॐ here
2 A वैशाखे मासि अभीष्टदिने, I. O.	9 A स्वर्ग मावाढे ध्रुवमश्नुते
वैशाखे मासिकाभीष्टदिने	10 I. O. adds ददानि after उपानहौ
3 A ब्राह्मणायाचित्वायापूपान्	11 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्तावाढविहितो for the bracketed portion
4 A देवताभि for देवता इति	12 I. O. देवते for देवत इति
5 A सर्वकामानुपाश्रुते, I. O. सर्व-
कामानुपाश्रुते	13 A आरोहणञ्च
6 I. O. and A जोष्टे for जोष्ट	14 A and I. O. आवणौ for आवण
7 A ब्राह्मणायाचित्वायाचितं for the bracketed portion	15 A ब्राह्मणायाचित्वायाचितं
	16 I. O. omits it

तथा (३।३।१।१२ख) :—

प्रौष्ठपदे [तथा मासि]^१ प्रदानात् फाणितस्य तु^२ ॥१९॥

कीर्तितं सुमहत्फलमित्येतेन सम्बन्धः । फाणितं [खण्डशालुकमिति प्रसिद्धम्]^३ । ‘भाद्रमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणायाचित्वायाचितं’ फाणितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ताप्रौष्ठपदविहितफाणितदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् फाणितं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते फाणितमिदं ‘सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१३क) :—

आश्विने घृतदानेन रूपवानभिजायते ॥२०॥

‘आश्विनमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणायाचित्वायाचितं’ घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ‘उत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतं’ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१३ख-१३क) :—

तकमाश्वयुजे मासि यस्तु दद्यादजातिषु ।

आरोग्यं महदाप्नोति यत्र यत्नाभिजायते ॥२१॥

‘तकं चतुर्थभागजलप्रक्षेपमथितं’ दधि । आश्विनमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यस्तकमर्चितम् ॐ^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्विनविहिततकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तकं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^५ तकमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तकस्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१३ख) :—

कार्तिके दीपदानेन सर्वलौज्ज्वल्यमाप्नुयात् ।

1 I. O. पाठे for the bracketed portion	6 I. O. आश्विने मासिका...दिने, A आश्विनमासिकाभीष्टदिने
2 A and V. D. च	7 A ब्राह्मणायाचितं
3 A खण्डशालुकीति प्रसिद्धं and I. O. खण्डशालुकं for the bracketed portion	8 A ॐ ततः जग्य for उत्कृष्ट
4 A भाद्रपद for भाद्र	9 A तकञ्च त्रिभाग-
5 A विष्णु for सोम	10 A omits ॐ
	11 A adds ■ here

क तिक्रमासाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं दीपं यथाशक्ति पित्तलताम्रलोहकाष्ठ-
'मृत्तिकायष्टीनामन्यतमवष्टिभ्यः' उवाच कृत्वा ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'सर्व-
लौज्यवस्यप्राप्तिकामोऽहमेत' दीपं दद्यात् । प्रतिग्रहीता 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते दीपोऽयं
विष्णुदैवत इति वदेत् । कामस्तुलादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः । अक्षानुक्रममपि
पित्तलतम्रलोहकाष्ठं फलवाङ्मयाद् यथाशक्ति ग्रहीतव्यम् ।

तथा (३।३।१।१४क) :—

लवणं मार्गशीर्षे तु दत्त्वा सौभाग्यमश्नुते^१ ।

मार्गशीर्षाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं लवणम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतलवणं^२ दद्यात् । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं
सौमदैवतमिति प्रतिग्रहीतुं वाक्यम् । 'कामस्तुलादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१४ख) :—

पौषे कनकदानेन परां पुष्टिं तथैव च ॥२२॥

^१ अश्नुते इत्यनुवर्तते । पौषमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणायाचितं लवणं परिमाण-
मर्चितं कनकम् ३ अथादि [तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अतिशयितपुष्टिकामोऽहमेतत् कनकं
दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ^{११} कनकमिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतुं वाक्यम् । काम-
स्तुलादि] ^{१२} पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-राक्षर-श्रीमद्वैद्यलसेनदेवविरचिते

दानसागरे ^{१३} मासोपलक्षितनियतदिनदानावर्तः ।

1 I. O. चत्वारिंशत् for चत्वारि

2 A. 'वष्टिभ्यः'

3 A omits ३

4 A सर्वलौज्यवस्यप्राप्तिकामो

5 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते

6 A सौभाग्यमाप्नुते

7 I. O. 'मैत' चत्वारि

8 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते

9 A क्षान्तमुवाच

10 A चाप्युक्त

11 A कनकमिदं देवतमिति

12 A repeats the bracketed portion

13 I. O. 'मासोपलक्षितनियतदिन-
दानावर्तः', A मासोपलक्षितनियत-
दानावर्तः

'[अथ नानादैवतानियतमासिकं]-तिथिदानावर्तः] । (६३)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१४ख—११क) :—

प्रतिपद्यथ पुष्पाणां द्वितीयायां घृतस्य च ।

तृतीयायान्तु वस्त्राणां चतुर्थ्यां कनकस्य तु ।

पञ्चम्यान्तु फलानां वै षष्ठ्यां ज्ञानस्य मानदाः^१ ॥१॥

ज्ञानस्य ज्ञानोपतैलामलकादेः^२ ।

^३ सप्तम्याश्च क्षूपानामष्टम्याश्च गुडस्य च ।

कुन्माषस्य नवम्यान्तु दशम्यां रजतस्य च ॥२॥

कुन्माषो राजमाषः^४ ।

एकादश्यां सुवर्णस्य द्वादश्यां वसनस्य च ।

त्रयोदश्यां सुगन्धानां सितयास्तदनन्तरम् ॥३॥

सुगन्धान्दनादयः^५ सितं शर्करा ।

दानञ्च परमाश्रयस्य पञ्चदश्यां महाफलम् ॥४॥

परमाश्रयं पायसम्^६ । दानं^{१०} महाफलमिति सर्वलानुषङ्गो बोद्धव्यः । अत्र विशेषा-
श्रवणादिच्छया^{११} शुक्ले कृष्णे वा^{१२} पक्षे दानम् । तदत्र यजमानः प्रतिपदि^{१३} पुष्पाण्य-
र्चितान्यर्चिताय^{१४} ब्राह्मणाय दद्यात् । ३ अथामुकसगोत्रायामुक्तेदामुक^{१५} शाखाध्यायिनेऽ-
मुक्तेदवशर्मणे तुभ्यं विष्णुधर्मोत्तरोक्त- [प्रतिपदिहित-पुष्प]^{१६} दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. 'मासिक'

3 A मानदाः

4 A ज्ञानोपतैलामलकादेः

5 A सप्तम्याश्च क्षूपानां, I. O. सप्त-
म्याश्च क्षूपानाम्

6 A पञ्चम्याश्च राजमाषप्रतिपदि बोद्ध-
विशेषः

7 A देवाः for दयः

8 A जित

9 A पायसः, I. O. पायस

10 A omits it

11 A विशेषभावादिच्छया

12 A च

13 I. O. प्रतिपदि

14 A पुष्पाण्यर्चिताय

15 A omits वेदामुक

16 A प्रतिपदिहितपुष्प and I. O.
वदिहित for the bracketed
portion

पुष्पाणि दानानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पुष्पाण्येतानि वनस्पति-
देवतानीत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं दानानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पुष्पाणि स्पृशेत् । तथा
द्वितीयायां घृतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वितीयाविहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृत-
मिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतु-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तृतीयायां वस्त्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ततृतीया-
विहित-वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वस्त्राणीति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं वस्त्राणीमानि बृहस्पतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । चतुर्थ्यां कनकदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-चतुर्थी-
विहित-कनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^१कनकमिति निवेशनीयम् । [स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं कनकमिदमभिदेवतमिति प्रतिग्रहीतुवाक्यम्] ^२ । [कामस्तुत्यादि पूर्ववत्] ^३ ।
पञ्चम्यां फलदानवाक्ये ^४ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पञ्चमीविहित-फलदान-^५ फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि
फलानीति ^६ निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ^७ फलानीमानि ^८ वनस्पतिदेवतानीति
प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । षष्ठ्यां ज्ञानीयद्रव्यदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-षष्ठीविहित-^९ ज्ञानीयद्रव्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१०} ज्ञानीयद्रव्यमिति ^{११} निवेशनीयम् ।
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ^{१२} ज्ञानीयमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । सप्तम्यामपूपदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सप्तमीविहितापूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान-
पूपानिति ^{१३} निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरमपूपा एते प्रजापतिदेवता इति प्रति-
ग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अष्टम्यां गुडदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ताष्टमी-
विहित-^{१४} गुडदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१५} गुडमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
गुडोऽयं सोमदैवत इति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । नवम्यां राजमाषदानवाक्ये

- 1 A काञ्चन इति
- 2 A काञ्चनमिदं अभिदेवतमिति
स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं प्रतिग्रहीता
पठेत् for the bracketed por-
tion
- 3 A omits the bracketed por-
tion
- 4 I. O. कनकादिफलदानादिवाक्ये
- 5 A omits फलदान
- 6 A एतान् फलानीति for एतानि
फलानीति

- 7 A ० पाठान्त
- 8 A फलानीमा
- 9 I. O. ज्ञान for ज्ञानीयद्रव्य
- 10 I. O. ज्ञान for ज्ञानीयद्रव्य
- 11 I. O. निषेध
- 12 I. O. ज्ञान for ज्ञानीय
- 13 I. O. एतान् अपूपानीति
- 14 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त अष्टमीविहित
- 15 A ० धेता

विष्णुधर्मोत्तरोक्तनवमीविहित कुन्माषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कुन्माषमिति निवेशनीयम् ।
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं कुन्माषोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तु-
त्यादि पूर्ववत् । ^१ मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः । दशम्यां रजतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
दशमीविहित-रजतदानफल-^२ प्राप्तिकामोऽहमेतद्रजतमिति निवेशनीयम् ^३ । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं ^४ रजतमिदमभिदेवतमिति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
एकादश्यां सुवर्णदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादशीविहितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सुवर्णमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं सुवर्णमिदमभिदेवतमिति प्रतिग्रहीतु-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । द्वादश्यां वज्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादशी-
विहित-वसनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वसनमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
वसनमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहण-
^५ पूर्वकं परिधानं स्वीकारः । त्रयोदश्यां चन्दनादीनामन्यतममुगन्धद्रव्यस्य दानवाक्ये
विष्णुधर्मोत्तरोक्तत्रयोदशीविहितमुगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् मुगन्धानिति निवेश-
नीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं मुगन्धा इमे गन्धर्वादेवता इति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । चतुर्दश्यां शर्करादानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तचतुर्दशीविहित-
सितादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^६ सितामिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं सितेयं
सोमदैवतेति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् । ^७ कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पञ्चदश्यां पायसदानवाक्ये
विष्णुधर्मोत्तरोक्तपञ्चदशीविहितपरमाश्रदानफल-^८ प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^९ परमाश्रमिति निवेशनी-
यम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं परमाश्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतुवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।२६-३०) :—

कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये ।

आत्माभ्यर्च्य यथान्यायं ^{१२} पादप्रक्षालनादिभिः ॥५॥

1 A स्वस्तीग्रहण	7 I. O. ० विधि०
2 A omits अथ	8 A ० धेता
3 I. O. निषेध	9 A कामस्तुत्या
4 A ० पाठान्त	10 A omits अथ
5 A रजतमिदं वनस्पतिदेवतमिति	11 I. O. परमाश्र
6 A ० पूर्वकपरिधान	12 I. O. पादप्रक्षालनादिभिः

प्रीयतां मे महादेवो दद्याद्द्रव्यं स्वकीयकम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥६॥

स्वकीयमिति 'सद्रूपयार्जितं' न रणादिना 'परस्यापकृतमित्यर्थः । कृष्णाष्टम्यां शङ्कर-
मुद्दिश्य पादप्रक्षालन-सुखोपवेशन-गन्धपुष्पधूपवस्त्रादिभिः 'शिववत्पःशालिनं' ब्राह्मणम-
भ्यर्च्य तस्मै न्यायार्जितं द्रव्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपापविनिर्मुक्ति-
पूर्वक-^१परमगतिप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकं ददामि । 'प्रीयतां मे महादेवः । ततः
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् 'अमुकमिदम् अमुकदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । 'प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

तथा :—

यस्तु कृष्णवर्तुदरयां ज्ञात्वा देवं पिनाकिनम् ।

'आराधयेद्दिजमुखं न तस्यास्ति पुनर्भवः ॥७॥

आराधयेद्दिजमुखमिति^{१०} ब्राह्मणं शिवरूपं ध्यायन् 'पादार्घ्य-सुखोपवेशन-गन्धमाल्यधूप-
दीप^{१२}-वस्त्रादिभिः शिववत् पूजयित्वा तस्मै 'स्वेष्टद्रव्यं' ^{१४}दद्यादित्यर्थः अष्टमीदाने^{१५} तथा
श्रवणात् । ज्ञातः शिवमुद्दिश्य पाद्यादिभिरर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमभिमतद्रव्यम्^{१६} ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अपुनर्भवप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकं ददामि । पिनाकी
प्रीयताम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् ^{१७}अमुकमिदममुकदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१८}प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

तथा :—

अमावास्यामनुप्राप्तां^{१९} ब्राह्मणाय तपस्विने ।

यत्किञ्चिदेवदेशं दद्यादुद्दिश्य शङ्करम् ॥८॥

- 1 A सर्वपापविनिर्मुक्तः
- 2 I. O. परस्यापकृतमिति
- 3 I. O. शिववत्पः शालिनं
- 4 A सर्वपापविनिर्मुक्तः
- 5 A परमां
- 6 A प्रीयतां मे महादेवः
- 7 I. O. परमां गतिम्
- 8 I. O. प्रतिग्रहविध्युक्तश्च, A प्रति-
ग्रहवत्
- 9 I. O. omits the entire line

- 10 I. O. सुखेति
- 11 I. O. पादार्घ्यं
- 12 A दीपः
- 13 A द्रव्यं
- 14 I. O. पद्यादित्यर्थः
- 15 A adds तु here
- 16 A ब्राह्मणायार्चितमित्यर्थः
- 17 A omits अमुकमिदं
- 18 A प्रतिग्रहविध्युक्तः
- 19 A प्राध

ज्ञात्वेति शेषः ।

प्रीयतामीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः ।

समजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥९॥

शङ्करमुद्दिश्य तपःशालिने अर्चिताय ब्राह्मणायभिमतं यत्किञ्चिद्द्रव्यमर्चितम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । समजन्मकृतपापक्षयकामोऽहमेतदमुकं ददामि । [प्रीयता-
मीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरममुकमिदममुकदेवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

स्कन्दपुराणे :—

तिलपात्राणि यो दद्याद्विप्रेभ्यः शुद्धमानसः ।

अमावास्यां समासाद्य कृष्णानां सुसमाहितः ॥१०॥

कृष्णानामिति तिलविशेषणम् ।

स्वपितृस्तर्पयित्वा तु अक्षयं नरपुङ्गवः ।

पितृलोकं समाप्नोति चिरञ्च सुखमेधते ॥११॥

'यथेष्टामावास्यायामर्चितेभ्यो' 'ब्राह्मणेभ्यश्चोणि' कृष्णतिलपूर्णान्यर्चितानि पात्राणि
दद्यात् । ॐ 'अथामुकसप्तोत्तेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो
युष्मभ्यं स्कन्दपुराणोक्ततिलपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि तिलपात्राणि ददामि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठानन्तरं' तिलपात्राणीमानि 'विष्णुदेवतानिति' 'प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तु-
त्यादि पूर्ववत् ।

महाभारते :—

द्वादश्यां पीर्णमास्याञ्च मासि मासि घृताक्षतम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेद्यस्तस्य 'धर्म' निबोधत ॥१२॥

सोमश्च वर्धते तेन समुद्रश्च महोदधिः ।

अश्वमेधचतुर्भागं फलं यजति वासवः ॥१३॥

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A 'यथेष्टामावास्यायामर्चितेभ्यो
- 3 I. O. ब्राह्मणेभ्यः चो
- 4 A omits अमुकसप्तोत्तेभ्यो
- 5 A विष्णुदेवतानि

- 6 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं वाच्यं
- 7 A पीर्णमास्याञ्च
- 8 A घृताक्षतं
- 9 A धर्मं च निबोधत, I. O. धर्मं निबो-
धित

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं मासि मासीति भवणात् 'प्रयोगबहुत्वापेक्षम् । पौर्ण-
मास्युप-^१संहारात् द्वादश्यवि^२ शुक्ला ग्राह्या । यथेच्छकालं प्रतिमासिकशुक्लद्वादशीपञ्चदशयो-
र्विंशत्य ब्राह्मणायाचितान् यवान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । [महाभारतोक्त-
पृताक्षतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं पृताक्षतं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं पृताक्षत-
मिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतुमाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]^३ 'मुष्टिग्रहणाश्च
स्त्रीकारः ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते
दानसागरेऽनियत-^४मासिकतिथिदानावर्तः ।

अथ नानादैवत-मासनियत-तिथिदानावर्तः । (६४)

आग्नेयपुराणे :—

यो ददाति द्विजेभ्यस्तु^१ तृतीयायामुपानहौ ।

वैशाखशुक्लपक्षे तु सच्छत्रकरकान्विते ॥१॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं प्रयोगबहुत्वापेक्षम् ।

न तस्य मनसो [दाहो मर्त्ये]^२-लोके हि जायते ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः श्रियं पुलांश्च विन्दति ॥२॥

कालादिह^३ यदा याति^४ यमलोकाद्द्विजोत्तमः ।

यान्नाश्वतरीयुक्तं सर्वदेमविभूषितम्^५ ॥३॥

दिव्याङ्गनाभिराकीर्णं^६ सर्वैरक्षमयं शुभम् ।

उपतिष्ठति विप्रेन्द्र सर्वकामफलप्रदम् ॥४॥

अत्र यजमानो वैशाखशुक्लतृतीयायां ब्राह्मणायाचिताय छत्रकमण्डलसहितमुपानदयुग^७-
मर्चितम्^८ दद्यात् ।^९ ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुक^{१०}-शाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे
तुभ्यमाग्नेयपुराणोक्त-च्छत्र^{११}करकान्वितोपानदयुगदानफल^{१२}-प्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रकरकान्वित-
मुपानदयुगं^{१३} ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा उपानदयुगं^{१४}-मिदमुत्ता-
नाङ्गिरोदैवतमित्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुति पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं
तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा [सावित्रीं पठित्वा]^{१५}
उपानदयुगं^{१६} परिदध्यात् ।

- 1 A बहुत्वापेक्ष
- 2 I. O. •सम्पादनाय
- 3 A द्वादश

- 4 A omits the bracketed por-
tion
- 5 I. O. उचितदध्यात्
- 6 A and I. O. •मासिक

- 7 A द्विजेभ्य
- 8 I. O. देहो नस्तु for the bra-
cketed portion
- 9 A अथायाति
- 10 A यमलोका
- 11 A सर्वैरक्षमयं शुभं
- 12 A सर्वैरक्षमयं शुभं
- 13 A •उपानदयुगम्
- 14 I. O. omits it
- 9 A omits ॐ
- 10 A omits वेदामुक
- 11 I. O. •करकान्वितो
- 12 A omits कम्
- 13 A •करकान्वित उपानदयुगम्
- 14 A उपानदयुगम्
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 A उपानदयुगम्

विष्णुः :-

वैशाखे मासि तृतीयायामुपोषितोऽक्षतैर्वापुदेव-¹ [मध्यर्च्यं तानेव हुत्वा दत्त्वा च] पापेभ्यः पूतो भवति । ²यच्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति ³तदक्षय्यमवाप्नोति ॥५॥

वैशाखशुक्लप्रतिपदि⁴ कृतनित्यो घटिकाधिकप्रहरतयोपरि हविष्यं भुक्त्वाऽऽचम्य शुचौ देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः ॐ सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्च महामृतानि ⁵विष्णुर्ब्रह्मा वैशाखशुक्लतृतीयाविहित-सोपवासवासुदेवार्चन-होमयवदानकर्म मया कर्तव्यमित्युक्त्वा गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्रं⁶ उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् । ॐ ⁷श्व उपोष्या-परदिने⁸ विष्णुर्ब्रह्मा-शुक्लतृतीयाविहित-वासुदेवार्चन-होमयवदान-कर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा ⁹द्वितीयायामुपोष्य तृतीयायां¹⁰ प्रातः स्नात्वा यवैर्भगवन्तं वासुदेवं पूजयित्वा यवानेव वासुदेवाय स्वाहेत्युक्त्वा¹¹ हुत्वा शूरो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणायाचित्याया-चितान् यवान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुर्ब्रह्माक्षतदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतानक्षतान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तेऽक्षता एते प्रजापतिदेवता इति प्रति-ग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹²मुष्टिग्रहण्य स्त्रीकारः । ¹³वस्तुन्तरदाने ¹⁴तु¹⁵ ¹⁶तत्तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कीर्तनं ¹⁷स्त्रीकारधोन्नेयः । अक्षयतृतीया चैषा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।३।१ख-३।२क) :-

¹⁸वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां द्विजोत्तमाः¹⁹ ।

²⁰यद्दाति ²¹नरभेष्टस्तत्तदक्षयमुच्यते ॥६॥

अतएवाक्षयतृतीयेयं प्रसिद्धा ।

विशेषेण तथा ²²दानमक्षतानां महाफलम् ॥७॥ (३।३।१।३।२ख)

²³ब्राह्मणायाचित्यायाचितानक्षतान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-

1 A 'अक्षय' न हुत्वा च for the b. p.	11 I. O. 'वापुदेवो'
2 A 'यच्च' तस्मिन्नहनि, I. O. 'तृतीया-
विहित' इति	12 A 'मुष्टिग्रहणं'
3 A 'तदक्षय्यमवाप्नोति', I. O. 'तदक्षय्य-
वाप्नोति'	13 I. O. omits 'तु'
4 I. O. 'प्रतिपदि', A 'वैशाखशुक्ल-
तृतीयापूर्वतरदिने'	14 I. O. 'तद्वस्तुनाम', A 'तद्वस्तुनाम'
5 A 'विष्णुधर्मोत्तरोक्तः'	15 A 'स्त्रीकारस्त्रीकारः', I. O. 'स्त्रीकार-
धोन्नेयः'
6 A and I. O. 'पात्रं'	16 A 'वैशाख'
7 A 'स्त्री', I. O. 'यव'	17 A 'द्विजोत्तमा'
8 A 'उपोष्य' परिहृयि	18 I. O. 'यद्दाति'
9 A 'तृतीयायां'	19 I. O. 'नरभेष्टस्तत्तदक्षयमुच्यते', A
'नरभेष्टस्तत्तदक्षयमुच्यते'
10 A adds 'तिथौ' here	20 A 'दान'
	21 A 'ब्राह्मणायाचित्यायाचितानक्षतान्'

शुक्लतृतीयाविहिताक्षतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानक्षतान् ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । वस्तुन्तरदाने तु ²⁴तत्तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कीर्तनं ²⁵स्त्रीकारधोन्नेयः ।

तथा (३।३।१।३।४) :-

मासि भाद्रपदे शुक्लनवम्यां द्विजपुत्रवाः ।

²⁶गोधूमभक्तान् सगुडान् दत्त्वा पुण्यमवाप्नुयात् ॥८॥

अचिताय ब्राह्मणायाचितं²⁷ सगुडं गोधूमभक्तं²⁸ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुण्यप्राप्तिकामोऽहमेतत्²⁹ सगुडं गोधूमभक्तं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गोधूमभक्तमिदं प्रजापतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ³⁰स्पर्शनं स्त्रीकारः ।

³¹यमः :-

कार्तिकस्य तमिन्ने तु ³²माघस्य नवमीतिथौ ।

अहोरात्रोपितः स्नात्वा धर्मराजाय भोजयेत् ।

विधिवद् ब्राह्मणान् शक्त्या ³³स्वर्गलोके महीयते ॥९॥

शक्त्यस्यभिधानाद् यथेष्टं [ब्राह्मणानां बहुत्वमत्तं]³⁴ विवक्षितम् । कार्तिककृष्णनवम्यां माघकृष्णनवम्यां वा दानम् । ³⁵तत्र दानदिनपूर्वतरदिने ³⁶पूर्ववद्धविष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक्यमोक्त-कार्तिककृष्णनवमीविहित-ब्राह्मणभोजनकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य ॐ श्व उपोष्योपरदिने धर्मराजोद्देशेन ब्राह्मणान् भोजयिष्यामीति सङ्कल्पयाष्टम्यामुपोष्य नवम्यां धर्मराजोद्देशेन यथाशक्त्युपस्थापितब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो³⁷ऽर्चितानि भोजनानि दद्यात् । ॐ ³⁸अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुकशाखाभ्यामिभ्योऽमुकदेव-शस्येभ्योऽर्चितेभ्यो³⁹ युष्मभ्यं सोतकवैस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतान्युपकरणसहितानि भोजनानि

1 I. O. 'अनन्तरीकदानवत्'	11 A 'स्वर्गलोके'
2 A 'तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कीर्तनं'	12 A 'ब्राह्मणानामत्तमत्तं' for the
bracketed portion
3 I. O. 'स्त्रीकारस्त्रीकारः', A 'स्त्री-
कारस्त्रीकारः'	13 I. O. 'तत्र दानपूर्वतरदिने', A
'तत्रानि दिनपूर्वतरदिने'
4 I. O. 'गोधूमभक्तान्'	14 A 'हविष्यभोजनादि'
5 A 'ब्राह्मणाय'	15 A omits 'अर्चितेभ्यो'
6 A adds 'अर्चितं' here	16 A 'अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुक-
शाखाभ्यामिभ्योऽमुकदेव-
शस्येभ्योऽर्चितेभ्यो'
7 A 'यमः'	17 A 'अमुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुक-
शाखाभ्यामिभ्योऽमुकदेव-
शस्येभ्यो'
8 A 'स्पर्शनं'	18 A omits 'अर्चितेभ्यो'
9 I. O. omits 'this'	
10 I. O. 'माघादि'	

ददानि । धर्मराजः प्रीयताम् । प्रतिग्रहोत्तरः स्वस्तिसाविलीपाठान्ते 'भोजनानीमानि प्रजापतिदेवतानीत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुति पठेयुः । [सम्प्रदानबहुत्वञ्च बहुवचनोद्देशः]^२ । दक्षिणा पूर्ववत् ।^३ स्पर्शः स्वीकारः । एवं माघ-^४कृष्णनवम्यामपि दद्यात् । तत्र च निवेदनवाक्ये कार्तिकपदस्थाने माघपदनिर्देशो विशेषः ।

विष्णुः :—

पौष्णं समतीवायां कृष्णपक्षद्वादश्यां सोपवासस्तिलैः '[जातः तिलोदकं] दत्त्वा^५ तिले-
र्वा^६देवमभ्यर्च्य^७ तानेव हुत्वा दत्त्वा^८ शुक्ला च सर्वपापेभ्यः पुनो भवति ॥१०॥

पौषपौर्णमासीमतिक्रम्य या कृष्णद्वादशी तस्याः पूर्वतरदिने पूर्ववद्विष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यो^९ विष्णुकुसोपवास-^{१०}कृष्णद्वादशीविहिततिलदानतिलतर्पण-तिलद्रव्यकवासु-
देवार्चन^{११}-तिलहोम^{१२}-[तिलदानतिलभोजनकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य^{१३} उपोष्यापरदिने तिलदान-तिलतर्पण-तिलद्रव्यकवासुदेवार्चन-तिलहोम-तिलदान]^{१४}-तिलभोजनान्यहं करिष्ये इति सङ्कल्पं कुर्यात् । ततो नियमेन सुप्ता^{१५}एकादशीदिन उपोष्य द्वादश्यां प्रातस्तिलैः ज्ञात्वा पितृ-
स्तिलैस्तर्पयित्वा तिलैर्वा^{१६}सुदेवमर्चयित्वा वासुदेवाय स्वाहेति तिलानमौ हुत्वा [शूद्रो ब्राह्मणद्वारा कारयित्वा]^{१७} अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान्^{१८} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
^{१९}[सर्वपापपूतत्वप्राप्तिकामोऽहमेतां तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसाविलीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेत् ।] कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।^{२०}मुष्टिग्रहणञ्च स्वीकारः । ततो भोजनं तिलैः कुर्यात् ।

यमः :—

माघान्नकारद्वादश्यां तिलैर्हुत्वा हुतारानम् ।

तिलान् दत्त्वा च विप्रेभ्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥११॥

1 A भोजनानी	10 A omits कृष्ण
2 I. O. सम्प्रदानबहुत्वञ्चनोद्देश for the bracketed portion	11 A वासुदेवार्चना
3 A उपोष्यञ्च	12 A तिलहोम twice
4 A omits कृष्ण	13 A omits the bracketed portion
5 A जातस्तिलोदक for the bracketed portion	14 A एकादशीदिनम्
6 I. O. हुत्वा	15 A ब्राह्मणद्वारा for the bracketed portion
7 A तान्	16 I. O. omits the bracketed portion
8 A omits शुक्ला	17 A स्वस्तिसाविली
9 A विष्णुकुसोपवास	

माघकृष्णद्वादश्यां^१ कृतनित्यो^२ यथाविध्यमिमुपसमाधाय^३ ॐ प्रजापतये स्वाहेति तिलान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा[ऽर्चितेभ्यो यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्यो]^४ तिलान-
चितान्^५ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^६[सर्वपापप्रमोचकत्वं]-प्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादि-[स्वीकारान्तमनन्तरोक्त]^७-तिलदानवत् ।

[कूर्मपुराणे (२।२६।२५) :—

माघमासे^८ [तमिले तु]^९ द्वादश्यां समुपोषितः ।

शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिलैर्हुत्वा हुतारानम् ॥१२॥

[प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु^{१०} तिलानेव समाहितः ।]^{११}

जन्मप्रवृत्ति यत् पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥१३॥

माघकृष्णद्वादश्याः पूर्वतरदिने^{१२} पूर्ववद्विष्यभोजनादि^{१३} कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः कूर्म-
पुराणोक्तसोपवास-तिलदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य^{१४} अ उपोष्य द्वादश्यां तिलहोम-
पूर्वकतिलदानकर्माहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य नियमेन सुप्ता^{१५}परदिने कृत्यनित्य^{१६}उपोष्यापरदिने
तथाविध्यमिमुपसमाधाय प्रजापतये स्वाहेति तिलान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं
कारयित्वा यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यस्तिलानचितान्^{१७} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
जन्मप्रवृत्तिकृतपापतरणकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्व-
तिलदानवत्^{१८} ।]

1 A कृतनित्यो	11 I. O. omits this line in the second and more correct reading of the previously indicated bracketed portion but reads it in the first and less correct reading of the same.
2 A यथाविध्यमिमुपसमाधाय	12 A omits पूर्ववत्
3 I. O. omits ॐ	13 I. O. भोजनादि
4 A ऽर्चिताय ब्राह्मणेभ्यो for the bracketed portion	14 I. O. omits ॐ in both the readings
5 A यमः । सर्वपापप्रमोचकत्वं for the bracketed portion	15 A अपरदिने
6 A स्वीकारान्तं अनन्तरोक्त for the bracketed portion	16 A उपोष्य परदिने
7 I. O. reads the bracketed portion twice	17 A पूर्ववत्
8 A माघे मासि	
9 K. P. तु विप्रस्य for the b. p.	
10 A तिलानेव	

आग्नेयपुराणे :—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वकिल्बिषनाशिनीम्¹ ।

²दत्ता या प्रीतये राजन् जलशायिजगत्पतेः³ ॥१४॥

जलकुम्भं सशृङ्गारं सुवर्णरूपसंयुतम् ।

गर्भस्थानानि रत्नानि दत्त्वा च सम मुह्यतः⁴ ॥१५॥

सप्तरत्नानीति परिभाषोक्तं—[नवरत्नमध्ये बहुमूल्यसप्तरत्नग्रहणम् ।

सप्तधान्ययुतं तद्वद्गुहधेनुयथा पुरा ।

सितवस्त्रयुगच्छमं⁵ दूर्वापल्लवशोभितम् ॥१६॥

सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि ।]⁶ गुहधेनुयथा पुरेति आग्नेयपुराणोक्तं-गुहधेनवलङ्कारोपकरणग्रहणम्⁷ ।

गन्धपात्रैर्युतं⁸ [द्विजु सित]-वस्त्रोपवीतितम् ।

सच्छलं⁹ सहोपानतकं विष्टरैः परिवारितम् ॥१७॥

गन्धपात्रैर्गन्धयुतैः¹⁰ पालैश्चतुर्भिः ।

चत्वारि तिलपात्राणि¹¹ स्वदिक्षुदुम्बराणि च ।

¹²दधिपात्रेण संयुक्तं¹³ दृढतक्षीरवता मुखे ॥१८॥

श्रीदुम्बराणि ताम्रमयानि ।

द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु आषाढस्य नृपोत्तम ।

उपोषितः समभ्यर्च्य केशवं जलशायिनम् ॥१९॥

गन्धपुष्पोपहारैश्च यथाविभवविस्तरात् ।

सहस्रं जलधेनुष्वपूजयेद्वत्सकं तथा¹⁴ ॥२०॥

1 A. नाशिनी, I. O. नाशनी

2 I. O. and A. दत्ता

3 I. O. जलशायीजगत्पतिः, A. जलशायीजगत्पतिः

4 A. पात्राणि

5 I. O. सच्छलं, A. सच्छलान्तः

6 A. सप्तपात्राणीति

7 I. O. दूर्वा

8 A. omits the bracketed portion

9 I. O. 'सुवर्णरूपसंयुतम्', A. 'सुवर्णरूपसंयुतम्'

10 A. द्विजुति for the bracketed portion

11 I. O. सोपानतकं, A. स उपानत

12 I. O. गन्धयुक्तं गन्ध for गन्धयुतैः

13 I. O. स्वदिक्षुदुम्बराणि

14 A. दधिपात्रेण

15 A. दृढतक्षीरवता

16 I. O. omits it

¹वत्सकं² जलकुम्भचतुर्थभागनिर्मितं गुहधेनौ तथा दर्शनात् ।

सितवस्त्रधरः शान्तो वीरो विगतमत्सरः ।

दद्यादनेन मन्त्रेण प्रीतये जलशायिनः ॥२१॥

जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ।

³पयोमेधी⁴ पयोवासो पयसा शयनं हरेः ॥२२॥

पयोधरासि मे देवि इह लोके परत च ।

⁵[इति मत्वा] जगन्नाथं विप्राय प्रतिपादयेत् ।

⁶[अपक्वान्नेन तिष्ठेत] अहोरात्रमतः परम् ॥२३॥

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं⁷ यतव्रतः ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषाः ॥२४॥

कदा शरीरे⁸ [न व्याधिमाप्नोति] पुरुषो नृप ।

⁹दत्त्वा¹⁰ जलमयीं धेनुं¹¹ विष्णुलोकश्च गच्छेति ॥२५॥

आषाढे शुक्लद्वादश्याः पूर्वतरदिने पूर्वबद्धविष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य आषाढ-शुक्लद्वादशीविहित-¹²जलशायिपूजापूर्वक-जलधेनुदानकर्म¹³ मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ¹⁴ॐ श्व उपोष्यापरदिने ¹⁵जलशायिपूजापूर्वकजलधेनु-¹⁶[दानकर्माहं करिष्ये] । ततो नियमेन सुप्ता ¹⁷परदिन उपोष्य द्वादश्यां यथाशक्ति गन्धमाख्योपहारैः¹⁸ केशवाय जलशायिने नम इति मन्त्रेण केशवं¹⁹ जलशायिनं सम्पूज्य गोमयोपलितभूभागे कुशानास्तीर्थं ततोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तथैव खलपकृष्णाजिनं प्रसार्य चतुर्हस्ताजिने जलशायिने²⁰ ।

1 I. O. and A. omit it

2 I. O. जलकुम्भं

3 A. पयोमेधी, I. O. पयोमया

4 I. O. पयोवर्षा

5 A. omits the bracketed portion

6 A. अपक्वान्नेन तिष्ठेत् for the bracketed portion

7 A. व्रतः व्रतः

8 I. O. नोपाधमाप्नोति and A. नोपाधमाप्नोति for the bracketed portion

9 I. O. दृढतक्षीरवता

10 A. जल

11 I. O. and A. जलमयी

12 A. विष्णुलोकं च

13 I. O. and A. जलशायी

14 A. omits कर्म

15 I. O. omits ॐ

16 A. जलशायी

17 A. दानमहं करिष्यामि for the bracketed portion

18 I. O. परदिने, A. अपरदिने

19 A. दृढतक्षीरवतः

20 A. केशव

21 I. O. omits it

जलकुम्भमयी^१ २ मत् यथोक्तोपकरणयुतां^३ धेनुदानावर्तस्थानेयपुराणोक्त-गुरुधेनुवयवा-
लङ्कारोपकरणयुतां धेनुचतुर्थभागजलनिमित्तैर्वरूपवत्स^४-सहितां जलधेनुमर्चिता^५-मर्चिताय
ब्राह्मणाय जलशायी जगथोनिरित्यादि सार्द्धं श्लोकं पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
आग्नेयपुराणोक्ताषाढ-शुक्रद्वादशीविहितजलधेनुदान^६--फलप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ लघ्वेण--
काजिनस्थापितकुम्भस्थधेनुचतुर्थीशजलमय--सञ्ज्ञार--सुवर्णरीप्य--सप्त--[रज-सप्त]^८--धान्ययुत-
शुक्रिकर्णोच्चुपाद^९-शुचिमुक्ताफलेक्षणसितसूत्रसिराल^{१०}-सितकम्बल-ताम्रपाल^{११}--पृष्ठ-सितचामर-
रोमकविद्रुमौष्ठयुगल^{१२}-नवनीतस्तनी^{१३} क्षौमपुच्छां कांस्योपदोहमिन्द्रनीलतारक-नानाफलसमायुक्त-^{१४} गन्ध-
करणकप्राण सितवस्त्रयुगच्छन्ना^{१५}--^{१६}दूर्वापल्लवशोभित-गन्धपालसहित-सितयज्ञोपवीति^{१७}-सच्छ-
लोपानत्क--विष्टर--तिलपूर्णताम्रपालचतुष्टययुत--धृतक्षीरदधिपूर्णपालयुत--^{१८}मुखवत्ससहितां
कृष्णाजिनस्थजलकुम्भमयी भृङ्गारसुवर्णरीप्य-सप्त-^{१९}रज-सप्तधान्ययुतां शुक्रिकर्णामिच्छुपादां
मुक्ताफलेक्षणां सितसूत्रसिरालां सितकम्बलगलकम्बलां^{२०} ताम्रपालपृष्ठां^{२१} सितचामररोमिकां
विद्रुमौष्ठयुगां^{२२} नवनीतस्तनीं^{२३} क्षौमपुच्छां कांस्योपदोहमिन्द्रनीलतारकां नानाफलसमायुक्तां
गन्धकरणकप्राणां सितवस्त्रयुगच्छन्नां^{२४} दूर्वापल्लवशोभितां^{२५} गन्धपालचतुष्टययुतां सितयज्ञो-
पवीतिनीं^{२६} सच्छत्रोपानत्कां^{२७} विष्टरतिलपूर्णताम्रपालचतुष्टययुतां दधिधृतक्षीरपूर्णपाल-
संयुक्तमुखीं जलधेनुं दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते जलधेनुरियं विष्णुदैवतेति

- 1 A जलकुम्भं ययं
- 2 A यत्र यथोक्तोपकरणयुतां, I. O.
- 3 A धेनुदानावर्तस्थानेयपुराणोक्त-
- 4 A -मर्चितवत्स-
- 5 A omits मर्चिताय
- 6 A -दाया-
- 7 A -मेत-
- 8 A रस for the bracketed por-
tion
- 9 I. O. वि for इति
- 10 A सितरस for सिराल
- 11 A omits पाल
- 12 I. O. -विद्रुमौष्ठयुग
- 13 A गन्धकप्राण, I. O. गन्धकरणक-

- 14 A -चय
- 15 A दूर्वा-
- 16 A लोपानत्क-
- 17 A सुवर्णरसहित-
- 18 A रस-
- 19 I. O. सितकम्बलगलकम्बल
- 20 I. O. ताम्रपालपृष्ठा, A ताम्रपाल-
- 21 A विद्रुमौष्ठयुतां
- 22 A सन्धी-
- 23 A omits it
- 24 A लोपानत्क
- 25 I. O. विष्टरतिलपूर्णताम्रपाल-
विष्टरतिलपूर्णताम्रपाल-
विष्टरतिलपूर्णताम्रपाल-
- 26 I. O. -समायुक्तमुखीं

प्रतिग्रहीता वदेत् । कामस्तुतिर्दक्षिणा च पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्वीकारः । [ततो दान-
दिने अपक्रान्ताशी^१ भवेत् ।]^२

विष्णुधर्मे^३ :—

श्रावणे शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां प्रीयते नृप ।

गोप्रदानेन देवेशो^४ यत् पूर्वं कथितं तव ॥२६॥

यत् पूर्वं कथितमिति विष्णुधर्मोक्तालङ्कृतगवोदानग्रहणम् । ब्राह्मणायार्चितायालङ्कृत-
गवोदानावर्तस्थ^५ विष्णुधर्मोक्त-भोविन्दक्षपनपूर्वकगोदानविधिना गामर्चितां दद्यात् ।

तथा :—

पौषशुक्ले तु तद्वत् द्वादश्यां धृतधेनुकाम् ।

धृताभिः-प्रीणनार्थाय^६ प्रदद्यात् फलदायिनीम् ॥२७॥

तद्वच्चेति विष्णुधर्मोक्त-धृतधेनुपरिग्रहः । ब्राह्मणायार्चिताय धेनुदानावर्तस्थ^७-विष्णु-
धर्मोक्त^८-धृत^९-धेनुदानविधिना^{१०} धृतधेनुमर्चितां दद्यात् ।

[तथा :—

तथैव माघद्वादश्यां प्रदत्ता तिलगौतृप ।

केशवं प्रीणयत्याशु सर्वकामांश्च^{११} यच्छ्रुति ॥२८॥

अत्रापि तथैवेति विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुग्रहणम् । ब्राह्मणायार्चिताय धेनुदानावर्तस्थ-
विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुदानविधिना तिलधेनुमर्चितां दद्यात् ।]^{१२} दानवाक्ये अमुककामोऽहमिति
विशेषः ।

तथा :—

उज्येष्ठे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां जलधेनुकाम्^{१३} ।

^{१४}दत्त्वा यथावद्विधिना प्रीणयत्यम्बुशायिनम्^{१५} ॥२९॥

1 A अपक्रान्ताशी	9 I. O. omits धृत
2 I. O. omits bracketed por-
tion	10 I. O. विषया, A विषय
3 A adds तु after this	11 I. O. सर्वकामां
4 A देवेशो	12 A omits the bracketed por-
tion
5 A omits च	13 I. O. जलधेनुदः
6 A द्वादश्यां प्रीणयार्थेना	14 I. O. दत्ता
7 A omits च	15 A -सावित्री
8 A विष्णुधर्मोक्तोक्त	

यथाबहिर्धनेति विष्णुधर्मोक्त^१-जलधेनुविधि^२-ग्रहणम् । ब्राह्मणायचित्ताय धेनु-
दानावर्तस्थ^३-विष्णुधर्मोक्तं जलधेनुमर्चितां दद्यात् ।

विष्णुधर्मोक्ते (३।३।१६।२६-३१) :—

द्वादश्यां चैतशुक्रस्य चित्रवस्त्रप्रदो नरः ।

अक्षय्यं फलमाप्नोति नाकलोकम् गच्छति ॥३०॥

वैशाखमासद्वादश्यां रुक्मदानात्तथैव च ।

छत्रोपानहबोर्दानाज्ज्येष्ठे मासि द्विजोत्तमाः ॥३१॥

तथैव चेति प्रथममासोक्त-फलानुवृत्तः^४ ।

१[आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा प्रीणयेद्भोगिशायिनम् ।]

आषाढशुक्रद्वादश्यां रवेतद्वीपे महीयते ॥३२॥

१[आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा रवेतद्वीपे महीयते] [इति सम्बन्धः ।]^५

श्रावणे वस्त्रदानेन विष्णुलोके महीयते ।

गोदः प्रयाति गोलोकं मासि^६ भाद्रपदे द्विजाः ॥३३॥

प्रीणयेद्दक्षशिरसमश्व^७ दत्त्वा तथाश्विने ।

विष्णुलोकमवाप्नोति कुलमुद्धरति स्वकम् ॥३४॥

सरोमवस्त्रदानेन कार्तिके दिवमाप्नुयात् ।

प्रदानं लवणानान्तु मार्गशीर्षे महाफलम्^८ ॥३५॥

[सरोमवस्त्रमित्यनेन तूलपटोक्तानां ग्रहणम्^९ ।]^{१०}

तथा (३।३।१६।३२) :—

१४[धान्यानाम् तथा] पौषे^{१५} दारुणां चाप्यनन्तरे ।

फाल्गुने सर्वगन्धानां नास कार्या विचारणा ॥३६॥

1 A विष्णुधर्मोक्तं	11 I. O. वाचं
2 A जलधेनि-	12 A 'वाच' for 'वाच'
3 A omits वा	13 A सुवर्गते
4 A पूषदानात्तथैव	14 I. O. तूलपटोक्तानाम्
5 A अवाप्तुः, I. O. अवाप्तुः	15 A omits the bracketed portion
6 A reads the bracketed portion as आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा प्रीणयेद्भोगिशायिनम्	16 Supplied from V. D. I. O. and A omit it
7 A omits the bracketed portion	17 I. O. and A दारुणां
8 I. O. omits the bracketed portion	

१[अनन्तरे माघे] दानं महाफलमित्यनुषज्यते^२ । अत्र यत्रापि द्वादशयुक्ते लो नास्ति तत्रापि समभिव्याहारात् द्वादशयोन्नेया^३ ।

चैतशुक्रद्वादश्यां यथाशक्ति नानावर्णवस्त्रमर्चित^४-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि-
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहितचित्त^५-वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽ-
हमेतच्चित्त^६-वस्त्रं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति
वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणपूर्वकं परिधानम्^७ स्वीकारः । वैशाखशुक्र-
द्वादश्यां काञ्चनदानवाक्ये विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहित-रुक्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रुक्म-
मिति निवेशयम्^८ । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं^९ रुक्ममिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्वीकारः । १०ज्येष्ठशुक्रद्वादश्यां छत्रोपानह-
युग^{११}-दानवाक्ये विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहित-छत्रोपानहयुग^{१२}-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-
च्छत्रोपानहयुगमिति^{१३} निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरमेतच्छत्रोपानहयुगे प्रजा-
पत्युत्तानाङ्गिरसदेवते^{१४} इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । छत्रदण्डग्रहण-
मुपानहयुगारोहण^{१५} स्वीकारः । आषाढशुक्रद्वादश्यां खटोपरि-तूलिकादिविरचित^{१६}-शयनीय-
दानवाक्ये सोत्कर्षरवेतद्वीपप्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनीयमिति^{१७} निवेशयम्^{१८} । वाक्यान्तरं
प्रोयतां भोगिशायीति वदेत् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् एतच्छयनं प्रजापतिदेवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च^{१९} स्वीकारः । श्रावणशुक्रद्वादश्यां
वस्त्रदानवाक्ये सोत्कर्षविष्णुलोकप्राप्ति-^{२०}कामोऽहमेतद्वस्त्रमिति^{२१} निवेशयम् । स्वस्तिसावित्री-

1 A अनन्तमाघे for the b. p.	10 A पौषे
2 A दानं महाफलमित्यनुषज्यते, I. O. omits महाफलम्	11 A युगम् for युग
3 A अत्र यत्रापि... तत्रापि वा be-fore पौषे in the 1st line of V. 36 above and अत्र यत्रापि इत्यत्र... here, the two together making up the present sentence.	12 A युगम् for युग
4 A omits अर्चितम्	13 A उपानहयुगे इति
5 A विहित	14 A उत्तानाङ्गिरसदेवते
6 A वित्रं	15 A छत्रोपानहयुगारोहणम् for उपानहयुग
7 A पूर्वकः परिधानं	16 A विरचितम्
8 A निवेशनीयं	17 A शयनमिति
9 I. O. वाचं for वाच	18 I. O. reads निवेश and omits वाक्यान्तरं... वदेत्, A निवेशनीयम्
	19 A स्पर्शश्च
	20 A कामना for कामोऽहम्
	21 A निवेशनीयम्

पाठानन्तरं वक्ष्यते इहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
 १[दशमग्रहणपूर्वकं परिधानं] स्त्रीकारः । २[भाद्रपदशुक्रद्वादश्यां गोदानवाक्ये गोलोक-
 प्राप्तिकामोऽहमेतां गामिति निवेद्यम्] । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं गौरि^३ रुद्रदेव-
 तेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्त्रीकारः । ४[आश्विन-
 शुक्रद्वादश्यामश्वदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-द्वादशीविहिताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽह-
 मिति निवेद्यम्] । वाक्यानन्तरं^५ प्रीयतामश्वशिरा इति^६ वदेत् । स्वस्तिसावित्री-
 पाठानन्तरमश्वोऽयं यमदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं^७
 स्त्रीकारः । कार्तिकशुक्रद्वादश्यां तुलपटो^८-दानवाक्ये स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतत्सरोमवन्नमिति^९
 निवेद्यम्^{१०} । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं वक्ष्यते इहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशमग्रहणपूर्वकं परिधानं]^{११} स्त्रीकारः । [मार्गशोर्ष^{१२}-शुक्रद्वादश्यां
 सैन्धव-साम्भरि-ककुवाह्यलवणानामभ्यस्तमदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-द्वादशीविहितान्ये-
 तानि^{१३} लवणान्यहं दद्यामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणान्येतानि समुद्रदेवतानिति
 प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । १४^{१५} पौषशुक्रद्वादश्यां धान्यदानवाक्ये विष्णुधर्मो-
 त्तरोक्त-द्वादशीविहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वान्यमिति^{१६} निवेद्यम् । स्वस्तिसावित्री-
 पाठानन्तरं^{१७} धान्यमिदं^{१८} प्रजापतिदेवतमिति^{१९} प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
 २०[मुद्गिग्रहणं]^{२१} स्त्रीकारः । २२[माघशुक्रद्वादश्यां दारुदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-द्वादशीविहित-

- 1 I. O. रूपं and A द्वादशग्रहणपूर्व-
कम् for the bracketed por-
tion
- 2 I. O. omits the bracketed
portion
- 3 A निवेद्यम्
- 4 A गौरि
- 5 I. O. 'मेतद्वन्नमिति'
- 6 A निवेद्यमिति
- 7 A वाक्यानन्तरं
- 8 I. O. विराममिति
- 9 A कर्णग्रहणं
- 10 A तुलपटो
- 11 I. O. 'परीयतामिति', A 'परीयताम'
- 12 A निवेद्यमिति

- 13 A omits परिधानं, I. O. रूपं
for the b. p.
- 14 A मार्गशोर्ष
- 15 A 'विहितमिति'
- 16 I. O. omits the bracketed
portion
- 17 A पौषशुक्रद्वादश्यां
- 18 A एतानि धान्यामिति for एत-
दान्यमिति
- 19 A 'पाट्याम्'
- 20 A एतानि धान्यामिति
- 21 A 'दानफलमिति' इति
- 22 A omits the bracketed por-
tion
- 23 I. O. लवणग्रहणं

दारुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दारुणीति निवेद्यम्^१ । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं दारु-
 ण्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनं^२ स्त्रीकारः ।
 फाल्गुनशुक्रद्वादश्यां परिभाषोक्त-सर्वगन्धदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-द्वादशीविहित]^३-सर्व-
 गन्धदानफलप्राप्तिकामोऽह- [मेतानि सर्वगन्धानीति निवेद्यम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
 सर्वगन्धा एते गन्धर्वदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनं
 स्त्रीकारः । सर्वश्चेतन्निवेशनं विष्णुधर्मोत्तरोक्त-द्वादशीविहित-चित्रवन्नदानफलप्राप्तिकामोऽह-
 मिति चित्रवन्नमिति स्थाने कार्यम् । एतास्तेव द्वादशो^४ तत्तदुक्त-^५ नक्षत्रयुक्तासु तत्तदुक्तद्रव्य-
 दाने^६ फलाधिक्यम् ।

तथा हि^७ (३३१६३३-३७) :—

भाग्यर्क्षसंयुता चैते द्वादशी स्यान्महाफला ।

१०भाग्यर्क्षं पूर्वफल्युतो । महाफलेत्यनन्तरोक्त-द्वादशीविहित-^{११}[तत्तद्दानफलान्येवाहं]
 महान्ति भवन्तीत्यर्थः^{१२} ।

हस्तयुक्ता च वैशाखे जैष्ठ्रे च स्वातिना^{१३} तथा ।

[प्रीष्टपदे तथाषाढे]^{१४} मूलोपेता च वैष्णवे ॥३७॥

वैष्णवे^{१५} श्रावण इत्यर्थः ।

तथा भाद्रपदे मासि^{१६} श्रवणेन च संयुता ।

१७[आश्विने द्वादशी पुरया भवत्याजर्क्षसंयुता ॥३८॥

आजर्क्षं पूर्वभाद्रपदा ।

कार्तिके रेवतीयुक्ता सौम्ये कृत्तिकया तथा ।

1 A निवेद्यमिति	11 A तद्दानफलप्राप्तिकामोऽहं एतानि
for the bracketed portion
2 A रूपं	12 I. O. भवतीत्यर्थः
3 A omits the bracketed por-
tion	13 A स्वाति
4 A 'मेत' सर्वगन्ध for the bracke-
ted portion	14 A प्रीष्टपदे तथाषाढे and I. O.
आषाढे for the bracketed
portion
5 A द्वादशयुत	15 A omits it
6 A 'नक्षत्रयुक्तासु तत्तदुक्तद्रव्य'	16 A माघे
7 I. O. दान	17 A श्रावणेन
8 A तथा च	18 A omits the bracketed por-
tion
9 A भाग्यर्क्षसंयुता	
10 A भाग्य	

सौम्यो मार्गशीर्षः ।

पौषे मृगशिरसेता माघे चादित्यसंयुता ॥३६॥]

^१आदित्यं पुनर्वसु ।

फाल्गुने पुष्यसहिता द्वादशी ^२पावनी परा ।

नक्षत्रयुक्तास्वेतास्तु तथा दानमुपोषितम् ।

सर्वं महाफलं ज्ञेयमनन्तं द्विजसत्तमाः ॥४०॥

तथा दानमुपोषितमिति ^३यथाशक्तद्रव्याणां दानं महाफलं ^४तथोपवासोऽपि महाफलः । तान्येव तत्तदानोक्तानि ^५फलान्यस्यर्थं ददातीत्यर्थः । एवञ्च ^६सङ्कल्पमपि कुर्यात् । द्रव्य-दाने तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पूर्वफलगुणोयुक्त-द्वादशीविहित-^७चित्तवृत्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चित्त-वृत्तं ददानि । तथा विष्णुधर्मोत्तरोक्त-हस्तानक्षत्रयुक्त-द्वादशीविहित-रुक्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रुक्ममिति विशेषः । एवं ज्यैष्ठ्यादिष्वपि मासेषु ^८तत्तन्नक्षत्र-^९[युक्तत्वेन वाक्यरचनोद्गीर्णया] ^{१०} ।

महामारते(अनु-६८।१६क-२०क) :—

वैशाख्यां पौर्णमास्यां तिलान् ^{११}[दद्याद् द्विजातिभु] ।

तिला भक्षयितव्याश्च सदा ^{१२}त्वालमनश्च तैः ।

सदेति प्रत्यन्दमित्यर्थः ।

कार्यं सततमिच्छद्भिः ^{१३}श्रेयः सर्वात्मना गृहे ॥४१॥

यथेष्टसंख्येयब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो ^{१४}ऽर्चितांस्तिलान् ^{१५}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महामारतोक्त-वैशाखपौर्णमासीविहित-^{१६}तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्स्तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः । यजमानेन ^{१७}तद्दिने तिलैरुद्धर्तनं ^{१८}तिलभक्षणञ्च कार्यम् ।

- 1 A आदि
- 2 I. O. वाचनी
- 3 A यथाशक्तं दद्यात्
- 4 A उपवासोपि
- 5 A चक्षुषि
- 6 I. O. सङ्कल्पोपवासवपि
- 7 A omits चित्तवृत्त
- 8 I. O. तत्तन्नक्षत्रः
- 9 A: युक्त for the bracketed portion, I. O. -वाक्य रचनी-

- 10 A दद्यात् द्विजादिभु, I. O. दत्ता द्विजातिभिः
- 11 A लाञ्छितमनश्च
- 12 A सदा
- 13 A omits श्रेयः
- 14 A अर्चितांस्तिलान्
- 15 A omits तिल
- 16 A तद्दिने, I. O. omits it
- 17 I. O. तिलैरुद्धर्तनं

जावालः :—

^१श्रुतान्मुदकुम्भश्च वैशाख्यान्तु विशेषतः ।

निर्दिश्य धर्मराजाय ^२गोदानफलमाप्नुयात् ॥४२॥

^३श्रुतान् पक्वानाम् । वैशाख्यां पौर्णमास्यां ^४धर्मराजायार्चिताय ^५श्रुतान्मुदकुम्भं चार्चितं ^६दद्यात् । ॐ अथ गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं [धर्मराजाय श्रुतान्मुदकुम्भं] ^७ददानि । तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं ^८भगवते धर्मराजाय दक्षिणामेतत् काष्ठं ददानि ।

तथा :—

सुवर्णतिलयुक्तेस्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ^९ ।

तर्पयेदुदपातैस्तु ^{१०}ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥४३॥

अत्र प्रकरणाद्वैशाख्यामेव यथोक्तसंख्येयब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यस्तावत्संख्यार्चितयथोक्तोदपात-दानम् ^{११} । ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । जावालोक-सुवर्णतिलसहितोदपातदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतानि सुवर्णतिलसहितानि उदपाताणि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्री-पाठान्ते उदपाताण्येतानि ^{१२}वरुणदेवतानीति वदेयुः । ^{१३}स्पर्शनं स्वीकारः ।

यमः :—

वैशाख्यामेव विधिवद् भोजयेद् ब्राह्मणान् दश ।

तिराजमुषितः स्नात्वा कृषरं प्रयतः शुचिः ॥४४॥

गौरान् वा यदि वा कृष्णान् तिलान् क्षौद्रेण संयुतान् ।

दत्त्वा दशसु विप्रेषु तानेव स्वस्ति वाचयेत् ॥४५॥

- 1 A श्रुतान्मुदकुम्भान्
- 2 A गोदाने for गोदान
- 3 A श्रुतान्
- 4 A धर्मराजायार्चिताय
- 5 A श्रुतान्
- 6 A omits it
- 7 A धर्मराजकक्षप्रोक्तवर्धे उदकुम्भं for the bracketed portion

- 8 A भगवते वा
- 9 I. O. and A पञ्चवा
- 10 A -पार्श्वे
- 11 I. O. -यथोक्तोदपातं दानं, A -यथोक्त उदपातदानं
- 12 A उदपातावयैति
- 13 A रूपमनश्च

१[स्वस्ति वाचयेत्] प्रतिग्रहविधिं कारयेदित्यर्थः ।

प्रीयतां धर्मराजेति १पतुन् देवांश्च तर्पयेत् ।

यावज्जीवकृतं पापं २तत्क्षणादेव नश्यति ॥४६॥

३पितुन् देवांश्च तर्पयेदित्यनेन पार्वणश्राद्धं कुर्यादित्युक्तम् ।

४अधुतायुतश्च तिष्ठेत स्वर्गलोके न संशयः ।

मामेव तु न परयेत् न च पापेन लिप्यते ॥४७॥

पौर्णमास्याः पूर्वे ५पञ्चमदिने ६कृतैकभक्तादिः पूर्ववत् सूर्यादिदेवताभ्यस्त्रिराश्रोपवास-
७[पूर्वक-यमोक्त] वैशाखपौर्णमासी-विहित-मधुतिलदान-ब्राह्मण-८कृषरभोजन-९[कर्म मया
कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ३० श्व आरभ्य] तिरासमुपोष्यापरेऽहनि ११ पौर्णमास्यां दशभ्यो
१२ ब्राह्मणेभ्यो मधुयुक्तांस्तिलान् १३-चित्तान् ३० अद्यादि १४ युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यमोक्तदश-
ब्राह्मण सम्प्रदानक-मधु-१५ युक्ततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् १६ सक्षौद्रान् तिलान् ददानि ।
प्रीयतां धर्मराजः । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति
वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः ।] १७ ततो १८ यज्ञतस्तानेव
ब्राह्मणान् कृषरं भोजयेत् । १९ ततः पार्वणविधिना २० श्राद्धं समधुतिलैरेव कुर्यात् । २१ एतत्
दानं ब्राह्मणक्षत्रिययोरेव २२ वैश्यशूद्रयोस्त्रिराश्रयनिषेधात् ।

तथा च महाभारते :-

चतुर्थभक्तपणं वैश्ये शूद्रे विधीयते २३ ।

तिरासन्तु न २४ धर्मज्ञैरीरितं ब्रह्मवादिभिः ॥४८॥

1 A omits the bracketed portion	12 A omits it
2 A 'पितु'	13 A omits तिरासम्
3 I. O. तत्क्षणादेव	14 I. O. तुम्हा for युष्मभ्यम्
4 I. O. पितुन् देवांश्चर्पे, A 'पितु' देवांश्च तर्पे	15 A इत for यत्
5 A अधुतायुतं	16 A इतक्षौद्र
6 I. O. पञ्चदिने	17 A omits the bracketed portion
7 A कर्तव्यमिति	18 A यत् आनि
8 A पूर्वा for the bracketed portion	19 A तत्
9 A omits कृषर	20 A साजं
10 I. O. विवाह इति सङ्कल्प for the bracketed portion	21 A तत्
11 I. O. omits अपरेऽहनि	22 A वैशाखपौर्णमासी तिरासं निषेधात्
	23 A विधीयधीयते
	24 I. O. धर्मज्ञविहितं

तथा :-

वैशाख्यां पौर्णमास्यां १ ब्राह्मणान् सप्त २ पञ्च वा ।

क्षौद्रयुक्तैस्तिलैः कुष्णैर्वर्चयेद् ३ यदि वेतरैः ४ ॥४९॥

५ इतरैः श्वेतैस्तिलैः । ६ कुष्णैर्वर्चयेदिति तिलास्तेभ्यो दत्त्वा [प्रीयतां धर्मराजेति तानर्चयेदित्यर्थः ।]

७ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्त्तते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥५०॥

यद्वा मनसोति इष्टदेवताप्रीत्यर्थे वा । तदा चासुकदेवता प्रीयतामिति १० प्रतिवचनम् ।
वैशाख्यां पौर्णमास्यां सप्तभ्यः पञ्चभ्यो [ब्राह्मणेभ्योऽर्चयेत्] ११ ऽचित्तान् समधुतिलान् ३०
अद्यादि १२ युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यावज्जीवकृतपापक्षयप्राप्ति १३ कामोऽहमेतान् १४ सक्षौद्रान्
तिलान् ददानि । प्रीयतां धर्मराजेति [असुकदेवता इति] १५ वा ब्रूम १६ [इति ब्राह्मणान्
वदेत् । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठित्वा प्रीयतां धर्मराज इति असुकदेवता इति वा ब्रूयुः ।] दक्षिणा पूर्ववत् ।
१७ मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः ।

१८ विष्णुः :-

अथ वैशाख्यां पौर्णमास्यां कुष्णाजिनं सखरं मुकालाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविके वस्त्रे
प्रसारिते [प्रसारयेत्तत्तिलैः] १९ प्रच्छादयेत् । २० सुवर्णनाभत्वं कुर्यात् । २१ [अहतेन

1 A पौर्णमास्याम्	13 A omits प्राप्ति
2 A पञ्चवा	14 A सक्षौद्रतिलान्
3 I. O. and A वाचयेद्	15 A omits the bracketed portion
4 I. O. वेतरैः	16 A omits the bracketed portion
5 A omits it	17 I. O. स्वस्तिग्रहणश्च
6 I. O. क वाचयेदिति	18 A omits it
7 I. O. omits it, A प्रीयता धर्मराजेति तान्नाचयेदित्यर्थः for the b. p.	19 A तिलैः for the bracketed portion
8 A प्रीयतां	20 I. O. सुवर्णनाभित्वं
9 A प्रीयतां	21 A आहतेन वाचयणेन for the bracketed portion
10 I. O. वाचयन्	22 A वेति for चतुर्थं
11 A omits the bracketed portion	
12 A युष्मभ्यम् and I. O. तुम्हा for युष्मभ्यम्	

वासोयुगेन] प्रच्छादयेत् । सर्वरत्नगन्धैश्चालङ्कृत्यैवतस्यु^{२२} दिक्षु चत्वारि तैजसानि पात्राणि
क्षीरदधिमधुसर्पिःपूर्णानि निधायहिताग्नये ब्राह्मणाय वासोयुगप्रच्छादिताय दद्यात् ॥५१॥
अतः च वाधा भवन्ति :—

यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात् सखुरं शृङ्गसंयुतम् ।
तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥५२॥
ससमुद्रशुद्धा तेन सशैलवनकानना ।
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नाल संशयः ॥५३॥

वैशाख्यामाहिताग्नये ब्राह्मणायार्चिताय वज्रयुगेनाच्छादिताय शृङ्गखुरयुक्तं मुक्ताभूषित-
लाङ्गूलं^१ कम्बलोपरि प्रसार्य यथोक्तोपकरणयुक्तं कृष्णाजिनमभ्यर्च्य ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुकृ-वैशाखपौर्णमासीविहित-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतन्मुक्ताभूषितलाङ्गूलमाविकवक्ष्ये^२ तिलप्रच्छादितं सुवर्णनाभमहत्^३-वासोयुगप्रच्छादितं
सर्वरत्नसर्वगन्धक्षीरदधिमधु^४-सर्पिःपूर्णतैजस^५-पात्रचतुष्टययुतं कृष्णाजिनं दद्यात् । प्रति-
प्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कृष्णाजिनमिदं प्रजापतिदेवत-मिति वदेत् ।]^{१०} कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।

वैशाखाधिकारे वशिष्ठः :—

कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा^{११} हिरण्यं मधुसर्पिषम्^{१२} ।
ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥५४॥

वैशाखपौर्णमास्यां जन्मसंस्कारविधायुक्ताय ब्राह्मणायार्चिता-^{१३} योक्तोपकरणयुतं कृष्णा-
जिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । समस्तदुष्कृतनिस्तार^{१४}-प्राप्तिकामोऽहमेत-
तिलाच्छादितं^{१५} हिरण्यमधुसर्पिष्युतं^{१६} कृष्णाजिनं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तमनन्तरोक्त-
दानवत् ।

- 1 A निधायार्चिताग्नये
- 2 A वाधः प्रच्छादिताय
- 3 A वाधा
- 4 A सुक्तावाङ्मुच
- 5 A वक्ष्ये
- 6 I. O. सुवर्णनाभिः
- 7 A आहत for अहत
- 8 A omits यद्
- 9 I. O तिल for तैजस

- 10 I. O. निरयुक्ता for the brack-
eted portion
- 11 A जला
- 12 A मधुसर्पिषी
- 13 I. O. योक्त उपकरणयुतं, A
योक्तोपकरणयुतं
- 14 A अन्तर
- 15 I. O. अहमेत
- 16 A सर्पिष्युतं

तथा वैशाखाधिकारे :—

सुवर्णनाभं कृत्वा तु सखुरं कृष्णमार्गकम् ।
तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं^१ शृणु ॥५५॥
ससमुद्रशुद्धा तेन सशैलवनकानना ।
चतुरन्ता^२ भवेद्दत्ता पृथिवी नाल संशयः ॥५६॥

वैशाख्यां पौर्णमास्यां ब्राह्मणायार्चिताय कृष्णाजिनमुक्तरूपमुक्तोपकरणमर्चितम्^३ ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वशिष्ठोक्त-सुवर्णनाभकृष्णमृगाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतत् सुवर्णनाभं तिलप्रच्छादितं कृष्णमार्गकं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।२३) :—

श्रुताममुदकुम्भम्^४ वैशाख्याश्च विशेषतः ।

निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥५७॥

यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो^५ ऽर्चितानुदकुम्भान्^६ श्रुताभ्यां^७ वाचितानि ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१०} भयमुक्तिकामोऽहमेतानि ^{११} श्रुताभ्यां एतानुदकुम्भान्
दद्यात् । ^{१२} धर्मराजः प्रीयताम् । ततः स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं^{१३} श्रुताममिदं प्रजापति-
देवतमुदकुम्भोऽयं^{१४} वरुणदेवत इति प्रत्येकं प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
^{१५} स्पर्शः स्वीकारः ।

तथा (२।२६।१६-२१) :—

वैशाख्यां पौर्णमास्यां^{१६} ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

उपोष्य विधिना शान्तान्^{१७} [शुचिः प्रयतमानसः]^{१८} ॥५८॥

पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः ।

^{१९} [गन्धादिभिः समभ्यर्च्य वाचयेद्वा स्वयं वदेत् ॥५९॥]

1 A 'क' for उपकरण	11 A श्रुताभ्यां
2 A चतुरन्ता	12 A धर्मराज
3 I. O. दुक्तं for अर्चितम्	13 A श्रुतामिदं
4 A श्रुतम् and K. P. ज्ञातम्	14 A उदकुम्भो for उदकुम्भोऽयं
for श्रुताभ्यां	15 A उपोष्य
5 A वैशाख्याश्च	16 K. P. •शु
6 A अर्चिते for अर्चितेभ्यो	17 Supplied from K. P. I. O.
शान्तान्, A गेन
7 A श्रुताभ्यां	18 K. P. शुचीन् अयतमानसः for
the b. p.
8 A omits वाचितानि	19 Supplied from K. P. I. O.
and A omit it
9 A मुह्यन्त्यसुक्ता	
10 I. O. उभययुक्त for भययुक्त	

प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा^१ मनसि वर्तते ।

^२यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥६०॥

यद्वा मनसि [वर्तते इत्यभीष्ट]^३-देवताप्रीतये वा । वैशाखपौर्णमास्याः पूर्वतरदिने 'कृतैक-
भक्तादिः पूर्ववत् सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-^४कूर्मपुराणोक्त-समधुतिलदानकर्म मया कर्तव्य-
मिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ७^५ अ उपोष्य पञ्चदश्यां 'पूजापूर्वकसमधुतिलदान-
कर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने उपोष्यापरदिने स्नातः शुचिः शान्तमनाः
स्वेच्छया सप्त पञ्च वा शान्तान् 'ब्राह्मणानभ्यर्च्य तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो^६ मधुसहितान्
कृष्णतिलान् ७^५ अथादि 'युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यावज्जीवकृत-पापक्षयकामोऽहमेतान्
^{१०}समधुन् तिलान् ददामि । ^{११}[धर्मराजः प्रीयताम् असुकदेवो वा प्रीयताम् ।] प्रति-
प्रहीतारः खलिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेयुः । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । ^{१२}मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।

आदित्यपुराणे :—

ज्येष्ठे मासि तिलान् दत्त्वा पौर्णमास्यां विशेषतः ।

अश्वमेधस्य यत् पुरयं तत् प्राप्नोति ॥ संशयः ॥६१॥

ज्येष्ठपौर्णमास्यां ब्राह्मणायाचित्याचितान् तिलान्^{१३} ७^५ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलान् ददामि । प्रतिप्रहीता खलिसावित्री-
पाठान्ते एते तिलाः प्रजापतिदेवता इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं
स्वीकारः ।

आग्नेयपुराणे :—

एतच्छ्रुत्वाम्बरीषोऽपि वशिष्ठं प्रत्यभाषत ।

कथं [दृष्टे च धेनूनां]^{१४} दशानां फलमिष्यते ॥१॥

- 1 A दत्ता
- 2 Corrected from K. P. I. O.
and A 'यावज्जीवन्तु तत्'
- 3 I. O. वर्तते इतीष्ट for the br-
acketed portion
- 4 A 'कर्तव्यतत्पञ्चभक्तादि'
- 5 A ब्राह्मणराजोक्त
- 6 I. O. पूजापूर्वकसमधुतिः, A सम-
धुतिः

- 7 A omits ब्राह्मणान्
- 8 I. O. omits ब्राह्मणेभ्यो
- 9 A मधुसमधुमुक्त्वा
- 10 A समधु
- 11 A धर्मराजः प्रीयतामिति । असुकप्र-
देवो वा प्रीयतामिति for the
bracketed portion
- 12 A खलिसावित्री
- 13 A omits तिलान्
- 14 A वसिष्ठ उवाच for the b. p.

सर्वमेतन्ममाचक्ष्व प्रवक्तुं^१ कुशलोऽह्यसि ।

^२[तमाह स] वशिष्ठोऽपि शृणुष्व गदतो मम ॥२॥

^३त्वमेकाग्रमना भूत्वा महर्षे^४ दानमुत्तमम् ।

^५[यतो नाभ्यधिकं] किञ्चित्पि लोकेषु विद्यते ॥३॥

यद्वत्सा दिति-^६[जोऽप्येष बली] राजा समाहितः ।

रसातलगतो भुङ्क्ते दिव्यान् भोगाननुत्तमान् ॥४॥

तथा :—

^७सूरवधुचक्र X X नाथोऽयं दिवि मोदते ।

^८यद्वानेन नरश्रेष्ठ लैलोषयैरवर्धयितुं हितः^{१०} ॥५॥

तथान्येऽपि हि राजानो धर्मकृत्येषु ये मताः ।

तत्त ^{११}तद्दानमाहात्म्याद्गता पुरयकृतां गतिम् ॥६॥

^{१२}आषाढपौर्णमास्यान्तु मिथुनस्थे दिवाकरे ।

श्रद्धधानैर्जितक्रोधैर्देयमेतद् यथाविधि ॥७॥

जाम्बूनदस्य शुद्धस्य पलैस्त्रिंशति-^{१३}भित्तया ।

^{१४}[तदर्धमर्धमर्धेन यथाशक्ति पलैस्त्रिभिः ॥८॥]

^{१५}तदर्धं तदर्धमयं पञ्चदशपलमयमित्यर्थः । ^{१६}तदर्ध-[स्वार्धं पलसप्तकमयमित्यर्थः

^{१७}अर्धपादेन]^{१८} पलचतुष्टयेन वा कुर्यादित्यर्थः ।

द्वाभ्यामेकेन वा कुर्यात्-^{१९}द्वयं सर्वाङ्गशोभनम् ।

पलादूनो न^{२०} कर्तव्यो दुःखशोकभयावहः^{२१} ॥९॥

1 I. O. प्रवक्तुं	12 A आषाढे
2 A केशवोवाचि	13 A 'शोभन'
3 A ततमीष्ट for the bracketed
portion	14 A तदर्धमर्धेन यथा यथाशक्ति परे-
स्त्रिभिः for the bracketed por-
tion
4 A एकाग्रमना	15 I. O. omits this
5 A महर्षे	16 I. O. तद्वत्सा
6 A येन नाभ्यधिकं for the b. p.	17 I. O. अर्धपादेन
7 A वशिष्ठ उवाच for the br-
acketed portion	18 A omits the bracketed por-
tion
8 I. O. omits this	19 A 'द्वयं पञ्चाङ्गशोभन'
9 I. O. यद्वा	20 A पञ्चाङ्गशोभन, I. O. पञ्चाङ्गशोभन
10 I. O. तदर्धमर्धमर्धेन	21 I. O. भयावहः

मण्डपं कारयेद्विष्यं परार्थपटनिमित्तम् ।

तन्मध्ये तदङ्गलैः शुक्रैर्मण्डलं कारयेच्छुभम् ॥१०॥

परार्थमुत्कृष्टम् ।

ततः प्रभाते विमले समुत्थाय जितेन्द्रियः ।

शुक्राम्बरधरः स्नातः शुक्रमाल्यानुलेपनः ॥११॥

कृतनित्यक्रियः शुक्ररत्नमाल्यविभूषितः ।

नरो वा यदि वा नारी दिव्यभोगाभिलाषिणी ॥१२॥

शुक्ररत्नं मुक्ता ।

सितवस्त्रयुगच्छत्रं स्थापयित्वा ततो वृषम् ।

धुवर्णमण्डपे तस्मिन् सुरजैर्बहुभिधितम् ॥१३॥

चन्दनाशुक्रपूरैः^१ भुवनोभिलषासितैः^२ ।

सम्पूजयेत्ततः सम्यक्मन्त्रैः पुराणसम्मिक्तैः ॥१४॥

नमस्ते जगदाधार प्रियः पुण्यकृतामसि ।

त्वद्विहीने जगत्सिद्धिं कथिच्छुभमश्रुते ॥१५॥

नमस्ते धर्मराजाय वृषरूपधराय वै ।

त्वं मासुद्धर देवेश दुःखसंसारसागरात् ॥१६॥

यशः कीर्तिर्धनं धान्यं यदन्यदपि संस्तुतम् ।

तत् प्रयच्छेह देवेश परतः च शुभां गतिम् ॥१७॥

इति सम्पूज्य विधिवत्^३ देवं वृषरूपिणम् ।

नैवेद्यं सम्भवेत्तल हविषा निर्मितं शुभम् ॥१८॥

कालोद्भवं^४ मूलफलं सर्वं देयं समन्ततः ।

हविष्याभेन^५ भुञ्जीत भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ॥१९॥

सायाह्नौ च ततः कुर्यात् पुष्पं गृहमनुत्तमम् ।

^६ [सितपुष्पैः शुभैर्गन्धलुब्धमाधुकरालयैः ॥२०॥]

1 I. O. चन्दनाशुक्रपूरैः, A चन्दना-
शुक्रपूरैः

2 I. O. भुवनोभिलषासितैः

3 I. O. देव

4 I. O. काशीहव

5 I. O. सर्व, A omits it

6 I. O. सुखात्

7 A सितपुष्पैः शुभैः गन्धलुब्धं मधु-
करालयैः for the bracketed
portion

फलमूलानि धान्यानि दीपाः शुक्रदशान्विताः ।

^१ [धृतपूर्णास्तु कर्तव्याः] ^२ [सम्प्रसूतितमण्डपाः ॥२१॥

दशा वृत्तिः ।

रात्रौ जागरणं कार्यं देवदेवस्य सन्निधौ ।

वारमुख्यासमानार्घ्यगन्धर्वानसौख्यदान् ॥२२॥

गन्धर्वानतिगायनान् ।

गीतवादितशब्देन ब्रह्मघोषरवेण च ।

नमोलापैश्च नृत्यैश्च गमयेत्तां निशां ततः ॥२३॥

अरुणोदयवेलायां] समुत्थाय जितेन्द्रियः ।

पूजयित्वा^३ द्विजान्त गोहिरण्यैर्नरोत्तम^४ ॥२४॥

वृषरूपं ततो धर्मं प्रीयतां वृषभध्वजः ।

इत्युच्चार्य^५ परं मन्त्रमाचार्याय निवेदयेत् ॥२५॥

दत्त्वा दानमिदं^६ सर्वं विधिनानेन^७ पार्थिवः ।

^८ [कुर्याद्विनिवर्ज्यं विप्रो वेदकर्म समारभेत् ।

वैरयः^९ समुद्रगमनं^{१०} शूद्रः कर्म यथेष्टितम् ॥२६॥

फाल्गुन्यामथवा दद्याद् दानमेतन्नपोत्तमः ।

रौद्रं पर्वणि^{११} निर्दिष्टं ब्रह्मणः शङ्करस्य हि ॥२७॥]

^{१२} सीराषाढपौर्णमास्याः पूर्वतरदिने प्रातः स्नात्वा ^{१३} कृतनित्यो गृहीतोदपूर्णताम्रपाश
उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । तद्यथा— ॐ आमेयपुराणोक्त-पूर्वदिन^{१४} हविष्यभोजनपूर्वक-
वृषदान-कर्माहं करिष्ये । ततो यथेष्ट-^{१५} मुत्कृष्टवस्त्रमण्डपं कारयित्वा तन्मध्ये सिततण्डुलै-

1 A धृतपूर्णास्तु कर्तव्यः for the
bracketed portion

2 A omits the bracketed por-
tion

3 A द्विजान् तन्

4 A नरोत्तमाः for नरोत्तम

5 I. O. परं

6 I. O. सर्वं

7 I. O. पार्थिव

8 I. O. omits the bracketed
portion

9 A वैरय

10 A पूर्वं

11 A निर्दिष्टं

12 I. O. सीराषाढ

13 I. O. कृतनित्य

14 I. O. पूर्वदिने

15 A मुत्कृष्टवस्त्रमण्डपं

मैण्डल^१ कुर्यात् । ततो 'परदिने प्रातः' कृतनित्यः शुक्रमास्याम्बरधरो^२ 'धृतमुक्ताहारः पूर्वोक्तमण्डले शङ्खपङ्क्त्युप-^३शुक्रपरिमाणानामन्यतमपरिमाणेन' सुवर्णेन घटितं 'यथेच्छ-
रत्नखचितं वृषं स्थापयित्वा सितवस्त्रयुगेनाच्छाद्य यथाशङ्खपङ्क्त्युपचारैरुक्तमन्त्रैश्च सम्पूज्याभोष्ट-
संख्यब्राह्मणेभ्यो भोज्यानि दत्त्वा स्वयं हविष्यं शुक्ला सायं पुष्प-^४गृहविरचनादिपूर्वकमुक्तकमेण
रालौ जागरणं कुर्यात् । अपरदिने कृतनित्यः सूर्योदयसमये यथेच्छसंख्यान्^५ ब्राह्मणान्
गोभिर्हिरण्यैश्चाभ्यर्च्य^६ साङ्गवेदविदं^७ ब्राह्मणमभ्यर्च्यार्चितं वृषं^८ तस्मै^९ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आमे यपुराणोक्त-पूर्वदिनहविष्यभोजनपूर्वक-वृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
तत्तुल्यारोपितं विविधरत्नखचितं^{१०} वस्त्रयुगाच्छादितं वृषभं^{११} ददानि । प्रीयतां वृषभध्वजः ।
ततः प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं वृषोऽयं [विष्णुदेवत इति वदेत्]^{१२} । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । ^{१३}[पुच्छग्रहणञ्च स्त्रीकारः । फाल्गुनपौर्णमास्यां वा अनेन विधिना वृषमेतं दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१६।२२-२४क) :—

माध्यां कृत्वा तिलैः आद्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१॥

अथ पार्वणविधिना तिलैः आद्यकरणं शुभमम् ।

तथा :—

^{१४}स्वास्तीर्णशयनं दत्त्वा फाल्गुन्या ब्राह्मणाय तु ।

रूपद्रविणसम्पन्ना भार्या ^{१५}पञ्चवती तथा ॥२॥

^{१६}स्वास्तीर्णं दारुमयलक्षोपरि-सुप्रसारित- तुलिकादिरूपं पञ्चवतीं कुटुम्बिनीम् ।

नरः प्राप्नोति धर्मज्ञाः पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ।

तथा नार्घ्येपि भर्तारं नात्र कार्या विचारणा ॥३॥

1 A अततततततततततत	12 I. O. omits it
2 I. O. परदिने	13 A omits it
3 A अतनित्यं	14 A विविधरत्नखचितं
4 A शुक्रपङ्क्त्युपचार	15 A वृषं
5 I. O. and A इतमुक्ताहारः	16 A विष्णुदेवतं for the bracketed portion
6 I. O. शुक्र for शुभ	17 A omits the bracketed portion
7 A परिमाण	18 I. O. स्वास्तीर्णं
8 A वयेष्ट वृषभं विहितं	19 I. O. पञ्चवतीं
9 A omits यद्	20 I. O. स्वास्तीर्णं
10 A omits it	
11 A गोभिर्हिरण्यैश्चाभ्यर्च्य I. O. गोभिर्हिरण्यैः	

धर्मज्ञा इति सम्बोधनम् । नार्घ्येपि^१ यज्ञवस्त्रादिशुण्युक्तं भर्तारं प्राप्नोतीत्यर्थः । यथाशक्ति
शय्यामुपकल्प्यार्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्त-
रोक्तपौर्णमासीविहित-शयनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् स्वास्तीर्णं^२ शयनं ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते शयनमिदं प्रजापतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]
स्पर्शनं स्त्रीकारः ।

^३तथा (३।३।१६।२-३क) :—

संप्राप्य चैतमासस्य^४ शुक्लां पञ्चदशीं नरः ।

चितवस्त्रयुगं^५ दत्त्वा सोपवासो द्विजातये ।

ब्राह्मणां-^६स्तर्पयन् विप्राः सोभाग्यं महदाप्नुयात् ॥४॥

दानपूर्वतरदिने पूर्ववद्विष्याहारादि^७ कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मो-
त्तरोक्त-चित्रवस्त्र-^८युगदान-ब्राह्मण-^९तर्पणकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ^{१०}ॐ
श्व उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-चितवस्त्रयुगदान-ब्राह्मणतर्पणकर्मार्हं करिष्ये । ततो
नियमेन सुप्त्वा परदिने [उपोष्यापरदिनेऽर्चिताय]^{११} ब्राह्मणाय चितवस्त्रयुगमर्चितम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतच्चितवस्त्रयुगं ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रयुगमिदं बृहस्पतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशग्रहणपूर्वकं परिधानं^{१२} स्त्रीकारः । ततो यथेच्छं^{१३} सुवर्णवस्त्रभोज्यादिना^{१४} ब्राह्मणां-
स्तर्पयेत् ।

तथा :—

वैशाखपौर्णमास्यनुवृत्तो^{१५} (३।३।१६।५ख-६) :—

^{१६}तस्मिन्नेव तथाकाले ^{१७}सखुरं कृष्णमार्गणम्^{१८} ।

1 I. O. यत्	10 A अर्चिताय for the bracketed portion
2 A omits it	11 I. O. परिधान
3 A यज्ञ	12 A वयेष्ट
4 I. O. इष्ट	13 A भोज्यानि दिना
5 A उपवास	14 I. O. स्वाहृत्तो
6 I. O. भूत्वा, A दत्त्वा	15 A अर्चिताय
7 A युगम्	16 I. O. सुखरं
8 A स्तर्पयन्	17 I. O. कृष्णमार्गणं
9 A omits it	

तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वैरन्नैरलङ्कृतम् ।

^१तपस्विने तु दातव्या मही सवनकानना ॥५॥

^२सर्वैरन्नानि परिभाषोक्तानि । एवम्भूतकृष्णाजिनमेव ^३सवनकानना मही ।

^४[कृष्णाजिनदाने तथाभूतमही]-दानफलमेव भवतीत्यर्थः । तपःशालिनं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै यथोक्तमुक्तोपकरणसहितं ^५कृष्णमृगाजिनमर्चितम् ^६अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तं-^७पौर्णमासो विहित-^८[कृष्णाजिनदान]-फलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तिलप्रच्छादितं ^९वस्त्राच्छादितं ^{१०}सर्वैरन्नैरलङ्कृतं कृष्णमार्गणं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं ^{११}स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।न) :—

सोपवासस्तथा ज्यैष्ठ्ये पूर्ण[च शश]^{१२}लक्षणे ।

उपानही तथा छतं [दत्त्वात्यन्तं शुखी]^{१३} भवेत् ॥६॥

तथेति ^{१४}देयसमुच्चयार्थम् । ज्यैष्ठ्यपौर्णमासीपूर्वतरदिने पूर्ववद्वटिकाधिकप्रहरतये^{१५} हविष्याहारादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मोत्तरोक्त पौर्णमासीविहित-^{१६}च्छलोपानद्वयुगदान-^{१७}[कर्म ^{१८}मया कर्तव्यमिति निवेद्य^{१९} सङ्कल्पयेत् । ^{२०}अथ उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-च्छलोपानद्वयुगदान] कर्माहं करिष्ये । ^{२१}ततो नियमेन सुप्ता परदिने उपोष्यापरदिने अर्चिताय ब्राह्मणाय उपानद्वयुग^{२२} छतं चार्चितम्^{२३} ^{२४}अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अत्यन्तशुखप्राप्तिकामोऽहमेतदुपानद्वयुग^{२५}मेतच्छतं ददानि ।

- 1 A तपसंते
- 2 A सर्ववनि
- 3 A अन्नकानना
- 4 I. O. omits the bracketed portion
- 5 I. O. अर्चित
- 6 A विष्णुधर्मोत्त०
- 7 A कृष्णाजिन for the bracketed portion
- 8 A omits this
- 9 A सर्वैरन्नैरलङ्कृतं
- 10 A पुच्छग्रहणम्
- 11 A दत्त for the bracketed portion

- 12 A दत्त्वात् समुच्चये for the b. p.
- 13 I. O. देवसमुच्चयार्थं, A' देवसंछट-पात्रम्
- 14 A अटिकाधिकाधिकप्रहरतये
- 15 I. O. omits the b. p.
- 16 A omits कर्म
- 17 A निवेद्य
- 18 I. O. reads ततो निवेद्येन सुप्ता परदिने उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-च्छलोपानद्वयुगदानकर्माहं करिष्ये between करिष्ये and ततो
- 19 A उपानद्वयुगं
- 20 A चार्चितं, I. O. चार्चितं
- 21 A उपानद्वयुगम्

प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एतदुपानद्वयुगमुत्तानाङ्गिरोद्देवत-[मेतच्छतं प्रजापतिदेवत]^१मिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । उपानद्वयुगारोहणं^२ छतदण्डग्रहणञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।क) :—

आषाढ्यामन्नदानेन प्राप्नोत्यन्नं नरो बहु ।

ब्राह्मणायाचित्वायात्रमर्चितम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । प्रचुरान्नप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^४स्पर्शनं स्वीकारः^५ ।

^६[तथा(३।३।१६।ख) :—

जलधेनुप्रदानेन श्रावण्यां शुभमाप्नुयात् ॥७॥

विष्णुधर्मोत्तरोक्तविधिना जलधेनुसुपकल्प्याचितामर्चिताय ब्राह्मणाय^७ ^८अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^९शुभप्राप्तिकामोऽहमेतां जलधेनुं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते जलधेनुरियं विष्णुदेवतेति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१६।१०क) :—

गोदानं ^{१०}प्रीष्टपादे तु पौर्णमास्यां महाफलम् ॥८॥

प्रीष्टपादे^{१०} भाद्रपदे ब्राह्मणायाचित्वाय ^{११}गामर्चिताम् ^{१२}अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाफलप्राप्तिकामोऽहमेतां गामं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गौरियं ददद्देवतेति वदेत् । ^{१३}[कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।१०ख-११क) :—

^{१४}अश्वयुज्यं कांस्यपात्रं [दृतपूर्णं द्विजातये]^{१५} ।

^{१६}समुच्चयं तथा दत्त्वा ^{१७}दीप्ताङ्गस्तु भिजायते ॥९॥

1 A omits the bracketed portion	9 A प्रीष्टपदे
2 A अरोहण	10 A प्रीष्टपदं
3 A स्पर्शनञ्च	11 A omits it
4 I. O. स्वीकारं	12 I. O. omits the bracketed portion
5 A omits the bracketed portion	13 A अश्वयुज्यं, I. O. अश्वयुज्यं
6 I. O. omits तथा	14 I. O. दृतपूर्णं द्विजातये for the b. p.
7 I. O. adds अर्चिताय after this	15 I. O. समुच्चयं
8 I. O. स्वर्ग for यम	16 A दीप्ताङ्गस्तु भिजायते

अर्चिताय ब्राह्मणाय कांस्यपात्रं घृतेन पूरित्वा सुवर्णं^१ तन्मध्ये दत्तार्चितम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दीप्ताङ्गप्राप्तिकामोऽहं^२ मेतद्घृतपूर्णं^३ ससुवर्णं कांस्यपात्रं ददामि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^४ 'कांस्यपात्रमिदं विष्णुदेवतमिति वदेत् । '[कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा :—

अथयुक्कृष्णपक्षे तु या तु पञ्चदशी भवेत् ।
विष्णुद्वारेषु दातव्यास्तदा दीपा यद्वत्तम ।]
अन्यथापि तदा दीपैर्महत् पुण्यफलं लभेत् ॥१०॥

अन्यथापीत्यादि-^५त्यपुराणोक्तदानेषु ।

तथा चादित्यपुराणे^७ :—

प्रदोषसमये लक्ष्मीं^८ पुजयित्वा यथाक्रमम् ।
दीपवृक्षास्ततः कार्यः^९ शक्त्या देवगृहेषु च ॥११॥
चतुष्पथशमशानेषु नदीपर्वतवेश्मसु ।
वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु चत्वरेषु गृहेषु च ॥१२॥

[पर्वतवेश्मसु गृहासु ।]^{१०} आश्विनपौर्णमास्यनन्तरिता^{११} वाममावास्यायां विष्णुद्वारेषु^{१२}
आदित्यपुराणोक्तस्थानेषु च दीपं गृहीतोदपूर्णतात्र-[पात्र उद]^{१३} इमुखः सङ्कल्प्य^{१४} दद्यात् । ॐ
अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्वयुक्^{१५}-कृष्ण^{१६}-पञ्चदशीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं विष्णु^{१७}-
द्वारादिनानास्थानेषु दीपान् दास्ये इति सङ्कल्प्य तत्तत्स्थानेषु शरावस्थान् दीपान् दद्यात् ।

- 1 A 'तन्मध्ये'
- 2 A omits 'मेतद्'
- 3 A 'ससुवर्णं'
- 4 A 'कांस्यपात्रमिदं'
- 5 A omits the bracketed portion
- 6 I. O. omits 'च' and reads 'यानिच' for 'दानेषु', A reads the whole line as 'यथावदापि आदित्यपुराणोक्तदानेषु'
- 7 I. O. 'आदिपुराणं', A 'आदिपुराणं'
- 8 A 'च'.

- 9 I. O. 'कुम्भीः'
- 10 A 'पर्वतवेश्मसु गृहासु' for the b. p.
- 11 I. O. 'वाममावास्यायां'
- 12 A 'विष्णुद्वारेषु'
- 13 A 'उद' for the bracketed portion
- 14 A 'सङ्कल्प्य'
- 15 A 'सुक' for 'सुमुखः'
- 16 A 'कृष्णपथ' for 'कृष्ण'
- 17 A 'विष्णु'.

तथा (वि. ध. ३।३१६।११ख-१४क) :—

कार्तिक्यां चन्द्रवर्णाभमन्यवर्णमथापि वा ।

^१रत्नैर्गन्धैस्तथा धान्यैर्वाजै^२-र्वस्त्रैस्तथैव च ॥१३॥

अत्र चन्द्रवर्णाभमन्यवर्णस्य पृथग् ग्रहणात् [सांतिशयत्वमतस्तदभावे अन्यवर्णदानम्]^३ ।

[कृत्वा युक्त]^४-मथोक्ताणं^५ दत्त्वा दीपान् समन्ततः ।

चन्द्रोदये नरो दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१४॥

कान्तारे यममार्गे तु तेनासौ व्रजते सुखम् ।

सर्वाणि चास्य^६ भोगानि तत्र चासौ प्रयच्छति ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय चतुर्दिग् दत्तदीपचतुष्टयमवस्थापितं यथोक्तवर्णं नव-[रत्न-सप्त]^७-धान्य-
कुम्भारण्डादिबीजकर्पूरागुरुचन्दनकस्तूरी^८-युक्तं वस्त्रैराच्छादितं^९ वृषभमन्त्रितं^{१०} चन्द्रोदये ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-चन्द्राभोक्त^{११} दानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतं^{१२} रत्नगन्धधान्यबीजवस्त्रदीपचतुष्टययुक्तं^{१३} मुक्ताणं ददामि । प्रतिप्रहीता स्वस्ति-
सावित्री-[पाठान्त उच्चार्य विष्णुदेवत इति]^{१४} वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं
स्वीकारः । अन्यवर्णदाने तु तत्तद्गणोक्तैः^{१५} कार्यः ।

तथा :—

दीपा नदीषु दातव्याः कार्तिक्यान्तु विशेषतः ।

कार्तिक्यां कार्तिकपौर्णमास्यां^{१६} । अत्र विशेषतः^{१७} इति पददर्शनात् विष्णुधर्मोत्तरोक्त^{१८}-
मेव फलम् ।

× × × × × ×

तेजस्वी च यशस्वी च रूपवानभिजायते ॥१६॥

अतिसम्बन्धात् कार्तिकपौर्णमास्यां पूर्ववत् नयां दीपदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ अथ विष्णु-

- 1 A नवै for रत्नै
- 2 I. O. 'धान्यैर्वाजै' for 'धान्यैर्वाजै'
- 3 A 'अतिशयत्वात्पात्राणि' for 'यथावदापि आदित्यपुराणोक्तदानेषु'
- 4 A 'युक्त' for the b. p.
- 5 A 'मथोक्ता'
- 6 A 'रत्न' for the b. p.
- 7 A 'कर्पूर' for 'कस्तूरी'
- 8 A 'वस्त्रैराच्छादितं', I. O. 'वस्त्रैराच्छादितं'
- 9 A omits it
- 10 I. O. adds 'वृषभ' after this
- 11 A omits 'रत्न'
- 12 A 'मेतम्'
- 13 A 'पाठान्त उच्चार्य विष्णुदेवतमिति' for the bracketed portion
- 14 A 'ॐ'
- 15 A 'कार्तिककृष्णचतुर्दश्यां पौर्णमास्यां'
- 16 A 'विशेष'
- 17 I. O. 'विष्णुधर्मोक्त'

धर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं नयामेतान्^१ दीपान् दास्ये । ततो
नयां जले^२ यष्टीरारोप्य कदलीस्तम्भनिर्मित-^३पञ्चवोपरि वा दीपान् दद्यात् ।

तथा (वि. ध. ३।३१६।१४ख-१७क) :—

मार्गशीर्षे^४ तथा मासे^५ पूर्णे^६ शिशिरदीपितो ।

महाराजनरत्नेन वाससा द्विजपुङ्गवम् ॥१७॥

महाराजनरत्नेन कुसुम्भरजितेन ।

आच्छाद्य कांस्यपात्रस्थं^७ प्रस्थं कृत्वा समाहितः ।

लवणस्य तु मुख्यस्य चूर्णितस्य^८ द्विजोत्तमाः ॥१८॥

प्रस्थो^९ द्वात्रिंशत् पत्तानि^{१०} । मुख्यस्य हविष्यस्य ।

दत्त्वा [सुवर्णनाभन्तु तस्मिन्नेव]^{११} द्विजातये ।

सीमाग्यरूप^{१२}-लावण्ययुक्तो भवति मानवः ॥१९॥

सुवर्णनाभं मध्यम्यस्तस्युवर्णम् । सिन्दूरी^{१३}-वस्त्रेण ब्राह्मणमाच्छाद्य कांस्यपात्रे चूर्णित-
सौन्धवप्रस्थं^{१४} निधाय^{१५} तन्मध्ये^{१६} सुवर्णं^{१७} दत्त्वाभ्यर्च्यार्चिताय तस्मै ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । विष्णु धर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहितलवणप्रस्थदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१८} कांस्य-
पात्रस्थं^{१९} सुवर्णनाभं लवणप्रस्थं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं
सोमदैवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः^{२०} स्वीकारः ।

तथा (वि. ध. ३।३१६।१७ख-२१ख, २४ख-२५ख) :—

गौरसर्पपङ्क्तयेन^{२१} पौष्पामृतसादितो नरः ।

गव्यस्याज्यस्य^{२२} कुम्भेन सोऽभिषिक्तस्त्वनन्तरम् ॥२०॥

1 A 'एतां नयां'	11 A रूप वा for रूप
2 A यष्टिमारोप्य	12 A सिन्धुरि.
3 A reads पञ्चवोपरि and omits वा	13 A विधाय
4 A: मार्गशी	14 I. O. मन्त्रे
5 A मासे	15 A सुवर्ण
6 A कांस्यपात्रपात्रस्थं	16 A मितत्
7 A वर्णितस्य	17 A कांस्य पात्रस्थ
8 A प्रस्थं	18 I. O. रूपं, A स्वर्णपत्र
9 I. O. पत्तानि	19 A मान for पीथा
10 A सुवर्णनाभं तस्यै चर्चिताय
for the b. p.	20 I. O. गव्यस्याज्यस्य

उत्सादित उद्धर्तितगानः ।

विश्रुतस्तथा ज्ञातः^१ सर्वबोजौषधि^२-जलैः ।

रत्नगन्धफलोपेतैर्घृतेन^३ तदनन्तरम् ॥२१॥

सर्वबोजौषधि^४-जलैः परिभाषोक्त-सप्तधान्य-सर्वौषधि^५-मिश्रितजलैरित्यर्थः ।

ससुवर्णसुखं दृष्ट्वा तद् प्रदद्याद्^६-द्विजातये ।

घृतेन [अभितं विष्णु]^७ शक्त्या सम्पूजयेत्ततः ॥२२॥

घृतञ्च जुहुयाद्ब्रह्मै^८ घृतं दद्याद्द्विजातये ।

^९कलं वस्त्रयुगं दद्यात् सीपवासः समाहितः ॥२३॥

कर्मणानेन^{१०} धर्मेणाः^{११} पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१२} ।

पौर्णमासीषु चैतासु^{१३} माससर्गसहितासु च ॥२४॥

एतेषामेव दानानां फलं दशगुणं भवेत् ।

[महत्पूर्णासु चैतासु फलमक्षयमश्रुते ॥२५॥

एतास्तेव पौर्णमासीषु यदा माससंज्ञनक्षत्रयोगो भवति, तदोक्तदानफलेभ्यो दशगुणं
फलम् ।^{१६} यदा तु पौर्णमास्यामेव माससंज्ञं^{१७} नक्षत्रे चन्द्रबृहस्पती भवतः, तदा महामाघ्यादि-
शब्दवाच्या^{१८} भवति । तत्राक्षय्यं फलम् ।

तथा च विष्णुः :—

^{१९}दश्येते सहितौ यस्यां दिवि चन्द्रबृहस्पती ।

पौर्णमासी तु महती [प्राप्ता सम्बत्सरे तु या]^{२०} ।

तस्यां दानोपवासाद्यमक्षय्यं^{२१} परिकीर्तितम् ॥२६॥

1 A ज्ञात	10 A कात
2 I. O. बोजौषधी and A बोजौषधी
for बोजौषधि	11 A कर्मणा वि
3 A ब्रह्म for ब्रह्म	12 A धर्मेणाः
4 I. O. घृते च	13 A पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमं
5 I. O. and A सर्वबोजौषधी.	14 A चैतासु
6 I. O. ब्रह्मैषधी and A ब्रह्मैषधीनां
for सर्वौषधि	15 A omits the bracketed
portion
7 A प्रदद्यात्	16 A चाक्षय्यं.
8 I. O. 'अभितं' विष्णु and A
सुषितो विष्णु for the bracketed
portion	17 A पक्ष्ये for वाक्ष्य
9 A जुहुयाद्ब्रह्मै	18 I. O. and A दृष्ट्वा
	19 A प्राप्ता संबत्सरे तु या and I. O.
प्रोक्ता संबत्सरेण तु for the brac-
keted portion
	20 A दानोपवासादि अक्षय्यं

दानदिनपूर्वतरदिने सायं पूर्ववत् षटिकाधिकप्रहरतये^१ हविष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादि-
देवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^२पौषपौर्णमासीविहित-सर्वपोद्घर्तनादिपूर्वक-घृतदानकर्म
मया कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रयेत् । ॐ^३ 'अ' उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्तपौष-^४पौर्णमासी-
विहित-सर्वपोद्घर्तनादि-^५[पूर्वक-^६घृतदानमहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिन
उपोष्यापरदिने प्रातः^७ रत्रेतसर्वफलकेनोद्घर्तं गव्यघृतकम्भेन ज्ञातः^८ तदङ्गलचूर्णादिभि-
र्विद्वत्^९ कृत्वा परिभाषोक्त-^{१०}सप्तधान्य-सर्वौषधिमिश्रेण^{११}[रजगन्धफलयुतेन जलेन] ज्ञातो
मुखं घुवर्णसहिते घृते बीज्य तद्घृतं यस्मिन्^{१२}कस्मिंश्चिद् ब्राह्मणे प्रतिपाद्य घृतकपितं
भगवन्तं^{१३} विष्णुं यथाशक्ति सम्पूज्य^{१४}ब्राह्मणद्वारा ॐ^{१५} विष्णवे स्वाहेति घृतेन होमं
कारयेत् । ततो होमस्य कर्त्तुं वासोयुगं दक्षिणाम् ॐ^{१६} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
कृतैतद्दोमकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं वासोयुगं ददानि । होमस्य कर्त्ता^{१७} स्वस्तीति वदेत् ।
ततः प्रतिग्रहीतृब्राह्मणमानाम्या-^{१८}भ्यर्च्यार्चितं घृतं तस्मै ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ॐ^{१९} विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{२०}पौषपौर्णमासी-विहित-[सर्वपोद्घर्तनादिसहित]^{२१}घृतदानफलप्राप्ति-
कामोऽ^{२२}[हमेतद् घृतं ददानि ।] [कृतैतद् घृतदानविहितकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं ब्राह्मणं
ददानि ।]^{२३} प्रतिग्रहीता स्वस्तिस्वावित्रोपाठान्ते^{२४} घृतमिदं विष्णुदेवतमिति वदेत् । काम-

- 1 I. O. षटिकाधिकप्रहरतये
- 2 A omits पौष
- 3 I. O. जोषोष्यापरदिने
- 4 I. O. and A omit पौष
- 5 A reads the bracketed por-
tion from here to p. 633,
seven folios below within
मानादेवतकृतदानवर्तः
- 6 A पूर्वकं
- 7 A adds ज्ञात्वा here
- 8 A ज्ञातः
- 9 I. O. दिद्वत्
- 10 A सर्वधान्यसर्वौषधिमिश्रेण
- 11 A रजगन्धफलयुतेन जलेन, I. O.
omits जलेन
- 12 I. O. कस्मिन्

- 13 I. O. भगवन्तं
- 14 I. O. omits ॐ
- 15 A omits it
- 16 A कर्त्तुं
- 17 I. O. reads 'अर्च्यार्चितं' and omits
घृतं, A प्रतिग्रहीतृब्राह्मणमार्चितं
घृतं
- 18 I. O. omits ॐ
- 19 I. O. and A omit पौष
- 20 I. O. omits the bracketed
portion
- 21 A reads the bracketed por-
tion as विष्णुदेवतं सर्वपोद्घर्तनादि-
सहितं घृतमहं ददानि
- 22 I. O. omits the bracketed
portion
- 23 A स्वस्तीति वदेत्

स्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः^१ स्त्रीकारः । नक्षत्रयोगे [तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुष्यानक्षत्रसंयुक्त-
पौर्णमासी]^२ विहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति दानवाक्ये निवेशनीयम् । एवं माघे
मघायोगे फाल्गुने फल्गुनोदयस्यान्यतरयोगे चैत्रे चित्रायोगे वैशाखे विशाखायोगे ज्येष्ठे
ज्येष्ठायोगे आषाढे आषाढा^३-द्वयस्यान्यतरयोगे श्रावणे श्रवणायोगे भाद्रपदे भाद्रपदद्वय-
स्यान्यतरयोगे आश्विने अश्विनीयोगे कार्तिके कृत्तिकायोगे मार्गशीर्षे मृगशिरयोगे दान-
वाक्यमुन्नेयम् । एवं महापौषी-महामाघी-महाफाल्गुन्यादिषु द्वादशषु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
महापौषीविहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमित्या-^४चूनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वक्ता तसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे मासनियततिथिदानावर्तः ।

- 1 A प्रतिग्रह
- 2 A reads the bracketed por-
tion as विष्णुधर्मोत्तरोक्तपौष-
मास
- 3 I. O. and A आषाढः
- 4 A चूनीयं
- 5 A भाद्र

- 6 I. O. भाद्रपदाः, A भाद्रपदद्वय-
स्यान्यतरयोगे
- 7 A कृत्तिकायोगे
- 8 I. O. दानवाक्यमुन्नेयं, A दान-
वाक्यमुन्नेयं
- 9 I. O. 'चूनीयं'

अथ नानादैवत-नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः । (६५)

विष्णुः :—

¹[मार्गशीर्षशुक्लपक्षदश्यां मृगशिरस्युक्तायां] चूर्णितलवणप्रस्थमेकं² सुवर्णनाभं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् । ³अनेन कर्मणा रूपसौभाग्य-⁴भागभिजायते ॥१॥

अत्र यजमानो यथोक्तपौर्णमास्यां चन्द्रोदये ब्राह्मणं वस्त्रादिनाभ्यर्च्य चूर्णितसैन्धवस्य [दशरत्निकमानेन षोडशपलमेकं प्रस्थमभ्यर्चितं मध्यविन्यस्तपुवर्णं⁵ दद्यात् । ॐ अथा-मुक्तसगोत्रायामुक्तवेदामुक्तशाखायायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुकलत्रणप्रस्थ]⁶-दानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतं सुवर्णनाभं लवणप्रस्थं⁷ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा लवण-⁸प्रस्थोऽयं सोमदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं⁹ पठेत् । ततः अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं¹⁰ दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा लवणं स्पृशेत् ।

तथा :—

पौषी चेत्[पुष्यायुक्ता तस्यां]¹¹ गौरसर्पपक्ष्मैरुत्सादितशरीरो गन्धघृतकुम्भे-¹²नाभिषिक्तः सर्वौषधीभिः सर्वगन्धैः¹³ सर्वौषधीष्वेव ज्ञातो घृतेन च¹⁴ भगवन्तं वासुदेवं स्तपयित्वा¹⁵ गन्ध-पुष्पधूपदीपनैवेद्यादिभिर्वाभ्यर्च्य वैष्णवैः शाक्तैः¹⁶ बौद्धैस्तथैव मन्त्रैः¹⁷ पावकं हुत्वा ससुर्वर्णेन च घृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । [समुवर्णं घृतमर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ।]¹⁸ ¹⁹[वासोयुगं कर्त्तुं प्रदद्यात् । अनेन कर्मणा पुण्यते ॥२॥

- 1 A मार्गशीर्षे मार्गशीर्षपक्षदश्यां मार्गशिरस्युक्तायां for the bracketed portion
- 2 I. O. प्रस्थमेक
- 3 A अनेन
- 4 I. O. and A भागभिजायते
- 5 A reads the bracketed portion as वाक्विंशपलमेकं प्रस्थमेकं अथवा सुवर्णनाभं ज्ञाता सुवर्णनाभप्रस्थलवण
- 6 I. O. प्रस्थोऽयं
- 7 A omits दक्षिणाम्
- 8 I. O. पुष्पधूपदीपनैवेद्यादिभिर्वाभ्यर्च्य वैष्णवैः शाक्तैः बौद्धैस्तथैव मन्त्रैः

- 9 A नाभिषिक्तः
- 10 A सर्वौषधीः
- 11 A omits it
- 12 A गन्धपुष्पधूपनैवेद्यादिभिर्वाभ्यर्च्य वैष्णवैः शाक्तैः बौद्धैस्तथैव मन्त्रैः
- 13 A नाभिषिक्तः
- 14 A omits it
- 15 I. O. omits the bracketed portion and A reads it, preceded by घृतेन and followed by च
- 16 A omits the bracketed portion

नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः

६२३

उत्सादितशरीर उद्धतितगतः । सर्वौषध्यः सर्वबीजानि सर्वगन्धाश्च परिभाषोक्ताः । ज्ञातो¹ तन्मिश्रितजलेरित्यर्थः ।] ²दानवाक्यं यथा—³ॐ अ वासुक्तसगोत्रेभ्योऽमुक्त-वेदामुक्तशाखायायिभ्योऽमुक्तशर्मभ्यो युष्मभ्यं⁴ पुष्टिप्राप्तिकामोऽहमिदं⁵ समुवर्णं घृतं ददानि । स्वस्तिसावित्री-⁶पाठानन्तरं घृतमिदं विष्णुदैवतमिति प्रतिग्रहीतृभिर्वाच्यम् । ⁷कामस्तुतिः पूर्ववत् । दक्षिणादाने सम्प्रदानबहुत्वं पूर्ववाक्याद्विशेषः । ⁸स्पर्शः स्वीकारः । वासोयुगं⁹ कर्त्तुं प्रदद्यादिति ¹⁰होमकर्त्तुं दक्षिणाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । कृतैतद्धोमकर्म¹¹ प्रतिष्ठार्थं दक्षिणामेतद्वासोयुगं¹² ददानि । ¹³स्वस्तीति ब्राह्मणो वदेत् ।

तथाः—

माषी मषायुक्ता चेत्तस्यां तिलैः श्राद्धं कृत्वा पूतो भवति ¹⁴पार्वणविधिनोक्तम् ॥३॥

तथा¹⁵ :—

¹⁶फाल्गुनी ¹⁷फल्गुनीयुक्ता चेत्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीयां शयनीयं निवेद्य भार्यां मनोहां ¹⁸पञ्चवतीं श्रविणवतीं चाप्रेति नार्यपि भर्तारम् ॥४॥

¹⁹पञ्चवतीं कुटुम्बिनीं²⁰ स्वास्तीयां खट्वपरिविस्तीर्णोत्कृष्टतुलिकादि-²¹रूपं सुसंस्कृतं²² शोभननिर्माणम्²³ अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तमर्चितं²⁴ शयनीयम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ²⁵विष्णुक-पौर्णमासीविहित-शयनीयदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनीयं ददानि ।

- 1 I. O. omits it
- 2 I. O. and A तद्
- 3 A omits it
- 4 A पुष्टिप्राप्तिकामोऽहं
- 5 A समुवर्णं घृतं
- 6 A पाठान्
- 7 A प्रतिग्रहीतृभिर्वाच्यं
- 8 A कामस्तुत्यादि
- 9 A स्पर्शः
- 10 I. O. कर्त्तुं प्रदद्यादिति, A कर्त्तुं दद्यात्
- 11 I. O. होमस्य
- 12 I. O. omits कम
- 13 I. O. स्वस्ति
- 14 A पार्वणविधिनोक्तं युक्तं
- 15 I. O. and A omits it
- 16 A omits it
- 17 I. O. फल्गुनीति युक्ता, A फाल्गुनीति युक्ता
- 18 I. O. पञ्चवतीं, A प्रेक्षावतीं
- 19 I. O. पञ्चवतीं, A प्रेक्षावतीं
- 20 A कुटुम्बिनीं
- 21 I. O. रूपी
- 22 I. O. सुसंस्कृतं
- 23 A शोभनं निर्माणं
- 24 A शयनीयमर्चितं
- 25 A विष्णुकपौर्णमासीविहितं

स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते 'शयनीयमिदं' प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा :—

चैत्री चित्तायुक्ता चेतस्यो चित्रवस्त्रप्रदानेन सौभाग्यमाप्नोति ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^२ चित्रवस्त्रम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सौभाग्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतच्चित्रवस्त्रं ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^४ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणपूर्वकं^५ परिधानं स्वीकारः ।

तथा :—

वैशाख्यां पौर्णमास्यां ब्राह्मणसप्तकं चोदयुक्तैस्तिलैः^६ सन्तर्प्य धर्मराजानं प्रोणयित्वा
पापेभ्यः पूतो भवति ॥६॥

तत्तमन्त्रयुक्तामु-पौर्णमासीषु^७ दान-^८भ्रवणात्तन्मध्य-^९पातित्वाद्वापि विशाखानक्षत्रयुक्त-
पौर्णमास्यां दानम् । अर्चितेभ्यः सप्तभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितान् मधुयुक्तांस्तिलान्^{१०} अथादि^{११} युग्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^{१२} विष्णु-पौर्णमासीविहितं मधुयुक्त-तिलदानं^{१३}
फलप्राप्तिकामोऽहमेतान् चोदयुक्तैस्तिलान् ददामि । प्रीयतां धर्मराजः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति^{१४} प्रतिग्रहीतृभिर्वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
[^{१५}मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।]

तथा :—

ज्यैष्ठ्ये^{१६} ज्येष्ठायुक्ता^{१७} चेतस्यो^{१८} अन्नोपानत् प्रदानेन^{१९} नमराधिपत्यमाप्नोति ॥७॥

- 1 A omits एदं
- 2 I. O. वाच्यं for वाक्यम्
- 3 A चित्रं
- 4 I. O. वस्त्रं
- 5 I. O. वाच्यं for वाक्यम्
- 6 A ० गृह्येक
- 7 I. O. ० तिलैः
- 8 A पौर्णमासी
- 9 A ० प्राति०
- 10 A तुभ्य०
- 11 A विष्णुपौर्णमासी

- 12 A reads the bracketed por-
tion twice
- 13 A प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 14 I. O. स्वस्तिसावित्री
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 A चोदयुक्तैः तिला for the
b. p.
- 17 I. O. चेतसा
- 18 A अन्नोपानत्
- 19 I. O. नमराधिपत्यं

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^१ [अन्नोपानहौ^२ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नमराधिपत्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतच्चोपानहौ ददामि ।] स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एतच्चोपानहौ प्रजापत्युत्ता-
नाज्जिरोदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^३ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अन्नस्य दशग्रहणमुपा-
नहोरारोहणं^४ स्वीकारः ।

तथा :—

आषाढ्या-^५माषाढायुतायामन्नपानदानेन^६ तदेवाक्षय्यमाप्नोति ॥८॥

अन्नपानमित्यन्नं^७ पानम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमन्नपानम्^८ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-पौर्णमासीविहितमन्नपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नपानं ददामि ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नपानमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^९ । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् ।

तथा :—

श्रावण्यां^{१०} श्रवणायुक्तायां जलधेनुं^{११} सान्नां वासोयुगाच्छादितां दत्त्वा^{१२} स्वर्गलोकम-
वाप्नोति ॥८॥

मत्स्यपुराणोक्तं^{१३} जलधेनुमन्नसहितां कृत्वा वासोयुगेनाच्छायाचितामर्चिताय ब्राह्मणाय
धेनुदानावर्तक-मत्स्यपुराणीयजलधेनुदानविधिना^{१४} दद्यात् ।^{१५} [तत्र स्वरूपे सान्नां वासो-
युगाच्छादितामिति कामनायाच्च स्वर्गलोकप्राप्तिकामोऽहमिति च^{१६} विशेषः ।

तथा :—

श्रेष्ठपथां तद्युक्तायां^{१७} गोप्रदानेन सर्वपापविनिर्मुक्तो भवति ॥९॥

तद्युक्तायां पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदयोरन्यतरनक्षत्रेण युक्तायामित्यर्थः ।^{१८} [ब्राह्मणाय-

- 1 A adds चेतश्चोपानहौ ददामि
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एते before
the bracketed portion
- 2 I. O. वाच्यं for वाक्यम्
- 3 I. O. ० उपानहौ आरोहणं, A
० उपानहोरोहणं
- 4 I. O. ० माषाढायुतायां, A ० माषाढ-
युतायां
- 5 I. O. तदेवाक्षय्यं, A तदक्षय्यं
- 6 A पानम्
- 7 I. O. वाच्यं for वाक्यम्
- 8 A श्रवणयुक्तायां
- 9 A पानम्
- 10 A स्वर्गलोकप्राप्तिरेव
- 11 A जलधेनुं मत्स्यसहितां
- 12 I. O. ० विधना
- 13 A तत्स्वरूपमात्रम् for the brac-
keted portion
- 14 A omits it
- 15 A च दृष्टानेन
- 16 A reads the bracketed por-
tion as ब्राह्मणाय अर्चितां

वितावाचितो गाम्] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपाप-^१विनिर्मुक्तप्राप्तिकामोऽह-
मेतां गां ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गौरियं रुद्रदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^२ । पुच्छ-
ग्रहणं स्वीकारः ।

तथा :—

^३आश्वयुज्यामिनीगते चन्द्रमसि घृतपूर्ण[भाजनं सुवर्णयुतं]^४ विप्राय दत्त्वा [दीप्ता-
मिर्मवसि ॥११॥

अर्पिताय ब्राह्मणाय यथोक्तं भाजनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।]^५
दीप्तामिस्वप्राप्तिकामोऽहमेतत् घृतपूर्णं सुवर्णयुतं^६ भाजनं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
भाजनमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा :—

कार्तिकी चेत् कृत्तिकायुता स्यात्तस्यां सितमुच्चायामन्यवर्णं वा शराङ्कोदये सर्वशस्य-
रत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दद्यात् । ^७कान्तारभयं न परयति ॥१२॥

अत्र सितोपादानात् सितोद्धाने फलाधिक्यं दीपमध्ये इति दीपचतुष्टयमध्ये । ^८सर्व-
रत्नानि सर्वशस्यानि सर्वगन्धाश्च परिभाषोक्ता ब्राह्मणः । ब्राह्मणायार्चिताय चन्द्रोदयसमये
यथोक्तं रुद्रमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुकृ-पौर्णमासीविहित-सितो-
द्धानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सर्वशस्य-^९[सर्वरत्न सर्वगन्धोपेतमुच्चायं] ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते उच्चायं विष्णुदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
पुच्छग्रहणं स्वीकारः । अन्यवर्णदाने तु तद्वर्णनिवेशो^{१०} विशेषः ।

विष्णुधर्माक्षरे (३।३।१०।३३) :—

माघे ^{११}श्रवणसंयुक्ता कृष्णा ^{१२}स्याद्दशी यदा ।

^{१३}तिलदानं ^{१४}महत् पुण्यम् [विनापि श्रवणेन तु] ^{१५}॥१३॥

1 A विनिर्मुक्ति for विनिर्मुक्त

2 I. O. वाच्यं for वाक्यम्

3 A अथघृतवाचिनीयते

4 A अथघृत for the bracke-
ted portion

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I. O. omits it

7 A तस्यां

8 A एव for एव

9 I. O. वाच्यारतमम्

10 A सर्ववस

11 A सर्वगन्धोपेतप्रकाशं for the
bracketed portion

12 I. O. तद्वर्णनिवेशो

13 A अथघृतम्

14 A च द्वावौ

15 I. O. दिनद्वयं

16 A यद्वाह्वयं

17 I. O. omits the bracketed
portion

^१[लभेतेति फलं सम्बध्यते ।]^२श्रवणायुक्त-माघकृष्णद्वादशीदिने ब्राह्मणायार्चिताय
तिलानर्चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहत्पुण्यप्राप्तिकामोऽहमेतां तिलान्
ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^३मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । ^४[अत विनापि] श्रवणेनेति पददर्शना-
च्छ्रवणारहितं^५-माघकृष्णद्वादश्यामपि तिलदानं कर्तव्यम् ।

तथा :—

श्रवणद्वादशीयोगे^६ कृष्णपक्षे तथैव च ।

घृतेन दीपा दातव्यास्तैलेर्वा यदुनन्दन ॥१४॥

तथैव चेत्युक्ते 'वाक्यान्तरोक्तं' ^७[महत् पुण्यं लभेतेति फलं] सम्बध्यते : ^८श्रवणा-
युक्तद्वादश्यां पूर्ववद्दीपान् सङ्कल्प्याभिमतदेशे दद्यात् । ॐ अथ बृहत्पुण्यप्राप्तिकामोऽहं
घृतेन दीपान्^९ दास्ये इति सङ्कल्प्य दद्यात् । तैलेन दीपदाने^{१०} तु घृतपदस्थाने तैलपद-
निवेशो विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भूलासेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A अथघृतवाचिनीयते

3 I. O. सविग्रहं

4 A अथापि for the bracketed
portion

5 A विहितः

6 I. O. युक्त

7 I. O. वाच्यान्तरोक्तं

8 A reads the bracketed por-
tion as अथघृतवाच्यं लभेतेति

9 A अथवा

10 I. O. दीपा

11 I. O. दीपादाय

[अथ नानादैवतनक्षत्रदानावर्तः । (६६)]

महाभारते (अनु—६४।५) :—

कृत्तिकाया महाभागे पायसेन ससर्पिषा ।

सन्तर्प्य ब्राह्मणान् साधून् लोकानाप्रोत्यनुत्तमान् ॥१॥

अथ यजमानो ब्राह्मणेभ्यः ^१[सदाचारसम्पन्नशीलेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितं] सधृतपायसं दद्यात् । ^२अथामुकसगोलेभ्योऽमुकदेशामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेशर्मभ्यो शुष्मभ्यमनुत्तम-लोकप्राप्तिकामोऽहमेतं ससर्पिषं पायसं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पायसोऽयं प्रजापतिदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ^३अथ कृतैतदान-प्रतिग्रहार्थं शुष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत् काष्ठं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा पायसं स्पृशेयुः ।

तथा (अनु—६४।६) :—

रोहिण्यो प्रथितैर्मसैः ^{१०}[मार्गैर्यत्नेन] ^{११}सर्पिषा ।

पयोन्नपानं ^{१२}दातव्यमानृणयार्थं ^{१३}^{१४}द्विजातये ॥२॥

प्रथितैर्विहितैः ^{१५}[मार्गैर्मृग]-सम्पन्निभिः [पानं पानकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं] ^{१६}धृतमांससहितं दुग्धमन्नं पानकञ्च दद्यात् । ^३अथामुकसगोलायामुक-^{१७}वेदामुकशाखा-ध्यायिनेऽमुकदेशर्मणे तुभ्यमानृण्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१८}धृतमांसयुक्तं पयोन्नपानं ^{१९}ददानि ।

- 1 A omits the bracketed portion
- 2 A साधून्
- 3 A सदा दानशीलेभ्यः सम्पन्नेभ्यो for the bracketed portion
- 4 I. O. omits स
- 5 A ससर्पिषं
- 6 A सखी
- 7 I. O. पठेत्
- 8 I. O. शुष्मभ्यं
- 9 A एतत्
- 10 I. O. मार्गैर्वैद्यैः and A मार्गैर्वैद्यैः for the bracketed portion

- 11 A ससर्पिषा
- 12 I. O. पयोन्नपानं, A पयोन्नपान
- 13 A ऋणयार्थं
- 14 A द्विजातये
- 15 A मार्गैः मृग for the bracketed portion
- 16 A दानं पानकाऽर्चितं for the bracketed portion
- 17 A omits वेदामुक
- 18 I. O. omits दत्त
- 19 I. O. पयोन्नपानं

स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पयोन्नपानमिदं ^१विष्णुदैवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।७) :—

दोग्ध्रीं दत्त्वा सवत्सान् नक्षत्रे सोमदैवते ।

गच्छते मानुषाङ्गोकात् ^२स्वर्गवासमनुत्तमम् ॥३॥

सोमदैवतं मृगशिरः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां धेनुम् ^३अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनुत्तमस्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहमेतां सवत्सां दोग्ध्रीं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं दोग्ध्रीयं रुद्रदैवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छप्रहरणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।८) :—

आर्द्रायां कुशरं दत्त्वा तैलमिध्रमुपोषितः ।

नरस्तरति दुर्गाणि क्षुरधारांश्च पर्वतान् ॥४॥

आर्द्रानक्षत्रयुक्तादिनपूर्वतरदिने प्रातः कृत्यनित्यो घटिकाधिकप्रहरतये हविष्यं ^१भुक्त्वा ऽऽचम्य शुचीं देश उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः ^२ॐ [सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्च महाभूतानीति पठित्वा] महाभारतोक्तकुशर-दानकर्म मया कर्तव्यमित्युक्त्वा उदङ्मुखो गृहीतजलपूर्णताम्रपातः सङ्कल्पं कुर्यात् । ^३अथ उपोष्यापरदिने महाभारतोक्त-कुशरदानकर्महं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता परदिने कृतनित्य उपोष्यापरदिने तिलतण्डुलमिध्रदुग्धं तैलयुतं ^४मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^५अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-कुशरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तैलमिध्रं कुशरं ददानि । ^६स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कुशरोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-स्तुत्यादि पूर्ववत् ।

- 1 I. O. ऋद्रमभिदं
- 2 I. O. मानुषाङ्गोकात्, A मानुषाङ्गोका
- 3 A भुक्त्वा
- 4 A omits it
- 5 I. O. reads the bracketed

- portion as सूर्यसोमयमकालपञ्च-महाभूतानि
- 6 I. O. कृतनित्योपोष्यापरदिने
- 7 I. O. तिलतण्डुलमिध्रं
- 8 A omits मर्चितम्
- 9 A omits एतं
- 10 A reads ॐ before this

तथा(अनु—६४१६) :—

पूषान् पुनर्वसौ दत्त्वा तथैवाग्नानि शोभने ।

यशस्वी रूपसम्पन्नो बह्वन्ने^२ जायते कुले ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चित्वान् पूषान् [अन्नानि चार्चितानि]^३ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पुनर्वसुविहित पूषान्नदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतात् 'पूषान्' एतान्यन्नानि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पूषा एते प्रजापतिदेवता अन्नान्येतानि प्रजापतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा(अनु—६४१७) :—

पुष्ये तु कनकं दत्त्वा 'कृतं वाकृतमेव' च ।

अनालोक्येषु लोकेषु सोमवत् स^४ विराजते ॥६॥

'कृतमलहारी' अकृतमघटितम् । ^{१०}[अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं] यथोक्तं कनकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पुष्यर्चविहित-कनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतात् ^{११}कृताकृतं कनकं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कनकमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ^{१२} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा(अनु—६४१९) :—

^{१३}अश्वे वास्तमो रूप्यं ^{१४}[वृषभं वा] प्रयच्छति ।

स सर्वभयनिर्मुक्तः ^{१५}वैभवानधिष्ठति ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रजतं ^{१६}वृषभं वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्ताश्वे वाविहितरूप्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतात् रूप्यं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ^{१७}रूप्यमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१८}[वृषभदाने

1 A पूषान्

2 I. O. वषट्, A वडाव

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. चपूषान्, A पूषान्

5 A omits it

6 A दद्यात् स्त्रीकृतमेव for the bracketed portion

7 A विराजते

8 A लोकात्मकेषु

9 I. O. omits च, A कृतमलहारी-घटितं

10 A अर्चितं for the bracketed portion

11 A कृतं

12 I. O. वाच्यं for वाक्यम्

13 A अश्वे वास्तमो

14 I. O. वृषं वाच्यं for the bracketed portion

15 A सर्वभयनिर्मुक्तः, I. O. वास्तवानधि-

16 A दद्यात्

17 A रूप्यमिदं चन्द्रदेवतमिति

18 A omits the bracketed portion

तु वाक्ये रूप्यपदस्थाने वृषभपदनिवेशो निरोधः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वृषभोऽयं विष्णु-देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्वीकारः^१ ।

तथा (अनु—६४१२) :—

मघासु तिलपूर्णानि वर्द्धमानानि मानवः ।

प्रदाय पुत्र-^२बहुमानिह^३ प्रेत्य च जायते ॥८॥

वर्द्धमानानि शरावान् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^४ तिलपूर्णशरावत्तयम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्ततिलपूर्णवर्द्धमानदानफलप्राप्तिकामोऽह-^५मेतानि तिलपूर्णानि वर्द्धमानानि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते 'वर्द्धमानानि एतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४१३) :—

फाल्गुनी-^६पूर्वसमये ब्राह्मणानामुपोषितः ।

'भक्ष्यान् फाणित-संयुक्तान्' दत्त्वा सौभाग्यमृच्छति^{१०} ॥९॥

^{११}[फाणितं खण्डशालूक इति प्रसिद्धम् ।] पूर्वफल्गुनीयुक्तादिन-पूर्व-^{१२}तरदिने पूर्व-वदविष्णुहारादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-[महाभारतोक्त-पूर्व]^{१३}-फल्गुनीविहित-फाणितयुक्त-भक्ष्य^{१४}-दान-^{१५}कर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ॐ श्व उपोष्या-परदिने महाभारतोक्त-पूर्वफल्गुनीविहित-फाणितयुक्त-भक्ष्यदानकर्माहं करिष्ये । ^{१६}ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने [उपोष्यापरदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितान् फाणितयुक्तान् यथालाभं फल-मूलापूपलङ्गुकान्] ^{१७} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि

1 I. O. स्वीकार

2 I. O. बहुमानिह

3 A प्रेत्य

4 A अर्चितान्

5 I. O. अर्चिताम् तिलपूर्णान् वर्द्ध-

मानान्

6 I. O. वर्द्धमाना एते विष्णुदेवता

7 I. O. सर्वसमये

8 A भक्ष्यान्फाणितं for the bracketed portion

9 I. O. संयुक्तान्

10 I. O. मृच्छति

11 A फाणितं खण्डशालूक इति प्रसिद्धः for the bracketed portion

12 A omits तर

13 I. O. omits the bracketed portion

14 I. O. and A भक्ष्यं

15 I. O. कर्माहं करिष्ये इति

16 I. O. omits the bracketed portion

17 A reads the bracketed portion as महाभारतोक्त-पूर्वफल्गुनी-विहित-फाणितयुक्तभक्ष्याणि

फाणितयुक्तभक्ष्याणि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते भक्ष्याणीमानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।१४-१५) :—

धृतक्षीरसमायुक्तं विधिवत्^१ षष्ठिकौदनम् ।

उत्तराविधये दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ॥१०॥

यद्यत् प्रदीयते दानमुत्तराविधये नरैः ।

[महाफलमनन्तं^२ तन्मूवतीति]^३ विनिश्चयः^४ ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं धृतक्षीरयुतं^५ षष्ठिकौदनम्^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षस्वर्गलोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्धृतक्षीरयुक्तं^७ षष्ठिकौदनं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । स्वेच्छया गोदानं^८ [स्वर्णदानादिकं यदत्] विधीयते तदनन्तर-फलहेतुः^९ । यस्मात् पुण्यतमेयं^{१०} मुत्तरफलगुणो, तत् च देयद्रव्यदेवतास्वीकारौ च प्रतिग्रह-विधावनुसन्धेयौ ।

तथा (अनु—६४।१६) :—

हस्ते हस्तिरथं दद्याच्चतुर्गुणं^{११} सुपोषितः ।

प्राप्नोति परमाङ्गो^{१२} कान् पुण्यकामसमन्वितान् ॥१२॥

^{१३}[चतुर्गुणं चतुर्भिर्गजैर्युक्तमित्यर्थः ।] ^{१४}हस्तानवल्लयुक्तदिनपूर्वतरं^{१५} -दिने पूर्ववद-विष्णुहारादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वकं महाभारतोक्त-हस्तिरथदानं मया कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं कुर्यात् ।^{१६} अथ उपोष्यापरदिने महाभारतोक्त-हस्तिचतुष्टययुक्त-रथदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिने^{१७} उपोष्यापरदिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यपोक्तथम्^{१८} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-^{१९}चतुर्दस्तिरथयुक्त-

1 A षष्ठिकौदनं

2 I. O. महाफलमन्तं

3 A reads the bracketed portion as महाफलं यत् तत् तद्-तोति

4 I. O. विनिश्चयः

5 A चतुर्गुणं

6 A षष्ठिकौदनं

7 A reads the bracketed portion as स्वर्गदानादि यद्

8 A प्राप्तिः

9 I. O. कामम्

10 I. O. समन्वितः

11 I. O. परमाङ्गो कान्

12 A चतुर्गुणं चतुर्भिर्गजैर्युक्तं for the b. p.

13 I. O. चतुर्

14 A omits तद्

15 A omits यपोक्तथम्...दिने

16 A omits चतुर्दस्तिरथम्

रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^१ हस्तिचतुष्टययुक्तं^२ रथं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रथोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।^३ इशामहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।१७) :—

चितायां^४ वृषभं दत्त्वा^५ [पुण्यान् गन्धान्] भारत ।

चरत्यप्सरससां लोके रमते नन्दने तथा ॥१३॥

पुण्यान् मनोज्ञानुवृत्तानित्यर्थः^६ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वृषभं सुगन्धिद्रव्याणि चार्चितानि चन्दनागुरु-^७कपूरकालोयकानि^८ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-चित्राविहितरथं-पुण्यगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वृषभं^९ -मेतांश्च गन्धान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^{१०} अथभोऽयं विष्णुदेवतो गन्धा एते गन्धर्वदेवता^{११} ^{१२}[इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । वृषपुच्छग्रहणं गन्धस्य स्पर्शश्च स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।१८) :—

स्वात्थामय धनं दत्त्वा यदिष्टतममात्मनः ।

प्राप्नोति लोकान् स शुभानिह चैव महद्यशः ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय स्वर्णरजतताम्रकांस्यरक्तवस्त्रादीनामिच्छयान्यतममर्चितम्^{१३} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-स्वातीविहितेष्टतमधनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धनं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते धनमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।१९-२१) :—

विशालायां मनङ्गाहं^{१४} धेनुं दत्त्वा च दुग्धदाम् ।

^{१५}[सप्रासन्नं च शकटं सधान्यं वस्त्रसंयुतम् ॥१५॥]

1 A महाभारतोक्त just before it

2 A omits युक्तं

3 I. O. कथा

4 I. O. and A चित्राया

5 A वृषभं गन्धान् for the b. p.

6 I. O. कृतान्तिवर्तः

7 A कृतान्तिवर्तः

8 A चितं वृषभं

9 A प्रतिग्रहीता just before it

10 A वृषभोऽयं

11 A reads the portion bracketed from p. 620 above up to here within the chap. नाना-देवत नक्षत्रदानावर्तः

12 A omits the portion bracketed from here up to p. 641 below

13 Supplied from M. bh. I. O. omits it.

संप्राप्तमित्याकर्षयुगद्वयसहितमित्यर्थः । एवं चत्वारो दद्या योज्याः ।

पितृदेवांश्च प्रीत्याति प्रेक्ष्य चानन्यमश्नुते ।

न स दुर्णायवाप्नोति स्वर्गलोकम् गच्छति ॥१६॥

दत्त्वा यथोक्तं विप्रेभ्यो वृत्तिमिष्टां स विन्दति ।

नरकादीन् संक्षेपान्नाप्नोतीति विनिश्चयः ॥१७॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वं धेनुं शकटमाकर्षक-वृषचतुष्टययुक्तं धान्यवस्त्रसहितमर्चितम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्तविशाखाविहितानुशकटदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं यथासंख्यमेतमनुदाहृत्य एतौ धेनुम् एतं संप्राप्तं स धान्यं वस्त्रसंयुतं
शकटं दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तेऽनन्तानयं विष्णुदेवतो धेनुरियं वृषदेवता शकटोऽ-
नन्तानाश्विरोदेवता इति प्रतिग्रहीतारो वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दृषधेनोः पुच्छ-
ग्रहणं शकटस्यातोहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।२२) :—

अनुराधासु प्रावारं वस्त्रान्तरमुपोषितः ।

दत्त्वा युगशतम्पि नरः स्वर्गं गच्छति ॥१८॥

प्रावार-धुतरीयं वस्त्रान्तरं परिधानीयवस्त्रम् एवं वस्त्रयुगम् । अनुराधायुक्तदिनपूर्वतर-
दिने पूर्ववद्विष्णुहारादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः शोपवासमहाभारतानुराधाविहित-
वस्त्रयुगदानकर्म मवा कर्तव्यमिति निवेद्य यथाविधि सहस्रयेत् । ॐ अ उपोष्यापरदिने
महाभारतानुराधाविहितवस्त्रयुगदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता परदिने उपोष्या-
परदिने ब्राह्मणायाचितयाचितमुत्कृष्ट-वस्त्रयुगम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
महाभारतानुराधाविहितवस्त्रयुगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रावारमेतद्वस्त्रान्तरम् दद्यात् ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्तमिदं बृहस्पतिदेवतामिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । दद्याग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।२३) :—

कालशाकम् विप्रेभ्यो दत्त्वा मर्त्यैः समूलकम् ।

ज्येष्ठानामृद्धिमिष्टां वै गतिमिष्टां गच्छति ॥१९॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितसमूलककालशाकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
महाभारतोक्त-समूलककालशाकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् समूलकं कालशाकं दद्यात् स्वस्ति-

सावित्रीपाठान्ते कालशाकमिदं वनस्पतिदेवतामिति प्रतिग्रहीतारो वदेयुः । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२४) :—

मूले मूलफलं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ।

पितृन् स संप्रीक्षयति गतिमिष्टां गच्छति ॥२०॥

अत्र प्रसिद्धफलमूलानामलामेनापि फलानि मूलानि चार्चितानि अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-मूलार्चविहित-फलमूलदानफलप्राप्तिकामो-
ऽहमेते फलमूले दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं फलमूले एते वनस्पतिदेवते इति
प्रतिग्रहीतारो ब्रूयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२५-२६क) :—

१ अथ पूर्वाखाषाढासु दधिपात्रायुपोषितः ।

कुलवृत्तोपसम्पन्ने ब्राह्मणे वेदपारणे ।

पुरुषो जायते प्रेक्ष्य कुले ॥ बहुगोकुले ॥२१॥

× × परदिने महाभारतोक्त-दधिपात्रदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता अपरदिने
उपोष्यापरदिने कुलवृत्तशालिने वेदविदेऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितानि दधिसहितानि पात्राणि
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-दधिपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि
दधिपात्राणि दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते दधिपात्राख्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रति-
ग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२६ख-२७क) :—

उदसङ्को ससर्पिष्कं प्रभुतमधुकाणितम् ।

१ दत्त्वोत्तराखाषाढासु सर्वकामानवाप्नुयात् ॥

उदसङ्को घृतशर्करायुक्ता जलक्रिन्नाः सकवः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितमुदसङ्कं घृतयुतं
१ बहुतरमधुखण्डशालूकीयुक्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । असुकाप्राप्तिकामोऽहमेतं
घृतमधुकाणितयुक्तमुदसङ्कं दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते १ उदसङ्कोऽयं प्रजापतिदेवता
इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 Supplied from M. bh. I. O.
omits it.

2 E. O. पूर्वाखाषाढासु

3 I. O. दत्त्वोत्तराखाषाढासु

4 I. O. - सुस्तरम्

5 I. O. बहुतरमधुखाण्डम्

6 I. O. उदसङ्कोऽयं

तथा (अनु—६४१२७ख-ग) :—

दुग्धं त्वभिजितो योगे दत्त्वा मधुघृतप्लुतम्^१ ।

धर्मनिलो मनीषिभ्यः स्वर्गलोके महीयते ॥२३॥

उत्तराषाढान्त्यचतुर्भागे श्रवणाशनादिकाचतुष्टयाधिके अभिजितो नक्षत्रस्य योगः ।
अर्चितेभ्यो विद्वद्वाङ्मणेभ्योऽर्चितं मधुघृतमिधं दुग्धम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महाभारतोक्त-समधुघृतदुग्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं मधुघृतयुतं दुग्धं ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठानन्तरं दुग्धमिधं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतारो ब्रूयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४१२८) :—

श्रवणे कम्बलं दत्त्वा वस्त्रान्तरितमेव च ।

श्वेतेन याति यानेन सर्वलोकान् समावृतान् ॥२४॥

वस्त्रान्तरितं वस्त्राच्छादितम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां [वस्त्राच्छादितश्च कम्बलं]^२
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तवस्त्रान्तरित-कम्बलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
वस्त्रान्तरितं कम्बलं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कम्बलोऽयं बृहस्पतिदेवत इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणपूर्वकमाच्छादनं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४१२९) :—

गोप्रयुक्तं धनिष्ठासु यानं दत्त्वा समाहितः ।

वस्त्ररश्मिधरं^३ सद्यः^४ प्रेत्य राज्यं समश्नुते ॥२५॥

गोप्रयुक्तमाकर्षकवृषभद्वयसहितं वस्त्ररश्मिधरं वस्त्रमयरज्जुसहितम् अर्चिताय ब्राह्मणा-
याचितां यवोक्तं रथम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-धनिष्ठाविहित-
गोप्रयुक्तद्वयदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोप्रयुक्तं वस्त्ररश्मिधरं रथं ददानि । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं रथोऽयं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कशा-
ग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४१३०) :—

गन्धान् शतभिषायोगे दत्त्वा सागुरुचन्दनान् ।

प्राप्नोत्यप्सरसो लोकान् प्रेत्य गन्धाश्च शाश्वतान् ॥२६॥

१ I. O. मधुघृतं प्लुतं

२ I. O. reads the b. p. as

कम्बलं वस्त्राच्छादितं

३ I. O. वस्त्ररश्मिधरं

४ I. O. सद्यः

गन्धान् कस्तूरिकाम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां^१ यथोक्तद्रव्यसहितां^२ कस्तूरिकाम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-शतभिषाविहित-गन्धदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् सागुरुचन्दनान् गन्धान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गन्धा एते
गन्धर्वदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४१३१) :—

पूर्वभाद्रपदायोगे राजमाषान् प्रदाय ॥

सर्वभक्ष्यफलोपेतः स वै प्रेत्य सुखी भवेत् ॥२७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां राजमाषान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महा-
भारतोक्त-राजमाषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् राजमाषान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
राजमाषा एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।

तथा (अनु—६४१३२) :—

औरभ्रमुत्तरायोगे यस्तु मांसं^४ प्रयच्छति ।

स पितृन् प्रीणयति वै प्रेत्य चानन्यमश्नुते ॥२८॥

औरभ्रं मेषभवं । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां मेषमांसम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । महाभारतोक्त-औरभ्र-मांसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदौरभ्रं मांसं ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते मांसमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४१३३) :—

कांस्योपदोहनां धेनुं रेवत्यां यः प्रयच्छति ।

स प्रेत्य कामानादाय^५ दाता समुपतिष्ठति ॥२९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां धेनुम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-
रेवतीविहित-धेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कांस्योपदोहनां धेनुं ददानि । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं धेनुरियं रुद्रदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं
स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४१३४) :—

रथमश्वसमायुक्तं दत्त्वाभिन्त्या नरोत्तमः ।

हस्त्यश्वरथसम्पन्ने वर्चस्वी जायते कुले ॥३०॥

१ I. O. अर्चितायां

२ I. O. सहाहितायां

३ I. O. सर्वभक्ष्यं

४ I. O. मांसं

५ I. O. दातारमुपतिष्ठति

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रथम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतो-
क्ताश्वरथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वयुक्तरथं ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रथोऽयं प्रजा-
पतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कशाग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।३५) :—

भरणीषु द्विजातिभ्यस्तिलधेनुं प्रदाय वै ।

१गाव प्रभूताः प्राप्नोति नरः प्रेत्य वरास्तथा ॥३१॥

द्विजातिभ्य इति आत्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनम् । मत्स्यपुराणोक्तां तिलधेनुमुत्-
पाद्यार्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय धेनुदानावर्तस्थ^२-मत्स्यपुराणीयतिलधेनुदानविधिना दद्यात् ।
तल कामनायां महाभारतोक्त-भरणीविहित-तिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।७।२०-२७क) :—

कृत्तिकासु सुवर्णस्य दानं बहुफलं स्मृतम् ।

रक्तवस्त्रस्य रोहिण्यां सौम्यमे लवणस्य च ॥३२॥

सौम्यमे मृगशिरसि ।

कृसरस्य तथाऽर्द्रायामादित्ये^३ रजतस्य तु ।

घृतस्य तु तथा पुष्ये^४ चन्दनानाञ्च सर्पमे ॥३३॥

आदित्ये पुनर्वसोः सर्पमे अश्लेषायाम् । चन्दनानामितिरवेतचन्दनरक्तचन्दनकुचन्दना-
नाम् ।

तिलानाञ्च मध्याह्ने प्रियङ्गोर्भगदेवते ।

आर्यत्रे चाप्यपूपानां सावित्रे पायसस्य तु ॥३४॥

भगदेवते पूर्वफलान्याम् आर्यत्रे उत्तरफलान्याम् सावित्रे इत्यायाम् ।

वित्रायां चित्तवक्त्राणां सकृन् वायुदेवते ।

ऐन्द्रामे^५ चैव लोहानां मैत्रे मातृफलस्य च ॥३५॥

वायुदेवते स्नात्याम् ऐन्द्रामे विशाखायां मैत्रेऽनुराधायाम् ।

शुलस्य^६ च तथा शक्रे मूले मूलफलस्य च ।

हिमस्य मधुयुक्तस्य दानमाप्ये महाफलम् ॥३६॥

1 I. O. गोच

2 E. O. धेनुदानावर्तः

3 I. O. कशाग्रहणादिव

4 I. O. पुष्य

5 I. O. तन्नाम

6 I. O. चन्द्रल

शक्रो ज्येष्ठायाम् आप्ये पूर्वाषाढायाम् ।

विरवेरवरेऽभदानस्य श्रवणे वसनस्य च ।

धान्यस्य वासवे^१ विप्रा वारुणे चौषधस्य च ॥३७॥

विरवेरवरे उत्तराषाढायां वासवे धनिष्ठायां विप्रा इति सम्बोधनम् । वारुणे शतभिषा-
याम् ।

आजे पुराणबीजानां शस्यानां तदनन्तरे ।

गोरसानां तथा पौष्णे ज्ञानानामथ चारिवने ।

आजे पूर्वमात्रपदायां पौष्णे रेवत्याम् ।

तिलानाञ्च तथा दानं भरणीषु महाफलम् ॥३८॥

कृत्तिकानक्षत्रे अर्चिताय ब्राह्मणाय सुवर्णमर्चितम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तकृत्तिकाविहितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते सुवर्णमिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
रोहिण्यां लोहितवस्त्रदाने तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रोहिणीविहितरक्तवस्त्रदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतद्रक्तवस्त्रमिति वाक्ये विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रक्तवस्त्रमिदं बृहस्पति-
देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं
स्वीकारः । मृगशिरसि लवणदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तसौम्यविहितलवणदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतल्लवणमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । आर्द्रायां तिलतण्डुलपक्वाभदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मो-
त्तरोक्ताविहितकृसरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृसरमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते कृसरोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । रजत-
दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादित्यर्चविहित-रजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रजतमिति विशेषः ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रजतमिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
पयोघृतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुष्यर्चविहितघृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद् घृतमिति
विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्लेषायां चन्दनदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्लेषाविहितचन्दनदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि चन्दनानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते चन्दनान्येतानि गन्धर्व-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मध्याह्ने तिलदाने वाक्ये विष्णु-

धर्मोत्तरोक्त-महाविहित-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि तिलानीति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । पूर्वफलगुण्यां प्रियङ्गुदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-भगदेवतर्चविहित-
प्रियङ्गुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियङ्गुमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रियङ्गुरियं^१
प्रजापतिदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।
उत्तरफलगुण्यां^२-मृगपदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ताभ्यर्चनविहित-मृगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानां^३-
पूषानिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते मृगपदा एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । हस्तायां पायसदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-हस्ता-
नक्षत्रविहित-पायसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां पायसमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
प्रथमदानवत् । चित्तायां नानावर्णवस्त्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-चित्ताविहित-वस्त्रदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि चित्रवस्त्राणीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्राणीमानी बृहस्पति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।
स्वासां सक्तुदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वातीनक्षत्रविहित-सक्तुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानां
सक्तुनिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते सक्तव एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । विशाखायां सुवर्ण-रजत-चाप-कांस्य-सीसक-पित्तल-रत्नकृष्णायसानां
दाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विशाखाविहित^४-लोहदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि लोहानीति
विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लोहान्येतान्यग्निदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । अनुराधायां फलमाख्यदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुराधाविहित-
फलमाख्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलमाख्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते फल-
माख्यान्येतानि विष्णुधर्मोत्तरोक्त-अनुराधाविहित-फलमाख्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां फलमाख्या-
न्येतानि विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अत्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणं स्वीकारः । मूले मूलस्य फलस्य च दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-मूलार्चविहित-फलमूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां फलमूलमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते फलमूलमिदं वनस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

- 1 I. O. 'वेत'
- 2 I. O. 'प्रियङ्गु' रिहं
- 3 I. O. उत्तरफलगुण्यां मृगपदाने
- 4 I. O. 'मैत्रा' पूषान् इति

- 5 I. O. 'विशाखाविहित'
- 6 I. O. 'विष्णुधर्मोत्तरोक्त'
- 7 I. O. 'मूलस्य'

पूर्वाषाढायां मधुयुक्त-शिशिरजलदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पूर्वाषाढाविहित-हिमदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतन्मधुयुक्ततिलमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते हिममिदं विष्णुदेवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । उत्तराषाढायामन्नदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरो-
क्तोत्तराषाढा-विहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्न-
मिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । श्रवणौ वज्रदान-
वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-श्रवणाविहित-वज्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वज्रमिति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते वज्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । धनिष्ठायां धान्यदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-धनिष्ठा-
विहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वान्यमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते धान्य-
मिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।
शतभिषायां वनपाचितगुग्गुलु-पाचिततैलानामौषधानामन्यतमस्य दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
शतभिषाविहितौषध-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदौषधमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
औषधमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पूर्वभाद्रपदायान्धा-
न्यादीनामन्यतमस्य चिरन्तनशस्य दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुराण-बीजदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि पुराणबीजानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरे बीजान्येतानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । उत्तर-
भाद्रपदायां यथालाभं शस्यलयदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तोत्तरभाद्रपदाविहित-शस्यदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि शस्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते शस्यान्येतानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । रेवत्यां
तुल्यदधितकष्टतादीनां दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तरेवतीविहित-गोरसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^४
गोरसमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गोरसा एते विष्णुदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्विन्यां ज्ञानीयधुमन्धामलकादिदानवाक्ये विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तअश्विनीविहित]^५ ज्ञानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ज्ञानमिति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते ज्ञानमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
भरण्यां तिलदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-भरणीविहित-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां तिला-

- 1 I. O. उत्तराषाढायामन्नदाने
- 2 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त उत्तराषाढा
- 3 I. O. धान्यदाने

- 4 I. O. 'वेत'
- 5 A omits the portion bracke-
ted from p. 633 above up to
here

निति विशेषः^१ । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति^२ प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^३ [कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] 'मुष्टिमह्य' स्त्रीकारः ।

तथा :—

^४अवधौ दीपकं दत्त्वा नदीद्वितीयसङ्गमे ।

^५[विजस्त्री च यशस्वी च रूपवानभिजायते ॥३६॥

अवधानात्समुद्रदिने नदीद्वितीयसङ्गमे] दीपदानं^६ एहीतजलपूर्णात्तामपात उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् । ^७विष्णुचरितोक्तं-^८अवधौ विहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं नदीद्वयसङ्गमे दीपं दातुं इति^९ सङ्कल्प्य दद्यात् ।

तथा (३।३०-६।६८) :—

मासे मासे तु रेवत्यां ब्राह्मणान् घृतपायसम् ।

सदक्षिणं भोजयित्वा रूपमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥४०॥

यथेकं प्रतिमासं रेवत्यां ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यः^{१०} घृतसहितं पायसमर्चितम् ^{११}अथादि दुग्धमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनुत्तमरूपप्राप्तिकामोऽहमेतं घृतपायसं ददानि । ^{१२}स्वस्तिसावित्री-पाठानन्तरं घृतपायसोऽयं ^{१३}प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे नक्षत्रदानावर्तः ।

- 1 I. O. द्विः
- 2 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 3 A reads the b, p twice
- 4 'मुष्टिमह्य'
- 5 A 'मासे'
- 6 A omits the b, p.

- 7 A एहीतजलपूर्णात्तामपात
- 8 A अवधानात्
- 9 A सङ्कल्पं
- 10 A एहीतजलपूर्णात्तामपात
- 11 A 'पाठान्ते'
- 12 A प्रजापतिः

[अथ नानादैवत-मासव्यापिदानावर्तः ।] (६७)

विष्णु :—

आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं^१ प्रदायाश्विनौ प्रोणयित्वा रूपभाग् भवति । १॥

^२अथ 'सौराश्विनमुक्त्वा प्रतिपदि प्रातर्यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्यो घृतमर्चितं'^३ दद्यात् । ^४अथामुक्तमुक्तसंगोत्रेभ्योऽमुक्तमुक्तवेदामुक्तमुक्तं-शाखाध्यायिभ्योऽमुक्तमुक्तदेव-शर्मभ्यो युष्मभ्यं विष्णुक-मासावच्छिन्न-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्^५ घृतं ददानि । ^६अश्विनौ प्रीयेताम् । ^७प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा घृतमिदं विष्णुदैवत-मित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं^८ पठेयुः । ततः [७ अथ]^९ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं^{१०} [युष्मभ्यं दक्षिणामेतत्] काष्ठनं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा घृतं स्पृशेयुः^{११} । ^{१२}एव-मागाभ्यमावास्यां यावत् प्रत्यहं दद्यात् ।

तथा :—

तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा आरोग्यभाग् भवति ॥२॥

तस्मिन्नेवाश्विनं^{१३} इत्यर्थः । सौराश्विनकृष्ण^{१४} प्रतिपद्यर्चितेभ्यो यथेष्टसंख्य^{१५} ब्राह्मणेभ्यो दुग्धदधितकघृतानामन्यत्र समर्चितम् ^{१६}अथादि युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आरोग्य-प्राप्तिकामोऽहमेतान् ^{१७}गोरसान् ददानि । स्वस्तीदिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ^{१८}एवमागाभ्य-मावास्यां यावत् प्रत्यहं दद्यात् ।

1 A omits the bracketed portion	12 A प्रीतिः
2 I. O. घृत	13 A कामस्तुति
3 I. O. and A अथ	14 A omits the bracketed portion
4 I. O. सप्ताश्विनं and A सोम आश्विनं	15 I. O. दक्षिणामिदं युष्मभ्यमन्तमुक्तं for the b, p.
5 A omits अर्चितम्	16 A स्पृशेत्
6 A omits this	17 A एवं मासं सर्वमावास्यां
7 A omits this	18 A तस्मिन्नेवाश्विनं
8 A omits वेदामुक्तमुक्तं	19 A omits कृष्ण
9 A omits देव	20 I. O. सुखा for संख्या
10 I. O. 'मैत'	21 A adds तद्दानं before this
11 A अश्विनौ	22 A एवमावास्यामावास्यां

तथा :—

माघे 'मास्यग्निं' प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा 'सष्टतं कुन्माषं' 'ब्राह्मणात्' भोजयित्वा दोषाग्नि-
र्भवति ॥३॥

कुन्माषो 'राजमाष इति' प्रसिद्धः । सौर-[माघशुक्लप्रतिपद्यमौ]^१ ॐ प्रजापतये
स्वाहेति मन्त्रेण तिलान् 'यथाशक्ति' हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा यथेष्टसंख्य-
ब्राह्मणेभ्योऽर्चितं सष्टतं कुन्माषम् ॐ अथादि 'शुष्मभ्यमन्तमुक्त्वा' दद्यात् । 'दोषाग्नि-
प्राप्तिकामोऽहमेतं'^२ सष्टतं कुन्माषं ददाति । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कुन्माषोऽयं
प्रजापतिदेवतः'^३ इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं^४
स्वीकारः । 'एवमागम्यमावास्यावधि' प्रत्यहं होमं कृत्वा सष्टतं कुन्माषं दद्यात् ।

भविष्यपुराणे :—

दिने दिने^५ जपन्नाम भास्करस्य महात्मनः ।

ददाति कार्तिके यस्तु^६ तस्यायतनदीपकम् ॥४॥

जातिस्मरत्वं^७ प्रजापतं प्राकारयं सर्वजन्तुषु ।

अव्याहतेन्द्रियत्वञ्च स प्राप्नोति न संशयः ॥५॥

सौरकार्तिक-शुक्लप्रतिपदि गृहीतजलपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सूर्यायतनदीपं^८ [सङ्कल्प्य
आगाम्यमावास्यां]^९ यावद्दद्यात् । ॐ भविष्यपुराणोक्त-कार्तिकव्यापि-दीपदानफलप्राप्तिकामो-
ऽहं [सूर्यायतने दीपं दास्ये]^{१०} । ततो यथाशक्ति भास्कराय नम इति जपित्वा^{११} प्रज्वाल्य
दद्यात् । 'एवमपरदिनेष्वपि^{१२} सङ्कल्पव्यतिरेकेण दीपदानम् ।

- 1 A माघि
- 2 A इत, I. O. omits it
- 3 A ब्राह्मण
- 4 I. O. राजमाष and A सख्यमाष
- 5 A मासप्रतिपदौ for the b. p.
- 6 I. O. यथाशक्तिहुत्वा
- 7 I. O. इत
- 8 I. O. शुष्मभ्यमन्तमुक्त्वा
- 9 A दोषाग्निं for दोषाग्नि
- 10 A भवेत्
- 11 I. O. adds स्वस्तिदि पूर्ववत् be-
fore this
- 12 A प्रजापतिदेव
- 13 A मुष्टिग्रहण

- 14 A एवमागम्यमावास्यां यावत् इति-
दान for the bracketed portion
- 15 A जपन्नाम, I. O. जपन्नाम
- 16 A तस्यायतनदीपकं, I. O. भगा-
यतनदीपकं
- 17 A इतिमन्त्र
- 18 A संकल्प्यमावास्यां for the brac-
keted portion
- 19 A यावत् कुर्वन्
- 20 A सूर्यायतनदीपं दानम् for the
bracketed portion
- 21 I. O. पूजयित्वा
- 22 A एवमपरदिनेषु
- 23 A सङ्कल्पव्यतिरेकेण

विष्णुधर्मोत्तरे :—

अश्वयुज्यामतीतायां यावद्वाजेन्द्र^१ [कार्तिकी ।

तावद्दीपप्रदस्योक्तं फलं राजेन्द्र^२] शास्वतम् ॥६॥

तावत्कालं प्रयच्छन्ति ये तु दीपं^३ सदा निशि ।

तुङ्गे देशे बहिस्तेषां^४ [महत्पुण्यफलं भवेत्]^५ ॥७॥

अप्यन्धकारे गहने [प्राकारयं तेन]^६ जायते ।

'प्राकारयाद् यदुशाद्दलं तेन यान्ति हि^७ तत् सुखम् ॥८॥

कृष्णप्रतिपदादिपौर्णमास्यन्त-^८ कार्तिके दीपदानम् । बहिर्द्वार-^९ दीपस्थानं निर्माय [तत्र
निशि]^{१०} दीपं दातुं कृष्णप्रतिपदि^{११} पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । 'ॐ अथारभ्य कार्तिकपौर्ण-
मासीपर्यन्त'^{१२} प्रत्यहं विष्णुधर्मोत्तरोक्तकार्तिकमासविहित-^{१३} बहिस्तुङ्गस्थदीपदानफलप्राप्ति-
कामोऽहं बहिस्तुङ्गस्थाने दीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य प्रत्यहं दद्यात् ।

तथा :—

द्विजवेशमनि यो दद्यात् कार्तिके मासि दीपकम्^{१४} ।

अग्निष्टोमफलं तस्य वदन्ति च मनीषिणः ॥९॥

पौर्णमास्यन्तकार्तिकोपक्रमदिने पूर्ववद्दीपं सङ्कल्प्य द्विजगृहे मासमेकं दद्यात् । ॐ
अग्निष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहं मासमेकं द्विजगृहे दीपं दास्ये । अस्थ^{१५} फलभूयस्त्वात्
मासव्यापिदानत्वं प्रयुक्तम्^{१६} ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे^{१७} मासव्यापिदानावर्तः ।

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 I. O. राजे
- 3 A महानिषि
- 4 I. O. बहिस्तेषां
- 5 A reads the bracketed por-
tion as महापुण्यं फलं भवेत्
- 6 A reads the bracketed por-
tion as प्राकारयन्ते न
- 7 I. O. प्राकारयादुशाद्दलं, A
प्राकारयादुशाद्दलं
- 8 A omits it
- 9 A कार्तिकदीपदान
- 10 A बहिर्द्वार
- 11 I. O. तत्रिषि for the bracke-
ted portion
- 12 A कृष्णप्रतिपदादि
- 13 A omits it
- 14 A कार्तिकपौर्णमासीपर्यन्त
- 15 A omits बहि
- 16 A कामद्
- 17 A भूयिष्ठ्यात्
- 18 A युक्तं
- 19 I. O. omits मास

[अथ नानादैवतसंक्रान्तिदानावर्तः]¹ । (६८)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१६।३८-४५) :—

मेघसंक्रमणे ²भानोर्मेघदानं महाफलम् ।

³वृषसंक्रमणे दानं गवां प्रोक्तं तथैव च ॥१॥

गवां वृषाणाम्⁴ ।

⁵शयनासनदानञ्च मिथुनोपक्रमे तथा ।

⁶शयनासनदानमिदमेकैकस्योभयोर्वा स्वेच्छया द्वन्द्वं⁷-निर्देशस्तूभयोर्महाफलत्वार्यः ।

⁸कर्कप्रवेशे ⁹शक्रुश्च सितया च तथैव च ।

गुडफाणितखण्डानां सितयाश्च तथैव च ॥२॥

¹¹सितया ¹²शर्करया ¹³सहितमित्यर्थः । [फाणितं खण्डशालूकम्]¹⁴ ।

लवणाज्यफलानाञ्च तथा ¹⁵हरितकस्य च ।

तथा चैवोदकुम्भानां [दानं श्रेयं महाफलम्]¹⁶ ॥३॥

¹⁷[हरितकं पलशाकम्] । ¹⁸कर्कप्रवेशमुपन्यस्य शर्करासहित-शक्राद्युद-¹⁹कुम्भान्तदानश्रुतेः सिंहप्रवेशमुपन्यस्य ²⁰[च देयान्तरश्रुतेः] शर्कर-²¹[शक्राद्युदकुम्भान्तानां] दानं ²²कर्कसंक्रमण एव । एषाश्च दशानां द्रव्याणां प्रत्येकमेव दानं महाफलम् । [एकस्य दानात्]²³ द्वित्र्यादि-दाने²⁴ समस्तदाने च फलातिशयः । अन्त्याप्यनेकद्रव्योपादानं एवं बोद्धव्यम् ।

1 A omits the bracketed portion

2 A भानो मेघदान

3 A वृषभं संक्रमणे

4 A वृषाणां

5 A शयनासनदानञ्च

6 A मिथुनोपक्रमे

7 A शयनासनदानानि दानेकस्योभयो-
र्वा

8 I. O. omits द्वन्द्व

9 A कर्कप्रवेशे

10 A सितया, I. O. omits it

11 I. O. सितया

12 A शर्कराया

13 I. O. सहितानामित्यर्थः

14 A फणितं खण्डवस्तूनां for the
b. p.

15 A हरितकस्य

16 A त्रयं पलशरीतकं for the b. p.

17 A गवां च for the b. p.

18 A and I. O. कर्क-

19 I. O. कुम्भ for कुम्भान्त

20 A शयनासनदानैः for the bracke-
ted portion

21 I. O. शयनासनदानादीनां for
the b. p.

22 A कर्कप्रवेश

23 A reads एकस्य दानाणां for
and I. O. omits the bracke-
ted portion

24 I. O. द्वित्र्यादिदाने, A omits it

संक्रान्तिदानावर्तः

६४७

सिंहप्रवेशे पात्राणां तैजसानां तथैव च ।

कन्याप्रवेशे वस्त्राणां सुरभीणां तथैव च ॥४॥

सुरभीणां धूपितानाम् ।

मुलाप्रवेशे धान्यानां बीजानामपि ¹चोत्तमम् ।

²उत्तमदानमिति सम्बन्धः । बीजानां धान्येतरशस्यानाम् । बीजग्रहणेनैव धान्य-
ग्रहणसिद्धेः पृथग्धान्यग्रहणं फलातिरेकार्थम् ।

कीटप्रवेशे ³शस्त्राणां ⁴वैरमनां दानमेव च ॥५॥

⁵धनुःप्रवेशे वस्त्राणां यानानाञ्च महाफलम् ।

मृगप्रवेशे दारुणां दानमग्नेस्तथैव च ॥६॥

⁶अग्नेर्दानं दारुण्युपादाय स्वयं ⁷ज्वालयित्वा शितापनोदार्थं, [दारुणा अग्निसमिन्ध-
नाय च]⁸ दारुणाम् ।

कुम्भप्रवेशे दानन्तु गवामर्थे तुल्यस्य तु ।

मीनप्रवेशे [ज्ञानानां माह्यानामपि चोत्तमम्]⁹ ॥७॥

ज्ञानानां ¹⁰ज्ञानीयसुगन्धामलकादीनाम् ।

¹¹दानान्यथैतानि मया द्विजेन्द्राः प्रोक्तानि काले ¹²[तु नरक्ष] दत्त्वा ।

प्राप्नोति कामान् ¹³मनसस्त्वभीष्टांस्तस्मात् प्रशंसन्ति हि कालदानम् ॥८॥

[अत्र मेघे]¹⁴ रवेः संक्रमणे यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितं मेघं दद्यात् । ॐ

अयामुक्तसंगोलायामुक्त-¹⁵वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मेघ-
संक्रमणविहित-मेघदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं¹⁶ मेघं ददामि । ¹⁷प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्ता
सावित्रीं पठित्वा मेघोऽयं वरुणदैवत इत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ

1 A चोत्तमं

2 A दानमिति

3 I. O. and V. D. वस्त्राणां

4 I. O. वैरमनां, A वैरमनां

5 I. O. and V. D. धनुःप्रवेशे, A
धनुःप्रवेशे

6 A अग्नेर्दानं

7 A ज्वालयित्वा

8 I. O. दारुणावधिसमिन्धनाय and
A दारुणावधिसमिन्धनाय for the
bracketed portion

9 I. O. omits the bracketed
portion

10 I. O. ज्ञानानां गवामर्थोद्दानं

11 I. O. दानान्यथैतानि

12 A वरुणश्च for the b. p.

13 A उक्तज्ञानमिदम्

14 I. O. अहमेतं for the bracke-
ted portion

15 A omits वेदामुक्त

16 A omits एतं

17 I. O. प्रतिप्रहीत

कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काष्ठनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता ¹[मेघं पुच्छे गृहीयात्] ।

तथा वृषसंक्रमणे ² वृषदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृषसंक्रमणविहितगोदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् वृषानिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ³ वृषा एते विष्णुदेवता इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा मिथुनसंक्रमणे शयनदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मिथुनसंक्रमणविहित-शयनदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ⁴ शयनमिदं ⁵ प्रजापति-
देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शः स्त्रीकारः] ⁶ । एवमासन-
दानवाक्ये ⁷ शयनपदस्थाने आसनपदनिवेशो विशेषः ।

तथा कर्कटसंक्रमणे शर्करासहितशङ्खदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तसितासहितशङ्खदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतान् सितासहितान् ⁸[शङ्खनिति विशेषः] । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ⁹ शङ्ख-
एते ¹⁰ प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹¹स्पर्शः
स्त्रीकारः । एवं गुह-खण्डशालूक-खण्ड ¹²शर्करालवणघृतफलहरितकोदकम्भानां प्रत्येवं दान-
वाक्ये ¹³ सितासहितान् शङ्खनिति ¹⁴पदस्थाने एषामन्यतमस्य ¹⁵ कर्कटसंक्रमणविलिखितपदस्य
च निवेशो विशेषः । एष सोमदेवतो गुहः ¹⁶एतत् सोमदेवतं फणितम् एष सोमदेवतः खण्डः
[एषा सोमदेवता सिता] ¹⁷एतत् सोमदेवतं लवणम् एतद्विष्णुदेवतमाज्यम् एतद्वनस्पतिदेवतं
फलम् एतद्वनस्पतिदेवतं हरितकम् एष वरुणदेवत उदकुम्भ इति स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ¹⁸
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [सर्वेषां स्पर्शः स्त्रीकारः] ¹⁹

1 I. O. 'मेघ' for the b. p.

2 A वृषसंक्रमणे

3 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं

4 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं

5 A विष्णुदेवतामिति

6 A वृषलोकाः for the bracke-
ted portion

7 A वृषलोकाः

8 A वृषलोकाः for the bracke-
ted portion

9 A प्रजापतिदेवत

10 A स्पर्शः

11 I. O. omits वाक् कथञ्च

12 I. O. दाने वाक्, A दानवाक्येषु

13 A omits इति

14 A एषामन्यतमपदस्य

15 I. O. and A कर्कटः

16 A एते

17 A omits the bracketed por-
tion

18 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते

19 A omits the bracketed por-
tion

¹सिंहसंक्रमणे यथाशक्ति सौवर्णादिपात्राणामन्यतमस्य ² दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
सिंहसंक्रमण-विहित-तैजसपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैजसपात्रमिति विशेषः । स्वस्तिसा-
वित्रीपाठान्तरं ³ पात्रमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
स्पर्शः स्त्रीकारः ।

कन्यासंक्रमणे धूपितवस्त्र ⁴-दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कन्यासंक्रमणविहित वस्त्रदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि वस्त्राणीति ⁵ विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ⁶ वस्त्राणीमानि
बृहस्पतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशाग्रहपूर्वकं परि-
धानं] ⁷ स्त्रीकारः ।

तुलासंक्रमणे ⁸[धान्यदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-तुलासंक्रमणविहित-धान्यदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि धान्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ⁹ धान्यानीमानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्त्रीकारः । एवं
बीजदानवाक्ये ¹⁰धान्यपदस्थाने बीजपद-¹¹[निवेशो विशेषः] ।

वृश्चिकसंक्रमणे ¹²खड्गादीनामन्यतमशस्त्रवयस्य दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृश्चिक-
संक्रमणविहित-शस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि शस्त्राणीति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्तरं ¹³शस्त्राणीमानि शक्रदेवतानीति [विष्णुदेवतानीति वा] ¹⁴ प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [ग्रहणं स्त्रीकारः । एवं गृहपत्यदानवाक्ये शक्रपदस्थाने गृहपद-
निवेशो विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ¹⁵गृहाणीमानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] ¹⁶प्रवेशः स्त्रीकारः ।

धनुःसंक्रमणे ¹⁷वज्रवयदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-धनुःसंक्रमणविहित वस्त्रदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि ¹⁸वस्त्राणीति विशेषः । ¹⁹स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ²⁰वस्त्राणीमानि बृहस्पति-

1 A सिंहः

2 I. O. सो...स्व

3 I. O. and A विष्णुदेवत

4 I. O. omits वस्त्र

5 A इति

6 A वज्रवयस्य for the bracketed
portion

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A निवेशः for the bracketed
portion

9 A खड्गादीनां

10 I. O. omits the bracketed
portion

11 A omits the bracketed por-
tion

12 A वज्रवयस्य for वज्रवयस्य

13 A omits तैजानि

14 A omits this

15 A वज्रवयस्य

देवतामीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹[इत्याग्रहपूर्वकं परिधानं] स्वीकारः । क्षीलाचतुर्दशैकौकादीनामन्वयतम²-यान्तस्य दानवाक्ये वस्तुपदस्थाने ज्ञानपद-विशेषो विशेषः । स्वस्तिवाचिणीपाठानन्तरं ज्ञानान्वेतानि³ विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ⁴[आरोहणादि स्वीकारः ।

मकरसंक्रमणे इन्धनदानवाक्ये मकरसंक्रमणविहितेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानीन्धना-नीति विशेषः । स्वस्तिवाचिणीपाठानन्तरमिन्धनान्वेतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] स्पर्शः स्वीकारः । ⁵[अग्निदानम् शीतार्त्तसायावानुष्ठानमात्रम् ।]

कुम्भसंक्रमणे गोप्रासदानम् । ⁶विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कुम्भसंक्रमणविहित-गोप्रासदान-फलप्राप्तिकामोऽहं गोम्न-[स्तृणं दास्य] इति सङ्कल्प्य तद्दिने यथाशक्तं गोभ्यो प्रासं⁷ दद्यात् ।

⁸[मीनसंक्रमणे ज्ञानीमदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मीनसंक्रमणविहित-ज्ञानदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतानि ज्ञानानीति विशेषः । स्वस्तिवाचिणीपाठानन्तरं ज्ञानान्वेतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः स्वीकारः ।

¹⁰तथा :—

उत्तरे[तु गते]¹¹ प्रोक्तं वस्तुदानं महाफलम् । (३।३।१७।४क)

तिलदानं तथा विप्रा दक्षिणोपगते¹² रवौ ॥६॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । उत्तराश्वेऽर्चितान् ब्राह्मणान् वस्तुमर्चितम् ¹³अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा¹⁴ दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तोत्तराश्वविहित-वस्तुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तु दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तिवाचिणीपाठान्ते वस्तुमर्चं ब्रूहस्पतिदेवतमिति वदेत्¹⁵ । पूर्ववत् कामस्तुत्यादि¹⁶ दक्षिणा¹⁷ च । ¹⁸इत्याग्रहपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । दक्षिणावने [तिलदान-वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-दक्षिणावनविहिततिलदान]¹⁹-फलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्त्वितानीति विशेषः ।

1 A दानपदपूर्वकं for the brack-
eted portion

2 I. O. 'तमम्'

3 अद्यानि

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits the bracketed por-
tion

6 A omits it

7 A 'तत्र' दाय for the bracke-
ted portion

8 A 'चाय'

9 A omits the bracketed por-
tion

10 I. O. omits तथा

11 I. O. 'वपरे' for the bracketed
portion

12 I. O. दक्षिणावने

13 I. O. पदेत्

14 I. O. ज्ञानप्राप्ति

15 I. O. दक्षिणे, A reads दक्षिणां

16 A दाय

17 A 'तिलदानविहित' for the
bracketed portion

स्वस्तिवाचिणीपाठानन्तरं तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹मुष्टिमहणं स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे संक्रान्ति-दानावर्तः ।

[अथ नानादवत-ऋतुदानावर्तः १(६९)]^१

^२सम्बर्तः :—

इन्धनानि ^३तु यो दद्याद्विप्रेभ्यः शिशिरागमे ।

स सुखी दीप्तकायामिः सुभगश्चैव जायते ॥१॥

अथ 'शिशिरर्तूपक्रमदिने' यजमानो ययेष्टसंख्यब्राह्मणोभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानीन्धनानि दद्यात् । ^४[७३ अथासुक]-सगोत्रेभ्योऽ' [सुकवेदासुक]-शास्त्राभ्यायिभ्योऽ' मुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं सम्बर्तोऽन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानीन्धनानि ददानि । प्रतिप्रहीतारः खस्ति-सावित्री^५ पठित्वा इन्धनानीमानि विष्णुदेवतानीत्युक्ता । ^६[यथाशाखं कामस्तुतिं पठेयुः] । ^७ततः ७३ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन' ददानि । प्रति-प्रहीतारः खस्तीत्युक्ता इन्धनानि स्पृशेयुः ।

^८स्कन्दपुराणे :—

काष्ठानि यः प्रयच्छेत् हेमन्ते नरसत्तमः ।

ब्राह्मणेभ्यः सदा देवि सोऽमिलोकं समश्नुते ॥२॥

^९हेमन्तोपक्रमदिने ^{१०}प्रातर्गृहीतोदपूर्णात्प्राप्त उदङ्मुखः काष्ठदानं सङ्कल्पयेत् । ^{११}७३ अथारभ्य हेमन्तसमाप्तिपर्यन्तं ^{१२}यथासम्भवगोलनामभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽमिलोकप्राप्ति-कामोऽहं प्रलहं काष्ठानि दास्ये । ततः प्रभृति हेमन्तसमाप्त्यवधि^{१३} [प्रतिदिनं ब्राह्मण-गृहेषु]^{१४} यथाशामं काष्ठानि दद्यात् । सदेति पदश्रवणात् ऋतुव्यापित्वमस्य ।

1 I. O. omits the bracketed portion

2 A omits this

3 A च

4 A शिशिरसूर्यभ्रातृदिने

5 A यजमाने

6 A अथासुकासुक for the bracketed portion

7 A सुकाकासुक for the b. p.

8 A सुकासुक for सुक

9 A पठित्वा after सावित्री

10 A यथाशामं काष्ठानि दद्यात् for the bracketed portion

11 A omits this

12 A स्कन्दपुराणे

13 A विमन्तोपक्रमदिने

14 A गृहीतोपूर्णात्प्राप्त, I. O. omits ताम

15 A omits it

16 I. O. यथासम्भव

17 I. O. विमन्तोपक्रमदिने, A विमन्तोपक्रमदिने

18 I. O. विमन्तोपक्रमदिने for the bracketed portion

ऋतुदानावर्तः

६५३

धाम्ने मपुराणे :—

हेमन्ते शिशिरे चैव पुण्यमग्निं यः प्रयच्छति ।

सर्वलोकप्रतापार्थं स पुण्यां गतिमाप्नुयात् ॥३॥

^१पुण्यमग्निं चाण्डालादिगृहामिव्यतिरिक्तम् । हेमन्तोपक्रमदिने ^२नानासत्त्वशोताप-नोदाय सेन्धनमग्निं^३ प्रातः सायम् यथेच्छं पूर्ववत् 'सङ्कल्प्य' 'शिशिरर्तुसमाप्तिं' यावत् प्रलहं दद्यात् । ^४अथादि 'शिशिरर्तुसमाप्तिपर्यन्तं' सर्वलोकप्रतापार्थं पुण्यगतिप्राप्ति-कामोऽहं पुण्यमग्निं दास्ये ।

भविष्यपुराणे (१।६३।७३) :—

^५[शीते काष्ठेन्धनं] दद्यान्नराणां शीतनाशनम् ।

भानोरायतने देव अश्वमेधफलं लभेत् ॥४॥

शीतकालोपक्रमदिने पूर्ववत् नराणां प्रतापनार्थं ^६दारु सङ्कल्प्य सूर्यायतने दद्यात् । ^७अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहम् अथादि यावच्छीतकालं^८ सूर्यायतने ^९नरप्रतापनार्थं ^{१०}[दारु दास्ये] ।

नरसिंहपुराणे :—

शीतकाले महावह्निं प्रज्वालयति यो नरः ।

सर्वसत्त्वहितार्थाय स्वर्गश्चाप्सरसं लभेत् ॥५॥

एतदप्यनुष्ठानमात्रम् । अतएव धार्मिकाः ^{११}ज्ञानघाटे शीतसमये ^{१२}काष्ठकूटेषु अग्नि-मनुदिनं प्रज्वालयति ।

महाभारते (अनु—१२।५।६० ख and ६१ ख) :—

वर्षासु दीपदानेन ^{१३}विष्णुलोकमवाप्नुयात् ।

^{१४}[तमोरुपं न तस्यास्ति दीपकं यः प्रयच्छति] ॥६॥

1 I. O. and A पुण्यमग्निं

2 A नराणां शीतनाशनं शीतकाले देव

3 I. O. सुप्रविष्टमग्निं

4 A omits it

5 A शिशिरसमाप्तिं

6 A शिशिरसमाप्तिपर्यन्तं

7 A शीतकालेन्धनं and Bh. पृ. शीतकाले चनं for the bracketed portion

8 A दारुणि

9 A दारु

10 A नराणां for नर

11 A दारुणि दद्यात् for the bracketed portion

12 I. O. आगमप्राप्तं

13 A कामकूटं

14 A विमन्तोपक्रमदिने नरः

15 I. O. तमोरुपं न तस्यास्ति दीपकं यः प्रयच्छति for the bracketed portion

तथा :—

शकून् सिताखण्डयुतान् सपुषोर्बोहकान्वितान् । (३।३।१।५८)

लवणाज्ययुतान् दत्त्वा तथा हरितकान्वितान् ॥११॥

सपुषं तिमिष इति प्रसिद्धम् । उर्बोहः कर्कटी हरितकम् पलशाकम् ।

अलकुम्भोपरिकृतान्क्षयं फलमश्नुते ।

मध्याह्ने प्राशुषि ज्ञातः सततं द्विजसत्तमाः ॥१२॥ (३।३।१।५८-६८)

द्विजसत्तमा इति सम्बोधनम् । वर्षासमयोपक्रमदिने मध्याह्ने ज्ञात्वाचिताय ब्राह्मणाय सपुष-कर्कटी-लवणपृतपलशाकसहितान् अलकुम्भोपरिस्थितान् शर्कराखण्डयुतान् शकून् चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वर्षतु विहितशकूदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् सिताखण्ड-सपुषोर्बोह-लवणाज्यहरितकयुतान् अलकुम्भोपरिकृतान् शकून् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिंसाविलीपाठान्ते शकून् एते प्रजापतिदेवता इति वदेत् । पूर्ववत् कामस्तुतिर्दक्षिणा च । एवं मासद्वयं दद्यात् ।

तथा :—

शिशिरं सकलं कालं प्रासं परगवे तथा ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति संवत्सरशतानि षट् ॥१३॥

शिशिरत्पक्रमदिने^१ पूर्ववत् परगवे^२ प्रासं सङ्कल्पयेत् । ॐ अथारभ्य यावच्छिशिरं प्रत्यहं विष्णुधर्मोत्तरोक्तशिशिरतु विहितयोप्रासदानफलप्राप्तिकामोऽहं परगवे^३ प्रासं दास्ये । ततो यावच्छिशिरं प्रत्यहं परकीयगवे^४ प्रासं दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-राक्षस-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे श्रुतदानावर्तः ।

- १ A मध्याह्नकटी
२ I. O. नाह
३ A omits दिने

- ४ & 5 I. O. परगवे
६ I. O. परकीयगवे

अथ नानादैवत-वत्सरदानावर्तः^१ । (७०)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।२-३) :—

संवत्सरे तु दारुणां तिलस्य च महाफलम् ।

परिपूर्वं तथा दानं^२ यवानां द्विजसत्तमाः ॥१॥

^३इदापूर्वेऽश्वस्त्याणां धान्यानाञ्चानुपूर्वके ।

उत्पूर्वे^४ रजतस्यापि दानं प्रोक्तं महाफलम् ॥२॥

अत्र संवत्सरादि-समयविशेषपरिचयाय^५ दानसागरनिर्माण-^६वर्षस्यैव संवत्सरत्वप्रतिपादनाय लिख्यते । ^७निखिलभूपचक्रतिलक-श्रीमद्भालसेन-देवेन^८ पूर्णं^९ शशिनवदशमित (१०९१^{१०}) शकवर्षे दानसागरो रचितः ।

रविभगणाः^{११} परजशिष्टा ये भूता दानसागरस्यास्य ।

कमशोऽस्य सम्परीदानूदाया^{१२} वत्सराः पञ्च ॥३॥

^{१३}तदेवमेकव-^{१४}त्यधिकवर्ष-^{१५}[सहस्रावच्छिन्ने शाके संवत्सरः पतति, स च विषुवादारभ्य ।]^{१६} एवञ्च परिवत्सर-^{१७}इदावत्सर-^{१८}अनुवत्सर-उद्वत्सराः क्रमाद्भवन्ति । वर्षपञ्चाकातिकमे च पुनरावर्तते ।

तदनु यजमानः साम्बत्सरिकेष्टमासपुण्यदिने अचिताय ब्राह्मणायार्चितानि दारुणि दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिने अमुकदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णु-धर्मोत्तरोक्त-सम्बत्सरविहित-दारुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दारुणि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा साविली पठित्वा दारुण्येतानि विष्णुदैवतानीत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।

- १ A नानादैवतविष्णुधर्मोत्तरोक्तवत्सर-दानावर्तः

- २ A पराचां

- ३ I. O. उदावर्तः

- ४ A उत्पूर्वं, I. O. उत्पूर्वं

- ५ A उपरिपादान

- ६ A •काकस्थे

- ७ A निखिलभूमिचक्र

- ८ A मेना for देवेन

- ९ I. O. पूर्वं

- १० A १६

- ११ A सरजशिष्टा

- १२ I. O. •दाया

- १३ A तदेव

- १४ I. O. •काधिक

- १५ A सप्तमादेऽग्निं शाके सम्बत्सराः पतन्ति । विषुवादारभ्य for the b. p.

- १६ I. O. उदावत्सर

- १७ A अद्वत्सर

ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत्^१ काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्ती-
त्युक्त्वा दक्षिणं स्पृशेत् । तिलदानवाक्ये तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलानिति विशेषः^२ ।
‘स्वस्तीसावित्रीपाठानन्तरं’ तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । परिवत्सराख्यवर्षाभिमत-मासिकपुण्यदिनेऽर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितान् यवान् दद्यात् । तत्र दानवाक्ये परिवत्सराविहित-यवदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् यवानिति विशेषः । स्वस्तीसावित्रीपाठानन्तरं यवा एते प्रजापतिदेवता
इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । ‘इदावत्-
सराख्यवर्षाभिमतमासिकपुण्यदिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमन्नं’ दद्यात् । ‘[तल दानवाक्ये]
‘इदावत्सराविहिताप्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नमिति विशेषः । स्वस्तीसावित्रीपाठानन्तर-
मन्नमिदं’ प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ‘[वज्रदाने वाक्ये]
वज्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वज्राणीति विशेषः । ‘स्वस्तीसावित्रीपाठानन्तरं’ वज्रमिदं
बुद्धस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणं-पूर्वकं परिधानं
स्वीकारः । ‘अनुवत्सराख्यवर्षाभिमतमासिकपुण्यदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि
‘अयेष्टधान्यानि दद्यात् । तल दानवाक्ये अनुवत्सराविहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमे-
तानि धान्यानीति विशेषः । स्वस्तीसावित्रीपाठानन्तरं धान्यान्वेतानि प्रजापतिदेवतानीति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ‘[मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।] ‘उद्वत्सराख्य-
वर्षाभिमतमासिकपुण्यदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ‘रजतं’ दद्यात् । तल दानवाक्ये
‘उद्वत्सराविहितरजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वज्रमिति विशेषः । स्वस्तीसावित्रीपाठा-
नन्तरं रजतमिदं ‘वज्रदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वत्सरादानवर्तः ।

1 A दक्षिणादि	9 A omits the bracketed por-
tion
2 I. O. शेषः	10 I. O. अनुवत्सराख्याभिमते
3 A स्वस्तीसावित्रीपाठात्	11 A यवेष्टधान्यानि
4 I. O. उदा	12 A omits the bracketed por-
tion
5 A omits the bracketed por-
tion	13 A उद्वत्सराख्य, I. O. उत्सराख्य
6 I. O. उदा	14 A omits this
7 A वज्रदानवाक्ये	15 A उद्वत्सराविहित
8 A स्वस्तीसावित्रीपाठात्	16 I. O. वज्रदेवतमिति

अथ नानादैवत-^१विप्रकीर्णदानावर्तः । (७१)

सम्बर्तः :—

ताम्बूलञ्चैव यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो विचक्षणः ।

मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनोयश्च जायते ॥१॥

अथ यजमानो ‘यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानि ताम्बूलानि दद्यात् । ॐ
अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-‘वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुक-‘देवशर्मभ्यो युष्मभ्यं
‘सम्बर्तकताम्बूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ताम्बूलानि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
‘[सावित्री पठित्वा] ताम्बूलान्येतानि विष्णुदैवतानीत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेयुः ।
‘[तत ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं] युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रही-
तारः^{१०} स्वस्तीत्युक्त्वा ताम्बूलं^{११} स्पृशेयुः ।

तथा :—

फलमूलानि^{१२} पानानि शाकानि विविधानि च ।

^{१३}यानानि दत्त्वा विप्रेभ्यो मुदा युक्तः सुखी भवेत् ॥२॥

मूलानि ‘करोरशालुकादीनि । देयवद्वत्त्वापेक्षं सम्प्रदानबहुत्वम् । ब्राह्मणायार्चि-
ताय विविधमूलान्यर्चितानि दद्यात् । ‘[ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिने
‘ऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं] सम्बर्तक-मूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि मूलानि ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीसावित्रीपाठान्ते मूलान्येतानि विष्णुदैवतानीति वदेत् । कामस्तुत्यादि

1 A ‘प्रकीर्णं	10 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
2 A यवेष्ट	11 I. O. तम्बूलं
3 A omits अर्चितेभ्यो	12 A पानानि
4 A ‘वेदामुक	13 I. O. पानानि
5 A omits देव	14 A ‘को for करोर
6 A ‘सम्बर्तकौक्त	15 A reads the bracketed por-
tion as ‘अमुकसगोत्रे कवीऽमुकवेदामुक-
शाखाध्यायिभ्योऽमुकशर्मणेऽमुकमुद्वत्सरा
7 A इदावत्	
8 A सावित्रीपाठे	
9 A reads the bracketed por-
tion as ॐ अथादिदानप्रतिष्ठार्थं	

स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । १[दक्षिणावाक्ये स्वेकमचनान्तसम्प्रदान]-प्रयोगो विशेषः । शाकदाने तु सम्बर्तकशाकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि १शाकानीति [प्रति-
ग्रहीतृवाक्ये शाकान्येतानि] ४ वनस्पतिदेवतानोति च ५ विशेषः । १[विविधानीति शाकानां
नानाजातीयत्वप्रदर्शनार्थः] ।

तथा :—

गुडमिष्ठुरसश्चैव लवणं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि १दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥३॥

ब्राह्मणायार्चितायार्चितानि व्यञ्जनानि ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्त-
सुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि व्यञ्जनानि ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तैलमामलकं १० यच्छत् पादाभ्यङ्गं तथैव च ।

नरः सुहृण्यस्तेजस्वी ११ सुखवांश्चैव जायते ॥४॥

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं तैलम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सम्बर्तकतैलदान
फलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैलं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । फलभूयस्त्वादुत्कृष्ट-
तैलदानमाहृत्वा १२ वापि । १३ आमलकदानवाक्ये तैलपदस्थाने आमलक- १४ पदनिवेशो
विशेषः ।

१५ विष्णुः :—

मधुघृततैलदानेनारोग्यम् ॥५॥

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं तैलम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । १६ आरोग्यप्राप्तिकामो-
ऽहमेतत्तैलं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. स्वीकारान्तं, A omits it
- 2 A reads the bracketed portion as दक्षिणावाक्ये कवचमाहृत-
संप्रदाना
- 3 A reads the following for
शाकानीति प्रतिग्रहीतृवाक्ये :—शा-
कानि प्रतिग्रहीतृवाक्यं काम-
कादि पूर्ववत्
- 4 I. O. reads the bracketed
portion twice
- 5 A omits च
- 6 A reads the bracketed por-

- tion as विविधानीति शाकानां
नानाजातित्वप्रदर्शनार्थ
- 7 A अथैव
- 8 A दत्त्वात्यन्तं
- 9 I. O. अर्चितायार्चितानि, A omits
अर्चिताय
- 10 A यत्
- 11 I. O. सुखवांश्च
- 12 I. O. and A अथा
- 13 I. O. and A आमलकं
- 14 A omits यत्
- 15 A विष्णुर्नोक्तोक्त
- 16 A आरोग्यम्

तथा :—

तालवृन्तचामर- १ दानेनादुःखित्वम् ॥६॥

ब्राह्मणायार्चिताय तालवृन्तमर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । १अदुःखित्व-
प्राप्तिकामोऽहमेतत्तालवृन्तं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । चामरदानवाक्ये
तालवृन्तपद- २ स्थाने चामरमिति विशेषः ।

यमः :—

राजोपकरणं दत्त्वा १[रत्नानि विविधानि च ।

नगरश्च तथा २ दत्त्वा] राजा भवति भूतले ॥७॥

ब्राह्मणायार्चिताय सिंहासनकनक- १ दण्डच्छत्र-सौवर्ण्यदण्डसितचामर-भृङ्गाराणामिच्छ-
यान्यतमं राजोपकरणमर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । भूतलराज्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्राजोपकरणं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । कनकदण्डस्य
ग्रहणं भृङ्गारचामरसिंहासनानां स्पर्शः स्वीकारः ।

आदित्यपुराणे :—

नवं शृङ्गं सुविपुलं ये प्रयच्छन्ति पक्षकम् ।

आजीव्यमानो धर्मोऽपि पवनो वाति शीतलः ॥८॥

शृङ्गं कुटिलपक्षयुतं, सुविपुलं महत्, पक्षकं मयूरपक्षव्यजनम् । नव-
मुकुलशृङ्गं मयूरपक्षव्यजनमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पक्षकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं पक्षकं ददानि । स्वस्त्वादि-
लीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तीर्थतडागकूपादिनौकासेतुप्रदाय १ ये ।

स्कन्धेन तारयेद् २ यस्तु तृषार्तानां जलप्रदः ॥९॥

तीर्थं जलाशयावतरणवर्त्म, स्कन्धेन जलेषु दुर्बलजन्तुतारणम् ।

1 A' दाने दुःखित्वं	5 I. O. दद्या
2 I. O. चदुःखित्वं, A चदुःखं	6 I. O. omits कनक
3 I. O. omits यत्	7 A' पदाय
4 A' omits the bracketed por-
tion	8 A तारयेत्

वष्टिकोटिसहस्राणि अर्बुदानाश्च वै तयम् ।

कीदन्ति[ते भे तपुरे]^१ एतदुक्तं द्विजोत्तम^२ ॥१०॥

जलाशयावतरणार्थमिष्टकादिभिर्धनैश्च तीर्थं निर्माणं सङ्कल्पयेत् । ^३ॐ आदित्यपुरा-
णोक्ततीर्थदानफलप्राप्तिकामोऽहं^४ जन्तुभ्यो 'जलावतरणार्थमेतत्तीर्थमुत्सृजे' । सेतुदाने
आदित्यपुराणोक्तसेतुदानफलप्राप्तिकामोऽहं^५ जन्तुभ्यो 'यथेष्ट-^६सञ्चारार्थमेतं सेतुमुत्सृजे' ।
स्कन्धेन 'दुर्बलजन्तुसन्तारणमनुष्ठानमात्रम् ।

तथा :—

यष्टि^{१०} ये तु प्रवच्छन्ति^{११} [नेलहीनेऽथ दुर्बले] ।

सेवान्तु विपुलः पन्थाः^{१२} फलमूलोपशोभितः ॥११॥

भवतीति^{१३} शेषः ।

^{१४}[तथा नन्दिपुराणे] :—

यष्टि^{१५} ^{१६}वृद्धाय यो दद्यात् पुरुषस्तु दयापरः ।

सदाश्रयो भवेन्नित्यं^{१७} गतभीः स्वर्गमाप्नुयात् ॥१२॥

एतदुभयमप्यनुष्ठानमात्रम् ।

तथा :—

बहिवक्त्रप्रदानेन ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥१३॥

बह्वर्धने बह्विद्वानं सङ्कल्पयेत् । ^३ ब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं^४ बह्वर्धने बहिं^५ दास्ये ।
यतो यथेष्टकालावधि बह्वर्धने बहिं^६ प्रज्वाल्य दद्यात् ।

1 A तो तुनपुरे for the bracketed
portion

2 A द्विजोत्तमः

3 A omits it

4 I. O. जलावतरणार्थतीर्थं

5 A ००००००

6 A सेतुराधि

7 A ००००००००

8 A ०००००

9 A तुनपुरे संतारणं

10 I. O. यष्टि

11 A नेलहीने च दुर्बले for the b. p.

12 I. O. पन्थाः

13 A भविष्यति

14 I. O. omits the bracketed
portion

15 I. O. यष्टि

16 A विपुल

17 A गतभीतः

18 A प्रज्वाल्य

नन्दिपुराणे :—

उष्णीषदायी यो मर्त्यो जायते 'मुकुटोत्कटः ।

'विस्तीर्णो राजवंशे तु भवेत्तच्छलः'^३ 'स लक्ष्मवान् ॥१४॥

उष्णीषं^४ 'रोहितमुकुटाकृतिवासोविन्यासरूपम् । ब्राह्मणायाचिताय उष्णीषमर्चितम्'^५
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तोष्णीषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदुष्णीषं^६
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । परिधानं स्वीकारः ।

महाभारते (अनु—५७।३८) :—

'सर्गं गन्धधूपान्यनुलेपनानि [ज्ञानानि मात्स्यानि]^७ च मानवो यः ।

दद्यात् द्विजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरुपथ नरेन्द्रलोके ॥१५॥

ज्ञानानि ज्ञानसाधनानि तिलामलकादीनि^८ । सम्प्रदानबहुत्वं^९ देयबहुत्वापेक्षम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणाय^{१०} ज्ञानीयद्रव्याण्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महा-
भारतौक्तज्ञानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ज्ञानानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (अनु—५७।३७क) :—

भक्ष्यान्नपानीयरसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान्^{११} प्रकामान् ॥१६॥

रसा लवणादयः । ^{१२}ॐ अर्चिताय ब्राह्मणाय लवणादीनामन्य तमरस^{१३}-द्रव्यमर्चितम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतौक्त-रसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतममुक्तं^{१४} रसं^{१५}
ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रसोऽयं^{१६} सोमदैवत इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा :—

^{१७}पिपासया न म्रियते सोपच्छन्दश्च जायते ।

न^{१८} प्राप्नुयात् स व्यसनं करम्भान्^{१९} यः प्रयच्छति ।

प्रयतो ब्राह्मणेभ्यश्च श्रद्धया परया युतः ॥१७॥

1 A सुषोत्कटः

2 A विस्तीर्ण

3 A 'भवेत्तच्छलः'

4 A स

5 A परिनिधि for रोहित

6 A omits अर्चितम्

7 A सुगन्धधूप

8 A reads the bracketed por-

tion as मात्स्यानि ज्ञानानि

9 I. O. तिलामलकादीनि

10 I. O. omits ज्ञानीय

11 A प्रकामान्

12 I. O. omits ॐ

13 I. O. 'रस'

14 A 'मसुक्त'

15 A सोमदैवतमिति

16 A पिपासाया

17 I. O. प्राप्नुयात्

18 I. O. करम्भान्

करम्भा^१ दधिराजः^२ । 'ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो दधिमिश्रान्'^३ 'शक्नुवितान्'^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्ल-करम्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् कर-
म्भान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^५ पूर्ववत् ।

तथा (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेत्राणां वसतीनांश्च भारत^७ ।

दातारः प्रार्थितानांश्च पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥१८॥

येन येन द्रव्येण धान्यहिरण्यादिना '[यो हृद्यो भवति] 'तत्तद्द्रव्यमर्चितम्'^{१०}-र्चिताय तस्मै ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतदमुक्त्वद्द्रव्यं ददानि । प्रतिप्रहोता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^{११} अमुकद्रव्यमिदमुकदैवतमिति वदेत् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१२}[द्रव्यदेवतास्वीकारौ प्रतिप्रहविधानुसन्धेयो] ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।६३ख-६४क) :—

^{१३}मस्तु पिरव किलाटादि कूर्चिकादानतस्तथा ।

गोरसानां प्रदानेन वृत्तिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१४} ॥१९॥

पिरव^१ पिरिडतदुग्धम्, किलाटः^२ अमुकद्रव्यपिरवः । ^३आदिशब्दात् दुग्धविकारा-
न्तरग्रहणम् । कूर्चिका^४ दधिसरः, गोरसानां दधितकशिखरिण्यादीनाम्^५ । ब्राह्मणा-
याचिताय मस्तुवर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनुत्तमवृत्तिकामोऽहमेतत्^६
मस्तु ददानि । स्वस्त्यादि पूर्ववत् । एवं पिरवदुग्धादिदाने ^७मस्तुपदस्थान एतत्पिरव-
दुग्धम् ^८एत^९ किलाटम् एता^{१०} कूर्चिकामेत^{११} गोरसमिति^{१२} पदनिवेशो वाक्ये विशेषः ।

1 I. O. करम्भो	tion as द्रव्यदेवतास्वीकारौ प्रति-
2 A adds इति after this	द्रव्यमनुसन्धेयो
3 A ब्राह्मणे for ब्राह्मणेभ्यो	13 A यक्ष-
4 A दधिमिश्रितान्	14 A 'तम्'
5 I. O. वत्	15 A खगड for दुग्ध
6 I. O. omits स्वीकारान्तं	16 A आदिशब्देन
7 A भारते	17 I. O. दधिसरः, A दधिसरः
8 I. O. omits the bracketed portion	18 A 'मस्तुपिरववादान'
9 I. O. तस्य द्रव-	19 A 'मैत'
10 A omits 'चर्चितम्'	20 A मस्तुपिरवपदस्थाने
11 I. O. अमुकद्रव्यमिति	21 A एता
12 A reads the bracketed por-	22 I. O. एत'
	23 A एतत्
	24 I. O. गोरस

तथा (३।३१५।८क) :—

लेखदोऽप्सरसां लोकम् ।

^१[प्राप्नोतीति शेषः । यथेष्टं] लेहनीयं पिरडीकृतं दुग्धमर्चितम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^२अप्सरोलोकप्राप्तिकामोऽहमेतल्लेख^३ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^४तथा (३।३१५।८क) :—

वसूनामपि चोष्यदः^५ ॥२०॥

^६लोकमाप्नोतीति शेषः । 'यथेष्टं' चोषणीय-^७दुग्धाम्नादिकमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतच्चोष्य^८ ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१५।११क) :—

इक्षु-^{१०}शुद्धीकयोर्दानात् परं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥२१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमित्तुम्^{११} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१२}परम-
सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतमित्तुम्^{१३} ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१४}[तथा—(३।३१५।११क) :—

दन्तकाष्ठप्रदानेन सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥२२॥

ब्राह्मणायार्चिताय दन्तकाष्ठमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अतिशयित-
सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतदन्तकाष्ठं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३४१।८०क) :—

^{१५}[जिह्वानिलेखनं दत्त्वा] विरोगस्त्वभिजायते ॥२३॥

1 A reads the bracketed por-
tion as प्राप्नोति यथेष्टं	10 A 'चर्चित'कयोर्दानात्
2 A अप्सरसां for अप्सरो	11 I. O. इक्षु for इक्षुम्
3 A 'मैत' तल्लेख	12 I. O. पर for परम
4 I. O. omits it	13 I. O. इक्षु for इक्षु'
5 A चोष्यतः	14 A reads the bracketed por-
tion a little below, just
before तथा :—दत्तिकायाः etc.
6 A चोष्यं प्राप्नोतीति	16 A जिह्वानिलेखनं दत्त्वा and I. O.
जिह्वानिलेखनं दत्त्वा for the
bracketed portion
7 A omits it	
8 I. O. चोषयाम	
9 A 'दुग्धादिकं'	

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं जिहानिलेखनम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
विरोगत्वप्राप्तिकामोऽहमेतज्जिहानिलेखनं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१।१३) :—

मृत्तिकायाः प्रदानेन शुचिः सर्वत्र जायते ॥२४॥

मृत्तिका तीर्थमृत्तिका ज्ञानार्था शौचार्था च । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१ मृत्तिकायां^२
७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तं^३ मृत्तिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^४
मृत्तिकां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^५ पूर्ववत् । अतः दन्तकाष्ठ-जिहानिलेखन-मृत्तिका-
दानेन^६ अनुपनीताय^७ अनुष्ठानमात्रेणापि^८ फलमुक्तम् । उत्पद्यमाने तु^९ दक्षिणाधिक्यात्^{१०}
फलाधिक्यम् ।

तथा (३।३।१।४क) :—

वितानकप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥२५॥

वितानं चन्द्रातपः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१ वितानकम्^{११} ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् ।^{१२} सर्वपापक्षयकामोऽहमेतद्वितानकं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^{१३} पूर्ववत् ।

^{१४} तथा (३।३।१।२३) :—

दत्त्वा पूगफलं विप्रा सफलां विन्दते क्रियाम् ।

ताम्बूलस्य प्रदानेन सौभाग्यमपि विन्दति ॥२६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं ताम्बूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतताम्बूलं ददानि । [स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१५}

तथा (३।३।१।१०) :—

यज्ञोपवीतदानेन वस्त्रदानफलं लभेत् ।

उष्णीषदानस्य तथा फलमेतदुदाहृतम् ॥२७॥

- 1 A विरोग for विरोगत्व
- 2 I. O. omits 'त'
- 3 A मृत्तिकायाचितं
- 4 A विष्णुधर्मोत्तरो
- 5 A एता for एता
- 6 A omits स्त्रीकारान्तं
- 7 A अनुपनीतायानुष्ठानमात्रेणापि
- 8 I. O. omits 'तु'
- 9 A एत
- 10 A दक्षिणाया

- 11 A वितानकमर्चितं
- 12 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वितानकदानफल-
प्राप्ति for सर्वपापक्षय
- 13 I. O. omits स्त्रीकारान्तं
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 A reads the bracketed por-
tion after the first line of
the next verse

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१ ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वस्त्र-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदुष्णीषं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । [परिधान-
स्त्रीकारः ।

तथा (३।३।१।२५क) :—

कङ्कतस्य प्रदानेन परो वाधां प्रमुञ्चति ॥२८॥

कङ्कतं केशप्रसाधनोचितं काङ्करीति प्रसिद्धं कोट्ययम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१
कङ्कतम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । प्रवाधाप्रमोक्षकामोऽहमेतत् कङ्कतं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१।२२) :—

बाहो कोडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं^२ तथैव च ।

फलं मनोहरश्चापि^३ अमिष्टोमफलं लभेत् ॥२९॥

कोडनकं कीडोचितद्रव्यं^४ [कन्दुकादि । अर्चिताय वटवे कीडोचितकन्दुकमर्चितम्]
७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमिष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कोडनकं ददानि ।
स्वस्त्यादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।^५ [अनुपनीताय तु दाने] अनुष्ठानमात्रम् ।

^६ तथा (३।३।१।२४) :—

समुद्रजानां भाण्डानां शंखादीनां प्रदायकः ।

पालीभवति कामानां यशसश्च न संशयः ॥३०॥

भाण्डानां पात्राणाम् । शंखादीनामित्यादिशब्देन शुक्तिग्रहणम् । शुक्तिशंखयोरन्य-
तरस्य पालतयमर्चितं ब्राह्मणायाचितं^१ ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तं^२ समुद्रजभाण्डदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि भाण्डानि ददानि । प्रतिमहीता
स्त्रिंशतिपाठान्ते भाण्डानीमानि वरुणदेवतानीति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 A ब्राह्मणायाचितं तमुष्णीषं	8 I. O. reads the bracketed
portion as कन्दुकायाचितं
2 A omits it	9 I. O. and A omit स्त्रीकारान्तं
3 A उष्णीष for वस्त्र	10 A अन्नदानं तौयदानं for the
bracketed portion
4 A omits the bracketed por-
tion	11 I. O. omits it
5 A वाह	12 A समुद्र for समुद्रज
6 A तौयदानं	
7 A and V. D. मनोहरं वापि	

तथा (३।३।१।२२) :—

ज्ञानानां सुखवासानां धूपानाञ्च प्रदायकाः^१ ।

लोके प्रयान्ति प्रियतां भवन्ति च सुगन्धिनः ॥३१॥

ब्राह्मणायाचिताय ज्ञानोपयुक्तं सुगन्धितलामलकायचित्तम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । लोकप्रियत्वसहितसुगन्धितत्वप्राप्तिकामोऽहमेतानि ज्ञानानि दद्यात् । स्वस्त्यादि स्त्रीकारान्तं^३ पूर्ववत् ।^४ सुखवास-^५दानवाक्ये तु ज्ञानपदस्थाने सुखवासपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३।१।१४क) :—

शक्रुदस्तृप्तिमाप्नोति ॥३२॥

ब्राह्मणायाचिताय शक्रुमुचितम्^६ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । तृप्तिकामोऽहमेतान् शक्रुन् दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते शक्रव एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (३।३।६।२२ख-६३क) :—

आरण्यपशुदानेन वायुलोके महीयते ।

एतदेव फलं प्रोक्तं प्रदानेन तु पक्षिणाम् ॥३३॥

अत्रारण्यपशुसमभिन्वाहारेणा-रण्यानामेव पक्षिणां मयूरादीनां ग्रहणम्^७ । एतदेव फलं वायुलोकप्राप्तिरित्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणाय मयूरादिपक्षितयमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् पक्षिणो दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पक्षिण एते वायुदेवता इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।१८) :—

भोगमाप्नोति ताम्रदः^८ ।

लोहारकूटयो-^९[दानात् कुप्य]-माप्नोत्यसंशयम्^{१०} ॥३४॥

- 1 A प्रदायकः
- 2 I. O. omits स्त्रीकारान्तं
- 3 I. O. चवत् ॥ ३०
- 4 A दद्यात् तु वाक्यं
- 5 A मयूरादिनाम्
- 6 A मयूरादिनाम्

- 7 I. O. omits चवत्
- 8 I. O. ताम्रदः
- 9 A चोत्तमा दीनाय for the bracketed portion
- 10 A संशयः

आरकूटं पित्तलम् इतरलोहानां स्वपदोपात्तत्वात् । [अत लोह]^१-पदं कांस्यपरम्, कुप्यं हेमरूप्येतरधनम् ।

^२अयसश्च प्रदानेन स्थैर्यं^३ सुमहदश्नुते ।

त्रपुसीसकयोर्दानाद्^४ बुद्धिबुद्धिमत्तायात् ॥३५॥ (३।३।१०।१९क)

तपु रत्नम् ।^५ यथेष्टपरिमाणं ताम्रमर्चितम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्ता दद्यात् । भोगप्राप्तिकामोऽहमेतत्ताम्रं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ताम्रमिदममिदेवतमिति वदेत् ।^६ कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कांस्यदाने कुप्यप्राप्तिकामोऽहमेतल्लोह^७-मिति वाक्ये विशेषः ।^८ [पित्तलदाने कुप्यप्राप्तिकामोऽहमेतदारकूटमिति विशेषः । लोहदाने सुमहास्थैर्यप्राप्तिकामोऽहमेतदय इति विशेषः । रत्नदाने^९ बुद्धिबुद्धि-प्राप्तिकामोऽहमेत^{१०} तपु इति विशेषः । सीसकदाने^{११} बुद्धिबुद्धिप्राप्तिकामोऽहमेतत् सीसक-मिति विशेषः ।]

तथा (३।३।१०।२०ख-२१क) :—

शिल्पभारुडानि यो दद्यात्लौहानि विधिवद्विजाः ।

विद्यादानफलं तस्य कथितं नात्र संशयः ॥३६॥

शिल्पभारुडानि^{१२} शिल्पनिर्माणोचितद्रव्यादीनि । गृहीतोदपूर्णताम्रपाल [उदङ्मुख उप-विष्टो]^{१३} यथेष्टं शिल्पभारुडानि कारुभ्यः शिल्पभारुडार्थिभ्यः सङ्कल्पयेत् । ॐ विष्णु-धर्मोत्तरोक्त-शिल्पभारुडदानफलप्राप्तिकामोऽहं कारुभ्यः शिल्पभारुडानि दास्ये इति सङ्कल्प्य [यो येनार्थो]^{१४} तस्मै शिल्पिने तदद्यात् । अत्र कारुभ्यो दानं [विष्णुधर्मोत्तर एव स्थानान्तरे भवत्यात्]^{१५} ।

- 1 A अत for the bracketed portion
- 2 A आयसस्य
- 3 A समहदश्नुते
- 4 A बुद्धिः
- 5 I. O. वथेष्ट twice and परिमाण
- 6 A ताम्रमर्चयि
- 7 A चाय for चोह
- 8 A omits it
- 9 A omits the bracketed portion

- 10 I. O. वद्धिः
- 11 I. O. एत for एतत्
- 12 I. O. वद्धिः
- 13 A निर्माणोचितद्रव्यादि वास्तुहोनि
- 14 I. O. उदङ्मुखोपविष्टो and A उदङ्मुख उपविष्ट for the bracketed portion
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 A reads the bracketed portion as विष्णुधर्मोत्तरोक्तस्थानान्तरे भवत्यात्

तथा च^१ :—

येन जीवति भारणेन तस्य भारणस्य दापकः^२ ।

सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥३७॥

यज्ञोपकरणप्रव्यं^३ [ब्राह्मणस्य महाफलम् ।

‘युज्योपकरणप्रव्यं’ अत्रिये^४ द्विजपुत्राः ॥३८॥ (३।३।१६।१२)

‘यज्ञोपयोगि’ सदैरये शूद्रे^५ ‘शिशोपजीवनम्’ ।

यज्ञोपयोगि मह्यं देयं तस्यैव तद्भवेत् ॥३९॥ (३।३।१६।१३)

येन येन च भारणेन यस्य^६ ‘वृत्तिरुदाहता’ ।

तत्तत्तस्यैव दातव्यं पुण्यकामेन धीमता ॥४०॥ (३।३।१६।१४)

^१ तथा (३।३।१०।३।१४) :—

वर्मेदाता नरो नित्यं रक्षां समधिगच्छति ।

^{११}[वर्म सप्ताहः ।] ब्राह्मणायार्चिताय वर्माचितम् ७^{११} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तवर्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्दर्शयामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वर्मेदं शक्यतेवतीति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । परिधानं स्वीकारः । एतच्च ^{१२}‘दानं’ ब्राह्मणाय ^{१३}‘तत्प्रकरणे’ पाठात् ।

तथा (३।३।१०।३।२२६) :—

आयुधानां प्रदानेन रिपुनाशमवाप्नुयात् ॥४१॥

^{१४}[यथेष्टमायुधान्यर्चितानि अर्चिताय] ब्राह्मणाय ७^{१४} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रिपुनाशकामोऽहमेतान्यायुधानि दर्शयामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते आयुधानां शक्यतेवतीति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [ग्रहणं स्वीकारः ।] ^{१५} ^{१६}[ब्राह्मण-

- 1 A omits च
- 2 A दापकः
- 3 V. D. omits the b. p.
- 4 A यज्ञोपकरणं इत्यर्थः
- 5 I. O. अत्रिये
- 6 A प्रव्यो, I. O. पाच्यो.
- 7 A तस्यैव, I. O. तद्देव
- 8 I. O. शिशोपजीवनम्
- 9 A इति
- 10 A omits it

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 A omits it
- 13 A तत्प्रकरणे
- 14 A यथेष्टमायुधान्यर्चिताय for the bracketed portion
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 A reads the bracketed portion as ब्राह्मणायर्चिताय पाठान्ते एतदपि

प्रकरणे पाठादेतदपि] ब्राह्मणाय दानम् । एतानि च^१ दानानि विशेषतः कथितानि अन्यान्यपि ^२[स्वेष्टद्रव्यदानानि यथेष्ट] कर्तव्यानि ।

तथा च मनुः^३ :—

यद् यदिष्टतमं किञ्चिद्^४ [यच्चास्ति दयितं गृहे] ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाज्ञयमिच्छति^५ ॥४२॥

तत्र च दानवाक्ये ‘मनुक्तामुक्तद्रव्यदानफलप्राप्तिकामोऽहममुक्तद्रव्यमिति’ विशेषः । ‘तेषु सर्वेषु’ ^{१०}विष्णुदेवतेति ^{११}एतेषाञ्च ^{१२}तत्तदावर्तस्थितानां सर्वेषां दानानां विष्णुशङ्करो-
द्देशेनानुग्रहे ^{१३}श्रुतफलानामानन्त्यं भवति ।

तथा च कूर्मपुराणे (२।२६।३४) :—

यत् ^{१४}किञ्चिदेवमीशानमुद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ ।

दीयते ^{१५}विष्णवे वापि तदनन्त-^{१६}फलं स्मृतम् ॥४३॥

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{१७}विप्रकीर्णदानावर्तः ।

- 1 A omits च
- 2 A विशेषः
- 3 A reads the bracketed portion as यथेष्टद्रव्यानि दानानि
- 4 Cf. K. P. 2/26/52 which reads च.....चं कीदृशं यथापि.....मिच्छति
- 5 I. O. यथावदपि च
- 6 I. O. ‘मिच्छति’
- 7 I. O. यन्मुक्तामुक्त
- 8 I. O. शेषः
- 9 A adds च after this
- 10 I. O. देवतेति
- 11 A एषाञ्च
- 12 I. O. तदावर्तस्थितानां
- 13 A दूतफलानामानन्त्यम्
- 14 I. O. किञ्चिदेव
- 15 Supplied from K. P. A. विष्णुदेवार्थे and I. O. विष्णुदेवार्थे
- 16 K. P. ‘फलप्रदम्’
- 17 A प्रकीर्णदानावर्तः

अथ सामान्यदेवतासम्प्रदानकदानावर्तः । (७२)

नन्दिपुराणे :—

अलङ्कारन्तु यो दद्याद्विप्रायाथ ¹[सुराय वा] ।

■ गच्छेद्वाङ्मणं लोकं नानाभरणभूषितः ।

जातः पृथिव्यां कालेन भवेद्दीपपतिर्नरः ॥१॥

अतः प्रसिद्धालङ्काराणामभ्युपगमः [मर्चितमर्चिताय] ² यस्मै कस्मैचिद्देवाय दद्यात् ।

ॐ ³[अथ नन्दिपुराणोक्त-सुरसम्प्रदानकालङ्कारदानफलप्राप्तिकामोऽहममुकदेवायैतमलङ्कारं ददामि । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थममुकदेवायाहं दक्षिणां येतत् काञ्चनं ददामीति । तस्मा एव देवाय दक्षिणां दद्यात् । अतः फलोत्कर्षादुत्कृष्टालङ्कारदानं] बोद्धव्यम् ।

तथा :—

‘यश्चोभयमुखी दद्याद्विप्रा- [य वेदवादिने]’ ⁴ ।

देवाय ⁵‘वाचभीष्टाय ■ कुलान्येकविंशतिम् ॥२॥

समुदत्तं नरस्तिष्ठेन्नरकाद्भूयानो’ ⁶ऽन्तिके ।

युगानि रोमतुष्यानि ⁷‘भक्तिश्रद्धापरो नरः ॥३॥

⁸प्रसूयमाना ⁹॥[दृश्यमान-वत्स]-शिरश्चरणां गामर्चिता ¹⁰‘मर्चितायेष्टदेवाय’ ¹¹ दद्यात् ।

ॐ ¹²‘अथ नन्दिपुराणोक्तोभयमुखीदानं लप्राप्तिकामोऽहममुकदेवाय एतामुभयतोमुखीं गं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A सुराय वा

2 I. O. ‘मर्चित’ and A ‘मर्चिताय’ for the bracketed portion

3 A reads the bracketed portion as ‘नन्दिपुराणोक्तमर्चितायै-मुकदेवानालङ्कारदानं’

4 I. O. ‘वचोभय’.

5 I. O. ‘वे वेदवादिने’ for the b. p.

6 I. O. ‘वाचभीष्टाय’

7 A समुत्तिष्ठे.

8 A वाचको for वचको

9 I. O. ‘वदि’.

10 A ‘मर्चयमाना’

11 A ‘उभयतः’ for the bracketed portion

12 I. O. omits ‘मर्चिताय’

13 I. O. ‘देवताय’

14 A omits ‘अथ’.

सामान्यदेवतासम्प्रदानकदानावर्तः

६७३

तथा :—

दीपं ददाति यो मर्त्यः सुरब्राह्मणवेशमनाम् ।

स दिव्येन तु यानेन ¹महाभागप्रकाशिनः ² ।

‘गच्छति स्वर्गमण्डलं वसेत्तत्त समाः शतम् ॥४॥

गृहीतोदपूर्णताम्रपाल उदङ्मुखो दीपदानं सङ्कल्प्य सुरवेशमसु यथेच्छकालावधि दद्यात् । ³ॐ नन्दिपुराणोक्त-‘सुरवेशम-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं सुरवेशमसु दीपं दास्ये । अतः फलभूयस्त्वाद् यथेष्टचिरकालदीपदानम् ।

शाम्बपुराणे :—

दीपं ददाति यो नित्यं देवतायतनेषु च ।

‘चतुष्पथेषु रथ्यासु रूपवान् सुभगो भवेत् ॥५॥

अत्राप्यनन्तरदीप-‘सङ्कल्पवत् सङ्कल्पयेत् । ⁴ॐ शाम्बपुराणोक्त-दीपदानफलप्राप्तिकामो-ऽहं [देवायतनेषु दीपं]’ ⁵ दास्ये । ततो यथेष्टचिरकालावधि दद्यात् ।

आदित्यपुराणे :—

⁶ये च शय्यां प्रयच्छन्ति देवेषु च ⁷गुह्यं विद्मः ।

⁸‘ज्ञानवृद्धेषु विप्रेषु दत्त्वा नश्यति कण्टकम्’ ⁹ ॥६॥

देवेष्विति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । अर्चितायाभिमतदेवायाचिन्ता ¹⁰ शय्यां दद्यात् । ¹¹ॐ अथ ¹²‘कण्टकनाशप्राप्तिकामोऽहं ¹³‘ममुक-¹⁴‘देवायैतां शय्यां ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ :—

यं देवमर्चयेत्तेन यस्य चैव प्रयच्छति ।

तस्य लोके ¹⁵निवसति ¹⁶‘नित्यमेव ददाति यः ॥७॥

1 A वेदवादिने

2 I. O. ‘वाचिने’

3 A ‘महाभागप्रकाशिनः, I. O. महाभागप्रकाशिनः

4 I. O. ‘गच्छति’

5 A omits it

6 A omits सुरवेशम

7 I. O. ‘चतुःपथेषु’

8 A omits सङ्कल्प

9 A reads the bracketed portion as ‘देवतायै प्रदीपं’

10 A येन

11 A च

12 A ‘आयतनेषु’

13 A ‘दुःकृत’

14 I. O. and A ‘मर्चित’

15 A ‘ह’ for कण्टक

16 A adds ‘अथ’ after ‘अहं’

17 I. O. ‘देवतायैतां, A ‘देवायै’

18 A ‘निरस्यति’

19 A ‘नित्यं’ चैव

अभिमतदेवायाचित्वाचितं^१ सुवर्णं दद्यात् । ॐ अयामुक्त-^२देवलोकप्राप्तिकामोऽहम-
मुक्त-^३देवायैतत् काचन^४ ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

छत्रं ये तु प्रयच्छन्ति गुरुविप्रसुरेषु च ।

न तेषां^५ पतते घोरमभिवर्षं^६ सुदारुणम् ॥८॥

अचितायाभिमतदेवायाचितं^७ छत्रं दद्यात् । ॐ आदित्यपुराणोक्तपुर-^८सम्प्रदानक-
छत्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते अमुक्त-^९देवायैतच्छत्रं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

दीपप्रदानं यो दद्याद्^{१०} देवेषु ब्राह्मणेषु च ।

तेन दीपप्रदानेन अक्षय्यां गतिमाप्नुयात् ॥९॥

अचितायाभिमतदेवायाचितं^{११} दीपं दद्यात् । ॐ अयाक्षय्य-^{१२}गतिप्राप्तिकामोऽहं
भगवते अमुक्तदेवायैतं दीपं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२८८।४०ख-४१) :—

यानं शय्यासनं छत्रं पादुके^{१३} वाष्पुपानहौ ।

वाहनं गात्रं^{१४} धर्महासिदशेभ्यो ददाति यः ।

एकैकस्मादवाप्नोति बहिष्टोमफलं नरः ॥१०॥

यानं रथं पादुके काष्ठोपपानहौ वाहनं हस्त्यादि । अचितायाभिमतदेवायाचितं^{१५} यानं
दद्यात् । ॐ अयामिष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतदयानं^{१६} ददानि । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

1 A omits अचिताय, I. O.
omits अचितं

2 A अक्षय्यं

3 A अक्षय्यवैतत्

4 I. O. omits it

5 I. O. यतः

6 A अथ

7 A अवाहितं

8 A अक्षय्यदानकामं

9 A अक्षय्ये एतच्छत्रं

10 I. O. देवने

11 A अचिताभिमतं

12 A अयामय्यं

13 I. O. वाष्पुपानहौ

14 I. O. धर्मस्य विप्रोऽपि

15 A omits ॐ, I. O. reads ॐ
अवाहितमिष्टोमं

तथा (३।२८८।४२ख) :—

निवेद्य^१ शस्यानि तथा^२ गतिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^३ ।

शस्यानि^४ धान्ययवादीनि अचितानि । ॐ [अभिमतदेवाय शस्यान्यचितानि]^५ दद्यात् ।

अयानुत्तमगति-^६प्राप्तिकामोऽहममुक्त-^७देवायैतानि^८ शस्यानि^९ ददानि । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

तथा :—

उपधानप्रदानेन श्रियमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१०} ॥११॥

उपधानं^{११} ज्ञानपूजाद्युपयोगिकलसादिकम्^{१२} अचितायाभिमतदेवायाचितं^{१३} कलसादीना-
मन्यतमं^{१४} दद्यात् । ॐ अयानुत्तमश्रीप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतदुपधानं^{१५} ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।४२ख, cf ३।३१०।२२ख) :—

राजलिङ्गप्रदानेन^{१६} राजैव भवति क्षिती ।

[राजलिङ्गं कनकदण्डादि] । अचितायाभिमतदेवायाचितं^{१७} राजलिङ्गं^{१८} दद्यात् ।

अयं क्षितिराज्यप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतद्विराजलिङ्गं^{१९} ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३८८।२५क) :—

विभूषणप्रदानेन राजा भवति भूतले ॥१२॥

1 A अक्षय्यानि

2 I. O. भुक्तं, A वि.

3 A अक्षय्यं

4 A अक्षय्यानि

5 I. O. धान्ययवान्ययवादीनि

6 I. O. अभिमतदेवैः य शस्यान्याचि-
तानि

7 A अक्षय्यान्यचितानि

8 A दद्यात्

9 A omits it

10 A अयाज्ञो

11 A अक्षय्यायैतानि

12 A अक्षय्यानि

13 I. O. and A दद्यात्

14 A omits it

15 I. O. उपधानं

16 A अक्षय्यं

17 I. O. उपधानं

18 I. O. ज्ञानं

19 I. O. अनुत्तमश्रीअचितायाभिमत-

20 A omits it

21 I. O. अक्षय्यं

22 A राजैव

23 I. O. reads the bracketed
portion as राजलिङ्गो कनक-
दण्डादि

24 I. O. अचिताभिमतं

25 I. O. अक्षय्यं

26 A omits it

विभूषणं मुक्ताहारकेयूरकङ्कणादि । अर्चिताय देवायार्चितं मुक्ताहारादीनामन्यतमं विभूषणं दद्यात् । ७० अथ क्षितिराज्य^१-प्राप्तिकामोऽहं भगवते अमुकदेवाय विभूषणं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।१४) :—

प्रतिपाद्य तथा भक्त्या ध्वजं त्रिदशवेरमनि ।

निर्दहत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥१३॥

अर्चितायाभिमतदेवाय ध्वजमर्चितं दद्यात् । ७१ अथ ^२पापापनोदकामोऽहम् अमुक-देवायैतं ध्वजं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

भूमिं कृत्वा तु यः कुर्याद्देवमाश्रयसागरः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽतिसुदारुणः ॥१४॥

अतिसुदारुण इत्यत्रापिशब्दोऽध्याहार्यः^३ । 'तेनातिदारुणोऽपि स्वर्गं प्राप्नोतीत्यर्थः । अर्चितायाभिमतदेवायार्चितां^४ 'भूमिं दद्यात् । ७२ अथ स्वर्गलोकप्राप्तिकामोऽहममुक-देवायैतां प्रियदत्तां भूमिं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।२६क) :—

^५वस्त्रदानेन लोकेऽस्मिन् ^६मुवेशस्त्वभिजायते ।

अर्चितायाभिमतदेवायार्चितं वस्त्रं दद्यात् । अथेतल्लौकिकमुवेशत्वप्राप्तिकामोऽहममुक-^७देवायैतद्वस्त्रं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

फलानि दत्त्वा देवेभ्यः सफलां^८ विन्दति क्रियाम् ॥१५॥

[फलानि बीजपुरादीनि]^९ अर्चितायाभिमतदेवाय फलं बीजपुरादिफलानामन्यतमं दद्यात् । ७३ अथ^{१०} विष्णुधर्मोत्तरोक्तदेवसम्प्रदानकफलप्राप्तिकामोऽहं ^{११}भगवतेऽमुक-^{१२}देवायैतानि फलानि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A omits राज्य	9 A दक्षिणा
2 A पापापनोदकामोऽहम्	10 I. O. वस्त्रप्रदानेन
3 A अश्वमाश्रयसागरः	11 A परिसुदारुणतायते
4 I. O. तेनाति दुरारुणपि, A तेनाति दुरारुण	12 A देवतायैतद्वस्त्रं
5 A अर्चितं, I. O. अर्चिताय	13 I. O. सफला
6 I. O. adds सततपुण्यतां before भूमिं	14 I. O. omits the bracketed portion
7 A omits it	15 I. O. and A अवादि
8 A देवतायैतां	16 I. O. भगवतो
	17 A देवतायैतानि

तथा :—

गीतवाद्यप्रदानेन सौहृद्यं प्राप्नोत्यनुत्तमम्^१ ॥१६॥

गीतवाद्यथोरन्यतरदुभयं^२ वाऽभिमतदेवाग्रे^३ सङ्कल्प्य कारयेत् । ७४ अनुत्तम-सौहृद्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते अमुकदेवाय^४ गीतं दास्ये । वाद्यदानं^५ उभयदाने वा वाद्यं दास्ये इति वाक्ये विशेषः ।

तथा :—

प्रेक्षणीयप्रदानेन रूपवान् भुवि जायते ।

औज्ज्वल्यमाप्नोति तथा यत्नं यत्नाभिजायते ॥१७॥

प्रेक्षणीयं दृश्यं सङ्कल्प्याभिमतदेवताभ्यो^६ दातव्यम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते श्रीदानसागरे सामान्यदेवता-^७सम्प्रदानकदानावर्तः ।

1 I. O. सत्ता	5 I. O. omits it
2 I. O. आभिमतदेवाग्रे, A वाऽभि- मतदेवाय	6 I. O. उभयदानेन
3 A सङ्कल्प्य	7 I. O. दातव्यानि
4 A omits it	8 I. O. सम्प्रदानकदानावर्तः, A सम्प्र- दानावर्तः

अथ सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः । (७३)

¹भविष्यपुराणे (१।६३।५७, ५८) :—

²[गावो वाय महिष्यो वा] ³गजानश्वोश्च शोभनान् ।

यः प्रयच्छति सूर्याय तस्य पुण्यफलं 'लभेत् ।

सहस्रगुणितं ⁴तत् ⁵दानमस्योपतिष्ठति ॥१॥

'दानमस्योपतिष्ठतीति दीयत इति दानं' ⁶[गोमहिष्यादि एतदपि] ⁷सहस्रगुणमुपतिष्ठति इत्यर्थः । अत्र यजमानो ⁸गाः शोभना ⁹[उपादाय अर्चिताय] भगवते सूर्याय दद्यात् । ¹⁰अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानकानियतं ¹¹संख्य-¹²[गवीदानफलप्राप्तिकामो] ¹³[सहस्रसूर्याय] गवीर्ददानि ¹⁴। दक्षिणा पूर्ववत् । महिषीदाने ¹⁵गवीपदस्थाने महिषीपदनिवेशो विशेषः । शोभनगजदाने गजपदप्रक्षेपः ¹⁶। ¹⁷शोभनाश्वदाने अश्वपदप्रक्षेपः ।

तथा (१।६३।४८-४९) :—

गोयुक्तं ¹⁸मश्वयुक्तं ¹⁹[वा यो] ²⁰दद्याद् रवये रथम् ।

काञ्चनं वापि रौप्यं वा ²¹मणिरजान्वितं शुभम् ॥२॥

1 A भविष्ये	13 I. O. omits the bracketed portion
2 Bh. P. reads the b. p. as गा वाय महिषीर्वापि	14 A omits the bracketed portion
3 I. O. गजानाश्वोश्च	15 A गवीर्दद्यात्
4 Bh. P. मश्व	16 I. O. गवीर्दद्यात्
5 Bh. P. तथ	17 A 'प्रक्षेप'
6 I. O. दानमस्योपतिष्ठति	18 I. O. जोषयन् दाने, A यजमाने
7 I. O. दानमस्योपतिष्ठतीति	19 A and I. O. 'अश्वयुक्तं' for 'मश्वयुक्तं'
8 I. O. reads the bracketed portion as गोमहिष्यादिना एतदपि	20 A omits the bracketed portion
9 I. O. 'सहस्रं' for 'सहस्रं'	21 Corrected from Bh. P. I. O. दद्यात् रथे
10 A यो	22 Corrected from Bh. P. I. O. मणिरजान्वितं and A मणिरजान्वितं
11 I. O. उपादाय अर्चिताय and A उपादाय अर्चिताय for the bracketed portion	
12 I. O. नि for निवत	

सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः

६७६

स यानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना ।

खगलोकमितो गत्वा कोडते [स भवाङ्गने] ¹ ॥३॥

यथेच्छं ²सीवर्णमारोहणादियोग्यं ³रथं निर्माय मुक्तामाणिक्यालङ्कृतं कृत्वा कर्षकवृष-युगसहितमश्वयुग-⁴[सहितं वार्चितमर्चिताय] सूर्याय दद्यात् । ⁵अथ भविष्यपुराणोक्त-सूर्यसम्प्रदानकः खनरथदानफलप्राप्तिकामोऽहं ⁶भगवते सूर्याय 'एतं' गोयुक्तं काञ्चनं मणि-⁷'रत्नलचितं' रथं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । अश्वयुक्तदाने तु गोपदस्थाने अश्वपदनिवेशो विशेषः । रौप्यरथदाने तु ⁸काञ्चनपदस्थाने रौप्यपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।५०) :—

यस्तु दारुमयं कुर्याद्रथं ⁹रथमनुत्तमम् ।

स याल्यर्कवर्णेन विमानेनार्कमण्डलम् ॥४॥

दारुमयं रथमर्चितम् अर्चिताय रवये दद्यात् । ¹⁰अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानकदारुमयरथदानफलप्राप्तिकामोऽहं ¹¹[भगवते रवये] ¹²'एतं' रथं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६८-७०) :—

पुस्तकं भानवे दद्याद् भारतम् ¹³ गणाधिप ¹⁴ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥५॥

रामायणम् ¹⁵ दत्त्वा तु पुस्तकं लिपुत्रान्तक ।

वाजपेयफलं प्राप्य गोपतेः ¹⁶पुरमाव्रजेत् ॥६॥

1 I. O. कर्षकवृषे; and Bh. P. 'अश्वयुगसहितं' for the bracketed portion	7 A कुर्याद्रथं
2 I. O. 'सहितं वार्चितं' and A 'सहितं वार्चितं' for the bracketed portion	8 A omits it
3 A omits it	9 I. O. रवये भगवते for the bracketed portion
4 A omits 'एतं'	10 A 'तुम्ह'
5 I. O. 'रत्नलचितं', A 'रत्नलचितं'	11 I. O. and Bh. P. भारतम्
6 A adds 'वाञ्छ' after this	12 I. O. and A गणाधिपः
	13 I. O. and Bh. P. रामायणम्
	14 A परमाव्रजेत्

शोपते: सूर्यस्य ।

भविष्यं शाम्भसंज्ञं दत्त्वा सूर्याय पुस्तके ।

^१राजसूयश्रमेधाभ्यां फलमाप्नोति मानवः ॥५॥

भारतपुस्तकमचिताय भानवे दद्यात् । ^३अथ सर्वपापापगमपूर्वकसोत्कर्षविष्णुलोक-
प्राप्तिकामोऽहं^२ भगवते सूर्याय एतद्भारतपुस्तकं ददामि । ^३[दक्षिणा पूर्ववत् ।] एवं
‘[रामायणपुस्तकदाने वाक्ये विशेषः]’^४ वाजपेयफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रामायणपुस्तकमिति ।
भविष्यपुराण-^५दानवाक्ये राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भविष्यपुराण-^६पुस्तकमिति । शाम्भ-
पुराण-^७दानवाक्ये अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छाम्भपुराणपुस्तकमिति विशेषः ।

तथा (१।६३।४४) :—

दत्त्वा वासांसि सूर्याय अलङ्कारास्तथैव च ।

^८क्रौञ्चैः ऽण्डजलोकस्थो यावदाभूतसंज्ञवत् ॥६॥

^{१०}अलङ्कारान् ^{११}हारमुकुटकाङ्गुरीयकादीन् ^{१२}अण्डजलोकस्थ इति सूर्यलोकस्थः ।
^{१३}यथेच्छं वज्रायचित्ताय सूर्याय दद्यात् । ^३अथाभूतसंज्ञवावधि^{१४} सोत्कर्षसूर्यलोकावस्थान-
प्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय एतानि वासांसि ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । अलङ्कार-
दाने उक्तवाक्ये ^{१५}वासःपदस्थाने अलङ्कारपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।४५-४६) :—

छत्रं ध्वजं वितानं वा पताका-^{१६}धामराणि च ।

हेमदण्डानि ^{१७}[यो दद्याद्रवेण भक्तिमाश्रयः] ॥६॥

^{१८}ध्वजधामरपताकान्वितचिह्नदण्डः । वितानं ^{१९}चन्द्रातपः ।

1 A वाजपेयश्रमेधाभ्यां	11 I. O. 'हारमुकुटकाङ्गुरीयकादीन्,
2 A 'कामोऽहं	A मुकुटकटकाङ्गुरीयकादीनि
3 I. O. reads the bracketed	12 A जासुकीकय
portion as पूर्ववत्दक्षिणा	13 A यथेच्छ
4 A reads the bracketed por-	14 I. O. 'संज्ञवावधि
tion as रामायणदानवाक्ये	15 I. O. वास and A ध्वज for वासः
5 I. O. राजसूय for वाजपेय	16 A 'धामर' तथा
6 I. O. दाने for दान	17 A ये दत्त्वा तेन ये भक्तिमान् नराः,
7 A 'सुखकामिन्'	I. O. यो दद्याद्रवेण भक्तिमाश्रयः,
8 I. O. दानि for दान	Bh. P. ये दद्याद्रवेण भक्तिमाश्रयः
9 A क्रौञ्चैः जललोकस्थो and Bh.	18 A ध्वजधामरपताकान्वित-
P. क्रौञ्चैः जल-	रवेण चिह्नदण्डः
10 I. O. अलङ्कार	19 A चन्द्रातपं

विमानेन स दिव्येन किङ्किणीजालमालिना ।

सूर्यलोकमितो गत्वा भवत्यप्सरसां पतिः ॥१०॥

^१तलोष्य शुचिरं कालं स्वर्गात् ^२प्रत्यागतः पुनः ।

^३मानुष्यो जायते राजा ^४सर्वराजनमस्कृतः ॥११॥

^५रवयेऽचितायाचितं छत्रं दद्यात् । ^६अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानक-छत्रदान-
^७फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते रवये एतच्छत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ध्वजादि-
दानवाक्ये तु छत्रपदस्थाने ^८तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।६७) :—

^{१०}वाद्यकदम्बकं यस्तु दद्यात् सूर्याय भक्तिः ।

स गच्छेत् परमं स्थानं यत् तिष्ठति भानुमान् ॥१२॥

^{११}वाद्यसमूहम् ^{१२}चित्तमचिताय सूर्याय भक्तिपूर्वकं दद्यात् । ^३अथ भास्कर-
परम^{१३}-लोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्यायैत-^{१४}वाद्यकदम्बं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

^{१५}मेर्यादीनि च वाद्यानि शंखवेणवादिकानि च ।

ये प्रयच्छन्ति सूर्याय यान्ति ते हंसमन्दिरम् ॥१३॥

वाद्यानि वाद्यभागदानि । अचिताय सूर्याय मेरोमचितां^{१६} दद्यात् । ^३अथ
भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानक-मेरोदान-फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते ^{१७}सूर्यायैतां मेरीं
ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ^{१८}शंखदानवाक्ये मेरोपदस्थाने शंखपदनिवेशो विशेषः ।

1 A तवापि	11 I. O. वेष्मा for वाद्य
2 A प्रत्यागतं	12 I. O. 'चित्तमचिताय, A
3 A यमेसा, Bh. P. वाद्ये	'चित्तावाचिताय
4 A सर्वराजनमस्कृतं	13 A पर for परम
5 I. O. नरायाचितायाचितं	14 I. O. 'वाद्यकदम्ब', A 'वाद्यसमूह'
6 A omits it	15 I. O. मेर्यादि
7 A omits कदम्ब	16 I. O. and A 'मचिता'
8 I. O. omits रवये	17 A सूर्यायैतां
9 I. O. तत्तत्पदं, A तत्तत्पदं	18 I. O. अलङ्कारे तु वाक्ये
10 I. O. and Bh. P. वेष्मा for	वाद्य

तथा (१।६३।५६-६०क) :—

महीं ददाति योऽर्क्य 'कृष्या फलवती' शुभाम् ।

स तारयति वै वंशान् दशपूर्वम् 'दशावरान् ।

'विमानेनार्कवर्णेन' 'गोपुर' 'गोऽतेर्ज' जेत ॥१४॥

कृष्या कृषिसमेतां गोपतेः सूर्यस्य । अर्चितार्क्य यथोक्तभूमिमर्चितं दद्यात् । ७३ अथ भविष्यपुराणोक्तसम्प्रदानक-बहुदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवतेऽर्क्य एतां फलवतीं प्रियदत्तां महीं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६१) :—

ग्रामं तु दद्यात् सूर्याय यो भक्त्या मतिमान् 'शुभम् ।

विमानेनार्कवर्णेन] स याति परमां गतिम् ॥१५॥

शुभं शोभनं वृद्धायलङ्घतमिति । 'अर्चिताय सूर्याय यथोक्तमर्चितं' ग्रामं दद्यात् । ७३ अथ भविष्यपुराणोक्तसम्प्रदानकग्रामदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय 'एत' 'शुभं' ग्रामं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६२) :—

'आरामान् वे प्रयच्छन्ति पलपुष्पफलोपगान्' १३ ।

भानवे भक्तियुक्ताश्च १४ ते यान्ति परमां गतिम् ॥१६॥

'आरामो ग्रामसमीपस्थ-सजातीयनानातृवनानि । अथेष्टसंकया-१३ रामाभिर्न्यायार्चिताय सूर्याय दद्यात् । ७३ अथ परमगतिप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय 'एतानां' आरामान् ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

धनं धान्यं हिरण्यं वा वासांसि विविधानि च ।

ये प्रयच्छन्ति सूर्याय ते यान्ति परमां गतिम् ॥१७॥

1 Bh. P. कृष्या	9 I. O. अर्चिता, A अर्चिता
2 I. O. भगवतां	10 I. O. दत्त
3 I. O. and Bh. P. दशावरान्	11 A दत्त
4 Bh. P. विमानेन च दक्षिणेन	12 I. O. अर्चिता, A आरामान्
5 A omits the bracketed portion	13 A अर्कवर्णेन
6 I. O. गोपते ब्रजेत्	14 A भक्तियुक्ताश्च, Bh. P. भक्तियुक्ताश्च
7 I. O. reads बहुदानफल twice	15 I. O. and A आराम
8 Bh. P. नरः	16 I. O. न्यायार्चिता, A न्यायार्चिता
	17 I. O. एतानां

धनं १ सुवर्णं हिरण्यं २ रजतं विविधानि च ३ वासांसि ४ कार्पासिककौशेयादीनि । भगवते सूर्यायार्चितं यथेच्छपरिमाणं ५ सुवर्णं दद्यात् । ७३ अथ परमगतिप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय एतान् ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । ६ धान्यदानवाक्ये इदं धान्यमिति ७ रजतदान इदं हिरण्यमिति विविधवासोदाने एतानि ८ [विविधानि वासांसीति] विशेषः ।

तथा (१।६३।३४-३५) :—

१० सूर्याय तर्पणीं धेनुं गामेकां यः प्रयच्छति ।

११ कंजजामचलां प्राप्य पुनर्लेखपुरे १२ ब्रजेत् ॥१८॥

१३ कंजजामचलां लक्ष्मीमत्यन्तस्थिरामित्यर्थः ।

गोशरीरे तु रोमाणि यावन्ति १४ लिपुुरान्तक ।

[तावत्यो १५ वर्षकोट्यस्तु] १६ लेखलोके महीयते ॥१९॥

तर्पणी १७ तृप्तिकारिणीम् अर्चिताय १८ सूर्यायार्चितां यथोक्तपूर्णां गां दद्यात् । ७३ अथ भविष्यपुराणोक्तसम्प्रदानकर्तव्यमर्ची १९-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्यायैतां गां ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।११।५०-५२क) :—

वष्टीं वा २० सप्तमीं वापि प्रतिपद्यन्तु २१ यो नरः ।

दीपं ददाति २२ दत्त्वा यत् फलं तस्य निबोध मे ॥२०॥

1 A रजतं	12 Bh. P. 'पुर'
2 A दत्त	13 A कंजजामचलां, I. O. कंजजामचलां
3 I. O. and A omit it	14 I. O. लिपुुरान्तक
4 A कार्पासिककौशेयादीनि	15 I. O. भावलो, A तावलो
5 A रजतं	16 Bh. P. स तावद्वर्कोटोसु for the b. p.
6 A दत्तादि	17 I. O. तृप्तिकारिणी
7 I. O. धान्यदाने वाक्ये	18 A omits सूर्याय
8 A सुवर्णद्वारा	19 I. O. 'यथा'
9 A reads the bracketed portion as विधानि वासांसीति	20 A सप्तमी
10 A च	21 Bh. P. 'च'
11 I. O. कंजजामचलां	22 Bh. P. दत्ता

[काबूरं मणिमुक्ताव्यं]^१ मनोह्रमतिशोभनम् ।

दीपमालोज्ज्वलं दिव्यं विमानमधिरोहति ॥२१॥

शुक्लकृष्णरत्नमन्त्रिणां^२ वप्यां सप्तम्यां वा गृहीतोदपूर्णतामपाल उदङ्मुखः सूर्याय दीपं सङ्कल्प्य दद्यात् । ॐ '[दीपमालोज्ज्वल-मणिमुक्ताव्याति]-शोभनदिव्यहेमविमानाधिराह-^३[प्राप्ति कामोऽहं]-मियन्त' कालं यावद् भगवते सूर्याय शुक्लकृष्णवप्यां^४ प्रदीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य दद्यात् । एवं सप्तम्यां^५ दाने वाक्ये षष्ठीपदस्थाने सप्तमीपदनिवेशः ।

तथा (१।१०३।४०-४१) :-

यस्तु संवत्सरं पूर्णतिलपात्र-^६प्रदो नरः ।

ध्वजश्च भास्करे दद्यात् सममल फलं^७ हरेत् ॥२२॥

विधुनोत्यतिवातेन^८ दातुरज्ञानतः कृतम् ।

पापं^९ दातुर्गृहे भातुर्दिवारात् न संशयः ॥२३॥

अर्चिताय भास्करायार्चितं ध्वजं दद्यात् । ॐ अथ भविष्यपुराणोक्त-^{१०}सूर्यायतन-ध्वजदान-^{११}फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते भास्कराय ध्वजं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

गोशतं भानवे दत्त्वा राजसूयफलं लभेत् ।

अश्वमेधफलं तस्य यः सहस्रं प्रयच्छति ॥२४॥ (१।६३।३६)

अर्चिताय भानवे^{१२} गोशतमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ^{१३} राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते भानव एताः शतं गाः^{१४} ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।^{१५} गोसहस्रदानवाक्ये^{१६} अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेताः^{१७} सहस्रं गा इति विशेषः ।

1 Bh. P. काबूरं मणिमुक्ताव्यं for the p. b.

2 I. O. दीपमालोज्ज्वलं, Bh. P. दीप-मालाकुण्ड

3 I. O. मणिमुक्ताव्यं A मणिमुक्ता

4 I. O. दीपमालाकुण्डमणिमुक्ताव्यति for the bracketed portion

5 A omits the bracketed portion

6 I. O. फलं

7 I. O. शुक्लकृष्णवप्यां, A शुक्लकृष्णवप्यां

8 A दद्यात्

9 A प्रदीपतः

10 A and Bh. P. लभेत्

11 I. O. दानवाङ्मयतः

12 Supplied from Bh. P. A केतुर्गृहे, I. O. केतुर्गृहे

13 A सूर्यायतनं

14 A omits च

15 I. O. गोशतं न

16 A omits it

17 I. O. and A गा

18 I. O. गोसहस्रदाने वाक्ये, A गो-सहस्रदानवाक्ये

19 A अश्वमेध-

20 A मेषा

विमानमतिविद्योति सर्वरत्नमयं दिवि ।

संप्राप्नोति नरो दत्त्वा दीपकं भास्करालये^१ ॥२५॥

^२[भास्करालये दीपदानं सङ्कल्प्य] दद्यात् । ^३अतिविद्योति-सर्वरत्नमयविमान-सहितं-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहं भास्करालये [दीपं ददानि]^४ ।

तथा :-

दीपं प्रयच्छति '[यो हि] भानोरायतने महत् ।

तेजसा हरिसङ्काशः सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥२६॥

महदिति क्रियाविशेषणम् । '[तैलवर्तियुक्तं^५ वृक्षस्थितं महान्तं^६ दीपं प्रयच्छ-नीत्यर्थः] ।

कार्तिके तु विशेषेण^७ कौमुदे मासि दीपकम् ।

दत्त्वा फलमवाप्नोति यदन्येन न लभ्यते ॥२७॥

कार्तिके मासि कौमुदे शुक्लपक्ष इत्यर्थः । भानोरायतने^८ [प्रत्यहं दीपं] सङ्कल्प्य दद्यात् । ॐ अथ भविष्यपुराणोक्त-^९सूर्यायतनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भानोरायतने महान्तं^{१०} दीपं दास्ये । कार्तिकशुक्लपक्षाभिमतदीपदाने तु ॐ भविष्यपुराणोक्तकार्तिककौमुदपक्ष^{११}-विहित-भास्करालयदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

ब्रह्मपुराणे :-

छत्रं ध्वजं वितानं वा पताकाश्चामराणि च ।

यद्व्या भानवे दत्त्वा गतिमिष्टामवाप्नुयात् ॥२८॥

अर्चिताय सूर्यायार्चितं छत्रं श्रद्धार्थकं दद्यात् । ॐ अथामुकगतिप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय एतच्छत्रं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । ध्वजादिदाने तु वाक्ये^{१२} एतं

1 A भास्करालये

2 A दीपं सङ्कल्प्य for the bracketed portion

3 A omits it

4 I. O. मण्डितं

5 I. O. दीपदाने for the bracketed portion

6 A नरो for the bracketed portion

7 I. O. तेन वर्तितदीपपञ्चाङ्ग-तृप्त्या

8 अन्तं दीपं प्रयच्छतीत्यर्थः for the bracketed portion

9 A दीपं

10 Bh. P. कौमुदे

11 I. O. दीपं प्रयच्छं for the bracketed portion

12 I. O. मण्डितं

13 A महती, I. O. omits it

14 I. O. omits पक्ष

15 I. O. omits it

अजम् ^१एतद्वितानम् एतां पताकाम् ^२एतन्नामरमिति विशेषः । अत्र ^३यद्यप्यदप्यपेक्षितं द्रव्यं
तत् सूर्याय दातव्यम् ।

तथा भविष्यपुराणम् :—

^४[यद् यदिष्टतमं द्रव्यं कुलं यच्च विद्यते] ।

तत्तु दत्त्वा जगद्भाले भास्कराय ॥ सीदति ॥२६॥

तत्तद्दाने ^५चोक्तवानवाक्यान्मुहनीयानि ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भक्तालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे ^६सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः ।

^१अथ महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः । (७४)

स्कन्दपुराणे ^२महेश्वरवाक्ये :—

^३[यो मे] गान्तु हिरण्यं वा दद्यादविमनाः ^४प्रिये ।

लोकान् ददाम्यहं तस्मै सर्वलोकसमर्चितान् ^५॥१॥

^६अलं फलौतकं ^७तेर्दक्षिणाबाहुत्यम् । तदेव यजमानः ^८समभ्यर्च्यार्चिताय [शिवाय
गां हिरण्यं वा] ^९दद्यात् । ^{१०}अथ सर्वलोकसमर्चितलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वराय
एतां गां ददानि । तत् ^{११}अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं भगवते महेश्वरायाहं दक्षिणामेतत्
काञ्चनं ददानि । ^{१२}[हिरण्यदानवाक्ये गामिति पदस्थाने हिरण्यमिति] पदनिवेशो विशेषः ।

तथा :—

वृषभं वा प्रयच्छेत् श्वेतं नीलमथापि वा ।

स कुलानामुभयतः ^{१३}स्तारयेदेकविंशतिम् ॥२॥

श्वेतं वृषमर्चितमर्चिताय महेश्वराय दद्यात् । ^{१४}अथ स्कन्दपुराणोक्तश्वेतवृषभदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वरायैतं वृषभं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । नील-^{१५}वृषभ-
^{१६}दानवाक्ये श्वेतपदस्थाने नीलपदनिवेशो विशेषः ।

तथा :—

^{१७}शालिपिष्टमयीं कृत्वा ^{१८}यो मे ^{१९}प्रतिकृतिं ^{२०}शुभाम् ।

^{२१}[सर्वगन्धर्वसैयुक्तां निर्योसैश्च] ^{२२}सुसंस्कृताम् ॥३॥

- 1 A एतं पित्तम्
- 2 A एतन्नामरमिति, I. O. एतन्ना-
मरमिति
- 3 I. O. भान्ददप्यपेक्षितं
- 4 I. O. यथावीर्यवृद्धिं for the
bracketed portion

- 5 I. O. श्रीकृष्णपत्नी दानेवाक्यादूहनी-
यानि, A श्रीकृष्णपत्नीदानेवाक्यादूहनी-
यानि
- 6 I. O. सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः, A
सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः

- 1 A omits it
- 2 I. O. omits it
- 3 A वस्तु for the bracketed
portion
- 4 I. O. विमनाः, A विमना
- 5 I. O. समर्चिताम्
- 6 I. O. चर्चितं before this
- 7 I. O. यजमानो
- 8 I. O. विमनेकविंशति for the brac-
keted portion
- 9 I. O. भान्दये हिरण्यपदमिति for
the bracketed portion
- 10 I. O. •ज्ञानयोदकविमिति, A
•ज्ञानयोदकविमिति
- 11 A •वृष•
- 12 I. O. •दाने•
- 13 A भागी•
- 14 I. O. वा
- 15 I. O. प्रतिकृति
- 16 I. O. सुका, A सुकाः
- 17 A सर्वगन्धर्वः सर्वगन्धर्वसैयुक्तां for
the bracketed portion
- 18 A समर्चिता, I. O. सुसंस्कृतं

सर्वगन्धाः सर्वरसाः परिभाषोक्ता^१ग्राह्याः । निर्यासः सरलद्रवादिरूपः ।

^२भक्ष्यभोज्यैश्च विविधैः कृष्णपञ्चचतुर्दशीम् ।

पूर्वदक्षिणयोश्चात पश्चिमोत्तरयोस्तथा ॥४॥

कृष्णपञ्चचतुर्दशीं प्राप्येति शेषः ।

पार्श्वेषु हरितालश्च कृष्णागुरुमनःशिलाम् ।

^३चन्दनञ्चैव दद्याद् यथासंख्येन^४ पूजिताम् ॥५॥

यथासंख्येन हरितालादि दत्त्वा तां दद्यादिति सम्बन्धः ।

तस्य पुण्यफलं देवि^५ [शृणुयान्मे तु कामिनि] ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तस्तथा^६ [निष्कलमघः परः] ॥६॥

वर्षकोटिशतान्यष्टौ दिवि भुक्त्वा महासुखम् ।

इहलोके सुखी जातो मामेव^७ प्रतिपद्यते ॥७॥

^१यथेच्छकृष्णचतुर्दशीदिने प्रतिमां शालिपिष्टेन निर्माय सर्वगन्ध-^१वड्रस-^{१०}निर्यासान्वि-
ताम् कृत्वा ^{११}तस्या यथोक्तदिक्रमेण हरिताल-कृष्णागुरुमनःशिलाचन्दनानि स्थापयित्वा
^{१२}मूलफलानि पार्श्वेषु निभायाचिताय महेश्वराय स्कन्दपुराणोक्त-^{१३}प्रतिकृतिदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतां शालिपिष्टमयीं सर्वरसगन्धनिर्यासैः सुसंस्कृतां ^{१४}भक्ष्यभोज्यसहितां हरिताल-
कृष्णागुरुमनःशिलाचन्दनयुतां सुप्रतिकृतिं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

कृतं दद्याच्च यः सोऽपि दीप्यते^{१५} तेजसा दिवि ॥८॥

अर्चिताय महेश्वराय कृतमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ भगवते महेश्वराय स्कन्दपुराणोक्त-
शिवसम्प्रदानक-कृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छ्रुत्वा^{१६} ददानि ।

- 1 I. O. चाक्रः
- 2 I. O. and A भक्ष्य
- 3 A चन्दनचैव
- 4 I. O. पूजित
- 5 I. O. शृणुयान्मेतामिनि for the bracketed portion
- 6 A निष्कलमघः परः, I. O. निष्कलमघः परः
- 7 A प्रतिपद्यते

- 8 A यथेष्ट
- 9 A रसरस
- 10 I. O. निर्यासाग्राह्यिताय
- 11 I. O. तस्यां
- 12 A मूलफलानि
- 13 A omits न
- 14 I. O. भक्ष्य, A भोज्य
- 15 I. O. तेजसा

तथा :—

^{१७}रत्नावलोन्तु यो दद्यात्^{१८} ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ विद् ।

शूद्रः स्त्री वा^{१९} स मे लोके^{२०} 'मत्सौख्यं'^{२१} प्राप्नुयात् परम् ॥९॥

अर्चिताय शिवाय यथाशक्ति^{२२} 'मुक्तादिमालाम्'^{२३} अर्चितां दद्यात् । ॐ अथ भगवते महेश्वराय^{२४} [शिवलोके परशिव]-सौख्यप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२५} 'रत्नावली' ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

दीपमालान्तु^{२६} [यः कुर्यात्] कार्तिके मासि वै मम ।

अवसाने च दीपानां ब्राह्मणांस्तर्पयेच्छुचिः ।

^{२७}गणाधिपत्यं लभते दीप्यते च रविर्यथा ॥१०॥

^{२८}कार्तिके यथेष्टपुण्यदिने^{२९} शिवाय दीपमालादानं^{३०} सङ्कल्पयेत् । ॐ ^{३१}अथ रवि-^{३२}समप्रभत्वविशिष्ट-^{३३}गणाधिपत्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वराय सार्यसमये दीपमालां दत्त्वा^{३४} [इति सङ्कल्प्य] यथेच्छदीपमालां तद्दिने दद्यात् । दीपमालादानसमाप्ती यथेच्छ-
संख्य-^{३५}ब्राह्मणां^{३६} सुवर्णादिभिस्तर्पयेत् ।

^{३७}तथा :—

यस्तु 'क्षेत्रं' प्रयच्छेत् निष्पन्नं फलवन्तरः ।

स तु 'क्षेत्रं' पुमान् भुक्त्वा प्राजापत्यं समश्नुते ॥११॥

'क्षेत्रं' भुक्त्वा^{३८} लभते निष्पन्नफलस्य क्षेत्रमर्चिताय महेश्वराय दद्यात् । ॐ अथ

1 I. O. रत्नावलीन्तु, A रत्नावलीन्तु	11 I. O. गणाधिपत्यं
2 I. O. ब्राह्मण	12 I. O. कार्तिक
3 I. O. क्षत्रियोऽथ विद्	13 A तद्दिने for दिने
4 I. O. मत्सौख्यं, A मत्सौख्यं	14 I. O. दीपमालां
5 A प्राप्नुयात्, I. O. प्राप्नुयै	15 A omits अथ
6 A रत्नावली	16 A 'समप्रभवत्वं, I. O. 'समप्रभत्वं
7 I. O. अर्चितां, A अर्चिताम्	17 I. O. गणाधिपत्यं
8 A ब्रह्मलोके परशिव for the bracketed portion	18 A omits the bracketed portion
9 A रत्नावली	19 I. O. and A ब्राह्मणां
10 A यो दद्यात् for the bracketed portion	20 A सुवर्णादिस्तर्पयेत्
	21 A यथा

महेश्वरसम्प्रदानकपकशस्यचेतदानफलप्राप्तिकामोऽहं^१ भगवते महेश्वराय एतां निष्पन्नशालिनो
[प्रियदत्तां चेत]^२ भूमिं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

गोचर्मद्वयमानं^३ वा यो मे दद्याद्भुधराम ।

‘[स मे] पुरं समासाद्य गणेशैः सह मोदते ॥१२॥

भूमिदानावतौक-गोचर्मद्वयपरिमाणं भूमिमर्चितामर्चिताय^४ महेश्वराय दद्यात् । ॐ अथ
सगणेश-कोडासहित-शिवपुरप्राप्तिकामोऽहं^५ [भगवते महेश्वरायैतां] गोचर्मद्वयपरिमाणं
प्रियदत्तां भूमिं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

मस्तु कृतं प्रयच्छेत मम ताराधिपानने ।

तेजोमण्डलसङ्काशं दिवि व्रजति शुक्लवत् ॥१२॥

तेजोमण्डलसङ्काशं^६ शुभं प्रशस्तं कृतमित्यर्थः । अर्चिताय^७ शिवायार्चितं कृतं
दद्यात् । ॐ अथ शिवपुराणोक्त-शिवसम्प्रदानक-चक्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं^८ भगवते
११[शिवायैतं कृतं] ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

यथ गावो हिरण्यं वा^९ [समुद्रिय तु मां] वदेत् ।

तस्य कामदुषां पृथ्वीं ददामि निरुपद्रवाम् ॥१३॥

अर्चिताय शिवाय [यथेच्छसंख्या गां]^{१०} [अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात्]^{११} । ॐ अथ
कामदुषां^{१२}-निरुपद्रवपृथ्वीप्राप्तिकामोऽहं^{१३} भगवते महेश्वरायैतां गां ददानि । दक्षिणा
पूर्ववत् । हिरण्यदानवाक्ये^{१४} गोपदस्थाने हिरण्यपदनिवेशो विशेषः ।

- 1 I. O. च for च
- 2 A प्रियदत्तां चेत for the bracketed portion
- 3 I. O. वाच for वाच
- 4 I. O. सोम for the bracketed portion
- 5 A omits अर्चिताय
- 6 A एतां for the bracketed portion
- 7 I. O. ताराधिपानने, A ताराधिपानने
- 8 A व्रजति
- 9 A दिवि
- 10 A यथेच्छसंख्या

- 11 A शिवाय एतं कृतं for the bracketed portion
- 12 A समुद्रिय तु मां, I. O. वन दक्षिणतां for the bracketed portion
- 13 A यथेच्छसंख्या गां, I. O. यथेच्छसंख्यागां for the bracketed portion
- 14 I. O. omits the bracketed portion
- 15 I. O. कामदुषां
- 16 I. O. हिरण्यदामि तु मां

वृषभं^१ [सम्प्रयच्छेत अन्नं]^२ कृसरमेव च ।

रथेन वृषयुक्तेन न तस्य प्रलयो भवेत् ॥१४॥

रथेन^३ वृषयुक्तेन स्वर्गं [यातोति शेषः]^४ । न तस्य प्रलयो भवेत्^५ [स्वर्गान्न च्यवत्]
इत्यर्थः । अर्चिताय महेश्वरायार्चितं वृषं दद्यात् । ॐ^६ [अथ शिवपुराणोक्त]-वृषदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं^७ भगवते महेश्वरायैतं वृषभं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३६) :—

अपनार्थं तथा दत्त्वा [‘रवेतां धेनु’ शिवालये] ।

रुद्रलोकमवाप्नोति स्वर्गलोकश्च गच्छति ॥१६॥

‘रवेतां धेनु’ बहुदुग्धाम-^८ चितामर्चिताय शिवाय दद्यात् । ११[ॐ अथ विष्णुधर्मो-
त्तरोक्त-अपनार्थं-^९ रवेतधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं^{१०} भगवते रुद्राय अपनार्थमेतां^{११} रवेतां
धेनुं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३०६।४१ख) :—

रवेतन्तु वृषभं दत्त्वा फलस्यानन्त्यमश्नुते ॥१७॥

अर्चिताय शिवायार्चितं रवेतवृषभं दद्यात् ।] ॐ अथ^{१२} विष्णुधर्मोत्तरोक्त-शिवसम्प्र-
दानक-रवेतवृषभं^{१३}-दानफलप्राप्तिकामोऽहं^{१४} भगवते १०[शिवायैतं रवेतवृषभं]^{१५} [ददानि ।

- 1 A सम्प्रयच्छेत अन्नं for the b. p.

- 2 A omits it

- 3 A यातोत्यर्थः for the bracketed portion

- 4 A स्वर्गान्न च्यवत्, I. O. स्वर्गान्न च्यवत् for the bracketed portion

- 5 A अथाशिवपुराणोक्त for the bracketed portion

- 6 A वृषभं

- 7 I. O. रवेतं रुद्रपुराणायै for the bracketed portion

- 8 I. O. and A omit it

- 9 I. O. वृषभं वा

- 10 I. O. अर्चितायार्चिताय, A अर्चिताय

- 11 A omits the bracketed portion

- 12 I. O. omits it

- 13 I. O. omits it

- 14 I. O. अथादि

- 15 A ॐ

- 16 I. O. शिवायैतं वृषभं, A शिवायैतं वृषभं

- 17 I. O. omits the bracketed portion

‘यस्तु’ ‘लेलं’ वृषं दद्यात्] महादेवात्मने नरः ।

रुद्रलोकमवाप्नोति कुलमुखरते तथा ॥१॥ (२।३०६।४०)

‘लेलं’ कीडाशालिनम् । अर्चितं ‘लेलं’ वृषभं सहस्रं रुद्रालये दद्यात् । ३० अथ
‘कुलोद्वरणपूर्वक-रुद्रलोकप्राप्तिकामोऽहं’ [महादेवात्मने एतं] वृषभं ददानी । ततो
रुद्रालये स्थापयेत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्रुद्रालयेन देवविरचिते

श्रीदानसागरे महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः ।

अथ भगवद्वासुदेवदानावर्तः । (७५)

नरसिंहपुराणे :—

यो गां पयस्विनीं विष्णोः कपिलां संप्रयच्छति ।

■ सर्वपापरहितः सर्वभूषणभूषितः^१ ।

गवां सहस्रदानेन फलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥१॥

अतः यजमानोऽर्चिताय विष्णवे कपिलां बहुक्षीरां गामर्चितां दद्यात् । ३० अथ नर-
सिंहपुराणोक्त-विष्णुसम्प्रदानक-^२ [कपिलगवी]-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतां
कपिलां^३ गां ददानी । ततः ३० अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं भगवते वासुदेवायाहं दक्षिणामेतत्
काष्ठनं ददानी ।

तथा :—

ध्वजस्य विष्णवे यस्तु गरुडेन समन्वितम् ।

दद्यात् सोऽपि ध्वजाकीर्णं विमानेन विराजता^४ ।

विष्णुलोकमवाप्नोति सेव्यमानोऽस्परोगणैः ॥२॥

वक्ष्यमाण-गरुडध्वजस्यातिशयितं-फलश्रुते-^५ धामर-^६ पताकादिशालिनो यथाशक्तिनिर्मि-
तस्य ‘प्रासादोर्द्ध्वाप्यस्य ध्वजस्य ग्रहणम् । उक्त-^७ रूपमूर्द्ध्वास्थितगरुडध्वजयष्टि-
मर्चिता^८-मर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । ३० अथ नरसिंहपुराणोक्त-गरुडान्वितध्वज-
दानफल-^९ [प्राप्तिकामोऽहं] भगवते विष्णवे एतं गरुडसमन्वितं^{१०} ध्वजं ददानी । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

1 Y. D. दद्यात् वृषभं वृषभं for
the first half of this line

2 A चेत

3 A महादेवात्मने नरे

4 A लेख

5 A लेख

6 A कुलमुखरते

7 A महादेवात्मने for the brac-
keted portion

1 A सर्वभूषणभूषितं

2 A कपिलादामपि for the brac-
keted portion

3 I. O. कपिला

4 A विराजते

5 A अतिशयितं for अतिशयितं

6 I. O. वक्ष्यमाणम्

7 A •पातकोदि•

8 I. O. प्रासादोर्द्ध्वाप्यस्य

9 I. O. •रूपं मूर्द्ध्वा•

10 A omits अर्चिताम्

11 I. O. प्राप्नोति for the bracketed
portion

12 I. O. गरुडसमन्वितं

वामनपुराणे (६५।४६८) :—

दशवारामान् पुष्पफलाभ्युपेतान्^१ भोगान् भुङ्क्ते कामतः श्लाघनीयान् ॥३॥

अर्चिताय^२ [वासुदेवायानेकफलप्राप्तिकामः^३ फलपुष्पाद्यानारामानर्चितान्] दद्यात् ।

७३ अथ 'वामनपुराणोक्तारामदान-फलप्राप्तिकामोऽहं' भगवते वासुदेवाय एतानारामान् दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

'[दिने दिने] अपभ्राम केशवेति समाहितः ।

ददाति कार्तिके यस्तु विष्णुवायतने^४ दीपकम् ॥४॥

समाहितः अनन्यचित्तः विष्णुवायतने^५ विष्णवे दीपकं ददातीति सम्बन्धः विष्णवे दानस्यानुवृत्तेः ।

जातिस्वरत्नं प्रज्ञात्^६ स प्राप्नोति न संशयः ।

शेषकाले तु चक्षुष्मान् मेधावी दीपदो^७ नरः ।

जायते^८ नरकस्यापि तमःसह^९ न पश्यति ॥५॥

सौरकार्तिक-^{१०} शुक्लप्रतिपदि गृहीतोदपूर्णताप्रपात उदहमुखो^{११} विष्णोरायतने^{१२} [दीपं दातुं]^{१३} सङ्कल्पयेत् । ७३ अथादि यावत्कार्तिके विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्णुवायतनदीपदान-फलप्राप्तिकामोऽहं^{१४} दीपं विष्णवे दास्ये इति^{१५} सङ्कल्प्यानन्यचित्तो यथाशक्ति केशवाय नम इति जपित्वा दीपं प्रज्वाल्य दद्यात् । एवं सङ्कल्पव्यतिरेकेण प्रत्यहं दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३४१।४८) :—

विष्णोरायतने दत्त्वा तत्कथापुस्तकं नरः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति बहवो नृपराज द्विजाः ॥६॥

1 I. O. पुष्पफलाभिरुपेतान्, Vāmana P. •भिरुपेतान्	11 A विष्णुवायतन, I.O. विष्णुवायतने
2 Vāmana P. भोगान् स	12 I. O. संप्राप्नोति
3 I. O. वासुदेवायतनमर्चितायानेकफलपुष्पाद्यानारामानर्चितान् for the bracketed portion	13 A दीपदा
4 A omits फल	14 A नरकं वापि
5 A रामायण for वामन	15 I. O. तमःसह
6 A omits फल	16 A •सौर•
7 A दातुं for the bracketed portion	17 A सङ्कल्पोपनिष्को
8 I. O. विष्णुवायतन	18 A विष्णोरायतने
	19 I. O. दातुं दीपं for the bracketed portion
	20 I. O. omits it
	21 I. O. and A omit it

तत्कथापुस्तकं वासुदेवमाहात्म्यस्य प्रकाशकं विष्णुपुराणादि । अर्चितं तत्कथापुस्तकं सङ्कल्प्य^१ दद्यात् । ७३ अथ बहुवत्सरब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं विष्णोरायतने एतत्-कथापुस्तकं ददानीति सङ्कल्प्य 'देवालये स्थापयेत् ।

तथा (३।३४१।४८) :—

पुस्तकांश्च तथैवान्यान् यः प्रदद्यान्नरस्तिह ।

सारस्वतमवाप्नोति लोकं कालं तथा बहुम् ॥७॥

'अन्यान्' वासुदेवमाहात्म्यप्रकाशकव्यतिरिक्तान् स्कन्द-पुराणादीन् इह विष्णोरायतने स्थापयेत् ।

तथा (३।३४१।४९ख-५२क) :—

सम्भूतं वाचकं कृत्वा देवागारे सदा बुधम्^{१०} ।

^{११}विद्यादानफलं प्राप्य ब्रह्मलोके महीयते ॥८॥

यथेच्छदिने भारतपुराण-^{१२}रामायणानामन्यतमस्य वाचनार्थं ब्राह्मणं^{१३} पुराणादिपाठशक्तं^{१४} [सुखरं बुधं] विद्वांसं सदा^{१५} वावदुकादियुगयुक्तं^{१६} वर्तनोचितभूमिधनादिना सम्भूतं कृत्वा सङ्कल्प्य नियुजीत । तद् यथा—७३ विद्यादानफलप्राप्तिपूर्वकसोत्कर्षब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवद्वासुदेवागारे अमुकग्रन्थवाचनं^{१७} कर्तुं वाचकं ब्राह्मणं नियोज्ये^{१८} । ततःप्रभृति वाचको^{१९} भारतादिवाचनं^{२०} देवागारे कुर्यात् ।

तथा (३।३४१।५२ख-५३क) :—

विष्णोः शङ्खप्रदानेन वाक्यं लोकमश्नुते ।

मानुष्यमासाद्य तथा ह्यातशब्दश्च^{२१} जायते ॥९॥

1 A सङ्कल्प	11 A विद्यादानफलं
2 A omits it	12 A •रामायणरामायणानामन्यतमस्य
3 A •कथपुस्तकं वि	13 I. O. पुराणादिपाठशक्तं
4 I. O. दानाद्ये	14 I. O. सुखर and A बुधं for the bracketed portion
5 I. O. वदु, A वदुः	15 I. O. वारवादिशुचयुक्तं
6 I. O. वाचान्	16 I. O. वर्तनोचितं, A वर्तनोचितं
7 I. O. वासुदेवमाहात्म्यस्य प्रकाशकान् व्यतिरिक्तान्, A वासुदेवमाहात्म्यप्रकाशकव्यतिरिक्तान्	17 Both I. O. and A •वाचक
8 I. O. •पुरादीन्	18 A नियोज
9 I. O. कर्तुम्	19 A वाचका
10 I. O. omits it	20 I. O. भारतादिवाचनं
	21 A आतशब्दश्च

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं शब्दं दद्यात् । ॐ अथादि विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्णु-
सम्प्रदानक-शब्ददानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते विष्णवे एतच्छब्दं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

घण्टाप्रदानेन तथा ^१[महदयश उपार्जते] ॥१०॥ (३।३४१।५३ख) :—

अर्चिताय वासुदेवायार्चितां^४ घण्टा दद्यात् । ॐ अथातिसवित-^५यशःप्राप्तिकामोऽहं
भगवते विष्णवे एतां घण्टा ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^१तथा (३।३४१।५४क) :—

सौभाग्यं महदाप्नोति किङ्किणीं प्रदददरेः ।

किङ्किणीं^१ शुक्लरेति प्रसिद्धा । ^२[अर्चिताय हरये] अर्चितां^३ किङ्किणीं दद्यात् । ॐ
अथातिसवितसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते एतां किङ्किणीं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५४ख) :—

कूटागारं तथा दत्त्वा नगरतथिपतिर्भवेत् ॥११॥

कूटागारं मन्त्रगृहम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं^{११} यथाशक्तिनिर्मितं कूटागारं दद्यात् ।
ॐ अथ [कूटागारदानफल]^{११}प्राप्तिकामोऽहं भगवते हरये एतत् कूटागारं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६१) :—

दत्त्वा ^{१२}[तु देव]-कर्मार्थं ^{१३}नवां वेदीं दत्त्वा शुभाम् ।

पार्थिवत्वमवाप्नोति वेदी हि पृथिवी यतः ॥१२॥

^{१४}वासुदेवाप्रतो ^{१५}देवपूजोपकरणस्थानार्थमुक्तं नवां वेदीमित्का-^{१६}दिभिर्निर्माया-^{१७}[चिता-

1 I. O. -संप्रदान	11 A कूटागारदानफल for the brack-
2 A ददाति	ked portion, I.O. omits it
3 I. O. महदयश उपार्जते and A	12 A तद्वेय for the bracketed
महदयश उपार्जते for the brack-	portion
4 A वासुदेवायार्चितं	13 A नवा
5 I. O. -नवः	14 A वासुदेवायार्चिता
6 A omits it	15 A देवपूजोपकरणं स्थापनार्थं मुक्ताक्षः
7 I. O. अर्चिताप्रीति, A हरये	I. O. पूजोपकरणं स्थापनार्थमुक्तं
8 I. O. अर्चितान्घटानां for the	16 I. O. -दिवादिनीवा. A -दिति-
bracketed portion	विनीव
9 I. O. अर्चिता, A अर्चिता	17 A omits the bracketed por-
10 A omits it	tion

मर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । ॐ अथ पार्थिवत्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतां
वेदीं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५४ख-५५क) :—

तोरणं^१ कारयेद् यस्तु ^२देवदेवालये नरः ।

लोकेषु तस्य द्वाराणि भवन्ति विवृतानि तु ॥१३॥

^३[लोकेषु विष्णुप्रश्रुतिलोकेषु ।] अर्चिताय ^४वासुदेवायार्चयतनप्राप्तये यथाशक्ति
शिलादिनिर्मितं तोरणमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-तोरणदानफलप्राप्ति-
कामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत्तोरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।५६ख-५७क) :—

^५देवालयोपयोग्यानि शिल्पभाण्डानि यो नरः ।

^६दद्याद्वा वाद्यभाण्डानि गणेशस्वमवाप्नुयात् ॥१४॥

अर्चिताय वासुदेवाय देवालयोपयोगिशिल्पभाण्डानि ^७यथाशक्त्युपाप्तानि दद्यात् ।
ॐ अथ गणेशत्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतानि शिल्पभाण्डानि ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । ^८वाद्यभाण्डदाने वाक्ये शिल्पपदस्थाने वाद्यपदनिवेशो विशेषः ।

यः कुम्भं देवकर्मार्थं नरो दद्यान्नवं^{१०} शुभम् ।

वारुणं लोकमाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१५॥ (Cf. ३।३४१।६२)

शुभमुत्कृष्टद्रव्यघटितं स्वरूपं ^{११}देवार्चन-^{१२}जलाहरणाद्यर्थं यथाशक्ति सुवर्णादीना-
मन्यतमद्रव्येण घटितं नवं स्वरूपं कुम्भमर्चितमर्चिताय वासुदेवाय एतं कुम्भं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६३) :—

चतुरः कलसान् दद्याद् यस्तु ^{१३}देवगृहे नरः ।

चतुःसमुद्रवलयो स भुङ्क्ते च वसुन्धराम् ॥१६॥

1 A काराव	7 A दद्याद्वा
2 A देवादेवालयो	8 A omits नवा
3 A विवृतानि, I. O. विवृतानिवा	9 A चाद्यः
4 A omits the bracketed por-	10 I. O. नवः
tion	11 I. O. omits देवार्चन
5 I. O. वासुदेवायार्चयतनप्राप्तये	12 A जलाहरणाद्यर्थं
6 I. O. देवपूजोपयोग्यानि	13 A देवगृहे, I. O. देवगृहे

यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन चटितं कलसचतुष्टयमर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् ।
ॐ अथ चतुःसमुद्रवलयवसुधराराज्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एताश्चतुरः
कलसान् ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११६५क, Cf. ३१३६८१६ख) :—

‘वारिधानी’ तथा] दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात् ।

वारिधानीति वासनेति प्रसिद्धा । यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन निमित्तं
वारिधानीमर्चितामर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । ॐ अथ वारुणलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
‘वासुदेवायैतां वारिधानी’ ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११६५ख) :—

कमण्डलुप्रदानेन गोदानफलमाप्नुयात् ॥१॥

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन निमित्तमर्चितं कमण्डलुं
दद्यात् । ॐ अथ गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं कमण्डलुं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

मासान्तु परिचर्याय^{१०} निवेद्य विधिवत्तथा ।

सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥१॥ (३१३४११७२)

‘मासा’ ‘देवोपचारसामग्री’ । अर्चिताय वासुदेवाय पूजामोजनाद्युपचारसामग्रौमर्चिता
दद्यात् । ॐ अथ सर्वकामसमृद्ध-यज्ञफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय परिचर्यायैमेतां
मासां ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११२६ख-१२७क) :—

मातृयाधारस्तथा दत्त्वा धूपाधारस्तथैव च ।

गन्धाधारं तथा पालं कामानां पात्रतां व्रजेत् ॥१॥

मातृयाधारः उक्ते क^{११} इति प्रसिद्धः । धूपाधारी धूपकद्वयाधारः^{१२} । ^{१३}गन्धाधारः

- 1 A एतान् चतुरः
- 2 I. O. वारिधानीमर्चिताय for the bracketed portion
- 3 A वासनेति
- 4 A वासुदेवायैतां
- 5 A सुवर्णादीनां only
- 6 I. O. परिचर्यायै

- 7 A मासां
- 8 I. O. देवोपदानसामग्री, A देवोप-
दानसामग्री माधारं इत्या
- 9 I. O. मातृयाधारी
- 10 A उक्ते च
- 11 I. O. omits गन्धाधारः
- 12 I. O. गन्धाधारी

अस्मिन् इति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायैतमभिमतद्रव्यविरचितं मातृयाधारं दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवसम्प्रदानक-मातृयाधारदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं
मातृयाधारं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । धूपाधारगन्धाधारयोर्वाक्ये मातृयाधारपदस्थाने
धूपाधारपदस्य गन्धाधारपदस्य च निवेशो विशेषः ।

तथा (३१३४११२५ख-१२६क) :—

समुद्रजाणि पात्राणि दत्त्वा वै तैजसानि च ।

पालं भवति कामानां विद्यानाञ्च धनस्य च ॥२॥

समुद्रजानि शुक्रिशङ्खास्त्राणि तैजसानि सुवर्णरजतादिनिर्मितानि । अर्चितानि
शुक्रिशङ्खादीनामन्यतमानि पात्राणि दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-
समुद्रजपाल-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतां पात्राणि ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् । तैजसपालदानवाक्ये समुद्रजपदस्थाने तैजसपदनिवेशो विशेषः ।

पतद्ग्रहप्रदानेन सर्वपापं व्यपोहति ।

^{१०}[पतद्ग्रहः पातग्रह] इति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायैतं^{११} ^{१२}पतद्ग्रहं दद्यात् ।
ॐ अथ ^{१३}सर्वपापक्षयकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं ^{१४}पतद्ग्रहं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११७१क) :—

दर्पणस्य प्रदानेन बहुदर्पणवान् भवेत् ॥२॥

अर्चिताय वासुदेवायैतं दर्पणं दद्यात् । ^{१५}ॐ अथादि-^{१६}बहुदर्पणत्वप्राप्ति
कामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं दर्पणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A लिख	10 I. O. यतद्ग्रहः प्रतिचक्ष for the bracketed portion
2 I. O. द्रव्याणि	11 I. O. and A अर्चित
3 A तैजसानि च and I. O. तैजसा-
निव for the bracketed por-
tion	12 I. O. यतद्ग्रहः
4 I. O. सुवर्णरजतनिर्मितानि	13 A omits सर्वं
5 A समुद्र for समुद्रज	14 I. O. [यतद्ग्रहः] and A यतद्ग्रहः
‘यतद्ग्रहः’ for यतद्ग्रहः
6 A दान and I. O. यज्ञ for दान-
कथ	15 A बहुदर्पणत्व, I. O. and V. D.
दर्पणानुरूपवान्
7 I. O. तैजसपालदाने वाक्ये, A
तैजसपालदानवाक्ये	16 A omits it
8 I. O. यतद्ग्रहः	17 I. O. दर्पणरूपकत्व for बहुदर्पणत्व,
A omits बहु
9 I. O. सर्वं पापं	

तथा (३।३४१।६६क) :—

उशीरकूर्चकं^१ दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

उशीरकूर्चकं^२ देवाङ्गमलादिशोधनार्थं वीरयामूल-^३कूर्चिकाम् '[अर्चिताय वासुदेवायार्चिता वारणमूलकूर्चिका^४]' दद्यात् । ॐ अथ 'सर्वपापविमुक्तिकामोऽहं' भगवते वासुदेवायैतम् उशीर-^५कूर्चिकां ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

दत्त्वा 'गोबालकं विप्राः' '[सर्वान् तावान्] व्यपीहति ॥२२॥ (३।३४१।६६ख)

गोबालक-^६प्रकरणात् ^७गोबालककृतकूर्चम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं ^८गोबालकं दद्यात् । ॐ अथ सर्व-^९तापोपशमप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं गोबालकं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६७क) :—

दत्त्वा चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१०} ॥२३॥

चामरजं चमरीमृगरोममन्त्रम्^{११} । अर्चिताय वासुदेवाय अर्चितं चमरीमृगरोमजं कूर्चं दद्यात् । ॐ अद्यानुत्तमश्रोत्रप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतच्चामरं कूर्चं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६७ख—६८क) :—

आसनानां प्रदानेन ^{१२}[स्थानं सर्वत्र विन्दति ।

पादपीठप्रदानेन] तथैव च नरोत्तमाः ॥२४॥

नरोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं^{१३} यथाशक्त्युपात्तमासनलयं दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्णुसम्प्रदानकासनदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते

- 1 A. 'इह' क', I. O. 'इह' क'
- 2 A. 'कुच' क', I. O. 'इह' क'
- 3 I. O. 'कुचिका'
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 I. O. 'कुचिका'
- 6 I. O. 'सर्वमुक्तिकामोऽहं'
- 7 I. O. 'इह' क'
- 8 V. D. 'गोपाककान'
- 9 A. 'सर्वतापोपशम, I. O. 'सर्वपापपापान्'

- and V. D. 'सर्वपापान्' for the bracketed portion
- 10 I. O. 'प्रकारणात्'
- 11 I. O. 'गोबालककृत' इह' क'
- 12 I. O. 'गोबालक' क'
- 13 A. 'तापोपशमप्राप्तिकामोऽहं'
- 14 A. 'तम्'
- 15 A. 'रोमजं'
- 16 A omits the bracketed portion
- 17 A. 'वासुदेवाय' only

वासुदेवायैतान्यासनानि ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । पादपीठप्रदाने तु वाक्ये आसनपदस्थाने पादपीठपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।६८ख) :—

शयनासनदानेन स्थितिं विन्दति शाश्वतीम् ।

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति^१ [खट्वादिरूपां शय्यामासनसहितामर्चिता] दद्यात् । ॐ अथ^२ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-शयनासनदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतच्छयनासनं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^३[तथा (३।३४१।६८क) :—

उत्तरच्छददानेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥२५॥

उत्तरच्छदः शय्याया आच्छादनवस्त्रम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितमुत्तरच्छदम् ॐ अद्यामुक्तप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतमुत्तरच्छदं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।]

तथा (३।३४१।७०) :—

नीलीरक्तं विना रक्तं शेषरक्तैर्द्विजोत्तमाः ।

दत्त्वा भवति धर्मात्मा सर्वव्याधि-^४विवर्जितः ॥२६॥

अर्चिताय वासुदेवाय 'नीलीरागव्यतिरिक्त-यथेच्छरागद्वयवर्जितं वस्त्रमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ सर्वव्याधिविवर्जितवस्त्रप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय 'एतद्रक्तं'^५ [वस्त्रं ददानि दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।७०२क) :—

दुकूलकप्रदानेन वह्निष्टोमफलं लभेत् ॥२७॥

अर्चिताय वासुदेवाय दुकूलवस्त्रं दद्यात् । ॐ अद्याग्निष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतद्-दुकूलवस्त्रं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

- 1 A. 'खट्वादि' क' 'यथाशक्त्यमर्चितं' for the bracketed portion
- 2 I. O. omits it
- 3 A omits the bracketed portion
- 4 I. O. 'विवाहितः'

- 5 I. O. 'नीलीरागव्यतिरिक्त-यथेच्छरागद्वयवर्जित-रिक्तं'
- 6 A omits it
- 7 I. O. 'एतद्' only
- 8 A omits the bracketed portion

तथा (३१३४११२०२२-१०३६) :—

कौशेयानि च वस्त्राणि सुसूक्ष्मि^१ लघूनि च ।

यः प्रयच्छति देवाय सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥२८॥

कौशेयानि 'कोशकारकमितस्तुमयानि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि कौशेयवस्त्राणि उक्तरूपाणि दद्यात् । ॐ अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि कौशेयवस्त्राणि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११२०३६-१०४६) :—

सलोमानि च वस्त्राणि यः प्रयच्छति धर्मेवित् ।

कृतानि 'वरवर्णानि' सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥२९॥

सलोमानि 'सूलपटीरूपाणि वरवर्णानि' XX । अर्चिताय वासुदेवायार्चिताः शोभन-
वर्णसूलपटीर्दद्यात् । ॐ अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि वस्त्राणि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३१३४११२०४६-१०६६) :—

'[नानाभक्तिविचित्राणि सूच्यादिनिर्मितानि च ।

'वीरजानि' सुसूत्राणि राजसूयफलं लभेत् ॥३०॥]

'[नानाभक्ति^{१०}-विचित्राणि सूच्यादिनिर्मितानि^{११} सूच्यादिकर्मणा निर्मितानि वीरजानि
वल्कलजानि^{१२} सुसूत्राणि] [दत्तेति शेषः]^{१३} । ब्राह्मणवासोदानप्रकरणे तयाणामेषां पृथक्त्वेन
दानभूतेर्नानापि^{१४} [सतः ब्राह्मणाय]^{१५} दानम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि नवानि
विचित्रवस्त्राणि दद्यात् । ॐ^{१६} अथ राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि
वासांसि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् । एवं^{१७} वीरज-^{१८}सुसूत्रयोरपि दानवाक्यम् ।

1 A 'सूक्ष्मि' च

2 I. O. कोशकार-

3 A 'वरवर्णानि'

4 A 'कोशमेधफल'

5 A 'सूलपटीरूपाणि'

6 I. O. omits the bracketed portion

7 A वीरजानि

8 A सूत्राणि

9 A omits the bracketed portion

10 I. O. नानाभक्ति-

11 I. O. omits it

12 I. O. omits it

13 I. O. omits the b. p.

14 I. O. 'भूतेर्नानापि'

15 I. O. reads the bracketed portion as 'सुसूत्राणि'

16 A omits it

17 I. O. राज

18 A सूत्रयोरपि, I. O. सूत्रयोरपि

तथा (३१३४११२००२-२०१६) :—

अनुकान्यापि विप्रेन्द्रा^१ वासांस्त्याभरणानि च ।

'दत्तैव' देवदेवाय वह्निष्टोमफलं लभेत् ॥३१॥

अनुकान्याप्युक्त-^२[विपरीतानि नानाजातीयानि] धर्मेनेतादीनि । अनुकान्याभरणानि
हारादीनि । अर्चिताय 'वासुदेवायार्चितं' 'धर्मादीनामन्यतमं' वस्त्रं दद्यात् । ॐ^३
अथामिष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय 'एतदमुकवस्त्रं' दद्यानि । दक्षिणा
पूर्ववत् । आभरणदाने^४ एतदमुकाभरणमिति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३१३४११२०७६, Cf. ३१३१११०६) :—

यज्ञोपवीतदानेन 'ब्रह्मदानफलं' लभेत् ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यज्ञोपवीतं दद्यात् । ॐ अथ ब्रह्मदानफलप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवाय एतदुपवीतं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११२०८६) :—

दत्त्वा प्रतिसरान् मुख्यान् भूतैरभि-^{१०}भूयते ॥३२॥

प्रतिसरः^{११}पटादि-विरचितं सूत्रम् । मुख्यत्वञ्च^{१२}तस्योत्कृष्टत्वम् । अर्चिताय
वासुदेवायार्चितं नानावर्णकादि-^{१३}विचित्रितम्^{१४} 'प्रशस्तं प्रतिसरं' दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-प्रतिसरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं^{१५}प्रतिसरं दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११३४६) :—

रूप्यदो रूपमाप्नोति विशेषाद्भुवि दुर्लभम् ॥३३॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथेच्छपरिमाणं रजतं दद्यात् । ॐ^{१६}अथ दुर्लभरूप-

1 A विप्रेन्द्र

2 I. O. and A 'दत्तैव'

3 I. O. विपरीतजातीयानि for the bracketed portion

4 A omits वाक्

5 I. O. 'धर्मादीनामन्यतमं'

6 A omits it

7 A एतदमुकवस्त्रं

8 A adds वस्त्र after this

9 A ब्राह्मण for राज

10 I. O. 'भूयते'

11 I. O. पटादि-

12 I. O. 'मुख्यत्वञ्च'

13 A 'विरचितं'

14 A omits it

15 I. O. 'प्रतिसरं'

16 I. O. 'रूप्यदो'

प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत्पुण्यं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११७५क) :—

नरः सुवर्णदानेन सुर्वान् कामानुपारुते ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथेच्छपरिमाणं सुवर्णं दद्यात् । ३ॐ अथामुकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत् सुवर्णं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३१३४११७५ख) :—

‘[रत्नं दत्त्वा च] लोकेषु प्रामाण्यमुपगच्छति ॥३४॥

प्रामाण्यं सर्वार्चितत्वम् । अर्चिताय वासुदेवाय परिभाषोक्तस्त्रिभिर्नामन्यतममर्चितं रत्नं दद्यात् । ३ॐ अथ लोकप्रामाण्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् रत्नं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६ख-२००क) :—

मुकुटस्य प्रदानेन १०मूर्दन्यो भूतले भवेत् ।

चतुःसमुद्रवलयं ११प्रशस्तिं च वज्रधराम् ॥३५॥

मूर्दन्यः सर्वमान्यः । अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्तिचटितमर्चितं मुकुटं दद्यात् । ३ॐ अथ मूर्दन्यतासहित-सकलवसुन्धराधिपत्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत्मुकुटं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६क) :—

मूर्द्धाभरणदानेन राजसूयफलं लभेत् ।

मूर्द्धाभरणं किरीटादि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं मूर्द्धाभरणं दद्यात् । ३ॐ अथ राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् मूर्द्धाभरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६क) :—

कर्णपूरप्रदानेन श्रुतिं विन्दति सर्वतः ॥३६॥

1 A यथे for यथे

2 A omits it

3 A omits it

4 A रत्नं दत्त्वा च and I. O. रत्नदानं for the bracketed portion

5 A यथेर्चितं, I. O. यथाशक्तिचटितं

6 A यथेर्चितं

7 Both I. O. and A omit it

8 A लोके

9 A reads the bracketed portion as सकटद्वय

10 I. O. मूर्दन्य

11 A प्रशस्ति, I. O. प्रशस्ति

12 A omits it

13 A omits the bracketed portion

१श्रुतिं सर्वशास्त्रभरणम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कर्णपूरं दद्यात् । ३ॐ अथ २[सर्वशास्त्रभरण]-फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत् कर्णपूरं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६क) :—

कर्णभरणदानेन भवेच्छ्रुतिधरो नरः ४ ।

अथमेधमवाप्नोति सौभाग्यश्चैव विन्दति ॥३७॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कर्णभरणं दद्यात् । ३ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-कर्णभरणदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् कर्णभरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६ख-१६७) :—

प्रेमैक्याणि दत्त्वा च सर्वशास्त्रार्थविद् भवेत् ।

नार्यश्च वशमास्तस्य भवन्ति द्विजपुङ्गवाः ।

श्रियमाप्नोति परमा ५ राजसूयश्च विन्दति ॥३८॥

प्रेमैक्यं कण्ठाभरणम् । अर्चिताय वासुदेवाय ६[कण्ठाभरणान्यर्चितानि दद्यात्] । ३ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेव सम्प्रदानक-७[प्रेमैक्यदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि] प्रेमैक्याणि ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६क) :—

१०केयूरदानाद्भवति शत्रुपक्षक्षयः ११ ॥३९॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथाशक्तिनिमित्तं केयूरं दद्यात् । ३ॐ अथ भगवते वासुदेवाय शत्रुपक्ष-१२क्षयद्वारप्रदायिकामोऽहम् एतत् केयूरं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६क) :—

हस्ताकुलीय-१३दानेन १४परं सौभाग्यमाप्नुयात् ।

1 I. O. श्रुति

2 I. O. श्रुतिसर्वशास्त्रभरणं and A राजसूय for the bracketed portion

3 A यथेर्चितं

4 A यथेर्चितं

5 A omits it

6 A विष्णु

7 A राजसूय

8 A reads the bracketed portion as कण्ठाभरणं दद्यात्

9 I. O. omits the bracketed portion

10 A केयूरदानाद्भवति

11 A यथेर्चितं

12 A यथेर्चितं

13 A दान for दानेन

14 I. O. सर्व

हस्ताङ्गुरीयं हस्ताङ्गुलि-^१परिधानयोग्यमङ्गुरिका-^२दि । अर्चितामङ्गुरीं^३ दद्यात् ।
७३ अथ परमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतदहस्ताङ्गुरीयकं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथैवाङ्गददानेन राजा भवति भूतले ॥४०॥ (३१३४११९६४ख)

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमङ्गदं^४ दद्यात् । ७३^५ अथ भूतलराज्यप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायैतदङ्गदं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६४) :—

श्रोणीसूत्रप्रदानेन मही^६ सागरमेखलाम् ।

प्रशस्तिं निहतामिश्रो नात कार्या विचारणा ॥४१॥

श्रोणीसूत्रं काशीदाम । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं श्रोणीसूत्रं^७ दद्यात् । ७३^८
अथामितहनन-^९[पूर्वक-सागरपर्यन्तमहीरासन]-प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय इदं
श्रोणीसूत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६३ख) :—

पादाभरणदानेन महो^{१०} सर्वैल विन्दति ।

पादाभरणं नूपुरम् । अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति नूपुरमर्चितं दद्यात् । ७३^{११}
अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-नूपुरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाभरणं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६३क) :—

पादाङ्गुरीयदानेन गुणका-^{१२}धिपतिर्भवेत् ॥४२॥

^{१०}[पादाङ्गुरीयं विष्णुधर्मोत्तरोक्त]-वरणाङ्गुलिनिधानयोग्या-^{११}ङ्गुरिकाम् । अर्चिताय
वासुदेवायार्चितं पादाङ्गुरीयं दद्यात् । ^{१२}७३ अथ ^{१३}गुणकाधिपतित्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय एतत् पादाङ्गुरीयं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 I. O. -वाणिधान- for परिधान

2 A -सुत्रिकादि

3 A दद्यात्

4 A दद्यात्

5 A omits it

6 A omits it

7 A अथ अ-नितहनन, I. O. अथ-
धिनहनन

8 A reads the bracketed por-
tion as वागपरपन्थं महोवासर

9 Both I. O. and A -धिपतिर्भवेत्

10 A omits the bracketed por-
tion

11 A -ङ्गुरिका

12 A omits it

13 A गुणकाधिपतिव-

तथा (३१३४११९२४) :—

उपानतमप्रदानेन विमानमधिरोहति ।

यथेष्टं तेन लोकेषु विचरत्यमरप्रभः^१ ॥४३॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चित-^२मुपानदयुगं चर्ममयं तूलमयं वा^३ दद्यात् । ७३^४ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकोपानहानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतदुपानदयुगं
ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११९६४ख) :—

गोदानफल-^५माप्नोति तथा पाशप्रदो नरः ॥४४॥

पाशं पादप्रक्षालनार्थं जलम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं पाशं दद्यात् । ७३^६ अथ
गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् पाशं ददामि । [दक्षिणा पूर्ववत् ।]

तथा (३१३४११९०क) :—

नरस्त्वाचमनीयस्य दाता भवति निर्मलः ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमाचमनार्थं^७ वारि दद्यात् । ७३^८ अथ निर्मलत्वप्राप्ति-
कामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाचमनीयं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३१३४११९०ख) :—

सुखलेपप्रदानेन परं रूपमवाप्नुयात् ॥४५॥

सुखलेपः^९ सुखहेतुः^{१०} शरीते कुङ्कुमलेपः प्रीप्ते चन्दनलेपः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं
सुगन्धिमनु-^{११}लेपं दद्यात् । ७३^{१२} अथोत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं
सुखलेपं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{१३}तथा (३१३४११९३१) :—

गन्धतैलानि दिव्यानि सुगन्धानि शुचीनि च ।

केशवाय नरो दत्त्वा गन्धर्वैः सह मोदते ॥४६॥

1 A -प्रभः

2 उपानदयुगं

3 A दक्षिणा पूर्ववत् । तथा उपानद-
प्रदानेन । for दद्यात्

4 I. O. omits it

5 A माप्नोति for माप्नोति

6 A एतद्वाम

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A सुखाहेतुः

9 A मोत

10 A -लेपन

11 A एतत् सुखलेपनं for the brac-
keted portion

12 A omits it

दिव्यान्युत्कृष्टानि शुचीनि अपनीतकेशादीनि । अर्चिताय वासुदेवाय उक्तं
सुगन्धि-^१तिलस्थानकतयमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ भगवते वासुदेवाय विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
सुगन्धितैलदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतानि ^२गन्धतैलादीनि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१२१ख-१२२क) :—

राजा भवति लोकेऽस्मिन् छतं दत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

नाप्नोति ^३रिपुजं दुःखं संप्राप्ते ^४रिपुजिद्भवेत् ॥४७॥

द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं छतं दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^५वासुदेवसम्प्रदानक-छतदानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते ^६वासुदेवायैतच्छतं
दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१२२) :—

तथा चामरदानेन क्षीमान् भवति भूतले ।

मुच्यते च तथा पापैः स्वर्गलोकं गच्छति ॥४८॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं चामरं दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
वासुदेवसम्प्रदानकचामरदानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते ^७वासुदेवायैतच्चामरं दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

लोकेषु ध्वजभूतः स्याद् विष्णोर्दत्त्वा तथा ध्वजम् ।

शकलोकमवाप्नोति बहुवर्षमयाक्षरः ॥४९॥ (३।३४१।६६)

ध्वजचामरदर्पणपताकायन्वित उच्छिन्नो दण्डः चित्तदण्ड इति प्रसिद्धः । अर्चिताय
वासुदेवायार्चितं यथाशक्ति ध्वजमुपकल्पितं दद्यात् । अथ प्रसुरान्दगणावच्छिन्नशक-
लोकप्राप्तिकामोऽहम् भगवते वासुदेवाय एतं ^८ध्वजं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५७-५८) :—

पताकाश्च शुभा^९ दत्त्वा तथा केशववेशमनि ।

वायुलोकमवाप्नोति ^{१०}बहुन्यन्दशतानि च ॥५०॥

- 1 A omits it
- 2 A' तिष्ठकन for तिष्ठकानक
- 3 A गन्धतैलादिनि
- 4 A विप्रजं
- 5 A विप्रजिद्
- 6 I. O. omits वासुदेव

- 7 I. O. वासुदेवाय एतत्पताकाद्वयं
- 8 A omits it
- 9 A एत
- 10 A शुभं, I. O. शुभान्
- 11 I. O. बहुन्यन्दशतानि च, A बहुन्य-
न्दशतानि च

दोधूयते यथा सा च वायुना केशवालये ।

^{११}तथास्य ^{१२}[सकलं देहात्] पापं विधूयते सदा ॥५१॥

^{१३}यथा यथा च सा शोभां करोति ^{१४}सिद्धशालये ।

तथा तथा स ^{१५}[यशसा महता भुवि राजते] ॥५२॥

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति नेत्रादिविचित्रा-^{१६}[मर्चितां पताकां] दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्तपताकादानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते वासुदेवाय एतां पताकां दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । ततो देवालयेपरि पताकामारोपयेत् ।

तथा (३।३४१।५६) :—

पताकां ये प्रयच्छन्ति कूटागारे मनोहराम् ।

सन्त्यज्य सकलं पापं वायुलोकं व्रजन्ति ते ॥५३॥

कूटागारं ^{१७}मन्त्रगृहम् । ^{१८}अर्चितवासुदेवायतना-^{१९}[प्रोत्सवाद्यनुकृतां] मन्त्रगृहे स्थाप-
यितुं यथाशक्ति ^{२०}स्वरूपमर्चितां पताकां दद्यात् । ^{२१}ॐ अथ भगवते ^{२२}वासुदेवाय
सकलपापत्याग-^{२३}पूर्वकवायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां पताकां ^{२४}दद्यानि । दक्षिणा ^{२५}पूर्ववत् ।
ततस्तान् कूटागारोपरि दद्यात् ।

^{२६}युक्तं पीतपताकामिनिर्वेद्य गरुडध्वजम् ।

केशवाय द्विजश्रेष्ठाः शकलोके महीयते ॥५४॥ (३।३४१।८०ख-८१क)

1 A तथा	10 A मन्त्रगृहं
2 I. O. तथास्य	11 Both I. O. and A अर्चिताय
3 A सकलदेहात् for the b. p.	12 I. O. reads the bracketed
portion as चामरेष्वपि बहुवचनं
4 Both I. O. and A यथा	13 A स्वरूपमर्चितं
5 I. O. omits it	14 A omits it
6 I. O. विचित्रा	15 I. O. वासुदेवा
7 A देहात् निःपापी भुवि जायते for
the bracketed portion	16 A सदा
8 A मर्चितं पताकां for the brac-
keted portion	17 A omits it
9 I. O. देवागारे	18 I. O. पूर्व
	19 A युक्तं

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्तिविरचितमङ्गयुक्तं^१ विस्तीर्णपीतपताकातयान्वितमर्चितं^२ ध्वजं^३ प्राज्ञपत्यं^४ दद्यात् । ॐ अथ सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं पीतपताकायुक्तं गङ्गध्वजं^५ दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^१ तथा (३।३४१।११-१२क) :—

युक्तं नीलपताकाभिस्तालं^६ दत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

^७याम्यालोकात् परिभ्रष्टो विरोग-^८स्त्वभिजायते ॥५५॥

द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवाय तदप्रप्राज्ञये यथाशक्तिविरचितं तालहस्ताकारं^९ [विस्तीर्णं नीलपताका]-लयमर्चितं^{१०} दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तताल-ध्वजदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं नीलपताकायुक्तं तालं^{११} दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{१२} तथा (३।३४१।१२-१३क) :—

^{१३}युक्तं श्वेतपताकामिमेकरं यः प्रयच्छति ।

राजा भवति लोकेऽस्मिन् मुक्ता लोकान् प्रवेतसः ॥५६॥

^{१४}ध्वजप्रकरणान्मकरयुक्तं ध्वजम् । अर्चिताय ^{१५}वासुदेवाय तदप्रप्राज्ञये यथाशक्तिविरचितं ^{१६}विस्तीर्णश्वेतपताकातयान्वितं मकरयुक्तं ध्वजमर्चितं^{१७} दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तमकरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं^{१८} श्वेतपताकायुक्तं मकरं^{१९} दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{२०} तथा (३।३४१।१३-१४क) :—

युक्तं ^{२१}रक्तपताकामिर्दत्त्वा ^{२२}अभ्यमनुत्तमम् ।

अलक्षं समवाप्नोति ^{२३}तथा पापक्षयाभरः ॥५७॥

1 A 'ध्वज' for 'युक्त'	12 I. O. वासुदेवाय तवाप्राज्ञये and 'A वासुदेवाय तवाप्राज्ञये for the bracketed portion
2 A omits it	
3 A यथा	
4 A 'लक्ष' for 'लक्ष'	13 'A विस्तीर्ण' श्वेतपताकातयान्वितं and I. O. विस्तीर्णपीतपताका-तयान्वितं
5 A दद्यात्	
6 A 'स्त्वभिजायते'	
7 I. O. देवाप्राज्ञये, A प्राज्ञये	14 A वासुदेवायैतम्
8 I. O. reads the bracketed portion as विस्तीर्णनीलपताका	15 A omits एतम्
9 A यथा	16 T. O. एतम्. and A एतम्. for एतम्.
10 I. O. युक्त	17 A यथा
11 A मकरं and I. O. मकरं for ध्वज	

^{२४}अथो हरिणः । अर्चिताय वासुदेवाय ^{२५}तदप्रप्राज्ञये यथाशक्तिविरचितं^{२६} हरिणयुक्त-ध्वजं^{२७} रक्तपताकातयान्वितमर्चितं^{२८} दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{२९}अभ्यदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय ^{३०}अभ्ययुक्त-पताकायुक्त-^{३१}ध्वजं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{३२} तथा (३।३४१।१४क) :—

शिविकां ये प्रयच्छन्ति ते प्रयान्त्यमरावतीम् ।

शिविका चतुर्दंता । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं^{३३} शिविकां दद्यात् । ॐ अथा-मरावतीप्राप्तिकामोऽहं भगवते ^{३४}वासुदेवायैतां शिविकां दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

अश्वदाः सूर्यलोकस्था राजन्ते दिवि सूर्यवत् ॥५८॥ (३।३४१।१५क)

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमश्वं^{३५} दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकाश्व-दानं^{३६} फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतमश्वं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{३७} तथा (३।३४१।१५क) :—

करीन्द्रदाना-^{३८}चक्रकल तथा ^{३९}लोकाच्च्युतो नरः ।

राजा भवति धर्मात्मा पृथिव्यां पृथिवीपतिः ॥५९॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं गजं^{४०} दद्यात् । ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-करीन्द्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं करीन्द्रं^{४१} दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{४२} तथा (३।३४१।१६क) :—

गवां लोकमवाप्नोति धेनुं दत्त्वा ^{४३}ययस्त्रिणीम् ॥६०॥

अर्चिताय वासुदेवाया-^{४४}र्चितं बहुक्षीरां धेनुं दद्यात् । ॐ अथ गोलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतां धेनुं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{४५} तथा :—

दधिकीरघृतायां वासुदेवाय पूर्ववत् ।

दत्त्वा गो मधुपर्कय ^{४६}महत्फलमवाप्नुयात् ॥६१॥

1 A ययस्त्रिणीम्	19 A वासुदेवायार्चितं
2 A ध्वजप्राज्ञये	11 A एतां
3 I. O. विरचित	12 A omits यथा
4 A 'ध्वज'	13 A 'अभ्यदान'
5 A 'स्त्वभिजायते'	14 I. O. लोकाच्च्युतो
6 A वासुदेवाय	15 I. O. ययस्त्रिणीम्
7 A मकरयुक्तम्	16 A वासुदेवाय
8 I. O. एतम् for ध्वज	17 A यथाशक्तः
9 A यथा	

'मनुष्यकर्मैति मनुष्यकर्मदानार्थमर्चिताय वासुदेवायार्चितां बहुदुग्धां वा दद्यात् ।' (७) अथ महाफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायार्चितां भेषुं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।७६) :—

अनङ्गाहं तथा दत्त्वा दशधेनुफलं लभेत् ।

भगवते वासुदेवायार्चितमनङ्गाहं दद्यात् । (७) अथ दशधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतमनङ्गाहं ददामि ।) दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

वृषदो वासुदेवाय त्वपवर्गमवाप्नुयात् ॥६२॥

भगवते वासुदेवायार्चितं वृषं दद्यात् । (७) अथापवर्गप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं वृषं ददामि ।) दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।७७) :—

अजाविमहिषोष्टाणां दानमधतरस्य च ।

सहस्रगुणितं दानं पूर्वोक्तं प्रकीर्तितम् ॥६३॥

अतः पूर्वोक्तं सहस्रगुणितमिति विष्णुधर्मोत्तरोक्तप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतमनङ्गाहं ददामि ।) दक्षिणा पूर्ववत् ।

तद्यथा (Cf. ३।३४१।७८-८२) :—

वारुणं लोकमाप्नोति दत्त्वा 'वस्तु' नरोत्तमः ।

'अविप्रदानेन तथा [एवं लोकं समरनुते]' ॥६४॥

१० वस्तरक्षणः ।

- 1 A मनुष्यकर्मैति, I. O. adds दैव-
यैति after this
- 2 I. O. reads the following
only for the bracketed por-
tion:—७ अथापवर्गप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायार्चितं वृषं दद्यात् ।
७ अथ...ददामि (the bracketed
portion with the numeral 4)
- 3 A omits the bracketed por-
tion here but reads it wi-
thout ७ below in lieu of
the bracketed portion with
the numeral 4

- 4 A omits the bracketed por-
tion here but reads it wi-
thout ७ below in lieu of
the bracketed portion with
the numeral 5
- 5 A omits the bracketed por-
tion
- 6 A तदुक्तं
- 7 Both I. O. and A वस्तु
- 8 A अविप्रदानेन
- 9 A reads the bracketed por-
tion as तद्वैर लोकमाप्तुं वा
- 10 A omits it

तथा (३।३४१।७९) :—

महिषस्य प्रदानेन शान्त्यलोके महीयते ॥६५॥

तथा (३।३४१।८०-८६) :—

उष्ट्रं वा १[गर्वभं वापि] खरं वा २यः प्रयच्छति ।

अलकायां समासाय यत्नेन्द्रैः सह मोदते ॥६६॥

खरोऽधतरः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं छागं दद्यात् । ७ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
वासुदेवसम्प्रदानकाजदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतमजं ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् । १ अस्यादिदानवाक्ये अजपदस्थाने तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।८७) :—

आरण्यमृगजातीनां तथा 'दानाच्च पक्षिणाम्' ।

अभिष्टोममवाप्नोति सुभगश्च तथा भवेत् ॥६७॥

अर्चिताय वासुदेवाय हरिणशूकर-^१[शशकादीन् यथेच्छं] दद्यात् । ७ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकारणमृगदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय
एतानारण्यमृगान् ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । १ पक्षिदानवाक्ये आरण्य-^१मृगपदस्थाने
पक्षिपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।८८) :—

दासं दत्त्वा १ सुखी लोके नाकभ्रष्टो हि जायते ।

दासीं दत्त्वा तथा २ विप्रा नात्त कार्त्तवी विचारणा ॥६८॥

अर्चितं १ दासं दद्यात् । ७ १ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवसम्प्रदानकदासदान-^{१५}
फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय दासं १ ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । दासीदाने तु
वाक्ये दासपदस्थाने दासीपदनिवेशो विशेषः ।

- 1 A नच'वचवापि for the bracke-
ted portion
- 2 A व
- 3 I. O. अथादिदाने वाक्यं
- 4 A दैवाच्च पक्षिणां and I. O.
दानाच्च पक्षिणा
- 5 A reads the bracketed por-
tion as अथादिदाने वाक्ये
- 6 A omits it
- 7 Both I. O. and A अथादि for अथ

- 8 A ददाति
- 9 I. O. पक्षिदाने वाक्यं
- 10 I. O. omits वच
- 11 I. O. सुखे
- 12 A विप्राणां
- 13 A दानं
- 14 A अथादि
- 15 I. O. omits दान
- 16 A दद्यात्

तथा (३।३४१।१२०) :—

गणिका ये प्रयच्छन्ति मृत्तुगीतविशारदाम् ।

सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्ते ^१प्रयान्त्यमरावतीम् ॥६६॥

अर्चिताय वासुदेवाय मृत्तुगीतकुशलामर्चिता^२ वेश्यां दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
[वासुदेव-^३सम्प्रदानक-गणिकादानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते]^४ वासुदेवाय एतां गणिकां
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२१४) :—

^५तुल्यं दत्त्वा तथाप्रोति ^६रुद्रलोकमसंशयम् ।

^७तुल्यं सङ्कल्प्य ^८वासुदेवाम्रे कारयेत् । ^९ॐ रुद्रलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
^{१०}वासुदेवाय ^{११}तुल्यं दास्ये ।

तथा (३।३४१।२२४) :—

प्रेक्षणीयप्रदानेन शकलोके महीयते ॥७०॥

प्रेक्षणीयं ^{१२}जोलासम् । वासुदेवाम्रे प्रेक्षणीयं सङ्कल्प्य कारयेत् । ॐ [सोत्कर्ष-
शकलोक]^{१३}प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय प्रेक्षणीयं दास्ये ।

तथा (३।३४१।२८४) :—

दत्त्वा च गीतं धर्मज्ञा गन्धर्वैः सह ^{१४}मोदते ।

गीतं सङ्कल्प्य यथाशीघ्रं वासुदेवाम्रे कारयेत् । ॐ ^{१५}अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेव-
सम्प्रदानक-गीतदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय गीतं दास्ये ।

तथा :—

प्रेक्षणीयोपयोग्यानि दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥७१॥

1 Corrected from V. D. I. O.
वासुदेवामरावती, A प्रयच्छन्ति मृत्तुगीतविशारदाम्

2 A 'अर्चिता'

3 I. O. सम्प्रदानक for सम्प्रदानक

4 A omits the bracketed por-
tion.

5 Both I. O. and A च

6 A चरकोकं न संभवः

7 A च, I. O. च

8 A वासुदेवाय

9 A omits it

10 Both I. O. and A च

11 A जोलासं

12 I. O. सोत्कर्षशकलोक and A
चरकोक for the bracketed
portion

13 A भवेत्

14 Both I. O. and A omit it

प्रेक्षणीयोपयोग्यानि मृदङ्ग-कांस्यताल-^१घर्षरोकककादीनि । ^२अर्चिताय वासुदेवाया-
चितानि ^३प्रेक्षणीयोपयोग्यद्रव्याणि दद्यात् । ^४[ॐ अथात्यन्तं]-सुखप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवाय एतानि ^५प्रेक्षणीयोपयोग्यानि ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६४, २०४) :—

वाद्यं दत्त्वा तथा विप्राः शकलोके महीयते ।

वाद्यानामपि देवस्य तन्त्रोवाद्यं सदा प्रियम् ॥७२॥

वाद्यं सङ्कल्प्य वासुदेवाम्रे कारयेत् । ॐ सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय वाद्यं दास्ये । तन्त्रोवाद्यदाने तु ^६फलाधिक्यम् ।

तथा (३।३४१।१२१४) :—

दुन्दुभिं ये प्रयच्छन्ति कीर्तिमन्तो भवन्ति ते ॥७३॥

^१दुन्दुभिः मेरीति प्रसिद्धं वाद्यभागम् । अर्चिताय वासुदेवायानि दुन्दुभिं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२८४-२८६) :—

दत्त्वा धान्यानि बीजानि शस्यानि विविधानि च ।

रूपकाणि च तान्येव प्राप्नोत्युतशः पुनः ॥७४॥

धान्यानि कलसादीनि बीजानि शाककलमादीनि^१ शस्यानि धान्येतराणि यवादीनि ।
^२शस्यानां पृथग्ग्रहणं फलभूयस्तार्थम् । रूपकाणि चक्रम्वा इति प्रसिद्धानि पश्चिमदेशे ।
अर्चिताय वासुदेवायानि धान्यानि दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेव-
सम्प्रदानक-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय शतानि धान्यानि ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । बीजादिदानवाक्ये तु धान्यपदस्थाने तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

1 A यवादीनि

2 A अर्चिता

3 A प्रेक्षणीयोपयोग्यद्रव्याणि

4 I. O. ॐ अथात्यन्तं and A
चरकोक for the b. p.

5 A प्रयच्छन्ति

6 I. O. omits it

7 Both I. O. and A वाक्ये after
this

8 A फलभूयस्

9 A omits it

10 A दुन्दुभिं

11 I. O. शाककलमादीनि

12 I. O. omits it

तथा (३।३४१।२६ख-२०क) :—

दत्त्वा शाकानि रम्याणि विशोकस्तुभिजायते ।

दत्त्वा च व्यञ्जनार्थं तन्नोपकरणानि च ॥७५॥

रम्याणि शाकानि कीटादि-^१विरहितानि स्नादूनि वा । व्यञ्जनोपकरणानि घृतशर्करा-
सेन्धवादोनि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि शाकानि दद्यात् । ॐ अथ विशोक-
प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि रम्याणि शाकानि ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।
व्यञ्जनोपकरणदाने तु एतानि व्यञ्जनोपकरणानीति विशेषः ।

तथा (३।३४१।२०ख) :—

पुष्पवृक्षं तथा दत्त्वा ग्रामस्याभिपतिर्भवेत् ॥७६॥

^२अर्चिताय वासुदेवायार्चितं पुष्पवृक्षं दद्यात् । ॐ अथ ग्रामाभिपत्यप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायैतं पुष्पवृक्षं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२६ख, Cf. ३।३११।२५क) :—

^३कहतस्य प्रदानेन विरोगस्तुभिजायते ।

^४कहतः काहुरीति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं ^५कहतं दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^६कहतदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं कहतं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२६ख) :—

[कूर्चप्रसाधनं दत्त्वा शुद्धमल्यन्तमश्नुते ॥७७॥]^७

कूर्चप्रसाधनं ^८रुमश्रुप्रसाधनार्थं द्रव्यम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कूर्चप्रसाधनं
दद्यात् । ॐ अद्यात्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् कूर्चप्रसाधनं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

- 1 I. O. चेव for नि
- 2 I. O. 'अद्वा' 'अद्वा' just before this
- 3 I. O. केवुरतव
- 4 I. O. omits it
- 5 I. O. केवुरत

- 6 I. O. केवुरत
- 7 I. O. एवं
- 8 Supplied from V. D. I. O. omits it.
- 9 I. O. कूर्चप्रसाधन
- 10 I. O. रुमश्रु

तथा :—

विचित्रणीयं यत्किञ्चिदस्वात्यन्तं सुखो भवेत् ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमाश्चर्यकरं किञ्चित् प्रतिमादिशिल्पं दद्यात् । ॐ
अद्यात्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाश्चर्यकरं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपवृक्षं ततो दत्त्वा शलुभिर्नाभि-^१भूयते ॥७८॥

अर्चिताय वासुदेवायामृतो यथेच्छमिष्टकादिभिर्दीपवृक्षं कृत्वा दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवायतन-दीपवृक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहं केशवाय दीपवृक्षं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपमालां प्रयच्छन्ति ये नराः शार्ङ्गिणो गृहे ।

भवन्ति ते चन्द्रसमाः स्वर्गमासाद्य मानवाः ॥७९॥

शार्ङ्गिणो गृहे ^२[वासुदेवायतने । अर्चिताय विष्णवेऽर्चितां दीपमालां यथाशक्या
दद्यात् ।] ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-शार्ङ्गिगृह-दीपमालादानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय दीपमालां ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपागारं^३ नरः कृत्वा कूटागारनिभं^४ शुभम् ।

केशवालयमासाद्य [नाके भवति]^५ शक्यत् ॥८०॥

दीपागारं वंशादिघटितम् ।

देवकुलाद्यायतनं^६ दीपयुक्तं यथोज्ज्वलम्^७ ।

^८तथा निल्योज्ज्वले लोके नाकभ्रष्टो हि जायते ॥८१॥

सदीपे तु यथादेशे चर्चुषि फलवन्ति च ।

तथा दीपस्य दातारो भवन्ति सफलेक्षणाः ॥८२॥

- 1 I. O. दूयते
- 2 I. O. reads the bracketed portion in a topsy-turvy manner as follows :—विष्णवे दीपमालां यथाशक्या दीपान् । अर्चिताय विष्णवेऽर्चितां दीपमालां वासुदेवायतने दद्यात् ।
- 3 I. O. दीपागारे
- 4 I. O. कूटागारनिभं
- 5 I. O. नाके भवति च for the bracketed portion
- 6 I. O. देवकुलाद्यायतनं
- 7 I. O. यथोज्ज्वलम्
- 8 I. O. यथा दीपदत्तापि पादव just before this

दीपागारं सङ्कल्प्य केशवायतने दद्यात् । ७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवालय-
दीपागारदानफलप्राप्तिकामोऽहं केशवालये दीपागारं दास्ये । दक्षिणा पूर्ववत् ।

एकादशीं द्वादशीं प्रतिपद्यन्तु यो नरः ।

दीपं ददाति कृष्णाय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥८३॥

सुवर्णमणियुक्ताब्धं मनोह्रमतिशोभनम् ।

दीपमालोज्ज्वलं दिव्यं विमानमधिरोहति ॥८४॥

[प्रतिपद्यं पद्यं पद्यं कृष्णपक्षे शुक्लपक्षे चेत्यर्थः । शुक्लैकादशीद्वादशीषु समस्ता-
मेकादशीं समस्ताश्च द्वादशीं व्याप्य कृष्णायार्चितं दीपं दद्यात् ।] ७३ अथ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-प्रतिपद्यैकादशीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते कृष्णाय दीपं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । एवं द्वादश्यां दानवाक्ये एकादशीपदस्थाने द्वादशीपदनिवेशो विशेषः ।

तथा :—

प्रज्वाल्य देवदेवस्य कर्पूरेण प्रदीपकम् ।

अश्वमेधमवाप्नोति कुलञ्चैव समुद्धरेत् ॥८५॥

देवदेवस्य विष्णोः प्रकरणात् । अर्चिताय विष्णवे कर्पूरेण दीपमर्चितं दद्यात् । अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कर्पूरदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं कर्पूरकं दीपं
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

पट्सूत्रोद्भवां वर्ति* गन्धतैलेन दीपकम् ।

विरोधो* सुभगधैव दत्त्वा भवति मानवः ॥८६॥

देवदेवस्य सम्बध्यते । अर्चिताय वासुदेवाय पट्सूत्रोद्भवां वर्तिमर्चितां दद्यात् ।
७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पट्सूत्रोद्भवां वर्ति* भगवते वासुदेवायैतां ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

- 1 I. O. omite it
- 2 I. O. केशवालयदीपागारं
- 3 I. O. दीपमावाचकं
- 4 I. O. प्रति after this
- 6 I. O. दीपं
- 6 I. O. द्वादशी
- 7 I. O. reads the first sen-
tence of the bracketed por-
tion viz. प्रतिपद्यं...चेत्यर्थः after

पट्सूत्रोद्भवां वर्ति* (v. 83 above)
and also reads almost the
second sentence of the brac-
keted portion viz दद्यात्...
just after it, besides read-
ing the latter here.

- 8 I. O. वर्ति
- 9 I. O. विरोध

तथा :—

महावर्तिः सदा देया भूमिपाल महाफला¹ ।

कृष्णपक्षे विशेषेण तत्तापि च विशेषतः ।

अमावास्या च निर्दिष्टा द्वादशी च महाफला² ॥८७॥

आश्वयुज्यामतीतायां कृष्णपक्षस्तु यो भवेत् ।

अमावास्या तदा पुण्या द्वादशी वा विशेषतः ॥८८॥

देवस्य दक्षिणे देशे देया तैलतुला³ सदा ॥८९॥

पलाष्टक्युता राजन्⁴ वर्ति* तत्तु दापयेत् ।

महाराजनरक्तेन समग्रेण तु वाससा ॥९०॥

पलाष्टक्युता तैलतुला⁵ अष्टोत्तरशतं तैलपलानीत्यर्थः । समग्रेणासुरिडतेन ।

वामपार्श्वे च देवस्य देया घृततुला⁶ तृप ।

पलाष्टक्युता शुक्ला⁷ वर्ति* तत्तु दापयेत् ।

वाससा तु समग्रेण सोपवासो जितेन्द्रियः ॥९१॥

महावर्तिद्वयमिदं सकृद्देवा महामते ।

स्वर्गलोकं चिरं भुक्त्वा जायते भूतले यदा ।

तदा भवति लक्ष्मीवान् रूपद्रविणसंयुतः ॥९२॥

राष्ट्रे च जायते यस्मिन् देशे वा नगरे तथा ।

कुले च राजशार्दूल तत्तु स्याद्दीपवत्¹¹ प्रभो ॥९३॥

अत्युज्ज्वलश्च भवति युद्धेषु कलहेषु च ।

स्वातिर्याति यथालोके सज्जनानां सद्गुणैः ॥९४॥

एकामप्यथ यो दद्यादभीष्टामनयोर्द्वयोः ।

मानुष्ये सर्वमाप्नोति स्वर्गलोकश्च सच्छति ।

स्वर्गे तथात्वमाप्नोति भोगकालश्च यादव¹² ॥९५॥

- 1 I. O. महाफलाः
- 2 I. O. महाफला
- 3 I. O. तिलरक्षय
- 4 I. O. पलाष्टक्युता
- 5 I. O. वर्ति
- 6 I. O. महाराजनरक्तेन
- 7 I. O. पलाष्टक्युता

- 8 I. O. अष्टोत्तरं मतं
- 9 I. O. समग्रेणासुरिडतेन
- 10 I. O. reads the bracketed
portion as वर्ति* तत्तु
- 11 I. O. स्याद्दीपवत्
- 12 I. O. यादवा

सामान्यस्य तु दीपस्य राजन् दानं महाफलम् ।
किं पुनर्महती यस्य फलस्यान्तं न विद्यते ॥६६॥
दीपदानं परं पुण्यमभ्यदेवेष्वपि ध्रुवम् ।
किं पुनर्देवदेवस्य अनन्तस्य महात्मनः ॥६७॥

३[अभ्युक्-पौर्णमास्यां तु असीतायां] कार्तिककृष्णद्वादश्यामावास्यायोरन्यतरदिनात् पूर्व-
उरदिने प्रातः कृतनिलो घटिकाधिकप्रहरतये हविष्मं भुक्त्वाऽऽवश्यं शुची देश उपविश्य पादौ
प्रक्षाल्याचम्य उदङ्मुखो प्राङ्मुखो वा कृताञ्जलिः ॐ सूर्यसोमयमकालपञ्चमहाभूतानि विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तदानकर्म कर्तुं शो मयोपवासः कर्तव्य इति निवेशं सकृत् कुर्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
महावर्तिदानं कर्तुं रवोऽहमुपवासं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिन उष्यापरदिने
कृतज्ञानादिः विष्णुधर्मोत्तरोक्त-महावर्तिदानादिकर्मोद्दं करिष्ये इति सकृत् वासुदेवप्रतिमाया
दक्षिणया दिशा अष्टोत्तरपलशततैलपूर्णपालमस्रिडताहतमहारजन-रक्तवस्त्रवर्तियुत-^४[सुक-
प्रतिमाया वामया दिशा वा]-^५ष्टोत्तरपलशततैलपूर्णपालं शुक्लसमवासोवर्तियुतमेतन्महावर्तिद्वयं
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । अथ ^६धान्याद्यपेक्षितं ^७द्रव्यं विष्णवे देयम् ।

तथा च विष्णवे दानानुवृत्तौ विष्णुधर्मोत्तरे :—

यत् किञ्चिदेवदेवाय दद्याद् भक्तिमन्वितः ।

तदेवाक्षयमाप्नोति विष्णुलोकश्च गच्छति ॥६८॥

इति महाराजाधिराज-निःसङ्ग-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वासुदेवसम्प्रदानकदानावर्तः ।

धर्मस्याभ्युदयाय नास्तिक्यदोषेऽप्यजातः कलौ ।

श्रीकान्तोऽपि सरस्वतीपरिवृष्टः प्रत्यक्षनारायणः ॥६९॥

पादाम्भोजनिषण्णविश्ववसुधासाम्राज्यलक्ष्मीयुतः ।

श्रीब्रह्मालसेनदेवरो विजयते सद्रूपचिन्तामणिः ॥७०॥

- 1 I. O. उदयं नमोऽर्पयति
- 2 I. O. पौर्णमास्यां तु for the
bracketed portion
- 3 I. O. नद्या
- 4 I. O. omits it
- 5 I. O. रक्तवस्त्रं for वस्त्ररक्तवस्त्रं

- 6 I. O. omits the bracketed
portion
- 7 I. O. तैलपादोत्तरपलशतं for अष्टो-
त्तरपलशतं
- 8 I. O. धान्याद्यपेक्षितं

ब्रह्मपुराण—ब्राह्मपुराण—अग्निपुराण—भविष्यपुराण—मत्स्यपुराण—वामनपुराण—
वायुपुराण—मार्कण्डेयपुराण—विष्णुपुराण—शिवपुराण—स्कन्दपुराण—पद्मपुराण—
कूर्मपुराण—शाम्भुपुराण—कालीपुराण—देवीपुराण—नन्दिपुराण—आदित्यपुराण—
नरसिंहपुराण—लिङ्गपुराण—महाभारत—श्रीभागवत—श्रीरामायण—विष्णुधर्मोत्तर—
छन्दोगपरिशिष्ट—तद्युहारीत—बोधायन—शाक्यायन—मनु—याज्ञवल्क्य—देवल—पंठी-
नमि—काल्यायन—शातातप—दानव्यास—दक्ष—वशिष्ठ—इहस्पति—यम—हारीत—
पुलस्त्य—जाबाल—अङ्गिरस—आपस्तम्ब—महाव्यास—लघुव्यासः । एतेषां ग्रन्थानां
मनमानोच्य श्रीब्रह्मालसेनदेवेन दानसागरः कृतः ।

इति दानसागरः समाप्तः ।

अथ वज्रदेसीपराशरमनुस्मृतौ नामानि । अथ प्रथमं हेमन्तसेनः तनो विजयसेनः तनो कलालसेनः तेन दानसागरः कृत इति । अस्य गुरुः अनिरुद्धः । अतः सम्प्रत्यस्तस्मिन्मयविशेषपरिचयाय दानसागरनिर्माणवर्षस्यैव सम्प्रत्यस्मत्कालमिति पादमात्रे लिख्यते । निखिलभूपचक्रतिलक-श्रीमद्वल्लालसेनदेवेन पूर्णः शशिनवदशमित- (१०९१)-शकवर्षे दानसागरे रचितः । श्रीहरिः ।

Index of Vedic mantras with identification

(The figures to the right refer to the pages)

ऋग्वेदः

अग्निर्मूर्धा (8. 44. 16a)	87, 197, 427
अग्निं दूतं वृणीमहे (1. 12. 1a)	88, 198, 426
अग्निः सतिम् (10. 80. 1a)	90
अग्ने विवध्वदुषस (1. 44. 1a)	87, 197, 427
अजन्ति त्वामध्वरे (3. 8. 1a)	90
अतो देवा (1. 22. 16a)	89, 199, 425
अव सृजा वनस्पते (1. 13. 11a)	89
असि यमो (1. 163. 3a)	88, 198, 426
आ कृष्णेन (1. 35. 2a)	87, 197, 427
आगारो अस्मिन्	199
आ तु न (8. 21. 10c)	89
आ ते पितर (2. 33. 1a)	90
आदित्यानामवसा (7. 51. 1a)	89
आ नो भद्राः (1. 89. 1a)	90
आपो हि प्रा (10. 9. 1a)	89
आ प्यायस्व (1. 91. 16a) (also 17a)	87, 197, 427
आ विष्णुमद्भिर (1. 88. 1a)	89
इज्जन्ति त्वा सोम्यासः (3. 30. 1a)	4-6
इन्द्रमिद्राधिनो (1. 7. 1a)	90
इमा गिर आदित्येभ्यो (2. 27. 1a)	89, 90
इमा रुद्राय (1. 114. 1a)	89, 199, 425
ईशाना वाप्योणाम् (10. 9. 5a)	88, 198, 427
उद् बुध्यध्वम् (10. 101. 1a)	89
ऋजुरिच्छंसो (2. 26. 1a)	90
कया नक्षि (4. 31. 1a)	87, 89, 198, 427
काङ्क्षो नाम सर्प (R.V.Kh. 7. 55. 4a)	88, 427
कामस्तदग्रे समवर्तत (10. 129. 4a)	199, 426

केतुं कुरुवन् (9. 64. 8a)	87, 198, 427
कुविदं नमसा ये (7. 91. 1a)	88, 90, 199, 427
गणानां त्वा (2. 23. 1a)	87
चित्तं देवानाम् (1. 115. 1a)	89, 90, 199
जगृभुमा ते (10. 47. 1a)	90
जमया अल वसवो (7. 39. 3a)	88
त्वं सोम प्रचिकितो (1. 91. 1a)	89
तातारमिन्द्रम् (6. 47. 11a)	87, 198, 426
परेयिवांसम् (10. 14. 1a)	90
बृहस्पते परि वीय (10. 103. 4a)	87, 197, 427
महा जज्ञानम्	89, 199, 425
महा देवानाम् (9. 96. 6a)	88, 427
मदभ्युत्तेति सादन	425
मनसः कामम् आकूतिम् (R. V. Kh. 5. 87. 10a)	426
मरुतो यस्य हि चये (1. 86. 1a)	90
मो बु वरुण (7. 89. 1a)	90
मद् गायत्र्ये अवि गायत्रम् (1. 164. 23a)	426
यस्तस्तम्भ (4. 50. 1a)	89
यस्यामितानि (8. 24. 21a)	90
युजन्ति ब्रह्म (1. 6. 1a)	90
वरुणं वो रिशादसम् (5. 64. 1a)	88, 198, 426
वात आ वातु (10. 186. 1a)	88, 90, 198, 426
वेत्या हि निर्वृत्तीनाम् (8. 24. 24a)	88, 198, 426
शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः (7. 35. 1a)	85
शमो देवीर् (10. 9. 4a)	87, 198, 427
शुकन्ते अन्यद् (6. 58. 1a)	87, 89, 197, 427
सहस्रशीर्षा पुरुषः (10. 90. 1a)	90
सप्तः सप्तप्रचिकितो (R. V. Kh. 7. 55. 1a)	90
इत्वाः सुपर्णाः (Cf. A. V. 11. 2. 24b)	199

यजुर्वेदः

अग्निमूर्द्धा (3. 12a)	87, 197, 427
अग्नात् परिश्रुतो (19. 75a)	87, 197, 427
अग्ने अम्बिके (23. 18a)	425
अयं हि त्वा स्वधितिः (5. 43a)	89
अयं पुरोभुवस्तस्य (13. 54)	426
अपादम् (34. 20a)	90
असुन्वन्तमयजमानम् (12. 62a)	88, 198, 426
अस्याजरासो (10. 46. 7a)	90
आ कृष्येन (33. 43a)	87, 197, 427
आ नो नियुद्धिः (27. 28a)	88, 198, 426
आ ब्रह्मन् (22. 22)	88, 89, 427
आशुः शिशानो (17. 33a)	90
इदं विश्वार् (5. 15a)	89, 199, 426
इमा गिर आदित्येभ्यो (34. 54a)	89
इमं देवा (9. 40)	87, 197, 427
इह रतिः (8. 51)	426
इष्ट्यास (17. 84a)	89
उद् बुध्यस्व (15. 54a)	87, 197, 427
अचं वाचम् (36. 1)	85
कारुडात् कारुडात् (13. 20a)	87, 198, 427
केतुं कुरुवन् (29. 37a)	87, 198, 427
कोऽदात् (7. 48)	199, 426
गणानां त्वा (23. 19)	87
चित्तं देवानाम् (7. 42a)	89, 199
तत्त्वा यामि (18. 49a=21. 2a)	88, 198, 426
तमीशानम् (25. 18a)	88, 198, 427
तातारमिन्द्रम् (20. 50a)	87, 198, 426
त्वं नो अग्ने तव देव (34. 13a)	88, 148, 426

नमोऽस्तु सर्वेभ्यः (13. 6a)	88, 427
बृहस्पते अतिथद्व्यौ (26. 3a)	87, 197, 427
मम ज्ञानम् (13. 3a)	89, 199, 425
मनसः कामम् आकृतिम् (39. 4a)	426
मा नस्तोके (16. 16a)	89, 199, 425
मावत परितावताम्	199
ययं सोम (3. 56a)	88, 198, 199, 427
वसन्तेन श्रुतुना (21. 23a)	88
राक्षो देवीर् (36. 12a)	87, 198, 427
सहस्रशीर्षा (31. 1a)	90
सुगं तु पन्थाम्	88, 198, 426
हंसः शुचिषद् (10. 24a)	199

सामवेदः

अग्निमूर्द्धा (1. 27a)	87, 197, 427
अग्निं दत्तं वृणोमहे (1. 3a)	88, 198, 426
अग्ने विवृणुष्वस (1. 40a)	87, 197, 427
आ तू न (1. 167a)	87
आ त्वा सोमस्य (1. 307a)	88, 198, 427
आ प्यायस्व	87, 197, 427
आ वो राजानम् (1. 69a)	89, 199, 425
इदं विष्णुर् (1. 222a)	89, 199, 426
इन्द्रायेन्दो मरुत्वते (1. 472a)	198
कथा नश्चित् (1. 163a)	85, 87, 198, 427
वाम वेद ते नाम (SMB. 1. 1. 2)	199, 426
केतुं कृण्वन् (2. 309a)	87, 198, 427
गवां वृत्तं साम	199
गावश्चिद् वा समन्यवः (1. 404a)	88
घृतवती भुवनानाम् (1. 378a)	88, 198, 426
तत्त्वा यामि	89
नाके धुपर्णम् (1. 320a)	88, 198, 426
नित्यस्तोत्रो वनस्पतिः (2. 552a)	89
परि प्रिया दिवस्त्वविः (1. 476a)	426
प्र हंसासः (2. 467a)	199
वयमहौ अग्नि (1. 276a)	87, 197, 427
बृहस्पते परि दीय (2. 1202a)	87, 197, 427
मम ज्ञानम् (1. 321a)	88, 89, 199, 425, 427
मदभ्युक्षेति सादन	425
यां सन्ध्यां समवस	88, 427
पुञ्जं वाचं शतपदीम् (2. 1178c=2. 1179a)	426
लोहद्वारम्	88
वात आ वातु (1. 184a = 2. 1190a)	88, 198, 427

वेत्था हि निश्चतोनाम् (1. 396a)	88, 198, 427
राशो देवोर् (1. 33a)	87, 198, 427
शुक्न्ते अन्यद् (1. 75a)	87, 197, 427
धीरसि मयि रमस्व (SMB. 1. 7. 11)	426
सोमं राजानं वरुणम्	88, 198, 199, 427

अथर्ववेदः

अग्नेर्मन्वे (4. 23. 1a)	88, 91, 426
अपेत एतु (Cf. Kauś. 97. 7. 8a)	88, 91, 426
अस्मिन्वस्तु वसवो (1. 9. 1a)	91
आदित्य नाभम् (17. 1. 25a)	87, 197, 427
आ व्यायस्व	91
आयं गौः	91
इन्द्रस्य बाहू (19. 13. 1a)	87, 198, 426
इन्द्रो जयति (6. 98. 1a)	91
उदुत्तमं वरुण (7. 83. 3a)	88, 91, 198, 426
उरु विष्णो	91
कामस्तदग्ने (19. 52. 1a)	199, 426
केतुं कृण्वन् (20. 26. 6a)	87, 91, 198, 427
गणपते गणपतिम्	88
गणानां त्वा गणपतिम्	87
गायत्री छन्दसामध्यक्षा	426
त्वया मन्यो (4. 31. 1a)	87, 91, 197, 427
दर्शसि (7. 81. 4a)	87, 91, 197, 427
ध्रुवस्तिष्ठ (19. 45. 4c)	91
नमोऽस्तु सर्पभ्यः	91
परि धर्मेव सूर्यम् (Cf. R. V. 8. 6. 20c)	199
प्रजापतिश्च परमेष्ठी च श्रुते (9. 7. 1)	199
प्राणाय नमः (11. 4. 1)	87, 198, 427
वृहस्पतिर्नः (7. 51. 1a)	87, 197, 427
वसु जज्ञानम्	91
वसुज्येष्ठा (19. 22. 21a = 19. 23. 30a)	91
भवाशर्वो मन्वे वाम् (4. 28. 1a)	91
महता मन्वे (4. 28. 1a)	91
मूर्धानं दिवो अरतिम् (Cf. R. V. 6. 7. 1a)	426

य एवं विदुषेऽदत्त्वा (12. 4. 23a)	425
यद्राजानम् (6. 128. 1b)	87, 91, 197, 427
यस्य लोकाद् (10. 56. 1a)	91
यसो नो गतुम् (18. 1. 50a)	88, 128, 426
यस्येदमा रजो (6. 33. 1a)	91
या द्विपक्षा बहुपक्षा षट्पक्षा या निमीयते (9. 3. 21 ab)	146
यामाहुतिम् (19. 4. 1a)	91
येनावपत् (6. 68. 3a)	87, 91, 197, 198, 427
यो अग्नी रुद्रो (7. 87. 1a)	91
राष्ट्र राजानम् (Cf. Kauś. 100. 2a)	87, 91, 198, 427
धायोः सवित्रुर् (4. 25. 1a)	88, 91, 198, 427
शं न इन्द्राग्नी (19. 10. 1a)	85
शं नो देवो (2. 25. 1a)	85
शान्ता दौः (19. 9. 1a)	85
श्रियं धातर् (Cf. ApS. 6. 20. 2)	426
सम्मावात	85
सहस्रबाहुः (19. 6. 1a)	91
सोदकामत् सा वनस्पतीन्	88, 198, 199, 427

Index of Non-vedic quarter-verses and part prose quotations

(N. B. Big chapters quoted from the Agnipurāṇa, Matsya, Nandī, Devala and Viṣṇudharma and all the quotations from the Viṣṇudharmottara, which latter abundantly occur in almost every chapter, have been omitted from this index. The figures refer to the pages.)

अग्निपुराणम् or आग्नेयपुराणम्—

अथोभयमुखी लोभात्	46	गन्धर्वाप्सरसाकीर्णं	304
अनेन विधिना दत्त्वा	555	गृहकर्मकरीं दद्यात्	496
अनेन विधिना धेनुं	269	गोसहस्रन्तु यो दद्यात्	290
अन्तरीक्षस्थितो वत्सो	271	ग्रहणे अथने चैव	525
अन्नदानात् परं दानं	358	धर्मवर्षातपसाणां	536
अर्चयित्वा पुरा गां वै	268	धासमुष्टिं परगवे	312
अलङ्कृतं परैर्वस्त्रैः	303	चतुःपूर्वान् परांश्चैव	290
अशक्तौ हि भवेत् ज्ञानम्	52	तत् सर्वं विलयं याति	304
अथमेधसहस्रस्य	269	तत् भोगाश्चिरं भुक्त्वा	526
असामर्थ्याच्छरीरस्य	52	तथैवान्यैर्महीपालैर्	270
इक्ष्वाकुणैषा राजेन्द्र	270	तस्मादन्नं सदा देहि	357
हमां त्वं प्रतिगृह्योष्व	269	तस्मान्नरेण दातव्या	555
इयं दासी मया तुभ्यं	496	तान् स्थाप्याहवनं कृत्वा	526
एतद्विचार्य हृदये	495	तिला नित्यं प्रदातव्या	508
एवं कृष्णाजिनं दत्त्वा	526	दत्त्वा क्षमापयेत् पश्चात्	496
एवं दत्त्वा द्विजेभ्यस्तु	526	दद्यात् सुदक्षिणां तत्र	555
एवं दत्त्वा महाराज	496	दद्यादनन्तफलदं	451
एवं दत्त्वा विधानेन	555	दद्यान्मन्त्रेण राजेन्द्र	555
कारयित्वा दृढस्तम्भं	450	दशधेनुसमां राजन्	555
कालादिह यदा याति	589	दद्यान्मानाय विप्राय	541
कृतोपवासः संप्राश्य	268	दानकालं प्रशंसन्ति	496
कृष्णतिलैस्तु संक्षन्तं	525	दासीं समीक्ष्य बहुशो गृहकर्मदक्षां	497
कृष्णोऽसि कर्मणा कृष्ण	526	दिव्याज्जनाभिराकीर्णं	589
गन्धमात्यैरलङ्कारैः	358	द्विजानां योगिनां ये तु	409
		धर्मज्ञाः सत्यशीलाश्च	358

धर्मराजस्य साहाय्ये	555	सर्वकामप्रदास्ताम्	270
धर्मस्तु वृषरूपेण	304	सर्वेषामेव पापानां	270
धेनुं दत्त्वा सुव्रता सुप्रधानां	293	संलिप्य गोमयेनाथ	525
न तस्य मनसो दाहो	589	सा निकामफला देवी	269
नवं सुचर्मं सुविपुलं	409	सुप्रयोधरा सुश्रुती	554
पिरयाकपिटकोपेता	554	सुपुच्छं पटवस्त्रेण	304
पुराणपाठके तद्वत्	554	सुवर्णं शततिलका	554
पुत्र्ये वा जन्मनक्षत्रे	308, 435, 439, 507, 544, 552	सुवर्णं प्रक्षिपेत्तल	525
प्रत्यक्षं वृषदानस्य	303	सुवर्णं वाचवित्वाग्ने	269
प्रियतां धर्मराजो मे	304	सुसंस्कृतश्च यो दद्याद्	370
भक्ष्यभोज्यमयाः शैला	358	सूर्यचन्द्रग्रहे पुण्ये	554
भुनक्ति विविधान् भोगान्	303	ज्ञानानामथ सर्वेषां	51
मठं कमठपृष्ठम्	451	हस्त्यश्वरथयानानि	46
महाकाञ्चनचिक्राणि	358	हेमन्ते शिशिरे चैव	653
महिषीदानमाहात्म्यं	554, 556	अङ्गिराः—	
य इन्द्रानि काष्ठानि	456	एका एकस्य दातव्या	45
यदा वा जीवितं वित्तं	554	बहुभ्यो न प्रदेयानि	45
यादृशश्च वृषो देवो	303	विना दर्भश्च यत् ज्ञानं	64
यानमश्मनङ्गाहं	308, 435, 439, 507, 544, 552	अभिधानकोषादिः—	
यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ	271	तुला पलशतं ज्ञेयं	69
यावन्ति तस्य रोमाणि	304	आश्विपुराणम्—	
यावन्ति तस्या रोमाणि	271	अथ वत्सस्य चरणौ	294
या जी ददाति महिषीं	555	अथवा यदि वा युग्मं	542, 545, 551
युवा भद्रः सुशीलश्च	303	उन्मत्तामङ्गहीनाश्च	259
यो ददाति द्विजेभ्यस्तु	589	किं करिष्यत्यसौ मूढो	46
रथश्चाश्वतरीयुक्तं	542	कृष्णाक्षिणि सुतुर्गन्धे	60
वस्त्राभरणसम्प्रीतां	268	कुतूहलकोपस्वरायुक्तौ	60
विमानेन च दिव्येन	539	क्षीमजं वापि कार्पासं	414
सगरेण ककुत्स्थेन	555	गन्धर्वैश्चापसरोभिश्च	421
सप्तावरान् सप्तपूर्वाण्	269	गवां शतं वृषश्चैको	330
समभ्यर्च्य च गोविन्दं	268	चतुर्वधरमशानेषु	616
समानवत्सो कपिलां सचेलां	271	क्षत्रं ये तु प्रयच्छन्ति	537, 674
समुपोष्य समभ्यर्च्य	525	उपेष्टे मांसि तिलान् दत्त्वा	608
सम्यगुपाय्यं तं विप्रं	269	तस्य वर्षं शते पूर्णं	46

तीर्थतडागकूपादि	661	कुतपन्यस्तपादाश्च	283
तीर्थे तडागकूपादि	544	कृष्णां गां ददते यस्तु	282
तेषां दिव्यानि यानानि	542, 545, 551	गवां पुच्छं गृहीत्वा तु	278
क्षीणि तुल्यप्रदानानि	472	गां दद्याद्वेदपुराण्य	276
नवं श्रद्धणं सविपुलं	661	गां ददानीह इत्येव	283
नित्यन्तु यजते यज्ञं	421	योभिः समृद्धे च कुले	286
पक्वान् ददाति केदारान्	330	गौरीश्वैव प्रयच्छेत्	283
पुष्टधेनुं यमजसुं	259	दत्त्वा तस्य अन्नङ्गाहं	309
प्रदोषसमये लक्ष्मीं	616	दधिक्षीरवहा नद्यो	285
अद्भुतमर्चयेत्तेन	421	देवलोके वसेन्नित्यं	280
यं देवमर्चयेत्तेन	673	नीलवर्णां च गां दद्यात्	285
यस्तु गोचर्ममावन्तु	329	पटच्छत्रां शुभां सौम्यां	285
यष्टिं ये तु प्रयच्छन्ति	662	पलाशाश्चैव न्यग्रोध	61
ये च शय्यां प्रयच्छन्ति	454, 673	पापश्च तस्य तत् सर्वं	284
ये तु गां वै प्रयच्छन्ति	294	पिता पितामहश्चैव	282
ये ददन्ति घटोपालं	354	पुत्रपौत्रैः परिवृतः	286
रत्नोपकीर्णां वसुधां	330	पुत्रपौत्रैः परिवृता	282, 284
लवणश्च यथाशक्ति	377	प्रदेयो लक्ष्णाढ्यो वा	309
वह्निवस्त्रप्रदानेन	410	भोग्यसौख्यप्रदा श्वेता	278
षष्टिकोटिसहस्राणि	344, 511, 544, 662	मुक्तावैदूर्यसम्पन्नैर्	282
सर्वैश्च भाग्यैरुपशोभिताङ्गं	444	मुखे धूपः प्रदातव्यो	281
सुसन्धि चित्ताभरणोपशोभितं	339	यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां	281
सुवर्णदानाहारिणं	421	यावन्ति रोमकूपानि	281
सवर्णं ये प्रयच्छन्ति	421	यो ददाति अन्नङ्गाहं	309
हस्त्येन तारयेद् यस्तु	344, 511	रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया	278
स्वल्पे रुद्धे सस्फुल्लिङ्गे	60	रजतच्छत्रचरणां	277
आदिपुराणम्—		रजोवृत्तस्य दुष्टस्य	281
अथ कोटिसहस्रेण	284	रुद्रस्य प्रमुखे देया	285
अथ मातुष्यमायाति	284	वर्षकोटिसहस्राणि	285
अरोमश्चैव जायेत	284	शीलवेदाङ्गसम्पन्ने	309
आयुरारोग्यमैश्वर्यं	283	श्वेतां गां ददते यस्तु	281
ऐश्वर्यवत्सम्पन्नो	281	सहस्रं यो गवां दद्यात्	280
कपिला सर्वपापघ्नी	278	स्वर्णं श्रुतीं रूप्यक्षुरां	283
कपिला ये प्रयच्छन्ति	280	हस्त्यश्वरथयानेन	285

आपस्तम्बः—

माप्रोक्षितमिन्धनम्	62
भूतिकर्मस्वेतवादीन्येव वाक्यानि स्युर	191
यथाश्रुति विद्वारे	48
सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि	48

आयुर्वेदः—

अप्रशस्तं कठोराजं	66
वज्रं मेकवपुः	66

कात्यायनः—

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानन्तु	68
आज्यं गव्यमनादेशे	60
आपत्काले तु कर्तव्यं	42
आसीनः ऊर्ध्वः प्रहो वा	53
जुहुषंश्च हुते चैव	61
तस्मात् समिद्धे होतव्यम्	61
नाङ्गुष्ठादधिका प्राणा	61
पिण्डमन्त्रानुहरणे	56
प्रधानस्याक्रियान्तु	56
प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्	56
प्रादेशाभाधिका नोना	61
मानक्रियायामुक्त्याम्	68
मार्जारमूषिकस्पर्शे	56
यत्तु विद्वन्निमो नास्ति	53
यत्तोपदिश्यते कर्म	53
यथोक्तवस्तुसम्पत्तौ	67
यस्ताप्यायामिमांसास्य	26
योऽनर्चिषि जुहोत्यमी	61
विक्रयश्चैव दानश्च	42
मीहयः शालयो मुद्रा	65
समाप्ते यदि जानीयान्	56
सर्वस्वं पृथ्वर्जन्तु	42
हरिता यक्षिया दर्भाः	64
कालिकापुराणम्—	
अतः पापानि सर्वाणि	417

अङ्गुष्ठमलजानाश्च	442
अनेनेव विधानेन	528
अयने विपुले चैव	528
उत्तीतश्च यष्टिश्च	418
एवमाद्यैरनेकेष्व	418
काञ्चनं रोदसीं दृष्ट्वा	418
कारयित्वा तपोद्वाहं	441
कारयित्वा सुपद्यानि	418
गवां चन्द्रसुवर्णानां	418
ग्रहाणां देवतानाश्च	418
ग्राहयेदमिहोत्तापि	442
ज्ञात्वा चैव स्वसामर्थ्यम्	442
ततो गृहाणि रम्याणि	441
तन्मयाभरणैः शृङ्ग	418
तेऽपि तत्पदमासाय	528
दद्याद् गवाह्निकञ्चैव	313
दासं गोमहिषांश्चापि	441
पलादंमथवा दुष्टं	528
पश्वैव पताकाश्च	418
पात्राणि भोजनार्थं च	441
पूतमेतत् परं नित्यं	417
पृथक् पृथगिमांश्चैव	441
भानसोपस्करं कृतकम्	418
भूय एव तुलान्तेन	417
भूयोऽपि तन्मयान्येव	418
मातापितृविहीनन्तु	442
यज्ञदानमतायश्च	442
यश्च प्रेष्यान् द्विजान् मूढो	442
येऽपि स्वसाविपातेषु	527
रज्ज्वा कम्बलमाकम्ब्य	418
अयता येन रामेण	417
समासाद्यार्कसङ्काशं	442
सर्वं हेममयं यज्ञम्	417
संपूजयेत् सुसम्भारं	441
सोदक्यापरं रुक्मं	528

विमानैश्चापरद्वयैः	442	प्रोक्षप्रमाणं विज्ञेयं	68
कर्मपुराणम्—		द्वाविंशतपलिकं प्रस्थम्	68
अमावस्यामनुप्राप्ता	586	गावकं पञ्चकृष्णलकम्	68
इक्षुभिः सन्ततां भूमिं	329	छागलेयः—	
एतत् पुराणं परमं	471	पूर्वं व्रतं गृहीत्वा वै	55
कृष्णाष्टम्यां विशेषेण	585	जावातः—	
गुह्यका राज्ञसाः सिद्धा	64	श्रुताश्रमुदकुम्भश्च	603
गृहस्थायाश्चदानेन	359	सुवर्णतिलयुक्तैस्तु	603
जपकाले न भावेत्	64	होमार्थमग्निहोतस्य	292
ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो	471	तापिडब्राह्मणम्—	
दद्यादहरहस्त्वम्	370	श्लेष्म वा एतद् यज्ञस्य	67
पूजयित्वा तिलैः कृष्णै	607	दक्षः—	
प्रदद्याद् आकाशेभ्यस्तु	593	आपत्स्वपि न देयानि	42
प्रीयतामीश्वरः सोमो	587	ऊषःकाले तु सम्प्राप्ते	51
प्रीयतां धर्मराजेति	608	देवकार्याणि पूर्वाह्णे	52
प्रीयतां मे महादेवो	586	धूर्तं वन्दिनि मल्ले च	27
माघमासे तमिस्ते तु	593	विधिहीने तथा पात्रे	24
यत्किञ्चिद्देवमीशानम्	671	सामान्यं याचितं ग्यास	42
यद् यदिष्टतमं किञ्चिद्	671	दानवृहस्पतिः—	
यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां	586	आदित्यो वरुणो विष्णुः	316
लिखित्वा चैव यो दद्याद्	471	दशबाजिसमा कन्या	317
विना दर्भेण यत्कर्म	53	बहुभिर्वसुधा दत्ता	316
वैशाख्यां पौर्णमास्याश्च	607	भूमिं यः प्रतिशृङ्गाति	317
श्रुताश्रमुदकुम्भश्च	607	यत् किञ्चित् कुरुते पापं	316
सर्वपापविनिर्मुक्तः	471	यथाप्सु पतितः शक	316
स्वर्गप्रवृत्तिकामेन	22	विप्राय दद्यात् सुशृणान्विताय	316
हिरण्यगोप्रदानेन	419	शङ्खं भद्रासनं छत्रं	316
गन्धशास्त्रम्—		षडशीतिसहस्राणि	317
कस्तूरिकाया द्वौ भागौ	66	सहस्रमेव धेनूनां	317
गोतमः—		सुवर्णदानं गोदानं	317
ददाति चैवं धर्म्येणु	48	सुवर्णं रजतं वस्त्रं	316
स्वस्ति वाक्य भिक्षादानमपूर्वम्	48	सौवर्णा यत्र प्रासादा	316
गोपयद्ब्राह्मणम्—			
पूतव्रोणेन परिमितं कुम्भम्	69		

दामव्यासः—

किञ्चिद् वेदमयं पालं
गर्भाधानादिभिर्युक्तं
अक्षवीजात् समुत्पन्नो
यत् सिद्धं वेदविद् भुङ्क्ते
शीलं संवसता श्रेयं

देवलः—

अधीत्य विस्मृतो वेदं
अनूचानगुणोपेतो
अपि न्यायागतां दत्त्वा
अभुक्त्वा प्रातराहारं
असिक्तोऽथ पण्डः स्यात्
इत्येतेऽष्टौ समुद्दिष्टा
उदक्यन्नादनं येषां
उपवासो विनश्येत्
ऊर्ध्वरेतास्तपस्युग्रो
एकाग्र शाखां सकलां
एकोद्देशमतिक्रम्य
एवमन्वयविद्याभ्यां
कृत्वापि पातकं कर्म
तेषां क्षीतुल्यवाक्क्रियः
इत्येष्टान्यायलब्धेन
न शूद्राय हविर्दद्यात्
निर्हृतः सर्वतत्त्वज्ञः
प्रतिग्रहमसङ्गोऽपि
प्रदाय शाकमुष्टिं वा
प्रअपूर्वेन्तु यो दद्यात्
ब्राह्मणानां कुले जातो
मालम्ब्य ब्राह्मणधैर्यं
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः
वेदिकं लौकिकम्भैव
शब्दको वातजः पण्डः
स कोलक इति प्रोक्तो
सर्वभूतभयं व्याधिः

सूर्यः सोमो यमः कालो	59
सो तु पुंभावमास्थाय	44
नन्दिपुराणम्—	
अज्जनं यो नरो दद्यात्	560
अनेन कमयोगेण	320
अनूपरामनाभाधो	331
अमं विना कृशाङ्गस्य	360
अम्राङ्गुतानि जातानि	360
अपि कीटपतङ्गानां	360
अलङ्कारन्तु यो दद्यात्	437, 672
आतपतन्तु यो दद्यात्	536
इक्षुभिः सन्ततां भूमिं	331
उपानही च यो दद्यात्	542
उष्णीषदायी यो मर्त्यो	663
एतच्छतगुणं पुण्यं	279
कृष्णलाः पञ्चमाषास्तु	419
क्रीडारामन्तु यो दद्यात्	509
प्रासमालं नरो दत्त्वा	360
प्रासे प्रासे फलं ह्येतद्	360
चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु	381, 383, 385,
	386, 393
तस्मात्सौ युगसञ्च्यन्ते	560
तस्मात् सर्वात्मना पाले	416
तस्मादभयमेवादी	563
ते यान्ति काश्चनैर्दिव्यैर्	367
दत्त्वा भूमिन्तु पुरुषः	331
दत्त्वा वारि सुखस्पर्शं	344
दशकल्पानि वसति	331
दानं कामफला वृक्षा	13
दानं परं प्रशंसन्ति	13
दीपं ददाति यो मर्त्यः	460, 673
दुर्भगान् मलिनान् क्रूरान्	14
भावतो देहि देहीति	13
धूपदः सुरभिर्नित्यम्	400, 405
न तपोभिर्महाधोरैर्	563

न दानं तादृशं लोके	563
■ दानेने िना किञ्चित्	13
निधिगर्भो ददद् भूमिं	331
पादाभ्यङ्गन्तु यो दद्यात्	396
प्रमादाद्वस्तु यन्नष्टं	417
फलवृत्तन्तु यो दद्यात्	512
वाशावृत्तपताकौघ	13
बान्धवेभ्योऽतिथिभ्योऽन्नं	360
भक्त्यैर्द्विविधैर्भक्ष्यैर्	376
महतां सूक्ष्मदेहानां	563
यज्ञापवीतदानेन	414
यश्च वेश्म शुभं दद्यात्	445
यश्चोभयमुखो दद्यात्	280, 672
यष्टिं वृद्धाय यो दद्यात्	662
यस्मादभ्युदयावाप्तिर्	564
याम्यं तमोमयं घोरं	459
यावन्ती गवीरोमाणि	279
ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति	381, 382,
	384, 386, 393
ये च भक्त्या प्रयच्छन्ति	366
येनैकः पुरुषो जीवेद्	320
यो गवां रुद्रस्तानां	312
यो गां सुपरिपूर्णाङ्गो	279
योऽन्यासामपि गवां दद्यात्	313
योऽपि कश्चित्पार्श्वाय	345
योऽथ गजं रथश्चापि	545, 548, 551
वरमेकस्य सत्त्वस्य	563
वन्नं यश्चाग्निं दद्यात्	410, 537
वह्निवन्नप्रदानेन	662
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्	280, 672
सम्भोजयेत् यो भक्तं	367
सम्वाह्य तु पथि भ्रान्तं	564
सलौहपाशां कुतपे	279
हारनूपुरनिर्घोष	14
आत्मानं दुःखितं दृष्ट्वा	563

नरसिंहपुराणम्—

अलाभे दन्तकाष्ठानां	51
कपिलागोप्रदानेन	295, 310
कपिलां लक्ष्मणोपेतां	295
तिविधो जपयज्ञः स्यात्	62
द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा	410
धिया यदक्षरश्रेण्या	63
ध्वजश्च विष्णवे यस्तु	693
निर्मलं स्वर्गमाप्नोति	564
भूमिदानेन शुद्धेन	329
यदुच्चनीचस्वरितैः	62
यो गां पयस्विनीं विष्णोः	693
रथोपानहाता च	540
रूप्यदानेन स्वर्गन्तु	435
शनैश्चारयेन्मन्त्रम्	63
शीतकाले महाबद्धिं	653
सुवर्णादायी सौभाग्यं	422

निष्कम्—

अश्वनाचित्वेनात्यशब्दस्योक्तेः (4.2.5) 131

पद्मपुराणम्—

आपर्वतनदीवापी	358
क्षीरधेनुश्च विख्याता	222
क्षुधिते यः प्रयच्छेत्	358
चन्द्रवारुणलोकश्च	358
तेन दुष्टा तु सा शय्या	46
ददत् कन्यामलङ्कृत्य	358
प्रथमा गुडधेनुः स्यात्	222
यः पालपूरणीं भिक्षां	371
रसधेनुं तथा दत्त्वा	578
वेदेषु च पुराणेषु	46

पाणिनिसूत्रम्—

अभिरभागे	95
पुलस्त्यः—	
अथातः कृष्णाजिनविधिं	529

सर्वगुणविशिष्ट

पेठीनसिः—

काण्डमूलपर्यापुष्य
दानप्रतिग्रहेष्विति विकल्पो

हृदस्पतिः—

अग्नेरपत्यं प्रथितं सुवर्णं 415
अमदानं गुणकरं 364
अपि गोचर्ममात्रेण 323
असिपत्तवनं भार्य 539
आस्फोटयन्ति पितरः 317
इक्षुभिः सन्ततां भूमिं 324
ईदृशाय शुभा शुद्धा 324
कुटुम्बभक्तवसनाद् 42
गृहादिके पुण्यफलं 415
तस्मात् प्रदद्याद्विप्रेभ्यः 364
दशहस्तेन दण्डेन 323
द्वावेवाप्सु प्रवेष्टव्यौ 13
प्राणायामायनमात्रेण 364
फालकृष्टां महीं दत्त्वा 323
यथा सान्त्वानिकादीनां 415
यस्तु दद्यान्महीं राजन् 324
रसाग्नौपस्करयुतं 445
शूरे समगुणं दानं 20
श्रीलियाय कुलोनाय 324
श्रीलिये चैव साहसम् 20
सर्वत्र गुणवानं 364
हेमरत्नाभरधरो 261
हेमशर्मा रोप्यक्षुरा 261
बीजायनः—
असौ मीनयुक्तस्तेष्विष्यदेर् 55
कर्मयुक्तो नाग्नेरधः स्पर्शं वर्जयेत् 53
काषायवासाः कुरुते 54

48 ब्रह्मपुराणम्—

अममूर्जस्त्रलं लोके 357
अमं ये तु प्रयच्छन्ति 369
अमस्य हि प्रदानेन 357
अमो प्रतिष्ठिता लोका 367
अवाप्य प्राणसन्देहं 367
उपानदयुगलं कृतं 454, 536, 541
औरसेन धलेनामम् 368
काष्ठपादुक्यानां 340, 541
गोदानानि पवित्राणि 308
गृहावसथदातारो 448, 451
कृतं ध्वजं वितानं वा 685
जलभाजनदातारः 354
तस्याभिर्वरस्त्रीभिः 369
ते यान्ति दीप्तवर्णामैर् 308
ते यान्त्यश्च रथैश्चैव 455, 536, 541
ते सुगन्धाः सुवेशाश्च 397, 400, 405
दीपदा यान्ति यानैस्तु 458
न्यायेनावाप्तमश्नुत 368
पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं 343, 395
पानीयं ये प्रयच्छन्ति 342
ब्राह्मणस्याभिलषितं 58
यश्च वाक्किञ्चनं विप्रं 368
यस्य ह्यममुपाभाति 369
यावज्जन्तं प्रदातव्यं 507
ये तिलास्तिलधेनुश्च 408
ये प्रयच्छन्ति वस्त्राणि 390, 404
ये फलानि प्रयच्छन्ति 58
प्रतमभ्ये च रोगाणां 57
प्रतस्थः प्राणरक्षार्थं 397, 400, 405
सुगन्धागुडकर्पूरं 340, 541
सुवर्णमणिपीठेषु 420, 436, 439
सोममण्डलसङ्घातौ 507

भविष्यपुराणम्—

अमावस्यां न भुञ्जीत 58
आचारयुक्तः श्रद्धावान् 32
आरामाद् ये प्रयच्छन्ति 682
उपवासात् परं भैक्ष्यं 59
उपाश्रुतस्य दोषेभ्यो 58
कार्तिके तु विशेषेण 685
कार्त्तुरं मणिमुक्ताब्जं 684
गावो वाथ महिष्यो वा 678
गोयुक्तमश्वयुक्तं वा 39
गोशतं भानवे दत्त्वा 684
गोशरीरे तु रोमाणि 683
कृतं ध्वजं वितानं वा 680
जातिस्मरत्वं प्रजापते 644
तत्तोष्य सुचिरं कालं 681
दत्त्वा वासांसि सूर्याय 680
दिने दिने जपन्नाम 644
दीपं प्रयच्छति यो हि 685
धनं धान्यं हिरण्यं वा 682
नक्षत्रदर्शनाप्रकृतं 60
पुस्तकं भानवे दद्याद् 679
प्रज्ञावर्तः परो देश 36
भविष्यं शास्त्रसंज्ञश्च 680
मेर्यादीनि च वाद्यानि 681
महीं ददाति योऽर्क्य 682
यदा तु प्रतिपद्यन्ते 58
यद् यदिष्टतमं द्रव्यं 686
यस्तु दाहमयं कुर्याद् 679
यस्तु संवत्सरं पूर्णं 684
यां तिथिं नियमं कर्तुं 58
रामायणश्च दत्त्वा तु 679
वायव्यदम्बकं यस्तु 681
विधुनोत्यतिवातेन 684
विमानमतिविशोति 685
विमानेन स दिव्येन 681

शोते काव्येन्धनं दद्यान्

पथी वा सप्तमी वापि

स यानेनार्कवर्णेन

सूर्याय तर्पणीं धेनुं

ज्ञाने पलशतं ज्ञेयम्

हविष्यभोजनं ज्ञानं

मत्स्यपुराणम्—

अज्ञभूतश्च विद्वयातम्

अज्ञारवाहिका तद्वन्

अदृष्टासं तथा तीर्थं

इन्द्रकीलं महानादं

उरःपृष्ठं शिरःकुक्षी

एतेषु सर्वदेवानां

ओङ्कारं पितृतीर्थञ्च

कण्ठीं नेत्रे ललाटञ्च

कायावरोहणं नाम

चरुदेश्वरं विष्णुकञ्च

घृतक्षीरवहाः कुल्या

चत्वारश्च स्तना राजन्

जयन्तमुज्जयन्तश्च

जामदग्न्यकृतं तीर्थं

तथा पापहरं नाम

तथैव पितृतीर्थेन

तथैव शारदं तीर्थं

तस्मात् कृतोपवासेन

तालकं सशिलावज्रम्

तीर्थं तद्व्यकृत्यानाम्

न स्पृश्यः स द्विजो राजं

न्यायेनार्जनमर्थस्य

पितृन् पितामहाश्चैव

प्रसूयमानो यो दद्याद्

प्रज्ञावर्तं कुशावर्तं

भद्रतीर्थञ्च विद्वयातम्

भैरवं भृशुगुम्भञ्च

महाबोधिः पाटला च

सहास्रं महालिङ्गं	38	यथा श्वेनौपलेन	24
यावद्वत्सो योनिगतो	272	यान् समाधिस्तु तिष्ठन्ति	9
यावन्ति धेनो रोमाणि	"	येन येन तु भावेन	33
रूप्यशृङ्गां रूप्यशृङ्गां	"	यैः कृतः सर्वभक्षोऽग्नि	9
भीषणी च नदी पुरया	38	योऽर्चितं प्रतिष्ठाति	47
सहस्राक्षं हिरण्यार्क्षं	"	रूप्यदो रूपमुत्तमम्	435
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्रः	272	लोकानन्यान् सृजेयुर्ग	9
मनुः—		वासोदक्षन्त्रसालोक्यम्	407
अधोदृष्टिर्नैः कृतिकः	25	वारिदस्तृप्तिमाप्नोति	345
अनदुःखः श्रियं पुष्टाम्	306	शक्तः परजने दाता	42
अश्विसालोक्यमश्वदः	550	रमशानेवपि तेजस्वी	9
एतेभ्यो हि द्विजाभ्यो	20	धृदयेष्टश्च पूर्तश्च	32
एवं यथाप्यनिष्टेभु	9	सम्भयं कुरुते यथ	24
ऐश्वर्यमभयप्रदः	652	सममन्त्राक्षणे दानं	20
कृष्णसारस्तु चरति	36	सर्वेषामेव दानानां	472
गोदो ब्रध्नस्य विष्टम्	292	मरीचिः—	
गृहदोऽग्रयणि वेरमानि	447	प्रागग्नाः समिधो देया	61
जाते कुमारैः तदहः	34	विशीर्णां विदला हला	"
लिप्थ्येतेषु दत्तं हि	24	महाभारतम्—	
दानधर्मं निषेवेत	33	अकल्पप्रतिचर्या च	560
दानं हि बहुमानाद् यो	"	अर्चयं सलिलं तत्	341
दीर्घमायुर्हिरण्यदः	430	अक्षयान् लभते लोकान्	298
धर्मध्वजी सदा लुब्ध	24	अग्निर्हि देवताः सर्वाः	416
धान्यदः शाश्वतं सौख्यम्	499	अग्निष्टोमश्च यो यज्ञ	507
न वार्यपि प्रयच्छेत्	24	अजरं पावनश्चैव	416
नवैतान् ज्ञातकान् विधातु	20	अतिदानः नि सर्वाणि	317
पञ्चकृष्णलको माष	68	अत्यल्पं प्रददुः सर्वे	318
परामन्यापदं प्राप्नो	9	अथ पूर्वाक्षाणां दानम्	635
पातभूतोऽपि यो विप्रः	24	अग्निर्गोतान्मलमिव	14
पातस्य हि विशेषेण	15	अथप्रभृति नैवेतत्	533
प्रणीतध्याप्रणीतश्च	9	अनदुःखश्च यो दद्यात्	307
प्राप्तयो आयमानो हि	"	अनदुःखं प्राप्नोत्यपि प्रदाय	306
भूमिदः सर्वमाप्नोति	321	अनुराधासु प्रावारं	634
भृत्यानामुपरोधेन	42	अजदः पशुमान् पुली	357
अतृप्तिश्चिदपि दातव्यं	33		

अन्नदस्य मनुष्यस्य	357	ततः सम्पाद्यतेऽन्येषु	429
अन्नपानप्रदानेन	371, 388	तथा गवार्थं शरणम्	449
अपि पापकृतां राज्ञां	319	तद्भक्त्यास्तदना राजं	22
अपि पापसमाचारं	318	तपस्विनस्तपोनिष्ठा	23
अपां फेनसवर्णान्तु	262	तपो यज्ञः श्रुतं शीलम्	320
अल्पानुरमिदं शश्वत्	319	तस्मात् प्रयच्छ विष्टेषु	533
अश्वेषामुत्तमो रूप्य	630	तिलपात्रे फलं प्राह	507
आदित्योदयसम्प्राप्तौ	428	तोयदो मनुजव्याघ्र	345
आर्द्रायां कशरं दत्त्वा	629	दत्त्वानद्वाहं	307
आलोकदानाच्चक्षुष्मान्	458	दत्त्वा यथोक्तं विष्टेभ्यो	634
इत्येतत् क्षत्रवन्धूनां	318	ददत् स तादृशानां वै	258
उदसङ्गं ससर्पिष्कं	635	ददाति पश्चिमां सन्ध्यां	429
उपर्युपरि शूलानां	456	ददात्युदितमाले यः	"
शृण्वं ये प्रयच्छन्ति	302	दशगोसहस्रदो हि	298
एतत् सुदुर्लभतरं	341	दश पूर्वान् दश परां	415
औरभ्रमुत्तरायणे	637	दद्यमानाय विप्राय	540
कपिलायाः प्रदानेन	267	दानकृद्भिः कृतः पन्था	14
कश्यमुत्थाय यो मर्त्यः	507	दीपहर्ता भवेदन्ध	458
कालशाकश्च विष्टेभ्यो	634	दीपालोऽन्नप्रदानेन	461
कांस्योपदोहनां धेनुं	637	दुग्धं त्वभिजितो योगे	636
कृतसर्वस्वहरणा	22	दत्तिकण्ठमनद्वाहं	301
कृतिकासु महाभागे	628	देवास्तेजस्विनो यस्मात्	458
कोमुदे शुक्रपक्षे तु	578	दोग्धि वासांसि रत्नानि	318
क्षेत्रभूमिं ददद्विष्टे	326	दोग्धीं दत्त्वा सवत्सान्तु	629
गन्धान् शतभिषायोगे	636	द्योतते च यथादित्यः	458
गवां सहस्रदः प्रेत्य	298	द्रव्यागमो नृणां सूक्ष्मः	33
गोप्रयुक्तं धनिष्ठासु	636	द्वादर्या पीर्यामास्याश्च	587
शतक्षीरसमायुक्तं	632	धने स्विद्यन्ति पुत्रा	14
चतुर्भक्त्यपणम्	604	धनेन किं यन्न ददाति चाग्निने	"
चतुःसागरपर्यन्तां	562	धान्यं भ्रमेणार्जितवित्तसम्पत्तिं	499
विप्रायां शृण्वं दत्त्वा	633	न च चरति तेभ्यश्च	429
क्षत्रदाने सुखच्छाया	535	न चोपरां न निर्दग्धां	321
क्षत्रं हि भरतश्रेष्ठ	534	न तं त्यजन्ति पशवः	534
क्षत्रोपानहमेतत्	533	न याति नरकं घोरं	373
ज्ञानं तत्त्वार्थसम्बोधः	17	न वधार्थं प्रदातव्या	258

नामास्थाः प्रियदत्तेति	319	बृहस्पतेर्भगवतः	379
नास्ति भूमिसमं दानं	320	ब्राह्मणानां सहस्राणि	372
नित्यं मिथ्याप्रदायी च	374	भक्त्याप्रानीयरसप्रदाता	342, 372
निदाघकाले पानीयं	346	भक्त्याप्रानीयरसप्रदाता	376, 663
निदाघकाले वर्षे वा	535	भरणीषु द्विजातिभ्यः	638
निवेशनानां क्षेपाणां	327, 447, 664	भर्तुर्निःश्रेयसे युक्ता	320
मैत्रेयिकं सर्वगुणोपपन्नं	515	भिक्षवे बहुपुत्राय	297
पद्मन्धवधिरा मूका	28	भूमिन्तु दत्त्वा साधुभ्यो	319, 325
परमं भेषजं ह्येतद्	379	भैक्षेणात्र समाल्लस्य	373
पलालधूमवर्णान्तु	264	भोजयित्वा दशशतं	"
पादद्वयकमलवर्णाभां	263	मद्यासु तिलपूर्णानि	631
पादोदकं पादपुतं	342, 449	मध्याह्ने ददते रुक्मं	429
पानीयस्य गुणादित्या	341	महर्षे शिरसस्त्राणं	533
पायसं सर्पिषा मिश्रं	371	महर्षेः कश्यपस्यैते	505
पितृदेवांश्च प्रीणाति	634	मही स्फीता ददद् राजन्	325
पितृश्च पितृलोकस्थान्	320	माघे मासि तिलान् यस्तु	578
पिपासया न प्रियते	663	मूले मूलफलं दत्त्वा	635
पुराणां मृदुरसां भुमिं	326	मूल्यैस्तथाप्यसंशुद्धैः	259
पुनरेव जनिं प्राप्य	319	मृत्युर्वे किङ्करो दण्ड	320
पुष्पोपरं वाध फलोपरं वा	511	य एतां दक्षिणां दद्याद्	318
पुण्ये तु कनकं दत्त्वा	630	य एतां विदुषे दद्याद्	319
पुपान् पुनर्वसौ दत्त्वा	"	यथा जनिली क्षीरेण	320
पूर्वमाहपदायोर्न	637	यथा दानं तथा भोग	318
पृथिवीनाश्च दत्त्वेह	415	यथा वेदाः स्वधीताश्च	14
पाष्टिका रूपदाश्चैव	505	यथाशक्ति च यो दद्याद्	371
प्रतापनार्थं राजेन्द्र	456	यथा हि स्वकृते क्षेते	18
प्रतिभ्रयाच्छादनसंप्रदाता	450	यद्यत् प्रदीयते	632
प्रदीपस्य प्रदानेन	458	यस्माद्भूद्गमेतत्	458
प्राग्वै कार्याः पानार्थं	346	यस्य विप्रास्तु शंसन्ति	319
प्रमाणास्य प्रयच्छन्ति	458	यस्य क्षाममुपाभन्ति	372
प्रयच्छेत यः कपिलां सखेलां	267, 268	यानं रथोपानहसम्प्रदानान्	540
प्राणिनं वध्यमानं हि	562	यामि यान्युत्तमानीह	14
प्रीयतां धर्मराजेति	605	यावद्भूमिस्थितो वायु	318
फलकामो यशस्कामः	380	यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वा	267, 268
काल्पनीपूर्वसमये	631	यावन्ति रोमाणि ह्ये	550
वीर्यरूपेण शयनरूपेण	445		

सुवानमिन्द्रियोपेतं	302	समानवतसां रवेताश्च	265
ये च धर्मादपेतेभ्यः	28	सर्वदानैर्गुह्यतरं	341
ये तु सङ्कीर्णकर्मणो	319	सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति	416
यो दद्यादपरिक्लिष्टम्	362	सवतसां पीवरीं दत्त्वा	266
रधमश्वसमायुक्तं	637	स शकल्लोके वसति	534
रसानामथ बीजानां	499	साक्षास्तु चक्षुरो वेदान्	18
रोहिणीं तुल्यवत्सलान्तु	265	सुगन्धिचितास्तरणोपधानं	453
रोहिण्यां प्रथितेर्मौलैर्	628	सुदक्षिणां कामनचारुश्रुतौ	236
लभते च शिवं स्थानं	391, 405	सुवर्णमक्षयं दत्त्वा	429
लोभाद्वाङ्मयाद्वापि	562	सुवर्णमेव सर्वासु	416
वयोपपन्नां नीलाङ्गीं	264	सुवर्णशृङ्गैस्तु विराजितानां	290
वर्षासु दीपदानेन	653	सुवर्णं रजतं वज्रं	319
वसुन्धराश्च यो दद्याद्	325	सेनेषु चैव लोकेषु	429
बालधेनुसवर्णान्तु	263	सोऽपि लोकानवाप्नोति	540
वाससां सम्प्रदानेन	408	सोमश्च वर्धते तेन	587
विशाखायामनङ्गाहं	633	सग्नं गन्धधूपान्यनुलेपनानि	397, 663
विहारावसथोद्यान	449, 509	सग्नं धूपगन्धः न्यनुलेपनानि	401, 402, 406, 437
वैराटपृष्ठमुच्चार्य	302	स्वकर्मैर्वापजीवन्ति	318
वैवाहिकानां इव्याणां	408, 495, 515	स्वर्गो वै मूर्तिमानेष	306
वैशाख्यां पौर्णमास्याश्च	602, 605	स्वात्सामथ धनं दत्त्वा	633
शतमप्सरसश्चैव	320	हविषा प्रथमः कल्पो	459
शीतवातातपसहां	326	हस्ते हस्तिरथं दद्याच्	632
धवणे कम्बलं दत्त्वा	636	हिरण्यवर्णां पिङ्गाक्षीं	264
भ्रान्ताय क्षुधितायाम्	361	होनाङ्गी क्षीरपा क्षुदा	259
भूयतां वायवो धर्मः	507	हुतेन शाम्यते पापं	14
भोजियाय दरिद्राय	267		
सत्यं भूतहितं प्रोक्तं	17		
सदैव याचमानेषु	28		
सङ्ग्रहो ददाति यथात्र	362		
सन्तोषो विजयत्यागो	17		
समानवतसां कपिलां	265		
" कृष्णान्तु	"		
" गौरीन्तु	266		
" धूम्रान्तु	"		
" शबलां	"		

मार्कण्डेयपुराणम्—

शीतं जयन्तीन्धनदम्	457
सूर्योदयं विना नैव	52
यमः—	
अपविद्धाग्निहोतस्य	26
अयुतायुतश्च तिष्ठेत	604
अमृतानाममन्त्राणां	26
अहिंसानिरतो नित्यं	16

आदरेण च भक्त्या च	359	योऽमं बहुमतं मुदके	359
आदित्यवारे विप्राय	568	रुक्मदः सर्वमाप्नोति	439
आशिवोऽन्वर्थपूजायां	16	रुक्मन्मयी रूप्यसुरा	301
ॐकारपूर्विकास्तिस्रः	15	रौप्यसुरा	262
कार्तिकस्य तमिस्ते तु	591	राजोपकरणं दत्त्वा	439
गन्धोपधमप्राभ्यङ्ग	393, 395	विद्यायुक्तो धर्मशीलः प्रशान्तः	16
गवां धासप्रदानेन	312	विद्यावन्तश्च ये विप्राः	17
गृहदो नगरं तथा	447	वेदेन्धनसमिद्धेषु	15
गृहस्थस्याग्नवानेन	43	वैशाख्यामेव विधिवद्	603
गौरान् वा यदि वा कृष्णान्	603	शुक्लेः कृष्णेः समैः क्षिरधेर्	506
तथा धृतप्रदानेन	380	शुद्धे समगुणं दानं	20
तथा दत्त्वा क्षितिं विभ्रे	322	धृतं प्रशान्तुगं यस्य	16
तयो धर्मो दद्या दानं	17	सर्वपातकसंघातः	506
तिलप्रदः प्रजामिष्टा	505	सुवर्णं रजतं ताम्रं	43
दत्त्वा प्रतिभ्रयं लोके	449, 563	यान्नवल्करः—	
दत्त्वा द्विजैर्नाय नरः	262, 301	गोभूतिलहिरण्यादि	23
दत्तधेनुप्रदानेन	262	गृहधान्यतोयोपानच	447
दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा	301	गृहधान्याभयोपानच	404, 533, 539, 562
दुर्लभस्तु मुदा दाता	359	तपस्तप्तुसृजद् ब्रह्मा	9
द्विपदत्रतुल्यदधान्यहिरण्य	34	दातव्यं प्रत्यहं पाले	33
नगरश्च तथा दत्त्वा	323	दातास्याः स्वर्गमाप्नोति	261
न प्रतिग्रहमर्हन्ति	27	न विद्याया केवलया	16
परिभुक्तमवहातम्	43	भूदोपाशानवल्काम्भ	379, 459, 505, 550
प्रतिमाशालु लो दातुः	506	भूमिपश्चमवल्काम्भ	321, 341
प्रीतितीक्ष्णश्च यो दद्याद्	359	यथाकथञ्चिदत्त्वा गां	292
प्रीयतां धर्मराजेति	604	यानं वृद्धं प्रियां शय्यां	453
मन्त्राज्यदोषादोमे तु	33	यावद्दत्तस्य पादौ द्वौ	261
माषान्धकारद्वादरयां	591	सर्वदानमयं ब्रह्म	472
य इमां पृथिवीं दद्यात्	472	सकलसारोमतुल्यानि	261
यमिनां परमो धर्मः	13	सर्वस्य प्रभवो विप्राः	21
यथाविभववित्तारं	506	हेमश्चैः शफेरीचैः	260
यथा लिङ्गवर्चिता इतिम्	27	योगियाश्चवल्कयः—	
यस्तु सम्भृत्य सम्भारं	515	अज्ञानाद् यदि वा मोहाद्	57
यस्य धर्मेष्वजो नित्यं	24		
यो दद्याद्विभ्रियेयान्	359		

अभावे त्वक्षमालायाः	63	लिङ्गपुराणम्—	
उपांशुजपयुक्तस्य	"	अर्धकोशं शिवक्षेत्रं	37
क्षेत्र्यधिका भवेद्वृद्धिर्	"	रश्मिभित्तोरणाग्रो तु	72
तूष्णीमासीत तु जपं	55	शिवक्षेत्रसमोपस्था	37
न कुर्यात् कस्यचित् पीडां	52	जात्वा तेषु नरो भक्त्या	"
न चंक्रमन् च हसन्	63	स्वायम्भुवस्य भानं हि	"
न पदा पादमाक्रम्य	"	घराहपुराणम्—	
परिधानाद्द्विहःकृत्वा	53	अभयस्य प्रदानेन	564
प्राक् लेषु कुशेभ्येवम्	63	अस्य लेख्यं मया दृष्टं	276
यदि वाग्यमूलोपः स्याज्	56	उपानहौ महच्छ्रुतं	535, 540
विधिदृष्टं यत् कर्म	55	क्षितिप्रदो द्विजातिभ्यो	327
विधिहीनं भवेदृष्टं	"	तल दत्त्वा च पीत्वा च	380, 382, 384
भद्राविधिसमायुक्तं	"	तलैव वसतां वीरो	" " "
क्षीरशूद्रपतितांश्चैव	"	तक्षणी क्षीरसम्पन्ना	276
स्फाटिकेन्द्राच्चरुद्राक्षैः	63	तिलान् गावश्च हिरण्यश्च	294, 327, 421
हैरण्यगर्भैः कपिलैर्	491	दधि क्षीरं धृतश्चैव	380, 382, 384
रत्नाचलः—		दीपप्रदानेन धुतिं लभन्ते	459
स च मुक्ताहीरक	66	धुर्यप्रदानेन तथा गवाश्च	307
रामायणम्—		नीयतां नीयतां शीघ्रं	380, 382, 384
देवाः पुत्रभवाध्याय	11	फलैस्तु लभते पुत्रम्	391, 405
ब्राह्मणा हि महात्मानः	"	भूतानुकम्पको शेष	564
विनष्टः परयतो यस्य	563	राज्यन्तथा गोवृषभप्रदाने	307
सुपर्याप्तविद्युष्टस्य	"	वल्कप्रदानेन सुकृपता च	409
लघुव्यासः—		वशिष्टः—	
अधीत्य यत्किञ्चिदपि	25	उपरुन्धन्ति दातारं	26
न वेदपाठमालेख	"	किञ्चिद् वेदमयं पालं	17
पाठमात्तरतान् नित्यं	26	कृष्णजिने तिलान् दत्त्वा	606
यथा पशुभारवाहो	25	जपकाले न भाषेत	54
योऽधीत्य विधिवद्विप्रो	"	जपहोमोपवासेषु	"
वेःस्वाप्यमनं सर्वं	"	न त्वेकं पुत्रं दद्यात्	46
धृतहीनमधीतं यन्	"	ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति	25
लघुहारीतः—		यथा काष्ठमयो हस्ती	"
अपे होमे तथा दाते	53	ये क्षान्तदान्ताः धृतपूर्णकर्णा	17
		य (यो ?) न सन्तं न चासन्तं	21

शस्त्रं विषं सुरा	46	आश्विनं सकलं मासं	643
ससमुद्रगुहा तेन	607	आषाढमाषाढायुतायाम्	625
सुवर्णनाभं कृत्वा तु	"	इन्धनप्रदानेन दीप्तामिर्	456
वामनपुराणम्—		उपानतप्रदानेनारवतरोयुतरथम्	539
सदकुम्भश्च धेनुश्च	573	कार्तिकी चेत् कृतिकायुता	626
उपानद्युगलं क्षुत्तं	574	वातुर्वर्ष्यव्यवस्थानं	36
क्षरोष्ठाश्चतराग्रामाश्च	577	चैती चित्तायुक्ता	624
गन्धानि मास्यानि तथा	573	ज्यैष्ठी ज्येष्ठायुक्ता	"
धृतश्च धृतकुम्भाश्च	574	तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं	643
चैत्रे चित्ताणि वज्राणि	572	तालवृन्तचामरदानेनाहुःखितम्	661
तानर्चयेन्नरो भक्त्या	11	तैजसानां प्रदानेन	350
तिलास्तुरङ्गं वृषभं	576	दशधेनुप्रदो गोलोकम्	297
दत्त्वारामान् पुष्पफलाभ्युपेतान्	694	हरयेते सहितौ यस्यां	619
दानं प्रतिप्रदो होमो	53	धूपदानेनोद्गतिर्भवति	400
दासीं दासमलङ्कारम्	366, 437, 496	पुष्करेष्वक्षयं श्राद्धं	36
पूजितेषु द्विजेन्द्रेषु	11	पुष्पदानेन श्रीमान् भवति	404
प्रासादनगरादीनि	577	पौषी चेत् पुष्यायुक्ता	622
फाल्गुने ग्रीहयो मुद्रा	572	पौष्ठां समतीतः यां कृष्णपक्षद्वादश्यां	592
प्राङ्मुखो नावमन्तव्यो	11	पौष्ण्यां तदयुक्तायां	625
माघे मासि तिलाः शस्ता	571	फाल्गुनी फल्गुनीयुक्ता	623
मासि भाद्रपदे दद्यात्	575	वैशाखे मासि तृतीयायाम्	590
रजतं फलकं दोषं	576	वैशाख्यां पौर्णमास्यां	624
वायुपुराणम्—		मधुघृततिलदानेनारोग्यम्	379
अन्नदानात् परं दानं	361	मधुघृततैलदानेनारोग्यम्	393, 600
क्षिप्रमत्युष्णमक्लिप्तं	"	माघी मघायुक्ता	623
जीवदानात् परं दानं	"	माघे मास्यमिं प्रत्यहं	644
तद्व्याधिलसङ्काशं	"	मार्गशीर्षशुक्लपक्षदश्यां	622
प्रतिभ्रयस्तु यो दद्यात्	451	शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम्	297
माषा मुद्रा मसुराश्च	65	शस्यादानेन भार्याम्	453
ग्रीहयश्च यवाश्चैव	"	भावस्यां श्रवणायुक्तायां	625
विष्णुः—		सर्वदानाधिकमभयप्रदानं	562
अन्नं वैशाख्यां पार्यमाः यां	605	ज्ञातोऽधिकारी भवति	51
अनुलेपनदानात् कीर्तिमान् भवति	402	विष्णुधर्मः—	
आरवपुत्रवामरिणीगते चन्द्रवसि	626	अन्तःशुद्धिं बहिःशुद्धिं	57
		आदित्या इव दीप्यन्ते	332

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं	332	वृक्षवशिष्टः—	
एतत् सम्भाष्य जप्तव्यं	57	गवां शतं वृषध्वैको	322
क्षीरप्रपाभिर्दिव्याभिर्	296	दशहस्तेन वंद्येन	"
गन्धमाल्यप्रदानेन	398	यत् किञ्चित् कुरुते पापं	"
धृतमभिर्धृतं सोमो	379	वृक्षशातातपः—	
ज्यैष्ठे मासि सिते पक्षे	597	गन्धालङ्कारवस्त्राणि	59
तथैव माघद्वादश्यां	"	व्यासः—	
ताम्रायसानां भाण्डानां	351	अदाता पुरुषस्यागो	12
दश पूर्वान् दश परान्	431	अहन्महनि याचन्तम्	"
पानीयं सर्वलोकेषु	346	आयासशतलब्धस्य	"
पावण्डिनो विकर्मस्थान्	57	आर्द्रवासास्तु यः कुर्यात्	54
पौषशुक्ले तु तद्वच्च	597	ऊषरे पतितं बीजं	24
युवानं बलिनं श्यामं	304	किं कायेन सुपुष्टेन	12
लवणस्य प्रदातारं	377, 381	किं धनेन करिष्यन्ति	"
वाह्योपघातमनघो	57	गोभूतिलहिरण्याश्ववासोघृतादि	47
विमानेनार्कवर्णनं	431	प्रासादार्द्धमपि प्रासम्	12
वृषभं ये प्रयच्छन्ति	305	जीविते यस्य जीवन्ति	"
शरीरमन्तःकरणं तथाद्यो	57	नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे	27
श्रावणे शुक्लपक्षे तु	597	यदि नाम न धर्माय	12
सुवर्णदः स्वर्गलोके	431	यद्दाति यदभ्राति	"
सुवर्णदानं गोदानं	295, 333, 430	यद्दाति विशिष्टेभ्यो	"
सुवर्णं परमं दानं	430	शौचहीनाश्च ये विप्रा	28
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति	416	सर्वे सूर्याभ्याः पुण्याः	36
हलकृष्टां महतीं दद्यात्	332	सूर्यायतनसंस्थानं	"
हंससारसयुक्तेन	431	शङ्खलिसितौ—	
हिरण्यदाः सुखं यान्ति	430	कुमारप्रसवे नाभ्यामच्छिन्नायां	34
विष्णुपुराणम्—		शाठ्यायनः—	
अथ जन्मसहस्राणां	35	आसनारूढपादश्च	54
उत्तरं यत् समुद्रस्य	"	दानमाचमनं होमं	"
गायन्ति देवाः किल गीतकानि	36	शातातपः—	
प्रामारण्याः स्मृता एते	65	अनादित्यान्तु यः पूर्वां	27
ग्रीहयः सयवा माषा	"	अब्राह्मणास्तु ते प्रोक्ता	"
श्यामाका अथ नीवारा	"		
होमदेवाश्चैनाद्याधु	54		

अयनादी सदा देयं	34	सुवर्णदानं यो दद्याद्	420
अयनेषु च यद्दत्तं	"	सम्बर्तः—	
तस्मान्नातिक्रमेत् प्राज्ञो	22	अमोरपत्यं प्रथितं सुवर्णं	317
सुतीयो बहुयाज्यः स्यात्	27	इन्धनानि च यो दद्याद्	652
दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा	23	श्रीवधलेहमाहारं	559
भागिनेयं विशेषेण	22	गुडमिश्रुरसश्चैव	377, 386, 388, 660
मन्त्रपूर्वन्तु यद्दानम्	26	गृहदाता सुखी प्राज्ञो	447
यस्त्वासप्तमतिक्रम्य	22	ताम्बूलश्चैव यो दद्याद्	659
वेदपूर्णमुखं विप्रं	26	तैलमामलकं यच्छन्	395, 660
वेदविक्रयनिर्दिष्टं	43	फलमूलानि पानानि	390, 659
वेदविद्याम्रतलाते	15	भूताभयप्रदानेन	562
शतमिन्दुस्यै दत्तं	34	यावन्ति तस्य रोमाणि	260, 300
सप्तिकृष्टमधीयानं	22	यो ददाति बलीवर्द्धम्	300
सव्यादं सात् परिभ्रष्टं	54	यो ददाति शफैरुच्यैर्	260, 300
संक्रान्तौ यानि दत्तानि	34	वस्त्रदाता सवेशः स्यात्	408
शाम्बपुराणम्—		सर्वेषामेव दागानाम्	415
उपानहौ च यो दद्यात्	542	हिरण्यदो महावृद्धिं	430
क्रियां यः कुरुते मोहाद्	52	स्कन्दपुराणम्—	
छतं द्विजाय यो दद्याद्	537	अद्विस्तु पूर्णं यो भारुडं	355
दीपं ददाति यो नित्यं	461, 673	अनुष्टुभश्च यजुश्चैव	274
शिवपुराणम्—		अन्नं यस्तु ससंस्कृत्य	365
अन्नं यस्तु प्रयच्छेत्	370	आप्तावासं पुण्डरीकं	450
एतान्येव च सर्वाणि	32	आसनं यः प्रयच्छेत्	339
कपिलाप्रदानं यो दद्याद्	293	एषं दत्त्वा स तां गान्तु	275
गोसहस्रप्रदातारो	299, 328, 420	श्रीपथीयः प्रयच्छेत्	500
ताम्रद्वयसहस्राणि	293	कदाचिदपि यो दद्याद्	365
ते तत्र गत्वा हृष्टाश्च	299, 329, 420	कमण्डलुन्तु यो दद्याद्	355
दीपप्रदानं यो दद्याद्	460, 674	काष्ठानि यः प्रयच्छेत्	652
यश्च गावो हिरण्यं वा	690	गृहं यस्तु प्रयच्छेत्	444
यस्तु छतं प्रयच्छेत्	"	तत्त वर्षसहस्राणि	500
यस्तु वस्त्रं प्रयच्छेत्	409	तथा कामदुषा चैव	275
विधीयन्ते न सन्देहः	32	तस्या विवाण्योमीध्ये	274
विचरित्वा पुनरुत्तरं	299, 329, 420	ताम्रं यो भाजनं दद्याद्	351
द्वयम् सम्प्रयच्छेत्	691	दानकाले तत्तस्याः	273
शय्याप्रदानं यो दद्याद्	454		

धर्मो नारायणश्चैव	274	राजतं यः प्रयच्छेत्	350
नक्षत्राणि ग्रहाश्चैव	"	वत्सं समाश्रिताः सर्वे	274
पादयोर्लोकपालाः स्युः	273	वर्षकोटीः स तत्ताम्रं	444
प्रजापतिरुपस्थश्च	274	विप्रेभ्यो मन्त्रमुच्चार्य	274
प्रसूयमानो यो गान्तु	276	व्याधितं यस्तु विप्रं	560
फलानि यः प्रयच्छेत्	390	शय्यास्तरणसम्पन्ना	273
बहुन्यन्दसहस्राणि	328	स तदा मानुषे लोके	275
ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य	419	सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं	"
भाजनं यः प्रयच्छेत्	350	सर्वलोकांस्तथा गत्वा	"
भाजनानि च यो दद्याद्	355	सर्वर्णं यः प्रयच्छेत्	419
मयूरहंसयुक्तं	365	हारीतः—	
मुखं तस्याः श्रितो वह्नि	273	असह्यप्रदानमस्वर्ग्यं	44
यज्ञाश्च राजसाश्चैव	274	इन्द्रियदोषोपनिवृत्तिर्विनयः	17
यथाशक्या तु तद्द्याद्	365	देवता पितरश्चैव	47
यदि मानुषतां याति	"	द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्य	34
यस्तु चेतं प्रयच्छेत्	328	नाशुचिक्रिन्नपूतिभिर	62
यस्तु गां संप्रयच्छेत्	293	प्रतिग्रहमाग्नेयेन	51
यस्तु भूमिं प्रयच्छेत्	328	ब्रह्मण्यता देवपितृभक्तता	16
यस्तु शय्यां प्रयच्छेत्	454	मध्य आग्नेयः	51
योगिभ्यो ब्रह्मचारिभ्यो	450	वेदा वेदाज्ञानि	16
यो नरो गां प्रयच्छेत्	273	शूद्रप्रेष्यो क्षतो राज्ञो	21
रथमथं यजं दासीं	495, 550	स्थानुरेष भारहरो	26

BIBLIOTHECA INDICA

A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

श्रीमद्दल्लालसेनदेवविरचितः

दानसागरः

DĀNASĀGARA

OF

BALLĀLA SENA

EDITED

BY

BHABATOSH BHATTACHARYA, M.A., B.L.,

Kāvyatīrtha

*Sir William Jones Research Fellow,
The Asiatic Society.*

Work Number

274

Fasciculus 3

Issue Number

1569

CALCUTTA :

Printed at the Calcutta Oriental Press Ltd.

Published by the Asiatic Society,

1, Park Street

1955

